مجلد اول
بار دوم

اطلاع — اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ برائے سوداگران و فروخت کے لیے موجود ہے جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہیں قیمت بھی ارزان ہے اس کتاب مختصر میں [illegible] گئی ہیں [illegible] صرف بعض کتب طب فارسی و اردو وغیرہ کی درج کیے ہیں تاکہ شائقین فن کی یہ کتاب ہے اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کا چھاپہ خانہ سے [illegible] حاصل ہو

کتب طب فارسی

مجموعہ الفاظ الادویہ — یہ مجموعہ نوادر کتب سے ہے شامل اوسپر چار کتاب ہے کہ اول الفاظ الادویہ تصنیف حکیم نور الدین مرحوم کہ جو مفردات طبیہ میں بڑے پایہ اعتبار کی کتاب ہے اور چونکہ اول ہے اسمین ہر ایک دوا کی طبیعت اور خواص اور بدل اور قدر شربت بہت تفصیل سے لکھا ہے وعلی ہذا دوم میزان الادویہ مصنفہ حکیم تاج محمد بیان مفردات طبیہ میں ہم رتبہ الفاظ الادویہ کے ہے اور سوم فرہنگ نصیریہ معروف بجمل مخزن الادویہ مولفہ حکیم نصیر مغفور کہ جسمیں نام دواؤں کو بترتیب حروف تہجی ہندی زبان کو مقدم کیا ہے برعکس رسالہ ناصر المعالجین کہ اسمیں عربی لغت کو مقدم کیا ہے اس سے عوام کو واسطے استخراج نام ہر دوا کے بہت سہولت ہے اور واسطے مزید فائدہ عوام کے رسالہ چہارم انیس المعالجین مصنفہ حکیم نور الدین کہ یہ رسالہ عالیجات ہر قسم امراض میں نہایت کار آمد اور مفید کتاب ہے کہ شائقین نقد جان سے خریدا فرماتے ہیں —

ملخص فصول بقراطی مشہور کتاب بقراط کی جسکی تلخیص مولوی غلام حسین نے فرمائی —

خلاصۃ التجارب — مجربات طبیہ حکیم علوی خان صاحب حکیم بہاء الدولہ بہادر —

ایضاً مطبوعہ جدید —

مجربات اکبری — محشی تصنیف حکیم محمد اکبر خان معروف بحکیم ارزانی —

تاشیف الحکمت — مصنفہ حکیم سلیم الدین خان —

کفایہ منصوری — یہ رسالہ چھوٹی مشہور کتاب معالجہ و تشریح میں ہے مصنفہ حکیم منصور بن حکیم محمد [illegible] —

ضیاء الابصار — مصنفہ حکیم محمود خان —

مجربات رضائی — معالجہ امراض ضعف باہ و مثانہ میں مولفہ حکیم سید رضا حسین —

دستور العلاج — مصنفہ حکیم سلطان علی خراسانی — [illegible] نامی حکیم کی —

میزان الطب — محشی مشہور کتاب طب کی ہے مع رسائل ذیل اقسام تصانیف متفرقہ —

۱ — میزان الطب محشی مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی
۲ — رسالہ دلائل النبض ۳ — رسالہ دلائل البول
۴ — رسالہ بحران مع جدول ایام بحران —

انیس الاطبا — مصنفہ مولوی محمد صادق علی —

مطب علوی خان — نسخہ نادر مجربہ کا مجموعہ از حکیم علوی خان —

مفرح القلوب — مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی —

مجربات نافعہ — مصنفہ حکیم محمد شریف خان —

اسم العلاج — غریب رسالہ ہے حاوی ترکیب معالجات طبیہ عہد دولت نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ غازی میں تصنیف حکیم امان اللہ فیروز جنگ کی —

طب یوسفی — مع مجموعہ چند رسائل ذیل
۱ — رسالہ نبض ۲ — رسالہ قارورہ —
۳ — رسالہ ضروریہ ۴ — رسالہ مقطعات یوسفی ۵ — رسالہ ماکول و مشروب ۶ — قصیدہ در حفظ صحت ۷ — رسالہ مجربات —

قرابادین غریبہ — غربا اور مسافروں کے لیے نادر نسخے تداہیر معالجہ ہر موسم کی رعایت سے لوگوں کی دوا الکیون کا فائدہ بخشتی ہے مصنفہ حکیم صادق علی خان خلف حکیم شریف خان —

قرابادین قادری — تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی

علاج الامراض — رسالہ غریب الفائدہ جسمیں علاج امراض انسانی کا خود انسان میں موجود ہے نقل کتب طبیہ ثابت کیا ہے مولفہ حکیم عبد الحق صاحب —

کنز الاسرار — معالجات اسرار طبیہ کا مجموعہ تصنیف حکیم ابو الحسن مراد آبادی —

بیع الحمد افشت — تصنیف حکیم قدرت احمد

رسالہ تحفۃ المواقیہ — عام الامراض الوبائیہ خاص امراض وبائی کا علاج اور انکے اسباب و علامات کا بیان تصنیف حکیم سید افضل علی المخاطب بہ شفاء الدولہ —

رموز الحکمت — مصنفہ مولوی رجب علی اول فارسی —

طب اکبر — بڑی مشہور کتاب ہے طبابت میں تصنیف حکیم محمد اکبر

فہرست جلد اول اکسیر اعظم

مجلد اول
اکسیر اعظم
بار دوم

بسم الله الرحمن الرحيم

هو الشافی که زیب افزای ناصیهٔ نسخهٔ امراض میباشد اشارت از اسم اعظم حکیمی ست جل حکمته که بیمن او شفا از جملهٔ اسقام و آلام میشود و هو الکافی که زینت بخش سیمای صحیفهٔ اغراض میشود کنایت از نام مکرم کریمی ست عز اسمه که ببرکت او کفایت در جمیع مرام و مهام میگردد زهی خالق ذو الجلال که تلخ کامان ایارج فیقرای عدم را بانوشدارو ی وجود شیرین کام گردانید و خمیرهٔ اجسام اللطیف مو الید ثلثه را باجزای عناصر اربعه بدرجهٔ قوام رسانید و زهی خداوند لایزال که آفریدگان معجون خاک را سفوف حیات ارزانی فرموده و انسان ضعیف البنیان را بشربت شرافت و خلعت خلافت ممتاز نموده و ادیکهٔ سلیمان روح را بچار بالش عناصر سرفراز نموده و پایهٔ تخت روان او بر باد نفس متمکن فرموده حاکمی که بارگاه فلک محیط بی ستون استادهٔ اوست و فرش زمین محاط بر روی آب گسترده او موجدی که ایجاد هیولای اقسام اجسام از اختیارات بدایع اوست و از ترکیب اسطقسات متضاده ظهور صور مختلفه از بدیعیات صنایع او اعظم شانه شمیم بارگاه رنقش نکلمه سامی دماغ طالبان اوست و نسیم گلزار رحمتش شموم آرای مشام عاشقان او طرفه اسرار کبریائی او که اولا حضرت آدم را بجرم حب حب گندم از بهشت برین بر فرش زمین انداخت و پس بنی آدم را بهر بقای زندگانی آن محتاج قرص نانی ساخت و عجب راز خدائی او که بهر تنفس انواع انواع الآم و اسقام جسمانی پیدا گردانید و از برای ازالهٔ آن در اقسام عقاقیر خاصیت و تاثیر صحت بخشید سبحان الله که در ادراک کنه ذات پاک او مرکب عقول و اذهان لنگ ست و از معرفت صنایع و دقائق اسرار او عرصهٔ بیان زبان تنگ و الحمد لله که از بهر رفع هر ظلمت سراج هدایت افروخته و بنا بر دفع هر علت علاج صحت آموخته آن قدرتی ست که کلیات ارکان را در جزئیات مو الید اظهار فرموده و حکمت مخفی را بر بندگان خود آشکار نموده و این صنعت او که نزد یک شجرهٔ طیبی درخت حب و آفریده و در معدن خاک اصل آثار پیدا گردانیده و این فیض بخشی اوست که انسان را مخلوق در احسن صورت فرموده و آنرا تعلیم خواص اشیا از نفع و ضرر نموده الحق که طبع مزاج شناس او قدر اعتدال پذیرفته و نفس ناطقه از و حاکم خمسه حواس گردیده و ترکیب مربع عناصر اربعه از و عالم گیر شده و دشمن امراض را یه نموده از دولت برگشته و هر ذی حیات از لطف او غذا در امور سته ضروری یافته و هر متنفس از فیض مواد امور سبعهٔ طبعی بهم رسانیده المولفه مرا و از زبان چه آنگفیم و صفا او از دهان چه آنگفیم نعمت جان با عطا فرموده دیگر او را بجان چه آنگفیم اما چون حقیقت چگونش از حیطهٔ دریافت و احاطهٔ شناخت فرو دست و هیچ حقیقی او از گنجایش عبارت چون و چرا بیرون و ذات پاکش والا تر از دریافت عقول و افهام و بالاتر از ادراک افکار و اوهام ابل تحریر محمدت حضرت صمدیت بالاستقصا از محالات و تقریر مدحت جناب احدیت بالاستیفا از ممتنعات لهذا مناسب آن می نماید که عنان شبدیز قلم را ازین میدان بی منتهی منعطف ساخته و برهمین قدر تحمید و توصیه که و حقیقی و واحد تنهایی اقتصار نموده برای انجاح حاجات دنیوی و حصول نجات اخروی دست دعا بادای مناجات بحضرت مجیب الدعوات بر دارم و گوهر مراد و مقصود از خزانهٔ کرم ملک متعال بطلبم

مناجات در حضرت باری بالوف تضرع و زاری

ای عالم السر و الخفیات و ای ماهر احوال ممکنات و مقتضیات علم قدیمت آشکاراتر از ضیای مهر انور که مقصم جهل نفس سرکش عنان همت از اطاعت از دستم ربوده و غافل گردانیده هوا و حرص نقد عمرم غارت نموده منکه سراپا غرق بحر عصیانم و عاصی تر از هر فرد انسان و تو عیکه بی ملت هستیم بر سبیل پسندیدی و هر القدرت کامله خود از قطره آب و مشتی خاک آفریدی بهمان احسان عام و اکرام تام حرف عصیانم از صفحه اعمال محو گردان و بقیه عمرم در اطاعت و طاعت خود بگذران الهی اگر عجز و زاری بکار آید عاجز تر از من خاکی کیست و اگر شکستگی دستی نماید شکسته تر از دل من عاصی چیست کریما اگرچه گنهگار و خطا وارم از صحبت فساق و فجار محفوظ دار و از سوء خاتمه بطفیل حبیب خود نگهدار و من بیچاره را جانی بخش محرم اسرار و دلی ده پر از انوار و چهار زبانم را از اثر کامیاب ساز و بیانم را تاثیر بنواز و چشمم را آخر بین گردان و در گوشم کلمه حق برسان

کنم لقمه بالتضرع ست دعایم بجناب ارحم	که غفورست و ودودست و رئوف عالم	نفس اماره من دهمه کارم برهم	یا الهی مددی بهر رسول اکرم
غرق بحر گنه ام کن مدد و خود بیدست	نیست گیرنده بجز ذات تو دستم محکم	ستم از جرم پشیمان نه نقو لی تاوان	دارم امید بغفران تو رحمن هر دم
کیست او جز تو که بخشد گنه من امروز	منتظر فضل تو ام باب نظر لطف و کرم	من گنهگار و خطا وار و سراپا عصیان	تو کریم ست و رحیم ست و بجا لم ارحم
هر چه تو دادی مرا شکر گزارم یا رب	بده از رحمت خود نعمت ایمانم هم	قصد تالیفم از این نسخه شفای عام	سازمقبول همه هر چه برآید ز قلم
هر که زین فائده جوید تو نصیبش گردان	عیب جو را تو بکن لال زبان گنگش هم	عظیم بخشیدی بمن شان تو اعظم هم	بنده اصغرم و اسم تو کردی اعظم

نعت سرور کائنات و آل ابرار و اصحاب اطهار

از بهار صلوات و انوار تحیات نثار روح پر فتوح حضرت خاتم الانبیا خلاصة الاصفیا احمد مجتبی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم که تربیت ابدان بعلم شریعت و معالجه قلوب بحکمت طریقت فرموده و مداوای ارواح بطب حقیقت و اصلاح مزاج بصناعت معرفت نموده مریضان تپ غفلت را خال خسار شوراو حب الشفاست و مسلولان جهل حجت را شربت اعجاز معجزه او دوا و سوختگان را کلام او قانون شفای اسقام روحانی ست و اشارات او منهاج نجات از آلام ابدانی تریاق بیان معجزنشان او امراض معصیت را شفاست و مشاهده صحیح وجه کریم او اعراض ضلالت را مغنی از دوا و تراب اقدام مقدس و منور عیون باطن از ظلمات غوایت و غبار نعلین شریفین او کحل الجواهر در ازاله کوری غباوت الحاصل عدیل آن بی عدیل کسی از مصنوعین نیست و نظیر آن بی نظیر موجود در عالمین نه للمولف

محمد باعث کل آفرین ست	محمد مهبط روح الامین ست	محمد ولق فرش زمین ست	محمد جالس عرش برین ست

و تحفه درود نامحدود و هدیه ثنای نامعدود بر ارواح طیبات آل اطهار و اصحاب اخیار حضرت سید المرسلین و خاتم النبیین که حکمای مشفقین و اطبای حاذقین اند معالجه بر قانون حکمت مصطفویه و مداوا بر منهاج سنت نبویه فرموده و کشف ظلمت از عیون کلیله و ازاله اسقام از نفوس علیله نموده و ایشان اطبای امراض قلوب اند و شفای علل ذنوب بل از وفور علم و عرفان حکمای نفوس و ابدان اند و اطبای اسقام و آلام عارضه ذوات ارواح و اجسام و صدور مطهر ایشان پر از جواهر علوم الهی ست و قلوب منور آنها ممتلی از اسرار نامتناهی رباعی

اولاد نبی که مخزن اسرار اند	سر چشمه فیض و مهبط انوار اند	اسلام قوی گشته ز خلفای رسول	الحق که ستون قصر دین هر چار اند

اللهم صل وسلم علی نبیک سید المرسلین و علی آله و اصحابه و اولیائه اجمعین

سبب تالیف این کتاب افادت انتساب

اما بعد حمد ایزد پاک و صلاة صاحب لولاک میگوید بنده خاطی سراپا عصیان و راجی بغفران خداوند منان محمد اعظم خان مخاطب بناظم جهان خلف ملک الحکما حکیم شاه اعظم خان ابن محمد رضی خان ابن محمد اسمعیل خان هندوستانی الاصل متوطن بلده مصطفی آباد عرف رامپور که در حقیقت آرام پور و مستقل اسلام بود حرسها الله عن الفساد و الشرور که چون فقیر بعد اکتساب علوم متداوله و فراغ از مطب عمری در مطالعه کتب طب که علمی ست شریف و فنی ست منیف بر کمال شرافت او این برهان ست که موضوع او بدن انسان ست و مدتی در حصول تجارب عجیبه و وصول مجربات غریبه بسر برده اکثر کتب نادره این فن تجسس

خطا ناشی میگردد و اگرچه راقم در تشبیه مقامات مشکوک حتی الوسع تصحیح مطالب آن پرداخته فاما بعید نیست که در ترجمه بعض عبارت اغلاط اتفاقی در معنی اصلی راه یافته باشد
اگر در مقامی مطلبی مغائر از عبارت کتاب صحیح در یابند محمول بر غلطی نسخه منقول عنه گردد و حسب امکان باصلاح آن پردازند و اگر در جائی ترک بعض الفاظ ضروری یا تقدیم
آن بسبب سهو و نسیان که از لوازم انسان ست بوقوع آمده باشد بقلم صواب رقم درست فرمایند و معذور دارند ع والعذر عند کرام الناس مقبول ؛ و اگر ازین مجموعه
انتفاعی حاصل نمایند مؤلف عاصی را بدعای حسن خاتمه یاد فرمایند ع که مستحق کرامت گناهگارانند ؛ والله عفو غفور و هو قریب مجیب و منه الاستعانة
فی البدایة والنهایة اکنون نام کتب معتبره که خلاصه مطالب و اقوال مصنفین آنها و اسامی حکمای متقدمین که منقولات و مجربات آنها درین نسخه مندرج بوده بعضی
ازان برای اطلاع ناظرین بقلم می آید و آن موجز قرشی ست و شروح آن مثل شرح سدیدی و نفیسی و اقسرائی و شرح فضل الله تبریزی طبیب امیر تیمور و شرح استاد
والد ماجد غفر الله لهما و اسباب و علامات نجیب الدین سمرقندی و شرح آن مثل شرح نفیس کرمانی و شرح حکیم عابد سرهندی و حاشیه شرح آن مسمی بفوائد شریفیه
تصنیف حکیم شریف خان و حاشیه میر هاشم تلمیذ حکیم علی گیلانی و حاشیه حکیم احمد الله خان و جامع الصناعة حکیم کاظم علیخان محمد شاهی و کامل الصناعة علی بن عباس مجوسی
و مائه مسیحی ابو سهل مسیحی و قانون شیخ بو علی سینا و بعض شروح آن مثل شرح قرشی و علامه و سدید کازرونی و خجندی و علی گیلانی و اسحاق الله خان و ذخیره خوارزم شاهی
سید اسمعیل جرجانی و اغراض الطب و خفی علائی و زبده آن و نهایة الفرض محمود و فردوس الحکمة علی بن زین و تیسیر ابن زهر و مقالات ابن ماسویه و جواهر فارابی
و جوهر ارسطاطالیس و معالجات کندی و معالجات باقر حسینی و موسوی و معالجات بختیشوع و دیوان مغرب حکیم تاج الدین بخاری و فصول ثابت ابن قره
و اصول الترکیب خجندی و معالجات مسیحیه و میزان الطبائع و اسرار الاطبا و مقالات انطاکی و جوهر نفیس ملا ابیذیمیا خلیفه بقراط و معالجات ایلاقی و شرح آن از
علامه سمعانی و حاوی صغیر محمد ابن الیاس و حاوی کبیر و من لا یحضره الطبیب و بر الساعه و شامل الادویه و مقالات و کناش فاخر همه از تصنیف محمد زکریا رازی
و ترویح الارواح خجندی و معالجات بقراطی طبری و شفاء الاسقام خضر بن علی و مغنی سعید بن هبة الله و ابن تلمیذ و غنی منی ابن نوح قمری و نزهة البهجة و تذکره و [illegible]
و در بغریه هر چهار تصنیف داود انطاکی و تذکره سویدی و منهاج البیان ابن جزله و تقویم الابدان آن و منهاج الدکان و فصول بقراط و بعض شروح آن مثل تلخیص
جالینوس و شرح قرشی و ابن ابی صادق امام عبد اللطیف و مولانا عبد الرحیم و ابیذیمیا بقراط و شرح آن از جالینوس و جوامع اسکندرانین جالینوس و
میامر و نبض الکبیر و اسرار الانسان و حیلة البرء و مفتاح و عین الخلیل فاضل ابو الفرج و کتاب ادویه قلبیه شیخ الرئیس و ارجوزه او و مختار ابن هبل و جامع ابن بیطار و جامع
بغدادی و مقالات عشرین و شمس الدرر و از تصنیف عبد العزیز و زاد الفقرا و خلاصة العلاج میر عوض علی و خلاصة التجارب بهاء الدین و دستور العلاج و طب بلوکی و مجربات
حکیم علی و رساله مجربات سلطان محمد مراد و مصطفوی و قوانین العلاج حکیم کبیر علیخان و ریاض العلاج حکیم اجمل خان و دستور العمل معالجات حکیم اکمل خان و ریاض العمل
و معتبر حکیم ابو البرکات و ریاض الفوائد و عشره کامله حکیم علویخان و لب اللباب حکیم صدر الدین خان شاهجهان آبادی و معالجات حکیم ساجد خان شارح نجیبیه
و انوار قاسمی سید نور علی اکبر آبادی و انوار العلاج سید نور الله تلمیذ حکیم علویخان و انتخاب العلاج حکیم ذکاء الله خان و معالجات افضلیه حکیم محمد افضل خان
شاهجهان آبادی و معالجات حکیم عماد الدین شیرازی و طب رضائی حکیم محمد رضا اکبرآبادی و شفاء الجلیل حکیم شفائی خان و طب ثنائی حکیم ثناء الله ساکن بریلی شاگرد
حکیم علویخان که استاد حکیم شهباز خان استاد الاستاد والد ماجد مؤلف بودند و نافع الامراض و خزانة العلاج و ریاض العمل جدید هر سه از تالیف حکیم بایزید و کفایه منصوری
و تصانیف خمسه حکیم ارزانی و زاد غریب و مطب میر حسن تلمیذ حکیم علوی خان و مطب حکیم ابو القاسم و اقتباس العلاج و معمولات حکیم میرزا علی شریف
و جمع الجوامع حکیم علوی خان و جمع الجوامع محمد حسین خان و اکثر قرابادینات مثل قرابادین سمرقندی و قلانسی و شاهی و علویخانی و قرابادین قدیم و جدید
و کبیر و شفائی و جلالی و معصومی و کوتوالی و تحفه و قادری و نقشبندی و اسعدی و مجموعه بقائی و ذکائی و قرابادین اجمل خان و علاج الامراض و عجالۀ نافع و قرابادین
حکیم مهدی و حسن الشفا و معمول حکیم غلام امام و مفتاح المجربات آن و بعض کتب ادویه هندیه مثل دارا شکوهی و تکمله هندی و دستور الاطبا معروف به طب فرشته
و مجربات اکبری و علاج الغربا و معالجات نبوی و مفردات هندی و طب سکندری و طب منفعتی و منافع کریمی و خیر التجارب و غیرها و اقوال حکمای متقدمین
مثل ابن ماسویه و ابن صهار بخت و ابن سرابیون و اسحق ابن حنین و ثابت ابن قره و ابن زهر و ابن ماسه و ابو البرکات و ابن جمیع و

و واقد و ابن رضوان و غافقی و مالقی و ثابت و سفیان و مهندس و بنیاذوق و ملکی و اسحاق ابن عمران و حبیش و ابن سفیان و ابن رشد و ابن رسلی و
و شریف و اقلاع و سعید ابن ابراهیم و ابن صوری و بختیشوع و جابر بن حیان و جبرئیل و اسرائیل و خوز و ابن ماسویه و ابن جمون و ابن بطلان و ابو جریح
و ابو الشعث و ابن جزار و کندی و ابو نصر و ابن عبدوس و ابو ریحان بیرونی و ابن الکتابی و ابن رقیه و ابن مسکویه و ابن دریس و ابو الخیر و ابو الفتوح و
ابن فهدون و ملکی و احمد و اسکندر افرودیسی و حلاج و دیلمی و موسی بن میمون و هبة الله و یحیی و نجیب ابن سعید و اشعث و هرمس و سقراط و افلاطون و
ارسطاطالیس و بولس و روفس و دیوقلس و ارجیجانس و ارباسیس و ماسرجویه و شمعون و هرایس و یوحنا و سرافیون و دیوجانس و اندروماخس و دیاسقوریدوس
و فیلغریوس و سورانس و قیوما و شمویل و ارماتیدس و اسکندروس و اسلیمن و کسنوقراطیس و الینابیوس و الینابوس و لمیقوس و لیقودس و انیوس و نیدوس
و مانیس و مفلس و ماسوینوس و مانیوس و نسطیس و میوقراطیس و میوقوطوس و تونیون و برتونیون و بونیوس و بولونیوس و انطاس و طیماوس
و بدیغورس و فسطس و اوس و اهرن و اسقلیبوس و غیرهم که ذکر آنها موجب تطویل للاطائل است الآن اشرع فی المقدمة و بعد ذلک فی المقاصد المعظمة مستعینا بالله

و نعم الوکیل و هو نعم المولی و نعم الدلیل و به المعونة و التوفیق و منه الوصول الی التحقیق

مقدمه در اقسام امراض و علاج آنها بطریق کلی

بدانکه مرض حالتی ست غیر طبیعی در بدن انسان که ازان بالذات آفت در فعل بلا واسطه واجب گردد و آن دو قسم ست مفرد و مرکب و مرض مفرد آنست که نوع
واحد از انواع سوء مزاج و یا نوع واحد از انواع مرض ترکیب باشد و مرض مرکب آنست که ازان دو نوع یا زیاده جمع شده مرض واحد پیدا شود چون ورم و امراض
مفرده سه قسم ست اول جنس امراض منسوبه بسوی اعضای مفرده که اولا و بالذات آنرا عارض شود و بواسطه آن اعضای مرکبه را عارض گردد و آن اقسام
سوء مزاج ست و سوء مزاج عبارت از غلبه کیفیتی یا دو کیفیت از کیفیات اربعه است که حرارت و برودت و رطوبت و یبوست باشد پس اگر بلا ماده بود آنرا
سوء مزاج ساذج گویند و اگر با ماده بود سوء مزاج مادی خوانند دوم جنس امراض منسوبه بسوی اعضای مرکبه و آن امراض ترکیب ست که در اعضای مرکبه
از اعضای مفرده واقع شود و سوم جنس امراض مشترک که اعضای مرکبه را عارض گردد بغیر آنکه عروض او با عضای مرکبه تابع عروض اعضای مفرده باشد
و این را تفرق اتصال نامند و انحلال فرد نیز گویند بهر آنکه تفرق اتصال گاهی عارض شود منفصل را بغیر آنکه اعضای مفرده را که ازان منفصل مرکب ست عارض
گردد و گاهی مثل عصب یا استخوان و عضو مفرد را تنها عارض شود و بالجمله کل امراض مفرده سه جنس ست یعنی امراض تابع سوء مزاج و امراض تابع سوء ترکیب و امراض
تابع تفرق اتصال و هر مرض که تابع کیفیتی بود و ازان حاصل شود منسوب بسوی آن باشد و اکثر امراض را چهار وقت می باشد ابتدا و تزاید و انتها و انحطاط وقت
ابتدا زمانی ست که دران مرض ظاهر گردد و مشابه در احوال بود و تزاید دران ظاهر نباشد و تزاید وقتی ست که دران اشتداد او ساعت بساعت ظهور کند و انتها وقتی
که دران مرض در جمیع اجزای او بر حالت واحده بایستد و انحطاط زمانه ایست که دران کمی مرض ظاهر گردد و هر قدر که انحطاط امتداد یابد انتقاص مرض ظاهر گردد
و این اوقات اربعه گاهی بحسب مرض از اول او تا آخر آن باشد و آنرا اوقات کلیه نامند و گاهی بحسب نوبت مرض بود و آنرا اوقات جزئیه گویند و جالینوس گوید
که مرض یا در ظاهر باشد و آن محسوس بباصرت گردد مثل اورام و بثور ظاهری یا در باطن بود و آن یا سهل المعرفة باشد مثل اوجاع معده و شش و یا عسیر المعرفة بود مثل
امراض جگر و مجاری سپرز و زهره و یا غیر مدرک باشد مگر بتخمین مثل آفات عارض مجاری بول و جز آن گاهی بطریق اصلی باشد و گاهی بشرکت خاص آنست که حصول او در
محل خود بالاصالت بود و شرکی آنست که حصول او در محل خود تابع حصول مرض در عضو دیگر باشد و هر مرض یا سلیم باشد یا غیر سلیم و مرض سلیم آنست که از معالجه که او را
دوست مانعی نباشد [illegible] احتیاج بچیزهای بسیار بود [illegible] محتاج باشیای [illegible]
و مخوف [illegible]
[illegible] باشیای [illegible] و فربی ست
و استعمال [illegible] و بیمار آنکه مرض مناسب مزاج و سن و فصل شدید الاعراض و مهلک بود [illegible] قلیل الخطر باشد از مرضی که مناسب آنها نباشد

چه این از سبب عظیم حادث شود مثلاً اگر پیران را در زمستان حمیات صفراویه عارض گردد بیم هلاک بیشتر باشد که امید سلامت و حال جوانان که بهنگام تابستان حمیات
بلغمی مبتلا گردند برین قیاس باید کرد و چه آنکه مرض هر فصل را امید صحت در فصلی باشد که ضد آن فصل بود اگر آن مرض مستحکم نشده باشد و بدانکه بعض امراض منتقل
شوند با مراض دیگر و منتقل گردند و در ان خیر او بود و مرض واحد شفای امراض دیگر گردد مثل تپ ربع که صرع و نقرس و دوالی و اوجاع مفاصل و جرب و حکه و شور و تشنج
امتلائی را نفع دهد و کذلک فرسام و ذرب و زلق الامعا و ذات الجنب را و کذلک انفتاح عروق مقعد یعنی جریان خون از ان هر مرض سوداوی و وجع ورک و اوجاع گرده
و رحم را نفع بخشد و گاهی بعض امراض با مراض دیگر منتقل شوند و بدین انتقال حال سخت ردی گردد مثل انتقال ذات الجنب بذات الریه و انتقال سرسام حار بسرسام
بلغمی و بعض امراض متعدی باشند مثل جرب و جذام و قروح عفنه و تپ وبائی و جدری و خصوصاً چون مسکن تنگ بود و کذلک مجاور در اسفل باد باشد و مثل رمد خصوصاً
در آنکه بچشم مرمود نظر کنند و مثل کندی دندان که بتخیل ترشی آنرا عارض کند و مثل سل و مثل برص و بعض امراض متوارثه در نسل باشند مثل برص و قرع طبعی یعنی صلع و مثل
نقرس و سل و جذام و بعض امراض جنسیه باشند که بگروهی یا بسکان ناحیه مختص بوند و یا در ایشان اکثر افتد طریق تشخیص امراضیکه تابع سوء مزاج باشند باید اولا
رنگ چهره و ملمس بدن و نبض و قاروره ملاحظه نمایند اگر سرخی یا زردی رنگ و گرمی ملمس و سرعت و تواتر نبض و رنگینی قاروره باشد حال کثرت تشنگی و تضرر از مسخنات
و انتفاع بمبردات در درارت حال در گرما نیز پرسند و این علامات سوء مزاج حار ساذج ست و اگر با وجود علامات مذکوره و سرخی رنگ بدن و چشم و زبان و تنگی و کندی
حواس و بلادت فکر و کسل از حرکات و انتفاخ عروق و تمدد جلد و عظم و امتلای نبض و سرخی و غلظ بول و قلت اشتها و مزاج حار رطب باشد حال گرانی در بدن و ثقل
عینین و سر و صداع و غثیان و تمیازه و فازه و شیرینی دهن و ماندگی و ظهور دملها در بدن و بثرها در دهن و سیلان خون از بن دندان و بینی و مقعد و تقدم کثرت تناول لحم و
اغذیه و اشربه لذیذه شیرین حار رطب و بلد و سن و عادت و بعد عهد از فصد و دیدن اشیای سرخ و سیلان خون کثیر و دخول در خون بخواب نیز پرسند و این آثار سوء
مزاج مادی دموی ست و اگر با وجود علامات سوء مزاج حار ساذج و زردی رنگ و چشم و تلخی دهن و درشتی زبان و خشکی منخرین و استلذاذ بهوای بارد و
غثیان و قی زرد و سبز و التهاب فم معده و اسهال سوزان و قشعریره مثل خلیدن سوزن و تقدم تدبیر مولد صفرا و سن و مزاج و عادت و بلد و فصل و صناعت
حار یابس و دیدن آتش و اشیای زرد در خواب و احساس حرارت و التهاب مثل حمام و آفتاب نیز دریافت نمایند و این علامات سوء مزاج مادی صفراوی
است و اگر سفیدی رنگ و سردی ملمس و بطوء و ضعف نبض و سفیدی قاروره و رقت آن یافت گردد و حال قلت عطش و ضعف هضم و سستی و کثرت عروض
حمیات بلغمی و ایذا از نزلات و از تناول مبردات و نفع از تناول مسخنات و در درارت حال در سرما نیز سوال کنند و این علامات سوء مزاج بارد ساذج ست
و اگر با وجود این دلائل برودت با ثقل و تهیج پلک و سیلان آب دهن و بینی و لینت شکم و سوء هضم و اذیت از تناول اشیای رطب و کثرت خواب بود سببش
سوء مزاج رطب ساذج باشد و اگر با وجود علامات سوء مزاج بارد رطب نرمی ملمس و آروغ ترش و کسل و بلادت و امتلاء و نرمی نبض مائل ببطوء و تفاوت
نیز باشد و سن و عادت و تدبیر سابق و صناعت و بلد مناسب بلغم و دیدن آب و دریا و برف و باران و برد و رعد در خواب باشد سببش سوء مزاج مادی بلغمی بود
و اگر قشف و بیخوابی و نحول عارض شود و اذیت تناول چیزهای یابس و سوء حال در خریف و شفا بر طبیات و فی الحال انتفاع از آب گرم و روغن لطیف و نشستن
قبول آنها بود سببش سوء مزاج یابس ساذج باشد و اگر با وجود این آثار تیرگی رنگ بدن و سیاهی خون و غلظ آن و زیادت وسواس و فکر و سوزش فم معده و
اشتهای کاذب و تیرگی و سرخی و سیاهی و غلظ بول و کثرت تولد بهق اسود و قروح ردیه مثل جرب یابس و کثرت حدوث امراض طحال و سن و مزاج و عادت
و بلد و صناعت و فصل و تدبیر متقدم مناسب سودا و خوابهای هولناک از سیاهی و اشیای سیاه و نحو آن باشد سببش سوء مزاج مادی سوداوی بود و باید دانست
که اگر سوء مزاج مرکب ساذج یا مادی باشد از ترکیب علامات مذکوره ظاهر گردد و تشخیص امراض تابع سوء ترکیب و تفرق اتصال و اورام در امراض جزئیه خواهد آمد

علاج کلی امراض

بدانکه علاج جمیع امراض بر سه قسم ست یکی تدبیر و تغذیه دوم استعمال ادویه سوم استعمال دستکاری مثل فصد و حجامت و زلو و داغ و شگافتن و جبر استخوان شکسته و جز آن
هر چه بدست تعلق دارد و چون اصناف مذکوره این نوع سوم در فصول مستقله در کتب کلیات مسطور ست لهذا هر دو نوع اول و ثانی را در دو قاعده بیان می‌کنم

قاعده اول در تدبیر و تغذیه بدانکه مراد از تدبیر درینجا تصرف در اسباب سته ضروری یعنی هوا و ماکول و مشروب و خواب و بیداری و استفراغ و احتباس و حرکت و سکون بدنی و اعراض نفسانی ست و در غیر ضروری مثل حمام و مالش بدن و دفن کردن در ریگ و نشستن در آفتاب و پاشیدن آب سرد بر چهره و مانند آن حسب ضرورت خیکه قصد ازاله او باشد و تدبیر این همه در کلیات مذکور ست مگر تدبیر غذا درینجا مسطور میشود و غذا اگرچه در اسباب سته ضروری داخل ست لیکن چون اثر اعظم آنها احکام طبیعت ست که اکثر آن در باب کمیت مخصوص است و غرض بسیار بدان متعلق لهذا ذکر آن جدا کرده اند بهر آنکه غذا در مرض گاهی منع میکنند و گاهی کم و گاهی تعدیل آن و گاهی دران زیاده کرده میشود اما منع غذا هنگام اراده شغل طبیعت بنضج اخلاط کنند چون قوت قوی و مرض قریب المنتهی باشد و اگر قوت ضعیف باشد غذا واجب بود و اگرچه وقت بحران باشد بهر آنکه منع غذا هنگام ضعف قوت هلاک کردن مریض ست و اما تقلیل غذا در انجا نمایند که با وجود اراده شغل طبیعت بنضج اخلاط غرض حفظ قوت باشد و این هنگامی ست که قوت ضعیف و مرض قریب المنتهی بود پس بقدر رعایت جانب قوت کنند تا ضعیف نگردد و بنقصان آن رعایت جانب ماده تا طبیعت از ماده مشغول بهضم غذای کثیر نشود و دوام رعایت اهم آنها کنند اگر قوت سخت ضعیف باشد یا مرض سخت قوی باشد و کذلک باید که رعایت جانب منتهای مرض نمایند پس اگر بسیار قریب باشد تقلیل غذا زیاده کنند یا تنها اگر مرض حاد و در ابتدا بود تا طبیعت تدبیر او یعنی تقلیل غذا کنند تا طبیعت بنضج ماده مشغول گردد و لیکن تا طبیعت در نهایت مرتبه نکنند و الا طبیعت از فعل خود باز گردد و تا که طبیعت معتدل نمایند و اگر در منتهی باشد مبالغه تا طبیعت کنند بنا بر استراحت طبیعت و عدم حاجت بنضج ماده و اگر مرض مزمن باشد در ابتدا این یعنی تا طبیعت معتدل در ان کنند بجهت ضعف قوت و هنگام انتها تا طبیعت معتدل نمایند بنا بر قرب مزاج بسوی اعتدال و امن از سقوط قوت درین هنگام و علاوه ازین اکثر امراض مزمنه غیر حمیات را تدبیر لطیف تحلیل کند بهر آنکه غذائی دارد چون کم گردد طبیعت در اغتذای رطوبات جهد کند و مواد را نضج دهد و در غذای بدن [illegible] از ان صرف کند و باقی تحلیل نماید و این حکم خاص بمزمنه بهر آنست که مواد امراض حاده بسبب حدت خود صلاحیت اغذیه ندارد و استثنای حمیات ازان بهر آن کرده شد که مزمنه از انها یا دق باشد و دران تلطیف جایز بود و یا عفنی بود پس ماده آن عفن باشد و برای اغتذای بدن صالح نبود و تحلیل او بلا عفونت تدبیر با وجود حرارت عفونت و از مان مرض مستلزم تحلیل ارواح قبل از تحلیل ماده است و بدانکه تقلیل غذا از دو جهت میکنند یکی از جهت کمیت و دوم از جهت کیفیت یعنی غذائیت و از اجتماع هر دو جهت قسم سوم نیز میشود و فرق میان هر دو جهت کمیت و کیفیت آنست که گاهی غذا کثیر الکمیت قلیل التغذیه بود مثل بقول و فواکه پس اکثار از ان کثرت از جهت کمیت غذا بود نه کیفیت آن و گاهی غذا قلیل الکمیت کثیر التغذیه باشد مثل زردی بیضه نیمبرشت و خروس خصی و طبیب گاهی محتاج شود بتقلیل کیفیت و تکثیر کمیت و این وقتی ست که اشتها غالب و هضم قوی بود و در عروق اخلاط خام باشد و اراده تسکین اشتها به پر کردن معده نماید تا قوت بسبب کثرت تقاضا و امتصاص تحلیل نشود و عروق را از اجتماع مواد کثیر دران بسبب کثرت غذا منع کند تا اول مواد دیگر در وی ست نضج یابد و بنا بر اغراض دیگر غیر این مثل آنکه اراده تهزیل کند و گاهی محتاج گردد بتکثیر کیفیت و تقلیل کمیت و این هنگامی ست که اراده تقویت قوت کنند و طبیعت موکل بمعده از هضم شی کثیر ضعیف باشد پس درین وقت تقلیل کمیت غذا واجب بود تا از هضم او عاجز نگردد و کثرت تغذیه حاصل شود و گاهی محتاج شود بتقلیل کیفیت و کمیت غذا هر دو چنانچه هرگاه با ضعف اشتها و هضم امتلای بدنی مجتمع شود و افضل غذا در مثل این وقت آنست که با وجود قلیل الغذائیة تقویت معده دران باشد مثل نقاهت کاهو اگر ضعف از سوء مزاج حار بود و مثل کندر اگر با سوء مزاج بارد باشد و اکثر اکابر در تقلیل غذا و منع او در علاج امراض حاده یعنی قریب المنتهی میکنند و اما در امراض مزمنه یعنی بعید المنتهی نیز گاهی تقلیل می نمایند لیکن تقلیل این قلیل تر از تقلیل او در امراض حاده بود بهر آنکه عنایت طبیب بقوت در امراض مزمنه بیشتر می باشد بنا بر علم آنکه بحران بعید و انتهای بعید او بسبب غلظ ماده او و چون حفظ قوت نکنند تا وقت بحران و طول مدت انضاج وفا نکند بخلاف امراض حاده که بحران آنها قریب تر بود و دران رجای عدم ضعف قوت تا انتهای آن و عدم عجز طبیعت از نضج ماده مرض باشد و اگر دران خوف ضعف قوت باشد در تقلیل غذا مبالغه نکنند و هر قدر که مرض قریب تر از ابتدا بود و اعراض ساکن تر باشد غذا بهر تقویت قوت دهند و چون مرض بعید از مبدا بود و اعراض اشتداد نماید منع غذا و تقلیل او واجب بود و هر قدر که مرض و اعراض نیز در تشدید شروع کنند تقلیل غذا نمایند بنا بر اعتماد برای غذای وارد سابق و امید وفا ببقای قوت تا منتهی و سکون اعراض و بنا بر تخفیف

از قوت وقت جهاد او و هنگام منتهی باید که تلطیف تدبیر بجهت نمایند باین طور که تقلیل غذا کنند بسبب عدم حاجت درین هنگام بسوی تقویت قوت و عدم خوف
از سقوط آن و هر قدر که مرض حادتر و بحران او قریب‌تر باشد باید که تلطیف تدبیر شدیدتر نمایند و این قانون غذا بحسب اوقات مرض و بودن او حاد یا مزمن است
باید که ازین عدول ننمایند مگر آنکه اسباب مانع ازین قانون عارض گردد مثل نفرت مریض در اوائل حمیات یا امتلا یا تخمه که درین صورت در ابتدای مرض غذا
منع کنند و مثل آنکه بدن متخلخل باشد که درین حالت غذا در منتهی بدهند بیشتر از غذا که در ابتدا و وقت تزید دهند بخوف انحلال قوت و مثل ترطیب مطلوب در تشنج یابس
و فواق یابس که درین هر دو با وجود بودن از امراض حاده بسبب سرعت انقضای آنها تلطیف غذا نکنند بنا بر غرض ترطیب و مثل امید قصر زمانه مرض چنانچه
در فالج و تشنج رطب و فواق رطب که با وجود بودن اینها از امراض مزمنه بسبب طول مدت آنها تلطیف غذا کنند بنا بر امید قصر مدت آنها و لهذا چون زمانه آنها
طول می‌کشد تکثیر غذا درین امراض کرده می‌شود و بدانکه اغذیه مرضی نوعیکه از جهت تقلیل و تکثیر و منع بحسب اوقات مرض و بودن او حاد یا مزمن منقسم است
همچنین از جهت زمانه نفوذ آن بسرعت و لطوء و از جهت قوام لطافت و رقت که از آن متولد گردد منقسم می‌شود چنانچه آنرا از جهت اغتذا بدان دو قسم بود یکی از جهت
سرعت نفوذ او مثل حال شراب یا لطوء نفوذ او مثل حال کباب و قلیه دوم از جهت ثخن قوام خون که از آن متولد گردد و منقسم گاه و چنانکه حال غذای لحم خنازیر
و گوساله است یا رقت او و سرعت تحلل او چنانکه حال غذای کائن از شراب است و کذا انجیر و طبیب را احتیاج بسوی غذای لطیف سریع النفوذ وقتی باشد که اراده
تدارک سقوط قوت حیوانی و انتعاش آن نماید و مدت وقوت تا هضم غذای بطی النفوذ وفا نکند و عدم وفای قوت تا هضم نسبت بانتهای مرض یا نوبت بود که هنگام شروع
نوبت نیز معده خالی باید پس اگر منتهی یا نوبت قریب بود و قوت ضعیف باشد اغذیه واجب بود ولیکن غذای خفیف‌تر و سریع الهضم و طبیب اجتناب نماید از غذای سریع الهضم چون
اتفاق مسبقت غذای بطی الهضم و النفوذ افتد که دران خوف آنست که اگر بعد آن غذای سریع الهضم و النفوذ داده شود بدان مختلط شود و هر دو فاسد گردند و ایضاً احتراز نماید
از غذای غلیظ بطی النفوذ هنگام خوف از سده و گاهی غذای غلیظ داده می‌شود چنانچه در کسیکه تیابس ضعف او بسبب وجع و حرارت کنند و مثل هریسه و کله پاچه
و لحم البقر دهند و لیکن غذای قوی التغذیه بطی الهضم وقتی اختیار نماید که اراده تقویت [illegible] کند یا کسی که اراده ریاضت قویه باشد و غذای سخیف یعنی رقیق کسی را دهند که اورا
تکاثف مسام بسرعت عارض شود تا منهضم گردد قبل حدوث آن آثار و از آن منع کند و بدانکه اگر مرض سخت مزمن باشد باید که غذا دران غلیظ دهند
و آنچه متوسط الازمان باشد باید که غذا دران متوسط خورانند و آنچه حاد مطلق باشد باید که غذا لطیف مطلق دهند و آنچه حاد و بسیار باشد غذا لطیف بسیار
خورانند و آنچه حاد در غایت قصوی بود غذا لطیف در غایت قصوی بدهند پس غذای لطیف را بحسب مرض مراتب باشد لطیف مطلق مثل مزورات
و اطلاق آنچه با کیان و کشک جو و حریره او بقول بارده مثل اسفاناخ و خرفه و کدو [illegible] و مانند آن و نان مغسول و فتیت در آب سرد و جلاب یا آب فواکه یا در
سکنجبین ترکرده و کمتر از آن ماهی خرد و بازدی و تیهو و دراج و جوزه مرغ مطبوخ با سکباج یا ماش مقشر و عدس یا باقلا مقشر و مانند آنست و لطیف جدا مثل
شوربای جوزه مرغ و ماء الشعیر [illegible] و شربت نیلوفر و آب انار و ماء الرمان و ماء الجبن [illegible] فواکه مثل سیب و آلو و مانند آنست و لطیف
در غایت قصوی مثل جلاب و ماء الشعیر رقیق و مرق [illegible] سریع النفوذ است و اما غذای متوسط بحسب مرض مثل جوزه مرغ است و اما غذای غلیظ بحسب
مرض مثل [illegible] است و استعمال غلیظ آنجا نمایند که استعمال غذای کثیر واجب بود و لطیف آنجا استعمال کنند که استعمال غذای قلیل واجب گردد
و اختلاف مراتب غذا در لطافت مثل اختلاف مراتب او در قلت بود و اما تعدیل غذا وقتی باید که قوت قوی و مرض بعید المنتهی باشد لهذا گفته‌اند که اغذیه
مرضی اغذیه صرفه نباید بلکه اغذیه که دران دوائیت غالب و در کیفیت ضد مرض باشد و اما تاخیر غذا در مبدا امراض مزمنه بسیار باید بهر حفظ قوت که قوت
مثل توشه است و مرض مثل راه [illegible] بدان غذا سازند درین شوربای لحم سریع الانهضام است اگر مانعی نباشد و واجب است که رعایت عادت
در جمیع احوال کنند خصوص [illegible] غذا [illegible] در حال صحت غذا بسیار بخورند و در حال مرض متحمل اندک غذا نشوند و بعضی اندک خوار باشند و بعضی
متوسط [illegible] از اینها بحسب عادت او تدبیر نمایند و بالجمله در تغذیه مرض رعایت امور کثیره نمایند مثل قوت مریض و عادت او و مزاج او
و اخلاق او و نوع مرض و قوت او و اعراض او و وقت او و مقدار مدت او و مقدار زمان راحت و حال سحنه و حال تخلخل بدن و کثافت او و سن مریض

اخراج خون بر حجامت اقتصار باید فرمود و کذا در بلاد شدید البرودت اجتناب از مسهل و مقی قوی ضرور است و در ینجا مهما امکن بسیار دریت به برآوردن خون نکنند و اگر ضرورت
آید فصد را به از حجامت دانند و بانجا حال بلد بارد مثل حال فصل زمستان و هوای بارد است و در بلد حار مثل حال در تابستان و هوای حار بود چنانچه مذکور گردد
و بدانند که از خواص بعض بلاد هست که بعضی ادویه در انجا عمل می کنند و در غیر او آن چنان عمل نمیکنند بلکه باطل الاثر میگردد پس طبیب را ازین امر نیز باخبر باید بود
و بهر باید که بر سد از عقلای آن دیار حقیقت آثار اشیا پرسد تا از لغزش قدم محفوظ ماند ششم مراعات وقت حاضر و آنست که در یابند تا از فصول اربعه وقت
کدام فصل حاضر است پس آنچه مناسب بدان فصل است و در تدبیر فصول مسطور است بکار برند هفتم مراعات حال هوا چه رعایت امر هوا در اختیار دوا و اوا حسب
است بسبب شدت احتیاج بسوی آن بنا بر اختلاف تاثیر دوا بحسب اختلاف آن مثلا نظر کنند که هوا حار است یا بارد و معین دوا است یا مرض پس دوا
اگر محلل یا منضج یا مسهل باشد و هوای حار اعانت آن نماید و اگر رادع یا قابض بود و هوای بارد معین او باشد پس آنچه معین او باشد اختیار نمایند و
مرض اگر حار بود و معین او هوای حار باشد و اگر بارد بود و هوای بارد اعانت او کند پس آنچه مضاد او باشد اختیار نمایند در هر دو صورت و ایضاً اگر هوا بسبب
از اسباب سماوی یا ارضی گرم شود در فصل زمستان پس احکامی که مخصوص آن فصل است ساقط میگردد و در رعایت حال هوا در معالجه لازم شود و هشتم مراعات
صناعت بهر آنکه هر عمل که باکد و تعب و نصب باشد تجفیف بدن و تحلیل فضول و از اثر احوال نماید و اکثر امراض صفراوی یا سوداوی واقع شود و کذلک آنچه قریب آتش
باشد و هر عمل که با راحت و آرام بود و با آن بدن ممتلی شود و اکثر امراض او بلغمی بود یا دموی و کذلک آنچه قریب آب باشد انتهی و بعضی متقدمین بر امور عشره
مذکوره رعایت این دو امر دیگر در علاج افزوده اند یکی معرفت ماهیت مرض که آیا کدام مرض است تا معالجه هر مرض بدانچه مخصوص آن مرض باشد کرده شود
دوم معرفت آنکه مرض در کدام عضو است تا مقابله آن بدانچه موافق آن از ادویه باشد کرده آید بهر آنکه از شان بعض ادویه است که در عضوی عمل بلیغ نماید و در عضو
دیگر عمل مثل او نکند مثل صبر و ایارج که این هر دو در معده عمل بلیغ نمایند و مثل حب [illegible] در گرده و مثانه عمل نماید که مثل او در دیگر نکنند و بدانکه بقول شیخ الرئیس
و شیخ قانون کتب علاج دوا کما از سه قانون نیست یکی قانون اختیار کیفیت دوا یعنی اختیار آثار او بمقابله مرض از جهت کیفیات اولی مثل حرارت
یا برودت یا رطوبت یا یبوست و از جهت کیفیات ثانی مثل اسهال و تحلیل و ادرار و غیره بلکه از جهت خواص تابع صور نوعیه نیز و ظاهر است که هدایت بسوی این
قانون اختیار کیفیت دوا علی الاطلاق یعنی بدون تخصیص بدرجات بواقف شدن بر نوع مرض باشد چه هرگاه کیفیت مرض شناختند واجب شد که از دوا آنچه
مضاد او در کیفیت باشد اختیار نمایند مثلا چون معلوم کردند که این تپ از سوء مزاج حار صفراوی خالص مستوقد آن معده است پس ازین هدایت شود بسوی
اختیار دوای بارد الکیفیت قامع صفرا منقی معده از آن بهر آنکه معالجه مرض بالضد بود و این قاعده نزدیک اطبا ضروری است قیاس و تجربه بران دلالت میکنند اما قیاسا
بنا بر آنکه فعل ضد وارد آنست که بدن را بکیفیت خود تغییر دهد و آنچه شان او تغییر بدن بود چون بران وارد گردد اثر تغیر دهد و اما تجربه بهر آنکه مشاهده میشود که حرارت تسکین
ببرودت می یابد و بالعکس و ایضاً ازاله مرض بالضد بهر آن بود که مثلا مرض حار شود دیگر زوال مزاج از اعتدال در جانب حرارت بقدر معین و آن بطرف صحت نباشد
مگر بایراد چیزیکه آن بارد بقدر حرارت مرض بود و میان حار و بارد تضاد است بالجمله در اختیار کیفیت دوا لحاظ مقدار مرض کنند مثلا اگر حرارت عرضی او شدید بود
محتاج بسوی تسکین او بدوای شدید البرد باشد و اگر برودت عرضی او شدید باشد احتیاج بسوی تسخین او بدوای بسیار گرم بود و اگر بهر دو قوی نباشند بدوای
کم قوت اکتفا نمایند دوم قانون ترتیب وقت دوا و احتیاج بمعرفت این بهر آن بود که دوای واحد گاهی در وقتی نافع در مرض بود و در وقت دیگر مضر باشد مثل دوای
رادع که در ابتدای اورام حار نافع است و در انحطاط آن ضار بود و ترتیب وقت دوا باعتبار اوقات مرض و باعتبار اوقات سال و باعتبار تدبیر سابق و باعتبار وجوب تقدیم بعض او
بر بعض و غیر آن بود و وقتیکه برای استعمال دوا اختیار کنند یا مختص بمرض بود یا نه چنانکه ادویه مسهله که استعمال او در ربیع و خریف باید نه در تابستان و زمستان بالجمله رعایت بزرگ در ترتیب
وقت استعمال دوا آنست که باعتبار وقت مرض باشد بنحویکه دریافت نمایند که مرض در کدام وقت از اوقات او است مثلا اگر ورم در ابتدا بود رادع تنها استعمال کنند و اگر در تزید باشد محلل
تنها بعمل آرند و اگر میان این هر دو باشد هر دو را مخلوط سازند و در هر مرض آنچه مناسب وقت او باشد از استعمال دوا بلکه از تدبیر نیز رعایت آن کنند و ایضاً اگر تپ در ابتدا
بود نفع سده تسکین اندک بهر تپ در ابتدا استعمال نمایند و مثل مطلیات استعمال نکنند که آنها شدید التسدید و القبض اند سده در تزید بود آنچه

اگر قریب از منفذ دوا باشد مثل معده ادویه معتدله کفایت کند یعنی قوت دوا بقدر تقابل مرض بلا زیادت تصرف دران باید تا در فعل افراط نکند و اگر بعید باشد مثل
ریه یا کلیه محتاج شوند بزیادت در قوت دوا یا باستبدال او بدوای قوی تر ازان و یا بزیادت در مقدار او و یا بمخلط او بچیزی که آنرا قبل از جدا شدن قوت او بدان رساند
بهر آنکه قوت ادویه معتدله قبل وصول بسوی آن فاسد گردد پس اگر در قوت آنها زیاده نکنند غرض حاصل نشود و بزیاده کردن در قوت آنها حاجت افتد خصوصا
از ادویه که غذائی باشند بهر آنکه احاله اعضا درا بیشتر بود و این بهر اختلاف ابدان باشد و اگر میان قوت دوا و مرض بعد کثیر بود درین هنگام دوا محتاج در تنفیذ
بسوی قوت نافذه باشد پس احتیاج افتد که قوت دوا بیشتر از محتاج الیه بود مثل حال اضمده عرق النسا و امثال آن دوم آنست که معلوم نمایند چیزیرا
که با ادویه مخلوط کردن سزاوار است تا آن مخالطه در ایصال آنها بسوی عضو سرعت کند چنانچه مدرات با ادویه اعضای بول مخلوط کرده میشود و زعفران با ادویه
قلب و ایضا معلوم نمایند که فعل هر دوا را اختصاص بعضوی نسبت و چون آنرا بخورند در بدن متفرق گردد و بعضو مریض چیزی که ازان برسد بسیار اندک بود
پس تاثیر او دران اندک باشد و گاهی او را لازم بود اضرار بباقی اعضا بسبب ورود قوت این دوا بسوی آنها با وجود عدم حاجت بسوی آن پس هرگاه
در صرف آن دوا بسوی آن عضو علیل حیله کنند تا تاثیر او دران اکثر بود و آنرا ضرر بعضوی لزوم نماید و طریقش اینست که بدان دوا چیزی که از شان او نفوذ بسوی
عضو مریض بود مخلوط سازند پس این هرگاه بسوی آن نافذ شود همراه او دوای دیگر باشد و درین هنگام تاثیر او بیشتر گردد و لهذا زعفران را در قرص کافور استعمال
میکنند با وجود بودن آن شدید الحرارة پس درین وقت تبرید قلب بیشتر گردد بسبب تنفیذ زعفران کافور را بسوی قلب سوم آنست که جهت ایصال
دوا بسوی آن دریافت نمایند مثلا هرگاه طبیب معلوم کند که قرحه در امعای سفلی ست دوا را بحقنه رساند و اگر دریافت نماید که در امعای علیا ست آنرا
بشرب ایصال کند تا در هر دو صورت ایصال دوا از اقرب طرق باشد و قوت او تا هنگام وصول او بسوی آن عضو باقی ماند و بدانکه بعض اعضا
بعید از منفذی باشند و قریب از دیگر مثل مثانه و رحم پس مشروبات بسوی آن از منفذ بعید برسند و آن دهن ست و ادویه مزروقه از منفذ قریب
برسند و آن سوراخ قضیب و رحم ست و لهذا ادویه مزروقه در ازاله امراض آنها قوی تر باشند و بعضی اعضا است که نفوذ ادویه بسوی آنها از منفذ واحد گاه
قریب شود و گاه بعید و این مثل ریه است که ادویه متناوله گاهی بسوی آن از مری بترشح از مسام غشائی که میان او و میان قصبه ریه است واصل میشود
و این بسیار قریب ست و گاهی از طریق معده بسوی آن میرسد و این چنان باشد که بسوی کبد نافذ شود و بعد ازان بسوی رگ اجوف و بعده بسوی
ریه فلهذا ابهتر در ادویه صدر و ریه و قصبه او آنست که ادویه بطریق لعوقات یا حبوب استعمال کنند تا مدت در آنها در مری بزمان دراز باشد و آنچه بسوی او
ازان غشا مترشح گردد بیشتر باشد و لهذا ادویه سرفه همچنین ساخته اند و بدانند که گاهی انتفاع بمراعات موضع و مشارکت بیکجا باشد و این در انجا ست
که ماده بتمامه بسوی عضو ریخته باشد و یا ماده هنوز در انصباب بود پس اگر هنوز در انصباب بود آنرا جذب کنند از موضع او اعم از انکه جذب بدوای جاذب
بود یا بامر دیگر جذاب مثل نهادن ادویه حریفه بر دستها و پایها یا ربط ساقین هنگام توجه ماده بسوی سر بعد مراعات این چهار شرط یکی مخالفت جهت
چنانچه جذب میکنند در قطر عرض از راست بسوی چپ و بالعکس و در قطر طول از فوق بسوی اسفل و بالعکس و در قطر عمق از ظاهر بسوی باطن و بالعکس
و از قدام بسوی خلف و بالعکس تا ماده از جهت انصباب برگردد و این گاهی بخلاف قریب بود مثل نهادن محاجم بر نقره برای جذب مواد از چشم و یا
بینی مثل بستن ساقین هنگام تصاعد مواد بسوی سر دوم مراعات مشارکت چنانچه حبس حیض بوضع محاجم بر پستان میکنند بنا بر جذب بسوی عضو شریک
بهر آنکه میان پستان و رحم مشارکت ست سوم مراعات محاذات در سمت چنانچه در امراض جگر از باسلیق راست فصد می نمایند بنا بر آنکه درین جانب ست
و در علل طحال از باسلیق چپ چهارم مراعات تبعید در جذب یا در مجاری تا مجذوب الیه بسیار قریب از مجذوب منه نباشد بهر آنکه چون ازان قریب باشد
این جذب در حقیقت معاون بر است حرکت ماده بسوی آن بود و ایضا جذب بسوی عضو بسیار قریب با وجود بودنش مانع از جذب تام عضو مجذوب منه
را سعت عن الانصباب مواد بسوی آن بسیار دوا اما اگر ماده بتمامه منصب بود از معرفت مشارکت بدوا منتفع شوند یا از جهت آنکه از نفس عضو
انرا بگیرند چنانچه فصد رگ زیر زبان در علاج ورم لوزتین و یا بسوی عضو قریب مشارک نقل کنند و ازان بیرون آرند چنانچه فصد صافن در امراض

رحم میکنند و بدانکه چون زمانهٔ انصباب ماده طول کشد و در عضو مستقر گردد نقل او ازان مشکل بود بلکه صواب انیست که از آن عضو خارج کنند و اما قبل ازان نقل بقریب مشارک نمایند و برای جذب بسوی خلاف شرائط دیگر نیز هست اول آنکه هرگاه ارادهٔ جذب بسوی خلاف کنند اولا تسکین وجع عضو مجذوب عنه نمایند تا انجذاب مواد بسوی آن کم شود بهر آنکه وجع جذاب ست پس اگر تسکین نکنند مواد بر عضو تعاقب کنند و فائدهٔ جذب باطل گردد دوم آنکه نظر کنند تا مجاری ماده بر عضو رئیس نباشد و بتضرر آن ضرر عام نگردد مگر آنکه این رئیس بمرور ماده بران متضرر نگردد مثل جگر که گاهی مواد از اعضا بسوی او جذب میکنند تا باسهال خارج شود با وجود آنکه عبور او بجگر لازم است سوم آنکه عضو مجذوب الیه قابل الضرر نباشد بسبب بودنش قوی الحس چهارم آنکه بدن امتلای مفرط نبود تا بر عضو مجذوب الیه ماده بسیار منجذب نگردد و تحلیل وازان مشکل گردد ولیکن این وقتی بود که با جذب استفراغ نباشد اما چون با وے استفراغ باشد ازین ضرر نبود پنجم آنکه عضو مجذوب الیه آمادهٔ اندفاع مادهٔ دیگر بسوی آن نباشد بهر آنکه جذب اعانت بر حصول آن نماید ششم آنکه عضو که بسوے آن ماده مندفع شده مخرجی طبعی برائے او نباشد یا احداث مخرج برای او ازان ممکن نبود بهر آنکه اگر مخرج طبعی برای او باشد یا احداث مخرج بر آن ممکن بود مثل فصد خروج او ازان اولی ست و اما معرفت قوت عضو و انتفاع ازان از سه طریق بود و قوام عضو نیز درین باب مدخل ست و عمده درین مراعات حال عموم ضرر و عدم او از استعمال دوا بر عضو ست پس اگر عضو ذکی الحس عصبی باشد ادراک او برای منافی بسیار بود دادویهٔ قویهٔ کثیر المنافات برای طبیعت مولم و بدان الم بسیار یابد پس ضرر عام تحلیل ارواح گردد و اگر عضو شریف باشد ضرر ازان بیشتر بود و اگر رئیس باشد تضرر ازان هر دو زیاده تر بود طریق اول مراعات ریاست و مبدئیت ست پس هر عضو که مبدا و رئیس باشد بران اعظم امر ادویهٔ قویهٔ حتی الامکان ننمایند تا بدان را ضرر عام نگردد بنا بر بودن اعضاے رئیسه مبادی قوای ضروری در حیات و کثرت منافات دوای قوی آنرا و لذلک از دماغ و جگر آنچه احتیاج استفراغ آن بود آنرا دریکدفعه خارج نکنند و اخراج شدید البته ننمایند که این بسیار مضر بود بلکه قاتل بنا بر اختلاط مواد صالح بفاسد و بسبب کثرت خروج ارواح بدان در استفراغ دفعةً و چون مراعات امر در استفراغ مواد جگر و دماغ واجب شد پس قلب بطریق اولی بود و ایضا تبرید شدید ننمایند تا اطفای حرارت غریزی لازم نشود و این عام ست در اعضا لیکن ضرر در اعضای رئیسه بیشتر بود بهر آنکه مبادی ارواح اند و چون با دویهٔ محلله بر جگر ضماد کنند از ادویهٔ قابضه خوشبو نیز بحفظ قوت خالی نگذارند تا بجهت قبض ازان تحلیل مفرط منع کند و بجهت خوشبو تقویت مزاج آن نماید و همچنین در آنچه در مشروبات برای کبد و دل استعمال این مراعات قلب ست پس دماغ پس کبد و طریق دوم مراعات فعل مشترک بهر عضو ست بهر آنکه اگر فعل آن عضو مشترک و عام تمیع بدن باشد و اگرچه رئیس نبود مثل معده و ریه ایجاب رعایت قوت او لابد ست و لهذا در [illegible] باضعف معده آب سرد شدید البرودت نمیدهند تا ضعف آن زیاده نگردد و بدانند که استعمال مرخیات صرف بر اعضاے رئیسه و آنچه در مشارف قریب آنها ست از اعضای شریفه خطر شدید بجیارت دارد بهر آنکه دوای مرخی عضو را مرض انصباب مواد میکند و جرم او ضعیف و ارواح او را مستعد تحلل و فعل او را ضعیف و مهیا بعفونت و قبول امراض میگرداند و طریق سوم مراعات ذکاے حس و کلال آن ست پس بر اعضای ذکی الحس عصبی واجب ست که از استعمال ادویهٔ ردی الکیفیت سمیه و لذاعه و موذیه مثل مقیئات و غیره احتراز نمایند تا قوت آنها بنا بر شدت تضرر آنها بمنافی بسبب ذکای حس تحلیل نگردد و ادویه که از استعمال آنها اجتناب کنند سه قسم ست یکی محللات مثل حاشا و مازریون و مانند آن بنا بر اضعاف آنها تحلیل ارواح دوم مبردات بالقوه مثل افیون و امثال آن بنا بر اخماد آن ارواح را و اطفاے آن حرارت غریزی را سوم آنچه کیفیات مخالف طبیعت عضو آنرا بود مثل زنگار و سفیداب و مس سوخته و مانند آن بنا بر منافات آنها با مزجهٔ اعضا و ابطال قوای آنها تعلیم تا اینجا اقسام قانون ثالثه که بهر علاج بدو الشیخ الرئیس بیان نموده تمام شد و سواے ازین قوانین دیگر نیز است که احتیاج بسوی آنها نیز می افتد چنانچه اول اختیار جوهر دوا ست مثلا ادویهٔ قلب که جوهر آنها شدید المناسبت بجوهر روح باید و چون دو دوا در تعدیل مزاج مساوی باشند و جوهر یکی ازان هر دو ملایم ببدن باشد و جوهر دیگر منافی ببدن پس استعمال ملایم اوفق ست دوم اعتبار جهت استعمال دوا چنانچه ادویهٔ قولنج که افضل استعمال او بطریق حقنه است و ادویهٔ شیان که افضل استعمال او نوشیدن ست و این بهر آنست که نفوذ او بسوے مرض از اقرب طریق باید سوم اختیار هیئت دوا چه بعض ادویه است که افضل استعمال آنها بطریق لعوقات بود مثل ادویهٔ سینه و بعضے دیگر ست که افضل استعمال آنها بطریق مشروبات

باشد مثل ادویه مستعمله برای امراض اعضای بعید از معده تا نفوذ آنها بسوی آن سریع تر بود و بعضی از انهاست که افضل استعمال آنها بطریق حبوب بود مثل ادویه مستعمله برای آن مقعده مثل سرو غیره انها چهارم اختیار بودن دوا بطور مفرد یا مرکب بود چه بعضی امراض ست که ادویه آنها مرکب باید مثل حصات که ادویه مفرده دران با غراض مقصوده و علاج آن کم کفایت کند و بعضی از انست که ادویه آنها مفرد باید مثل ادویه امراض مزاجی پنجم اختیار بودن دوا نو یا کهنه است چه بعض ادویه ست که استعمال او بعد گذشتن مدتی بران جائز بود مثل ادویه که دران افیون داخل شود چون تریاق و بعض دیگر آنست که نو بهتر بود مثل قرص کافور و بعضی از انست که چون کهنه شوند قوت آنها قوی گردد مثل شراب و غیرها

ذکر قوانین که رعایت آنها در امر علاج واجب ست

بدانکه بقول شیخ الرئیس امراضی که دران خطر بود و تا بهبر واجب در امر علاج یا تخفیف دران از فوت قوت امن نباشد پس واجبست که دران اولا ابتدا العلاج قوی نمایند و حاصل این کلام آنست که اگر مرض عظیم باشد و خوف بود که قوت زمانه مقدیه و فانکند بسبب عظم نفس مرض یا ضعف قوت یا کثرت ماده یا هیجان او یا مناسبت بدن و مزاج بمرض یا استعداد در اخلاط بدن با استحاله ماده مرض یا اقتضای هوا و فصل وغیره برای شدت مرض پس می باید که امر بسوی طبیعت موکل نگردانند و رعایت تدریج از علاج ضعیف بسوی علاج قوی نکنند بلکه ابتدا العلاج قوی نمایند بهر آنکه وقت با آن وفا نکند و این هنگامی ست که قوت بسیار ضعیف نباشد بنحویکه با مقاسات احتمال علاج قوی نکند چنانکه او عادت ست و امراضیکه دران خطر نبود و از فوت شدن قوت خوف نباشد بسوی قوی تر تدریج نمایند اگر از خفیف تر غرض حاصل نشود و مراد ازین تخفیف بر طبع ست با ستعمال اشیای خفیفه غیر قویه بهر آنکه ادویه قویه اکثر منافی طبیعت مانند و درین هنگام واجب ست که دوای قوی تر استعمال نکنند مگر وقتیکه دوای ضعیف ترغنی نکند که درین حالت دران تدریج بقوی نمایند تا آنکه منتهی شود بحدی که وفا بغرض نماید لیکن این وقتی بعمل آرند که مرض مهیاج نباشد بهر آنکه دران هنگام سزاوار ست که ادویه قویه استعمال کنند و اگرچه ماده نضج نیافته باشد و فایده تدریج بسوی علاج قوی مثل فصد و داغ و شگاف و اسهال وغیره آنست که طبیعت منزعج نگردد که این لا محاله تحریک قوی غیر مالوف ست پس امر بران عظیم گردد و خصوصا چون مشغول بمرض باشد قانون نشاید که از صواب بگریزند اگر تاثیرا و بدیر باشد و بر غلط قیام نمایند اگر ضرر او ظاهر نشود و تاثیر صواب گاهی بسبب مانعی باشد مثل ملاقات ببدن غیر مستعد بهر انفعال یا عدم طول ملاقات او ببدن تا زمانیکه در مثل او اثر ظاهر شود و همچنین حال در غلط باشد و معرفت علاج صواب با وجود تاخیر تاثیر او و معرفت علاج غلط بعد عدم ظهور ضرر او از قیاس که بران دلالت کند یا از تجربه که از علاج مثل او مستفاد شده باشد حاصل شود و بسا باشد که جاهل در جائی تدبیری کند که آنرا در مقامات دیگر نافع یافته و آن درینجا مناسب نبود پس تا وقتیکه ضرر او ظاهر گردد از ان باز نماند قانون واجب نیست که با وجود بودن تدبیر صواب بر یک علاج بدوای واحد و ایضا بر جنس واحد از علاج قیام نمایند بلکه تبدیل ادویه کنند بهر آنکه بعضی ابدان را خاصیت در تاثر و عدم تاثر از بعض ادویه میباشد پس جائز ست که تاخیر ظهور نفع بسبب مثل این امر باشد درین صورت انتقال از دوائی بدوای دیگر واجب بود و ایضا دوای واحد مالوف ببدن میگردد و از تبنی مالوف بدن منفعل نمیشود و تاثیر او کم میگردد و اما بعض تدابیر مالوفه مثل فصد و اسهال وغیره گاهی نفع بسیار کند و مثال انتقال از علاجی بعلاج دیگر در مرض واحد انیست که مثلا علاج مرض بلغمی جائز ست که بتحلیل بلغم بود و یا باذابت پس ادرار و بانضاج پس اسهال و هرگاه محلل استعمال نمایند و اثر نفع ظاهر نگردد بإذابت پس ادرار یا بانضاج پس اسهال انتقال کنند قانون استعداد انفعال گاهی مختلف میباشد نسبت بابدان و اعضا پس هر بدن بلکه هر عضو را بلکه بدن واحد و عضو واحد را در وقتی غیر وقت دیگر خاصیت در انفعال از دوائی بغیر دوای دیگر بود یا بسبب معاونت هوا برای او و در وقتی بنا بر موافق بودنش کیفیت را غیر وقت دیگر و یا بسبب امر دیگر از داخل و مثال اول انیست که ابدان متخلخل واسع المسام بالیدن روغنها زیاده از مفرحات تقویت یابند و مثال دوم آنست که دماغ بعنبر زیاده از زنجبیل گرم شود و مثال سوم انیست که بعض ابدان بروغن گل در تابستان و در هوائی گرم شوند در زمستان و در پیری بدان سردی یابند و مثال چهارم آنست که معده حار در شباب بقرص کافور نفع یابد و در شیخوخت بدان ضرر یابد بلکه بدانچه قلیل البرد از ان باشد مثل قرص زرشک منتفع گردد قانون هرگاه مرض مشکل گردد باید که بر مرض و بر طبیعت بگذارند و باستعمال دوای مسهل وغیره استعجال نکنند بهر آنکه طبیعت یا غالب شود و مرض را مقهور گرداند و یا مغلوب شود و مرض ظاهر گردد و این بنا بر آنست که آن هر دو در تقاومت اند

وبعید نیست که یکی ازان هر دو غالب نشود پس اگر طبیعت غالب شود اقدام بر علاج با وجود جهل مرض منع کنند و اگر مرض غالب گردد علامات او لامحاله ظاهر شود و گاه اشتراک طبیعت نیز اگرچه مضر است مگر ضرر این کمتر از ضرر تدبیر جاهل بود و حصر در انتهاء مرض و ظهور آن اکثری ست چه بسیار باشد که موت قبل ظهور علامات مشخصه مرض عارض شود پس معالجه بعلاجات ضعیف خالی از کیفیات بدیا مشترک النفع نمایند چنانچه اگر در ذات الجنب و ذات الصدر اشتباه افتد بشربت عناب و نیلوفر امر کنند و اگر در تپ عفنی اشکال گردد و ندانند که این بلغمی ست یا صفراوی یا غیر آن سکنجبین و شربت لیمو دهند بسبب آنکه نفع این هر دو تلیین و تقطیع مواد ست اما برای حار تلطیفه و اما برای بارد تلطیف و تقطیع قانون چون مرض غیر حادث از وجع با وجع جمع شود و یکی ازان هر دو سبب دیگر نباشد مثل ربو با صداع و یا مرضی که سبب او وجع باشد یا وجع تبع گردد مثل غشی حادث از قولنج یا غیر آن با قولنج و یا مرض موجب وجع با وجع جمع شود مثل اورام موجبه وجع و مثل ضربه و سقطه باید که ابتدا به تسکین وجع کنند زیرا که وجع محلل ارواح ست و قوت را ضعیف کند پس بدفع مرض وفا نکند و ضعف عضو ست پس استعداد و مرض را شدت نماید و هر مرضی مستولی شود و ایضا وجع جذاب مواد ست بموضع خود و بسبب تسخین او پس این مرض را زیاده کند یا مرض دیگر پیدا نماید و ایضا طبیعت بسبب اشتغال او بوجع تدبیر مرض ذهول کند پس مرض مستولی گردد و چون درین حال یا در مطلق وجع تخدیر حاجت افتد باید که از مثل خشخاش تجاوز نکنند که این با وجود تخدیر مالوف و ماکول ست و شیء مالوف قلیل الضرر می باشد بسبب معتاد بودن طبیعت باصلاح و دفع مضرت او و تصریحا مخدرات اقتضای غلیظ خون و روح و غیره ازینها ظاهر ست، اگر آنکه وجع بمرتبه رسد که ازان خوف هلاکت بود پس درین هنگام تجاوز تا بقوی تر ازان مثل افیون جائز بود قانون هرگاه بشدت حس عضو ابتدا باید که غذای صاحب او غلیظ کنند که بسبب غلظت خون باشد مثل هرائس بسازند و روا دارند شدت حس عضو به آنست که موجب مرض میگردد چنانچه گاهی تیزی اعصاب معده لازم افتد و … و غیره سبب حس احساس می شود و وسواس و سوء تخیل و دوی و طنین و غیره عارض میگردد و غذای غلیظ خون غلیظ پیدا کند پس روح متولد ازان غلیظ و قلیل الاستعداد … ادراک باشد و از تغلیظ خون و روح به تبرید گاهی خوف می باشد چون مزاج از سردی او ضرر یابد اما اگر نفع نه تبرید بناشد غذا صاحب او به مبردات مثل کاهو و مانند آن سازند قانون بدانکه از معالجات جیده نافعه استعانت بتقویات قوای نفسانی و حیوانی ست مثل تفریح و تطییب و القای گستن که بدان انس باشد و ملازمت شخصی که ازان سرور یابد و گاهی ملازمت مغنیین و کسی که ازان شرم نماید بنابر تنبیه او از اشیای مضره که آنرا طلب کند و بران حسب نماید و از حرکات کثیر مثل جماع کثیر مواد نفع کند و پوشیده نیست که هر واحد از نفس و بدن منفعل میگردد از آنچه پیدا یا عارض شود چه می بینیم که هرگاه در بدن اخلاط سوداوی غالب شود برای نفس خوف و توحش و فکر فاسد عارض میگردد و چون خون رقیق صاف غالب گردد نفس را سرور پیدا میشود و همچنانکه چون نفس را غضب بسیار شود بدن را غلبه صفرا و سخونت مزاج عارض میگردد و چون غم کثرت نماید بدن را غلبه سوداء … پس مزاج او عارض میشود و گاهی مزاج در حالات … بحالت محمود یا مذموم دفعةً مستحیل میگردد و ازین قبیل ست آنچه مریض هنگام دیدن محبوب او یکبارگی صحت می یابد و هرگاه تاثیرات نفسانی در بدن باین درجه باشد پس این علاج روحانی بالضرور نافع باشد و قریب این نوع از معالجات انتقال مریض از شهری بشهر دیگر ست و از هوا بهوا و انتقال از هیئت بهیئت دیگر و تکلیف هیئات و حرکات که بدان استوا عضو از هیئت ردی یا تغیر مزاج ردی کرده میشود بهر آنکه از انتقال بلد گاهی مریض تصور شفا دران می نماید و آنرا نفع میکند و اگرچه هوا سرد و بلد مختلف نباشد و ایضا انتقال بسوی بلد اگرچه آنرا امور سار و تجدد گردد و بدان از امور مشارکه که از ارواح خلاصی یابد تا تاثیر و از اسباب قوتها قوی گردد و همچنین در هوای جید تر از بلد اول تاثیر قوی باشد با وجود تصور مریض دران شفا را و ایضا هرگاه سبب مرض حرارت باشد نقل مریض از هوای حار یا مسکن حار یا فصل حار بسوی ضد آنها ازاله مرض یا تخفیف دران می نماید و مثال انتقال از هیئت بهیئت این ست که مثلا صاحب قرحه … باشد که آنرا احتباس ریم و فساد آنچه گردا گرد ست لازم بود پس چون وضع او بسوی … که ریم ازان جدا شود متغیر گردانند آنرا نفع بخشد و مثال تکلیف هیئات مثل تکلیف طفل احول ست بنظر قوی تیز بسوی چیزی مثل آئینه و غیره و مثال تکلیف صاحب لقوه از نظر در آئینه چنانچه که این او عالیه بسوی تکلف تسویه وجه و عین او می نماید و گاهی بلا تکلف معالجات دیگر بعلاج … میکنند مثلا حرکات که بادی تغیر مزاج گردد و حرکات اهل ریاضت ست

قانون از قوانین آنچه ضد او واجب بود دانیست که معالجات قویه در فصول قویه از اسهال قوی و داغ و شگافتن وقی کردن در گرما و سرما تا ممکن بود ترک نمایند
تا قوت را با اجتماع امور خارج از اعتدال که آن مرض و علاج قوی و افراط کیفیت فصل ست ضعیف نگردانند بهر آنکه قوت در گرما ضعیف میگردد و درین هنگام
اگر بدوای قوی علاج کنند گاهی بسقوط قوت مودی گردد و در سرما مواد عاصی غلیظ میشود و دوای قوی چون متمکن بدفع آن نباشد متوجه بسوی مواد
رقیق گردد و ضرر عظیم از ان حاصل شود و همچنین داغ و شگافتن در گرمی و سردی قوی بدتر سخت باید و مراد بعلاجات قویه همین امور مزعج طبیعت محلل ارواح
ست نه مطلق معالجات قویه چه استعمال اشیای قوی البرد مثل شیره تخم خرفه و کاسنی و مغز تخم بهدانه و ماست در گرما محمود بود و تدبیر قوی التسخین مثل استعمال
کمونی و فلافلی وغیره در سرما نافع باشد. قانون امور یکه در علاج او احتیاج بنظر دقیق بود دانیست که در یک مرض و استحقاق متضاد جمع شوند مثلاً مرض مستحق
تبرید باشد و سبب او مستحق تسخین بود مثل تپ که مقتضی تبرید ست برای اطفای حرارت او و سده که سبب تپ باشد مقتضی تسخین ست بنا بر تفتیح او و یا بعکس
این باشد چنانچه هرگاه قلب و معده هر دو حار باشد و از ان هر دو بخار بسیار بسوی سر صعود کند و منعقد شده ماده زکام و نوازل گردد پس سبب
مستدعی تبرید باشد یعنی تبرید قلب و معده و مرض یعنی زکام و نزله مستدعی تسخین بود بهر تحلیل ماده او و کذلک آنکه مرض و عرض جمع شوند و مرض مستحق
تسخین باشد و عرض او مستحق تبرید بود مثل قولنج و وجع او که ماده قولنج مقتضی تسخین و تقطیع ست و شدت وجع او مقتضی تبرید و تخدیر و یا بالعکس این
باشد چنانچه در تپ صفراویه غشیه که دران دست و پا سرد گردد مرض مستدعی تبرید بود و عرض یعنی سردی اطراف مستدعی گذاشتن آن در آب گرم
بلکه مالیدن بروغنهای گرم پس درین صورتها طبیب محتاج بنظر دقیق ست تا معلوم نماید که علاج اولی ست یا ترک آن و با وجود علاج کدام از ان هر دو اهم
و اولی بعلاج است و با وجود اولویت او چگونه علاج و رعایت ضد می باید کرد قانون هر امتلا و هر سوء مزاج را علاج بالضد از استفراغ و مقابله کرده میشود
بلکه بسیار باشد که حسن تدبیر یعنی تصرف در امور ضروریه کفایت امر مهم از ان هر دو می نماید مثلاً در امتلا تقلیل طعام و در سوء مزاج مثلاً حار ترک چیزیکه آنرا
زیاده کند و استعمال اشیاء بارده معتدله قلیله قانون هرگاه چند امراض در شخص واحد جمع شوند طبیب را واجب ست که بمعالجه مرضی ابتدا کند که بدان
یکی از ین سه خواص مخصوص باشد یکی آنکه مرض دوم بدون صحت آن زائل نشود مثل ورم و قرحه چون هر دو مجتمع شوند باید که اولاً علاج ورم نماید تا سوء مزاج
که همراه اوست زائل گردد و ممکن نیست که قرحه با وجود سوء مزاج صحت یابد بهر آنکه بغذای ملحم ملتحم میگردد و با وجود سوء مزاج مصاحب ورم التحام متعسر شود
بنا بر آنکه طبیعت را از اصلاح غذا و فعل او مانع بود دوم آنکه یک مرض سبب مرض دوم باشد مثل آنکه هرگاه سده و تپ عارض شود باید که اولاً معالجه
سده کنند بعده علاج تپ نمایند و از تپ خوف نکنند اگر در تفتیح سده بسوی چیزیکه دران قدری تسخین باشد حاجت افتد بهر آنکه سده درینجا اگرچه سبب
تپ ست لیکن آن نیز مرض فی نفسه است پس سزاوار آنست که اول علاج سده نمایند پس علاج تپ و سده مانع از تنفس و ترویح و معین خلط موجب
تپ ست فلهذا زوال تپ بدون زوال سده ممتنع ست و تپ عفنی مختلف می باشد بحسب ماده بهر آنکه ماده مثلاً گاهی بلغمی و گاهی صفراوی بود و علاج
تپ بلغمی مقصور بمضادت مرض تنها نیست بلکه برین و بر مضادت سبب او نیز و در صفراوی مرض که آن حمی ست و سبب که آن صفراست درین امر مطابق
اند که آن هر دو حاراند و دفع آنها بدوای بارد بود بخلاف بلغمی که علاج دران گاهی بحسب تپ باشد و گاهی بحسب ماده مرض که آن بلغم ست و کذلک سده که
موجب تپ که علاج دران مختلف می باشد پس باعتبار تپ بمبردات باید و باعتبار سده بمفتحات نه مبردات بهر آنکه مفتحات تپ را فائده میکنند بازالۀ آن
سده و اما مبردات سده را دفع نمیکنند بلکه دران و در عفونت بل در تپ می افزاید و معالجه سل یعنی قرحه بمجففات کنند و از تپ خوف نکنند بهر آنکه
محال ست که تپ زائل شود و سبب او باقی باشد و علاج سبب او تجفیف ست و آن مضر تپ ست بهر آنکه تجفیف در حدت تپ و حرارت
آن می افزاید سوم آنکه یکی از ان هر دو شدید الاهتمام باشد یعنی حادتر بود و منتهای آن قریب تر و خوف اتلاف در آن بیشتر باشد چنانچه هرگاه سونوخس
و فالج مجتمع شوند علاج سونوخس بتطفیه و فصد کنند و بفالج التفات ننمایند بهر آنکه تپ مرض حاد ست و فالج مرض مزمن که درین خوف از ثوران خلط [illegible]
نیست و چنانچه استسقا هرگاه مقارن تپ باشد بمعالجه تپ مشغول شوند و تقدیم این بر علاج استسقا بهر آنست که آن حار ست و جوهر کبد را

بگداز دو در استسقا افزاید و مثل خفقان و ضعف جگر چون هر دو مجتمع شوند پس ادویه معدنیه مفرحه نافع خفقان مضر جگر اند بهر آنکه بسبب غلظ و حجمیت
خود در کبد بچسپد و در مجاری آن هنگام مرور خود بایستد و در ضعف و اذیت او بیفزاید و در مثل این صورت باید که طبیب رعایت اهم در معالجه نماید و جانب مرض
دیگر نیز اهمال نکند قانون چون مرض و عرض مجتمع گردد بعلاج مرض ابتدا کنند که عرض بتبعیت آن زائل گردد مگر آنکه عرض غالب و شدید النکایت باشد
و از ان خوف کنند که قوت را تحلیل و ضعیف کند درین صورت بمعالجه این مشغول شوند و اگرچه در مرض بیفزاید مثل غشی چون مقارن تپ باشد که در مثل این
وقت محتاج بدادن دوای مقوی و مزید روح مثل خمر و امثال آن از مسخنات میشوند که درین هنگام قصد عرض کنند و بمرض التفات ننمایند چنانچه مخدرات
در قولنج شدید الوجع چون صعب شود برای تسکین عرض که آن وجع ست میخورانند و اگرچه این مضر ست بنفس قولنج که آن مرض ست بسبب تبرید مخدرات
موجب زیادت سببا و و همچنین گاهی تاخیر فصد واجب بسبب ضعف معده یا اسهال متقدم یا غثیان فی الحال میکنند بنابر آنکه ضعف
معده و ضعف اسهال متقدم از فصد مضاعف شوند و گاهی در ان تاخیر میکنند و فصد مینمایند و قصد سبب یعنی خون باستیفا میکنند چنانچه در مرض
تشنج امتلائی قصد اخراج همه اخلاط نمی نمایند بلکه چیزی از ان میگذارند که حرکت تشنجی آنرا تحلیل کند بهر آنکه رطوبات غریزی تحلیل نگردد و نوع دوم آن یعنی
تشنج یبسی که از ان شدید الخطر ست حاصل نشود قانون بقول مسیحی آنچه علاج کرده میشود از ابدان آن احوال مرض ست نه اعراض که لاحق احوال گردد
بهر آنکه احوال اعضای بدن چون کما ینبغی جاری باشد افعال او نیز بر مجرای طبعی جاری خواهد بود و هرگاه بغیر ما ینبغی جاری بود حال او بخلاف این خواهد بود
زیرا که احوال طبعی از اعضا اسباب افعال ست و نسبت حال بدن که آن مرض بود بسوی فعل که آن را آفت از ان رسد نسبت سبب بسوی آنست مگر فرق
میان هر دو آنست که مرض نباشد مگر با فعالی که آنرا ضرر رسد و افعال که آنرا ضرر برسد نباشد الا با مرض و اما سبب مرض نباشد مگر با مرض و اما مرض گاهی باشد
و سبب او زائل شده باشد و لهذا می باید که اعتنا بسبب مرض نمایند که بزوال او مرض و عرض زائل میگردد و اگر سبب موجود نباشد بمرض اعتنا فرمایند که بزوال او
عرض زائل شود و جائز نیست که عرض با وجود فقدان مرض موجود بود تا عنایت بعرض بدون مرض کرده شود و گاهی در بعض اوقات اعتنا بعرض کرده میشود نه
بهر آنکه مرض بزوال او زائل خواهد شد بلکه بنابر آنکه آنرا نکایت در بدن چنان باشد که تا زوال مرض مهلت ندهد یا مرض دیگر پیدا کند پس عنایت بازاله عرض از وجهی
و بعرض از وجه دیگر باشد و گاهی امر مرض ترک کرده میشود و صرف عنایت بسوی عرض میکنند اگر نکایت عرض شدید تر باشد و گاهی در ازاله او قمع عادیت و چیزی
استعمال می نمایند که آن در مرض زیاده میکند و این وقتی ست که زیادت مرض سلیم تر از ترک عرض بر حالش بود پس قمع او نمایند تا از نکایه او امن گردد بعده
عود بمرض نمایند و تلافی خللی که کرده باشند باید کرد قانون بقول حکیم ممدوح معالجه امراض بفاعل حقیقه که آن طبیعت مغیره مرض ست تمام میشود و آنرا دائم
مجاهده با مرض ست و مرض بدان سبب باقی نمی ماند که طبیعت مجاهده نمیکند و ازاله او نمیخواهد بلکه طبیعت از ان عاجز میگردد با وجود دوام مجاهده و دوا آله طبیعت
ست که بدان تقویت می یابد و اعانت و استعانت بدان میکند و آنرا در ازاله مرض استعمال می نماید و دوا بدون حسن استعمال او فائده نمیکند
و طبیب خادم ست مثل معین طبیعت را که دوا و غیر آن را از داخل و خارج کما ینبغی در وقت و مقدار قریب او میرساند بعده آنرا حاضر میکند آنچه سزاوار ست
و تقویت بدان می یابد و حاضر میکند آنرا آنچه استعانت بدان در دفع مرض نماید و لهذا طبیعت گاهی ازاله امراض کثیره بدون دوا و طبیب مینماید و طبیب
و دوا بر ازاله مرض قادر نباشند هرگاه قوت ضعیف و طبیعت عاجز گردد و باید که در هر مرضیکه اراده علاج آن باشد این اشیا طلب نمایند بعده اقدام
بر مباشرت علاج او کنند قانون بقراط گوید که طبیب را تا معرفت مرض و تشخیص علت ثبوت نپیوندد بعلاج دست نبرد و بعد از تحقیق بیماری هر یکی را
از امراض بضد آن معالجه فرماید و اول مزاج مریض را دریابد آنگاه سن او و غذائیکه اندر حال صحت بوی عادت کرده و آنچه از ریاضت و آسودگی با آن
معتاد بوده و صنعت و بلاد و مولد و حال والدین وی اندر صحت و سقم و مناسب ترین اشیا هر یکی را آب و هوای بلاد خویش و مجاورت آن چیزی ست که
بوی خو گرفته باشد و از ینجاست که اهل بحر و سکان بطائح را هرگاه استعمال بر اغذیه لطیفه طیبه و آبهای شیرین سبک باز آرند لامحاله از تندرستی بیرون
برده باشند و چون بخوردن ماهی و خرما و آشامیدن آبهای متغیر و بدبوی برگردانند یکی از اسباب ازاله مرض بوده باشد و در انجا که مزاج بیمار در غایت حرج

حرارت باشد یا روی قوی البرد علاج کنند و تقلیل الحرارت بالتقلیل البرودت و عکس هر دو را بالعکس و چون یک مرض مثلاً طائفه از مردم عام گردد بر فساد مزاج هوای
آن موضع استدلال نموده باخراج فضول از بدن و استعمال اغذیه جیدة الکیموس و تبدیل هوا معالجه فرمایند و بیمار را از جزع و توبیخ هرگز نرنجانند و اموری که او را در غم
و فرح مفرط اندازد موقوف دارند و یا دار سخت او را از خواب بیدار نسازند و بغضب نیاورند و مسموعات را و هوای خانه بضد مرض مبدل سازند و اگر بعضی اغذیه
مخالف را سخت آرزو کند اندکی از آن بدهند و اگر دوای سودمند را کراهت کند موقوف دارند

علاج امراض تابع سوء مزاج

اگر بلا ماده باشد تبدیل مزاج نمایند فقط و اگر با ماده بود تنقیه کنند پس گاهی صرف تنقیه بغیر احتیاج تدبیر دیگر کفایت کند اگر سوء مزاج از آن باقی نماند بسبب
تمکن مزاج صحیح سابق و گاهی تنقیه کفایت نکند اگر سوء مزاج بعد تنقیه و تمکن مزاج باقی ماند بلکه محتاج بسوی تبدیل مزاج بعد فراغ از تنقیه بود و این تقسیم علاج
باعتبار بودن سوء مزاج ساذج و مادی ست و اما معالجات امراض سوء مزاج باعتبار حصول بالتمام یا نه بر سه قسم ست یکی آنکه سوء مزاج مستحکم بود یعنی حصول او
کامل باشد و علاجش بالضد علی الاطلاق ست و این را مداوات مطلقه نامند و مثال این معالجه عفونت تپ ربع تریاق ست و نوشیدن آب سرد در تپ
غب خالص بهر تطفیه حرارت او دوم آنکه در حد کون باشد یعنی چیزی حاصل شود و چیزی در مسلک حصول باقی بود خواه حاصل کم باشد چنانچه در اوائل تزید
مرض یا اکثر بود چنانچه در اواخر آن و اصلاحش مداوات بالضد ست از برای آنچه حاصل شده مع تقدم بالحفظ بنابر آنکه در مسلک حصول ست بمنع سبب مبقی مرض
یا موجد ما بقی از آن از ورود و مثال این تنقیه در ربع بخربق و در غب بسقمونیا ست چون بدین منع ابتدای نوبت که واقع خواهد شد اراده کنند و هر دو اصلاح را
و تقدم بالحفظ تنقیه و غیره را عام ست و گاهی تبرید و اسهال هر دو جامع بود و مثال تی بالغ متواتر در تپ بلغمی که مستوقد عفونت او معده باشد سوم آنکه اراده
کون نماید و در علاج این منع سبب فقط احتیاج افتد بهر آنکه هنوز حاصل نشده تا محتاج بضد گردد و لهذا این را تقدم بالحفظ نامند و مثال این تنقیه مستعد بکی ربع
بسبب غلبه سودا بخربق ست و بهر حمی غب بسبب غلبه صفرا بسقمونیا و این نوع بعلامات و عادات شناخته میشود چنانچه هرگاه خون بواسیر بند شود معلوم
گردد که آن سبب ضعف جگر ست و چنانچه هرگاه بعروض صداع از مسخنات معتاد باشد بعده حرارت هوا آنرا برسد یا مسخن استعمال نمایند دریافت شود که آنرا استعداد
عارض گردد و چون بر طبیب مشکل گردد که کدامی از امراض که آیا سبب او حرارت ست یا برودت چنانچه تپ بلغمی کهنه گاهی با تپ دق مشتبه میگردد و چنانچه نزله
و زکام مشتبه میشود که آن از حرارت دماغ ست یا از کثرت بلغم و سردی مزاج و اراده کند که تجربه نماید تا سبب او ظاهر گردد پس تجربه بدوای مفرط الکیفیت
نکند بهر آنکه کیفیت آن بطبیعت مرض اگر موافق افتد اعانت بالغ مرض نماید و شر زیاده گردد و بعد تجربه بنظر تام نماید و بر تاثیری که بالعرض باشد مغرور نگردد
بهر آنکه دوا گاهی حار بود و بالعرض تبرید کند و بالعکس مثلاً هرگاه افیون استعمال نمایند و آن نزله را منع کند پس یقین نکند که نزله از حرارت ست بسبب بارد بودن
افیون چه باشد که منع آن بسبب بند کردن او حرارت را بود و بدانکه مدت تبرید و تسخین برابر ست چنانچه مزاج حار عارض از حرارت هوا که در مدت معینه
ازاله او ممکن ست همچنین مزاج بارد عارض از برودت هوا ممکن ست ازاله آن در همین مدت لیکن خطر در تبرید بیشتر ست بهر آنکه حرارت صدیق طبیعت ست
و برودت منافی آن و حیات و خطر در ترطیب و تجفیف برابر ست بهر آنکه خطر در ترطیب از اغمار حرارت غریزی و اطفای آن همچنان ست که در تجفیف از تحلیل
ماده آن و افنای آن چون هر دو مهلک باشند لیکن مدت ترطیب اطول ست یعنی پیدا کردن رطوبت در بدن خشک محتاج بمدت دراز تر ست از مدت
احداث جفاف در بدن رطب و این بسبب کثرت ورود محللات بر بدن ست و حفظ هر واحد از رطوبت و یبوست بتقویت اسباب او میگردد و بتبدیل
بتقویت اسباب ضد آن میشود و حرارت قوی میگردد باسبابیکه در کلیات مذکور ست و ایضاً بمنضجات که آن نقص فضول و امتلاء و تفتیح سدد ست بعده بدانچه حفظ او
نماید و آن رطوبت معتدله است بهر آنکه اگر آن رطوبت ناقص شود و حرارت ضعیف گردد بسبب نقصان ماده آن و اگر زیاده شود و حرارت بانغمار و اختناق ضعیف گردد
و برودت قوی میشود بتقویت اسباب او و تخفیف حرارت بسبب کثرت رطوبت و باسبابیکه تحلیل رطوبت افراط کند و آن یبوست بالذات و حرارت
بالعرض یعنی بواسطه یبوست ست و معالجه فرط حرارت ناشی از سدد بتفتیح سدد نمایند و باید که از تبرید مفرط اجتناب کنند تا در تحجر سدد و بنفوذ ایه سبب تجمید

قوانین استفراغ مواد

بدانکه انسان محتاج باستفراغ صناعی بسبب کثرت اجتماع فضول در بدن او ست بهر آنکه قرب مزاج او از اعتدال و بعد مزاج غذای او از ان واجب میکند که غذای او با نهضامات مختلفه منهضم شود و در هر هضم ازان فضله جدا گردد تا آنرا استعداد مرتبهٔ بعد اخری برای بودن جزو بدن او حاصل شود بخلاف نباتات و سائر حیوانات و بدانند که گاهی طبیعت در استفراغ بعض فضول بسوی همین محتاج نمیباشد چنانچه در دفع او فضول معتاد الدفع را بسیار در حال صحت مشاهده میشود و گاهی محتاج میگردد بسوی همین و تمام ست که آن معین دوا باشد یا حرکت یا گرسنگی و مانند آن و این وقتی باشد که طبیعت از دفع او ضعیف گردد یا از جهت عصیان فضول از اندفاع بسبب قوام آن چنانچه غلیظ بسیار یا لزج بسیار باشد و درین وقت انضاج و تعدیل قوام او باید کرد و بعده دفع آن کنند یا از خود بدفع طبیعت مندفع گردد و یا از جهت ضعف طبیعت از دفع و اگرچه عصیان ماده نباشد و درین هنگام باید که تقویت طبیعت نمایند تا بر دفع باقی آن قادر گردد و یا تغیر آن فضول چنانچه ادویهٔ متعفنه مسلح استعمال کنند و متعفن گردد و پس طبیعت آن را دفع کند و یا عادت با مور مخرج فضول مثل ادویهٔ ملینه و مسهله و منقیه و معرقه و مدره و امثال آن خواه این طبیعت [illegible] را تهم کند یا نه و اموریکه اعتبار آنها قبل شروع در استفراغ واجب ست تا صواب حکم در استفراغ بدان شناخته شود ده امر ست و آن امتلاء و قوت و مزاج و اعراض ملائم و ردی و سحنه و سن و فصل و حال هوای بلد و عادت استفراغ و صناعت بود و پس اگر این ضد جهت و دلالت مقتضی استفراغ باشد از استفراغ منع کنند اما امتلا اگر در بدن نباشد خلا بود و آن مانع استفراغ ست و اگر امتلای اخلاط و زیادتی آنها بر تناسب طبعی دریابند استفراغ خون کنند و اگر غلبهٔ یک خلط دریابند استفراغ آن خلط غالب بمخرج آن نمایند و اما قوت اگر ضعیف باشد از استفراغ منع کنند تا ضعف مفرط نگردد و مرض مستولی شود و تبدیل مزاج او بدانچه مضاد او باشد باید کرد و بعد حصول قوت استفراغ نمایند مگر آنکه ضرر ترک استفراغ شدید تر از ضرر ضعف باشد و ماده هایج یا بسیار بود خوف ضعف نکنند و این در ضعف قوت حس و حرکت ست چنانچه بتشنج در اواخر علل مسهلات و غشی بعد فصد و مسهل عارض شود و ظاهر ست که حس و حرکت باطل یا بسیار ضعیف میشوند در غشی و این تشنج و غشی سریع الزوال ست با مسهل تدبیر و تدارکها تدارک امر خطیر باشد اگر واقع شود و این در ضعف جمیع قویها بود و پس در هر صورت استفراغ اختیار نمایند و تدارک ضعف قویها کنند و اگر قوت قوی باشد و احتیاج اسهال یا فصد بود توقف دران نکنند و اگر متوسط در ضعف و قوت باشد استفراغ متوسط نمایند و اما مزاج اگر حار یابس یا بارد رطب [illegible] یعنی بسیار بارد یا بارد یابس یا ضعیف بود منع کنند از استفراغ بهر آنکه با هر واحد ازینها رطوبات غذائیه کم باشد و استفراغ در تقلیل آن بیفزاید و اگر مزاج حار رطب باشد دران رخصت شدید ست خصوصا اگر رطوبت وافر تر بود و مزاج حار رطب کثیر التولید برای خون و رطوبات دیگر ست لا سیما اگر از سن نمو تجاوز کرده باشند پس هرگاه فضول و رطوبات از بدن او کم کنند عود او بسوی اعتدال بسرعت ممکن بود و اما اعراض ملائم و ردی پس ملائم مثل آنکه هرگاه اراده اسهال صناعی کنند آنرا پیش ازان اسهال صناعی یا طبعی عارض نشده باشد چه اسهال بر اسهال خطر دارد لیکن گاهی بسوی اسهال بطریق عصر یا ازلاق در اسهالات بعضی گردد چون ماده منشرب غائص در عضو باشد یا ثقل در امعا محتبس بود و اعراض ردی مثل استعداد ذرب و تشنج مانع از استفراغ ست بهر آنکه استفراغ در ذرب می افزاید و در تشنج می افزاید و اما سحنه پس افراط لاغری و تخلخل آنرا منع کند بجهت خوف از تحلل قوت و قلت رطوبت و لهذا در تدبیر ضعیف نحیف که صفرا در خون او بسیار باشد مدارات ست و ترک استفراغ واجب ست و اغذیه که خون جید مائل ببرودت و رطوبت پیدا کند تجویز نمایند که گاهی ازین مزاج خلط او اصلاح یابد و اصلاح مزاج خلط مغنی از استفراغ ست و گاهی قوی گردد بنحویکه متحمل استفراغات شود و کذلک بر استفراغ انسانی که عادت او کم خوردن طعام باشد تا از استفراغ او رنگکاری بود اقدام نمایند و فربهی مفرط نیز مانع استفراغ ست بخوف استیلای برودت اگر فربهی از کثرت شحم و سمین باشد و یا بخوف ضغطهٔ لحم عروق را و انطباق آنها ابد تا آنها از رطوبات و اختناق حرارت یا عصر فضول بسوی احشا اگر سمن از کثرت لحم باشد و اما سن قاصر از تمام نشو و مجاوز بحد ذبول هر دو منع استفراغ کند و مراد بکمال نشو آنست که دران زیادت در بدن ظهور بین کند و استفراغ بنا بر بردن نصیب نمو یعنی رطوبت از بدن قصر نمو نماید و بر قدر که قصور از تمام نشو بیشتر بود استفراغ مکروه تر باشد و در ذبول بسبب قلت رطوبت و حرارت و غلبهٔ یبس و برودت دران سن استفراغ آنرا زیاده کند و اما فصل

اگر بسیار گرم یا بسیار سرد باشد مانع از استفراغ بود بهر آنکه در وقت بسیار گرم رطوبات تحلیل پذیرد و ارواح و قوی ضعیف گردد و در بارد بسیار رطوبات
جامد قلیل المقدار بود و در ربیع و خریف بدن احتمال استفراغات و تناول ادویه قویه می نماید از آنچه در شتا بسبب تحمل آن نخشود و از استفراغ مفرط در هر حال
حذر کنند و خصوصاً در حال شدت حرارت تا اعراض ردیه پیدا نکنند و استفراغ خون کثیر در حر شدید مورث غشی صعب میگردد و در برد شدید افعال طبعی از آن
خفیف میشود مگر آنکه بدن بهر حال متحمل استفراغ در برد زیاده میباشد از آنچه در حر بود و اما حال هوای بلد پس در بلد جنوبی بسیار حار استفراغ حرام بود بهر آنکه
تحلیل ارواح و ضعف قوی تمامی نماید و اکثر مسهلات حار اند و اجتماع دو حرارت غیر متحمل بود و ایضاً قوت در آن ضعیف منتشر باشد و استفراغ محلل ارواح
و قوی ست و ایضاً حرارت خارجی جذب ماده بسوی خارج کند و دوا جذب آن بسوی داخل نماید پس مجاذبه قوی افتد و عمل دوا باطل گردد و بلد شمالی
بسیار بارد و ایضاً منع از آن کند بهر آنکه مسام در آن متکاثف بود و اخلاط مستعصی و اما عادت استفراغ پس قلت عادت از آن منع کند و این بنا بر معتاد بودن
طبیعت او بدفع رطوبات بدن او از جهات دیگر باشد و ایضاً چون معتاد بدان نباشد گاهی غثیان و غشی افتد بهر آنکه این امر خلاف عادت بود و اما صناعت
پس اگر کثیر الاستفراغ مثل خدمت حمام و حالیست باشد از آن منع کند و بالجمله هر صناعت متعب منع از استفراغ نماید بهر آنکه مقتضی قلت رطوبات بود و باید دانست
که در هر استفراغ رعایت این امور خمسه مقصود باشد یکی استفراغ چیزیکه استفراغ او واجب بود تا تنقیه بدن از آن کرده شود ولا محاله تعب او راحت
حاصل شود بسبب زوال موذی و دفع چیزیکه ثقل بر طبیعت آرد مگر آنکه تعب او ماندگی او بعلت مرور مواد بران عارض گردد یا ثوران حرارت یا تحرکم
بسبب اندفاع رطوبات غامره آن سیما چون استفراغ از مواد بارد رطب کنند و سیما چون با دویه حاره نمایند و تشنگی حادث شود در آن هنگام از شرب آب سرد
منع کنند و یا امر حقن دیگر که ادویه مسهله بالازم بود مثل سحج اسهال امعا و لذع ادرار مثانه را بسبب مرور خلط حاد صفراوی بران هر دو و هرگاه چیزیست ازین امور بعد
استفراغ اتفاق افتد گمان نباید کرد که این استفراغ نافع و صواب نباشد چه آن اگرچه نافع باشد نفع او در ابتدای حال بعد استفراغ بنا بر عروض عوارض مذکوره
محسوس نشود بلکه گاهی فی الحال قبل احساس راحت موذی بزوال این عارض گردد و بعده چون عارض زوال پذیرد راحت تابع استفراغ محسوس شود و درین هنگام
منافع استفراغ ظاهر گردد دوم رعایت جهت میل او نمایند تا از آن جهت استفراغ آن کرده شود بهر آنکه این سهل تر باشد و طبیعت را کلفت کمتر آرد چنانچه اگر درین
را غثیان باشد دلالت بر میل ماده بسوی فوق نماید پس ماده او بقی اخراج نمایند و اگر مغص باشد بر میلان ماده بسوی اسفل دلالت کند باسهال اخراج نمایند و بقراط
گوید که علاج ماده سر بغرغره و علاج ماده معده بقی و علاج ماده امعا بحقنه و علاج ماده عروق بفصد و علاج در جلد بعرق نمایند و این بهر آنست که طبیعت مدبر بدن است
و غایت امر طبیب آنست که اقتدای آن نماید پس هرگاه طبیعت ماده جمع کند و به اندفاع بجز جهتی میلان آن نماید پس مخالفت فعل او نکنند و این وقتی ست که از
خالص فعل طبیعت باشد غیر از آنکه از استیلای مرض باشد مثل توجه صفرا بسوی دماغ در حمیات صفراوی که درین هنگام مثل تنقیه آن بسوی اسفل مائل گردانند و تنقیه
دماغ نمایند تا اختلاط عقل عارض نگردد و نزله چون میل به سینه کند بسوی بینی مثل تسعیط و تعطیس متوجه گردانند بر عایت ریه بنا بر شرافت آن سوم رعایت عضو مخرج
از جانب میل چیزیکه استفراغ او واجب بود مثل باسلیق ایمن برای امراض جگر نه قیفال ایمن بهر آنکه این هر دو اگرچه در اتصال بجگر مشترک اند لیکن باسلیق ایمن قوی
تر از جگر ست و باسلیق الیسر محاذی جگر نیست پس اگر در مثل این خطا کنند و اخراج ماده از غیر او نمایند گاهی خطر آرد بهر آنکه خونیکه ماده مرض نیست خارج شود
و قوت بدان ضعیف گردد و پس مرض مستولی شود و ماده مرض یا او دفع حرکت کند و آنچه ست که عضو مخرج خسیس تر از مستفرغ عنه باشد تا ماده بسوی اشرف
میل نکند و ایضاً واجب است که مخرج او طبیعی باشد مثل امعای بول برای حدبه کبد و امعا برای تقعیر او و گاهی عضو که از آن مواد دفع کنند عضوی باشد که استفراغ
از طریق آن واجب بود و لیکن آن امر مشی باشد که از آن خوف از مرور اخلاط بر آن کرده شود مثل امعا یا مقعده که چون مواد مجتمعه در تقعیر کبد از آن مندفع شود و بامعا
[illegible] یا بفصد [illegible] که از مرور آن مواد بر آن ضرر یابد پس باسهال دفع نکنند و بمائل گردانیدن او بسوی غیر آن که او صوب باشد احتیاج افتد مثلاً در ورم [illegible]
دفع مواد [illegible] او به ادرار نمایند و گاهی بران عضو از غلبه اخلاط او خوف مرض کرده شود مثل آنکه از چشم بسوی حلق مندفع شود که گاهی از آن خوف خناق بود پس
باید که همه مواد از چشم بسوی آن دفع نکنند مثلا بغرغره و بلکه در مثل این ما رفق نمایند و بتدریج مواد کنند چیزی [illegible] میلان دو شاخه چیزی بفصد [illegible] و چیزی باسهال

دفع سازند وگاه طبیعت مثل این فعل کند واز غیر جهت عادت بنابر مباینت آن عضو هنگام ضعف او استفراغ نماید چنانچه این وقت بحرانات بسیار اتفاق
افتد واز انجا مرض کند ومریض را شفا دهد وگاهی طبیعت استفراغ آن کند از جانب بعید مقابل که با آن اشکال باقی ماند مثل آنکه از سر بسوی مقعد یا بسوی ساق
و قدم مندفع گردد وپس در حقیقت معلوم نشود که آن از جمله دماغ ست یا از بطن واحد او ودرین وقت باید که تدبیر دماغ او نکنند تا آنکه نفاد و عدم تقاسم او
یا بعض دریافت نگردد وچهارم وقت استفراغ او جالینوس گفته که در امراض مزمنه انتظار نضج کنند وقبل استفراغ وبعد نضج واجب ست که ملطفات
مثل ماء الزوفا وحاشا وبزور بنوشانند تا ماده بهر اندفاع آماده گردد ودر امراض حاده انتظار نضج مطلقاً نکنند بهر آنکه غرض از انتظار نضج ترقیق قوام ماده است
وماده مرض حار رقیق بود وپس حاجت بانتظار نضج در آن نباشد واین قول ضعیف ست بهر آنکه غرض نضج ترقیق قوام ماده نیست بلکه تعدیل او ست وحق
آنست که شیخ الرئیس ذکر کرده وآن اینست که در امراض حاده نیز انتظار نضج صواب تر باشد اگر ماده ساکن بود واما اگر متحرک باشد مبادرت باستفراغ آن اولی
است بهر آنکه ضرر حرکت او بیشتر از ضرر استفراغ او قبل نضج او ست وخصوصاً چون اخلاط رقیق باشد وسیما چون در تجاویف عروق غیر مداخل اعضا بود که
حرکت او درین هنگام قوی تر باشد واندفاع او نیز سهل تر بود واما هرگاه خلط محصور در عضو واحد باشد البته حرکت ندهند تا آنکه نضج یابد وآنرا قوام معتدل
حاصل شود بهر آنکه اگر غلیظ لزج باشد اخراج او مشکل گردد وآن ظاهر ست وچنین اگر رقیق بود بنابر آنکه مداخل خلل عضو باشد ودران تخمین بود دفع غلیظ
آنست که رقیق شود تا اعتدال یابد ونضج رقیق آن باشد که غلیظ گردد تا معتدل شود وکذلک چون امن ثبات قوت تا وقت نضج نباشد استفراغ آن کنند
قبل نضج بعد احتیاط از معرفت رقت وغلظ او وپس اگر مواد غلیظ عاصی بر نضج بود یا رقیق منتشر در جرم عضو باشد استفراغ آن نکنند تا که تحلیل امر جلیل بهجت
نمایند واگر رقیق غیر منتشر یا معتدل بود استفراغ آن کنند واگر مواد منجمد غلیظ باشد تحریک او جائز نبود الا بعد ترقیق بهر آنکه قبل ازین تحریک اسهال سبب
نشود وبسبب عصیان او از اندفاع واستدلال بر غلظ او از تقدم تخمهای سابقه ودرجع مدد زیر شراسیف وحدوث اورام در شکم باید کرد والبنا شیخ در مقامی
دیگر می نویسد که اگر مرض کثیر الماده هایج باشد در ابتدا استفراغ کنند وانتظار نضج نکنند بنابر خوف دفع ماده بسوی مواضعی که تحمل آن نکنند لهذا بقراط گفته
که استفراغ در امراض حاد بسیار چون هایج باشند در روز اول استعمال نمایند که تاخیر او مؤدی بهلاکت میشود واگر مرض معتدل در ماده باشد انضاج ماده نموده
استفراغ آن کنند بهر آنکه اگر در ابتدای امر استفراغ این نمایند ماده لطیف مستفرغ شود وغلیظ باقی ماند وپس نضج او متعسر گردد ودر اکثر بهلاکت انجامد واز واجبات
امری که رعایت او در حال جواز استفراغ قبل نضج مع رعایت شرائط کنند حال منافذ ست تا منسد نباشند بلکه رعایت این در هر استفراغ واجب ست بهر آنکه
چون منسد باشند نفوذ مواد مستفرغه از ان ممکن نبود لهذا قبل اسهال تقدم تلیین طبیعت واخراج ثفل بایس که در امعا بود واجب ست وملطفات ومفتحات بنابر ازاله
آنکه از سدد در عروق توقع بود استعمال نمایند ورعایت این امر از مواد غلیظ اولی ست بهر آنکه مواد رقیق گاهی در منافذ منسده نفوذ میکند سیما هرگاه سدد او ناقص
بود ومواد غلیظ چنین نیست وبعد رعایت این همه شرائط مذکور در جواز استفراغ قبل نضج یعنی آنکه ماده متحرک باشد ومحصور در عضوی نبود وقوت را ثبات تا وقت
نضج نباشد وآن رقیق باشد ومنافذ منسد نباشد اسهال قبل نضج نمایند وماده لزج وغلیظ ورقیق نافذ در جوهر عضو بعید الاستعداد بهر سهولت دفع ست و
از تعدیل قوام او لابد است خواه در مرض مزمن یا حاد باشد ودر همه امراض مزمنه نضج واجب بود ولا سیما چون ماده مرض خلطی غلیظ بوده باشد قبل از نضج ماده
مسهل وسته نبرند وقصد اذابت خلط غلیظ وتحلیل آن بدوای سخت گرم نکنند وآینقدا واجب ست انتظار نضج چون اراده استیصال ماده بالکلیه باستفراغ تام
بدون تنقیص او برای تخفیف طبع واین نیز مشروط بشرائط است مثل آنکه مرض هیجان کثیر التغیر والتقلب نباشد که از انصباب ماده بر بعض اعضای شریفه
خوف باشد واین در مواد غلیظ نباشد وماده ردی نبود که از ان خوف فساد مزاج از تاخیر دفع بود وماده در انصباب بسوی عضو شریف نباشد
بسیار ضعیف نبود فی نفسه یا از کثرت ماده که بدان از سقوط و تا خیر دفع امن نباشد وبالجمله هر استفراغ که از ان مقصود استیصال ماده بتمامه نباشد بلکه غرض
آن بهر تخفیف طبیعت بود اطبا بر جواز استعمال او قبل نضج در جمیع امراض متفق اند واین بهر تقویت طبیعت بر ماده باقی ست واگر مقصود استیصال ماده
بتمامه باشد پس اگر شرائط جواز استفراغ قبل نضج که مذکور شد بآن مقترن گردد استفراغ قبل نضج واجب بود واگر شرائط مذکوره بآن مقترن

نگردد پس اگر مرض مزمن باشد اطبا بر وجوب انتظار نضج دران اتفاق دارند و اگر حاد باشد بر اصل جواز استفراغ دران قبل نضج مع اختلاف ایشان در رجحان یکی
از دو طرف نیز اتفاق دارند پنجم تقدیر چیزیکه استفراغ آن کرده شود و مراد ازین آنست که بقدر معتدل باشد بهر آنکه اندک ازان مغنی نباشد و بسیار ازان قوت را
ضعیف کند و این از نظر در قوت و از نظر در ماده و از نظر در اعراض متخلف بعد استفراغ حاصل شود و باید که استفراغ ماده و قلع آن از موضع او بر دو وجه بود
یکی بجذب بسوی خلاف بعید دوم بجذب بطرف خلاف قریب و بهترین اوقات جذب آنست که در بدن امتلا نبود و مواد متوجه بسوی مجذوب الیه نباشد
بهر آنکه اگر در بدن امتلا بود پس هرگاه جذب ماده از موضعی بسوی دیگر کنند در مجذوب الیه مواد بسیار مجتمع شود و مواد دیگر بسوی مجذوب عنه منجذب گردد
و سبب انصباب مواد شود و فائده جذب ظاهر نشود و اگر مواد متوجه بطرف مجذوب الیه باشد فائده جذب باقی نماند بلکه شر زیاده گردد و مثال استفراغ بجذب
قریب و بعید آنست که شخصی را از اعلای دهن او خون بسیار سیلان کند یا زنی را سیلان خون بواسیر افراط کند پس طبیب اگر استفراغ با ماله خون بسوی
خلاف قریب کند درین صورت اماله او در اول بسوی بینی برعاف آوردن واجب بود و در ثانی بسوی رحم بادرار حیض و اگر اراده جذب بسوی
خلاف بعید نماید استفراغ خون در اول از عروق و مواضع اسفل بدن کند و در ثانی از عروق و مواضع اعلی بدن نماید و خلاف بعید تنها بعد در قطرین نشاید بلکه
در قطر واحد که آن قطر بعید تر بود می باید بهر آنکه اکثر مشارکات در اعضای قطر واحد بود سوای تنها بعد در قطرین پس هرگاه ماده در اعالی از یمین باشد جذب بسوی
اسافل از یسار نکنند زیرا که بعد در دو قطر بود بلکه یا بسوی اسافل از یمین بنفسه نمایند و آن واجب تر است بهر آنکه میل ماده بسوی اسافل بود و بعد در قطر واحد العبد
باشد یا بسوی یسار از اعالی کنند بهر آنکه بعد در قطر اقرب باشد و اگر اظهار بعد منکب از منکب او بعید ازان باشد و این کمتر بعد مخالف بعید است پس آنچه بعید
او کمتر ازین قدر باشد آن در مخالف قریب داخل است و جائز است استفراغ ازان چون استفراغ از مخالف قریب تجاوز کند چنانچه فصد سدا رو
و جذب به موضع محاجم بر نقره در استفراغ مواد منصبه بسوی چشم جائز است و حال او مثل حال هر دو جانب سر در قرب ما مثل پس هرگاه ماده در یمین راس باشد
اماله بسوی اسافل کنند نه بسوی یسار راس بهر آنکه بعد میان یمین راس و یسار او اندک است پس جذب بسوی خلاف بعید نباشد بلکه درین هنگام در
استفراغ از مخالف قریب داخل بود و چون اراده جذب ماده بسوی بعید کنند اولا تسکین وجع موضعی که دران ماده باشد باید کرد تا مزاحمت او بجذب کم گردد
بهر آنکه وجع جذاب است پس میان دو جذب مقاومت واقع شود و چون نشاط مجذوب باطاعت جذب نکند تا عضو یکه اراده جذب بسوی آن باشد بر سد
در جذب آن سختی نکنند چه گاهی سختی آنرا حرکت دهد و رقیق کند و منجذب نشود و سریع المیل بسوی موضع وجع گردد و گاهی جذب مواد بغیر استفراغ آن
کفایت کند اگر غرض منع توجه مواد بسوی عضو سوای استفراغ آن باشد پس نفس جذب منع توجه او بسوی عضو کند و اگرچه آنرا خارج نکند و ازان بدون استفراغ
غرض حاصل شود و درین صورت بر مثل بستن اعضای متقابل یا کشیدن شاخهای بلا شرط یا نهادن ادویه محمره مثل خردل و سداب و صمغ آن و رانا
و قاقطاره و غیره و یا بجا آنچه مولم بود اقتصار کنند بهر آنکه وجع تور ان حرارت می نماید و حرارت جذاب است و باید که سهل ترین مواد بهر استفراغ ابعد مواد یکه بعیده
باشد آنست که در عروق بود بنا بر سهولت وصول اثر دوا بسوی آن و بهر سهولت خروج مواد ازان ابعد ازان آنچه در اعضا بود بنا بر احتیاج در هر دو
امر مذکور بسوی مرور در عروق ضیقه و حاجت بسوی دوای قوی تر ازان و اخراج مواد مفاصل صعب است بنا بر دو غلظ و تحجر و قلت اتصال افواه عروق
بدان معذلک در استفراغ آن لا بد است با وی از خروج غیر آن بهر آنکه چون دوا مواد بعید عاصی را دفع کند مواد مطیع که در راه او واقع است با وی منفع
گردد و ضرر اندفاع مواد که دفع او واجب نبود ظاهر است و کسی که از بدن او اخلاط و رطوبات باستفراغ صناعی اخراج نمایند و بدن او محتاج تفویض
رطوبات باشد واجب است که مبادرت بسوی تناول اغذیه بسیار در حمام نکند بهر آنکه طبیعت بنا بر اشتیاق خود بسوی غذا بسبب قلت رطوبات بدن غذا
غیر منهضم نماید چه غذای کثیر برای انهضام محتاج بمدت طویل است و کذا غذای خام پس قبل انهضام بسوی عروق منجذب گردد و آن فساد
آورد و این حکم در استفراغ طبعی نیز جاری است بلکه اگر حمیت می مثل ضعف حاصل از استفراغ یا لذت غذا یا بتکلیف غیر تا تهیه غذا واجب کند باید
که اندک اندک و بتدریج باشد تا طبیعت دران کما ینبغی تصرف نماید و در بدن نیک منهضم داخل شود و امن از ضرر آن گردد و فقد استفراغ خاص است

برامی مجموع اخلاط زائد بالسویه یعنی بنسبتی که میان آنها در بدن ست واستفراغ خاص بخلط غیر خون که بعض آن در کمیت زیاده شود یا در کیفیت فاسد گردد آن استفراغ غیر فصد ست و هر استفراغ که افراط کنند در اکثر تپ پیدا کند بنابر کثرت حرکات روح بسبب کثرت رطوبات مندفعه واحتداد ارواح بسبب قلت رطوبات واین حمی یوم بود بسبب تعلق آن بروح وبیشتر بسوی دق مودی گردد خصوصاً اگر غلطی در علاج آن بمنع غذا واقع شود حتی که آن را جذاف اعضا عارض گردد و کسی را که انقطاع استفراغ معتاد مرضی پیدا کند پس معاودت آن استفراغ آنرا شفا دهد در اکثر بنابر زوال سبب اکثر بهر آن گفته شد که اگر آن مرض متمکن شود بزوال سبب اول زائل نگردد بلکه گاهی محتاج تبدیر زائد شود مثلاً هر گرا انقطاع چرک گوش و مخاط بینی سدر حادث کند پس اگر آن هر دو عود کنند سدر از ان زائل شود و بدانند که تقاضای بقیه ماده که احتیاج باستفراغ آن باشد در ضرر کمتر ست از استقصا در استفراغ و بلوغ بدان تا آنکه قوت را ضعیف کند و هر گاه قوت ضعیف شود تدارک آن متعذر گردد و گاهی بدق انجامد اگر منع غذا کنند و بقیه ماده را اکثر طبیعت بغیر دوای دیگر تحلیل کند و مادام که خلط از جنسی باشد که استفراغ او سزاوار بود و مریض احتمال آن کند پس خوف از افراط در استفراغ نکنند که آن افراط نیست بلکه گاهی احتیاج افتد بسوی استفراغ تا آنکه بغشی انجامد چون اخلاط بسیار بود و معذلک متوجه بسوی بعض مجاری باشد استفراغ تا غشی کنند حتی که راه ماده برای اندفاع خالی شود و خلاصی حاصل گردد چنانچه در تپ سونوخس فصد کنند تا آنکه بحد غشی رسد و کسی که قوت او غیر قوی بود و ماده اخلاط او ردی کثیر باشد استفراغ او اندک اندک کنند تا قوت او باستفراغ کثیر دفعة ضعیف نگردد و همچنین هر گاه ماده شدید الالتزاق یا شدید الاختلاط بخون باشد در هر دو صورت اگرچه قوت قوی باشد ممکن نیست که بیکدفعه استفراغ کنند بهر آنکه در صورت اول در اکثر بیکدفعه خلط منقلع نشود و اگر دو او قوی باشد احتیاج تکرار استفراغ و اندفاع اندک اندک و انضاج مابقی ما نزرق افتد تا آنکه مندفع گردد و در صورت ثانی طبیعت متمسک بدان بود بسبب اشدیت تمسک آن بخون و لذلک بدو استفراغ نگردد و پس خلط شدید الاختلاط بسهولت مندفع نشود و تفریق در استفراغ واجب گردد چنانچه در عرق النسا و در اوجاع مفاصل مزمنه و در سرطان بسبب ماده متلجچه آنها و در جرب مزمن و دمامای مزمن بسبب شدت اختلاط ماده آنها بخون و بدانکه فرق میان اسهال و قی و فصد در اخراج ماده انیست که اسهال جذب مواد از فوق میکند بهر آنکه رطوبات بثقل طبعی خود از اعالی بسوی جهت جذب مسهل میل می نماید و قلع از تحت میکند بنابر غلبه قوت ادویه مسهله پس اکثر مواد بنابر ثقل خود برای انجذاب بسوی اعالی مجیب نمیباشد و آن مناسب برای هر دو جذب مخالف و موافق ست یعنی بنابر جذب مواد بسوی خلاف جهت میل او چنانچه هر گاه مواد در اسافل باشد مناسب جذب مخالف ست و بنابر جذب مواد بسوی جهتی که ماده بسوی آن مائل ست چنانچه هر گاه در اعالی باشد مناسب جذب موافق ست و ایضاً بعد استقرار مواد بغیب آنکه او را میل بجهتی از هر دو جهت علو و سفل باشد مناسب ست چنانچه او برای دفع مواد اوجاع ورک مزمنه مناسب بود و پس هر گاه مواد مستقره از تحت باشد یعنی در اسافل که آن مخالف جهت جذب مسهل ست مسهل آنرا جذب کند بلا قلع بسوی خلاف جهت میل او باین طور که مثلاً اگر ماده در عروق باشد آنرا بسوی جگر مائل سازد پس جذب از تحت باشد بعده از ان بسوی امعا دفع کند و قلع آن نیز کند بدون جذب بسوی خلاف جهت میل او چنانچه هر گاه در غیر عروق باشد مثل مفصل زانو مثلاً پس جذب از اسافل نباشد مگر مخالف و این بهر قوت قوة جاذبه بود و قی جذب و قلع بعکس مسهل کند یعنی جذب از تحت و قلع از فوق نماید و اگرچه قلع این از فوق اندک بود و حال فصد مختلف باشد یعنی گاهی از فوق جذب کند و از تحت قلع نماید و گاهی از تحت جذب کند و از فوق قلع نماید بحسب مواضع که از ان خون گرفته شود و قلیل ترین مردم از روی حاجت بسوی استفراغ کسی ست که جید الغذا جید الهضم باشد بهر آنکه از فضول غذائی آن شی معتدبه باقی نمی ماند تا محتاج بسوی استفراغ باشد بنابر قلت رطوبات در آن و ایضاً صاحبان بلاد حاره قلیل الحاجت بسوی استفراغ باشند بسبب کثرت تحلل در ابدان ایشان اکنون بدانکه طریق مسهل و حقنه و قی و فصد و حجامت و زلو الفصول مستقله در کتب کلیات مفصل مسطور ست در اینجا ملاحظه نمایند و در ینجا بندی از طریق تعدیل و تنقیه اخلاط چهارگانه که در جمیع امراض مادی معمول مولف ست و اکثر بکار می آید تعلیم می آید طریق علاج امراض دموی بهتر تنقیه فصد یا حجامت یا زلو بکار برند و حجامت قبل از دو سالگی و بعد از شصت سالگی روا نداشته اند و در زلو همین اعتبار ست لیکن در هند صبیان را بعد چهل روز

از تولد ار سال زالو میکنند و جاذب زالو از حجامت قوی بود و فصد بعد از دوازده سالگی و نزد بعضی بعد از چهارده سالگی تا آخر عمر جائز است و حجامت در تاریخ نیمهٔ ماه
و هفدهم ماه بهتر بود و فصد وقتی که قمر ناقص النور باشد مناسب بود و اگر ضرورت باشد در هر حال و هر وقت فصد و حجامت بکار برند مگر در روز بحران نکنند و حامله
و حائضه و قولنجی و فربه و لاغر بسیار را فصد نکنند و کسی که در فصد غشی کند پیش از فصد قی باید کرد و صفراوی مزاج را پیش از فصد شربت انار و سیب [illegible]
را گلقند و مربای به مناسب بود و یا حکم فصد بر نهار کنند که ازین تدبیر هم غشی نمیکنند و فصد سر و تنقیه خون از ما فوق گردن میکنند و باسلیق از ما تحت گردن [illegible]
از تمام بدن و حبل الذراع حکم سر و دارد و ابطی حکم باسلیق و اسیلم دست راست علل جگر را و چپ امراض الطحال را نافع بود و باید که ابتدا از فصد اسیلم دست [illegible]
وارند و فصد عرق النسا جهت دوالی و عرق النسا و نقرس و فصد صافن از برای ادرار حیض و منافع عرق النسا و از برای امالهٔ ماده با سفل [illegible]
که در باطن گوزانوست در ادرار حیض و امراض مقعد از صافن قوی تر بود و فصد چهار رگ برای قلاع و قروح و بثور دهن و فصد رگ زیر زبان که در باطن [illegible]
است برای خناق و اورام لوزتین کنند و حجامت تنقیه از نفس عضو میکند و ضرر آن با عضای رئیسه نمیرسد و بجوهر روح را کم استفراغ میکند و حجامت بر ساق [illegible]
سیفیه قائم مقام صافن بود و حجامت بر نقره یعنی مغاک پس سر خلیفهٔ اکحل است و حجامت اخدعین خلیفهٔ باسلیق است و حجامت [illegible]
از بعضی جهت دیگر و برای تحلیل ریاح و تسکین درد نیز نافع بود و ادویهٔ معدلهٔ خون که در حالت جوش خون [illegible] آن بکار آید مثل کاسنی و کاهو [illegible]
و آب لیمو و سکنجبین و شربت عناب و شربت صندل و شربت انار و مانند آن است هر چه سرد و خشک باشد و آنچه [illegible] صفرا [illegible]
علامت صفرا شرکت بود و کف زرد بالای خون باشد مسهل صفرا دهند خصوص هلیلهٔ زرد و شربت عناب و آب [illegible]
و اگر از آمیختن رطوبت بلغمی خون رقیق گردد و آثار غلبهٔ بلغم نیز باشد و رنگ خون سفیدی زند مسهل بلغم دهند خصوص هلیلهٔ کابلی [illegible]
ریحان و پرسیاوشان و مانند آن هر چه خشک مائل بگرمی باشد مناسب بود و مالیدن بدن در ریاضت [illegible] و اگر خون غلیظ گردد [illegible]
و آب آلو و آب بادیان و شاهتره دهند پس اگر آثار سودا ظاهر شود و رنگ خون مائل بسیاهی باشد مسهل سودا دهند و اگر [illegible]
بود و آثار بلغم نیز یافته شود مسهل بلغم دهند و برای [illegible] طریق علاج امراض صفراوی [illegible]
عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ تخم خطمی شاهتره تخم کاسنی نیلوفر هر یک [illegible] ماشه گل [illegible] عناب آلو بخارا [illegible] شب در آب [illegible]
ترکنند صباح مالیده صاف نموده گلقند یا خمیرهٔ بنفشه دو توله در آن مالیده باز صاف نموده بنوشند [illegible]
مسهل مقوی [illegible] هفت توله ترنجبین تمر هندی گلقند هر یک چهار توله شیرهٔ مغز بادام [illegible] مسهل [illegible] و اگر [illegible]
مسهل تشنگی شود عرق عنب الثعلب عرق کاسنی اندک بنوشند و غذا وقت [illegible] مسهل [illegible]
بلکه در میان هر دو روز تبرید [illegible] و شربت بنفشه دو توله اسپغول [illegible] شیره [illegible] و اگر [illegible] مسهل [illegible]
گلقند ترنجبین تمر هندی در عرقیات مالیده صاف نموده شیرهٔ مغز بادام بالای آن [illegible] و اگر مسهل [illegible]
اعانت کنند و یا شربت ورد مکرر چهار توله در آب [illegible] و از ترنجبین [illegible] ماء الشعیر [illegible]
درم [illegible] ساخته بردارند و بروز خوردن این مسهل خواب نشاید کرد و کسی را که در مسهل عادت [illegible] باشد پیش از مسهل [illegible]
کنند تا معده پاک شود و در روز مسهل اول اندکی مقویات معده مانند شربت انار تناول کنند و ادویهٔ معدل صفرا مثل لعاب اسپغول و بهدانه و شیرهٔ تخم [illegible]
و شیرهٔ تخم کاسنی و شیرهٔ تخم خیارین است و هر چه بارد و رطب باشد و نقوع کشنیز با نبات نافع و صندل سفید بگلاب [illegible] وانبات [illegible]
کاسنی [illegible] یا نبات [illegible] اثر تمام وارد و در تنقیهٔ خون [illegible] صاف [illegible] و خیارین و تخم کاهو [illegible]
و کافور [illegible] و حب [illegible] و مفرحات تمام معدل صفرا است و از ادویهٔ مرکبه قرص طباشیر کافوری و شربت [illegible] و غیره [illegible] است
طریق علاج امراض بلغمی بعد تنقیه این منضج گرم بیخ کاسنی بیخ بادیان بیخ کرفس بیخ اذخر بادیان هر واحد یکتوله [illegible] ماشه اصل السوس

مقشر نیکوفته پنج ماشه مویز منقی نه دانه انجیر زرد پنج عدد اسطوخودوس هفت ماشه شب در آب ترکنند وصباح جوشانیده صاف نموده گلقند عسلی چهار توله دران مالیده
باز صاف کرده بدهند تا هفت روز و بعده تربد سفید مجوف خراشیده پنج ماشه غاریقون دو ماشه سنای مکی یک توله در منضج افزوده مغز فلوس هفت توله شکر
سرخ چهار توله مع گلقند مالیده صاف نموده روغن بیدانجیر یک توله داخل کرده تنقیه کنند واین مسهل گرم ست وبجای آب عرق بادیان نیمگرم بدهند و
اگر مسهل عمل نکند مصطگی رومی سه ماشه سائیده شکر سفید مساوی آمیخته همراه عرق مذکور یا آب نیمگرم بخورانند وغذا روز مسهل وقت دو پهر آب یخنی گوشت ودروقت
سه پهر کهچری مونگه بدهند وروز دوم مسهل گلقند دو توله در عرق بادیان شش هفت توله مالیده صاف نموده تخم ریحان چهار ماشه اضافه نموده بنوشانند واگر دادن
حب ایارج منظور باشد بعد از دو مسهل یا از دو سه روز نضج ماده منضج گرم نموده یک توله حب مذکور بروغن بادام یا بروغن گاو چرب کرده بورق نقره پیچیده چهار
گهڑی شب باقی مانده همراه آب گرم فرو برند وبران خواب کنند و وقت صبح منضج گرم که دران اجزای مسهل گرم سوای مغز فلوس وروغن بیدانجیر باشد بنوشند
وبجای آب وغذا انچه در روز مسهل مذکور میدهند بدهند و روز دوم بدستور گلقند وعرق بادیان وتخم ریحان بخورند و باز بدستور حب دهند و بعد سه مسهل
حب یک مسهل گرم مع مغز فلوس وروغن بیدانجیر بدهند وبعد از مسهل پیش ازانکه در عمل شروع کند خواب کردن معین عمل ست بشرطیکه مسهل قوی بود
والا مبطل یا مضعف عمل بود وبعد از شروع در عمل هرگز خواب نشاید کرد خواه مسهل قوی بود خواه ضعیف وآدویه مسهل بلغم مثل بادیان انیسون اصل السوس
برنجاسف مویز منقی قاقله زیره دارچینی سنبل الطیب ست ومانند آن هرچه گرم وخشک باشد وتخم کشوث در اخراج بلغم عفن که اندر عروق باشد مخصوص ست وهرگاه بلغم
عفونت پذیرد و یا تپ باشد دوای بسیار حار ندهند و ادویه صفرا حسب حاجت با ادویه بلغم آمیزند و از ادویه مرکبه معدل بلغم معجون فلاسفه ومعجون سیر دواء المسک
حار وجوارش جالینوس ست بشرطیکه تپ نباشد واگر با تپ بود قرص گل وقرص غافث با سکنجبین بزوری معتدل وحار وگلقند وشربت بزوری معتدل وحار دهند
واز منضج ومسهل گرم نیز ادویه شدید الحرارت موقوف نمایند ومثل بنفشه وخطمی وشکاعی وبادآورد افزایند وبجای روغن بیدانجیر شیرهٔ مغز بادام یا روغن آن
داخل کنند طریق علاج امرض سوداوی بهر تنقیه اول این منضج سودا دهند سپستان یازده دانه عناب پنج دانه گاوزبان یا درنجبویه اصل السوس
هر یک چهار ماشه پرسیاوشان پنج ماشه بادیان شاهتره اسطوخودوس هر یک هفت ماشه جوشانیده بدستور گلقند یا ترنجبین دو توله داخل کرده بنوشانند
و در سودا که از احتراق خلطی حادث شود وبعضے از علامات آن خلط که از احتراق آن سودا حادث شده نیز باشد پس در منضج ومسهل آن ادویه مخصوصه آن خلط نیز
باید آمیخت مثلا در سودای دموی وصفراوی ادویه دموی یا ادویه منضجه صفرا افزایند واگر حدت وحرارت احتراق زیاده باشد نضج ماده صرف از منضج صفرا نمایند
پس هرگاه نبض عریض وملایم شود وقاروره کدر وغلیظ گردد ورنگ آن از سفیدی بسیاهی زند قصب الذریره اسطوخودوس بسفائج فستقی هر یک نه
ماشه افسنتین ملیلجات ثلثه از هر یک شش ماشه سنای مکی افتیمون در پارچه صره بسته هر یک نه ماشه غاریقون دو ماشه در مسهل بارد زیاده نموده تنقیه
کنند و در سودای صفراوی تبرید وتسکین زیاده باید نمود واگر بعد دو مسهل تنقیه بحب افتیمون بطریق حب ایارج کنند انسب بود و در امراض سوداوی
فیما بین هر مسهل استعمال منضجات مناسب و در سودای سوداوی وبلغمی آلو بخارا پنج دانه گل گاوزبان پنج ماشه گل سرخ تخم کاسنی نیمکوفته تخم خطمی بیخ کاسنی
بیخ بادیان هر یک هفت ماشه مویز منقی نه دانه انجیر زرد پنج عدد در منضج سودا افزوده نضج دهند پس هرگاه ماده نضج یابد روز مسهل بسفائج فستقی افتیمون
در پارچه کتان بسته قصب الذریره ملیلجات غاریقون تربد موصوف برگ سنا مغز فلوس روغن بادام یا شیرهٔ مغز بادام اضافه کرده مسهل دهند و
چون ماده غلیظ محتاج منضج زیاده می باشد باید که در اثنای مسهلات منضجات دهند وبعده اگر تنقیه بحب افتیمون کنند اولی بود ومیان مسهلات تبرید از آمله
مربی ولعاب گاوزبان وشربت انار وتخم ریحان دهند وبعد مسهلات استعمال ماء الجبن نیز در امراض سوداوی معمول ست و باید انست که مقیئات
هر خلط در علاجات امراض جسمیه مسطور گردد و وقت قی کردن شکم وچشم را ببندند وبعد از قی مضمضه بآب گرم کنند ودهن وروی را بآب سرد
بشویند ودر حار مزاج بهر تقویت معده سکنجبین با گلاب دهند و در بارد مزاج اندکی مصطگی سوده در گلقند آمیخته بخورانند وترکیب حقنه مسهله بعینه
ترکیب مطبوخ مسهل ست و در امراض گرم از مسهل بارد و در امراض سرد از مسهل گرم حقنه کنند مگر ملیلجات را در حقنه داخل نکنند ومقدار آب دو از یاده و از ده ثلث

رطل نباشد و در غلظت و رقت معتدل باشد و هنگام اعتدال نیم گرم استعمال کنند و بدو سه مرتبه بعمل آرند و سر را نیز بوسه با چرب کنند و پیش از خفته مسهل با آب نیم گرم و روغنهای مناسبه حقنه نمایند و یا از آب و نمک فقط انتباه علاج امراض ترکیب و تفرق اتصال در معالجات امراض جزئیه مذکور خواهد شد و کذا علاج کلی و جزئی اورام در بحث اورام و شبه مسطور گردد و مسیحی گوید که اصناف امراض بسیار است و هر واحد را از آن معالجه بضد آن کردن شود و مثال معالجه امراض مزاجی باشیاء که کنند که مزاج آنها ضد مزاجات امراض بود مثل بارد بحار و حار ببارد و رطب بیابس و یابس برطب و همچنین در کیفیات مرکبه و معالجه امراض اعضای آلیه یعنی امراض ترکیب باضداد هیأت آن نمایند مثلاً علاج زیادت بنقص و نقصان بزیادت و خشونت بملاست و ملاست بخشونت و معالجه تفرق اتصال به بضد کنند و آن جمع کردن ست آنرا که متفرق شده و حفظ آنچه جمع کرده تا آنکه مندمل شود و الیقا ساختن از آنچه در متفرق از شی غریبه افتد ورنه متصل نخواهد شد و حفظ مزاج آن عضو بر طبیعتها و الا متصل نخواهد شد

امراض راس یعنی بیماریهای سر

بدانکه مراد از سر در کتب طبیه سر مصطلح عند الاطبا ست و آن ما فوق عنقین ست نه از سر عند عرف عام که آن عبارت از ما فوق گردن ست و شیخ الرئیس میفرماید که غرض ما در اینجا از سر دماغ و حجب او ست و لهذا تعرض به بیان امراض مختص ببعض اجزای سر مثل کسر عظم و امراض شعر و بثور و قروح عارض جلد سر و غیر آن در اینجا نشده و اجزای راس مصطلح شعر و جلد و غشای سمحاق و استخوان قحف و سهر دو استخوان حجری و استخوان پیشانی و استخوان موخر سر و غشای غلیظ و غشای رقیق و مخ یعنی جوهر دماغ و اوردہ و شرائین و ارواح و بطون ثلثه و شبکه و دود و غده صنوبری و برکه و قمع و استخوان قاعدهٔ دماغ و غیر آن ست و اعصاب و نخاع مثل فروع ست و جمله امراض راس و اعصاب سی و شش ست یعنی صداع و بیضه و شقیقه و عصابه و ثقل راس و سرسام و علاش و اورام خارج راس و اجتماع المادة فی الراس و سبات سهری و سبات و سهر و نسیان و اختلاط ذهن و هذیان و رعونت و حمق و مالیخولیا و جنون و عشق و سدر و دوار و قیصوس و کابوس و صرع و سکته و جمود و استرخا و فالج و لقوه و تشنج و کزاز و تمدد و رعشه و ارتعاش و خدر و اختلاج و جالینوس تقسیم این امراض بر پنج گونه کرده اول امراضی که بسبب ورم و تفرق اتصال در حجاب یا در نفس دماغ یا در هر دو افتد مثل قرانیطس و لیثرغس و سبات سهری دوم امراضی که سببش اجتماع اخلاط ردیه سوداویه یا بخار ردی در دماغ باشد همچون مالیخولیا و مانیا و قطربا و نسیان و بلاهت و سبات سوم امراضیکه سببش اخلاط ردیه بلغمیه در تجاویف دماغ بود مانند کابوس و صرع و سکته چهارم امراضی که بسبب آن اجتماع رطوبات فضلیه در آلات حس و حرکت ... چون فالج و لقوه و تشنج و کزاز و رعشه و خدر و اختلاج پنجم اصناف صداع که آن از جمیع اسباب مذکوره و غیر آن حادث میشود و تو ملی ... تقسیم امراض ... نوع ساخته نوع اول امراض راس و دماغ و آنرا بچهار قسم بیان نموده یکی اوجاع راس و آن شش مرض ست یعنی از صداع تا ثقل راس ... دوم اورام راس و تفرق اتصال آن و آن پنج مرض ست یعنی از سرسام تا سبات سهری سوم امراضیکه اکثر مضرت آنها در افعال حس و ... مرض ست یعنی از سبات تا عشق چهارم امراضیکه آفات آنها در افعال حرکت قوی بود و آن هفت مرض ست یعنی از سدر تا ... و نوع دوم امراض ... و آن ده مرض ست یعنی از استرخا تا اختلاج و جمله امراض مذکوره درین کتاب حسب ترتیب و تقسیم شیخ مسطور گردد

قول کلی در امراض سر

از قانون و شرح آن مستفاد میشود که دماغ را عارض میشود کل امراض معدوده یکی از آن انواع سوء مزاجات سادج مفرد و مرکب ... و مرکب است و مادی با غیر ذات قوام بود مثل بخار و ریح و یا ذات قوام باشد مانند اخلاط اربعه و مائیت و ماده یا مورم بود و یا سبب ورم باشد ... امراض سوء مزاج امراض رطوبی یعنی رطب مائی در دماغ بیشتر افتد چه در جوهر دماغ بلکه در جوهر عضو در ابتدای خلقت رطوبت ... یا لیما و بیا شد پس اگر پاک نشود کار دشوار گردد و در اکثر امزاج از رطوبت صبیان را صرع قتال حادث شود و کل انواع سوء مزاج یا در ... و یا در عروق و یا در حجب آن سے افتد دوم امراض ترکیب یا در مقدار مثل آنکه سر کوچک یا بزرگ از قدر واجب بود و یا در شکل مانند ...

از مجرای طبیعی متغیر باشد چنانچه مسقط و مربع و غیر آن و ازین آفت در افعال دماغی افتد و یا مجاری و اوعیه او منسد یا تنگ تر یا فراخ تر باشد و سده یا در بطن مقدم یا در بطن موخر یا در دو بطن یا در هر سه بطن افتد و ناقص بود یا کامل و یا سده در اورده یا در شرائین یا در منابت اعصاب آن افتد و یا بطانات حجب دماغ منجلخ گردد و یا افتراق در جرم دماغ واقع شود سوم امراض تفرق اتصال بجهت انحلال فرد در نفس دماغ یا در شرائین و اورده یا حجب او یا در قحف چهارم مرض مرکب یعنی اورام در نفس جوهر دماغ یا در غشای رقیق یا ثخین یا شبکه یا غشای خارج او و کل اورام از ماده یکی از اخلاط حار یا بارد افتد اما در بلغم که از ماده بارد عفن بود شامل اورام حار باشد و ماده بارد ساکن یعنی غیر عفن اورامی که آنرا بارد گویند پیدا کند الحاصل همه امراض دماغ یا راجع بامراض مذکوره باشد گویا که از اقسام او بود و یا عارض ازین امراض باشد مثل قرحه عارض از تفرق اتصال و مثل امراض مرکبه ازین امراض مفرده هنگام حدوث اورام و امراض دماغ یا خاص بود یا بمشارکت و گاهی در امراض مشارکی دماغ کار بزرگ گردد حتی که امراض خاص قتاله شود چه بیشتر چنان باشد که در امراض ذات الجنب و خناق بسوی دماغ مواد خناقی قتال مندفع شود و بسا است که سکته قاتل بسبب اذیتی در عضو مشارک آنرا بهم رسد

ذکر دلائل بر معرفت احوال دماغ

اموریکه ازان احوال دماغ شناخته میشود یازده قسم ست یکی افعال حسیه دوم افعال سیاسیه که این هر دو از آثار دماغ اعنی تفکر و تذکر و تصور و قوت وهم ست و احلام سوم افعال حرکیه که آن از افعال قوت محرکه اعضا بتوسط عضل ست و حال خواب و بیداری چهارم افعال طبیعیه از کیفیت فضول مستفرغ از دماغ در قوام و لون او و طعم اعنی حرافت و ملوحت و مرارت و تفاهت او و کمیت آن در کثرت و قلت او و یا احتباس آن مطلقاً و حال عروض قروح و بثور و اورام بر جلد سر و حال شعر از کمیت و کیفیت و لون او و غیر آن پنجم موافقت اهویه و اطعمه و انحای تدابیر و مخالفت و اضرار آنها بدماغ ششم مقدار راس از عظم و صغر آن هفتم شکل راس از جودت و رداءت آن هشتم ثقل راس و خفت آن و ملمس او و جاع آن نهم احوال اعضائیکه مثل فروع ست مر دماغ را مانند چشم و زبان و چهره و دندان و لهات و لوزتین و گردن و اعصاب دهم حال قوی و افعال اعضای عصبانی مشارک دماغ مثل معده و رحم و مثانه یازدهم حال عضویکه دماغ بمشارکت آن متالم میگردد و آن عضو کدام ست و ازان آفت بسوی دماغ چگونه متادی میشود و بدانکه ازین استدلالات گاه بر آفتیکه آن حاضر است از احوال دماغ و بر آفتیکه هنوز بحاضر نگشته و در زمانه مستقبل خواهد بود استدلال کرده میشود مثل آنکه از طول حزن و وجوم یعنی غضب شدید و سکوت از کلام از شدت غیظ بر مالیخولیا مشرف و قطرب و از فزع عقرب و از غضب بیوجه بر حدوث صرع یا مالیخولیای حار یا مانیا و از ضحک بی سبب بر حمق و رعونت استدلال کرده میشود و گاه بر امر ماضی مثل استدلالات از اورام و قروح عارض جلد راس بر بودن مواد در ان و اندفاع آن استدلال میکنند اکنون کیفیت استدلال ازین دلائل مذکوره بر احوال دماغ بتفصیل این وجوه معدوده مسطور میگردد لیکن پیش ازان استدلال کلی از افعال دماغ بقلم می آید و سپس تفصیل اقسام مزبوره ذکر یابد

استدلال کلی از افعال دماغ

[illegible] ماخوذ از جنس افعال حسیه یا حرکیه اینست که افعال وقتی که سلیم باشند و در ظاهر اعانت میکنند در دلالت بر سلامت دماغ و اگر افعال مئوف باشند دلالت می نمایند بر آفت آن و آفات افعال سه است که آن ضعف و تغیر و تشویش ست پس بطلان و قول کلی در استدلال از افعال اینست که نقصان و بطلان آنها اگر بسبب امور مزاجیه یا سدیه یا آلیه او و روح او بسبب برودت و غلظت روح از رطوبت و سده می باشد و از حرارت کم باشد مگر هنگامیکه عظیم شود و بحدی رسد که قوت ساقط گردد و اما تشویش و آنچه مناسب آنست گاه از حرارت و گاه از یبوست میباشد

استدلال از افعال نفسانیه حسیه

گاه درین افعال آفت از قبیل بطلان یا ضعف یا تشویش داخل میشود مثال این در حواس ابتدا بصر کرده میشود پس در بصر داخل شود آفت باین طور که باطل گردد یا ضعیف و یا مشوش و متغیر گردد بران فعل او از مجرای طبیعی آن که تخیل نماید چیزی را که در خارج موجود نباشد مثلاً خیالات و الوان و شعله و دخان و یا تخیل کند شیء موجود فی الخارج را برخلاف آنکه در خارج هست مانند آنکه تخیل کند چیزی راست را کج یا بالعکس و مضلع را مستدیر و بالعکس

اکثر آنرا ضعف قوی ضرر رساند دلالت می نماید برآنکه در آنها آفتی از حرارت یا یبوست و بجهت [illegible] رسیده

استدلال از افعال سیاسیه

و احلام از علامات سیاسیه است قوت فهم بعضی دلالت می نماید بر قوت مزاج دماغ تمامه وضعف آن هر دو دال بر آفت اندر آنست تا آنکه ظاهر گردد که کدام
یک از افعال دیگر اختلال یافته پس [illegible] از افعال قوت خیال و تصور و آفت آنست و این قوت اگر قوی است اعانت نماید در دلالت بر صحت مقدم
دماغ و این قوت قوی بود اگر انسان قادر باشد بر جودت حفظ صور محسوسات مثل اشکال و نقوش و خلق و مذوقات و اصوات و نغمات و غیر آنها زیرا که
بعضی مردم را درین باب قوت تامه بود بحیثیکه فاضلی از هند [illegible] نظر کند در اشکال [illegible] مرتسم گردد در نفس آن صورت و حروف او و حکم نماید دران
مسئله تمامه [illegible] باشد از مبادی [illegible] بسوی آن شکل و همچنین ست حال قوی [illegible] و دال قوی القیاس سوی مذوقات و غیر اینها و باین باب
متعلق است جودت معرفت بعض بهر آنکه او محتاج است بسوی خیال قوی که مرتسم گردد در نفس [illegible] و چون درین قوت آفتی عارض گردد یا ابطال
فعل پس درین صورت باقی نمی ماند در خیال صورت محسوس بعد زوال آن [illegible] و میان قوت حساسه حتی که احساس می نماید بدانت
و یا نقصان دران و یا تغیر از مجرای طبیعی باین نوع که تخیل نماید چیزی را که در خارج موجود نیست [illegible] او و تغیر او و ابطال فعل او در اکثر دلالت مینماید بر افراط
برودت یا یبوست در مقدم دماغ و یا رطوبت [illegible] برودت [illegible] بالذات [illegible] و یبوست هر دو سبب بالعرض بجهت آنکه این هر دو موجب
برودت اند و تغیر فعل آن و تشویش آن بر زیادتی حرارت دلالت میکند [illegible] و بنا برآنکه در قوای حساسه گفته شد و گاهی این مرض
مردم صحیح العقل را عارض میگردد بحیثیکه بمعرفت ایشان با فعال جمیل و قدرت تام در کلام [illegible] مردم صحیح میباشد لیکن تخیل می نمایند قومی را حاضر نزد خود
که آن در خارج وجود ندارند و تخیل میکنند [illegible] و غیر اینها چنانچه جالینوس حکایت کرده که این مرض [illegible] طبیب را عارض گردید و بعضی از انها
فساد قوت [illegible] تخیل است یا ابطال فعل اینها و این را ذهاب عقل می نامند و یا ضعف فعل آنها و این را حمق گویند و مبدا آن هر دو برودت وسط دماغ
و یا یبوست [illegible] یا رطوبت آنست [illegible] چنانچه در ابطال فعل خیال و ضعف آن گفته شد که بودن آن از برودت اکثری ست و رطوبت و یبوست
سبب [illegible] بالعرض اند و یا تغیر و تشویش آنها بحیثیکه فکر او میباشد در چیزیکه اصلی ندارد و صواب می پندارد چیزی را که فی الحقیقت صواب نیست و این را
اختلاط عقل [illegible] و دلالت می نماید یا بر ورم و یا بر غلبه ماده [illegible] سوء مزاج و این جنون [illegible] ست و اختلاط عقل او با شرارت
[illegible] باشد و یا بر ماده سوداویه و آنرا مالیخولیا می نامند و اختلاط او با سوء خلق [illegible] حاصل بود و میل از این اخلاق مذکوره بسوی جبن دلالت قوی
بر برودت می نماید و میل از آنها بسوی [illegible] و غضب دال تر بر حرارت میباشد و گاهی این سبب بمشارکت عضو دیگر میباشد و این همه بدلائل جزئیه
که [illegible] ازین [illegible] شناخته میشود و با جمله چون حرکت نماید افکار حرکات بسیار [illegible] گردند در انجا حرارت خواهد بود و گاهی تشویش
فکر [illegible] ماده آنرا [illegible] میباشد چون خالی از حرارت [illegible] بسبب عفونت و ورم مثل اختلاط عقل حادث در لیثرغس و [illegible]
[illegible] یا آنکه [illegible] گردد و یا باطل چنانچه جالینوس حکایت نموده که [illegible] در ناحیه حبش بهم رسید بسبب قتال عظیم که در انجا واقع
شده [illegible] بسیار که [illegible] باقی مانده بودند [illegible] عارض شد و این وبا در بلاد یونان رسید و اهل آنرا بسبب آن
[illegible] بسیار که [illegible] نام خود و پدر خود را فراموش کردند و اکثر آنست که ضعف در ذکر بسبب فساد در مؤخر دماغ از برودت یا رطوبت یا
یبوست [illegible] عارض میگردد و یا آنکه [illegible] گردد و انسان [illegible] یاد آورد [illegible] را که پیشتر یاد خود نگاه نداشته بود و این دلالت میکند بر سوء مزاج حار یا
ماده یا بی ماده و دلالت آن بر ماده [illegible] سوء مزاج [illegible] مفرط نگردد و قوت ساقط نشود و قول مجمل درین آنست
که ابطال این افعال گاه بسبب غلبه برودت یا [illegible] دماغ میباشد یا بسبب [illegible] بحیثیکه [illegible] و گاه برودت یا رطوبت میباشد
و گاه [illegible] یبوست [illegible] آن افعال [illegible] آن بسبب ورم یا سوء مزاج [illegible] یا سوداوی یا حرارت مجرد از ماده میباشد

و با یکی را دو و غیره اینها پس این آفات اگر مختص بچشم نباشد استدلال کرده میشود از آنها بر آفت در دماغ و فرق در خیالات مختص بچشم و در کائن بسبب آمدن
درد دماغ آنست که با این در غالب امر آفت دیگر مثل دوی و طنین باشد و گاهی با این سر گران بود و گاه دلالت مینماید خیالات بالوان خود بر مواد غالب
بر دماغ مانند خیال سرخ بر غلبهٔ خون بر دماغ و زرد بر غلبهٔ صفرا و سفید بر غلبهٔ بلغم و سیاه بر غلبهٔ سودا بر آن دلالت کند و اگر قائلی گوید که خیالات سفید چگونه
دلالت میکند بر بلغم غالب که آن بارد است و حال آنکه شما نسبت کرده اید تشویش را بحرارت گوئیم که قول ما که تشویش بسبب حرارت است ای حرارت غریبه باشد آن بسبب
مزاج ست نه بسبب اعراض مواد بقوت صحیح کامل الحرارت [illegible] قول ما که تشویش اقوال بسبب حرارت ست معنی این آنست که تشویش اگر بسبب امر مزاج
مرضی باشد که این بسبب سوء مزاج حار پیدا شد حاصل آنکه تشویش مذکور اعتبار کرده میشود بسبب مزاج که آن بسبب حرارت غریبه است و اعتبار کرده میشود
بهیچ یکی عارض شود ماده بسبب قوتی که آن صحیح کامل در حرارت غریزی خود است و خیال گاهی بسبب حیله لطافة مواد بروح باصره پیدا شد این طور در لونش بسبب باصره
قوی الحس باشد و این دلالت بمزاجی نیست بلکه از جنس ضعف باصره و قوت آنست چنانچه و تحقیق خیالات عنقریب بیاید که آن گاهی بسبب ذکاء حس میباشد
و اما در سمع مانند آنکه ضعیف گردد و بشنود مگر از قریب آواز بلند و یا مشوش گردد که بشنود چیزی را که در خارج اصلا موجود نباشد یا موجود باشد لیکن از آن آواز
بر غیر هیئت مسموعه از آن در عادت بشنود مثل دوی و طنین شبیه آواز آب یا بزدن مطرقه ها یا آواز طاسها یا بصدای برگهای درخت هنگام وزیدن باد
بر آنها و یا آواز وزیدن بادها یا غیر اینها پس بدین استدلال کرده میشود بر مزاج یابس حادث در ناحیه وسط دماغ و یا بر ریاح و ابخرهٔ محتبسه در آنجا یا صاعده [illegible]
آن و غیر اینها از آنچه دلالت بر آن نماید و یا باطل گردد بالکلیه و ضعف و بطلان هر دو بسبب کثرت برودت میباشد و آنچه شنیده شود که گویا شنیده میشود و از
دور بسبب رطوبت بود و اما در شم آنکه معدوم گردد بالکل و یا ضعیف و یا مشوش و ادراک نماید بوهای بد را که در خارج موجود نباشد پس دلالت مینماید در اکثر
امر بر خلط متعفن در مقدم دماغ و تعفن او و گاهی تشویش فعل او بسبب حرارت میباشد اگر چیزی از جراحت یا قرحه منتنه یا غیر منتنه خاص بخیشوم نباشد و ضعف
شامه بسبب برودت میباشد و اما ذوق و لمس پس همان باشد یعنی ضعف این هر دو و تشویش فعل اینها از حرارت خلط در دماغ بود و این در بعضی احیان باشد.
مگر آنکه تغیر این هر دو از مجرای طبیعی در اکثر بسبب بعد آلات اینها از دماغ به نسبت بصر و سمع و شم دلالت میکنند بر فساد خاص در آلت این هر دو در اول بر آفت
از دماغ و خصوصاً هنگامی که عام باشد مانند خدر جمیع بدن چه بعید است که این از اسباب مختصه بعصب یا بر اشارات مشترکه [illegible] دماغ بود و گاه مشترک میگردد
حواس را در نوعی از ضعف یا قوت که دلالت می نماید بر حالات در دماغ بطریق دوام و این کدورت و صفا ست و هر ضعف یا کدورت نیست یعنی شبیه واحد
نیستند بلکه کدورت نوعی از ضعف ست زیرا که گاه میباشد ضعف با صفا مانند آنکه گاهی انسان چیز نزدیک قلیل الشعاع را نیک صاف می بیند اشیای
کوچک را نیز و چون بعید گردد با شعاع آن بسیار شود عاجز می آید از ادراک آن بجهت آنکه کدورت و صفا گاه با هم یکدیگر در حالت ضعف میباشد و صفا لامحاله
با قوت میباشد لیکن کدورت بر ماده رطب و صفا بر یبوست دلالت می نماید و گاهی این کدورت دفعة استحکام می یابد و از آن سدد بار [illegible] میگردد و این
دلالت میکند بر وجود ماده بخاریه در عروق دماغ و شبکه و حکم در استدلالات از این آفات برین نحو است که آنچه از قبیل تشویش است در اکثر از مزاج حار است
و یبوست میباشد و آنچه از قبیل نقصان و بطلان ست در اکثر تابع برودت میباشد مگر آنکه باشد [illegible] [illegible] باشد که در [illegible]
گاه از حرارت میباشد و لیکن حرارت ملایم قوت ست و نسبت بسوی برودت ادام که [illegible] [illegible] [illegible] بگردد [illegible]
نشود و لیکن واجب ست که درین هنگام انحصار برین دلیل نکنند بلکه استدلال بدلائل دیگر مذکور برای هر نوع مزاج از مزاج حار و بارد و غیر آن نمایند و بطلان
گاه دلالت می نماید بر تاکد اسباب نقصان اگر سببش آفت دماغی باشد و لیکن آفات در آلات آن از فساد [illegible] باشد و یا بسبب زوال
از حالت صلاح آن یا بسبب اذیت ست یا بسببی در نفس عضو حساس چنانچه گاه عارض میشود [illegible] بسبب برودت [illegible] [illegible] حس
بالکلیه زائل و باطل میگردد از اعضای حساسه بعضی شدید التاثر از دماغ اند و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آلة سمع و شم [illegible]
آن عضو شدید التاثر که بنقیه و تعدیل مزاج آن عضو زائل نگردد آن از دماغ باشد و از [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

واستدلال از احوال احلام از آن جمله است که لائق ست که مضاف کرده شود بسوی این موضع و بیان آن نموده شود پس کثرت دیدن اشیای زرد و حار
دلالت بر غلبه صفرا میکند و همچنین رویت اشیای دیگر مناسب مزاج و احتیاج بشمار آن نیست و احلام مشوشه دلالت بر حرارت و یبوست می نماید
و اینها مانند بامراض حاده دماغیه است و همچنین احلام متغیره بنحوی که یاد نماند و فراموش کند در اکثر برودت و رطوبت دلالت میکند

استدلال از افعال حرکیه

و آنچه شبیه بانهاست از خواب و بیداری از دلائل ماخوذ از جنس افعال حرکیه یعنی متعلق بحرکات پس بطلان و ضعف آنها دلالت می نماید بر غلبه
رطوبت فضلیه رقیقه کثیره در آلات آنها و در هر عضوی که باشد بر آفت در دماغ دال بود مگر آنکه مختص بآن چیزی ست که عام در جمیع بدن باشد مانند سکته
و یا در یک شق مثل فالج و لقوه و استرخائی و لیساست که بطلان و ضعف از حرارت دماغ یا یبوست و لیکن آن با حرارت در چیزی از اعصاب با تشنج
از آن یا یبوست آنها عارض میگردد و لیکن این بعد امراض کثیره میباشد و بتدریج اندک اندک و بطول زمان و آنچه در عضو واحد ست مانند استرخا و امثال
آن پس گاه سبب آن امراض خاصه بآن عضو میباشد و گاه از اندفاع فضول از دماغ بسوی آن و اما تغیر آن اگر دفعة باشد نیز دلالت بر رطوبت
مادی کند و اگر اندک اندک افتد بر یبوست ساذجی در آلات آن سوای دماغ و آنچه مختص بدماغ ست مانند تغیر حرکات مصروع بود بسبب صرع که آن
تشنج عام ست و صرع نمی باشد مگر از رطوبت یعنی از ماده بهر آنکه دفعة حادث میشود و یا بمشارکت عضو دیگر و دلالت می نماید بر [illegible] و مانند رعشه
پس جمیع این امراض دلالت می نماید بر غلبه ماده غلیظ بر آن جانب از دماغ [illegible] و یا بر ضعف و یا بر یبوست آن اگر حدوث آن بعد
امراض سابقه [illegible] و اندک اندک باشد و اما آنچه از رعشه در اعضای دورتر از دماغ باشد پس قول در آن همانست که مکرر مذکور شد یعنی این آفات گاه
از اسباب مختصه بعضو میباشد [illegible] همه حرکات خارج از مجرای طبیعی اند و ایضا اگر انسان [illegible] در حرکات باشد پس مزاج دماغ او در اصل خلقت
حار یا یابس باشد و اگر مایل بکسالت و سستی بود مزاج او بارد یا رطب باشد و اگر [illegible] باشد و حرکات او بسوی قلق و اضطراب باشد آن حار او
و اگر بآرام و سکون مایل بود و قوت او بسیار شود [illegible] آن دال بر برودت ست و از آنچه مناسب این باب ست استدلال از حال نوم و یقظه است
بدانکه خواب دائم تابع [illegible] یا بارد [illegible] حرکت قوای حسیه است یا بسبب شدت تحلل روح نفسانی بنابر افراط حرکت و یا بسبب اندفاع
قوی [illegible] روح نفسانی بالاتباع بآن چنانچه بعد از طعام میباشد پس هرگاه که خواب بر مجرای طبیعی نباشد و تابع تعب
و حرکت نبود سبب آن [illegible] و دیگر اسباب [illegible] دلالت نکند سبب آن رطوبت ست [illegible]
رطوبتی موجب خواب نبود [illegible] بیداری ایشان لا محاله طول میکند و جالینوس گمان میکند که سبب بیش از کیفیت رطوبات
بورقیه ایشان ست که آن سبب ایذای دماغ [illegible] آرد الا آنکه یبوست بر حال باعث بیداری ست

دلائل ماخوذ از افعال طبیعیه

از آنچه مستفرغ میگردد [illegible] دلائل ماخوذ از جنس افعال طبیعیه پس این افعال
ظاهر میگردد [illegible] فضول [illegible] اندفاع آن [illegible] فضول دماغی یا از بینی میباشد یا از
گوش و یا بچیزی که ظاهر میگردد [illegible] فضول دماغ [illegible] استدلال کرده میشود از [illegible] ثابت یا
بطلان آن و سائر آنچه از احوال آن [illegible] استدلال از استفراغات فضول از مسالک مذکوره ذکر کرده میشود که این فضول اگر بسیار
گردد دلالت می نماید بر کثرت مواد [illegible] آن [illegible] زیاده میگردد چنانچه از مبحث اسباب در کلیات معلوم شده و ایضا دلالت میکند
بر عدم ضعف قوت دافعه [illegible] اندفاع و یا کم گردد و یا وجود آن با ثقل و یا درد یا لذع و یا تمدد و یا ضربان و یا دوار و طنین یافته شود
دلالت میکند بر سده و یا ضعف قوت دافعه [illegible] استدلال کرده میشود بر جنس ماده باین نحو که اگر لذع و درد و احراق و قلت ثقل و صفرت لون [illegible]

در حین باشد دلالت می نماید بر آنکه ماده صفراوی ست واگر ضربان وثقل وسرخی رنگ چهره وچشم وانتفاخ بهم رسد دلالت میکند بر آنکه دموی ست واگر کسل
وبلادت با رصاصیت رنگ آنها وآمدن خواب وتیرگی عارض گردد دلالت مینماید بر آنکه بلغمی ست واگر کدورت لون وفساد فکر وثقل سر اندک وعدم استقرار
خواب ودیگر علامات بهم رسد دلالت میکند بر سوداویت واگر چیزی ازین علامات مذکوره برای هر نوع از مواد باطنین ودوار وانتقال جمع گردد دلالت مینماید
بر آنکه ماده مولد ریح ونفخ وبخارست بسبب حدوث حرارت فاعله اندران واما اگر احتباس فضول یا خفت راس باشد دلالت میکند بر یبوست علی الاطلاق
واین باب مختص بجهت انتفاض وامتناع ماده است واما استدلال از کیفیت ماده آنست که اگر سائل بزردی ورقت وتلخی ولذع ست دلالت مینماید
بر صفراویت ماده واگر سائل بحمرت وحلاوت فم باسرخی چهره وچشم ودرور عروق وحرارت ملمس ست دلالت بر دمویت میکند واگر حلو یا عدیم سائر
علامات ویا بورقی بارد الملمس یا حار دلالت می نماید بر بلغم که دران حرارت فعل نموده وتفه غلیظ بارد الملمس بر بلغم فج دلالت میکند واین استدلالات از کیفیت
منتفض در لون وطعم ولمس وقوام آنست واما از رائحه پس عفن الرائحه وحدت آن دلالت بر حرارت مینماید وعدم رائحه لیباست که دلالت
میکند بر برودت ونیست دلالت این مانند دلالت اول بر حرارت واما آنچه متعلق باشیا ئیست که ظاهر میگردد بر جلد سر وآنچه قریب بآنست از قروح وثبور
واورام پس در اکثر دلالت می نمایند بر غلبه مواد موجوده که طبیعت آنرا انتفاض ودفع نموده بر ظاهر جلد ودلالت میکند بر حال دماغ دران وقت دلالت
واضح مگر در هنگام تزید واسباب اورام حار وبارد وصلب در خود سرطانی وقروح ساعیه وساکنه وغیره در مقامش دریافت گردد پس استدلال ازان
بر حال راس مشکل نبود وایضا اسباب حدوث شعر وجعودت وسبوطت ورقت وغلظت وکثرت وقلت وسرعت شیب وبطور آن وسبب تشقق و
تمرط وانتشار آن در ابواب مخصوصه خواهد آمد وکیفیت استدلال از شعر معلوم گردد

دلائل ماخوذ از موافقت ومخالفت وسرعت انفعالات وبطور آنها ازین موافقات ومخالفات

اما علامات ماخوذ از جنس موافقت ومخالفت وسرعت انفعال وبطور آن پس موافقات ومخالفات خالی نیست ازانکه یا بجهت بار کرده شوند در حالی
که صاحب او از صحت خود که بجهت آنست انکاری نکند ویا در حال خروج او از صحت وتغیر مزاج او از طبیعت پس موافق او در حال
صحت او که بجهت اوست آنست که شبیه بمزاج او باشد یعنی منحرف نگرداند مزاج را از حالت اصلی خود وصاحب آن دریابد آنرا مناسب صحت
خود ومزاج او ازین شناخته میشود ومخالف او دران حال آنست که ضد مزاج او باشد واما در حال خروج او از صحت او وتغیر مزاج او حکم
آن بالضد باشد ومعلوم ست که صحت تمامی ابدان بر یک مزاج نیست بجهت آنکه ممکن ست که صحت بدنی بمزاجی خاص باشد وآن مزاج برای
بدن دیگر موجب مرض گردد مگر آنکه واجب ست که اعتبار نمایند مخالف آنرا در طرف دیگر نیز قیاس بچیزیکه مخالف آنست تا آنکه دانسته شود بحدی
مقداریکه خارج شده از مزاج طبیعی زیراکه هر دو افراط یعنی افراط از جنس مشابه در حال صحت وافراط از جنس مضاد در حال خروج او از صحت با یکدیگر
مخالف موذی اند لامحاله مادام که خروج از اعتدال بحد افراط نشده باشد ودماغی که او را سوء مزاج حار باشد منتفع میگردد به نسیم بارد وهوا وطعمه بارده
وروائح بارده خواه خوشبو باشند مانند کافور وصندلین ونیلوفر واشباه آن ویا بدبو غیر خوشبو مثل حمائیه وطحلبیه وانتفاع می یابد بآرام وسکون ودماغی
که او را سوء مزاج بارد باشد منتفع میشود بچیزیکه مضاد آنست چون هوای حار وروائح حاره خوشبو وبدبو محلله ومسخنه نیز وریاضت وحرکات ودماغی
که او را سوء مزاج یابس باشد متاذی میگردد از استفراغ ونقص مفرط آن اما استفراغ معتدل از جنس چیزیکه تخفیف از اخلاط مثل صفراء وسودای
محترقه نماید از مرطبات دماغ شمرده اند ودماغی که او را سوء مزاج رطب باشد نفع می یابد از استفراغ ونقص ازان واما استدلال از سرعت انفعال دماغ مانند آنکه
بزودی گرم ویا سرد گردد آنچه بسرعت گرم شود دلالت می نماید بر حرارت مزاج آن نیز اغلبی که در کلیات مذکور ست وهمچنین دماغی که بزودی سرد گردد ویا تر
ویا خشک واین گاه بسبب قلت رطوبت مزاج آن وگاه بسبب رقت رطوبت آن ویا بسبب حرارت مزاج آن میباشد لیکن فرق بینهما یعنی میان تفوق
ثلثه از قلت رطوبت ورقت رطوبت وحرارت مزاج آنست که در اول یافته میشود با آن سائر علامات یبوست دماغ مثل بیداری وغیر آن که در باب علامات

مزاج دماغ مذکور گردد و دوم ثانی عارض میگردد مراد او را یبوست در بعض اوقات نزد حرکت سخت یا حرارت شدید و یا مانند آن از اسباب یبوست مذکوره و آنرا در سائر اوقات دلائل یبوست نبود و آنچه بسبب حرارت مزاج او باشد با آن سائر علامت حرارت مزاج دماغ میباشد و آنچه برودی رطب گردد گاه بسبب حرارت جوهر دماغ و گاه بسبب برودت جوهر آن و گاه بسبب بودن مزاج جوهر آن اصلی رطب و گاه بسبب بودن مزاج جوهر اصلی لین میباشد پس اگر از حرارت باشد آنجا علامات حرارت بود و آن ترطیب دائمی نبود بلکه عقب حرارت مفرط که واقع شود در دماغ که منجذب گردد رطوبات بسوی آن پس اگر باقی از مزاج حار غالب بر رطوبات نادرت مدید بعد لنفض یبوست عارض گردد پس اگر غالب کند رطوبات عود نماید دماغ و باز رطب گردد بسبب انطفای حرارت غریزی و اگر آن هر دو مستوی گردند در اکثر راه رطوبت عفونت یابد و امراض عفنی و اورام پیدا گردد جهت آنکه این رطوبت غریزی نیست که از وقت نماید دران حرارت غریزی تصرف طبیعی بلکه دران تصرف مینماید تصرف غریب و آن عفونت ست و اما اگر دماغ که ترطیب سریع یابد بسبب برودت مزاج باشد حدوث رطوبت دفعةً نباشد بلکه تدریجی و بطول ایام بعده ترطیب بسرعت گردد و علامات برودت مزاج دماغ موجود باشد و اگر ترطیب دماغ بسبب رطوبت نفس دماغ باشد پس سرعت درین جهت یکی از دو سبب میباشد یعنی یا بسبب آنکه رطوبت احداث برودت می نماید و برودت نفس قوت هاضمه مغیره غذائی ست که بسوی دماغ میرسد پس ترطیب ظاهر میگردد و چون این برودت دفعةً حادث شود ترطیب بعد از ان نیز دفعةً سبب آنست و چون با وجود آن سده مجاری بهم رسد فضول دران محتبس میگردد و این لامحاله موجب زیادتی رطوبت گردد و این دائمی و لازم میباشد و سبب ذلک آن نیست که نادر باشد و دفعةً بود و اما سرعت دبطوء انفعال حادث بسبب یبوست دماغ سبب آن نشف رطوبات ست آنچه دفعةً واقع شود چون یبوست یکبارگی افتد با علامات یبوست متقدمه باشد و سبب او آن ست که از حرارت واقع شود و الفرق درین هر دو از علامات حرارت و علامات یبوست کرده میشود و لیکن این دلائل ماخوذ از سرعت انفعال و اجب نیست که اعتبار کرده شود در سرعت انفعال بسبب ضعف قوای طبیعیه صادر میشود بجهت آنکه ضعیف قوای طبیعیه تابع یکی ازین اسباب ست و کل موافقات و مخالفات ماخوذ از جهت کیفیات نیست بلکه گاه ماخوذ از جهت کمیات و حرکات نیز میباشد چنانچه دیده میشود صاحب علت معروف بیضه که اختیار مینماید استنشاق را بر سائر ادهان اضطجاع

استدلال از جهت مقدار راس

اما فرق کائن بجهت صغر راس و کبر آن پس واجب ست که دانسته شود که سبب صغر راس در خلقت قلت ماده لطیفه است چنانچه سبب کبر آن کثرت ماده لطیفه متوزعه در تولید طبیعی راس ست پس اگر قلت ماده با قوتی از قوت مصوره اولی باشد راس حسن الشکل بود و اقل ردائت باشد از آنچه با صغر راس ردائت شکل جمع شود در خلقت که آن دلالت بر ضعف قوت کند با آنکه صغر راس با حسن شکل خالی نبود از ردائت در هیئت دماغ و ضعف قوای دماغی و ضیق محلهای قوای سیاسیه و طبیعیه دران و از جهت اصحاب فراست گفته اند انسانی که سر او کوچک با ردائت شکل باشد بجمیع جهات تعسیر در امور سریع الغضب میباشد و جالینوس گفته صغر راس دلالت بر ردائت هیئت دماغ می نماید و اگرچه کبر راس همیشه دلالت بر جودت حال دماغ میکند مادام که مقترن نگردد با آن جودت شکل و غلاظ عنق و وسعت صدر که هر دو تابع عظم عصب و اضلاع ست که تابع اند عظم نخاع و قوت آنرا و این هر دو تابع قوت دماغ اند چه کثرت ماده را چون قوتی از قوت مصوره مقارنت نماید سر به هیئت حسنه جید الشکل میباشد و آنچه مؤکد این است آنست که اینجا مشابهت میان اعضا داشته باشد پس اگر با کثرت ماده ضعف قوت مقارنت یابد دماغ ردی الشکل ضعیف الرقبه صغیر الصلب باشد یا موفق بود چیز سری که محیط با آن دماغ ست با وجود آنکه گاه زیادتی سر در عظم طبیعی نبود بلکه عارضی باشد مانند صبیانی که عارض میشود ایشان را انتفاخ سر و عظم آن که بالطبع نبود بلکه بر سبیل مرض عارض گردد و سبب آن کثرت ماده فضلیه است که غلیان یابد و همچنین کبار را نیز اوجاع راس با صحت عارض میشود و گاه عارض میگردد انکه کوچک شود یا فوخ و فرو رود و صدغ نزد استیلای حمره بر دماغ و از جالینوس نقل کرده اند که سر کوچک دلالت بر ردائت حال دماغ میکند و اما سر بزرگ اگر شکل محمود بود و گردن غلیظ و فقرات پشت بزرگ و همه اعصاب غلیظ باشد این محمود میباشد و اگر سر بزرگ بخلاف

این باشد دلالت کند بر آنکه بزرگی او از کثرت ماده حاصل شده نه از صحت قوت و چون سر باین صفت باشد دماغ ضعیف بود و بسوی آن نزلات و صداع و درد گوش سرعت کند و از علامات جودت دماغ آنست که از انجره شراب منفعل نشود و از لطیف و حرارت او منفعل گردد و ذهن آن زیاده شود و آنکه منفعل نگردد از دقیقی بسببی از اسباب و افعال صادره از آن صحیح سلیم بر مجرای طبیعی باشد

استدلال از شکل راس

شکل طبیعی سر مدور کروی الشکل بود که این اشکال است از جهت مکان و ابعد آنهاست از قبول صدمات و آفات و آنرا دو نتو باشد یکی در مقدم سر و دوم در موخر آن و هر دو جانب مستوی بود هرقدر که نتو موخر بزرگ بود و آن افضل است و شکل ردی سر آنست که خلاف این باشد پس لاجرم آنرا نتو مقدم یا نتو موخر یا هر دو مفقود بود و اینجاست که گفته اند اشکال راس چهار است یکی شکل طبیعی و سه غیر طبیعی که این مراد از شکل ردی است در درازی شکل چون در جزوی از اجزای سر واقع شود لامحاله خواص افعال آن جزو دماغ ضرر رساند و جالینوس گفته که راس مسفط هموار و مربع مذموم اند همیشه و آنکه در طرف پیش و پس بسیار افتو باشد مذموم است مگر آنکه بسبب دران قوتی از قوت مصوره باشد یعنی افراط نماید در فعل خود و بر قوت این دلالت می نماید شکل گردن و سینه و مقدار آن هر دو در صغر و کبر یعنی شکل گردن جید بود و عظیم باشد و سینه فراخ قوی پشت عظیم چنانچه مذکور شد

استدلال از ثقل راس و خفت آن

و حرارت و برودت و اوجاع آن اما دلائل ماخوذ از گرانی سر و سبکی آن پس گرانی سر بهیشه دلالت بر بودن ماده در سر می نماید لیکن ماده صفراوی در ثقل کمتر است و سوزش زیاده میکند و سوداوی در ثقل بسیار از ان و بیوست آن بیشتر بود و دموی در ثقل شدید تر از ان هر دو با ضربان و وجع و امتلای چشم با حمرة نفوذ و کیموس حار دران و سرخی چهره و چشم و انتفاخ عروق زیاده تر میباشد و بلغمی در ثقل از همه بیشتر و در وجع کمتر از دموی و صفراوی و بیشتر از سوداوی و با بلادت فکر و کسل و قلت نشاط در حرکات بدنی و اما دلائل ماخوذ از حرارت و برودت یعنی چیزیکه لمس می نماید آنرا پس از ان هر دو در لمس خود چیزیکه لمس می نماید او را غیر او از خارج بر طبیب پوشیده نیست اما حار دلیل بر حرارت مزاج دماغ است و این حار محسوس اگر دائمی یعنی طبیعی و لادی باشد مزاجی است و اگر حادث گردد و اذیت رساند عرضی است و همچنین است حکم بارد بر قیاس آن و همچنین است حکم منقشف یا لین بر قیاس آن اگر باشد بر وجه منقشف از خارج و همچنین رطب اگر حرارت معرق از داخل بود و اوجاع اکاله که تخیل نماید انسان که گویا در سر آن دبیبی و کرمی است که آن را مجر ردد از آ که آنرا سبکی و دلالت می نماید بر ماده حاده و ضربانی و دلالت میکند بر ورم حار و موکد بر آنست لزوم تپ و وجع ثقیل ضاغط یعنی فشار نده دلالت بر ماده ثقیله بارده می نماید و وجع ممدد و دلالت بر باد و ریحی میکند و انتقال درد موکد آنست و وجع شبیه عبیکه که گویا میکوبند سر آنرا بمطرقه دلالت می نماید بر ثقل یعنی و مزمنه و ایضا وجع دلالت بجهت آن می نماید مانند آنکه در پیش سر دلالت بر مشارکت معده میکند و وجع پیشانی و دیگر و بجانب راست بمشارکت جگر دلالت می نماید و گاه دلالت میکند بآن بدوام آن پس اگر درد دوام نماید در مقدم سر و موخر آن مثل اشتراک آن بود

استدلالات ماخوذ از احوال چشمها

که آن مانند فروع دماغ اند مثل چشم و زبان و چهره و مجاری لهات و لوزتین و گردن و اعصاب اما استدلال از چشم پس از آن استدلال از حال عروق آن و از حال ثقل و خفت آن و از حال رنگ آن از زردی و تیرگی و صاصیت و سرخی آن و حال لمس آن و این همه در دلالت بسیار قریب اند برای چیزیکه در نفس دماغ میباشد و گاهی بآن استدلال می نمایند بچیزیکه از ان سیلان میکند از اشک و چرک و چیزیکه عارض آن میگردد از پوشیدن چشم و کشادن آن و احوال حرکت آن و از فرو رفتگی و بر آمدگی و بزرگی و کوچکی و آلام و اوجاع پس خشکی چشم گاه دلالت بر یبس دماغ میکند و سیلان چرک و اشک اگر نباشد بسبب عروض مرض در نفس چشم دلالت بر رطوبت مقدم دماغ می نماید در اکثر خواه سبب آن رطوبت اشتغال دماغ و ذوبان او باشد چنانچه در قرانیطس میباشد یا برد راس و تکاثف جلد آن مانند آنکه در نزلات عارض میشود و گاهی سیلان چرک و اشک بسبب سقوط قوت میباشد و عظم رگهای چشم بر خون

جوهر دماغ دلالت می نماید و سیلان اشک بی سبب ظاهر در امراض حاده دلالت بر اشتعال دماغ و اورام آن می نماید خصوصاً وقتیکه از یک چشم سیلان نماید
و چون رمص حدقه را بپوشد مانند نسج عنکبوت پس مجتمع گردد دلیل قرب موت علیل ست و چشمی که مفتوح ماند و برهم نزند پلک را چنانچه در قرانیطس و احیاناً
در لیثرغس میباشد و آنکه بند ماند و گشادن آن دشوار باشد چنانچه گاهی در لیثرغس میباشد و نیز در قرانیطس نزد اختلال قوت دلالت بر آفت عظیم در
دماغ میکند و کثرت برهم زدن چشم دلالت بر اشتعال حرارت و جنون می نماید و مداومت نظر بر یک جا دلالت بر وسواس و مالیخولیا می نماید و گاه استدلال
کرده میشود از حرکات چشم بر اوهام دماغ از اعتقادات غضب و غم و خوف و عشق و تخیل و مانند آن و جحوظ چشم عارضی دلالت بر اورام یا امتلای او یا خناق
می نماید و کوچکی و فرورفتگی چشم که عارضی باشد هر دو دلالت بر تحلل کثیر از جوهر دماغ میکند چنانچه در سهر و قطرب و عشق عارض میگردد و [illegible] اختلاف
هیات آن دران باشد چنانچه در موضع او مفصل بیاید و همچنین گاه دلالت مینماید بر جمره دماغ و قوای آن و گویند کسی که چشم او ازرق [illegible] بود
و حواس او مکدر باشد دلالت میکند بر آنکه مزاج دماغ او رطب ست و کسی که در چشم او سرخی نباشد و عروق آن باریک [illegible]
او صافی بود این دلالت می نماید بر آنکه مزاج دماغ او یابس ست و کسی که رگهای چشم او سرخ [illegible] او گرم و حواس [illegible] دلالت [illegible] مزاج
دماغ و رطوبت آن میکند و اگر امر بر خلاف این باشد دلالت میکند بر آنکه مزاج دماغ او بارد یابس ست و اما دلائل ماخوذ از حال زبان [illegible]
دلالت بر حال دماغ مینماید چنانچه سفیدی آن بر لیثرغس و زردی آن اولاً و سیاهی آن ثانیاً بر قرانیطس و [illegible]
سمت آن بر مصر و عیت صاحب آن دلالت می نماید و استدلال برنگ زبان مانند استدلال برنگ چشم [illegible]
و نیز گاهی استدلال کرده میشود برنگ زبان بر احوال معده لیکن هرگاه دانسته شود که در دماغ آفتی ست بعید نیست استدلال بزبان بر حال دماغ و گاهی
استدلال مینمایند بر حال دماغ از سحنه زبان پس فربهی آن دلالت بر رطوبت دماغ میکند و هزال آن بر جفاف او و این وقتی ست که سبب آن در
زبان نباشد و گاه استدلال میکنند بران بمقدار چیزیکه سیلان کند از لعاب و اگرچه این [illegible] احوال دهان باشد [illegible] کثرت لعاب دلالت [illegible]
افراط رطوبت دماغ اگر از معده نباشد و قلت آن بر جفاف دماغ و گاه استدلال می نمایند بر [illegible] بحال کلام [illegible]
بیان دلالت بر ضعف دماغ می نماید و سرعت کلام و کثرت آن دلالت بر حرارت دماغ می نماید و بطوء و قلت آن بر رطوبت دماغ و چون مریض
از کلام کردن کراهت کند دماغ آن مشتغل از حرارت میباشد و گاه استدلال میکنند بچیزیکه زبان آنرا احساس نماید از کیفیات ملموسه پس احساس [illegible]
دلالت بر حرارت دماغ میکند و بجفاف بر یبس دماغ و کذلک در باقی اقسام اگر سببی در معده یا در نفس زبان نباشد و گاه استدلال می نمایند بران چیزیکه
که احساس کند آنرا زبان از طعوم پس احساس طعم هر خلط دلالت بر غلبه آن در دماغ میکند و گاه استدلال کرده میشود بران بمقدار زبان پس عظم او
بسیار دلالت می نماید بر رطوبت دماغ و صغر او بر یبس آن و گاه استدلال میکنند بران بافعال قوای لسان پس خدر حس و ضعف ادراک طعوم
را دلالت بر آفتی در دماغ می نماید و کذلک بطلان ذوق و گاهی دلالت میکند ثقل زبان بر کثرت اخلاط خصوصاً بلغم و خون و این همه دلائل آنگاه
است و مادام که در عضوی دیگر سببی مقتضی آن نباشد و اما ماخوذ از حال وجه پس از رنگ او یعنی دلالت الوان بر امزجه معلوم ست و از
جهت سمن و هزال آن پس فربهی و سرخی آن دلالت می نماید بر غلبه خون بر دماغ و لاغری آن با زردی دلالت بر غلبه صفرا میکند و گاه بسبب
قوت برد میباشد چنانچه در زناقین بسبب قلت خون و افراط برد میباشد و لاغری آن با تیرگی بر غلبه سوداوی و برد [illegible]
و قرب موت دلالت می نماید و تهیج چهره دلالت بر غلبه مائیت در خون میکند و گاه بسبب ضعف غاذیه میباشد و بدانکه اینها احوال عارضی اند نه اصلی
آنکه نیست علتی در بدن که تغییر گرداند سحنه وجه را مگر از جانب دماغ و گاهی استدلال کرده میشود بر حال دماغ از حس وجه پس اگر سلیم باشد دلالت بر سلامت
دماغ کند و اگر مئوف باشد بر آفت دماغ دلالت نماید و این در اغلب احوال ست و گاه استدلال بران میکنند از استوای لب و بینی و ابرو و در امراض حاره
استوای دماغ و برین قیاس ست آنچه مخالف او باشد و اما دلائل ماخوذ از حال رقبه پس اگر گردن قوی غلیظ باشد دلالت بر قوت دماغ و وفور آن

وکشیدگی آن عضو بسوی فوق وتوتر وضربان عروقی که متصل بآنست وابتدای الم از قدام سر محسوس میشود وبا از قریب ناحیهٔ قفاست وورین ابتدای الم از خلف وکشیدگی وبرآمدگی عروق وشرایین موضوع از خلف ودرانجا ضربان محسوس میگردد وچون رعایت کرده شود دراستدلال اعراض عضو مشارک دماغ بغیر امور عارضه آنرا واجب است که نباشد آن عرض عرض برای آن عضو در نفس خود بلکه باشد بسبب مشارکت او مر دماغ را نه بسبب مشارکت دماغ مراو را زیرا که چنانچه استدلال کرده میشود از غثیان برانکه علت دماغیه بمشارکت معده است پس بعید نیست که غلطی واقع شود واولاً علت در دماغ باشد ولیکن خفی بود پس ظاهر گردد غثیان در معده بجهت مشارکت آن مر دماغ را ودر علت خفیه بدان مثالش انیست که دماغ را سوء مزاج بارد عارض شود وازان نوازل بسوی معده کثرت نماید وسبب غثیان شود پس گمان کرده شود که در معده اخلاط ردیه بسیار است که ازان بسوی دماغ بخارات کثیر صعود میکند ودران شر اکم میشود در مزاج دماغ بارد کثیر النوازل میگردد ومشغول شوند علاجات معده وتنقیهٔ آن وازان انتفاع نشود پس واجب است رجوع بسوی اصول مذکوره در کلیات که تمیز کرده شود بدان اصول امراض اصلیه از امراض شرکیه

دلائل مزاج دماغ معتدل

دماغ معتدل در مزاج خود آنست که افعال حسیه وسیاسیه وحرکیهٔ آن قوی باشند ودر انتفاض آنچه ازان مندفع میگردد ودر احتباس آن معتدل بود وبر مقاومت اعراض موذیه قوی باشد ودر هنگام طفولیت موی سر آن اشقر ودر وقت ترعرع احمر ونزد اشتکمال خلقت وتنشو مائل بسیاهی متوسط در جعودت وسبوطت ونبات او ودر مدت شباب همه در وقت خود باشد وسفیدی او استعجال نکند ونه تاخیر نماید از وقت طبیعی خود وصلع نیز سرعت ننماید وسوای این از لون وسحنه وانفعالات وغیره که مذکور شد نیز استدلال میتوان کرد

دلائل امزجه ردیه واقعه در جبلت

جالینوس میگوید که حرارت مع انه اختلاط عقل وهذیان میکند ولاحق میگردد بآن طیش وسرعت وقوع بانات در امور واقدمان در عزائم وبرودت مولد بلادت وسکون است ولاحق میشود باین بطوء فهم وتعذر فکر وکسالت ورطوبت باعث نوم غرق بالسل است ویبوست باعث بیداری وسوء فکر وخیالات فاسد است ودلالت می نماید بران سهر لیکن بشرط درین آنست که سهر از رطوبات بورقیه نباشد وبا ثقل دماغ نبود ودلم استفراغ فضول یا غیر آن از دلائل رطوبت مالحه نیز نباشد بجهت آنکه رطوبت مالحه بورقیه بشهادت جالینوس برنفس خود باعث بیداری میگردد چنانچه در مشائخ می باشد واما رطوبت مزاجیه دماغ خواب مستغرق می آرد وجالینوس گمان میکند که دلیل بر غلبه سوء مزاج بلا ماده عدم سیلان فضول یا دلائل سوء مزاج ساذج است ودلیل برانکه غالب سوء مزاج مادی است سیلان فضول است وبوعلی سینا می گوید که اگر سده یا ضعف قوت دافعه نباشد درا قم گوید که درین صورت فرق در مواد محتبسه از وجود ثقل راس ودر ساذج از خفت آن توان کرد وچون این معلوم شد پس دلائل حرارت مزاج دماغ سرعت روئیدن موست در ابتدای ولادت یا در شکم وسواد آن در ابتدا ویا سواد آن بعد از شقرت بزودی وجعودت آن وسرعت صلع وسرعت امتلای راس وثقل آن از اسباب واقعه مانند استشمام روائح وامثال آن واذیت یافتن بروائح حاره وقلت خواب یا خفت آن وظهور عروق چشم وذکاوت وسرعت تقلب در آرای وعزائم مانند حال صبیان ودلالت میکنند بران حرارت لمس وسرخی رنگ ونضج فضول منصبه ومنتقضه واعتدال آن در قوام لقبیل غیر خود واما دلائل مزاج بارد زیادتی نفض فضول وسبوطت شعر وقلت سواد وسرعت سفیدی آن وسرعت انفعال از آفات وکثرت نوازل وعروض زکام بادنی سبب وخفای عروق عینین وکثرت خواب وبودن صورت او مانند صورت صاحب سکتگی وبطوء حرکت اجفان وثبات بر عزائم است مانند حال مشائخ واما دلائل مزاج یابس نقای مجاری فضول وصفای حواس وقوت سهر وقوت شعر وسرعت نبات آن بجهت فرخانیه مزاج در اول سن وسرعت صلع وجعودت شعر است واما دلائل مزاج رطب سبوطت شعر وبطوء نبات آن وبطوء صلع وکدورت حواس وکثرت فضول ونوازل واستغراق نوم است واما دلائل مزاج حار یابس عدم فضول وصفای حواس وقوت بیداری وقلت خواب وسرعت نبات شعر

در اول سن و قوت و سیاهی و جعودت آن و سرعت صلع بسیار و حرارت ملمس سر و خشکی آن مع سرخی ظاهر دران و در چشم و اشتعال در عزائم و عجلت دران و قوت فهم و حافظه و سرعت افعال نفسانیه و اما دلائل مزاج حار رطب اگر این مزاج بسیار دور از اعتدال نباشد رنگ سر و عروق واضح و لمس حار و فضول اکثر و انضج و شعر سبط مائل بشقرت غیر سریع الصلع و ثخن و ترطب بوی آن سریع باشد و اگر بعید از اعتدال باشد صاحب او بسیم قابل تحلیلات از حرارت و برودت و امراض عفنیه در جوهر خود سریع و حواس صاحب او ثقیل مکدر و چشم او ضعیف باشد و صبر بر خواب نتواند کرد و خوابهای پریشان خواهد دید و اما دلائل مزاج بارد یابس آنست که سر بارد الملمس خامل اللون و عروق آن خفی و همچنین عروق چشم و بطور نبات شعر و دقیق بطئ الصلع خصوصًا اگر یبس او تا الثنیه از برد او نباشد و متضرر بمبردات بشرط مذکور و حواس صاف در هنگام جوانی و چون بسن پیری رسد بزودی ضعیف گردد و پیر شود و تشنج و تقبض در نواحی سر او ظاهر گردد و صحیح التشنج خفت و صحت او مضطرب باشد پس گاه خفیف الراس متفتح مسالک و گاه بخلاف آن باشد و اما دلائل مزاج بارد رطب آنست که انسان دران کثیر النوم مستغرق دران ردی الحواس کسلان بلید کثیر الاستفراغ فضول از سر باشد و ایضًا بران دلالت میکند بطور صلع و سرعت وقوع نوازل و این مزاج نیز اگر خروج او از اعتدال بسیار مفرط نباشد حال صاحب او جید باشد در شبهه انتباه بدانکه در اکثر مطولات بعد بیان دلائل مذکوره علامات امراض راس مسطور ست و مؤلف را بنظر تسهیل بیان آنها در طریق تشخیص انسب نمود و همچنین در اکثر امراض تسهیلًا للطالبین و اشفاقًا علی المعالجین بایجاد طریق تشخیص به داخته و علامات اسباب آن امراض بطریق اسهل دراه مندرج ساخته اکنون بدانکه جمیع امراض راس خواه اصلی بود یا مشارکی اسباب آن یا سوء مزاج ساذج و مادی باشد یا مرض ترکیب و یا تفرق اتصال و یا اورام پس تشخیص هر مرض موقوف ست بر استحضار تعریف و لوازم آن مرض و تشخیص اسباب آن و طریق تشخیص مسطور میگردد

طریق تشخیص اسباب امراض راس

هرگاه مریض شکایت مرض دماغی نماید اولًا طبیب از تقدم خللی در عضوی از اعضای دیگر سوال کند اگر ازان انکار کند و آفت در افعال دماغی باشد مثل ظلمت بصر و کدورت حواس با وجود صلاح حال سائر اعضا باشد بداند که مرض دماغی اصلی ست و اگر تقدم ضرری در عضوی بیان نماید مرض دماغی شرکی باشد پس بصورت تحقق مرض اصلی نخستین حال اقسام سوء مزاج دریافت کند و این چنان باشد که اولًا از مریض سبکی سر و گرانی آن بپرسد اگر خفت را ملی بگوید بداند که سوء مزاج ساذج ست مفرد بود یا مرکب بعده از کیفیت لمس سر و چشم که گرم ست یا سرد سوال کند و رنگ چشم و روی ملاحظه نماید پس هرگاه با وجود خفت سر لمس گرم و رنگ سرخ باشد بر سوء مزاج حار ساذج و حار یابس ساذج و حار رطب ساذج دلالت کند پس از حال بیخوابی و خواب سوال کند اگر مریض بیخوابی بیان کند از دیگر آثار غلبه حرارت مثل التهاب در دماغ و قلق در حرکات و تشویش در تخیلات و سرعت غضب و انتفاع بمبردات و تضرر از مسخنات سوال کند که وجود این همه علامات یا اکثر ازان دلالت بر سوء مزاج حار ساذج کند و اگر با این علامات لمس حار یابس و قلت سیلان فضول و اختلاط عقل باشد از دیگر علامات سوء مزاج یابس که مسطور گردد سوال کند اگر آن هم یافته شود درین صورت بر سوء مزاج حار یابس ساذج مرکب دلیل تام بود و اگر مریض غلبه خواب غیر شدید بیان نماید و از حمام و هوای جنوب ایذا یابد و خوابهای مشوش بیند و دیگر علامات سوء مزاج رطب ساذج که مذکور شود بپرسد اگر باشد درین حالت دلیل سوء مزاج حار رطب ساذج مرکب بود و هرگاه با وجود سبکی راس لمس سر د باشد و رنگ چهره و چشم سپید نماید بر سوء مزاج بارد ساذج و بارد رطب ساذج و بارد یابس ساذج دلالت کند درین صورت از کسل و فتور در افعال دماغی و بلادت و نقصان در تخیلات و میل بگرمی و انتفاع بمسخنات و تضرر از مبردات سوال کند اگر باشد پس وجود این علامات دلالت بر سوء مزاج بارد ساذج مفرد کند و اگر با این علامات آثار سوء مزاج رطب ساذج مفرد خصوصًا خواب سیلان شرایع دلیل سوء مزاج بارد رطب مرکب باشد و اگر علامات سوء مزاج یابس ساذج مفرد یافته بود و حالتی شبیه بحالت صاحب جمع دیافته شود بر سوء مزاج بارد یابس مرکب دلالت کند و هرگاه با وجود سبکی سر گرمی لمس و سرخی و سفیدی رنگ یافته نشود درین صورت سوال غلبه خواب و بیخوابی از مریض کند پس اگر غلبه خواب بگوید از کسل و کدورت حواس و کثرت نوازل و افراط نسیان نیز سوال کند و این علامت سوء مزاج رطب ساذج مفرد بود و اگر مریض غلبه بیخوابی بیان کند با آن جفاف خیشوم و صفای حواس

ونقای مجاری فضول وقلت زکام وشدت خفقان وتقدم استفراغات وانقطاعات بر ایلات وسرعت اجتذاب روغنهای رطب وتضرر از محللات یافته شود علامت سوء مزاج یابس ساذج مفرد بود وهرگاه که مریض در جواب سوال اول گرانی سر گوید بداند که سوء مزاج مادی مفرد بود یا مرکب بعده کیفیت ملمس سر وچشم که حار است یا بارد بپرسد اگر با وجود گرانی ملمس گرم باشد دلیل مواد حاره دموی یا صفراوی بود پس رنگ چهره وچشم و بیرون از حال غلبه خواب وبیداری سوال کند اگر با وجود گرانی سر وگرمی ملمس سرخ رنگی رو وچشم سرخ در خواب بسیار باشد علامت سوء مزاج مادی دموی بود پس دیگر علامات غلبه خون مثل انتفاخ وجه وعینین ودرور رگها وضربان ودیدن خیالات سرخ در خواب بپرسد واگر رنگ رو وچشم زرد وبیخوابی کثیر باشد علامت سوء مزاج مادی صفراوی بود پس دیگر آثار غلبه صفرا همچون لذع والتهاب مع حرقت شدید وتلخی دهان وخشونت زبان وتشنگی بپرسد ودرینجا آنچه از بینی وحنک خارج شود زرد وتلخ ولذاع وگرم بود وچون آثار هر دو خلط مذکور یافته شود علامت سوء مزاج دموی وصفراوی مرکب بود واگر با وجود گرانی سر ملمس سرد باشد وطول مرض وازمان آن بود دلیل مواد بارد بلغمی وسوداوی باشد درین صورت اگر رنگ چهره وچشم وزبان رصاصی وغلبه خواب بود واز ترهل ونسیان وکسل وبلادت نیز بپرسد واین علامت سوء مزاج مادی بلغمی باشد واگر با گرانی راس وسردی ملمس رنگ رو وچشم تیره نماید از بیخوابی مفرط ووسواس وفکر فاسد سوال کند واین علامت سوء مزاج مادی سوداوی بود وچون آثار بلغم وسودا هر دو یافته شود دلیل سوء مزاج بلغمی وسوداوی مرکب باشد وآنجا که با علامات غلبه دم آثار بلغم یا سودا هم دریافت گردد علامت سوء مزاج دموی بلغمی مرکب یا دموی سوداوی مرکب بود واگر با علامات صفرا آثار غلبه بلغم یا سودا مدرک شود علامت سوء مزاج صفراوی بلغمی مرکب یا صفراوی سوداوی مرکب باشد وهرگاه مریض با سبکی سر تمدد در سر وقعر چشم وعروق ودوی وطنین در گوش بگوید دلیل ریح وبخار بود پس اگر با آن علامات سوء مزاج بارد مدرک گردد نشان غلبه ریح باشد واگر آثار سوء مزاج حار دریافت شود وضربان شرایین سر ودوار و[illegible] وتخیل خیالات فاسد بود واحیانا سدر ودوار عارض شود بر وجود بخارات دلالت کند وهرگاه بیمار با گرانی ودر بعض اجزای سر تمدد بیان نماید وتارک ریاضت وحمام وکثیر الاکل وصاحب سکون وآرام باشد علامت سده بود وهرگاه با وجود علامات غلبه خلطی از اخلاط اربعه اختلاط عقل وهذیان وتپ ووجع سر وکراهت از روشنی ظهور نماید نشان ورم بود پس اگر آثار غلبه خون یا صفرا با لزوم تپ گرم وضربان وسرعت نبض مائل بموجیت یا انتشاریت یافته شود علامت ورم حار بود واگر علامات غلبه سودا وصلابت نبض مدرک گردد نشان ورم سوداوی بود واگر آثار غلبه بلغم وسبات وتهیج وبطء نبض باشد دلیل ورم بلغمی بود وهرگاه آثار سوء مزاج وریح وسده وورم یافته نشود درین صورت سوال کند که بانگ سبعی همچون صعود ابخره بدماغ هنگام هضم وشنیدن آوازها [illegible] غیر قوی عارض میشود یا نه اگر مریض اقرار آن کند بداند که مرض از ضعف دماغ یا از قوت حس دماغ است پس اگر حواس مریض مکدر وافعال دماغی او از افکار وتذکر وتخیل ضعیف باشد واز حرارت وبرودت متاذی گردد ودلائل اسباب ضعف مثل دلائل سوء مزاج وغیره آن ظاهر بود وزمانه مرض بسیار قدر که طول کند مرض زیاده شود مرض از ضعف دماغ بود واگر حواس ذکی وقوی وافعال دماغی سلیم ومجاری نقی وپاکیزه باشد وبا دلائل اعتدال مزاج وسعت ترکیب بود واعضای مشارک قوی وصحیح باشد وچون زمانه مرض طول کشد مرض کم شود یا باطل گردد مرض از قوت حس دماغ بود وهرگاه این آثار هم یافته نشود وتقدم ضربه وسقطه با وجود تفرق اتصال مدرک گردد سبب مرض همان باشد اینست طریق تشخیص اسباب امراض دماغی اصلی اما اگر مریض پیش از حدوث مرض دماغی ضرر در عضوی از اعضای دیگر مثل معده وامعاء وجگر وطحال ومراق ورحم ودست وپا بیان کند وحدوث وبطلان وشدت وضعف مرض دماغی بسبب حدوث وبطلان وشدت وضعف الم آن عضو بود [illegible] مرض دماغی شرکی باشد پس اگر [illegible] شود باختلاف حال معده در هضم وعدم هضم ودر حالت امتلاء وتقدم ضرر معده مثل غثیان وقلت یا بطلان اشتها وفساد یا ضعف یا بطلان هضم بود [illegible] کند که [illegible] صفرا بر می آید یا بلغم یا سودا اگر صفرا بر آید ورنگ چشم زرد نماید از تلخی دهن وتشنگی وغلبه مرض در خلاء معده والتهاب وآروغ [illegible] سوال کند واین علامت ماده صفراوی بود واگر بلغم بر آید [illegible] وآروغ ترش وشدت مرض در امتلای معده [illegible] واین نشانهای ماده بلغمی بود واگر سودا بر آید [illegible] اشتها [illegible] سودا

بر فم معده و وحشت و خبث نفس هم سوال بکنند و این آثار مادهٔ سوداوی بود و اگر در تی هیچ خلط بر نیاید پس از غلبهٔ مرض باستعمال چیزهای بادی و در حالت
شکم سیری و بعد خواب بپرسد اگر هیجان مرض بخوردن اشیای نفاخ بگوید و تقدم درد معده و سکون مرض دماغی باسکون آن باشد علامت مادهٔ ریحی بود و
اگر زیادتی مرض در شکم سیری بگوید و با آن دیگر علامات سوء مزاج ساذج معده باشد از سوء مزاج ساذج بود و اگر بعد خواب و هنگام شکم تهی و تاخیر غذا از وقت
مقررهٔ آن خصوصاً وقتیکه اشتها در آفتاب باشد تمشی نماید مرض غلبه کند و از ادنی سببی قبض نماید و از بوئیدن چیزهای بدبو غشیان عارض گردد نشان
ضعف فم معده بود و اگر علامات دیدان امعا ظاهر گردد بشرکت امعا باشد و هرگاه ضرر در جگر یا طحال یا مراق یا رحم یافته شود مرض شرکی کبدی
یا طحالی یا مراقی یا رحمی باشد و ایضاً رحمی اکثر بعد ولادت یا اسقاط یا احتباس حیض و نفاس و قلت آن بود و هرگاه مریض بگوید که پیش از ظهور مرض
دماغی چیزی مورچه مانند از دست یا پای بجانب سر بر می آید مرض شرکی اطرافی باشد و شناخت نوع مادهٔ هر عضو در مقامش مسطور گردد
بدانکه تا اینجا علامات امراض دماغی اصلی و شرکی تمام شد اکنون علاج هر یک از اسباب مسطوره بقلم می آید مطابق سبب مشخص بعمل آرند لیکن پیش
از بیان آن بعض قوانین علاج کلی که در اکثر اقسام امراض دماغی بکار آید مرقوم میگردد بران نظر دارند

علاج کلی امراض دماغی

باید دانست که دماغ عضوی ست رئیس و مبدای حواس ظاهری و باطنی پس هر مرضی که بدان لاحق شود حسب سبب بازالهٔ آن توجه بلیغ نماینده
مثلاً اگر سبب آن مرض غلبهٔ کیفیتی از کیفیات اربعه چون حرارت و برودت و جز آن باشد تعدیل آن کوشند بدانچه ضد وی بود و تنقیه و در حرارت
دماغ تبرید بلا مبالغه کنند بهر آنکه غلبهٔ حرارت بدین محل موافق تر ست و در برودت تسخین بمبالغه باید کرد و کثرت استعمال جوهر مناسب بنود خصوص
وقتیکه سرفه یا نزله نیز شامل بود و ادویه و اشربهٔ شیرین اختیار نمایند و عند قبض طبیعت ملینات آن بکار برند و بقول شیخ در امراض سر ملین طبیعت حاجت
کثیر بود پس باید که تلیین آن مدام ملحوظ دارند و اگر سبب مرض غلبهٔ ماده بود پس در دموی فصد قیفال کفایت کند و اگر امر عظیم و خون در کمال غلبه
و فوران و هیجان باشد فصد وداج رانیز نموده اند ولیکن چون درین خطر ست باید که بفصد دیگر عروق سر پردازند هر چند که بدفعات باشد و در دیگر اخلاط بعد
نضج و تنقیح مجاری بمسهلات تنقیه استفراغ فرمایند و شیخ الرئیس و بعض شراح قانون می نویسند که هرگاه غلبهٔ مواد در دماغ دریافت شود و اراده استفراغ آن
نمایند پس اگر باوجود غلبهٔ اخلاط دیگر دلائل کثرت خون دریابند ابتدا بفصد قیفال و دیگر عروق سر مثل رگهای پیشانی و بینی و عروق ناحیهٔ گوش
و مانند آن کنند اما اگر امتلا مختص براس باشد اکثر فصد این عروق کفایت کند و اگر در بدن نیز امتلا بود فصد سر و بر فصد این عروق مقدم دارند
و الا در تقدیم فصد عروق مذکوره خوف جذب مواد بسیار بسوی سر و جلب آفت بود و ابتدا بفصد باوجود غلبهٔ اخلاط دیگر بهر آنست که فصد استفراغ
مشترک برای اخلاط است پس با خون اخلاط دیگر نیز که مختلط اند دفع شوند و لهذا شرط نموده اند که فصد را وسیع در طول بکشایند و چون قدری خون خارج
گردد یک لحظه دهن رگ را بانگشت بگیرند تا اخلاط دیگر در انجا آیند زیرا که طبیعت حامی و حافظ بدن حتی المقدور خون صالح را محافظت می نماید و دم فاسد
و اخلاط دیگر را دفع میسازد پس انگشت بردارند که قدری خون دیگر دفع گردد باز لمحهٔ دهن رگ را بانگشت بگیرند همچنین تا آخر فصد و در هنگام کمال
غلبه و هیجان خون تنها و با اخلاط دیگر باید که قصور در اخراج خون ننمایند بلکه خون وافر بگیرند و بسا ست که فصد تام کفایت نماید و مراد
از فصد تام آنست که فصد را کشاده بکشایند و آن مقدار خون بگیرند که قریب بغشی گردد و اطفال و ضعفا و حوامل را فصد جائز نیست مگر عند
ضرورت شدیده بحجامت مجوز ست و یا ارسال علق و اگر اخلاط دیگر باشند نگاه کنند که آیا مرض راس بشرکت جمیع بدن ست یا نه پس هر خلطی
که غالب بود و در جمیع بدن شریک باشد نخست بعد انضاج آن تنقیهٔ عام جمیع بدن بمسهلات و مقیات نمایند و بعده به تنقیهٔ خاص دماغ متوجه شوند
و استفراغات مختصهٔ آن استعمال کنند اگر دانند که ماده در دماغ نضیج ست و الا بعد تنقیهٔ عام بدن تا نضج آن در تنقیهٔ دماغ تاخیر کنند و نضج مادهٔ دماغی
بمشاهدهٔ خروج فضول مثل مخاط و غیره آن از دماغ اگر بسیار رقیق یا بسیار غلیظ نباشد بلکه سهل الخروج و معتدل القوام بود دریافت گردد و اگر

بشرکت بدن نیست بشوجه استفراغ دماغ گردند و درانجا که مرض بمنتهی رسیده باشد و پیش ازان انضاج ماده ببروخات و نطولات و ضمادات منضجه نیز نموده باشند تنقیه دماغ بغراغر و دیگر مستفرغات مختصه آن فرمایند بشرطیکه از غرغره خوف آفتی در ریه و نزول نوازل از جنس خلط حاد لاذع و بیمار قابل و مستعد امراض ریه نباشد و ایضاً بیمار را احتراست از نزول شئی ردی بسوی ریه ممکن بود مثلاً هرگاه که نزول شئی از دماغ دریابد قبل از رسیدن آن بریه آنرا ابزاق دفع نماید و یا حال سر اشد الاهتمام از حال ریه باشد چنانچه ازان خوف قتل سریع از شدت ردارت و حدت بود و قریب از مجرای خناق باشد که دفع او بوجه دیگر غیر از غرغره یافته نشود و الا شمومات مفتحه و معطسه و سعوطات و نطولات استعمال کنند تا که مواد از سر منجذب شود و گاهی تضمید سر بعد تراشیدن موی سر مسکنه یا ادویه که دفع مواد محتبسه در سر سهل گرداند اگر ازان ضمادات خوف افساد مزاج نباشد و وثوق این امر بود که ماده منضج سهل الاستفراغ ست بعد فعل ضمادات دران بسهولت مندفع گردد و باین همه باید که احتیاط نمایند در استفراغ اخلاط بارد ازانکه رقیق ماده مستفرغ نگردد و غلیظ آن محتبس ماند و باعث زیادتی فساد گردد بلکه استفراغ بعد تلیین بملینات منضجات نمایند و هرگاه استعمال استفراغی کنند عقب آن تلیین مع انضاج و تلطیف و تعدیل قوام باقی از فضول دماغ نمایند و احتراز فرمایند در استفراغات اخلاط حاره که مضطر گردند دران با استعمال ادویه حاره در بعض اوقات مثل ایارج و سقمونیا و تربد و اسطوخودوس ازانکه باقی نماند بعد ازان سوء مزاج حار بلکه تدارک نمایند اسهال کائن ازانها و استفراغ واقع بغرغره و غیره آنرا بضمادات مبرده و پرهیز نمایند از استعمال استفراغات مذکوره مگر بعد اعتماد بر عادت مریض که چیزی را آن بنوشد اسهال و استفراغ آن کند تا شرب آن سبب مخالفت باعث فساد و هلاک نگردد بهر آنکه بعضی کسان را ابارجات اسهال نیارند و بعضی را از مطبوخات اسهال نشود پس رعایت این امر نیز در استفراغات لابد است و اگر اخلاط صعود نمایند بسوی سر از جانبی یا از تمام بدن پس جذب کنند بسوی خلاف آن مثلاً اگر از اسافل بدن یا جمیع بدن متصاعد شوند باستعمال حقنجات و حمولات و حجامت ساقین و بستن رانها و بازوها و مالش کف دست و پا و تناول اطریفلات و کشنیز بپزد از ند و تنقیه عضو مشارک بدانچه مخصوص او باشد نمایند مثلاً اگر ماده در معده باشد با ایارج فیقرا و اگر در طحال بود با دویه که بدان خصوصیت وارد و علی هذا القیاس در جگر و رحم وغیره هر یکی از اعضا همسر باده که باشد بضد مزاج آن و ایضاً دیگر تدابیر مختصه آن عضو بعمل آرند مع رعایت تقویت دماغ و بعد تنقیه هر خلط اگر سوء مزاج باقی ماند بعد آن علاج کنند و از جمله چیزیکه استعمال کرده میشود در امراض راس ریاضت ست که محافظت نمایند دران سر را از حرکت که با بدن حرکت ننماید و اسافل بدن تنها حرکت کند و این ریاضت بدین نحو میباشد که انسان ریسمان را بدو دست محکم بگیرد و خود را بدان معلق آویزان دارد و دائم پاهای خود را حرکت دهد و مالش دست و پا و بستن آنها از فوق بسوی اسفل ازین قبیل ست و خصوصاً هنگام تغذیه لیکن باید که ریاضت بعد از تنقیه باشد زیراکه قبل از تنقیه سودی ندارد بلکه زیاده باعث تحریک مواد و فساد دیگر میگردد و گاه تنقیه سر تنها می نمایند بریاضت خفیفه مثل مالیدن و فشردن و شانه در سر کردن و استعمال گهواره از تنقیات خاصه است چنانچه در آخر لیشرغس بیان نمایند و بدانند که استعمال سیالات بر سر مبرسمین قطور جائز نیست بلکه اطراف یا فوخ را از پیش سر تا بلندی عقب سر که قمحدوه نامند از خمیر سخت بگیرند که مانند حلقه و دیواری بلند باشد و وسط آن مانند حوضی و ظرفی برای گنجایش ادویه سیاله بود پس ادویه را گرم یا نیمگرم و یا سرد بحسب حاجت دران بریزند و یا پارچه را تر نموده بدوای سیال تر کرده بر یافوخ گذارند و انچه ازانها لبنی باشد مثل شیر زنان یا شیر زنان واجب ست که بر سر بطلی ازان نگذارند تا لبنیات متعفن نگردد و موجب حبس ابخره نشود بلکه بزودی پاک نمایند و بشویند و تجدید نمایند و بهتر آن ست که استعمال ضمده و اطلیه و نطولات و مروخات همه بعد از تراشیدن موی سر باشند تا که اثر سریع و قوی تر نماید و واجب ست که با تلطیف تدبیر نمایند قبل از دوا یکچند روز با شربه و اغذیه مناسبه و حمام و ریاضت معتدله تا اندکی فی الجمله مهیا گردد و مسام گشاده و چون صاحب امراض راس مادی غذا تناول نماید باید که اطراف او را بالند و تخفیف جانب سر نمایند و تقویت دماغ بر او کنند و غذا بحسب کمیت ماده و کیفیت آن تناول فرمایند و برین قیاس نمایند جمیع تدابیر را و ایضاً در امراض مادی دماغی شرب شراب و توقف بسیار در حمام مضر بود و قی از جمله تدابیری ست که نفع بسیار می بخشد در معالجات امراض راس مگر هنگامی که بشارکت ماده معده باشد و کثرت

[illegible]

فضول دران متوجه بسوی فم معده بود که درین هنگام اصلح وجوه دفع آن قی ست وهرکجاکه اندر حجب دماغ آفتی باشد آب سرد خوردن وبدان مضمضه کردن زیان
دارد واحتمال عطش وجوع در امراض رطبه دماغی وترک عشا واجب ست وبرآمدن ریم از بینی یا از گوش در امراض سر محمود ست وبقول مسیحی از مضرات الدماغ البان
وسموک واشیای چرب بسیار وتمامی نبیذها ومانند خوصمات خاصة سرکه وهمچنین سکر وتخمه است پس اجتناب از اینها واجب

عشا طعام وقت شبانگاهی ۱۲

علاج امراض دماغی حار ساذج وحار یابس ساذج وحار رطب ساذج

وآن صداع وسرسام غیر حقیقی وسهر ودوار ست وسبب سوء مزاج حار حرارت خارجی مثل گرمی آتش وآفتاب وحمام وشم ادویه بود ویا حرارت داخلی
مثل تناول مسخنات وتاخیر غذا از وقت معتاد وشدت جوع وغضب بالجمله تبرید وترطیب هوای خانه بآب وخوشبوهای سرد نمایند وتبسم دهند
وسعوط ونشوق وقطور وشموم وضماد وطلاء وکلخلخه بارد بعمل آرند وشاخها در ساق وکف پا کشند ویا شوبه بارد وانکباب ونطول استعمال کنند وباید که
در تراکیب مذکوره بقول شیخ بقول بارده مثل کاهو وخرفه وحی العالم وبرگ بید وبرگ نیلوفر وعنب الثعلب وعصاء الراعی وحی العالم وماء الخیار
وماء القرع ومانند آن وروغنهای سرد مانند روغن گل وخلاف وروغن نیلوفر وبنفشه بکار برند وبهترین آنها روغن گل وروغن کدو وروغن کاهو
وروغن خشخاش ست وازین تجاوز نکنند بسوی ادویه که دران تخدیر وانجماد روح باشد مگر نزد ضرورت شدید از افراط حرارت وطغیان صفرا وهیجان
آن وخوف ورم حار چنانچه گاهی روغن بزر البنج هنگام شدت وجع استعمال میکنند واستعمال سرکه بسیار نکنند وسرکه خمر در اطلیه وغیره بسبب حدت
وکمال نفوذ ضرر دارد وروغن گل کهنه که یکسال بران گذشته باشد نیز استعمال نکنند واز استعمال اضمده واطلیه بارده بر موخر راس که منشای اعصاب
ست اجتناب نمایند تا منابت اعصاب را فاسد نکنند واثر آن بدماغ هم بوجه اتم نمیرسد وهرگاه ضماد گرم شود تبدیل آن نمایند وضماد بر پیشانی یا بر یافوخ
استعمال کنند ونیز از جمله اطلیه نافعه لعاب اسبغول بسرکه وآب کشنیز وبرگ آنست واز جمله سعالجات نافعه بوئیدن اشیای خوشبوی بارده ست وسعوطات وضمادها
وعصارات مسطوره وفرش نمودن بقول واوراق مذکوره در مسکن مریض ونشستن در خانه خنک که دران شاخهای اشجار سرد وفشانیده باشند وبوئیدن
ونزدیک خود داشتن فواکه بارده وبرف وآب عمیق نفع میکند واز حرکات بدنی ونفسانی دگردانیدن حدقه در طامح ونظر بسوی اشیای زرد وسرخ واستماع
آواز سخت وبلند منع کنند وغذای بارد دهند مثل ماش وجو مقشر واسفاناخ وقطف وطفشیل ومانند آن واگر با حرارت یبوست نباشد بلکه رطوبت
ساذج بلا ماده باشد واین در کمال قلت وندرت ست در امراض دماغ باید که در اطلیه آبهای فواکه که دران قبضی باشد داخل نمایند ولاسیما
در ابتدای اورام حاره وبقول انطاکی بهترین چیزها که بدان تبرید دماغ کنند طلا بخطمی وبراده عاج وبقس وآرد جو وحنا وآب کشنیز وعنب الثعلب
وحی العالم ست وشربت مرزنجوش با کشنیز دامرود وشربت خشخاش با ماء الشعیر وگویند که عوض آب برگلاب وآب انار شیرین وجلاب قند سفید
خام معمول بگلاب اختصار کنند ویا گلاب وآب سرد بالمناصفه اندک اندک بدهند وکذا آب هندوانه وخیار وکدو بدهند واز روائح حاره ذی
عطریت چون زعفران وسلیخه وتخم کرفس وحماما ومانند اینها از ادویه دیگر اجتناب لازم دارند وهمچنین از طعامهای گرم وسرد وبخار انگیز
مثل عدس وبادنجان وگوشت گاومیش وشتر وکرنب وغیره وتراشیدن موی سر ودوشیدن شیر بر آن بغایت مفید ست وهمچنین انداختن
شیر دختران در بینی وگوش ومالیدن آن برکفهای دست وپا وبر یافوخ بشرطیکه تپ ونزله نباشد طریق استعمال ادویه تبرید دماغ لعاب
بهدانه سه ماشه شیره تخم کاهو مقشر شیره مغز تخم تربوز هر یک هفت ماشه در آب یا عرقیات برآورده شربت نیلوفر یا شربت بنفشه دو توله
یا نبات سفید یک نیم توله داخل کرده بنوشند واگر حرارت زیاده باشد شیره تخم خیارین یا شیره مغز تخم کدو اضافه کنند واگر انجره زیاده بود
شیره کشنیز خشک یا شیره تخم خشخاش زیاده نمایند واگر حرارت قلب هم معلوم شود شیره تخم خرفه افزایند وشربت انار وعرق بید ساده عوض
شربت نیلوفر آمیزند بلکه اگر حرارت در کمال شدت باشد شیره بزور مذکوره در عرقیات بارده رطبه مثل عرق نیلوفر وبید گلاب وبید مشک بجای
آب برآورند وبعض لعابات سرد تر مانند لعاب بزرقطونا داخل نمایند وشربت آلو یا شربت تمر هندی یا شربت حماض یا شربت لیمو مناسب حال افزایند

طریق استعمال ادویه سعوط و نشوق و قطور شیر بز فقط یا شیر دختر صرف در گوش و بینی چکانند یا مغز تخم تربوز در آب سائیده در گوش و بینی چکانند یا کافور
در روغن گل حل کرده در بینی چکانند یا شیر دختر در روغن بنفشه سعوط کنند یا روغن بنفشه و روغن نیلوفر و روغن کدو مساوی و شیر دختر برابر همه خوب آمیخته
بکار برند و یا آب کاهو و روغن نیلوفر هر یک یک جزو شیر دختر دو جزو بهم آمیخته سعوط نمایند و اگر خواهند مغز تخم کدو و مغز تخم تربوز سوده نیز آمیزند
و یا آب کاهو و شیر دختر و روغن گل همه مساوی آمیخته سعوط نمایند و اگر حرارت زیاده باشد قدری کافور نیز اضافه کنند و یا روغن بنفشه و روغن کدو
و آب کاهو تر و آب کاسنی سبز و شیر دختر همه را در شیشی کرده خوب مخلوط نمایند و در بینی چکانند طریق استعمال ادویه شموم گشنیز سبز یا صندل سوده یا کافور
یا عطر خس یا عطر گل لحظه بلحظه بو بینند یا آب شاهسفرم یا گل شاه و شاهسفرم که بران آب سرد پاشیده باشند استشمام نمایند و بوئیدن جمله فواکه بارده نافع
است طریق استعمال ادویه ضماد و طلا صندل سفید یا آب گشنیز سبز یا آب کوکنار سائیده بر پیشانی ضماد نمایند و یا پارچه در گلاب و سرکه و روغن
گل تر کرده بر یافوخ گذارند یا آرد جو مع سرکه و گلاب و کافور و صندل و اقاقیا بعمل آرند و یا گل نیلوفر و گشنیز سبز و گل بنفشه در گلاب سائیده بکار برند و
یا برگ خرفه جراده کدو برگ بید گل خطمی صندل سفید سائیده با قدری گلاب و سرکه ضماد نمایند و بعد گرم شدن دوا کشیده و تبدیل آن کرده باشند
و یا گل بنفشه گل نیلوفر گل سرخ گل خطمی برابر بشیر زنان یا شیر بز یا گلاب سائیده ضماد کنند و یا مغز تخم خیارین مغز تخم تربوز تخم کدو تخم کاهو تخم خشخاش
بیدانه برابر گرفته بشیر زنان یا شیر بز سائیده ضماد کنند و در ضرورت قوی گل نیلوفر تخم کاهو تخم خرفه صندل سفید هر یک سه ماشه کافور یک ماشه افیون
زعفران هر یک نیم ماشه همه را سائیده در روغن گل یک تولہ آب گشنیز سبز دو تولہ و آنقدر سرکه ممزوج کرده بر سر ضماد نمایند که برای اقسام صداع حاره و سرسام
و سهر معمول است و طلای قرص انزروت نیز در تبرید دماغ اثری تمام دارد طریق استعمال ادویه نطولیه گل ارمنی و گل نیلوفر صندل سفید هر یک یک
ماشه در عرق صندل دو تولہ سائیده آب گشنیز تر آب خیار آب کدوی تر هر یک چهار تولہ اضافه کرده در شیشی دهن فراخ انداخته متصل بینی نهاده حرکت
دهند و یا صندل سفید سوده گشنیز خشک سوده گلاب سرکه قدری ممزوج نموده در ظرف نمایند و بو بینند که برای دفع عفونت هم نافع و یا گل ارمنی صندل
سفید و قدری کافور و آب گشنیز و سرکه و گلاب بدستور بوئیند و یا روغن گل و روغن بنفشه هر واحد دو جزو سرکه نصف جزو در شیشه یا در ظرف گلی انداخته
حرکت داده بو یابند و اگر خواهند برای زیادتی تبرید آب کاهو آب گشنیز سبز آب کدو و قدری کافور هم بیفزایند و یا صندلین یک مثقال گل نیلوفر سپید
درم گل ارمنی نیم درم در عرق بید مشک پنج مثقال یا گلاب و عرق کیوڑه سائیده آب کدو آب خیار تر آب کاسنی سبز آب گشنیز تر هر یک مثقال قدری
اندازند و قدری کافور سوده داخل کرده لحظه بلحظه بو یابند و یا عطر صندل و گلاب و سرکه و روغن گل و آب گشنیز سبز و آب کاهو سبز و قدری کافور در شیشه
استعمال کنند که برای امراض مذکوره و تقویت دل معمول است طریق استعمال ادویه پاشویه یا برگ گل بنفشه گل نیلوفر گل خطمی عنب الثعلب هر یک یک دام
سبوس گندم چهار دام برگ بید خواه برگ کنار یا آثار ده آثار آب بجوشانند چون سوم حصه بسوزد صاف نموده در ظرف انداخته پایها دران گذارند
و ساقها بمالند از اعلی باسفل تا که خوش آید و طبع برداشت کند پایها دران دارند و هنوز قدری گرمی در آب باقی باشد که پایها برآرند و بپارچه خشک
کرده در چادر پوشیده دارند خصوص در هوای سرد و سرسام و احسن آنکه ظرف عمیق باشد چنانکه پایها تا زانو غرق باشند و هرگاه پاشویه
پایها جهت جذب مواد کرده باشند واجب است که چون بکشایند پایها در آب گرم گذارند تا ابخره منجذبه بسوی دماغ صعود نمایند و
ابتدای کشادن پا از طرف قدم باید کرد بخلاف بستن که از طرف بن ران شروع کنند و هرگاه که حاجت پاشویه افتد اول مخمه
بکار برند بعده پاشویه نمایند تا بعد پاشویه بهوای سرد نرسد و باید که وقت استعمال پاشویه سر مریض را بطرف پشت مائل دارند تکیه داده و چادر
را بین ظرف آب و روی مریض دارند تا بخار بدماغ نرسد و عوض سبوس گندم جو نیکوفته نیز مستعمل میشود و اگر تبرید زیاده مطلوب باشد برگ خرفه
برگ اسفاناخ گل سرخ برگ کاهو تراشه کدو اضافه نمایند و اگر خواهند گل بنفشه گل خطمی هر یک ده درم نیلوفر عنب الثعلب خبازی هر یک پنج درم
برگ بید یا کنار نیم پاو سبوس نیم درم در آب بجوشانند هرگاه نصف بماند صاف کرده بدستور بعمل آرند و یا سبوس جو خواه سبوس گندم

سه مشت نمک شور دو دوام برگ کنار برگ خطمی یا تخم یا گل آن برگ عنب الثعلب یا تخم آن هر یک پنج درم در آب جوش دهند هرگاه نصف ماند بآن نیم گرم پاشویه کنند و گویند که غسل قدمین وقت شدت تپ بسبب اجتماع حرارت تپ و حرارت آب منع ست مگر عند خوف حدوث سرسام از آب نیم گرم سخائل کردن چادر میان ظرف آب و روی چیار رجائز بود طریق استعمال ادویهٔ انکباب و نطول هرا ده کدو تخم کاهو و برگ آن گل نیلوفر بنفشه خبازی عنب الثعلب پوست خشخاش و تخم آن و گل آن جو مقشر گل سرخ برگ خطمی و تخم آن برگ بید تراشهٔ خیار تخم خرفه و برگ آن برگ کاسنی گشنیز سبز سبوس جو لبستان افروز شاهسفرم هرچه بهم رسد بقدر حاجت گرفته در ظرفی سرش بند کرده بآب جوش دهند و در طشتی ریخته قدری روغن گل یا روغن بنفشه یا روغن نیلوفر آمیخته انکباب نمایند و نطول کنند و یا بنفشه تخم کدو مقشر کوفته تخم خرفه تخم کتان تخم خشخاش اسبغول تخم خطمی تخم کاهو گل سرخ برگ بید جو نیم کوفته در آب پخته تا نیمه نمایند که جهت صداع حار و سرسام و سهر و جنون و تشنج یابس نافع دیا بنفشه و نیلوفر هر یک دو کف بابونه یک کف با آب در آفتابه و یا ظرفی سرش مطبخ نمایند و چون پخته شود و حرارت ناری او کم گردد سر آفتابه و یا ظرف را برابر روی مریض بگشایند که بخار او به بینی او برسد و یا در طشتی ریخته بر آن روغن گل ریخته و عابل ردای بر سر گرفته بخار آنرا بگیرد برای سرسام حار و غیره مفید ست

علاج امراض دماغی بارد ساذج فقط یا بارد رطب ساذج یا بارد یابس ساذج

و آن صداع و دوار و کابوس و سکته و سبات و نسیان ست و سبب سوء مزاج بارد برودت خارجی مثل برف و یخ و آب و هوا باشد یا سردی داخلی مثل تناول سردات بالجمله تسخین بهوا و آتش یا بخوشبوهای گرم کنند و مطبوخ ادویهٔ حارهٔ مخصوص دماغ بدهند و ضماد و نطول و انکباب و کماد ادویه گرم نمایند و سعوط و شموم علوی خانی و لخلخه حار بعمل آرند و روغنهای چون روغن یاسمین و سوسن و قار و مرزنجوش و نرگس و بابونه که در آن عنبر یا قرنفل سوده داخل کرده باشند نیم گرم بر سر مالند و یا روغن سداب بمالند و اگر قوی تر خواهند قدری فرفیون درین روغنها آمیخته نمایند و اگر اسفنج یا صوف بروغنهای مذکوره تر کرده بر تارک گذارند بهتر باشد و تکمید بنمک و جاورس و سبوس گندم و خرقهٔ سخن نیز نافع و خوردن معجون جالینوس و زنجبیل مربی و جوز بوا مفید ست و آنجا که با برودت یبوست باشد با تسخین ترطیب نیز جمع کنند و اگر با برودت رطوبت بود مستفرغات رطوبت نیز بعمل آرند و غرغره ادویهٔ حاره منشف رطوبت استعمال نمایند و معجون فلاسفه را خصوصیت تام ست در تبدیل مزاج دماغ و تسخین و تقویت آن و اغذیهٔ شوربای نخود ماهی دراکیبان و نخوداب با مصالح گرم مثل دارچینی و زیره و ثوم استعمال نمایند و هر کجا که اندر دماغ آفتی از سردی باشد آب سرد خوردن و بدان مضمضه کردن سخت زیان دارد طریق استعمال مطبوخ اصل السوس مقشر نیم کوفته پرسیاوشان اسطوخودوس بادیان بیخ بادیان در آب جوشانیده صاف نموده گلقند عسلی یا شهد داخل کرده بنوشند یا صرف بادیان و اسطوخودوس بدستور جوشانیده گلقند داخل کرده بدهند و یا انیسون پرسیاوشان مویز منقی نیز زیاده کنند و یا بادیان پرسیاوشان بادرنجبویه جوشانیده گلقند داخل کرده بدهند و یا انیسون بادیان بادرنجبویه جوشانیده با گلقند عسلی دهند و یا همانا برنجاسف دارچینی شربت اسطوخودوس حسب حاجت افزایند طریق استعمال ادویهٔ شموم مشک و عنبر قرنفل و غالیه و عطر عود هندی و مجموعه و جندبیدستر و فرفیون و سداب و مرزنجوش و یاسمین و بهار نارنج و گل بابونه و ریحان و نرگس و چنبیلی و نسرین مشترک در جلا بوئیدن سخن دماغ و دافع امراض بارده دماغی ست طریق استعمال ادویهٔ ضماد بابونه اکلیل الملک مرزنجوش برنجاسف صعتر زنجبیل زعفران مرمکی زوفای خشک شونیز کبابهٔ چینی قرنفل صبر زرد جندبیدستر فرفیون کبریت زرد بورهٔ ارمنی قسط کندش کلتیت صمغ سداب اشق خردل مویزج مشک عنبر موم میائی فلفل عاقرقرحا کندر سرگین کبوتر روغن قسط روغن زنبق هرچه ازین ها بهم رسد و یا طبیب بمناسب داند بآب سائیده نیم گرم بر سر ضماد نمایند طریق استعمال ادویهٔ نطول و انکباب بابونه اکلیل الملک برنجاسف شیح ارمنی سداب نمام قیصوم جبلی جاوشیر جعده مرزنجوش صعتر جند قوقی شبرم و غیره حشائش حار جوشانیده بر سر نطول نمایند یا در ظرفی سرتنگ مانند آفتابه لوله دار جوشانیده و سر لوله را هنگام طبخ بند نموده ردای بر سر کشند و لولهٔ آنرا باز نموده بخار آن به بینی و گوش و دماغ رسانند و بران سر نگون دارند و بدانند که کماد و سعوط در علاج امراض دماغی بلغمی

و صداع بارد ساذج و بلغمی مسطور گردد و از انجا اخذ کنند و سویدی گوید که کندش باریک سائیده در خرقهٔ کتان بسته دائم بوئیدن و کباش قرنفل با لبه یا سه
یا پوست جوز سبز یا برگ جوز در ربیع جمع کرده خشک نموده و یا از هر جوز سبز زمین افتاده جمع نموده خشک کرده و یا قسب جوز هندی صلب مثل غبار سائیده بر
مقدم راس فرور کردن و کذا سنبل هندی شربا و فروراً و کذا پوست جوز سبز یا سبز یا حنا سائیده بر سر نهادن و بمقدار مدت خضاب حنا بران
صبر کردن هر واحد برای برودت راس مجرب من ست و ابن تلمیذ و تمیمی و اقناع و ابن جناح و ابن سینا گویند که مرزنجوش شماً و ذروراً و اسعاطاً و شرباً و
ذروراً و لوف ضماداً و میعه یا لبه و یا شونیز شرباً و ضماداً و شکاعی شماً و سعوطاً و شرباً و ذروراً و حلبه اکلاً و ذروراً هر واحد نافع برد راس ست

علاج امراض دماغی رطب ساذج

و آن سبات و نسیان ست و صداع بمذهب بعضی لیکن اقل و بندرت و سببش کثرت استحمام و استعمال آب و تناول مرطبات ست شربت اسطوخودوس
و دیگر مجففات استعمال کنند و اطریفل کبیر و فلافلی و تریاقات و امثال آن تناول نمایند و تکمید سر بنمک و سبوس گندم و جاورس و زیره گرم کرده و تقویت
دماغ با طلیلات و غیره و تسدید طریق ابخره و تقلیل غذا و شراب نمایند و در هوای تمام تا دیر نشانند و انکباب و نطول با بکیه دران ادویهٔ مجففه محلله
مثل قرفه و سلیخه و بابونه و اکلیل الملک و قیصوم و شیح و مرزنجوش پخته باشند بعمل آرند و اگر بلیه و بلادت بمریض عارض شود نشوق شونیز و صعتر و زعفران
و مشک استعمال نمایند و اغذیه مسخنه مجففه مثل قلایا و مطنجنات با ابازیر حاره و کباب و نخود بریان بخورند اما تقلیل و ترک عشا و اجب شمارند و رباضات
قویه اختیار نمایند و بجای آب ماء العسل یا عرق بادیان بنوشند

علاج امراض دماغی یابس ساذج

و آن صداع و سهر ست و سببش تناول مجففات و سفر حجاز و بیابانها در تموز و ملاقات باد سموم ست مرطبات مثل شیرهٔ خرفه و آب تربز و لعاب بهدانه
و اسپغول با شربت نیلوفر یا شربت بنفشه یا شربت خشخاش و عرق بید و عرق گاوزبان و ماء القرع و ماء الجبن بدهند و تمریخ و تسعیط بروغن گل و روغن
کدو و روغن بادام و روغن بنفشه و روغن نیلوفر کنانید و ریختن شیر نیمگرم بر سر بعد حلق راس و نطولاً و ضماداً شیر زنان نافع ست لیکن بسرعت بشوئید که
شیر سریع التعفن ست و کذا غلاف سر بحلوا که از جراده کدو و نشاسته و شکر سفید و روغن بادام پخته باشند و خوردن آن مفید و ضماد کیه در سرسام سوداوی
خواهد آمد نافع ست و تضمید سر بپالوده رقیق و تطلیل بطبیخ خبازی و بنفشه و شعیر و گل خطمی و برگ بید و خشخاش مع نصف آن روغن بنفشه نیمگرم
بعد تراشیدن موی سر نیز مفید و حمام مرطب انفع الاشیاست و روغن کدو و مسکه و شیر زنان و شیر بز و پیه ماکیان و دماغ حیوانات شرباً و اکلاً و
سعوطاً و طلاءً نافع و غذا ماء اللحم و شوربای چوزهٔ مرغ و جدی فربه و ماهی رضراضی و کله پاچه و بیضهٔ نیمبرشت و فالوده و حریره با روغن بادام و ماء الشعیر
و بقول رطب مثل کاهو و خرفه و اسفاناخ و خبازی سازند و باقی تدبیر از علاج صداع یبسی اخذ کنند

علاج امراض دماغی دموی

و آن صداع و بیضه و شقیقه و سرسام و ماشرا و سدر و دوار و سبات و صرع و سکته است و سببش اکثار لحوم و حلاویات و اشربهٔ حاره باشد بقول شیخ هرگاه
غلبهٔ دم در تمام بدن بود در سر قیفال و اگر از ان نیز حاصل شده باشد فصد قیفال کنند و اگر فرضا در تمام سر حاصل نشده باشد و در طریق حصول باشد
فصد اکحل نمایند و اگر قبل از آغاز حصول او در سر خوف حصول باشد مثل آنکه سببی جذاب اخلاط در حوالی راس هم رسد از حرارت خارجی یا ضربه سقطه
و مانند آن درینصورت فصد باسلیق گیرند برای جذب ماده و اگر جذب او زیاده ازین مطلوب بود فصد صافن و حجامت ساقین یکی جانب فوق از کعب نمایند
و فصد رگهای پا کنند و هرگاه بمشارکت عضوی دیگر بود رگی که میان سر و آن عضو مشترک باشد بگشایند بصورت اراده استفراغ هر دو عضو و قلت
ماده در دماغ و اگر اراده جذب ماده بطرف ناحیه بعید از راس مع استفراغ عضو مشارک باشد فصد رگ مشارک آن عضو که مقدم ست در علاج کنند
پس هرگاه ماده متوجه بسوی راس تنها باشد و عضو مشارک از ماده که از ان عضو بسوی دماغ منجذب شود پاک باشد به تنقیهٔ سر فقط متوجه

شوند و یا غلبهٔ دم از ابتدا صرف در سر باشد پس آنچه در حجاب خارج قحف واقع بود و در قریب شیون محسوس گردد و اراده علاج خفیف بود درینجا لائت محاجم
نقره کنند و اگر ماده غائر باشد و امید انجذاب آن بسوی خارج قحف نباشد فصد رگ پیشانی کشایند خصوصاً اگر وجع مائل بسوی موخر سر بود و اگر علت
صعب باشد مثل سکته دموی فصد وداج کنند و اگر بعض ملطفات را قبل از فصد دو سه روز استعمال نمایند بهتر است خصوصاً اگر ماده بسیار
قوی نباشد و وقت باقی باشد زیرا که باعث التهاب ستان از ثوران دم یا اخلاط و ارتفاع ابخرهٔ آنها بسوی دماغ و قلب و کبد و غیره از اعضای محاذی
و مجاور و مشارک آنست جهت آنکه مواد فاسد مادام که ساکن باشد یا دوی اعراض ساکن باشد و چون حرکت نماید حرکت میاید یا آن اعراض پیدا گردد
اگر یا آن اخلاط دیگر نیز باشد پس باید که نظر نمایند اگر بشرکت تمامی بدن باشد استفراغ جمیع بدن نمایند پس فصد راس نهفتا پس استفراغ ابخرهٔ مختصه
یا آن بعد انضاج مادهٔ هر یک از اخلاط بحسب و اجب الوقت و اجب گرفتن خون اگر سوء مزاج حار باشد بهر تعدیل مزاج هر چه در علاج امراض دماغی حار ساذج
گذشت بعمل آرند و بهر تلطیف خون اشربهٔ بارده و حامضه مثل شربت انارین و شربت عناب ساده و مرکب که در جمیع امراض دماغی دموی معمول است و شربت
نیلوفر و شربت آلو و شربت توت و شربت سیب و شربت ورد تازه و شربت قراصیا (آلو بالو ۱۲) مفرداً و مرکباً تنها یا با شیرهٔ بزور بارده مثل تخم خرفه مقشر و تخم خیارین
و مغز تخم کدو و مغز تخم هندوانه و مانند اینها بدهند و اگر طبع لین بود رب به یا سیب بدهند و اگر سرفه نباشد سکنجبین ساده یا شربت تمر هندی یا شربت لیمو
یا شربت حماض یا ریباس یا غوره یا زرشک یا کاسنی یا کادی و دیگر ربوب فواکه حامضه یا آب آنها و آب انارین بنوشند و بحالت سرفه خمیرهٔ بنفشه همراه
مطبوخ سپستان و نیلوفر و عناب و خبازی بدهند یا شربت بنفشه یا عناب و اصل السوس و بهدانه و پرسیاوشان و یا ماء الشعیر بنوشند
و اگر حاجت تلیین افتد بعد استعمال منضج صفرا مسهل صفرا دهند و یا دیگر نقوعات ملینه مثل نقوع هلیله و نقوع حامض و یا عصارات فواکه و هلیله بکار برند
و تنها استعمال کنند و یا این نقوع مرکب که برای جمیع امراض دموی نافع است بدهند عناب بیست عدد زرشک پنج درم تخم کاسنی دو درم ریوند خطائی
یک مثقال تخم کشوث دو درم تمر هندی ده درم گل سرخ سه درم یک شبانه روز خیسانیده صاف نموده شیرخشت ده درم ترنجبین بیست درم
حل کرده بنوشند و یا شربت ورد مکرر با گلاب و عرق نیلوفر بیاشامند و یا نقوع گل سرخ و آلو و عناب و بنفشه و تمر هندی و سپستان
با شیرخشت بدهند بالجمله در علاج این امراض اخراج دم و تلیین طبیعت و تقلیل طعام ملحوظ دارند و باقی تدابیر از علاج صداع دموی
اخذ کنند و غذا ماش مقشر و اسفاناخ با آب حصرم یا لیمو یا حماض یا زرشک یا انارین یا تمر هندی ترش کرده و از چوزهٔ مرغ و غیره لحوم اجتناب نمایند
مگر هنگام کمال ضعف با بقول بارده جائز است و از استعمال اشیای شدید الحموضه هرگاه سینه و یا عصب و یا امعا ضعیف و یا سرفه و خشونت صدر باشد
بسیار حذر کنند و تغذیه بکاهو یا اسفاناخ نمایند

علاج امراض دماغی صفراوی

و آن صداع و شقیقه و سرسام و سدر و دوار و بهر و صرع است و سببش تناول اغذیه و ادویهٔ گرم و ریاضت در هاجره و سهر و صوم در آن است اول
تبریدی که در امراض دماغی حار ساذج گذشت بدهند و آب نارنج و لیمو و انارین یا شربت اینها و لعاب بزرقطونا و ماء القرع و آب انار و اشربهٔ بارده رطبه
مانند شربت عناب و نیلوفر و اجاص و امثال آن و شیرهٔ بزر بارده و رطبه و سلاقات ادویهٔ بارده تمامه و تخم کاسنی و بیخ آن و اصل السوس و خارخسک
و تخم خرفه و خیار و عناب و سپستان و تمر هندی و آلو بخارا و زرشک و مانند اینها نیز مفید بود و بعد تسکین ماده نضج آن منضج صفرا نموده مسهل صفرا و حب بنفشه
دهند اما القول نضج انضاج ماده حار بدوائی باید کرد که قوام او جمع کند و معدل آن مفتح و مقطع باشد و این اوصاف در مبردات مرطب که دران جلا و غسل باشد
مثل ماء الشعیر و سکنجبین ساده و شیر بز یافته میشود اما کسی را که ضعف قوت مع صداع باشد از شیر اجتناب کند و از منضجات بشرط مذکور اینست که استعمال
نمایند نطولات متخذ از مطبوخ بنفشه و نیلوفر و برگ بید و عصار الراعی و جمله بقول بارده مانند کاسنی که برای انضاج و تنفیذ قوت آنها و اگر در ماده اندکی
غلظتی باشد زیاده نمایند دران بابونه و خطمی و پرسیاوشان و گاوزبان و مانند آن و اگر محتاج بسوی ادویهٔ مفتحه مقطعه باشد و یا منافذ مسدود و

یا در خلط نوعی تشبث با عضا باشد تا آنکه آسان گردد خروج ماده با نفتاح طریق آن تا زائل گردد مانع و این مثل بادیان و بیخ آن و تخم کشوث و امثال
و مانند اینها ست و اگر بیداری مفرط باشد و مریض را خواب نیاید پوست خشخاش دران اضافه نمایند و سرکه مشترک النفع ست جمیع موادرا و در انضاج مواد
حار باکی نیست در استعمال آن و از مسهلات موافقه اخلاط مراریه رقیقه مطبوخ ہلیله و آلو و شاهتره و شربت فواکه مسهل و شربت بنفشه و طبیخ خیار شنبر و
و امثال آنست مقوی بسقمونیا و غیر آن بحسب حال بدن و خلو آن از تپ یا وجود او دران آن در بدن و بحسب سن و قوت و فصل و جز آن و مسهل منقوع ہلیله زرد
و عناب و تمر هندی و شاهتره و سنا و بنفشه و عنب الثعلب و خطمی و تخم کاسنی با شیرخشت یا ترنجبین نیز نافع و ادویه مسهله شدید الحرارة در امراض حاره
جائز نیست بلکه باید که استعمال ملینات و ادویه قلیل الحرارة مانند نقوعات نمایند و بقول ابن البطلان خوردن گل بنفشه با شکر مرات منقی دماغ از صفرا ست
و طبیخ فواکه با شیرخشت و ترنجبین یا مطبوخ ہلیله و یا آب انارین با ہلیله زرد نیز مفید و بعد تنقیه لعاب اسپغول یا بهدانه بگلاب و عرق کاسنی و عرق گاوزبان
و عرق کادی و نبات بدهند و اکثار تبرید و ترطیب خصوصاً به تمر هندی و بزر قطونا مناسب و نطول معه صندل و گلاب و آب سیب و طلا بصندل و انزروت
و شیاف مامیثا در گلاب سوده و تقطیر روغن کدو در بینی مفید و باید که قبل از تنقیه ضماد کدام شی بر سر نکنند که دران خوف انجذاب مواد بسوی راس ست
و استعمال غرغره منقی راس درینجا بسبب خوف نزول ماده حاره بطرف صدر منع ست و از عطوسات نافعه درینجا مثل بخار سرکه است که قدری
سقمونیا دران گداخته باشند و کذا شمومات و دیگر تدابیر مثل سعوط و شموم و ضماد و نطول و پاشویه بارد و انکباب و نطول که در امراض دماغی حار باج
مذکور شد بعمل آرند و هرچه در علاج صداع صفراوی مسطور گردد مفید شناسند و اطریفل کشنیزی و زعفر و آنکه دران هم سر تخم کدو و خیار داخل ست نافع ست
و هرچه از ادویه و اغذیه که بارد رطب باشد استعمال کنند و از هرچه مولد صفرا ست مثل صوم و سهر و غم و غضب و ادویه حاره منع کنند

علاج امراض دماغی بلغمی

و آن صداع و بیضه و شقیقه و سرسام و سدر و دوار و سبات و نسیان و صرع و سکته است و سبب اکثار اغذیه بارد رطب و دعت و سکون و تواتر تخمه ها
و استحمام عقب غذا است اولاً بتنقیح ماده منضج بلغم دهند و بعد ظهور نضج مسهل بلغم تنقیه بدن نموده بهر تنقیه دماغ حب ایارج دهند بالجمله بقول شیخ اصول و امهات
ادویه مستعمله در انضاج ماده بلغمی و سوداوی پنهان باید که دران تلطیف و تقطیع و تحلیل باشد مثل انیسون و بیخ بادیان و بیخ کبر و ابرسا و اذخر و حاشا و زوفا
و فودنج و سداب و برنجاسف و مرزنجوش و برگ غار و شیح و قیصوم و بابونه و اکلیل الملک و شبت و مانند آن از ادویه حاره محلله و منضجه و اگرچه تجعیل تدبیر
در بلغمی و سوداوی مختلف ست یعنی استعمال این ادویه در انضاج هر بلغم مثل بلغم شور و مثل سوداوی احتراقی جائز نیست و واجب ست که در استعمال این
ادویه از ضعف با قوی گرایند بحسب درجات ادویه و بمقدار تصاعد درجات ماده ترقی نمایند پس اگر ماده کثیر الکمیة شدید الکیفیة باشد باید که بحسب درجات
آن ادویه حاره قوی نیز تا بدرجه سوم و چهارم مثل عاقرقرحا و فرفیون و غیره اختیار نمایند مگر آنکه بسبب کثرت ماده خوف غلیان او باشد که تا بحدی نتوان
حجم او زیاده گردد و موجب تمدد و مولم یا ورم شود که درین صورت قدری از آن ستفرغ سازند و بعد از آن در انضاج باقی شروع کنند و بهتر در انضاج
اخلاط خام آنست که علاج و تضمید با دویه معتدل الحرارة کنند و سکون و بستن اطراف استعمال نمایند تا آنکه برفق نضج یابد و اگر ماده قلیل الکمیة یا ضعیف الکیفیة
باشد بر ادویه ملطفه که بسیار گرم نبود بلکه گرمی او زیاده از درجه اولی نباشد اقتصار کنند و اگر ماده متوسط در کمیت و کیفیت باشد ادویه متوسط الحرارة
اختیار نمایند و سزاوار ست که استعمال نمایند سخن شدید التسخین در امراض ابنیه بجهت آنکه تحلیل لطیف آن مینماید و غلظت زیاده دران هم میرساند و خروج
آن دشوار گردد و موجب عطش نیز میشود و چون سرکه مشترک النفع ست در جمیع مواد کسر تبرید او با دنی شی حار ممکن ست پس غوص او با ادویه
و تقطیع او باقی خواهد ماند و ادهان حاره که از ریاحین و از بار و اوراق نباتات گرفته باشند در انضاج ماده بارد داخل اند و اگر مواد شدید البرد یا کثیر الکمیة
یا عسر الانحلال باشد ادهان که از صموغ حاره و افاویه قویه گرفته باشند در روغن بان و زنبق و نرگس و سوسن و غار و از عوان و مرزنجوش و نار دین
یا زیت که دران سداب و زوفا یا فودنج رطب یا شبت رطب یا بابونه رطب و مانند آن جوشانیده باشند و نفط اختیار نمایند و روغن بلسان بسبب

روغن سوسن سفید و یا حرف و یا آب حماض النحل و یا روغن بادام تلخ و یا طبیخ مامیران و یا حب بلسان و یا روغن شونیز بشیر زنان و یا جندبیدستر بروغن بادام
و یا شیر توع بروغن مذکور و یا عدس تلخ بروغن بادام و یا حضض بشیر دختران و یا زعفران و یا میعه سائله و یا جاوشیر بروغن بادام تلخ و یا حلتیت بروغن
مذکور و یا صمغ سرو بروغن بادام هر واحد منقی دماغ ست و ادویه انکباب و نطول افسنتین اکلیل بابونه حلبه تمام زوفا اسطوخودوس افسنتین اذخر
بادیان بیخ کرفس پوست ترنج برگ ریحان برگ سداب عاقرقرحا حب الغار عشبه مغربی برگ غار حرمل صعتر فارسی برنجاسف نانخواه درمنه ترکی مرزنجوش
قیصوم پرسیاوشان تخم شبت حاشا فوتنج شیح ارمنی هرچه ازینها مناسب داند جوش داده انکباب یا نطول سازند و ادویه پاشویه حار افسنتین گل بابونه
مرزنجوش عنب الثعلب برگ شبت هر یکی ده درم سبوس گندم بست درم بدستوریکه در علاج امراض دماغی حار ساذج گذشت بعمل آرند و گاهی اکلیل
و یا ورنجبویه و برگ سداب و خاکشی هرچه مناسب داند افزایند سویدی گوید که سنادوس شماً و بخوراً بلیه رویه بارده را از دماغ فرود می آرد و کذا مشک شماً و شرباً
منقی دماغ از مواد بارد ست و هلیله کابلی سائیده بعسل سرشته خوردن بجهت ملنخولیائی را که بسوی دماغ مرتقی گردد منع کند و شم طلع نخل و غرغره بطبیخ و یا شرب طبیخ او
منقی دماغ ست و کذا مضغ کندر یا علک البطم یا صمغ پسته و انداختن آب دهن و کذا سعوط بعصاره گل سرخ تازه و هر واحد ازینها مجرب من ست و شرب
عود و یا عصاره بخور مریم بعسل یا قفاح اذخر یا شحم حنظل یا ازفرا یا فنطوریون دقیق یا آب طبیخ خیری زرد و یا کرم بعسل یا سنبل هندی یا صبر یا طبیخ افسنتین یا دارچینی
یا ریوند و هلیله کابلی یا تربد یا تخم انجره سوده بعسل یا مرشته یا طبیخ ایرسا یا عصاره فوتنج یا روغن بادام تلخ یا عود بلسان یک درم یا غاریقون یا حب بلسان
یا سلیخه یا بنک یا اسطوخودوس دو درم بعسل و شم شحم حنظل یا کندش یا خردل یا صبر یا حرف یا بورق یا خربق سیاه یا ابرسا یا فلفل سیاه یا دار فلفل یا شونیز بریان مرة واحده
سوده در خرقه کتان بسته و یا ریحان کافوری و یا عصاره او بعسل و یا گل خیری زرد و یا سنبل هندی و یا دارچینی و یا عاقرقرحا و یا سوسن سفید و یا گل سوسن آسمانجونی
و یا جندبیدستر و یا حماض النحل و یا حب بلسان و یا گل بستان افروز و یا گل سورنجان و یا بنک و مضغ بیخ شقائق النعمان بمرات یا مصطکی یا مویزج یا خردل
یا زنجبیل یا مصطکی یا پوست بیخ کبر یا صبر خام و اکل [illegible] انجره مسلوق بروغن بادام و نطوخ داخل منخرین بعصاره قثاء الحمار و شیر زنان هر واحد منقی دماغ
از مواد بارد است و باقی تدبیر از علاج صداع بلغمی اخذ نمایند

علاج امراض دماغی سوداوی

و آن صداع و بیضه و شقیقه و سرسام و سدر و دوار و سهر و جمود و مالنخولیا و صرع و سکته است و سبب او اکثار اغذیه مولد سودا است مثل عدس و کرنب
و کلم لهذا اول منضج سودا دهند و بعد ظهور نضج مسهل آن و حب افتیمون یا حب لاجورد تنقیه کنند و باید که در انضاج سودا نیز قاعده که در انضاج ماده بلغمی
گذشت از استعمال ادویه ملطف و مقطع و محلل و تصعید درجات ادویه بمقدار ماده مرعی دارند لیکن بر ادویه شدید الحرارة اقتصار نکنند تا در تکثیف زیادت
نکند و لا سیما که سودا غیر طبیعی و احتراقی باشد بلکه در انضاج ماده سوداوی لا محاله احتیاج بتلیین و ترطیب بود مثل عناب و نیلوفر و انجیر تر و بنفشه مربی مانند
آن و یا ماء الشعیر با شکر و سکنجبین پس عقب او منضجات محلله لطیف التحلیل در درجه ثانی و ثالث مثل برگ گاوزبان و بسفائج و برگ بادرنجبویه و سپستان
و سکنجبین افزایند و اولی آنست که جمع نمایند ادویه ملینه و مرطبه را با حاره منقطعه محلله مانند شربت اصول و سکنجبین عنصلی خصوصاً با ماء الشعیر و طبیخ اصل السوس
و بادیان و کرفس و انیسون و پرسیاوشان با انجیر و مویز منقی مع گاوشیره ولیساست که زیاده کرده شود و در آن اسطوخودوس برای اختصاص آن بدماغ و
ماء العسل نیز مرطب و مسخن و منضج ست و این همه برای سودای طبیعی و محترق از بلغم و خون اولی بود و اما در محترق از صفرا باید که تقدم ترطیب بسیار با غذیه
و ادویه مرطبه معدله حرارت احتراق نمایند بعده انضاج با دویه مذکوره فرمایند و چون سودا بسبب غلبه ارضیت عاصی از نضج ست پس باید که منضجات
بسیار استعمال کنند تا وقتیکه قاروره غلیظ گردد و از سفیدی بسیاهی گراید و در نبض لینت ظاهر شود بعده مسهل دهند و بعد مسهل باز منضج دهند و بعد از آن
مسهل نوشانند و همچنین بعمل آرند زیرا که سودا یکبار نضج نمی یابد بلکه اگر در دفعات هم نضج یابد غنیمت شمارند و این مطبوخ بهر نضج سودا نیز معمول ست
بسفائج اسطوخودوس یا درنجبویه افتیمون بعده بسته هر یک دو درم مویز منقی بست دانه آلو بخارا ده دانه جوشانیده صاف نموده سکنجبین پانزده درم داخل

کرده بنوشند و تا ده روز استعمال کنند و اگر قوی تر خواهند گاوزبان گل گاوزبان گل بنفشه گل نیلوفر گل سرخ تخم کاسنی بیخ کاسنی پرسیاوشان تخم خطمی اصل السوس شاهتره تخم کشوث بیخ بادیان هریک دو درم انجیر پنج عدد گلقند چهار توله افزایند و گاهی بصورت کثرت غلظ ماده قنطوریون و بیخ کبر زیاده میکنند و هرگاه اراده مسهل باشد مغز خیارشنبر شش توله شیرخشت چهار توله سنای مکی هلیله سیاه هریک دو یا سه مثقال روغن بادام یک مثقال در منضج افزایند و گاهی لاجورد مغسول در جلاب حب بسته میخورانند و بالاتفاق مسهل میدهند و این مسهل وقتی باید داد که مریض قوی بود اما اگر مریض ضعیف باشد ماء الجبن و سکنجبین افتیمونی مع سفوف سودا بدهند و معجون نجاح بآب شاهتره نیز فلاح می بخشد و گاهی بعد نضج برای اسهال سودا افتیمون شش درم در یک قدح ماء الجبن شب خیسانیده صبح مالیده صاف نموده شکر یا شیرخشت پانزده درم حل کرده میدهند و بقول جالینوس تفلیسی و فولس و ریخ منقی دماغ از مره سوداست و گاهی عند قوت مرض و مریض ایارجات کبار مثل لوغاذیا میدهند و جوب که دران لاجورد و حجر ارمنی واسطوخودوس و افتیمون و بسفایج و قدری خربق سیاه باشد در اخراج مواد غلیظ سودا وی مخصوص ست لیکن استعمال خربق بحذر و احتیاط باید داد بعد مسهل تغرغره با ایارج فیقرا و سکنجبین عسلی و یا با بوسته بیخ کبر معجون لعسل در آب گرم نیز منقی دماغ ست و بعد تنقیه بقول شیخ بعد تعدیل در سودای طبعی و بلغمی تسخین مع ترطیب کنند و در سودای احتراقی از هرچه تجفیف و تسخین باشد اجتناب نمایند و بر مرطبات از البان وادهان و نطولات و ضمادات و اغذیه اقتصار ورزند و باقی تدابیر علاج صداع سوداوی ماليخوليا اخذ کنند و حکیم عابد سرهندی در شرح اسباب خود نوشته که اگر در گلاب چهار درم نقره هفت درم هفت بار و طلای پنج درم پنج بار و فولاد چهل درم نه بار داغ کرده هر روز ازان بر نهار پانزده درم بنوشند در پنج توله سودا و تجربه رسیده دانه الله فساد آن بغایت مجرب ست

علاج امراض دماغی ریحی

و آن صداع و شقیقه و سدر و دوار ست و سببش کثرت اغذیه غلیظه و سوء هضم ست بهر تحلیل ریاح کاسراتِ آن مثل طبیخ شبت و افتیمون و مانند آن استعمال نمایند و نطولات و سعوطات و شمومات و ضمادات محلله که در علاج امراض دماغی بارد و سازج و بلغمی مذکور شد بعمل آرند و دخول در حمام گرم بر نهار و شموم جندبیدستر و مشک درین باب مخصوص ست و تقطیر روغن یاسمین در روغن غار و روغن مرزنجوش در گوش نیز مفید ست و نطول با ادویه محلله مثل بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و صعتر و فودنج بعمل آرند و از خرقه منقوعه در آب ادویه مذکوره تکمید سر کنند و سعوط جندبیدستر و مشک در روغن زنبق سائیده محلل ریاح سر ست و قطور روغن زنبق که در آب مطبوخ صعتر و حب الغار و تخم کرفس و زیره کرمانی پخته باشند در بینی و گوش نیز تحلیل ریاح راس کنند و کذا شرب و شموم ریاحین یعنی یاسمین بری و شم بهار و بستان افروز و خلاف بلخی و نسرین و گل سورنجان و نرگس و سعوط آملهی بقدر دانه کرسنه بروغن بادام و روغن خسته قندول و عصاره برگ شبابانگ و روغن مرزنجوش هر واحد محلل ریاح سر ست و اگر ماده مولد ریح که آن در اکثر بلغم یا سودا میباشد زیاده بود اول تنقیه آن نمایند بدستوریکه در علاج امراض دماغی بلغمی و سوداوی مذکور شد بعد ازان بتعدیل و تقویت راس متوجه شوند و از منفخات مثل خرما و جوز و خردل اجتناب کنند و باقی علاج از صداع ریحی اخذ کنند

علاج امراض دماغی بخاری

و آن صداع و شقیقه و عصابه و حس و سرسام غیر حقیقی و سبات و سدر و دوار و کابوس و صرع و سکته است پس اگر صعود انجره از بدن باشد اول تنقیه خلطی نمایند که ازان بخار متولد میشود مثلاً در غلبه خون فصد و حجامت ساقین کنند و اگر حاجت بود مسهل بارد دهند و در صفراوی مسهل صفرا بکار برند بعده در هر دو تقویت سر کنند بسعوطات بارده و نهادن روغن گل و گلاب و سرکه بر سر و استعمال لخلخه بارده و اشربه مطفیه مثل شربت حماض و لیمو و تمرهندی و آلو مع اسبغول و شربت بنفشه و آلو بالو بنوشند یا نقوع حامض بشربت بنفشه بدهند و یا اسبغول مسلم بگلاب و نبات بخورند و اطریفل صغیر و کشنیزی صرف با همراه آب تمرهندی و آلو بخارا یا نقوع هلیله بلیله آمله و کشنیز استعمال کنند و از ضمادات بارده احتراز نمایند بلکه اضمده محلله که دران اندکی قبض باشد و شمومات ملطفه کفایت کنند اما در صورت احساس حرارت زائد در ماده بخار از محللات کثیر التسخین مثل فرفیون و غیره اجتناب شدید نمایند بلکه ابتدا

قدری بابونه داخل نمایند تا که شدت قوت مخدره آنها را بشکند و کم کند چه بابونه کسر قوت مخدرات میکند و اگر مواد شدید الحدة باشد اولاً آب بقول که در علاج امراض دماغی حار مذکور شد استعمال کنند بعده بمنضجات مواد حار مشغول شوند و بعد ازان دوائی که دران اندکی تحلیل باشد مثل آبیکه دران اکلیل و بیخ مورد پخته باشند و از ادهان روغن بابونه تازه تنها یا مخلوط بروغن گل بحسب حدت مرض و قوام ماده و قرب عهد از منتهی و بعد آن بکار برند و پس عند منتهی مرخیات محلله مثل آبهائی که دران اصول کرفس و بادیان و بزور آنها و سبوس گندم و حلبه و خطمی و اکلیل الملک و اقحوان سفید جوشانیده باشند و از روغنها روغن شبت و مانند آن بعمل آرند تا آنکه در منتهی تحلیل حاصل شود و ایضاً ضمادات محلله ازین ادویه ترتیب دهند و در استفراغات واجبه در علاجات اورام راس از فصد و تخبیه بحسب ماده تقدیم نمایند و در تغذیه صاحب ورم صفراوی اغذیه خفیفه رطبه استعمال کنند مثل ماء الشعیر و اجاصیه و اگر ورم بارد باشد بعد فصد منضج و مسهل بحسب ماده دهند و در استفراغ دوائی که در آن روغن بید انجیر و روغن بادام تلخ و قیرا و مانند آن باشد با ماء الاصول استعمال کنند و اقتصار نمایند در ابتدا از روادعات بروغن گل مخلوط بلطفات مثل حاشا و فودنج و جند بیدستر خاصة گیری استعمال نمایند عنصل و سرکه آنرا بطریق ضماد و غرغره اگر ممکن باشد و بسا است که نفع می بخشد آشامیدن دو ثلث مثقال یا کمتر ازان بحسب مزاج جند بیدستر خصوصاً برای لیثرغس بعده منضجات که دران ارخا و اندکی تحلیل باشد استعمال کنند و بعد ازان نزد انتها و در تمامی اورام بارده و حاره مرخیات را بدین نوع که در باره مرخیات تامه و محللات قویه از آبها و ضمادات و ادهان بعمل آرند و باقی علاج مفصل از اقسام سرسام اخذ کنند

علاج امراض دماغی از ضعف دماغ

و آن همان علاج و سدر و دوار و غیره است بهر تقویت دماغ اطریفلات مثل اطریفل کشنیزی و کبیر و اطریفل اسطوخودوس و اطریفل مقوی دماغ و خمیرجات مثل خمیره گاؤزبان و خشخاش و مروارید و دیگر مقویات مثل انوشدارو و جوارش صندلین و عنبر و دوا المسک معتدل و معجون مقوی دماغ و مفرح یاقوتی بارد و حار و شربت ابریشم و عرق کیتکی مرکب هر چه از اینها مناسب مزاج مریض دانند بدهند و حریره ای معمول نوشانند و خوردن هفت عدد مغز بادام مقشر یا مثل آن نبات در شیر وقت خواب سخت سود مند است و روغن گل بر سر مالند و قرنفل بگلاب طلا سازند و طلائی که دران تخم ریحان بود ماده و مغزیات داخل است بعمل آرند و سیب و عنبر و گلاب ببویند و بوئیدن شموم غالیه و لخلخه عنبر نیز مفید و سعوط روغن گاو فقط یا با مروارید محلول بگلاب بسیار مفید است و اغذیه لطیفه مثل مانند گوشت چوزه مرغ و تیهو و دراج با نخود و ابازیر خوشبو و گلاب پخته بخورند و جمیع ادمغه حیوانات و لبوب مقوی دماغ است و استعمال حلوای چوب چینی تالیف والد حکیم علوی خان مفید و مغز گوسفند با روغن بادام بریان کرده خوردن و روغن آن بر سر مالیدن و همچنین سر با بخار قلیه جگر بزکه با مصالح متعارفه پخته باشند داشتن و یکدو لقمه ازان خوردن نافع است و اگر سینه بچه مرغ که قریب جوانی رسیده باشد در روغن گاو بریان کرده گوشت آن بگیرند و در پاو ان بکوبند بعده نشاسته ربع رطل و در همان روغن بریان نموده و مغز بادام ربع رطل و قدری زعفران و دارچینی و دانه هیل را سائیده شکر سفید بقوام آرند و اگر روغنی که دران سینه مرغ و نشاسته بریان کرده اند زیاده بماند آنرا نیز در حالت قوام داخل کنند و همه را در قوام آمیخته هر صبح بقدر دو نیم توله بخورند مرید دماغ و مقوی آنست و سفوف بنفشه کشنیز مقشر گل سرخ مغز بادام هر یک دو ماشه اسطوخودوس سنبل الطیب گل منڈی هر واحد یک ماشه کوفته بیخته نبات برابر آمیخته یک توله خوردن نیز مقوی دماغ است و گویند که هم جنایک مثقال سائیده [illegible] بوئیدن آن بغایت اثر دارد و اگر سبب ضعف دماغ اجتماع اخلاط ردی در معده باشد درین حالت باستفراغ آن پردازند بدانچه در امراض دماغی شرکی معدی و امراض معده مذکور گردد و تقویت فم معده نمایند و خوردن سعد کوفی سوده یک ماشه با اطریفل کشنیزی یک یا نیم توله سر شته مقوی معده و دماغ است یا حکیم باید که نظر به اسباب سابقه نیز دارند مثلاً اگر سبب ضعف سوء مزاج حار یا بارد بود و علامات مخصوصه آن ظاهر باشد درین صورت در سوء مزاج تعدیل و بادی ماده تنقیه نمایند بدانچه در علاج امراض دماغی حار و بارد ساذج و مادی مذکور شد و بعد ازان حسب مقتضای مزاج بتقویت دماغ کوشند مثلاً در مزاج حار مقویات بارد دماغ مثل صندل و گل سرخ و روغن گل و گلاب و مروارید و آمله و خشخاش و گل سیب و گل نارنج و گل سفرجل

و در مزاج بارد مقویات حاره مثل زعفران و مشک و عنبر و غالیه و عود و دارچینی و قرنفل و کندر و تخم حنا و سعد و زنجبیل و سنبل و بالنگو و بلادر و در مزاج
یابس مثل انجیر و مغز بادام و پسته و فندق و نشاسته و حریره و شیر میش و دماغ و دراج استعمال نمایند و گویند که در مزاج حار شم و شرب گلاب
و گل تفاح و گل به و شرب آمله و کافور و هلیله کابلی و شم سیب و گل بید و ضماد آمله هر واحد مقوی دماغ ست و در مزاج بارد شرب حب البلسان
بعسل و یا فلنجه و یا مرزنجوش مخلوط بکبابه قرنفل و یا عرق بادرنجبویه و یا اسطوخودوس و یا جوزبوا و یا بچ باد آورد و شرب و شم مشک و عود و زعفران
و زرنباد و تخم آن و گل بادام و شم برم و عبیشران و زفت مخلوط بلادن و نسرین و نرگس و فرنجمشک و سنبلید که گل سورنجان ست و شرب و بخور جوزبوا
و سنبل هندی و شرب ذرور سنبل الطیب و فرنجمشک و ضماد عود و دود و سرا و غالیه و سعوط نسرین و ذرور و نطول اکلیل الملک و عود بلسان و شم و
شرب و ضماد و مضغ عنبر و لادن هر واحد نافع و سویدی گوید که یاسمین شربا و ذرورا و کبابه قرنفل و کذا گل جوزبا برگ او خشک و یا پوست سبز او
خشک کرده ذرورا بر مقدم راس هر واحد در تقویت دماغ مجرب امن ست و اگر سبب ضعف انتقاص جرم دماغ بود اکثار تناول ادمغه حیوانات و
تقویت روح نفسانی بمفرحات نمایند و اکثار اکل فندق و بادام و لحم دراج و دماغ ماکیان و شرب شیر میش و نطول سر بر روغن گل هر واحد مزید
جوهر دماغ ست و بقول جالینوس مسکه گاو و شیر او و شکر و زردی بیضه جوهر دماغ را زیاده میکند پس اگر سببش کثرت جماع باشد سمیات و مولدات
منی استعمال کنند و ایضا ترک جماع نمایند و اغذیه مبرده ملطفه خفیفه سریع الهضم دهند مانند شوربای چوجه مرغ و گوشت حلوان گوسفند شیرخواره بروغن
گاو پخته بنان روغنی تنوری خورانند و ماء اللحم ساده نه توله و یا ماء اللحم مرکب علوی خان و معجون لبوب نه ماشه دهند و خوردن زردی بیضه مرغ با نبات
بسیار مفید ست و کذا با نمک سلیمانی و همچنین مغز بادام و فندق و پسته و چلغوزه و دیگر لبوبات و ایضا شیر گاو و میش و گوسفند و شیر و مغز ادمغه حیوانات
و روغن گاو و شکر تری و نان خمیری تنوری مالیده بگرم تناول کنند و بالائی و شیر با نبات یا پلاو مرغ و چلاو و مطنجن درین باب اثری عظیم دارد و
اگر سبب کثرت ریزش نزله بود نخست تنقیه دماغ بحب قوقایا و ایارج کنند و بعد از حصول تنقیه جهت تقویت دماغ اطریفل اسطوخودوس و شاهتره
علوی خان با عرق اسطوخودوس دهند و لفاحه علوی خان که درینجا مسطور گردد و کلاه ایشان که در صداع ضعف دماغی بیاید بکار برند که اصلا تخلف
ندارد و بلکه نافع خفقان و مانع صعود ابخره بدل و دماغ اند و حریره از شیره بادام ده عدد و خشخاش و تخم خربزه هر یک یک توله و حب قرطم دو توله و نشاسته توله
روغن بادام گاو چهار و نیم توله و نبات هشت توله دهند و نیم ابلاه و گوشت قورمه همراه نان تنوری یا گوشت لوه و دراج و معجونات مقویه دماغ و مانع نزله بعمل
آرند و نسخه لفاحه علوی خان اینست عود قماری پنج مثقال و شنه سنبل الطیب قرنفل زعفران اظفار الطیب قاقله صغار بسباسه پوست ترنج هر یک یک مثقال
و یک نیم دانگ عنبر اشهب دو مثقال مشک یک مثقال بهارنارنج یک مثقال و دو دانگ　　علف هندی و چوبی لبان هر یک یک و نیم مثقال اجزا را کوفته
بیخته در هاون سنگین بگلاب بسایند و عطر عنبر و ناگ کیسر و عود هر یک نیم مثقال روغن یاسمین و نرگس هر یک یک نیم مثقال داخل کرده چندان
حل کنند که قابل حب بستن شود پس بشکل سیب ساخته در سایه خشک نموده ببویند و اگر سببش سهر طویل باشد تبرید و ترطیب و تنویم کوشند و اگر عقب مرض مزمن
باشد بعد ازاله مرض تقویت بدن با دویه و اغذیه لطیفه بتدریج نمایند و اگر ریاضت شاقه باشد دعت و سکون و اهتمام مرطب و تدهین با دهان بارده بجا
کنند و اگر استفراغات کثیر باشد آنچه در صداع عصبی بیاید استعمال نمایند و ایضا خمیره مروارید ساده نه ماشه ورق طلا یک عدد و عرق تنبول حکیم ذکاء الله خان
هفت توله با شربت تنبول چار توله تخم شربتی هشت ماشه دهند غذا شوربای مرغ و نان خشکه خورانند و لخلخه مقوی دماغ نیز مفید و خوردن مربای آمله و
هلیله و سیب بمعی و انناس بورق طلا و نقره و طباشیر خیلی نافع و کذا انوشدارو ساده و لولوی [illegible]

علاج امراض دماغی از قوت حس دماغ

و آن صداع و صرع ست بر تبلید حس اغذیه غلیظه مثل هریسه گندم و جو و لحم بقر و کله پاچه و کرش آن دهند اگر هضم قوی باشد و الا اغذیه که از بقول
بارده مثل برگ کاهو و خرفه و کشنیز تر و لحم ماهی و گوشت بره شیرخواره و گوساله ساخته باشند بدهند و در طعامها تخم خشخاش و تخم کاهو افگنند و اگر فائده

نشود چیزی از مخدرات مثل شربت خشخاش یا شیره تخم خشخاش وشیره تخم کاهو وماننده آن استعمال کنند وافیون ببویند واگر قوی تر خواهند آب کوکنار و یافلونیا بدهند وطلای مخدر از تخم کاهو وپوست خشخاش وافیون وبزرالبنج وبرگ قنب بعمل آرند لیکن در استعمال مخدرات قویه بزودی مبادرت وجرأت ننمایند زیراکه مورث بلاهای ردیه مثل ظلمت بصر وبلادت ذهن ست وبسا ست که مؤدی بهلاکت میگردد وانجاکه از استعمال مخدرات در حواس نقصان کثیر رود وهد بزودی آب نیم گرم بسیار بر سر ریزند واستعمال مخدر موقوف نمایند

علاج امراض دماغی از ضربه وسقطه وتفرق اتصال

وآن صداع وسدر ودوار وسبات وسکته است اول برای حفظ دماغ از ورم فصد سر و یا هفت اندام کشایند واگر مانعی باشد حجامت نمایند وبعده تنقیه صفرا از مسهل صفرا یا حقنه کنند وسرکه وگلاب وروغن گل بر سر بمالند وبرگ آس وگلنار وپوست انار در سرکه وگلاب جوشانیده اندکی مشک وعود داخل کرده سائیده ضماد کنند وبقول حکیم علوی خان بعد فصد وتلیین طبیعت گل ارمنی یک درم شب یمانی دو دانگ مازو یک ربع درم سائیده وقت حاجت باب نیم گرم بخورند واگر در ضربه تضعیف وتخفیف باشد آرد مونگ مغاث بغدادی مغاث هندی یعنی میده چوب اقاقیا زردچوب کوفته بیخته بروغن گل وروغن مورد وزردی بیضه ضماد کنند واگر خواهند میده گندم افزایند واگر حرارت زیاده باشد گل ارمنی داخل کنند واگر بسبب ضربه خون از دماغ خارج شود دماغ را کیان حتی الامکان بخورانند وبر آن آب انار ترش بنوشانند تا از استحاله او بصفرا از ضرر غشیان که کل او مفید مفتی اند باز دارد لیکن آب مذکور بسیار اندک باشد تا دماغ از ترشی او متضرر نگردد ومعذلک باید که موخت او قلیل بود وواجب ست که از آفتاب وحمام وشراب وغضب واغذیه مبخره وحاره ومصدعه وحریفه مثل جوز وشاهدانج وجرجیر وبادروج وشراب قوی ومطبخ ومعجون شیرین اجتناب کنند وباقی علاج از صداع ضربی وسقطی جوینید گیلانی گوید که تفرق اتصال واقع در سر که از ضربه یا سقطه یا قطع یا شق یا حرق نار وغیره باشد اگر در جلد بود وفقط بغیر سیلان خون آنرا جاره نامند واگر با سیلان خون باشد دامیه گویند واگر از لحم اندکی اخذ کند باضعه گویند واگر در لحم نازل شود وغائر دران باشد متلاحمه نامند واگر قریب سمحاق باشد حتی که استخوان ظاهر گردد موضحه خوانند واگر تا سمحاق برسد وتفرق اتصال او نگرداند باسم سمحاق نامند واگر آنرا بسوی خارج ظاهر گرداند و دران ورم حادث گردد فطره گویند واگر تفرق اتصال استخوان گردد وچیزی از جرم او منتقل شود بنحوی که در علاج او احتیاج نقل بعض اجزا او افتد منقله نامند واگر تفرق اتصال او بغیر حاجت بسوی نقل او باشد هاشمه خوانند واگر تفرق اتصال ام غلیظه شود دامیه ومامومه نیز گویند واگر تفرق اتصال دماغ کند دامغه نامند واگر در جوف دماغ وبطون آن اخذ کند جائفه خوانند وفطره بسیار ردی ست واکثر دران اختلاط عقل عارض شود ودامه وجائفه خطر ست وتشنج میفزاید که در جراحات واصله بسوی غشای دماغ حادث میشود اکثر تها در جانب جراحت وتشنج در جانب مقابل آن وچون قطع تا بطون بلکه تا حد حجاب رقیق نرسد اسلم باشد وهرگاه قطع تا دماغ رسد تپ وقی واری ظاهر گردد وکمتر فلاح یابد وقریب ترسلامت آنست که قطع در بطن ایمن وایسر مقدم دماغ واقع شود وچون بسرعت تدارک نمایند ملتحم گردد وانچه در بطن اوسط وبطن مؤخر باشد صعب تر بود وانچه در اوسط باشد از انچه در مؤخر بود سخت تر باشد وبعید تر ست که رجوع بحالت طبیعیه کند مگر آنکه اندک باشد ومبادرت بضم واصلاح او بسرعت کنند بالجمله در شجه سر مبادرت بمنع ورم نمایند وتفصیل آن در علاج جراحات در آخر کتاب مذکور گردد وعلاج کسر در باب آن خواهد آمد واطبا را در کسر قحف منقطع که آن منقله است دو مذهب ست یکی آنکه مائل بادویه هادیه ساکنه شدید التسکین برای الم اند واین مذهب متقدمین ست دوم آنکه استعمال ادویه شدید التجفیف میکنند وبعد قطع منکسر وقلع منقطع وجذب انکسار او بادویه جذابه از مرهم وغیره بر موضع فوق او از خارج بطبوخ از عسل وسرکه استعمال مینمایند واین مذهب متاخرین ست وسلامت در دست این متاخرین بیشتر از دست اولین ست واین عجیب نیست چه جالینوس گفته که مزاج اعصاب وعظام یابس ست وشارح ممدوح گوید که بهترین چیزی که دمنع ورم درین باب ومنع نزف الدم وسرعت التحام ودفع وجع یافته ایم مرهم جدوار تالیف ماست وهر قدر که مدت میان حدوث تفرق واستعمال این مرهم کمتر باشد اولی واجود

نقل خواهد بود و فعل او درین باب عجیب است و مالقی وغیره مینویسند که ضماد خطمی مطبوخ بشراب وکذا اقاقیا بعصیر وکذا سوسن بری وکذا حلزون صغیر
سائیده وکذا برادهٔ چوب شمشاد و حنا وکذا خراطین بروغن گل سوده وکذا زراوند طویل سوده بشراب و عسل پخته تا غلیظ گردد بر خرقهٔ کتان مالیده
نافع جراحت و کسر عظام سر است و ضماد ملبوس بعسل آمیخته مفید کوفتگی سر و عدم کسر عظم است و تقطیر روغن گل یا خون کبوتر یا فاخته یا شفنین بر شجهٔ
راس وکذا فودنج و زراوند طویل و خمیر آرد گندم خشک کرده سائیده و زاج و کندر و دم الاخوین و فتیل سوخته و صبر و کافور و توبال مس و پوست شجر صنوبر و پوست
ثمر آن هر واحد التیام جراحت راس میکند

علاج امراض دماغی شرکی

و آن صداع و سدر و دوار و سبات و سهر و صرع وغیره است پس اگر از شرکت معده باشد و سببش اجتماع خلطی در معده بود استفراغ مادهٔ غالب بقی و اسهال و اصلاح معده
تعدیل مزاج و تقویت آن کنند مثلاً اگر ماده صفراوی باشد با سکنجبین و آب نیم گرم قی کنند بعده سکنجبین و گلاب بنوشند و با شیرهٔ کشنیز نیز افزایند و اگر تسکین مادهٔ …
آب تمر هندی دو توله آب آلو بخارا پنج دانه شیرهٔ تخم خیارین هفت ماشه شیرهٔ کشنیز خشک چار ماشه با گلقند سکنجبین گلاب دهند و اگر در نبض امتلای خون نیز ملازم شود بعد فصد
آلو بخارا العرق شاهتره مالیده شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ خیارین شربت انار داخل کرده دهند و اگر احتیاج اسهال صفرا بینند مسهل صفراوی دهند و اگر معده تشرب اخلاط صفراوی
کرده باشد و دوران صفرا بسیار باشد پوست هلیلهٔ زرد افسنتین هر یک پنج درم تخم کاسنی گل کشوث شاهتره هر یک سه درم تمر هندی بیست درم آلو بخارا عدد در
رطل آب طبخ نمایند تا صد درم بماند مالیده صاف نموده شکر طبرزد بیست درم محمودهٔ مشوی یک دانگ افزوده بیاشامند و طبیخ هلیله و تمر هندی و افسنتین و نقوع صبر و
سکنجبین صبری نیز نافع و اگر حرارت زیاده نباشد اطریفل صغیر یا هلیلهٔ زرد یا ایارج فیقرا مرکب کرده تا سه روز بدهند بالجمله بعد تنقیه در تسکین حرارت و تقویت معده
کوشند بدانچه در امراض دماغی صفراوی گذشت و در امراض معدی صفراوی خواهد آمد و ایضاً چون ارادهٔ تقویت دماغ و منع صعود اخلاط مراری از معده و لواحق آن
بسوی دماغ نمایند واجب است که فواکه حامضه خصوصاً انار ترش و سیب ترش و به ترش و امرود و غوره خصوصاً بعد از طعام بخورانند و در ابتدا روغن گل
و روغن آس بر سر مالیدن و بعد از آن صمغ سرد در روغن بابونه و آس حل کرده طلا کردن مقوی سر است و اگر برگ مورد در روغنهای مذکور جوشانیده بعمل آرند
نیز جائز است و جمله رب ها قابضه مثل رب به و غوره و انار و لیمو مقوی معده است پس اگر تهیج بیشتر مطلوب بود طباشیر گل سرخ گل ارمنی باریک سائیده
در رب ها آمیزند و اگر در رب ها مذکور چیزی از قشر ترنج … بخورند نیز مفید بود و گویند که اغذیه با آب انار … صفراوی است و بمزوراتی که
دران چیزی ترش مانند غوره و انار و تمر هندی و آلو باشد یا غورهٔ کشمش و شیرهٔ بادام و یا مزورهٔ ماش مقشر و اسفاناخ و کدو با شیرهٔ بادام غذا سازند و
واجب است که صاحبان این علت از اندیشه گرسنگی کرده باشند و ادویه چرب و شیرین تناول نمایند و اقتصار نمایند بر اغذیهٔ ترش و چاشنی دار و مدام
تمریخ سر با دهان بارد رطب مثل روغن بنفشه و نیلوفر و کدو نمایند و اطراف و اسافل پایها بمالند و بازو به بندند و اگر ماده بلغمی باشد تخم شبت تخم
ترب شهد نمک در آب جوشانیده صاف نموده مکرر قی کنند بعده اندکی مصطکی در گلقند آمیخته بخورند و بعد اسهال مسهل بلغم و حب ایارج بخورند یا ایارج فیقرا
از دو مثقال تا سه درم بعسل هر شب تا سه روز تناول نمایند و نقوع صبر بدستور و یا سنای مکی افسنتین هلیله کابلی و سیاه هر یک پنج درم اسطوخودوس
بسفایج بادیان تخم کرفس انیسون سنبل الطیب گل سرخ هر یک دو درم مویز منقی بیست درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا صد درم بماند یک درم
صبر و نیم درم کتیرا نرم سائیده حل کرده یک درم روغن بادام شیرین بران ریخته نیم گرم بیاشامند و بعد تنقیه تلطیف غذا و خوردن جوارشات گرم
و استعمال اضمدهٔ مقوی حار لطیف معده را تقویت دهند مثلاً جوارش جالینوس یا عود یا بسباسه یا دارچینی یا مصطکی یا فلافلی یا فلاسفه یا جوارش عنبر
یا آمله بخورند و غذا قلایا و مطجنات با توابل حاره دهند و اگر ماده سوداوی بود بعد نضج ماده مسهل سودا و حب افتیمون یا حب اسطوخودوس تنقیه کنند
و یا پوست هلیله کابلی هلیله سیاه گل سرخ اسطوخودوس از هر یک سه درم شاهتره افتیمون از هر یک شش درم غافث افسنتین گاوزبان بادرنجبویه
تخم فرنجمشک بسفایج هر یک سه درم مویز سرخ دانه بیرون کرده بیست درم تمر هندی بیست و پنج درم عناب چهل عدد در سه رطل آب طبخ نمایند تا بصد

دورم رحم نمایند و آنچه از شرکت جمیع بدن افتد بعلاج امراض دماغی بخاری توجه فرمایند

صداع یعنی دردسر

بدانکه صداع المی ست و سبب هر الم یا سوء مزاج مختلف یعنی تغیر مزاج دفعة است یا تفرق اتصال یا اجتماع آن هر دو یا هم مثل ورم و سوء مزاج متشابه و دو نوع معروف
که هشت ازان ساذج مفرد و مرکب باشد و هشت مادی مفرد و مرکب لیکن سوء مزاج رطب ساذج مولم نیست مگر آنکه با ماده رطب باشد که درینحالت از جهت تخمیر
احداث ریح موجب تمدید و تفرق اتصال مولم میباشد و سبب سوء مزاج حار یا ماده حار دموی ست یا صفراوی یا مرکب ازان هر دو که بسبب کیفیت خود باعث صداع
گردند و یا ریاح و ابخره حاره یا گرمی آفتاب و یا شمیدن اشیای حاره و مانند آن که در علاج صداع حار ساذج مذکور خواهد شد و اسباب سوء مزاج بارد مصیبت ماده بارد
بلغمی و سوداوی ست و یا آنچه در صداع بارد خواهد آمد و اسباب سوء مزاج یابس کثرت جماع ست و مانند آن که در علاج صداع یبسی بتفصیل ذکر یابد و اما اسباب تفرق اتصال
یا ورم ست یا ضربه یا سقطه یا شجه یا فسخ یا شق یا هتک یا سده یا ریح و ابخره و یا خلط اکال و تفرق اتصال که از واغل میباشد سیاست که ملتئم نگردد و خرق آن باقی
میماند و ایذا میرساند و صداع همیشه میباشد پس سبب ورم یا ماده دموی باشد یا صفراوی یا بلغمی یا سوداوی حسب یا مرکب ازینها و اسباب سده در علاج صداع
سدی بیاید و ابخره و ریاح گاه در نفس دماغ تولد می یابند و گاهی در بدن و گاه در هر دو گاه از خارج مستنشق میگردد و بیاید از مسام فرا آیند و در دماغ مختنق شوند و سبب
صداع تمدید و انضغاط میگردند و ازین قبیل ست صداع حادث از بوییدن روائح خوش و بدبو و بدانکه اخلاط حاره باعث هیجان و تولید ریاح میگردند بلکه ریح و دود
ابخره اند و ریاح و بخارات بلغمیه ثقیل بطی الحرکة و محتبس می باشند و سوداویه موحش ثابت اکثر در کمیت و بدتر در کیفیت و ابخره دمویه معتدله اکثر اندازه روی ضرر و تمدید
از جهت کمیت و ابخره صفراویه حاد ملتهب و سوزنده و لذاع اکال اند اکثر ضرر را دکیفیت او باشد و ایضا بقول شیخ الرئیس این همه یعنی سوء مزاج و تفرق اتصال
و ورم با اصناف و انواع خود که اسباب صداع ست گاه در نفس جوهر دماغ بود و گاهی در حجابین مطیفین آن و گاهی در عروق و گاهی در غشای خارج
از قحف و سبب موذی هر کدام ازین اعضا گاهی ثابت در نفس عضو باشد و گاهی بمشارکت غیر آن و آن عضوی بود که میان آن و اعضای راس
شعبه عصبیه باشد مثل معده و رحم و حجاب و غیره و یا عضوی بود که میان او و دماغ شعبه عروق از اورده و شرائین باشد مثل قلب و کبد و طحال و یا عضوی
مجاور او بود مثل ریه موضوع تحت او که آفت این بدان او دی گردد و یا عضوی مشارک عضو از جهتی و دماغ جهت دیگر بود مثل مشارکت گرده در اوجاع
آن بهر آنکه گرده مشارک جگر ست و جگر مشارک دماغ پس گرده مشارک دماغ ازین جهت باشد و یا بمشارکت کل بدن بود مثل صداعی که در حمیات باشد و آنچه
بمشارکت بود گاهی با دوار و نوائب باشد بحسب دوار و نوائب سبب که در عضو مشارک ست مثل صداعیکه بمشارکت معده باشد چون انصباب مواد
صفراوی یا غیر آن بسوی معده دوار بود و مثل آنکه با دوار نوائب اصناف حمیات باشد بالجمله صداع گاه اصلی می باشد که در نفس جوهر دماغ یا در اجزای
آن تمامی و یا در بعض آنها باشد و گاه شرکی یعنی بمشارکت عضو دیگر و این یا بمشارکت مطلقه بود و یا بمشارکت غیر مطلقه و مشارکت مطلقه آنست که متادی
نگردد بسوی ناحیه دماغ از عضو مشارک آن چیزی جسمانی بلکه نفس اذیت آن عضو بدماغ رسد و متادی گردد و مشارکت غیر مطلقه آنست که متادی
گردد بسوی جوهر دماغ ازان عضو شی جسمانی و آن ماده خلطیه و یا بخاریه ست از قسم اول ست اصناف صداع حادث از تشنج و کزاز و تمدد و ریاح افرسه
و اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا که قوی شدید و گاهی میباشد متادی از کیفیات بمشارکی کیفیت ساذج از کیفیات طبیعیه که آن حرارت و برودت
و رطوبت و یبوست ست و یا کیفیت غریبه بود مثل کیفیات سمیه پس کیفیت او متادی میگردد و گاهی متادی از مواد مواد غیر غریبه و یا طبائع خود
بود که باشته او کیفیات یا بزاید کیفیات خود ایذا رسانند و گاهی متادی ماده غریبه بود که تولد یابد در بعض اعضا تولد غریبه فاسد سمی چنانچه در اختناق
رحم و یا شخص لبعید العهد بجماع و یا کسیکه در مراق و یا اطراف آن خلط اردی پیدا شود و هم بیسار و مشارکتی که سر را با تمامی بدن باشد یا از جهت کیفیت
فاشیه منتشره و تهییج بران بود چنانچه در حمیات و یا از جهت ماده فاشیه پراگنده در سایر بدن و صداع بحرانی ازین قبیل ست صاحب کامل گوید
که صداع یا از جهت بحران بود و یا تابع تپ و یا مفرد بنفسه پس آنچه تابع تپ باشد حدوث او از امتلای راس باخلاط و بخارات حاده بود و این

یا از خلط ردی متعفن در معده باشد و علامتش غثیان و خفقان ست و یا از خلط مجتمع در جمیع بدن و یا از ضعف راس و یا بسبب شدت حرارت تپ
چنانچه در تپ غب و محرقه عارض میشود و آنچه از صداع مفرد بنفسه باشد بعضی از ان خاص بسر بود و بعضی آنست که حدوثش او بمشارکت سر
مر معده را بود و آنچه خاص براس باشد یا از سوء مزاج بود و یا از مرض آلی و یا از ریح و یا از ضربه اما آنچه سوء مزاج باشد یا سوء مزاج ساذج مفرد و یا مع ماده
بود و سوء مزاج ساذج یا حار بود و حدوثش او یا از سبب داخل باشد و این از تغیر مزاج اغشیه دماغ و یا از تناول اغذیه یا ادویه حاره مصدعه مثل جوز
کهنه و ثوم و پیاز باشد و یا از سبب خارج بود مثل صداع حادث از احتراق آفتاب و یا سوء مزاج ساذج بارد باشد و آن نیز یا از سبب داخل بود چنانچه
هرگاه مزاج اغشیه دماغ بارد گردد و یا از سبب خارج باشد مثل صداعیکه از کشادن سر در هوای بارد و نوشیدن آب شدید البرد عارض میشود و یا سوء مزاج
یابس بود و صداع حادث از ان ضعیف میباشد و اما رطوبت اگر مفرد باشد صداع حادث نمی کند مگر آنکه با ماده بسیار بود و پس صداع ممدد حادث از
کثرت ماده احداث نماید و اما آنچه از سوء مزاج مع ماده باشد یا از ماده دموی یا صفراوی یا بلغمی یا سوداوی بود و آنچه از صداع حادث از مرض آلی
بود و یا از سده باشد و سده یا از کثرت اخلاط غلیظه لزجه و یا از ورم بود و حدوثش ورم یا از سبب خارج باشد مثل ضربه و صدمه هنگام تادیه ورم از غشا
بیرونی جلد سر بسوی ام غلیظ بمشارکت و یا از داخل بود مثل حدوث سایر اورام که در سر عارض میشود و صداع که حدوثش او بمشارکت
مر معده را باشد یا بسبب اخلاط صفراوی در معده بود و از بلغم عفن در معده و گاهی صداع عقب اکثار طعام بسبب تخمه حادث شود و گاهی از شرب
شراب هنگام ترقی بخارات حاره بسوی دماغ عارض شود و این را خمار گویند و این از قبیل ضعف دماغ و قبول او برای بخار بود و بدانند که بعض
صداع حار سریع التحلل و الانقضا باشد و بصداع مطلق معروف بود و بعضی از ان بطی التحلل و الانقضا باشد و آن معروف به بیضه و خوده است
و رئیس الحکما عفه میفرماید که صداع گاه عرض باشد پس مرض گردد و چون مرض بماند بعد حمیات حاره منذر بهذیان و ما غیه بود و دلالت بر عجز طبیعت
از دفع ماده تمام برعاف یا غیر آن کند و امراضی که بدان منذر باشد سبات و سکته و جنون و اشتداد حسم ست بحسب جوهر ماده و بحسب حرکات آن و
بالجمله دماغ سریع القبول صدعات یا بسبب ضعف باشد و ضعف تابع سوء مزاج بود یا از امری در تشکل عضو و یا از سوء ترکیب آن و یا بسبب قوت
حس دماغ پس از هر سبب خفیف نیز ایذا یابد و بعض صداع را عرض نبود و بعضی مودی باعراض مختصه بنواحی راس گردد مثل آنکه از شدت درد ورم
در نواحی سر پیدا شود و بعضی مودی بامراض اعضای دیگر شود مثل آنکه اذیت و اضرار او یا ابرام او باصول اعصاب متادی گردد و تشنج حادث
شود و یا از ان چیزی بسوی معده متادی گردد و سقوط اشتها و فواق و غثیان و ضعف هضم و مانند آن پیدا شود و بدانند که صداع مزمن یا بسبب
بلغم بود و یا بسبب سودا یا بسبب ضعف دماغ یا ورم صلب و بعض ابدان مستعد بصداع باشند و آن ابدان ضعیف الروس و ضعیف الاعضاء الهضم
مثل معده و جگر اند و چون این اعضا ضعیف باشند فضول کثرت پذیرد و از ان بخار بسیار تولد کند و بسوی سر متصاعد گردد و بسوی معده البثان اخلاط
صفراوی یا رطوبت بلغمی ریزد و صداع آرد و ایضا بعضی از تناولات اشیای مصدعه اند و در کتب ادویه مفرده مذکور اند و جمیع افاویه مصدع اند و کلا
بجای منجر است حار باشند خواه بارد لیکن اگر مودی بحرارت بخار اول خورند و عقب آن چیزی که بخار بارد انگیزد بخورند یا بالعکس دفع ضرر
یکدیگر کنند و اگر اذیت بکیفیت تنها نباشد بلکه بکمیت بود پس تعاقب آنها نفع نکند بلکه ضرر رساند و صداع بارد و احتقانی که بسبب سردی ظاهر سر
و احتقان ماده بود در فصل زمستان بسیار افتد و چون تابستان شمالی بود و دران باران کم آید و خریف جنوبی با کثرت باران باشد صداع در
زمستان کثرت نماید و بیشتر صداع بسبب تادیه شریان بخارات خبیثه را بسوی سر عارض شود و گیلانی مینویسد که گاهی صداع از نزول
در آب سرد بسیار و در آبهای تنبیه بالطرونیه یا کبریتیه و مانند آن افتد و گاهی صداع هنگام تزعزع دماغ عارض شود و تزعزع یا از حرکت شدید
تر و ملاعبت یا سقطه یا سقوط شئ بر سر باشد و گاهی صداع از خبطه عارض شود و خبطه نزد اطبا انسداد مسام از هوای بارد و آب سرد و
اجتماع بخارات در بطون دماغ ست و گاهی صداع هنگام گرسنگی شدید عارض گردد و این صداع از انصباب اخلاط صفراوی بسوی معده

اولاً تسکین الم آن عضو کوشند زیرا که وجع آن مزید صداع است و کذا عرض دیگر مثل سهر که چون بسبب صداع عارض شود و اشتداد آن باعث زیادتی صداع گردد
بدفع آن کوشند باستعمال روغن کدو و بید و نیلوفر و غیره و مثل البان بعطر و کافور و باشد که برای تنویم باستعمال اندک مخدری مثل افیون حاجت افتد
و بسیار است که اشیای باطفه بسبب تفتیح طریق ابخره بسوی دماغ موجب صداع میگردند و هر چند حار نباشند مانند سکنجبین و تدبیر لطیف مضر است بسببی که صداع
او علاج بتدبیر غلیظ واجب کند و در علاج صداع مادی کوشش باید کرد که ماده بسوی اسفل منجذب شود و اگر چه تنقیه ماده قوی باشد تا ماده را از نواحی که به
و معده مستفرغ سازد و بستن اطراف و دلک و غسل آنها بدستور مقرر و نهادن محاجم بران نیز اماله ماده از سر میکند ازینجاست که پاشویه را در جمیع اقسام صداع
مادی نافع ترین چیزها گفته اند و کوفتن و مالیدن سر ضرر رساند پس عوض او پایها کوبند و کفها مالند که نفع میکند و در گرفتن سر بدستها و ایضا نهند تقیید در
مالیدن بآهستگی مضائقه نیست اما مالیدن اعصاب و عضلات گردن و استعمال نخلخه ها و خوردن خربزه شیرین و همچنین تلیین طبع بملینات لینه مثل خیار شنبر
و گلقند و خمیره بنفشه و شیافات و حقنهای لینه معتدله و کذا استعمال اضمده و اطلیه حسب سبب نافع بود و کذا استعمال روغنها مگر آنجا که نزله باید باشد
از روغنها دور دارند بلکه هر چه تری افزاید و هیبت داشته باشد از آن اجتناب نمایند و هرگاه اراده اطلیه و اضمده کنند و صداع قوی و مزمن باشد اول
موی سر بتراشند تا اثر دوا بوجه اتم نفوذ کند و بعد از آن اگر تکلیل یا فوق از خمیر نمایند تا اشیای رقیقه تا دیر بر موضع بمانند و دماغ استنشاق باشیا از آن
دوا کند و هوا نیز قوت آن اشیا بزودی تحلیل ننماید بعیین تر باشد و آمیختن سرکه درین هنگام با طلیه و اضمده انفع میباشد و استعمال مخدرات قوی با تردد اخلا
و خارجا تا ممکن باشد نباید کرد و اگر بسبب شدت وجع ضرورت آن رود بهاید و دویه مسهله از خارج بدن بکار برند و جالینوس گفته که صداع در شدت
احتیاج بسوی مخدرات مانند قولنج نیست زیرا که صداع مهلک نیست و وجع قولنج کشنده است احیانا و اغذیه ترش صاحب صداع را مناسب نیست و
خصوصا سرکه مگر در بعضی قسم مثل صداعی که بمشارکت معده باشد و آن غذا و با غفت معده و التقویة آن کند و منع انصباب صفرا نماید و اما اقتضا ...
با آن سرفه یا گرفتگی آواز باشد و کسی را که ضعف قوت مع صداع باشد از استعمال شیر اجتناب کند و ایضا جالینوس گوید بسیار باشد که در صداع شدید دفعة
سدوست عارض شود پس اگر دفعة این عارض گردد و آب بسیار گرم بر سر ریزند بعده در صداع حار در گوش روغن گل چکانند که در ساعت ...
بار و روغن بابونه تقطیر کنند و چون سعوطات محلله قویه را استعمال نمایند باید که تدریج نمایند از اضعف با قوی چنانچه ذکر یافت و بدانکه قی از اطبا ... صداع
نیست و آن صاحب صداع را ضرر بسیار دارد مگر آنکه صداع بسبب مشارکت معده ممتلی از اخلاط ردی یا غذای فاسد باشد که درین هنگام قی انفع می شود
و صداعی که در موخر دماغ باشد و با آن تپ نباشد علاج آن استفراغ بمطبوخ است اولا بقدر قوت و بعد از آن فصد و نفخ که بیاید در دو در سر او
انتقال می نماید و از تبرید و تسکین باید لابد است اثر از فصد و حجامت زیرا که اکثر بسبب وجع فضول منجذب میشوند و موجب آفات میگردند و بدانکه
روغن گل مستعمل در اطلیه و اضمده و مروخات صاحب صداع روغن گل خام تازه است که گل سرخ را در روغن کنجد تازه انداخته و در آفتاب گذاشته
و مکرر تبدیل نموده و نهایت یکسال بران گذشته باشد نه زیاده بران و نه روغنیکه بآب گل بطریق طبخ با آتش مرتب نموده باشند و همچنین ادهان دیگر
مثل روغن نیلوفر و بنفشه و غیر اینها اگر اراده تبرید و تلطیف باشد و پرهیز از ادویه مبخره مثل جوز و سیر و پیاز و گندنا و خردل و افاویه مصدعه مثل قسط و
سلیخه و زعفران و دارچینی و حماما و اغذیه مصدعه مثل جوز و شهدانج و البان و افاعه و دیر هضم و از آنچه بالخاصیة مضر دماغ است مثل خرما و حلبه و عدس
و از آنچه تحریک مواد میکند مثل جماع و فکر و غیرها در جمیع انواع صداع واجب بود و جالینوس گوید که بوی صبر مصدع اصحاست چه جای مصدوعین
تنبیه شیخ در علامات منذر به صداع گفته که بول غلیظ شبیه ببول خر منذر صداع است و نیز دلالت می نماید بر بودن صداع و انحلال آن و یا بهم رسیدن آن عنقریب
و همچنین سفیدی بول و رقت آن در تپهات و اوقات بحارین دلالت بر انتقال مواد بسوی راس مینماید و لامحاله صداع بهم خواهد رسید و صداع دائم منذر به نزول الماء

علاج صداع حار ساذج و حار یابس ساذج

بدانکه سوء مزاج حار ساذج مصدع یا از اسباب خارجیه و یا از اسباب داخلیه پیدا شود آنچه از اسباب خارجیه باشد مانند صداعی است که از احتراق

شمس یعنی شدت گرمی تابش آفتاب و یا مشی دران و یا نزدیکی آتش و یا از حمام گرم و یا دویدن در هوای گرم و یا حرکت متعبه نفسانیه مثل غضب و بدنیه مانند
مشی بسیار و دویدن و یا جماع و یا کثرت کلام با آواز بلند و فریاد شدید و نعره زدن و یا شنیدن آواز بلند و یا تاخیر در غذا و یا در موی سر تراشی و یا در نوم از وقت
مقرر معین و یا بوییدن اشیای حاره و مانند اینها که بسبب تسخین دماغ و تحریک و تهییج مواد و فضول مجتمعه در دماغ و یا رطوبات آن بواسطه حرارت عارض
از امور مذکوره باعث حدوث سوء مزاج حار و صداع گردد و آنچه از اسباب داخلیه باشد پس صداع حادث از تناول ادویه و اغذیه حاره مثل فلفل و حلبه
و نانخواه و زنجبیل و یا بسبب مضره بدماغ مثل خردل و گندنا و سیر و پیاز و جوز کهنه و شراب و شونیز و خرما و یا بمجاورت اعضای که گرم شده باشد و مشارکت آن و
امثال اینها بود که بسبب ارتفاع بخارات حاره یا بسبب میل بسوی دماغ یا گرمی خون لطیف دماغ یا مزاج دماغ مادی گردد و موجب حدوث سوء مزاج حار و صداع شود
بالجمله تدابیر کلیه در علاج امراض دماغی حار مذکور شد اصل آن نوشیدن لعاب اسبغول و شیره تخم خرفه بشربت نیلوفر یا آب انار و کذا شربت لیمو و آلو با آب سرد
نیز نافع ست و شیره تخم کاهو بقدر یک تولہ با شربت بنفشه و نیلوفر دو دو تولہ نیز معمول ست و عرق نیلوفر و عرق بهار بید و کشنیز آن و عرق بید مشک و عرق
کاسنی و مانند اینها با شربت نیلوفر و بنفشه و عناب یا بزر قطونا و یا لعاب آن و یا شیره تخم خرفه و خیارین و مغز تخم کدو و مغز تخم هندوانه با عرق نیلوفر
و کاسنی و غیره با شربت مذکوره بدهند و در وقت شدت حرارت قرص کافور یا قرص طباشیر افزایند و در صورت قبض طبیعت استعمال آلو بخارا و تمر هندی
و خوبانی و عناب مناسب و در حالت لینت طبع انار میخوش و به و زرشک سفید و از کشنیز و تخم کاهو و بنفشه هر واحد یک درم در آب شیره بر آورده بشکر شیرین
کرده یک تولہ اسبغول پاشیده بدهند و گاهی شربت نیلوفر دو تولہ و قرص کافور آمیزند و اگر مناسب داند گل بنفشه ۵ ماشه نیلوفر تخم کاهو تخم خطمی
هر یک شش ماشه خیسانیده با شربت مذکوره بدهند و گاهی اصل السوس که مخصوص دماغ ست بقدر چهار ماشه می افزایند و نقوع حامض و حلو بشکر
یا شربت نیلوفر یا شربت بنفشه نیز مفید و همچنین سفوف مغز تخم خیارین و مغز تخم کدو و تخم خرفه با نبات مساوی نافع و داشتن پارچه مبلول بروغن گل
و سرکه و گلاب بر سر بتکرار و تجدید آن بعد گرم شدن معمول ست و اگر موسم گرما و حرارت قوی باشد بر برف سرد نموده بکار برند و وزن روغن گل
دو جزو و گلاب چهار جزو و سرکه یک جزو نوشته اند و گاه صندل سفید سوده نیز اضافه می نمایند و گاهی لعاب اسبغول می افزایند لیکن بصورت نزله یا
سرفه استعمال روغن و سرکه و گلاب منع ست و اگر ازین تدبیر زائل نگردد و حاجت تبرید زیاده باشد آب بقول و اوراق و گلهای بارده مثل کدو و خیار
تربوز و کاهو و کاسنی و خرفه و کشنیز و بنفشه و نیلوفر مفرد و یا مرکب با روغن گل بیامیزند و در صورت کثرت بخارات در سر و در انحطاط مرض روغن بابونه بقدر
ثلث آمیزند و گل سرخ تازه ضماد کردن و شمامه آن نیز همچنین نافع صداع حار ست و بقول نفیسی شرب ضماد و عصاره آن مسکن صداع حار بود و پاشویه از آرد جو
سبوس گندم برگ بید هر واحد یک کف گل خطمی پنج تولہ نمک طعام چهار تولہ نمودن و بعد ازان اطراف [illegible] مفید ست و اگر حرارت زائد بود گل بنفشه و
نیلوفر هر یک پنج تولہ کدوی سبز یک عدد بیفزایند و یا از نمک شور دو دام سبوس گندم سه مشت برگ کنار برگ خطمی برگ عنب الثعلب هر یک نیم پاو تخم خطمی
چهار دام در آب جوش داده هر گاه نصف ماند نیم گرم پاشویه نمایند و اگر ادویه دیگر بهم نرسد صرف آب گرم و نمک شور و سبوس و برگ کنار هم کفایت میکند
و شموم صندل و کافور و جرادهٔ کدو در گلاب سائیده فی الفور تسکین بخشد و هر گاه خیار را قطع کرده بو بویند همین اثر دارد و شمیدن گلاب و پاشیدن
قدری ازان بر چهره نیز مسکن سریع ست و کذلک آب بید و بوییدن گل خشخاش تازه و گل بید و عرق او و بهارنج و سفرجل و گل باقلا و پوست
بیخ لفاح و آس سبز و نمام هر واحد مفید درد سر حار ست و سعوط کافور و افیون هر واحد یک سرخ در شیر دختران گداخته روغن گل آمیخته برای تسکین
صداع شدید الالم معمول ست و این سعوط طبیب شیر مجرب ست طباشیر دو ماشه شکر طبرزد یک ماشه افیون زعفران هر واحد نیم ماشه در شیر زنان و روغن گل
و روغن بنفشه حل کرده بقدر حاجت سعوط نمایند و سعوط افیون بقدر عدس در آب عنب الثعلب حل کرده سریع الابرا ست و سعوط مروارید محلول در دفعه
اول مزیل صداع حار ست و سعوط کافور و صندل بگلاب نیز مفید و کذا قطور سه قطره عصاره عنب الثعلب و بعد ازان سه قطره روغن بنفشه نافع ست
و کذا تقطیر [illegible] کافور آب کاهو و یا بروغن گل مجرب و تسعیط بروغن نیلوفر یا روغن کدو یا روغن خشخاش یا شیر دختران و یا بزر البنج سفید و یا آب کدو و یا آب کاهو

آمیخته و شربت سیب و ماء الفرع با یک مثقال پوست بیخ عنب الثعلب یا عرق نیلوفر یا صندل یا عصارهٔ برگ خبوط و شاخهای نرم انگور و یا آب لیمو و شربت او
و یا نقوع تمر هندی و یا نقوع عناب و یا شیرهٔ تخم خشخاش سفید بعض اشربهٔ حامضه شیرین کرده و یا اسبغول و یا خوردن سه درم کشنیز خشک با قبل او شکر و یا کتیرا
و یا افیون بقدر عدس و یا شرب ماء الشعیر و یا خوردن کاهو تنها خام و با سرکه پخته و یا خوردن آلو بخارا و نوشیدن نقوع آن لصاحب صداع حار سوداوی منفعت
ایضا حکیم محمد مومن می‌نویسد که لعاب بهدانه در گلاب بر آورده شربا و ضمادا برای صداع حادث از حرارت آفتاب مجرب است و کذا آنکه سر با سرکه و روغن گل آمیخته
در آن تر کرده و ضماد عصارهٔ کشنیز بروغن گل و کذا عصارهٔ بقلة یمانی بروغن گل و کذا گل کدو یا برگ آن سوده و کذا بزر قطونا با آب لت کرده روغن گل آمیخته
و کذا عصارهٔ خرفه بروغن گل و کذا عصارهٔ ماميثا در گلاب و اندکی سرکه حل کرده و کذا گل ضمادا بگلاب و اندکی سرکه و کذا روغن بادام با سرکه مخلوط کرده و کذا فوفل
سیخ تخم کدو و کذا پوست خشخاش سوده با سرکه و روغن گل سرشته و کذا روغن گل و گلاب و سرکه مخلوط و کذا عصارهٔ حی العالم بروغن گل مفید صداع حار حادث
از حرارت شمس است مسیحی گوید که هرگاه صداع از حرارت و یبوست بغیر ماده باشد سزاوار نیست که بچیزی استفراغ نمایند بلکه می باید که تبرید و ترطیب سر کنند
و روغن گل یا روغن بید یا روغن بنفشه یا روغن نیلوفر با اندکی سرکه بر برف سرد کرده بر سر بریزند و این هنگامی است که حرارت از آفتاب و غیره باشند و از
بخار حار که از اخلاط حاره در بدن متصاعد شود و اگر از چنین باشد واجب است که ترک روغنها کنند و ضمادات بارده مثل عصارهٔ کاهو و بید و خرفه و
حی العالم و گل سرخ و غوره و کدو استعمال نمایند و سرکه سوم حصه عصاره بگیرند و عصارهٔ خشخاش و نیلوفر استعمال کنند مگر آنکه این صداع بخوابی باشد و اگر قوت
مساعد باشد بهلیله زرد اسهال آورند و اگر قوت ضعیف بود با آب آلو بخارا و خیار شنبر و تمر هندی اسهال دهند و از بقول بارده مثل کاهو و خرفه و کدو و بقلهٔ یمانی
و شرفه غذا سازند و اگر تپ نباشد شوربای چوزهٔ مرغ بدهند و اشربهٔ حامضه مانند شربت غوره و شربت حماض اترج بنوشانند اگر طبیعت نرم باشد و اگر قبض
بود آلو بخارا و تمر هندی و ماء الفرع دهند و اگر در سر بخارات بسیار باشد سرد اشتد قوی استعمال نباید کرد و باید که بطلاات میل کنند مثل نطول بآب بابونه و
صعتر و برگ قیصوم سزاوار است که برای سهولت وصول بسوی داخل سر از ضمده و نطولات بر نارک سر استعمال نمایند زیرا که استخوان انجا نرم و قابل
است و اگر در سر بخارات حار نباشد بلکه احتراق و التهاب بود و فقط یبس واجب است که بعض عصارات مذکورهٔ بارده را با سرکه بیامیزند و پارچه بدان تر کرده بر سر
خاصه بر یافوخ نهند و تبدیل نمایند هرگاه نیم گرم شود و بزر قطونا را در سرکه و روغن لت کرده استعمال نمایند و کافور و گلاب و بید و بنفشه بو بدهند و هرگاه
درد و التهاب اشتداد نماید بگیرند یک ماسه افیون و مثل او کافور و در روغن بید آمیخته در بینی و گوش چکانند و بر صدغین از زعفران و نیم جزو صندل سفید
و نیم جزو افیون مساوی جزو با آب کاهو سرشته طلا سازند و چون با تبرید احتیاج ترطیب گردد بروغن بنفشه و نیلوفر یا روغن کدو یا روغن تخم خیار با آب کاهو
پا آب تخم خیار یا آب پوست کدو مخلوط نمایند و اندک کافور نیز در آن حل کرده بر صدغین طلا کنند و خوشبوی بارد مثل کافور و گلاب و بنفشه تر و صندل
بو بدهند و افضل از این آنست که بنفشه و نیلوفر و شاخهای خطمی و جو مقشر کوفته و پوست کدو خوب پخته در طشت بریزند و اندک روغن بنفشه یا روغن گل
در آن ریخته بر آن انکباب نمایند و از بالا سر را بندکنند و آب را بچوب بجنبانند تا صعود بخار رطب بسوی آن زیاده شود و بعده مرتبه دوم و سوم بجوشانند
و بروز دیگر باز استعمال کنند و هرگاه روغن بنفشه خالص در آب شیرین گرم ریخته همچنین عمل نمایند نافع بود و هرگاه در سر بخارات حاره بسیار باشد دست و پا
در آب گرم نهند و بمالند و همچنین در ران تقریب و اطراف را در آب گرم نهند و بمالند و از چیزی که منع صعود بخار بسوی سر کند لعاب اسبغول بجلاب است و
استعمال کشنیز خشک با اندکی شکر و پیست سیب و استعمال انار ترش و به بوعلی سینا می‌نویسد که غرض در علاج این صداع تبرید است و در ابتدای آن
ریختن روغن گل خالص سرد کرده بر سر از نافعترین اشیاست و بهتر آنست که دیواری از خمیره و غیره گرد یافوخ کشیده روغن مذکور بر سر نهند و بر یافوخ سر
استعمال نباید کرد و اگر روغن گل تنها فایده نکند آب بقول و اقسام نباتات بارد آمیزند و از سعوط شیر و روغن بنفشه یا روغن گل بر برف سرد کرده چیزی نافعتر نبود
و برای ریختن بر سر روغن گل با سرکه آمیخته نیکوست زیرا که سرکه معین بر تنفیذ است و گاهی نوشیدن سرکه با آب بسیار آمیخته منفعت شدید می نماید و اما آنچه
نافع صداع حادث از احتراق شمس است و علاجش نیز همین علاج است مع زیادتی احتیاط در تعدیل هوا و تبرید آن و سکون مساکن بارده و استعمال ضماده

ونطولات و مروخات از جمیع ادهان بارد بالطبع سرد به برف و همچنین نشوقات و قطورات و شموماتِ مذکوره و باید که درین و غیرها از همه آنچه تحریک عطسه کند و از
آواز قوی و افکار فکر و جماع و گرسنگی اجتناب نمایند و آنچه از احراق شمس باشد اگر تلافی آن در ابتدا کنند تغیر او سهل بود و بصورت مهلت و سهل انگاری بعید
نیست که علاجش متعذر یا متعسر گردد و ازان صداعی که عظیم و خطیر باشد بهم رسد و موجب ورم گردد و در اکثر صداع عارض از شمس از جهت آن نبود که
تسخین نماید فقط بلکه از جهت ثوران ابخره و تحریک اخلاط ساکنه بود پس شکل نیست با وجود تدبیر مذکور مستغنی از استفراغات نباشند و گاهی در آنچه ثوران ابخره
و تحریک اخلاط [illegible] حاجت باستفراغ افتد و این وقتی باشد که امتلا معلوم کنند و دران وقت اجتناب [illegible] موضع الم بود و درینجا اگر ازام استفراغ خلط
غالب [illegible] شوند از استعمال آشامیدنی نباشند و چون در انواع صداع حار التهاب بسیار گردد و گرمی از حد تجاوز کند بگیرند پوست جو و اسپغول هر دو [illegible]
[illegible] الراسی بسایند و سرد کرده بر سر ضماد نمایند صاحب کامل گوید که در صداع حادث از حرارت آفتاب باید که اولا بر سر روغن گل و سرکه و گلاب
آمیخته [illegible] سرد کرده متواتر بریزند یا روغن نیلوفر یا روغن بنفشه [illegible] و برگ بید و حی العالم باریک سوده اندک گلاب و سرکه و صندل سفید و گل خطمی
[illegible] آمیخته سرد کرده بر سر ضماد نمایند و یا بزر قطونا با گلاب و سرکه آمیخته بعمل آرند و جالینوس گفته که سزاوار نیست تبرید بسرکه خالص مگر آنکه مضر نیست باعصاب و هرگاه
که ضماد گرم شود دور کنند و اعاده به بدل آن نمایند و همچنین دو سه ساعت بعمل آرند و مریض را جلاب [illegible] غوره با آب سرد یا برف بنوشانند و انار استعمال نمایند
و [illegible] و شکر و گلاب و مانند آن غذا سازند و جالینوس در کتاب [illegible] گفته که صداع عارض از گرمی آفتاب یا سردی هوا اگر در علاجش مبادرت نمایند
بسهولت ساکن شود و اگر بگذارند ممکن که مدت او دراز گردد و زوال او مشکل است و اگر صداع از تناول اغذیه یا ادویه حاره حادث شود باید که مبادرت بفصد نمایند
و مقدار حاجت خون بر آرند و جلاب بلعاب اسپغول و شیره تخم خرفه بدهند و [illegible] صندل و گلاب و کافور ضماد کنند و بنفشه و نیلوفر ببویند و سایر تدابیر مذکوره بعمل آرند
و اگر صداع از حرارت سفر و تحرک از داخل بدن افتد لطیفه و تبرید مذکور استعمال نمایند و گل سرخ بنفشه نیلوفر خطمی آرد جو هر واحد سه درم صندل پوست خشخاش
تخم کاهو هر واحد دو درم اکلیل الملک یک نیم درم باریک سوده با آب خیار و آب کاهو و اندکی از روغن گل و سرکه آمیخته بر موضع الم راس ضماد کنند و ایضاً آرد جو
خطمی بابونه اکلیل الملک تخم کاهو پوست خشخاش بنفشه نیلوفر هر واحد سه [illegible] بزر البنج یک نیم جزو اقاقیا دو جزو زعفران سدس و نیم سدس جزو همه را باریک بسایند
با آب خرفه یا آب حی العالم یا آب کاهو یا آب کدو بسرشند ایضاً برای صداع حار پوست خشخاش و برگ آن خطمی آرد جو هر واحد چهار درم پوست بیخ لفاح بزر البنج
تخم کاهو هر واحد سه درم افیون دو درم باریک سائیده بسرکه سرشته بر موضع ضماد کنند و یا به کاغذ طلا کرده بر صدغین و دیگر موضع از سر ضماد نمایند و ایضاً پوست جو
و بزر قطونا با آب خرفه یا آب کاهو یا آب خیار سرشته ضماد کنند و هرگاه گرم شود تبدیل نمایند و هرگاه شدت صداع بدرجه بود که بران صبر نتوان کرد این ضماد
نمایند صندل سفید یک درم انزروت مثل او افیون دو دانگ با آب کاهو و آب کشنیز و آب حی العالم سرشته بر موضع ضماد کنند و بر صدغین صفحه رصاص نهند
تا اثر این تقبیل گردد و ایضاً گلاب و آب خرفه و آب حی العالم و آب کاهو و آب کشنیز و آب کاسنی و آب خیار و آب کدو و آب بارتنگ و آب بید هر کدام ازین آبها
که میسر شود جمع کرده روغن گل و گلاب آمیزند و دران اندکی کافور حل کرده پارچه کتان بدان آلوده بر صدغین گذارند و چون گرم شود تبدیل نمایند و گلاب و سرکه
که دران اندک افیون گداخته باشند ببویند و یا بوزن یک حبه کافور و مثل آن افیون بروغن نیلوفر یا روغن بنفشه و شیر دختران حل کرده سعوط نمایند
و نیلوفر و گل سرخ و غیره که در فول [illegible] گذشت ببویند و باید که دران بنفشه و گل سرخ پخته باشند نشوق کنند پس اگر ساکن نشود این سعوط بعمل آرند آب خرفه
یا کاهو و کدو و حی العالم از پارچه صاف نموده بران اندک روغن گل و روغن نیلوفر و معمول از مغز کدو یا روغن او انداخته بقدر حاجت سعوط نمایند و ایضاً آب حی العالم
و آب جرادهٔ کدو و آب خیار هر واحد یک جزو روغن نیلوفر نیم جزو طباشیر سدس جزو شیر دختران مساوی همه اندک کافور دران حل کرده سعوط نمایند بقدر حاجت
و این سعوط قوی النفع است بگیرند سرطان نهری و خوب کوفته با آب [illegible] صاف کنند و باندک روغن تخم کدو یا روغن نیلوفر یا روغن بنفشه آمیخته بقدر حاجت
در بینی چکانند و ایضاً طباشیر سفید هر واحد نیم درم افیون نشاسته هر واحد یک دانگ همه را سوده با آب مثل عدس حبها سازند و از یک حب در روغن گل و
آب حی العالم حل کرده سعوط نمایند و باید که ساقین بعصابه بربندند و پای در آب گرم نهند و از حرکت و کلام و غضب و آواز شدید منع کنند و از اغذیه حاره و الوان

وسرکه آمیخته ضماد کنند و بر سر نهند و اگر حرارت سخت قوی باشد پست جو و اسبغول بگلاب و آب غوره و آب برگ بید و مانند آن لت کرده بر مقدم سر نهند و گلاب بسیار بر سر ریختن سخت نافع بود و اندک ریختن صداع را زیاده کند و چون صداع انحطاط کند ضمادات بارد و کم کنند و روغن بابونه بیامیزند و شربت نیلوفر و شکر و ماء الشعیر و اسبغول و شکر و آب انار ترش و شیرین دهند و غذا مزوره با آب غوره و قلیه کدو و مغز خیار و بوارد معمول از برگ خرفه و جغرات بدهند و اگر طبع قبض باشد این بوارد از آب آلو و آب توت سازند و ماهی خرد بسرکه موافق باشد و آنجا که هیچ ازین حاضر نباشد نان معمول سود دارد و این چنان باشد که نان را در آب سرد تر کنند و یک ساعت بنهند پس آن آب را بریزند و آب تازه اندازند و یک ساعت دیگر بنهاده آب بریزند پس آنرا بدوغ ترش کرده یا بسرکه یا بغوره جوش کرده بخورند و اگر بیخوابی رنجه دارد از برگ کاهو و کدو و اسفاناخ سنبوسه سازند و همه میوهای سرد و ترشی ترنج و لیمون و مانند آن نافع باشد و اگر مغز تخم خیار و مغز تخم کدو و تخم خرفه بکوبند و با پست و شکر بدهند مفید بود ابن الیاس گوید که صداع حار از سوء مزاج بلا ماده اگر از اسباب خارجی بود مثل جلوس در آفتاب و غیر آن سکنجبین با آب سرد و برف و یا آب خرفه پنجاه درم با شکر سفید ده درم و یا ماء الخیار سی درم با شکر سفید و یا آب تربوز سی درم با شکر سفید و یا تمر هندی ده درم با شکر و یا شربت آلو و یا شربت سیب و یا شربت غوره با گلاب بنوشانند و غذا مزوره از ماش و تمر هندی یا انار دانه دهند و تبرید سر بمشمومات و نطولات بارده و نهادن سرکه و روغنهای سرد بر سر و مقام در مساکن بارده سازند و اگر از اسباب داخلی بود مثل حادث از خوردن ادویه حاره و مانند آن تبرید سر با دهنها و نطولات بارده کنند مثل روغن بنفشه و کدو و نیلوفر و نهادن جراده کدو و گل او و برگ او بر سر و آب بید بسرکه و صندلین و گلاب و نوشیدن جلاب بارد و مثل تمر هندی و آب انارین معصور با شحم آن و سکنجبین ساده و آب تربز و تلیین طبیعت بماء الفواکه و شیرخشت و صداع حادث از غم ازین قبیل است و بهترین علاج آن خواب و ترطیب و خوردن کاهو و خیار و تربوز است و غذا مزوره ماش و کدو و چوزه مرغ یا ماء الشعیر اگر با حرارت مزاج جمیع بدن باشد گیلانی گوید باید که در علاج صداع حادث از سوء مزاج حار ساذج نظر کنند در نبض و قاروره پس اگر از حالت طبیعی تغیر فاحش بهم رسیده باشد این بر مشارکت بدن دلالت کند و درین هنگام کشادن فصد سزاوار است و جلاب بلعاب اسبغول یا شیره تخم خرفه و سکنجبین با آب سرد بنوشانند و استعمال روغن گل بر برف سرد کرده بر یافوخ و خصوصاً بالیده حال آن تبرید راس و منع تصاعد بخار بسوی سر میکند و از مبردات مثل صندل و کافور و گلاب بخلخله ساخته بویانند و گاهی استعمال مخدرات مثل افیون و لفاح میکنند چون صداع شدید باشد و مریض برداشت او نکند و اگر باین حد نباشد استعمال آن جائز نیست زیراکه دران تبلید ماده و اضرار بحواس و ذهن است و برگ کدو و کاهو تر و تخم خشخاش و پوست آن و گل آن و گل شاهسفرم و برگ بید و دیگر ادویه که در قول مسیحی گذشت همه یا آنچه بهم رسد با سرکه مذکور در ظرف سربند کرده خوب جوشانیده انکباب نمایند و بخلخله بار داستعمال فرمایند مثلاً بگیرند روغن بنفشه و گلاب هر واحد یک جزو سرکه تند یک جزو و در شیشه حرکت داده بشنوند و اگر خواهند آب کاهو تر و آب گشنیز و آب کدو و اندک کافور دران افزایند و مشمومات بارده مثل گل سرخ وغیره که در قول مسیحی مسطور شد و فواکه بارده و گلهای آن بویانیدن نافع بود و از آنچه بخارات حاره را که در سر متولد شوند تحلیل کند و تبدیل مزاج ردی او بسوی جید نماید استحمام بسیار و ریختن آب گرم بر سر است لیکن بسیار ریختن آن صداع حار بلا ماده را نفع میکند و قلیل ضرر میرساند و سعوط روغن لبوب سبعه بقدر نیم درم بغایت نافع و برای منع ابخره حاره شربت بزر قطونا بشکر و جلاب و مص انار و سیب و به و امرود که بهر واحد مخوش باشد و شربت پست گندم مغسول بدفعات بعده ببرف یا یخ سرد کرده و اندک شکر بر آن انداخته سفید است و غذا کشک شعیر با شیره مغز بادام و اسفیدباج اگر صرفه باشد یا با آب غوره یا سماق یا زرشک اگر ترشی خواهند و اگر قبض باشد آلو و تمر هندی یا خوبانی خشک بدهند و در طعام گشنیز خشک یا تر داخل کنند و شیره تخم خشخاش و تخم خرفه و پست جو به برف یا یخ سرد کرده نافع است بعضی متاخرین نوشته اند که در صداع حار ساذج اول بهر تبدیل مزاج شربت لیموی کاغذی و یا نیلوفر و یا صندل و وزن آن سکنجبین ساده آمیخته بقدر چهار توله در عرق بید ساده و گلاب و نیلوفر و گلاب هر یک پنج توله داخل کرده بنوشانند و از صندل سفید چهار ماشه و برگ بید سبز و برگ گلاب و گشنیز سبز سوده بر پیشانی و صدغین ضماد نمایند و وقت ظهر مغز تمر هندی چهار توله در آب هندوانه پاؤ آثار مالیده سکنجبین ساده دو توله داخل کرده بدهند و خلخله از گلاب کهنه و سرکه و آب گشنیز سبز و عرق بید مشک هر واحد یک توله صندل سفید هفت ماشه کافور یک ماشه آمیخته بکار برند و ضماد اوراق که در قول ایلاقی گذشت هر واحد نیم دسته گرفته بگلاب

وسر را که کشند و روغن گل همراه سرکه یک توله بکار برند و چون گرم شود دیگر تازه برمقدم سر نهند و آنجا که خواب کم باشد سر را از ضماد و طلا دور کنند و بجای
آن روغن کاهو و خشخاش بعمل آرند و بعد از سه روز که مرض اندر انحطاط افتد روغن بابونه اضافه نمایند و ادویه بارده بمقدار حاجت بکار برند و در صداعی که از
حرارت آفتاب باشد و آن را صداع احتراقی میگویند لعاب اسپغول چهار ماشه با آب انار ترش هفت توله و یا جلاب شکر خام که بگلاب و عرق بید مشک ساخته باشند از
مجربات است و همچنین ضماد برگ حنا و گل مهندی که در موسم برشکال می روید و آن سه برگه کاسنی سبز را بعرق آن سوده و گل حنای باغی و برگ آن نیز اثر دارد
و سوای علاج مذکور … و تبرید هوای خانه و غذا و آب و سکون و … بارده مطلبه مثل صندل و کافور و گل نیلوفر و بنفشه و بید مشک و سیب و گلاب و عرق بید
و … آن و پاشیدن آب سرد در خانه و نشستن نزدیک آب و بوئیدن گلهای سرد … زیاده دارند و چون از این تدبیر زائل نگردد از استعمال ملینات و مسهلات
چاره نبود و جهت آنکه چون حرارت عارض از احتراق شمس … اخلاط … گشته … میگردد و سوء مزاج مادی بهم میرسد و محتاج تنقیه میگردد

علاج صداع بارد ساذج

و سوء مزاج بارد و صداع نیز که از اسباب خارجیه بود و مانند ملاقات هوای شدید البرد یا صحبت برف و یخ یا فرو آمدن در آب بارد یا آب چشمه های گرم و این نوع
را صداع خیلی می نامند و … بکار میگردد و یا اسباب داخلیه باشد مثل آشامیدن آب بسیار سرد تنها یا بر فواکه رطبه و خوردن اغذیه بارده رطبه مثل خضرات و یا تناول
دوای بارد و مانند اینها پس هرچه در علاج امراض دماغی بارد ساذج مذکور شد بعمل آرند و نوشیدن شربت اسطوخودوس دو توله با آب گرم یا بعرق بادیان و گاوزبان
هر یک ده توله و یا طبیخ اصل السوس با بادیان و تخم کرفس در عرق بادرنجبویه با اضافه عسل نیز مفید است و کذا قرنفل سه ماشه در گلاب نیم پاو جوشانیده قند سفید دو توله
داخل کرده نوشیدن نافع و … حلوا یا … مفید و آشامیدن مطبوخ بادیان دو درم اصل السوس مقشر نیم کوفته سه درم با گلقند شکری یا عسلی ده درم نافع
اگر خوف تشنگی باشد شربت لیمو یا شربت اسطوخودوس و غیره ممزوج نمایند و یا مطبوخ اسطوخودوس خطمی مویز منقی اصل السوس مقشر کوفته گاوزبان کشنیز یا شکر یا
تمر هندی بنفشه با گلقند … یا بادیان نیم کوفته دو درم پنج بادیان نیم کوفته چهار درم اسطوخودوس سه درم در نیم آثار آب جوشانند هرگاه سوم حصه بماند صاف نموده دو توله
یا شربت بنفشه آمیخته بنوشند و نزد حکمای هند پنج بانسه نیم کوفته پنج درم جوشانیده صاف کرده نیم دام شکر سفید آمیخته نوشیدن مفید صداع بارد و حار است و ایضا
پوست هلیله زرد زنجبیل کشنیز آمله پوست بلیله با برنگ مساوی یک دانگ کوفته در نیم آثار آب بجوشانند هرگاه چهارم حصه بماند صاف نموده نیم گرم بنوشند و
گاهی قصب الذریره عوض زنجبیل میکنند یا بجمله خوردن معجون … و تکمید سر بخرقه گرم و حار و بخور و انکباب بر آبیکه در آن ادویه گرم پخته باشند و … قرنفل
آن نفع میکند و کذا دخول حمام مفید بود ولیکن مکث طویل در آن نشاید و تقلیل غذا و ترک آن بحسب طاقت و تلیین طبع بحقنه و یا مطبوخ بنفشه و انجیر و غیره
یا ترنجبین یا شیر خشت نمایند و خوردن انجیر منقوع بماء العسل نیز تلیین طبع است و بعد تلیین تناول جوارشات گرم مثل اطریفل کبیر و فلافلی و فلاسفه و تریاق
اربعه و مانند آنها قبل از غذا و بعد آن نافع و تدهین سر با دهان حاره مثل روغن عنبر و قرنفل و دارچینی و اجوان و سداب و فرفیون و دهن راحت و مانند آن مفید و
مرکب مفید و اگر در روغن سداب یا روغن بان یا مرزنجوش یا سوسن یا یاسمین یا اجوان یا روغن حب الغار یا قسط یا بید انجیر یا بادام تلخ و مانند آن اندکی فرفیون و
قلیل افیون حل کرده و یا بدون افیون و پارچه پشمی یا اسفنج آغشته گرم نموده بر یافوخ اندازند و چون سرد گردد باز گرم نمایند و همچنین تا صداع زائل گردد بعمل آرند نافع بود
و ایضا چون در حمام گرم آب گرم متواتر بر سر ریزند تا او گرم گردد و چون از حمام برآید سر خود را بپوشد و از هوای سرد محافظت نماید مفید بود ولیکن باید که تپ
نباشد که در حالت تپ بحمام رفتن مضر است و مضغ عنبر و راوند و مصطگی هر واحد نافع و خوردن کندر نیز نافع صداع بارد هست الحاصل هر دو سر را رسیده
را در مکان گرم نشانیدن و غذا کم دادن و تلیین شکم بخورانیدن گلقند و یا مطبوخات یا اغذیه ملینه یا شیافات … و حقنه و احتراز از سایر حرکات بدنی
و نفسانی چون اندیشه و غم و جماع و غیر آن و رسیدن سر یا بدن ضروری است و از … در تسکین این صداع آن است که سلیخه و اشنه و اسارون و قرنفل و
دارچینی و زنجبیل و زعفران را کوفته در لته بندند و گرم کرده تکمید نمایند و یا در آب جوشانیده … استعمال کنند و از انکباب است عمده آنکه … در آب
جوشانیده بعد پوشیدن چادر انکباب نمایند و هرگاه آب نیم گرم بماند باز بر آتش گذارند و همچنین مکرر بعمل آرند تا آنکه صداع رفع گردد و انکباب سبب بخار

آبدریای شور نیز بقول مالقی مفید است و پستان جوشانیده بخار او استنشاق نمودن هم نافع و از سعوطات قوی التاثیر انیست که جند بیدستر و فربیون مساوی سحق کرده بروغن زنبق که دران سعد مطبوخ باشد یا بروغن سوسن آمیخته بعمل آرند و سعوط بندق هندی در آب سوده معمول ست و تسعیط بزهره کلنگ و ماکیان و غیره نیز نافع و کذا سوسمار محلول در روغن یاسمین و کذا جند بیدستر با نوشادر در روغن ترب و سعوط بقدر یک حبه از برشعثا در آب مرزنجوش مجرب و تسعیط مرکی در شراب یا آب خالص نیز مفید و بقول شیخ از سعوطات نافع صداع بارد انیست که شونیز را در سرکه یک شب تر کنند و صبح سائیده بدان سعوط کنند و نزد اطبای هند سعوط آب بهنگره یا بهودن آن شیر زنان یا شیر بز بقدر پنج قطره و اگر بهنگره تازه بهم نرسد خشک آنرا بشیر سائیده صاف نموده چکانیدن بیخ دمنه و سعوط یک دو قطره روغن تلخ نیز نافع و ایضاً سعوط روغن گلچکان و کذا فلفل دار فلفل قرنفل همه یا دو یا یک بعرق بادیان حل کرده و کذا آب برگ درخت نیم صاف کرده دو سه قطره و کذا بیخ کهل جوش داده قدری آب او گرفته و کذا آب برگ زنجبیل قدری و فلفل سیاه مثل او با آب گرم سحق کرده و کذا گل یاسمین سه عدد در روغن مالیده و کذا نوشادر و کلونجی هر یک و سرخ با آب سائیده بروغن گاو آمیخته سفید در درد سر بارد هست و از نفوخات عنبر مشک مروارید مساوی سوده در بینی دمیدن عجیب الاثر ست و کذا نفوخ گندم منقوع در شیر عشر مجفف و مسحوق که معمول استاد مرحوم ست و همچنین این نفوخ تنباکو و زنجبیل و غیره مجرب حکیم اکمل خان درین باب سود مند ست زنجبیل سه ماشه الایچی خرد چهار عدد دارچینی چهار ماشه تنباکو سورتی نیم پاؤ جوز بویا دو توله قرنفل سه عدد زعفران سه ماشه فلفل دکهنی دو ماشه نمک لاهوری سه ماشه صندل سفید سه ماشه مثل سرمه سائیده نصف ادویه در گلاب خوب ممزوج نموده بعد ازان همه ادویه یکجا کرده در شیشه نگاهدارند صبح و شام بقدر یک ماشه استعمال کنند و کذا مغز تخم سرس و یا برگ کنیر خشک کرده عطسه آوردن مفید و قاقله کبار و یا دار فلفل سائیده نیز نافع و از مشمومات شم یاسمین درینجا بسیار نافع ست و کذا شم نارنج و برگ ترنج و نسرین و روغن آن و عنبر و عود و صعتر و بابونه و زعفران تنها و بدار چینی و قاقله کبار و نبادو غالیه هر واحد سود مند و اگر آهک که ابر کفه است با اندک نوشادر بمالند که آب شود و نزدیک بینی برده چند مرتبه نفس را کشند مجرب ست و بوئیدن شونیز بصره بسته گرم نموده نیز نافع و بقول بقراط سلیخه و زنجبیل و فلفل سیاه و کندش کوفته در خرقه کتان بسته شمیدن مفید صداع بارد هست و از نطولات نافع انیست که اسطوخودوس برگ غار قیصوم حلبه سبوس گندم نمک شبت بابونه برگ ترنج بادرنجبویه ساذج قرنفل بادیان بیخ بادیان بیخ کرفس گل سرخ پودینه بری سداب جاشا هر چه ازینها میسر آید جوشانیده تنطیل سر نمایند و بر بخار آن اکتبا سه کنند و قطعه نمد بآب او تر کرده تکمید سر کنند و بثفل آن ضماد سازند و از ضمادات و اطلیه نافعه دارچینی یا عطران و قرنفل ست که در آب سداب یا آب برگ لیمو بر پیشانی و هر دو شقیقه و یا فوخ طلا کنند و تمر هندی یک نیم عدد فلفل سیاه سوده بر پیشانی و شقیقه در ازاله صداع بارد مجرب ست و طلای قرص مثلث در آب حنا سوده از برای صداع بارد معمول و دو عدد مغز بادام بروغن سرشف سائیده طلا کردن و کبابه چینی سائیده بگلاب سرشته ضماد نمودن مجرب و یا پوست بیخ بیدانجیر زنجبیل زعفران سائیده طلا نمایند که مجرب استاد مرحوم ست و یا بابونه اکلیل الملک مرزنجوش شام سرنجاسف مساوی سائیده در دهن یاسمین و روغن گل آمیخته ضماد کنند که برای صداع بارد معمول و مجرب حکیم شریف خان مرحوم ست و ضماد مرزنجوش مکی اکلیل الملک زوفای خشک بابونه شونیز مساوی سائیده بآب مرزنجوش سرشته نیز نافع و کذا تضمید جند بیدستر و حب الغار و قسط کبابه چینی در آب سداب و گلاب بسیار مفید و اگر گوگرد عوض قسط و کبابه گرفته مساوی در روغن گاو یا روغن گل سوده بر پایچه طلا نموده بر پیشانی بچسپانند برای صداع بارد قوی تر ست و طلای خاکستر چوب انجیر بسیرکه بجویکه سرکه را بر خاکستر گرم بریزند و بر سر گرم گرم طلا نمایند و همچنین سرکه یا برگ شقائق النعمان سرخ و یا طلای بوش در هندی نافع ست و کذا ضماد پوست نارنج و نزد حکمای هند ضماد گل میکند سود مند و طلای نرکچور بدستور و ضماد سنبل چینی بگلاب سائیده و کذا زنجبیل بروغن بیدانجیر سوده و کذا برگ سهجنا بآب سائیده و کذا فلفل سرخ قدری بآب سائیده و کذا پوست بیخ بیدانجیر زنجبیل و نانخواه یا صبر بآب سائیده همه گرم کرده مفید صداع بارد هست و از بخورات بخور دخان انیسون و اسارون و عود و جند بیدستر و قسط و راتینج و قفر الیهود و سندروس هر واحد مفید ست و از اغذیه مزوره که از نخود و مغز قرطم و اندک شکر ساخته باشند و یا قلیه گوشت جوزه مرغ و دراج و تیهو و غیره طیور کوچک بری و جبلی با ابازیر حار مثل زیره و فلفل و قرنفل و زعفران و هیل و دارچینی و ساذج هندی و نیز ثوم و پیاز مناسب ست و کذا هر غذائی که بخردل و گندنا و سداب و سیر و حلتیت و کرویا و صعتر و امثال آن ادویه و توابل سازند و بیضه نیمبرشت و فطور عسل و زیرباجات نافع و گرفتن بخار مزورات و شوربا جات خصوصاً هنگام خوردن که گرم باشد و بخار آنها بدماغ برسد و عرق آید مفید ست و بجای آب ماء العسل بدهند و فواکه یابسه مثل انجیر خشک و مویز و پسته و جوز بدهند

و یا خاکستر سیر خلط کرده بروغن گل زیتی و شرب وضماد و حمامها و اذخر و تخم حنظل و انیسون و فرنجمشک و نمام و عود و خولنجان و راوند و حرف و روغن ناردین
و غاریقون و سنبل الطیب و سیساليوس و خیار شنبر و اسطوخودوس و سنای مکی و راسن و روغن غار و حب الغار و حب بلسان و اکلیل و ضماد زنجبیل و جاوشیر و حلتیت
و عنبر و قنه و دارچینی بوزن افزعفران پنج ده وزعفران تنها و خردل و بندق هندی و زراوند مدحرج و تخم مرغابی و سندروس و مصطکی و قردمانا و تخم ترب و شیر آله و علک البطم هر واحد نافع
صداع بارد ست جالینوس میگوید که اگر علاج صداع حادث از سردی هوا بزودی کنند بسرعت زائل میشود و اگر دیر کنند بیشود و مودی بصداع سخت میگردد و گاهی آن
آواز منقطع میشود و درین وقت نطول باب گرم و تقطیر آب مرزنجوش ممزوج بروغنی از روغنها مزیل آنست شیخ میفرماید که صداع بارد را آکمید تجربی که سخن بالفعل باشد
از پارچهای گرم کرده و از جاورس گرم و نمک گرم نافع ست و جاورس الطف و اعدل از نمک ست یعنی اگر سوء مزاج بارد ضعیف باشد از جاورس تکمید نمایند و جماعت
مبرودین یعنی سرما رسیده را اگر ابدان ایشان پاک بود و خوف حرکت اخلاط نباشد سر برهنه کرده در آفتاب سمت اشراق آن نشستن تا آنکه صداع ایشان منحل گردد نفع
میکند و سرمازده را واجب ست تقلیل غذا و اسهال طبیعت اگرچه بحقنها باشد و از حرکات بدنیه و نفسانیه و فکریه و سهر و سبا برو منع کنند و بیرون آمدن در سردی آنرا حرام
بود و جمله کسانی را که صداع از سردی باشد بعد تنقیه اگر حاجت آن باشد مروخات و سعوطات و نشوقات و شمومات و نطولات و اضمده سخنه مذکوره نافع ست و نوشیدن
شراب ریحانی رقیق قوی مع بزور مثل تخم کرفس و بادیان و تخم گزر و انیسون و زیره و دوقو و فطراسالیون و مانند آن نفع میکند و این وقتی ست که از حصول اخلاط در معده
مستعد ثوران امن باشد و هنگامی که مریض راتب نبود که خوف شدت آن باشد و ضماد خردل و همه اضمده محمره آنرا نافع ست و خصوصاً چون خردل تا فتیا در آن داخل بود
و طلای خاکستر سیر که مجرب ست و همچنین مالیدن زرد چوب بروغن بادام تلخ این همه بعد تراشیدن موی سر و خوردن سیر نیز از مقطعات صداع بارد ست مجوسی گوید
که مداوات صداع حادث از سوء مزاج بارد آنست که آبی که دران بابونه و اکلیل الملک و برنجاسف و مرزنجوش و نمام و صعتر و خندقوقی و شیح ارمنی و شجرة مریم جوشانیده باشند
بر سر ریزند و بخار مطبوخ این ادویه بگیرند و دران پارچه نمد آغشته تکمید موضع درد کنند و در حمام داخل شوند و بوهای گرم مثل مرزنجوش و نرگس و نمام و شیح و سوسن و مشک و جند بیدستر
و شونیز و جاوشیر ببویند و سزاوارست که قوت دوا و ضعف آن در گرمی بقدر قوت مرض و ضعف او باشد و اگر این تسکین نیابد این ضماد نهند بابونه اکلیل الملک هر واحد
پنج درم برگ غار مرزنجوش نمام شیح ارمنی هر واحد سه درم مر دو درم زعفران یک درم فرفیون نیم درم همه را باریک سائیده در آب مرزنجوش یا آب نمام یا آب سداب
سرشته ضماد کنند و اگر باین قیروطی سخن ضماد کنند نافع بود آب نمام و آب مرزنجوش و آب سداب تر هر واحد یک جزو موم سرخ سه درم روغن زنبق و روغن سوسن و
روغن سداب هر واحد نیم اوقیه موم را گداخته در هاون انداخته بآبهای مذکور اندک اندک تسقیه دهند و بدستور حل کرده دران پارچه تر کرده نیم گرم بر سر نهند و ایضاً فرفیون
و سرگین کبوتر و فلفل سیاه مساوی باریک سوده بسرکه سرشته بر سر لطوخ سازند و ایضاً قسط و کندر ذکر و شیح ارمنی هر واحد سه درم مر و صبر و صمغ سداب و جند بیدستر هر واحد
یک نیم درم فرفیون یک درم افیون چهار دانگ باریک سائیده بآب مرزنجوش یا آب نمام سرشته ضماد نمایند و اگر برودت قوی باشد دران جاوشیر نیم درم مشک
نیم دانگ زیاده کنند و این سعوط بعمل آرند مر و صبر هر واحد یک درم شونیز و حضض هر واحد یک نیم درم جند بیدستر و سکبینج و جاوشیر و زعفران هر واحد نیم درم صعتر فارسی
دو درم مشک نیم دانگ زهره کبک و زهره کلنگ هر واحد یک نیم دانگ باریک سائیده بآب شاهسفرم سرشته حبها بقدر عدس سازند و یک حب در آب مرزنجوش حل کرده
در بینی چکانند و سعوطیکه فالج و لقوه را نافع ست و غرغره نافع آن درین باب منفعت بین دارد و اگر صداع ساکن نشود این مارالاصول بنوشانند پوست بیخ کرفس
پوست بیخ بادیان هر واحد ده درم تخم کرفس و بادیان و انیسون هر واحد پنج درم مصطکی و سنبل الطیب هر واحد یک نیم درم سلیخه و اسارون هر واحد دو درم
بیخ اذخر و فقاح اذخر هر واحد سه درم راسن و وج هر واحد دو درم مویز منقی سی درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا چهارم حصه آب بماند صاف کرده
هر روز چهار اوقیه بایک درم روغن بادام شیرین و مثل او روغن بادام تلخ نیم گرم بنوشند و اگر برودت شدید باشد نیم درم سنجرنیا دران حل کنند و اگر صداع
از هوای سرد باشد روغن سداب که اندران اندک فرفیون حل کرده باشند و یا روغن غار یا روغن سوسن هرچه ازین حاضر باشد بر سر مالند و اگر تپ نباشد
شراب کهنه که دران تخم کرفس و انیسون و بادیان پخته باشند بنوشانند و اگر از نوشیدن آب سرد حادث شود شراب ابیض رقیق که دران اندک قبض باشد
بدهند که تسکین بخشد و این صداع حادث از اخلاط ردی در معده را اگر حار نباشد نیز ساکن کند بهر آنکه تعدیل و اسهال و اخراج آن کنند و غذا نخود آب بتربیت

صداع زائل شود و جمیع انواع زکام چون در ابتدای وبادی صداع باشد بدانند که ابتدای او خبط است و علاج این نوع صداع علاج صداع بارد با ماده است غیر آنکه این
سهل‌تر از آن است بهر آنکه این زکام میشود و از منخرین با فشاندن آن جاری میشود و آن مستحیل بزکام نمیشود بلکه خلط در آن بعسر باقی می ماند و علاج این نوع جمله ذکر کردیم و علی الخصوص
اینست که با فشاندن عطسه دائم امر کنند و فصد نمایند اگر ممکن بود و تلیین طبیعت بآب آلوی شیرین و بنفشه و عناب و مطبوخ تمر هندی و فلوس خیارشنبر و اندک روغن بادام کنند
و اگر در مزاج او گرمی ظاهر گردد ماء الشعیر و شربت خشخاش الا که میسر نشود از تناول گوشت منع نمایند که این صداع باین طریق زائل میشود و این سهل‌تر انواع صداع است
مگر آنکه مرکب گردد و یا مستحیل بمرض دیگر شود و من در علاج انواع زکام معانی مشروح ذکر خواهم کرد و از آن امر خطرات و مبادی زکام ظاهر خواهد شد سبب مینویسد
که در صداع تابع سوء مزاج بارد جلنجبین استعمال کنند و سکنجبین عسلی بنوشانند و اترج مربی و زنجبیل مربی در عسل خورانند و غذا اسفیدباجات با فاویه و مطجنات سازند
و اندک حلوای شکری و عسلی دهند و شراب صرف یا ماء العسل بنوشانند و فواکه یابس مثل انجیر خشک و حب الزلم و پسته استعمال نمایند و آبیکه در آن مرزنجوش و نمام
و قیصوم و بابونه و اکلیل الملک جوشانیده باشند بر سر ریزند و پا در آن نهند مثل روغن نرگس یا مرزنجوش یا روغن ناردین یا روغن قسط و فرفیون بر سر نمایند و ریاحین حاره مثل
نسرین و یاسمین و مرزنجوش ببویانند و بکندش عطسه آورند و خوشبوهای گرم مثل مشک و غالیه ببویانند مصنف اقتباس گوید که در صداع بارد ساذج از
سبوس نخود سه مشت و گل بابونه و اکلیل الملک و شیح ارمنی هر واحد یک مشت نمک طعام دو مشت جوشانیده صاف نموده پاشویه نمایند و اندکی بر سر انکباب
سازند و روغن بابونه و نرگس و زنبق هر یک نه ماشه عود هندی شش ماشه عنبر اشهب هر یک یک ماشه سوده آمیخته تحلیه سازند و روغن سداب بر سر مالند و اگر
بزیادتی تسخین حاجت آید روغن فرفیون نیز آمیزند و نکهید سر از نمک شور و کاکادریس و سنبوس نخود نیکوست و طلا از فرفیون و قرنفل هر یک چهار ماشه جند بیدستر
سه ماشه سوده در روغن زنبق دو توله آمیخته از مجربات فقیر است و گرم نمودن در آفتاب و نزد آتش نفع بین میبخشد و این ضماد مؤلف متولف در یک ساعت رفع
درد می نماید گل بابونه فاوانیا مرکیاه جالینوس خاکسی زعفران هر یک سه ماشه کوفته بیخته در روغن زنبق و نرگس هر دو یک توله آرد ترمس نه ماشه آمیخته بکار برند
و مصطگی سه ماشه سوده در عسل یک توله آمیخته بلیسانند و بالایش پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی اصل السوس تخم کرفس هر یک هفت ماشه در عرق بادیان
یک نیم پاؤ شب خیسانیده صبح جوش دهند که به نیمه آید مالیده صاف نموده عسل سه توله داخل کرده بنوشانند و غذا شوربای مرغ و روغن نان خشکار گندم دهند
و بجای آب بر ماء العسل که از عرق بادیان ساخته باشند قناعت کنند

علاج صداع دموی

سبب آن غلیان و ارتقای خون بسوی دماغ است فصد سر کنند از جانبی که درد قوی باشد بشرطیکه ماده در دماغ مستقر بود و در آنجا مدت مدید باقی ماند
و اگر در آن مستقر نباشد پس بقول شیخ فصد خلاف جانب وجع واجب است و اگر آن رگ ظاهر نباشد فصد هفت اندام کشایند و خون کثیر حسب حاجت
و احتمال قوت بر آرند و اگر از فصد مانعی باشد حجامت پس گردن و یا میان شانه نمایند و بعد فصد جمله تدابیر که در علاج صداع حار ساذج گذشت بعمل آرند
و در مسکن بارد نشانند و جمیع تدابیر او از شربت و غیره آنچنان باشد که تولید خون صاف مائل بمتانت و تلیین اندک نماید و از مبردات مستعمله درین صداع در
ابتدا و بعد فصد و اسهال لعاب بهدانه و اسبغول و شیره تخم خرفه و کاسنی و کاهو و مغز تخم کدو و عناب و آب آلو و تمر هندی و انار و ریباس و ترنج و کاسنی سبز
و شاهتره تر و عرق این هر دو و عرق بید و نیلوفر و شربت نیلوفر [illegible] هر یک بطریقیکه در علاج امراض دماغی حار مسطور شد استعمال نمایند و ربوب
ترش مانع صعود ابخره بعمل آرند و شیره عناب یا شربت انار [illegible] شیره عناب شیره تخم کاسنی در عرق شاهتره برآورده نبات سفید داخل کرده همراه
اطریفل کشنیزی بدهند و یا اطریفل مذکور خورده بهدانه سه ماشه گل [illegible] ماشه جوشانیده نبات داخل کرده بنوشند و باز بجای بهدانه شاهتره کنند و شیره تخم کا
افزایند و اگر بار عاوف باشد شیره عناب و شیره کاهو در عرق شاهتره برآورده نبات داخل کرده بنوشانند و اگر با فساد خون و بلغمیت بود بعد فصد خیسانیده
عناب پنج دانه گل بنفشه پوست هلیله زرد کشنیز خشک هر یک شش ماشه با نبات دهند و بعده منضج و مسهل بعمل آرند و اگر با فساد خون و داغهای سرخ رنگ بر
سر و گردن باشد بعد فصد و حجامت پالیدن [illegible] شاهتره پوست هلیله زرد هر یک شش ماشه عناب پنج دانه [illegible] کشنیز خشک هر یک چهار ماشه تمر هندی ده توله

شب خیسانیده صبح گلقند داخل کرده بدهند و جلاب و شربت عناب مرکب نیز درین صداع معمول ست و دیگر اشربه مطفی خون که در علاج امراض دماغی دموی
مسطور گشت حسب حاجت بعمل آرند و هرگاه درین صداع بعد فصد استعمال مطفیات احتیاج تلیین افتد یا اندک آمیزش صفرا یا امتلاء از ماده سوداوی محسوس
گردد استفراغ آن نمایند بملینات و مسهلات صفرا که در علاج صداع صفراوی مذکور شوند یا والا دو سه روز باین منضج نضج دهند گل نیلوفر بنفشه شاهتره عنب الثعلب
تخم کاسنی گل سرخ خبازی هر واحد دو درم عناب هفت عدد سپستان نه عدد در آب خیسانیده یا جوشانیده گلقند یا ترنجبین چهار توله داخل کرده صاف نموده
بنوشند و بعده روز هشتم برای اسهال شیرخشت پانزده درم مغز خیارشنبر شش یا هفت توله روغن بادام یک نیم درم یا دو درم زیاده کنند و گاهی برگ سنا دو درم یا سه درم
یا چهار درم می‌افزایند و گاهی هلیلجات و آلو بخارا و تمر هندی عند غلبه صفرا و عدم سعال اضافه میکنند و یا ملین طبع مطبوخ فواکه متخذ از عناب سپستان منقوع آلو
تمر هندی بنفشه نیلوفر شاهتره با مغز خیارشنبر و روغن بادام شیرین و شیرخشت و ترنجبین یا بدون خیارشنبر نمایند و ایضاً نقوع فواکه مثل آنکه عناب آلو بخارا هر یک
بست دانه خوبانی پانزده عدد سپستان سی عدد تمر هندی چهار اوقیه بنفشه گل سرخ هر واحد سه درم شب خیسانیده صبح ترنجبین دو اوقیه شیرخشت یک اوقیه
مالیده صاف کرده بدهند و شربت اجاص مسهل و نقوع مسهل معمول حکیم اکمل خان نیز مستعمل و شربت نجیب الدین سمرقندی نیز ملین طبع ست صفت نقوع
مسطور نافع صداع گرم و سرسام و برسام و ذات الجنب ترنجبین شیرخشت هر یک چهار توله مغز فلوس خیارشنبر هفت توله سه چهار گهری در بیدمشک و عرق بید ساده
و عرق عنب الثعلب و عرق نیلوفر تر نموده مالیده صاف کرده لعاب اسبغول شیره مغز تخم کدوی شیرین شیره مغز تخم هندوانه از هر یک یک توله روغن بادام شش ماشه
اضافه کرده بنوشانند صفت شربت مذکور که جهت صداع دموی و صفراوی عجیب الفعل ست گل سرخ پنج درم زرشک بیدانه سماق منقی هر واحد بست درم آلوی سیاه
بزرگ فربه بست دانه عناب چهل دانه شب تر کرده صبح بجوشانند و صاف کرده ربع رطل گلاب و یک رطل قند سفید داخل کرده بقوام آرند و با شیره بزوربار حسب حاجت
بیاشامند و اگر سرفه باشد حموضات و گل سرخ و هلیله مناسب نیست و درین مسهلها تبرید از شیره تخم کاسنی و خیارین و مغز تخم تربوز هر یک هفت ماشه لعاب اسبغول یا ریشه خطمی
سه ماشه در گلاب و عرق بید ساده و کاسنی و شاهتره هر یک چهار توله برآورده شربت عناب و نیلوفر هر واحد یک نیم توله داخل کرده اسبغول هفت ماشه پاشیده داده باشند
و اگر بجای آب عرق شاهتره بنوشند خوب ست و تخم کافور بقول صاحب شفاء الاسقام صداع دموی را نافع ست و بعد تنقیه تام اطریفل کشنیزی توله بشربت عناب و شربت
کادی هر یک یک نیم توله گلاب و عرق کاسنی و بیدمشک هر یک چهار توله دهند و کافور بروغن گل همیشه بهار سعوط سازند و یا اطریفل کشنیزی با شیره تخم خیارین عرق شاهتره
شربت نیلوفر دهند و گاهی شیره کشنیز خشک شیره اصل السوس افزوده میشود و چون مریض در فم معده کرب و غثیان و تحسس نماید یا بمبادرت لقی نمایند شستن دست و پا با آب گرم
و یا پاشویه نمایند از سبوس گندم یا آبیکه در آن بعض ادویه بارده مثل گل بنفشه و نیلوفر و تخم خطمی و خبازی و بهار بید و یا برگهای تاکی ... اینها از هر واحد یک قبضه سبوس گندم قبضه
جوشانیده باشند و هرگاه بعد ازین تدابیر گرانی سر باقی باشد بآبیکه در آن بابونه بنفشه اکلیل الملک گل سرخ جو مقشر نیلوفر جوشانیده باشند نطول نمایند و ایضاً بعد تنقیه شم
افیون مصری خالص و طلای آن داخل بینی و بر صدغین این صداع را در ساعت ساکن میکند و آنچه آزموده است سعوط از بهای لولو و قدری از عنبر و رطوبت سرطان زنده گوفته
است و سعوط طباشیر بدستور نافع و گویند که ریختن گلاب بسیار بر یافوخ تا آنکه سردی او در قعر سر محسوس گردد فی الفور نفع میکند و ریختن اندک از ان بسبب تسدید مسام و حبس بخارات
صداع را زیاده میکند و هرگاه در سر ابخره بسیار بود روغن بابونه بسرکه طلا نمایند و شم آن ابلغ و اسرع در تاثیر باشد از طلای آن و هرگاه دماغ ضعیف گردد کدام شیر بر سر استعمال نکنند
تا بعد تقویت راس بسعوط مقوی آن و آنچه اسرع در تقویت اوست سعوط روغن بنفشه بشیر دختران است و سعوط نافع که بعد تنقیه مستعمل میشود آب برگ کاهو آب برگ خرفه
آب کدو و شیر دختر ست همه را در شیشی دهن فراخ انداخته حرکت دهند که یکسان شود بعمل آرند و اگر ضربان قوی و درد شدید مریض را مضطر گرداند این دوای مخدر برای
تسکین استعمال کنند افیون زعفران هر یک بقدر ماش و اندکی کافور قیصوری در شیر دختران با روغن گل حل کرده در گوش و بینی چکانند و گاهی درین ادویه گل ارمنی و
آب کشنیز سبز و آب بابونه تر و سرکه و آب بید و مانند آن افزوده بر سر طلا میکنند و ضماد مسکن که بعد استفراغ استعمال میکنند اینست آرد جو کشنیز سبز برگ خرفه
عنب الثعلب برگ بید صندل مجموع یا آنچه میسر شود بر سر ضماد کنند یا آرد جو اسپغول آب برگ بید گلاب قدری سرکه و طحلب آمیخته استعمال کنند و یا صندلین گل ارمنی کاهو
کشنیز خشک سائیده با آب کشنیز سبز و گلاب و آب یخ سوده آمیخته طلا کنند و یا صندل سفید کافور فوفل شیاف مامیثا سائیده با آبها یاد آمیخته بکار برند و ضماد سویق جو با سرکه

و گلاب نیز نافع ست و یا شیاف مامیثا و صندلین و گل سرخ و بزر قطونا با روغن بید و بنفشه بر صدغین و پیشانی و تارک سر طلا نمایند و اگر درد شدید باشد اندکی
کافور زیاده کنند و عند شدت درد و ضربان صندل فوفل گل ارمنی شیاف مامیثا هر یک ده درم پوست بیخ لفاح بزر البنج سفید افیون زعفران کافور هر واحد
یک درم همه را سائیده در گلاب آغشته و بر خرقه کتان طلا کرده بر سر گذارند و نطول برگ که درین صداع نافع بود این است آب خیار آب کاهو آب کشنیز سبز صندل سوده روغن گل
با قدری سرکه آمیخته کافور سوده در شیشی دهن فراخ انداخته حرکت داده بو بویند و بخور که در صداع دموی بعد فصد و در صفراوی بعد مسهل استعمال کرده میشود این است
گل بنفشه خطمی جو مقشر گل نیلوفر جراده کدو بابونه همه را در آب جوشانیده در طشت اندازند و روغن بنفشه و روغن گل داخل کرده در طشت و سر بیمار را کشیده
و دوا را حرکت دهند و بخار گیرند و … دو سه بار این عمل کنند و قدمین در آب گرم یا در آب ادویه باشد بیار و گذارند و ضماد که در صداع حار مادی وقتیکه از استفراغات و
مسهلات بالکلیه زائل نشود برای رفع بقیه آن معمول ست این است آرد جو گل خطمی بابونه سبوس گندم صندل سفید گل سرخ بنفشه مساوی کوفته بیخته با سرکه انگوری
و گلاب و آب شاهتره سرشته و روغن گل سرشته و پارچه بسته بآتش گرم کرده بر سر تکمید نمایند اگر از استعمال این کماد زائل نشود معلوم کنند که باقی ماده زیاده است پس پی
رفع آن فصد سر و حجامت نمایند و محجمه بر سر و ساق نهند و امر بمالش قدمین نمایند و بعد انتهای مرض مسهل … بلکه با بعضی اشربه استعمال کنند و غذا ماء الشعیر فروما
بارده … و آب انار مهدی بقدری شکر و بقول بارده مثل اسفاناخ و حماض و کاهو و کاسنی و کدو و خیار و … و خرفه و هذا اقوال حذاق ابو سهل گوید که
اگر صداع از غلبه دم حاد صاعد بسوی رأس باشد فصد قیفال کنند و اگر ممکن نبود حجامت بر ساقین نمایند پس اگر ثقل در مقدم دماغ بود حجامت بر قفا نیز کنند و اگر
ثقل در مؤخر سر باشد رگ پیشانی کشایند و شراب و گوشت و هر چیزکه دران حلاوت قوی یا حرافت یا حدت باشد ترک نمایند و غذیه … بقول و فواکه بارد بخورند
و بعد از ان اطلاق طبیعت خواهند اگر قبض باشد بهلیله زرد و ترنجبین و آلو و تمر هندی و شکر طبرزد کنند و یا هلیله را در یک رطل آب آلو بخارا اصلاح کنند و اندکی ازان
اندازند تا آنکه قوت او اخذ کند پس صاف کرده سی درم جلاب یا ترنجبین داخل کرده بنوشند و یا آب انار بقدر دو ثلث رطل بشکر یا ترنجبین بیاشامند و یا آلو بخارا در جلاب
ممزوج ترکنند تا نرم شود پس آلو بخورند و جلاب بنوشند و یا فلوس خیار شنبر یا ترنجبین بیست درم در جلاب مالیده بنوشند و یا بگیرند بنفشه تر و گل سرخ تر کوفته افشرده
آب آن هر دو با ترنجبین بنوشند و اگر در انجا سرفه یا خشونت در حلق و سینه باشد بگیرند عناب بیست عدد اصل السوس مقشر کوفته ده درم بنفشه خشک هفت درم جوشانیده
بیست درم ترنجبین یا فلوس خیار شنبر حل کرده بنوشند و هرگاه التهاب صداع و حدت او بشکند حب از صبر و کثیرا و گل سرخ و یا از صبر و عصاره افسنتین و کثیرا ساخته
بخورند و هرگاه بدن پاک شود باید که خطمی را بسرکه لت کرده بر سر ضماد نمایند و یا اسبغول و سرکه طلا کنند شیخ الرئیس میفرماید که در صداع حادث از ماده حاره دموی
باید که مبادرت بفصد و اخراج خون بحسب حاجت و احتمال قوت کنند و اگر فصد رگ ساعد کفایت نکند بدان بمراد خود نرسند و درد بحال خود باقی ماند و جمله عروق
ظاهر باشد در سر و چهره و چشم امتلای واضح بینند باید که فصد رگهائی که استفراغ ماده از نفس دماغ کند بکشایند مثل فصد عروق موقی از هر دو جانب و فصد
پیشانی که فصد این رگ بسیار دردهای سر را مستاصل میکند و واجب ست که درین رعایت جانب درد کنند اگر جانب مؤخر باشد فصد عروق جانب قدام نمایند
و اگر در جانب دیگر باشد فصد رگ مقابل آن طرف کنند و اگر در جانب مقابل رگ غائر بود حجامت بدل فصد نمایند و ارکاغانیس گفته که اگر ازین غنا حاصل
نشود باید که حجامت میان هر دو شانه نمایند و ازان خون بسیار بر آرند و بر موضع حجامت نمک سوده بپاشند و اول روز پشم پاره در زیت آلوده بران موضع نهند
و روز دیگر دوای جراحی برای التحام موضع حجامت گذارند تا قرحه نگردد و ازین تدبیر در اکثر امراض صداع در یک روز زائل میشود و این مخصوص بدین صداع نیست
بلکه در جمیع انواع صداع فرسن از ماده خبیثه از هر ماده که باشد نفع میکند و اکثر درین نوع صداع و مانند آن بفصد صافن و حجامت ساق استفراغ حاصل میشود
و چون محسوس شود که درینجا شائبه از ماده صفراوی ست باکی نیست باستفراغ آن بچیزی که تلیین طبیعت و ازلاق ماده کند از انچه در باب صداع صفراوی ذکر
یابد و بالجمله باید که مداومت تلیین طبیعت نمایند بمثل مرقه شوربه … و مرقه عدس و مج اعنی ماش سوای جرم آنها و با غذیه سرد که مولد خون بارد مایل بجهت
و غلاظ و مائل بقبض تغذیه سازند مثل سماقیه و ریباسیه و حصرمیه و عدسیه بسرکه و طفشیل مگر از قبض طبیعت حذر کنند که طبیب در معالجه امراض سر کثیر الحاجت بتلیین طبع ست
پس در حالت قبض تعدیل این فواکه بعض بترنجبین و شیر خشت و همه آنچه شیرین است تلیین کند باید کرد و واجب ست که این اغذیه حسن الکیموس باشد و قلیل

مقدار آن کنند و از ان ممتلی نشوند و چون نطولات و مروخات استعمال نمایند چیزی که دران تبرید باشد قوی طلب شدید نبود بلکه دران اندک ردع و قبض باشد بعمل آرند مثل آب انار و عصارات بارده قابض از فواکه و اوراق و اصول و لعاب بزر قطونا بسرکه و آب عصی الراعی ابن عباس گوید که هرگاه صداع از مادهٔ دموی باشد و قوت قوی و سن منتهای شباب یا جوانی بود و از فصد مانعی نباشد فصد سر رود نمایند و مقدار حاجت خون برآرند و اگر کفایت نکند فصد صافن کشایند و بر ساقین یک وجب بلندتر از کعب حجامت نمایند و اگر مریض طفل باشد حجامت بر گردن او نمایند و اگر مدت او طول کند و درد در مقدم سر باشد بر مؤخر سر حجامت کنند و فصد رگ مؤخر سر کشایند و اگر درد در مؤخر سر بود رگ پیشانی کشایند بعد از آنکه تنقیهٔ بدن باشد بدوای مسهل و فصد رگ دست کرده باشند تا که ماده از ان بسوی ضد موضع مرض منجذب گردد بعد از ان سائر اضمده و نطولات و سعوطات که در علاج صداع حار ساذج مذکور شد استعمال نمایند و غذا مزورهٔ عدس مقشر با آب انار یا آب غوره سازند و از فواکه آلو و شفتالو و عناب و مانند آن خورند ابو الحسن گوید که صداع حار مادی شدید بخار است بنا بر بودن مادهٔ حار قریب دماغ مع فساد مزاج اعضای بسیطهٔ مجاورهٔ دماغ و از مثل این صداع تشنج در اعصاب دماغ و انتشار نور چشم بنا بر تمدد طبقه و اتساع ثقبه حادث میشود و گاهی از تقصیر در معالجهٔ آن برسام حار و اختلاط ذهن می انجامد و سببش ترقی بخارات غلیظ بسوی سر و حدوث امتلا در انجاست و این ماده گاه از معده و گاه از عمق بدن مرتقی میگردد و این بر طبیب ماهر مخفی نیست چون تامل او کند بهر آنکه بخارات و فضولات هرگاه از معده و صدر و سائر نواحی لیف کبار مرتقی شود طبیب شرائین صدغین و اوداج را منتفخ مرتفع دریابد و هرگاه متصاعد از عمق بدن باشد همه رگهای گوش و امعا نیز منتفخ ممتلی معلوم کند و از اعراض خاص این مرض اوجاع انتفاخ و ثقل عظیم مع ضربان و کدورت حواس و اشتیاق باستنشاق هوای بارد و ظهور حالت شبیه آن مع قلت رنگ داست علاجش ابتدا بفصد قیفال کند چون اعراض قوی باشد در دو روز متواتر و در اول امر ماء الشعیر مثلثا ده درم با ده حبه کافور و سکنجبین نوشند و کمی و زیادتی در مقدار ماء الشعیر بحسب مشاهدهٔ طبیب و حل طبیعت باین مطبوخ نمایند هلیلهٔ زرد ده نخود درم تمر هندی سی درم ترنجبین پانزده درم پرسیاوشان افتیمون هر واحد سه درم شاهتره پنج درم افسنتین هفت درم عناب سی عدد آلو بخارا بست عدد مویز منقی ده درم کشنیز خشک یک کف همه را بدستور مطبوخ بجوشانند و افشرده صاف کنند و در یک شربت آن سه طسوج سقمونیا و دو ثلث درم تربد آمیخته نوشند و بعد استفراغ باین مطبوخ غذا چقندر و کاسنی هر دو مسلوق بدلیب با سرکه و کشنیز سازند و تعدیل طبیعت بنرمی کنند و نگذارند که قبض شود پس اگر فضول بسیار بینند و قوت مساعدت کند و سائر قوانین مانع نبود در معاودت استفراغ سبب قوت فضول باک نیست اگر خون زیاده باشد بفصد اخراج آن نمایند و اگر در سائر فضول از زیادتی بود استفراغ آن بدوای مذکور نمایند و چون معلوم کنند که فضول کم شد و نبض و قاروره گواهی آن دهد بنحوی که نبض نرم شود و از ان سرعت و تواتر مع عظم زائل شود و قاروره ناقص الحمرة زردینگ قوام گردد مضائقه نیست که بر سر بعد تراشیدن موی سر پارچه مبلول بسرکه و گلاب و روغن گل و مبلول باین دوا گذارند گیرند آب کدو آب کاسنی آب خبازی آب خیار آب برگ اسبغول آب بنفشه آب بید و جوش خفیف دهند تا صاف گردد پس گلاب و سرکه که بسیار کهنه نبود و اندک روغن گل خالص انداخته ممزوج سازند پس اندک سرد کرده پارچه بدان آلوده بر تارک سر نهند و هر قدر که مرض کم شود ازین آبها کم نمایند و در آب کاسنی افزایند تا آنکه مرض بالکلیه زائل گردد و اگر حاجت زیاده تبرید باشد درین آبها آرد جو و اندک کافور داخل کنند و اگر احتیاج زیاده تحلیل باشد دران آبها اندک خطمی و آرد باقلا مل نمایند و هرگاه بیقین زوال علت گردد و آنچه باقی ماند لقایا عسر باشد و در انجا ماده نبود و آب گرم که دران بنفشه و خشخاش و سبوس گندم و جو پخته باشند بر سر ریزند و در آخر این صداع طلب غلطی نکنند و امر نطولات قوی ننمایند بلکه این بحسب سبب و بحسب ماده و مزاج و بلد و فصل بود و اگر متعسر گردد و ظاهر شود که درینجا فضول ست فصد هر دو صافن نمایند و محاجم بر ساقین نهند و امر بمالش قدمین دائم و غسل آنها با آب گرم نمایند و تفتیح مسام و پایها با آب گرم که دران اندک بابونه پخته باشند باید کرد که باین تدبیر بقیه بی شک منحل گردد و اگر لقایا فساد مزاج محتاج تبرطیب و تبدیل مزاج بعد استفراغات مذکوره باشد و یقین شود که درینجا ماده نیست این سعوط بکار برند آب عصی الراعی برآورده جوش خفیف داده صاف کنند و از ان دو دانگ گرفته روغن بنفشه دو دانگ و شیر دختران دو ثلث درم و بعد مسواک و شستن دندان پنج دانه جو بخایند تا در دهن لزج گردد پس باز این آب دهن که از خائیدن جو در دهن جمع شده یک نیم دانگ آمیخته در شیشه بجنبانند و بار دیگر صاف کرده در هر دو سوراخ بینی سعوط نمایند و در روز دو بار

بعد از فصد منع از سعوط کرده‌اند که طبیب باید نماید و بعضی اطبا که ارادهٔ ترطیب بسعوط بعد تنقیه میکنند اینست که گمیز بیخ خشخاش رطب و برگها از آن جدا کنند و نیز جدا کردن آن چیزی که شبیه بشبه برآید بگیرند و در روغن بنفشه دران آمیخته سعوط کنند و چیزی در ترطیب ابلغ ازین ندیدیم چون در وقت آن استعمال کنند و آنچه اهل بصره استعمال میکنند و در جمیع صداع حار بعد استفراغ اگر واجب بود کافی ست اینست آب طلع آب حماض گلاب ماء القرع مشوی همه را جمع کرده اندکی سرکه و اندکی روغن گل آمیخته پارچه کتان بدان آلوده بر سر مریض بدارند و هر گاه بیمار رسیدن سردی بدماغ دریابد جدا کنند و هر گاه گرمی معلوم کند اعادهٔ آن نمایند و ایشان تحلیل بقایای صداع حار باین تدبیر میکنند و ازین عدول نمیکنند و اگر با این صداع تپ منضاف گردد نظر باید و از تپ نمایند پس اگر بدو رغب آید معلوم شد که اکثر آنچه بسوی سر صعود میکند اخلاط صفراوی مع بخارات آنست و اگر ادوار آن دموی بود بنوعی که از آن نقای تام نشود و تپ باقی ماند تا آنکه در دیگر بران آید و معدلک ثقل اندک در پلک و سرخی در چشم پیدا شود درین هنگام یقین کنند که اخلاط صاعد بسوی سر دموی ست پس در معالجه قصد تسکین آن خلط نمایند و تدبیرات بسوی این و آن تپ مائل سازند و اگر تپ قبل از حدوث صداع باشد تپ مرض و صداع عرض باشد و اگر بعد صداع بود بالعکس باشد و اگر یکبارگی هر دو پیدا شود هر واحد از آن مرض و عرض بود و تغلیب یکی بر دیگری ممکن نیست مگر بمعرفت سبب پس باعراض خاصه و در علاجات مذکوره تقدیم و تاخیر از آنچه گفته‌ام خیال باید کرد که این مفسد معالجه است گیلانی گوید که بعد فصد آب انار و آب تمر هندی و آب ریباس و ترشی ترنج و مانند آن از مبردات یا ساده و یا با شکر بنوشند و رب ریباس و رب توت و غیره رب‌های ترش مانع صعود ابخره بسوی سر بدهند بعده طبیخ هلیله زرد و تمر هندی و آلو و عناب و شاهتره و افسنتین و مویز و ترنجبین مقوی معده سنا بنوشانند و اگر ضعف یا شائبهٔ صفرا باشد حل طبیعت بآب آلو و تمر هندی یا خیار شنبر و یا باین ماء الفواکه نمایند تمر هندی بست درم آلو بخارا سی عدد سپستان بیست عدد تخم کاسنی پنج درم بنفشه خشک چهار درم گل سرخ پنج درم عناب بست عدد یک شبانه روز در آب تر کرده صاف نمایند و بران بست درم ترنجبین و شیرخشت انداز ند و یا در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و صاف کرده بشیرخشت یا ترنجبین بنوشند یا این حقنه لین بعمل آرند عناب سپستان هر واحد کف بنفشه خشک چهار درم انجیر ده درم خطمی سبوس گندم هر دو در صره بسته بقدر حاجت در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید چهار اوقیه از آن صاف کرده آب چقندر کوفته افشرده ربع رطل روغن کنجد دو اوقیه مری یک اوقیه انداخته خوب برهم زنند و نیمگرم حقنه کنند و بمزورات معمول از حوامض مثل آلو یا تمر هندی یا مشمش شاه غذا سازند اگر طبیعت قبض باشد و مثل سیب و به و غوره و ریباس و مانند آن اگر طبع نرم بود و باید که در طعام ایشان عدس مقشر و ماش مقشر بود و ایضاً دران بقول لینه مثل اسفاناخ و لبلاب و حماض و چقندر و کاهو و کاسنی و کدو و بقلهٔ یمانی و خرفه باشد و این بقول را بسرکه و کشنیز خوشبو سازند و چون مرض بانتهار سد و حاجت تلیین شود باین مطبوخ هلیله نمایند بگیرند هلیلهٔ زرد از ده درم تا بست درم و بیک رطل آب بجوشانند تا سوم حصه باند صاف کرده بست درم ترنجبین یا شیرخشت یا شکر طبرزد داخل کرده بنوشند و یا هلیله مسحوق در آب آلو و یا آب انار مصور لشحم آن و یا آلو رطب یا منقوع در جلاب از ده تا بست عدد که در قول ابوسهل گذشت و یا نقوع مشمش بدهند و اگر حاجت باسهال قوی باشد و قوت مساعدت کند بگیرند سقمونیا از نیم دانگ تا یک دانگ و در جلاب یا در شربت بنفشه یا در سکنجبین یا در آب بقر یا شربت ورد یا شربت آلو یا نقوع مشمش یا آب تمر هندی حل کرده بدهند و یا با آب ترنجبین یا آب به یا رب انار و توت سرشته بخورانند و از ملینات خفیفه سفوف بنفشه است که بنفشه خشک سوده و شکر مساوی از پنج درم تا ده درم بخورند و اگر موسم گل سرخ باشد آب گل سرخ کوفته افشرده دو ثلث رطل بگیرند و بران شکر یا ترنجبین از یک نیم اوقیه تا دو اوقیه انداخته بنوشند و اگر سرفه یا خشونت صدر باشد مطبوخ مذکور در قول ابوسهل بدهند و اگر در امعا رطوبت باشد و حاجت اسهال قوی بود تربد کوفته از یک درم تا چهار درم دران مطبوخ بپزند و گاهی این قرص میدهند بنفشه خشک و تخم خبازی مقشر مساوی گرفته در هر درم از آن نیم دانگ سقمونیا داخل کرده یک قرص یا دو بدهند و چون حدت و التهاب مرض منکسر گردد این مسهل بدهند از صبر یک جزو کتیرا گل سرخ هر واحد ربع جزو حب ساخته بآب گرم یا بمطبوخ مناسب بخورانند و یا افسنتین نیم جزو افزوده مثل نخود حب بسته از دو تا سه درم بدهند و از آنچه صداع را درین وقت دارو نافع چشم و جرب را نیکوست این حب بنفشه است بنفشه خشک دو درم تربد سفید یک درم رب السوس درم دو دانگ سقمونیا گل سرخ هر یک یک دانگ آب کرفس حب سازند که این نضج صفرای غالبه از دماغ ست و گاهی شیافات در آخر صداع استعمال

میکنند برای فوائدی که در علاج امراض دماغی بلغمی مذکور شد و دران سقمونیا برای اخلاط صفراوی و منع طول مکث صبر و تقویت فعل ادمی افزایند و چون این صداع
اسکن و اضعف گردد و بدن انقص قوت باشد باید که تغذیهٔ مریض بگوشت دراج و تیهو و چوزهٔ مرغ متخذ بآب آلو یا انار یا سرکه یا سیب سازند و عدس مقشر مطبوخ بآب
انار برای تغلیظ خون و منع بخار میدهند و در طعام ایشان کشنیز برای منع بخار زیاده اندازند ابن هبة الله گوید که اگر قوت و سن و فصل مساعدت کند مبادرت
بفصد قیفال از جانب الم کنند و اگر درد عام بجمیع سر باشد فصد از جانبی که دران درد شدید باشد بگیرند و اگر از فصد مانعی باشد حجامت میان هر دو شانه یا بر ساقین
نمایند تا ازین ماده از اعلی باسفل منجذب گردد و اگر ازین درد ساکن نشود رگ پیشانی کشایند و بعد فصد تبرید مزاج بشرب آب آلو و غیره و رب آلو و مانند آن که
در قول گیلانی مسطور شد باید کرد و اگر طبع نرم بود رب به و یا رب سیب بدهند و فواکه قابض خورانند و بر پیشانی گلاب مالند و ریاحین بارد مثل نیلوفر و بنفشه و گلاب
و صندل بویند و اگر طبع قبض بود و جسم ممتلی باشد تلیین بماء الفواکه و یا بآب انارین معصور لشحم آنها با شکر یا شیرخشت یا ترنجبین نمایند و آبیکه دران بنفشه و جو و گل سرخ
و نیلوفر جوشانیده باشند بر سر ریزند و مریض را بپرهیز کنانند و مزورات و عدس به زرد و بقول بارده خورانند و هرگاه حدت ساکن نشود دبچه مرغ بسرکه و آب غوره
پخته بدهند و از اشتغال حلوا و لحم و شیرینی منع کنند ابن الیاس گوید که فصد سر رو و حجامت کنند و اخراج خون کثیر نمایند اگر قوت قوی و خون غلیظ سیاه
یا سرخ غلیظ و فصل و سن موافق باشد و اطفای خون باشیای بارد کنند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و ماء الشعیر بنوشند اگر بادی تپ باشد و اگر تپ
و سرفه نبود جلاب سرد از تمر هندی ده درم و ترنجبین یا شیرخشت هر کدام که باشد ده درم دهند و حل طبیعت بماء الفواکه مثل آب عناب و آلو و تمر هندی
و سپستان و نیلوفر و بنفشه و ترنجبین و شیرخشت و خیار شنبر و شکر نمایند و یا بگیرند بنفشه و نیلوفر هر یک پنج درم تخم کاسنی سه درم شکر سفید ده درم و ترنجبین ده درم
در جوشانیده مالیده صاف نموده بنوشند و غذا فروره ماش مقشر بمغز بادام یا فروره آلو چیلی بمغز بادام و قثمش یا فروره تمر هندی با شکر و مغز بادام بدهند و یا
بگیرند خمیرهٔ بنفشه ده درم و مثل او ترنجبین و جوشانیده صاف کرده بنوشند و یا انار ترش و شیرین مع تخم هر دو بفشرند و مقدار نیم رطل با شکر سفید و ترنجبین
هر یک ده درم بنوشند و بگیرند روغن گل دو جزو و گلاب یک جزو و سرکه کهنه ربع جزو و در شیشه دهن فراخ حرکت دهند تا آنکه ممزوج گردد قدری ازان
بر سر نهند و یا دران پارچه کتان یا خرقه رقیق تر کرده نهند و گاه گلاب تنها یا سرکه تنها نفع میکند و بزر قطونا بسرکه لت کرده بر سر نهادن آنرا سود مند بود و یا لعاب
خطمی و سرکه آمیخته بر سر نهند و بر و غنهای سرد مثل روغن کدو و بنفشه یا نیلوفر یا روغن بید سعوط کنند ابو منصور گوید که فصد قیفال از جانب وجع یا از
جانب وجع شدید کنند و اگر فصد ممکن نبود حجامت ساقین و اگر ممکن نباشد حجامت نقره نمایند و حل طبیعت بماء الفواکه مثل هلیله زرد و آلو بخارا و تمر هندی و عناب
و سپستان و اصل السوس و بنفشه و ترنجبین و خیار شنبر و شکر باید کرد و یا بگیرند هلیله زرد کوفته بوزن پانزده درم و در آب آلو بدستوریکه در قول ابو سهل
گذشت صلایه کرده صاف نموده دو اوقیه جلاب و ده درم شیرخشت یا ترنجبین داخل کرده بنوشند و یا انار شیرین و ترش لشحم آنها افشرده بقدر دو ثلث رطل
با شکر یا ترنجبین بنوشند و یا خمیرهٔ بنفشه یا مغز خیار شنبر از ده درم تا پانزده درم در جلاب ممزوج یا آب گرم مالیده بنوشند و یا اندک سرکه در آب گرم آمیخته
بنوشند که سریع الاسهال ست و دیگر تراکیب مسهله همانست که در قول ابو سهل و گیلانی گذشت و ترکیب حب رب هلیله و غیره در علاج صداع صفراوی
بیاید خجندی گوید که بعد فصد اطفای خون باشربهٔ حامضه مثل شربت انار و شربت تمر هندی و سکنجبین و شربت عناب و نیلوفر کنند و تلیین طبیعت
بمطبوخ فواکه و شیرخشت و ترنجبین و شربت ورد مکرر و شربت اجاص مسهل و آب انارین با شیرخشت نمایند و اگر تپ و سرفه بادی نباشد شربت
تمر هندی و شربت لیمو و رب فواکه حامض بنوشانند و اگر بادی سرفه باشد خمیرهٔ بنفشه با سپستان و نیلوفر و عناب دهند و این شربت عناب که
مطفی خون ست و جمیع امراض دموی را نافع بود و تسکین هیجان خون نماید عناب یک رطل کشنیز خشک سی درم عدس مقشر صد درم پوست بیخ کاسنی
ده درم همه را در سرکه سه روز بخیسانند پس خوب جوش داده صاف کرده شکر بقدر احتیاج داخل کرده بقوام آرند و ده درم در آب زرشک سی درم
حل کرده بنوشند و نقوع مرکب این مرض را نافع ست و نسخهٔ آن در علاج امراض دماغی دموی مذکور شد و این ملین نافع ست آب انارین معصور لشحم آنها
نیم رطل شربت ورد مکرر یا گلقند بغدادی پانزده درم ترنجبین پانزده درم شیرخشت ده درم بر هم سحق و مرتب سازند انطاکی گوید که اگر علامات دلالت کند

فائده

برانکه مادهٔ دموی ست فصد قیفال کنند و اگر صداع متعدی بسوی دماغ از عضو دیگر باشد فصد مشترک نمایند وگاهی در صداع صفراوی بسبب حدت خون فصد کرده میشود بعده تنقیه خلط غالب بدوای مناسب آن کنند و از مجربات خاص بصداع حار که استخراج آن کرده ام و این دوا مستعمل گشته سه اوقیه خمیرهٔ بنفشه یک اوقیه عناب سپستان آلو بخارا گلاب روغن گل هر واحد نیم اوقیه هر را در چهار صد درم آب شیرین بپزند تا چهارم حصه بماند صاف کرده بنوشند و غذا آبکامه یا اسفاناخ یا مزوره آلو سازند و گلاب در روغن گل و سرکه و آب مورد و کدو و صندل که در آن کافور یا افیون متناول بود مجموع یا مفرد حسب ماده طلا سازند و روغن مجرب بسائر انواع صداع در علاج کلی اقسام صداع مذکور شد و از معمولات طلا ایجیر قیروطی آرد و زعفران است رگ ایارج تا بسید روغن بنفشه طلا را و سعوطا مستعمل است اقتباس می نویسد که اول فصد سر و کنند و از بنفشه و صندل سفید و حضض مکی هر واحد سه ماشه گلاب روغن گل هر واحد یک توله کافور دو ماشه طلا سازند و از برگ بید و مکوه و گلاب و عطل طلب و خرفه مجموع یا مفرد ضماد نمایند که رفع درد فی الحال می نماید و شیرهٔ خرفه و کاسنی هر یک نه ماشه تخم کاهو مقشر چهار ماشه آلو بخارا هفت عدد عناب کلان چهار عدد در گلاب و عرق کاسنی و بید ساده و نیلوفر هر یک پنج توله بر آورده شربت نیلوفر و سکنجبین عطری هر یک یک نیم توله داخل کرده بنوشانند تا سه روز و غذا اسفاناخ یا ماش سبز و سیاه یا برنج و دال تنک و مربای آمله و کدو و ندره و تمر هندی نیز دهند و اگر درد باقی ماند در روز چهارم به تنقیه خاص پردازند مثلا رگ پیشانی یا صدغین یا قیفال کشایند و دوا و غذا بدستور دهند تا هفت روز و در روز هشتم تنقیه بمطبوخ فواکه اهلیلجی یا علوبخان کنند بایی نوع آلو بخارا زرد آلو هر یک هفت عدد عناب کلان ده عدد سپستان چهل عدد پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هر یک ده درم برگ بنفشه تخم کاسنی هر یک نه ماشه در گلاب و عرق شاهتره و کاسنی و نیلوفر هر یک نیم پاو شب خیسانیده صبح جوش کرده خیار شنبر تمر هندی ترنجبین هر یک بست درم گلقند ده درم مالیده صاف نموده روغن بادام شیرین دو مثقال اضافه نموده بکار برند و بجای آب بر عرق کاسنی و گلاب و شاهتره اکتفا ورزند و وقت شام غذا شله اسفاناخی دهند و صبح تبرید دهند و همین نمط سه چهار روز استعمال نمایند و اگر اندکی درد سر باقی ماند پس موی تارک سر تراشیده شرط زده محجمه گذاشته سخت بکشند بعده سیماب هفت ماشه در آب گل سه گلاب و روغن گل هر یک یک توله آمیخته بهاون سنگ بیرنجی تا یک گهری سحق بلیغ نموده بجای شرط تا یک ساعت بجوشی بمالند که فی الحال رفع درد مینماید

علاج صداع صفراوی

سببش غلبه صفرا و هیجان و ارتفاع ابخره و ارتقای مادهٔ آنست بسوی دماغ و امتلای عروق سر از آن و از جالینوس منقول است که از اسباب این صداع استعمال اغذیه و اشربه حاره و تعب مفرط و سهر دائم و صوم متواتر و کثرت مشی در صیف و زمانه گرم است والا تبدیل مزاج و تلطیف و تسکین حرارت تبرید یکه در علاج امراض دماغی حار ساذج مذکور شد باید نمود و دیگر اشربه مبرده که در علاج صداع حار ساذج مسطور شد استعمال کنند و یا شیرهٔ تخم کاهو یک توله شیرهٔ مغز تخم کدو دو توله با شربت بنفشه و شربت نیلوفر دو توله بدهند که معمول حکیم میرزا علی شریف است و شیرهٔ خیارین و مغز تخم کدو و کاهو و آب آلو و تمر هندی و شربت بنفشه نیز مفید و علاج این قسم بعلاج صداع دموی قریب است لیکن در علاج این نوع در مشروبات و غیره اشیای بارد رطب اکثر استعمال نمایند و در دموی بارد یابس بیشتر بعمل آرند و استعمال شربت نیلوفر و بنفشه و سکنجبین و شربت نارنج و لیمون و انارین بشرط عدم سرفه انفع است و اگر سرفه باشد شربت خشخاش و خمیرهٔ بنفشه و سپستان نافع و اگر با سرفه تپ نزله باشد نوشیدن طبیخ آلو بخارا عناب شاهتره خطمی با شربت نیلوفر نیز مفید است و اگر با این صداع تپ باشد و قاروره ناری بود لعاب بهدانه شیرهٔ تخم خیارین در عرق عنب الثعلب عرق شاهتره بر آورده شربت نیلوفر داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و روز دیگر شیرهٔ مغز تخم کدو شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ آلو بخارا اضافه کنند و یا شوربه بارد نمایند بعد تخفیف اولا شیرهٔ کدو معه قوت نموده بعده شیرهٔ کاهو و در کنند وگاهی در تخفیف بیقراری از صفرا و خفقان عناب پنج دانه آلو بخارا هفت عدد بهدانه سه ماشه در عرق گاوزبان ده توله مالیده صاف نموده شربت نیلوفر شیرهٔ کشنیز خشک چهار ماشه شیرهٔ تخم کاهو شش ماشه داخل کرده داده میشود و بعد تسکین ماده نضج او منضج بارد نموده مسهل صفرا و حب هلیله دهند و از معمولات حکیم علی شریف است که بعد نضج از گل بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر یک یک توله بیخ کاسنی گل سرخ هر یک چهار ماشه تخم خیارین دو توله آلو بخارا بست عدد ترنجبین شیر خشت هر یک چار توله تمر هندی شش توله مغز فلوس شش توله گلقند چهار توله شربت بنفشه چهار توله شیرهٔ مغز تخم کدو نه ماشه تنقیه سازند و در یوم راحت آمله مربی یک عدد و لعاب بهدانه سه ماشه و شربت نیلوفر دو توله بدهند

غذا شله مونگ با روغن گاو تازه و بقله کاهو و خرفه و پالک و کدو و خشکه سازند و شربت ورد و دیگر سکنجبین نیز مسهل صفرا است و استفراغ با ده هلیله مناسب است و اگر
خواهند مسهل بارد داخل کنند و الانقوع هلیله دهند باین طور که پوست هلیله زرد ده درم در مقدار نیم رطل آب خالص یا آب کاسنی یا عرق یا آب آلو بخارا چهار
درم شب خیسانیده صبح صاف نموده شیرخشت و ترنجبین پانزده درم دران حل نموده نیم گرم وقت سحر بیاشامند و اگر بدل آلو تمر هندی کنند انفع خواهد بود و یا
عناب ده دانه سپستان مویز منقی هر یک پانزده دانه گل بنفشه سه مثقال همه را در نیم رطل آب خالص و یا عرقهای مناسب مثل عرق کاسنی و نیلوفر
شب بخیسانند و صبح مالیده صاف نموده فلوس خیار شنبر و ترنجبین از هر یک ده درم و یا زیاده بمقدار حاجت حل نموده صاف کرده
روغن بادام شیرین بران چکانیده بیاشامند و بدانند که استعمال هلیله بشرطی جائز نیست که با صداع تپ و سرفه و سهر باشد
و لهذا عمل آن بقبض و عصر است و این موجب تضییق مجاری و دفع رقیق ماده و غلظ و تحجر و تشبث باقی و ارتباک آنست و این موجب
اثل بهلاکت ست و همچنین دیگر ادویه مسهله بعصر در حمیات خصوصا در اوائل جائز نیست بجهت آنکه رقیق ماده را دفع می نمایند و باقی را غلیظ و تشبث
و این باعث هلاکت ست پس اگر در حلق و صدر خشونت باشد یا تپ بود ترک نمایند چیزی را که دران قبض و خشونت ست و با دویه
مزاج باشربه و اغذیه مبرده مرطبه و تبرید و ترطیب سر با ضماده و سعوطات وغیره کنند بانچه در علاج امراض دماغی حار ساذج و صداع حار ساذج گذشت
کشنیز و سفوف بنفشه و اگر سرفه باشد قرص طباشیر کافوری همراه البه و اشربه مناسبه برای تسکین حرارت بدهند و گاهی سر دبوئیند و اگر بیداری و خشکی دماغ
اذیت دهد روغنهای بارد رطب بر سر بمالند و در گوش و بینی چکانند مانند روغن کدو تازه و یا روغن خیار یا بنفشه بادام و یا نیلوفر مفرد یا مرکب نموده بر سر
کرده و چکانیدن آب برگ کاهو در بینی و یا شیر دختران و یا شیر خر نیز نافع و از مجربات بعض سلاطین ست که خیارت را در پارچه بسته آویزند تا آب او بچکد پس
بیش سائیده آمیز نموده بر سر ضماد نمایند که عجیب النفع ست و ایضا سعوط سرطان مطبوخ که در علاج صداع حار ساذج در قول صاحب کامل گذشت در گوش
چکانیدن از مجربات اوست و یا افیون کافور بزر البنج مساوی با آب سائیده حب بالقدر عدس سازند و یک حب ازان در روغن بنفشه حل کرده در بینی و گوش بچکانند
و اگر عنب الثعلب مع شاخ و برگ و تخم کوفته سه قطره از آب آن در بینی چکانند و بعده چند قطره روغن بنفشه بچکانند و برای این صداع از مجربات رازی
ضماد آرد جو بگلاب سرشته بر پیشانی و یا فوخ نافع و ضماد کاهو بگلاب و یا حنا بسرکه سائیده بدستور و همچنین ضماد و شیاف مامیثا و صندل و گل سرخ
درد بر صدغین لاذق ... و بالایش صفحه باریک اسرب ببندند و این نطول نافع ست آب کدو و جراده او و کاهو سبز و تخم آن تخم خشخاش و پوست آن
بنفشه نیلوفر گل بید و برگ آن شاهسفرم در آب جوشانیده بر سر نطول کنند و بر بخار آن انکباب نمایند و یا بنفشه جو مقشر نیم کوفته اصول پوست خشخاش گل
تخم کاهو برگ بید مساوی در آب جوشانیده صاف نموده و اندک افیون خصوصا هرگاه درد شدید باشد دران آب گداخته ... تحلیل نمایند که صداع حار
را نافع ست و نطول گلاب و سرکه در روغن گل نیز مسکن وجع و حرارت و از افضل ادویه و بی غائله است و اگر صداع مع سهر باشد طبیخ خشخاش و آب کاهو
زیاده کنند و اگر التهاب بود آب کاهو یا خرفه یا کاسنی و عنب الثعلب افزایند و کما ذکره در علاج صداع دموی گذشت بعده تنقیه برای تحلیل بقیه مواد
از مجربات احقرست و غذا ماء الشعیر ممزوج بگلاب و آب انارین و دیگر اغذیه بارده که در علاج صداع حار ساذج و دموی مذکور شد بدهند اقوال اکابر
متاخرین بنویسند که گل بنفشه تخم کاسنی و خیارین مغز تخم کدو هر یک نه ماشه آلو سیاه زرد آلو هر یک ده عدد تمر هندی چهار توله در گلاب و عرق بید ساده هر یک
نه توله خیسانیده مالیده صاف نموده شربت لیمون کاغذی سه توله داخل کرده بنوشانند و از صندل سفید و گل بنفشه و کشنیز و کاهو در گلاب سوده ضماد نمایند
و از ... گل ... بنفشه و نیلوفر و برگ بید و کنار سبز و نمک هندی هر یک دو ست جوش کرده صاف نموده پاشویه نمایند و باید که پرده میان زوی بیمار
آب حائل سازند تا بخارات بدماغ نرسد و اگر احیانا بر سر پهان زمان غشی احداث نماید و مرگ مفاجات بکشد کذا فی ... و غذا خرفه و پالک که از ابتدا تمام
باشد همراه نان تنک دهند و روز پنجم یا ششم بارسال ... مطبوخ آلو دهند آلو بخارا پنجاه عدد پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی برگ سنا هر یک پنج درم
تخم ... نیلوفر گل بنفشه ... گل سرخ هر یک نه ماشه در گلاب نیم آثار عرق نیلوفر پاو آثار شب خیسانیده صبح جوش دهند که بنصف رسد مالیده صاف نموده

ترنجبین مغز خیارشنبر هر یک هفت توله گلقند شربت ورد مکرر الهیلی عاو سنجانی هر یک چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده دهند وبجای آب گلاب تنها اکتفا نمایند
ووقت شام غذا شله یا اسفاناخی وخشکه گیلانی با اسفاناخ خورانند وصبح تبرید شیره کاسنی وخیارین هر یک نه ماشه تخم کاهو مقشر پنج ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در گلاب وعرق
کاسنی وبید ساده هر یک هفت توله عرق بید مشک پنج توله برآورده شربت ترنج یا انارین چار توله داخل کرده سبوس اسبغول نه ماشه خورانیده بنوشانند وهمین نمط سه چهار مسهل
داده جهت تعدیل مزاج این اطریفل کشنیزی تالیف علوی خان دهند پوست هلیله زرد پوست هلیله آمله هر یک سه درم کشنیز نصف وزن ادویه بقند سفید قوام ساخته
از دو مثقال تا یک توله با شربت نیلوفر وشربت نارنگ هر یک یک نیم توله عرق کاسنی ونیلوفر هر یک هفت توله بکار برند ودر نسخه اطریفل کشنیزی معمولی پوست هلیله
کابلی وهلیله سیاه نیز داخل ست ووزن همه مساوی وکشنیز برابر جمله وعوض قند شهد خالص سه وزن همه ادویه است وجهت منع بخارات ورفع درد سر این سفوف مجرب
واز مخترعات راقم است کشنیز سه روز در سرکه تر نموده مدبر کنند گل بنفشه گل سرخ هر یک یک نیم توله نمک لاهوری یک نیم توله عصارهٔ زرشک یک توله سفوف ساخته از دو درم
تا دو مثقال با آب سرد صبح وشبانگاه بدهند واگر بعد از تنقیه دردی باقی ماند روغن کدو وخیار ونیلوفر وشیر زنان در بینی چکانند تنها ویا باشیر مرکب نموده عیسی گوید که اگر از صفرا باشد
بطبیخ هلیله وافسنتین وسقمونیا اسهال آورند یا آب لبلاب وبنفشه بنوشانند واگر با صفرا اخلاط دیگر غلیظ باشد حب صبر وشبیار یا نقوع صبر تنها نوشند وآن اینست که در آب کاسنی سه صبر خالص و
اندک کتیرا تر کنند تا آنکه حل شوند پس صاف کرده بنوشند واگر حاجت بتقوی تر ازین باشد حب قوقایا خورند وتبرید مجالس بهوا وریاحین کنند واگر درد ساکن نشود معلوم کنند که درینجا چیزی
محتاج تحلیل ست پس ضماد معمول از بابونه وخطمی وآرد جو استعمال کنند واگر بیمار را بیخوابی باشد طبیخ خشخاش وبنفشه ونیلوفر وجو مقشر بر سر ریزند وهرگاه بعد تنقیه ماده سوء مزاج
در دماغ باقی ماند بر صدغین گلاب وکافور وصندل واندکی سرکه طلا نمایند ویا شیر زنان بر سر دوشند وبروغن بنفشه یا روغن کدو یا روغن نیلوفر سعوط کنند وآنچه تبرید سر بقوت نماید
اینست که بگیرند شیاف مامیثا وتخم کاهو وصندل سفید وصندل سرخ وفوفل وافیون وبسرکه وگلاب آمیخته بر صدغین وپیشانی طلا کنند شیخ میفرماید که با صداع صفراوی اگر
ادنی حرکت خون ببینند علاجش اینست که اندک خون برآرند واگر آثار دم یافته نشود وابتدا باستفراغ بمثل هلیله نمایند اگر تپ نباشد والا بمزلقات وچیزی که دران خشونت
وعصر نباشد مثل شیرخشت وشربت فواکه وآب لبلاب وگاهی بشاهتره وحقنهای لینه نیز تنقیه کرده میشود واگر مواد صفراوی غلیظ باشد یا متشرب در طبقات معده بود
که از قی بر نیاید واز مسهلات مزلقه ازلاق نیابد احتیاج استفراغ بایارج فیقرا مع سقمونیا گردد ویا اثر ابر مزلقات افزایند ویا بطبیخ هلیله بنسخهٔ قرابادین تنقیه نمایند بعد ازان
تعدیل مزاج بچیزیکه دران ترطیب وتبرید باشد باید کرد یا از بدن باغذیه واشربه ویا از سر اگر سبب تنها دران باشد بمعالجات مذکوره در علاج امراض دماغی حار ساذج
وصفراوی وهر چیزیکه بدان معالجه سوء مزاج حار یابس کرده میشود وبحسب اسباب عامیه حرارت واسباب عامیه یبوست واز لطوخات نافع صداع این قرص زعفران است
وسهر را نیز نافع بود بگیرند زعفران هفت مثقال ومر دو مثقال وعصارهٔ غوره وقلقدیس وصمغ هر واحد یک نیم مثقال وشب یمانی هشت مثقال وقلقطار پنج مثقال
این ادویه را باریک سایند بشراب عفص سرشته قرص سازند ووقت حاجت یکی ازان بسرکه ممزوج بگلاب حل کرده بر صدغین طلا نمایند وبقول شارح گیلانی
بهتر آنست که اندکی افیون بگل بنفشه وخشخاش وآرد جو دران افزایند وگلاب وسرکه که دران حل میکنند زیاده نمایند والا این قرص درین زمانه ما در صداع
یا در سهر کمتر فائده میکند مجوسی گوید که در صداع حادث از صفرا باید که فصد نمایند وخون اندک اخراج کنند بهر آنکه فصد استفراغ صفرا یا خون می نماید وحرارت را کم
میکند چه صفرا غیر متمیز از خون میباشد وبعد ازان تنقیه بمسهل صفرا مثل مطبوخ هلیله وتمر هندی وخیارشنبر نمایند بگیرند پوست هلیله زرد کوفته بست درم تمر هندی
مثل او ودر دو رطل آب بجوشانند تا ده اوقیه بماند مالیده صاف نموده یک اوقیه فلوس خیارشنبر مالیده مکرر صاف کرده یک مثقال روغن بادام شیرین
بران انداخته بنوشند نیم گرم ویا بگیرند آلوی بزرگ شیرین سی عدد وتمر هندی سی درم ودر سه رطل آب بپزند تا به ده اوقیه باز آید وصاف کرده بران شکر سلیمانی بست
درم سقمونیای مشوی از نیم دانگ تا یک دانگ بحسب حاجت انداخته نیم گرم بنوشند ویا آلو بخارا مقوی بسقمونیا ویا شربت ورد بسکنجبین یا آب لبلاب بکار برند
واین مطبوخ مخرج مرهٔ صفرا است بگیرند هلیله زرد منقی کوفته پانزده درم عناب بست عدد آلو بخارا بست عدد تمر هندی پانزده درم گل سرخ بنفشه افسنتین
هر یک پنج درم شاهتره ده درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا ده اوقیه باقی ماند وصاف کرده صبر نیم مثقال سقمونیا نیم دانگ انداخته بنوشند پس بعد تنقیه اضمده
واطلیه ونطولات مذکوره در علاج صداع حار ساذج استعمال نمایند وتا استفراغ بدن وتنقیه کامل از نطولات واضمده حذر کنند که این صداع را زیاده کند بسبب

واجتذاب دوا ماده را از سائر بدن بسوی سر و از سر بسوی دماغ پس توریم او نماید و ضرر او شدید گردد و این سبب آفت عظیم شود ایلاقی و جرجانی می‌نویسند که اول تدبیر تنقیه صفرا و تسکین حرارت باید کرد اما آنجا که حرارت سخت عظیم باشد استفراغ بشربت بنفشه و سفوف بنفشه و شربت آلو و آب میوها و تمر هندی و انار ترش و شیرین و شیر خشت نمایند تا هر دو مقصود حاصل شود و آنجا که حرارت عظیم نباشد استفراغ بمطبوخ هلیله و نقوع صبر و مانند آن باید کرد و تسکین حرارت بسکنجبین و شربت غوره کنند و از تخم با تخم خرفه و لیست و شکر و آنجا که در حلق درشتی باشد الیضا تسکین بشربت بنفشه و شربت آلو و کشکاب و لعاب اسبغول باید کرد و آنجا که حاجت بمنع بخار از دماغ و تسکین حرارت باشد هیچ شربت موافق تر از اسبغول و شکر نیست و اگر کشنیز خشک و بنفشه و گل سرخ مساوی بسایند و شکر برابر هر سه آمیخته صبح و شب بقدر دو درم تا سه درم با آب سرد بخورند بخار باز دارد و حرارت را بنشاند و آنجا که قبض شکم بود و پیچ شکم و قراقر نبخ و ده شیاف صابون سازند تا اسهال آرد یا بوره و نمک بسیار در آب آمیخته و پشم پاره و پنبه بدان تر کرده بر دارند و بعد تنقیه آب بنفشه و نیلوفر و آب بید و گلاب و آب کاهو و آب عنب الثعلب و غیر آن بر سر نهند چنانچه در علاج صداع حار ساذج گفته شد و آنرا که از بیخوابی و خشکی رنج باشد این آبها با روغن بنفشه و روغن بید بکار برند و بعد استفراغ شیر زنان و روغن مغز تخم کدو و یا روغن مغز تخم خیار یا روغن نیلوفر در بینی چکانیدن صاحب بیخوابی و خشکی را سود دارد و آنرا که خشکی سخت غالب باشد شیر زنان بر سر و شیر خر بر سر نهادن نافع بود لیکن اگر قوت ضعیف باشد بعوض شیر بنفشه و نیلوفر و خطمی و خشخاش و گل نسرین و کشک جو و اندکی بابونه در آب بپزند و روغن بنفشه بر آن آب ریخته بیمار سر بر بخار آن دارد و چادر بر سر او کشند تا بخار بیرون نرود و هرگاه بعد از این تدابیر و گذشتن یک هفته صداع زائل نشود باید دانست که حاجت بتحلیل است از بابونه و خطمی ضماد سازند و اگر تب نباشد در حمام برند و آب نیم گرم بر سر ریزند و بعد حمام طعام کاهو و سرکه خورانند و روغن بابونه بکار برند و آنرا که آن ضمادها و روغنها از وی دور دارند و عوض آن سرکه و گلاب و صندل و کافور و بنفشه و مانند آن بویانند صفت شربت آلو آلو سیاه بزرگ را شسته در آب که سه انگشت بالای آن باشد بجوشانند تا مهرا شود و لیس مالیده آب با گلاب بقدر حاجت آمیخته صاف کنند و نیم وزن آلو شکر افزوده بقوام آرند طبع را نرم کند و در جمیع امراض گرم مفید بود و اگر حاجت آید از نیم دانگ تا یک دانگ سقمونیا در آن حل کرده بدهند اسهال تام کند صفت جلاب که ملین طبع و مفید درشتی حلق و صاحب قولنج و لقوه و فالج را اگر حرارت نبخ دهد با آب آمیخته عوض ماء العسل دهند شکر طبرزد یک من در سه من آب بآتش نرم بپزند و کف دور کرده بقوام آرند و با آب سرد آمیخته بخورند و اگر حرارت سخت قوی باشد بر هر من شکر یک من لعاب اسبغول و سه من آب یا گلاب افزوده بقوام آرند صفت نقوع هلیله پوست هلیله زرد و تمر هندی و مویز منقی سپستان هر یک سی عدد فلوس خیار شنبر بنفشه هر یک دوازده مثقال آلوی سیاه بیست دانه همه را در سه من آب گرم تر کنند و یک شبانه روز نهند و هر صباح مقدار هفتاد درم از آن صاف کرده بیست درم شکر انداخته بخورند و دیگر نقوع هلیله و طبیخ هلیله و مسهل لطیف آب انار ترش و شیرین و حب بنفشه در اقوال سابق و صداع دموی مذکور شد و این مطبوخ بنفشه نیز نافع عناب بیست دانه اصل السوس مقشر نیم کوفته ده درم بنفشه هفت درم فلوس خیار شنبر در آن حل کرده صاف نموده بخورند و نقوع صبر انیست آب کاسنی افشرده یک من صبر سقوطری بیست درم هر دو را در شیشه کرده در آفتاب نهند و بوقت حاجت مقدار سی درم بدهند و در اجزای ضماد شیاف ماميثا که در قول عیسی گذشت گل نسرین عوض صندل سرخ داخل کرده و هر یک یک جزو و افیون نیم جزو گرفته بر سر نهند و پارچه بسرکه تر کرده بالای ضماد بپوشند و آنرا که در دبیقرار کند کافور و افیون هر یک یک طسوج بروغن بنفشه یا روغن بید آمیخته در گوش و بینی چکانند و این همه بعد تنقیه بکار برند و غذا آنچه در صداع حار ساذج گفته شد تناول نمایند سعید گوید که علاج صداع حادث از زیادتی مره صفرا باستفراغ صفرا از اسهال است نه باخراج خون بلکه ادویه که شان آنها اخراج این خلط بود مثل مطبوخ فواکه و یا غیر آن معمول از بنفشه و هلیله و تمر هندی و آلو است و اگر خلط صفراوی بسیار باشد و احتیاج اسهال زیاده افتد دواء السقمونیا قوت دهند اگر مزاج متحمل بود و بعد تنقیه مریض یا مبردات مثل شیره تخم خرفه و خیارین و هندبا و ماء الشعیر آب انار [illegible] بنوشانند و امر بکبیدن انار کنند و بهنگام قبض طبع آب تمر هندی و آلو بخارا بجلاب بنوشند و آبیکه در آن جو و نیلوفر و کاهو و کدو و پوست خشخاش جوشانیده باشند و یا آب سرد بسرکه و گلاب و روغن گل بر سر ریزند و بروغن بنفشه و کدو سعوط نمایند و تغریق راس و جبهه بدان کنند و نیلوفر و بنفشه بویند و بصندل و کافور و اندکی افیون و اقاقیا بآب کاهو و آب حی العالم سرشته بر جبهه و صدغین طلا سازند و اگر صداع قلق عظیم آرد انزروت در این ادویه افزایند و بالاسه

طلا قطعهٔ اسرب باریک نهاده بر بندند تا حرکت شریان منع گردد و تصاعد بخار بسوی سر کم شود و غذا نان صاف مغسول بالبقول بارد رطب دهند و بر استعمال
مزورات اقتصار ورزند و چون صداع ساکن شود ماهی سفید شدید البیاض بسرکه یا زرده بیضه بسرکه یا چوزهٔ مرغ معمول بآب غوره یا بسرکه و کشنیز جایز دارند و
ابن الیاس گوید که علاج این نزدیک بعلاج صداع دموی ست جز آنکه در معالجهٔ این میل باشیای بارد رطب بیشتر و ترک فصد و اسهال طبیعت بمطبوخ هلیله
باید و ایضاً حل طبیعت بمار الفواکه مثل آلو و عناب و تمر هندی و سپستان و هلیله زرد و کابلی نمایند و یا سکنجبین ساده و شربت ورد دهند و شربت بنفشه و شربت خشخاش
و ربوب فواکه بارده و خمیرهٔ بنفشه بدهند اگر بادی سرفه و بحة الصوت باشد و غذا ماء الشعیر اگر تپ باشد والا مزورهٔ ماش مقشر با سفاناخ و مغز بادام دهند و اگر سرفه و گرفتگی
آواز نباشد با آب انار مز معصور لشحم آنها و شکر سفید و ترنجبین تلیین کنند و غذا مزورهٔ آلو جبلی یا تمر هندی یا انار دانه یا زرشک بمغز بادام و شکر و کشمش سازند و اگر صداع
شدت نماید و امر عظیم گردد و خوف حدوث سرسام حار باشد پس در اسهال طبیعت بمار الفواکه و حقنهای نرم مبالغه کنند و بادهان مبرده مثل روغن بید و کدو و شیر
زنان سعوط نمایند و چراده کدو و خیار و عنب الثعلب تر و کاهو و خبازی کوفته تنها یا بسرکه و آب سرد بر سر ضماد کنند و اگر برگ نی شکر کوفته تنها یا بسرکه و آب سرد
ضماد کنند نیز نافع بود و اگر چیزی ازین حاضر نباشد آب سرد بپیاله بر سر ریزند تا آنکه سردی او محسوس شود و بقعر سر رسد و کافور و صندلین و گلاب بو بیند و ایضاً ضماد
سویق جو بگلاب و سرکه نافع بود و یا بر صدغین و پیشانی و تارک سر شیاف مامیثا و صندل و گل سرخ و کافور و یا اسبغول بروغن بید و بنفشه طلا کنند و اگر درد شدید
باشد اندک کافور دران افزایند و اگر در سر بخارات غلیظ و دودی و طنین باشد مبردات قویه ازان دور دارند و روغن بابونه و سرکه بکار برند و تلیین طبیعت بحقنهٔ ملینی
که دران حشائش ملطفه مثل بابونه و شبت و حلبه و مانند آن بود باید کرد و جلاب اصل السوس مقشر کوفته سه درم و بنفشه خشک سه درم با شکر سفید و ترنجبین
هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ ماش مقشر و نخود مقشر بمغز بادام سازند و دست و پا با آب گرم مطبوخ سبوس گندم بشویند و اگر با صداع قلق و کرب و
اضطراب و زردی چشم باشد آب انار میخوش لشحم آن افشرده و اندکی گلاب و سرکه یا ماء الرائب یعنی آب ترش که بالای دوغ آید بنوشانند و غذا اقسام بوارد
دهند و در مساکن بارده نشانند و زیر بادکش سرد مبلول بگلاب جلوس نمایند و آنچه خاص ایشان را نافع بود خوردن آلو خشک و کشمش و حماض و به و امرود
و آنچه مهیج صداع حارست قیام در حمام حار یا آفتاب یا نزدیک آتش و دخان و قبض طبیعت و شرب صرف و پیاز و گندنا و سیر و شهدانج و جرجیر و حلبه و شیر
و صندقوقی و بخور باشیای گرم مثل کندر و مشک و غالیه و افاویه و صبر و بوهای بد قوی الرائحه مثل بوی مردار و جلود رطب و گوگرد و قطران و خوردن یا شمیدن
زعفران ست و آنچه مضر دماغ بخاصیت ست کرفس و فراخ و غیره است که در علاج کلی امراض دماغی مذکور شد و شمیدن سرکه دماغ را نفع دهد و خوردن آن
مضر بود صفت دوائی که اسهال صفرا برفق نماید بگیرند پوست هلیله زرد از ده درم تا بست درم کوفته در سه رطل آب تر نموده بآتش نرم بجوشانند تا بیک رطل
آید صاف کرده بست درم شکر طبرزد یا ترنجبین پانزده درم داخل کرده بنوشند و اگر با صداع سرفه باشد از هلیله و مانند آن اجتناب ورزند و این دوا استعمال کنند
که اسهال صفرا بسهولت کند و نفع بخشونت صدر نماید بگیرند بنفشه پنج درم نیلوفر چهار درم عناب سپستان هر یک بست عدد تخم کاسنی سه درم اصل السوس
مقشر کوفته سه درم آلو شیرین بست عدد تخم خبازی سه درم و در سه رطل آب بجوشانند تا نصف بماند و شکر یا ترنجبین ده درم و فلوس خیار شنبر ده درم مالیده صاف
کرده بنوشند صفت حبی که اسهال صفرا و جذب او از دماغ بقوت بغیر اضرار بدماغ و تنقیهٔ بدن نماید بگیرند بنفشه دو درم سقمونیای خالص مشوی نیم دانگ و دو حبه
تربد سفید مصمغ مجوف محکوک بروغن بادام چرب کرده یک درم رب السوس نیم درم پوست هلیله زرد یک درم کوفته بیخته بآب خالص سرشته حبها سازند و این یک
شربت ست صبح بخورند و این حب نیز اسهال صفرا برفق کند بنفشه یک مثقال شیرخشت یک مثقال سقمونیا مشوی یک دانگ تربد مصمغ یک درم رب السوس یک دانگ سائیده بمغز
خیار شنبر سرشته صبح بخورند و اگر از حب کراهت کنند نیم دانگ سقمونیا مشوی در مثل شربت آلو آمیخته بخورانند که در اسهال صفرا عمل نیک نماید و تنقیه بقوت و تلطیف کنند
و شربت اجاص پنجاه درم بنوشیدن صداع حار و حمیات گرم و یرقان را نافع بود و کسی را که محتاج بمسهل قوی نباشد و مطبوخات و حبوبات بد ذائقه را قبول
نکند نیکو ست زیرا که غثیان و کرب نمی آرد و صفت آن در قول جرجانی گذشت و این صداع حار را در ساعت تسکین دهد افیون یک طسوج پوست خشخاش یک درم
سائیده بآب کاهو طلا کنند و یا تخم کاهو بآب آن سائیده بر سر طلا نمایند و خوردن کاهو بسیار نافع ست صفت حبی که برای سفر مرتب سازند بگیرند هلیله زرد عدد

بیان مهیجات

کوفته در ظرف چینی یا شیشه کرده بران چندان آب اندازند که چهار انگشت مضموم بالای آن باشد و سر ظرف بند کرده یک دو هفته در آفتاب داشته آتش بگیرند و دیگر آب بران هلیله ریخته بدستور آب او بگیرند تکرار تا آنکه در هلیله طعم آن باقی نماند پس آن آبها را جمع نموده در آفتاب یا بر آتش ملایم گذارند تا غلیظ شود و دست را بروغن بادام چرب نموده حب بسته از چهار درم تا هفت درم بخورند بگلاب که این صفرا را برفق برآرد و نقوع مطبوخ هلیله بخشند بخندی گوید که شربت نیلوفر و بنفشه و سکنجبین ساده استعمال کنند اگر بادی سرفه نباشد و شربت خشخاش و خمیره بنفشه مع سپستان اگر با سعال بود و تلیین طبیعت بملینات و حقنها کنند نفعی که آن معده را شدید الضرر است مگر آنکه بشرکت معده باشد و این مطبوخ نافع است اگر احتیاج تنقیه باشد هلیله زرد پنج درم هلیله کابلی پنج درم تمرهندی پانزده درم ترنجبین ده درم بر سه معهود مرتب ساخته صبح بنوشند و این شربت آلو مسهل نافع جمیع امراض صفراوی است آلو صد عدد تمرهندی سه اوقیه بنفشه دو اوقیه سقمونیای مشوی یک درم زعفران نیم درم تربد یک درم ترنجبین یک رطل قند سفید یک رطل شربت چهل درم و این حقنه امراض صفراوی دماغی را بسیار نافع است و برفق اسهال کند و حرارت پیدا نماید سبوس گندم در صره بسته یک قبضه جو مقشر یک قبضه بنفشه سه درم تخم خطمی سه درم عناب بیست عدد سپستان بیست عدد نیلوفر چهار درم سنای مکی پنج درم در سه رطل آب بپزند تا کم از رطل بماند در ان شکر یا ترنجبین ده درم روغن بنفشه یا کنجد ده درم حل کرده حقنه کنند و این حقنه تسکین حرارت و غیره تشنگی کند آب کشک جو دو اوقیه لعاب اسبغول روغن بادام شیرین روغن کدو هر واحد یک اوقیه همه را باهم مخلوط کرده حقنه نمایند که لطیفه رحمی و لبیب عجیب که آن داده اند معروف بارد مستعمل در صداع لطوخات و سعوطات پنج است روغن گل و روغن نیلوفر و روغن بید و روغن بنفشه و روغن تخم کدو و صنعت هر یک معروف است و اسنخها سعوط و شموم و ضماد و نطول در اقوال سابق گذشت و هنگام شدت درد این لازق بکار برند بزرالبنج شیاف مامیثا فوفل گل سرخ صندل هر واحد یک جزو افیون عشر جزو با نرمت آمیخته بر صدغین بچسپانند و بالایش قطعهٔ پارچهٔ ابریشم ببندند و این دوای مبرد برای هر دردی که سببش حرارت باشد نافع است تخم کاهو پوست خشخاش تخم خرفه باقلای مقشر کاکنج هر یک یک درم افیون یک طسوج بلعاب اسبغول آمیخته بخورند و حق آنست که نزدیک مخدرات قویه نشوند مگر آنکه درد بحدی رسد و بالجمله استعمال آنها از خارج بدن اولی است و لخلخه مائعات طیب الرائحه مثل آب سیب و گلاب و غیره است در شیشه معطر بصندل و کافور و مشک کنند و ادهان طیب الرائحه مثل روغن خلاف و روغن بنفشه و مانند آن و گویا که آن لفظ عجمی است گویند لخلخه یعنی دوا و مضروب چنانچه قول شیخ الرئیس در علاج صداع تابع حمیات باشد لخلخها شاهانیست و این لخلخه مبرد مقوی دماغ نافع صداع و سرسام حار است صندلین گلاب آب خیار سرکه شیر زنان روغن گل بهم آمیخته ساخته ضماد کنند ابن نوح گوید که اسهال بماء الفواکه و حب هلیله و حب صبر و غیره نمایند و هر یک از ان در سابق مذکور شد و یا آب کاسنی بفشرند و جوش داده کف او بردارند و یک اوقیه صبر در ان انداخته چند روز در آفتاب بدارند بعد از ان از یک اوقیه تا سه اوقیه بنوشند و اگر مریض را چیزی از اوجاع سفل باشد یک درم یا دو درم کتیرا در ان داخل کنند و پارچه را بر برف سرد کرده بر سر نهند یکی بعد دیگری تا آنکه سردی محسوس شود و لقمه سر بسر برسد و هر روز کشنیز خشک یک درم با دو درم شکر بخورند و بنقوع مشمش و آب آلو و آب توت شامی و آب انار ترش و مانند آن لزوم نمایند و لخلخه معمول از روغن گل دو جزو گلاب سرکه خمر هر واحد یک جزو بر هم زنند تا یک ذات گردد و بر برف سرد کرده بر سر نهند و روغن بنفشه بر برف سرد کرده تبرید شدید نماید و یا حشائش بارده مثل برگ بید یا برگ خطمی یا بنفشه یا گل سرخ یا کشنیز سبز یا برگ کاهو یا عنب الثعلب یا برگ نی یا خیار یا بادرنگ یا کدو یا قرطف یا بقله یمانی یا حی العالم یا عصی الراعی و مانند آن مفرد و مرکب کوفته بر سر نهند و ضماد نمایند یا آب آنها سرد کرده بر سر ریزند و با این همه آبها یا اکثر از ان با روغن گل بجوشانند تا روغن بماند سرد کرده بر سر نهند و رطوبت سرطان زنده کوفته سعوط نمایند و یا سعوط طباشیر و شکر که در علاج صداع حار در قول صاحب کامل گذشته بروغن بنفشه یا شیر دختران یا سفیدی بیضهٔ مرغ رقیق بچکانند و اگر در سر بخارات بسیار باشد مبردات مخدره مثل عصارهٔ خشخاش و یبروج و مانند آن استعمال نکنند مگر آنکه بیخوابی شدت کند که درین هنگام خشخاش و نیلوفر و جو کوفته جوشانیده آبش بر سر ریزند و شیر زنان یا شیر بز بر سر دوشند و اگر مریض ضعیف باشد از دوشیدن شیر بر سر حذر کنند و عوض او ضماد معمول از بابونه و خطمی و پوست خشخاش و نیلوفر استعمال نمایند و بر صدغین صندل و کافور و آب یبروج و آب بنج طلا سازند و غذا پست گندم مگر با آب گرم شسته و شرب آب برف مفید و یا نان سفید سه بار در آب تر کرده بتبدیل آب تا نمک نا منقطع گردد پس چیزی از آبهای ترش قابض مثل آب انار شیرین و ترش بر آن ریخته بخورند و بوارد که از کدو و خرفه و بقلهٔ یمانی و سرمق و خیار است و آب غوره

وگلاب و سیب و به و امرود و خربزه شامی و زرشک و ریباس و مشمش و آلو سازند و اگر کم خوابی باشد کدو و کاهو و قطف و خیار بروغن بادام دهند و آنچه مضر صداع
حار ست خرما و باقلا و جوز و انجیر و بادروج و ثوم و بادنجان و مغز چلغوزه و ابازیر و غیره است که در قول ابن الیاس گذشت و مضرات دماغ در علاج کلی امراض دماغی
مسطور شد گیلانی می‌نویسد که نوشیدن شربت بنفشه یا شربت آلو یا نقوع فواکه تمر هندی اسهال صفرا و تسکین می نماید و اگر بآب گرم آمیزند بسرعت اسهال آورد
و باید که سقمونیا و صبر قوت دهند و گاهی سقمونیا تنها در جلاب یا اشربه مذکوره یا در آب انارین بشکر یا در آب تمر هندی و شکر یا در رائب آمیخته داده میشود دوا اسهال می آرد
و درین نوع در تبرید بیشتر از دیگری مبالغه نمایند پس اسبغول در آب انارین مقشورین باندک شکر برای منع بخار و اطفای حرارت بنوشانند و هر صبح شربت آلو و بعد دو
ساعت آشجو و در نیمروز ماء الخیار بنوشند و هنگام شب اسبغول بآب سرد و جلاب سرد کرده بخورند و این سفوف مبرد بدهند مغز تخم خیار و مغز تخم کدو و تخم خرفه و کشنیز
خشک مساوی با همچندان شکر آمیخته سفوف سازند و نخلخه معمول از گلاب و صندل و سرکه و کافور و سائر مشمومات بارده مذکور در صداع حار ساذج بویند و ضمادات
و نطولات که در آنجا مسطور شد استعمال نمایند و هنگام اشتداد وجع ضماد از زروت و غیره و سعوط افیون و کافور در آب برگ بید یا گل آرند و این هر دو نسخه در قول آتی
در علاج صداع حار ساذج مسطور شد و از آنچه تولد صفرا بسیار نماید مثل سوء هضم و اعراض نفسانی چون غم و هم و غضب و سهر و صوم و تقلیل طعام و تاخیر از وقت
آن اجتناب واجب ست و از اغذیه حاره و اشربه حاره و مبخرات مثل جوز و سیر و پیاز و گندنا و خردل و مانند آن احتراز نمایند مصنف خلاصه گوید که وقت هیجان درد
گل بنفشه در آب جوشانیده پای تا زانو در آن نهاده بدست همی مالند و از بالا بر پی می کشند و گل بنفشه نیلوفر خبازی پوست خشخاش جو مقشر نیم کوفته در آب جوشانیده
صاف نموده نیم گرم بر سر ریزند و مالیدن شیر بر کف پاها سودمند ست و باقی تدبیرها نست که در قول ابن الیاس گذشت و بصورت امتلاء ابخره غلیظه در منخرین تنظیف
بمحللات و تسعیط بروغن بابونه و شبت و امثال آن نیز جائز ست

علاج صداع بلغمی

سببش ارتباک و اجتماع اخلاط غلیظه بلغمی ست در عروق سر و سردی اغشیه و اسباب او استکثار اغذیه بارده رطبه و کثرت بیکاری و سکون و تواتر تخمه و استحمام
عقیب تناول طعام و قلت استعمال تنقیه و تحلیل ست پس اولا بهر نضج و تلطیف ماده منضج بلغم یا مغلی حلو یا مغلی منضج بدهند و یا خطمی مویز منقی اسطوخودوس اصل السوس
گاوزبان کشنیز خشک جوشانیده صاف نموده نبات سفید یا خمیره بنفشه یا گلقند داخل کرده دهند و بعد نضج ماده مسهل بلغم و حب ایارج یا حب قوقایا تنقیه کنند و
اصل السوس مقشر بادیان بیخ بادیان پرسیاوشان گل بنفشه اسطوخودوس هر یک چهار ماشه در عرقیات جوشانیده شربت بنفشه حل کرده بنوشند و بعد نضج گل سرخ
شش ماشه مویز منقی بیست دانه سنای مکی نه ماشه مغز فلوس ترنجبین هر یک شش توله گلقند چهار توله روغن بادام شش ماشه افزوده مسهل دهند و روز دوم لعاب تخم کنوچه
چهار ماشه با شربت بنفشه یا شربت اسطوخودوس دو توله تخم ریحان یا بالنگو یا تودری یا فرنجمشک چهار ماشه پاشیده بدهند و در مسهل دوم و سوم هلیلجات هر یک شش ماشه
بیفزایند و اگر غلبه برودت زیاده باشد بیخ کرفس انیسون بادرنجبویه اذخر و غیره در منضج زیاده کنند بعده حبوب یا مسهله تنقیه دماغ نمایند و یا بیخ بادیان بیخ کاسنی
اذخر عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ اصل السوس مقشر شاهتره تخم خطمی خبازی هر یک دو درم اسطوخودوس گاوزبان گل گاوزبان هر یک یک مثقال در
دو رطل آب یا عرق عنب الثعلب و عرق کاسنی و عرق شاهتره بجوشانند هرگاه نیم رطل بماند گلقند چهار توله داخل کرده بنوشند و بعد ظهور اثر نضج در قاروره سنای مکی
هلیله کابلی هلیله زرد افتیمون بصره بسته هر یک دو درم مغز خیار شنبر شش توله شیرخشت و ترنجبین هر یک چهار توله روغن بادام پنج ماشه افزوده مسهل دهند و
گاهی تربد سفید از سه ماشه تا شش ماشه و غاریقون از دو ماشه تا چهار ماشه می افزایند و بعد مسهل بدستور حب ایارج دهند و اگر مریض محرور المزاج بود حب هلیله
و صبح مسهل مذکور بحذف خیار شنبر و روغن بادام جهت بدرقه آن بنوشند و شیخ الرئیس نوشیدن طبیخ افتیمون و مویز با ایارج فیقرا فوق نوشته و اگر از استعمال ایارج
قلق و اضطراب و بطور علل حادث شود تخم خطمی دو درم خبازی نیم درم روغن بادام و آب نیم گرم استعمال نمایند و استعمال این سفوف حب النیل معمول حکیم عالم
سرهندی نیز در تنقیه بدن از بلغم عجیب الاثر ست بگیرند حب النیل و مثل نخود بریان نمایند و افتیمون و سنا و تربد مساوی سفوف سازند و سه درم بگلاب یا
آب نیم گرم بخورانند و این دوای حب الملوک نیز عجیب ست حب السلاطین مدبر و هلیله زرد و دار فلفل هر یک یک جزو زنجبیل سه جزو سائیده بعسل سرشته

ف نسخهٔ سفوف حب النیل

ف نسخهٔ دوای حب الملوک

بقدر دو حبه بدهند که بلغم بسیار بی غائله برآرد و اگر خلط بسیار غلیظ بود بهر تلطیف او ماء الاصول که از پوست بیخ کرفس و سلیخه و انیسون و سنبل الطیب و شیح ارمنی و مصطکی
وغیره ساخته باشند بقدر پنجاه درم با شربت اسطوخودوس و شربت لیمو هر واحد یک اوقیه یا ربع اوقیه گلقند یا با روغن بیدانجیر از یک مثقال تا دو مثقال و روغن بادام
تلخ سه روز یا پنج روز دهد و بعد تنقیه بحب مذکوره کنند و یا این مطبوخ منضج دهند مویز منقی بیست درم ریشه خطمی پرسیاوشان هر یک سه درم سعد یک مثقال انیسون بادیان
مصطکی هر واحد یک درم جوشانیده صاف نموده ده درم گلقند حل کرده باز صاف نموده پانزده درم سکنجبین بزوری اضافه کرده بیاشامند و غذا شوربای چوزه مرغ
یا نان با چلاو سازند و بعد نضج تنقیه نمایند و بعد از تنقیه غرغره منقی راس بعمل آرند و روغن یاسمین یا سداب یا سوسن یا روغن گلچکان یا روغن مهندی بر سر
مالند و از ضمده و سعوطات و شمومات و کمادات وغیره که در علاج صداع بارد سابق گذشت بکار برند و خوردن حب قوقایا یا حب اصطمیخیقون در هر هفته یک بار
یا دو بار بصورت بقیه ماده مفید بود و استعمال هلیله مربی و دبید الورد و اطریفل اسطوخودوس مفید ست و مداومت معجون انطاکی و اطریفل مسهل در ازاله صداع
مزمن از مجربات راقم ست و ایضاً بعد تنقیه بهر تعدیل و تقویت اسطوخودوس ماشه سوده با طریفل سرشته بخورند بعده مویز منقی ده دانه با دیان هفت ماشه جوشانیده
نبات داخل کرده دهند و اگر تقویت دماغ و دل مطلوب بود اسطوخودوس سوده بدواء المسک معتدل یا حار سرشته تناول نمایند بالابش عرق بادیان عرق عنب الثعلب
بنوشند و اگر طبع قبض بود و ضرورت اخراج بلغم باشد ایارج فیقرا چهار ماشه با طریفل کشنیزی سرشته بخورند و عرق شاهتره عرق عنب الثعلب هر یک پنج تولہ نیم گرم
بنوشند و اگر با وجود آن مزاج مریض یابس بود ایارج را بروغن بادام چرب کرده با طریفل صغیر سرشته همراه لعاب بهدانه دو ماشه و عرق شاهتره پاؤ سیر و نبات بدهند
و اگر صفرا با بلغم مرکب بود اسطوخودوس گل نیلوفر هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بنفشه داخل کرده تودری سفید شش ماشه پاشیده بدهند یا گل بنفشه چهار ماشه
در جوشانیده افزوده اطریفل کشنیزی بدل تودری کنند و یا اسطوخودوس گل بنفشه گل نیلوفر پرسیاوشان با شربت بنفشه بدستور بدهند و یا اطریفل کشنیزی همراه
بادیان گل بنفشه جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند روز دوم برعایت انجره و در اعضا سورنجان ماشه سوده با طریفل آمیزند و شاهتره شش ماشه در طبیخ افزایند
و استعمال اطریفل ملین معلوم نیز مفید بود و اگر صفرا و خون هر دو با بلغم مرکب بود اطریفل صغیر خورده شاهتره شش ماشه مویز منقی ده دانه گل سرخ بادیان هر یک شش ماشه جوشانیده
دهند و یا اطریفل کشنیزی همراه پرسیاوشان شش ماشه انجیر زرد چهار عدد شاهتره چهار ماشه جوشانیده نبات داخل کرده بخورند باز اگر غلبه صفرا و خون زیاده معلوم
شود کشنیز خشک چهار ماشه گل بنفشه شش ماشه عوض انجیر افزایند و پاشویه حار از گل بابونه و اکلیل الملک و خطمی و عنب الثعلب و زوفای خشک و حاشا و خردل
و نمک طعام و سبوس گندم و حمام و چوب چینی یا عشبه نیز بصداع بارد مفید ست و برنجاسف حلبه اسطوخودوس برگ اهل و تخم آن وغیره که در قول مسیحی و جرجانی
بیاید بحسب حاجت در آب جوشانیده اول انکباب بران نموده باآبش نطول کردن نافع صداع بلغمی و اقوی از همه تدابیر ست و چند قطره آب آن در گوش و بینی نیز
چکانند و از شمومات نافعه بیروپاه ست و این شموم هم نفع کلی دارد جندبیدستر مشک شونیز بریان جمله را در پارچه باریک بسته متصل ببویند و ضماد قرنفل زنجبیل
بزرالبنج هر یک ماشه افیون نیم ماشه بعد تنقیه معمول ست و این ضماد هم بعد تنقیه بصداع بقیه کفایت کند و مجرب بلاتخلف ست جندبیدستر فرفیون خردل هر واحد
یک درم افیون ربع درم در شراب کهنه حل نموده ضماد کنند و کذا مرو جندبیدستر و فرفیون هر واحد یک جزو افیون ربع جزو در آب سداب حب بسته بروغن چنبیلی
یا قسط سائیده طلا کردن مفید صداع بارد مادی ست و ضماد بابونه اکلیل بیخ کبر گل سرخ سداب کرویا کمون سنبل الطیب عود شبت نیز نافع و اکثر ضماد شبت
فقط و دارچینی صرف و خردل بسرکه سوده یا فرفیون در آب مرزنجوش حل کرده کفایت میکند و جالینوس گوید که اگر فرفیون بروغن لطیف مثل روغن بابونه طلا سازند
در ساعت این صداع را ساکن کند و با وجود این بدوای دیگر حاجت نیفتد و ایضاً او گفته که من در صداع مزمن ضماد سرگین کبوتر صحرائی و حرف استعمال میکنیم
و در شفاء العاجل از و منقول ست که در صداع بارد ضماد بوش دربندی مرکب با جوزبوا و قرنفل و اندکی زعفران در گلاب استعمال می نمود و نفع عظیم میکرد و طلای
روغن فرفیون و ضماد محمد ابن زکریا نیز مفید صداع مزمن ست و طلای سقمونیا بقدر عدسی بروغن گل سائیده مزیل صداع مزمن ست و سعوط مغز تخم سرس
باریک سائیده بقدر ریک سرخ و یا برگ نورسته کنیز خشک کرده سوده منقی دماغ از رطوبت فضلیه است و مرزنجوش فلفل گرد دار شیشعان تنباکو ڈوڈہ بندال هر واحد
ماشه زعفران دو سرخ کوفته بیخته سعوط کردن معطس و مزیل صداع مزمن از مجربات اوستادی مرحوم ست و کذا سعوط مشک نیم ماشه در روغن بادام یا روغن

یک درم حل کرده چند قطره جهت صداع وشقیقه مزمنه مجرب لیکن در استعمال عطوسات احتیاط نمایند که پیش از تنقیه نباشد ورنه موجب تحریک مواد واشتداد مرض دران زمان خواهد شد وبابونه سداب مرزنجوش پودینه در آب پخته روغن ناردین داخل کرده در بینی وگوش چکانیدن نافع واگر مریض کرب با غثیان یا خلش در فم معده خود دریابد قی کنانند واگر با تپ باشد از رفتن بحمام اجتناب نمایند وهرگاه این صداع مستقر ومزمن وماده آن متمکن گردد استعمال چوب چینی نافع بود پس اگر صداع باین تدابیر ساکن نشود وبرودت مزاج دماغ بحال خود باشد وبلد نیز بارد وسن پیری ومریض بارد المزاج بود داغ وسط سر یا هر دو بازو داشتن زخم آن تا زمانی دراز تا از ان چرک جاری گردد وداغ دهیل بدانجانب نماید مفید ست وبسا ست که داغ نمودن یک بار نیز کفایت میکند واگر خوف کوری باشد عرقین صدغین قطع کرده بران داغ دهند وتقلیل آب وغذا وتلطیف او درین صداع از واجبات ست وباغذیه حاره یابسه ناشف رطوبات مثل قلایا ومطجنات وکباب با توابل غیر مصدعه مانند دارچینی وقرنفل وسادج وخولنجان وکرویا غذا سازند ولحوم طیور صحرائی خفیف مثل دراج وتیهو وبچه کبوتر ومرغ با مغز قرطم بخورانند واز اغذیه مبخره مصدعه بارده رطبه اجتناب نمایند وریاضت بسیار کنند وپایها بمالند انتباه مخفی نماند که این صداع اکثر به پیران وزنان بلغمی مزاجان واستعمال کنندگان مرطبات ومبردات بکثرت ودر بلدان بارده وفصل زمستان عارض میشود ودر ابتدا اسهل العلاج ست وهرگاه مزمن گردد مخوف بود وعلاج او صعب باشد وبصرع یا فالج یا لقوه یا سکته یا کوری چشم مودی گردد پس در علاجش تهاون نفرمایند ودر تسکین آن بحسن تدبیر واصلاح اغذیه وملازمت ادویه سعی نمایند

اطریفل مسهل منقی دماغ معمول ودر صداع مزمن پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله بسفایج اسطوخودوس گاوزبان غاریقون بادیان هر واحد دو مثقال مویز منقی سنامکی هر یک دو توله ترید موصوف یک توله مغز بادام یک توله ادویه سائیده بروغن بادام یا روغن گاو چرب کرده شهد سه چند بقوام آورده شربت خوراک تا دو توله ومعجون انطاکی در قول انطاکی خواهد آمد

اطریفل اسطوخودوس نافع درد سر ودیگر امراض بلغمی وسوداوی دماغی واگر بعد تنقیه درد سر باقی باشد باید که چندی برین اطریفل مداومت نمایند پوست هلیله زرد وکابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله گل سرخ اسطوخودوس بسفایج افتیمون کشمش مساوی سائیده بروغن بادام چرب کرده بعسل مقوم بسرشند وبعضی عوض کشمش مویز منقی داخل کرده وبعضی هر دو

روغن گل چکان نافع صداع بخاصیت گل چکان دیودار برنگ کابلی صندل خولنجان روناس هر واحد یک دام گل چکان نیلوفر اصل السوس هر یک دو دام برگ سنگره سه دام آمله چهار دام اجزا نیم کوفته در روغن کنجد نیم پاو وشیر ماده گاو یک آثار وآب قدری یک شبانه روز تر کرده صبح بجوشانند تا روغن بماند صاف کرده بسر بمالند

اقوال مهره ابو سهل گوید که اگر صداع از ماده بارد بلغمی باشد باید که تنقیه بحب اصطمخیقون وحب صبر وقوقایا نمایند یا باین حب قوقایا ایارج فیقرا ده درم شحم حنظل سه درم سقمونیا ثلث درم ترید سفید هفت درم اسطوخودوس پنج درم وجمله ده شربت متوسط ست واگر خلط محتبس در سر باقی ماند غرغره بایارج فیقرا وسرکه عنصل وخردل وعاقرقرحا وصعتر وپوست بیخ کبر نمایند واستعمال این نقوع صبح تنقیه دماغ سر ومعده میکند هلیله سیاه وبلیله وآمله هر واحد ده جزو بیخ بادیان بیخ کرفس بیخ اذخر اصل السوس هر واحد هشت جزو سنبل الطیب قصب الذریره هر واحد چهار جزو شکاعی بادآورد هر واحد پنج جزو شحم حنظل یک جزو در پنج رطل آب بجوشانند تا یک رطل ونیم بماند صاف کرده صبر سقوطری چهار جزو دران انداخته در ظرف آبگینه بآفتاب بدارند ووقت حاجت از آب او اوقیه تا دو اوقیه بنوشند واگر صداع ساکن نشود ایارج ارکاغانیس وایارج جالینوس بطبیخ افتیمون ومویز منقی بدهند واگر چیزی مرض باقی ماند بطبیخ بابونه واکلیل الملک وتمام ومرزنجوش وبرگ غار وشبت نطول سازند که این تقویت سر وتحلیل ماده کند وگاهی این اشیا باین طور استعمال میکنند که سائیده با آن روغن سوسن یا روغن خیری یا روغن یاسمین یا روغن قسط یا روغن بان آمیخته قدری ازین روغنها سعوط می نمایند وغالیه بویند ومشک سوده در بینی دمند واگر حاجت بتوی تر باشد بگیرند یک قیراط فرفیون وقیراطی جند بیدستر ودر اندک روغن زنبق حل کرده سعوط کنند وبروغن زنبق که دران جند بیدستر وفرفیون وفلفل حل کرده باشند بر سر طلا سازند ویا بروغن جوز که دران سداب اهلی یا پودینه پخته باشند وبطبیخ بابونه وسداب ویاسمین وسوسن وتمام ونسرین وقیصوم ومرزنجوش وبرگ سرو وجوز سرو وبرگ صنوبر انکباب نمایند واگر باوجود این علاجات در سر خلط وصداع باقی ماند این نقوع ایارج بروغن بیدانجیر بنوشند هلیله کابلی وبلیله وآمله هر واحد پنج درم مصطکی چهار درم افسنتین تخم کشوث انیسون هر واحد سه درم در دو رطل آب بپزند تا ثلث آن بماند صاف کرده دران ایارج فیقرا پنج درم حل کنند وهر روز سه اوقیه ازان بقدری روغن بیدانجیر بخورند واگر ازین غثیان وکرب عارض شود قی کنند وبگیرند صبر ومر وفرفیون وقسط وصمغ عربی وانزروت

وچند بیدستر و کندر مساوی و در شراب ریحانی سرشته بر سر طلا نمایند و این حب در دهن دارند و بدان غرغره سازند ما قرقرحا و خردل و برگ مرزنجوش سائیده مثقال در سرکه
منقی یا سرکه سودن یا مویزج و شل یا اقلاجمهای بهمن سازند و در دهن بدارند و چون اراده غرغره بدان کنند در صبر حل کرده استعمال نمایند و طعام اسفیدباج معمول از قنابر
یا تیهو یا دراج و یا قلایا مری و روغن جوز و ابازیر و لحوم صید و لحوم طیور صحرائی و نخود آب با زیره و روغن جوز به هند و نان خورش با کف خردل و زیره و مری و سداب سازند
و ماء العسل مطبوخ بنوشند و تمامی بهینه با ترک نمایند شیخ سیفر باید که تنقیه بدن کنند اگر اخلاط مشترک در بدن باشد بعده تقلیل غذا و تلطیف آن بعمل آرند و اباریج غیر مصطکی
بکار برند و منضجات و مستفرغات که در علاج امراض دماغی بلغمی مسطور شد استعمال نمایند تا آنکه از آن شروع کرده بتدریج بیفزایند بعد معالجات دیگر که همانجا مذکور شد
بعمل آرند و ایضاً آنچه اوجاع سر را تسکین دهد همه آنچه استعمال او در علاج امراض دماغی بارد و رطب و آنچه بکار برند و استعمال حاجبین تریاقیه در هفته یکمرتبه نافع بود صفت
اطلیه نافع صداع بارد ابتدا بتراشیدن موی سر کنند پس بگیرند دو مثقال فرفیون و یک مثقال بورق و دو مثقال سداب بستانی و یک مثقال تخم حرمل و دو مثقال خردل و
با آب مرزنجوش سرشته بر سر طلا نمایند و از اطلیه جیده فلفل مثقال نفل روغن زعفران مثقال و ثلث فرفیون سدس مثقال سرگین کبوتر دو مثقال در سرکه کهنه سائیده طلا
سازند و ایضاً طلای فرفیون و نمک و بورق و ایضاً افیون و زعفران و صبر و مر و غیره که در قول مسیحی گذشت با آب سداب طلا نمایند و از اطلیه جیده برای این جوهر
خوده و تنقیه بارد مزمن آنست که بسنگ مصری طلا نمایند که این شدید النفع است و ایضاً فلفل سفید و زعفران هر واحد دو درهم فرفیون یک درهم سرگین کبوتر صحرائی
یک نیم درهم بسرکه سرشته بر پیشانی طلا کنند و ایضاً صبر فرفیون جند بیدستر افیون قسط عاقرقرحا فلفل بشراب کهنه طلا نمایند و ایضاً دوای زبل الحمام و آن قوی ست
و ایضاً فلفل و قرص زعفران هر واحد دو مثقال فرفیون نیم مثقال سرگین کبوتر یک نیم مثقال سیاهی دوات یک نیم مثقال سرکه بمقدار حاجت و این ادویه گاهی بکسوه الحدید
ببرقوق یا با انجیفن شیر یا سفیدی بیضه و گاهی صرف استعمال میکنند و درجات اینها مختلف ست صفت سعوطات نافع صداع بارد از آنجمله سعوط شونیز است که در
علاج صداع بارد ساذج مذکور شد و کذا مومیائی بجند بیدستر و مشک و بعضی گفته اند که چون هفت برگ چغندر و هفت دانه خردل در روغن بنفشه سوده سعوط کنند نافع
است و آنچه تجربه کرده شده مشک و عنبر و سیه است که بقدر عدس از اینها گرفته هر وقت سعوط نمایند و آنچه سعوطا و برای صداع بارد میکنند سکنجبین و زنبق میکنند روغن
شحم حنظل ست و یا روغنی که در آن عصارهٔ قثاء الحمار گداخته باشند و یا آنچه قوی درین باب شدید النفع گمان کرده اند آنست که بگیرند آب برگ شقایق آب انفستره
از آن سه قطره ناشتا سعوط کنند و لیکن بعد روغن بنفشه بچکانند و اسفیداج بسیار خورند و آنچه درین باب مفید است آنست که بگیرند زهره گاو و سنگ
سه درم مومیائی دو درم مشک یک درم کافور نیم درم و از آن سعوط سازند و ایضاً بگیرند نانخواه یک نیم مثقال حب السوس یک مثقال فرفیون یک نیم مثقال عسل مصفی یک نیم مثقال همه را با آب
چغندر آمیخته بقدر دانه جاورس از آن نوک میل در بینی چکانند و ایضاً فرفیون و ثلث وزن آن حضض هندی با آب چغندر سرشته در بینی چکانند و ایضاً سعوط نافع بخور مریم خشک شده
مثقال بورق و سماق هر واحد چهار مثقال باریک سائیده با شونیز در بینی دمند و مریض سر خود بر داشته بقوت استنشاق آن نماید و ایضاً شونیز چهار مثقال عصارهٔ قثاء الحمار
دو مثقال نوشادر دو مثقال بروغن حنا یا روغن قثاء الحمار سرشته اندرون بینی بدان طلا نمایند و مریض بقوت استنشاق نماید و چون از سر او رطوبت بسیار
فرود آید در آن هنگام بینی را با آب گرم بشویند صفت ادهان که بر سر صاحب صداع باردی مالند جمیع روغنهای گرم و روغنهائی که در آن شبت و پودینه و مرزنجوش
و شیح و نمام و سداب و برگ غار پخته باشند و آنچه در علاج امراض دماغی بارد و بلغمی مذکور شد از نافع ست و حال روغن بلسان هم از آنها معلوم شده و این برای حصول
و قطورات گوش نیز صلاحیت دارد و این قطور نافع صداع مزمن ست بگیرند عصارهٔ قثاء الحمار و بخور مریم و نطرون مساوی سائیده در بینی دمند یا شونیز و عصارهٔ
قثاء الحمار و یا شونیز و آنکه ممنع سداب صاحب کامل گوید که در امراض ابتدا با استفراغ بلغم از حب ایارج و حب قوقایا نمایند اگر فصل و سن و قوت مساعد باشد و
بعد تنقیه غذا و تلطیف آن کنند اگر لطیف نباشد ماء الاصول مع روغن بیدانجیر و روغن بادام تلخ کنند سه روز و یا پنج روز بنوشند بعد از آن حبوب مذکور بخورند و اگر
حاجت شود ایارج با البنوس بقدر حاجت دهند و بعد از آن غرغره با ایارج فیقرا سکنجبین یا خردل یا با عاقرقرحا مع ماء العسل کنند و بعد از این اضمده و نطولات که در
علاج صداع بارد ساذج گذشت بعمل آرند و قبل استفراغ بحب صبر یا بحب ذهب در هر هفته یک دو مرتبه نافع ست و تدبیر غذا مثل صداع بارد ساذج نمایند و از
ضماد نافع صداع بارد کهنه است فرفیون و فلفل سیاه هر یک سه مثقال سرگین کبوتر دو مثقال باریک سائیده بسرکه تند سرشته بعد حلق سر ضماد کنند و اگر نقرص کوکب

مخلوط باآب مرزنجوش و یا بقلة الحمقا یا آب مذکور طلا کنند نفع دهد و طلا بخردل نیز نافع ست و آب برگ برنجاسف و یا آب برگ پنجنگشت مع روغن مرزنجوش سعوط
کنند و سعوط بمومیائی مع روغن بنفشه یا روغن بلسان نیز مفید بود و سعوط بعصارهٔ قثاء الحمار مع شیر دختر صداع مزمن و بیضه را نافع ست و ضماد بصبر و روغن گل
و سرکه سود مند **صفت** حب صبر نافع صداع بلغمی صبر شش درم مصطکی چهار درم تربد ده درم گل سرخ سه درم حب ساخته دو درم وقت خواب بخورند و این حب
منقی دماغ از بلغم ست پوست هلیلهٔ کابلی درم صبر چهار دانگ مصطکی انیسون هر واحد یک نیم دانگ همه را کوفته بآب کرفس حب سازند و این یک شربت ست
و صبح بآب نیمگرم بخورند و این حب نیز نافع صداع بلغمی ست تربد یک نیم درم ایارج فیقرا یک درم شحم حنظل نمک هندی هر یک دو دانگ سقمونیا عود خام انیسون سنبل
هر یک دانگ باریک سوده بآب حب سازند و این یک شربت ست و ایضا این ضماد بکار برند فرفیون بورق سفید هر واحد دو مثقال سداب صحرائی مثقال تخم خردل
و خردل هر واحد یک نیم مثقال باریک سائیده بآب مرزنجوش سرشته بر سر ضماد نمایند که این صداع کهنه اکثر از اخلاط غلیظ بارد بود نافع ست و آئین دواء صداع کهنه بارد
و بلغمی را نافع موی سر را تراشند و نمک نیکو کوفته یک کف در آب یک رطل حل کنند و حنا اضافه کرده بر سر خضاب نمایند و همه شب نگاه دارند و صبح بشویند و باید
که سائر تدابیر صداع بارد سادج از ضمادات و نطولات و سعوطات بعد تنقیه و حقنهای قویه و اغذیهٔ مسخنهٔ مخففه بعمل آرند و این در نافع صداع کهنه ست و شیخ زاده
جهان لفوح ست که در قول شیخ گذشت و اگر آنرا بروغن سوسن سرشته در منخرین طلا کنند نفع بخشد و اگر کبابه سائیده بگلاب سرشته بر تارک سر طلا کنند صداع
بارد را سود دهد سید اسمٰعیل جینولیسی گوید اول تدبیر تنقیه باید کرد و بجهت آن مطبوخ افتیمون و قوقایا و صبر و شبیار و ایارج فیقرا و شحم حنظل و مانند آن و اگر ممکن بود حقنه های حاره
آرند و بعد تنقیه غرغره کردن و روغنهای گرم بر سر نهادن و در بینی و گوش چکانیدن و نطولات موافق و معطسات و بخورات و طلاهای موافق بکار بردن **صفت**
حب صبر بگیرند صبر سقوطری دوازده درم هلیلهٔ کابلی چهار درم مصطکی سه درم گل سرخ انیسون زعفران هر یک درم کثیرا دو درم بدستور حب سازند شربتی دو درم وقت
خواب بر سبیل شبیار دیگر صبر یک درم تربد نیم درم شحم حنظل یک نیم دانگ سقمونیا مقل کثیرا هر یک نیم دانگ بآب یا بآب کرفس یا بآب بادیان حب سازند و این همه
یک شربت ست حب ایارج ایارج فیقرا یک درم شحم حنظل انیسون هر یک دانگی و نیم افتیمون دو دانگ مقل و کثیرا هر یک دانگی بآب کرفس حب کنند و آنچه که حکما
نیکوتر باشد ایارج روفس و جالینوس و لوغاذیا و مانند آن و هند **صفت** حبی که یوحنا ابن ماسویه ساخته است ایارج فیقرا هفت درم هلیلهٔ کابلی چهار درم نمک هندی
سه درم پنج کرفس غاریقون بسفائج فراسیون هر یک سه درم تربد ده درم تخم انجره پنج درم افتیمون چهار درم کوفته بیخته حبها کنند بقدر فلفل شربتی دو درم تا دو مثقال
بر سبیل شبیار هر شب یک شربت بدهند **صفت** حب ایارج ایارج فیقرا و تربد هر یک درم شحم حنظل نمک هندی هر یک دو دانگ باقی اجزا همانست که در قول حکما
کامل گذشت و آنرا که این حبوب فائده ندهد بگیرند هفت درم افتیمون و لبت درم مویز منقی و در یک من آب بپزند تا ثلث بماند صاف کرده ایارج ارکاغانیس چهار درم
نمک یک درم داخل کرده ناشتا بدهند غرغره ایارج فیقرا عاقرقرحا کوفته در سکنجبین یا در آب کاسه حل کرده بدان غرغره کردن موافق بود و دیگر عاقرقرحا سعتر خردل پودینه
بیخ کبر همه را سوده بعسل سرشته بسرکهٔ عنصل حل کنند و بکار برند و دیگر مرزنجوش سعتر انار دانهٔ ترش صبر مساوی سائیده بسکنجبین عسلی حل کرده بکار برند و پودینهٔ دشتی و سعتر
و قیصوم و شبت و غیر آن که در نطول بقول مسیحی گذشت جوشانیده بر بخار آن دارند و آب آن بر سر ریزند طلا فرفیون در روغن یاسمین یا سوسن بسایند تا مثل مرهم شود
طلا کنند که در حال درد بنشاند سعوط شونیز چهار درم نوشادر تربد هر یک درم و در بعض نسخه عوض تربد بورق آورده اند همه را بکوبند و بپزند و بروغن یاسمین یا روغن بادام
تلخ حل کرده و داخل بینی طلا نمایند و چکانیدن روغن یاسمین و قسط و سداب و شبت و بابونه و مانند آن در بینی و گوش سود دارد و آنجا که درد صعب باشد جند بیدستر
فرفیون هر یک نیم دانگ بروغن سوسن گداخته در بینی چکانند و نمام و سداب و بابونه و نسرین ببویانند و پیش او عود و سندروس و طرفا بسوزند و فلفل و کندش و
جند بیدستر نرم سوده در پارچه بسته ببویند تا عطسه آورد و در حمام گرم نشستن و آب گرم بر سر ریختن و روغنهای گرم مالیدن سود دارد محمد زکریا گوید که جند بیدستر
و فرفیون و خردل و افیون همه با شراب سائیده طلا کنند ثابت بن قره گوید صبر و مر و فرفیون و قسط هر یک دو درم زعفران و انزروت هر یک یک نیم درم کندر
سه درم بشراب بپزند چندانکه غلیظ شود و طلا کنند و پارهٔ سرب بالای آن نهاده بربندند و آنرا که دماغ گرم و ضعیف باشد این ادویه بسفیدهٔ تخم مرغ و روغن گل و سرکه حل
کنند و آنرا که باین صداع بی خوابی پدید آید روغن شبت بر سر نهند و بگوش و بینی چکانند و شبت با بیخ سوسن آسمان گونی در آب بپزند و آن آب بر سر ریزند و آنرا که ...

علاجها درد ساکن نشود شریان صدغین قطع کنند و اگر ساکن نشود هر دو جانب گردن را داغ کنند و طعام نخود آب بروغن زیت یا روغن کنجد و زیره و کرویا و دارچینی
و صعتر و قلیه گنجشک و کبوتر بچه و کبک و دراج و تدرو و قلیه آن کامه و گوشت سرخ از سفیدی پیه جدا کرده بروغن زیت بریان کرده و آنرا که حاجت بحرارت بیشتر
باشد بروغن جوز بریان کرده و حلوای عسل او فق از شکر بود و هر طعام که گرم تر بود و لیبار باشد که از صعوبت درد سر آواز باطل شود در این حالت آب گرم بر سر او ریزند
و روغن گرم یا روغن نفط در گوش چکانند مصنف حاوی و ترویج گوید که تنقیه دماغ از بلغم غلیظ یا تنقیه جمیع بدن بحبوب و ایارجات کنند و تلطیف غذا و تجفیف صاحب صداع
نمایند و در اول صبح جلاب با اصل السوس مقشر کوفته سه درم با درنجبویه دو درم یا دو درم گلقند بنوشانند و نخود آب و شیره تخم قرطم غذا سازند بعده هرگاه در قاروره نضج تام
ظاهر گردد این حب صبر بدهند صبر سقوطری مثقال حب النیل نیم درم تربد خراشیده بروغن بادام چرب کرده یک درم غاریقون نیم درم شحم حنظل مقل مصطکی کتیرا هر یک
یک دانگ نمک هندی یک نیم دانگ کوفته بیخته بآب بادیان تر سرشته مثل نخود حبها سازند و سحرگاه بخورند و تا نیم روز بر آن صبر کنند که اسهال نیک کند و بعد تنقیه روغن سداب
یا روغن سوسن یا یاسمین بر سر ریزند و اگر بتنقیه تام نشود و اندک صداع باقی ماند حب ایارج یا حب شبیار بخورانند و بابونه اکلیل الملک مرزنجوش شبت سه بر واحد کف در پنج رطل
آب خوب جوشانیده بر سر نطول کنند و این سعوط مفید صداع بارد ست مرکنند حضض جندبیدستر زعفران هر یک نیم دانگ صعتر فلفل سفید و سیاه هر واحد یک درم مشک
نیم دانگ کوفته بیخته بآب مرزنجوش سرشته قرص سازند و در سایه خشک نمایند و وقت حاجت سوده سعوط کنند و این طلا نیز نافع صداع بارد ست صبر جندبیدستر قسط مر صمغ
عربی زعفران هر یک دو درم انزروت کندش هر یک سه درم کوفته بیخته بآب خالص سرشته بر کاغذ طلا نمایند و بر سر بچسپانند و این ضماد نیز سود مند ست قنطوریون افسنتین
هر یک دو درم بآب و زیت بپزند تا مهرا شود پس آب صافی او بر سر نطول کنند و ثفل او سائیده بر سر ضماد نمایند صفت حب تخیفون کبیر که بلغم بسهولت بی غائله خارج
کند و تنقیه دماغ از فضول نماید و صداع بارد و مزمن را نافع دید و عمل او شریف جلیل ست بگیرند هلیله کابلی شش درم آمله افسنتین غاریقون سقمونیا هر یک سه درم اسارون
افتیمون تخم کرفس هر یک دو درم تربد سفید هفت درم افتیمون پنج درم ایارج فیقرا هفت درم قرنفل یک درم کوفته بیخته بجلاب یا عسل کف گرفته سرشته و حبها سازند
شربتی از آن مثقال و این حب تنقیه سر و معده کند ایارج فیقرا شش درم تربد سفید پوست هلیله افتیمون هر یک سه درم نمک هندی تخم کرفس هر یک دو درم گل سرخ
دو نیم درم شربتی از آن دو درم و این سعوط مفید ست شونیز یک درم کرسنه دو درم فرفیون یک دانگ کوفته بیخته سعوط سازند طبری گوید که اگر قوت قوی باشد ابتدا به
تنقیه بدن کنند بعده تنقیه سر نمایند و این دوا اسفرازی باه نماید هلیله کابلی سی درم حشیش غافث ده درم سنا مکی اسطوخودوس قنطوریون هر واحد پنج درم افسنتین رومی
افتیمون هر واحد سه درم تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد چهار درم اصل السوس مقشر پنج سوسن عسل بریان گاوزبان بادرنجبویه هر واحد پنج درم مویز منقی پانزده درم
بدستور مطبوخ بنوشانند و یک رطل بنبادی از آن صاف کرده در آن غاریقون و تربد هر واحد دو ثلث درم سوده بعسل سرشته بالند و هنگام بنوشند و بعد از این شربت تا هفته
روز صبر کنند و از اطعمه ردیه پرهیز دارند پس اگر مزاج او متغیر گردد و حالتی مانع پیدا نشود و تنقیه سر از این دوا نمایند گل سرخ دو درم افسنتین سه درم نمک سرخ رب السوس
هر واحد یک درم تخم کرفس دو ثلث درم مصطکی چهار درم صبر سقوطری ده درم کوفته بیخته بآب خالص حب بسته دو درم و ثلث بدهند و در مدت یک ماه سه شربت
از این حب بخورانند اگر ممکن بود و مزاج متغیر و ضعیف نگردد و سهذا مریض بغذای الطف لزوم نماید و اگر این کفایت نکند بر ساقین حجامت نمایند و عضله ساقین
به بندند و اگر این هم کفایت ننماید تخم گل و شونیز و اندکی کندش عطسه آورند اگر عطاس هیجان صداع او نکند و اگر هیجان نماید از عطاس اجتناب نمایند پس اگر تسخین
نگردد آب یا مخاط از آن سیلان کند و صداع هیجان ننماید بر عطسه دوام نمایند که باین طریق صحت یابد و اگر صحت نشود و این اثر نکند و در آنجا بقیه فضول معلوم شود
و قوت مریض مساعدت کند مرتبه دوم تنقیه کنند و اگر این کفایت نکند مالش سر و ریختن آب گرم کرده در آن جوشانده حاره مثل نمام و مرزنجوش و بابونه و اکلیل الملک
و مانند آن پخته باشند بعمل آرند و اگر کفایت نکند ضماد سغزان مییده پنجاه درم مر و صبر هر واحد سه درم زهره گاو دو درم مورد تر یک مشت همه را بسایند تا شکل مرهم گردد
اندک روغن غار بر آن ریخته بر سر ضماد نمایند و اگر وقت زمستان باشد گرم کرده بکار برند تا سر را ایذا نرساند و اگر کفایت نکند بروغن مصطکی دفعات متوالی سعوط نمایند
بترتیب تعطیس و مقدار دو دانگ از آن سعوط کنند و از هوای سرد محافظت کنند و اگر چشمه گرم نزدیک باشد استفراغ بدان آب کنند و بر سر ریزند که باین طریق صحت یابد پس
اگر بعد این همه تدبیر عافیت ظاهر گردد بند نکنند اگر بیبینند که از آن صداع خفت می پذیرد و مریض راحت می یابد و اگر با وجود این حال رعاف منقطع گردد فصد قیفال

کنند و اگر رگ آن ظاهر نگردد فصد اکحل نمایند و اگر مانعی از فصد باشد حجامت قفا نمایند و خون بقدر حاجت گیرند و اگر رعاف صداع و ثقل مریض زیاده کند در حبس او
کوشند یا مالئ خون طرف موضع دیگر و بستن بازو و درانها محکم و نهادن محاجم بغیر شرط زیر پهلو و پستان و بر ساقین و بر پشت ضماد مسخن قفا برای تسخین رگ اجوف
کنند تا که آنچه در سر هست بسوی آن منجذب گردد و گاهی که رعاف ظاهر نگردد و برودت مزاج دماغ بر حال خود باقی ماند و مانع از قبول نضج بود و علاجش بعد استعمال
همه تدابیر مذکوره داغ وسط سر است و آنرا جماعتی از متقدمین ذکر کرده اند و بگمان من حاجت بداغ در مثل این بلاد نیفتد و اگر احتیاج آن گردد در بلاد صقالبه
و روس و سائر بلدان شدید البرد باشد ابن هبة الله گوید که اسهال بحب صبر و حب ایارج کنند و روغنهای گرم مثل روغن بان و خیری و یاسمین و زنبق
بر سر مالند و آنچه در ان سداب رطب و بابونه و اکلیل الملک و نسرین و نمام و پودینه و برگ سرو پخته باشند بر سر ریزند و بر بخار آن انکباب سازند و جند بیدستر و
مرزنجوش و مشک نشوق کنند و بکندش عطسه آورند و بسکنجبین عسلی محلول با آب گرم غرغره نمایند و بر صداعین این ضماد سازند مر و صبر و فرفیون و قسط شیرین
هر واحد دو درم زعفران و صمغ عربی هر واحد یک مثقال جند بیدستر یک درم افیون نیم درم کندر سه درم انزروت یک درم این ادویه بشراب سرشته بر صداعین
طلا نموده بران پارهٔ اسرب ببندند و مریض را سکنجبین بخورانند و غذا به نخود آب بزیره و شبت و روغن جوز سازند و زیرباج تیهو یا لحوم صید بریان بزیت و شبت دهند
و شراب ... عسلی یا خمر کهنه سازند و از نبیذها منع کنند پس اگر صداع ساکن نشود و خوف کوری چشم باشد هر دو رگ صدغین قطع نمایند و بران داغ
نهند و اگر ساکن نشود گردن را از هر دو جانب و وسط آن داغ دهند و در تسکین صداع بحسن تدبیر و اصلاح اغذیه و ملازمت ادویه کوشش نمایند زیرا که اگر
مزمن گردد علاج او دشوار شود الحاکی گوید که باید بخوردن مسهلات بلغم نمایند مثل ایارج بماء العسل و تکثیر گلقند عسلی کنند و این معجون از مجربات من است
برای انواع صداع بارد و تنقیهٔ دماغ و تقویت حواس و نشادادن و اصلاح معده انیسون گل سرخ گل بنفشه هر واحد هفت درم عود هندی پنج درم صبر
غاریقون کبابه هر واحد چهار درم مر زعفران حلتیت هر واحد سه درم صمغ را در سرکه حل کنند و ادویه را سائیده همه بسه وزن عسل کف گرفته بسرشند شربت
از مثقال تا چهار درم و قوت این تا چهار سال باقی می ماند و این از اسرار مکتومه است و اصلاح راس بشراب و طلا و بخور میکند و در امراض حاره نیز عمل میکند
اگر عقب آن شیر یا گلاب بنوشند و از روغنهای نافع صداع بارد روغن بابونه و غالیه و بادام تلخ است مجموع یا مفرد و سعوط بمحلول در آب خالص یا
شراب ... جند بیدستر و زعفران سودمند است و چون کبابه و قرنفل و برگ بید انجیر و برگ جوز شامی بسایند و بخمار سرشته در شب بر سر طلا نمایند
نوازل را اصلاح کند و صداع را بالکلیه دفع نماید خصوصا اگر بعصارهٔ قثاء الحمار آمیزند و چسپانیدن سفیدی بیضه بکندر نافع مسکن است و باید که
مریض در مدت علاج از استعمال مفسدات دماغ بالخاصیة و غیره آن مثل خرما و حلبه و عدس و مبخرات مثل گندنا و سیر و خردل باز ماند گیلانی
از بیمارستان نقل کرده ... که ابتدا به تنقیهٔ بدن کنند بمسهلات خفیف تر پس بایارج فیقرا و حب صبر شروع نمایند بعد از ان حب قوقایا و آنچه قریب بقوت
آن باشد بخورانند و نسخهٔ حب صبر اینست صبر سقوطری سه درم مصطکی تربد هلیلهٔ کابلی گل سرخ هر واحد دو درم مقل ازرق نیم درم بآب کرفس حب سازند
شربت سه درم وقت خواب ... شب بار در هفته و نسخهٔ حب قوقایا اینست سقمونیا یک نیم درم تربد پنج درم باقی اجزا مع اوزان همان است که در آغاز قول مسیحی
گذشت شهری سه درم و این مطبوخ ثابت بن قره نافع است هلیله سیاه پوست هلیله زرد و کابلی هر واحد هفت درم پوست بلیله آمله هر واحد سه درم تانخواه دو
درم سعد سه درم مویز منقی پانزده درم در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند پس دو ثلث رطل از ان صاف کرده با ثلث شربت حب قوقایا و یا یک
درم ایارج فیقرا و یک درم تا یک نیم درم تربد بنوشانند و خوردن دو مثقال اسطوخودوس بعسل سرشته نافع بود و این حب نافع صداع مزمن است
ایارج فیقرا یک درم تخم حنظل ربع درم تربد نیم درم مقل کتیرا هر واحد یک دانگ سقمونیا ربع درم مقل را در آب کرفس حل کرده حبها سازند و این یک شربت
است و اگر ازین فائده نشود این نقیع ایارج با روغن بید انجیر بنوشند هلیله زرد هفت درم هلیله سیاه و کابلی و بلیله و آمله هر واحد دو درم مصطکی سه درم
افسنتین تخم کشوث هر یک پنج درم شاهتره ده درم بادآورد هشت درم در یک رطل آب بپزند تا سوم حصه بماند صاف کرده پنج درم ایارج فیقرا در ان حل
کرده هر روز از سه اوقیه تا پنج یا هفت بروغن بید انجیر بنوشند و این بهر تنقیهٔ سر و معده نیکوست و گاهی بدل ایارج درین آب صبر میکنند و ازو تا

سببش صعود سودا بسوی دماغ وقبض وجمع عضوست اگر خون غالب یا فاسد باشد فصد وسبع نمایند وبعد نضج ماده منضج سودا تنقیه از مسهل سودا وحب
افتیمون نمایند بطریقیکه در علاج امراض دماغی سوداوی مذکور شد وایضاً بهر نضج سودا بسفایج فستقی کوفته اصل السوس مقشر نیکوفته پرسیاوشان شاهتره
گاوزبان بادرنجبویه بادیان افتیمون در صره بسته مویز منقی هر یک بقدر حاجت جوشانیده صاف نموده با سکنجبین افتیمونی یا شیرخشت از سه روز تا پنج روز
بیاشامند ویا گل بنفشه اصل السوس مقشر کوفته گل سرخ هر یک سه درم جوشانیده صاف نموده با شربت گاوزبان و بادرنجبویه هر واحد دو درم بنوشند ویا گاوزبان
چهار درم اسطوخودوس یک مثقال پوست بیخ کبر کشنیز غافث از هر یک نیم درم بادیان یک درم مویز منقی بست درم جوشانیده صاف کرده با بست درم سکنجبین بزوری
بنوشند چند روز تا آنکه ماده نضج یابد وقاروره غلیظ گردد پس متوجه اخراج سودا بمنضجات آن گردند مثل مطبوخی که دران پوست هلیله کابلی هلیله سیاه و بسفایج و افتیمون
واسطوخودوس وغاریقون ولاجورد مغسول داخل نموده باشند ویا مطبوخ هلیله سیاه ده درم سنای مکی بنفشه اسطوخودوس شاهتره از هر یک پنج درم تمر هندی
فلوس خیار شنبر گلقند هر یک بست درم دران مالیده صاف کرده بران تربد مجوف یک درم افتیمون یک مثقال لاجورد مغسول دو دانگ روغن بادام
یک مثقال پاشیده بیاشامند نیم گرم وغذا باید که درین ایام نخود آب چوچه مرغ ویا گوشت بره ویا بزغاله شیرخواره فربه باشد و طبیخ گاوزبان مویز منقی بادرنجبویه
آلو بخارا بسفایج افتیمون اسطوخودوس ترنجبین آمیخته نوشیدن نیز منضج سوداست واگر خواهند شاهتره پرسیاوشان بنفشه بیخ کاسنی بیخ بادیان اصل السوس
گل سرخ عناب سپستان تخم کاسنی گلقند حسب حاجت افزایند وبعد حصول نضج کامل تنقیه سودا بمطبوخ افتیمون یا حب آن کنند واگر سودا احتراقی
باشد وعلامات حرارت پیدا بود از استعمال ادویه گرم حذر کنند ومنضج بارد یا ماء الشعیر که دران گاوزبان ومویز منقی وخطمی مقشر پخته باشند چند روز نضج
ماده نموده بهر تنقیه آلو بخارا عناب سپستان خطمی زرشک پوست هلیله کابلی بسفایج افتیمون اسطوخودوس جوشانیده صاف نموده ترنجبین مغز فلوس
مالیده باز صاف کرده روغن بادام شربت شاهتره اضافه نموده بنوشند واگر مسهل قوی تر خواهند یک مثقال غاریقون سفید ونیم مثقال لاجورد
سائیده سر دار و نمایند ویا منضج ومسهل که در امراض دماغی سوداوی گذشت بعمل آرند وبدانند که استعمال حبوب ومسهلات قوی پی در پی جائز نیست
بلکه برفق ومدارا وبعد نضج تام وبقای قوت استعمال نمایند واگر سبب صداع خلط بلغمی وسوداوی باهم باشد باید که در معالجه آن از ادویه واطلیه ونطولات وغیره
نافع بهر دو امتزاج نمایند وهمچنین در منضجات ومسهلات ومطبوخ که در قول صاحب کامل بیاید نیز نافع صداع حادث از خلط سوداوی مخلوط به بلغم ست
وبعد تنقیه تقویت بدواء المسک ومفرحات یاقوتی نمایند ویا هلیله مربی با اسطوخودوس سوده آمیخته بخورند وبالایش شیره مغز تخم هندوانه عرق عنب الثعلب
وعرق کیوره شربت بنفشه بنوشند ویا عود صلیب یک ماشه سوده بدواء المسک شش ماشه سرشته بخورند وشیره تخم خشخاش چهار ماشه شیره مغز بادام
چهار دانه شربت انار شیرین دو توله بنوشند وهلیله مربی انگلابیه شسته کشنیز مقشر یک ماشه سوده آمیخته وقت خواب شب بخورند وحریره بادام وخشخاش
وحلوای آنها وپسته ونارجیل وخربوزه وانگور وانار ومویز وکشمش نافع واستعمال شربت اسطوخودوس وبادرنجبویه وگاوزبان وبنفشه ونیلوفر قبل تنقیه و
بعد آن مفید ست وتنطیل سر بشیر گاو نیم گرم مخلوط بروغن خشخاش عظیم النفع ست وتدهین راس بروغن لبوب سبعه وتقطیر او در گوش نافع وحلوای
مغز کدو وشکر ونشاسته وروغن بادام بر سر بستن مجرب ست وکذا شیر بز بر سر دوشیدن ودخول در حمام معتدل وریختن آب نیم گرم بر سر متواتر
ومقام در موضع معتدل الحرارت مائل برطوبت نافع واز بیداری وجماع وریاضات اجتناب واجب وایضاً بعد تنقیه بهر تبدیل مزاج روغنهای گرم
وتر مثل روغن بابونه وروغن زعفران با روغنهای سرد چون روغن مغز تخم کدو آمیخته بمالند ودر بینی چکانند واشربه وسعوط وضماد ونطول وشموم
بادویه قلیل الحرارت مائل ببرودت بعمل آرند بشرطیکه سودا طبیعی باشد اما اگر سودا احتراقی بود محتاج بسوی تبرید بسیارست تا آنکه زائل گردد حرارت
کامنه دران سودا چنانچه در خاکستر آتش میباشد واز استعمال ادویه مسخنه احتراز کنند تا باعث سخونت دماغ وآکل مجنون نگردد وادویه بارد رطب
اختیار نمایند وبروغن بنفشه وروغن کاهو وروغن خشخاش وشیر زنان مدام سعوط کنند واگر بعد تنقیه درد سر باقی باشد چندی ادامت بر اطریفل
اسطوخودوس نمایند ویا دهند او رو تالیف علوی خان مرتب سازند وضماد از بابونه اکلیل الملک مرزنجوش با روغن گل یا یاسمین آمیخته بکار برند واز مرزنجوش

دهنا و بید وار در حمام ضماد کردن نیز مجرب و کذا بوش در بندی جدوار قرنفل سفید ست و یا مرکی زعفران سوده بروغن بادام و شیر زنان آمیزند
و پارچه بدان آلوده شب و روز بر سر دارند که مسکن وجع و منوم ست افیون قرنفل دارچینی پوست بیخ لفاح بزر البنج سفید زعفران جند بیدستر
کوفته بیخته بروغن گل و بابونه و بادام آمیخته ضماد کردن و یا از گل بنفشه و بابونه و خطمی سفید مساوی کوفته بیخته بآب و روغن بنفشه یا بادام یا روغن نرگس
داخل کرده در هاون سنگی حل کنند تا مثل مرهم گردد و گرم نموده ضماد نمایند و اگر سداب بری فرفیون بورق حرمل بنفشه مرزنجوش هر واحد جزو جوز مقشر دو جزو
همه را کوفته و فرفیون در روغن نیلوفر حل کرده باهم آمیخته ضماد نمایند برای صداع سوداوی مزمن نافع بود و در مادهٔ احتراقی ضماد از حضض و کاهو و
صندل و کشنیز سبز بروغن یاسمین و روغن گل نمایند سعوط سوسیائی بقدر یک سرخ در روغن بابونه سوده نافع ست و برگ حاج افشرده آب او سه قطره
بر نهار در بینی چکانیدن و بعد ساعتی روغن بنفشه انداختن و شوربای چرب نوشیدن بزعم قومی شدید النفع ست و کذا زهرهٔ نرگاو سرخ سه درم کافور نیم درم
سعوط کردن و مشموم مقوی راس و قالع صداع سوداوی عنبر عود هندی هر یک دو درم مشک زعفران هر یک یک دانگ صندل سه درم ست و کذا
مشک ساذج تمام مرزنجوش سداب مخلوط کرده بویند و بوئیدن نرگس و ریحان و عنبر و مشک نیز مفید بود و نطول مطبوخ بابونه اکلیل الملک صعتر شبت [?]
گاوزبان برگ چقندر سبوس گندم بعمل آرند و انکباب بران و تضمید بثفل آن نمایند که بعد تنقیه تام برای تعدیل مزاج مفید و اگر سر حل و اطراف آن و بابونه
اکلیل الملک حلبه شبت هر یک یک کف در پنج سیر آب بپزند که نصف بماند سر بخار آن دارند و بعده صاف کرده بر سر ریزند نافع بود و گویند که اگر بیخوابی
باشد روغن شبت بر سر ریزند و در بینی و گوش چکانند و غذا شوربای ماکیان فربه و تیهو و دراج همراه نخود پخته و دیگر اغذیه لطیفه چون گوشت حلوان و چوزه
مرغ و گنجشک و کبک ساده یا با چقندر و گزر و مصالح گرم و روغن بادام پخته و بیضه نیمبرشت و حلوای خشخاش تناول نمایند و بعد غذا بهر تجدید هضم جوارشات
معتدله مفرح بخورند و خواب بر دست چپ نمایند و از اغذیه مولد سودا مثل فطر و بادنجان و گوشت گاو و گوشت خشک کرده و پنیر کهنه و عدس و سرکه و
باقلا و کرنب اجتناب ضروریست اقوال اطبا بعضی متاخرین می نویسند که اولا مطبوخ افتیمون فواکهی عادی خان نضج ماده نمایند و بعد نضج سنای
مکی یک و نیم توله هلیله سیاه یک توله خیارشنبر ترنجبین هر یک شش توله داخل کرده ریوند خطائی هفت ماشه سوده داخل نموده روغن بادام هفت ماشه افزوده
بدهند یا حب لاجورد و یا حب افتیمون تنقیه کنند و صبح تبرید از آمله مربی یک عدد شسته لاجورد مغسول و طباشیر هر واحد یک ماشه سوده آمیخته ورق نقره یک عدد
پیچیده بخورند و لعاب گاوزبان پنج ماشه شیرهٔ تخم کاسنی و مغز تخم کدو و مغز تخم خربزه هر یک هفت ماشه گلاب بیدمشک هر یک پنج توله عرق گاوزبان شش
توله بر آورده شربت گاوزبان و سیب هر یک یک و نیم توله تخم فرنجمشک پنج ماشه پاشیده بعمل آرند و بعد تنقیه جهت تعدیل مزاج اطریفل شاهتره
عاونجان و اطریفل افتیمونی ایشان و سعوط از روغن بنفشه و خشخاش و کاهو و شیر بر وزن و لخلخه از روغن بنفشه و کاهو و آب همیشه بهار هر یک یک توله
عطر گلاب چهار ماشه و ضماد از حضض مکی و تخم کاهو و صندل سفید و برگ کشنیز هر یک سه ماشه در روغن یاسمین و روغن گل سوده و خمیرهٔ مروارید
همراه عرق بیدمشک بکار برند و اگر درد باقی ماند ماء الجبن نوشانند و بعلاج مالیخولیا پردازند شیخ گوید که اگر مادهٔ سودا باشد هلیله سیاه و افتیمون و غاریقون و نمک
هندی و لب فانیذ و خربق سیاه و حجر ارمنی اسهال آورند و باقی تدبیر همانست که در صداع بلغمی مسطور شد و در صداع بارد عارض عقب امراض سوداوی
باید که پیه بط گداخته و اندکی جند بیدستر در آن حل کرده سعوط کنند و یا قدری آب مرزنجوش باندکی روغن بنفشه و شیر دختران یا روغن مغز تخم کدو یا مغز
[?] رقیق آمیخته سعوط کنند و در گوش چکانند شیخ میفرماید که در صداع بارد بمادهٔ سوداویه واجب ست که آنچه در علاج امراض دماغی سوداوی گذشت
بسبب آن عمل نمایند از فصد اگر احتیاج آن باشد بسبب بودن خون غالب و فاسد و تنقیه بدرجات آن بعد انضاجات مفصله بعد از آن تبدیل مزاج
بطریق مذکور و استعمال مولدات خون محمود و لطیف رطب رقیق و از چیزیکه آنرا بسیار فایده میکند حب قرنفل ست و درینجا نیز آنچه ارکاغانیس در باب
[?] گفته و آنرا ذکر کردیم یاد دارند مجوسی گوید که اگر صداع از مادهٔ سودا یا بلغم و سودا باشد مطبوخ غاریقون بنوشند و روغن بنفشه مخلوط بروغن
سوسن و یا روغن نیلوفر باندک روغن نرگس و روغن مرزنجوش نشوق نمایند و آب مطبوخ نیلوفر و بنفشه و سوسن و بابونه و اکلیل الملک و بادرنجبویه

وبرگ ساذج و قرنفل و جو کوفته بر سر نطول کنند و غذا لحوم حملان و جدی و ماکیان معمول با سفیدباج دهند و تخفیف غذا کنند و این مطبوخ نافع صداع سوداوی
است اگر با آن بلغم باشد هلیله کابلی و هندی هر واحد هفت درم بلیله آمله هر واحد چهار درم مویز منقی سی درم گاوزبان و اسطوخودوس و قنطوریون دقیق
و [illegible] هر واحد سه درم افتیمون پنج درم بسفایج کوفته و تربد کوفته هر واحد سه درم غاریقون دو درم مصطکی و ساذج هندی هر واحد یک نیم درم
تخم کرفس و انیسون هر واحد دو درم اصل السوس مقشر چهار درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل باز آید صاف کرده بر آن این ادویه
برای تقویت اندازند تربد سفید یک درم ایارج فیقرا و غاریقون هر واحد چهار دانگ شحم حنظل حجر لاجورد نمک نفطی هر واحد دو دانگ بر مطبوخ انداخته بنوشند
و اگر خواهند که برای تقویت حب ساخته قبل مطبوخ بخورند و بعده مطبوخ بنوشند نافع بود و حب جالی و ایلاقی نیز نویسند که تدبیر تنقیه سودا بمطبوخ
افتیمون است چنانکه در علاج مالیخولیا بیاید باید کرد و بهتر آنست که حب از این نوع باید ساخته و این حب سخت نافع بود پوست بلیله زرد چهار دانگ افتیمون نیم درم
غاریقون دو دانگ نمک نفطی و بسفایج و حجر ارمنی مغسول و خربق سیاه هر یک دانگی بدستور معمول حب سازند و این همه یک شربت است و این نقوع
صبر از آن نافع است و نسخه او همانست که در علاج صداع [illegible] در قول ابوسهل گذشته لیکن در اینجا وزن از پوست هلیله با دیان تا اصل السوس هر یک
ده درم و سنبل و قصب الذریره هر یک سه درم است و شحم حنظل مطروح و وزن صبر ده درم ابن الیاس و خجندی میگویند که اسهال سودا باسطوخودوس
و غیر آن که در قول مسیحی گذشت و ایارجات و حبوب نمایند بعد از آن تعدیل مزاج و ترطیب راس با دهان حاره رطبه بگرم مثل روغن نرگس و روغن بادام
شیرین کنند و باید که هر روز جلاب از بادرنجبویه دو درم اصل السوس مقشر کوفته سه درم گاوزبان دو درم و شکر یا گلقند ده درم بنوشند و بمزوره نخود و بشیر
و قرطم غذا سازند و بعد ظهور نضج تنقیه دماغ بحب ایارج و شبیاره یا بحب صبر یا بنقوع صبر یا بمطبوخ افتیمون نمایند و یا این حب افتیمون بدهند که اسهال

سودا و تنقیه سر از ماده سوداوی بخوبی نماید افتیمون دو درم غاریقون تربد مقشر بروغن بادام چرب کرده اسطوخودوس بسفایج هر واحد یک درم کوفته
بیخته بعرق بادیان حب بسته بدارند و این یک شربت است بولس گفته که صداع حادث از سودا ضعیف بود و جالینوس گوید که من در صداع بارد مزمن
سوداوی خردل مطبوخ بر سر می نهم و ایضا روغن او گرفته بر سر میگذارم و صحت میشود و ایضا او گفته که در علاج صداع سوداوی استعمال حبوب و مسهلات
قویه بتکرار نباید زیرا که سودا خلط غلیظ است بسهولت بر نمی آید و بیداری طویل و خواب صداع آورند و از اغذیه بارده و حامضه مثل مصلیه و دوغباج
و سکباج و اباریه و لاحشه و مانند آن اجتناب نمایند سعید گوید که تنقیه خلط سوداوی بطبیخ افتیمون کنند اگر خلط در تمامی بدن منتشر باشد و لیکن اگر فضله در معده
محتبس بود و اگر ماده در سر متحقن باشد قصد تنقیه راس بغرغره نمایند از ایارج و یا سکنجبین عنصلی و از پوست بیخ کبر بعسل سرشته در آب گرم حل کرده و
سعوط نمایند بسعوط بابونه یا با قدری آب مرزنجوش کنند و اگر بعد از آن آثار حرارت ظاهر شود بروغن بنفشه و شیر دختران و روغن تخم کدو چند روز سعوط نمایند
و روغن سوسن یا روغن زعفران بر سر مالند و آبیکه در آن بیخ سوسن آسمانجونی و شبت جوشانیده باشند بر سر ریزند و غذای ملطف مثل نخوداب و زیرباج و چوزه مرغ و گوشت
حملان و دراج و [illegible] سازند و شراب رقیق نوشانند و اندکی حلوای شکری دهند و در حمام داخل کنند و آب بگرم بر سر ریزند و از اغذیه شدید الحراره
و از طول مقام در جای گرم حذر نمایند

علاج صداع ریحی داخلی

و ریحی داخلی آنست که در اندرون دماغ ریاح متولد شود و در سر تمدد گردد بهر تحلیل آن بادیان انیسون زیره سیاه در گلاب و عرق بادیان جوشانیده گلقند داخل
کرده بنوشند و [illegible] مسهلی سست و نرم داشتن طبیعت مناسب است و بابونه و اکلیل الملک و شیح و برنجاسف و نمام و برگ غار و
شونیز و [illegible] مناسب گرفته در آب جوشانیده بگرم بر سر ریزند و تخم شبت بابونه پودینه و دشتی سداب بورق ارمنی سبوس گندم در صره بسته
گرم کرده [illegible] و اگر [illegible] در آب پخته بر بخار آن انکباب کنند و بآب آن نطول سازند بهتر باشد و یا بادیان مرزنجوش در آب پخته بر بخار او سر دارند
و مالیدن روغن بابونه و شبت بر رگهای گردن و شقیقتین و صدغین [illegible] فائده میکند و شمیدن یاسمین برای ازاله صداع ریحی مجرب ابن عطار است

ومشک خاصةً ببویند ودخول حمام بر ناشتا درین باب نافع ست ابن عباس گوید سزاوار آنست که معالجه باشیای محلل ریاح نمایند مثل نطولی که دران بابونه واکلیل الملک وبرگ کرفس وبادیان وتخم آنها وصعتر وزیره ومرزنجوش وشبت داخل کرده باشند ودران پارچه ترکرده تکمید سر نیز کنند وایضاً بروغنی که دران زیره وصعتر وتخم کرفس جوشانیده باشند تکمید نمایند واین سعوط بسازند صبر ومر وکندر هر واحد درم زعفران وفلفل سفید وجاوشیر هر واحد نیم درم مشک یک دانگ همه را باریک سائیده در آب مرزنجوش حبهای کوچک سازند ووقت حاجت یک دو حب با آب مرزنجوش سوده بکار برند ودیگر سوبیائی وجندبیدستر ومشک وفرفیون بروغن زنبق آمیخته در بینی چکانند وشمیدن مرزنجوش خاصةً نافع وکسی که مداومت شم او نماید آن را این نوع صداع ریحی عارض نشود وتعطیس نیز این را وصداع بخاری را سودمندست اسمٰعیل گوید که معده وبدن را از ماده فاسد متولد ریاح وبخارات بحب ایارج وقوقایا وقت وقوع صبر پاک کنند وبعد تنقیه بدن هر صباح ناشتا در حمام رفتن وشونیز ومرزنجوش وجندبیدستر ومشک وغالیه بوئیدن وبادیان پیش بینی داشتن ودود آن کردن وروغن بادام تلخ در بینی وگوش چکانیدن سود دارد وایارج فیقرا یک درم جاوشیر جندبیدستر فرفیون هر یک نیم درم شکر دانگی شنگرف بوزن همه ادویه همه را سائیده بقدر یک دانگ در بینی دهند واگر در شیر زنان حل کرده چکانند بهتر باشد وکسر ریاح وتفتیح سدد کند وصداع کهنه را سود دارد واز اشیای مولد بخار وریح پرهیز نمایند صفت حب ایارج بگیرند ایارج فیقرا وتربد هر یک ده درم پوست هلیله زرد وهلیله کابلی هر یک پنج درم انیسون نمک هندی هر یک دو درم همه را کوفته بیخته حبها سازند شربتی دو و نیم درم تا سه درم واگر در بدن ماده سودا باشد پنج درم افتیمون زیاده کنند ابن الیاس گوید که تحلیل وتلطیف با دویه کاسر نفخ مثل بادیان وتخم کرفس هر یک سه درم شکر سفید نمایند وغذا نخوداب دهند اگر با حرارت نباشد واستعمال نطولات حارۀ ملطفه مثل آب ریاحین وحمام دائم وسعوط با آب مرزنجوش واستنشاق ریاحین لطیفه کنند نجندی گوید که اگر ریاح بارد غلیظ باشد نطولات محلله مثل بابونه واکلیل الملک ومرزنجوش وصعتر وپودینه استعمال کنند وبپارچه که درین آبها یا در روغنی که اندران بادیان وزیره وسداب پخته باشند ترکرده تکمید سر نمایند وحمام گرم درین نفع دارد وجندبیدستر ومشک بروغن زنبق سوده سعوط کنند که تحلیل ریاح سر کند واین قطور همین فائده دارد زیره صعتر حب الغار تخم کرفس به روغن زنبق بطریق معمول روغن ساخته در گوش وبینی چکانند

علاج صداع ریحی خارجی

وریح خارجی آنست که از خارج اندرون سر نافذ شود ودر دماغ محتقن گردد واین ریح چون بداخل سر نافذ شود بکمیت وکیفیت خود ضرر پیدا کند پس در علاج آن احتیاج تحلیل افتد بسبب اضرار او بکمیت ولهذا اگر این ریح بارد بود مسخنات قوی استعمال کنند تا از آن تعدیل مع تحلیل حاصل شود واگر این ریح حار بود استعمال دوای قوی التبرید ممکن نبود بهر آنکه این مانع از تحلیل ریح گردد پس بقول شیخ درینجا نظر کنند که آیا ریح حار صیفی ست یا بارد شتوی بعده موضع دخول او دریافت نمایند پس اگر حار باشد ومدخل وی گوش بود در دهن بابونه نیم گرم یا روغن خیری یا روغن شبت که باندک روغن گل حرارت آن شکسته باشند در گوش تقطیر کنند واگر مدخل او بینی باشد در بینی چکانند وبجلاب خفیف تحلیل سر نمایند بعد از آن اگر سوء مزاج حار باقی ماند تعدیل آن برفق نمایند وابتدا با دویه قلیل التبرید کنند پس اگر فائده نشود در تبرید افزایند وحمام معتدل نفع دارد واگر ریح بارد باشد در روغن های گرم مذکور جندبیدستر با مشک آمیخته سنجله هر دو طریق مذکوره بهان راهی که ریح نافذ شده باشد تقطیر کنند وتقلیل وتکثیر درین ادویه بمقدار حاجت نمایند وبوئیدن مشک وجندبیدستر وحلتیت وسیر وامثال آن سود دارد واستعمال نطولات وسعوطات وشمومات وقطورات وضمادات محلله حارۀ مذکوره در علاج صداع بلغمی وریحی وتقویت دماغ و تعدیل آن کنند واز منفخات ومبخرات اجتناب ورزند وتلیین طبیعت درین باب ستوده است

علاج صداع بخاری داخلی

اگر تولد ابخره در نفس سر باشد ودر معده نفخ وقراقر پیچ نبود وبحسب امتلا وخلا وبحسب اغذیه مبخره وقلیل البخار در صداع کمی وزیادتی ظاهر نشود نطولات منفشه سر وفه بعمل آرند وتقویت سر با ضمده محلله که دران اندکی قبض باشد وشمومات ملطفه نمایند وهر صبح بحمام رفتن وریختن آب گرم متواتر بر سر سودمند

اطراف و گذاشتن آنها در آب گرم و شستن قدمین و ساقین با آب گرم و یا آبیکه دران بعض حشائش موافقه یا سبوس گندم پخته باشند و مالیدن قدمین و بیکاپیلها روغن یا دام تلخ در گوش و بینی و ضماد نمودن بعضا دات محلله از آرد جو و گل بنفشه و نیلوفر و خطمی سفید و صندل سفید با گلاب و سرکه و روغن گل سرشته نافع ست
بالجمله آنچه در علاج امراض دماغی بخاری مذکور شد بعمل آرند از تنقیه خلط غالب و تعدیل آن و تقویت سر تا بخارات را قبول نکند و جوارش طباشیر و جوارش
سفوف کشنیز و آمله و طباشیر و شربت نارنگ و بهی برای صداع بخاری مفید ست و اگر تولد ابخره در معده و دیگر اعضا بود تدبیرش در علاج صداع شرکی خواهد آمد
شیخ میفرماید که اگر بسبب صداع صعود بخارات از اعضا ای بدن باشد قبل دوره صداع فواکه بخورند و اگر حاضر باشد آب سرد بنوشند و اگر چه بر نهار بود و از فواکه کمثری و ادا
بهی ست و کشنیز نیز منجمله موانعات صعود بخارات ست گیلانی مینویسد که از معالجات صداع حادث از بخارات حقنه قی کردن ست و ریختن آب نیمگرم بر سر
و دستها و پایها و مالش پایها و نوشیدن آب انار میخوش و خوردن سکنجبین و چشیدن ترشی ترنج و تعریق راس بروغن گل و خواب کردن و شمیدن بنفشه و نیلوفر
و تناول بهی و زوفرج با آب غوره و سکباج ماهی طری و از فواکه امرود و بهی و انار و نافع دباقی علاجش علاج صداع حارست و مثل این تدبیر صاحبان صداع
تابع حمی نست اخلاط نمایند اگر کمیات اخلاط زائد نبود و اگر زائد باشد تنقیه آن و تعدیل مزاج نمایند

علاج صداع بخاری خارجی

ابخره ردیه که از خارج بسر رسد و در دماغ متحقق شود در اکثر حار یابس باشد و بارد کمتر بود و مثل بخارات مواضع تنگ حمامیه و در علاج این نیز تحلیل و تعدیل مزاج مثل
علاج صداع ریحی خارجی احتیاج افتد پس در ابخره حاره بنطولات معتدل تحلیل آن نمایند اگر ابخره بسیار محتبس بود و در اینجا از علامات احاله او و سدر و دوار
باشد روائح طیبه معتدله مثل گلاب و روغن گل و نیلوفر و بنفشه ببویند و اگر حرارت شدید محسوس شود کافور و صندل ببویند و در حمام با آب گرم و خطمی تحمیم سر
کنند و اگر ابخره بارد باشد بوییدن مشک و جندبیدستر کفایت کند و اگر ابخره دخانی باشد احتیاج ترطیب شدید باد هان مذکوره و دیگر مرطبات افتد و مثل این
روغنها استنشاق شدید نمایند تا بالا منجذب شود و در آنجا بماند بعده از افشاندن بینی برآرند و باز تجدید کنند و همچنین ترالم عمل نمایند و کذلک گلاب و آب بید و
آب کدو بعمل آرند و بر بخار این آبها انکباب کثیر نمایند و اگر از ابخره مذکوره آفت و سوء مزاج پیدا شود چنانچه از دخان کبریت و زرنیخ و مانند آن پیدا شد کافور
در روغن کدو استعمال کنند که یکی از انها تبرید و دیگری ترطیب کند و همچنین کافور در روغن کاهو و روغن بنفشه بعمل آرند و در مکان برگ بید و ریاحین رطب
فرش کنند و مبردات و مرطبات مثل ماء الشعیر و مانند آن غذا سازند

علاج صداع سددی

بدانکه سده یا در جوهر دماغ و یا در اورده که اندر انست و یا در شرائین آن و یا در اورده حجب داخله او و یا در شرائین آن حادث میشود و سبب سده گاه ورم
میباشد و گاه کثرت مواد یا غلظت یا لزوجت آن و لزوجت نمی باشد مگر در بلغم و غلظت در بلغم و سوداست و بلغم سده می آرد بلزوجت و غلظت و بکثرت
خود و سودا بسبب غلظت و کثرت و صفرا بسبب کثرت و همچنین خون بالجمله بعد تلطیف و تقطیع ماده بانضاج تنقیه آن نمایند بدستوریکه در علاج امراض
دماغی سددی بتفصیل مسطور شد اما در سده بلغمی تلطیف ماده از نطولات و اضمده و شمومات نیز کنند پس هرگاه ماده مستعد خروج گردد مسهل و حبوب مخرج بلغم و
غراغر و سعوطات و عطوسات استفراغ نمایند و در سده سوداوی بعد فصد و مسهل سودا اضمده و نطولات استعمال کنند و بالجمله علاج صداع سددی قریب
است از علاج صداع بلغمی و سوداوی و آن مفصل مذکور شد و بعد تنقیه تقویت دماغ و تعدیل مزاج آن بحسب انحراف آن اگر اخلاط حار باشند با دویه بارده
و اگر بارد باشند با دویه حاره و همچنین رطبه و یابسه بضد آنها و تغذیه با غذیه لطیفه غیر مبخره نمایند و آنجا که سبب سده ورم باشد تدبیرش علاج صداع ورمی ست

علاج صداع ورمی

بدانکه ورمی که محدث صداع گردد گاهی در حجب دماغ و مجاری آن افتد پس اگر حار بود سرسام حار گویند و اگر بارد باشد لیثرغس نامند و اگر مرکب باشد
سبات سهری خوانند و گاهی صلب سوداوی بود و گاه باشد که در نفس دماغ و جوهر آن افتد اگر حار بود [illegible] یا بارد باشد [illegible] گاه در مجاری خارج

دماغ ویا در جلد حادث شود وگاهی در اعضای دیگر غیر سر از اعضای شرکیه مانند معده ورحم وانثیین ومراق وغیر آنها عارض گردد وضرر آنها بسوی دماغ متادی شود پس تدبیر این صداع علاج اورام مذکوره است که عنقریب در فصل سرسام مفصل بیاید وانچه در علاج امراض دماغی ورمی مذکور شد بران هم نظر دارند ودر ورم حار بعد فصد قیفال جلاب از بنفشه ونیلوفر وعناب یا ترنجبین اگر طبیعت محتبس باشد والا با شکر طبرزد دهند وبالش سینه وسر ودست وپا بروغن بادام شیرین وچکانیدن شیر زنان در بینی وگوش ودوشیدن آن بر تارک سر وسینه وتغذیه بمزورات از برنج وماش مقشر واسفاناخ وکشنیز وکاهو مناسب است ابن هبة الله در کتاب مغنی مینویسد که سبب صداع اگر ورم دموی باشد فصد قیفال یا رگ پیشانی ونوشیدن آش جو وشیرهٔ خرفه وشمیدن بنفشه ونیلوفر رطب یا روغن آنها وتبرید سر بآب کدو یا عنب الثعلب یا بارتنگ واغتذا بکدو وعدس مقشر مفید واگر ورم صفراوی باشد اسهال بخیار شنبر وآب تمر هندی والوی بخارا وجلاب ونوشیدن ماء الشعیر وآب انار میخوش وماء القرع بسکنجبین وشیرهٔ تخم خرفه بشربت بنفشه ونشوق صندلین وآب حی العالم وکافور وتبرید سر بآب بارتنگ وجراده کدو نافع واگر ورم سوداوی باشد اسهال بطبیخ افتیمون وریختن آب مطبوخ خطمی واکلیل الملک بر سر وشمیدن روغن سوسن وگل سود مند واگر ورم بلغمی باشد نوشیدن نقوع صبر وایارج ونطول آب مطبوخ بابونه ونمام واکلیل الملک وحلبه وشبت وتخم کتان بر سر مناسب وانجا که سبب ورم ضربه یا سقطه باشد تدبیرش از علاج صداع ضربی وسقطی نیز برگیرند شیخ میفرماید که اگر درین صداع ریم یا زرداب یا مادهٔ مائی از سر بطریق گوش وغیره برآید در اکثر صداع زائل شود

علاج صداع ضربانی

ایلاقی وجرجانی مینویسند که جالینوس صداع ضربانی را از جملهٔ اورام دماغ شمرده است بهر آنکه هر کجا که ضربان باشد رگها ممتلی بود ورگ با گوشت مزاحمت کند وتفرق اتصال که از لوازم امتلاست تولد کند ودرد صعب وضربان تابع آن باشد پس اول نظر کنند که امتلا از کدام خلط است اگر خلطی غلیظ سرد باشد علامات صداع بلغمی وسوداوی ظاهر باشد تنقیه بایارجات کبار باید کرد وبعد تنقیه ماء الاصول بروغن بید انجیر یا روغن بادام تلخ بدهند وغالیه ومشک وجندبیدستر ومرزنجوش ببویانند واغذیهٔ ملطفه دهند وبعد تلطیف ماده غرغره بایارج فیقرا وامثال آن فرمایند واگر ماده گرم ولطیف باشد خوابگاه وخانه خوش هوا سرد باید وآوازها ازان دور دارند وپای در مطبوخ بنفشه ونیلوفر وگل سرخ وشاهسفرم وکشنیز خشک جو بقدر همه ادویه نهند وبمالند وبر ساق حجامت کنند وضمادهای سرد بر سر نهند وبنفشه گل نسرین گل نیلوفر هر یک دو مثقال بابونه یک مثقال اکلیل الملک یک نیم درم کشنیز جو بقدر همه ادویه کوفته بیخته در ده استار روغن بنفشه وده استار آب بهم بپزند تا اکثر آب برود واین ادویه دران اندازند وچندان بر آتش بگذارند که قوام فالوده گیرد ونیم گرم بر سر نهند وروغن بنفشه وروغن نیلوفر بر پیشانی وصدغین بمالند واگر بدین تدابیر زائل نشود فصد رگ بینی بکشایند شیخ میفرماید که صداع ضربانی گاه همراه حار یا بارد از اورام میباشد پس اگر سبب حار باشد باید که استعمال مبردات نمایند که اندران نرمی باشد وحجامت نقره وارسال زلو بر صدغین نمایند ودست وپا را به بندند واگر بارد باشد متوجه گردند بسوی آنکه باعث تنفیش وتحلیل آن گردد وایضاً مخلوط کنند بدان ادویهٔ مقویه که دران اندک بهروقی باشد مانند آنکه خلط نمایند بروغن گل سداب یا نعناع را وچون اشتداد یابد مانند این صداع بحدیکه اگر صبیان را عارض گردد لهذاست که درزهای سر ایشان از هم جدا گردد واگر دست بر جلد سر ایشان بسان موضع گذارند فرو رود پس در علاج آن طلای زردچوب نرم سوده مخلوط بروغن گل وسرکه نیکوست بعد از آنکه سر را بآب ونمک شسته باشند

علاج صداع ضعف دماغی

انچه در علاج امراض دماغی از ضعف دماغ بهر تقویت استعمال مقویات دماغ از اغذیهٔ خوشبو لطیف ومانند آن وبصورت وجود سوء مزاج تعدیل مزاج دماغ وتنقیهٔ آن بتفصیل مرقوم شد بعمل آرند ودر حالت اجتماع ماده با ضعف دماغ بهر تنقیه استعمال اطریفل زمانی نیز مفید گفته اند واگر دواء المسک بارد خورده گاوزبان گل گاوزبان عنب الثعلب جوشانیده شربت بزوری داخل کرده تودری سفید پاشیده بنوشند برای تقویت دماغ ودل مفید است واگر دیگر مزاج برودت باشد اسطوخودوس زرنباد سوده با اطریفل صغیر یا دواء المسک حار سرشته بخورند وعرق گاوزبان بادیان یا نناهتره بنوشند وباید که کشنیز خشک در اکثر اغذیهٔ او داخل نمایند وتقلیل غذا کنند وملاحظه نمایند که در معده فاسد نگردد که ابخره ورباح ردیهٔ آن صعود نماید وروغن قرنفل ودار چینی

و طلبه سیچه بزر و بیچه گاه هفت ماهه که در آن برگ کاهو و کشنیز سبز افتاده باشد بنان سپید تنوری و شهد و پوست ترنج سه ماشه و شربت نیلوفر خشخاش عابر کسیه
نه ماشه آمیخته لیسانیدن در رفع این درد از مجربات علوی خان ست و کذا طباشیر دو ماشه پوست خشخاش چهار حبه در مربای ترنج یک تولہ آمیخته خوردن و جالینوس
گوید که هرگاه صداع مزمن باشد و معالجات تسکین نیابد و بادی علامات ظاهره نبود و از ادنی سبب حرکت کند بدانند که آن از کثرت حس دماغ و یا از
ضعف دماغ ست و فرق فیما بینهما در طریق تشخیص اقسام امراض دماغی گذشت

علاج صداع یبسی

که آن را صداع یبسی نیز گویند و اسباب سوء مزاج یابس مصدعی یا مجففات خارجی ست تحلیل و احراق مانند بادهای گرم و سمومی و یا استعمال ضمادهای حار یا رسیدن
حرارت طبیعیه مثل بهر و مزاج سخونت و یا عارضیه بیک دفعه و یا خیر دفعیه که منع نماید از نفوذ غذا در سر و بدان سبب جفاف عارض اعضای آن گردد و یا ترک
آشامیدن آب مطلقا و بدان سبب تحلیل شدن رطوبت اصلیه و یا استعمال مجففات از داخل تحلیل آن یا باستفراغ آن یا بقوت مجففه آن و یا تناول غذای
یابس و یا قلیل الرطوبت و یا مجاورت اعضائی که جفاف و یبس بهم رساند و یا مشارکت آنها و حرکات نفسانیه و بدنیه مفرطه همه مجففات اند بطریق استفراغ و تحلیل
و بسیاری از آن از استفراغ ست مثل حیض و نفاس و بواسیر و ریاضت قویه و از استفراغات بعضی استفراغ در اعضای غیر اعضای راس ست و بمشارکت
آن راس ... استفراغات کلیه از جمیع بدن و استفراغات جزئیه از عضوی بدون عضو دیگر و بعضی از آنها استفراغات در اعضای راس ست مانند زکام و نزله
و رعاف و احتباس تحلب رطوبات ملتبسه سعوطات و عطوسات و غراغر و غیر اینها و ایضا از اسباب یبوست انقطاع مواد رطب ست و هر چه مقتضی آن باشد
مثل روزه و اشتغال و طعام و شراب ترک نمودن خواه باختیار خواه باضطرار بسبب بهم نرسیدن طعام و آب و این نوع صداع بیشتر زنان را بعد از وضع حمل یا حیض
و نفاس بسیار بهم میرسد یا بجمله اشربه مرطبه مثل جلاب با آب سرد یا شربت نیلوفر یا عرق آن یا عرق بید یا بید مشک یا عرق کاسنی و یا بزر قطونا و شربت نیلوفر
یا خشخاش یا شیره تخم خرفه یا خیارین یا مغز تخم تربوز یا مغز تخم کدو یا لعاب اسپغول دهند و ایضا همه تدابیر مرطب باید کرد و نگاه کنند اگر مزاج مائل بحرارت یا برودت
باشد بسبب آن معالجه فرمایند پس در حار مزاج شیره خرفه با سکنجبین مائی و شربت بنفشه یا شربت انارین بنوشانند و ماءالشعیر که در آن تخم خشخاش سفید و
یا شیره آن داخل کرده باشند و اسفاناخ و کاهو و خرفه و سرمق و کدو و خیار دهند و زردی بیضه نیم برشت مع سفیدی آن با جلاب خنک کرده بقبل آرند و در
ماءاللحم گلاب و آب سیب و آب کدو بیامیزند و شوربا برگ کاهو و قدری کشنیز سبز و پالک و کدو و خیار داخل کنند و ادهان بارد و رطب مثل روغن کدو و بنفشه
و نیلوفر در بینی و گوش چکانند و سر و قدم و ناف و مقعد را بدان چرب نمایند و نطول بر روغن بنفشه و نیلوفر و کدو هر یک تنها و یا مجموع با آب خیار و تراشه کدو
و آب برگ بید و گلاب و بدون آن سازند و جراده کدو و خیار بر سر گذارند و در بارد مزاج شراب کهنه و دارچینی و شهد در ماءاللحم ممزوج ساخته استعمال کنند و بر
زردی بیضه اقتصار ورزند و روغن بنفشه بروغن شبت آمیخته بکار برند و از مرکبات نافعه درین صداع اطریفل کشنیزی بنسخه معمولی و خمیره خشخاش مع سفوف
و ضماد لبوب و حلوا و میهون راحت و روغن حضار کبیر ست و ضمادیکه در سرسام سوداوی خواهد آمد نیز مفید بود و دو شیدن شیر زنان بر سر بعد تراشیدن
موی سر و سعوط آن در ترطیب اسرع ست و شراب ممزوج بآب بسیار جید نوشته اند و بآب بقول رطب مثل کاهو و خرفه و آب عنب الثعلب کدو و حی العالم
فقط یا اندک افیون و پوست بیخ لفاح آمیخته بر سر طلا نمایند و انکباب بیخ کدو و جراده او برگ کاهو و تخم او پوست خشخاش و تخم او گل بنفشه گل نیلوفر برگ بید
شاهسفرم در آب جوشانیده چادر بر سر کشیده استعمال کنند و اگر بنفشه نیلوفر خیازی سبوس گندم برگ خشخاش کشنیز خشک گل سرخ هر واحد یک کف جو مقشر
یا آنکو فته هر یک دو کف برگ حی العالم برگ خبازی هر کدام یک دسته در آفتابه سر بسته بپزند تا مهرا گردد پس انکباب بر آن نمایند و بخار از لوله آفتابه استنشاق کنند
نافع بود و سکون در مکان بارد نزدیک آب و خواب و استحمام بآب شیرین و تدهین بر وغنهای مذکوره اختیار کنند و از سهر و تعب و جماع و جوع و غم
و هم اجتناب نمایند و آنچه در علاج امراض دماغی یابس مذکور شد مفید شناسند اقوال حذاق جالینوس گوید که استعمال ماءالشعیر که در ان کدو پخته باشند
و کله پاچه بچه های حلوان و بقول مرطبه مثل کاهو و خرفه و آبزن معتدل و سعوط ادهان مرطبه مثل روغن کدو و بادام و استکثار ریختن بر وغن و آب نیم گرم

شیرین بر سر نافع ابوسهل گوید که صداع عقب خواب آنست که عقیب استفراغ کثیر باشد واکثر زنان را بهم رسد باید که بیضهٔ نیمبرشت وکشک جو که دران
لحم کوفته پخته باشند وحریرهٔ معمول از نشاسته وروغن بادام وشکر وماء اللحم سینهٔ ماکیان وگردن بره که در طبخ قدری آب به وشراب ریحانی چکانیده باشند غذا
سازند وبروغن بنفشه وشیر دختران سعوط کنند وبخبیص آرد سفید وروغن بنفشه وشیر دختران واندک شراب غلاف سر نمایند بوعلی می نویسد صداع یابس
که با مادهٔ صفراوی یا سوداوی باشد مذکور شد وصداع یابس بلا ماده پس اول علاج آن تدبیر مریض باغذیهٔ مرطبه جید الکیموس ست وخصوصاً کثیر الغذا
مثل زردهٔ بیضه ومثل شوربای چوزهٔ مرغ فربه وکبک وتیهو وحریره های چرب بروغنهای رطب بعده از جهت حار وبارد لبوی چیزیکه موافق تر باشد بعمل
کنند واز انچه بدان انتفاع یابند استعمال سعوطات مرطبه بادهان محموده مثل روغن بادام وروغن کدو وغیر آنست واگر در چیزی ازینها احتیاج لبوی
تعدیل تبرید یا تسخین افتد روغنهائی که تعدیل آن نمایند ممزوج سازند وگاه هست نقصان بین در جوهر دماغ می آرد وآنرا مهیا با وجاع میگرداند ودرانجا
محتاجیست که استعمال سعوط بمغز ساق بز وگوساله وپیه ماکیان وتیهو ودراج وتذرو وسکنگاو وبز نمایند وبر سر مالند واز چیزهائیکه ایشان را نفع میکند تضمید
سر بفالودهٔ رقیق معمول از نبیدهٔ گندم وجو بحسب حاجت وشکر سفید وروغن بادام وکدو ست وبار ریختن رقیق آن بر تارک سر وباکلیل از آرد طوق کرده
باشند تا انچه بر سر ریزند محتبس ماند مجوسی گوید که در صداع حادث عقب ولادت از کثرت دم نفاس تدبیر زن بغذای معتدل مثل زردهٔ بیضه وگوشت
بچه ماکیان وحملان شیرخواره وحریرهٔ معمول از مغز نان سمید وروغن بادام وشکر طبرزد وسعوط بروغن بنفشه یا نیلوفر که از روغن مغز تخم کدو ساخته باشند مع شیر
دختران سازند وشیر مذکور بروغن بنفشه وروغن مستخرج از حلوا وفالوده بر سر مالند وحلوا معمول از بیضه وروغن بادام وشکر طبرزد وآرد سمیده بخورانند وسویق
منقوع بشکر وروغن بادام نوشانند وماهی بار بی در رضراضی بطریق اسفیدباج پخته یا بروغن بادام یا کنجد تازه بریان کرده بخورانند واگر در انجا تپ باشد
مزورهٔ کدو وسرمق واسفاناخ ومانند آن دهند وهمچنین ست تدبیر صداع حادث از سائر استفراغات باغذیهٔ مرطبهٔ جید الکیموس مع استعمال سعوطات
ونطولات مقوی دماغ ومرطب آن وعلاج صداع حادث از غم وهم کثرت خواب بعد غذاست وترطیب دماغ باستنشاق روغن بنفشه وروغن تخم کدو وشیر دختران

علاج صداع جماعی

واین یا بسبب احداث یبس یا بسبب تهیج بخارات لبوی دماغ یا بسبب ضعف اعصاب پیدا شود پس اگر بسبب یبس متولد از کثرت خروج منی باشد تقدم افراط
جماع ولاغری بدن بران گواهی دهد باید که سائر تدبیرش مانند علاج صداع یبسی نمایند امیدمائل کردن مرطبات تسخین و مع فرط رعایت تقویت دماغ داد و فوائد
باغذیهٔ خفیفهٔ لطیفه علاج کنند مثلاً نخوداب گوشت برهٔ شیرخواره وطیور خفیفه مثل تیهو ودراج وکنجشک ومغز سر کنجشک با بعض فواکه مانند سیب وبه ورز دک وچقندر
یا با ماش مقشر بنان ویا شیربرنج وحلیه که از شیر بز ساخته باشند ویا زردهٔ بیضهٔ مرغ نیمبرشت با نبات شیرین کرده ودارچینی بران پاشیده ولبوب باشکر وادمغه
حیوانات بخورند وشیر گاو وماء اللحم بنوشند وخوردن مربای خصیة الثعلب وزردک وشلغم وستا در نیز نافع وخصیة الثعلب سه ماشه سوده بمربای به دو توله سرشته
ورق نقره یک عدد پیچیده بخورند یا لایش شربت سیب وشربت انار شیرین هر یک دو توله در ماء اللحم ساده نه توله حل کرده تخم شربتی هفت ماشه پاشیده بنوشند
ویا طباشیر دو ماشه جواهر مهره چهار حبه با آمله مربی یک عدد سرشته ورق یک عدد پیچیده بخورند ودوای مذکور با عرق بیدمشک پنج توله بنوشند وبآب شیرین نیمگرم
غسل کردن وروغن بنفشه ونیلوفر در بینی چکانیدن وبر سر مالیدن وچرب کردن گرده بروغن گل وداشتن هر دو خصیه دران تا یک ساعت نیز بغایت
در رفع این درد مجرب ست وتناول فواکه خوشبو وبوئیدن آنها وعطرها وخوردن لبوبات وجوارشات باهیه مقوی اعضای رئیسه وسکون در مساکن
طیبه وخواب بر بستر نرم وترفه در مطعم ومشرب ودلک معتدل وچرب کردن هر دو خصیه وذکر وگرده بقیروطی که از پیه گردهٔ بز دو توله موم یک توله روغن گل
سه توله روغن یاسمین دو توله ساخته باشند ومالیدن روغن گل تنها نیمگرم بر مؤخر سر از مجربات ست وهمچنین خوردن شراب یک نیم توله در گلاب
وعرق سیب هر یک پنج توله واستعمال میوه های مقوی اعضای رئیسه وکلیه بسیار مفید ست وکذا استعمال حقنهای مسمن گرده وتناول نان مثقف
در تنور مدقوق ومنقوع در جلاب ومغز بادام وپسته وچلغوزه وفندق وحبة الخضرا کوفته دران سرشته باندکی بادیان وشوربای مرغ فربه وبط فربه وگوشت بزغاله

و مانند آن سفید و اغذیه و ادویهٔ گرم و تیز و حالی بکار نبرند که موجب زیادتی تب گشته محدث غشی و مرگ مفاجات گردد و اگر بسبب امتلای بدن از اخلاط فاسده
و ثوران ابخرهٔ خبیثه و ارتقای آن طرف دماغ بحرکت جماع باشد وجود علامات امتلا و غلبهٔ اخلاط و ادراک بوی بد از بدن عند حرکت جماع و ثقل در سر بران
دلالت کند پس تنقیهٔ بدن از اخلاط غالب بفصد و مسهل هر دو نمایند اگر واجب بود و یا حسب حال مریض یکی ازین هر دو تدبیر بعمل آرند بطوریکه در اقسام صداع
مادی مفصل گذشت بعده بهر تقویت دماغ و عدم قبول بخار لبوب صغیر بخورند و روغنهای مقوی مثل روغن گل و روغن آس و سرکه و گلاب بر سر مالند و آبیکه در آن
گل سرخ و برگ مورد و نیلوفر و بابونه و مانند آن جوشانیده باشند بر سر ریزند و باغذیهٔ سریع الهضم جید الکیموس غذا سازند و قدری به و ناشپاتی بخورند و جماع ترک
کنند و بضرورت بعد هضم و انحدار غذا جائز بود زیرا که در خلو معده ضعف و تحلل و تصاعد ابخره زیاده میکند و در امتلا خلل در هضم و تکثیر تبخیر مینماید و اگر فصل گرما و بدن
نقی و سن شباب بود با آب سرد غسل کنند و بروغن گل بینی را چرب نمایند و تخشیند و اگر بسبب ضعف اعصاب و تألم دماغ از تعب آن باشد و این مشائخ و ضعیف
مزاجان را اکثر عارض شود و رعشه در بدن و ضعف حرکات و انقباض دماغ و انجذاب آن بسوی قدام یا خلف بعد جماع لاحق گردد پس تقویت اعصاب
و دماغ بمالش روغنهای مناسبه بر سر مثل روغن گل و یاسمین برابر و طیب و غیره و آرام و تفریح بلاهی مطربه و نغمه های لذیذه کنند و قدح عسل که در آن قدری
مومیائی گداخته باشند چند روز ناشتا بنوشند و همچنین شربت عسل و اسطوخودوس و مانند آن استعمال کنند و جند بیدستر در روغن قسط آمیخته یا روغن نرگس
بر سر مالند و گوشت حلوان بمصالح خوشبو و دیگر اغذیهٔ طیبه بخورند و بوئیدن کباب که در حضور مریض بریان نمایند تا بوی آن بمشام او برسد و تناول کباب
با نان گندم خمیری جید و یا پلاو مفید است و روائح طیبه مانند مشک و عنبر و عود هندی و ریاحین و گلهای خوشبو و عطریات و لخالخ فواکه طیب الرائحه
ببویند و لفلفه با آنها کنند و عود و عنبر و قسط شیرین و مشک و صندل سفید و قدری کافور استعمال نمایند و رقص بینا نمایند و با غنا و شنیدن حکایات و قصه ها و دیدن
اشیای مرغوبهٔ ملیحهٔ موزونه و بالجمله اشتغال بهر چه باعث التذاذ طبع و تفریح نفس او گردد نافع است و از هر چه متنفر و ناخوش از آن باشد اجتناب نماید مسیحی گوید
که صداع کائن عقیب باه را باید که معالجه کنند بتقویت سر باین طریق که آب مطبوخ مورد و گل سرخ و بابونه بر آن ریزند بعده بر روغن گل و اندکی سرکه بمالند و غذا
کثیر التغذیه سریع الانهضام معتدل الکیفیه سازند و در اثنای پختن آن قطعهٔ به و سیب داخل کنند و سپس نان خشک کرده در تنور بعد غسل او بجلاب و روغن
بادام بنوشند و خوشبو و موافق مزاج استعمال کنند و ماهی کوچک با سرکه ممزوج و روغن بادام پخته و ایضاً زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت آنرا موافق است طبری گوید که اگر صداع
عقیب جماع از ضعف اعصاب باشد از جماع بالکل منع کنند و روائح طیبه ببویانند و آب نیلوفر و بنفشه و آب جمیع ریاحین اگر کدامی از قوانین است که آن سن
و مزاج و بلد و فصل و صناعت و عادت مانع نباشد این آبها جمع کنند و کافور و مشک و همه چیزهای خوشبو که ممکن باشد بر سر ضماد نمایند و اگر نوعی
از قوانین مذکوره ازین مانع باشد بر اندک چیزیکه از آن ممکن باشد اقتصار نمایند و باغذیه که بدن را غذا بیشتر دهد مثل ماء الحمص و لحوم حملان مشوی بشیر دهند
و جوجهٔ مرغ فربه که در شکم آن حشایش خوشبو پر کرده بپزند پیش روی مریض شق کرده باشند تا رائحهٔ آن ببوید و آنچه از لحوم آن بخورد و نبیذ صاف ممزوج ملایم
مزاج بنوشانند و امر بدعت و سکون و راحت کنند و ایذا نرسانند و آنچه ذکر شد باشد بخورند و در مواضع اغانی لذیذه و روائح طیبه حاضر شوند اگر ممکن بود و الا
از اشیای مذکوره هر چه ممکن باشد استعمال نمایند و سیب و ترنج ببویند و مواضع مرغوبه و مصاحبت کسی که بدان مایل باشد اختیار کنند و اگر صداع از
بخارات اخلاط بدنی باشد معالجهٔ آن بعلاج صداع حار و ادی برابرست غیر آنکه در اینجا باید که ترک جماع کنند تا آنکه بدن از اخلاط نقاوت تمام یابد و صداع
بالکلیه زائل شود و ایضاً در معالجهٔ این فصد نکنند مگر آنکه ضرورت داعی آن باشد

علاج صداع خماری

در مزاج حار اول بهر تنقیهٔ معده بسکنجبین و آب گرم و یا سکنجبین و آش جو قی کنند بعده شربت انار و شربت بهی و سکنجبین بگلاب و آب سرد بنوشند و یا سکنجبین
و گلاب نیمگرم مکرر قی کرده افشورهٔ فالسه یا لیموی کاغذی و یا شربت غوره در عرق بید مشک و آب یخ یا افشوره پرورده و هندبا یا شیرهٔ زرشک و خیارین
و مغز تخم کدو هر یک ... ماشه در عرق بید مشک و زرشک هر یک پنج توله برآورده شربت ترنج چهار توله آب یخ ده توله داخل کرده بنوشند و یا جواهر مهره

ماشه در مربای ترنج تولہ آمیختہ بورق نقرہ پیچیدہ بخورند با لایش شربت زرشک چار تولہ در عرق بیدمشک و صندل و گلاب ہر یک پنج تولہ بنوشند یا جواہر مہرہ
یک ماشہ طباشیر سماق منقی ہر واحد یک نیم ماشہ در شربت لیموی کاغذی و سکنجبین تفاحی لیموئی ہر یک یک نیم تولہ آمیختہ ورق نقرہ حل کردہ بلیسانند
بالایش شربت ترنج و رنگترہ ہر یک دو تولہ گلاب بیدمشک ہر یک ہفت تولہ داخل کردہ بنوشند و ہمچنین دیگر اشربہ مطفی مقوی معدہ قاطع بخار مثل شربت سیب
و لیمو و غورہ و حماض بآب سرد آمیختہ بدہند و لعاب اسپغول و جلاب ببرف سرد کردہ و فقاع ممزوج بآب غورہ یا لیمو و قدری نمک و ماء الجبن و ربوب فواکہ
قابضہ مذکورہ تیزی خمار می شکنند و ہمچنین سفوفات معمولی و شربت خمار و مفرح بارد و مفرح کشنیزی دافع خمار اند و شرب آب لیمو بشکر و گلاب و تخم بنجا
روس ہموسہ در ازالہ خمار مجرب سویدی ست و تنقل حماض اترج بر شراب برای منع حدوث خمار مجرب اوست و در ابتدا بہر تقویت و تبرید بر سر روغن گل و سرکہ
و گلاب بر سر نہند و اگر از قی فائدہ نشود و تقوع ہلیلہ یا نقوع مسہل با حوامض مثل آلو و زرد آلو و غیرہ بدہند و یا آب انار بن تخم افشردہ سقمونیای مشوی دو ماشہ
آمیختہ بنوشانند و اگر خواہند بہر بدرقہ شربت ورد مکرر اہلیلجی چہار تولہ بگلاب ہفت تولہ و آب یخ حل نمودہ بنوشند بعدہ بہر تقویت دماغ روغن گل و یاسمین و
سرکہ مقطر ہم برابر بر پیشانی و صدغین بمالند و ملخلخہ لسبازند و اگر خون غالب باشد و علامات آن ظاہر بود اگر فصد یا حجامت نمایند باکی نیست و آنجا کہ از سہ قی
و اسہال و غیرہ بسبب ثوران مواد نفعی مترتب نشود و تہوع و غثیان مشتد گردد قدری طعام ملائم بخورند و بعد ساعتی قی کنند تا مادہ ردیہ تمامہ با طعام مختلط
شدہ برآید پس اشربہ مطفیہ مذکورہ بدہند و بر دست و پا آب نیمگرم مطبوخ بابونہ و بنفشہ و قدری نمک بریزند و در ان آب پاہا بدارند و بقوت بمالند و در آخر روز
داخل حمام شوند و آب نیمگرم بر سر بسیار بریزند و ہر گاہ از حمام برآیند بعد یک ساعت تمام بنان مع نان خورش برگ کاہو و اسفاناخ و یا مزورہ انار دانہ و کشنیز
غذا سازند و خوردن گوشت در عمرہ سرکہ پختہ نا مہرا شود و کشنیز خشک و کرویا و دارچینی بران پاشیدہ در ازالہ خمار مجرب سویدی ست و فواکہ قابضہ مثل بہی و
سیب و انار میخوش بخورند و اگر مائل بشراب گردد شراب ابیض رقیق مروق ممزوج بالمناصفہ بدہند کہ عطش ساکن کند و خواب آورد و پاہا از بن ران تا قدم
بعد طعام ببندند و از ہر چہ مضر عصب باشد مثل سرکہ سادہ و مری اجتناب کنند و بدانند کہ در انتہا استعمال مبردات شدید نمایند تا کہ تکثیف مسام و تغلیظ ابخرہ
نکند و مانع از تحلیل نشود بلکہ بر سر استعمال مانند روغن بابونہ و سوسن نیمگرم نمایند و گیلانی نوشتہ کہ از بہترین معالجات این صداع آنست کہ قدح از شراب با آب
بسیار خوب ممزوج کردہ بدہند و کف پا بروغن بادام بمالند کہ خواب می آرد و صداع را ساکن میکند لاسیما کہ این تدبیر بعد قی واقع شود و در مزاج بلغمی بعد
از قی بسکنجبین عسلی و آب ترب یا طبیخ شبت و جوز القی و عسل بمرات یا بدکہ مصطکی پودینہ خشک عود غرقی دانہ ہیل ہر واحد یک ماشہ سودہ در دواء المسک
حار نہ ماشہ آمیختہ ورق نقرہ پیچیدہ بخورند بالایش شیرہ بادیان نہ ماشہ شیرہ الایچی کلان پنج عدد در عرق کیوڑہ و ہیل و نعناع ہر یک شش تولہ برآوردہ شربت
عود و سیب ہر یک دو تولہ داخل کردہ بنوشند و آب نیمگرم بر سر و دست و پا ریزند و دلک قدمین نمایند و در صورت باقی ماندن نفخ در شکم بعد از قی غاریقون سہ ماشہ در
گلقند آمیختہ بلیسانند و بدرقہ بشربت دینار چار تولہ و گلاب پاو سیر کنند یا یارج فیقرا یک درم مقوی تربد و شحم حنظل اسہال آورند بعد اجابت غذا نان تنک
بشوربای مرغ بدہند و بعد غذا خواب و سکون اختیار نمایند و ہر گاہ از غذا معدہ اندک سبک گردد سکنجبین عسلی بنوشند و یا شوبہ نمایند و روغن بابونہ با قدری
روغن گل آمیختہ بر سر مالند و باقی تدبیر مناسب از علاج امراض دماغی بخاری و صداع بخاری استنباط نمایند سفوف آملہ مجرب برای صداع خماری و
بخاری و وسواس سوداوی و خفقان معدی رانیز مفید کشنیز خشک دو تولہ آملہ مقشر یک تولہ گاؤزبان گل سرخ صندل سفید ہر یک شش ماشہ کوفتہ بیختہ نبات سفید
ہشت تولہ آمیختہ سفوف سازند و بعضے اوقات این ادویہ اضافہ کردہ میشود و بسیار مفید می افتد طباشیر گل گاؤزبان زرشک سماق ہر یک سہ ماشہ خرفہ پنج ماشہ
تخم کاسنی شش ماشہ زہر مہرہ یک نیم ماشہ مروارید کافور ہر یک یک ماشہ با عرقہای مناسب بعمل آرند خوراک از شش ماشہ تا یک تولہ شربت خمار جہت دفع خمار
و صداع خماری بی نظیر ست آب انار ترش و آب انار شیرین آب سیب و آب لیمو ہر یک پنج رطل اول آلوی سیاہ تمر ہندی ہر یک یک رطل عناب پنجاہ دانہ در شش رطل آب
بجوشانند تا بدو رطل برسد و الیدہ صاف نمودہ با آبہای مذکور باہم بیامیزند و قند سفید یکمن اضافہ کردہ بقوام آرند اقوال مہرہ مالتی و غیرہ مینویسند کہ
شرب رب آس یا شربت آن تنہا یا بشراب و کذا انار دانہ ترش و کذا حجر المسن بحکوک بر مسن و کذا گل سرخ و کذا گلاب و کذا شاہ چینی بآب و کذا خمیر ترش از جو

در دوغ گاو مالیده صاف کرده و کذا خمیر آرد گندم در آب حل کرده بعد دو ساعت صاف نموده در دو اوقیه آن یک دانگ طباشیر و یک قیراط زعفران و سه درم شکر
داخل کرده و تنقل حب الآس و بار بیاس و امتصاص سفرجل به شراب و کذا ریباس و شم گل سرخ و اکل حماض سماق مسلوق به روغن بادام و کذا کاهو و کذا
غذای تفاحیه که با آب سیب ترش و ثقا و مغز چلغوزه پخته باشند و کذا حماضیه یعنی ترنج و مغز بادام و زعفران و افاویه ساخته باشند و کذا حصرمیه که دران قثاء و کدو
و فقاء پخته باشند و کذا کشکیه و کذا سفیدباج ترش با آب لیمو و سماق و سرکه و مغز بادام و کشنیز خشک و دارچینی هر واحد مرتل حار است و لقول ابن ماسویه دراینجا
مخمور از شم کافور و از طعام و شراب که دران کافور باشد حذر کنند که دران هلاکت اوست ابن واقد و غیره گویند که شربت طبیخ نبات اقحوان بدون گل آن و کذا
زعفران مفید منتج و یا مخلوط در طعام یا شراب و کذا گل قیصوم و کذا بول شتر و کذا روغن کنجد سه جرعه و اکل قبیط یعنی البناطق پخته و کذا نخود مسلوق با زرده بیضه و مغز بادام
و مغز تخم کدو و کشنیز سبز و کرفس و صعتر و کشنیز خشک و کذا القوقه مخلل با شکر شیرین کرده سهرد احد دافع خمار است و تنها و سه صداع بعد دره نام صداع خماری است
گوید که معالجه صداع حادث از اکثار شرب شراب بخواب طویل و سکون و راحت باید کرد و اگر در معده بقیه شراب مع غثیان باشد قی با آب گرم کنانیدن کند و
و پای او در آب نیم گرم که دران بنفشه و بابونه و اکلیل جوشانیده باشند بنهند و دائم بر دست و پا آب و روغن بنفشه بمالند و چون صداع خفت پذیرد حمام استعمال نمایند
و چون جوع صادق تحرکت آید با غذیه لطیفه چیزی چاره مثل نان تفسول در عدسیه و رائب اغتذا نمایند و پیشتر شیشتر آش نافع است و تا و لطیفه و منع بخار صعود کنند
نوشند مگر آب حالص و ربوب و فواکه مثل رب انار و رب ریباس و رب حماض اترج ممزوج با آب دهند و سیب امرود و بهی نیز دهند و در روز دوم داخل حمام شوند و آب
نیم گرم بر سر بسیار بریزند و بعد راحت از حمام بدراج و جوزه مرغ و لحوم بره و ماهی رضراضی کوچک غذا سازند و در تیج انواع صداع باده یا بخارات نفع میکنند و در
ابتدای او سکون و دعت و نوم و در آخر او هنگام انتهای مرض و شروع انحطاط مشی در ریاضت اکثر از آنچه ممکن باشد تا آنچه در تحقیق است تحلیل یابد و اگر از آن
بقیه یماند ملطفات محللا استعمال نمایند ابن سینا مینویسد که در علاج صداع حادث از خمار اول آنچه واجب بود استعمال تنقیه معده قی است الله بآبی تخم ترب با سکنجبین
با آب نیم گرم و بقیات لینه و متوسطه که از قرابادین است و اگر قی واجب نبود یا استعمال او جائز نباشد اسهال با ایارج مقوی لتقویه نمایند تا الیشا او در معده طول نکند
و اگر در اینجا مانعی از مرض و حاره مثل او از استعمال دوای حار باشد اسهال طبیخ اهلیله یا شربت فواکه مسهل کنند و اگر نفس از ثقل این اشیا کراهت کند با آب انار مع
شحم مقوی ایشان تقویه نمایند که اسهال آورند و از حرارت او خوف نکنند و اگر از استفراغات بوجهی مانعی باشد لزوم خواب نمایند تا آنچه از شراب در معده است بالکل منهضم
منهضم گردد و این بزنگ بول یعنی رنگین شدن آن ظاهر شود و کف پا نمک و روغن بنفشه بمالند و بر اطراف نطول بابونه ریزند بعده داخل حمام کنند و تغریق سر به روغن گل
سرد غیر شدید التبرید نمایند و بعد عدس و غوره و مانند آن و آب کرنب بخاصیت که برای منع بخار از سر و رأس است غذا سازند جالینوس گفته که اگر غذا با بو ترنجیه سازند غذا
نکنند و شاید که سبب دربن رقت خون متولد از آن و قوت او بر تحلیل ابخره باشد و باید که فواکه قابضه دهند و بجز آب چیزی دیگر نیاشامند مگر آنکه معده ضعیف بود و
خوف استرخای آن باشد که درینحالت از اسکنجبین شرب آب سرد منع کنند و آب انار ترش و ریباس خاصه و رب آن و ترشی ترنج خاصه و رب آن و به و سیب
و مانند آن بنوشانند و کشنیز خشک با هموزن شکر نافع است بعده خواب و سکون اختیار نمایند که آن اصل در علاج اوست و اگر از آن تسکین نیابد اعاده او در آن
روز و روز فردا کنند و غذای او سرد و مرطب سازند یا ملطف او مثل زرده بیضه و برای تحلیل آب گرم بران بسیار ریزند و حسب استطاعت با آوردن خواب
مشغول شوند بعد از آن چون غثیان بشرط وجود آن زائل شود و صداع باقی ماند روغن گل از آن قطع کنند که آن در آخر او را مضر است و اگرچه در ابتدا برای تقو
سر و منع بخار حاجت بسوی آنست و باید که درین وقت روغن بابونه عوض او برای تحلیل استعمال نمایند و اگر بدین زائل نشود روغن سوسن بکار برند که این لغایت
نافع و مجرب است و چون خمار تخفیف و انحطاط یابد مشی اندک کنانند یا در گهواره نشانند و درین هنگام ماهی رضراضی و مرغ خصی و چوزه ماکیان و بالقول بارده غذا
سازند و باید که بر طعام مشی نکنند بلکه بعد سه ساعت و باید که انتظار هضم بخواب و یا بسکون طویل نمایند تا آنکه معده او اندک خفت پذیرد و بعده سکنجبین شکری
اگر محرور باشد و عسلی اگر مرطوب بود استعمال کنند و اقدام برگ قدمین نمایند پس مشی غیر متعب یا حرکت دیگر غیر متعب کنند و باید که از سرکه ساده و مری اجتناب
نمایند و اگر لابد باشد تا نخورش بغیر شهوت آن سازند و اگر اندک مشی کرده باشند آبزن و حمام نیز استعمال کنند و در آخر امر باید که منطولات معتدل التحلیل منطل نمایند و لحوم

خفیفه غذا سازند و این دوا برای خمار نیکوست تخم کاسنی و تخم کرفس و زرشک منقی و سماق و عدس مقشر و گل سرخ و طباشیر مساوی همه را کوفته بیخته بوزن سه درم از آن
با قیراطی کافور و اوقیه آب انار یا آب ریباس یا رب ترنج یا آب آن بخورند جرجانی و ایلاقی می‌نویسند که اگر شبت یا تخم شبت و تخم ترب در آب جوشانیده سکنجبین آمیخته
بدهند تا قی بسهولت کرده و معده پاک شود صواب باشد و اگر قی ممکن نشود یک درم ایارج فیقرا و نیم دانگ یا یک دانگ سقمونیا با هم سرشته بدهند تا بقوت سقمونیا اسهال زود در افتد
و ایارج در بدن درنگ بسیار نکند تا از آن حرارتی نیفزاید و چون از خواب برخیزد در حمام نماید و بعد از حمام تا یک ساعت تمام نگذرد طعام نباید خورد و بعده طعام حرارت افزا
نشاید خورد بلکه ماهی تازه و تره و برگ کاهو با اندکی سرکه که سخت ترش نباشد و کاسنی و مانند این موافق باشد و آنرا که غذای قوی‌تر حاجت باشد بهتر پشت و گوشت
دراج و تیهو و چوزه مرغ خانگی و گوشت بزغاله مطبوخ با غوره و زرشک و سماق و امثال آن صواب بود و کرفس و عدس صاحب خمار را موافق باشد و آنرا که تشنگی غالب بود
آب سرد خورد و لکن کسی که بسبب ضعف معده از خوردن آب سرد و ترش زیان یابد آب غوره و شربت آن و شربت سیب ترش و مانند آن با آب آمیخته یا آب [illegible] بخورد و بدانند [illegible]
که مخمور بخورد و سرد کرده باید خورد و دیگر شربت ریباس که خاصیت او آنست که اگر سرد کرده خورند معده را ضرر ندهد و اگر کسی این شربتها نتواند خورد شراب انگوری رقیق سفید [illegible]
ممزوج با آب مساوی آن بخورد و لیکن بوقت خواب اندکی کشنیز خشک و شکر دهند و روز دوم طعام و حمام و شربتها هم برین ترتیب باشد و چون اندکی تسکین حاصل شود
ریاضتی آهسته و گهواره سود دارد و تا دو ساعت نگذرد از پس ریاضت طعام نخورد و تا سه ساعت از پس طعام نگذرد هیچ حرکت و ریاضت نکند این معنی در همه انواع
صداع باید داشت و سفوف که در قول بوعلی سینا گذشت خمار را زائل کند با اندکی کافور از دو جو تا یک طسوج یا نیم دانگ باندازه قوت حرارت و گرمی مزاج با آب غوره
یا آب انار ترش و شیرین بخورد و فقاع که از آرد جو و سنبل الطیب ساخته باشند معده را از باقی شراب پاک شوید خاصه اگر اندکی نمک آمیخته باشند [illegible] و اگر این فقاع
با آب غوره سازند [illegible] گوارنده‌تر باشد و بوئیدن صندل و گلاب و کافور و شاهسفرم سرد کرده و سرکه و گلاب بر آن پاشیده سخت سود دارد و اگر صبح آن روز که شراب
خواهد خورد یک مثقال کرنب یا شربت افسنتین خورد و شراب بنوشد خمار نیارد و اگر خمار باشد سبکتر باشد و در کتب آورده‌اند که [illegible] سود کوفته بخورد آن روز مست نشود و
[illegible] تنها نخورد و خمار سبکتر باشد و بادام تلخ نقل کردن خمار باز دارد و [illegible] بسیار گفتن و چیزی خواندن خمار آرنده است
و [illegible] شراب است [illegible] از معده باز دارد [illegible] گوید که صداع عارض از شرب شراب که بسبب امتلاست که از صعود بخارات حاره
[illegible] دماغ واقع شود و این صداع بر دو وجه بود یکی آنکه عقب شرب شراب ظاهر گردد و چون معده [illegible] از بقایای شراب پاک شود صداع زائل
گردد دوم آنکه با شرب شراب ظاهر شود و در روزها باقی ماند تا آنکه شراب ترک نماید [illegible] دوام کند و علاج قسم اول خاص [illegible] سوای قی [illegible] و از انواع
[illegible] بقایای شراب از معده است و تقویت آن با شربتها [illegible] بخارات مثل فقاع ساده معمول [illegible] گشنیز و اندکی سنبل الطیب [illegible] که از خاصیت این
[illegible] معده از بقایای شراب است و ادخال اندکی سنبل در آن [illegible] تقویت معده [illegible] بقیه شراب [illegible] شربت غوره و [illegible] شربت ریباس و شربت [illegible]
[illegible] آن [illegible] سرد کرده سوای شربت ریباس زیرا که از خاصیت اوست که چون آنرا سرد کنند معده را الم رساند و مردی را از افاضل دیدم که امر به نخستین
آنچه [illegible] فقاع ساده مذکور و انداختن اندکی نمک در آن [illegible] میکرد و در آن هنگام فقاع جوش میکرد و کف بسیار بر آن می‌آمد و از آن کف گرفته صاف کرده [illegible] حل
طبیعت بسرعت [illegible] و پس از [illegible] او در انداختن نمک سوال کردم گفت که بدین تدبیر [illegible] فقاع زیاده میشود و از معده بسرعت منحدر میگردد و آنچه علاج
سر [illegible] تقویت مزاج دماغ [illegible] آنکه از خمار آنرا عارض شود [illegible] بنفشه و نیلوفر و شاهسفرم [illegible] آب برف بر آن پاشیده باشند و گاهی بر
ریحان گلاب ممزوج بسرکه [illegible] و کافور [illegible] و آنچه بر سر نهند گلاب سی درم روغن گل یک نیم درم سرکه سه درم یا آنچه قریب قیاس این باشد در شیشه
کرده [illegible] تا آنکه [illegible] قوت [illegible] بر سر نهند و ایضاً روغن گل [illegible] آب [illegible] و لعاب اسپغول و آب کاهو و آب [illegible] و ایضاً صندل سفید با گل
ارمنی در [illegible] اگر وقت آن باشد و الا بنفشه [illegible] سوده در گلاب [illegible] ایضاً [illegible] آب [illegible] و درین صداع احتیاج استقصا در معالجه زیاده ترازین نیست
بهر آنکه چون طبیب معده مریض و مزاج دماغ او را تقویت دهد از حدوث این صداع امان یابد و علاج قسم دوم که بتحلیل بقیه شراب از معده تا زمانی دراز باقی ماند
اول [illegible] این مطبوخ [illegible] تمر هندی سی درم آلو بخارا چهل عدد عناب بیست [illegible] اگر یافته شود ده درم بدستور مطبوخ جوشانیده و یک رطل

بغدادی ازان صاف کرده ده درم فلوس خیارشنبر دران مالیده بنوشند و یک شربت یا دو شربت ازین در مدت پنج روز بدهند بعد ازان لزوم شرب ماء الشعیر نمایند
و غذا با سفاناخ و سائر مزورات و مقشر خیار بسرکه سازند و اگر زوال صداع مشکل گردد فصد قیفال کنند و لزوم شرب آب انار میخوش با سکنجبین نمایند و پست جو با سرکه پخته
روغن گل آمیخته بر سر ضماد کنند و بعد جدا کردن ضماد روغن گل نیم گرم اندکی بر سر نهند و گاهی این صداع متعسر گردد و محتاج بفصد رگ پیشانی شود و لامحاله چون صداع
بنجر و متوفر دماغ نبل کند و بالغ ترین چیزی که درین صداع مشاهده کردم اینست که بگیرند آب چغندر اده کدو و آب برگ بنفشه و آب خیار و آب برگ بید و آب خبازی و همه را
در شیشه کرده بالای آن اندکی سرکه و اندکی روغن نیلوفر و روغن بنفشه و روغن گل انداخته شیشه را در دیگی پر آب آن ریزند و زیر آن آتش کنند تا آنکه آب شیشه بجوش آید و بخار
دران ظاهر شود پس شیشه را برآورده بیمار را تا سر بگردد و در زیر آن درد فرونشیند پس صاف کرده بر برف سرد کنند بنحوی که شیشه را در میان او نهند و چون بسختی سرد
گردد بر تارک سر نهند که این در کمتر از ساعتی صداع را زائل کند و این بسیار را دیدم که امر بتحقیق آب [illegible] آنکه صاحب صداع سردی آب در دماغ خود
معلوم کند بعده امر بپوشیدن سر و قصد خواب می نمود و این تدبیر را در ازالهٔ او تاثیر نیک است و این بهتر آنست که فضلات گاهی به تبرید خارج می شوند چنانکه از
تسخین مستفرغ میگردند پس گویا که قفاهای بخارات باین تدبیر استفراغ می یابد و گاهی صاحب این صداع را سعوط بشیر دختران مع روغن گل و روغن بنفشه
کرده بشود و [illegible] این صداع را از قبول [illegible] رطب و قلت [illegible] خرفه و مانند اینها نفع میکند

علاج صداع شمی

اگر از شمیدن اشیای حار خوشبو مثل مشک و زعفران و عنبر و عود و نرگس و یا بدبو باشد در علاجش بکار کوکرد و تریخ باشد چیزهای بارد خوشبو چون کافور و صندل
و گلاب و نیلوفر و بنفشه و فواکه بارده بو یا باشد و اگر با وجود حرارت تخفیف نیابد و بسیت ضرر رسانند پس در علاج ضرر مشک مثلاً کافور اقتصار نکنند بلکه اگر ممکن بود بدارک
باسعاط ادهان رطبه مبرده نمایند و اگر کفایت نکند کافور در روغن کدو یا روغن بنفشه یا روغن نیلوفر حل کرده در بینی چکانند و گاهی بالعکس و روغن خلاف را
در تقویت دماغ و تعدیل آن بر سائر ادهان فضیلت است و بوئیدن گل بنفشه تر نیلوفر و کشنیز تر همراه کدو خیار رطب را در تسکین این نوع صداع مثل
عظیم است و اگر از شمیدن اشیای بارد خوشبو یا بدبو باشد چیزهای گرم خوشبو مثل مشک و زعفران استعمال نمایند و با اشیای حاره و حمام و آب گرم علاج کنند و بهرحال
تعدیل راس بحسب اقتضای مزاج رائحه و استنشاق با دهان مضاده آنها و تقویت دماغ با شیای مقویه و اغذیه یا غذیه لطیفه مقویه خوشبو حار و یا بارد نمایند ظاهر گردید
که علاج صداعیکه از شمیم روائح طیبه حاره باشد تقویت مزاج دماغ بریختن آبهای نیم گرم او لا بر سر و پوشیدن آن و امر با فشاندن بینی دائم است پس تشمیم اضداد آن
روائح در قوت مثل کافور هنگام تاذی بمشک و بنفشه عند تاذی با ترنج و مانند آن و اگر تحلیل آن مشکل گردد و این سعوط بکار برند اگر بدن او نقی بود و [illegible]
بگیرند آب حی العالم مروّق و صندل بآتش چهار درم روغن کدو دو درم آب طلع یک درم و در شیشه بجوشانند و صاف کرده سعوط نمایند آنچه ازان ممکن باشد مرة بعد اخرى
این تلطیف حدت روائح و دفع بقیهٔ آن کند و اگر متعسر گردد تضمید راس بدانچه مذکور شد باید کرد و دران اسفغول مضروب بسرکه و عصارهٔ ماميثا زیاده کنند که این
تحلیل آن کند و بدانکه هرجا که اشاره بتبرید مزاج دماغ میکنیم مراد ازان ترک افراط دران و عدم ادخال در سرد چیزی از مخدرات مثل بنج و افیون و بیروج
لفاحی میباشد پس اگر لابد باشد و خوف هلاکت مریض بود و اندکی افیون یا آب لفاح استعمال کنند و هرگاه معلوم کنند که مریض طاقت برداشت الم بسیار دارد این
مخدر ازان قطع کنند و در تلافی اذیت او هنگام زوال مرض کوشند و ازین غافل نباشند و اما چون صداع از روائح مزابل و قاذورات و جاوز متعفنه باشد مریض
را در حمام داخل کنند و بر سر او آب نیم گرم بسیار ریزند و در حمام سرکه کهنه بویانند و فتیله از پنبه ساخته بسرکه تر کرده مدام در سوراخ بینی نهند و روائح خوشبو حار یا
یا بارد بویانند و استنشاق ادهان مناسبه یعنی بارد مثل روغن گل بنفشه و نیلوفر در جوانان و حار مزاجان و حار مثل روغن یاسمین و خیری و سوسن در پیران و

سرد مزاجان نمایند و ذکر این امر کنند این صداع بنوع دیگر از انواع صداع منتقل خواهد شد پس آنکه معالجه هر نوع صداع از علاج این نوع اسهل است زیرا که بر
دماغ از روائح کریهه ثقل و ضرر کم نبود حتی که گاهی ازان تشنج گردد و حجاب موضوع بران منقلص شود و در بدن سه عضو را خواص در میل بروائح طیبه و نفرت از
روائح کریهه است و آن دماغ و معده و رحم است چون بر یکی ازین اعضا دو چیز یعنی بوی بد و غلظ ماده جمع شود صاحب او از مرض شدید ایمن نباشد و روائح

واطبا مصدع عه بسیار اند لیکن چون طبیب بر قوانین معالجات صداع و مقابله شی موذی بعضد آن واقف گردد انشاء الله تعالی اختراع علاج این جزئیات که بران اتفاق گردد تواند کرد

علاج صداع ضربی وسقطی وتفرق اتصال

واین یا در نفس جوهر دماغ رسد و یا در حجب و غیره اجزای مذکوره راس و یا در فروع آن یعنی اعصاب و عروق و یا در اعضای دیگر غیر سر از اعضای شریکه مثل معده و رحم و غیر آنها و تا دیه ضرر آن بسوی دماغ و ضربه وسقطه گاه اندک و خفیف بود و معالجه پذیرد و گاه بسبب زیادتی باعث تقلقل و تحرک و جوشش دماغ و عدم التیام مهلک بود و با لجمله بهر تسکین درد و تقویت سر روغن گل بر سر نهند و در ابتدا ماده به تنقیه یا جذب بسوی خلاف سعی نمایند اگرچه بفصد و اسهال حسب احتمال و بستن اطراف و وضع محاجم باشد تا ورم پیدا نشود و لیکن بزودی فصد قیفال کنند و اگر بنظر نیاید فصد هفت اندام و بحسب حاجت و احتمال قوت خون بگیرند و اگر از فصد نفعی باشد حجامت میان کتفین نمایند و بقدر ضرورت خون کشند و بهر تسکین وجع و تحلیل ورم و بهر تقویت سر برگ مورد و آرد جو و گل ارمنی با اقاقیا و آرد عدس مقشر مکی اقاقیا صندل در آب برگ بارتنگ و روغن گل آمیخته نیم گرم ضماد کنند و این ضماد علوی خان درین باب از مجربات ست برگ مورد و برگ سرو گل سوسن لادن اکلیل الملک گل ارمنی قصب الذریره شب یمانی روغن گل هر یک در استعمال ضماد سازند و اگر تشنج خشک و یبوست خشخاش و سبوس جو و مانند آن از ادویه بارده و الینه بخور کنند و بازو ها و ران ها محکم ببندند و بر ساق و کف پا حجامت بی شرط نمایند تا که مواد متوجه اسافل گردد و تلیین و اسهال طبیعت بمثل طبیخ عناب و بنفشه و مویز و خیارشنبر و ترنجبین و شیرخشت سازند و اولی آنست که حقنه لین کنند تا بهوش آید بعده بنابر تحلیل ورم و رفع تپ شربت بنفشه سه توله در عرق گاوزبان ابریشم ساده و عنب الثعلب هر یک پنج توله حل کرده بنوشند و غذا ماش و اسفاناخ نیاید و یا بر مارالشعیر اقتصار ورزند و اگر جراحت و شقاق هم باشد اندمال آن برآهم نمایند و جراحت اغشیه داخل که علامتش و ضرو تمدد وجع تا قصبه و ناخس و سیلان اشک بود عسر العلاج ست و جراحت جوهر دماغ که نشانش کثرت خواب و تشوش و رطوبت خیشوم و انحلال حواس ست اکثر مهلک بود و محمد زکریا گوید که موضع ضربه را بشراب مستعمله صبر و دم الاخوین و اقاقیا بران پاشیده بستن عجیب الاثر ست با لجمله بعلاج جراحت و کسر عظم که انشاءالله تعالی در آخر کتاب مفصل مسطور گردد رجوع کنند و چون ورم دماغ بهم رسد معالجه سرسام حار نمایند و متوجه تسکین صداع گردند و تحلیل ورم بمرهم امیزج کنند و اگر آب برگ مورد و گلاب و روغن گل هر یک پانزده مثقال با آتش ملایم بپزند تا که روغن بماند پس موم سفید یک کف صلابیه صندل نیز بدهند صندل هندی هر واحد یک مثقال در عرق عنب الثعلب بسایند و بیامیزند و پارچه را آلوده بر سر گذارند صداع و ورم ضربه را نافع بود و باقی تدبیر این صداع از علاج امراض دماغی از ضربه وسقطه که مذکور شد اخذ کنند اقوال اکابر ابوسهل گوید که صداع حادث از ضربه و یا سقطه بسبب عروض ورم پیدا شده لیس می باید که اولا فصد کنند پس حقنه لینه بعمل آرند تا مواد باسفل منجذب گردد و ادویه معروف بسوی سر آن را منع کنند بعد ازان بر سر روغن گل غیر بارد نهند که آن تسکین درد وجع و تقویت راس نماید و اگر درد بسیار نباشد اندکی سرکه با وی آمیزند و اگر درد شدید باشد تنها بدون سرکه استعمال کنند و اگر معده کاسد بخوابی بهر سعد بروغن بنفشه سعوط کنند و اگر احتیاج بتقویت سر بسبب آن تشنج باشد که از شدت ضربه آمده بهر ساختن تسمید سر برگ مورد و درد اکلیل الملک و قصب الذریره و گل ارمنی و شب یمانی و لادن و برگ سرو روغن سوسن و مانند که شراب بجای کنند و اگر عقل مریض مختلط گردد آرد جو و سبوس سپید و خطمی سفید با آب برگ بید و روغن گل و قلیلی از سرکه ضماد سازند و اگر با درد تپ و سرخی و شدت حرارت باشد باید که بعد از فصد آب عنب الثعلب و کاسنی بخیارشنبر نوشانند و ماء الشعیر دهند و غذا بقول بارده ریله مثل کدو و خیار و کاهو و قلیه سازند و اگر با درد تپ نباشد بزر رده بیضه نیم برشت و لحم طیور تغذیه نمایند و اگر جراحت اندک حادث شود از سور و شفا یابد و اگر عظیم باشد دران صبر و کندر و مر و دم الاخوین استعمال نمایند شیخ میفرماید که در معالجه صداع حادث از ضربه یا سقطه واجب ست غایت قصد طبیب تسکین درد حتی الامکان و تنقیه ماده از جای درد یا باستفراغ و یا بجذب بطرف خلاف باشد تا ورم نکند و اگر جراحت حادث شود معالجه آن باندمال نمایند و اندمال آن ممکن نیست در حالی که سوء مزاج ثابت باشد بلکه واجب ست که در اندمال آن تعدیل مزاج ناحیه آن کنند و چون صاحب این آفت را تپ ظاهر شود و اختلاط عقل گردد بدانند که در ورم شروع کرده و اول آنچه در علاجش استعمال باید کرد آن فصد قیفال یا اکحل ست تا ورم را منع کنند و اگر در انجا امتلا باشد باید که حقنه حاده استعمال کنند و اگر چه بیشتر حنظل باشد مگر آنکه با وی تپ باشد که درین صورت تعدیل حقنه نمایند و اگر حقنه ممکن نبود بمثل حب قوقایا تنقیه کنند اگر

تپ نباشد واگر حرارت بدون تپ باشد خورانیدن حب مذکور ترک نکنند و از تنقیه چاره نیست تا از ورم ایمن گردد و بعد از ان واجب ست که نگاه کنند اگر درینجا
جراحت باشد اولا علاج آن نمایند و تعدیل مزاج موضع او لابدست تا علاج قبول کند واگر جراحت نباشد بعد تسکین وجع تضمید موضع با دویه مقویه نمایند
مثل اضمده که آبهای آنها آب مورد و بید و روغنهای آنها روغن مورد و سوسن و روغن گل باشد و اخلاط آنها اشیائی باشد که دران قبض لطیف و تحلیل اندک بود
مثل گل سرخ و اکلیل الملک و قصب الذریره و بابونه و گل ارمنی و شب یمانی و شراب ریحانی وگاهی اقتصار میکنند بر ادهان اگر درد باقی بود وگاه استعمال آن نیم گرم
میکنند وگاهی بسبب برد و تخوف ورم اندک سرد کرده بعمل می آرند و واجب ست که از حمام و شراب و غضب و مبخرات و مسخنات از اغذیه وادویه حذر کنند واگر
موضع بورم شروع کند دران وقت لابدست از استعمال قوابض قوی القبض مثل التبن مثل پوست انار و گلنار و عدس و گل سرخ و با آب اینها نطول و شغل آنها ضماد
سازند بعد از ان بدوائی که با وجود آن دران تلطیف اندک باشد نقل نمایند مثل سرو و طرفه و به و کندر و اگر ضربه تیز تر بر راس رسیده باشد مبادرت بخورانیدن اسطوخودوس
بآب یا شربت عسل باید کرد که ازین خلاص یابند و بدانکه الم چون بحجاب دماغ رسد دران خطر باشد و چون بسبب ضربه خون از دماغ خارج شود و مغز سر بکیان بقدر یکه
ممکن باشد باید خورانید و بالایش آب انار ترش اندک بنوشانند و چون ورم تحلیل یابد تاخیر در خورانیدن مغز تا سوم روز و بعد فصد نمایند صاحب کامل مینویسد
هرکه را از ضربه یا سقطه که بر سر واقع شود صداع عارض گردد باید که در امر او ابتدا مبادرت بفصد سر او کنند و خون بحسب حاجت و قوت و سن برآرند واگر فصد
بسبب سن و قوت و فصل ممکن نبود باید که حقنه حاده استعمال کنند واگر تپ باشد حقنه لینه بعمل آرند و جذب ماده باسفل کنند تا بموضع علت نریزد و بعد ازان آب گرم
که در آن مورد و جوز السرو جوشانیده باشند نطول کنند و بدان تکمید نمایند و اثل و آس و برگ سرو با اندک گل ارمنی سائیده ضماد کنند و بپارهٔ پشم که در روغن گل نیم گرم کرده
تکمید سر نمایند و از آفتاب و حمام و شراب و غضب و اغذیه حاره و حریفه و مسدده مثل جوز و شاهانج و جبن و برنج و شراب قوی و مثلث و سویق شیرین حذر کنند و این
ضماد نمایند گل ارمنی پنج درم قصب الذریره و مغاث و آس هر واحد سه درم بابونه و اکلیل الملک هر واحد دو درم صبر یکدرم مر یک درم همه را باریک سوده بآب
مورد سرشته ضماد سازند و ایضاً آس و جوز السرو و بابونه و اکلیل الملک و قصب الذریره هر واحد پنج درم قشار کندر دو درم گل سرخ چهار درم همه را در آب پخته بر سر
ضماد کنند و آب افیم گرم بر ان بریزند و ایضاً آب بید و آب اثل و گل ارمنی و اکلیل الملک و روغن گل آمیخته ضماد نمایند واگر مورد تر کوفته بموضع خوشبو ساخته ضماد
کنند نفع بخشد واگر غشای دماغ را از ضربه و سقطه ورم لاحق شود باید که روغن گل و سرکه نیم گرم بر سر ریزند واگر استخوان بشکند و غشای مجلل دماغ ظاهر گردد یا او
در دشدید باشد با روغن گل سرکه نیامیزند بلکه روغن خالص نیم گرم یا روغن بابونه بر سر نطول کنند واگر با صداع سهر باشد روغن بنفشه یا روغن نیلوفر نیم گرم بریزند
واگر ازین اختلاط ذهن عارض شود و غلطی در آرد جو و بنفشه و روغن گل با اندک سرکه بر سر ضماد کنند و باید دانست که سرکه بر روغن گل در ورم دماغ و غشای او بجهت آن
ضماد میکنم که روغن گل را بباطن دماغ رساند و بدرقه کند بسبب لطافت خود نه بجهت آنکه سرکه ورم را نفع میکند زیرا که دران نه تسکین ست و نه تحلیل نه در اورام
حاره و نه در بارده و در اورام بارده بادی فرفیون و غیره اشیای حاره استعمال میکنند طبری گوید که صداع عارض از سقطه و ضربه بر دو وجه ست یا آنکه سر با الم رسیده
و شجه واقع نشود و یا شجه والم آرد و الم در قلت و کثرت مختلف بود و شجه در خفت و شدت و ایضاً بحسب موضع مختلف باشد اما معالجه شجه در شجاج سائر
اعضا مذکور گردد و صداع عرض تابع شجه بود و پس معالجه شجه معالجه صداع ست غیر آنکه با معالجه شجه قصد تسکین صداع حسب مزاج مریض کنند به تضمید و تکمید او
بحسب آنکه در انواع صداع ذکر یافت و موافق ترین اشیا برای کسی که او را این نوع صداع باشد تکمید سر بروغن گل گرم کرده است و یا بروغن گل که دران
قدری مازو و لادن جوشانیده باشند اگر مزاج این را واجب کند و الا اندک کافور بر روغن گل اگر مزاج واجب کند و موم و روغن گل گداخته سفید آب مغسول بران
ریخته از آتش فرود آرند هرگاه نیم گرم ماند سفیدی بیضه اندکی آمیخته بر هم زنند تا که سرد شود و بعده در هاون کرده بران آب سرد شیرین انداخته حل کنند پس آب را بریزند
و مرهم بگیرند و بر تمام سر ضماد نمایند که مسکن صداع و مفید جراحت و ورم ست واگر درانجا جراحت نبود و نه رض و نه فسخ بسبب شق تا الم حجاب موضع بر تحقیق
در موضع سقطه یا ضربه باشد و این بجمیع حجاب سودی گردد و علاجش تسکین حرارت و تبرید ملطف مزاج جلد سر با آبها که ذکر کردیم باید کرد تا سر قوی گردد و مواد را
قبول نکند بعده بچیزیکه محلل و ملین باشد مثل موم و روغن بیخ یا آبهای محلله مثل آب بابونه و اکلیل الملک و آخر آن ضماد کنند واگر مریض متحمل باشد فصد سر و قیفال

کنند و تنقیه بدن او از اخلاط نمایند اگر قوانین آنرا واجب کند و اگر اعراض عظیم گردد و منودی بورم شود در هر دو نوع این صداع یعنی آنکه باوی شجه باشد و آنکه باشجه نباشد اما آنچه باوی شجه بود و ورم حادث شود علاجش علاج جراحتی ست که با ورم باشد برای مرهم سفید ورم مثل مرهم مرداسنگ و اسفیداج و مرهم اسفیداج مغسول و تضمید راس بچیزیکه ورم را تحلیل کند مثل صندلین و شیاف ماميثا و آبهای محلله ورم پس اگر عقل مریض زائل گردد بی شک ورم بحجاب دماغ یا موضع بر قحوف از داخل عام شده باشد و علاجش درین هنگام علاج سرسام حار ست و اگر عقل مریض زائل نشود امر دران آسان ست ورم با صلاح جراحت زائل گردد و اگر جراحت نباشد امر آسانتر بود و تغیر آنکه فصد اگر ممکن باشد ازان غافل نباید شد و تضمید سر با شیاف های مبرده در وقتی و با شیاف های محلله در وقت دیگر و بهترین چیزیکه درین هر دو صداع با ورم یابی در ورم استعمال کنند تغریق راس ست بروغن گل نیم گرم علی الدوام و تضمید او بمرهم اسفیداج و اسفیداج با آب حی العالم و عصیة الراعی و آب خطمی و خبازی تسقیه داده و تضمید سر ببرگ خبازی و برگ اسبغول هر دو کوفته مطبوخ در روغن گل همراه آن اندک خطمی سفید و آرد جو انداخته که این ضماد در تحلیل ورم و تسکین این هر دو نوع صداع بغایت نافع ست و علاج جراحات بالکه تا ام دماغ رسد در جراحات بدن خواهد آمد نسخه مرهم اسفیداج بگیرند اسفیداج پنج درم و پارچه با آب تر کرده باوی بیالایند و مقابل آتش کنند که خشک گردد پس در ظرفی با آب نیم گرم بشویند تا آنکه پارچه سفید گردد هرگاه اسفیداج دران ظرف زیر آب درنه نشیند آب صاف که بالای آنست از نیچه برگیرند و اسفیداج را خشک کنند که این بهترین طریق غسل اسفیداج ست بعد ازان وزن کنند و برابر او سفیداب رصاص و مثل یکی ازین هر دو مرداسنگ گرفته هر سه ساده را بسایند و بعده بیست و پنج موم در روغن گل گداخته از آتش فرود آرند و بران این ادویه انداخته حل کنند تا مختلط شود و باز بر آتش گذارند و با آبهای مذکوره تسقیه دهند و قوی تر ازان آبها آب برگ بزرقطونا ست پس در هاون بسحق نمایند تا سفید گردد و اندک سرکه و قدری سفیده بیضه رقیق هم بران انداخته حل کنند تا همه مختلط گردد و در هر شبانه روز یکبار بر سر طلا کنند و این بلیغ ترین ادویه مستعمله در اعراض مذکوره است و غذای این علیل غیر بسیار بسوی سر و آنکه تغذیه کثیر نه باید و اجب ست اگر قوت مطاوعت کند که بر ماء الشعیر اقتصار کنند در روزی بدفعات پس بعدی باقتصار ورزند و این نسخه بهترین صداع ضربی طبیب شاه اسمعیل و یوسف ببینه بینه که بعد فصد یا حجامت طبع را با آب فواکه و فلوس خیار شنبر و یا حقنه نرم باید کرد و این صفت ضماد است کشک جو بنفشه خطمی در پارچه کتان بسته هر یک بست درم همه را در یکمن نیم من آب بپزند تا نیم من بماند صاف کرده ده درم روغن گل ده درم روغن بنفشه دو دو استار ذانبد و نیم درم بوره باینکه دران حل کرده بکار برند چنانکه وزن آن سه صد درم یا صد و ده درم باشد و ایضاً برگ چقندر بپزند و از آب وی هفتاد درم و آرد کامه ده درم و روغن بنفشه ده درم آمیخته بکار برند و این حقنه قوی ست برگ چقندر قدری با بونه شبت هر یک بیست درم انجیر پانزده بنفشه خطمی هر یک ده درم بپزند چنانکه رسم ست و صاف کرده یک درم بوره و یک درم نمک و ده درم عسل دران حل کنند و آنرا که تپ آید از پس فصد هر بامداد آب کاسنی و آب عنب الثعلب با مقدار پنج درم فلوس خیار شنبر دهند و آنرا که تپ سخت گرم نباشد آب کاکنج و آب عنب الثعلب هر یک سی درم لیسانند و پنج درم فلوس خیار شنبر و دو درم صبر و یک نیم دانگ زعفران دران حل کرده بدهند تدبیر ضماد آنرا که با ورم تپ باشد از آب عنب الثعلب صندل سرخ و فوفل و زعفران و گل ارمنی و صبر و سنبری که بر سر آب باشد همه را جمع کرده بر سر نهند و ایضاً عدس سماق گلنار گل سرخ برگ مورد پوست انار همه بپزند و پارچه بدان تر کرده بر سر نهند یا روغن گل و ایضاً برگ مورد گلنار پوست انار هر سه را در سرکه و آب بپزند و باندکی مشک و عود خام و قصب الذریره بکوبند و شراب کهنه بران چکانند و با هم سرشته بر سر نهند و آنرا که مدت دراز گردد ضمادهای معتدل بر نهند چنانکه با قوت قبض قوت تحلیل داشته باشد و این ضماد معتدل ست انار ترش و شیرین با پوست شگافته در شراب کهنه پخته بسایند و ضماد کنند و ایضاً که معتدل ست برگ مورد تازه برگ بید برگ سرو و خطمی تازه و اکلیل الملک بکوبند و آب او بگیرند و اگر در آب بپزند و بیفشارند و آب آن لیسانند روا باشد پس روغن سوسن بااین آب و شراب کهنه آمیخته دو سه جوش بدهند و اندکی مر و قصب الذریره و گل ارمنی و شب یمانی کوفته در صره بسته باوی بجوشانند و بدست مالیده بفشارند و پارچه بدان تر کرده بر سر نهند و ایضاً ضماد محلل مر یک درم کندر یک درم صبر سه درم مرداسنگ یک درم موم زرد پنج درم روغن گل بیست درم موم بروغن گداخته ادویه سوده بسرکه تر کرده بدان بسرشند و بر خرقه کتان طلا کرده نیم گرم نمایند و بر سر نهند و آنرا که حاجت تحلیل بیشتر باشد سرکه کهنه بدل شراب کنند و بدل روغن گل روغن سوسن یا روغن یاسمین یا روغن کنجد تازه کنند و آنرا که با درد بیخوابی باشد روغن گل و روغن بنفشه بر سر نهند پس اگر درد قوی تر باشد روغن گل زیاده کنند و اگر بیخوابی

قوی تر باشد روغن بنفشه فزون تر از روغن گل کنند از بهر آنکه روغن گل مسکن درد زیاده است و روغن بنفشه خواب آرنده تر و بلد ابه کشکاب جو و زرده تخم مرغ نیمبرشت ادام دهند و آنرا که دماغ بجنبد اسطوخودوس منقوع با نقانقی و غیره دهند که در علاج صداع تزعزعی بیاید و آنرا که خون بسیار رفته باشد و تب نباشد در روز دوم زرده تخم مرغ نیمبرشت و گوشت ماکیان دهند و صندل و سیب و به و گل سرخ و بنفشه و برگ مورد بویانند و اندکی کافور و آنرا که جراحت کوچک باشد برگ مورد خشک کوفته بیخته و اندکی مر آمیخته بر جراحت نهند و آنرا که جراحت بزرگ باشد لیکن به استخوان نرسیده باشد بر جراحت روغن گل بمالند و بدوزند و این اکسیر بر آن نهند صبر انزروت کندر هر یک ده درم دم الاخوین مر مکی هر یک پنج درم همه را سائیده با سفیده بیضه مرغ بسرشند و موی خرگوش بدان آلوده بر جراحت گذارند و اگر خشک که بر جراحت باشد روا باشد و در هر دو روز یکبار کشایند و به بندند تا آنکه صحت یابد و اگر و اگر جراحت ضمادهای کوره مانع ورم نهند و ضمادها و روغنهای گرم بر آن نهند مگر آنرا که عقل شوریده باشد و حرارت سخت قوی باشد و باقی علاج در جایگاه جراحات یاد کرده آید

علاج صداع تزعزعی

جهت امالهٔ ماده قبل از ورم فصد باسلیق یا هفت اندام نمایند و بعد ورم رگ سر رد کشایند و تلیین طبیعت به آب کاسنی مروق و خیار شنبر و با مسهل بارد و با حقنهٔ لین مد و اگر تب نباشد حقنه حاد و حب ایارج یا قوقایا نمایند و بعده با ضمادهٔ مقویه چون صندل و فوفل و گل ارمنی و ریوند چینی و طلاب و آرد جو و با قلا ضماد سازند و اگر برگ مورد ... و نمام و برگ انگور یا به یک سائیده ضماد کنند نیز نافع بود و اگر در سر ورم باشد و تب نبود مثل گلنار و عدس و پوست انار و گل سرخ و مورد و قصب الذریره و شبه یمانی ضماد کنند و سیب و بهی و غیره اشیای خوشبو بویند و اگر تزعزع از ضربه باشد مطبوخ دوس و دو درم سائیده با جلاب یا شربت عسل بخورانند و غذا بدهند و ماکیان و بره و گوساله سازند و بالایش قدری آب انار میخوش بدهند و با غذیه و مزورات لطیفه که در صداع حار گذشت غذا سازند و دست و ساکنها و سکوت و نوم طویل بر فرشهای نرم لازم گیرند و با لجمله علاجش علاج سکته است و طبری گوید که علاجش فصد قیفال است اگر ممکن باشد و اعتدال طبیعت اگر از آن مانعی نباشد و شمیدن روائح طیبه مشاکل مزاج او و درین وقت دادن خواب بسیار بر پشت دلنسیدن باین سعوط روغن خشخاش روغن بنفشه هر یک یک درم شیر دختران یک درم حضض مکی تازه بوزن دو درم شیر مذکور حل کرده در شیشه کرده بجنبانند تا یکذات شود و بمقدار احتمال مزاج سعوط کنند و تضمید سر باین ضماد کنند آب بید و شیر دختران و باهم بجوشانند تا مختلط شوند پس صاف کرده دران اندک حضض و خطمی و آرد باقلا و آرد جو حل کنند تا غلیظ گردد بر سر ضماد نمایند و اگر این کفایت نکند و ... باقی ماند امر تفریق راس بروغنهای نیم گرم کنند بهر روغنی که باشد سوای روغن بلسان مگر آنکه مزاج او باین الم برودت مستحیل گردد که درین صورت بهتر آنست که روغن بلسان و روغن غار و روغن قسط و مانند آن استعمال کنند و بالغ ترین اشیا آنچه درین صداع استعمال نمایند روغن بنفشه گرم است که گاهی از سائر ... غنی می گرداند ابن هبة الله نوشته که سبب تزعزع راس خلط غلیظ بارد است که در مواضع خالیه سر حاصل شود و اعراض آن ضعف حرکت ارادی و ... ثقل در سر و کدورت حواس است و این مرض منذر بحدوث سکته بود و لهذا طبیب عند احساس حرکت تزعزعی مبادرت کند به تنقیه بدن از جوب ... خلط غلیظ مثل حب ... مانند آن و بعد تنقیه ماء العسل که دران اسطوخودوس مسحوق جوشانیده باشند بنوشند و سکنجبین بخورند و آبیکه دران گل سرخ و عود و مصطگی پخته باشند بنوشند و از امتلا و اغذیه مرطبه و ناقخه غلیظه و عسر الهضم حذر کنند و غرغره بسکنجبین عسلی و خردل نمایند و اغذیه ملطفه و توابل الفضول مثل قلایای لحوم طیور خیر آجامیه تناول کنند و اعانت هضم کنند و شراب کهنه بنوشند و مشک و غالیه و مرزنجوش بویند و آبهای ادویه محلله بر سر ریزند و بعده شش سر را بمالند پس اگر طبع قبض بود حقنه لین آرند و اگر غثیان محسوس گردد قی کنند بعد خوردن طعام زیرا که آنچه از اخلاط غلیظ در معده جمع شود از این تدبیر رفع گردد لا سیما بعد خوردن ترب و اطعمه مالحه چه ازین قی بسهولت می آید و رفع کیموس طبیعت اسهل میشود و از رفع آن بدون خوردن چیزی و از علاج این مرض غافل نشوند که ازین تدبیر ممکن است که مریض از سکته متوقعه خلاص یابد باذن الله تعالی عز و جل

علاج صداع نوبی

درین صداع واجب است که اول بعلامات مواد دریافت نمایند که کدام خلط در بدن غالب است پس تنقیه بدن و دماغ از آن ماده کنند بدستوری که در اقسام علاج امراض دماغی مادی و صداع مادی مفصل مسطور شد و بعد از آن تعدیل مزاج دماغ و تقویت آن باطلیه و اضمده و مروخات و غیره حسب ماده نمایند و رماد گرم در سرکه آمیخته بر پیشانی و صدغین ضماد کردن باین صداع نافع است و بهترین رماد خاکستر چوب انجیر است و اگر هنگام بیداری از خواب چیزی بکنند صداع نخورد صداع ساکن شود

علاج کلی صداع شرکی

بدانکه پیش ازین معلوم شده که شرکی گاه بمشارکت مطلقه وگاهی بمشارکت غیر مطلقه میباشد وگاه تأدی بکیفیت ساذجه از کیفیات اربعه طبیعیه یا کیفیت غریبه ردیه غیر طبیعیه که منسوب بسوی حی یا برد نیست مانند کیفیات سمیه میباشد پس گاهی در بعض اعضا خلط سمی ردی الجوهر میباشد وکیفیت آن بسوی دماغ متأدی میگردد وایذا میرساند وگاهی تأدی از مواد و مواد غیر غریبه در طبیعت خود میباشد واذیت آن بسبب کثرت کمیت یا شدت کیفیت آن میرسد ویا بسبب این هر دو وشاید که کیفیت موذیه متأدیه سبب برای حصول ماده موذیه نیز میگردد وبهر دو وجه کی آنکه فاسد میگردانند آن کیفیت مواد حمیده را که در نواحی دماغ می یابد و غذای حمیده را که بسوی آن میرسد دوم آنکه دماغ را قابل مواد ردیه میگردانند واین قبول بر دو گونه است اول قبول از جهت جذب از انست مانند آنکه گرم گردد از آن ودماغ پس منجذب گردد بسوی آن مواد بسبب گرمی آن دوم قبول از ضعف مقاومت است ومقرر است که عضو چون ضعیف گردد قبول مینماید مواد را که بسوی آن آید واعضای مشارک راس اول دل و دلیمه معده و رحم وانثیین است وبعد از آن حجب مانند حجاب حاجز صدر وغیر آن پس مراق پس باقی اعضا مانند کبد وطحال و زهره وگرده ومثانه و پشت وساق وقدم ومانند اینها و بیشتر صداع شرکی نزد انتقال ماده از راه اعضای باطنی مشارکه دماغ میباشد چون حرکت بسوی فوق نماید پس اول در جمیع اصناف صداع بمشارکت اعضا واجب است که اعتنا بعضو مشارک کرده شود ومبادرت بتنقیه آن عضو نمایند بدانچه مخصوص او باشد وتبدیل مزاج آن کنند و بعد از آن تقویت راس بمقویات آن نمایند تا ماده را قبول نکنند پس در ابتدا مقویات بارده مثل روغن گل بسرکه بعمل آرند واما بعد ابتدا اگر مواد حار یا کیفیت متأدیه بسوی سر حار باشد مقویات بارده مسطوره مدام استعمال نمایند واگر بارد باشد بجای او روغن بابونه و روغن آس کنند یا روغنی که در آن صمغ مرو گداخته باشند یا از برگ سرو و عصاره او یا از آن ساخته باشند بعمل آرند وهرگاه از تنقیه وتبدیل عضو فارغ شوند نظر کنند که آیا این عرض بنفسه مستحیل بمرض شده یا سبب این صداع در سر آنچه گردیده پس ماده وکیفیت یا قدمی بسبب آن که آن نکا

جلد ۱۳

علاج صداع شرکی معدی

باید که اعتنا نمایند باصلاح غذا وآنکه مولد خلط صفرا و خلط باعث مرض باشد پس اگر بسبب اخلاط بود واجب است که اول مبادرت به تنقیه نمایند بدانچه بهر نوع از اخلاط در امراض ماخی شرکی معدی بتفصیل مسطور شده ودر حالت تنقیه وبعد آن باغذیه لطیفه محموده خفیف الهضم جید الکیموس اعتنا سازند وبعد از آن حسب اقتضای کیفیت میل کنند و معده را که در آن تحلیل وهضم واطلاق باشد واگر غذای مولد دم جید مقارن کیفیت ماده یا کیفیت نفس معده باشد غذای محمود مولد دم جید اختیار نمایند و بهتر آنست که بعد دخول حمام خورند و در تخفیف بخارات کوشند پس اگر ماده صفراوی باشد بعد تنقیه آن بحب ایارج واسهال تعدیل دوا بتقویت دماغ بروغن گل یا روغن آس نمایند وقی کردن بخوردن ماهی تازه وبالایش نوشیدن آب برگ خیار وسکنجبین نیز انفع بود وهر صباح دو سه لقمه نان با آب انار ترش یا آب غوره یا شربت آن و شربت انار میخوش ولیمو و ریباس تناول کنند وخوردن فواکه قابضه مثل امرود وسیب و به نافع و سرکه وگلاب و روغن گل بر سر گذارند وایضا تقویت راس بروائح طیبه مثل صندل وکافور کنند وبهر اخراج صفرا تنقیه حامض نیز نافع است وگاهی بمطبوخ فواکه ویا آب آلو و ترنجبین یا شربت آلو یا شربت تمر هندی و ترنجبین در تلیین طبیعت میکنند وبعد تنقیه تطفیه حرارت بمطفیات مذکوره نمایند وتقویت معده بربوب قابضه مثل رب ترش و انار وغوره وزرشک و لیمو کنند وتقویت دماغ بشمومات ونطولات بارده مثل آب خیار و عنب الثعلب وگلاب و روغن گل و روغن نیلوفر و شیرزنان و سرکه و سعوط روغن بنفشه و نیلوفر و بادام و مانند آن وضماد بصندل وبرگ مورد وگل سرخ و نیلوفر و بنفشه وکدو و مانند آن باگلاب و بدانچه در صداع صفراوی گذشت باید کرد تا مواد ابخره قبول نماید و بدین معده و سر بروغن سفرجل مسکن صداع حار شرکی معدی است و باید که در آن بابونه و برگ مورد و گل سرخ جوشانیده باشند بر سر تناول کنند و غذای بارد سریع الهضم مقوی مثل چوزه مرغ که با آب انار یا آب حصرم یا آب سماق یا زرشک پخته باشند تناول کنند و یا مزوره تمر هندی کشنیز یا بادام وکشمش و یا مزوره ماش ونقشه نیز یا بادام وکشمش بخورند وخوردن نانی که در سرکه یا در رائب ترکرده باشند نیز مفید وکذا مزورها از ترش محلل خیار لتقی و باقی علاج یادانست کرده علاج امراض دماغی شرکی معدی که از صفرا باشد مسطور شد این عباس گوید که هرگاه صداع بسبب خلط صفراوی در معده باشد کسی را قی بدوای تخریج خلط نمایند اگر صفراوی بود بسکنجبین و نمک و آب گرم یا بسکنجبین و آب شعیر و قدری نمک حرارت چون هایج نبرد عرق و جبانی و گرم

باریک سوده بسکنجبین و آب گرم واگر با هی تازه و خربزه و سرق و خبازی بخورند و بالایش سکنجبین و آب گرم بنوشند فی صفرای ستکون در معده دآورد بالینوس گفته کسی را که صداع از صفرا در معده باشد اگر از خود قی کند صداع او در ساعت زائل شود و گفته کسی که در معده او صفرا مجتمع گردد و اگر هر روز مبادرت بغذا قبل از صداع نکند صداع ظاهر شود پس هر روز قبل از آنکه صداع شروع گردد غذا بخورد و علاج این کسان قی با آب گرم قبل از غذا است اگر برایشان سهل بود و اگر قی سهل نباشد مبادرت بغذای محمود جید بمعده کنند لیکن بمقدار او اندک باشد و صاحب ورا صعابرت بر گرسنگی نباید کرد و اگر صداع ساکن نشود این نقوع صبر دهند

افسنتین رومی هفت درم گل سرخ پنج درم تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد سه درم شاهتره ده درم تمکاعی و بادآورد هر واحد سه درم پوست هلیله زرد ده درم

سویز منقی و تمر هندی هر واحد بست درم در شش رطل آب بجوشانند تا چهارم برود صاف کرده در شیشه انداخته بر دهن آن در آفتاب یا بجای گرم نهند و هر روز

ربع رطل از آن با نیم درم صبر سقوطری و نیم درم کثیرا و نیم درم روغن بادام شیرین بنوشند سه روز یا پنج روز و غذا زیرباج بچه مرغ یا اسفاناخ با روغن بادام بدهند و اگر

این سکنجبین صبری استعمال کنند منفعت بین نماید و صفرا را که در معده باشد نافع بود تخم کاسنی تخم کشوث تخم شاهتره و گل سرخ هر واحد ده درم بگیرند و بر آن سرکه کهنه

پنج رطل و آب شیرین دو رطل انداخته بآتش معتدل بپزند تا نصف بماند صاف کرده شکر طبرزد سه من انداخته باز بپزند و کف آن گرفته از آتش فرود آورده

سه اوقیه صبر سقوطری بر آن انداخته در ظرفی بردارند شربتی از ده درم تا پانزده درم با آب سرد و ایضاً این حب استعمال کنند که تنقیه معده از صفرا میکند پوست

هلیله زرد پنج درم گل سرخ سه درم سقمونیا یک درم باریک سائیده با آب حبها سازند و یکنیم درم خورده بالایش آب شاهتره و عرق ربع رطل تا ثلث رطل بنوشانیدن

ده درم بنوشند و اگر استفراغ بطبیخ هلیله و تمر هندی و افسنتین کنند بدان انتفاع یابند و بعد تنقیه بدن تضمید سر بضمادی نافع صداع حار ساذج که مذکور شد باید

و این ضماد مقوی سر بعمل آرند تا منع از قبول فضول نماید گل سرخ صندل سفید هر واحد سه درم اقاقیا و حضض هر واحد یک درم گل ارمنی دو درم باریک سائیده

با آب مورد و آب بید و آب عصی الراعی و آب شاهتره و گل سرخ و آب برگ انگور و آب طلع هر کدام که بهم رسد یا مانند اینها از آنچه مقوی عضو و مانع از قبول فضول

صفراوی باشد سرشته ضماد نمایند و باید که عضل ساقین بعصابه ببندند و پایها بمالند تا فضلات بسوی اسفل منجذب گردد و جالینوس در کتاب حیلة البرء گفته

که چون انسان را صداع بسبب صفرا متولد در معده باشد هر صباح خربزه معمول از مغز نان بآب انار میخوش یا آب انار دانه بنوشانند که این تقویت معده او و دفع

صفرا نماید و این خربزه در شکم او تا دیر بماند بجهت انار پس اندک اندک از آن بدهند تا بسوی معده او صفرا نریزد و صداع آنرا عارض نگردد و در ین خوردن ثقل

و اشیای قابضه تجربه کردیم پس صداع ساکن شد زیرا که فم معده قوی گشت و صفرا را قبول نکرد و باید که اشیای قابضه با غذیه باشند تا مدتی دراز در شکم باقی

مانند و تدریج نفوذ کنند و جالینوس در شرح کتاب ابیذیمیا نوشته که گاه آدم صحیح را صداع دفعةً بغیر سبب ظاهر عارض میشود و این از فضول حاده

منصبه در معده میباشد و لاشارت کرده که صاحب او نان بشراب ممزوج بآب تر کرده بخورد بهر آنکه این طعام معتدل الحرارة است تعدیل این فضول و

اعانت بر هضم آن در معده می نماید و اگر ماده بلغمی باشد مطبوخ شبت و ترب و اصل السوس با سکنجبین عسلی و نمک قی آورند و اگر ترب بخورند و

بالایش کله پاچه با شبت پخته بنوشند و بعد از آن قی نمایند نیز خوب است و بعد قی گلقند و هلیله مربی و مانند آن بخورند و خوردن سه درم حبی که از سنبل الطیب

و افسنتین هر واحد یک جزو و صندل سفید ربع جزو ساخته باشند نیز در تقویت معده و هضم طعام از مجربات سرهندیست و تلطیف ماده منضج حار نموده مثل

بلبلم و حلیه یارج دهند و ایارج فیقرا با گلقند منقی معده است و بعد تنقیه جوارشات حاره برای تجوید هضم و تقویت معده بخورند و آب گرم بر سر ریزند و روغن گل

نیم گرم در گوش چکانند و غذا سریع الهضم مثل چوزه مرغ و کبوتر بچه بدهند شیخ میفرماید که اگر اخلاط بارد و بلغمی باشد که از آن ریاح شدید هیجان نماید مقیات قوی

و ملطفات دهند و اگر زائل نشود ایارجات کبار مثل طبیخ افتیمون دهند و قطع شریان صدغین در ین نافع است یا داغ خفیف بر صدغین بنوعی که سر

نسوزد بلکه شریان تنگ گردد و اکثر سل شریان یا قطع و داغ میکنند و بهترین داغ آنست که جلد بالای شریان شق کرده شریان را ظاهر کنند پس بر

نفس شریان داغ نهند تا اثر آن بر جلد واقع نشود و آله داغ سلات باشد یعنی تنگ سر باید نه فراخ سر و اگر ممکن باشد در تابستان این عمل نمایند

و باید که غذای او چیزها سازند و تا ده روز چیزی شیرین نخورد و قت غذا در گرما بوقت سردی باشد و ایضاً کثرت کلام نشاید و همچنین قوابض بر سر ... ان

نسخه نقوع صبر

نسخه سکنجبین صبری

نسخه حب منقی معده

نسخه ضماد مقوی سر

صمد نمین بچسپانند و انزروت و زعفران بدان نخاد طاسازند و گاهی بران قطع اسرب نهاده بعصابه می بندند تا ضربان موجب وجع نکند و ایضاً چوب
می بندند و اما داغ قوی برای این سه بر وسط سر و دو بر صدغین و یک بالای نقره نزد مؤخر سر ست و باید که در هر حال از شراب اجتناب نمایند مجوسی
گوید که هرگاه صداع از فضول بلغمی محتقن در معده باشد امر لقی از ترب مقطع منقوع در سکنجبین عسلی با آب شبت و نمک جریش یا بماهی شور نمایند و صاحب او را
از شرب آب یکساعت منع کنند و بعد ازان سکنجبین با آب مطبوخ ترب و شبت بنوشانند و یا ادویه مقیه مثل این دوا بدهند تخم ترب و تخم شبت و تخم جرجیر مساوی باریک
سائیده بعسل سرشته با آب گرم بمالند باندکی نمک و بنوشند و پر مرغ مبلول در روغن کنجد یا زیت یا بانگشت تحریک قی نمایند و در تنقیه معده کوشش کنند و
بعد تنقیه آن ماء العسل یا شراب آن با آب سرد یا اندک شراب ریحانی ممزوج با آب بنوشانند بعد ازانکه باندکی ازان مضمضه کرده باشند و حب معروف بحب
قوقایا و حب ایارج نافع این صداع ست و اگر هر روز اطریفل صغیر دو درم یا نیم مثقال ایارج فیقرا سرشته بخورند نفع دهد و ایارج بعسل نیز نافع بود و چون هر روز
دو مثقال ازان سه روز متواتر بخورند تنقیه معده از بلغم راسخ کند و هلیله مربی نافع ست و چون حب صبر هر روز بسه شب وقت خواب یک مثقال با آب گرم بخورند
و ایضاً چون حب [illegible] دو درهم و نیم با آب گرم بخورند تنقیه معده از بلغم کند پس اگر صداع ساکن نشود و مزمن گردد ایارج ارکاغانیس و طبیخ افتیمون و نمک
دهند و این صفت حب ایارج نافع این صداع منقی معده از بلغم ست تربد سفید خراشیده دو درم ایارج فیقرا سه درم پوست هلیله کابلی دو درم نمک هندی مثقال
این شحم حنظل یک درم تخم کرفس نیم درم همه را باریک سائیده با آب حبها سازند شربتی از دو درم و نیم تا سه درم و این حب صبر نافع بلغم راسخ در معده ست
هلیله کابلی و تربد سفید خراشیده هر واحد پنج درم گل سرخ چهار درم مصطگی دو درم صبر ده درم باریک سائیده حبها سازند و یک مثقال وقت خواب بخورند و این
نقوع صبر نافع صداع حادث از بلغم راسخ در معده است بیخ کرفس بیخ بادیان هر واحد هفت درم مصطگی و سنبل الطیب و تخم کرفس و بادیان و انیسون هر واحد
دو درم اسارون و حب البلسان هر واحد سه درم سلیخه و عود بلسان و گل سرخ هر واحد چهار درم عاقرقرحا یک درم افسنتین پنج درم همه را در شش رطل آب
با آتش ملایم بپزند تا بنصف آید در ظرف آبگینه با آفتاب سه روز بدارند و هر روز چهار اوقیه با یک درم صبر بنوشند و این نقوع صبر دیگر ست افسنتین رومی پنج درم
اسارون سه درم مصطگی و سنبل الطیب و عاقرقرحا هر واحد یک درم و نیم هلیله کابلی چهار درم حنظل دو عدد و تخم کرفس و بادیان هر واحد سه درم چهار رطل آب
بران انداخته در روز با آفتاب و در شب بجای گرم بدارند و هر روز چهل درم با یک مثقال صبر و یک درم روغن بادام بنوشند و غذا بران شوربای اسفیدباج گوشت
گوسفند نر صغیر باشد و تخم نخورند یا کبوتر بچه نخود آب و مانند آن و بران شراب ریحانی ممزوج بنوشند و تضمید معده ایشان با ضماد مسخنه ملطفه کنند تا منع تولد بلغم کند
مثل این ضماد دیگر بسک و رامک و لادن و عود خام هر واحد سه درم گل سرخ چهار درم سنبل الطیب مصطگی هر واحد دو درم مشک یک دانگ همه را باریک سوده در آب
یا با آب مرزنجوش سرشته بر معده در حالت خلو ضماد سازند و قلفل و کندش و صبر و زیره و شونیز عطسه آرند و آب چقندر و آب مرزنجوش و آب پودینه در بینی چکانند
جرجانی و ایلاقی می نویسند که اول بمطبوخ شبت و لوبیا سرخ و تخم ترب و عسل قی باید کرد و ازپس آن اندکی گلقند و انیسون و زیره و مصطگی و مانند آن بخورند و اگر
روز دیگر ایارج فیقرا بالعسل سرشته سه درم یا سه مثقال بدهند صواب باشد و آنرا که صداع پیوسته باشد صبح نقوع صبر دهند باین نسخه سعد سنبل افسنتین نقاح اذخر کرفس
بادیان نانخواه زیره هر یک مشتی همه را بپزند چنانکه آب سرخ شود و قوت ادویه گیرد و صاف کرده و بر مقدار نیم من ازین آب ده درم صبر انداخته در شیشه کرده با آفتاب
تا سه روز نهند و هر ساعت شیشه را بجنبانند و سه روز بامداد ده درم ازین آب صاف کرده سه درم روغن بید انجیر یا روغن بادام تلخ انداخته بدهند و اضمده و اطلیه
که در صداع بلغمی مذکور شد همه موافق بود و آنرا که بدین تدابیر صداع زائل نشود داغ کردن صواب باشد بر میان سر و بر هر دو صدغ و یکی بر پس سر بالای مغاک پس
گردن و طعام و شراب نیز همان نوع باید که در همانجا مذکور شد و خرمای قسب و زیتون بعد طعام خوردن موافق باشد ابن الیاس گوید که شبت سه درم تخم خربزه
سه درم در آب خوب جوشانیده صاف کنند و دران نمک طعام سه درم عسل بیست درم حل کرده بنوشند و بر پشته ملوث بروغن کنجد قی کنند و یا لوبیای سرخ
و تخم چقندر و تخم مرمق و پودینه بستانی و نمک طعام هر واحد سه درم جوشانیده بنوشند و قی کنند بعد خوردن ترب با نخود آب یا ماهی شور یا اکارع مطبوخ سکنجبین و قی نمود
راس بخورات خوشبو موافق مثل عود و عنبر و مشک نمایند و غذا مزوره نخود آب بعصفر و اگر بعد ساکن نشود این حقنه حاد [illegible] آرند بگیرند سداب پنج درم حلبه برگ آلمان هر یکی

ده درم انجیر عناب سپستان هر یک بست عدد خطمی و تخم کتان صرو لبستر سه درم خشک بابونه شبت هر واحد یک کف بنفشه نیلوفر هر یک سه درم در شش رطل
آب بجوشانند تا دو رطل باند صاف کرده بران بوره ارمنی یک درم نمک طعام یکنیم درم عسل مری و روغن کنجد هر یک ده درم پاشیده حل کرده استعمال نمایند وایارج
جالینوس و ایارج ارکاغانیس این علت را نافع ست ابن نوح گوید که قی بطبیخ شبت و نمک و عسل و لوبیای سرخ و تخم قرطم و پودینه بستانی و جوز القی و کنگر زد
و نمک نان هر کدام ازین اشیا بعد ازانکه ترب بخورند یا نیچه مطبوخ شبت خورده باشند نوشیده قی کنند و اگر از قی ساکن نشود ایارج ارکاغانیس و جالینوس خورند و طبیخ افتیمون
افضل ازین هر دو ست و مویز منقی آنرا نیکوست و غذای او نخود آب مطیب بزیره و اسفیدباجات و فالودجات مطیب بزعفران و شراب صرف و گوشت مرغ
بریان بزیت و فلفل و دارچینی و چقندر معمول بخردل و مری و زیتون الماء و نان خورش بمری وانجیر در ماء العسل تر کرده بدهند و لحوم صید موافق تر است
برای ایشان و خاصه لحم خرگوش بریان یا کباب کرده با ابازیر و در طعام ایشان سداب و زیره و کرویا اندازند و ماء العسل و آب انیسون و مطبوخ ...
و این دوا قوی تر برای صداع باردست بگیرند گوگرد و جندبیدستر و حب الغار مساوی و در روغن گاو و در روغن گل سائیده بر پارچه طلا کرده بر پیشانی نهند و اگر
ماده سوداوی باشد قی نمایند و منضج و مسهل سودا بدهند و از ادویه قویه بهر قی ماده سودا اینست که خربق سفید را در ترب خلانیده سه روز بگذارند بعده خربق
دور نموده ترب را قطعه قطعه کرده با شبت و لوبیای سرخ جوشانیده صاف نموده سکنجبین عسلی داخل کرده بنوشند و چنین نمک نفطی و تربد اصفر هر واحد یک درم
خردل نیم درم در شهد سرشته در طبیخ شبت و ترب و لوبیای سرخ حل کرده دادن صواب باشد بعده دواء المسک مر و حلو و مفرحات استعمال نمایند و باقی تدبیر
علاج در امراض دماغی شرکی معدی از ماده سوداوی در بحث مالیخولیا اخذ کنند ابن عباس گوید که هرگاه صداع از فضول سوداوی محتقن در معده
باشد باید که قی نمایند بدانچه در صداع بلغمی مذکور شد و مطبوخ افتیمون و غاریقون و حب اسطوخودوس دهند و این نقوع صبر نافع سوداست هلیله سیاه و
کابلی هر واحد ده درم فستقین اصل السوس مقشر هر واحد پنج درم تشکاعی بادآورد حشیش غافث بسفایج اسطوخودوس بادرنجبویه پودینه جبلی هر واحد چهار درم
قرنفل یک درم سادج سنبل الطیب خربق سیاه هر واحد یکنیم درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند و در آفتاب نهند و هر روز چهار اوقیه ازان گرفته صبر یک درم غاریقون
چهار دانگ باریک سوده روغن بادام شیرین یک درم انداخته بنوشند و این حب اسطوخودوس نافع است هلیله کابلی و سیاه هندی و صبر و بسفایج هر واحد ده درم
افتیمون اسطوخودوس هر واحد پنج درم غاریقون چهار درم شحم حنظل دو درم و نیم خربق سیاه دو درم همه را باریک سائیده با آب بادرنجبویه سرشته حبها سازند شربته
دو درم و نیم تا سه درم بحسب قوت مریض و ضعف آن و باید که تدبیر صاحب این تدبیر نافع اصحاب سودا مثل اطراف بزغاله و بره و جوزه مرغ فربه و نان سپید
زرده بیضه نیمبرشت و حریره معمول از مغز گندم و شکر و روغن بادام و مویز و کشمش و بادام و انجیر خشک و مانند آن کنند و از اغذیه مولد سودا اجتناب نمایند و در حمام
معتدل الحرارت بآب شیرین غسل کنند و هر روز دو اوقیه سکنجبین شکری با یک مثقال افتیمون باریک سوده بخورند و اگر در معده اخلاط مختلفه از صفرا و سودا
و بلغم باشد باید که صاحب او بعد امتلا از اغذیه مختلفه مثل ماهی تازه و مالح و ترب و خربزه و سرمق و بقله خردل و حرف و مانند آن و نوشیدن سکنجبین با آب گرم مطبوخ
شبت و ترب قی کند اگر زمانه صیف یا خریف باشد در هفته یک مرتبه یا دو مرتبه و اگر زمانه ربیع یا سرما باشد این مطبوخ بنوشند پوست هلیله زرد ده درم هلیله سیاه و
کابلی هر واحد هفت درم گل سرخ شش درم سنای مکی شاهتره هر واحد پنج درم بلیله و آمله هر واحد چهار درم آلو بخارا بیست عدد عناب مثل او انجیر ده عدد مویز منقی
بست درم تمر هندی پانزده درم تشکاعی بادآورد حشیش غافث گاوزبان بنفشه اصل السوس هر واحد چهار درم اسطوخودوس کمافریوس کمافیطوس تخم کاسنی
تخم کشوث تربد بسفایج هر واحد سه درم تخم کرفس انیسون بادرنجبویه فرنجمشک هر واحد دو درم همه را در شش رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید ده اوقیه ازان صاف
کرده این دوا برای تقویت او اندازند تربد سفید خراشیده غاریقون ایارج فیقرا هر واحد چهار دانگ شحم حنظل یکنیم دانگ نمک نفطی دو دانگ سقمونیا نیم دانگ باریک سائیده
بر مطبوخ انداخته سحرگاه نیم گرم بنوشند ابن الیاس گوید که اگر صداع از انصباب اخلاط سوداوی در فم معده باشد تنقیه فم معده بقی از آب گرم و جوز القی و کنگر زد
کنند و جلاب با درنجبویه دو درم یا شکر ده درم بنوشند و غذا مزوره از آب نخود و بشیره تخم قرطم خورند و خوردن حب افتیمون و مطبوخ آن و تقویت سر
بشمومات عطر رطب مثل نرگس و یاسمین و عنبر و استعمال اطریفلات و سعوط بآب مرزنجوش و استنشاق و مشک و غالیه نافع ست و اگر ماده ریحی باشد

نسخه نقوع صبر

نسخه حب اسطوخودوس

باید

تنقیه معده بقی کنند پس دیگر مستفرغات که روغن بیدانجیر دران داخل نمایند بعمل آرند و اگر از استعمال او مانعی باشد زیت کهنه بدل این روغن کنند و اگر تخم کرفس
بیخ بادیان بیخ اذخر نانخواه مصطکی هریک دو مثقال جوشانیده صاف نموده دو درم روغن بادام تلخ و یک درم روغن بادام شیرین داخل کرده چند روز بنوشند
نافع بود و جوارش کمونی و فودنجی و معجون کاسر الریاح و مانند آن بهر تقویت معده و تحلیل ریاح استعمال کنند و بهر تقویت راس روغن آس و روغن لادن و روغن
سوسن و آب سرو و اکلیل و سنبل و سعد و آنچه دران قبض و تسخین باشد بعمل آرند و مالیدن دست و پا بکیسه حمامی و یا بپارچه درشت و یا بسنگ پا و گذاشتن در آب گرم
و بستن آنها نیز مفید بود و باقی تدبیر از علاج امراض دماغی شرکی معده که از ماده ریحی باشد برگیرند ایلاقی و جرجانی گویند که اول تنقیه معده بقی کنند پس ایارج
فیقرا دهند بعده ماء الاصول بروغن بادام تلخ و اگر حاجت آید نقوع صبر بروغن بیدانجیر دهند و صفت ماء الاصول اینست پوست بیخ بادیان پوست بیخ کرفس هریک ده درم
بیخ اذخر انیسون سلیخه غاریقون هریک پنج درم مصطکی نانخواه قردمانا پودینه کوهی هریک سه درم افتیمون اسطوخودوس هریک هفت درم همه را در آب بپزند
و صاف نموده هر صباح سی درم گرم کنند و هفت درم گلقند حل کرده صاف نموده چهار درم روغن بادام تلخ داخل کرده بدهند و اگر ده درم صبر درین آب ماء الاصول
حل کنند و سه روز در آفتاب نهند و بعد ازان هر بامداد مقدار ده درم تا پانزده درم با دو درم روغن بیدانجیر بدهند صواب باشد و در هر هفته یکبار سنجرینیا یا دواء المسک
حلو یا مر یا تریاق کبیر و مثرودیطوس بخورانند و روغن بیدانجیر و مصطکی بر معده مالیدن و هر صباح در حمام رفتن و در طعام زیره و نانخواه و دارچینی داخل کردن
سود دارد و آبیکه بنوشند باید که مطبوخ سازند و دران مصطکی انداخته و گلقند با مصطکی و زیره خوردن نافع بود و هر شب پاها از بن ران تا اقدام نیک مالند و اندکی
کشنیز خشک و تخم کتان و شکر بخورند که بدین تدابیر بخار از سر باز ماند و اگر صعود ابخره معده باشد اطریفل کشنیزی خورده شیره تخم کاسنی در عرق شاهتره باندکی
نبات سفید داخل کرده بنوشند و مکیدن سیب و به و امرود و سماق و آشامیدن بزرقطونا با شکر و مالیدن دست و پا و گذاشتن در آب گرم و آشامیدن شربت
بنفشه و حماض و لیمون و تمرهندی و آلوبالو و مانند آن با اسپغول و امثال آن و تناول نان بسرکه همه مانع صعود بخاراند و خوردن فواکه قبل از دوران نافع
و کذا چند لقمه نان بآب انار بین و یا انار میخوش و آشامیدن لعوب حامضه مثل رب ریباس و غوره و سیب و به و انار و خواب و آرام و سکون در مواضع بارده و طیب
طیب الرائحه و ترتیب اوقات غذا تا آنکه نیک هضم یابد سودمند ست و اگر بعد ازین تدابیر صداع باقی ماند در حمام آب نیمگرم بسیار بر سر ریزند و مقدار یکی و ساعت
در بیت اوسط نشینند و بعد برآمدن از حمام آب سرد بر دست و پا یک لحظه بریزند و اگر صداع بحال خود باشد باید که طبیب از علامات مخصوصه هر خلط دریافت کند
که کدام خلط سبب تولد بخار و محدث صداع ست پس متوجه معالجه آن بعلاج خاص آن گردد و مقویات معده مثل مصطکی و گلقند و مانند آن نافع بود و هرگاه
طعام تناول نمایند و تبخیر شروع گردد و صداع آرد لعاب اسپغول یا کشنیز خشک بشکر بالای طعام بخورند و اگر خوف سردی معده از لعاب اسپغول باشد لعاب
مع کشنیز خشک استعمال کنند و تقویت راس کنند بدانچه در سابق مذکور شد پس بعضی آن از مطولات و شمومات مناسبه نمایند خصوصا شموم مفرح بخوش که گاهی
خلاصی تام میگردد و باقی تدبیر از علاج صداع بخاری داخلی و امراض دماغی بخاری اخذ کنند مسیحی گوید که اگر صداع از بخارات باشد که از اخلاط ردیه در معده
سر صعود کند قی با دویه مخرج آن اخلاط استعمال نمایند و دیگر بیخ کرفس بیخ بادیان و اذخر هر واحد ده درم پودینه کوهی زراوند مدحرج شکاعی بادآورد هر واحد
پنج درم هلیله سیاه اسطوخودوس هر واحد هفت درم افتیمون غاریقون هر واحد پنج درم سلیخه نانخواه قصب الذریره هریک سه درم سنبل الطیب دو درم
سی درم در شش رطل آب بجوشانند تا دو رطل باند صاف نمایند او قیه ایارج فیقرا دران انداخته در ظرف آبگینه بآفتاب سه روز بدارند هر روز یکبار
با سه درم روغن بیدانجیر بنوشند که این اوجاع راس هر نه ببرد و اگر حاجت معجونی از معجونات افتد سنجرینیا وامروسیا و تریاق کبیر و مثرودیطوس و دواء المسک
مر و حلو استعمال کنند و اگر از ضعف فم معده باشد هر صباح چند لقمه نان در آب غوره و مانند آن که در علاج امراض دماغی شرکی برای ضعف فم معده
گفته شد بخورند و یا حریره مغز نان یا آرد گندم مثل انار دانه و غیره ترش ساخته بنوشند که بتکرار عمل تقویت فم معده کند و اگر استعمال ترشی الم و ایذا رساند بر لقمها
که در جلاب سافج یا با فادیه ترکرده باشند ورزند و اگر قبل از صداع اشتهای مذکور استعمال نمایند بسیار منتفع شوند و هرگاه انحدار طعام و انهضام آن معلوم
شود چیزی که دران قبض بود مثل لقمه نان در رب فواکه یا تنها فواکه مثل سیب و به و ناشپاتی یا نان تقسیب یا نبیذ تناول کنند و اگر معده بسیار گرم باشد

بشرب بست بو منقطع شوند واگر حرارت مفرط باشد شربت خشخاش و برگ کاهو خورانند و بقل کلہ یا بچہ مطبوخ بسماق و کشک جو و ہریسہ لحم گوسالہ و ماہی تازہ غذا سازند واگر با لینت طبع باشد کہ گاہی ہم واکثر بعد اجابت پنج شش بار صداع لاحق شود طباشیر دانہ ہیل لیشب سبز ہر واحد یک ماشہ سودہ با آملہ مربی یک عدد سرشتہ بخورند بالائیش شیرہ بہدانہ بریان سہ ماشہ در عرق گاؤزبان عرق صندل عرق کاسنی ہر یک پنج تولہ شربت بزوری شربت بہ ہر یک یک تولہ داخل کردہ بنوشند و در صورت برودت مزاج معدہ با وجود ضعف شربت سنبل نیز نافع و برگ تنبول را خواص عجیب است و تلیین طبیعت با ایارج فیقرا و گلقند نفع میکند و در ہفتہ یکبار وقت خواب مصطگی یک مثقال با دو چند آن شکر بخورند و بعلاج ضعف معدہ رجوع نمایند شیخ میفرماید کہ از ین قبیل است علاج صداعی کہ از شرب آب سرد ہیجان کند چہ این نیز بسبب ضعف معدہ بود و واجد علاج او آنست کہ اندکی شراب ریحانی بنوشند و در آب نوشیدنی نیز قدری ازان بیامیزند تا از نکایت آب معدہ محفوظ ماند و محموی و غیرہ مینویسند کہ گاہی صداع عقب اشتہار طعام بسبب تخمہ و استرخاء و ضعف معدہ افتد و تدبیرش قی باآب گرم و نمک و خواب طویل و اسہال بجوارش شہریاران و حقنہ و تکمید و تنطیل سر باآب گرم ست پس اگر صداع اشتداد کند آب گرم کثیر الحرارۃ بر سر ریزند و پشم پارہ در روغن حار آغشتہ در گوش نہند و یا روغن گل بگرم چکانند و مومیائی و جند بیدستر و فرفیون و مشک در روغن زنبق آمیختہ در بینی چکانند و بعد تنقیہ معدہ را تقویت دہند بربای ہلیلہ مع مصطگی و رب بہ و سیب و غورہ و مانند آن و غذا سریع الہضم مثل چوزہ مرغ سازند

علاج صداع شرکی کبدی

و مراقی و امعائی و اطرافی آنچہ بمشارکت جگر و حرارت آن باشد وقت ہیجان او آب انار و غورہ یا آب انار دانہ یا آب آلو بخارا یا شیرہ تخم خرفہ یا آب تمر ہندی بنوشند و آب سرد بر نہار بیاشامند و نان و سرکہ بخورند تا بخارات صاعد بسوی سر را منع کنند و دیگر تدابیر مانع بخار از علاج امراض دماغی بخاری و صداع بخاری جویند و ادرار و تضمید کبد با ضمدہ حسب ماده خاصہ با این قسم نافع ست و آنچہ بمشارکت مراق باشد علاجش در بحث مالیخولیای مراقی خواہد آمد و عناب بعرق بید سادہ مالیدہ شیرہ تخم خرفہ شش ماشہ شیرہ خشخاش چہار ماشہ دران کشیدہ طباشیر یکنیم ماشہ سودہ پاشیدہ بنوشند و گاہی عوض ہر دو شیرہ شیرہ تخم کاہو و شیرہ تخم خیارین و گاہی در شربت در عوض نقوع عناب با شربت عناب شربت بنفشہ شربت نیلوفر میکنند و تلیین از آلو بخارا عناب آلو سیاہ تمر ہندی مویز منقی در آب گرم تر کردہ فلوس خیارشنبر شش تولہ ترنجبین چہار تولہ مالیدہ صاف نمودہ روغن بادام شش ماشہ داخل کردہ نمایند بعدہ تقویت معدہ و دماغ کنند و یا سماط مغسول دو ماشہ جواہر مہرہ یک ماشہ در گلقند گل مشکی یک تولہ سرشتہ ورق نقرہ یا ورق طلا یک عدد پیچیدہ بخورند بعدہ شربت یاقوت دو تولہ و شربت بنفشہ مکرر دو تولہ عرق کیوڑہ پنج تولہ تخم فرنجمشک ہفت ماشہ پاشیدہ بنوشند و بعد حلق راس موشک پران یک عدد گرفتہ شکم آن پاک کردہ بحوال دو ز سوراخہا بسیار نمودہ گرما گرم بر یافوخ بندند لیکن روغن گل پیش ازان دو سہ گھڑی متواتر بمالند و در روزی سہ چہار بار تکرار این عمل نمایند و آنچہ از شرکت امعا و قدمین و یدین و دیگر اعضا باشد تدبیرش در علاج امراض دماغی شرکی مذکور شد و اینجا در صداعی کہ از کرم معدہ و امعا باشد تنقیہ بحب حب السلاطین مع این مطبوخ کنند افسنتین چہار ماشہ برگ شاہترہ یا در نجبویہ برنگ کابلی ملکو گاوی سبز ہر یک نہ ماشہ برگ سنا یک تولہ و نیم پوست ہلیلہ زرد ہلیلہ سیاہ ہر یک دو تولہ گلقند عسلی چہار تولہ شربت دینار چہار تولہ مغز خیارشنبر ہفت تولہ شکر سرخ چہار تولہ روغن بادام تلخ ہفت ماشہ اضافہ نمودہ بنوشند و وقت دوپہر نخود آب گوشت بچہ گاو دہند و وقت شام نان با شوربای گاو و روغن مشمش و صبح این دوا دہند مقل ازرق یک ماشہ مصطگی دو ماشہ سودہ در ہلیلہ مربی یک عدد آمیختہ بخورند بالائیش شیرہ زیرہ سیاہ و انیسون ہر یک چہار ماشہ با دیان صعتر ہر یک نہ ماشہ لعاب گاؤزبان چہار ماشہ در عرق افسنتین و اذخر و شاہترہ ہر یک شش تولہ برآوردہ شربت افسنتین سہ تولہ داخل کردہ حرف ہفت ماشہ پاشیدہ دہند و ہمین نمط سہ چہار مسہل بکار برند بعدہ جہت منع بخارات و تولد کرم اطریفل فیصلی علویخان خورانند و این دوا مجرب تخم پلاس و ریشہ ترکی انار دانہ ترش ہر یک سہ درم مویز منقی نصف وزن ادویہ کوفتہ یک تولہ بر نہار بخورند انتباہ تا اینجا علاج اقسام صداع اصلی و شرکی مذکور شد و علاج صداع عرضی کہ تابع مرض دیگر باشد علاج مرض اصلی ست کہ ہر یک ازان در مقام خود ذکر خواہد یافت لیکن بعضے ازان کہ کثیر الوقوع ست مثل صداع تابع نزلہ یا حمیات و امراض حادہ برخی از علاج آنہا در اینجا نیز مسطور می گردد

علاج صداع نزلی

شیخ و مجوسی میگویند ہر صداعی کہ با نزلہ باشد دران تبرید و ترطیب سر بروغنہا و نطولات و ضمادات و مانند آن روا نبود بلکہ متوجہ باستفراغ شوند ...

آب فواکه و بنفشه و امالهٔ آن به بستن دست و پا و مالیدن آنها و گذاشتن در آب گرم شوند و در اینجا بعض تراکیب مطبوخ ساتذه کرام که مخصوص صداع نزلی حار و سرد کب
و بارد است جدا جدا مسطور میگردد اگر با نزلهٔ حار باشد تنقیهٔ بدن و سر از مسهل صفرا و حب اهلیله کنند بعد از نضج تام اگر بدن ممتلی از اخلاط و محتاج تنقیه باشد و هر
در علاج نزله و زکام حار خواهد آمد مفید شناسند و اطریفل کشنیزی توله خورده عناب پنج عدد اصل السوس چهار ماشه گل بنفشه شش ماشه جوشانیده نبات داخل کرده
بنوشند و اگر حرارت زیاده بود بجای اصل السوس بهدانه کنند و یا اهلیلهٔ مربی خورده شیرهٔ عناب شیرهٔ تخم کاهو یا کاسنی عرق شاهتره نبات بنوشند و اگر خواهند اطریفل کشنیزی
بجای اهلیلهٔ مربی کنند و یا گل بنفشه گل نیلوفر کوکنار هر یک یک توله در شیر گاو جوشانیده بخار آن بگیرند و نزله بند و پاشویه و تبرید بدستور استعمال نمایند و اگر با صداع
درد هر دو بازو ضربان و ریزش نزله و سرفه باشد منضج از عنب الثعلب گل بنفشه اصل السوس عناب سپستان گاوزبان پرسیاوشان تخم خطمی خبازی داده
بعده گل سرخ سنای مکی نیز اضافه کرده جوشانیده صاف نموده مغز فلوس گلقند شیرهٔ بادام داخل کرده دهند اگر از مغز فلوس کراهت آید اهلیلهٔ زرد اهلیلهٔ سیاه سفید
اضافه کنند و بعد مسهلات عناب سپستان خطمی خبازی پرسیاوشان جوش کرده بخورند اگر نزله باز نه ایستد شیرهٔ خشخاش کوکناری اضافه کنند و نزله بند نیز نهند
و لعوق معتدل برای سرفه و ناس نزله که در آن مشک و سنبل الطیب است طیار کنند و برای سرفه اصل السوس سیاوشان گاوزبان نبات جوشانیده همراه لعوق
مذکور بدهند و ایضاً اگر درد سر و ضربان چشم بشدت باشد بهدانه عناب در آب جوش داده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بنوشند و قرص شلث در آب سوده
طلا نمایند و پاشویه نیز کنند باز اگر شدت درد باشد فصد سر رگ کنند و در جوشانده خطمی خبازی تخم خشخاش هر یک پنج ماشه اضافه نمایند و ایضاً اگر صداع و ضربان
بشدت مع تپ باشد بهدانه گاوزبان سپستان نه دانه کوکنار یک ماشه زعفران ماشه در عرقیات جوش داده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده دهند و افیون
کثیرا صمغ عربی اشق قرنفل هر یک ماشه کوکنار نیم ماشه در سفیدهٔ تخم مرغ سائیده نزله بند بر صدغین نهند و ایضاً برای صداع نزلی حار اهلیلهٔ مربی کوفته با اسطوخودوس
سوده ممزوج نموده بخورند بعده شیرهٔ مغز تخم هندوانه شربت بنفشه عرق شاهتره عرق کیوره بنوشند غذا مخنی با پلاو کم روغن خورند و ایضاً ایارج فیقرا بروغن بادام
با اطریفل کشنیزی یا صغیر سه ماشه تناول نمایند بالایش لعاب بهدانه عرق شاهتره نبات بنوشند روز دوم اطریفل عرق شاهتره عرق عنب الثعلب شربت بنفشه بالنگو
بنوشند بالنگو برای قبض و اصلاح معده که از ایارج اسهال شود میدهند روز سوم برای رفع خشونت ریه شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ خیارین شیرهٔ کشنیز خشک
اگر مع زکام و حمی حار نزلی باشد عناب پنج دانه گل بنفشه تخم خطمی هر یک چهار ماشه بعرق شاهتره یا در آب جوشانیده صاف نموده شیرهٔ مغز تخم کدو شیرین شش ماشه
بنفشه دهند روز دوم شیرهٔ مغز تخم هندوانه روز سوم شیرهٔ تخم کاهو و خاکشی پاشیده بنوشند روز چهارم خیارین افزایند روز پنجم اسطوخودوس سوده افزایند
موقوف فائده اگر سرفه باشد کاسنی برای درد سر نزلی نیز مفید است و شاهتره هم در نوازل معمول ساتذه است و اگر با نزله مرکب باشد اسطوخودوس
ملکد چهار ماشه جوشانیده شربت بنفشه تودری سفید شش ماشه پاشیده بنوشند و گاهی گل بنفشه چهار ماشه می افزایند و بجای شربت نبات و گاهی اطریفل
افزوده میشود و گاهی برای نخس سر شیرهٔ مغز تخم کدو می افزایند و ایضاً اهلیلهٔ مربی خورده شیرهٔ اصل السوس نبات سفید حل کرده بالنگو شش ماشه پاشیده دهند و اگر
منظور باشد اسطوخودوس گاوزبان شاهتره تخم خطمی خبازی عنب الثعلب گل بنفشه پرسیاوشان هر یک چهار ماشه عناب پنج دانه جوشانیده نبات داخل کرده
بعد نضج سنای مکی فلوس خیار شنبر گلقند روغن بادام شش ماشه اهلیلجات هر یک شش ماشه افزوده مسهل دهند و گلنار کوکنار بزر البنج عاقرقرحا کشنیز خشک
ماشه جوشانده غرغره کنند و اگر آب از دهن بسیار آید عنب الثعلب چهار ماشه عدس مسلم توله کشنیز خشک کوکنار گل خطمی هر یک چهار ماشه جوشانیده
چهار ماشه سوده پاشیده غرغره کنند و ایضاً اگر با تپ دلوی دماغ بود اطریفل کشنیزی خورده اسطوخودوس گل نیلوفر شاهتره هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات
دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده دهند و ایضاً اگر با آن تشنج زبان و درد لهات و گوش نیز باشد اسطوخودوس گل نیلوفر پوست اهلیلهٔ زرد اصل السوس گل
چهار ماشه جوشانیده نبات دو توله داخل کرده بدهند که نسخهٔ منضج ملین مرکب است و خطمی خبازی ملکد چهار ماشه پرسیاوشان شش ماشه زوفای خشک ماشه جوشانیده
غرغره کنند که بلغم دماغی از حلق دفع گردد و ایارج فیقرا با اطریفل خوردن و حب ایارج باستعمال آوردن مفید است و ایضاً اگر با حمی مرکب باشد عناب پنج دانه گل
گل نیلوفر اسطوخودوس شاهتره هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ تخم خیارین شربت بنفشه خاکشی بدهند و اگر با نزلهٔ بارد باشد پس اگر با تپ و ضربان بود گاوزبان

پنج ماشه گل گاوزبان سه ماشه پرسیاوشان هفت ماشه زعفران نیم ماشه کوکنار دو مرتبه نبات تولہ در عرق گاؤزبان و سیر جوشانیده خاکشی پاشیده بدهند و افیون زعفران
قرنفل تخم بنگ جوزبویا هر یک یک ماشه در آب صمغ عربی سائیده بر کاغذ که مثل روپیه بریده باشد [illegible] باشد سوراخ زده ضماد نموده بر صدغین بچسپانند و از عنب الثعلب گل خطمی گل بابونه
اکلیل الملک هر یک یک تولہ سبوس گندم چهار تولہ برگ کنار پاؤ آثار در ده آثار آب جوشانیده پاشویه نمایند اگر تخفیف شود روز دیگر همین نسخه دهند و ایضاً اگر با ضعف دماغ باشد
ماشه سوده با اطریفل تولہ سرشته بخورند و گاوزبان شش ماشه [illegible] ماشه [illegible] جوشانیده نبات دو تولہ حل کرده بنوشند روز دوم گل بنفشه شش ماشه اسطوخودوس چهار ماشه افزایند
و اگر [illegible] باشد عود صلیب [illegible] ماشه سوده با دوا المسک [illegible] ماشه [illegible] تخم خشخاش [illegible] چهار ماشه شیره مغز بادام چهار دانه شربت انار شیرین دو تولہ داخل کرده برای ترطیب دماغ بنوشند

علاج صداع عرضی

که عرض حمیات و امراض حاده باشد شیخ نوشته که این صداع یا باشد در حمی یا نوبت عارض شود و بانقضای آن زائل گردد و یا بعد زوال مرض یا اقلاع نوبت باقی ماند
و آنچه در حمیات افتد گاهی چنان صعب گردد که مریض را بیقرار گرداند حتی که سبب [illegible] تپ را بیفزاید و ایضاً گاهی سفید و رقیق شدن بول دفعةً با وجود شدت تپ
و استحاله او بمشاکلت بول خر یعنی مکدر و غلیظ شدن آن بران دلالت می نماید لیکن مشابهت او ببول خر گاهی دلالت کند بر حدوث صداع فی الحال و گاهی
بر انحلال ماده و زوال آن پس واجب است که با سائر دلائل رجوع کنند و بعضی گویند که چون اشتداد یابد صداع در حمیات حاده علامت ردی بل قاتل است هنگامی
که مقارنت نماید با آن سائر علامات ردیه مثل اختلاط ذهن و تغیر حال چشم و زبان و شدت بیخوابی و اگر از علامات ردی منفرد باشد دلالت بر بحران برعاف
می نماید و لیباست که دلالت میکند بر بحران لیکن و گیلانی نوشته که این صداع در اکثر امر بسبب تصاعد ابخره بسوی سر حادث میشود و این ابخره گاه بحدت خود تنها
و گاه بکیفیت خود تنها و گاه بهر دو وجه محدث صداع میگردد و در جمیع این احوال از تلیین طبیعت [illegible] بجذب مواد باسفل از مالیدن پایها و مانند آن چاره نباشد و اگر تنها بحدت
ابخره و حرارت تپ باشد علاجش تطفیل و تضمید باشیای بارده مقویه است و اگر بسبب کثرت ابخره باشد و دلالت میکند برین احساس تمدد مع ثقل در سر و قلت [illegible]
علاجش تطفیل و تضمید باشیای محلله مقویه قلیل الحرارت است و در هر دو جذب بسوی اسفل و استفراغ [illegible] اسفل در ینجا قوی تر است بالجمله اگر سبب این صداع حدت
ابخره و شدت حرارت تپ باشد روغن گل و سرکه و گلاب بر سر نهند و یا کشنیز [illegible] بریان کرده باریک سائیده با سرکه و روغن گل سرشته بر پیشانی طلا کنند
بتکرار که برای این صداع مجرب استادی مرحوم است و نخلخه از سرکه و گلاب و آب کشنیز تر و صندل و کافور نفع کثیر دارد و همچنین ضماد لوبیا [illegible] سرکه و گلاب
سوده بر پیشانی و صدغین نفع عظیم بخشد و در طبیخ [illegible] بنفشه و نیلوفر و بابونه پایها [illegible] مالیدن [illegible] که مانع ابخره از سر باشد تجویز نمایند و اگر سبب
این صداع کثرت ماده و ابخره باشد اول تنقیه [illegible] با اسهال نمایند [illegible] کنند شیخ میفرماید که در صداع حار که در حمیات افتد
استعمال اطلیه [illegible] ابخره بسر مکروه است و کثرت استنشاق سرکه و گلاب [illegible] که صواب علاج او نیست که بروغن گل معمول از
زیتون یا بروغن گل معتاد که با سرکه خوب آمیخته باشد تفریق راس نمایند هنگام [illegible] در سرما و در زمستان [illegible] در گرما و در شدت تپ و نطولات از طبیخ [illegible] و بنفشه
و گل [illegible] نافع است اگر ابخره ایذا بحدت خود دهند و اگر بکثرت خود ایذا رسانند چیزی از این استعمال کنند [illegible] استفراغ نمایند و آنچه تحلیل برفق کند مثل زیت که در آن
بابونه [illegible] و مرزنجوش مع [illegible] جوشانیده باشد استعمال کنند اگر تحلیل مطلوب باشد حتی که بعضی قدما طلای بابونه تجویز کرده اند و اگر شدت
درد باستعمال مخدرات و منومات مضطر گرداند باید که اندکی از آن بحذر و احتیاط بعمل آرند و گاهی در ابتدا برای منع ارتفاع مواد سویق جو و بزر قطونا [illegible] ضماداً
بکار می برند و گاهی تضمید بکشنیز و روغن گل می نمایند و گاهی حجامت میکنند و بستن اطراف و مالیدن آن و استعمال تدبیر صداع خماری در ینجا بسیار مفید است
و باید که هنگام گشادن اطراف را به آب گرم نهند و اگر ازین تدابیر تسکین حاصل نشود بابونه و خطمی و بنفشه و خشخاش به آب پخته بعد حلق راس ضماد کنند و گاهی احتیاج میشود
بحجامت [illegible] یا ساقین و چسپانیدن زلو میان [illegible] و زیر ذقن و امثال آن و هرگاه صداع بعد تپ و امراض حاده باقی ماند اغذیه بارد و رطب بدهند و بروغن گل
مع روغن بابونه تقویت سر نمایند و آب گرم بر دست و پا صبح و شام بریزند و روغن بنفشه بر سر بمالند و بعد ظهور انحطاط این با ادویه ملطف مواد و محلل آن اعانت طبیعت بر ازاله
سبب صداع کنند صاحب کامل گوید صداعی که تابع تپ و از شدت حرارت بود فقط بگیرند گلاب یک جزو و روغن گل نیم جزو و سرکه خمر ربع جزو و خوب برهم زده

بر سر ریزند و دران پارچه کتان تر کرده بر سر نهند پس اگر زمانه تابستان باشد بر برف سرد کرده بعمل آرند و پایها خوب بمالند و عضلات ساقین بعصابها بر بندند و ایضاً بصندل و گلاب و آب خرفه و آب خیار بر سر ضماد کنند و آبیکه دران بنفشه و جو و خشخاش پخته باشند سرد در گرما و نیمگرم در سرما بر سر ریزند و اگر با آن بخور ابی باشد شیر دختران بر سر دوشند و اگر این صداع از خلط محتقن در معده حادث شود بسکنجبین و آب گرم امر بقی نمایند تا معده ازان خلط پاک گردد و اگر از خلط در جمیع بدن عارض شود باید که تنقیه بدن ازان خلط بمطبوخ فواکه نمایند و اگر صداع در تپ از ضعف راس افتد می باید که تقویت سر باضمده مقویه آن مثل ضماد در تپ از صندل سفید بگلاب و آب بید و آب طلا و آب حی العالم و آب عصی الراعی و مانند آن سازند

علاج صداع بحرانی

تا توانند ترک ادویه بر طبیعت گذارند و ادویه مقوی طبیعت غیر قوی در کیفیات و مضاد کیفیت مرض استعمال کنند و الا بصورت شدت صداع و ظهور عجز طبیعت از دفع مواد طریق میل طبیعت بدفع ماده یقینا دریافته اعانت طبیعت بدان طرف نمایند مثلاً اگر غثیان و تقلب نفس و اختلاج در لب و دوار و غیره علامات میل طبیعت برای دفع ماده بسوی فوق دریافت شود اعانت بقی نمایند بسکنجبین و آب گرم و دیگر مقیآت بارد مثل طبیخ اصل السوس و بیخ خیار و چقندر و مانند آن و اگر قراقر و نفخ شکم و اضطراب و حرقت در مراق و سائر آثار میل طبیعت بدفع ماده طرف اسفل یافته شود اعانت بتلیین طبیعت کنند بتلقات خفیفه مثل نقوع آلو بخارا و عناب و سپستان و مویز منقی و تمر هندی با شیر خشت و یا شربت آلو و نیلوفر و یا آلو منقوع در جلاب بعد خلانیدن سوزن تا منتفخ شوند و یا شربت بنفشه و شربت تمر هندی و شیر خشت قلیل الوزن بمقدار پنج درم و یا شربت ورد بکر یا آب سرد و اگر گرانی در نواحی گرده و تحت اضلاع پشت و جمله علامات میل ماده بطریق بول محسوس گردد با دراربول علاج کنند از سکنجبین با شربت بنفشه و دو درم شیره تخم خربزه و تخم خیار بالمناصفه و یا ماء الشعیر با جلاب و یا قند و خوردن آب ها یی مانع بخار و مدر مست و اگر شعاع و سرخی پیش چشم و خیالات سرخ یا زرد و دغدغه در بینی بمرتبه مدرک شود تدبیر رعاف آوردن کنند بوئیدن سرکه و گرفتن بخار آن بر سنگ یا خشت گرم ریخته و دیگر نفوخات معطسه و خراشیدن بینی بچیزهای درشت و نظر نمودن بسوی چشمه آفتاب و اشیای سرخ و گذاشتن فتیله در بینی دشتی و فقاح اذخر و کندش بزهره گاو سرشته و اگر نبض موجی رخو نرم و جلد لین معلوم گردد معرقات استعمال نمایند بدلک و شرب ادویه و نطول بر سر و باید که معتدل باشند و اگر شائبه نزع و وجع اعیای زیر گوش یا در بغل یا کنج ران مفهوم شود اضمده حاره جذابه مثل نعناع و کرفس به روغن زرد کهنه بر ان موضع استعمال کنند و یا محاجم بلا شرط بران موضع نهند تا که ماده از دماغ بطرفی که میل کرده منتفع گردد و آن موضع متورم شود و بعد ازان تدبیر نضج و انفجار ورم کنند تا ماده ازهمین جا دفع شود ورنه خوف رجوع ماده بسوی عضو رئیس ست پس دماغ را ایذا دهد

بیضه و خوده

شیخ گوید که نوعی از صداع مسمی بخوده است یعنی بیضه بسبب اشتمال او بر تمام سر و انطاکی گوید که بیضه در مخصوص وسط سر ست و خوده مثل دائره گرد سر پیدا شود و بر صداع عام نیز اطلاق میکنند و برین تقدیر هر دو مترادف باشند بالجمله آن درد سر ست مثل بیضه سلاح یعنی خود مشتمل بر تمام سر ثابت مزمن بطی الانحلال عسر الازاله شدید الصعوبة که از ادنی شی مثل حرکت و تناول مبخرات و ملاقات مسخنات و استماع اصوات و نوائب عظیم هیجان کند و صعوبت او هر ساعت مشتد گردد حتی که صاحب او از آواز و روشنی و کلام نفرت و از حرکت بدنیه و فکریه کراهت کند و با ستنشاق روائح که بعلون دماغ را ممتلی گرداند و بشرب شراب اذیت یابد و تاریکی و تنهائی و خاموشی و سکون را دوست دارد و بر گشادن چشم بتمامه خصوصاً پیش آفتاب قادر نباشد و هر ساعت در یابد که سر او می شکند یا شقیقه میشود و یا میکوفد بغیر ضربان شرائین صدغین و خلاف اذنین و در اکثر بخلاف شقیقه که خالی از ضربان آن نبود و ایضاً فرق فیما بین هر دو آنست که در شقیقه چون شرائین را از ضربان منع نمایند صداع ساکن شود و در بیضه تسکین بهیچ نیابد بلکه صاحب او احساس می نماید بدوی و صعوتی از تحریک ابخره محتبسه و بر اهیج نوائب او اوقات راحت و سکون بود چنانکه برای صرع میباشد و علاج او سخت دشوار ست و باشد که بنا بر شدت درد بکوری ادا کند و جالینوس فرماید مبتلی یا نوشتند که این صداع مقدمه نزول الماء میباشد اسباب این مرض بقول اکثر اطباء شش گونه است یعنی احتقان بخارات اخلاط زیر اغشیه دماغ یا احتباس ریح غلیظ با اخلاط ردیه بین

اگرنه یا حدوث فلغمونی در دماغ یا حجرهٔ دماغ یا ورم بارد در اجزای اندرونی سر و بقول جالینوس سبب جالب او ضعف دماغ یا شدت حس اوست و سبب
مولد او خلط ردی ست یا ورم حار یا بارد یا آنکه بیشتر از ورم سوداوی وصلب افتد و اکثر در وسط حجاب خارج از قحف یا داخل آن بود پس اگر سبب او که ورم بود
یا غیر آن اندر غشای داخل قحف باشد درد و تمدد تا بن چشمها محسوس شود و اگر در غشای خارج قحف باشد از نهادن دست بر سر درد زیاده گردد و تمدد در وجه
و رهابه و رنگ رو بحسب رنگ بخار و یا سرخ باشد و این مرض اکثر بعد امراض حادث میشود و بنابر ضعف جوهر دماغ و حجب داخل یا خارج او تا آنکه از حرکات
خفیفه بدنی غذائی و بخاری و حرکات خارجی ایذا یابد و فضول سوءی قبول کند و همچنین کسانی که مستعد باشتلای راس باشند و مواضع سر آنها مهیا قبول مولد
موجب این علت بود و هرگاه سوء تدبیری نمایند ضرور درین علت مبتلا گردند و طبائع مستعد باشتلای راس ابدانی ست که دران ریاح حار بخاری متولد شود
و آنکه در فم معده ایشان فضول صفراوی جمع گردد و گویند که حدوث این مرض در اکثر از خلط بارد غلیظ و سده و از ریح شدید می باشد و گاهی از خلط حاد و از بخار
اخلاط متمکن در دماغ یا مرتقی از معده یا سائر بدن بود و در اسرار الاطباء مسطور ست که از بخارات صفراوی و دموی و سوداوی نادر الوقوع میباشد و اگر
افتد در مدت دو چهار روز بهلاکت میرساند طریق تشخیص اسباب این مرض بدانکه شناخت هر سبب از اسباب مذکور بهمان طریق ست که برای تشخیص
امراض دماغی مادی و ورمی و انواع صداع خلطی و بخاری و ریحی گذشت و ایضاً از دریافت کردن حال نوعی از انواع درد که وجع ناخس لذاع ست یا
ثقیل یا تمددی یا ضربانی نیز سبب این صداع متشخص گردد مثلاً اگر بعض وجع ناخس لذاع بیان کند و با آن دیگر علامات صفرا مثل زردی رنگ وغیره
یافته شود صفراوی بود و اگر درد ثقیل گوید نشان مواد دموی یا بلغمی یا سوداوی بود پس اگر با آن سرخی چهره و دیگر آثار دم مفهوم گردد دموی باشد و اگر با آن
سفیدی رنگ و اشکال و تهبج وغیره نشان بلغم دریافت شود بلغمی باشد و اگر با آن تیرگی رنگ و سائر علامات سودا مدرک گردد سوداوی باشد و اگر در تمدد
و ثقل بیان نماید بخاری و ریحی باشد و اگر آثار ورم پیدا بود ورمی باشد پس اگر با ثقل و ضربان بود ورم فلغمونی باشد و اگر با تلهب و لذع بدون کثرت ثقل
بود ورم حمره باشد و ایضاً شناخت این امر که بخارات از کدام خلط است از لون وجه وغیره علامات مخصوصه هر خلط توان کرد مثلاً اگر رنگ رو و چشم سرخ
ملاء و گرمی و التهاب در سر محسوس گردد و اوداج کشیده و نبض ممتلی و چشم برآمده و احساس حاسه شم برائحه دم و تغییر طعم دهن بشیرینی ست و عطش باشد و در خواب
اشیای سرخ بیند بخارات دموی باشد و اگر رنگ زرد مشبع و شدت نخس و حرقت و التهاب و عطش و رنگ ملتحمه مائل بزردی و خیالات چیزهای زرد و در رویت
نیران و شهب در خواب بود بخارات صفراوی باشد و اگر رنگ سفید و تهبج وجه و کثرت ثقل و تمدد و نوم و کدورت حواس و رطوبت منخرین و کنج دهن و حرکت
چشم و تغییر طعم دهن بمائیت و عدم طعم بود بخارات بلغمی باشد و اگر رنگ مائل بسیاهی و یبس و وسواس و حزن و اشتهای کاذب و بطوء حرکت چشم
و کشیدگی آن بجانب پشت و خشکی و سعه و تقلص ملتحمه و رویت خوابهای مشوش و اشیای سیاه و دخان در خواب بود بخارات سوداوی باشد علاج بعد
تشخیص سببی از اسباب مذکوره حسب سبب بدانچه در اقسام علاج امراض دماغی و انواع علاج صداع مسطور شد علاج کنند و ایضاً اگر از کثرت اخلاط
باشد بتنقیه خلط غالب از بدن و سر بفصد یا اسهال حسب واجب کنند پس عنایت بتقویت راس مصروف نمایند مثلاً اگر خلط حار باشد روغن گل بسرکه
خوب بهم زده بر سر ریزند و ایضاً در ابتدا الطلیه بر رادعات مقوی سر مثل صندل و اقاقیا و آس و اثل و گل سرخ بسازند و طلای کافور و گلاب و آب بید
نیز نافع و بطبیخ خشخاش و جو و گل سرخ نطول سازند و در آخر بعض ادویه محلله مثل بابونه و اکلیل الملک و مانند آن مخلوط نمایند و سمرقندی نوشته که در صفیه
دموی از منقیات دم مطبوخ برگ حنا و شاهتره و عناب و سرکه که مساوی ست چه این دوا تنقیه از صفرا و اخلاط محترق می نماید و ثوران او ساکن
میکند و از کبار منضجات و منقیات دم مستغنی میسازد و بعد تنقیه و اسهال و تقویت راس برای منع بخارات خورانیدن فواکه قابضه مثل انار و به و سیب
مفید بود و کذا ادامت خوردن گلقند شکری یا ملاییه زرد و گل بنفشه و طلای افیون و سرکه و گلاب بعد تنقیه در نوع حار مفید گفته اند و چون حال
بصلاح گراید تغذیه بطعامی که خالی از تبخیر باشد مثل مزورهٔ بقول و مثل عدس مقشر نمایند و هرگاه مرض ساکن شود دانند که از لحوم سریع الانهضام
لطیف مثل چوزهٔ مرغ مطبوخ بآب غوره و آب انار و آب لیمو بدهند و بتدریج اعاده بعادت او نمایند و در ماده حار و بارد در کبد و فصل گرم و مرض

میکنند و یا متولد میشود از نزول در آب سرد بسیار و یا از ضعف قوت اما هنگام نزول در آب بارد بهر آنست که حجاب قحف زیاده از واجب سرد میگردد و بخار از آنکه
از آن متحلل میشد دران محتقن میشود و اما هنگام ضعف قوت از برای آنکه قوت از دفع بخاراتی که درین موضع بهم میرسند ضعیف میگردد و چون چنین باشد مراعات
قوانین واجب بود تا از وقوع خطا ایمن باشد و اگر این تدبیر کفایت نکند و مرض زائل نگردد مریض را بنوشیدن نقوع انبرباریس باریوند و عناب امر کنند و نسخهٔ آن
اینست بگیرند عناب جرجانی تخم دور کرده یک رطل بغدادی و انبرباریس تازه منقی از دانه یک رطل و ریوند خالص سه درم تخم کشوث یک کف تخم کاسنی یک کف این همه را
در ظرف غضاری یعنی آوند گل پاکیزه خوشبو کنند و بران آب گرم چندانکه بپوشد و یک انگشت بعرض بالای آن باشد بریزند و سه روز در گرما و نیمروز در سرما با آفتاب نهند بعد
مریض هر روز یک قدح ازان با ده درم شربت عناب بسرکه بنوشند و این نسخه بگیرند عناب جرجانی خالص کرم ناخورده یک رطل کشنیز خشک سی درم عدس مقشر صد درم
پوست بیخ کاسنی یک دسته در سرکه بمقداری که آنرا بپوشد سه روز تر کنند بعده جوش قوی داده سرکه را صاف کنند و بدارند تا مروق گردد و بار دیگر صاف کرده ازان
سکنجبین چیزند بقوام معتدل و هر روز یک قدح متوسط از نقوع مذکور با ده درم این سکنجبین بنوشند که این مرض و سائر امراض موی را شفا بخشد و اگر این مرض از
بخارات و موی محتبس زیر غشای موضوع قحف از داخل باشد همین علاج کنند لیکن این قدر زیاده نمایند که بعد فصد و استفراغ امر بدوام بوئیدن بنفشه و سعوط
کردن روغن آن بدفعات متوالی کنند و بعد ازان باین روغن سعوط نمایند بگیرند سوسن اصفر اندک و گل کشنیز اگر وقت او باشد و الا برگ او سبز اندک و عصارهٔ بیخ انگور
یا اقراح اندک و همه را بسایند تا مثل مرهم گردد و اگر مقدار این همه ادویه صد درم باشد در سرکه سه صد درم حل کنند و بران سی درم روغن بید و بنفشه انداخته باتش
نرم بجوشانند تا سرکه فانی شود و روغن بماند پس صاف کرده بدارند و هر روز یک درم ازان سعوط کنند و دو سه دفعه بعمل آرند که این در معالجهٔ این نوع و موی بالغ النفع ست
و اگر بخارات رطوبی محتبس در حجاب خارج باشد تنقیه باین مطبوخ هلیله کنند بگیرند هلیله کابلی پنجاه درم سنای حرمی خالص ده درم مویز طائفی منقی بیست درم و باین دستور مطبوخ
جوشانیده یک شربت ازان بگیرند و دران یک درم ایارج فیقرا و دو ثلث درم غاریقون و نیم درم تربد آمیخته بعد پنج روز هفت درم شکر داخل کرده بنوشند و چون دو احتاج
گردد غذا از زیرباج حلوا دهند و از سائر اغذیهٔ ردیه مقوی مادهٔ مرض منع کنند پس اگر دانکی بنا شد دو یا سه شربت حسب واجب بنوشند و میان هر شربت فاصلهٔ ایام حسبما
قوت و سن و مزاج مریض کنند و اگر این کفایت نکند لزوم غرغره بمویزج و عاقرقرحا و ایارج سازند و تحنک بدان نمایند اگر مزاج مریض ازان متغیر نشود و اگر این کفایت
نباشد از آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و شیح و قیصوم و اندک تخم حنظل کوفته خوب جوشانیده باشند بر سر نطول کنند و بدفعات استعمال نمایند و اگر کافی نبود در روغن سوسن
و روغن ناردین و روغن قسط بمالند و مصطکی و عود خام بخایند و نخبین مصطکی بخورند و اغذیهٔ لطیفه قلیل الرطوبة تناول کنند و اگر این هم کفایت نکند این ضماد بعمل آرند
آرد کرسنه آرد جو خطمی هر واحد ده درم صبر و مر و بابونه و اکلیل الملک هر واحد سه درم سنبل الطیب نیم درم همه را سائیده با سرکه ممزوج با آب خوب آمیخته قدری روغن یاسمین
یا روغن خیری داخل کرده بر سر ضماد نمایند و اگر ازین مزاج مریض بحرارت متغیر شود و رطوبت کم گردد این تدبیر ترک سازند و اعاده ببودی تنقیه بحب صبر و حب ایارج
و حب قوقایا کنند و اگر اثر نکند و مرض زائل نشود لزوم این نقوع صبر نمایند بگیرند صبر سقوطری ده درم سنبل ازرق و عود و وج و زرنباد هر واحد سه درم بیخ سوسن
و مویزج هر واحد پنج درم همه را نیم کوفته سی درم مویز منقی و سی درم عسل سفید و آب گرم بقدری که بپوشد بران انداخته در آفتاب بگذارند تا آنکه جوش خورد و ساکن
گردد پس هر روز یک قدح با سه درم روغن بادام تلخ بنوشند تا زوال مرض لزوم این نمایند و اگر این کفایت نکند سعتر لین که دران اندک شحم حنظل پخته باشند
بروغن خیری و روغن یاسمین لزوم نمایند و اگر بخارات صاعده رطوبی محتبس در حجاب داخل قحف باشد بر علاج مذکور این قدر زیاده نمایند که شرب نقوع مذکور
ترک بکنند و بروغن مصطکی و روغن یاسمین و روغن خیری و مانند آن سعوط نمایند و اگر این کفایت نباشد بگیرند گل ترنج و در روغن خیری جوش کرده اندکی ازان
سعوط کنند که این در معالجهٔ او بالغ النفع ست و اگر مرض صفراوی باشد و بخارات او محتقن در حجاب خارج قحف بود علاجش استفراغ بمطبوخ هلیله است اگر مانعی
ازان نباشد و فصد بعد استفراغ و نسخهٔ او اینست بگیرند پوست هلیلهٔ زرد و تمر هندی منقی از لیف و تخم هر واحد سی درم آلو بخارا سی عدد عناب جرجانی پنجاه عدد
کشوث تخم کاسنی هر واحد کف افسنتین سه درم تربد کوفته دو درم بدستور مطبوخ پخته یک شربت ازان بگیرند و سه طسوج سقمونیای مشوی حل کرده نیم گرم بنوشند
و بعد این مطبوخ پنج روز صبر کنند بعد ازان فصد قیفال نمایند و شرب ماء الشعیر که دران خیارشنبر حل باشد و اگر با فقه نشود عناب و سپستان جوشانیده باشند لزوم نمایند

واگر این کفایت نکند اعاده استفراغ کنند اگر احتمال آن بود ودو پوست خشخاش وبنفشه ریحانی هر واحد یک کف جو کوفته سبوس گندم تخم کاسنی هر واحد دو کف همه را بپزند تا مهرا شود وپس اندک سرکه آمیخته بر سر بسیار ریزند هر روز یک دو دفعه واگر کافی نباشد این ضماد کنند برادهٔ کدو برادهٔ خیار هر واحد یک کف شاخ نرم سبد یک با قه غنچه بادام اگر وقت او باشد برگ نیلوفر هر واحد یک کف باریک بسایند واندک آرد جو وسرکه وگلاب وروغن گل آمیخته بر هم زنند ودوام بر سر ضماد نمایند واگر کفایت نکند گلاب سی درم سرکه کهنه ده درم روغن گل سه درم شیاف مامیثا یک سبو دو یک درم صندل سفید سوده یک درم همه را در شیشه کرده مخلوط نمایند ... تمریخ سر بدان کنند وبدانکه استعمال سرکه وروغن در جمیع انواع این علت مامور به است زیرا که در سرکه لطافت وغوص وتقطیع اخلاط وتحلیل است الا در نوع سوداوی از آن زیرا که دران تقویت این خلط است واگر این تدبیر کفایت نکند بلزوم شرب این نقوع کنند بگیرند تخم کاسنی تخم کشوث هر یک سی درم آلو عناب هر یک پنجاه عدد کشنیز خشک وتوت شامی خشک هر واحد یک کف تمر هندی پنجاه درم در ظرفی کرده آب گرم ... سر آن ریخته سه روز در آفتاب گذارند بعده یک قدح ... درم سکنجبین بنوشند وبر شرب سکنجبین لزوم نمایند واز غذا بر زیرباجات وحصرمیات اقتصار کنند ودائم بدلک قدمین وساقین ... امر نمایند واگر بخارات صفراوی محتقن در حجاب داخل قحف باشد واین قسم بیضه باهل بغداد اکثر می افتد حتی که اطبای آنجا آنرا صداع بغدادی می گویند وعلاج این علاج مذکور ... ترک شرب نقوع وشربت مذکور نمایند ودوام بر روغن بنفشه وآب حلیم وشیر دختران سعوط سازند که این بغیر شک ازالهٔ آن می نماید واگر مرض سوداوی باشد ... بخارات او در حجاب خارج قحف بود واین اشر واعسر انواع است علاج ... بعد پرهیز باستفراغ از مطبوخ افتیمون یکدو دفعه امر نمایند واگر کفایت نکند بر روغن بنفشه دفعات متوالیه سعوط کنانند والا تدبیر مرطب پردازند وشیر بز یا خر یا دختر بر سر دوشند وعقیب آن آب نیمگرم که دران بسفایج واندک سبوس وخطمی پخته باشند بر سر ریزند واگر کفایت نکند لزوم نمایند به تناول هلیلهٔ کابلی ومعجون افتیمون که آن اطریفل صغیر است چون مثل یکی از اجزای او افتیمون ومثل ربع جزو از اجزای او مصطگی وعود خام ومثل سدس جزوی از اجزای او گاوزبان وبرگ بادرنجبویه وبسفایج ... زیاده کرده مثل اطریفل معجون سازند واین در هر سه روز یکبار ... واستنشاق روغن بنفشه وریختن آن بر سر وسعوط بدان لازم گیرند واین ضماد بکار برند بگیرند سوم روغن بر روغن بنفشه وبعد فرود آوردن از آتش اندک آب ... وآب خطمی آمیخته خوب مخلوط سازند بعده تا دو روز متواتر بر سر ضماد نمایند بعد از آن با آب نیمگرم بشویند واگر امر مشکل گردد وقوت مریض مساعد باشد فصد صافن کنند که این آن اخلاط را باسفل بدن جذب کند وگاهی صاحب ورانقوع صبر به نسخه که سابق مذکور شد می نوشانند ودران هلیلهٔ سیاه وافتیمون وافسنتین می افزایند وهر روز یک قدح از آن نوشانیده ساعتی بران صبر کرده امر بنوشیدن قدحی از شیر بز می نمایند که باین طریق صحت می یابد وبیشتر این نوع بوسواس ومالیخولیا منتقل میگردد وپس عدول از تدبیر او بتدبیر مالیخولیا وترطیب بدن او نمایند واگر بخارات سوداوی در حجاب داخل قحف محتبس باشد علاج این همانست که مذکور شد ودران این قدر زیاده کنند که اگر بعد شرب نقوع وتناول معجون افتیمون زائل نشود سعوط باین روغن نمایند بگیرند دار شیشعان یک دانگ وبرگ لسان الحمل یک درم وبرگ بادرنجبویه یک درم وفیل گوش اگر یافته شود یک درم واگر یافته نشود اندکی برگ مرزنجوش وهمه را در روغن بنفشه جوش داده بدفعات سعوط کنند در هر دفعه بوزن دانگ یا دو دانگ که این در معالجه او بالغ النفع است وبدانند که آنچه از علاجات انواع بیضه ذکر کردیم آنها از بسائط او است واگر نوعی با نوع دیگر مرکب گردد استخراج او از علامات واعراض آنها موقوف بر طبیب است وهرگاه مرکب باشد علاجش مرکب بحسب آن کنند وجزوی که آن معالجه جزو اقوی از اجزای ترکیب است قوی نمایند وآن باستقصا بیان کرده شد شیخ الرئیس میفرماید اگر معلوم کنند که در بیضه خون بسیار است وسبب اول یعنی موجب این صداع ابتدا او سبب محرک او خون باشد فصد نمایند واما اگر دلائل بران قائم گردد که اخلاط بارد است ومدت بر مرض طول کند وایضا در ابتدا ردادعات استعمال کرده با مطولات آنچه دران محللات اندک وقبض باشد مثل نقاح اذخر وبابونه ونعناع وسائر آنچه در علاج امراض دماغی بلغمی وسوداوی مذکور شد استعمال نمایند وبتدریج قوی کنند وبچیزی که لائق او بود استفراغ نمایند واستعمال حب صبر ومصطگی درینجا خیلی سودمند است ودر هر سه شب یکبار تعاطی این نمایند ودر استفراغات این حب قوقایا استعمال کنند اگر احتیاج بقوی از آن افتد بعده طبیخ خیارشنبر چهار مثقال روغن بید انجیر بنوشانند وبدانند که بعد استفراغ تنقیهٔ دماغ وجهت آن با شیافات مقویهٔ ... آن که معلوم شده باید کرد وازین قبیل است شمومات مشک وعنبر وکافور نیز باین هر دو مخلوط کرده میشود وبرای تعدیل حرارت آنها وگاهی با وجود این ...

تا بتقویت تحلیل جمع شود و بضمادات حاره و مخدره که در انواع صداع مذکور شد لزوم نمایند و چون مرض انحطاط نماید حمام و اضمده قوی التحلیل استعمال کنند و مادام که
این مرض در ابتدا بود و معلوم کنند که مواد حارست پس تدبیر او بدانچه در علاج امراض دماغی حار دموی و صفراوی مذکور شد باید کرد و مغز خیار شنبر بروغن بادام
چند روز متواتر بنوشانند و سعوط سومیائی و روغن بنفشه ایشانرا نافع ست و بدانکه بیضه چون طول میکشد مستحیل بمزاج ببرودت میگردد و اگرچه از سبب حار باشد پس
بیضه و شقیقه را قلع میکند مگر دوائی که قوی التحلیل و الاسخان باشد و گاه سعوط بقرص کوکب و شلیثا و دوا المسک و مانند آن که هر کدام ازان در شیر دختران حل
کرده باشند ایشانرا نفع میکند و خصوصا هنگام اشتداد وجع و غلبه سهر و اما داغ و فصد شرائین و قطع آنها و عرق جبهه در بیضه بطریق صداع کهنه است و اما غذا
ازانچه مهیا شد حتی که عدس بروغن بادام شیرین و همچنین آب بقول دهند و اگر مثل این غذا بسبب قلت بخار آن صاحب بیضه بار و اغتذا نماید باک نیست
و اما طلا باید که گاهی مائل بتخدیر اندک نمایند و غرض اعظم دران تحلیل باشد و ازین اطلیه افیون و دم الاخوین و زعفران و صمغ ست هنگام ضرورت محوجه بتخدیر از
صداع تا صداع دیگر بدان طلا نمایند و ازین قبیل ست زعفران و مازو و اقراص کوکب چون آنرا بر پیشانی طلا کنند نافع بود و بقراط ادهان و الواح ادویه مفرده رجوع
کنند سوید بهی از اطبا نقل کرده که در بیضه خود ده بار حب بلسان نافع ست و سعوط عصاره قثاء الحمار بروغن بادام یا شیر دختران و کذا فاوانیا بقدر فلفل بروغن
بادام و کذا قرص کوکب بمقدار مذکور بروغن مسطور و کذا اقاقیا کبار ربع درم بروغن بادام و کذا آب چقندر سه قطره و کذا سکبینج و بقدر حبه سومیائی بروغن بادام و شیر
و ضمادا دوا المسک حلو و سعوط آن بروغن بادام تلخ و ضماد موی سر سوخته نمک و آب در حمام و کذا فرفیون یک درم زیت کهنه ده درم موم زرد دو درم و کذا نمک
طعام در آب حل کرده و کذا صبر و صمغ عربی بعد اسهال قوی و کذا زعفران و مر و کذا رماد بسرکه سرشته و کذا سرگین کبوتر صحرائی و حرف و کذا نفع و گل خیری روغن
گل و کذا حنا با آب نمک سرشته چون تمام شب بر سر دارند و استعمال مشک بهر تقویت راس و نفوخ سکبینج و بورق و کندش و بعد آن سعوط بروغن بادام نیز هر واحد
نافع ابن الیاس گوید که این صداع اکثر کسی را حادث شود که مزاج دماغ او ضعیف و سریع القبول باخلاط باشد و آنرا امکان دفع آن نبود و علاجش تقویت دماغ
و سریست بشمومات و طیوب مقوی دماغ موافق آن همه بحسب واجب بعد ازان تنقیه دماغ و جمیع بدن از اخلاط ردیه و رطوبات فاسده بایارجات و حبوب و شیار و
حال طبیعت بحقنه حاد و حمولات و نوشیدن جلاب معمول از بنفشه و اصل السوس مقشر کوفته هر یک سه درم شکر سفید ده درم و غذا نخود آب بماش مقشر و شیره مغز بادام
و اگر سداب تر بهیت بپزند تا سبز گردد و سداب مضمحل شود و نیم گرم ازان بر سر نهند نافع بود و گمان من آنست که قول در معالجه این صداع فضول ست و لیکن
بهر حال علاج کنند تا زیاده نشود و به نزول الماء نینجامد و این حب صاحب بیضه را نفع کند صبر سقوطری پوست هلیله زرد هر واحد یک مثقال مصطگی نیم درم کوفته
بیخته با آب کرنب حبها سازند و این یک شربت ست و این حب قوقایا آنرا بسیار نافع ست عصاره افسنتین صبر سقوطری هر واحد یک درم سقمونیا نیم دانگ
شحم حنظل دو دانگ کوفته بیخته با آب کرفس سرشته حبها سازند و این یک شربت ست ابن لعوح گوید که این صداع زائل نمیشود لیکن معالجه آن بهر حال باین طور نماید
که آب خیار شنبر بنوشانند و سحق بقدر سکرجه با یک مثقال تا سه مثقال روغن سپید انجیر در هر هفته یکبار بنوشانند و بمقدار یک فلفل فلونیای فارسی یا رومی در شیر دختران سعوط
کنند و ایضا نیم درم ازان بخورانند و دوا المسک هر و طلای صدغین با دویه لاذوقیه اربعه که در آخر قول شیخ مسطور شد بسپیده بیضه سرشته بر دو پاره کاغذ طلا کرده نافع
ست و آب برنجاسف خوشبو بر سر ریزند و اگر نجاح حاصل نشود داغ استعمال نمایند و جالینوس گفته که من علاج این صداع بحب صبر و مصطگی و دادن فلونیا و سعوط
این بشیر دختران حل کرده نمودم و در ساکن شد گیلانی مینویسد که این دوا صداع مزمن را نافع ست چهل درم شونیز و چهار درم عصاره قثاء الحمار بسایند و بروغن
سوسن یا بروغن حنا حل کنند تا مثل قیروطی گردد و اندرون بینی بدان لطوخ نمایند و ایضا بگیرند بخور مریم هشت درم و نطرون سرخ چهار درم و اگر عصاره قثاء الحمار
درین داخل کنند بهتر بود و بانبوبه فی در بینی دمند و اضمده و لطوخات بر سر استعمال نمایند و این ضماد اوجاع بارده سر را نافع ست بگیرند بهو فاریقون جندبیدستر برگ
سداب هر واحد یک جزو حب الغار نیم جزو همه را سوده بقیروطی روغن گل بیامیزند و موی سر تراشیده ضماد کنند و اگر در بعض اوقات درد شدید عارض شود که طاقت
بر داشت آن نبود ادویه مسکن وجع استعمال نمایند و این لطوخ نافع درد سر ست بگیرند عصاره بهو فاریقون شانزده درم افیون دو درم انیسون بزر البنج زعفران
پنج سقمونیا هر واحد دو درم کوفته بسرکه اقراص بسازند و وقت حاجت بسرکه و آب سوده بر موضع لطوخ نمایند که این اوجاع حادث از کیموسات غلیظه در پیخ تنفخه را

نفع بخشد و این دوا نیز او جاع کائن از کیموس غلیظ لزج را نافع بگیرند فرفیون یک جزو جند بیدستر یک جزو و در آب حل کرده در گوش جانب درد انداز ند وامر کنند که در آبزن در آید و اندک اکثر در آن نماید پس بر آید و حسب عادت استحمام کنند و اگر دوای مذکور بکدام روغن حل کرده در گوش چکانند باک نیست و ایضاً بگیرند حب الغار مقشر دو درم خردل یک درم و با آب سوده ضماد نمایند و این دوا نافع ست کسی را که اذیت از امراض بارده رسد و اکثر چنان باشد که یک مرتبه استعمال نماید بعد از آن در حمام در آید و از مرض صحت یابد و بعد حمام عافیت تام یابد بگیرند زفت یک رطل موم سه اوقیه فرفیون یک اوقیه و بدان نصف پیشانی مع عضله صدغ لطوخ کنند و کسانی را که صداع از بخارات حار عارض شود ایشان را مزاوار نیست که بدوای متخذ از فرفیون قریب گردند حکیم شریف خان در حاشیه شرح اسباب مینویسند که گاهی درد بعد فصد هیجان میکند بسبب تحریک ابخره محتقنه و درین هنگام می باید که تسکین نمایند و کسی که بعد فصد معتاد بغشی باشد فصد او را جائز نبود مگر آنکه مضطر گردد پس تناول ربوب میخوش بران مقدم دارند و چون تکرار فصد واجب گردد ابتدا الفصد رگ جبینی نمایند پس رگ پیشانی کشایند بعده عروق دیگر زیر قصاص شعر و اگر صحت نیابد شریانین پس گوش که منتفخ باشند ببرند بعد از آن حبس خون بلا زوقات معمول از صمغ و کتیرا و سفیداب ارزیز یا خاکستر بوداری کنند و اگر کفایت نکند داغ دهند و بعض ثقات این معجون تصنیف کرده اند که از حکایت بعینه خلاص میگرداند بگیرند تربد و غاریقون وایرسا هر یک سه اوقیه زنجبیل عاقرقرحا هر واحد یک نیم اوقیه شونیز تخم کرفس دارچینی مغز پسته خولنجان انیسون برگ سنا هر واحد یک اوقیه مغز چلغوزه زعفران فلفل سفید زراوند مدحرج لک قسط شیرین هر یک نیم اوقیه جند بیدستر عود هندی قاقله کبار و صغار سعد کهربا کتیرا اسفر پیه دانه هر یک سه درم کوفته بیخته در سه چندان عسل مصفی که از یک رطل آب برزمرزنجوش بازرد کرفس تنقیه آن کرده باشند معجون سازند و برای کسی که اراده اسهال بود سه مثقال و کسی را که مداومت بران نماید از نیم مثقال تا دو درم بخورانند و اسحق گفته که هشت درم بخور مریم خشک و دو درم بیخ سوسن خشک و یک درم بوره ارمنی سوده بطریق سعوط استعمال نمایند که درد او در ساعتی ساکن کند و کسی که تعاهد بدان نماید ضرر این مرض را قلع کند و قرشی نوشته که چون موی سر تیز اشند و بحجر مصری یا نطرون بخار ند پس بحنا و نمک لطوخ سازند نفع بسیار دهد و این حب بدن و اعضای سر را پاک کند لاسیما اغشیه و اعصاب او را بگیرند تخم حنظل و صبر هر یک ده درم فرفیون پنج درم مقل ازرق ده درم و حبها سازند و در هفته اول هر روز دوازده قیراط استعمال کنند و در ثانی شانزده قیراط و در ثالث بست و چهار قیراط و همچنین تا آنکه بسی و شش قیراط برسد و برهمین مقدار توقف کرده تعاهد بران نمایند تا آنکه نقاهی تام حاصل شود و متقدمین در زمانه قدیم برین حب اقتصار میکردند بهر آنکه او را مغنی از شل ایارج جالینوس و لوغاذیا یافتند و بدانند که استعمال چوب چینی بعد فصد مسهل در ین باب نافع

شقیقه

و آن دردی ست در طول نصف سر از شق ایمن یا ایسر و اکثر این مرض ذی ادوار میباشد و سبب او اجتماع بخارات مرتفعه از جمیع بدن یا از عضو واحد در شق مخصوص سرست و یا حصول خلطی ردی یا ریح دران شق و در اغلب از اخلاط می افتد و از سوء مزاج ساذج نیز باشد و اسباب مذکوره بقول شیخ و صاحب کامل گاه در نفس دماغ یا اغشیه داخل قحف باشد و درین حالت مریض در و ممتد تا بن چشم دریابد و در چشم اعراض ردی ظاهر شود و کثرت خواب مشوش بود و گاهی در غشای خارج قحف و اکثر در عضل صدغ باشد و درین صورت بیمار را تحمل نهادن دست بموضع درد نباشد و ضربان عروق بود و موادی که بمواضع مذکوره میرسد یا از اورده و شرائین خارج دماغ می آید و یا از نفس دماغ و حجب او که بنا بر قوت خود از طریق درز ها دفع میکنند و بقول سمرقندی ماده این مرض در اکثر امر اندر شرائین سر میباشد و آن ماده بخارات بود و یا اخلاط حار یا بارد طریق تشخیص اسباب این مرض باید که اولاً از مریض سبکی سر و گرانی آن بپرسند اگر سبکی سر بیان کند و یا آن ملمس موضع الم حار و نبض سریع بود پس از احساس طنین در گوش و وجود ضربان عروق و هیجان درد بغضب و قبض شکم و سکون درد از ملاقات هوا و آب سرد نیز سوال کنند اگر این اعراض یافته شود سبب محض بخارات باشد و اگر با سبکی سر ملمس بارد بود از حال کشیدگی در سر و احساس دوی در گوش سوال کنند اگر باشد سببش ریح بود و اگر مریض در جواب اول گرانی سر بگوید و با آن ملمس گرم و نبض سریع بود از ضربان صدغ و شدت درد و راحت از مبردات نیز سوال کنند و این علامات مواد حار باشد و اگر با وجود گرانی سر ملمس سرد بود حال تسکین درد بمسخنات و طول زمانه مرض و کثرت عروض زکام در سرما نیز بپرسند و این نشان ماده بارد ست بعده آثار مخصوصه هر خلط از رنگ چهره و غیره که در بحث بعینه مذکور شد دریافته حکم بر ماده خاص که خون ست یا صفرا یا بلغم یا سودا باید کرد و در صورت ظهور علامات ترکیب ماده بر مواد

مرکب کم نمایند و هرگاه باوجود آثار مادهٔ مریض شکایت غثیان و تهوع نماید پس بپرسند که تهوع باقی ست یا بدون قی اگر باقی باشد و از قی تسکین یابد مادهٔ شقیقه در معده باشد و شقیقه بمشارکت معده بود و اگر تهوع بدون قی باشد و باوی قلق بسیار و اشک مفرط و انتفاخ هر دو شریان پس گوش بود مادهٔ آن در عمق بدن یعنی عروق منقسمه در عضلات داخلی باشد

علاج کلی شقیقه

بعد تشخیص سبب در شقیقهٔ بخاری و ریحی آنچه در علاج صداع بخاری و ریحی گذشت بعمل آرند و در خلطی هر چه از تعدیل و تنقیه در علاج صداع دموی و صفراوی و بلغمی و سوداوی مسطور شد حسب سبب مشخص بکار برند و فصد خصوصاً رگ پیشانی و بناگوش و مسهل و حقنه و جذب ماده و ضماد و نطول و غیره سائر تدابیر بهمان نهج و لیاقت که در صداع گذشت استعمال نمایند الا آنکه عنایت در سعوط و نطول و تدهین و اطلیه بجانب علیل بیشتر مصروف دارند و باقی علاج مخصوص این مرض درینجا مسطور میگردد حکیم گویند که از جملهٔ معالجات مخصوصهٔ این علت این ضماد از مجربات ست بزرالبنج زعفران لبلاب صمغ عربی کتیرا حب کاکنج گل بنفشه افیون هر یک سه ماشه گل ارمنی چهار ماشه در گلاب سوده بر پارهٔ کاغذ مدور بشکل فلوس تراشیده دران سوزن بسیار زده بر یک جانب آن ادویهٔ مذکوره طلا نموده بر صدغ چسپانند و تجربه کاغذ تنها نیز همچنین بخور یا رچیده و دارالی سبز نفع میکند و اول بحمام رفته غسل کنند و بعد ازان یک عدد زردهٔ بیضهٔ مرغ و اگر بیضهٔ سنگ پشت باشد بهتر ست گرفته بر روی کیسه ریخته و سوراخ کرده جانب علیل بران نهاده خواب کنند و یا همچنان بدارند تا آنکه گوش همه را جذب کند و همچنان سه چهار روز متواتر بعمل آرند که مجرب ست و اگر دو عدد فتیله از پارچه کرده بحجم خنصر ساخته مدور نموده بروغن خشخاش و بنفشه یا بادام نیمگرم غوطه داده یکی بر صدغ و دوم بر پیشانی نهاده از تسمهٔ چرم بو وار که بحجم دو انگشت در عرض باشد محکم بران گردانیده بر پس سر او ببندند تا بوقت زوال سه چهار مرتبه تجدید فتیله نمایند و دو فتیلهٔ باریک ساخته بعبیر سوده در روغن آمیخته آلوده در هر دو گوش نهند که در هفته صحت کلی میشود و مجرب ست مسیحی گوید که در شقیقه اولاً تنقیهٔ بدن بفصد اگر دموی باشد و یا با دویهٔ مسهل ماده نمایند بعد ازان شق علیل سر و عضل صدغ را بپارچه بمالند تا آنکه سرخ و گرم گردد بعد ازان ادویهٔ مسخن یا مبرد بحسب مادهٔ مرض بران استعمال کنند با ادویهٔ مقوی راس که دران قبض باشد مخلوط سازند مجوسی گوید که علاج خاص شقیقه بعد تنقیه تمریخ بهمه و عضل صدغ جانب علیل قبل وقت دوره است بروغنها و اضمدهٔ موافقهٔ آن بعده باجتذاب ماده بسوی اسفل از حقنهای لینه اگر ماده حار باشد و اگر بارد غلیظ بود بحقنهائی که دران ادنی حدت باشد و اگر شقیقه از اخلاط صاعده از معده بسوی دماغ حادث شود تنقیهٔ معده بقی و اسهال کنند و اگر مرض تسکین نیابد و دانند که سبب حدوث او خلط ردی در عروق پس گوش یا در شریان صدغ ست پس هر کدام را ازان که ممتلی و سریع الحرکة یابند قطع کنند که این آخر علاج او ست و مفردات سائر انواع شقیقه مجربات آنست که در صداع ذکر کردیم و ذکر بعض ادویه که بالخاصیت در اقسام شقیقه نافع ست موی سر انسان در صره بسته بر جانب علیل آویختن و کذا دهنهٔ فرنگی آویختن و استخوان صدغ رخمه آویختن بر جانب علیل و لیسار بر یسار آویختن و ایضاً تعلیق هفت عدد طاقات سداب بر جانب علیل و سعوط زهرهٔ بزمجان و کذا برگ شاهسفرم و کذا مغز سر بوم بروغن بادام و کذا روغن یاسمین و کذا روغن خستهٔ خوبانی و کذا روغن شونیز و کذا بندق هندی و ایضاً آب بیخ چقندر سه قطره و کذا زهرهٔ مرغابی بروغن بادام و کذا آب کشنیز سبز و شموم مصطکی و عنبر و مشک و جوز بوا و گل یاسمین و سیب و نرگس و گل خیری و بخور استخوان سگ و کذا اسفند روس در قطور حدوار نسبی با آب سوده در گوش مخالف جانب درد هر واحد مسکن وجع شقیقه است و اگر خرما چهار عدد در شیر گاو یک آثار جوشانیده خرما بخورند و شیر بنوشند برای شقیقه که مقارن طلوع آفتاب بود از مجربات اطبای هند ست و کذا بخور سفید در بر کاغذ مالیده فتیله ساخته و کذا زنجبیل صندل سفید پوست بیخ ارند با آب شستهٔ برنج سائیده سوده بر شقیقه و پیشانی طلا کردن شقیقه و صداع حار و بارد را مجرب و بلی ناظر نوشته و همچنین تخم هلیله سائیده با آب نیمگرم ضماد کردن و ایضاً بیخ شنا و تازه کوفته آب او برآرند و برابر آن روغن کنجد انداخته بجوشانند چون آب بسوزد و روغن بماند بر سر بمالند که در انواع شقیقه و صداع از مجربات ایشان ست

علاج شقیقهٔ حار

در قسم دموی بعد تنقیه استعمال اکحل فصد رگ پیشانی و رگ بینی و حجامت میان دو شانه و فصد صافن و حجامت ساقین یکی بعد دیگری بفاصله چند روز و تلیین طبیعت بملینات مثل ماء الفواکه با خیارشنبر و ترنجبین آن یا مطبوخ خیارشنبر و اطلیه که دران زعفران باشد مثل طلای زعفران و مضمض بگلاب بر شقیقه

نافع بود و در صفراوی تنقیہ بفصد و مطبوخ ہلیلہ مفید بود و در صورت مادہ صفرا در معدہ نقوع صبر بآب کاسنی نافع و بقول جرجانی ایارج فیقرا در جمیع انواع شقیقہ سود مند ست و ایضاً در شقیقہ حار گل بنفشہ شش ماشہ عناب پنج دانہ سپستان یازدہ دانہ گل خطمی چہار ماشہ شاہترہ شش ماشہ آلو بخارا پنج دانہ بہدانہ سہ ماشہ شب خیسانیدہ صبح مالیدہ صاف نمودہ نبات دو تولہ داخل کردہ بنوشند و استعمال شربت عناب مرکب نیز مفید و سعوط طباشیر و طلای قرص مثلث بآب کوکنار مجرب ست و ایضاً بعد تنقیہ بہر تبدیل مزاج دماغ و تقویت آن آب مطبوخ حشائش باردہ مثل بنفشہ و نیلوفر و گل سرخ و برگ کاہو و خطمی و پوست خشخاش و مانند آن بر سر ریزند و اطلیہ و مروخات باردہ مثل روغن بنفشہ و نیلوفر و کدو و روغن گل آمیختہ نیم گرم بکار برند و برای منع ضربان شریان صدغ لازقات و لطوخات معمولی بعمل آرند کہ بعد منع ضربان درد ساکن میشود و اگر شقیقہ با امتلا باشد عناب بہدانہ در عرق عنب الثعلب عرق شاہترہ عرق نیلوفر ہر یک پنج تولہ جوشانیدہ صاف نمودہ شیرۂ تخم کاہو شش ماشہ شربت نیلوفر دو تولہ داخل کردہ بنوشند و تخلیہ و پاشویہ باردہ و حجامت استعمال کنند و اگر از مادۂ دموی و صفراوی مرکب باشد بعد حجامت قفا […] بہدانہ شیرۂ عناب شیرۂ کاہو شیرۂ کشنیز خشک شربت نیلوفر دہند و طلای تخم کاہو تخم خشخاش گل نیلوفر بزر البنج افیون زعفران صمغ عربی […] کوفتہ بیختہ در آب کوکنار بر پیشانی ضماد کنند و در مادہ مرکب صفرا و بلغم ایارج فیقرا سودہ با اطریفل […] بخورند بالائش گاؤزبان عناب بنفشہ در عرقیات جوشانیدہ خمیرۂ بنفشہ مالیدہ صاف نمودہ بنوشند و بخور […] بعد دو سہ روز طبع نرم شدہ نجات حاصل میشود و اگر با نزلہ و درد چشم باشد عنب الثعلب ہفت ماشہ گل بنفشہ نہ ماشہ گل نیلوفر گل سرخ ہر یک پنج ماشہ عناب چہار عدد سپستان نہ دانہ شاہترہ ہفت ماشہ شب در آب گرم تر کردہ صبح مالیدہ صاف نمودہ نبات دو تولہ داخل کردہ دہند و نزلہ بند و چہار دہ زلو […] اگر سوزش چشم بود اطریفل کشنیزی تولہ اسطوخودوس یک ماشہ کوکنار نیم ماشہ سودہ بہم آمیختہ ہمراہ عرق […] ہر دو وقت بدہند بعدہ عناب چہار دانہ سپستان نہ دانہ تخم خطمی خبازی ہر یک ہفت ماشہ گل بنفشہ نہ ماشہ اصل السوس دو ماشہ گاؤزبان سہ ماشہ شب در آب گرم تر کردہ صبح مالیدہ صاف نمودہ شربت بنفشہ دو تولہ داخل کردہ دہند ایضاً اگر با ہیجان درد و نزلہ باشد عناب پنج عدد گل بنفشہ چہار ماشہ بہدانہ سہ ماشہ جوشانیدہ صاف نمودہ شیرۂ تخم خیارین شش ماشہ شربت بنفشہ دو تولہ خاکشی شش ماشہ داخل کردہ دہند و جدوار یک ماشہ حضض مکی دو ماشہ بگلاب و سرکہ سودہ بر شقیقہ ضماد نمایند و کوکنار گلنار عنب الثعلب کشنیز خشک ہر یک چہار ماشہ جوشانیدہ غرغرہ نمایند و اگر حرارت زیادہ باشد آب کشنیز تازہ و لعاب اسپغول در رب توت غرغرہ کنند و گویند آہک در آن صندل سفید یک شب خیسانیدہ باشند سہ قطرہ یا بیشتر در بینی قطور مکرر کردن شقیقہ را زائل کند و در خلاصہ است کہ برگ مردہ شیر زنان سائیدہ بجامہ پالودہ سعوط کردن در شقیقہ حار فی الحال درد را ساکن سازد و الا ہمانجانب در گوش چکانند کہ باذن اللہ تعالی صحت شود

اقوال حکما […] گوید کہ تمر ہندی و شیر املج […] و ملازمت سرکہ […] با آب ممزوج ہمراہ نان اکلاً و حماض در سرکہ پختہ ضماداً در حمام و اکلاً و جفت بلوط و نیلوفر […] ضماداً و آب کشنیز سبز سعوطاً ہر واحد شقیقہ حار را نافع ست حکیم […] میشود بلیسند کہ طلای برگ کشنیز و گلاب و سداب گلاب و برگ بید و سوار و گل نیلوفر ہر کدام کہ بدست آید و بر موضع درد دو سہ جا […] زلو بر آنجا چسپانیدن نفع […] ہر […] مکرر تجربہ در آمدہ لیکن بعد از تنقیہ بکار برند و اگر تدبیری سود ندہد بر زدن رگ صدغ جانب درد ورید داغ دہند تا از حدوث نزول الماء امین گردد و غذا درین علت خفیف و سریع الہضم مثل نان گندم و گوشت حلوان و چوچہ مرغ مرغن دہند لیکن اندکی کم دادن اولی بود و بجای آب بہ گلاب […] آب سرد برابر ممزوج قناعت کنند بلکہ آب تمام بگذارند و بر گلاب تنہا و آب انار شیرین بالمناصفہ اقتصار نمایند شیخ میفرماید کہ علاجش فصد ست […] کہ در […] و غیرہ معلوم شدہ خصوصاً عرق جبہہ و صدغ و از انچہ شقیقہ حار را نافع نقوع صبر در آب کاسنی ست شربتی از ان دو اوقیہ تا سہ اوقیہ باشد و دران فصد رگ پیشانی و رگ بینی بسیار نفع میکند و چون دوری باشد باید کہ تنقیہ بدن قبل از دورہ نمایند و تبدیل مزاج بعد تنقیہ کنند پس اگر مادہ حار باشد مخدرات بر صدغین از افیون و پوست بیخ لفاح و […] و بزر البنج و کافور گذارند و تبرید موضع بدانچہ در علاج امراض دماغی حار معلوم شدہ باید کرد و طلای مداد کتابت بر شق درد نفع میکند عباس گوید کہ اگر از حرارت باشد […] شدید بود و این سعوط بکار برند بگیرند شکر طبرزد و زعفران و کافور و باریک سودہ بقدر دو حبہ بآب خیار یا آب بادرنگ یا آب عنب الثعلب سعوط کنند و اگر دران اندکی افیون افزایند انفع بود و اگر بسبب شدت درد انقطاع صوت دفعۃً عارض شود باید کہ آب گرم بسیار بر سر ریزند و روغن گل نیم گرم در گوش چکانند و پنبہ در گوش نہند ابن ہبۃ اللہ گوید کہ در مادۂ حار یعنی خون و صفرا فصد سر و از جانب شق علیل نمایند و بعد فصد تنقیہ صفرا مثل صبر و ہلیلہ زرد و تعدیل مزاج بکشنیز کہ از آب غورہ ساختہ باشند

یا آب انار نمایند و ماء الشعیر بنوشانند و اگر حرارت شدید باشد سورت او از شیرهٔ تخم خرفه و ماء القرع و سکنجبین بشکنند پس اگر طبع قبض شود با آب آلو و با تمر هندی و جلاب
تحریک نمایند و اگر نرمی طبع افراط کند رُبوب قابض مثل رب سیب و رب به و غوره و شربت حماض استعمال نمایند و اگر ابخره بسیار باشد کشنیز خشک کوفته با شکر بخورند
و بصندل و گلاب و آب حی العالم و آب کاهو و کشنیز تازه طلا کنند و اگر التهاب شدید بود کافور و افیون اضافه نمایند و موضع در آب نیم گرم بشویند و اگر درد قوی
باشد افیون بروغن بنفشه و آب کاهو حل کرده در بینی و گوش جانب درد چکانند و هرگاه درد ساکن شود تغذیه بمزورات سازند بعده چوزهٔ مرغ با آب سماق یا سرکه دهند
افلاطون گوید که اگر شقیقه حار باشد بعد تنقیه لزوم شرب شربت ورد و آب آلو بخارا و تمر هندی یا معجون بنفشه با این هر دو کنند و آب کشنیز و سرکه و روغن گل و افیون
طلا نمایند و از همین اجزا سعوط کنند و از خواص ست تعلیق سداب و شرط موضع درد و طلا بخون آن طبری گوید که علاج شقیقه حار اولاً تنقیه بدن ست اگر امتلای
بود و بدوائی که در صداع دموی ذکر کردیم و آن مطبوخیست که در آن هلیله زرد و تمر هندی داخلست بعد از آن ده روز صبر کرده تنقیه سر بحب جالینوس کنند
و آن معروف بحب قوقایاست و بر مزورات کاهو مسلوق و کاسنی و کدو و ماش و بقلهٔ یمانی و طرخشقوق مسلوق و ابلاب مسلوق و امثال آن لزوم نمایند
و هرگاه در علیل ثابت بود و علامات غلبهٔ دم معلوم گردد و مانعی از تنقیه نباشد باید که استفراغ او بفصد هر دو باسلیق و ابطی و قیفال نیز یکی بعد دیگری نمایند و
در میان دو فصد فاصلهٔ ایام چندان باید که در آن امن از سقوط قوت مریض بود و چون تنقیه کردند و فضول مجتمعه در سر باقی ماند آب نیم گرم که در آن خشخاش مع پوست
و بنفشه و سبوس گندم جوشانیده باشند بر سر ریزند و اگر این کفایت نکند اسالهٔ نبض شریان با ابن لازق نمایند بگیرند تخم کاهو یک درم بزر البنج دو دانگ صاف یک درم
افیون مصری نیم دانگ کتیرا دو دانگ همه را سوده بسرکه حل کرده بر کاغذ بمقدار درهم تراشیده طلا کرده بر صدغ بچسپانند تا ایام متوالی و اگر این هم کفایت نکند شریان
صدغ و پس گوش نگاه کنند و هر کدام از آن که شدید التحرک و کثیر الانتفاخ باشد قطع و داغ آن بعمل آرند و اگر خواهند قطع او بداغ کنند یا اول قطع نمایند پس داغ نهند و
گاهی قطع از داغ مستغنی سازد و قطع و داغ سلیم ست اگر بعد تنقیه و پرهیز و سکون مزاج واقع شوند و اما قطع فقط پس خلقی کثیر را دیدم که سل شرائین کردند و ضرر در حرکات چشم
و ضعف بصر عارض شد و مردی را در بصره دیدم که از سل شرائین او احول همان روز حادث گردید و شخصی را دیدم که از سل شریان سیلان لعاب پیدا شد و اما شریان
پس هر دو گوش کسی را ندیدم که سل آن کرده باشد و ایضاً تبر آنها نزد من محبوب نیست بهر آنکه بقراط در کتاب اهویه و بلدان ذکر کرده که هر که را در سن صبا این دو رگ را
قطع کنند عنین گردد و یا منی او فاسد شود و قابل تولید نسل نماند و حکم تبر آنها در مرد کلان بر قیاس امر تبر طفل جاری نمیشود و هنگام تبر و داغ بی شک شقیقه زائل
میشود و اگر عقب تنقیه موافق و پرهیز تام باشد و در هر نوع صداع طبیب از مراعات مزاج مریض غافل نشود و هرگاه مزاج او از حالت طبعی متغیر شود در تعدیل
مزاج او اهتمام بسیار کند تا باعتدال خاص او باز آید زیرا که علاج مرض عضوی ممکن نیست در حالتی که مزاج آن عضو متغیر باشد و آن مرض با وجود تغیر مزاج عضو
زائل نمیشود و لهذا اگر مزاج عضوی متغیر باشد اگر در آن جراحت بود فراهم نمی شود و اگر قرحه بود مندمل نمیگردد پس هرگاه این در عضوی واجب بود در جمیع بدن بدرجهٔ اولی واجب باشد

نسخهٔ ضماد لازق

علاج شقیقهٔ بارد

در بلغمی نضج مادهٔ بمنضج بلغم نموده تنقیه بمسهل بلغم و حب ایارج نمایند و ایضاً از منضجات آن سکنجبین بزوری و عنصلی ست و کذا مطبوخ مصطکی انیسون بادیان و مویز منقی
و در سوداوی بنضج و تنقیهٔ سودا پردازند و بعد از تنقیه ادویهٔ مسکن وجع که در انواع صداع مذکور شد و هر چه در ینجا بقلم می آید حسب حاجت بکار برند و ضماد قرص مثلث
با آب حنا سوده معمول ست و طلای مرزعفران و اندکی مشک با آب یا گلاب سوده گرم نموده نیز نافع ست و اگر ماده بسیار غلیظ باشد اندکی افیون و پوست بیخ
کبر زیاده نمایند و یا انزروت و فلفل سوده با گلاب سرشته بر شریان صدغ گذارند و فرفیون یک مثقال حلتیت یک درم جاوشیر سه درم بسرکه سرشته طلا کردن نافع
شقیقهٔ مزمنه است و در روغن یاسمین اندکی مشک حل کرده در گوش چکانند و سعوط افیون و چند فلفل سیاه با سکنگاو سائیده برای شقیقه کبیر السن مفید ست
و اگر برگ مرزنجوش و بابونه هر یک ده درم کوفته در لعاب حلبه سرشته در صره بندند و گرم کرده بدان تکمید نمایند برای وجع شدید و ریاح غلیظه نافع بود و بعضی تمام
قسط اکلیل الملک یا سه پنج درم و در ین کماد افزوده اند و این لزوق نیز نافع ست مغز نان ده درم سداب سه درم پودینه سه درم بروغن گل سرشته بر موضع
نهند و اگر شقیقه با ریزش نزلهٔ بارده باشد اسطوخودوس چهار ماشه بادیان شش ماشه شکر سرخ دو توله در آب جوشانیده صاف کرده بنوشند و از سبوس

نسخهٔ لزوق

برگ صدغ گذاشتن مفید شقیقه است و در مفتاح المجربات مسطور است که دوای مذکور در آب سائیده بر شقیقه مخالف درد طلا نمایند همین که سوزش معلوم کنند بآب نیمگرم
بشویند درد شقیقه فورا دور میشود و سعوط شوره فقط یا بانصف او دار فلفل بآب سوده در منخر مخالف وکذا دار فلفل یک عدد با ربع آن نمک لاهوری در منخر موافق برای
شقیقه از مجربات او ستاد مغفور است و سمندر پهل بآب سوده و قطره آن در سوراخ بینی جانب مخالف درد چکانیدن مجرب است و اگر اندکی انگوزه در آب گرم حل کرده بر موضع
درد بمالند مفید بود و فلفل سیاه بروغن بادام یا گاو سعوط کردن و کذا نوشادر در آب سائیده طرف دوم شق علیل ناس دادن برای شقیقه و صداع بارد و سوداوی مفید است و سعوط
زعفران و ناگکیسر نیز مفید است و نوشادر دو ماشه قرنفل کلاه دار دو عدد سوده در آب کریله تازه حل کرده دو سه قطره در بینی چکانیدن برای شقیقه مزمن مفید است لیکن
سوزش بسیار می آرد قدری شیر عورت همراه این نیز اضافه کنند یا بعد استعمال این سعوط بشیر دختر سعوط نمایند و ایضا گل دوپهریا که وقت دوپهر میشگفد ورق گل آن یا برگ
آن بآب او سعوط کنند و یا پنج قطره آب برگ نازبو در منخر راست بچکانند اگر درد بطرف چپ باشد والا بالعکس و یا فلفل گرد یک عدد سرگین مگس سیاه و شیر یا در پستان سائیده
در بینی چکانند و در چشم نیز کشند و یا بگیرند دو نیم برگ گل داس و نیم عدد فلفل گرد و بآب سائیده و در منخر مخالف درد سعوط نمایند و یا تخم سرس را اندکی آب باریک سائیده در پارچه
پوتلی بسته بطرف درد دو نیم قطره در بینی چکانند و یا تخم موره چهار عدد فلفل گرد و بآب سائیده در منخر مخالف درد چکانند و اگر ذرهٔ بندال در آب تر کرده آب آن صاف نموده دو قطره چکانند
سیلان مادهٔ شقیقه میکند و درد دور میسازد و یا نوشادر در هلدی آمیخته شموم نمایند و یا سرگین کبوتر صحرائی با قدری خردل سائیده ضماد نمایند یا صابون لاهوری در اندکی آب بالای سنگ
سائیده در چشم جانب مخالف درد یا هر دو چشم کشند حب هندی که جهت درد شقیقه و بیضه مجرب و معمول حکیم شاه محمد است و در نزله و غیره امراض چشم منفعت عظیم دارد ایلوهٔ زرد
چرائته هر یک یک ماشه جائپهل دو ماشه زیره سفید اجود هر یک سه ماشه کوفته بیخته بآب پهٔکلی چهارده حب سازند یکی صبح و یکی شام بخورند با قدری آب نیز ناس جهت شقیقه
و درد سر بلغمی سمندر پهل یک عدد مرچ سیاه و کلی یک عدد نوشادر یک ماشه هر سه را کوفته بیخته ناس بگیرند بطرف آفتاب رو نموده اقوال اطبا شیخ الرئیس میفرماید
که از اطلیه اصحاب شقیقه زعفران است و بعضا معمول از سداب و نفع ورد و روغن گل منتفع میشوند و کذلک بطلای قرص بولس و کذا ضماد حب الغار و برگ سداب یا تخم
خردل نیم جزو در آب سائیده استعمال کنند و ابلغ ازین قیروطی است که از ذراریح یا از ثافسیا ساخته باشند تا که بر موضع آبله افتد و نفع داغ بخشد و اگر ماده شدید البرد باشد نیز روغن
خردل و عاقرقرحا و مانند آن ضماد کنند و شقیقه مزمن که بران مدت دراز گذرد او بهر حال بارد بود و محتاج بتحلیل و تسخین قوی باشد و چون اطلیه و نطولات حار استعمال
کردند و استفراغ و تنقیه بدن کرده باشند اقدام بمالش عضله صدغ جانب وجع از انگشت و پارچه خشن قریب وقت دوره نمایند و بعده طلا بکار برند و هنگام احتیاج تحدید
واشتداد وجع ضربانی طلای افیون با نزروت و قوابض بر شریان صدغ جانب علیل و بستن قطعه اسرب یا چوب منهدم بران از نبض قوی محدث وجع ضربانی منع
کند و بعضی متقدمین علاج مجرب نافع منقول از رازی برای شقیقه مزمن و بیضه چنین نوشته اند که بیخ بندال و افسنتین را در آب و روغن زیتون و غیره بپزند تا مهرا شود و پس
بر شق علیل آب و روغن نیمگرم بریزند و ثفل آن ضماد نمایند که شقیقه با حمی و بی حمی زائل کند و در اضمده مثل ضماد خردل نیست و هرگاه مرض طول کند صمغ سداب و پوست
بیخ کبر و عنصل و فرفیون سائیده بشراب ریحانی یا آب بادرنجبویه یا آب بادیان سرشته ضماد نمایند که عظیم النفع است و بعد دخول در حمام و کثرت انکباب بر آب گرم سعوط
روغن پسته در ساعت درد را بسوی کتفین فرود آرد و انقطاع یابد صاحب کامل گوید که اگر شقیقه از تنقیه و تمریخ و اضمده و نطولات و اجتذاب ماده بجقنه ساکن
نشود و مدت آن طول کند این حب دهند صبر پنج درم فرفیون دو درم و نیم مر و پوست خربق هر واحد پنج درم شحم حنظل و سقمونیا هر واحد چهار درم نطرون [illegible] درم
مقل چهار و نیم درم بآب کرنب افشرده حبها سازند شربتی از یک و نیم درم تا دو درم و اگر ساکن نشود و مزمن گردد ایارج لوغاذیا و ایارج جالینوس یا نقوع صبر که
در صداع گذشت بدهند و چون بدن بکلی پاک گردد شق مریض را بپارچه درشت بخارند تا آنکه سرخ و گرم گردد و این قبل از وقت دوره بعمل آرند و این طلا نمایند فرفیون
چهار مثقال حلتیت و ثافسیا هر واحد سه مثقال مر صافی و جندبیدستر هر واحد یک مثقال باریک سائیده بسرکه سرشته بر موضع علیل طلا کنند و جالینوس گفته که من دوا
از فرفیون ساختم و با وجود آن حاجت بغیر او نیفتاد و آن اینست که بگیرند قیروطی معمول از زیت مغسول یک رطل موم سرخ ربع رطل و بران یک اوقیه فرفیون سوده
انداخته حل کنند و مرهم سازند و بر شق علیل طلا کرده باشند و اگر اندکی فرفیون گرفته در زیت آمیخته در گوش جانب درد چکانند منفعت بین نماید و اگر صاحب او بروغن بادام
تلخ یا آب مرزنجوش در منخر محاذی شق علیل سعوط کند نفع ظاهر بخشد و همچنین روغن خسته مشمش و اگر این سعوط بعمل آرند نافع بود جندبیدستر و جاوشیر و زعفران و زهرهٔ خرس

مساوی سائیده بآب مرزنجوش ترسرشته مثل عدس حبها سازند و بشیر دختران و روغن بنفشه حل کرده در بینی چکانند و گویند می باید که معالجه شقیقه بارد یا بلغمی باین دوا نمایند
که در آب مرزنجوش فرفیون حل کرده در گوش چکانند و شرب شراب صرف بعد طعام شقیقه را نفع دهد اگر از برودت و بلغم باشد و اما قبل طعام ردی ست زیرا که ارتفاع بخارات
بسوی سر میکند و درد اشتداد می نماید سعید نیز نویسید که اگر سبب محدث شقیقه خلط بارد اعنی سودا یا بلغم باشد تنقیه بدان باید و بعد تنقیه تفرغه آنها مثل حب قوقایا و یا ایارج نمایند
و مصطکی بخایند و آب آن از دهن بریزند و جلنجبین بخورند و آبیکه در ان عود و مصطکی جوشانیده باشند بنوشند و بعد تنقیه شق علیل خصوصاً عضله صداع را بدست و پارچه خشن
بمالند و روغن سوسن یا روغن خیری یا زنبق قدری مشک آمیخته بمالند و قدری ازان در بینی و گوش جانب درد بچکانند و مریض را در حمام داخل نمایند و پرهیز کلی از آن
که پرهیز شفا امید بدامراض را که مواد آنها غلیظ باشد پس بعد تنقیه بدن بشوربای قنابر و عصافیر و لحوم مطجن آنها غذا سازند و هرگاه شقیقه قوی شود و ضعف بصر شروع
گردد شریان را قطع نمایند ورنه بصارت زائل شود مصنف حاوی صغیر گوید که علامت و علاج شقیقه بلغمی و سوداوی قریب از علامت و علاج صداع بلغمی
سوداوی ست و شقیقه بلغمی را نوشیدن جلاب از بادیان دو درم و گلقند شکری ده درم نفع کند و غذا مزوره نخود آب بشیره قرطم دهند و بعد نضج خلط تنقیه بدن
باین حب الطیخقون نمایند سلیخه هفت درم غاریقون ده درم صبر بست درم سنبل و قسط و حب بلسان و فقاح اذخر هر یک دو درم زعفران نیم درم افتیمون
و شحم حنظل هر یک پنج درم مصطکی یک درم کوفته بیخته بآب کرفس سرشته حبها سازند شربت یک مثقال و این حب مارستانی ست و علاج شقیقه سوداوی نوشیدن
جلاب بادرنجبویه دو درم اصل السوس مقشر کوفته سه درم با شکر سفید ده درم ست و غذا مزوره نخود آب بشیره قرطم یا بادام و بعد نضج تنقیه بدن بحب افتیمون یا مطبوخ
افتیمون و تقویت بمرطبات و شمومات حار رطب و تنطیل سر بجوشانیده مسخنه مرطبه و احتراز از حرارت شدید و برودت و صاحب شقیقه بلغمی و سوداوی اتناول این
دوا المسک بسیار نافع ست جندبیدستر یک نیم درم نانخواه زعفران تخم کرفس هر یک چهار درم افسنتین رومی صبر سقوطری هر یک شش درم سنبل الطیب سادج هندی
مسکی مشک هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته سرشته شربتی یک درم بجلاب بگیرد از شکر ده درم انطاکی گوید که تنقیه خلط غالب کنند و در بجا بر فصد شریان
و داغ آن افزوده میشود و اگر ماده کهنه شود و در شقیقه بارد کثرت لطوخ بصبر و صبر و کندر و سعوط بکبابه و آب مرزنجوش و خوردن یکی از ایارجات نمایند و این معجون برای شقیقه
و اکثر انواع صداع بارد از مجربات مجوزه من ست سنای مکی قرنفل بسباسه انیسون هر واحد یک جزو در مکی گل سرخ هر واحد یک جزو زعفران ربع جزو مشک ثمن جزو
بعسل معجون سازند شربتی از ان سه درم و شحم حنظل بخایا و کبابه مخلوط کرده بسرکه که در ان اشق و صبر حل کرده باشند سرشته ضماد نمایند که این طلا عجیب ست و همچنین
سعوط بآب چقندر ممزوج بروغن خسته مشمش بطبری گوید که در شقیقه بارد آب در چشم نازل میشود و بصر باطل میگردد و مجرای نور بند میشود و علاج این مشکل تر از
شقیقه حار ست پس اگر ماده آن در معده بود تنقیه بدن باین مطبوخ کنند هلیله سیاه پوست هلیله کابلی هر یک پانزده درم بلیله و شیر آمله و کما فیطوس و کما دریوس
و اسقولوقندریون و سنای مکی و اسطوخودوس هر یک چهار درم قنطوریون و افسنتین و حشیش غافث هر یک سه درم تکاعی و بادآورد و گل سرخ و اصل السوس مقشر
و هوم المجوس هر واحد پنج درم افتیمون هفت درم ترنجبین بست درم مویز طائفی منقی بست درم همه را بدستور مطبوخ بجوشانند و صد درم ازان صاف کرده یک درم
غاریقون و یک درم تربد و دو دانگ نمک هندی آمیزند و چون سه ساعت از شب باقی ماند دو ثلث درم ایارج فیقرا بعسل سرشته بخورند و صبح مطبوخ مذکور بنوشند
بعد ازان هفت روز صبر کنند و منضجات بنوشند و پرهیز نمایند از اغذیه غلیظه و پرخوری و شب خوری هرچند که غذا محمود باشد و اقتصار بر مزورات و زیرباجات
و اسفیدباجات نمایند و بعد از روز هفتم تقاروره و نبض نگاه کنند اگر قاروره و نبض حاد و جمیع بدن گرم باشد فصد قیفال یا اکحل نمایند و اگر نبض را حاد و قاروره
را نگین نیابند ترب را بعسل و نمک جوشانیده با سکنجبین بیاشامند و رفاده بر شیافی صمغ نهاده چشم و سر را بعصابه بربندند و امر بقی نمایند با ستقصای تمام معده
نقا یابد و چند روز راحت دهند و چیزی بر مزورات زیاده نمایند بعد ازان بکندش و تخم گل و شونیز عطسه آورند اگر مانعی نباشد و طبیعت اد گرم نشده باشد پس چند روز
دیگر راحت دهند اگر مرض نقصان نپذیرد و مریض در خود راحت یابد صبر نمایند و لزوم پرهیز کنند و طعام و آب وزن کرده بخورانند و نگذارند که طبیعت قبض
ماند پس اگر این تدبیر کفایت نمود بهتر و الا نظر بقوت و سن و مزاج مریض و سائر قوانین نمایند اگر رخصت استفراغ ثانی دهند تنقیه باین حب کنند بدیده ام
احدی را که این مرض عارض شد و استفراغ باین حب بعد ازین تدبیر نمود و مرض او زائل نگشت بگیرند گل سرخ و افسنتین و تربد مجوف و تخم کرفس و نانخواه و مصطکی

هر واحد یک درم ایارج فیقرا و غاریقون سفید هر یک یک نیم درم ماهی زهرج نیم درم خربق سیاه نیم دانگ صبر سقوطری ده درم همه را باریک سائیده بآب برگ ترنج
یا آب بادرنجبویه یا شراب کهنه بسرشند و قبل حب ساختن دو مثقال و ثلث وزن کرده با نیم دانگ سقمونیا مشوی تقویت داده مثل فلفل حبها سازند و بعد پرهیز دو روز
بدهند و غذا شوربای اسفیدباجی که دران نخود بسیار پخته باشند بیاشامند و بعد استفراغ هفت روز راحت دهند اگر مرض بالکل زائل شود بهتر و الا النطول بنفسج
و قاروره و سحنه مریض کنند اگر گرم باشد و مزاج او حدت پذیرد چند روز معالجه ترک نمایند و بر پرهیز اقتصار کنند تا آنکه مزاج تسکین و اعتدال یابد پس اگر مرض
زائل نگشت بر صدغین و موضع کثرت ضربان روغن قسط یا روغن نارین یا روغن بلسان خوشبو بمالند و اگر کفایت نکند لزوم غرغره بمویزج و عاقرقرحا
و ایارج فیقرا و تخمک بدان برفق نمایند و اگر از استعمال این غرغرات چیزی از زبان یا حنک یا حلق را ضرر و سوزش بهم رسد راحت دهند و روغن گل استعمال
کنند بر مواضع ملتهبه و غذای او حریره معمول از نشاسته و بیه ماکیان سازند و اندک روغن گل بران چکانند که این لهیب آن موضع را زائل کند و بهتر آنست که طبیب
هنگام استعمال غرغره ازین اشیای حاده حذر نماید که گاهی سوزش و ورم لهات می آرند و از نزول چیزی در حلق منع میکنند و دران خطر است و اگر این کفایت
نباشد باندک روغن مصطکی سعوط کنند که گاهی مزاج دماغ گرم میشود و شقیقه بتحلیل میگردد و اگر این کفایت نکند رگ شریان را بعد تبرید داغ دهند یا بتر او بداغ یا خرم کنند
که بعد تنقیه بدن و داغ شقیقه زائل میشود و بدانند که استعمال داغ جائز نیست مگر وقتیکه مریض قوی و بدن نقی و طبیعت معتدل و فصل معتدل یا قریب باعتدال
بود و ایضا بدانند که قطع شریان بر دو وجه است یکی شق جلد و قطع عرق و داغ طرفین آن دوم سل عرق بصناره و ادخال آهن [illegible] و قطع او بداغ بران حد
تا حرارت آله داغ بغشای موضوع بر قحف نرسد و درانجا تشنج حادث نشود و راست کردن سر او را ممکن نباشد و بعد تبرود داغ واجب است که بر سر و گردن و جمیع بدن
تمریخ نمایند اگر مزاج او متغیر نشود و حفظ او بغذا و دوا نمایند تا مزاج او تسکین یابد محشی شرح اسباب نوشته که حقنه ها درین باب نافع است و کذا ضماد حنا بآب نمک
سرشته و این مروخ خارسودمند است بگیرند قرنفل سلیخه هر یک ده درم قصب الذریره سنبل الطیب سادج هندی قرفه اشنه جندبیدستر قسط فرنجمشک دارچینی هر یک
بیست درم بیخ بنفشه بر صاف هر یک پنج درم و نیم کوفته در آب بجوشانند تا مهرا گردد صاف کرده روغن کنجد آمیخته باز بجوشانند تا روغن باند صاف نموده بدارند و بهنگام بمالند
و بخور عرطیثا و سعوط آب چقندر ممزوج بروغن تخم مشمش نافع و بدانند که استعمال چوب چینی بعد تنقیه تامه در شقیقه مزمن بسیار نافع است و همچنین داغ بر صدغین
و این سعوط مجرب است بگیرند مومیائی بقدر عدس و مشک و کافور و جندبیدستر مجموع بمقدار عدس و در روغن بان حل کرده سعوط کنند و این طلا در ساعت شقیقه
را نفع بخشد بیخ لفاح کندر زعفران صبر هر یک درم بزر البنج دو درم گل ارمنی درم صمغ عربی انزروت مرکی هر یک نیم درم افیون یک دانگ کافور یک حبه سائیده بآب آمیخته بر سر گذارند

چوب چینی [illegible] بزبان [illegible]

عصابه

وآن دردیست که در هر دو ابرو متصل بعضلات پیشانی عارض شود و گاهی در یک ابرو حادث شود و بدان سبب مریض بر گشادن چشم قادر نباشد و بر رو افتاده ماند
و از روشنی متنفر بود و پندارد که پیشانی او میطرقد از شدت تمدد و بعضے گویند که فرق درین درد و در شقیقه اینست که این بعد زوال آفتاب کمتر میگردد و بتمامه
زائل نمیشود بلکه اندک اثری می ماند با ثقل بسیار بخلاف شقیقه که از نیم روز تا همه شب هیچ اثری از درد نبود الا اندکے ثقل و جالینوس گفته که در شقیقه درد طول
میباشد بخلاف عصابه و طبری گوید که درین علت نبض صاحب آن صلب و متمدد و قاروره خام غلیظ میباشد سبب آن یا صعود اخلاط بخارے
گرم ست از بدن و احتباس آنها بنابر کثافت جلد و انسداد مسام در پیش سر بموضعی که عصابه می بندند و ازینجهت آنرا عصابه می نامند و یا تولد حرارت
ساده و احتقان آن در صدغین و عینین بواسطه رسیدن سردی بسر عقب گرمی آفتاب یا آتش و گاهی از احتباس زکام نیز عارض گردد و مراد از
اخلاط بخاری اخلاط قابل تبخر از ادنی سبب ست یا اخلاط شبیه ببخار مثل اصناف صفرا و خون صفراوی و بلغم رقیق حار که این همه مثل بخار اند در تصعد
طریق تشخیص اسباب این مرض شناخت اسباب مذکوره از لزوم و عدم لزوم مرض و از تقدم اسباب سابقه هر یک توان کرد مثلا از مریض بپرسند که درد روز و شب
می ماند یا نه و پیش از مرض نشستن در هوای سرد یا غسل کردن بآب سرد اتفاق افتاده بود یا نه اگر اقرار کند سبب او صعود اخلاط بخاری باشد و اگر گوید که درد
از صبح شروع میشود و بعد زوال آفتاب کم میگردد و در شب نمی ماند و پیش از مرض گردیدن در آفتاب گرم یا نشستن نزدیک آتش و سر وا شده برهنه کردن

سر در ہوای بارد یا انداختن آب بسر اتفاق شده بود سبب‌ها و تولد حرارت ساذج باشد و اگر بعد زکام پیدا شود کہ سببش حبس زکام باشد و این بیشتر از خوردن اشیای
حاره یا بسبب ابتدای زکام عارض شود و علاج در قسم اول فصد سر رو و لب و بوسه و رگ پیشانی یا صدغین کشایند پس بخار بدن اندرون بینی از حضیری خشن رعاف
آورند یا حجامت پس سر نمایند و تلیین طبع بملینات مناسبه مثل شیرخشت ترنجبین آب آلو و تمر هندی و آلو و مانند آن کنند و دادن این بسیار نافع است و سرو شت
که در علاج امراض دماغی حار و بخاری و صداع حار و بخاری مذکور شد بکار برند و کافور و صندل و سرکه بوییدن و دیگر مشمومات بارده بعمل آرند و برای جذب اخلاط و ابخره بسوی
اسفل ساقین بندند و دلک بالا نمایند و حجامت بر ساقین نمایند و یا اول فصد یا ترشیب شیر و تنا لیموی و نیلوفر هر واحد یکنیم توله در عرق بید ساده و گلاب عرق
بیدمشک هر یک پنج توله حل کرده بنوشند و از سرکه و گلاب با شیر زنان هر یک ماشه تخم کاهو کشنیز خشک خشخاش کی صندل سفید هر یک سه ماشه سوده آمیخته طلا سازند
و شیر زنان و روغن کدو و گلاب هر یک ماشه کافور یک ماشه حل کرده سعوط سازند یا کرات و مرات و غرغره آش جو شیر خشت نشسته و گلاب بیدمشک و یا اسفاناخ یا غرغره
با خرفه و دیگر مسکنات از ثمار و ترنج و بهی و آلو و اگر از بین تدبیر زائل نشود و رگ پیشانی زنند و سبل جو شیر بزند و تمر هندی نوشته که درین مرض تجربه کردم سعوط اطباشیر معمول
از اطباشیر و افیون و زعفران و شکر مصری که در شیر زنان شیاف ساخته خشک کرده بشیر زنان یا روغن گل یا روغن بنفشه حل کرده استعمال نمایند و ایضاً اگر بند نشود
و پیشانی با آب سوده و ترنج یا ساخته سعوط استعمال نمایند که تجربه است و کماد معمول از آرد جو و خطمی و صندل سفید و گل سرخ مساوی کوفته بگلاب و سرکه
و روغن گل سرشته نیم گرم استعمال نمایند و اگر کهنه گردد و از بابونه و مرزنجوش مطبوخ تکمید کنند و طلای معمول از صندلین و تخم کاهو و گل سرخ و نیلوفر هر یک یکدرم
شیاف مامیثا ده درم افیون پوست خشخاش هر یک یک مثقال بگلاب یا آب عنب الثعلب و کشنیز سبز طلا سازند و طلای لازق نیز مفید است و گویند که اسبید
بر انجا با اصله دو سه جمیع اکثر شاید تخفیف رفع این مرض است و همچنین جمیع سایر سعوط لوبیا مهره دامه و این نسخه درین باب از مجربات نوشته و شاید
کافی مصعد سه ماشه کافور یکماشه در عرق نعناع و دو توله روغن بادام بیکنیم توله آمیخته بکار برند و طبری گوید که تنزعیف و فصد سرد و قیفال بعمل آرند و امر به پرهیز از حرکت
سودای معروف معمول با سرکه و شکر نمایند و سرکه و کافور بوییدن و مرد اطبا بدان پاها بستن ساقین کنند و اگر این تدبیر کفایت نکند حقنه‌های لینه ذکور در امراض حاده
بعمل آرند مرحساکره و پای و شانه فرموده این و برگان و سبوس جو و مانند آن بعمل آرند و ادویه که سعاده کرم کنند اصلاً دهند و این مرض ابوجعفر کرخی را دیده
عارض شد و علاج بارد کرد و اشیای حاره گسسته کرده و کار بعظم گرد بید چنانکه بر گشادن چشم و نظر روشنی قدرت نداشت پس ابن سینا معالجه باضداد علاج مذکور او
نوشانیدن ماء الشعیر و فصد سر رو و استعمال حقنه لینه و دلک قدمین و بستن ساقین نمود و مرض زائل شد بعد از آن رساله درین مرض تصنیف کرد و در آن رساله
ذکر کرده که این علت در ایام بسیار یافته می‌شود و آنرا عصابه گویند و این مرض در ری شخصی از اجله کبار پیدا شد و اطبا گمان کردند که نزول الماء مع صداع است
و شربتهای او قطع کردند و دماغ نهادند تا آنکه چشم او زائل شد بعده شخصی تدبیر او نمود و بالکل نابینا ساختند و زنی را این علت در ری عارض گردید شخصی تشخیص
صداعین بعمل آورده افیون با بودامای پس موضع خدر شده و ماده در آن منجمد گردیده و در بازار آن ثقل و در چشم آن ظلمت پیدا شد و داکم بر دوافتاده می‌ماند و طبیبی لقطع شریان
او اشاره می‌نمود و من تشخیص کردم که این عصابه است و علاجش بتزعیف و حل طبیعت بحقنه‌های لینه و شد ساقین و دلک قدمین و شرب ماء الشعیر است پس آن زن را
همین تدبیر نمود و مرض زائل شده اگر مرض مستعصر گردد و احتیاج بنضادات اطبا افتد و اسبب است که ضماد از بنفشه و نیلوفر خطمی و آرد جو و برگ خبازی و برگ
اسپغول و مانند آن سازند و گویند که در غذای صاحب این مرض کشنیز زیاده اندازند و از جمله اغذیه ماء الشعیر آشیخته به پرهیز کنند و در قسم دوم یعنی آنکه از تولد
حرارت ساذجه بود و سرد و است مذکوره دهند و تفتیح مسام از نعاج تلیین طبع بدستور نمایند و کافور سوده بروغن گل آمیخته در بینی چکانیدن مجرب و معمول است و گرد
ضماد برگ کاسنی تازه و گویند که طلا بکافور و یا بشیاف مامیثا و صندل و تخم کاهو و برز البنج و افیون نرم سوده با سرکه و گلاب سرشته و آشامیدن شیره تخم خیارین
و تخم خرفه و کشنیز خشک با شربت نیلوفر صبح و خوردن اطریفل کشنیزی بعد شب و وقت خواب با آب گرم نافع است و این نوعی از صداع شمسی است و علاج این
علاج آنست که در صداع حار ساذج مسطور شده و آنجا که از احتباس زکام بود تدبیر بعلاج زکام حار نمایند و از ادویه و اغذیه مسخنه احتراز کنند و قطور کافور در روغن گل
در بینی نیز نفع دهد و مفید است و اگر حاجت تنقیه باشد و در مزاج زیاده حرارت نبود خیار شنبر پنج ماشه سپستان نه دانه اصل السوس پنج ماشه پرسیاوشان هفت ماشه

در طبیخ بارد عوض آلو بخارا و شاهتره افزوده شب خیسانیده صبح کلفته پسند تولد داخل کرده بنوشند و اگر خواهند چهار و سه روز که حرارت کم شود گاوزبان گل گاوزبان بکرچه پنج ماشه بادیان پنج کاسنی نیم کوفته هر یک هفت ماشه اضافه کنند و بعد نضج مادہ شاهتره نه ماشه مطبوخ و سنا چهار ماشه سنای مکی یک تولہ پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هر پنج ماشه هلیله سیاه شش ماشه مغز فلوس هفت تولہ شکر سرخ چهار تولہ گلقند چهار تولہ یا روغن زرد شش ماشه افزوده مسهل دهند و بعد مسهل با نضج داده مسهل ثانی دهند و مسهل خورند

حمی

مرضیست که هرگاه عارض شود بیمار چنان پندارد که مغز او همی خارد با درد صداع و الم و اگر سر او را بجنبانند یا بچیزی سنگین بکوبند یا آب گرم بر آن ریزند لذت یابد و لهذا صاحب این مرض رعایت فردی سمی ساخته و تشبیه با بحره سخیفه داده که لذا عله قلیل المقدار است که بحد صداع نرساند و از علت و دیگر بسوی دماغ برخیزد و یا در بطون دماغ حاصل شود و لذع کند چنانکه بخارات موجبه جرب سام را لذع میکند و خارش می نماید و خوش می آید خاریدن آن و این از احتداد و شدت گرمی اخلاط و تغیر آنها بکیفیت لذاعه حریفه میشود و بقول طبری این بخارات چون منعکس گردند و بعرق از مسام نرایج شوند در بدن حکه پیدا کنند و اگر غلظت یابند تریه جلد مانند جرب یا پس اعراض نمایند و تجربه کرده ام که بعض صاحب این مرض بسبب تنقیه بمقدار وقت عادت بتنقیه افتاده باشد علاج سهر شبه ابتلای و تبدیل مزاج اخلاط و تعدیل سبب آن و به سر و تدبیر بر امراض و اشیاء حاره و بخارات مسهله بشته بعمل آرند و شیره تخم خیار با کاسنی و سرکه با شربت نیلوفر و یا شربت بنفشه دهند و لعاب اسپغول و لعاب تخم مرو و ماء الشعیر و ماء الکبیر و ماء القرع و آب هندوانه دهند باشربت و شربت خشخاش آمیخته نوشیدن نیز مفید بود و گاه بکرر در علاج عصا به گذشته نافع است و اغذیه مرطب منبه بخارات مرطبه چون ماء الشعیر با کاهو یا کدو و با شیره مغز بادام پخته و شیر مرو و قند سفید دهند و هرگاه تبدیل مزاج اخلاط شده و حدت آن ساکن گردد و حرافت از آن زائل شود و حاجت تنقیه افتد در آن هنگام از مسهل صفرا و ماء طبیخ تمر هندی و آلو بخارا و عناب و خیار شنبر با شیر خشت و ترنجبین با شربت فواکه دهند و با آب شاهتره مروق و شکر با شربت ورد مکرر بلعاب است بدهند و هرگاه دوا در بدن بسیار تحلیل بدهد و اگر خون غالب بود و قوت مساعدت کند فصد کنند و برای جذب مواد با سفل حجامت بر ساقین و قدمین نمایند و تنقیه طبیعه و نطولات و روغن های سرد برای تبدیل مزاج دماغ بعمل آرند و ماء الجبن و آبهای مذکور بنوشند و بعضی متاخرین نوشته اند که آب تمر هندی یا ماء القرع یا ماء الخیار بقدر ده تولہ شربت نیلوفر و خشخاش هر یک دو تولہ یا لعاب اسپغول در پیاله شربت نیلوفر و ترنجبین ثنائی علو بخارائی هر دو اعله یکجا نیم تولہ بدهند و غذا آش جو با شربت نیلوفر و گلاب بنوشانند و فرنی شیر بز دهند و اگر از این تدبیر صحت حاصل نشود و جهت تنقیه بدن مطبوخ هلیله جهت مطبوخ هلیله با شاهتره و یا ماء الجبن با شربت آلو بخارا دهند و یا مروق شاهتره و کاسنی با شربت شاهتره و برشاوشان و بعد از تنقیه اگر احتیاج افتد فصد سر کنند و جهت تعدیل مزاج اطریفل کشنیزی دهند که در آن ادویه گشنیز باشد و یا این سفوف دهند تخم شاهتره کشنیز خشک هر یک دو تولہ هلیله سیاه یک تولہ کوفته بیخته شکر سفید همسنگ آن آمیخته دو مثقال بخورند ثقل راس در تشخیص امراض دماغی مادی یا خلطی نمایند یعنی با گرانی سر حادث که دماغ پسند شود و سبب آن تنقیه کنند و استعمال بسیار نافع بود و در ثقل مادی بعد فصد قیفال فصد رگ پیشانی نمایند خصوصا اگر ثقل بسوی خلف سر باشد و یا فصد رگ و با شمر و اسپغول گوش بیرو از زنند خصوصا هرگاه ثقل بسوی قدام سر باشد و بعد از نضج مطبوخ هلیله و یا ایارج دهند و اگر خلط غالب تنقیه نمایند و غذیه مانند و اطعمه ثقیل منع ... یا ماء الشعیر یا شوربا گوشت خفیفه

سرسام

یعنی آماس سر و آن را سرسام نیز گویند و سرسام بحسب اصطلاح اطبا دو قسم است یکی حقیقی و دیگر غیر حقیقی و رم غشیه دماغ یا جرم آن است و انواع آن بسبب اختلاف محل و ماده مختلف است مثلاً آنچه در حجاب رقیق یا غلیظ دماغ سوای جرم دماغ افتاده گرم افتد قرانیطس گویند و ماده آن یا خون صفراوی یعنی مخلوط با صفرا یا صفرای خالص یعنی غیر مخلوط و غیر محترق که آن را ماده صفرا گویند یا حمرای صحیح یعنی صفراوی طبیعی احمر اللون غیر مخلوط و غیر محترق و یا صفرا مخلوط باشد که بلغم یا صفرای محترق یا کل سوداء و این بدترین اقسام و در اکثر از وهم مراری یا از صفرا افتد و بعضی بارعاف منقضی گردد و گویند که اگر عادت شد سرسام از شرب خمر و تناول حلوا یا دو گوشت ها و از انتشار و ترک قیء و راه رفتن در آفتاب و بعضی و مردی را قرانیطس خالص نامند و ورم نفس جوهر دماغ را اگر از خون فاسد عفن افتد فلغمونی خوانند و اگر از خون صفراوی یا صفرا ...

عارض شود و جمره گویند و اگر از سوداء غلیظ پیشتر دیده محترق که در عروق دماغ و حجب آن منتشر گردد عارض شود جمره سیمیم نامند و ورم خاص تجویف شرائین
دماغ را که از خون محترق غلیظ فاسد در نهایت فساد و خباثت حادث شود غانغرایا و شقاقلوس خوانند و آنچه زیاده بر آن افتد سرسام بارد گویند پس اگر در مجاری حجب
دماغ یا در نفس جوهر دماغ از بلغم عارض شود لیثرغس نامند و اگر از سوداء حادث گردد سرسام سوداوی خوانند و بعضی این را نیز لیثارغس گویند و سرسام غیر حقیقی
که بسبب تصاعد ابخره و ادخنه اعراض سرسام مثل هذیان و اختلاط عقل لیکن ورم دماغ و اغشیه ظاهر نشود چنانچه در تپهای گرم حاده و از اخلاط محترقه در غم معده
از اورام در نواحی خارج راس یا در غشای خارج و در برسام بمشارکت حجاب و ورام آن و سائر عضلات صدر و ورم مثانه و رحم حادث شود و طریق تشخیص اقسام
مذکوره باید که اولاً این امر دریافت کنند که سرسام حقیقی است یا غیر حقیقی و این چنان باشد که از مقربین مریض معلوم کنند که هذیان و اختلاط عقل که علامت سرسام
سرسام حقیقی و غیر حقیقی است بتدریج ظاهر شده یا دفعةً پس اگر مریض را هذیان و اختلاط عقل بتدریج و اندک اندک واقع شود و بالزوم تپ که اکثر و بیشتر در
شدت کند ثابت و لازم باشد تابع سوء حال عضوی دیگر نباشد بلکه اولاً علامات او ظاهر شود و بعد از آن مرض دیگر بهم رسد و تشنج اطراف و اضطراب و
نفس مضطرب غیر منتظم و امتداد و سر پهلو بسوی بالا و اختلاج اعضا در نواحی شراسیف و گاه با خواب مضطرب بود که از آن برجهد و آواز قوی دهد و گاه بخود آید و گاه
بیدار شود و در اکثر خواب اندک یا بسیار مشوش بود با خیالات و احلام فاسده و با اینکه انتباه مشوش آواز بلند و بیحیائی و دلیری و اعراض از شجاع و اضطراب زبان بهنگام
تکلم و خشونت و گزیدن آن و گاه ورم زبان و اکثر قطع آواز و خواهش آب با اندک شرب آن و سردی اطراف و بول مائل برقت و نبض صلب صغیر و آخر انقباض
و اول انبساط او سریع تر بود و از مشابهت او از موجبات خالی نباشد و گاهی عریض و عظیم و متواتر گردد سرسام حقیقی باشد پس در صورت اقسام حقیقی نظر کنند یعنی اگر
علامات مذکوره آن یا خنده و ظهور قطرات خون از بینی و عظم نفس و نبض و سرعت و تواتر آن و سرخی چشم و روی و بر آمدن اشک چشم و حرکت از آن و بیخوابی بغیر نظر
و خشونت زبان و سرخی آن مائل بسیاهی پس سواد آن و ثقل زبان و کسل از کلام و امتلای رگهای رو و چشم و تواتر نشست و برخاست بغیر حاجت یافته شود
سرسام دموی باشد و اگر با علامات حقیقی تپ محرقه حاده و اشتداد آن بغضب بیخوابی مفرط و شدت خشکی زبان و بینی و کثرت غضب و بدخلقی و اضطراب و دقت
اطراف بینی و زردی رو و چشم و زبان پس سیاهی آن و سرعت و تواتر نبض و کشیدگی پوست پیشانی بسوی فوق و کراهت از روشنی و تتابع نفس و کثرت تشنگی و
قاروره احمر ناصع یا ناری و قبض شکم محسوس گردد سرسام صفراوی بود و اما اگر از صفرای محترق مائل بسوداء عارض شود با عوارض مذکوره جنون و ضجر و عظم نفس و
کدورت چشم و تیره دیدن او از دادن در خواب و جستن و گریه کردن نیز باشد و اگر شدت سرخی چشم و بیرون آمدن آن و بسیاری حمرت رخسار و احیاناً عروض
کزاز یا فواق و قیان و فرط هیجان مریض با فتادن او و نشستن بغیر نظام و خلاف معتاد و سبات باشد علامت فلغمونی بود و باشد که درین ورم از سختی آماس رگهای
از هم باز شوند و شبکه دماغ اندک شده شود و سر شبکه افدو آن در اکثر بروز سوم هلاک کند و اگر از آن نجات کند امید نجات است و اگر اندر سر درد و التهاب شدید بود
و لمس چهره سرد و رنگ رو و چشم زرد باشد و گاهی یکبارگی گرم و سرخ گردد و دهن بسیار خشک و تپ شدید تر بود و نشان حمره باشد و این نیز در اکثر بروز سوم بقتل میرساند
و اگر این علامات با خارش دماغ بود علامت تولد قوبا در دماغ بود و گاهی صبیان را حمره در دماغ عارض میشود پس یافوخ فرو می نشیند یعنی تارک سر منجذب میشود
بطرف داخل و چشم ها غائر و کوچک و زرد شوند و بدن خشک نماید و اگر در حرقت و التهاب اشد مثل حمرهٔ آتش باشد جمره بود و اگر سیاهی چشم غائب شود
و سفیدی پدید آید و لقوه و خفتن آرام یابد و شکم منتفخ و سر پهلو ها کشیده گردد و در اعضا اختلاج بسیار شود و فساد رنگ چهره و تیرگی او مع سرخی و بطلان حرکات
باشد علامت غانغرایا و شقاقلوس بود و غانغرایا مقدمه شقاقلوس است و بعد بطلان حس بتمامه شقاقلوس گردد و تنده یابنوس این هردو لفظ مترادف اند
و این نیز صحیح نیست اقسام سرسام هست و در سه روز میکشد و اگر علامات سرسام حقیقی با لزوم تپ نرم و صغر و صلابت و بطوء و اختلاف نبض مع جنون و خوف
و جستن از خواب و فریاد کردن و قلت انس با مردم و ذکر مرده ها و یاد مرگ کردن و گریه و بیداری و کشاده ماندن چشم و خشکی بینی و زبان و بلادت و کثرت تنفس
بنوعی که گویا گلو خفه میکنند مدرک گردد و بدور ربع تغیر عظیم حال علیل ظاهر شود و قاروره نیلجی و یا فستقی بود سرسام سوداوی باشد و اگر با وجود آثار سرسام حقیقی
دوام تپ نرم و عظم و تفاوت و عریضی و لینت و بطوء و موجیت نبض و بطوء و ضعف تنفس مع ضیق اندک و ترهل و تهبج و دوام خفقان و سبات ثقیل و نسیان

وکثرت آب دهن و فاژه وگاهی کشاده ماندن دهان وسفیدی زبان وکسل از جواب دادن وعسر حرکت پلک و زبان ولینت براز و غلظت بول و عروض فواق
وارتعاش و عرق اطراف احیانا وانتفاخ اراپه معلوم شود ولیثرغس باشد و هرگاه مرض با اختلاط عقل و هذیان وخفته وارفع شود و اشتداد و ازدیاد و انتقاص نوائب آن تابع
اشتداد و ازدیاد و انتقاص و نوائب سوء حال عضوی دیگر بود سرسام غیر حقیقی تابع امراض دیگر باشد و ایضا از نشان غیر حقیقی است که بعد از امراض اعضای دیگر
پیدا شده یعنی اول آن مرض در عضوی مشارک دماغ بهم رسیده و بعد از آن علامت سرسام ظاهر گردد و پس در تفصیل سرسام باید که باقسام او توجه نماید یعنی اگر از مشارکت
حجاب حاجز و عضلات صدر باشد تقدم علامات برسام و ذات الجنب مثل وجع ناخس در پهلو و قت تنفس و ضیق النفس و سرفه شاهد است براینکه او و بعض مشاری بنا
گواهی دهد و بیشتر حرارت آن در نواحی صدر باشد بخلاف حقیقی که در نواحی سر بود و نفس مختلف باشد گاه عظیم شود وگاه متواتر و عظیم گردد و بیل او به خارج
اکثر بود وگاه نفس بعد مدتی برآرد و اگر از ناحیه فم معده عارض شود لذع فم معده و غثیان و عطش و تلخی دهن پیدا شده باشد و اگر بسبب اورام اعضای دیگر
مثل ورم مثانه و رحم افتاده باشد اعراض اورام مذکوره معلوم شود پس بهر قسمی از اقسام سرسام که تشخیص کرده مطابق آن بعلاج مخصوص مقید او بپردازد انتهی
باید دانست که گاهی در قرانیطس بسبب مشارکت یا انتقال ماده جوهر دماغ نیز ورم کند و این شدید الرداءت است و در روز چهارم بمیرد و اگر از آن نجات یابد اکثر
و کسی که بسبب سرسام بمیرد و اکثر بسبب آفت و نفس هلاک شود زیرا که حرکت نفس ارادی است و او دران مختل گردد و بسیار باشد که خواب عرقی که از سر خارج شده است
ورم کند حتی که با آن درزهای سر بشگافد و اگر در قرانیطس دوام ثقل در نواحی سر و رقبه باشد و بعد از آن تشنج و قی زنگاری عارض شود مریض در ساعت بمیرد و اگر
قوت قوی باشد اطول مدت حیات او یک روز نهایت تا دو روز است و امید وارترین اصناف قرانیطس آنست که مریض آنچه هذیان کند بعد خفتن به بیان آن
کند و بیاد داشته که مختل و زائل میگردد قرانیطس چون با سیر اگر سیلان باید یا خون از عروق متعدد جاری گردد قطعه در سرسام دلیل محمود است و تشنج که تنها در آن است
سال باشد از سرسام کم نجات یابند و اختلاج اعضا و صداع شدید دائم منذر بسرسام هستند و اکثر بحران قرانیطس بعرق و یا بر عاف یا به بحران دم بود اسیر بیماری شده
و تنفس و خصوص چشم و تواتر نفس و تقطیر بول بهرگاه بدین علامت عارض گردد بیمار هلاک شود و هرگاه چشم صاحب سرسام کشاده ماند و حرکت نکند پس صفرای تلخ
قی کند در بحران بروز یازدهم و دوم بمیرد و ایضا کج شدن دهن صاحب سرسام قاتل است اگر غضب او خفته بروند و آشنا آمدن روی است و صفار از سبب چشم
و دوام باستادن بول در سرسام مهلک است و در سرسام اگر با اختلاط عقل بسیار گریه و ساعتی دیگر خنده بود ردی است و همچنین سرسامی که نقل از ذات الریه باشد
دلالت بر شدت حرارت ذات الجنبیا یا اگرچه انتقال باید بسوی غیر حقیقی یا تشنیج سرسام غیر حقیقی به سرسام حقیقی منتقل میگردد وگاه سرسام بدق یا جنون منتقل
گردد وگاه ماده قرانیطس از حرارت بسبل بر دو منتهی گردد انتقال به لیثرغس مینماید و اشتداد اعراض لیثرغس و کثرت عرق دران قاتل است و جود تنفس
و انحطاط اعراض مخصوصه با فواخیر ورم پس گوش نشان سلامت است و چون صاحب لیثرغس را بعد از تنقیه بدن و آمدن بهوش اختلاج در همه بدن عارض شد
در دست و پای چیزی افتد با کثرت اشتهای طعام و خروج بول بی اراده و بعد از عروض حالات مذکوره بروز هفتم یا هشتم اختلاج قلب یا بیهوشی ظاهر شده این در روز
یا روز دوم یا سوم بمیرد و همچنین اختلاج بعضی اعضا مانند رخسار ابهام دست و پای همان جانب با قلت اشتهای طعام و خروج بول بی اراده با سبزی شده نیز بفالج
جانب چپ و احتباس بول یا در اختلاط عقل در درستی چشم با مینگردد بروز چهارم هلاک میشود اینجا در سرسام سوداوی کمتر افتد و اگر افتد در آخر منجر بمالیخولیا میگردد و گاهی بمرض
تشنج التی عیس منجر باید که گاهی در بعض صاحبان سرسام اختلاف در حرکت اجزای وجع عارض شود و مرتعش گردد و بنا بر ضعف قوت و قلت روح بسبب تحلل از کثرت
حرارت و این منذر بغشی بود و گاهی اختلاف در ایدی باشد رحمابه نتایج رگ و قوت قوت و حیب کند که این منذر بغشی بود و گاهی نبض ایشان تشنجی گردد و پس منذر
تشنج بود و چون علامات امراض حاده و بحرانات ظاهر بشنیده و دران امراض نبض طبیعت بافراط گردد بحویکه خروج براز مثل حقنه های لینه متعسر شود و دراینجا و اگر چه
یا عرق بسیار یا رعاف یا آفت و راحشا یا اورام دردناک بینا یا در اشکال آن نباشد این منذر قوی بسرسام بود و قرانیطس النسیان شبی قریب الغیبت از جوانب ظاهری
و حزن بلا سبب ظاهر و احلام ردیه و صداع کثیر و ثقل در اشتداد تقدم نماید و در اکثر زردی چهره و سهر طویل و خواب مضطرب تقدم کند و این اعراض مشتد گردد
مادام که مواد متوجه بسوی دماغ بود و در عروق آن گردش کند و چون قریب قرانیطس شود ماده در دماغ ماده را انتشار کند در ابتدا وجع از پس سر قریب قفا در یابند

و نیلوفر و کذا با بابونه و مقشر گل بنفشه و کذا تخم کاهو با بابونه و مقشر گل بنفشه و کذا نیلوفر و پوست خشخاش و جو مقشر و ضماد جراده کدو و یا روغن او و یا آب کاهو
و یا خطمی و سرکه و حی العالم و یا آب برگ انگور و سرکه و آب سیب و یا آب عنب الثعلب و روغن گل و یا آب مذکور سرکه و گلاب و یا آب خیار و یا جراده کدو و آب قثا و یا قثا بستانی
به روغن گل و وضع روغن کدو و شیر زنان بر سر و یا مسکه و یا روغن گل و آب عنب الثعلب و تبدیل آن هر ساعت در قرنطیس جهیان و یا روغن مذکور و پوست تخم جو
زرد و یا ریاحین سائیده و یا تنها پوست مذکور و یا طلاء شیر زعفران که مشموم هست و خولان و سعوط به روغن بادام و روغن فندق مساوی و غذا کاهو خام و پخته مطیب بروغن
بادام و یا اسفاناخ و اسرق به روغن بادام و یا تربز و یا خوخ و یا عدس مقشر مشیر با بادام و کشنیز خشک و یا بقله یمانی به روغن و یا خرفه مشیر با بادام و آب انار میخوش و یا خیار و یا قثا مقشر
و یا ماش روغن بادام و کشنیز سبز و شیره بادام و مغز گل پاچه یا سبوس گندم و نمک جوش و آب گرم و دلک و غمز آنها داخل همه نافع سرسام حار هست مسیحی گوید که در ابتدا فصد
کنند و اسهال به آب الفواکه نمایند و غذا ماء الشعیر یک مرتبه یا دو مرتبه دهند در روز بحسب عادت مریض در صحت بهمان مقدار و مراتب و بعد او سرکه و روغن گل بریزند و هرگاه
عاشت ممکن گردد باید که فصد ترک نکنند که این بهترین علاج است و گاه درین وقت فصد رگ پیشانی کرده میشود و منفعت به رگ می نماید در اخراج خون دریکبار مقدار
کافی کنند و روغن گل مضروب با سرکه بر سر نهند بنا بر تعدیل مزاج دماغ و تقویت آن معتدل است و هرگاه مرض بمنتهی رسد و مریض را بیخوابی و اختلاط کلام باشد
بگیرند بنفشه خشک و پوست خشخاش و جو مقشر و تخم کاهو و بیخ لفاح و گل نیلوفر و پوست کدوی تر و گل بابونه و در آفتابه به آب بجوشانند تا آب سرخ گردد پس نیم گرم بر سر
ریزند و از طشت باز آب در آفتابه نموده گرم کرده همچنین هر روز برابر نطول کنند بعده تفریق سر به روغن بنفشه مضروب با شیر و کذلک روغن نیلوفر و روغن تخم کدو نمایند
و اگر هذیان و اختلاط بحال خود باقی ماند شیر زنان بر سر دوشند و هوای مسکن سرد کنند و اگر طبیعت قبض باشد بحقنه لینه اسهال آورند و شربت بنفشه به آب انار میخوش
آشامند نافع است و نافع تر از این ماء القرع بجلاب است و غذا از کدو و اسفاناخ و بقله یمانی و کاهو و خیار و قثا و ماش مقشر و عدس مقشر و جو مقشر و با بادام مقشر سازند
و هرگاه مرض در انحطاط شروع کند و در قاروره نضج ظاهر شود و مرض خفت پذیرد بیضه نیم برشت و ماهی تازه و بچه مرغ غذا سازند و هرگاه مرض زائل گردد تا مدتی
در تناول اغذیه که در آن حدت و حرارت باشد حذر کنند و همچنین از تعرض بحرارت آفتاب و هر چیزی که سر را گرم کند و گاهی ارباب این مرض را عسر البول عارض
میشود پس آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک بر زهار ریزند و روغن شبت و روغن بابونه بمالند صاحب کامل و جامع گویند که اول در ابتدا فصد سر و باید کرد و لیکن
قوت بین فصد و غیره مساعدت کند و اگر قوت قوی باشد چندان خون بر آرند که غشی عارض شود لاسیما اگر سرسام دموی باشد و اگر فصد ممکن برای جذب ماده از فوق
باسفل کنند بدان انتفاع یابند و اگر مریض طفل باشد بر ساقین او حجامت کنند و مقدار حاجت خون بر آرند و استعمال فصد و حجامت در روز اول و دوم و سوم باشد
اگر قوت قوی بود و در روز چهارم اگر مرض بدان نکنند و عقب فصد آب انار میخوش بجلاب یا شربت تمر هندی نوشانند و در روز فصد باندک شوربای چوزه مرغ معمول به آب
غوره و آب انار ترش غذا سازند بعده اگر طبع قبض باشد برای تلیین فلوس خیار شنبر و ترنجبین و تمر هندی هر واحد بقدر حاجت به آب گرم مالیده صاف کرده بیگاه
وقت سحر بنوشانند و یا لعوق اجاص یا لعوق خیار شنبر یا به آب نیم گرم بدهند و یا شربت ورد و سکنجبین و آب سرد بیاشامند و اگر قوت متحمل باشد و تشنگی نبود اسهال به
لبلاب نیم رطل با بیست درم شکر آورند سر که ام الغیها کبیسه [illegible] بر مریض تناول او سهل باشد بدهند و اگر بر مریض استعمال حقنه سهل باشد موافق تر بود بنا بر اجتذاب
ماده باسفل لیکن آب چقندر چهار اوقیه و مری یک اوقیه و روغن کنجد یک اوقیه و یا این حقنه لینه جو مقشر کوفته بیست درم بنفشه پنج درم سپستان سی دانه عناب بیست دانه
همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند و نیم رطل از آن صاف کرده در آن ده درم خیار شنبر مالیده و صاف کرده یک اوقیه روغن بنفشه و یک نیم درم نمک جریش
بر آن انداخته حقنه کنند و هر وقت که طبع قبض شود و مریض متحمل مسهل و حقنه نباشد شیاف از خطمی و بورق و شکر سرخ و شیاف معمول از ترنجبین استعمال کنند و هرگاه
تنقیه بفصد و تلیین طبع کردند روغن گل با سرکه و گلاب درهم کرده سرد نموده پارچه کتان در آن ترساخته بر سر دارند که این ترطیب دماغ و تقویت آن و منع بخارات کند
و بالجمله بباید که درین مرض عنایت تمام به سر و ترطیب آن نهایت دارند و عضلات ساق بعصابه بربندند و قدمین بمالند و هر صبح ماء الشعیر چهل درم با ده درم شکر
اگر فصل گرما باشد بارد و اگر سرما بود نیم گرم بدهند و چون چهار ساعت بگذرد پانزده درم سکنجبین ساده به آب سرد بدهند و اگر معده مریض ضعیف باشد قبل
تناول ماء الشعیر سه جرعه گلاب و آب سیب بنوشانند و اگر حرارت قوی باشد ماء الشعیر به آب انار بدهند و یک نیم درم این سفوف بر آن اندازند مغز تخم کدو و قثا و خیار

و تخم خرفه و طباشیر مساوی با یک سوده بکار برند و در شب دو درم از آن بربع رطل آب انار میخوش و شربت تمرهندی بدهند و اگر حرارت اشتداد نماید و سوزش و تشنگی قوی گردد یا درم صفراوی بود و ماء القرع مشوی یا با ماء الخیار مدقوق مقدار چهار اوقیه با دو درم تخم خرفه سوده و نیم درم طباشیر سوده بدهند و تنقیه تریخ با نگها جلاب هر وقت نوشانند و لعاب اسپغول باندک روغن بادام شیرین و شکر طبرزد سوده بر برف سرد کرده بدهند اگر زمانه گرما باشد ساعت بساعت با قند یا با قند بدهند و غذا بحسب وجوب قوت و قرب انتهای مرض و بعد آن باشد پس اگر قوت قوی و انتهای مرض قریب بود ماء الشعیر یا جلاب یا شربت بنفشه یا شربت خشخاش یا آب انار و مانند آن اقتصار کنند و اگر قوت ضعیف و انتهای مرض بعید باشد باید که ماء الشعیر و مزورات معموله بکار برند و قلیه دو مرغ فالیز دهند و یا کعک بشکر طبرزد و با دام مقشر سوده و یا اندکی مغز قثاء و مغز خیار تازه بخورانند و اصلاح مزورات بمغز کاهو و غیره کنند و اگر فصل گرما باشد مسکن مریض سرد و مفروش ببرگ خلاف و گل سرخ و شاهسفرم و نیلوفر و گل حنا باید و صندل و گلاب و کافور بران پاشند و هوای آن ظروف و سبیح پر از آب سرد کرده بگذارند و بادکش از یعبار ببخنبانند بنحوی که هوا بمریض بسیار و بیرودت او بدان مؤدی گردد و اگر فصل سرما باشد جای مریض معتدل الحرارة باشد و بعد از آن در اول مرض با این مرض باشد نظر کنند و آنچه واجب بود بدان تدبیر نمایند پس اگر زبان مریض درشت و سیاه گردد بپارچه کتان در لعاب اسپغول و لعاب بهدانه و شکر طبرزد و روغن بادام شیرین و روغن کدو تر کرده بمالند و لثه را بروغن بادام چرب کنند و یا بهیرو لعاب نارکوره آب خیار و آب خرفه بیرون کرده بمضمضه نمایند و اگر اختلاط ذهن اشتداد نماید پارچه کتان بروغن گل و سرکه ممزوج بگلاب یا آب سرد تر کرده بر سر نهند و او را بمالش قدمین بدست نمایند و بعضی ذکر کرده اند که طبیخ کاه پا آنچه اختلاط ذهن را فائده میکند اگر بعد تراشیدن موی سر بدان طلا کنند و اگر مریض را سهر عارض شود خواب نیاید و این از علامات بحران نباشد باید که بیماری تنویم و تسکین او انگیزند که خواب او علاج خوب است و شربت خشخاش نیز شاید خشخاش بشکر بخورانند و مغز کاهو و اصول او مطبوخ بطریق اسفیدباج خورانند و شیر دختران باندک روغن بنفشه بر سر النداد و جو کوفته مقشر و بنفشه و نیلوفر و خشخاش با پوست و کاهو و تخم آن و بیخ او را بچه آب شیرین خوب جوشانیده و پارچه یا فتیله بزرگ اسفنج دران تر کرده نیم گرم تکمیده سر نمایند و روغن بنفشه و روغن نیلوفر که از تخم کدو ساخته باشند استنشاق نمایند و اگر این روغنها بسرکه و آب کاهو و یا آب برگ خشخاش آمیخته بر سر بندند خواب آورد و سهر را ببرد و اگر قوت مریض قوی باشد اندک افیون بخورانند و اگر شیرا بوزن دو حبه بگلاب بخورانند و سنجی چکانند انقطاع یابد و خواب آرد و اگر مریض را هیجان عارض گردد و بر مردم حمله کنند و زبان و دست او به بندی دراز گردد و این از جهت ورم از مصفراء محترقه بیاشد باید که با آن مدارات و نرمی بعمل آرند و ربه روی آن بعضی دوستان او که از ایشان حیا و شرم داشته باشد حاضر باشند و کلام بطبیعت ترک کنند و شخصی که از ان در صحت بغض و عداوت بود و کسی که کلام محافظ کنند پیش او نیاید که بیکبار او را غضب آرد یا غمگین سازد و تحریک او نمایند که آن در حدت مرض او بیفزاید و هرگاه بیمار را اسبابت عارض شود و آن از دلائل بحران نباشد و در خواب استغراق بود و حتی که خوف فرو رفتن حرارت غریزی بقعر بدن و اخماد آن باشد باید که او را بیدار سازند و عطسه آورند و اطراف او خوب بمالند و اگر طبع قبض شود و وقت بحران حاضر نباشد آلو بخارا و شربت بنفشه تر کرده و یا لعوق اجاص و یا شربت آن بدهند و یا شیافه بعمل آرند و اگر طبیعت نرم گردد و این نرمی بسبب بحران نباشد آب سیب و با گل قبری و صمغ عربی و یا قرص طباشیر قابض با آب به بدهند و به را بکنند و سیب شامی در گلاب تر کرده بدهند و بشکم صندل و گلاب و آب برگ انگور نهند و همچنین در سائر اعراض که این مرض را لاحق شوند عمل نمایند و تدبیر که در علاج اعراض تابع حمیات مذکور گردد علاج کنند و مدام تدبیر مریض بدانچه مذکور شد تا وقت انتهای مرض و حضور وقت بحران نمایند و چون وقت منتهی باشد و قوت قوی بود از غذا منع کنند و آب سیب یا شربت بنفشه یا آب جلاب یا آب انار که دران کعک تر کرده باشند بدهند و اگر قوت ضعیف باشد و وقت بحران قریب نبود باید که مریض را آب گوشت بچه مرغ یا دراج یا تیهو یا کعک کوفته و آب سیب شیرین دهند و در آب نوشیدنی کعک انار زنند و چون وقت بحران حاضر گردد باید که تحریک مریض و ازعاج او و کثرت کلام بدان نکنند و خدام او را امر کنند که آواز قوی نکنند و او را بچیزی حرکت ندهند و غذا منع کنند و سوای جلاب یا آب انار یا آب سیب ندهند تا آنکه بحران تمام شود و مرض منقضی گردد باذن الله تعالی و چون مرض باختلاط شروع کند باید که تدبیر مریض بتدبیری نمایند که در وقت مرض

میکنند تا آنکه از سر رو بنشاند و کنند بعد از آن تدبیرش بطریق ناقهین از امراض فرمایند جرجانی و ایلاقی می‌نویسند که در سرسام دموی بعد فصد سر رو و نهادن پارچه مبلول به روغن گل و سرکه و گلاب بر سر این مخلخله بارد بو یانند آب سیب و آب مورد تر و گلاب و صندل و اندکی کافور بهم بزنند و بکار برند و این نطول سرد سازند بنفشه و نیلوفر هر یک ده مثقال بابونه یک مثقال همه را در آفتابه با آب بپزند و سر آفتابه پوشیده دارند چون حرارت آتش کمتر شود سر آفتابه پیش مریض بگشایند تا بخار او به بینی رسد و در طشت کنند در روغن گل بر آن انداخته انکباب نمایند و چادر بر سر پیار کشند تا بخار آن بیرون نرود و باقی آب آفتابه بر سر او بچکانند و اصل در استعمال نطلخه و نطول آنست که در ابتدای این علت چیزهای رادع بکار برند مگر آنجا که عروق خارج سر ورم کرده باشد چیزهای ملینه محلله با آن

بیامیزند و اگر در هفته اول اتفاق فصد نیفتد و قوت ضعیف بود یا مانعی دیگر باشد اسهال با این حقنه لین نمایند کشکاب جو ده استار بنفشه و نیلوفر هر واحد یک استار عناب پانزده عدد سپستان سی عدد بابونه پنج درم همه را در دو آثار آب بپزند تا یک آثار بماند صاف کرده پنجاه درم از آن بگیرند و یک استار شکر سرخ در آن حل کرده یک استار روغن بنفشه آمیزند و نیم گرم حقنه کنند و اگر حقنه ممکن نباشد شیاف بنفشه و شکر و اندکی سقمونیا بکار برند و اگر شیاف نیز ممکن نبود ماء الفواکه از تمر هندی و عناب و آلو و سپستان و بنفشه جوشانیده خیارشنبر و شیرخشت حل کرده بدهند تا طبع نرم شود و اگر شیرخشت نباشد عوض آن شکر کنند و اگر هر شب سی درم تمر هندی و سی عدد آلو سیاه در آب تر کرده و بیست درم شکر انداخته صبح صاف کنند و بدهند صواب باشد و شب وقت خواب دو درم اسبغول و هفت درم شکر در آب انار ترش و شیرین بدهند و جذب ماده بسفل کنند بمالیدن پا و غیره که مذکور شد و در ابتدای مرض غذا اندک نمایند و در آب انار ترش و شیرین با اندک جلاب یا سکنجبین ممزوج با آب سرد یا بجلاب اقتصار کنند و اگر هنوز طبع قبض باشد شربتهای ملین چون شربت بنفشه یا نیلوفر یا آب انار یا ماء القرع یا آب هندوانه بجلاب یا شربت آلو یا آب میوه با شکر بدهند و بعد یک روز یا دو روز اندکی کشکاب رقیق باید داد و اندکی سکنجبین و حفظ قوت نمایند و مسکن مریض خانه خوش هوا باید و در تاریکی و روشنی معتدل باید و در خواب آوردن کوشش نمایند اگر قوت قوی باشد افیون بر صدغ و پیشانی او طلا کنند و همچنین نمایند آنجا که ماده مرض صفرای محض باشد لکن کنند اگر صفرا حرارت پذیرفته باشد و عفونت قبول نکرده باشد تبرید و تسکین و تعدیل آن مشغول شوند و اگر عفونت یافته باشد بتسکین و تعدیل استفراغ باید کرد و تدبیر علاج او بدین گونه باید ساخت که وقت صبح شربت غوره یا شربت ریباس یا سکنجبین یا شربت ترنج یا شربت لیمون یا شربت انار بدهند و اگر طبع نرم نبود شربت آلو و آب تمر هندی بجلاب دهند و بعد دو ساعت شربت کشکاب بدهند و اگر صفرا سخت تیز باشد ماء القرع یا آب هندوانه دهند و شربت خشخاش و شربت بنفشه در این علت موافق باشد و وقت ظهر و شربت از خیار ترش با شکر دهند و آنجا که حاجت غذا باشد مزوره کدو و مزوره اسفاناخ و مزوره ماش مقشر و یا کاهو و انارک کشنیز تر بدهند و مزوره خیار همه به روغن بادام و اگر تشنگی خواهند طفشیل از عدس مقشر با آب غوره یا از ماش مقشر بی زعفران سازند و تدبیر خواب باید کرد و شربت خشخاش و مزوره سماق و کاهو و برگ کاهو اندرین باب موافق باشد و آنجا که حقنه حاجت آید حقنه نرم چون روغن بنفشه اندر کشکاب یا این حقنه لعل آرند بگیرند بنفشه تخم خطمی کشکاب جو سبوس گندم هر یک یک مشت و همه را در دو آثار آب بپزند تا به نیمه آید بمقدار هشتاد درم بگیرند و پنج درم شکر سرخ و پنج درم روغن بنفشه داخل کرده بکار برند و این حقنه حرارت و تشنگی بنشاند کشکاب بیست درم لعاب اسبغول ده درم روغن کدو یا روغن گل ده درم سفیده مرغ دو عدد همه را باهم بزنند و بکار برند و آنجا که اسهال حاجت آید از بنفشه و تمر هندی و شیرخشت سازند و اگر از سر فدا ایذا باشد از بنفشه و نیلوفر و تخم خطمی و سپستان و خیارشنبر و شیرخشت سازند و اگر بعد استفراغ هنوز حرارت قوی باشد قرص کافور دهند و هر وقت که معده خالی باشد خرقه کتان بسرکه و گلاب و اندکی کافور تر کرده بر جگر و سینه او نهند و روغن گل و گلاب و اندکی سرکه بهم بزنند و بر سر نهند و آنرا که بیخوابی باشد و سخن بیهوشانه گوید نطولی از بنفشه و نیلوفر و گل سرخ و پوست خشخاش و کشکاب جو و برگ کاهو پخته بر سر ریزند و بر شب ناف و مقعده و کف پا و بینی او به روغن مغز تخم کدو و روغن بنفشه چرب باید کرد و شیر دختران در بینی چکانند و شربت خشخاش بدهند و بابونه و شاهسفرم و کشکاب جو و بنفشه در آب بپزند و پای او در آن آب بدارند و بشویند و اگر غشیان و قی ظاهر شود باز نباید داشت پس اگر از صفرا بگذرد رب سیب و رب به و رب ریباس و غیره و شربت انار و شربت لیمون و پست انار دانه با رب سیب بدهند و بر معده طبوخ زعفران و مورد تر و آب سیب و به ضماد کنند و اگر اسهال پدید آید و ضعف آرد قرص طباشیر بشربت انار و شربت غوره بخورانند و پست جو به سماق و اندک بلوط نافع بود و غذا السویق شعیر و سماق و جاورس بمغز بادام بریان سازند و چون

عرق کثرت کند حتی که ضعف آرد بگیرند آب به و مورد تره بدان روغن گل آمیخته بپزند تا آب فانی شود بر مقدار ده مفاصل بمالند و اگر روغن گل با روغن بید یا روغن آس با آب غوره بهم آمیزند و بمالند روا باشد طبری گوید که علاج سرسام صفراوی آنست که تلیین طبیعت نمایند اگر قوت اطاعت کند و فصل هم موافق باشد باین مطبوخ آلو عناب سپستان هر واحد بیست عدد تمر هندی سی درم مویز منقی پنج درم برگ عنب الثعلب یک باقه کشوث یک باقه ترنجبین پنج درم همه را بستور مطبوخ جوشانیده صاف نموده بقدر قوت مریض گرفته مقدار هفت درم یا کم زیاده بحسب تجربات عامل مغز خیارشنبر مالیده صاف کرده بنوشانند و آنچنانکه اسهال صفرا بجا آورد الفواکه و لعاب و ترنجبین و بنفشه بهترین علاج است و سکنجبین و تقشه های لینه و بعد اسهال لزوم ماء الشعیر مطبوخ با سپستان و طلی بالجاز خشک نمایند و اگر عظم تزاید مرض گردد و حرکات او مختلف باشد ماء الشعیر از آن قطع کنند زیرا که دران غذا ایست مست و اگرچه اندک باشد و برماء القرع مشوی بجلاب اندک و بر ماء الخیار و آب هندوانه بشکر یا بجلاب اندک و بر لعاب اسپغول ساده فقط اقتصار نمایند و چون مرض انحطاط یا بد بفصد الکحل یا باسلیق یا قیفال باکتفا باسلیق باید و شیر دختران بر سر دوشند و بجرادهٔ کدو و خیار و برگ بید و برگ عنب الثعلب با برگ سوده بر روغن گل و سرکه آمیخته بر سر ضماد کنند و گاه سرکه در روغن گل تنها بر سر می نهند و هر گاه بسبب انحطاط مرض و تناقص آن احتمال غذا باشد ماء الشعیر بنوشانند و اگر در انجا سرفه یا ضعف در معده نباشد با ماء الشعیر سکنجبین معمول با پوست بیخ کاسنی و تخم آن افزایند و هرگاه علت زائل گردد و بااندکی باقی ماند لزوم آبزن و تمریخ بموم روغن معمول از روغن بنفشه سازند و روغن بنفشه و روغن کدو و روغن خلاف نوشانند و اگر در عضوی تشنج و یا در چشم انتشار ظاهر گردد و بعلاجش مشغول نشوند تا آنکه مرض زائل شود و مریض از آن شفا یابد و بغذای خود عود کند و چون بغذا و قوت عود کند لزوم تمریخ عضو و ترطیب و تبدیل مزاج او نمایند اگر متغیر گردد که باین طریق اصلاح یابد و زیاده و کم ازین طبیب ست بهر آنکه تغیر این مرض تغیر سریع و حرکات او حرکات مختلف بسیار میباشد و باید که غذای او در وقتی که ابتدا بتغذیه او کنند مزورات حصرمیه باشد بعد از ان بچوزهٔ مرغ رطب صغار نقل کنند و آنرا بارد سازند باینطور که در آب غوره اندک کشنیز و اندک بادام مقشر کوفته و مغز خیار را نداز پس دران بچه مرغ بریان اضافه کنند و ساعتی بگذارند بعده اغتذا بدان نمایند و اما علاج نوع دموی آن اینست که در ابتدا فصد سر رگی که عادت فصد او بسیار باشد بپردازند بعده چند روز صبر کرده فصد رگ منخرین نمایند بعد ازان چند روز توقف کرده هر دو رگ زیر زبان کشایند و اخراج خون ازین عروق بقدر امکان و قوت باید پس ازان اگر متحمل اسهال باشد بطبوخی که در قسم صفراوی مذکور شد مسهل دهند و لزوم ماء الشعیر سکنجبین معمول بآب عناب یا آب به یا آب سیب یا بمجموع اینهمه سازند و باید که در سکنجبین نصف سرکه و نصف ازین آبها داخل کرده بپزند و سرکه و روغن گل بهم زده و گلاب بر سر نهند و واجب است که در طعام صاحب این علت و شراب او خشخاش داخل شود زیرا که دران قوت حبس ماده در سر و تغلیظ آنست و نشاید که مادهٔ این مرض در سر گذارند بلکه ازان تحلیل کنند یا تنقیهٔ آن نمایند تا از منخرین یا از جناب سوی دهن جاری شود و چون علت منحل گردد مزورات متخذ از سرکه و شکر و کاهی مسلوق مطیب بسرکه و بکامه مسلوق غذا سازند و بحسب اوقات مرض و تقلیل مقدار و تغیر اوقات غذا تصرف نمایند و اگر ازین تدبیر نجاح حاصل نشود و چیزی سوای بقیهٔ ماده که تحلیل نشود و یا نضج نیابد نباشد اعادهٔ استفراغ بحسب احتمال قوت نمایند و تدبیر و او غذای او بحسب وجوب حال کنند و چون از مزورات بتدریج نقل کنند اول در جوجه ماکیان مطبوخ بسرکه و عدس مقشر باشد بعده بگوشت بزغاله شیرخواره نقل کنند و از امتلا و تخمه حذر کنند و دیدم که بعضی اصحاب سرسام را بعد زوال مرض و رجوع بغذا تخمه بهم رسید و ازان حمیات مختلف الادوار عارض شد و بعضی را دق لاحق گردید ابن الیاس گوید که اگر سرسام از خون باشد قبل استحکام و ضعف نبض فصد سر رو نمایند و اخراج خون بقدر قوت و طاقت کنند و اگر مریض متحمل فصد نباشد و بعد استحکام و ضعف نزد طبیب برسد حیله اخراج خون از هر مکان که مناسب بود باید کرد و اسهال طبیعت بمطبوخ فواکه و نقوع مشمش و شربت آلو کنند و هر صباح جلاب از عناب و آلو بخارا هر واحد بیست عدد تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد بیست درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند و اگر با سرفه باشد جلاب از بنفشه و نیلوفر و تخم کاسنی هر واحد سه درم سپستان بیست عدد و شکر سفید بیست درم سازند و غذا او ماء الشعیر با بنفشه و نیلوفر و عناب و سپستان و خشخاش دهند و اسهال طبیعت در روز ششم کنند اگر نضج ظاهر شود و اگر ظاهر نگردد تا روز هشتم تاخیر کنند و درین علت تعجیل اولی از تاخیر است باین مطبوخ سنای مکی هفت درم بنفشه پنج درم نیلوفر چهار درم تخم کاسنی سه درم آلو و عناب و سپستان

هر یک بیست عدد و در یک نیم آثار آب بپزند تا به نیم رطل آید شیر خشت و ترنجبین و خیارشنبر هر یک ده درم در آن مالیده صاف نموده بنوشند و غذا در آخر روز
ماءالشعیر دهند و چون هذیان و اختلاط عقل عارض شود لخلخه بارد مقوی دماغ مثل صندلین و گلاب و آب خیار و سرکه کهنه و شیر زنان و روغن گل سازند
و اطراف به آب گرم و مطبوخ بنفشه و سبوس و خطمی و اندکی نمک طعام بمالند و جراده کدو و خیار بر سر نهند و ریاحین بارده مثل بنفشه تر و گل خشخاش و نیلوفر و سیب
و گل کدو و برگ آن ببویانند و برگ بید تازه فرش کنند و گلاب پاشیده بران خواب کنند و تنقیه از آلو شیرین بقشر یا لعوق شکر سفید سازند و آب تربز پنجاه مثقال
با شکر سفید ده درم و یا آب خیار کوفته فشرده بنوشانند و نوشیدن لعاب اسبغول بجلاب نفع بلیغ دارد و اگر از صفرا باشد علاجش صرف عنایت به تبرید سر
و ترطیب آن و ریختن روغن گل و سرکه بر سر بسیار و تفریق راس به روغن بنفشه و روغن گل و روغن کدو بهر تقویت دماغ و عدم قبول آن ماده را و اسهال طبیعت
بماءالفواکه و مطبوخ آن و آب نقوع مشمش و آب انار ممصوص بشحم آنها و نوشانیدن جلاب هر صباح از تمر هندی ده درم تخم کاسنی سه درم عناب و آلو هر واحد
بیست عدد و شکر سفید ده درم و ترنجبین پانزده درم و اقتصار از هر غذا بر ماءالشعیر مطبوخ در آن خشخاش و بنفشه و عناب و سپستان است و شربت بنفشه
و خمیره بنفشه و شربت خشخاش هر کدام از اینها که بنوشند نافع است و لخلخه بارده که در دموی گذشت استعمال نمایند و جراده کدو و خیار و کاهو و عنب الثعلب سبز
بر سر نهند و بر فرش صندل و برگ بید مبلول بگلاب خواب کردن نافع بود و این حقنه در سرسام صفراوی بسیار نافع است زیرا که اسهال برفق کند و
حرارت تب را هیجان نکند بلکه تسکین آن نماید و ایضا در حمیات حاده چون طبیعت قبض باشد استعمال نمایند بگیرند سبوس گندم در صره بسته و تخم خطمی و جو مقشر کوفته
هر واحد یک کف عناب و سپستان هر یک بیست عدد و نیلوفر چهار درم سنای پنج درم و در چهار رطل آب بجوشانند تا یک نیم رطل بماند و در آن ده درم شکر سفید
حل کنند و ده درم روغن بنفشه بران ریخته حقنه نمایند و این حقنه دیگر تلطیفیه حرارت غریبه بسیار کند و تسکین عطش و لهیب نماید بگیرند آب کشک جو
و دو اوقیه لعاب اسبغول و روغن بادام شیرین و روغن کدو هر یک اوقیه و خوب بهم زده بدان حقنه کنند که این تلطیفیه عجیب لهیب حمی و سرسام و احوال آن
نماید و در سرسام صفراوی اسهال مشکل بود بهر آنکه ماده درین وقت بسوی سر صاعد باشد و بقراط گفته که سرسام بجمیع اجناس خود قتال است و در حمیات
ساده چون مریض از روشنی نفرت کند و در سر وجع دائم و ثقل یابد بحدوث سرسام تیقن نمایند خجندی گوید که در سرسام دموی فصد قیفال و اخراج خون
بقدر قوت و تلیین طبیعت به آب فواکه مثل تمر هندی و شربت آلو و نیلوفر و عناب کنند و لخالخ و شمومات بعمل آرند و از اغذیه ماءالشعیر مجمعی به آب انار دهند
اگر مهر فه نباشد والا جلاب از عناب و سپستان و نیلوفر و خمیره بنفشه و مانند آن بدهند و اگر با وی سهر بود بشربت خشخاش و از اغذیه ماش مغز بادام شیرین
یا ماءالشعیر مغز بادام و تلیین طبیعت بحقنه های لینه و مسهلات مشروبه مسهل مثل شیر خشت و ترنجبین و تمر هندی در روز پنجم و یا ششم کنند و این مطبوخ نافع
این علت است و نسخه آن همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا وزن بنفشه سه درم و نیلوفر دو درم و کاسنی دو درم هست و روغن بادام شیرین
یک درم عوض عناب و سپستان نوشته و در صفراوی هر صبح شربت نیلوفر و بنفشه دهند و برای تلیین شربت تمر هندی و عناب و بنفشه نوشانند و اگر
حرارت بسیار قوی باشد این قرص کافور دهند بنفشه نیلوفر طباشیر گل سرخ تخم خرفه تخم کاسنی هر یک سه درم مغز تخم خربزه و مغز تخم خیارین مغز تخم کدو هر یک
پنج درم رب السوس دو درم صندل سفید سه درم کافور ربع درم زعفران ثلث درم همه را کوفته بیخته قرص سازند شربتی دو درم و این حقنه نافع است بنفشه
خشک یک کف سنا سه درم ترنجبین ده درم باقی همانست که در قول ابن الیاس گذشت و نوشته که در سه رطل آب بپزند تا یک رطل بماند ابن هبة الله گوید
که اگر ورم حادث از خون باشد مبادرت بفصد قبل استحکام مرض کنند و اگر فصد دست ممکن نبود رگ پیشانی و بینی کشایند و اخراج خون بمقدار حاجت بکند فصد
نمایند و ماءالشعیر مطبوخ با عناب بنوشانند و آب انار بدهند و تعدیل طبع به آب تمر هندی و شربت بنفشه و نیلوفر یا شربت ورد کنند و اگر طبع سخت قبض
باشد شربت آلو و خیارشنبر به آب تمر هندی یا شربت عناب دهند و اگر تشنگی بسیار باشد تبرید مبرد داشته نمایند و اجازت شرب آب سرد ندهند بعد ازان
قصد تقویت سر بروغن گل مضروب بسرکه و یا سرکه و گلاب کنند و بر پیشانی صندل و گلاب و کافور طلا نمایند و اگر از مشروبات اسهال نشود حقنه لین
بعمل آرند و اگر مریض قریب بانتها رسد و بیخوابی شدید و اختلاط عظیم باشد نطول منوم که در ذیل علاج گذشت بر سر ریزند و اگر بدن ممتلی باشد

آب بر سر نباید ریخت و روغنهای سرد مرطبه بر سر مالند و اگر سهر کم نشود و شیر زنان بر سر دوشند و آنرا بروغن نیلوفر و بنفشه و بینی چکانند و مریض را بر بستر نرم
بخوابانند و چون صلاح باید بمزورهٔ ماش و کدو و اسفاناخ غذا سازند و اندک پست جو مغسول با آب گرم بنشکر یا آب سرد بدهند و چون آثار صلاح پدید آید و تپ ساکن
شود غذا بمزورهٔ سماق و یا مزورهٔ حصرم و یا اسفاناخ سازند و کاهو خورانند و چون این ایام بگذرد و بصحت عود کند در حمام داخل نمایند و بچوزهٔ مرغ و دراج و ماهی
صغیر غذا نمایند و از غذای بسیار حذر کنند تا در معده فاسد نشود و بتدریج اعاده بعادت نمایند انطاکی گوید که در سرسام مبادرت بفصد کنند و تبرید
باخراج ماده بدانچه تعدیل او کنند از مسهل و غیره باید کرد و سعوطات نیکوست اگر در برسام بسبب احتمال عطسه که آنرا مضر است و صاحب سرسام حار تکثیر
تناول پست جو و شرب آب آن نماید و ماء القرع مشوی بعد طلای آن بآرد جو بسرکه سرشته و خوردن عدس بروغن بادام و طلای سر بجرادهٔ کدو و روغن گل
و شیر زنان و زعفران مجرب است و شستن پاها بطبیخ سدر و نمک و شیر و هر گاه فرط بلیت متمادی گردد و در قوت احتمال باشد فصد رگ پیشانی و حجامت ساقین
نمایند و درین وقت بنفشه و انچه ازان سازند بکثرت خورانند گیلانی می نویسد که سکنجبین درین مرض باید که بسیار اندک استعمال نمایند زیرا که اکثار ازان دماغ
و عصب را ضرر دارد و معده را کاشر است الوان ازان بسیار نیک است هرگاه درین با وجود قمع و تبرید ترطیب و تسکین و منع بخار و ازلاق و تلیین طبیعت است و درین
لذع نیست که دماغ را و انچه متصل بدانست ضرر رساند و ایضا می باید که کثرت عوارض نکنند و چون استعمال نمایند باید که ترشی او قوی نباشد و نه صرف بود بلکه
مخلوط کنند بچیزیکه تعدیل او نماید و تبرید مفرط هم استعمال نباید کرد و حذر از شراب اولی است و اگر چه ممزوج باشد و از همه انچه اعانت بر جذب مواد بسوی سر کند و از
جمیع مسخنات دماغ و مضعفات آن اجتناب باید کرد و در سرسام صفراوی حاجت بحقنه شدید تر بود زیرا که از شان او است تحرک بسوی فوق و مسهلات قویه اگر چه حار
دارا شهر به نافعه آن شربت صندل است و ماء القرع بآب غوره و شکر و ماء الشعیر رقیق بروغن بادام و شکر و بعد نضج تلیین طبیعت سحر گاه قرص کافور دهند و هنگام
خواب دو درم اسپغول بجلاب یا بریجور رانند و طالب خواب باشد مسلمه مثل شربت خشخاش و شربت نیلوفر و شربت کاهو نمایند و یا تخم خشخاش و تخم کاهو سوده ده
در ماء الشعیر بپزند و طلای پیشانی بشیر اطرافیون و مثل او کافور سازند و حقنه ملین مبرد و مرطب که درینجا استعمال کنند چنین است و نسخه آن همانست که در قول جرجانی
گذشت و دران سفیدهٔ بیضهٔ خام داخل است و باید که شربت خشخاش بعد تنقیه دماغ و لین طبع دهند هنگام قرب منتهی بنوشانند و علاج قسم دموی اینست که قبل
از زوال عقل فصد قیفال نمایند خصوصا اگر مریض را فصد آن عادت بود و اخراج خون بسیار در دفعات بدو روز یا سه روز بقدر قوت کنند و باید که تعویل
بر قوی نمایند چه اگر قوی بود مریض سالم گردد و اگر بخلاف این باشد لا محاله بمیرد و در اکثر قوت قوی از قوت افعال اعضای رئیسه شناخته می شود و پس اگر عقل
و حس و حرکت صحیح باشد دماغ صحیح بود و چون نفس و نبض صحیح طبیعی باشد قلب صحیح بود و اگر اشتهای طعام صحیح باشد جگر صحیح قوی بود و هر گاه این امور
بخلاف آن باشد این قوی ضعیف بود و چون از فصد عروق دست مانعی باشد بر ساقین حجامت کنند بعده میان هر دو شانه بعد ازان بر نقره و فصد
رگ پیشانی و بینی و هر دو رگ زیر زبان کشایند و خون بقدر امکان بر آرند و اگر فصد این عروق باخراج دم باحتیاج کفایت نکند فصد صافن نمایند تا جذب
خون باسفل نماید و بعد فصد در اول امر سکنجبین خصوصا معمول از پوست بیخ کاسنی و تخم آن اقتصار نمایند و بعده در روز غذا ماء الشعیر رقیق مفرد یا سکنجبین سازند
اگر سرفه و ضعف در معده نباشد و اگر خوف ضعف بود نان مغسول و بقول و حبوب بارده مثل چقندر و کاهو و سرمق و ملوکیه و قطف و اسپاناخ و کدو و خیار و قثا و ماش
و عدس مقشر و جو مقشر معمول بآب میوه های ترش مثل آب غوره و انار و ریباس و به و سیب اگر طبع نرم بود و اگر قبض باشد آلو بخارا و تمر هندی دهند و اگر
طبع مائل بقبض باشد هر روز آب آلو با ترنجبین و یا شیرخشت بنوشانند و اگر طبیعت نرم نشود حقنهٔ لینه یا شیاف استعمال نمایند و اگر احتیاج زیاده اسهال
باشد ماء الفواکه و بنفشه و لعاب و خیارشنبر و غیره دهند و از غذا ابتدا ماء الشعیر مرکب بعناب و آلو در روزی یکبار یا دو بار اقتصار ورزند اگر طبیعت قبض باشد و
بزرشک یا سماق یا به یا غوره دهند اگر طبع نرم باشد و بعد زمانه ابتدا ماء الشعیر غلیظ تر دهند و تغلیظ آن بتدریج افزایند تا آنکه مرض بانتها رسد و وقت بحران حاضر شود و وقت
انتها تدبیر غذا بطریقیکه در قول صاحب کامل گذشت باید کرد و چون بصحت عود کند از تناول غذای کثیر و امتلاء و مشی در آفتاب و از تعب و از خوردن حلاوات و از تخمه و جماع
و حرکت بسیار اجتناب نمایند مؤلف خلاصه گوید که در سه روز اول رگ قیفال زنند و عرقیات مناسب با شربت عناب و بنفشه و نیلوفر و لعاب اسپغول

و خاکشی و بهدانه و رب السوس و تخم خطمی و بهدانه ایرسا و چهار مغز فلوس پانزده درم شیرخشت ترنجبین هر یک ده درم خمیرهٔ بنفشه هفت درم گلقند شکری ده درم ریوند خطائی
نیم مثقال روغن بادام نیم مثقال و این مطبوخ از مجربات ست سنای مکی یکجزو گل بنفشه برسیاوشان گاوزبان هر یک نیم جزو مویز منقی عناب زرشک هر کدام
بقدر مجموع باده چندان آب بجوشانند تا ربع بماند صاف نموده کشنیز خشک تخم کاسنی تخم خیارین تخم خرفه مغز تخم کدو هر یک سه درم کوفته در رطلی از آب فاکوره بیندازند
و تا دو ساعت نگهدارند انگاه صاف کرده بنوشانند فانه من الخواص العجیبة و اگر طبع در غیر روز بحران نرم شود سویق شعیر با گل ارمنی و صمغ عربی یا قرص طباشیر
بربرب به و رب سیب و گلاب بدهند و صندل و گل سرخ با گلاب و آب برگ انگور بر شکم ضماد کنند و اگر مرض بطول انجامد بیرکیه در قول انطاکی گذشت بعمل آرند
و باشد که در آخر سرسام زبان بسبب نزول ماده گرفته شود و بیمار بتکلم قادر نباشد درین وقت از گل بابونه و اکلیل الملک و سبوس گندم و گل بنفشه بر سر و
گردن نطول نمایند و سر بخار آن دارند و گاهی دیده شده که مادهٔ سرسام بحران انتقالی بقحف ریخته در زیر جلد باعث اورام عظیمه صلبه گردیده و از مداومت
نطلیه آب کشنیز تازه تحلیل رفت و در غذا عدس با سرکه بغایت مفید است اسحاق گوید که این حقنه مرطب بابس مسکن حرارت در سرسام صفراویست ماء الشعیر
سی درم روغن گل ده درم لعاب اسپغول بست درم نیم گرم حقنه کنند و گاهی خمیرهٔ بنفشه یا ترنجبین قدر حاجت اضافه کرده میشود و این حقنه جید است
عناب سپستان هر یک ده عدد چقندر ده درم بنفشه خشک پنج درم نیلوفر سه درم چقندر با سبوس قبضه لطیفه جوشانیده صاف کرده بست درم ترنجبین یا شیرخشت
و فلوس خیارشنبر ده درم روغن کنجد پنج درم بورهٔ ارمنی یکنیم درم و این حقنه صاحب سرسام را در روز ششم بخورانند شیرخشت ده درم تا پانزده درم تمر هندی
منقی پانزده درم خمیرهٔ بنفشه پنج مثقال گلقند ده درم راوند نیم مثقال و این مسهل در روز دوازدهم یا شانزدهم داده شود و فلوس خیارشنبر ده درم
تا ده مثقال گلقند پنج مثقال شیرخشت ده مثقال خمیرهٔ بنفشه ده مثقال ریوند چینی نیم مثقال روغن بادام یک درم باذن الله تعالی نفع بخشد

علاج فلغمونی و شقاقلوس دماغ

علاجش مثل علاج سرسام دموی کنند لیکن در فصد مبالغه نمایند و فصد عروق زیر زبان و چهار رگ و عروق جبهه و پس گوش بعد فصد سر و بسیار نافع است
و حکیم علی نوشته که در فلغمونی مبالغه در امالهٔ مواد بسوی اسفل از وضع محاجم اولاً بر کتفین پس بر جنبین پس بر خاصرتین پس بر ورکین پس بر فخذین پس بر ساقین
نمایند و بر ساقین بشرط نیز بعمل آرند و این بعد فصد اولی و ایضاً در استعمال شمومات بارده مثل صندل و کشنیز سبز و گل کدو و خیار و چکه و کافور و امثال آن
و کذلک در نطوخ اطلیه و اضمدهٔ بارده و منومه بر سر چنانچه در حمره مذکور گردد مبالغه کنند و صاحب اقتباس گفته که فلغمونی و شقاقلوس نیز از اقسام سرسام حقیقی است
و سبب فلغمونی تعفن خون است و سبب شقاقلوس خون گرم با ترکیب سودا بود و علاجش بسرسام دموی و سوداوی نمایند

علاج حمره و جمرهٔ دماغ و قوباء آن

علاجش بعینه علاج سرسام صفراوی ست مع زیادتی ترطیب کثیر و دوام ربط اطراف و فصد چهار رگ و این ضماد علاوه بر آن نافع حمره است آرد ماش آرد جو در روغن گل
و شیر زنان و زردهٔ بیضه نیم برشت آمیخته بر پارچه کتان مالیده بر سر نهند و ساعت بساعت تبدیل نمایند و این ضماد در ابتدا استعمال کنند جراده کدو و خیار پوست
خربزه عنب الثعلب برگ کاسنی گل بنفشه کوفته اقاقیا داخل کرده ضماد نمایند و این ضماد در انحطاط استعمال میکنند آرد ماش بقدر کف گل بنفشه مثقال فاوانیا دانگ
کوفته بشیر زنان و روغن گل و زردهٔ بیضه آمیخته بر پارچه طلا کرده بر سر گذارند و این طلا نافع است صبر زعفران اقاقیا فوفل گل ارمنی شیاف مامیثا صندل سرخ
کوفته با آب کاسنی تازه و آب عنب الثعلب سبز آمیخته بر سر طلا کنند. و صاحب اقتباس این را نیز قسمی از سرسام غیر حقیقی نوشته و گفته که اول فصد قیفال کنند و
بفاصله دو سه روز رگ پیشانی و یا بینی کشایند پس بمعالجه سرسام صفراوی پردازند و شیخ میفرماید که علاج حمره و قوبای دماغ بعلاج صبار نمایند طبری و
گیلانی گویند که حمره بجای صماخ چون حادث گردد و در سایر اعضای ظاهری حس منقسم باو قسم می گردد یکی منبسط زیر جلد و درین حمرت در جلد ظاهر میگردد
و دوم فرو رفته در عمق لحم و این را جمره بجیم نامند و جمرهٔ فلغمونیه نیز و این را بجهت مشابهت بجمرهٔ نار و حرکت آتش در حرقت و التهاب بدان نامیده اند
و این نوع گاه عضو را فاسد میکند و اماتت آن مینماید و گاهی زائل میگردد بحسب قلت ماده و کثرت آن و خبث و صلاح آن و سبب این مرض خونی است

که باختلاط صفرا فاسد میشود و منبسط میگردد و جوش میخورد و رگهای باریک رامی شگافد پس بسوی لحم و عصب و عظم میریزد و چون این حالت در دماغ پیدا شود
و آن ارتقای خون فاسد باختلاط صفرا بسوی بعض اجزای دماغ یا اکثر آنست نوع واحد گردد و آن است که در حجاب منبسط میشود پس در انجا اندر غشا است
موضوع بر قحف و یا در غشای موضوع بر دماغ و یا در بن سر و منبسط گردد و با این خون فاسد در عروق دماغ حاصل شود و اما قسم دوم که آن عمیق است در دماغ
عارض نمیشود زیرا که قبل از آنکه در دماغ فرو رود مریض را هلاک میکند چه دماغ متحمل مثل این الم نمیشود نمی بینی که اکثر بمشارکت عضو بعید متألم میگردد و فکیف
که او بنفسه متألم شود و مادهٔ حاده اکال او ورم کند و فرق میان این مرض و قرانیطس حار آنست که آن عقل را زائل میکند و با وی تپ مطبقه میباشد و چشمها
سرخ میگردد و با این علامت تپ و زوال عقل نمیباشد بلکه مریض در سر خود آتش با تپ مییابد و بران طاقت صبر و قرار نمیدارد و علاجش آنست که فصد قیفال
و رگ پیشانی و رگ منخرین و هر دو رگ زیر زبان بحسب امکان و مطاوعت قوت یکی بعد دیگری بگشایند بعده بشربت ها از شعیر و اغذیهٔ مرطبه مثل کاهو و قطف
و کاسنی و حریرهای معمول از نشاسته و روغن بادام لزوم نمایند و نظر بسوی چیزهای سرخ براق برای جذب مادّه بسوی ظاهر مشاهدت نمایند و لزوم این ضماد برگ
نمایند چراده کدو مغز خیار برگ عنب الثعلب صندل سفید حضض اطراف بید برگ بنفشه نیلوفر برگ مغول بقا دیر لائق حالت گرفته با رب سوده با سرکه آمیخته بر سر ضماد
کنند و یا سفیدهٔ تخم مرغ را با روغن گل خام آمیخته سرد نموده بر سر گذارند و هر ساعت که گرم گردد تبدیل نمایند و باکی نیست که بالای ضماد ندکور اندکی روغن بنفشه چکانند
الا بیا وقت ظهور نقصان و کمی درحالت بعده جو مقشر و برگ بنفشه و نیلوفر هر واحد کف کبیر پوست خشخاش سبوس گندم هر واحد کف برگ عنب الثعلب دو کف
بپزند تا مهرا شود پس صاف کرده نیم گرم بر سر ریزند و ثفل آن بکسیار سر نهند و اگر بینند که ازین بیمار را افاقت می شود و در هوا سر و کنند پس بر سر ریزند و هر روز
بدفعات متوالی و بهترین چیزها که درین مرض استعمال کنند این ضماد است بگیرند برگ عنب الثعلب و تخم آن و سبد سپید سپیده و هر دو را نرم کوفته در سرکه ممزوج
نموده روغن بنفشه بچشانند تا مثل مرهم گردد بعده اندک آرد جو و سویق او آمیخته مثل خاگینه کنند و بر سر از آن خضاب غلیظ نمایند و چون مرض اختلاط یا بود
قلق زائل شود و در قاروره آثار نضج پدید آید اگر قوت مطاوعت کند این مطبوخ مسهل دهند برگ عنب الثعلب برگ خطمی برگ خبازی هر واحد دسته تمر هندی
سی درم ترنجبین بست درم آلو بست عدد عناب یک کف سپستان یک کف و اگر قوت شامی بهم رسد دو کف کبیر همه را با سقوط مطبوخ جوشانیده صاف نموده
شربتی از آن بقدر قوت علیل فصل گرفته هفت درم فلوس خیار شنبر در آن مالیده نیم گرم بنوشانند و اگر قوت کفایت کند دو سه بار این مطبوخ استعمال کنند
و هر گاه اندک بقیهٔ مرض بماند این سعوط بکار برند بگیرند شیاف ابیض که در آن افلیمیا نباشد و انزروت او لبشیر خر پروده باشند بقدر طسوج در شیر
دختران حل کرده اندکی روغن بنفشه یا روغن نیلوفر و روغن کدو یا روغن تخم خیار به آن انداخته بهم زنند و صاف کرده قدری سرد نموده سعوط کنند پس اگر ازین راحت یابد
و در چشم او اشک نیاید لزوم این سعوط نمایند که مریض ازین صحت یابد و اگر اشک سائل شود و از آن راحت نیابد شیر دختران از پستان بر سر دوشند و نهادن پارچه
مبلول تاب طلع و گلاب با اندک سرکه در روغن گل بهم آمیخته بر سر لزوم نمایند و مسکن و خوابگاه مریض در جائی که در آن هوا سرد بسیار آید مقرر سازند و از مشی و آفتاب
و قرب آتش حذر کنند و بنفشه و نیلوفر آب سرد پاشیده بو یانند و اگر صاحب این مرض را آب عصی الراعی با شیر دختران سعوط کنانند اثر نیک بخشد و گاهی عصی الراعی
و طحلب و برگ اسطوخودوس سائیده قدری سرکه آمیخته بر سر ضماد میکنند و این ضماد در اول این مرض و در آخر آن نیکو است و اما اسطوخودوس حاجت استعمال ندارد
مگر در آخر این مرض و اگر با این علامت در ابتدا تپ لازم گردد و بیهوشی مریض نیشش خفیف ظاهر شود و بی شک علیل هلاک گردد و اگر چهره او مع ظهور تپ زرد گردد و
اسهال او را عارض شود و خلاص یابد و این مرض از امراض مشتبه است باید که هنگام وقوع آن تامل تمام در علامات و حالات آن نماید سمرقندی در شرح اسباب
نوشته که دیدم این مرض را مع علامات او که بعد فی بر نهار حادث شده بود و تپ نیز با آن اشتعال داشت و سیاهی چهره رسیده بود و علاجش بنوشانیدن ماء الشعیر
و ماء جبن و ربائی نمودم و صحت یافت و حمره که بکودکان افتد چیزش علاج علامات آن گذشت که بعد آن بیشتر غشی می باید بهر آنکه از قانون و شرح آن حمره و عطاس
در صبیان مرض واحد ظاهر میشود رازی در حاوی کبیر نوشته که گاه مرضی شبیه بقرانیطس بغیر تپ عارض میشود و در آن اولا در آن افرغیر حمی و لیکن خالی بودن آن از ورم است
لیکن با قلق شدید و جهیدن بود که صاحب او را قرار نباشد و خواهد که بر دیوارها بر جهد و گاه بر بستر نغلطد و گاه بقوت بنشیند و گاه سر به ضعف

بیفتند و معذلک در نبض او تغیر متواتر و سرعت عارض نشود و بول او رنگین نگردد و باشد که ضجر و غم باشد و نفس تنگ شود و تشنگی بسیار بود و اگر آب بنوشد بسرفه خارج گردد و این مرض اکثر در یک سال و در قتل کند و گاهی تا چهار روز بکشد و احدی از ان نجات نیابد بلکه چهره و زبان سیاه شود و چشمهای ایشان باز ماند و حال آنها مثل حال باهو فیهن بود و بعد از ان حرکات ایشان سست شود و نبض ساقط گردد و بمیرند و اکثر موت آنها با ختناق بود و شیخ سفر باید بعید نیست که سبب این علت مشارکت دماغ بعضوی دیگر کریم مثل عضل نفس باشد چون اثر تشنج با فساد و دیگر مثل خناق عارض شود و مشارکت با دماغ گردد و افراط شوش و فاسد گرداند و عقل مختلط گردد و عطش بتخفیف نواحی راس و حلق و صدر عارض شود و لهذا بشرب آب ساکن نگردد و قرشی میگوید که این مرض را اکثر دیده ام هنگامی که وبا عارض می شود و احدی را ندیدم که از ان خلاص یافت و کسی را ندیدم که در اول روز از ان بمیرد بلکه هر کسی را که این مرض عارض میشود و ضجر و قلق آنرا اشتداد می نماید و قرار نمی یابد و بر یک شکل قائم نمی ماند بلکه بر فرش و بستر خود منقلب میگردد و گاه بقوت و سرعت حرکت میکند و گاه یکبارگی ایستاده میشود و همواره حال همچنین می باشد تا آنکه سست میگردد و می میرد و زبان بعضی با شکل سیاه میگردد و بعضی را این وقت قرب موت عارض میشود و اطبا از مشاهده این مرض حیران میشوند و اکثر بر نفس نسبت می کنند که او این افعال باختیار خود می کند بارادت اظهار آنکه مریض است و در نفس الامر چنین نباشد پس گاهی بعض اطبا همین اعتقاد میکنند تا آنکه مریض می میرد و کسانی را که من مشاهده کرده ام احدی را از ایشان ندیدم که عقل آن ظاهر اختلال گردد بلکه اکثر از ایشان از افعال خود که میکنند عذر می نمایند و می گویند که از شدت کرب بر نفس خود قدرت نداریم و اکثر کسی که بدن آنها می کند در ان از افعال جهت تغیر نمی یابد و لهذا اکثر مردم بیان زیاده بود و تحقیق صدق کلام مریض درین باب نمی کنند [illegible] و این مرض عارض می شود وقتی که عفونت شدید و قرب بیمار می شود و از ان انطفای حرارت غریزی لازم می گردد و [illegible] در نفس تنگی عارض می شود و بسبب تخفیف اعصاب صدر که بنا بر قوت حرارت و چون این اعصاب خشک می شوند [illegible] باشد و لهذا اکثر موت ایشان با ختناق میباشد بسبب انطفای حرارت غریزی و نبض ایشان را تواتر و سرعت عارض نمیشود بنا بر آنکه حرارت غریبه تا بجگر و مجاری بول نمی رسد و لهذا بول از مجرای طبیعی متغیر نمیشود و گیلانی می نویسد امید هست که بر قرشی این امر مشتبه باشد زیرا که در تپ وبائی نیز اکثر این اعراض می باشد و گاذرونی بعد نقل قول رازی و شیخ و قرشی نوشته که این اقوال از عجائب عجیبه است و مثل این نه در کتب اطبا دیدیم و نه از آبای اولین خود شنیدیم

علاج سرسام سوداوی

و این کمتر افتد و اشد آفت و ابطای برء است و بمالیخولیا میگراید پس فصد و تبرید و ترطیب دماغ از ادویه و ماء الجبن کنند و پس از نضج ماده مسهل سوداء حب افتیمون تنقیه نمایند و بتبرید و ترطیب ماء الشعیر بشیره خشخاش و ترنجبین و جهت تلطیف و تلیین ماده سکنجبین که بسیار ترش نبود مناسب است و بعد تنقیه ضمادات و نطولات مرطبه بکار برند و ضماد مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و نیلوفر و بنفشه هر واحد یک توله سائیده در شیر دختر یا شیره تخم کاهو آمیخته نیز برای سرسام سوداوی و صداع یبسی و خشکی بینی و دماغ فائده تمام میکند و نطول بابونه نمام گل سرخ اکلیل الملک برگ خشخاش برگ چقندر [illegible] بعد تنقیه نافع و بعضی شبت و عنب الثعلب گل بنفشه تخم خطمی حلبه اسطوخودوس نیز افزوده اند و ایضاً بابونه شبت ریحان بنفشه گل نرگس در آب شیرین بپزند و روغن بابونه روغن کنجد روغن بادام شیر دختران داخل کرده نیم گرم بر سر نطول کردن سود مند است و هر چه در علاج امراض دماغی سوداوی و صداع سوداوی مذکور شد بعمل آرند و روغن کدو و بنفشه و نیلوفر و بابونه بشیر زنان بر سر مالند و ایضاً روغنهای مذکوره و شیر دختران در گوش و بینی چکانند و در تنویم حیله کوشند و باقی تدبیر حسب حاجت از سرسام صفراوی بر گیرند و غذا ماء الشعیر و برنج و مانند آن دهند و در انحطاط مرض گوشت حلوان و بچه خروس دهند و از غفصه [illegible] بسیار شنع کنند اقوال عمده صاحب اقتباس می نویسد که اول رگ باسلیق وقت صبح زنند و وقت شام رگ صافن کشایند و جهت تبرید و ترطیب دماغ روغن بادام و کاهو و شیر زنان برابر گرفته در بینی و گوش چکانند و بر تارک سر مالند و شیره خرفه و خیارین و مغز کدو هر یک نه ماشه و تخم کاهو هفت ماشه در گلاب و بید مشک هر یک هفت توله شربت نیلوفر شربت صندل ترش هر یک دو توله داخل کرده بنوشانند و غذا شیر برنج یا حلیبه شیر برنج و یا آش جو با شربت نیلوفر و انار شیرین دهند و چهار پنج روز همین تدبیر بعمل آرند که بهوش آید پس تنقیه بدن و دماغ

بیمار انجبین کنند و بعد از فراغ ازان بنابر تعدیل مزاج خمیرهٔ صندل ترش بنسخهٔ رازی همراه عرق شیر علویخان بکار برند خجندی گوید که نضج ماده بمطبوخ بنفشه
و اصل السوس مقشر نیم کوفته و گاوزبان هر یک ده درم و شکر سفید ده درم نمایند و غذا ماء الشعیر و نخود بروغن بادام دهند و بعد ظهور نضج تام در قاروره مسهل بمطبوخ
بنفشه نیلوفر تخم کاسنی اصل السوس تخم کشوث هر یک دو درم مویز منقی ده درم سپستان اسطوخودوس هلیله کابلی هر یک ... درم شاهتره یک قبضه عناب ده عدد
فلوس خیارشنبر ده درم ترنجبین گلقند هر یک پانزده درم روغن بادام یک مثقال بدستور معهود مرتب ساخته دهند و غذا ایضا امال در آخر روز ماء الشعیر مع نخود ...
و این نطول نافع این مرض است بابونه شبت شاهتره بنفشه مساوی جوشانیده نطول کنند و تدهین سر با دهان فاتره مثل روغن بادام و روغن بنفشه نمایند
و در نسخهٔ ابن الیاس در مسهل مذکور سنای مکی هشت درم گل سرخ پنج درم بادرنجبویه دو درم عوض شاهتره و عناب و گلقند است و در نطول ریحان بجای شاهتره
طبری گوید که در سرسام سوداوی ترک استفراغ ادویه اول مرض البته واجب است بلکه لازم است ماء الشعیر بجلاب و شکر نمایند و غذا ایضا ... مرطب مثل ماش
و اسفاناخ و مانند آن دهند و هرگاه در قاروره نضج ظاهر شود تنقیه باین مطبوخ نمایند سپستان اصل السوس مویز منقی هر واحد پنج درم عناب سپستان
آلو شیرین هر واحد بیست عدد ترنجبین بیست درم برگ بادرنجبویه یک کف همه را بدستور مطبوخ بپزند و شربتی ازان حسب قوت مریض صاف کرده ...
فلوس خیارشنبر دران مالیده اندک روغن بنفشه بران ریخته بنوشانند و یا در حاقن ادویه کنند اگر از شرب او امتناع باشد و این مرض را اعراض عجیبه باشد
ظاهر شود از هجوم مریض ... تعجب شود و انبساط و نشاط او کسی که قریب او باشد و گاه از دندان بگزد و هرچه زیر دندان او آید قطع آید و چون اشتعال
این فعال ظاهر شود پس سبیل او آنست که بسته شود و تیمار نمایند تا ازان باز مانند و هرگاه در مرض اختلاط پدید و مرتبه دیگر استفراغ ماده نمایند اگر قوت او متحمل آن باشد
و شیر بز یا شیر دختران بر سر دوشند و بر بینی هم ... نمایند ... تا ... بمالند تا متحلل گردد و بعد ازان برگ خبازی و برگ کاهو بارگ
سائیده بر سر نهند و بالایش شیر ... گذارند و روغن بادام روغن کدو و روغن تخم خیار در بینی چکانند و چون علامت منفعت گردد از خروس خصی و دماغ جدی ...
غذا سازند و از فواکه سیب شیرین و خوشبو بخورانند و از جماع البته منع کنند تا آنکه قوت حاصل گردد و بغذاهای لحم رجوع کند و آبزن و حمام لازم گیرند و در وقت غلبه
مرض از سماع نغمهای نیک باید کرد و نزدیک او کسانی باشند که ازان انس و محبت داشته باشند و همچنین در سائر انواع این مرض زیرا که سود است و سخن
خوب و تسکین نفوس آنها از ضرورات است سدید گوید که علاجش با استفراغ بدن از مطبوخ افتیمون کنند و اگر مادی باشد این حقنه بعمل آرند تخم حنظل بسفائج
و افتیمون و بوزیدان جوشانیده در آب آن روغن بابونه آمیخته حقنه کنند و ماء الشعیر با شربت نیلوفر و لعاب اسپغول بجلاب و ماء الجبن بنوشانند و آبیکه در ان جو مقشر
کوفته و گندم و نیلوفر و بنفشه و گل سرخ جوشانیده باشند بر مقدم سر ریزند و روغن بنفشه و نیلوفر نیم گرم بر سر مالند و چون مریض صلاح یابد در حمام داخل کنند و نخود و
مرغ و لحم خرفان غذا سازند و شراب ممزوج بنوشانند و بکثرت خواب امر فرمایند ایلاقی گوید تا وقتیکه علامات نضج ظاهر نشود استعمال حقنه یا مسهل جائز نیست
و تا ظهور نضج ماء الشعیر و تنقیه ممزوج بجلاب بنوشانند و بروغن بنفشه و کدو و گل سرخ نمایند و شیر زنان بر سر دوشند و بدانچه در سرسام صفراوی گذشت عمل است
شاید گیلانی نیز نوشته که تدهین کف پا و ناف و مقعد مریض در شب بروغن تخم کدو یا روغن بنفشه نافع است و بعد ظهور نضج مطبوخ افتیمون بنوشانند و ماء الجبن
دهند و اصلاح مزاج باشیای مرطبه که با وی ادنی اسخان باشد باید کرد و آب مطبوخ اشیای مرطبه باندک محللات بر مقدم سر نطول نمایند

علاج سرسام بلغمی

کرشی گوید مانند اگر مانعی نباشد اول فصد کنند و بهر نضج ماده منضج بلغم دهند و منضج از بادیان یک مثقال اصل السوس مقشر نیم کوفته سپستان هر یک سه درم
پوست بیخ کرفس یک درم جوشانیده صاف نموده یک نیم اوقیه گلقند حل کرده باز صاف نموده با دو اوقیه سکنجبین بزوری صبح نیم گرم نوشانیدن نیز مفید بود و اگر تپ
زیاده باشد گلقند دو توله در عرق عنب الثعلب و عرق بادیان هر یک پنج توله مالیده نوشانند و نطول از حب الآس جوشانیده روغن گل و سرکه آمیخته بعمل آرند و یا شونیز و سعوط
و ضماد بکار برند و پر مرغ بعسل و خردل آلوده در حلق انداختن قی آورند و پوست سر بزغاله گرم گرم بر سر بستن از مجربات ابن بیطار است و معمول آنست که مرغ خانگی
یا کبوتر بچه ذبح نموده بنوعی که خونش بیرون نرود بر سر مریض انداخته شگافته گرم گرم بر سر بندند و هرگاه سرد شود تبدیل نمایند و در ابتدا پارچه بسرکه با دو روغن آن

روغن گل یا روغن سوسن نیم گرم کرده بر سر نهند و روز سوم بجای سرکه سرکه عنصل نمایند و جند بیدستر قدری بیفزایند و با پودینه زیاده کنند و ضماد بوی سوخته بسیار
با سرکه سر شته بر سر نافع است و این ضماد و الدقلو بخان لیناپیت سود میدهند کما فریون گل بنفشه اسطوخودوس هر یک دو مثقال جند بیدستر یک دانگ سبوس گندم
صلیبایه یک درم و دانگ باشد مقشر بقدر یک کف کوفته بیخته به روغن گل و نار دین هر یک پنج مثقال شیر زنان بقدر حاجت سرشته یک عدد آمیخته بالا آرند و اگر حاجت
و پودینه بری و بابونه و مرزنجوش و بادیان در سرکه کهنه بپخته مقابل بینی بخور دهند روز سوم و بعد آن مفید بود و اگر عنصل تازه سائیده با سرکه آمیخته بر ساق و ران
و قدم ضماد کنند جذب ماده باسفل کند و ایضاً از بهر جذب ماده حقنه های حاده و حمولات قویه و بستن ساق و ساعد و مالیدن پا و پای بکار برند و اگر به سر و سخت باشد
و عرق بادیان یا گاوزبان و عناب الثعلب بنوشانند و از شیر تیزشیما اجتناب نمایند و چون درخواب مستغرق شود بدادن آوازهای قوی و تحریک شدید آن بهرحیله
بیدار سازند خصوصاً وقت درد و مدام اطراف او را از چیزی درشت نمسحی چندان بمالند که بیمار الم آن دریابد و بیدار ماند و حجامت بغیر شرط بر پاهی نهند و بایکه در انواع ادویه
حارّه جزایر بپخته باشند بشوینده و شمیم گاه مرض بانتهارسد ضمادات محلل صرف مثل جند بیدستر و پودینه و صعتر و حاشا و عاقرقرحا و خردل مع عرق صلیب بآب تمام یا مرزنجوش
بالقدری سرکه عنصل تربیت بی امتزاج روا مع استعمال نمایند و بعد انضاج تام بروغن تلخ و مسهل بلغم حسب الایارج تنقیه نمایند و در صورت بیهوشی آب نیم گرم و نمک اول حقنه کنند
تا افاقه شود و پس مسهل بدهند و بعد از تنقیه و مفارقت تپ فلاسفه و جوارشات مقوی دماغ مثل جوارش مصطکی و عنبر یاد و اوالمسک معتدل بدهند و با جوارش جالینوس
با عرقیات و گلقند و یا جوارش عود با عرق گاوزبان و عنب الثعلب و کیوره و شربت بزوری معتدل بخورانند و گویند که جند بیدستر را خاصیت است در تقویت عصب
با وجود نفع او درین مرض پس استعمال او یا با ادویه مسهله و غیر مسهله بدون او ادویه حسب مقتضای حال اولی است و غرغره منقی دماغ و نطولات قوی التحلیل بعمل آرند
و ایضاً تسخین دماغ و تحلیل ماده باقی عطوسات مثل کندش و جند بیدستر و فلفل و شونیز و مشک بکار برند و چون نسیان لازم این مرض است مدام بیمار را بشرح بولی
و براز تکلیف خود را باید ساخت و نطولات مدر بول بر مثانه او باید بست و غذا از اول تا انتها آب نخودی حلوان یا چوزه مرغ یا نخود آب با زیره پخته و در انحطاط شله
یا شوربای کبوتر و گنجشک و خروس و دراج و تیهو با مصالح حاره شیبت بدهند و باقی تدبیر از علاج امراض دماغی ورمی بلغمی و علاج صداع بلغمی حسب حاجت بر گیرند

اقوال اکابر سویدی نوشته که خردل کوفته با آب فرنفلی که آن غیر مشک است بعد حلق راس بر یافوخ ضماد کردن مجرب من است و از حکمای دیگر نقل کرده که ضماد
عصاره تمام با سرکه و روغن گل یا گلاب و کذا نمام کوفته با سرکه پخته و روغن گل آمیخته و کذا نسرین مطبوخ با سرکه و کذا انجیر منقوع بعسل تا آنکه نرم شود با خردل سائیده
بر یافوخ و کذا جند بیدستر با سرکه و روغن گل حل کرده بعد حلق راس و کذا پودینه بستانی بجند بیدستر و سرکه و روغن گل و کذا اطلای سرکه عنصل در روز و شب
چند بار و کذا ایارج لوغاذیا با سرکه و روغن گل در حمام و کذا موی سوخته انسان بجند بیدستر چهره و یافوخ و کذا بابونه و کذا برگ فنجنگشت و تخم او با سرکه و زیت
و شرب و ضماد آب نعنع بستانی با سرکه و روغن گل و شرب و ضماد و شم قسط و شم خردل و یا شونیز بریان کوفته در پارچه بسته مدام و یا موبیزج بار یک سائیده در
خرقه بسته و اکثر و یا جند بیدستر و شب چند روز چند بار و یا پودینه کوهی و دشتی بدستور و یا حاشا بدستور و شم و ضماد پودینه مع جند بیدستر و کذا حاشا تنها یا بروغن بان و
سرکه و سعوط نسرین با سرکه و نطول جند بیدستر و سرکه و روغن گل حل کرده بیشانی و یافوخ و دلک اطراف بنطرون و زیت و با تخم انجره نیز آمیخته و یا تخم انجره
و نطرون و عاقرقرحا و تدهین اطراف بعاقرقرحا و زیت و نطرون و تکمید بسجاده سن و نمک گرم کرده و بعد حلق راس و شرب سنا و یا جند بیدستر و یا صبر و یا فلفل سفید
بجند بیدستر و با ماء العسل هر واحد و غرغره خردل با آب بادیان و کذا پودینه و حاشا و فرفیون به روغن گل و سرکه و کذا الحلبیح و پودینه تنها و کذا سکنجبین عنصلی و غذا شیره
مغز بادام بماء العسل هر واحد نافع لیثرغس است مصنف گوید که اول بهر نضج ماده شربت اصول علویخان یک تولہ یا دو تولہ گلقند عسلی دو تولہ با بیان شده بالا
شربت اسطوخودوس منضج چهار تولہ در عرق بادرنجبویه و عنب الثعلب هر یک نیم تولہ داخل کرده بنوشانند و یا این ماء الاصول هندی پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی هر یک شش ماشه
اصل السوس مقشر بیخ کرفس هر یک هفت ماشه فقاح اذخر انیسون هر یک چهار ماشه مویز منقی یکتوله اسطوخودوس نه ماشه انجیر زرد چهار عدد بادرنجبویه پنج ماشه گلقند عسلی چهار تولہ
سکنجبین عنصلی دو تولہ داخل کرده بکار برند و غذا نخود آب بچه مرغ دهند و یا شوربا با نان خشکار تا روز سوم جهت منع ماده و تقویت دماغ سرکه کهنه و روغن گل و گلاب بهم
آمیخته نیم گرم بر تارک بمالند و روز چهارم بنزر البنج و قسط تلخ و جند بیدستر هر یک سه ماشه اضافه نمایند و این نسخه نیز باشد شونیز بریان و قسط تلخ و سنبل الطیب هر یک

در قوتی که در تابستان باعتدال و در زمستان گرم باشد بنوشانند و هر صباح گلقند عسلی با آبیکه اندران زیره کرمانی جوشانیده باشند بنوشانند و نخود آب مع زیت
مغسول و زیره و شبت و دارچینی غذا سازند چون تپ محسوس نباشد یا این ماء الاصول خفیف دهند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک ده درم تخم کرفس بادیان
انیسون هر یک سه درم مصطکی سنبل الطیب هر کدام یک درم اسارون سلیخه هر کدام یک نیم درم بیخ اذخر فقاح اذخر اسطوخودوس هر یک سه درم مویز منقی بست درم همه را در
نصف رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده هر روز چهل درم ازان گرفته گلقند شکری ده درم دران مالیده صاف کرده روغن بادام یک درم افزوده
نیم گرم وقت سحر بنوشند و سکنجبین را فرو دو بسی ذکر کرده که هرگاه قوت قوی باشد واجب است که فصد صاحب این مرض کنند و سرکه و روغن گل بر سر ریزند و چون مرض
بانحطاط آید جند بیدستر و پودینه بر پیشانی طلا نمایند و کندش عطسه آورند و اگر در انحطاط تپ ظاهر باشد از ماء الاصول حذر کنند و چیزی سوای گلقند شکری هفت درم
نرم هند و ماء الشعیر که دران پودینه و زوفا یا بادیان پخته باشند بدهند و اگر تپ قوی باشد رب بادیان مع ماء الشعیر و شکر اکتفا نمایند و سکنجبین شکری بزوری بنوشانند
و ماسوای این از اشیای باردة رطبة جمیع فواکه لاسیما شفتالو و سیب و به و امرود و مانند آن اجتناب ورزند و اگر اندک مویز منقی بخورند باکی نیست و از البان خاصة احتراز
نمایند که آنها سر را ضرر دارند و ایضاً ماهی و حبوب مثل باقلا و عدس و لوبیا و مانند آن و فضل ساقین را ولیدهما بحکم بر بندند و ساقها بمالند و کف پا با اندک بوره ارمنی و
عاقرقرحا و روغن سوسن نیکو بمالند تا ماده از سر بسافل جذب کنند و بر سر آن روغن سوسن و روغن گل با اندک سرکه خمر بریزند تا ماده در دماغ قوی گردد و بخارات مرتقی از
بدن را قبول نکند و اگر تپ نباشد ماء الاصول مذکور بنوشانند حتی که علامات نضج ظاهر شود و لیس دران هنگام بعد هفته یا دو هفته مطبوخ غاریقون و حب ایارج
و بعد ازان حب قوقایا بتنقیه نمایند و نسخه مطبوخ غاریقون این است سنای مکی پنج درم اسطوخودوس دو درم تربد مجوف محکوک دو درم بادرنجبویه دو درم گاوزبان گل سرخ
هر کدام سه درم گلقند ده درم جوشانیده صاف نموده غاریقون سفید یک درم با قدری عسل سرشته و شحم حنظل دو دانگ اضافه نموده بنوشند و چون بدن از اخلاط
بلغمی پاک شود بنفس دماغ متوجه شوند و این سعوط بکار برند که پنج جاوشیر فلفل سفید جند بیدستر زعفران عاقرقرحا شونیز هر واحد یک جزو [illegible] را در آب
شهبانج ترکرده ادویه سوده بآن سرشته حبها سازند و ازان دو حبه یا سه حبه با اندک روغن سوسن در بینی چکانند و موی سر تراشیده بمالند روغن سوسن
و روغن زنبق و سرکه عنصل و آب نمام یا آب شهبانج خوب مخلوط کرده بریزند و این طلا بعمل آرند جند بیدستر دو درم عاقرقرحا مویزج هر کدام چهار درم بوره ارمنی خردل
هر کدام سه درم کوفته بیخته بآب نمام یا آب مرزنجوش یا آب سرو بقدری سرکه عنصل بر پیشانی و موخر سر طلا نمایند و شیم فلفل و جند بیدستر و فرفیون و مانند آن [illegible]
آورند و اگر فائده نشود با اندک شلیثا با آب شهبانج سعوط سازند و در خلال این احوال گاه گاه ایارج فیقرا بعسل و سکنجبین عنصلی سرشته و حب [illegible] بدهند یا پنج
و سکنجبین عنصلی [illegible] و غذا نخود آب با شبت و دارچینی و خولنجان و زیت مغسول یا شوربای قنابر یا کنجشک یا طیهوج پخته بدهند و عسل بخورانند و
مشک و غالیه بویانند و کندر و ند و مانند آن تبخیر نمایند پس اگر این تدبیر کفایت کند و آثار صلاح در حال بیمار پیدا آید لزوم این تدبیر نمایند و اگر علامت طول کشد
و خدر و ارتعاش و سردی بر بدن مستولی گردد ایارج ارکاغانیس یا لوغاذیا بقدر چهار مثقال با آبیکه دران مویز منقی و تخم کرفس کوهی و انیسون و پودینه کوهی جوشانیده باشند
بمقدار چهار اوقیه بدهند و بعده ایارج جالینوس و بعد ازان اثروذیا بدهند و بعد از استعمال ایارجات اطلیه مذکوره بر سر طلا کنند و این کماد بعمل آرند نمام مرزنجوش
بابونه شبت برنجاسف برگ غار قسط تلخ عاقرقرحا همه را کوفته در آب خوب جوشش داده بعد تراشیدن موی سر ازان تکمید نمایند و در روغن ناردین و روغن قسط و روغن
قثاء الحمار اندک جند بیدستر حل کرده بر سر بمالند اگر بعضی ازین روغنها با اندک سرکه عنصل آمیخته بر سر طلا نمایند انتفاع یابند و اندک روغن بادام و روغن خشخاش در
روغن غار بخورانند و فرفیون و جند بیدستر بویانند و با آنجا تدبیر صاحب این مرض تدبیر [illegible] بلطف و [illegible] تدبیر مذکور در صورتی است که تپ محسوس نباشد
و هرگاه فصل تابستان و بلد حار یا نبض سریع عظیم باشد ادویه قوی الحرارة و معجونات کبار استعمال نباید کرد و چون علاجیکه مریض بحسب تدبیر مذکور باحتیاط نمایند
و علامتی از علامات نضج ظاهر شود در حمام داخل کنند و بر بدن او آب نیم گرم بریزند و اگر در آبزنی که اندران آب گرم مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش باشد
بنشانند و بر سر او نطول کنند منفعت بین نماید و در اول دفعه طول نکشد در حمام و آبزن نکنند و آب قوی الحرارة هم نباشد بلکه معتدل بود و بعد ازان بعد اغذیه
[illegible] شراب ریحانی اندک بنوشانند بهر آنکه تلطیف ماده و تزید نضج آن و انتشار حرارت در سائر بدن او کند ایلاقی گوید که اولی در علاج او آن است

که جالینوس گفته بلکه خون این طیور را دیا ورام حار و بارد منفعتی خاص است زیرا که از مجربات نافعه است بستن کبوتر بچه و جوزه مرغ شکم شگافته بر سر بنوعی که خون او بر سر ریزد بسبب آنکه تقطیر خون این طیور منفعتی نمی بود و این عمل مفید نمیشد گویم از طرف جالینوس که این منفعت جائز است که در اجسام این طیور باشد و خون آنرا افاده حرارت لطیفه کند چنانکه روغن گل افاده میبارد بدو اباج لونغاذیا اکلاً نافع و کذا ضماد آن بر سر صاحب لیثرغس جنون بروغن گل و سرکه آمیخته در حمام استعمال نمایند و این شافه نافع است بورق ارمنی گل بنفشه قنطوریون و قنبیل اسفاناخ فستقی هر یک دو درم شحم حنظل یک درم صبر سقوطری سقمونیا هر واحد یک مثقال کوفته بیخته شکر در آب حل کرده بقوام آورده ادویه آمیزند و تقدیر پنج انگشت شیافه ساخته روغن بید انجیر بران طلا کرده استعمال نمایند و اکثر نسخ نافع این در صداع بارد و بلغمی گذشت

علاج سرسام غیر حقیقی

تدبیر پیش از اله سبب است مثلاً آنچه بسبب اتصال ابخره حاره از حجاب صدر متورم بسوی دماغ بود و اعراض سرسام از ان ظاهر گردد علاجش علاج ذات الجنب ذات الریه فصد باسلیق نمایند و اگر از الهام گرد و فصد اکحل و حجامت ساق باشد و بدل اشربه شربت بنفشه و نیلوفر و عناب و لعاب بهدانه با نبات بیاشامند و گل نیلوفر در گلاب و کافور ترکرده ببویند و بهر جذب فضول اسفل حقنه معتدل آرند و بر سر عصارات بارده طلا نمایند و بر سینه ضمادات منضجه که در ان حرارت بسیار نباشد مثل آرد جو و خطمی و برگ بنفشه و صندل بکار برند و بهر گاو زبان سبب دماغ نیز ورم نیابد بسبب اتصال حجاب صدر تدابیر سرسام حار نمایند و بر موضع وجع اطلیه محلله منضجه مثل بابونه خطمی آرد باقلا تخم کتان بآب گرم بسند و تدبیر تسکین بطاریخ نیلوفر بنفشه خطمی عناب سپستان با ترنجبین و یا بما الشعیر با شیر خشت و با ترنجبین نمایند و آنچه بسبب مشارکت در اورام مثانه و رحم و غیره باشد علاج اورام مذکوره نمایند و آنچه در حمیات بسبب تصاعد ابخره عارض شود تقویت دماغ و استعمال صرف عرقیات و اشربه و سعوطات بارده کافی است و بابونه و حجامت ساقین بی شرط ابخره از دماغ فرود آرد و تحلیل تقویت باداغ دم بکار برند و ایضاً در بیهوشی و تپ بجهت تعدیه ابخره سر لعاب بهدانه و شیره تخم خیارین در آب برآورده عرقیات شربت بزوری داخل کرده نگاهی پاشیده و بنوشانند و گاهی در تپ های نایافی بجهت طرد ابخره تحلیل اطریفل کشنیزی همراه آب تمر هندی و آلو بخارا و آلو بالو نافع بود و اگر بیهوشی از شربت شراب باشد سکنجبین شربت لیمون گلاب لعاب اسپغول بدهند مولف اقبال اصل العلاج مینویسد که گاهی خدا وند سرسام غیر حقیقی بی خلو تپ و آثار ورم دماغ سخت متحرک و بیقرار باشد و جمیع اعراض که در علاج حمره دماغ در قول رازی و قرشی مسطور شد او را عارض گردد و بعضی بروز دوم یا سوم بمیرند و بسا باشد که با این حالت یرقان زرد با صلابت جگر پدید آید وقتی زنگاری و کرانی کنار از روز اول و در پنجم یا هفتم رعاف از هر دو منخرین ظاهر شود بکثرت و تشنج و رم کند و بهلاکت انجامد و سببش آنست که ماده سمی در جرم دماغ و غشاهای آن و یا در دل و دماغ هر دو جا حادث شود از احتباس خون و یا استحاله خلطی و یا از امر خارجی که موجب سمیت اخلاط شود و سرایت آن بروح نفسانی و حیوانی را فاسد بسازد و هلاک کند چنانچه اندر ایام وبا اکثر وقوع این علت بکرات و مرات بمشاهده آمده دلیلی اول رگ سر بزنند و وقت ظهر رگ پیشانی و وقت عصر رگ بینی یا اصدغین و اگر مریض قوی الجسم بود رگ هفت اندام کشایند و خون کثیر بیک دفعه گیرند که قوت بیهوشی رسد و از گل سفید که بهندی پنڈول گویند بگلاب سرشته بر پیشانی و صدغین ضماد کنند و از آب برگ وا کوری و آب گل سداگلاب و گلاب کهنه هر واحد یک تولہ روغن گل نیم تولہ عرق بید مشک دو تولہ صندل سفید گل ارمنی هر یک ماشه کافور دو ماشه لخلخه سازند و این قوام زهر مهره ختائی یک ماشه صندل سفید بگلاب سوده دو کلمه ماشه طباشیر دو ماشه سائیده در شربت انارین دو تولہ آمیخته بلیسانند بالایش شیره تخم خرفه و مغز تخم کدو و تخم کاسنی و مغز تخم کدو و تخم خیارین هر یک نه ماشه و زرشک هفت ماشه زرد آلو پنج عدد در عرق بید مشک و بید ساده و گلاب هر یک هفت تولہ برآورده سکنجبین مقطر و تفاحی لیموئی هر یک دو تولہ داخل کرده بنوشانند و غذا اسفاناخ و دال مونگ مقشر همراه برنج و یا نان تنک دهند و یا تشنج بگلاب و شربت نیلوفر و باید که بعد فصد بهان روز یا روز دوم مغز خیارشنبر با گلقند و خمیره بنفشه و ترنجبین و شربت آلو مسهل دهند و باز تبرید بدستور بعمل آرند مع اضافه سبوس اسپغول هفت ماشه و اندکی سرکه تنها و یا مقطر یا گلاب ساده آمیخته نوشیدن و درین باب اثر تام دارد و کذا در سرکه مقطر سه تولہ و گلاب نیم پاو گل ارمنی هفت ماشه آمیخته نوشیدن فائده می کند و باید که ماده را به هر وجه که ممکن بود از دماغ و دل فرود کشند و باقی همه تدابیر از بحث تپ وبائی بگیرند و اگر در سه چهار روز از مرگ نجات یابد پس بزودی بی تدبیری دیگر بصحت انجامد کذا فی شرح ایلاقی علامه سمسانی

عطاش

و آن ورم حار خفیف است که در دماغ صبیان حادث شود و نشانش علامات حمره دماغ است که در تشخیص اقسام سرسام مذکور شد مع عدم سیری از آب و این مرض را
تشنگ گویند پس به تبرید و ترطیب دماغ لعاب بهدانه شیره مغز تخم کدو و تخم خیارین و تخم کاهو و شربت نیلوفر بدهند و از پوست کدوی تر و خیار و برگ خرفه و روغن گل
و قدری سرکه و یا از زردی بیضه و آب کشنیز سبز و آب عنب الثعلب سبز و روغن گل سرد کرده بر سر ضماد کنند و بعضی آب خرفه و شیر دختران می افزایند و ضماد کافور و کشنیز
شیر دختران با اندکی کافور و نهادن پوست خربوزه بطور کلاه بر سر نیز مفید است و هرگاه گرم شود ضماد را تبدیل نمایند و طلا با شیر با شیره خرفه نوشانیدن و ضماد لعاب
اسبغول به روغن گل و در ابتدا اندکی سرکه آمیخته و با صندل و گلاب بر سر ضماد کردن نیز مفید نوشته اند و اسهال درین مرض خوش است پس اگر عارض شود و چشم
بگو رود و یا بیلۀ درست را در آب بجوشانند که نرم شود و برآورده صلایه کنند و بر تارک سر ضماد ساخته پارچه بران بر بندند و مکرر بعمل آرند نفع تمام دهد و همچنین ضماد آمله با آب
سائیده یا با آب کدو و روغن گل و زرده تخم مرغ آمیخته بر تارک سر گذاشتن نافع و کذا گلنار و آب برگ عنب الثعلب سبز سائیده بر سر ضماد کردن مفید و صرور ارید طلا با شیر جهره زرد
هر یک فی قرح سائیده بخورانند بعد از آن شیره تخم خرفه بریان شیره تخم کاهو در عرق بارتنگ عرق کیوره گلاب برآورده به شیرین شربت انار شیرین داخل کرده بارتنگ بریان
بالای آن ریخته بدهند و گاهی عوض زرور کهربا بیکانند و در عرق بیدمشک میاسهند و گاهی دوا مرضعه را نیز بنوشانند و نشاسته با اندک سرکه و عنب الثعلب و روغن گل طلا
کردن نافع بود و حنا بر کف دست و پا بستن و دست و پای را در آب سرد داشتن مفید بود و در صورت قبض طبیعت آب کدو با شیرخشت یا آب عناب با شیرخشت نافع بود و غرغره
آتش جو و در حقنه اسهال طفل بسته جو و مانند آن هرچه دفع قبض باشد بخورانند و اگر محتاج فصد گردد دایه او را فصد نمایند و تقلیل غذا کنند و از تخمه و لحوم و حمام حذر کنند

اورام خارج راس

و این بر دو قسم است یکی ورم حار یا بارد که در حجاب خارج قحف افتد و شناخت خاص وی آنست که رنگ جلد سر متغیر گردد و سخت باشد و انگشت فرو نرود و وجع
محسوس شود بخلاف اجتماع رطوبت خارج قحف و آنکه ورم حار است یا بارد بمعرفت لون و موافقت و مخالفت چیزی که بادر رسد دریافت کنند دوم ماشرا و آن
ورم دموی رو و پیشانی است و گویند که قسمی است از فلغمونی که ماده آن خون حاد مختلط بصفرا بود و هرگاه در اجزای خارجی سر و پیشانی و بینی و حوالی چشم حادث گردد و با
که بنا بر عظم سبب اعضای داخلی مثل جوهر دماغ و شرائین و حجب آن نیز ورم کنند و اعراض شدید پدید آید که بیمار بپندارد که در رگهای سر میخ کوفته اند و باشد که ورم فرود آید تا به
و بازو مشتمل شود و دو سرخی و خارش و انتفاخ رو و بینی و گوش و پیشانی و برآمدگی چشم و غلیان و شدت وجع و ضربان لازم است و بالجمله علاج ماشرا چنانکه گفته شود و علاج قسم اول بعد
ملاحظه آنکه کدام نوع ورم است و از کدام خلط بهم رسیده و از علامات آن بعلاج اقسام سرسام کنند و بدانچه در باب اورام خواهد آمد بعمل آرند و حجامت با شرط از فصد زیاده تر مفید بود

علاج ماشرا

آنچه از فصد سر و دیگر تدابیر مبرده مرطبه و ملین طبع در علاج امراض دماغی دموی و صداع دموی و سرسام دموی مذکور شد بعمل آرند لیکن مبالغه در تبرید و ترطیب درین
زیاده باید نمود و بعد فصد سر و فصد هر دو رگ که زیر زبان است نفعت بین دارد و رگ پیشانی و منخرین نیز گشایند و ماء القرع و ماء الخیار و غیره مبردات و مرطبات اختیار کنند
و کافور نیم دانگ با لعاب شیره مغز تخم کدو و مغز تخم خربوزه گل ارمنی صندل سفید کشنیز خشک هر کدام یک ماشه حسب ابشنه خورانیدن و بالای آن لعاب اسبغول یک مثقال شیره تخم کاهو
شیره تخم خیارین هر یک دو مثقال عرق بیدمشک عرق کاسنی هر واحد دو مثقال سکنجبین پنج مثقال نوشانیدن معمول اکثر متاخرین است و طلای صندل سرخ گل ارمنی
نشاسته مامیثا عفص مکی پوست در هندی گل تیپولیا گل شاموس هر واحد یک مثقال کافور یک دانگ با آب کاسنی و کاهو سبز و سرکه مستعمل علوی خان است لیکن
قبل از فصد استعمال ضماد رادع ممنوع است و بعد از آن اضمده بارده را در روز چهارم با تخم ملین مبارک یا آب فواکه مثل آلو و عناب و تمر هندی
و ترنجبین و شیرخشت دهند و اقتصار بحران نکنند زیرا که از امراض حاده است تا آفتی دیگر بهم نرسد کذا فی شرح مقالات بقراطی و هرجا که خون از باطن
بسوی ظاهر اشیای سرخ بنگرند و گویند که نطول بگلاب و آب برگ سرو و صندل و آبهای بقول که در قول صاحب کامل می آید همه یا آنچه حاضر باشد
بر سر نمایند صاحب کامل گوید که در ماشرا اخراج خون بحدی کنند که بغشی انجامد بشرطیکه قوت متحمل باشد و بعد از فصد آب انار میخوش با شیره

تخم خرفه و طباشیر بدهند و مزوره عدس بکم و آب انار میخوش یا با اسفاناخ و قلیل الغذا به فرمایند و روز دوم اگر مرض دراز دیابد و قوت باشد فصد قیفال از جانب دیگر کشند و خون بقدر کفایت و احتمال قوت برآرند و ماء الشعیر با آب انار شیرین ترش بدهند و مزورات مذکوره اغتذا نمایند و طلای نرد و صندلین و آب برگ کاسنی و آب کشنیز سبز و آب برگ خرفه و آب حی العالم و آب کاهو و آب عنب الثعلب و کاکنج بر سر در دی طلا کنند و تدبیر مبرد و مرطب مثل ماء الشعیر وغیره لازم گیرند و حریره معمول از آب سبوس گندم و شکر و روغن بادام و مانند آن از غذا بدهند و تلیین طبع بماء الفواکه یا ترنجبین و ماء الشعیر نمایند صاحب هندی گوید که من تجربه کرده ام درین مرض عند سوء حال و تواتر غشی استعمال نقوع مشمش و تغذیه بمزوره اسفاناخ مع شیره مغز تخم کدو و مغز تخم خیارین و ملازمت ضماد هندی باین نوع که زعفران قلیل گرد صندل سرخ صندل سوس خشخاش تخم قرطم گلنار زیره سفید گل نیلوفر کالی زیری نیل کنٹهی برگی دهامیه سر کهو که در آب بیزند که همراه شود لیس همان آب که باقی ماند سائیده ضماد کنند و گفته که اگر گرمی بعض اجزای این ضماد متر سند که تعدیل آن بدیگر اجزای بارده میشود باقی علاج این مرض در آخر کتاب در بحث ادرام خواهد آمد انشاء الله

اجتماع الماء فی الراس

گاه باشد که رطوبت مائیه در قحف بالای غشای صلب یا خارج قحف زیر جلد سر جمع شود پس اگر در قحف بود چشم گشاده ماند و بسیار تر بود و همیشه انصباب جاری شود و مریض اندر سر خود گرانی دریابد چنانکه او را سر برداشتن و چشم باز کردن دشوار بود و این قسم علاج پذیر نیست و اگر خارج قحف جمع شده باشد و این اکثر بسبب خطای قابله افتد که بعد از ولادت سر طفل را بشدت عصر کند و بدان سبب بعض رگها کشاده گردد و خون رقیق مائی بیرون آمده زیر جلد جمع شود و درین قسم جلد سر بلند محسوس شود لیکن رنگ او بحال خود باشد و بانگشت فرو رود و انگشت بخلاف ورم خارج قحف و طفل بسیار گرید و بیدار ماند علاج نظر کنند که رطوبت کثیر است یا قلیل و بر هر دو تقدیر محصور در آن مکان است یا غیر محصور که بغیر منقطع شود و اندرون قحف پس اگر کثیر المقدار بود و غیر محصور معالجه آن خطر دارد و طبیعت گذارند و اگر قلیل المقدار و محصور باشد بنحوی که بغیر از علاج نپذیرد تدبیر آنست که اول موی سر تراشند بعد از آن بابونه اکلیل الملک شبت سبوس گندم در آب جوشانیده نطول نمایند بعده ادویه گرم و خشک با زعفران و بوره ارمنی ضماد کنند و پاره اسرب بالای آن بندند و اگر لیمون نرد و پاره کرده بالای آن اندکی نمک پاشیده بر آتش گرم ساخته روزی دو سه بار گذارند و چند روز تحلیل رطوبت می نماید و اگر ازین تدبیر فائده نشود آن موضع را شق کنند و آنچه در وی هست بیرون آرند و رفاده بران بندند و تا سه روز شراب و روغن گل بران چکانند پس رفاده را وا کنند اگر زخم مندمل شده باشد فبها و الا مرهم مدمل علاج نمایند و اگر در روئیدن گوشت دیر گردد استخوان را اندک تراشیده بران مرهم منبت اللحم گذارند تا آنکه گوشت بر وی بروید و گاه باشد که طبیعت خود اصلاح آن می کند و احتیاج باین تدابیر نمی افتد

سبات سهری که آنرا قوما سهر گویند

بدانکه بقول جالینوس و شیخ الرئیس این علت سر سامی است مرکب از سر سام بارد و حار زیرا که ماده این ورم حادث از دو خلط است یعنی بلغم و صفرا در مجاری دماغ که باهم امتزاج نیک نیافته و از هر ماده اثری جداگانه در موضع متورم ظاهر میشود و سبب او امتلائی است که از بدهضمی و کثرت اکل و شرب مسکر متواتر بهم میرسد خواه آن کس صفراوی مزاج باشد که بواسطه مزاج او و فصول هضم از کثرت غذا هر دو خلط جمع شوند و خواه طعام و شراب که بکثرت استعمال کند حار مولد صفرا باشد که بطبع خود تولید صفرا کند و بکثرت مقدار خویش بلغم پیدا نماید بنابر قصور هضم و در اکثر از شراب کثیر صفرا پیدا میشود و از اطعمه کثیره بلغم و گاه هر دو خلط بحد اعتدال و مساوی میباشند و گاهی غالب می آید یکی بر دیگری پس غلبه میکنند علامات او و گاه اتفاق می افتد در یک مرض آنکه میباشد بهای هر یک از آن هر دو کثرت بر دیگری و بقول صاحب کامل و ابو سهل و ابن هبة الله وغیره سبات سهری از اجتماع اسباب سبات که آن سوء مزاج بارد رطب و بلغم است و از اسباب سهر که آن سوء مزاج حار یابس و صفرا است حادث میشود پس بر تقدیر اگر بلغم غالب باشد زمان خواب غالب و اطول بود بر زمان بیداری و ثقل و کسل و تغمیض چشم و عدم التفات بجواب آنچه از مریض سوال کنند و چون جواب دهد بدشواری با تامل و تفکر و سائر اعراض لیترغس پیدا باشد و این را سبات سهری گویند و اگر صفرا غالب باشد زمان بیداری غالب و اطول بود بر زمان خواب و هذیان و گاه سخن متصل و فرو رفتن چشمها و خشکی آن و عدم استغراق در سبات بلکه سباتی که صاحب آن بزودی بیدار گردد و سائر اعراض فرانیطس هم پیدا گردد و این را سهر سباتی نامند و اگر بطریق ندرت مقدار هر دو خلط مساوی باشد اعراض هر دو برابر یافته شود و درین صورت در تقدیم لفظ سهر بر سبات و یا لفظ سبات بر سهر اختیار است

بالجمله درین مرض هنگام غلبهٔ بلغم سبات ثقیل میباشد و هرگاه پلک کشایند نفس میگردد و انتفاخ روی و رنگ آن قریب بتاسیج وقلعی مدرک میشود و در وقت غلبهٔ صفرا هرگاه بیدار کنند بعسر عنت بیدار میشود و هذیان گوید و بحرکت پلک ها جشم بدون تغمیض دوامی کند و ایضاً از علامات خاصهٔ این مرض است که صاحبش و بر پشت افتاده ماند و افتادن بر پشت غیر طبیعی بود و چهرهٔ او مشتبه و منتفخ نماید و رنگ او گاهی مائل بخضرت باشد و گاهی بحمرت و در اغلب احوال پلک چشم او ببالا کشیده باشد مثل صاحبان برسام و هرگاه چشم کشایند تا سبات غالب نگردد مثل اصحاب شخوص بهم نزنند و اگر سخن گوید کلام او منتظم نباشد و چون حالت صعب و قوی گردد چیزی رقیق که اندر حلق او اندازند در گلو بماند و یا از بینی او بیرون آید و این علامت روی سنت علاج او درین وقت بغایت مشکل و در اکثر اوقات بول لیر ماز او محتبس باشد یا اندک اندک آید و ضیق النفس عارض شود و این نیز مهلک بود و کذا کثرت بول بی اراده مع سوزش و در اکثر احوال باختناق رحم مشابه میگردد ولیکن چهرهٔ بیمار در اختناق الرحم بحال خویش میباشد و نبض با تمدد و تشنج و ضعف بود و دندان او بند شوند و در غشی باشد و درین مرض چهره منتهج بود و رنگ او متغیر شود و بسبب غلبهٔ اخلاط و به نجابه علیل تکلیف سخن کردن و جواب دادن ممکن بود و در حالت اختناق این تکلیف امکان ندارد و ایضاً این علت مشابه میباشد بلیشرغس و هم بقرانیطس پس بتغیر لون و عروض سهر و تفتیح عینین احیاناً و تیزی تپ و سرعت و تواتر و قوت نبض و دیگر علامات صفرا درین مرض از لیشرغس فرق توان کرد و بکثرت سبات و قلت هذیان و عروض قصر و ضعف نبض و دیگر آثار بلغم درین از قرانیطس تمیز نمایند علاج باید که در علاج این علت بر فصد و اسهال اخلاط غالب و تقویت دماغ و تبدیل مزاج بادویه و اغذیه است پس هرچه در علاج قرانیطس و لیشرغس مذکور شده از ترکیب و ضماد و نطولات و ضمادات بحسب غلبهٔ هر خلطی کمال حذاقت بکار برده بمعالجه پردازند و به فصد و حقنه نافع درین بیماری و باید بقدر غلبهٔ مادهٔ صفرا یا بلغم که از علامات مذکوره دریافت کرده باشند بعمل آرند و ایضاً اگر بلغم غالب باشد تنقیهٔ ماده بمثل ایارجات مقوی مثل اغاثاذیقون و تربد نمایند و اگر صفرا غالب بود استفراغ بمثل مطبوخ هلیله و معجون خیار شنبر و سقمونیا کنند و اگر بسبب مرض امتلای طعام و اکثار اغذیهٔ غلیظه دریافت شود از قی تنقیهٔ معده نمایند و غذا موقوف دارند و اگر بسبب امتلای شراب و سکر متواتر باشد تا زوال سکر علاج نکنند و بعد آن بر مرطبات راس اقتصار نمایند بدهن سرو شربت ماء الشعیر و بعد علاج خمار پردازند و سکنجبین دهند و تعدیل طبیعت بنقوع مناسب شربت نیلوفر نمایند و در معادل و مسهل و حقنه و نطول و ضماد و سعوط این مرض ادویه مخدران بارد باشند که در قرانیطس بکار میبرند و نه بحاری که در لیشرغس بعمل می آرند بلکه مرکب از هردو نمایند و بحسب ظهور غلبهٔ یکی از هردو خلط ادویهٔ او نیز غالب دارند و بصورت مساوات هردو ماده در ادویه نیز مساوات مرعی دارند مثلاً در نطولات اگر صفرا غالب باشد برگ خلاف و بنفشه و اصل السوس و جو مع بابونه و اکلیل الملک و شبت استعمال نمایند و اگر هردو ماده مساوی باشند شیح و مرزنجوش و ران زیاده کنند و اگر بلغم غالب بود برگ نارو سداب و پودینه و زوفا و جندبیدستر و صعتر اندران افزایند و حال ضماد و حقنه بحسب همین قانون قیاس کنند الا در آخر مرض بعد انحطاط او از نطولات و غیره هرچه مائل بسهر بود باشد اجتناب کنند و بر اطلاقات اقتصار ورزند و بحجامت پردازند و بعد از ان بتدبیر ناقهین پردازند باستنشاق روغن بنفشه و دو شیدن شیر زنان یا شیر خر یا شیر دختر بر سر تسعیط آنها و نوشیدن هریسه از تخم خشخاش سفید و نشاسته و تخم کاهو و روغن بادام و اگر درین مرض حاجت خواب آوردن افتد و خوف غلبهٔ بلغم بر مریض نباشد شربت خشخاش دادن مضائقه ندارد و بر بعضی کسانی که این مرض را از اقسام ورم نمی شمارند و از ترکیب صفرا و بلغم میگویند تدبیرش نیز تنقیه است از اخلاط غالب بکه دهند و جات منقی راس حسب مقادیر خلطین و کیفیت آنها و تبدیل مزاج بحسب آن حب و بدانند که حکیم علی گیلانی در نفیس کرمانی سبات ارقی و سبات سهری را واحد شمرده اند و علاجش در علاج سبات بخاری در قول سمرقندی و طبری خواهد آمد سعید گوید که از اوفق علاج این مرض در ابتدا حقنهٔ ملین و بعدش نضج بسکنجبین طبیعت بنقوع افسنتین است و روغن شبت بر سر طلا نمایند و تعدیل مزاج باستعمال سکنجبین یا گلقند کنند و غذا اگر اشتها نباشد جز در ه زیرباج یا شوربای سازند پس اگر چهرهٔ مریض سرخ و عروق او ظاهر و قوت قوی باشد فصد کنند عباس گوید که اگر حرارت و صفرا غالب بود حقنهٔ ملین از ادویه مسهله که مخرج صفرا و مطفی حرارت باشد بانضمام اندکی از ادویه مسخنه و مخرج بلغم بعمل آرند و اگر برودت و بلغم غالب باشد حقنهٔ مائل بحدت استعمال نمایند و روغن سداب و روغن شبت بسرکه آمیخته و نطولات موافقه بر سر ریزند و هنگام غلبهٔ سبات کشیدن و کندن موی سر علیل درین علت نافع بلیغ دارد و ابن الیاس گوید که تنقیهٔ بدن و دماغ بحبها و حقنه ها و تعدیل مزاج نمایند و این حب بسیار نافع است بنفشه خشک دو درم تربد یک درم هلیله زرد یک درم بادیان تخم کرفس نمک نفطی هریک نیم درم سقمونیای مشوی نیم دانگ کوفته بیخته بآب بادیان سرشته حب سازند

وسحرگاه تناول نماید. و این حقنه سود دارد سنای مکی پنج درم پرسیاوشان پنج درم بنفشه سه درم نیلوفر سه درم سبوس گندم در صرّه بسته یک کف حاشا یک کف عناب عدد ۲۰
سپستان ده عدد بابونه اکلیل الملک هر یک هفت درم در سه رطل آب بپزند تا یک نیم رطل بماند و فلوس خیارشنبر ده درم روغن کنجد و عسل هر یک پانزده درم نمک و بورهٔ ارمنی هر واحد
نیم درم سوده پاشیده حقنه کنند و در نسخهٔ خجندی حب السوس سه درم زیاده است گیلانی می نویسد که اگر بلغم غالب باشد حقنه ها که دران حرارت لذع اغلب بود استعمال کنند و اگر صفرا
غالب باشد حقنه ها که دران ادویهٔ لینه غالب باشد بعمل آرند و اگر هر دو برابر باشند حقنه های معتدل اختیار کنند و این حقنه معتدل است تربد ایرسا سورنجان بابونه بادآورد قنطوریون
هر واحد سه درم عسل و استار فاوه خیارشنبر ایارج فیقرا هر یک ده درم بدستور حقنه تیار کنند یعنی بعد جوشیدن تا ثلث آب ماند صاف کرده فلوس خیارشنبر دران حل کنند و آب چغندر و مری و عسل
بران اندازند نیم گرم حقنه کنند و در اول حدوث مرض غذا منع کنند و اگر سبب سکر باشد باد ویهٔ مسهلهٔ قویه اغذیه برود عات قویه نطولاً و ضماداً علاج نکنند لیکن بحمولات حقنه ها
وقی برای تنقیهٔ معده و شمومات مقوی دماغ و خصوصاً مزیل سکر معالجه نمایند علوی خان می نویسد که بعضی خدام را سبات سهری عارض شد روز دوم استفراغ نمودم حتی که بسیار ازان خوف
و اولاد و احباب خود نشناخت و وقت عصر نبض او مختلف شد و اغما غلبه کرد و جم غفیر از اطبای عصر بموت او حکم کردند از استماع این حال سلطان مضطر بود و ما را طلب نمود و امر بعلاج
نمود پس تفحص حالش پرداختم و ابتدا بحجامت نقره نمودم و در محجمهٔ اولی مقدار نه مثقال خون برآمد و در محجمهٔ دوم همان قدر خون و بسیار مواد بلغمی خارج شد در محجمهٔ سوم رطوبت عفن بر رنگ خون برآمد
و درین هنگام اندک افاقه او را حاصل شد بعد ازان تعلیق محجمه با شرط بر قدمین و ساقین و غسل آنها بآب طبیخ ادویهٔ مناسبه امر کردم بعد مرور نصف شب او را افاقه بسیار بهم رسید و بعد ازان صحت کلی یافت

سبات

و آن خواب مفرط طویل بود که بدشواری ازان بیدار شود و از اسباب این مرض یکی غلبهٔ برودت مفرط است بر روح دماغ که جوهر روح است از خارج و یا از ادویهٔ مبرده یا مخدره دوم غلبهٔ رطوبت
بر دماغ که مکدر جوهر روح و مسدد مسالک آن مزاحم جوهر حساسه عضل و ازین قبیل نوم سکر است قریب بآنست آنچه بسبب تخمه و طول لبث طعام در معده حادث شود و یا از بخار او
نوائب تپ بلغمی افتد سوم کثرت خون در بدن چهارم ارتفاع بخارات از اخلاط ردیه از سائر اعضا یا از معده یا از رحم یا از کبد یا از صدر یا از امعا یا از رحم جانب مقدم دماغ پنجم
ضعف دماغ بمشارکت اعضای ماؤفه ششم شدت ضعف روح و تحلل آن که جوهر او تحمل انبساط نباشد هفتم وقوع ضربه بر عضلتین یا کسر قحف و انضغاط نفس دماغ زیر
استخوان قحف طریق تشخیص این مرض و اسباب آن باید که اولاً فرق کنند میان سکته و غشی و اختناق رحم و درین مرض که مشابه است بهر واحد ازان امراض مذکوره
و این چنان باشد که حس و حرکت و نبض و رنگ چهرهٔ مریض نظر کنند اگر مریض اجساد بسیار توان کرد و حرکات او چون حرکت خفتگان بیدار از حس او بود و چه اگر
اگرچه کند باشد لیکن چیزی بر جای بود و مسبوت باشد بخلاف مسکوت که حس و حرکت وی تمامه معطل بیکر و دو دفعةً افتد و اگر نبض ضعیف قوی و مشابه بنبض اصحا و رنگ
بحال بود و یا بسبزی گراید و دفعةً روی و لبش نجیف نگردد و از سکته خفتگان متنفس نشود و دیگر با دنی تهیج و انتقال مسبوت باشد بخلاف صاحب غشی که نبض او ضعیف و صلب
بود و رنگ چهرهٔ او بزردی بیکر اید و مشابه برنگ موتی و اطراف سرد بود و اگر مریض فهمیدن کلام و تکلم متمکن بود و حرکات او ضعیف و صاحب حرکت گردن و سر و پا می
سهل تر بود و مریض در استغراق بتدریج واقع شود و اکثر غلبهٔ مرض متنبه گردد مسبوت باشد بخلاف صاحب اختناق رحم که کلام تشنگی تمام می فهمد و تکلم اصلاً نمی کند
و حساس و کشادن پلک اصل بود و مرض دفعةً واقع شود و غلبهٔ او بتدریج منقضی گردد و یا تحمل کند پس هرگاه این مرض مشخص شود سبب او دریافت نمایند بدین طور
که کیفیت لمس سر و لون و چهره و چشم و زبان و نبض و نفس مریض ملاحظه کنند اگر لمس راس سرد و رنگ مائل بسبزی و تیرگی و نبض متمدد مائل بصلابت مع تفاوت شدید قاروره
سفید و نسیان و عدم تهیج وجه و پلک بود و دیگر علامات سوء مزاج بارد دماغ و تقدم سببی از سردی خارجی بسیار مثل مداومت بر وضع آب سرد و باد سرد یا تقدم شرب
اشیای بارده و مخدره مثل آب سرد و افیون و بنج و لفاح و تاتوره و فطر و کشنیز تر و ادمان اکل بسیار و شیر چیز بن در معده و علامات مخصوصهٔ هر واحد که در باب سموم بیاید دریافته
شود سبب سبات برودت دماغ باشد و ایضاً اگر از اعراض دیگر مثل اختناق و سبزی و سردی اطراف و ورم زبان و تیرگی و سیاه رنگی ظاهر بود و نبض ضعیف و متواتر نبض ابطاء و تواتر
نکی و دو دوی و انتقال نبض از تواتر بتفاوت و بالعکس و عرق بارد یافته شود و بر شرب ادویهٔ مذکوره دلالت کند و اگر لمس سر و نرم یابد و رنگ چهره و چشم و زبان سفید
و نبض لین موجی و عریض و بطی و قاروره بی رنگ و تهیج در پلک بود و موجب سبات رطوبت باشد پس اگر این علامات با سبکی سر بود رطوبت سافج باشد و اگر با گرانی مقدم
دماغ بود و آب غلیظ و اکثر اوقات از بینی سائل شود و زبان برطوبت لزج آلوده بود و اختلاج در ابرو پدید آید و تقدم امتلاء و تخمه و کثرت شرب و سن و بلد بران

گواهی دهد و اگر در وی غلظ بود و سبات ثقیل باشد که بیدار کردن از آن دشوار بود رطوبت مادی بلغمی باشد و اگر لمس گرم و رنگ رو و چشم و زبان سرخ و رگهای گردن ممتلی بود و سبات از ثقل و امتلای سر و خواب باشد و سبات سوی باشد و اگر در نبض سرعت بود و وجود تپ بلغمی و دیگر عوارض تپ بران گواهی دهد و سبات خفیف بود و سبات از بخارات بدن باشد و اگر با وجود تپ نبض موجی یا منشاری و ضیق نفس و سرفه بود و تقدم اعراض ذات الریه یا ذات الکبد یا ذات الصدر یا ذات الجنب بران گواهی دهد سبات از بخارات اعضای مذکوره باشد و اگر علامات مذکوره یافته نشود و سبات در خلو معده خفت پذیرد و در امتلای آن زیاده گردد و تقدم شرب شراب کثیر یا وقوع تخمه و تقدم سدر و دوار و طنین و دوی و خیالات پیش چشم معلوم گردد سبات از بخره معده باشد و اگر تقدم آثار تولد دیدان در امعا یا احتباس منی یا خون حیض یا نفاس در رحم و علل رحم و امتلای آن مفهوم شود سبات از بخارات کرم امعا یا رحم یا از مجرد اذیت دماغ بمشارکت باشد و اگر وقوع ضربه بر صدغ یا کسر قحف یا سقطه و ضربه مدرک گردد باعث سبات همان باشد و اگر سبات بتدریج افتد و تقدم اسباب محلله مثل ریاضت قوی و تعب یا استفراغ رطوبت و خون مفرط و ضعف بدن بران گواهی دهد سبب سبات تحلل جوهر روح باشد اکنون بدانند که علامات قرب موت مسبوت آنست که هرچند آگاه کنند آگاه نشود و سیاهی چشم او یکبار غائب شود و نفس کم گردد کذا فی المبسطی و سبات که از بخارات ردیه و سینه باشد چون در امرا و اهمال نمایند مودی بسکته و صرع و فالج و لقوه گردد و این نوع علاج کمتر پذیرد و ابن الیاس گوید که چون در علاج سبات بلغمی اهمال نمایند مودی بامراض مذکوره گردد و شیخ سفر ما یادکه اول حواس در خواب و سبات معطل شود آن بصر و سمع است پس واجب بود که آفت در سبات در مقدم دماغ باشد و بمشارکت او فساد خیال زیرا که اگر مقدم دماغ سالم بودی و فساد موخر دماغ را عارض شدی بصر و سمع را تعطل و جنبش بهی و خواب چه دی بلکه بطلان حرکت یا لمس شدی و حواس دیگر بحال خود بودی چنانکه این مرض بجمود و شخوص واقع میشود و در سبات بجز فوق ضرر او بحرکت نبود و آن جسد بالکل باطل میکند حرکت را بالکلیه یا بطلی مسکین آنچه در نفس سالم باقی میماند و وجه اینست که سبات واقع در سبات تام نبود و نه بسیار کثیف والا ضرر تنفس میکرد و هر سبات که متعلق بسو مزاج بود آن اولا بسبب ضعف وقت باشد ثانیا بسبب تحلل

علاج سبات بارد

آنچه در علاج امراض دماغی بارد گذشت منجمله آن ادویه قوی تر بعمل آرند و ایضا در سردی که از خارج رسد نوشیدن طبیخ انیسون با سکنجبین یا انیسون دو درم و سکنجبین عسلی ده درم و عطسه آوردن بجندبیدستر و فلفل و شونیز یا از کندش و تخم کتان خرد و خوردن تریاق اربعه و ثمانیه کبیر و شرودیطوس و دوا المسک حار و معجون فلاسفه و اطریفل کبیر و شربت اسطوخودوس و کذا تنا ول مصطگی نیز سودمند است و آمیخته با عرق بادیان و کمید سر سپبوس گندم و نمک مفید و نطول راس بمطبوخ سداب و جندبیدستر و عاقرقرحا و شیح و ضمید بدرام اینها و تمریخ سر و غلیظ و بان و نار دین و روغن شبت و روغن قسط و زنبق یا یاسمین یا بابونه و شبت مع جندبیدستر و فرفیون و ضماد از جندبیدستر و جوز و عفص یکجزو و مشک اندکی و گاهی زیاده کرده میشود در ان دیچیج و عاقرقرحا از هر یک قیراط قلیلی با گلاب یا سرکه و دوام بوئیدن مشک و جندبیدستر و شونیز بیخته نافع است و عطسه آوردن بکندش کندن موی سر و دمتها بالشتها بین سختی و بستن ساقین و فخذین و بدین بازستواری مفید و غذا نخود اب و زیره و قرطم و بالجوم چوچه مرغ و دراج و مانند آن با نخود و دارچینی و خولنجان و نقل بحاد اماهی عسل و ترنجبین و حب بلعنبر و اجتناب از اشیای بارد کنند و آنچه از استعمال مخدرات بود بحسب امکان مخدر تریاق مخصوص او که در باب سموم خواهد آمد نیز استعمال نمایند جرجانی مینویسد که اگر از سو مزاج سرد ساده باشد مشک و مرزنجوش و جندبیدستر و عود و فاوانیا و مانند آن بویانند و از جندبیدستر و فقاح اذخر و غیره که در سبات رطوبی بباید ضماد بر سر نمایند و مثرودیطوس و تریاق دادن سخت نافع بود و در اغذیه نانخواه و زیره و کرویا و سیر و حلتیت و مغز جوز اندازند و طعام نخود اب و قلیه گنجشک و شوربای گنجشک و مطنجن و مانند آن فرمایند

علاج سبات رطوبی

در رطوبت ساذج آنچه در علاج امراض دماغی طب گذشت بکار برند و معجون فنج و سیاه آن و مربای زنجبیل بخورانند و ضماد از جندبیدستر و فقاح اذخر و قسط و جوز السرو و اهل و فرفیون و عاقرقرحا بعمل آرند و بتخفیف غذا نمایند و نخود اب با شبت و زیره و قرنفل و دارچینی و خولنجان بدهند و از ادهان و نطولات اجتناب کنند و مشک ببویانند و در رطوبت بلغمی بعلاج امراض دماغی بلغمی مبادرت نمایند یا طبیخ گاوزبان انیسون هر یک دو درم جوشانیده گلقند و یا شربت بزوری ده درم حل کرده نیم گرم بیاشامند و یا آبیکه در ان سویق نقیع ده درم مصطگی انیسون بادیان هر یک نیم مثقال جوز بوا چهار درم جوشانیده باشند بدهند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیه بدن بحقنه قوی و حب ایارج و دوای عصاره ریوند نمایند و شیافات بکار برند و اگر بلغم در معده بیشتر باشد پس تنقیه او بقی و مقطعات بلغم نمایند بدانچه در علاج

و فو و مو هر واحد سه درم تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد دو درم بسپایه و شان گاوزبان هر واحد چهار درم بدستور مطبوخ بجوشانند و صرهٔ افتیمون و یک بیاویزند
و هنگام جوش صعترکنند تا بپزند تا قوت او بطعم ناخیر انحلال چیزی از جرم آن در مطبوخ بر آید پس صاف کرده شربتی مقدار یکصد و بست درم از آن بگیرند اگر مزاج مریض متحمل
این باشد و الا بوزن هشتاد درم گرفته یک درم غاریقون و یک طسوج خربق سیاه و یک دانگ ماهیزهرج و ربع درم نمک هندی سوده بعسل سرشته در آن مالیده نیم گرم
بنوشند و اگر از اشربهٔ این شربت و مرض انتقصان ظاهر نشود این ماء الاصول بنوشانند بادیان و پوست بیخ آن و تخم کرفس و پوست بیخ آن و انیسون هر واحد سه درم
فقاح اذخر پانزده درم موبیزمنقی بیست درم مصطکی سه درم سلیخه و پوست آن هر واحد دو درم عود و ج سه درم انجیر سفید بیست عدد ریوند کوفته سه درم عنبر اگر یافته شود
دو درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند و بعضی اطبا هنگام عمل خالط درین ماء الاصول ثنه و کادیم کتان و اشیشعان ست می افزایند و بعضی سوم المجوس و اصل السوس
و برگ شبت نیز زیاده میکنند و مختار من این است که از این چیزی کم نکنم پس صاف کرده هر روز بست درم با دو درم روغن بیدانجیر و سفت درم نجبین بنوشند و تا هفت روز
برین او مداومت نمایند و غذا درین ایام شیربرنج حلوا و یا چه حل مطبوخ نخود بسیار روانک شبت سازند و از اطعمهٔ غلیظه منع کنند بعد از آن شربت و یکبار از مطبوخ اول بنوشانند
و اگر ازین آثار صحت ظاهر نشود این دوا بعد از آن بدهند ایارج فیقرا سه روز قبل از تناول آن و عسل سرشته یک درم ماهیزهرج و دو دانگ خربق سیاه در سرکه تر کرده
خشک نموده یکدانگ غاریقون سفید یک نیم درم افتیمون وجوی گل سرخ هر واحد یک درم نمک نفطی نیم درم سقمونیای مشوی دو دانگ کوفته بیخته بجلاب سرشته حبها قلفل
سازند بشرطی ارزان نیم درم تا شش و این دوا آنگاه دهند که مزاج علیل از نوشیدن مطبوخ اول متغیر نگردد و اگر یک شربت این کفایت نکند دو سه شربت مع مراعات
قوانین تقویه تا پرهیز بدهند و از اشیای چیزی که در دماغ او مرض بارد باشد باید که از شرب آب سرد و از استعمال او و مضمضه و استنشاق حذر کنند و بعد این استفراغات
اگر مزاج او بحرارت نپذیرد استعمال آب گرم در استنشاق او و مضمضه با او بخش او به سرد و حمام لزوم نمایند و اگر حس باقی باند امر باکیا باید این آب نمایند بگیرند یک کف
هر واحد افتیمون نیم درم با بابونه و اکلیل الملک برگ و غرد پوست خشخاش صندل هر واحد سبوس گندم کف گیرند یک کف خطمی سفید و کف نمک اول سبوس و نمک و خطمی را
در پارچه بسته همه را بجوشانند تا آب به اشیای نیم گرم گردد پس چادری بر سرکشیده انکباب نمایند و بارها این عمل کنند و اگر این فایده نکند تا طبیعت مستعد است
و ماکول و مشروب او و زمان او بکنند و گوشت ها و امر نیشتش و شویز و جند بید ستر و مانند آن کنند و اگر تغییر مزاج او و صداع او را بیشتر قدم را سر این ضماد کنند
بابونه اکلیل الملک هر واحد دو درم جند بید ستر واحد سه درم عاقرقرحا دو درم کوفته بیخته موم روغن از موم و پیه بط و چیز زوفا تازه ساخته در پارچه کوره مخلوط
سازند و هرگاه مزاج او متغیر گردد و حرارت پذیرد تا حرارتی زیاده سعوط نمایند مولف قتباس گوید که در سبات ضعفی و بخاری اول با طراف بدن بستن بیخته تا بوست
آید و این پاشویه کنند گل بابونه اکلیل الملک سبوس گندم شبت بجوشانند و برگ کتار و برگ خربزه و نمک طعام در آب جوشیده و سرکه و گلاب بر تارک و سر روز بتار بگیرند
و روغن بادام چند بیدستر شونیز و نیز ترنج هر یک اندک اضافه نمایند و گلاب با دو قرص ساخته عوض آن روغن گل کنند و حقنه حاده علوبخان بعمل آرند که افاقه حاصل شود پس
ضماد سیاه دماغ و ایارج فیقرا بدهند و لوا و اجنه اسپاب و یا حب ایارج بعرق بادرنجبویه قت خواب بخورانند و بعد مطبوخ اسطوخودوس مسهل علوبخان و شربت
اسطوخودوس مسهل بنوشانند و غذا نان خشکه با شوربای مرغ وقت شام دهند و صبح مطبوخ پوست بیخ کاسنی بادیان پوست بیخ بادیان هر یک نه ماشه انیسون
پنج ماشه کرفس هر یک هفت ماشه انجیر زرد چهار عدد با شربت بزوری چهار تولهٔ حرف و یا قوت و زینب نه ماشه پاشیده بنوشانند و وقت دوپهر غذا بدستور دهند
و همین نسخه چهار مسهل داده جهت تعدیل مزاج و تنقیهٔ باقی مواد دماغ تخم خرفه مطبوخ اصل السوس مقشر و مویزج و بادیان و بابونه هر یک دو مثقال جوش کرده
سکنجبین عنصلی چهار تولهٔ داخل کرده در روز ی چهار پنج مرتبه بکار برند و اگر بعد زوال تب اندک سبات باقی مانده باشد از فرفیون مصطکی جند بیدستر هر واحد یک درم صمغ عربی دو درم
با بونه یک تولهٔ در روغن سداب بیخته بر صدغین و پیشانی ضماد نمایند و غذا شوربای مرغ و نان بره دهند و علسه آوردن سعوطی که در لیس غسل نوشته ند از برای زوال این علت از مجربات

علاج سبات موی

مبادرت بفصد سر و یا سفت اندام کنند و بعده بهرا مادت اله حجامت ساقین یا فصد صافن نمایند اگر ماده صعود باشد و هرگاه ماده مستقر گردد پس فصد رگ پیشانی یا حجامت
نقرهٔ اولی است و حقنهٔ معتمل استعمال کنند و بهر تقویت دماغ تدهین سر بروغن گل و سرکه و اگر روغن گل نباشد گلاب و سرکه کنند و غمل یا ملیبخ بابونه دو کاسه

آنها یا سبوس گندم سازند دو بعد سر و پشت شکل شیره کشنیز خشک و تخم کاسنی با سکنجبین دهند و بلطیف غذا پردازند و باقی تدبیر حسب حاجت از علاج امراض دماغی دموی و سرسام دموی اخذ کنند. مسیحا گوید که اگر سبات حادث از بخارات دموی حار رطب باشد که بسوی مقدم دماغ مرتفع گردد علامتش آنست که سبات خفیف بود و مریض از آن بسرعت افاقه یابد و در خواب کلام بسیار کند و چون آواز دهند بفتح بیدار شود و علاجش فصد کنند و بعد فصد آنچه محلل فضول باشد مثل ماءالقرع و شربت بنفشه بنوشانند و روغن گل بسرکه خمر بهم زده بر سر مالند تا سر برفع بخارات صاعده بسوی آن قوی گردد و طلا بگلاب نمایند و غذا آنچه از آب یا مزوره زیرباج سازند و تقلیل آن کنند تا هضم او فاسد نشود و ابن نوح گوید که اگر از رطوبت دم محتبس در مقدم دماغ باشد بعد فصد تقویت راس باضماد بارده مثل روغن گل و گلاب و سرکه کنند و این حقنه بار و لین بعمل آرند بگیرند بنفشه و جو کوفته و سبوس گندم و عناب و سپستان و اصل السوس و برگ خطمی از هر یک کف و در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل باقی ماند صاف کرده بران یا سکرجه آب سکنجبین و نیم سکرجه روغن گل انداخته حقنه کنند.

علاج سبات بخاری

اگر از ارتفاع بخارات جمیع بدن و تابع تپ و مرض دیگر باشد علاج مرض متبوع باید کرد و نیز بعلاج امراض دماغی بخاری توجه نمایند و در بخارات عضو واحد مشارک عضو مشارک بپردازند و آنچه در مقام هر یک مسطور گردد مع تقویت دماغ مثل نهادن روغن گل مع سرکه بسیار و آب فواکه قوی بر سر و استعمال شمومات بارده خوشبو و لطولات سر و پس محلل اگر چیزی در دماغ محتبس باشد بعمل آرند و آنچه در حمیات و در ابتدای اوقات آن افتد باشد و بعد از انحطاط اوقات آن بچیزی قرشت در دو ... طلاس و تشمیم سرکه و گرفتن بخارات آن و تفریق راس بروغن گل مع سرکه کهنه و آب انار و قوابض ... بعد از ازاده تپ نمایند پس تقویت دماغ بشمومات و غیره کنند و ایضا در بخارات معدی تنقیه بقی و اسهال و حقنه با حبوب مسهله و طلاسات و استعمال ... حسب ... اگر در علاج امراض دماغی شرکی معدی گذشت بعمل آوردن مفید و در صورت تفتح خوردن سفوف بادیان و اهلیله زرد ... دیدان نافع و در سبات دیدانی قتل و اخراج دیدان پس تقویت دماغ و منع ابخره نمایند ابوسهل گوید که اگر سبات خفیف بود که صاحبش بسرعت افاقه یابد پس سبات کنند آن از بخارات حار رطب دموی انگیخته مرتفع بسوی مقدم دماغ باشد و علاجش فصد است پس استعمال روغن گل و سرکه بر سر حکیم قرشی گوید که سبب سبات یا بخارات حار رطب باشد که بسوی مقدم دماغ و در عرقین سباتین از جمیع بدن مرتفع گردد پس مزاج دماغ را متغیر گرداند بسخونت و اخلاط موجوده و فضول محتقنه آنجا را گرم سازد و علامتش در قول طبری بیاید و علاجش فصد قیفال است و حجامت ساقین و تلطیف اغذیه طبری گوید که نوع دوم از سبات سبات ارقی است ... اول ... رطوبت ... اکثر احوال او زیرا که صاحبش ... بخارات حاده حاره یا رطوبت و یا یبوست است که بطرف مقدم دماغ ... سباتی ... مزاج دماغ را متغیر و فضول محتقنه آنجا را گرم میکند و اعراض او آنست که بیدار خواب نکند و بر نوم قادر نبود و تفکر او تکاثر ... غیر صحیح کند و غیر مستقل عقل بود و حرکت چشم بطی باشد گویا که خشک است و هرگاه ترکیب این بخار حار با رطوبت بود از چشم او اشک سائل شود و عطسه بسیار کند و در بعض اوقات خواب خفیف کند پس بیدار گردد و گاهی قلق کند و شقیقه و صداع ظاهر نماید و هرگاه این بخارات حار با یبوست مرکب گردد خواب نکند و الم ... دماغ و دوی در سر خود دریابد و اطباق جفن بران گران باشد علاجش بفصد کنند بقیفال ایضا هرگاه ترکیب این بخارات با رطوبت باشد نه مسهل نوشانند و نه حقنه کنند بلکه فصد را مقدم دارند و چون از فصد مزاج او متغیر نشد غذای او را از اشربه و کشکاب و مزورات معتدله مثل زیرباج و اسفیدباج ماش و کدو سازند و اگر این تدبیر ترطیب نماید امر با استنشاق بروغن بنفشه کنند و بر سر او شیر زنان با شیر بز دختران نهند و انکباب برین آب نمایند بگیرند جو مقشر کوفته و برگ بنفشه و نیلوفر هر یک ... و کف و حی العالم باقلّه کبیره و عصی الراعی و برگ خبازی و برگ اسفول و اذان الفار ... از هر یک با قدر آب پخته امر با انکباب بران نمایند و اگر این کفایت نکند شیر دختران بروغن بنفشه سعوط کنند و جمیع تدبیر او مرطبات نمایند و او را بر حریر ... خشخاش سفید و خندروس از هر یک کف هر دو کوفته و اندک نشاسته آمیخته حریره سازند و بروغن بادام بنوشانند و کاهو تازه بخورند و اگر این هم کفایت نکند حقنه لین بعمل آرند که بسوی سر بخار محلل غیر حار صعود کند مثل جو و خطمی ... بنفشه و خبازی و نیلوفر این همه را بپزند و امر بانکباب بران و تکمید سر بدان نمایند که با ... زائل شود. مصنف اقتباس می نویسد که گاهی سبات از ابخره اخلاط سمی در ... و باقی بعد بند شدن قی و اسهال پدید آید پس روغن گل

سهر

یعنی بیداری مفرط و اسباب آن بسیار هستند چنانچه یبوست سافج و مادی سوداوی و حرارت و یبوست سافج و مادی صفراوی دماغ و اجتماع رطوبت شوریده در دماغ
و حمیات حاده بنا بر تصاعد بخارات یا بسبب لذع یبوسی دماغ و حرکت وجع و امتلای بدن از اخلاط ردی و سوء هضم و کثرت امتلای معده و غم و الم سخت و فکر و تشویش
و ورم سوداوی یا سرطان در نواحی دماغ و تناول غذای بادانگیز مشوش اخلاط و احلام و مفزع در خواب مثل باقلا و عدس و مانند آن و گاهی روشنی مکان برای مستعد سهر
موجب سهر گردد و آنچه پیران را افتد سببش بیشتر رقیق اخلاط و خشکی جوهر دماغ ایشان بود و گاه یبوست از غم شدید یا از استفراغ کثیر باشد و در آفتاب ایام گرما یا از بیداری
ضروری برای حراست چیزی یا در سفر سهر بر دماغ غالب شود و موجب سهر گردد و طرق تشخیص اسباب این مرض باید که از بیمار بپرسند که در بینی و زبان خشکی هست یا تری و در سر
سبکی هست یا گرانی اگر خشکی منخرین و لسان با خفت راس و حواس بیان کند و آثار حرارت و برودت در دماغ محسوس نشود سبب سهر یبوست سافج بود و اگر با وجود خشکی
و سبکی آثار حرارت مثل التهاب و حرقت و شدت تشنگی و سوزش و رقت و حرقت چشم نیز باشد سببش حرارت و یبوست سافج بود و اگر خشکی با گرانی سر گوید و با آن علامات غلبه سودا
مثل توحش و تشویش احلام و فزع و جستن از خواب با قلق و اضطراب و مانند آن نیز دریافت شود از یبوست سودا بود و اگر با خشکی و گرانی حرارت روح و سایر علامات
غلبه صفرا درک گردد از حرارت و یبوست صفرا بود و سهر گاه مریض در بینی تری و در سر اندکی گرانی بیان نماید و در چشم حرکت ظاهر گردد و از خواب جهیده برخیزد موجب
سهر رطوبت بورقیه بود و باید که سوای این علامات به وجود باقی اسباب مذکوره یعنی تپ و امتلای بدن از اخلاط و سوء هضم و امتلای معده و غم و الم و فکر و ورم و تنگی
دماغ و روشنی خوابگاه و ایضا گاه بسبب گرسنگی و سن مریض نیز نگاه کنند پس هر سببی ازین اسباب که موجود باشد بدانند که سبب سهر همانست و گویند که بعد اشتداد سهر
عروض سرفه خشک و رمه اقسام نشان موت است و گاهی این مرض مؤدی به تشنج و جنون و اختلاج بعض اعضا میگردد و بهلاک می انجامد

علاج سهر یابس

سهر یبوسی در علاج امراض دماغی یابس مذکور شده تداد از اشربه مرطبه و غیره بعمل آرند و ایضا شیره تخم خشخاش و شیره تخم کاهو نبات سفید داخل کرده بنوشند و هر صبح نوشیدن ده درم مغز
بنفشه با شربت خشخاش یا با شیر گرم نیز نافع و بقول انطاکی ملازمت اشتهای شیر و برنج و روغن نسکه سود مند است و سفوف کشنیز بریان تخم کاهو مقشر تخم خشخاش سفید بریان یک
و نیم مثقال شکر سفید ده مثقال بقدر دو مثقال بخورند و گاهی مغز بادام مقشر مغز تخم کدو شیرین هر واحد دو نیم مثقال نیز اضافه کرده بخورند و سفوف حکیم احمد والد علوی خان و حریره خشخاش
و حریره آن و عرق شیر [illegible] بنوشند و ضماد و طلا و قرص مخدوم بارد که در قرابادین مسطور است استعمال کنند و یا قرص مثلث در آب گشنیز سبز سوده بر پیشانی طلا نمایند و یا تخم کاهو مغز تخم خربزه
مغز بادام خشخاش سفید مغز تخم کدو شیرین هر یک دو درم سائیده قرص [illegible] بر یافوخ بنهند و روغن کدو شیر زنان و یا تخم خشخاش سفید با شیر گاو سائیده در روغن کدو آمیخته و یا آب کاهو شیر زنان
در بینی بچکانند و خشخاش [illegible] تخم [illegible] یک یک توله کوفته در شیر گاو یا [illegible] بپزند و سرد کرده بر کف پا بمالند و یا برگ [illegible] با شیر [illegible] بر کف پا بمالند و [illegible] و یا روغن [illegible]
و یا روغن بنفشه و یا روغن بادام و یا روغن کدو [illegible] بر کف پا بمالند [illegible] گرم کرده نزدیک بالین دارند و بو بندند و از آب برگ کاهو و گشنیز سبز
و شیره تخم خشخاش و روغن نیلوفر [illegible] روغن خشخاش و روغن لبوب سبعه و روغن کاهو و کدو [illegible] بر سر بمالند و شیر زنان بر سر دوشند و قوی تر از آن شیر بیش هست و انکباب
بر بخار اطعمه مرطبه اکل آن و شنیدن [illegible] بنفشه نیلوفر و ضماد خشخاش با آب بنفشه [illegible] و کماد معمولی بعمل آرند و اغذیه مرطبه چون گوشت بره و بزغاله با کدو و اسفاناخ و شیره خشخاش
و کاهو و شیر [illegible] یا [illegible] ماش [illegible] کدو و یا کاسنی خرفه و روغن بادام و مانند آن بخورند و بعد هضم غذا استحمام و غسل آب نیم گرم نمایند و نطول از طبیخ بنفشه و نیلوفر و گل سرخ
و تخم کاهو کوفته و گشنیز سبز [illegible] پوست خشخاش مع تخم نیم کوفته و جو نیم کوفته و سر و پای گوسفند بفاصله یک شبر بر سر ریزند و یا پا بدان بشویند و اگر با سهر
حرارت بود ادویه مبرده که در علاج امراض دماغی حار سافج گذشت با ادویه مرطبه اضافه نمایند و اگر سهر از سودا یا صفرا باشد علاجش بعلاج امراض دماغی سوداوی و صفراوی
نمایند و در اثنای تنقیه [illegible] دماغ ملحوظ دارند [illegible] استعمال اشربه و نطولات و سعوطات مرطبه و لخلخه [illegible] بکار برند و [illegible] یافوخ و بینی و کف دست و پا و ناف
و [illegible] و حوالی آن به روغن بنفشه و بادام و تخم کدو چرب نمایند [illegible] بینی و گوش [illegible] شیر دختران و سایر تدابیر که سابق گذشت بعمل آرند و بقول ابن جزله
لا جرم سهر سوداوی را زائل کند اقوال حکما صاحب اقتباس گوید که جهت تبدیل مزاج روغن بنفشه بادامی و شیر زنان در بینی و گوش بچکانند و شیر بز بر کف پا [illegible]

باشد هر چه بسیار دیده و شنیده باشد و درست یاد نشود و لیکن هر چه دیده و شنیده زود فراموش کند و نزد او باقی نماند بسبب فساد قوت ذکر و آفت در مؤخر دماغ بود و اگر در تفکر اشیا قادر نبود و ترتیب مقدمات نتواند جهت وصول مطلوب عاجز بود بسبب فساد فکر و آفت در وسط دماغ باشد و اگر در حفظ صور محسوسه قاصر باشد و خواب کثیر بیند و اگر بیند بعد بیداری یاد نماند بسبب فساد خیال و آفت در مقدم دماغ بود و این فساد هر سه قوت که بیان کرده شد بطریق نقصان و بطلان است اما آفت این قوتها اگر بطریق تشویش و اضطراب باشد پس اگر انسان حفظ معانی غیر واقع نماید یعنی معنی حقیقی فراموش کند و معنی دیگر خلاف آن یاد کرده باشد بسبب تشویش و فعل فکر یعنی حفظ باشد و اگر انسان بگوید آنچه ناگفتنی است و حاضر کند از آنچه ناحاضر کردنی است و نیکی چون بداند آنچه لائق و مناسب نیکی نیست و از بسیار چیزی که قابل نیست و طلب کند چیزی را که نا طالب کردنی است کاری بکند که ناکردنی است بسبب تشویش در فکر باشد و اگر انسان صورت محسوسه برخلاف آن صورت دیگر حفظ نماید و آن صورت محسوسه را فراموش کند و خیال کند چیزی را که موجود نباشد و ببیند اموری را که در خارج وجود ندارد مثلاً ببیند از جانبی که دیده نگاه از دیوار برآورد و اشخاص کاذبه و روشنی یا آسیب پیش چشم شود و ببیند بسبب تشویش خیال بود و این اکثر در سرسام و حمیات محرقه عارض میگردد پس اگر مجتمع گردد و یا لیکن علامات نقصان یا تشویش فساد و آفت در دو قوت و در دو بطن دماغ و یا هر سه باشد بطور هر گاه نقصان یا بطلان در قوتی از قوای ثلثه دریافت شود از مریض و جو کسل و ثقل از حرکت و سدر و خدر که علامت سردی است سابق است نیز بپرسند بعد از آن سوال کنند که خواب بسیار می آید یا کم و در سر گرانی محسوس میشود یا سبکی در رطوبت از بینی و دهن و چشم می آید یا خشکی است و امور زمانه ماضی فراموش کرده است یا بر حفظ امور زمانه حال قدرت ندارد و اگر بسیاری خواب و گرانی سر و سیلان رطوبت از بینی و دهن و چشم بیان کند و امور ماضیه فراموش کرده باشد و امور حالیه را اکثر از امور ماضیه یاد دارد و در آن نبض متفاوت و شفافت و قاروره سفید خام بود بسبب سردی و رطوبت باشد و اگر کم خوابی و خشکی بینی و دهن و چشم گوید و امور ماضیه یاد باشد و بر حفظ امور حالیه قادر نباشد و کلام مریض متتابع بیان و دشوار باشد و در بعض اوقات چون اختناق گلو محسوس شود و در فساد ذکر بیاید بیان بسیار روکه سر را و در از جانب خلف بیمی کشند و مزاج یابس و لون باذنجانی و نبض صلب صغیر و قاروره در غالب سفید صاف بود بسبب سردی و یبوست باشد و هر گاه تشویش در قوتی از قوتهای مذکوره مدرک گردد آثار حرارت و یبوست مثل گرمی لمس سر و خشکی منخرین و تخیل صور غائبه و بیداری و علامات غلبه صفرا نیز بینند و اگر تقدم او ورم دماغ یا صدمه آن یا ضربه و سقطه یا اشتغال مذکوره یا تناول چیزی مورث نسیان دریافت گردد بسبب همان باشد و فرق میان آفت از تشویش فعل قوت و میان آفت از نقصان فعل آن همینست که با آفت حادثه از تشویش در خاطر انسان بنحو نسیان صور یا معانی بدل آن صور یا معانی فاسده غیر مطابق در نفس الامر باشد و آفت کائن از نقصان و بطلان چنین نباشد و بقول شیخ اگر اول آفت در ذکر باشد و بتبع آن بسبب مشارکت اجزای دماغ فکر مریض گردد و در افعال آن قصور واقع شود و سهل تر از آن باشد که اول فکر مریض گردد و مضرت در افعال آن افتد و بتبع آن بسبب مشارکت مرض ذکر و آفت آن رو نماید و گویند که اسلم هر یک از نها آنست که با حرکت و سکون باشد و فساد تر نها آنکه با ضجر و اقدام و خصومت باشد و بقول روفس غلبه نسیان مع صحت بدن منذر با امراض باطنی قوی مثل صرع و سکته و لیثرغس باشد و بطلان و نقصان حفظ و فکر و خیال بسبب قوت و ضعف سبب است و بطلان حفظ و انعدام او را بیونانی ہالاک الذکر نیز میگویند و او آنست که چیزی از اشیا یاد نماند و نقصان او آنست که بعض اشیا یاد ماند و بعضی فراموش گردد و در بطلان خیال خواب هرگز دیده نشود و احیانا اگر دیده هرگز یاد نماند و صور محسوسات را بجهت غیبوبت فراموش کند و اگر فساد عام جمیع بطون دماغ باشد انسان و بهیمه برابر باشند مثل مجانین و آمده گفته

که گاه انسان را نسیان بحدی عارض می گردد که هر چیز حتی که نام خود را فراموش میکند

علاج کلی اقسام نسیان

بدانکه علاج فساد هر سه قوت واحد است مگر فرق همین قدر است که ادویه موضعیه مثل ضماد و لطوخ و تمریخ در فساد ذکر بر مؤخر سر و در فساد فکر بر وسط سر و در فساد خیال بر مقدم سر استعمال کنند و در جمیع انواع نسیان ترک حجامت نقره و قی و ترک مجامعت و غم و هم و غضب و اجتناب از آب سرد و منجرات مثل ثوم و بصل و جرجیر و گندنا و مسکرات مثل عدس و شیر و آنچه بالخاصیت مضر باشد مثل سیب و گشنیز سبز لازم دانند چنانچه افلاطون گفته که قوی ترین اشیا در احداث نسیان گشنیز سبز و بر نجاسف و بادروج نیز محدث نسیان است و اکثار اکل ادویه و باقلا و پیاز و کراث نیز مولد نسیان است و تروفس و رازی گویند که افراط در جماع و خواب در

مشک عنبر مصطکی ورگلابی که قدری صمغ عربی دران حل کرده باشند حل سازند و عود که نیم کوفته در آن آمیز نمایند و خمیر کرده فتیله ها باریک سازند و بسوزند و اگر خواهند در شمع
گذارند تا که شمع روشن باشد بوی آن نیز باشد و اگر دود آن بلباس رسانند معطر سازد ایضاً که تقویت ذهن و دماغ و تذکیه حواس نماید و ازالهٔ نقصان غشی کند
عود هندی قند سفید شیرین صندل سفید هر واحد یکجزو مشک کافور هر یک نیم جزو کوفته بیخته بگلاب سرشته حب سازند و عند الحاجت ببویند چو آرش شود نیز
کند خفقان نیز باید و نسیان دور کند مجرب است شونیز بلیلهٔ کابلی هر یک پنج درم زنجبیل نانخواه هر یک ده درم بعسل بسرشند و چند روز هر روز یک مثقال بخورند دوای مشهد
دافع نسیان روغن مال کنگنی بر برگ پان مالند و یک سپاهی بیران نهاده بمالند که مفصل شود پس آن برگ را با بیرهٔ پان چنانچه متعارف است بخورند و مداومت
نمایند که مجرب است و اگر کفایت نکند بعسل قوی دهند ایضاً که در تقویت حافظه و باه از اسرار عجیبه خفیه است مال کنگنی [illegible] جزو دار فلفل زنجبیل هر یک نیم جزو
قرنفل یک جزو سائیده بروغن گاو لت کرده بعسل سرشته [illegible] درم بخورند ایضاً جهت فراموشی نافع بلیله بلیله کوفته شیرین [illegible]
تا سنگ مساوی باریک سائیده هر روز یکدرم بشهد و روغن بخورند ایضاً از تکمله کندر زیره سیاه پلپل هر یک سه درم کوفته بیخته با دو چند شهد سرشته هر روز [illegible] شام
بخورند سفوف حفظ که جهت نسیان بالغ انفع است و در تنقیهٔ دماغ و تقویت حرارت غریزی موثر کند هفت درم مصطکی چهار درم دار فلفل عنبر گاوزبان بادرنجبویه
هر کدام یکدرم کاکنج یازده عدد شکر سفید برابر همه خوراک دو درم با آب گرم و در تحفه و قادری و ارجمنی عوض عنبر سنبل است نوع دیگر برای نسیان کندر سرخ ترکی زنجبیل
هر یک پانزده درم سعد کوفی سادج دارچینی قرنفل هر یک هفت درم نبات برابر خوراک سه درم سفوف که حافظه قوی گرداند و ازالهٔ نسیان بلغمی نماید بعد تنقیه دماغ
و خاص از [illegible] کندر مشک یک حبه جند بیدستر نیم حبه هر دو را در روغن یاسمین حل کرده تسعیط کنند شربت اسطوخودوس برای نسیان و سبات مفید [illegible]
نضج سوداوی [illegible] بلغمی دماغی بسیار نافع اصل السوس پنج درم بنفشه گل سرخ هر یک هفت درم پرسیاوشان اسطوخودوس [illegible] گاوزبان بادیان تخم کرفس
تخم خطمی هر یک [illegible] درم مویز منقی بیست درم سپستان سی عدد همه را کوفته خیسانیده بجوشانند و با سه رطل شکر و عسل شربت سازند و از ده درم تا پانزده درم با آب گرم بنوشند
شربت ابریشم با موسیائی تالیف حکیم علوی خان مقوی دماغ است حال دماغ را که مزاج آن مائل ببرودت و رطوبت بود نیکو گرداند و ذهن و فکر و حفظ را
قوت دهد و رعونت و حمق عارضی و بلادت و بلاهت عارضی را زائل گرداند ابریشم خام [illegible] از پیله جدا کرده پنجاه مثقال در آب [illegible] بجوشانند [illegible]
تا نصف آب بماند و دائم ابریشم را بمالند تا قوتش بآب برآید پس افشرده ابریشم را دور کنند و عسل سفید خوشبو صاف دو رطل در آن داخل کرده و اسطوخودوس زرنباد
بادرنجبویه دارچینی زنجبیل سنبل الطیب [illegible] عود خام هر یک [illegible] مثقال کوفته در کیسهٔ کتانی کرده در آن اندازند و آتش بسیار ملایم زیر آن کنند [illegible] کیسه را بمالند
تا قوت آن [illegible] قوام آید پس [illegible] کیسه [illegible] بمالند و بگذارند [illegible] از آتش [illegible]
پس عنبر [illegible] یک مثقال مصطکی رومی [illegible] هر یک [illegible] مثقال در روغن بلسان حل کرده داخل نمایند [illegible]
هر یک [illegible] مثقال ابریشم مقرض [illegible] مثقال [illegible] هر واحد یک مثقال [illegible] کرده [illegible] مثقال [illegible]
نسیان بلغمی [illegible] فلفل [illegible] نسیان و امراض [illegible] بارد [illegible] البول [illegible]
[illegible] قوی [illegible] هر یک پنج مثقال زنجبیل فلفل دار فلفل [illegible]
[illegible] زرنباد [illegible] شیرین [illegible] هر یک [illegible] مثقال [illegible] عسل [illegible] شربت دو درم [illegible] برای نسیان
حادث از برودت و رطوبت [illegible] عود هندی [illegible] برگ [illegible] مثقال [illegible]

دران زیاده کنند و امر بخائیدن کندر و انداختن آب دهن دائم کنند و اگر چیزی که این مرض را زائل کند چون جمع صعب و متعسر گردد تنقیه بخورانیدن لوغاذیا این نسخه که

چند روز باید الاصول بخوشانند بعد ازان ایارج فیقرا سیاه ده درم و مویز منقی بیست درم و تخم ورد نه ده هفت درم ریوند سه درم ریوند را کوفته بعد با مطبوخ مذکور بیزند پس ایارج شبها دو درم

ازان گرفته و ایارج لوغاذیا که میان یکسال و اقل شش ماه گذشته باشد تمام مثقال و نیم یا کم و زیاده حسب مزاج بیمار بخورانند و عقب آن مطبوخ مذکور نوشانند و پیش از

تناول لوغاذیا از وه روز کم نمانند و بعد از فراغ ازان وه روز گذشته تا قبل شرب دوا مرا اسفیدباجات جوزه مرغ و ماکیان با نخود بسیار پخته بخورانند و شوربای او بنوشند

و از لحوم آن اندک بخورند و اگر بر وقت سو مزاج و سهال بیداری بسیار شود نان تنگ با سفیدباجات از کبوتر بچه و بره از آب و لب بازنده و بعد فراغ ازان ایارج بسیار با انبات

معمول باهم جمال بچه مرغ و نمک دهند و تو ابل آن حسب مزاج غالب باشد و هرگاه لوغاذیا بخورند به بیرون تمام بخورند بیمار ان اشتغال نمایند و اگر این دوا تمام نشود و در

و باید امتثال نماید اندک اندک تریاق کبیر خورانند و امر بخائیدن سیر او دائم نمایند و گاهی از ایارجات کبار اندک بدهند و اگر مزاج مریض متحمل باشد و امراض دیگر

سودای بالفساد عظیم گردد این جمله از معالجات است این علت سخت و گاهی از امراض دیگر لازم میگردد و آن حرارت وضع باشد و ورم و احساس اندک و در

پس هرگاه این علامات ظاهر شود و تقیه کنند که مرض ورم مرکب است دو جزو باشد از فصد و تعدیل نمایند و آنچه مسموم و معالجه بدانها نمایند و مرکب سازند

و هرگاه مزاج او حدت پذیرد این طریقه معالجه ترک نمایند تا آنکه مزاج او تسکین یابد بعد ازان بعلاج مرض متوجه گردند و درین تدابیر طرق نمایند مراعات تغیر مزاج او کنند

زیرا که گاهی تساهل در مراعات مزاج او و تغیر آن خطا واقع میشود و با مراض قاتل می انجامد و گاهی امراض دیگر درین علت ظاهر میگردد و آن تشنج است

پس اگر این ظاهر شود از قریب چیزی ازین طریقه در معالجه جذب کنند و مبادرت نمایند در معالجه بطریق مزغره و تعدیل آن مثال از حرف و تشنج

و شکر آن و اقسام آن و غیر آن شروع کنند و سکنجبین عنصلی بنوشانند که این تا طبیعت تحلیل این رطوبات نماید کند و عنصل ازینها است و تحلیل

نماید بطریقی که استعمال نمایند حتی که اگر مبدا علت بدان ماده از رطوبات غلیظه باشد بجلد را تحلیل کند و سر که عنصل و سکنجبین آن این علت را بسیار نافع است

از عنصل یا سرکه ده درم آتش نهاده تا از وحدت آن زائل شود و با شیای دیگر مثل اندکی خطمی و قلیلی انیسون و سپر و مصطکی آمیخته و این جمله را قریب یکدیگر آمیخته

گرفته سوا عنصل که آن مثل جمیع اجزا باشد به سر مریض ضماد کنند و این ضماد بسیار نافع است و ضماد کنند و مریض را امر کنند لا سیما اگر در انجا تشنج باشد

ساقین و وضع محاجم بران بعد استفراغ تام حجامت بر ساقین جذب فضول از جمیع بدن بسوی اسفل میکند و گاهی بر ساقین مریض و قدمین آن تا حد

زانو بعنصل یا سرکه سوده بمالند و با این ادویه بگیرند عنصل بریان یا طلی بشیره نخود ده درم برگ خردل تازه یا خشک سه درم با سرکه سائیده و نیز

معمول از موم و روغن یاسمین یا سوسن یا غار آمیخته بر قدمین و ساقین ضماد کنند و غرض ضماد بر قدمین و ساقین جذب اخلاط از سر است بسوی اسفل بدان

و آنچه تا طریق مشارکت میان قدمین و دماغ بطریق ضمیمه آن اراده کرده اند چه مشارکت میان هر دو قوی است چنانچه بقراط گفته که تسخین آب بر قدمین

ترطیب مزاج دماغ میکند بعد خروج از حمام بنابر مشارکت میان این هر دو و ما امر میکنیم به تسخین ساقین و مالیدن قدمین هنگام اراده جذب مواد بسوی اسفل و ابتدا

امر بمالیدن ساقین و قدمین کرده اند و بالجمله واجب است که درین مرض از مراعات امر تپ و ورم غفلت نکنند چه این هر دو بسیار با این مرض ظاهر میشوند و بسیار است

که چون اخلاط ارتفاع و تحلیل یابند متعفن میگردند و چون تعفن شد گاه ورم و گاه تپ عفنی حادث می کنند و لهذا مراعات این هر دو امر لازم است تا در معالجه

غلطی واقع نشود و ایضا گاهی نسیان را که دران حفظ و ذکر باطل باشد و بالکل باطل شود و هلاک الذکر نامیده و گفته که هلاک الذکر آنست که دران انسان هیچ چیزی

بیان نکند ابتدا و اگر چیزی را حفظ کرده باشد بهر آنکه قوت ذکر او مرده و هلاک شده و آن دو قسم است یکی آنکه از استیلای برودت و رطوبت بود قسم مؤخر

دماغ بود و دوم آنست که برودت و یبوست بران غالب شود و چون حرارت و رطوبت مستولی گردد و آن غیر این مرض است که تنفس بود حرارت و یبوست

و فرق میان این دو و میان غیر آن از اختلاط وجهره و سرسام بارد آنست که بعضی نسیان با سرسام بارد و بعضی با ورم بود از الم ثقل باشد و هلاک الذکر چیزی از انها

اعراض نمی باشد بلکه بلا کم کرده و فقدان از دلالت این علت اگر از برودت و رطوبت باشد آنست که مریض او خواب بسیار کند و گاه گاه یادی سر روی خطا میکند بدان نماید

دران وقت همه قصد و بعد ساعتی تذکر او آنرا ممکن شود و از بعضی ادمان رطوبت سیلان میکند و در مؤخر سر خود ثقل دریابد که یاد او با تنقل فرو می رود و انچه

ونوشیدن ماء الجبن ساده با شربت نیلوفر وجمیع انواع منفیات شیخ وایلاقی میگویند که اگر با اختلاط عقل حمی وضعف در عضوی علامات آفت والم وورم نبود واز اسباب یبوست هم نباشد
واز علاج صالح الشان اصلاح باید نمایند ودرین صورت بر سر وروی مریض طلا چه چند سخت بزنند تا که مریض بهوش باز آید وچنین اقویا محتاج میشوند بداغ صلیبی بر وسط سر اگر تدبیر دیگر مفید نشود

رعونت وحمق

وآن ضعف افعال فکریه است در اشیای عملیه چون تدبیر معیشت که آن تدبیر منزل ومخالطت ومعاشرت با مردم واحبا واهل واولاد باشد ولهذا صاحب این مرض
کارهای بیجا مانند کودکان میکند وآنرا احمق گویند وفرق میان هر دو آنست که رعونت استبداد رای وشدت انانیت است بحیثیتی که هیچ کس را برابر خود در اصابت رای عقل
ودانش وتدبیر وغیره نداند ونه بیند وحمق عدم فکرت ودانش ونقصان عقل است هر چند منشای رعونت نیز فی الحقیقت حمق است وازین جهت آنرا که بغیر استحقاق ارتفاع بر مردم
تفوق جوید نیز احمق خوانند وتخییل صاحب این مرض در امور سهل سالم میباشد ودر غایات بیهوده وضعف فکر که در عملیات دیگر مثل طب وهندسه وغیره باشد آنرا سوء صناعت گویند
وآنکه در علوم ومسائل دقیقه باشد بلادت نامند نه حمق وصاحب کامل وجامع الصناعه میگویند که گاهی حافظه وفکر هر دو فاسد میگردد وآنرا احمق گویند مانند آنکه
مشایخ را بسبب ضعف دماغ ایشان عارض میشود وشیخ الرئیس میفرماید که اختلاط ذهن ورعونت وحمق اگرچه هر دو آفت عقل اند وسبب حدوث این همه در بطن اوسط دماغ
واقع میشود ولیکن فرق در هر دو آنست که اختلاط ذهن آفت در افعال فکریه بسبب تغیر وتشویش است ورعونت وحمق آفتی است در افعال مذکور بسبب نقصان یا بطلان
وحال وشبیه بحال پیرانه سالی یا کودکی در نقصان عقل میباشد بالجمله اسباب این مرض یا برودت ساذج است فقط ویا مع یبوست مثل بطن اوسط از جوهر دماغ
تا موخر او وبالعکس ویا برودت مع مادهٔ بلغمی مرتبک ومتشبث در تجاویف او عیناً بطن مذکور واین اکثر بود وقید مادهٔ بلغمیت بهر آنست که مادهٔ سوداوی که محدث آفات
در افعال فکر میگردد آنرا مالیخولیا گویند طریق تشخیص این اسباب باید که اول از سردی ملمس وانتفاع از مسخنات وتضرر از مبردات دریافت کنند بعده بپرسند که در سبکی
معلوم میشود یا گرانی اگر سبکی بگوید برودت ساذج باشد بعد از آن حال بیخوابی وخشکی دهن وبینی وغیره آثار یبوست نیز بپرسند اگر مریض اقرار این هم کند برودت مع
یبوست باشد والا برودت صرف بود واگر گرانی سر بیان کند برودت مع مادهٔ بلغم باشد لیکن از غلبه خواب وکثرت رطوبت دهن وبینی ودیگر علامات بلغم نیز سوال کنند
علاج اگر برودت تنها باشد تسخین دماغ واگر مع یبوست بود تسخین مع ترطیب بپردازند بطوریکه در علاج امراض دماغی بارد ساذج ونسیان بارد یابس مذکور شده ودر
مالیخولیا باید وبقول شریف خوردن روح مرید ذکاست واین ثم گوید که بلع کردن قلب هدهد ساعتی که از سینه او بر آرند ذکا می بخشد وسفوف کندر فلفل هلیله مصطکی سنا
شکر برابر همه هر صبح یک مثقال خوردن حمق ورعونت را نافع است وکذا معجون لبوب وشربت ابریشم با مومیائی ومفرح هلیلی مسمی بدانش بخش ومعجون حافظ العقل
از تصانیف حکیم علوی خان درین باب انفع وایضاً در طبیبی غذا گوشت ماکیان فربه وتیهو ودراج با دارچینی خوشبو ساخته وحلویات معتدله وفالوده جات شیرین
بروغن بادام آمیخته بغایت مفید وادهان حار رطب مثل روغن خیری وبابونه ویاسمین ونرگس بر وسط سر مالیدن وطبیخ ادویهٔ گرم تر بر سر ریختن برای تسخین و
ترطیب دماغ سودمند وآنجا که برودت مع مادهٔ بلغمی باشد باستفراغ وتحلیل آن کوشند بدستوریکه در علاج امراض دماغی بلغمی ونسیان بارد رطب مادی گذشت
وقی بسکنجبین عنصلی وتخم ترب نمایند وبا وجود این واجب است محافظت قلب وتقویت آن بدانچه مقوی آنست بالخاصیت مثل خمیرهٔ ابریشم لولوی ومانند آن
وجندی گوید که اگر سبب این علت سوء مزاج دماغ باشد فقط درین صورت حاجت نشود بمعالجه قلب نباشد اما اگر این مرض در جوهر روح باشد درین حالت
حاجت بعلاج قلب شدید باشد وباید که این علاج با ادویهٔ مفرحه بود ونفع آن برای سوداویت مزاج ظاهر است وبرای برودت قلب نیز ادویهٔ مفرحه را خاصیتی است
خصوصاً هرگاه که دوای قلبی معه ادویات مصلح دماغ بود لا محاله در نفع ابلغ باشد ولهذا شیخ الرئیس درین مرض بهر تقویت قلب ادویهٔ مخصوصهٔ آن مثل دواء المسک
وشربت دیانطوس ومفرح نیز امر فرموده وباید که مسکن مریض خانه روشن گرم باشد با اجتناب تدبیر بیداری وتلطیف غذا وتقلیل آن ومیل دماغ بمزاج یابس کنند ونیز تلطیف
خون وتعدیل وتقلیل تسخین آن نمایند نجبیکه موجب شدت غلیان وتبخیر گردد بلکه حار لطیف غیر غالی بچیزهای که ذهن را صافی آن نمایند ومضر ترین اشیا برای ذهن
امتلای اغذیه ورطوبات مسننه وتناول میوهای ومرطبات مولدهٔ بلغم وافراط سکون وآنچه موجب حرارت ویبوست است نیز ویبوست از جهت نقصان مضرت
بذهن ندارد وبلکه از جهت افراط در سرعت حرکت یا بسبب افراط قلت روح وانحلال آن بادنی حرکت مزیل استمساک از روح مضر ذهن باشد وبقول صاحب شفاء الاسقام

در بار و رطوبی اطریفل و خمیره اسطوخودوس بهترین اشیاست و پرهیز از طعام ها و اغذیه و اشربه نبشوق و غمن نبنفشه و شیر زنان و حمام مرطب آبزن و دوشیدن شیر بر سر نفعست

مالیخولیا

مالیخولیا

و آن عبارتست از تغیر ظنون و فکر بسوی خوف و فساد و تشویش غلبه ماده سوداست یا مره سودا که از احتراق اخلاط حاصل شود و آنچه از غلبه سودا و احتراق آن حادث شود مالیخولیای سوداوی گویند و آنچه از احتراق خون یا صفرا یا بلغم عارض شود مالیخولیای دموی و صفراوی و بلغمی خوانند و شیخ میفرماید که سودا فاعل مالیخولیا یا سودای طبیعی باشد چون در مقدار خود بیفزاید و یا سودای بلغمی چون بلغم بسبب تکاثف یا انجماد یا احتراق مستحیل بسودا گردد و این نادر بود و یا سودای دموی چون خون بسبب فرط التطبخ یا تکاثف خود بغیر احتراق شدید مستحیل بسودا گشته و یا سودای صفراوی که از اندک احتراق صفرا حاصل گردد و چون اگر احتراق او بدرجه غایت رسد مانیا پیدا کند و بر احداث مالیخولیا اقتصار ننماید و ایضا میفرماید که کثرت سودا و تولد او گاهی بسبب ضعف فاعل غذا بود و آن جگر است چون از شدت حرارت و احتراق خون شود و یا بسبب ضعف خود از دفع فضول سوداوی عاجز باشد و این کمتر بود و گاهی بسبب ضعف عضو منقیه سودا باشد و آن طحال است چون طحال از جذب ثقل دم باز ماند و از جگر بسبب ضعف عاجز بود و یا از دفع فضول مواد منجذبه شده است از جگر بسوی آن بسبب ضعف و در آن منجذب غیر قادر باشد و گاهی تولید او سودا در عضو دیگر یا بسبب شدت احتراق سودا او و یا بسبب عجز او از دفع فضول غذائی او و یا تحلیل لطیف آن و در رسیدن کثیف آن و یا بسبب شدت تبرید و تکثیف آن عضو چیزی را که میرسد بسوی آن و گاهی سبب تولد او تناول اغذیه مولد سودا باشد و بعضی گویند که گاهی مالیخولیا از عشق افتد و این بنا بر احاله مزاج بسودا باشد پس سبب قریب او سودا بود و از اسباب قویه در تولید مالیخولیا افراط غم و خوف و فکر و سهر است و احتباس چیزی که عادت سیلان آن باشد مثل حیض و بواسیر و رعاف و قی سودا و دوری و نحو آنها و گیلانی مینویسد که مالیخولیا گاهی از سودا نباشد بلکه از برودت و یبوست ساذج بود و چنانچه ظاهر از قول شیخ ظاهر شود و یا از حرارت چنانچه بعضی گفته اند لیکن سبب قریب او در اکثر امر تغیر الروح بسوی ظلمت سودا و ظلمت بر ضیت بر آن باشد و بقول شیخ سبب مالیخولیا یا در نفس دماغ باشد فقط و یا در خارج آن پس آنچه در نفس دماغ است یا از سوء مزاج بارد یابس ساده (بی) ماده باشد که جوهر دماغ را ثقیل و مزاج روح را از روشنی بسوی ظلمت تبدیل سازد و یا با ماده بود و این ماده یا در عروق دماغ باشد که بسوی آن از موضع دیگر آید یا در آن از احتراق بسوی سودا مستحیل گردد چنانچه مزاج دماغ فاسد باشد و بلغم یا خون که از جهت آید در آنجا محترق شود و یا خون متعکر و منتشر بسبب گردد و این اکثر باشد و یا ماده منتشر بود در جرم دماغ باشد و یا موذی دماغ بود بکیفیت جوهر خود پس در بطون بریزد و بیشتر مالیخولیا منتقل از صرع گردد یا بجای آن ماده یا منتقل در دماغ باشد و یا بسوی دماغ از موضع دیگر آید و آنچه در خارج دماغ است یا در تمام بدن منتشر باشد چون بر آن مزاج سوداوی مستولی شود و از آن اخلاط محترق یا بخارات مظلم او بسوی دماغ مرتقی شود و یا در عضوی از اعضا مثل معده و کبد یا ماساریقا و طحال و مراق باشد از این معلوم شد که مالیخولیا بسبب محل سه قسم است اول آنکه سبب مخصوص بدماغ باشد و این را مالیخولیای دماغی گویند و این اشد الاصناف است دوم آنکه سبب او در عام و جمیع بدن و عروق یا غیر دماغ شامل دماغ و از آن بخارات بسوی دماغ مرتفع گردد و این اسلم است سوم آنکه سبب آن در عضوی خاص مشارک دماغ باشد پس اگر سبب در آلات غذا بود و مانند اعضای مذکوره سابق این قسم را مالیخولیای مراقی و نفخه مراقی و مالیخولیای نافخ و علت نافخه و مراقیه گویند چه سبب غلبه نفخ در این صنف و شر سوء و ضیا نیز نامند و مراق بفتح میم و رای مهمله و تشدید قاف اعضای باطن است که از خارج به احشا کشیده و احشا عبارتست از آنچه در جوف شکم است مثل معده و کبد و ماساریقا و طحال و امعا و سبب مراقی آنست که بواسطه حرارت باطن و مراق فضول غذا یا بخارات و امعا اتقلیم گردد و اخلاط مراق مستحیل بجنس سوداوی شود و ورم پیدا کند یا آنکه پس از وی بخار مظلم بسوی سر مرتفع شود و سبب مالیخولیا گردد و بقول شیخ سبب او شدت حرارت معده و انسداد و طرق غذا است بسوی بدن و گاه حدوث ورم در آنجا و ارتفاع بخار از آن و گاه حدوث ورم حار سوداوی در معده و آنکه کیفیت حار باشد و خون مراق محترق گردانند و این همه از منی از اطباست و یا اجتماع آن اخلاط سوداوی حار در مراق و احتراق آن بحرارت کبد و امعا و احداث ورم در مراق و این بیماری را بولس [illegible] و یا آنست که احداث ورم نماید چنانچه رازی سرافیون است و جالینوس ورم را باب کبد است پس محترق شده و ورم مراق از بخار مظلم سوداوی مرتقی از ورم آن و یا بسبب حرارت آن بمجاورت و نزد بولس سبب او شدت حرارت جگر و امعاء و عروق دقاق است که میروند از آنها غذا از معده بسوی جگر پس گرمی آن با خون محترق گردد و بسوی طحال منتشر شود و آن بطریق فم معده دفع کند و برین قول قرشی و اکثر متاخرین اند و نزد قومی سببش سده ماساریقا از انتقال سوداوی یا احتباس آن بالا در ... و این سده چون نفوذ نیکو غذا را منع کند آن غذا در قعر معده باقی ماند و فاسد شود و متبخر گردد و بخار گشته فاسد

او محدث این مرض گردد و نیز دیگران هم میبدن ورم سست در ماساریقا و بدان سبب علامه نفوذ غذا بسوی جگر و بقای آن در معده و احداث این مرض بطریق مذکور در
اکثر این ورم حار نبود بهر آنکه در نهایت تنگی و تنگی و فی صفرا لازم نیست و نیز قرشی از حذاق اطبا اجتماع ماده سوداوی در معده سست از منتهای او برده از آن و یا انصباب آن
از طحال بسوی معده و احداث او ورم بارد در قعر معده و ارتفاع بخارات از آن بدماغ و اقرار او دیگر معتقد به نیز متفق اند بانکه اخلاط محترق حاصل میشود اولا در شراسیف که به فم معده
و مراق اند پس آن خلط در قعر معده میریزد و از آن فلغمونی حادث میگردد و بعضی از شیعه جالینوس گویند که خلط سوداوی اول در اورده معده حاصل می شود
پس در آن فلغمونی حادث میگردد و گویند که مراد از فلغمونی در اینجا التهاب است و روفس گوید که مواد سوداوی در معده محتبس میشود بیشتر در اسفل آن نزدیک بواب و ورم
حادث میگردد و از آن بخارات سوداویه بر دماغ غلبه نماید منحل میشود و بسوی مراق و فم معده مرتقی میگردد و پس افکار ردیه و غم و حزن حادث میکنند و نیز بعضی شدت
حرارت امعاست و نیز قرشی ورم معای صائم است و ثابت بن قره گوید که باعث ورم طحال است بسبب اجتماع اخلاط در آن و کثرت انصباب سودا از آن بر فم
معده و جهت حرارت معده و ارتفاع بخارات از آن بسوی دماغ و نیز در ازی سبب آن سده طحال است از دیاد حدت و عفونت در سودا که اندر نیست و دفع آن فضول
ردیه بسوی فم معده و ابو الخیر منادو گوید که تولد این علت بمشارکت طحال است و سبب مشارکت آنست که هر روز قدری سودا از طحال بمعده می آید پس هر گاه سودا
بمعده بسیار آید یا سوداوی نا طبیعی آید قوت دافعه معده آنرا دفع نتواند کرد و اندر معده حرارتی باشد که بخارات از آن سودا برانگیزد و بر دماغ بارد و حرامیان و ...
اعتقاد آنست که اخلاط محترق میشوند یا بسبب بیرودی یا بافراط حرارت یا تناول اشیای حاره و افکار بسیار و بعد احتراق اگر در شراسیف او ورده بدن حاصل شوند و بسوی معده
و عروق آن ریزند از آن بخارات سوداویه منتفع شوند بسوی دماغ و روح نفسانی را سیاه کنند و نوعی از مالیخولیا پیدا کنند و اگر در معده و اورده آن بریزند در معده
ورم حار سوداوی حادث کنند خصوصا در قعر آن که اورده در آنجا بیشتر اند پس از آن موضع و ورم بخارات سوداوی بسوی مراق مرتقی شوند و نفخ در آن پیدا کنند
و آنچه بسوی فم معده بر آیند آروغ ترش و آنچه بسوی دماغ روند وسواس و غم و فزع حادث نمایند و نیز مولف حق آنست که هر واحد از جمیع اسباب مذکوره سبب
حدوث این مرض است لیکن سبب اکثری آنست که قرشی و متاخرین اختیار کرده اند چنانچه در قول دیوقلس گذشت اکنون باید که بقول شیخ گاهی سبب قوی مالیخولیا
در خارج دماغ بود و مبدأ تولد او در دماغ باشد چنانچه در معده یا در رحم یا در اعضای دیگر مشارک سوء مزاج حار بود پس بخار حار از آن منتفع گردد و بسوی دماغ رطوبات
دماغ را محترق گرداند و احداث حرارت و یبوست نماید و مالیخولیا آرد و آنچه از بهر و پس مانع سست سبب آن سوء مزاج سوداوی مادی یا غیر مادی در قلب است
بهر آنکه روح نفسانی متصل بروح حیوانی و از جوهر اوست پس فاسد گردد اند مزاج فاسد سوداوی او مزاج دماغ را تبدیل بسوی سودا و پست نماید و گاه مالیخولیا حادث از برده
سازج بجهت اسباب مذکوره میباید اثر نماید از جهت قلب تنها با وجود آنکه ممکن نیست که بدون شرکت قلب باشد بجهت اتصال روح دماغی نفسانی با روح قلبی حیوانی بلکه
قریب است که معظم سبب و بیان از قلب باشد فلهذا لا بد است که لزوم علاج قلب بعلاج دماغ در این مرض نماید و بدانکه دم قلبی چون مثل صاف رقیق مفرح باشد میباشد
فساد دماغ و اصلاح آن نماید بلکه عجب نیست که مبدأ این مرض در اکثر امراض قلب بود و اگر چه استحکام این علت در دماغ باشد بهر آنکه عجبی نیست که مزاج قلب اولا
فاسد گردد و تابع او دماغ بود و یا مزاج دماغ فاسد شود و تابع او قلب باشد پس مزاج روح قلبی فاسد گردد و آنچه از آن بسوی دماغ نافذ شود فاسد بود و احداث
دماغ بر افساد او نماید و گاهی مالیخولیا در آخر امراض حاده خصوصا حاده عارض شود و این علامت موت است و درین وقت مریض را عارض میشود که ذکر موت
بسیار کند و بقول بقراط بیشتر مالیخولیا کسی را بهم میرسد که مزاج قلب او بسیار گرم باشد و از حرارت قلب تولد یابد در آن ماده سودا با حتراق خون و مزاج دماغ او
رطب ضعیف باشد که قبول نماید تاثیر آنرا که در قلب متولد شود و کذا در اشخاص گندم رنگ بسیار مو خشک لاغر بسیار افتد و کمتر تولد آن در اشخاص
سفید پوست فربه و مستعدین مالیخولیا کسانی باشند که الثغ یعنی عاجز در تکلم از افصاح بعض حروف مثل سین و را و غیره باشند و حاد در اخلاق و خفیف زبان
یعنی قادر بر کلام کثیر متتابع باشند و حرکت پلک بر ایشان سهل بود و چهره بسیار سرخ یا گندم گون و رگهای آنها وسیع و لبها سطبر و بر سینه موهای سیاه و غلیظ
باشند و این امور مذکوره بعضی دلالت بر حرارت قلب و بعضی دلالت بر رطوبت دماغ می نمایند و سالم ترین انواع مالیخولیا آنست که از ردی خون
حادث شود و آنکه با وی فرح و سرور باشد و ردی ترین انواع او آنکه با مانیا باشد و بسیار باشد که مالیخولیا ببواسیر و دوالی منحل گردد و این علت بمردان

اکثر عارض شود و بزبان فاحش و بدتر باشد و در کھول و شیوخ و ضعیف و نحیف بسیار افتد و در شتا و ربیع کمتر و گاهی در ربیع بسبب تحرک اخلاط سوداوی و محترقات آنها بحرکت و هیجان میکند و گاهی هیجان او بسبب ثوران سودا باد و اربد و مستعد مالیخولیا را مالیخولیا بسرعت افتد چون آنرا غم و حزن یا غم یا سهر بسیار رسد یا از ان امتلای خون معتاد یا باقی سوداوی محتبس گردد و امثال اینها آنچه موجب هیجان سودا یا احتراق اخلاط گردد و بقول روفس مالیخولیا غلامان و خصیان را عارض نمی شود مگر در ندرت و مالیخولیا متمیز نمیشود چون ابتدا نماید بانسان مگر حذاق اطبا را و بقول بقراط کسی را که خوف و غم زمانی طویل عارض شود مرض او سوداوی باشد و اصحاب طبائع فاضله مستعد برای مالیخولیا هستند زیرا که این طبائع سریع الحرکت کثیر الافکار میباشند و بقول روفس سقوط شهوت طعام در مالیخولیا پدید میشود بهر آنکه او اشتها نمیباشد و قلت اکل آنرا زیاده میکند و اگر در بدن صاحب این مرض مثل حمره قروح عارض شود به موت قریب دلالت کند طرق تشخیص مالیخولیا و اقسام آن بدانکه در ابتدا قبل از استحکام مرض وسواس و گمان بد و خوف بلا سبب ظاهر و سرعت غضب و حب تنهائی و اختلاج و دوار و دوی و خفقان و صداع مراقی پدید آید پس هرگاه مرض مستحکم شود فزع و سوء ظن و غم و وحشت از مردم و کثرت هذیان و کلام کثیر و خوف از چیزی که در عادت از ان خوف نمی کنند ظاهر شود و اصناف این خوف بسیار است چنانچه بعضی از انها خوف افتادن آسمان بر خود کنند و بعضی از فرو بردن زمین ترسند و بعضی خوف جن کنند و بعضی خوف سلاطین و بعضی از سارق و بعضی از آمدن درنده نزد خود و امور ماضیه را درین تاثیر میباشد و کذا تخیل ایشان بنفس خود در اشیا مثلاً بعضی خیال کنند که با ملوک یا سلاطین بوده بیم و خوف انتزاع ملک از خویش و تسلط اعدا بر ان نمایند یا درنده یا دواب یا طائر گشته ایم و مثل آن حیوان آواز کنند و یا شیشه یا خم شده ایم و یا از کسر بترسند بعضی از ان خنده کنند خصوصاً کسی که مالیخولیای او دموی بود و بعضی از ان گریه کنند خاصة کسی که مالیخولیای او سوداوی محض باشد و بعضی از ان خواهش موت کنند و بعضی از ایشان زیاده از معتاد از موت بترسند و ایضاً بعضی را وهم افتد که او را زهر داده اند یا خواهند داد و بدان سبب از طعام و شراب باز ایستند و هلاک شوند و بعضی را وهم شود که او در انسیت و سبب این وهم ماده ریحی باشد و آن ماده عضو را سبک سازد و بعضی را توهم گردد که پوست او چون کاغذ شده است و سبب این وهم خشکی مزاج و یبس ماده سوداوی باشد و بعضی را وهم شود که از حلق او فرو رفته است با جمله بیشتر اوهام ایشان از جنس کاری باشد که اندر صحت کرده و بدان مشغول بوده باشند مثلاً اگر مریض لشکری باشد دعوی پادشاهی کند و سخن مملکت و تدبیر جنگ و قلعه گشائی و مانند آن گوید و اگر کسی دشمنی داشته باشد گمان کند که قومی قصد گرفتن و کشتن او کرده اند و او را زهر خواهند داد و اگر مریض دانشمند بوده باشد دعوی پیغمبری و معجزات و کرامات کند و سخن از خدائی گوید و خلق را دعوت کند و علی هذا القیاس و بدانکه قاروره اصحاب مالیخولیا در اغلب رقیق صاف مائل بسبزی قلیل النضج بود و نبض ایشان صغیر صلب یا بطی صلب مختلف در جمیع امور که در ان نبض مختلف میباشد خصوصاً در هنگام تزاید مرض و گویند اعراضیکه عقب مالیخولیا هم میرسند جمیات مزمنه مختلفه هست با جمله بعد ادراک این مرض دریافت کنند که علت در دماغ است یا در تمام بدن یا در عضوی دیگر و این چنان باشد که نظر کنند اگر مریض مفرط الفکر دائم الوسواس بود و بیشتر بطرف یک چیز در زمین بنگرد و چشم غائر و سر لاغر و مع هذا اعتدال حال لحم بدن و رنگ سر و روی و چشم و زبان او تیره نماید و لمس سر حار و بیداری بسیار و نبض بطی و صغیر مختلف و بول رقیق قلیل النضج بود و تقدم سهر و هم و فکر مفرط و سیر در آفتاب و کثرت تناول اشیای حاره ضاره دماغ مثل سیر و پیاز کرده باشد و جز آن و سبقت امراض دماغی در پیش شود و اعراض این مرض بسیار عظیم و اظهر و دائم باشد و با کثرت هذیان و هیجان و غم و وهم و خوف و فزع و تخیلات ردیه و توهم و امثال آن بود و مرض خاص بدماغ باشد پس اگر با این علامات اختلال در حفظ و در ادراک باشد شود و خیالات باطل نماید و خرد و تمیز بر جا بود و آفت در بطن مقدم دماغ باشد و اگر تخیل مختل گردد و فکر و تمیز و خرد او باطل شود و قول و فعل او با آفت باشد در بطن اوسط بود و اگر ذکر و حفظ اختلال پذیرد در بطن موخر باشد و اگر جمیع افعال دماغی مختل بود و خیالها و فکرها و قول و فعل او همه تباه گردد و آفت در جمیع دماغ باشد و اگر سیاهی و لاغری تمام بدن و احتباس چیزی که از طحال یا معده یا اسهال و قی و آنچه بدان ماند از سیلان معتاد یا از مقعد یا از حیض [illegible] و کثرت موی بدن و سیاه [illegible] و تقدم ادمان اغذیه مولد سودا مثل گوشت گاو و سود و ماهی شور و بادنجان و امثال آن و ادویه محرق خون و صلابت و امتلاء ورم و صفرة و ضعف یا سبزی یا سیاهی قاروره و تقدم تعب و کد و جمیات مزمنه و مخالطه بر کسی که در مرض بشار کنند تمام بدن باشد و اگر علامات در معده یا زیاد تی مرض و شدت آن در حالت تخمه و امتلا و خوردن تجشو و در وقت هضم و اکثر هیجان در معده از وقت

تناول غذا تا انضمام آن و سکون درد بعد هضم غذا و در صورت دار بودن ورم التهابیه مراق که صفراوی باشد عطش و شدت مرض وقت گرسنگی معلوم شود و از معده
باشد و اگر آثار حرارت جگر و ضعف آن یا ورم یا سده یا ماساریقا گردد تشخیص سوء مزاج و ضعف و ورم کبد و سده ماساریقا مذکور خواهد شد معلوم شوند و از کثرت
جگر یا ماساریقا باشد و اگر اشتهای طعام کثیر بود و هضم قلیل و قراقر بسیار و انتفاخ طحال و شدت شدید و احیانا اشتهای کلبی باوی لاحق گردد و گاه طبیعت نرم بود
و گاهی انصباب سودا در طحال یا در فم معده اندوه کند از مشارکت طحال باشد و اگر احساس ثقل در مراق و اجتذاب او و نفوذ قی و تهوع و غثیان و حزن و کرب
و قلق و تنگی سینه و فساد هضم و آروغ ترش و دخانی و وجع مفرط و کثرت آب دهن و نفخ و قراقر و تمدد و سوزش شکم و خروج ریح کثیر و گرسنگی کاذب و احساس و میان
کتفین و معده خصوصاً بعد طعام تا هضم او و بالتیام و احساس ارتفاع بخارات شبیه بدخان طرف حنک و لهات و گاهی عروض قی بلغمی مراری و گاهی ترشح سرخ
و رقت و مراریت براز و سفیدی قاروره و در اکثر تخفیف مرض بجودت هضم و زیادتی آن بنقصان هضم و در تخمه و سوء هضم و اکثر تقدم یا وجود ورم سوداوی در مراق
و اختلاج اندر مراق و اعضا و بعض اوقات بود مشارکت مراق باشد و ایضاً ضیق النفس و سهر و ملالت یا انزعاج و قبض طبع را کلازم عادت و در بعض اقسام و حرقت
فم معده و سینه و گاهی ترشی طعم دهن و گاهی تلخی آن و احساس تخلل سوزن در پشت و بازوها و گاهی در تمام بدن خصوصاً اعالی او و گاهی گمان تشنج و گاهی
ورم و ثقل کوفتگی و گاهی مثل وجع ماندگی و گاهی التهاب مثل نفخ و دمامیل و گاهی قشعریره و لرزه در اعلای بدن و سوزش کف دست و پا و گاهی سردی آنها یا سائر بدن
بحسب قلت و کثرت لازم مرض و در بعضی که گاهی قریب بغشی گردد و گاهی طنین و دوی عارض شدن و احساس بحرکت مورچه و گاه یک چیز دو نمودن و گاهی معلوم شدن خیالات
برق پیش چشم و خشونت چشم و ثقل اجفان و سوزش و گرمی در دماغ و سرخی و اضطرار از حرارت و پیوسته اندک در رویت دخان و تاریکی در خواب و استعجال
که لائق استعجال نباشند و سهر و وجع و طیش و حقد و کشف و صداع و نسیان و فواق احیانا و دفع ریح متواتر و خفقان معدی
و گاهی عظم طحال ظاهر شدن از عوارض مرض مبارک مراق است لیکن وجود این همه در یک شخص ضرور نیست و باید دانست که از امراض کثیر المشابهت باین مرض ریح البواسیر
ازین جهت که هر دو شریک اند در نفخ و قبض و خروج ریح و قراقر و آروغ و تمدد و انجذاب معده گاه بلوق و گاهی بجهت درد سینه و تنگی او و ضیق النفس و غثیان و ایضاً
قروح مری و معده و بثور آنها نیز مشابه این مرض باشد ازین جهت که در هر دو در زیر استخوان های سینه می باشد هر گاه مرض در فم معده می باشد و یا بالای ناف هر گاه
در قعر معده بود و آروغ بدبو و شدت خشکی زبان و درد کتفین و کرب معدی و غثیان نیز مشترک است در میان هر دو و فرق در مراق و ریح البواسیر آنست که حبس ریح
مقعد و تشنج در عضلات بطن و قبض شکم در ریح البواسیر شدید تر از مراق می باشد و فرق در مراق و قروح مذکور آنکه در قروح مع التهاب سینه و پشت و درد
کتفین و وجع در مری هنگام فرو بردن لقمه خصوصاً بزرگ محسوس بشود و خون و ریم و قشور در قی و اسهال برمی آید و باقی علامات مراق نمی باشد و بالجمله
هر گاه محل علت دریافت گردد معلوم کنند که سودا فاعل مالیخولیا کدام نوع است و این چنان باشد که نظر کنند اگر اختلاط ذهن با فرح و خنده و عدم لزوم غم شود و چشم
و بشره سرخ و بدن مائل بهزال و سرخی و ثقل کسل در ان و عروق آن واسع و سن شباب و انقطاع خروج خون معتاد از مقعد یا حیض و تخیل اشیای سرخ و نبض عظیم
و سریع و حمرت قاروره بود سوداوی دموی باشد و اگر کسل و قلت حرارت لمس و سکون و کم گوئی و ترس و از دست غلبه سبات و تبلد
نبض و نرمی آن و سفیدی قاروره بود بلغمی باشد و اگر مع کثرت اضطراب و هیجان و ادنی جنون مثل و کثرت بیداری و غضب و نعره زدن و دویدن
و زردی رنگ و هذیان مفرط و نظر مثل درندگان و طیش و کثرت عطش و قلت سکون و قرار و حرارت لمس بدن بغیر تب و لاغری آن و فرورفتن چشم و اضطراب در ان و سن
شباب و مزاج اصلی حار و سریع الکلام و قبض طبیعت و سرعت نبض و ناریت قاروره بود صفراوی باشد و اگر کثرت فکر و غم و خوف و گریه و تخیل چیزهای سیاه و سکوت
و تغیر رنگ بسیاهی و صلابت نبض و حب تنهائی اکثر و تیزی اندک بود و گاه وقت تحریک او که ضجر و حقد چندان کنند که فراموشی او مشکل گردد سوداوی صرف یا از سودای
طبیعی احتراقی باشد و باید دانست که تدبیر انقدام از تناول اشیای مولده خون و محرقه آن مثل کثرت اکل لحم و خرما و حلوا و شراب و شیرینی غلیظ و تقدم تدبیر
برودت و تناول اشیای مولد بلغم و محرق آن بر بلغمی و تناول اشیای مولده صفرا و مشور آن مثل اکل ثوم و بصل و خردل و بقول حریفه و کثرت تعب و غضب و تقلیل غذا و شرب
حاره مانند آن بر صفراوی و تناول اشیای بارد یابس مولد سودا و کثرت تعب و ریاضت شدید و هیجان حرارت محلل و محرق رطوبت بر سودا نیز دلالت کند و ایضاً حبس

و فصد نمی آید و درین صورت بعد منضج فصد کنند و فصد را ابتدا برای تقلیل ماده میکنند تا استعداد تنقیه با دویه حاره بهم رسد و ایضاً تا مسهل بی منضج ممکن نیست و در حالت
منضج اگر سوزش بهم رسد لهذا فصد اول ضرورست والا ادویه حاره باعث ازدیاد احتراق میگردد و چون در بعضی جا ماده عروق بی فصد اخراج نمی یابد و مسهل هیچ چند
قوی باشد کفایت نمیکند درین صورت برای دفع ماده عروق بعد مسهلات فصد ثانی میکنند و علاوه ازین گاهی از ادویه حاده مسهل گونه احتراق در خون بهم میرسد از فصد
ثانی اخراج میگردد و بعد ازان اگر یبوست دماغ و کم خوابی بهم رسد از تبرید و ترطیب مرطبات زائل نشود و باید که ملاحظه نمایند رنگ خون را در حال فصد هر عرقی که فصد آن کنند اگر سیاه
برآید دلالت میکند بر آنکه ماده محترق از انبساط و انتشار در بدن نموده باشد کردن آن در دماغ و اگر احمر قانی باشد دلالت بر حرارت باشد دلالت می نماید که ماده در عروق دماغ
و در بدن منبسط گشته درین حالت باید که فصد رگ پیشانی نمایند و مقدار برآوردن خون از فصد بقول صاحب کامل در هر صورت سیاهی رنگ خون منقطع و قوام
ازان برآرند و اگر احمر قانی باشد مقداری اندک کفایت بود و اگر احمر ناصع باشد قلیل النور بند کنند و شیخ میفرماید که اگر در فصد خون رقیق آید و دلائل دیگر بر غلبه دم
دلالت نمایند باید که [illegible] بند کنند زیرا که بیشتر در ابتدا از فصد خون رقیق می آید و بعد ازان غلیظ خروج می نماید که فصد [illegible] کشوده باشد ازین جهت وجوب
که فصد وسیع کشند تا خون غلیظ در روی منحبس نماند و شر و فساد نیفزاید و بعد از فصد هر روز [illegible] تقوی قلب و دماغ با اغذیه بارده رطبه [illegible]
تا یک هفته و زیاده ازان تجویز نمایند و اگر محتاج بفصد دیگر گردد و قوت قوی باشد فصد اکحل نمایند و بعد ازان منضجات دهند و در هر ماه استفراغ ماده بحب ایارج
باید و تنقیه بحبات نمایند و اگر ماده تا بهم ماده تمام برآید و هم قوت ساقط گردد و غرض که تنقیه سودا کرات بالا لالات باید کرد و اگر حصول صحت بطی باشد لکن ادویه
قوی الحرارت و الیبس که در ان خوف احتراق است [illegible] این معنیست که اصحاب مالیخولیا در صورت احتیاج استفراغ بدان محتاج اند [illegible] است و در میان
مسهلات که تجویز او کنند مسهل [illegible] نظر بر مقویات معده باید و لکن آن مقوی بالعین باشد و گرنه اعضا در دفع فضول تجمیل خواهند کرد چنانچه آمده مربی هلیله
مربی و اطریفلات و دواء المسک و غیره معمول است بعضی [illegible] و بعد فراغت از مسهلات مقویات قلب مطلقاً استعمال کنند دارو و اگر ضعف
معده شود و دران ماده موجب علامات باشد [illegible] در ان ادویه تنقیه خوش نماید و آنچه مناسب [illegible] باشد که در سودائی که از احتراق خلطی حادث شود
بعضی از علامات آن خلط که از احتراق آن سودا حادث شده نیز می باشد پس منضج و مسهل آن ادویه مخصوص بآن خلط نیز می باید تصحیح وجوه رعایت آن خلط
نمایند و این فائده در تصحیح امراض سوداوی که از احتراق اخلاط باشد یاد دارند و ایضاً در جمیع احوال از رعایت قلب و تقویت آن بمفرحات و مبدلات غافل
نباشند زیرا که بقول شیخ مالیخولیا بدون شرکت قلب نمی باشد و دواء المسک با عرق گاوزبان و بادرنجبویه علاج فاضل است و آنچه [illegible] در
[illegible] و غیره باشد و ازان کنند و از اصحاب مالیخولیا کسی که در بدن او سودا مشترک باشد آن قابل تر برای علاج است از شخصی که سودا تنها در آن
نباشد و کسی که سودا در دماغ محض بوده است که سودای او ورقی و براز و بول در جلد بهق و کلف و قروح و جرب و دوالی و داء الفیل و سیلان خون از مقعد [illegible]
ظاهر شود و این همه دلیل بر قابلیت بقیه سودا از خون و علامت خیر است و اگر بعضی را بسبب [illegible] مسهل و استفراغ تشنج عارض شود و [illegible] گرم نشانند
و [illegible] مطبوخ در [illegible] شراب [illegible] تجویز [illegible] حمام نمایند و بعد خروج از حمام غذا دهند [illegible]
که اگر مالیخولیا از سوداء [illegible] باشد [illegible] تعدیل مزاج [illegible] اغذیه و اشربه و فواکه [illegible] بارده [illegible]
عرق بید ساده و عرق کاهو [illegible] خیار [illegible] شراب [illegible] نقل کردن از هوای گرم بهوای سرد [illegible]
خشکی [illegible] حمام [illegible] روغن بنفشه
بادام [illegible] خشخاش [illegible] شیر [illegible] و گوشت [illegible] شیر بز [illegible] و ایضاً در [illegible]
[illegible] ساعت [illegible] روز ده دوازده بار [illegible]
[illegible] مسهلات خفیف سریع التحریک [illegible] ماء الجبن [illegible] سکنجبین افتیمونی علوی خان [illegible] باید که [illegible] وقت شب حب لاجورد خورانند لیکن
افضل آنست که نخست فصد صافن کنند یا باسلیق از احتراق هر خلطی که باشد و بعد از انفراغ ماء الجبن و حصول تنقیه تام تعدیل مزاج کنند بضماد صندل

تفریح ذاتی و خمیرهٔ مروارید و خمیرهٔ ابریشم علوی خان همراه عرق سیب و زردک و عرق شیر مرکب و اما آنجا که ورم کبد یا معده و یا رحم و یا باب کبد و یا ماساریقا باشد
علاج او را هم کافی بود مع تقویت قلب و دماغ چنانچه در امراض مذکوره بیاید پس زوال مرض به تقویت اعضای رئیسه نمودن بتدبیر مناسب و بدانکه در
زوال همه انواع مالیخولیا جماع کردن خصوص با محبوب خوبصورت اثری عظیم دارد بنا بر کشیدن ماده از دماغ و دفع بعض بخارات ردی و کدر و سوختی و
مشغول شدن طبیعت بمرغوب و فراموش کردن مرض لیکن افراط نکنند تا خستگی نیفزاید و با غیر مرغوب اصلاً نکنند که در مرض افزاید و جماع بعد خوردن طعام
و شراب کنند که شروع هضم اول باشد و بر خلو معده هرگز نکنند که ازین امر بشوند و خواب کردن بعد جماع و ابا از خوردن چیزهای تری افزاید نیز بعد
بنا بر سعود بخارات رطب بدماغ و همچنین مالش دست و پا و حرکت معتدل و پاها فرو آویخته نشستن بجهت جذب ماده و در حمام آب نیم گرم غسل کردن و سر را بر
فرو بردن و تا دیر در آن چشم کشاده و دهن در زوال این مرض اثری عظیم دارد و همچنین سر و سینه و کف دست و پا را به روغن بنفشه و کدو و روغن گل گرم و تازه
پشت و پس سر که منبت اعصاب است مثل روغن بادام شیرین و خشخاش و روغن کدو و خیار خربزه و کاهو برگ کشنیز بر سر کف دست و پای مالیدن نهار گرم کرده
بسی مفید است و چند اشخاص را دیدم که صعود بخارات از فرط انگشت پای بدماغ ایشان به صورت مالیخولیا گشته و از تنقیه و تعدیل هیچ فایده نشد و من گوشت
پیچه برشته با روغن بادام گاو و پخته بنان خشکه چند روز متواتر صبح و شام خورانیدم و بجای آب گلاب که عرق گاو زبان ساده نوشانیدم و در دو سه هفته
صحت یافتند بخاصیت آن نه بطبیعت و از مجربات است شیخ و شارح قانون می نویسند که اگر مالیخولیا از سودا و مزاج سابق بارد و یابس باشد باید که همچنین
قلب بمفرحات گرم و دواء المسک و تریاق و مثرودیطوس و مانند آن مشغول شوند و معالجه آنچه در باب رعونت و حمق مذکور شده از مستحبات است که
با سکنجبین و رطب باشد باید کرد و مالیخولیای قوی حادث از سودای مزاج سابق عقب مرض حار دیگر عارض میشود و علاجش سهل بود حتی که آن بطول انتها زایل
می گردد و اگر مرض حار هنوز باقی بود این علامت موت است چنانچه سابق مذکور شد و از تدابیر مفیده در باب مالیخولیا نقل مریض از بلدی که دران ساکن بود
و از صناعتی که کرده باشد و از آبی که معتاد شرب آن بود بسوی افضل این همه ست شیخ گوید که گاهی مالیخولیا عقب سرسام با سهر طویل یا سیر در آفتاب یا ضربه
واقع بر سر یا اغذیه و ادویه حاره حریفه که بکثرت استعمال کنند حادث میشود و علاجش ترطیب است بنطولات مرطبه و استعمال سعوط بروغن بنفشه
و نیلوفر و تناول تخم خیار و بادام شیرین و خشخاش سفید و دوشیدن شیر به سر حریص جانی گوید بسیار باشد که از پس بیماری های گرم نوع مالیخولیا پدید آید
و هر که اندران بیماری تنقیه بدن کرده باشد و تدابیر صواب بعمل آورده باشد آن مالیخولیا را قوتی و مددی نباشد نطول و ضماد و شموم مرطب دران کفا
باشد طریق ماء الجبن که بفارسی آب پنیر گویند بدانکه در ماء الجبن رطوبت بسیار است و گرمی باعتدال لهذا مقصود بالذات از استعمال او ترطیب است
اگرچه منافع دیگر بالعرض نیز دارد چنانچه مسطور گردد و متفق اند حکما و متفق اند اطبا که ماء الجبن بهترین دواست برای امراض سوداوی و مفتح و جالی
و مسکن و ملطف و مصلح اخلاط محترقه و مدر و بسهولت اسهال کند و دران قوتی ست که باوجود قلت حدت بعضو مقصود جاری و ساری گردد و بسبب
و سعت ازلاق مواد و تلیین اخلاط حاده و تلیین مجرا و ارخای اعضا میکند و باوصف اسهال قوت انضاج هم دارد و فضله آن که در بدن باقی میماند
اذیت ببدن نمی رساند بلکه اکثر اوقات غذای بدن میشود و باوصف اخراج مواد کثیف و محترقه یبوست در بدن نمی آرد بلکه ترطیب میدهد و این
خواص در دیگر مسهلات نیست و هر قدر که ماء الجبن رقیق تر اسهال او بیشتر و هر قدر که ثخین تر ترطیب آن زیاده تر بالجمله نافع ترین مسهلات است و باوجود
اسهال غذای بدن میشود و در امراض حاده و سوداویه و التهاب و مالیخولیا و نحافت بدن و حرارت جگر و تفتیح سدد کبد و طحال و دفع یرقان و تنقیه
ظلمت بصر و انصباب مواد بسوی چشم و پلک و حرقت بول و ضعف گرده و حصاة آن و مثانه و ضعف مثانه و قروح آن و دیگر قروح حادثه و تنقیه
بدن و آتشک و جرب و حکه و کلف و شری و ماشرا و جذام و داء الفیل مستعمل میشود و هرگاه در قروح مثانه و مجاری بول استعمال کنند نمک دران داخل نکنند
بلکه زرشتی تیز و بهترین ماء الجبن برای مرض مالیخولیا از شیر بز است چراکه در دهنیت و مائیت و جبنیت معتدل است و در شیر ماده گاو دهنیت بسیار است
و در شیر میش جبنیت افزون تر و در شیر شتر و خر مائیت غالب تر ست و بنا بر ضرورت اگر شیر بز بهم نرسد از شیر گاو بسازند و گویند که ماء الجبن شیر گاو دو سه پاره

وباید که نیم گرم بنوشند و بعد چهار پنج ساعت غذا بخورند و غذا آش جو یا شوربا با خشکه یا نان روه و با شله و یا یخنی یا اُو مناسب بود و برنج را باید که در آب بجوش گندم یا بادیان ترکنند پس شسته بپزند تا سده و لزوجت نیارد و اگر نان در شامی شربت با ماء الجبن بخورند بهتر باشد و بحسب ضعف و رقت غیر از روز مسهل نان روه که میده او دو و عروه باشد خمیری در تنور یا قرص پخته بشوربا تر کرده خوردن روا ست و احسن آنکه روز یکه مسهل یا ماء الجبن دهند آن روز و یک روز پیش از آن غذای ملائم دهند و روز مسهل نخود آب البته باید داد و در ایام نوشیدن ماء الجبن اجتناب از لبنیات و مغلظات و مبخرات و حلویات و حموضات شدید و از بقولات لازم دانند و احتراز از جماع و جمیع حرکات متعبه و عوارض نفسانی واجب شمارند و در تفریح مریض کوشند و برای تقویت و اصلاح مزاج مفرحات و یاقوتی های مناسبه گرفته در استعمال نمایند و چونکه در بعضی امزجه بسبب رطوبت ضعف معده می آرد پس از تدبیر آن هم غافل نباشند باستعمال جوارشات مقوی معده مثل جوارش عنبر و آمله و مربای آمله و هلیله و اگر در میان استعمال ماء الجبن سرفه عارض شود دسه پهر یا توذا یا خمیره خشخاش بدهند و باید دانست که اگر کسی را نزله و عوارض دیگر مانع بریدن شیر از سرکه و غیره باشد پس از زنجبیل یا چینه یا قرطم مرتب سازند طریق ساختن ماء الجبن از زنجبیل یا چینه یا قرطم آنست که شیر را بجوشانند اگر دو رطل شیر باشد زنجبیل نیم درم که کهنه نباشد در آن حل کنند و بعد از آن شیر را حرکت دهند و از آتش فرو گیرند و بگذارند که سرد شود و پس در پارچه دوته بیاویزند که تقاطر کند در ظرف چینی و مانند آن و بعد آنکه باز بجوشانند با نبات آمیز نموده بنوشند و این نوع ماء الجبن در تبرید و ترطیب نیز ابلغ است خاصة اگر با شربت موافقه دهند و در ابتدا طبع نرم میکنند و بعد تمادی ایام تمامه صرف غذای بدن میشود و اسهال نمی آرد و فربهی می سازد خصوص کسانی را که فاسد الدم باشند و دلیل فساد دم آنکه با وجود کثرت غذای جید بدن فربه نشود و این طریق صاحب کامل ذکر کرده و فلانسی از ثابت بن قره نقل کرده که بعد حل کردن زنجبیل تازه بچه بز در دو رطل شیر بگذارند تا شیر بسته شود پس آنرا در طول عرض از کار قطع کنند و نمک سفید دو دانگ با یک سوده بران پاشند تا آب از آن جدا شود پس در کرباس آویزند و آب صاف او بگیرند دسه او قیه سکنجبین آمیزند و باز بر آتش نهند تا قریب بجوش زدن آید و حرکت همی دهند پس مکرر صاف کرده با هر چه مناسب حال بود بدهند و قول امین الدوله ابن تلمیذ قریب اینست و این بسبب امتزاج سکنجبین نزله را موافق نبود و طریق ساختن او از چینه اینست که چینه بز را از نمک شسته صاف نموده خشک کرده نگاه دارند و شیر را جوش دهند و قدر یک مثقال چینه را سائیده در شیر اندازند و بگذارند که شیر منجمد شود و بعد از آن از کار در قطعه قطعه کنند و نمک اندازند و در صافی دوته کرده جائی بیاویزند تا آب از وی بچکد بعد از آن صبح آن آب را بجوشانند و کف گرفته صاف نموده بخورند و طریق ساختن ماء الجبن از مغز قرطم آنست که بگیرند مغز حب قرطم دو او قیه و نرم کوفته در دو رطل شیر بحالت جوش بیندازند و بچوب انجیر همی جنبانند تا شیر بریده شود پس فرود آورده بگذارند که سرد شود پس در پارچه دوته انداخته بیاویزند و آبی که بچکد در ظرف چینی بگیرند بعد از آن نمک قلمی انداخته جوش دهند و کف گرفته صاف نمایند و باده مناسبه بخورند و طریق دیگر معمول حکیم وارث علی خان صاحب برای احتراق شدید اینست که بگیرند بز یکرنگ نو دو ازده روزه تعلیف او بدستور سابق نموده شیر او بگیرند و جوش داده شب در ظرف نو گلی جغرات بندند و صبح آنرا در پارچه بسته بیاویزند و زیر آن ظرفی بدارند تا همه آب بکود او در ظرف بچکد پس آب مذکور گرفته سکنجبین لیمونی در آن حل کرده بنوشند و بدستور مقرر ابند و بکار برند و در ایام مسهل سفوفات مسهله و دیگر مسهلات مناسبه حسب حاجت درین آب داده باشند و ایضاً آب مذکور فقط یا با سکنجبین مسطور بر بدن مالیدن رافع خشکی و گندگی جلد است که بعضی را در امراض جلدی سوداوی عارض میشود دستور ساختن الفحه یعنی پنیر مایه که در ماء الجبن بکار آید بطریقی که در بیاض والد ماجد غفرله مرقوم است بگیرند گوسفند یا بزی که پنج شش روز از زائیدنش گذشته باشد و از شام بچه آنرا شیر ندهند صبح هر گاه بسبب خلو شکم بیقرار گردد آن زمان شیر دهند بعد یکه آن بچه را در آغوش بگیرند و بعد از آن گرد بدن او بهند و ذبح نموده شیردان آنرا برآورده سر شیردان را رشته محکم بسته در طشت گذارند و آب بسیار سرد بران ریزند چندانکه طشت تا لب پر شود پس یک دو گهڑی توقف کنند تا شیر بسته شود و بعده از آب برآورده زیر شیردان سوزن بسیار خلانیده بیاویزند تا همه آب از ان بچکد و خشک گردد پس نگاه دارند و در ماء الجبن بکار برند صفت سفوف سودا که در امراض سوداوی همراه ماء الجبن معمول است سنای مکی قلمی دو درم هلیله سیاه درم اسطوخودوس دو درم غاریقون نرم سفید لاجورد مغسول هلیله سیاه بادرنجبویه هر یک سه درم گل سرخ چهار درم تربد سفید مجوف خراشیده پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد بسفایج فستقی ریوند چینی هر یک پنج درم سفوف سازند شربت از یک مثقال تا چهار مثقال و آنجا که یبوست بسیار باشد بنفشه مقراض دار هر یک پنج درم داخل کنند و وزن بادرنجبویه و ریوند بکاهند

بعض اول اعلام · تغذیه فقط · تسهیل · طعام زود نواز · مجهول چیزها · شیرین باشند · بالحیان · ترکیب اطبا · استخراج · بیامدی الحق · ۱۲ منه

نوع دیگر نسخهٔ نفطی لاجورد مغسول هر واحد یک درم غاریقون سه درم بسفائج فستقی گاوزبان گل گاوزبان افتیمون اسطوخودوس هر یک چهار درم پوست هلیله کابلی هلیله سیاه هر یک پنج درم و گاهی تربد سه درم اضافه کرده میشود کوفته بیخته دو مثقال بخورانند صفت سفوف لاجورد مستعمل با ماء الجبن برای دفع مواد سوداوی حجر ارمنی مغسول حجر لاجورد مغسول هلیله سیاه هر واحد دو ماشه پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد هر یک چهار ماشه افتیمون بسفائج هر یک هفت ماشه سنای مکی گل بنفشه هر واحد پنج ماشه تخم شاهتره شش ماشه تخم بادرنجبویه سه ماشه کوفته بیخته نبات سفید برابر همه آمیزند شربت یک مثقال ایضاً لاجورد مغسول افتیمون پوست هلیله کابلی اسطوخودوس هلیله سیاه هر یک هفت و نیم ماشه نمک لاهوری یک نیم ماشه و گاهی لاجورد مغسول و غاریقون سفید هر یک ده جزو و پوست هلیله زرد و سنای مکی و گل سرخ هر واحد یک جزو سفوف ساخته حسب المزاج داده میشود صفت سفوف سبعه که برای تنقیهٔ بدن از سودا مجرب است پوست هلیله کابلی هلیله سیاه افتیمون هر یک ده درم بسفائج حب النیل سنای مکی هر یک ده درم تربد موصوف نصف مجموع ادویه کوفته بیخته سفوف سازند خوراک از چهار درم تا چهار مثقال صفت سکنجبین افتیمونی بنسخهٔ حکیم علوی خان نافع برای جمیع امراض سوداوی خصوصاً قیلتیکه با ماء الجبن آشامیده شود گاوزبان شاهتره بسفائج فستقی گل بنفشه گل نیلوفر گل گاوزبان عنب الثعلب پرسیاوشان بادرنجبویه تخم کاسنی تخم خیارین تخم خربزه تخم کشوث پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان اصل السوس اسطوخودوس کمافیطوس از هر یک پنج درم غنچهٔ گل سرخ نه درم سنای مکی چیده افتیمون هر یک ده درم انجیر زرد عناب هر یک بست دانه مویز منقی سپستان هر یک چهل عدد اجزای کوفتنی را کوفته تمامی ادویه را سوای افتیمون در یک رطل سرکهٔ انگوری و سه رطل آب شیرین یک شبانه روز بخیسانند پس بجوشانند تا ثلث آب و سرکه باقی ماند آنگاه افتیمون در صره بسته داخل کرده یک دو جوش دیگر داده فرود آورده کیسهٔ افتیمون را دائم بدست بمالند تا تمام قوت آن با آب باز داده شود پس افشرده و کنند ادویه صاف نمود شیرخشت ترنجبین هر یک هفتاد و پنج درم شکر سپید یا صد و بست و پنج درم کاغذی آفتابی بست و پنج درم در آن حل کرده بجوشانند و کف آن را گرفته باز صاف نمایند و مرتبهٔ دیگر بر آتش ملائم نهاده بقوام آورند پس سرد کرده در شیشه نگاه دارند شربتی از ده مثقال تا پانزده مثقال با ماء الجبن و فوائش تا یک سال باقی می ماند نوع دیگر مختصر و مجرب النفع اسطوخودوس بادیان تخم شاهتره افتیمون بسفائج سنای مکی پوست هلیله کابلی هر یک ده درم انچه کوفتنی ست نیم کوفته در پنجاه درم سرکه بخیسانند و با نیم من قند سفید بقوام آورند صفت شربت افتیمون نافع مالیخولیا و خفقان مستعمل همراه ماء الجبن و نیز موافق امزجهٔ بسیاره افتیمون سه توله گل سرخ بنفشه گل گاوزبان گاوزبان گل نیلوفر فرنجمشک تخم کاسنی تخم خیارین هر یک یک توله آلو بخارا بست و پنج عدد اگر آلو نباشد عوض آن تمر هندی چهار توله اندازند قند سفید سه چند بدستور شربت بسازند نوع دیگر نافع مالیخولیا سهل الی رحمت تبدیع و اگر بخوابی بصاحب مالیخولیا بسیار باشد عوض سکنجبین افتیمونی همراه ماء الجبن شربت بل آرند خشک انگور بنفشه گاوزبان گل گاوزبان گل سرخ گل نسرین بادرنجبویه افتیمون سنای مکی مویز منقی هر یک چهار درم اصل السوس مقشر هلیله سیاه پوست هلیله کابلی تربد موصوف هر یک سه درم تخم فرنجمشک ده درم شیرخشت ده درم قند سفید سه چند و اگر صفرا و حدت و حرارت زیاده باشد گل نیلوفر چهار درم تخم کاسنی سه درم افزایند و اگر سبب مالیخولیا احتراق خون بود شاهتره چهار درم عناب ده دانه زیاده کنند و اگر یبوست زیاده باشد انجیر زرد هفت عدد و بادیان ده درم در نسخهٔ شربت اضافه نمایند و بعد قوام ساختن شربت غاریقون سفید بقدر حاجت باریک سائیده در شربت آمیزند و گاهی این شربت را بعد استعمال ماء الجبن با عرق هلیله مرکب داده میشود و بسیار مفید می افتد صفت شربت مخرج سودا که جهت اقسام مالیخولیا اکثر بعد از تنقیه همراه ماء الجبن ببستی تا بیمن طبع استعمال کرده میشود و بعد تنقیه منضج گاه گاهی در استعمال می آید و همواره معمول ست گاوزبان هفت درم و نیم گل بنفشه ربع کم دو درم گل سرخ یک ربع برگ بادرنجبویه گل نیلوفر تخم فرنجمشک هلیله سیاه افتیمون بسفائج فستقی برگ فرنجمشک اسطوخودوس برگ سنا هر یک ده و نیم درم نبات سفید و گلاب هر یک پاؤ آثار شب ادویه را در آب بخیسانند صبح بطریق متعارف همراه نبات و گلاب بقوام آرند و عوض نبات اگر ترنجبین و شیرخشت داخل کنند در آن وقت در سائر خواص اقوی خواهد شد و در قرابادین معمولی وزن گاوزبان چهار درم و گل بنفشه یک نیم درم و گل سرخ دو نیم درم مسطور ست عوض گل فرنجمشک ابریشم خام باقی بدستور

علاج مالیخولیای دموی و صفراوی

فصد هفت اندام کنند و بصورت سیاهی رنگ خون مقدار وافر از آن برآرند بعد از آن فصد صافن نمایند و گاهی فصد صافن با ... با فاصلهٔ دو سه روز ... و اخراج خون چهار تا نیم رطل از صافن معمول ست و بعد از فصد برای ترطیب و تقویت آملهٔ مربی یک عدد شسته بورق نقره یک عدد پیچیده بخورانند و بالائش شیرهٔ مغز تخم کدو شیرهٔ تخم کاهو هر واحد یک توله

در آب کاسنی سبز مروّق و آب شاهترهٔ سبز مروّق هر یک پاؤ آثار گاه سه نیم پاؤ شب خیسانیده صبح مالیده صاف نموده ترنجبین مغز فلوس گلقند هر یک چهار توله
مالیده باز صاف کرده روغن بادام پنج ماشه داخل کرده بنوشند و بجای آب تا دو پهر عرق گاوزبان و کاسنی بنوشند غذا شله دهند ایضاً اگر با صداع و وحشت
باشد اول تبرید لعاب بهدانه شیرهٔ تخم کاسنی و تخم خرفه و تخم کاهو و عناب و خیارین آب تمر هندی سه توله آب آلو بخارا ده دانه عرق کاسنی و عرق شاهتره هر یک
هفت توله گلاب چهار توله شربت بنفشه و گاهی شربت نیلوفر داخل کرده بدهند و از فصد باسلیق خون پاؤ آثار بگیرند و اگر هنوز صداع باقی باشد از فصد سر دو صافن خون
بقدر پاؤ سیر در یک روز بگیرند و بعد فصد بهر تقویت آمله مربی و ورق نقره شیرهٔ عناب عرقیات خمیرهٔ صندل یک توله حل کرده بدهند غذا اگر خشکی باشد شوربا دهند بعده روز
که ماده در سر قرار گیرد فصد سر رگ بکشایند و باز تقویت نموده بعد پنج شش روز شب بلیلهٔ مربی یک عدد همراه عرق گاوزبان هفت توله بعد یکپاس از غذا خورانند
صبح نقوع منضج از بنفشه نیلوفر هر یک هفت ماشه آلو بخارا هفت عدد تخم کاسنی شش ماشه سپستان بست دانه گاوزبان چهار ماشه خیارین کوفته شش ماشه همراه خمیرهٔ بنفشه
سه توله بدهند دوم روز شاهتره افزایند روز سیوم در نقوع مذکور بیخ کاسنی شش ماشه اصل السوس سطوخودوس هر یک چهار ماشه بادرنجبویه بسفائج بلیلهٔ زرد
هر یک شش ماشه افزوده گلقند عوض خمیرهٔ بنفشه داخل کرده دهند و بعد سه چهار روز به روز مسهل سنای مکی شش ماشه افتیمون به صره بسته هفت ماشه در نقوع
و مغز فلوس شش توله ترنجبین چهار توله روغن بادام شش ماشه افزوده دهند روز دوم مسهل تبرید لعاب بهدانه شیرهٔ خیارین عرقیات شربت بنفشه اسپغول مسلم شش ماشه
پاشیده بعده دو مسهل منضج داده آخر شب حب لاجورد و صبح بدرقهٔ مسهل بدون مغز فلوس و روغن بادام داده تا سه روز یک روز در میان تبرید نموده تنقیه تمام
و باز تبرید و یک مسهل مغز فلوس بدهند بعده بهر تقویت دواء المسک بارد همراه شیرهٔ مغز تخم کدو و خیارین و خرفه وغیره به تبدیل استعمال کنند و برای ترطیب دماغ
مغز تخم تربوز چهار درم سوده در شیرهٔ نبات منقوم نیم پاؤ خورانند ایضاً اول تبرید شیرهٔ مغز تخم تربوز عرق شاهتره شربت نیلوفر اسپغول بالعاب آن بدهند بعده
فصد باسلیق و آخر روز تبرید بدستور بعد از آن در منضج صفر تخم خیارین افزوده بدهند بعده چرائته افتیمون گاوزبان اصل السوس انجیر زرد سنای مکی مغز فلوس
ترنجبین شیرخشت روغن بادام در منضج افزوده مسهل دهند بعده حب لاجورد دهند پس تبرید شیرهٔ مغز تخم هندوانه آب آلو بخارا عرق شاهتره خمیرهٔ صندل الخ
اسپغول پاشیده نوشانند بعد هفت روز فصد هفت اندام کنند برای دفع یبوست مزاج و سوزش تبریدات و سعوطات روغن کدو وغیره بعمل آرند و دواء المسک بارد
با شیرهٔ تخم خرفه و گلاب شربت انار شیرین اسپغول پاشیده دهند بعده ماء الجبن بدهند ایضاً بصورت حدت ماده و ضرورت ترطیب تنقیه بعد از فصد تبرید
ماء الجبن با سفوف سودا و سکنجبین افتیمونی بدهند و شب حب لاجورد بخورانند و یا ماء الجبن همراه شربت بزوری و گلقند شروع کرده بعده مغز فلوس هفت توله گلقند
ترنجبین هر یک چهار توله روغن بادام شش ماشه در ماء الجبن افزوده مسهل دهند بعده شربت سودا و سفوف لاجورد همراه ماء الجبن بدهند و اگر سفوف حرارت کند بقدر
دو سه ماشه بدهند و برای تقویت قلب وقت شام زهر مهرهٔ خطائی یک ماشه مروارید طباشیر هر یک چهار سرخ لاجورد مغسول دو سرخ در شربت انار یک توله آمیخته همراه عرق
کیوره گلاب عرق گاوزبان شربت انار داخل کرده فرنجمشک پاشیده بدهند و مفرح بارد خورانند و چون ماء الجبن بیک نیم پاؤ یا نیم آثار رسد دو دو توله کم نمایند
ایضاً اگر با خفقان و تیزی مزاج بود و بعد فصد و تبرید و تقویت مزاج در ماء الجبن مسهل باین طریق مستعمل است که روز پانزدهم از شروع ماء الجبن نیلوفر بنفشه
عنب الثعلب تخم کاسنی کوفته تخم خیارین کوفته تخم خربزه کوفته بسفائج فستقی کوفته هر یک هفت ماشه اصل السوس مقشر بیخ کاسنی هر یک شش ماشه آلو بخارا هفت دانه برگ سنای مکی
یک توله در ماء الجبن شب تر کرده صبح مالیده صاف نموده گلقند آفتابی ترنجبین شربت دینار هر یک چهار توله مغز فلوس شش توله مالیده باز صاف کرده دهند و روز
دوم تبرید از لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ خرفه هفت ماشه شربت بزوری دو توله تودری چهار ماشه در ماء الجبن بدهند باز یک مسهل داده در مسهل سوم حب لاجورد دهند

وبعد فراغ از مسهلها خمیرهٔ گاوزبان و مفرح بزرشکی استعمال کنانند ایضاً هرگاه در بار الجبن بسبب بریدن شیر از آب لیمو یا سرکه ریزش نزله بطور رسد لقوع ادویهٔ نزله همراه ماء الجبن کنند و اگر ماء الجبن تحریک نزله زیاده کند و سرفه و تپ پیدا شود و موسم گرمی قوی گردد درین صورت ماء الجبن موقوف نموده قرص طباشیر لیمن کوفته در شربت بنفشه سرشته همراه شیرهٔ خیارین شیرهٔ خرفه لعاب بهدانه عرقیات شربت بزوری نخاشی پاشیده صبح خورانند و یا قوذ العاب بهدانه شربت نیلوفر خاکشی پاشیده شام بدهند

ذکر ادویهٔ مفرده و مرکبه نافع این نوع مالیخولیا

شرب افتیمون بشیر بز تازه و شکر و کذا العاب اسپغول پنج درم در آب برآورده پانزده درم شکر سفید داخل کرده و کذا اسنای مکی در اخلاط محترقه و کذا خوردن هلیلهٔ سیاه پنج درم بیک درم حجر ارمنی مغسول و ربع درم سقمونیا همراه ماء الجبن و کذا شیر بز بالیش بشکر و نان گندم سفید و کذا خوردن دم الاخوین هر روز نیم مثقال و کذا نوشیدن ترشی ترنج بشکر و کذا خوردن غنچهٔ انار شیرین بشربت سیب و کذا آمله و کذا کتیرا و کذا نوشیدن عرق نیلوفر بشکر و یا شربت آن بار الشعیر و یا شربت بنفشه بماء الشعیر و یا گلاب بشکر و سعوط ار روغن بنفشه و یا روغن اکارع در حمام و شم گل نیلوفر و گل بنفشه و گل سرخ و نطول مطبوخ گل بنفشه در حمام و یا آب حی العالم گرم کرده در حمام و غسل سر با پچول در حمام و غذا کدو خوب پخته بروغن بادام و ملوخیا بروغن مذکور و کاسنی یا کاهو خام و پخته بروغن بادام و لحم بره و شیر خواره و لحم حملان رضیع و سرطان نهری و تنقل به نیشکر نزد احساس سوزش مرهٔ سوداء هر واحد مفید جوارش طباشیر مقوی معده مانع صعود ابخرهٔ صفراوی از معده بدماغ و نافع از برای مالیخولیا و دوار و سدر حادث از سوء مزاج صفراوی معده گل سرخ آملهٔ منقی طباشیر صندل سفید کشنیز خشک هر یک ده درم حب الآس پوست ترنج سماق منقی مصطکی هر یک پنج درم کافور قیصوری یک مثقال رب به سه وزن ادویه با عرق گاوزبان و عرق کیوڑه بقوام آرند حب هلیله از حکیم علوی خان مجرب برای مالیخولیای حادث از سوداء صفراوی پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آملهٔ منقی هر یک دو دانگ سنای مکی لاجورد مغسول افتیمون غاریقون سفید کتیرا هر یک یک دانگ کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده بمویز منقی بسرشند و حبها ساخته با عرق گاوزبان نیم گرم که دران جلاب شکری ده درم حل کرده باشند فرو برند جمله یک شربت است در هفته یک مرتبه این حبوب را استعمال نمایند تا آنکه مالیخولیا زائل شود و در نسخهٔ دیگر که اتم در اخراج سوداء و مرهٔ صفرا مجرب و بیغائله است وزن سنای مکی دو دانگ است و سقمونیای مشوی یک دانگ عوض لاجورد و افتیمون و غاریقون و کتیرا گاهی از برای تقویت اسهال مرهٔ سوداء لاجورد و حب النیل هر یک یک دانگ اضافه کرده حبها بورق نقره پیچیده با آب نیم گرم داده میشود خمیرهٔ ابریشم از حکیم اکمل خان منع بخارات نماید و تقویت دل و دماغ و معده کند طباشیر بهمنین کشنیز خشک پوست بیرون پسته مروارید ناسفته کهربا گل نیلوفر گل گاوزبان ابریشم مقرض هر یک دو درم یاقوت چهار دانگ برگ گاوزبان ده درم عصارهٔ زرشک پنج درم صندل سفید سه درم شیر آمله پانزده درم ورق نقره سه دانگ طلای محلول عنبر اشهب کافور هر یک دو دانگ مشک نیم دانگ آب سیب آب انار شیرین هر یک سی مثقال گلاب بیدمشک عرق گاوزبان هر یک پنجاه درم قند سفید دو آثار ریختنو خمیره مرتب سازند دواء المسک بارد مقوی اعضای رئیسه موافق محرورین ناقهین و رافع خبث نفس و سواس و خفقان حار و مزیل مالیخولیا که از احتراق خون و صفرا باشد مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد محرق مغسول طباشیر صندل سفید کشنیز خشک مقشر تخم خرفه مقشر زرشک منقی گل گاوزبان ابریشم مقرض هر یک پنج مثقال گل ارمنی مغسول فوفل کهنی هر یک سه مثقال گل نیلوفر دو مثقال مشک یک مثقال عنبر اشهب دو مثقال ورق طلا ورق نقره هر واحد یک مثقال نبات سفید دو چند آن آب سیب شیرین نود مثقال آب انار شیرین نود مثقال عرق بیدمشک گلاب هر یک پنجاه مثقال جواهر را بر سنگ ساق با گلاب صلایه کرده باقی ادویه کوفته بیخته و آبها و عرقها و نبات را بقوام آورده مرتب سازند و حکیم مومن گفته که من دو مثقال یاقوت رمانی درین دواء المسک

داخل کردم و اثرش بسیار یافتم و اگر خواسته باشند که مشک داخل نکنند و بعنبر اکتفا کنند حکیم علوی خان مینویسند که درین صورت اترادواء المسک نتوان گفت بلکه مناسب
آنست که اترادواء العنبر نامند روغن لبوب سبعه که صداع حاره یابسه و سرسام سوداوی و سهر را نیز مفید است منوم مغز تخم کدو تخم کاهو تخم خشخاش مغز بادام شیرین مغز
مقشر مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ برابر گرفته مثل روغن بادام روغن برآرند و بمالش و سعوط نیم درم استعمال نمایند عرق شهیر معمول حکیم وارث علیخان مرطب و نافع
مالیخولیا و خفقان و [illegible] و مدبر رفع تپ دق است شیر بز آب گزر آب نیشکر هر یک پنج آثار گرفته عرق کشند و گاهی آب به شیرین آب ناشپاتی عرق گاوزبان عرق نیلوفر
عرق بیدمشک گلاب آب سیب هر واحد یک آثار عنبر اشهب سه ماشه برای تقویت دل و معده اضافه کرده میشود و بجای شیر بز شیر گاو بوزن سه آثار و آب زردک آب
نیشکر هر یک سه آثار گرفته میشود لعوق خشخاش نافع اقسام مالیخولیا و جنون و سهر تنویم پوست خشخاش مع تخم نیم کوفته عناب هر یک پنجاه عدد در آب یک شبانه روز خیسانیده
بجوشانند تا نصف آب بماند مالیده صاف نموده شکر سفید یک من اضافه کرده بقوام آرند بعده نشاسته کتیرا صمغ عربی مغز بادام مغز تخم کدو شیرین هر یک پنج درم اضافه نموده
بقوام آرند خوراک پنج مثقال ماء اللحم بارد برای مالیخولیا که از احتراق خون و صفرا یا بسبب سیر در آفتاب یا از خوردن اغذیه و ادویه حاره بهم رسد و تپ دق را نافع است
گوشت بزغاله گوشت بره جوان گوشت بیش شش ماهه که یا بچه بره یا بزغاله جوان گوشت بچه مرغ از استخوان و چربی جدا کرده ورق نموده از هر یک بقدر یک رطل در دیگ نقره
یا مس تازه قلعی داخل کرده طباشیر صندل سفید کشنیز خشک گل سرخ دانه هیل هر یک پنج مثقال کوفته بیخته بران پاشیده بآتش ملایم کباب نیم پخت نمایند بعد از ان در گلاب
عرق بیدمشک عرق گاوزبان عرق سیوتی عرق صندل عرق شاهتره عرق نیلوفر عرق کاسنی عرق بید ساده هر یک یک سیر آب خالص بقدر ضرور عرق کشند هشت آثار
پس دران سیب امرود بهی شیرین زعرور که دو تر ریزه ریزه کرده آب انار شیرین برگ خرفه اسفاناخ گل نیلوفر کاهو برگ بید یا گل آن گل سرخ باقلای تر گاوزبان گل گاوزبان
هر یک نیم رطل تخم خشخاش بهمن سرخ و بهمن سفید هر یک دو تولہ تودری سرخ تودری سفید هر یک یک تولہ داخل کرده و آب یا عرقهای مناسبه بقدر احتیاج اضافه نموده بقدر هفت آثار عرق
کشند و عنبر اشهب بقدر یک درم در پنجه بندند و اگر حاجت باشد کافور و طباشیر نیز در مرتبه دوم افزایند مطبوخ تالیف حکیم علی جهت اخراج سودای سوداوی و سودای
صفراوی و سودای دموی بهتر از مطبوخ افتیمون است و بی اذیت بود سنای مکی چهار مثقال بنفشه شاهتره هر یک سه مثقال بجوشانند چون بجوش آید تمر هندی آلو بخارا
هر یک پنج مثقال افتیمون چهار مثقال داخل کرده پس شیرخشت خمیره بنفشه هر یک پانزده مثقال فرود صاف کرده بیاشامند و اگر بعد از نضج ماده بیاشامند بهتر باشد
و اگر شیرخشت نباشد بدل آن ده مثقال فلوس خیار شنبر داخل کنند مفرح از برای اصحاب مالیخولیا مجرب النفع تالیف علوی خان یاقوت رمانی مروارید ناسفته لاجورد
مغسول هر واحد شش ماشه ابریشم مقرض گل گاوزبان بهمنین طباشیر هر واحد دو تولہ تخم خرفه مقشر چهار تولہ مغز تخم خیارین سه تولہ عنبر اشهب سه ماشه ورق طلا و نقره هر واحد دو ماشه
نبات سی تولہ شربت فواکه سی تولہ شربت عرق بیدمشک عرق گاوزبان هر واحد یا دو سیر یا سه سیر پخته در مرتبه سازند خوراک نیم درم مفرح بارد در نهایت نفع است از برای ضعف قلب و خفقان
و وسواس و مالیخولیا که حادث از سودای سوخته و از صفرا و خون سوخته بود مجرب حکیم میر علی نقی است یاقوت سرخ مروارید کهربا شمعی صندل سفید کشنیز خشک هر یک دو درم طباشیر
بهمنین سفید گل سرخ گل گاوزبان هر یک چهار درم بهمن سرخ ورق طلا ورق نقره پوست بیرون پسته هر یک یک درم تخم خرفه مقشر ابریشم مقرض زرشک دوازده درم گل ارمنی مغسول
یک نیم درم عنبر اشهب ابریشم مقرض هر یک یک درم شربت ترنج قند سفید بقدر حاجت سرشته بدستور معروف مفرح سازند مفرح زمردی بارد جهت حالات گرم و دیگر امراض حاره و منع بخار سوداوی
و تعدیل مزاج جگر و تقویت اعضای رئیسه نهایت مفید است کافور یک نیم مثقال عنبر اشهب یک مثقال عصاره زرشک تخم کاهو مقشر نشاسته گل سرخ گل نیلوفر زمرد سبز ورق نقره
هر یک دو مثقال مغز تخم هندوانه مغز تخم خیارین مغز تخم کدوی شیرین گل مختوم یا گل ارمنی ابریشم مقرض بهمن سفید بهمن سرخ پوست ترنج گل گاوزبان فادزهر معدنی طباشیر سفید هر یک
پنج مثقال آمله بگلاب پرورده تخم خشخاش سفید تخم خرفه تخم کشنیز مقشر هر یک بست مثقال ادویه مذکوره را صلایه کرده و کوفتنی را کوفته بیخته با شیره ترنجبین و شیرخشت و شربت

سیب شیرین و امثال آن چهار مثقال بسرشند و بعضی امرجه عنبر اشهب نیم وزن سابق یک مثقال زیاده نموده و ورق طلا دو مثقال ریزه ریزه ساخته کهربای شمعی مرجان
سوخته هر یک چهار مثقال اضافه کرده استعمال آن نیز بسیار مفید افتاده است اقوال حذاق شیخ الرئیس می فرماید که بعد فصد هفت اندام اگر ضعف شده باشد ماده صفراوی تنقیه
بطبیخ افتیمون و حب افتیمون معتدل و بچیزیکه استفراغ صفرای محترق کند بار بار کرده و ترطیب افزایش نمایند و از سکنجبین بکاهند با وجود آنکه از بابونه و آنچه در قوت
آن باشد و استعمال نطولات لابد است و استعمال سرد است صرف بر سر نشاید و بعضی قدما در مثل این موضع ستوده اند که صبر اندکی هر روز بخورند و با هر روز آب مطبوخ افتیمون
سه اوقیه یا ده قیراط عصاره افسنتین در آب حل کرده تجرع کنند و ایضاً ستوده اند که هر شب سرکه کهنه سیما سرکه عنصل بنوشند و من خوف ضرر سرکه درین مرض
میکنم مگر آنکه یقین گردد که ماده متولد از صفرای محترقه حار است پس سرکه نافع ترین اشیا بود خصوصاً عنصلی و سکنجبین مرتب بسرکه عنصلی و همچنین سرکه که اندران
جعده یا زراوند داخل کرده باشند و ایضاً سرکه نفع میکند چون مرض بمشارکت طحال بود و ماده دران باشد و باید خوشبو کنند بشمیدن ترکیبات معتدله که دران
کافور و مشک افتد یا روغن بنفشه بسیار که بوی او غالب بر بوی کافور و مشک باشد و سائر خوشبوهای بارد رطب خصوصاً نیلوفر صاحب کامل گوید که اگر آن
مرض از قبل دماغ حادث شود و صاحب آنرا خواب نیاید و کثیر الهذیان و هیجان و عبث باشد و قرار نگیرد و این دلیل است بر آنکه مرض او از صفرای محترقه است و آنرا
جنون گویند پس میباید که از مریض متعرض نشوند بچیزی از علاجات و استفراغات نه بفصد نه باسهال که این در خلط حدت بیفزاید و مریض را هیجان و هذیان زیاده
گردد و لیکن باید که بتدبیر خواب آور پردازند از دوا و اغذیه و این چنان باشد که ماء الشعیر مطبوخ خشخاش یا با شربت خشخاش بدهند و بعد سه ساعت از آن شربت
بنفشه و شربت خشخاش بنوشانند و سپانخ و حماض و برغاله بکار برده و اسفاناخ و قطف و کاهو و بقلة الحمقا پخته و ماهی تازه و چوزه تیهو و زرده بیضه نیم برشت و مغز بادام
و خیار بدهند و انواع غذا سازند و از فواکه انگور و شفتالو و انار شیرین و نیشکر و موز و سیب شیرین پخته و سائر فواکه پخته سهل الانحدار از موضع او بخورانند و از تمامی اغذیه
مولد سودا مثل نان بسیار سبوس دار و عدس و کرنب و لحم بقر و مانند آن اجتناب کنند و ایضاً از جمیع مولدات صفرا مثل سیر و پیاز و چیزیکه از عسل سازند و از اشیای
حریفه مثل خردل و حرف و سرکه و آبکامه و پنیر کهنه و مانند آن احتراز نمایند و بر سر مریض نطول مرطب منوم ریزند مثلاً بگیرند خشخاش سفید مع پوست کوفته و جو مقشر کوفته
و پوست کدو و بنفشه و نیلوفر و برگ کاهو و تخم آن و گل سرخ و بابونه هر واحد یک کف در آب شیرین خوب بجوشانند و بر سر ریزند و قطعه نمد دران تر کرده باندک روغن بنفشه
در حمام معتدل الحرارة تکمید سر نمایند و شیر دختران بر سر دوشند و باندک روغن بنفشه آمیخته و دران پنبه تر کرده بر سر نهند و روغن بنفشه و روغن تخم کدو و روغن نیلوفر
در بینی چکانند و مسکن مریض جای روشن غیر تاریک باشد و تا آنکه خواب تام این تدبیر بعمل آرند و چون خواب تام آید درین هنگام باید که تنقیه بدن او بادویه مسهل
صفرای محترقه مثل طبیخ افسنتین و مطبوخ غاریقون کنند و چند روز راحت دهند و امر تدبیر مرطب باغذیه مرتبه مذکوره نمایند بعد از آن اعاده دوای مسهل که
اندک قوی باشد مثل حب اسطوخودوس و غیره حبوب نیلی سوا کنند و باز چند روز راحت دهند و غذای مسطور بخورانند و ترطیب بدن او کنند و اگر ازین حرارت
عارض شود و بول سرخ باشد ماء الشعیر بشربت خشخاش نوشانند و سکنجبین و جلاب دهند و چون حرارت ساکن شود اعاده ادویه مخرج خلط سوداوی مع ایارج فیقرا
یا شحم حنظل یا اندکی سقمونیا کنند و تعاهد بشوربای معمول از خروس پیر و شبت و نمک و بسفایج کوفته و مغز قرطم نمایند ایضاً ممدوح الیه می نویسد که اگر این مرض از بخارات
متصاعد بسوی دماغ از جمیع بدن باشد بسبب کثرت پذیرفتن اخلاط در بدن پس میباید که نظر کنند اگر خلطی که در بدن باشد دموی بود و از فصد
مانعی نباشد فصد هفت اندام کنند و اخراج خون بمقدار احتمال قوت و بحسب مقدار خون فاضل در بدن باید کرد پس اگر خون سیاه بر آید تکرار
در اخراج آن کنند بیک دفعه اگر قوت قوی باشد و یا در دو یا سه دفعه اندک اندک اگر قوت ضعیف بود و اگر مریض زن باشد و آنرا این مرض

نسخهٔ نطول منوم

از احتباس حیض عارض شده باشد فصد صافن کشایند و مریض را بعد فصد شربت بنفشه یا جلاب بنوشانند و در اول روز غذا زیرباج چوزهٔ مرغ یا اسفیدباج آن بکدو یا اسفاناخ یا قطف خورانند و انار شیرین و سکنجبین دهند و در روز دوم مزورات مذکورهٔ سابق و ماء الشعیر مع ثفل آن یا شربت خشخاش و مانند آن بدهند و اگر خلطی که در بدن کثرت پذیرفته آن مره صفرا باشد باید که تنقیهٔ بدن با دویهٔ مسهله اخلاط صفراوی نمایند بعد تدبیر علیل بتدبیر مرطب که سابق مذکور شد تا این اخلاط رطب گردد و فساد او کم شود و ایضا بدوای مسهل نماید و خروج او از بدن سهل گردد و آن این دواء اسهال صفرا کند بگیرند پوست هلیله زرد کوفته و تمرهندی از تخم و لیف پاک کرده هر واحد پانزده درم آلو بخارا بیست عدد و بلیله و آمله هر واحد چهار درم سنای مکی و شاهتره هر واحد هفت درم افسنتین و گل سرخ هر واحد شش درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده چهار دانگ غاریقون و یک دانگ سقمونیا باریک کوفته بیخته بران انداخته بجگاه نیم گرم بنوشند و اگر ازین مطبوخ اسهال نشود این حب بدهند ایارج فیقرا و پوست هلیله زرد هر واحد یک درم غاریقون چهار دانگ سقمونیا یک دانگ کوفته بیخته بآب حبها سازند و این یک شربت تام است بعد ازان نظر کنند اگر این استفراغ کفایت کند و حال مریض صلاح یابد بهتر والا تا یک هفته راحت دهند و بتدبیر مرطب از اغذیه و اشربه که سابق مذکور شد تدبیر آن نمایند و در حمام معتدل الحرارة داخل کنند و بر بدن آن آب گرم شیرین بریزند و در آبزن که اندران بنفشه و نیلوفر و برگ کاهو پخته باشند داخل کنند که حمام و جلوس درین آب تحلیل فضول از بدن و ترطیب آن نماید و باید که در حمام روغن بنفشه مضروب بآب بر بدن و سر بمالند بعد ازان آب مذکور نیم گرم بران ریزند تا ترطیب بدن کند و چون از حمام یا آبزن خارج شوند یک لحظه در آب سرد بنشانند تا رطوبت روغن و آب نیم گرم بر بدن باقی ماند بعده پارچه بپوشانند و بگذارند و راحت دهند و غذا که مذکور شد بدهند و بعد ازان تنقیه بدوای مسهل کنند لیکن آن دوا قوی تر از اول بود و بمقداریکه مریض تحمل زیادتی آن نباشد و کیفیت خلط آنرا واجب کند و ایضا واجب است که در سائر ادویهٔ مسهله وغیره این عمل نمایند یعنی تقدیم دوای ضعیف نمایند بعد ازان آنچه قوی تر ازان باشد و پس ازان آنچه قوی تر از ثانی باشد بحسب حاجت آن استعمال کنند و مریض را دوای قوی دفعةً از ابتدای امر ندهند و همین طریق در تدبیر کسی که مرض او از غلبهٔ صفرا بر دماغ باشد سلوک باید کرد و از اغذیه و ادویهٔ حاره حاده اجتناب کنند که این مرض را زیاده کنند شیخ شهیدی گوید که اگر سببش سودا از احتراق صفرا باشد اولا اشربهٔ بارده رطبه مثل شربت نیلوفر و بنفشه و ماء الجبن و شربت خشخاش دهند و تغریق راس بروغن کدو و بنفشه و بادام شیرین کنانند و شیر بسیار بر سر ریزند و از سهر و جوع و تعب و حرکت و عطش و غضب حذر کنند و مداومت استحمام بآب شیرین و غسل سر بمطبوخ برگ بید و خطمی و بنفشه نمایند و صرف عنایت بتبرید دماغ و ترطیب آن فرمایند و معظم امر درین تقویت معده و قلب بمقدار حرارت و برودت است و تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون و معجون نجاح کنند و این حب بنفشه بگیرند بنفشه دو درم تربد خراشیده بروغن بادام چرب کرده یک مثقال سقمونیای مشوی در سیب یک نیم دانگ رب السوس نیم درم حبها سازند و چون تربد سفید زرین باشد احتیاج بمصلح او درین حب نباشد زیرا که رطوبت بنفشه و لزوجت آن فعل روغن بادام بکند و همچنین سقمونیا اگر تا یک به یا بروغن بادام بسایند اصلاح آن کند خاصةً اگر در حبوب بارده استعمال کنند گیلانی از مجوسی و ابو منصور و غیره نقل کرده که در مالیخولیای حادث از سودای محترق از خون ابتدا بفصد اکحل یا باسلیق کنند اگر خون احمر ناصع برآید آن دلالت بر وجود ماده در عروق دماغ کند درین هنگام بنا کنند و اخراج خون از رگ پیشانی کنند و عقب فصد شربت خشخاش و شربت بنفشه و با آب انار میخوش بنوشانند و بنان سمید محکم الصنعت و شوربای لحوم چوزهٔ مرغ و چوری و حملان بکدو و کاهو و اسفاناخ و ماش مقشر پخته غذا سازند و بنفشهٔ تازه و نیلوفر بویانند و چند روز راحت دهند و اگر حرکت خون نیز باشد فصد صافن کشایند خصوصاً اگر سببش احتباس حیض باشد و بعد یک دو روز از فصد اگر طبیعت محتبس باشد حقنهٔ لینه که دران اندک حدت بود معمول از نیلوفر و بنفشه و بزر کتان و حلبه و خطمی و سبوس گندم و جو کوفته هر یک بقدر حاجت جوشانیده صاف نموده فلوس خیارشنبر و روغن بنفشه آمیخته استعمال کنند و هرگاه نضج یافته باشد مسهل از مطبوخ افتیمون مقوی بصبر و غاریقون و خربق سیاه بنوشانند و بگیرند غاریقون ثلث درم صبر یک درم نمک یک ثلث درم خربق سیاه نیم دانگ حجر ارمنی مغسول یک درم و حب ساخته قبل مطبوخ بخورانند و بعد سه ساعت مطبوخ دهند و قدما خربق تنها گاهی سوده و گاهی در آب جوشانیده صاف نموده استعمال میکردند و چون اراده کنند که عمل او بیشتر گردد باریک نسازند و الا باریک بسایند و اگر خوف

ضرر خربق باشد بدل آن حجر ارمنی کنند و بعد اسهال با غذیهٔ مرطبه مثل ماء الشعیر و شوربای پاچهٔ حملان که دران اسفاناخ و کدو داخل کرده باشند غذا سازند و برای
آوردن خواب تطول که در قول صاحب کامل گذشت بعمل آرند و شیر بر سر دوشند و از ادهان بارده سعوط کنند و باید که توسیع اغذیه بران نمایند و اغذیهٔ [illegible]
مرطب بسیار باید مثل شوربای بچهٔ مرغ رطب و برهٔ شیرخواره و رقبهٔ حملان و پاچهٔ بره مطبوخ بجو مقشر و نخود و برنج و شیربرنج بگوشت ماکیان و تذرو و لحوم
حملان و حریرهٔ مرتب از گندم مقشر و آب پاچه و هنگام غلبهٔ حرارت ماء الشعیر و حریرهٔ معمول از روغن بادام غذا سازند و بقولات برای ایشان کاهو و خرفه
و کدو و مانند آن و بقلهٔ یمانیه و مانند آن مع بادرنجبویه مطبوخ باشد و روغن بادام مناسب و ماهی کوچک برای ایشان غذای جید است و هنگام انحطاط مرض اگر
در هضم ایشان قصور نباشد و معدهٔ آنها احتمال نماید دماغ بره و مرغ خصی فربه و جوزابات مرتب با شکر سفید و خشخاش و زرده بیضه و فالوده جات به روغن
بادام و شکر برای ایشان نیکوست و از بقول بادرنجبویه و فرنجمشک با درونج و تمام و از فواکه انجیر و مویز سفید و بادام و کشمش خوب است و اکثر اصحاب این مرض را
البان نافع بود و دیگر در مالیخولیای مراقی پس اگر حاجت بمسهل قوی افتد بعد شربت مطبوخ افتیمون باید که حب اسطوخودوس یا حب اصطمخیقون مسهل سودا خورانند و در
بعض اوقات این معجون نجاح و هند هلیله سیاه و هلیله آمله منقی هر واحد ده درم بسفایج و اسطوخودوس و افتیمون و تربد هر واحد پنج درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته
بسرشند شربتی چهار درم تا چهار مثقال و اگر احتیاج افتد که اسهال قوی کند دران غاریقون و خربق سیاه و سقمونیا بقدر حاجت کوفته بیخته داخل کنند و شش مثقال
معجون نجاح اضافه نمایند بعد ازانکه قبل از چند روز نخود آب بخورند بعده روز سوم بعد نضج این شربت تناول کنند و گاه بر وجه دیگر می خورانند یعنی نیم دانگ سقمونیا
در آب گرم حل کنند و دران هشت درم معجون نجاح داخل کرده بیاشامند و در سائر ایام سه درم تنها بخورند و قبل از حب شبیار بخورند و ایضا در
هر هفته اطریفل صغیر سه درم افتیمون دو درم ایارج فیقرا یک درم سرشته بخورند و این یک شربت است و غاریقون و نمک نفطی هر واحد نیم درم با پنج درم
نانخواه سرشته حب سازند و واجب است مر ایشان اجتناب از نمک شور و نمک بسیار و بادنجان و کرنب و عدس و باقلا و گوشت کلان و شکار خاصه گوسپند کوهی [illegible]
کهنه و جمیع اشیای مالحه و حریفه حاده و حامضه و عفصه بلکه طعام ایشان چرب و شیرین و اکثر طعم او غالب نباشد و لذیذ می باید و شراب رقیق مائی بسیار ایشان را
نفع کند و خاصه چون دران اندک گاوزبان بخیسانند و چیزی بالغ تر در ترطیب مزاج از شراب ممزوج بآب بسیار نیست و باید که در فربه کردن ابدان ایشان
مبالغه کنند و آنچه بدن را بالقوت فربه کند استنقاع در آب گرم است چون طعام در انهضام شروع کند و باید که عقب خوردن غذا خواب کنند و بعد این تدابیر
تنقیهٔ سودا و الفضل بمسهل هر کدام ازینها که اصوب باشد بعمل آرند و از رازی مرض طول نشوند چه مادهٔ سوداوی عسر القبول برای اجابت است ایضا
او گوید که علاج مالیخولیا که از سودا حادث شده از صفرای محترقه در بدن آنست که اولا ترطیب بدن باستحمام و آبزن و اغذیهٔ مرطبه و ترطیب بدن بآب سرد و سر
به روغن بنفشه کنند و بر سر روغن گل نهند و آنچه شربت خشخاش که روغن بادام بران چکانیده باشند یا ماء الشعیر که خشخاش کوفته دران پخته باشند بدهند
و آنچه سرما نشاند از ماء الشعیر و شربت بنفشه و شربت خشخاش یا شربت آلو اگر ارادهٔ تسکین طبیعت باشد بنوشانند و غذا ماهی چه طری سفید و غیره که در قول
صاحب کامل گذشت بسازند و ماهی بارد رطب بر سر ریزند و مسکن مریض در خانهٔ روشن و وسیع باشد و چون خواب آید نظر کنند اگر در خون او فی حرکت با
[illegible] ازان بکار [illegible] طبیعت [illegible] اعاده نمایند بدانچه مذکور شد و اگر در خون حرکت نبود و اسهال صفرا مثل این مطبوخ نمایند پوست هلیله زرد پانزده درم
[illegible] صاحب کامل گذشت و یا معجون نجاح قوی بسقمونیا و اطریفل صغیر مقوی یا ایارج فیقرا و سنده و ادویهٔ قویه و ایارجات کبار
نمایند [illegible] و مودی [illegible] گردد پس اگر این استفراغ و استراحت در یک هفته حال بصلاح گراید تدابیر مرطبه از اغذیه و اشربه و استعمال آب
شیر [illegible] و صندل [illegible] آبهای شیرین مطبوخ دران خشخاش و بابونه بعمل آرند و بر بدن روغن بنفشه بآب برهم زده در حمام مالند و بعد ازان امر باستفراغ بدوای
قوی ازاول بمقدار قوت مریض و کیفیت خلط نمایند و اگر از اسهال مائی باشد پرهیز کنانند و ماء الجبن بسکنجبین افتیمونی و اندک نمک هندی و افتیمون و شکر دهند
و اگر ضعف مفرط باشد ماء الجبن تنها دهند [illegible] مزاج باید و دواء المسک بارد کنند که بادبسد و کشنیز خشک و طباشیر و مغز تخم خیار و مغز تخم
بادرنگ و ابریشم محرق و مروارید ناسفته هر واحد یک جز [illegible] نیم جز زعفران ربع جز [illegible] سیب شیرین سه جز کوفته بیخته بقوام چندان نبات سفید

نسخهٔ معجون نجاح

نسخهٔ دواء المسک بارد

بعد ازان تنقیه بدن از مطبوخ افتیمون و غاریقون متوسط القوة نمایند بعده چند روز اغذیهٔ رطبه دهند و بر بدن او آب نیم گرم که در آن بنفشه و نیلوفر جوشانیده باشند بریزند
و اعادهٔ تنقیه بمطبوخی که قوی تر از اول باشد باید کرد و چند روز رخصت دهند و تدبیرش بتدبیر مرطب سازند بعد ازان بعض حبوب مسهل سودا دهند پس نظر کنند اگر آثار صلاح
و سکون مرض و تراجع عقل مریض پیدا آید همین تدبیر بعمل آرند و اگر فائده نشود و خوف ازان زائل نگردد ایارج جالینوس دهند پس ایارج روفس بمطبوخ افتیمون و غاریقون
و اسطوخودوس حسب قوت و غلظت و لطافت و بعد نوبت بدن این معجونات نظر کنند اگر صلاح یابد و ذهن او عود کند و خوف ازان زائل گردد و سکون یابد چند روز رخصت دهند و غذا
لحوم حملان و جدی و ماهیچه آنها بطریق شوربا یا تلخن بزیت غسیل و روغن بادام بدهند و از فواکه مویز خراسانی و انجیر خشک و پسته و مغز بادام خورانند و از بقول اسفاناخ و کدو
و نعنع و مانند آن دهند. و اعادهٔ ایارج و تدبیر مذکور کنند تا آنکه صلاح تام یابد و اگر ازین ایارجات اثر صلاح نه بینند و مرض کم نگردد این دوای مرکب از لاجورد و ایارج
بدهند ایارج فیقرا افتیمون هر واحد چهار درم حجر لاجورد غاریقون هر واحد دو درم سقمونیا یک درم قرنفل بیست حبه باریک ساییده بحریره بیخته بشربت سفرجل یا شربت تفاح
ترنجبین سرشته شربتی ازان یک مثقال تا دو درم و این در هر هفته یک دفعه بدهند که دوای نافع این علت است و ازین عدول نباید کرد که بارها تجربه کرده ام و چون ازین
تدبیر مرض صلاح یابد و عقل مریض عود کند لیکن قدری فکر و خوف باقی ماند باید که بتقویت قلب عنایت تام کنند تا این بقیه ازان زائل گردد و این چنان باشد که
اگر در بدن او حرارت نباشد مفرح ابریشمی و مسک اگر گرم نبود دوا المسک حلو و مر بقدر حاجت بدهند و اندک تریاق کبیر بعرق بادرنجبویه یا عرق گاوزبان دهند و اگر
در آنجا حرارت باشد این دوا باید داد گل سرخ و صندل سفید و گل ارمنی و گاوزبان کشنیز خشک قرفه و قرنفل و زرشک هر واحد دو درم طباشیر و تخم خرفه و ریوند چینی عود
خام هر واحد یک درم تخم بادرنجبویه یک و نیم درم ابریشم خام هر واحد نیم درم کافور دو دانگ همه را باریک کوفته بحریره بیخته مع دو درم بشراب که در آن گاوزبان تر
کرده باشند و شربتی ازان بمقدار یک مثقال وقت خواب و چون حرارت قوی نباشد این مفرح منسوب بکندی بدهند گل سرخ شش جزو سعد پنج جزو قرنفل مصطکی سنبل الطیب
اسارون هر واحد سه جزو قرفه زرنباد هر واحد دو جزو فلفل بسباسه قاقله جوزبوا هر واحد یک جزو همه را باریک کوفته بیخته از مجموع ادویه سی و شش مثقال بگیرند و یک رطل
آمله در هفت رطل آب بجوشانند تا بسه رطل آید صاف کرده قرنفل دو درم کنند و آب آمله را در دیگ انداخته بر آن یک رطل فانیذ سنجری بیخته بپزند تا مثل لعوق گردد از آتش
فرود آورده ادویهٔ مذکوره حل کنند شربتی دو مثقال و نیم صفت معجون دیگر مفرح نفس مجرب برای فهم حسن لون نافع خوف عارض و رداءت فکر و سائر اعراض سوداویه بگیرند
بادرنجبویه و پوست ترنج و قرنفل و مصطکی و زعفران و قرفه و جوزبوا و بهمن سفید و سرخ و زرنباد و درونج و تخم بادروج و دانه مشک هر واحد یک جزو مشک عشر جزو همه را
باریک کوفته بحریره بیخته بگیرند هلیله کابلی پوست عدد و آمله سی عدد و سه رطل آب بجوشانند تا یک نیم رطل باند صاف نموده عسل یک رطل انداخته بآتش معتدل بپزند و کف بردارند
تا آب بسوزد فرود آورده ادویه بسرشند شربتی ازان یکدرم دیگر مثل آن حب الپنج درم کما فیطوس اسطوخودوس کما فیطوس برگ بادرنجبویه مرزنجوش افتیمون هر واحد دو درم
سه رطل آب بر آن انداخته بآتش ملایم بپزند تا ثلث باند صاف نموده بگیرند مویز منقی و کشمش یک رطل کوفته آب کور اندک اندک بر آن ریزند و بر یک پایانند تا بقوام عسل آید در
پاتیله انداخته زیر آن آتش ملایم کنند تا بقوام آید بعده قرنفل و بادرنجبویه و مصطکی و فرنجمشک و زعفران و بسباسه و پوست ترنج خشک هر واحد سه درم عود هندی دو درم باریک
کوفته بیخته بر آن ریزند و حل کنند تا مستوی گردد و در ظرف آبگینه یا چینی بدارند و در هر روز یکدرم تا سه درم حسب حاجت بخورند که این مرض را فی الحال نفع بخشد چون
صاحب او ازان بهتر گردد و وقت دیگر برای تقویت نفس و قلب عجیب کند و می باید صاحب این مرض را که چون ازان خارج شود از اغذیهٔ مولدهٔ سودا مثل شراب کهنه
و گاو و نحو آن که در قول کلی گذشت و از غضب و غم احتراز کنند و اغذیه محموده مثل نان سمید و لحوم حملان و جدی و ماکیان و ماهی رضراضی و استحمام بآب شیرین در گرمابه معتدل
و تمریخ بروغن بنفشه اعتدال نمایند و با قومی از صاحبان عقل و ادب معاشرت کنند و الحان حسنه سماعت نمایند و شراب بعض که نه کهنه باشد و نه نو بمقدار یکه مورث
آرد و سکر نیارد بنوشند و بچیزهای سرد نظر کنند و جلوس در مواضع باد و بساتین و مزارع سبز تازه سازند و در فصول به تناول دوای مسهل سودا که لطیف باشد تناول
او برایشان سهل بود نمایند. حکایت حکیمی گوید که قسمی از مالیخولیا از امتلای همه بدن و عروق آن از اخلاط سوداوی فاسده حادث میشود و این نوع بحسب فصول
سال و اغذیه و حسن تدبیر و فساد آن متغیر و زیاده میگردد و علاجش بعد مراعات سن و مزاج و فصل و غیره قوانین فصد باسلیق است و تغیر همه تدبیر او مرطبات هر
سالان چند روز بعد فصد بعده ازین این ماء الاصول بنوشانند خشخاش سفید عناب سپستان انجیر گل آن هر واحد یک کف پوست بیخ کبر و بادیان هر واحد یک

و زیرباجات مرتب ازان که شیرین باشد این مطبوخ افتیمون دهند هلیله سیاه و کابلی و بلیله و آمله و افتیمون کوفته در صره بسته هر واحد هفت درم افسنتین شبث غافث قنطوریون
دقیق بسفایج جاده هر واحد چهار درم برگ حسنفرم گاوزبان برگ بادرنجبویه هر واحد سه درم پوست بیخ کبر باقله کبیر پوست بیخ بادیان بادیان ریوند دو درم خربق سیاه دو دانگ
همه را در آب مطبوخ بجوشانند و صاف کرده شربتی بمقدار قوت مریض گرفته و ثلث درم غاریقون و ثلث درم تربد و سه طسوج سقمونیای مشوی دران حل کرده نیم گرم بنوشند
و بعد ازان ده روز دیگر راحت داده ما بین آن سعوط بروغن بنفشه کنند و شیر دختران بر سر دوشند و ساقین و قدمین بروغن گل نیم گرم بمالند و لزوم آبزن و حمام نمایند و آب نیم گرم
بسیار بر سر ریزند و از جماع بالکل منع نمایند و درین مدت روز اسفیدباجات و حریره مرتب از کنجد سفید و آب پاچه مطبوخ در تنور و زیرباجات شیرین بمقدار معتدل خورانند و از غم و فکر
تخمه یا سوء هضم مریض حفاظت نمایند بعد ازان شربت بالوغاذیا یا این نسخه خورانند بگیرند هلیله سیاه بست درم سنا و بسفایج هر واحد پنج درم مویز سیاه شیرین بست درم
در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید مالیده صاف نموده هفتاد درم ازان بگیرند و هرگاه سوم حصه شب باقی ماند بنوشانند یا سه مثقال بخورانند و صباح این مطبوخ بنوشانند
و بعد خروج ازین دوا پانزده روز پرهیز کنند و بزیرباجات معمول با اطراف بهی و جوزه ماکیان اقتصار ورزند بعده بتقیه مرض و اعراض آن نظر کنند اگر از اعراض چیزی باقی
ماند بحسب آن عرض علاج کنند بنحوی که اگر مرض انحطاط پذیرد و زائل گردد غذای او مغز سره باشد اگر معده او متحمل این بود و مرغ خصی فربه و جوزه باست مرتب بشکر سفید
و خشخاش و سمید اگر ممکن بود و سائر اغذیه که در طبع قائم مقام آنها باشد اختیار نمایند و اگر چه شکل آنها در قوت نباشد و شخصی را این نوع مالیخولیا هم رسید و در اثنای
معالجه من کثیر الهذیان و دائم الوسواس و با حزن و گریه و سکوت طویل بود و چون مرض او منحل گم گردید ابتدا الضحک بسیار نمود و نیز فهمیدم که خون او حدت و کثرت پذیرفته
و گرم گردیده فصد سر و قیفال او در ایام متفرق نمودم و ضعیف بسیار شد و اسهال خفیف هم رسید و از مرض صحت تام یافت جرجانی و انطاقی گویند که اگر سودا با خون
آمیخته باشد اول رگ اکحل کشایند و اندک خون کم کنند و غذا خفیف باروجیه الکیموس دهند و تا یک هفته برین تدبیر مانند بعده دیگر بار فصد اکحل کنند اگر قوت قوی باشد
اخراج خون بقداری که مناسب باشد بیکدفعه کنند بهر آنکه استفراغ آن بیکبار قوت صعود بخار بدماغ منع کند و اگر قوت قوی نباشد در دو یا سه دفعه بیرون کنند
و زنان را رگ مابض یا صافن کشایند تا ادرار حیض شود و تنقیه بدن ایشان گردد و چون طبیب را معلوم شود که بخار این خون در دماغ محکم شده رگ پیشانی باید کشاد و بعد فصد
یکهفته راحت دهند بعد ازان ماده را نضج دهند و تنقیه بایارج فیقرا یکدرم و اطریفل صغیر دو درم یا سه درم و افتیمون دو دانگ تا نیم درم مرکب کرده در هر هفته یکبار کنند و اگر متحمل باشد
یک دانگ شحم حنظل زیاده نمایند اگر باین علاج اثر صلاح پدید آید بهتر و الا ادویه قوی تر دهند و بهترین دوا درین باب ایارج جالینوس است و اگر بعد تنقیه سه بار بایارج مذکور
اثر صلاح ظاهر نشود حبی سازند از حجر ارمنی مغسول و ایارج فیقرا و افتیمون و غاریقون و شحم حنظل هر یک بقداری که مناسب حال مریض دانند و ایارج فیقرا و رفس و لوغاذیا بمطبوخ
افتیمون و هلیله کابلی و هلیله سیاه و اسطوخودوس و مویز منقی و اندکی نمک هندی سوده دهند باشد و اگر بعد ازین راحتی نیابند حجر ارمنی مغسول با ایارج فیقرا مساوی مرکب ساخته
بدهند سکندر گوید که حجر ارمنی دو درم تا سه درم دهند و دیگر حکما میگویند که یک درم یا کم و زیاده حسب حال مریض بدهند و میان هر شربت دو روز یکبار یا دو بار سه درم
اطریفل کوچک یکدرم ایارج فیقرا و یک درم افتیمون مرکب کرده بدهند و هرگاه که این همه تدابیر بکار برند و مرض بر حال خویش باشد نا امید نشاید شد و همین طریق
سلوک نمایند که هنگام تغیر موسم صحت ظاهر شود و اگر ازان هوا بهوای دیگر تحویل کنند صواب باشد و این معجون نجاح درین باب سخت نافع است خون را از خلط سوداوی

نسخهٔ معجون نجاح

صاف کند هلیله کابلی و هلیله سیاه و بلیله و آمله هر یک ده درم تربد و اسطوخودوس و بسفایج و غاریقون و افتیمون هر یک پنج درم حجر ارمنی مغسول دو درم و نیم شهد مصفی
سه وزن همه ادویه شربتی چهار درم و اگر مریض ضعیف باشد و متحمل علاجهای قوی نبود اول را اجزای این سفوف علاج نمایند بگیرند افتیمون هلیله سیاه هر یک پنج درم شکر چهار درم
سفوف کنند و اگر مریض را عادت قی باشد و بآسانی تواند کرد اول از همه تدابیر قی کنانند تا بقوت قی کردن ماده سوداوی از قعر بدن حرکت کند و بمعده آید و بقی خارج
شود و تدبیر قی بدین طریق باید که اول سه روز در طعام چیزهای ملطف چون ترب بسرکه و کرفس و سداب بسرکه تناول کنند و روز چهارم طعام خورند که برای قی موافق
بود و ازین کرفس و سداب و ترب زیاده بکار برند و ادویه مناسب بنوشانیده قی نمایند و در مدت هفته سه دفعه قی کنند همین ترتیب هر بار که از قی فارغ شوند ضماد از
مصطکی و افسنتین رومی و گل سرخ و سنبل و اسارون و سعد بر معده کنند تا معده را قوت دهد و بعد ازانکه سه دفعه قی کرده باشند تدبیر علاجهای مذکوره کنند و باید دانست
که حال آمیختن سودا با خون مختلف باشد گاهی سودا لطیف تر و تیز تر و از خون متمیز در عروق بر خون طافی باشد خارش بهق و مانند آن ازوی تولد کند و علاج این حالت

باشد و گاهی سودا ساکن تر و غلیظ تر و سبب باشد بود اسپرود و اکثر اوقات و العلیل از آن پیدا شود و علاج این مشکل تر باشد و گاهی همه اجزای سودا با جمیع اجزای خون آمیخته باشد
و غیر متمیز بود و امراض گوناگون حادث شود و این نوع مالیخولیا اکثر مذکور شد از آنجمله باشد و آنجا که ماده سودا با بلغم آمیخته باشد سکنجبین که از سرکه عنصل سازند موافق باشد و در
تجارب محمد زکریا است که جوانی صاحب مالیخولیا را نزد یا رسانیدند و او گاهی موی ریش خود و گاهی کلوخ از دیوار می کند یا ری و در بیمارستان غلو لکنت ظاهر شده بود و مثل فلاکه
چرخه محمد زکریا فرمود که او را فصد کنند و اگر خون سیاه ببینند چندان برآرند که رنگ خون بگردد و در یکماه دو مرتبه مطبوخ افتیمون بدهند و آن شب که فردای آن مطبوخ خواهند داد
وقت خواب سه درم افتیمون با موی مقشر کوفته بدهند و با داد مطبوخ بنوشانند و روغن بنفشه بهمراه شیر بدماغ بچکانند و ضماد ابین گذارند و دل او خوش دارند بدین تدبیر خلاصی
یافت صفت مطبوخ افتیمون بگیرند افتیمون و هلیله کابلی و اسطوخودوس و موی مقشر هر یک ده درم بسفایج پنج درم تربد نیم کوفته چهار درم سنای مکی هفت درم
همه را در سه رطل آب بجوشانند چنانکه سه بهر سه درم باقی ماند صاف کنند کسی را که از مطبوخ کراهت کند این حب افتیمون بدهند و نسخه آن در قول مسیحی گذشت و این مفرح
صاحب مالیخولیا را مناسب است و نسخه آن همانست که در قول ابن عباس مسطور شد لیکن در اینجا فاقله و تخم بادرنجبویه و فرنجمشک عوض تخم بادروج و سک بهم دارند و لهذا
همراه دو درم و نیم و مشک یک درم و نوشته که پنجاه درم پوست هلیله کابلی و هفتاد و پنج درم آمله منقی در چهار رطل آب بجوشانند تا نصف بماند با لیده صاف نموده
با یک رطل عسل بقوام آرند و دواها را بسرشند شربت دو درم و نیم ابن الیاس می نویسد که اگر مالیخولیا بسبب اختصاص سودا بدماغ یا امتلای همه بدن از سودا باشد
فصد نموده صاف کنند و اخراج خون بحسب قوت نمایند و تفریق سر بروغن بنفشه و کدو و بادام و تنقیه دماغ بمثل حب افتیمون و مطبوخ آن بکرات سازند و معالج را باید
که از تنقیه ابدان و اسهال ایشان ملول نشود و هرگاه اخلاط سودا بعمل النضیج و تحلیل است و هر صبح شربت بنفشه ده درم و سکنجبین ده درم بنوشانند و غذا نخود آب و بعد
و بعد از نضج تام در تدبیر تنقیه بدن بحبوب مذکوره سابق و مطبوخ هلیله زرد و سیاه و بنفشه های حاده و لعبه مذکوره در باب نسیان و سبات حسب آنچه مناسب بدانند و شیر
شیر ایشان مداومت کنند و ضماد ابین از اشیای مولد سودا و غیر آن که در سابق مذکور شد احتراز نمایند و فالوده رقیق معمول بشکر سفید و روغن بادام و لحوم حملان و جداء
و ماکیان فربه و شراب رقیق کثیر المزاج و دخول حمام و ترک تعب بالجمله آنچه بدن را فربه کند نافع است و اگر حدوث آن از احتراق بلغم باشد علاجش فصد صافن
یا باسلیق است و نوشانیدن جلاب به ارباد بنجبویه و نیلوفر و حل السوس مقشر و گاو زبان هر یک سه درم گلقند شکری ده درم و غذا نخود آب بشیره مغز قرطم و بعد نضج تنقیه
بدن بحب افتیمون یا مطبوخ آن و اگر از آن کراهت کند بگیرند سنا هفت درم گل سرخ و بادرنجبویه نیلوفر هر یک یک درم شکر سفید ده درم جوشانیده و صاف نموده معجون نجاح
پنج یا هفت مثقال در آن حل کرده هر گاه بنوشانند و این حب افتیمون ایشان را نافع بود و اسهال برفق بغیر اذیت کند افتیمون بیست درم بسفایج و ایارج فیقرا
هر واحد ده درم غاریقون پنج درم نمک هندی سه درم اسطوخودوس هفت درم شربتی از آن تا سه درم و دواء المسک حار و این مفرح نیز ایشان را نافع است و نسخه او
همانست که در قول ابن عباس گذشت لیکن وزن هلیله کابلی چهل عدد و بهمراه آن او دوده دو درم و مشک بیتی یک دانگ و فاقله عوض سکامشک باقی به طور مشروح یک مثقال
و اگر بسبب احتراق سودای طبیعی حادث شود علاج و الابد پرداز آن بسیار انواع باشد علاجش تنقیه دماغ و جمیع بدن است از اخلاط سوخته بحب افتیمون و مطبوخ آن و ایارج
روفس و جالینوس و لوغاذیا و معجون نجاح بر انواع مراتب و هر چه ملایم باشد با درنجبویه گاو زبان و نیلوفر و بنفشه هر یک یک درم و گلقند شکری ده درم بنوشانند و غذا نخود آب
بشیره مغز قرطم و اندک کاشنی مقشر و بهمدو هر گاه نضج در قاروره ظاهر شود بطبیخ افتیمون یا مطبوخ هلیله سیاه بنوشانند و نوشانیدن ماء الجبن با افتیمون ایشان را نافع است
صفت ماء الجبن بگیرند یک رطل شیر بز و جوش دهند و یک ملعقه سکنجبین در آن انداخته حرکت دهند تا جوش آید پس فرود آورده صاف نموده آب و بنوشند و شوربای خروس
با بسفایج نیز ایشان را نافع است و ایارج جالینوس را در تنقیه دماغ صاحب این مرض خاصیت عجیب است و حقنه لین که در قول گیلانی گذشت بعمل آرند با اضافه بابونه و غیر آن
و آنچه نشاط آرد و سماع و اخبار ساره و ملاقات شخصی که دوست باشد و تفریق راس و غنمهای مرطب و ریختن آب شیرین نیم گرم بر سر و نطول آب تخم خطمی و غیر آن که در قول
صاحب کامل گذشت بعد از آن و شیدن شیر از پستان بر سر و نهادن پنبه شیر تر کرده بر آن و سعوط با دهان مذکوره بعمل آرند و هر صبح جلاب عرق گاو زبان با شکر ده درم
و یک مثقال از این مفرح به هندیگر بدهند گل سرخ و سعد و قرنفل هر واحد پنج درم بسباسه و قرفه تخم فرنجمشک پوست ترنج هر یک یک درم مشک خالص یکدانگ کوفته بیخته بشربت سیب یا ترنج
بسرشند و این دواء المسک حار ایشان را نافع است و مرد اسید کرم با ابریشم خام مقرض هر یک دو درم مشک خالص یک نیم مثقال تخم فرنجمشک تخم بادرنجبویه تخم مرزنجوش مصطکی

نسخهٔ مطبوخ افتیمون
نسخهٔ حب افتیمون
[illegible]
[illegible]

اولا از مصافی ع تا نیاز از کحل از غذاها پاکیان و شیر و تشم مرغ و کاهو و کدو و بروغن باوام قتصار نمایند و هر صباح بقدر طی از بندق هندی اندک شکر خالص و روغن گاو تازه حل نموده سعوط کنند و در هر هفته یکبار لاجورد و افتیمون هر واحد یکمثقال با ترنجبین و شکنجبین بخورند و هر روز پنج درم اسپغول با پانزده درم شکر سفید و ده درم گلاب بخورند که این علاج مجرب است

نسخه معجون جنون

و مداومت این معجون کنند که از اختیارات پسندیده و مابرای انواع جنون ست سنای مکی پاک کرده بست درم برگ حنظل و اسارون و افتیمون و بسفایج هر کدام هفت درم گل سرخ شش درم مروارید ناسفته چهار درم لاجورد سه درم عنبر اشهب شش ماشه خالص نیم مثقال شکر سفید پنج برابر مجموع شکر را با شیر گرم منفعل کرده بقوام آرند و ادویه را سوده بیخته بسرشند و در هر سه روز مقدار سه درم بخورند و مداومت حمام کنند و خواب بر شل گل سرخ و بنفشه و مورد و قریب آب جاری بنهند اگر تابستان باشد و الا احتراز از هوا کنند و بعد آن حسب حصول نمایند و آنچه بالخاصیت در اقسام جنون و مالیخولیا فائده دهد تریاق الذهب ست تعلیق فا و انبیا و زمرد را با خود داشتن و خوردن صفت تریاق الذهب

نسخه تریاق الذهب

که بارها تجربه کردم و صحیح یافتم و از مالیخولیا و صرع و جذام و استسقا و یرقان و حصر بول و بواسیر خلاص گردانید مروارید ناسفته هر قدر که خواهند و در صلایه انداخته بر تنشی ترنج یا آب لیمو و مثل آن بسایند و در شیشه کرده و بر او محکم بسته در آب گرم سه هفته بدارند تا حل شود بعد ازان بگیرند صبر سقوطری هفت درم تمر هندی پنج درم افتیمون دار چینی قصب الذریره هر واحد چهار درم لاجورد قرنفل عود هندی صندل سرخ صمغ عربی کتیرا هر واحد سه درم همه را سائیده به آب محلول مذکور سرشته حب ها بقدر نخود سازند شربتی ازان یک حب تا دو و اگر تفریح عظیم و تقویت باه ازان مطلوب باشد طلا را بگدازند و در آب محلول مذکور چند قطره بران چکانیده بسایند و با ترکیب سابق بیامیزند گاه فادزهر حیوانی آمیخته میشود و از سموم فی الحال خلاص میگرداند و هرگاه بقدر دو قیراط از ترکیب کور در آب شگوفه ترنج حل کرده در بینی صاحب یرقان بچکانند همان روز رنگ را باصلاح آورد و در سر که مصروع را افاقت بخشد و در روغن بنفشه محافظت از طاعون دهد و باکند هر گاه بینی را بدان هر روز چرب کنند و یک قیراط ازان بخورند و اگر در شیر ماده اسپ حل کرده یا سوده مر ابدان آغشته زن بعد از حیض حمول سازد سبب حامله شود و اگر در مسکه گاوی حل کرده بخورد و قبل از ریختن اطراف او بخورد به شود و برای نفث حصاة با آب کرفس و بجهت خفقان با آب گاوزبان و بادیان سبز و برای بواسیر با آب عناب بخورند و گاهی هر دو نوع بهمن اضافه کرده میشود و جالینوس بهمن سرخ و ایضا کشنیز تر و خشخاش اکرده در سر ایشان را با آنچه در سر سام گذشت طلا نمایند میر عوض مینویسد که در ابتدای مرض و در مالیخولیای دماغی رگ صافن بکشایند و الا رگ اکحل و این منضج و منفج دهند بیخ بادیان بیخ کاسنی اصل السوس بسفایج گاوزبان بادرنجبویه هلیله کابلی جوشانیده صاف نموده افتیمون بقدر حاجت مالیده با ترنجبین بنوشند و هم چنین افتیمون و فی نسخه شیخ الرئیس و سائر منضج و تنقیه برفق اثری عجیب دارد و هر بار ادرای طریق مناسب تا ده روز بنوشند و نسخه آن در قول غجندی گذشت و این شربت از مجربات حکیم علی در صورت قلت ماده و استعداد اعضای رئیسه به تولد خلط سوداوی عظیم النفع است تخم کاسنی بادرنجبویه تخم فرنجمشک هر کدام بست درم گاوزبان سی درم برگ بادرنجبویه پانزده درم اصل السوس ده درم بسفایج بادیان هر کدام هفت درم همه را در شش مثل آن گلاب و چندان آب سیب بجوشانند تا سه چند بماند صاف نموده قند سفید آمیخته شربت یا ترنجبین مرتب سازند و بعد از حصول نضج این مطبوخ افتیمون بدهند هلیله کابلی اسطوخودوس مویز منقی هر کدام ده درم شاهتره بسفایج سنای مکی هر یک پنج درم در سه رطل آب بجوشانند چون یک رطل بماند افتیمون ده درم دران انداخته بگذارند تا سرد شود و صاف کرده غاریقون سفید یک درم تربد سفید دو درم صبر سقوطری مثل آن اضافه کرده با شکر شیرین ساخته بنوشند و این مطبوخ حنین بن اسحاق بجهت نفی صاحب سودا تالیف نموده هلیله زرد هلیله سیاه هلیله کابلی بسفایج در سه رطل آب بجوشانند تا بنصف آید سنای مکی افتیمون اضافه نموده چند جوش داده صاف نمایند پس آلو بخارا تمر هندی مویز منقی با دو رطل آب علیحده بجوشانند تا بنصف رسد صاف کرده بست و پنج مثقال آب صاف کرده اول و پانزده مثقال شکر سفید بنوشند و این مطبوخ افتیمون موافق

نسخه مطبوخ افتیمون

نسخه کامل ست هلیله زرد ده درم هلیله کابلی هلیله سیاه هر کدام هفت درم بلیله آمله هر کدام چهار درم مویز منقی سی درم آلو بخارا پانزده دانه گاوزبان برگ بادرنجبویه اسطوخودوس فاغش هر کدام چهار درم بسفایج سه درم تربد سفید کوفته دو درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا یک رطل و ثلث رطل بماند آنگاه افتیمون پنج درم اضافه نموده بجوشانند تا بیک رطل آید مالیده صاف نموده غاریقون سفید یک درم با قدری عسل سرشته اضافه کرده بنوشند و چون ده بار یا زیاده اجابت شود علاج دوار لعاب اسپغول یک مثقال گلاب عرق گاوزبان عرق بید و قند سفید قطع باید کرد بعد ازان بتعدیل مزاج بکوشند و سر را بعد تراشیدن موی بروغن ها مرطب تدهین دارند و حمام رطب با آب شیرین پیوسته استعمال نمایند و اگر نوبت دیگر مسهل دهند حب صطمیخیقون یا حب اسطوخودوس کنند و انبیا غشه بنیلوفر و تقشیر با بوده اقحوان

که بدست خوب برانجا بمالند تا همه جذب بشود و تا شش روز همین نمط العمل آرند و این دوا دوام شیر مغز بادام هفت عدد گل سرخ یک تولہ برگ تنبول پخته شش عدد در عرق شاهتره نیم تولہ

و کیوڑہ پنج تولہ و گلاب چهار تولہ و شربت گاؤزبان و نیلوفر هر یک دو تولہ داخل کرده تخم بالنگو پاشیده شش ماشہ تخم شربتی چهار ماشہ پاشیده بنوشند و در عرصه شش روز در وسر موقوف شد و مالیخولیا

خفیف پدید آمد و همین دوا در عرصه یکماه بتمامه زائل گردید و در سال آینده بار دیگر همین عارضه بهم رسید و همین دوا عمل آمد عارضه خفیف تر ظاهر گشت و در سال سوم هیچ اثری خفیف هم ظاهر نشد و صحت کلی یافت

علاج مالیخولیای مراقی

اول فصد باسلیق نمایند از دست چپ و بقول جالینوس و مسیحی اسیلم چپ و بقول روفس و ابن جزله صافن کشایند و ابن سرافیون و رازی گویند که فصد صاحب این مرض

از اکحل و صافن گیرند و اگر قوت قوی باشد در هر چهل روز فصد باسلیق سود مند است و باید که فصد وسیع نمایند پس اگر سبب ورم معده و احشا باشد و مزاج حار محرق و در آن شود

تدارک او نمایند بآنچه در بحث اورام معده و علاج امراض حار معده و جگر خواهد آمد و تبرید و ترطیب و تقویت سر کنند بچیزهائی که در امراض حار دماغی مسطور شد و همچنین تقویت قلب

چنانچه ذکر یافت و اگر بسبب ورم حار مراق باشد معالجه و تحلیل او مثل اورام حار نمایند و تقویت سر ملحوظ دارند و تفریق راس با دهان مقوی و مرطبات کنند و محاجم بشرط

بر مراق گذارند و در چنین حالت تسخین جگر ننمایند بلکه اگر درین علت حرارت جگر محرق خون دریابند برای منع تولد سودا در آن اصلاح حال کبد باشیای مبرده مرطبه کنند

و تقویت طحال نمایند و محاجم بر مراق نهند و در صورت گرمی جگر حال بیمار مثل کبودین میباشد پس تدارک او باشربه بارده همچون شیره تخمهای سرد و آب کاسنی و ماء القرع

و آب هندوانه و ماء الشعیر و شربت بنفشه و تنقیه ماده آن آب کاسنی و آب لبلاب و مغز فلوس و تمر هندی و شیر خشت و ماء الجبن نمایند و رگ باسلیق کشایند و غذا بارد دهند

و هر وقت که طعام خورند اندک کاهو و کاسنی با سرکه بخورند و اگر سده باشد و یا حاجت تلطیف خلط بود اندک کرفس را اضافه نمایند و اگر سده باشد چقندر و اسفاناخ نیز موافق

باشد و کاهو و کاسنی پخته و خام نیز نافع بود و اگر هاضمه قوی باشد و در عروق جگر سده نبود طعام سرد و غلیظ مثل حلیم و مصوص ماهی تازه و کرنش گاؤ و کله پاچه بسرکه پخته

دهند و ایضاً برای حرارت جگر و سده و اسارلیقا آب کاسنی سبز مروق شیره خیارین شیره مغز تخم هندوانه هر یک شش ماشه گلقند دو تولہ با قرص زرشک صبح و بجهت آخر روز آمله مربی

ورق نقره یک یک عدد و شیره مغز تخم هندوانه شش ماشه گلاب عرق کیوڑہ دو دو تولہ عرق گاؤزبان پنج تولہ گلقند نسترن دو تولہ بدهند و همچنین هر تبرید کبد آب کاسنی تازه

شربت بزوری و یا شیره زرشک و شیره خیارین عرق عنب الثعلب عرق کاسنی گلاب سکنجبین شربت بزوری و یا دواء المسک بارد شیره تخم خرفه عرقیات مذکوره گلاب شربت انار

و یا کاسنی چکیده شربت بزوری گلقند بدهند و صندل سفید بگلاب سائیده پارچه ترکرده بر موضع جگر گذارند و اگر حرارت زیاده باشد کافور هم اضافه کنند و اگر سبب ضعف

طحال باشد رگ باسلیق زنند و تنقیه سپرز و تقویت آن نمایند بآنچه در باب امراض طحال ذکر یابد و ماء الجبن مرتب با سکنجبین افتیمونی باید داد و هر چه در مالیخولیای سوداوی

گذشت بکار برند و ایضاً اگر ماده در طحال باشد بفصد و اسهال و مضمرات طحال که در محلش مذکور گردد اشتغال ورزند و دواء الخردل و مانند آن بر طحال بمالند تا که طحال ماده را

بسوی دماغ ارسال ننماید و باوجود آن از رعایت مزاج و حمایت قلب غافل نباشند و در طحالی بهر اسهال ادویه قویه دادن باک ندارد و کذلک در هر عضوی که ماده باشد

در تنقیه و تقویت آن عضو بنوعی که در مقام هر یک مضبوط است توجه نمایند و باید که بر مراق اطلیه و اضمده محلله در اوائل و مانع تولد نفخ بعمل آرند و انجیر در سرکه ترکرده مالیده با اندک

روغن گل طلا نمودن از مجربات است و همچنین عصیر برگ کاسنی و کشنیز سبز و گل سرخ و ریوند خطائی هر یک و درم ضماد کردن و بباونه خشک و امثال آن و همچنین جدوار و آرد و کشنیز

و گلاب و سرکه و قدری روغن گل نمایند و چون فساد در مراق بسیار باشد پس داغ نهادن بر جانب راست بسی مفید است و اما آنجا که بسبب ورم طحال و رحم و غیره باشد علاج آن ورم

کافی بود و آنچه مولودی بود علاج نپذیرد و کذا فی المیامر و گویند که علاج این مرض ترک استفراغ قوی است اولاً اگر بسبب معده یا ماساریقا یا مراق باشد تا منجر نگردد و مواد فاسده سوی

معده و احشا باعث زیادتی ورم و سده گردد و احداث تشنج و موت نماید مگر عند ضرورت شدید از کثرت ماده و بودن آن در فضای معده و خوف زیادتی حدت و عفونت و انتشار

آن در بدن که درین صورت جائز است و لیکن برفق و سهولت بمطبوخ یا حقنه غیر حاد و قی درین علت جائز نیست جهت آنکه ماده را بسوی اعلی متوجه میگرداند مگر آنکه طبیعت دفع ماده

ماده را بقی و قی بسهولت آید که درین حالت اول منضجات موافقه طور اینها بعد نضج تام بمطبوخ افتیمون و ایارج فیقرا و یا بدواهای دیگر حسب مزاج قی نمایند تا بآسانی قی آید و ایذا

باحشا نرسد و درین مرض محتاج میگردند باستفراغ سودا برای دو فائده یکی مضادت رطوبت مع یبوست را دوم منع تولد ریاح و ابخره و منع صعود آن بسوی دماغ و بقول شیخ

در مالیخولیای مراقی نیز اصلاح کبد بیشتر واجب است تا در آن سودا متولد نشود و اکثر اصحاب آن باشیای مبرده مرطبه منتفع میشوند بجهت آنکه ترطیب میکنند و مضر

سودا پیدا باشند و بنا بر آنکه نافع اند از تولید ریح و بخار که متصاعد شود بسوی راس پیدا میسازند و اگرچه انتفاع باشیا بارده انتفاع حقیقی قاطع مرض نیست لیکن بارد چون مرطب باشند از آن
ماده سودا متولد نمیشود و دوا ایضاً ماده حاصله متغیر میگردد و دوا پیداست که طبیعت بر آن مستولی باید و اصلاح آن نماید و بدانکه تدبیر منعلظ مولد بلغم بسیار است که مقاومت سودا میکند و تدبیر
ملطف بنا بر سهولت انفعال خود از احتراق گاهی ضرر و اعانت سودا مینماید و بسبب نفع خروج بلغم لزج و اسهال و بعضی مفرد نشوند زیرا که آن نفع بدین جهت نیست که استفراغ بلغم نافع
آنها است بلکه انضاج از آن بهره بسبب سهولت که کثرت و نضج اخلاط از آنها زائل میشود و ابخره قلت می پذیرد و اما نافع بالذات استفراغ سودا است و گویند که ادویه مبرده اگرچه درین مرض
نافع بطبیعت باشند لیکن از جهت ضعف معده مضر باشند پس باید که با آنها ادویه مقوی معده آمیزند و یا وقتی مبرده مرطبه استعمال کنند و وقتی دیگر ادویه مقوی بعمل آرند و گلقند و سکنجبین و مفرحات
و جوارشات مقوی معده و دل مفید بود و گویند که نوشیدن عرق برگ تاج خروس درین مرض مفید است تدبیر مراق حار مزاج اگرچه قاروره سفید و نبض بطی بود ذرک استفراغ
واد و بحار کنند و تبرید و ترطیب باید نمود بهیت منع صعود ابخره بدماغ و منع تولد سودا و دفع حرارت و یبس و جفاف عارض از ماده محترقه نمایند و آب کاسنی مروق و ماء الجبن
و شاهتره و شهد با نفع است و آب عنب الثعلب مروق با سکنجبین نیز مفید و نوشیدن شیر خر بسیار نافع بود و طریق آن بدستور مقرر در دق است و اگر بهم نرسد شیر زنان نیز نافع
و شربت نیلوفر و شربت بنفشه نیز مفید است و بهتر بدانکه آرد جو و صندل بگلاب بر جگر ضماد نمایند و استعمال معجون راحت برای تبرید و ترطیب و منع صعود ابخره خیلی سودمند
و بهر تقویت معده شربت انار و بهی و ریباس و سکنجبین رمانی و سفرجلی وغیره نافع شناسند و گاه گاهی تلئین طبع بملین و یا بحقنه ملین و یا از قبل مسهل نرم نمایند و نقوع
سودا با ماء الجبن مناسب است و درین مراق نیز اکثر با ماء الجبن زائل میشود و در باب اطریفل مانی جامع است و باید که مطبوخ و مسهل اصحاب افتیمون قلیل الاجزا باشد چنانچه
در صورت بعض مطبوخ گل بنفشه نیلوفر و گاوزبان عنب الثعلب تخم خیارین کوفته کاسنی کوفته مویز منقی شاهتره آلو بخارا پوست بیخ کاسنی افتیمون مغز فلوس گلقند روغن بادام
و اکثر در ماء الجبن خیسانیده میدهند و اگر طبیعت محتسب باشد و ماده اندک ماء الجبن ساده با شربت نیلوفر کفایت کند و فائده بلیغ رساند و گاهی خیارین دو توله تخم خرفه
یک توله خارخسک شش ماشه در ماء الجبن خیسانیده مالیده صاف نموده شربت بزوری با زرشک داخل کرده میدهند پس متوجه ترطیب دماغ و تعدیل آن گردند بریختن شیر
دختران و آب نیمگرم بسیار بر سر و مالش آن با دهان مرطبه مذکوره و ایضاً بعد استفراغات مفرحات یاقوتی مثل معجون یاقوت و جوارش شاهی و آمله لولوی و معجون فلاح
و اطریفل کشنیزی معمول ذکاء الله خان و خمیره خشخاش کوکناری و زرد و خمیره ابریشم بارد و حلوای سنگانی و خمیره عود ترش و معجون نقره و طلا و معجون صندل و مفرح بارد و یاقوتی بارد
دهند و شربت انفرا و شراب الصالحین و عرق شیر درین باب بسیار نافع است و یا خمیره مروارید یا خمیره گاوزبان با شیره تخم خرفه و عرق گاوزبان و شربت انار یا دیگر
اشربه مناسبه چون گلاب و عرق بید مشک و شیره کشنیز خشک و تخم کاهو و تخم خرفه با شربت سیب و شربت گاوزبان تخم ریحان یا فرنجمشک پاشیده حسب حاجت استعمال نمایند
و ماء الشعیر شربت خشخاش و سعوط بروغن کدو و بنفشه و نیلوفر بعمل آرند و انکباب نطول و ضماد و سعوط معمولی که هر یک در قرابادین مسطور شد بکار برند و اگر با وجود حرارت
و حدت مزاج یبس و لاغری باشد غذا ماء الشعیر و مزوره بارد مانند کدو و بقله یمانی بروغن بادام دهند و اگر دران ضعف باشد چوزه مرغ و کله گوسفند و بزغاله غذا سازند
لیکن از بسیار خوردن و شب خواری پرهیز نمایند و یا آب نخودی با افشره لیمو و تمر هندی دهند و اگر ضرورت نباشد حموضات ندهند و گفته بعض تمر اکسیر نافع مراق و مزاج حار
از مطلب ساخته کبار اگر بیخوابی باشد تمام و تر میش آمیخته برکف دست و پا مالند و قدری افیون در ماء الشعیر حل کرده نوشانند یا در شیر زنان حل کرده سعوط نمایند و آن
نقوع در همراه پنج شش مرتبه استعمال کنند آمله کشنیز هلیله سیاه هر یک شش ماشه برادهٔ صندل چهار ماشه در عرقیات خیسانیده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند ایضاً
اگر با صعود بخارات و تیرگی رو باشد مفرح بارد همراه شیره کاهو شیره خرفه هر واحد شش ماشه عرق عنب الثعلب عرق صندل شش توله شربت بنفشه تخم ریحان چهار ماشه
داخل کرده بدهند پس اگر مریض را از نشستن در آفتاب راحت آید وزن شیرجات سه سه ماشه کنند و در صورت قبض هلیله سیاه کوفته وقت شب دهند اگر آخر روز بخارات
متصاعد شوند تبرید کنند وقت تصاعد بخار و هلیله صبح دهند و اگر شکایت درد ساقین هم باشد شیره خیارین و خارخسک در عرق شاهتره و گلاب برآورده شربت بزوری
داخل کرده بنوشانند ایضاً برای رفع سوزش گلو و سر از بخارات صفرای محترقه تبرید از شیره زرشک هفت ماشه و عرقیات و شربت بزوری دهند و اگر با سوزش معده
باشد گلشکر هفت ماشه در گلاب چهار توله تر کرده صبح یک یک لب سوزن برداشته بخورند و گلاب بنوشند دیگر مراق با حرارت مزاج و سوزش دماغ و چشم و احساس بخارات
گرم و درد اعضا و گاهی عرق آمدن و آتشک کهنه باشد آمله مربی یک عدد عرق شاهتره ده توله شربت انار شیرین دو توله با اطریفل کشنیزی یک توله شیره خیارین شش ماشه

ایضاً برای نزله و حرارت جگر و ریاح معده مصطکی یک ماشه سوده بگلقند یک توله سرشته بخورند بالایش گاؤزبان تخم کاسنی بکوفته هر یک شش ماشه ابریشم محلل نیلوفر عناب ثعلب هر یک
چهار ماشه جوشانیده و نبات داخل کرده و برای تلیین مویز منقی ده دانه افزایند و اگر با نزله و قی و هضم و قبض و کثرت آروغ و نفخ باشد مصطکی یک ماشه سوده بمایهٔ مربی یک عدد سرشته بخورند
و بادیان چهار ماشه تخم کاسنی خیارین کوفته هر یک شش ماشه جوشانیده و نبات داخل کرده بنوشند **ایضاً** برای آروغ دخانی مراق صفراوی گلقند نسترن یک توله شربت لیمو یک توله سرشته
بخورند بالایش شیرهٔ دانه هیل دو ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه گلاب چهار توله نبات یکنیم توله بنوشند **ایضاً** برای خفقان و ریاح شکم و غثیان جوارش عود ترش شش ماشه بورق نقره
پیچیده همراه عرق گاؤزبان عرق شاهتره عرق کاسنی عرق کیوڑه هر یک سه توله شربت انارین دو توله بالنگو پنج ماشه پاشیده دهند و اگر موسم تنقیه بود فصد و مسهل بر فصل
موقوف داشته سفوف مروارید برای قلب و سفوف نمک هاضم برای معده و شربت گڑہل و آلو بخارا و شربت لیمو برای صفرا تیار کنند **ایضاً** در سقوط اشتها جوارش شاهی
همراه عرق گاؤزبان و کیوڑه و عرق هیل و عرق مکوه هر یک سه توله شربت بزوری دو توله تخم فرنجمشک چهار ماشه پاشیده بدهند و اگر با ضعف دل و خشکی لب و تشنگی
و ضعف هضم و نفخ شکم باشد گلقند یکنیم توله سکنجبین توله عرق مکوه عرق بادیان گلاب عرق کاسنی بدهند و اگر با گرمی مزاج اجابت نرم با وازور ریاح بواسیری باشد
شیرهٔ دانه هیل شیرهٔ بارتنگ عرق کاسنی عرق گاؤزبان عرق بادیان هر یک پنج توله شربت انارین دو توله دهند **ایضاً** برای رفع قبض اصحاب اقیه بملیله مربی یا جوارش عود
ملین خورده شیرهٔ خیارین هفت ماشه شیرهٔ تخم کاسنی پنج ماشه عرقیات شربت بزوری بارد دو توله بنوشند و اگر قبض بواسیر زحیری و ریاح مراقی و صعود بخارات بسوی سر
و مزاج حار باشد طباشیر مصطکی دانه هیل بادیان هر یک نیم ماشه سوده بگلقند سرشته گل خطمی سه ماشه عناب هفت دانه بنفشه شش ماشه جوشانیده نبات داخل کرده دهند و اگر
با عوارض مذکور نزله حار نیز باشد دانه هیل یک ماشه سوده بگلقند نسترن سرشته با شیرهٔ تخم کاهو شش ماشه شربت گاؤزبان دو توله دهند **ایضاً** که با درد معده و سوء هضم و قی باشد
تاجیل دریائی با آب پودینه سوده خورده بالایش آلو بخارا ده دانه زرشک سه ماشه در عرقیات مالیده شربت بزوری دو توله بنوشند ضماد مصطکی وغیره کنند و اگر با زیادتی وجع الفؤاد
و حرارت مزاج بهم رسد مسهل باین طور دهند عناب ثعلب گاؤزبان تخم کاسنی هر یک شش ماشه مویز منقی دو توله آلو بخارا ده دانه گل سرخ خیارین زرشک هر یک شش ماشه ریوند چینی
سه ماشه سنای مکی یک توله در آب کاسنی سبز مروق شب تر کرده صبح مالیده صاف نموده فلوس خیار شنبر شش توله گلقند چهار توله شربت دینار دو توله روغن بادام شش ماشه
داخل کرده دهند و اگر اسهال بسیار آید برای تقویت مصطکی یک ماشه طباشیر دو ماشه زهر مهره یک ماشه سوده بشربت انار شیرین سرشته عرقیات شربت بزوری بارتنگ شش ماشه دهند

تدبیر مراق بارد المزاج

اگر ماده در مراق یا معده بود بهر تقویت معده و اشتها گلقند بطبیخ بادرنجبویه و گاؤزبان و بادیان دهند و از زراوند و مصطکی و عود حب ساخته بعمل آرند که در تحلیل مواد مراق از مجربات است
و چای خطائی نیز مفید بود و اگر ورم در مراق نباشد تدهین شکم معده بروغن گل و سنبل و مصطکی نیم گرم و تکمید بسبوس گندم و نمک و تنطیل بطبیخ بابونه و اکلیل الملک و برگ [illegible]
و فرنجمشک و شبت بجهت تحلیل ریاح نافع و دیگر نطولات و اضمده معمولی و حب مقل ملین وغیره که در قرابادین مسطور است بعمل آرند و مداومت حمام بغایت سودمند است و جوزه مرغ
و زردی بیضه مانند آن غذای سریع الهضم قلیل الفضول اختیار نمایند و وقت ضرورت ماده را که در معده یا ماساریقا یا مراق باشد بمسهل یا ایارج نافع اشتها استفراغ سازند و افتیمون
و شربت آن بغایت مفید است و گویند که سی درم شربت افتیمون دهند و مسهل قوی از ادویه شدید الحرارت قی درین علت مضر است مگر کسی که قی باسانی آید و ماده در فضای معده باشد و او اسهال
معتدل علاج خانی مجرب النفع است و قرص شیرین شیر شتر بجهت تحلیل ریاح بارده و تقویت اشتها در تدابیر بارد المزاج معمول است ابن سرافیون گوید که تدهین شکم بروغن سوسن نفع عظیم بخشد

ذکر بعض تراکیب مفید مراق بارد مزاج از مطب اساتذهٔ کرام

اگر با نزله و سرفه باشد خمیرهٔ عنبری هفت ماشه همراه جوشاندهٔ گاؤزبان چهار ماشه گل گاؤزبان دانه هیل هر یک سه ماشه نبات یک توله نوشانند و اگر با تخمه و سوء هضم و قبض و نفخ و نزله وغیره
باشد مصطکی سوده با آمله مربی سرشته بخورند گاؤزبان هفت ماشه در عرق عنب الثعلب پنج توله جوشانیده نبات یکنیم توله داخل کرده بنوشند یا زرنباد دو ماشه ابریشم خام دو ماشه گاؤزبان
چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده خمیرهٔ صندل یک توله دهند و اگر حرارت محسوس شود گل نیلوفر چهار ماشه افزایند و اگر برودت زیاده باشد بادیان خطائی چای خطائی ابریشم گاؤزبان
بسفائج هر یک چهار ماشه دارچینی دو ماشه جوشانیده نبات دو توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** در حالت نفخ پودینه خشک یک ماشه الائچی سفید دو ماشه چای خطائی بادیان خطائی
هر یک ماشه خیارین کاسنی هر یک شش ماشه گل سرخ چهار ماشه جوشانیده سکنجبین لیموئی حل کرده بنوشند و یا مصطکی سوده بخمیرهٔ گاؤزبان سرشته بورق نقره پیچیده بخورند

وشیرهٔ انیسون دو ماشه شیرهٔ خیارین شش شش ماشه عرق گاوزبان عرق بادیان هریک پنج توله شربت بنفشه گلقند هر واحد یک نیم توله داخل کرده بنوشند ایضاً برای رطوبت دهان
وخرابی هضم طباشیر وانیسون هر یک یک ماشه سوده با مربی یک عدد سرشته بخورند با لایش عرقیات شربت بزوری دو توله یا انگور چهار ماشه پاشیده بنوشند واگر با رطوبت دهان و بی
طبیعت لعبد سهل بود اصلاح معده بجوارش عود هفت ماشه شیرهٔ دانه هیل سه ماشه عرقیات ده توله و شربت بزوری دو توله کنند ایضاً برای آروغ ترش از ریاح سوداوی
انوشدارو ی ساده عرقیات شربت بزوری و سفوف نمک سلیمانی دهند و برای کثرت آروغ ... سوده مصطکی دو ماشه الایچی سه ماشه پودینه خشک ده ماشه در عرق بادیان
پنج توله گلاب چهار توله جوشانیده سکنجبین دو توله یا گلقند داخل کرده دهند که محلل رطوبات است ایضاً اگر نفخ مراقی مشکل گردد و شکم بود و مزاج بارد باشد صعتر فارسی انیسون
بادیان دانه هیل مصطکی هر واحد یک ماشه سوده با گلقند توله سرشته همراه عرق بادیان ... شیرهٔ تخم کشوث شیرهٔ اصل السوس هر یک چهار ماشه ... با مربی ...
گرم وگاهی عود سوده افزایند و برای نفخ شکم بارد مزاج مصطکی دو ماشه ... سنبل الطیب هر یک یک ماشه سوده با گلقند یک توله سرشته تناول نمایند با لایش عرق بادیان عرق عنب الثعلب
هر یک پنج توله شربت بزوری دو توله بنوشند و اگر ... منقلو یک ماشه ... چهار ماشه افزایند ایضاً برای تهیج و خفقان ... و فواق و قلت اشتها و ضعف هضم عود
ماشه مصطکی پودینه خشک دانه الایچی خرد هر واحد دو ماشه سوده سکنجبین توله سرشته همراه شیرهٔ کاسنی شش ماشه عرق عنب الثعلب ... توله شربت بنفشه دهند و گاهی برای تقویت معده
مرتبین مصطکی طباشیر دانه هیل هر یک یک ماشه سوده با گلقند توله آمیخته همراه عرقیات شربت بزوری شربت گاوزبان هر یک دو توله دهند ایضاً برای درد معده و کثرت
آب دهن و قی جوارش عود دانه هیل جدوار طباشیر سه ماشه سوده آمیخته عرق کاسنی عنب الثعلب هر یک پنج توله گلاب چهار توله شربت انار دو توله یا گل سرخ گاوزبان
هر یک چهار ماشه عود یک ماشه مصطکی دو ماشه موبیز منقی ده دانه در عرق کاسنی عنب الثعلب گاوزبان هر یک چهار توله جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند و کشنیز و عرق گل
در عوض مصطکی جهت نفخ مراق کنند و برای درد معده بعد طعام جوارش ... شیرهٔ بادیان نه ماشه گلاب چهار توله نبات یک توله دهند و یا زرنباد سوده بجوارش مذکور آمیخته
با شیرهٔ زیره سفید چهار ماشه نبات توله دهند و برای درد معده که در آخر هضم باشد بادیان خطائی دو ماشه سوده با گلقند آفتابی توله سرشته بخورند و عرق بادیان دو توله بنوشند
یا انیسون یک ماشه سوده با گلقند توله سرشته همراه عرق ... ایضاً برای دفع ثقل ریاح و اوجاع معده و خفقان بادیان ... بادیان خطائی صعتر فارسی
هر یک سه ماشه برگ فرنجمشک چهار ماشه عود صلیب نیم ماشه موبیز منقی ده دانه در نیم آثار آب بجوشانند هرگاه نیم پاو بماند صاف کرده شربت بزوری معتدل دو توله داخل
کرده بنوشند ایضاً برای ثقل کمر از احتباس ابخرهٔ مراقی و دفع ریاح از اسفل ... تسکین آروغ مراقی و رفع نزله طباشیر سنبل الطیب اصل السوس دانه هیل هر یک
نیم ماشه سوده با گلقند توله سرشته با شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه شربت گاوزبان دو توله بخورند ایضاً برای درد محاذی قلب که در تنفس ... نباشد و بکار و ضماد زائل نشود
اصل السوس گاوزبان بادیان هر یک چهار ماشه موبیز منقی ده دانه سنبل الطیب دو ماشه عنب الثعلب چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده تا هفت روز بنوشند
ایضاً برای درد کتفین از صعود بخار بارد مراقی مصطکی دو ماشه موبیز منقی ده دانه گاوزبان چهار ماشه در عرق شاهتره جوشانیده شربت بزوری دو توله داخل کرده دهند
و یا عنب الثعلب گل سرخ هر یک چهار ماشه تخم کاسنی شش ماشه بادیان چهار ماشه جوشانیده شربت بزوری داخل کرده بنوشند و یا الایچی خرد سه ماشه تخم کاسنی شش ماشه
جوشانیده گلقند آفتابی دو توله داخل کرده دهند ایضاً برای قی و سوزش معده حالا مراقی بادیان مصطکی انیسون سوده بگلقند آفتابی سرشته تناول نمایند با لایش ... طبیب
چهار ماشه موبیز منقی ده دانه دانه هیل سه ماشه عود هندی چهار ماشه جوشانیده نبات نیم توله داخل کرده بنوشند ایضاً برای رطوبات معده و نفخ شکم و صلابت ... و درد
و قصور هضم و مزاج بسیار بارد دارچینی بادیان اسطوخودوس گاوزبان افسنتین هر یک چهار ماشه بعرق بادیان نیم پاو گلاب چهار توله جوشانیده صاف کرده ... گلقند
نسترن دو توله داخل کرده دهند یا بجای اسطوخودوس و افسنتین دانه هیل سه ماشه نانخواه سه ماشه کنند و ضماد ... نمایند ایضاً برای سوء هضم ...
طبع و پیچش و اجابت از حرکت ... عود مصطکی بوزیدان هر واحد یک ماشه سوده بگلقند آفتابی یک توله سرشته تخم مرو شش ماشه دانه هیل سه ماشه ... عرق
بادیان و عرق عنب الثعلب هر یک شش توله جوشانیده شربت بزوری معتدل دو توله حل کرده دهند و برای سوء هضم و نفخ مراقی جوارش عود شیرین ... هفت ...
دارچینی مصطکی عود غرقی اصل السوس ... جوشانیده صاف نموده نبات داخل کرده بنوشند و یا جوارش مصطکی خورده با لایش دارچینی ...
عود طرقی نیم کوفته دانه هیل کوفته جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند فائده بدانکه در مراق گاهی لعاب ... پیدا آید و این یا از عدم هضم ... باشد و یا از

نوازل دماغی ویا از هردو ویا از ضعف هضم کبدی و تدبیر هر یک بعد ذکر ادویه مرکبه مسطور گردد ذکر ادویه مرکبه نافع مالیخولیای مراقی اطریفل
معمول حکیم شاه محمد نافع اقسام مالیخولیا و جنون و مصلح فساد خون و دافع نزله و فضول سر و مانع صعود ابخره از معده و اعضای دیگر قرنفل شاهتره الایچی خرد
سلیخه مصطکی هر یک نیم ماشه گل سرخ اصل السوس مقشر هر یک نه ماشه هلیله سیاه پوست هلیله آمله مقشر هر یک یکنیم توله پوست هلیله زرد تربد موصوف هر یک
سه توله کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده با قند سفید نیم آثار عالمگیری قوام داده بسرشند قدر خوراک یک توله تا دو توله است اطریفل زمانی جهت اقسام
مالیخولیا خصوص مراقی از جمله مجربات است و اثر آن در تنقیه معده و دماغ از اخلاط ثلثه بتجربه رسیده و برای قولنج و صداع و منع صعود ابخره نافع و مداومت آن
قطع نزله مجرب و بجمیع امزجه موافق است و اگر بعد از غذا تناول نمایند مضرت نمی رساند و قوت او تا دو سال باقی می ماند پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه گل بنفشه سقمونیای مشوی هر یک ده مثقال تربد موصوف کشنیز خشک هر یک بست مثقال پوست هلیله آمله مقشر گل سرخ طباشیر گل نیلوفر هر یک پنج مثقال
صندل سفید کثیرا هر یک سه مثقال روغن بادام سی مثقال ادویه کوفته بیخته بروغن چرب کرده بدارند و عناب صد عدد سپستان صد عدد گل بنفشه
ده مثقال در آب جوش داده صاف کرده با یکنیم وزن شیره هلیله مربی و یک وزن عسل کف گرفته بقوام آورده ادویه بسرشند قدر شربت آن برای اسهال از چهار مثقال
تا شش مثقال و بنابر مداومت از یک مثقال تا دو مثقال **شربت دینار** کبیر نافع از برای امراض جگر و برای مالیخولیای مراقی تنقیه باین شربت بعد از فصد
و نضج ماده بهاء الاصول بهترین تدبیر نوشته تخم کاسنی ده درم بادیان پنج درم بیخ کاسنی پانزده درم پوست بیخ بادیان هفت و نیم درم گل سرخ پانزده درم گل نیلوفر گل بنفشه
گاوزبان افتیمون اسطوخودوس هر یک چهار درم بسفایج فستقی تربد موصوف هر یک بست درم سنای مکی حب النیل هر یک هفت مثقال تخم کشوث در کتان بسته
پنج مثقال جمله را در نه رطل آب شب تر نمایند صبح بجوشانند چون سه رطل آب بماند صاف کرده یکمن قند سفید داخل کرده بقوام آرند و چهل درم ریوند چینی سوده در آن حل
نمایند و بعضی پانزده درم تا شانزده درم شاهتره و چهل [illegible] عناب داخل کرده اند قدر شربت ده درم تا شانزده درم با آب نیم گرم ضماد که در مالیخولیای مراقی بعد تنقیه
نفع دهد مصطکی گل سرخ افسنتین سنبل الطیب سارون سعد شبت پودینه دشتی زیره کرمانی انیسون تخم کرفس صعتر کوفته بیخته با آب ضماد کنند یا در آب جوشانیده صاف نموده
در مثانه گاو انداخته ضماد کنند و اگر کندر و دارچینی و زرنباد اضافه نمایند انسب است و گاهی از این ضماد مصطکی گل سرخ اسارون سعد دور نموده و بجای آن اکلیل الملک
بابونه برگ نمام برگ ترنج اضافه کرده وقت خلو معده از طعام بر معده لطول کرده میشود و برای تحلیل ریاح بارده مراقی مفید می افتد عرق هلیله دافع سودا و مقوی دماغ
و حواس پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی کشنیز خشک هر یک نیم آثار پوست هلیله آمله هلیله سیاه گل سرخ مویز منقی هر یک پاو آثار اسطوخودوس ساذج هندی گل نیلوفر
گاوزبان هر واحد نیم پاو عود غرقی گل گاوزبان ابریشم مقرض برادهٔ صندل سفید هر واحد پنج توله بسفایج نیم کوفته شش توله سنبل الطیب و توله شب در آب خیسانیده
صبح بقدر ده دوازده سیر عرق کشند نوع دیگر معمول حکیم اجمل خان برای امراض سوداوی و تقویت دماغ و معده و دل و منع صعود ابخره و کابوس اسطوخودوس
دوازده توله کشنیز خشک سه پاو پوست هلیله زرد یک آثار گل سرخ پنج توله گاوزبان مویز منقی هر یک نیم پاو هلیله سیاه پاو آثار تا چهار شبانه روز خیسانیده هفت آثار عرق
کشند و در مفتاح المجربات وزن گل سرخ نیم پاو و مویز منقی یکنیم پاو مرقوم و آمله و پوست هلیله هر یک پاو آثار و عود غرقی چهار توله زیاده است و نوشته که نافع صداع و جنون
سوداوی و دماغی ست عرق شیر بجهت ترطیب سوداوی مزاجان از حکیم نافع خان شیر بز دوازده آثار گل سرخ گل نیلوفر بهمن سرخ بهمن سفید تودری زرد تودری سرخ
تودری سفید گاوزبان بادرنجبویه فرنجمشک گل گاوزبان اصل السوس هر یک دو توله عناب ده عدد دارچینی [illegible] هر یک شش ماشه آب سیب شیرین پاو سیر
آب لیموی شیرین دو آثار آب زردک آب [illegible] هر یک پنج آثار آب انار شیرین نیم سیر عرق نیلوفر دو آثار آب به شیرین نیم آثار تخم خرفه مقشر تخم کاسنی هر یک چهار توله

با ریان سبز دو آثار صندل سفید چهار تولہ برگ کاسنی سبز دو آثار بدستور عرق کشند عرق گاوزبان عنبری که مالیخولیا و توحش و خفقان و ضعف دل و جمیع
امراض سوداوی را نافع است گاوزبان گل گاوزبان هر یک نیم پاو صندل سفید ده تولہ دوسن بادرنجبویه بسفائج گل سرخ گل نسرین هر یک شش درم عرق کیوڑه
بید مشک هر یک دو رطل عنبر مشک هر یک نیم درم در دهن نیمچه آویزند و بدستور عرق کشند خوراک دوازده درم عرق چوب چینی که ضعیف را قوی گرداند و
ناتوان را توانا سازد و قوت باه بیحد آرد و مالیخولیای مراقی را مفید بود و حکیم مسیح الزمان این عرق را برای نواب اعتماد الدوله تیار کرده بود و تجربه آمده و نفعی کرد
که از حیطه تحریر و تقریر بیرون است و معمول حکیم شریف خان صاحب چوب چینی پنج آثار اکبری دارچینی سه آثار پاو بالائچی سفید کباب چینی قرنفل جوزبوا بسباسه
سعد کوفی ساذج هندی عود غرقی بهمن سرخ بهمن سفید زرنباد بادرنجبویه خولنجان سنبل الطیب شقاقل گاوزبان صندل سفید درونج عقربی خصیة الثعلب
مصطکی بیخ بنفشه ولایتی از هر یک نیم سیر نبات سفید ده سیر مویز منقی پنج آثار عسل مصفی پنج آثار قند سیاه سی آثار پوست کیکر دو آثار گلاب هفت و نیم شیشه
عنبر اشهب شش ماشه مشک یک تولہ و سه ماشه زعفران نیم پاو بدستور عرق کشند خواه یک آتشه خواه دو آتشه معجون مفرح که جهت مالیخولیای مراقی نافع است هلیله
آمله از هر یک ده جزو گاوزبان بادرنجبویه گل سرخ بهمنین کشنیز خشک ابریشم مقرض از هر یک یکجزو کوفته بیخته بشربت سیب و نبات جمیع ادویه معجون سازند خوراک سه درم
معجون برای مالیخولیای مراقی از مجربات حکیم حسین آملی منتقی بادرنجبویه چای خطائی پوست هلیله کابلی طباشیر سفید هر یک دو مثقال زعفران جوزبوا ساذج هندی
قرنفل بسباسه زرنباد عود قماری هر یک سه دو مثقال پوست ترنج پوست بیرون پسته هر یک سه مثقال قند سفید شکر سفید هر یک نود مثقال گلاب هفتاد مثقال آب
زرشک پنجاه مثقال آب لیمو شصت مثقال آب سیب شیرین آب سیب ترش آب انار شیرین آب انار ترش آب به شیرین آب به ترش هر یک هفتاد مثقال بقانون
مقرر معجون سازند معجون نافع مالیخولیای مراقی مانع صعود ابخره مربای آمله مربای هلیله هر واحد ده عدد گل سرخ کشنیز مقشر زرشک طباشیر هر یک ده درم دانه هیل پوست
ترنج مصطکی عود غرقی ساذج هندی سنبل الطیب گاوزبان گل گاوزبان ابریشم مقرض زهر مهره سوده زرنب هر یک درم مویز منقی دو تولہ شربت انار ولایتی چهار تولہ
شکر سفید پاو آثار معجون سازند مفرح بارد جهت تقویت و خلل مراق هلیله مربی آمله مربی هر یک پنج عدد شسته بعرق گاوزبان و عرق عنب الثعلب یک پاو آثار
بجوشانند تا مهرا شود پارچه بیز نموده با نبات سفید یک نیم پاو بقوام آرند و صندل سفید طباشیر هر یک سه ماشه مروارید ناسفته دو ماشه کشنیز مقشر مغز تخم خیارین هر یک
شش ماشه گل گاوزبان دو ماشه سائیده مشک خالص چهار سرخ سوده آمیزند لیس ورق نقره دو ماشه حل سازند خوراک از هفت تا نه ماشه مفرح بارد کافوری مخترع
حکیم علوی خان مجرب بمرات از برای مالیخولیای مراقی و جمیع امراض سوداوی که سبب آن احتراق صفرا یا خون باشد و مقوی جمیع اعضای رئیسه است و خفقان حار
و ضعف قلب را که بسبب حرارت باشد نهایت مفید است مروارید ناسفته کهربای شمعی کافور قیصوری زعفران هر یک دو دانگ لاجورد مغسول سنگ یشب فادزهر معدنی
صندل سفید طباشیر پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله گل گاوزبان گل سرخ اسطوخودوس هر یک یک مثقال مغز تخم کدو پنج مثقال تخم خرفه پانزده مثقال زرشک
ده مثقال گل بنفشه گل نیلوفر هر یک ده مثقال شربت فواکه شیرین پنجاه مثقال نبات سفید بقدر حاجت گلاب عرق بید مشک بقدر ضرورت نبات و شربت را بعرقیات حل کرده بقوام آرند
و با سائر ادویه بدستور مرتب نمایند شربت یک مثقال دانگ دو دانگ عنبر و ورق طلا و نقره هر یک مثقال داخل نمایند بهتر است و در نسخه دیگر وزن مروارید و کهربا هر یک چهار دانگ است و بهمنین
و جدوار و بادرنجبویه هر یک یک مثقال ابریشم مقرض دو مثقال افزوده و نوشته که جواهر را بگلاب یا بآب لیمو و آب ترنج بر روی سنگ سماق صلایه نمایند و باقی ادویه کوفته بیخته
عسل سفید ده مثقال شربت سیب شربت فواکه هر یک بیست و پنج مثقال قند سفید بقدر حاجت در عرق گاوزبان و غیره بقوام آرند پس عنبر اشهب نیم مثقال مشک ده دانگ در دهن حل کنند
پس اوراق ادویه دیگر و با شربه فواکه و صندل ترش و عرقیات و تخم خرفه و بخشک بخورند اشتباه گاه در مرض مراقی لعاب دهان با فراط آید و این از علامات هضم جید معدی باشد نه از نوازل

نوازل دماغی و یا از سر و و یا از ضعف هضم کبدی پس در دماغی اطریفل اسطوخودوس و حب ایارج و معجون نجاح و در معدی جوارشات هاضم و در سرد و اطریفل و در کبدی
مثل بیخ بادیان و تخم کشوث که در مفتح باشد و نسخه افزایند و گویند که تدبیر این مرض حذاق یونانی منفرد واند و غیر آنها تسخین زیاده برای کسر نفخ میکنند و اسهال با ایارج فیقرا
پس احتراق زیاده میگردد و سنا باک ندارد که آن اسهال اخلاط محترقه از اعماق با تهییج آن میکند و گویند که چون فساد در مراق بسیار باشد داغ نهادن بنجاح می رساند
اقوال حذاق شیخ الرئیس میفرماید که اگر مراق بارد المزاج نافع باشد و بادی ورم و لهیب نبود افسنتین تنها اوقیه جوشانیده بنوشند و یا عصاره آن ده قیراط در آب حل کرده
بخورند و بدیگر ادویه مناسبه تنقیه او نمایند و نطولات حاره بر معده ریزند و ضمادات گرم بران نهند و دران تخم فنجنکشت و تخم سداب و بیخ سوسن و شجره مریم استعمال کنند
و باید که اضمده بران مدت طویل دارند و هرگاه جدا کنند پنبه یا پشم نرم شده یا اسفنج در آب گرم آغشته بران موضع نهند و استعمال ضماد خردل بر معده و مابین کتفین
نیز نافع است و کذا اگر اشتن محاجم بی شرط مگر آنکه ورم بادی در انجا مانع آن باشد و باشد که بسبب شبت نفخ در مالیخولیای نافخ بنوشیدن تخم کرفس و زیره و انیسون و اشربه
که دران ابزار و سداب و شبت داخل باشد احتیاج افتد بلکه گاهی باستعمال تخم سداب و فنجنکشت حاجت آید و گاهی مراق مزمن لقی کردن از خربق سفید محتاج گردد
صاحب کامل گوید که اگر خلط سوداوی محدث این علت در معده باشد باید که مریض را قی کنانند بآبیکه دران شبت و ترب و پودینه نهری و خربق سفید جوشانیده
سکنجبین عسلی آمیخته باشند یا بمنقوع بیانی و جوز القی و تخم ترب مانند آن که هر واحد بقدر حاجت در عسل سرشته باب مطبوخ شبت و ترب مالیده باشند و چون تنقیه معده لقی
کردند تا سه روز راحت دهند و نان سپید با شوربای جوزه مرغ بطریق اسفیدباج یا زیرباج پخته بخورانند و تدبیر او از اغذیه موافقه مرض مالیخولیا نمایند و روز چهارم ادویه مرموقه
برای تنقیه خلط سوداوی و مطبوخ افتیمون قوی با ایارج و شحم حنظل و خربق سیاه دهند و اگر ازین آثار صلاح نبینند این نقوع صبر منقی معده از خلط سوداوی بدهند بگیرند هلیله
سیاه و پوست هلیله کابلی و افتیمون و سنای مکی هر واحد هفت درم اسطوخودوس برگ بادرنجبویه کمافیطوس کمادریوس پودینه نهری گاوزبان حشیش غافث هر واحد
چهار درم بسفایج کوفته سه درم غاریقون کوفته دو درم مصطکی قرنفل ساذج هندی هر واحد دو درم و نیم مویز منقی چهل درم همه را در شش رطل آب بجوشانند تا بدو رطل آید
صاف کرده پنج درم صبر سقوطری بران انداخته هر روز سه تا چهار اوقیه گرفته روغن بادام شیرین یک درم بران چکانیده در تابستان وقت سحر و در زمستان هنگام
طلوع آفتاب بنوشند و غذا بران شوربای لحم حمل یا جوجه یا پاچه گوسفند آنها باشد و بعد غذا شراب سفید رقیق اندک اندک بنوشانند و اگر ازین آثار صلاح و سکون پیدا آید
همین تدبیر لازم گیرند تا آنکه صلاح تام یابد و اگر فائده نشود ایارج جالینوس و ایارج روفس با آب مطبوخ هلیله سیاه و کابلی و گاوزبان و افتیمون و اسطوخودوس و بسفایج
هر واحد بقدر حاجت بدهند و اگر مریض متحمل ادویه حاره نباشد و ازان ایذا یابد ماء الجبن مع شراب سکنجبین هر روز نیم رطل تا یک رطل بدهند و بران این سفوف اندازند
هلیله سیاه و کابلی هر واحد سه درم افتیمون چهار درم غاریقون یک نیم درم خربق سیاه یک دانگ همه را باریک سوده دو درم تا سه درم با ماء الجبن بدهند این هفته اشد
گوید که فصد باسلیق یا اسیلم از دست چپ کنند و مقدار صالح خون برآرند و اصلاح مزاج جگر به تبرید آن نمایند بهر آنکه خلط سوداوی از سوختن آن متولد میشود پس طحال از آن
بسیار اخذ میکند و هرگاه ازان متاذی میگردد آنرا بسوی معده دفع میکند پس اگر این کثرت باشد بر تنقیه آن بمطبوخ فواکه نمایند و تبرید مزاج کبد بشراب شیره کدو و بارد
بشربت شاهتره و شیره [illegible] زرشک و سکنجبین سفرجلی و آب کاسنی و سکنجبین کنند و اغذیه سریع الهضم جید الکیموس مثل لحم ماکیان و مرغ مرتب [illegible] آب بیاس حصرم [illegible]
دهند و از [illegible] حار نمایند و اگر عادت مریض بشرب خمر باشد [illegible] ممزوج با آب بسیار بنوشانند و اگر از کثرت ریاح و شراسیف [illegible] شکایت کنند [illegible] استعمال نمایند
و از اسراف دران منع نمایند و در حمام داخل کنند ایلاقی و جرجانی مینویسند که در مالیخولیای مراقی امر لقی نباید کرد مگر کسی را که بآسانی قی کند و خاطر [illegible] باشد و [illegible]
[illegible] سکنجبین [illegible] افتیمون و ایارج فیقرا [illegible] و اگر حاجت آید که هر روز ازین [illegible] تنقیه معده [illegible] اخراج اخلاط آن بآسانی کند و هرگاه [illegible]
این طریق نمایند [illegible] ده درم گل [illegible] چهار درم [illegible]
[illegible] ساذج هندی و صبر [illegible] غاریقون چهار درم [illegible] تا آب [illegible] بنصف رسد صاف کرده [illegible]
[illegible] دو درم [illegible] بجوشانند تا [illegible]
صاف نموده [illegible] غاریقون [illegible] صاف کرده [illegible]

تنقیه معده و هضم طعام و تلیین طبیعت کنند و هرگاه این امور ناشئه حاصل شود ریاح و بخار تولد نکند و مادهٔ مرض منقطع گردد و ماء الجبن مع تمر هندی یا شیر سپید دهد و شیر گاو طبع را نرم کند.
اندک آن اسهال اندک و بسیار آن اسهال بسیار کند و طعام او یک قسم باید بهر آنکه قوت معده در هضم اقسام مختلفه متحیر شود و گوشت حیوان که برای او بگیرند در برف یخ کرده و بریان باید
تا نرم شود و آنچه از آن بریان کنند سخت بریان نباید کرد تا خشک نشود بلکه تری باقی ماند و هر وقت که معده خالی باشد افسنتین و شبت و پودینهٔ نهری و زیره و انیسون و تخم کرفس
در آب جوشانیده بسان نموده و جوشاندهٔ گاو پر کنند و گرم بر معده نهند و نگاه دارند که معده را قوی کند و ریاح را منع نماید و اگر صعتر و کندر اضافه نمایند قوی تر گردد و فولس گوید که جهت
تنقیه سوداء نوره افتیمون با ماء الجبن باید داد و اگر ماء الجبن حاضر نباشد با عسل و هند و میان استفراغ تا استفراغ دیگر هر روز شربت افسنتین باید داد بهر آنکه منقی معده و مقوی
آن و مدر بول است و تصفیهٔ خون از خلط غلیظ باد راربول کنند و آنجا که مادهٔ سوداء بالبلغم آمیخته باشد سکنجبین عنصلی موافق باشد روفس گوید جماعتی را دیدم که افسنتین تنها استعمال کردند
و از این علت خلاصی یافتند و ابو الخیر خمار گوید که من این را آزمودم و همچنان یافتم که روفس گفته منفعت آن بزرگ دیدم ابن الیاس گوید که گاهی مالیخولیا بسبب جنون شاد در
مراق یا بسبب ورم در آن از خلط سوداوی غلیظ حادث میشود و از آن بخارات مرتقی میگردد و علاجش اسهال سودا برفق از مطبوخات لینه و حقنه های غیر حاده است هر روز جلاب
از بادرنجبویه یکدرم گاوزبان یکدرم و از گلقند شکری ده درم بنوشند غذا زیرباج ماکیان و بعد از نضج اسهال طبیعت بمعجون خیارشنبر و سنا هر واحد پنج درم و شکر ده درم و فلوس
خیارشنبر و به آب بادرنجبویه و گاوزبان هر واحد ده درم مالیده و آب بابونه و شبت و فرنجمشک و روغن سوسن و زنبق بر مراق ریزند و این تدبیر وقتی است که در مزاج حرارت نباشد
و اگر با حرارت باشد ترک استفراغ تمام نمایند و ترطیب دماغ و مالیدن و شیدن شیر بران و ریختن آب گرم بسیار کنند و جلاب نیلوفر و تخم کاسنی و عناب لعاب هر یک سه درم و از ترنجبین
با شکر ده درم بنوشند و یا شربت بنفشه یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم از آن در آب گرم حل کرده بنوشند و غذا ماء الشعیر با مزورهٔ ماش مغز بادام و کدو بدهند ابن نوح
گوید اگر علت از مراق باشد آب بابونه و شبت و افسنتین و حب الغار و تخم فرنجمشک و روغن سوسن بران ریزند و تضمید آن با ادویه محلل لطیف مثل نانخواه و تخم کرفس و زیره و کندر
نمایند و ضماد را تا زمانی دراز بران بگذارند و چون آن را بردارند بپارچه بپوشند و محاجم بی شرط بر مراق نهند طبری گوید که علاج مراقی علاج مالیخولیای دماغی است و ترک
استفراغ مگر هنگام ضرورت شدید اقتصار بر مزورات و اگر مریض لاغر گردد جوجهٔ مرغ و تیهو و زردهٔ بیضه و مانند آن دهند و در هر چهل روز فصد باسلیق کنند و اخراج خون بمقدار
واجب و تحذر از ضعف و سقوط قوت مریض نمایند بعد از آن بمزاج مریض نظر کنند اگر حار مزاج باشد لزوم شرب ماء الشعیر و شربت خشخاش کنند و بشب وقت خواب
این جلاب معروف بجلاب جالینوس بدهند و آن شکر سفید و گلاب مطبوخ برگ بادرنجبویه و عود خام است و از این تقویت معده انتفاع می یابند و بعض متاخرین ذکر کرده اند
که جلاب جالینوس عصیر عنب با حاصل است و آنچه ذکر کردیم غیر آنست و از غم و تاذی تعب کلام احتراز نمایند که این در کرب او می افزاید و اگر مزاج مریض بارد باشد لزوم
تناول جلنجبین نمایند و بعد طعام اندک شراب ریحانی اصفر بنوشانند و اگر در مرض انحطاط گردد و در مریض قوت باشد و یقین گردد که در بدن مریض فضول هست ترک او جائز
نبود و چه دران خوف فساد یا تعفن است پس استفراغ آن بخیارشنبر که در آب مطبوخ گاوزبان و برگ بادرنجبویه و افتیمون و اندکی افسنتین آن را مالیده باشند باید کرد و اگر ببینند
که معدهٔ او متالم میشود استفراغ بدوای مسهل ترک نمایند و این حقنه بعمل آرند اگر قوت اطاعت کند خارخسک بابونه هر واحد یک کف خطمی سبوس گندم هر دو درم [illegible] بسته
هر واحد دو کف برگ کرنب برگ چغندر هر واحد یک با قلهٔ پسته [illegible] ستان یک کف انجیر چهل عدد قرطم کوفته و مقشر هر واحد یک کف کبیر برگ شبت یک با قه کبیر همه را بستانند
مطبوخ حقنه بپزند و از آن بقدر حقنهٔ واحد بمقدار قوت مریض بگیرند و اندک بورهٔ ارمنی مرخ و هفت درم شکر در آن حل کرده بدفعات متوالی حقنه کنند تا آنکه فضول
زائل گردد و بعد از آن بتدبیر محلل و تدبیر مسهل و حسب حال اعاده نمایند بعد از آن بمزاج مریض نظر کنند اگر حرارت او اشتداد نماید و قشفت و یبس ظاهر گردد
لزوم ماء الشعیر و مزورات مرطبه مثل کدو و ماش و بقلهٔ یمانی همه به روغن بادام سخته باید کرد و اگر مریض برین صبر نکند و در قوت او نقصان ببینند غذا از تیهو
و چوجهٔ ماکیان و مغز بهر تره بدهند و از کثرت طعام و شب خواری حذر کنند و این مرض معز الدوله را در اهواز عارض شد و قارورهٔ او سفید خام بود بسبب
میل حرارت بسوی اعالی بدن و بسبب خامی اخلاط و ابو حکیم طبیب او را غلطی واقع شد و گمان بارد بودن مرض نمود و ایضاً صورت اعراض را نیز غلط
کرد که آن شکایت تمدد شکم و سوء هضم مع فرط اشتها و در دتر قوه و کثفین میکرد و معذالک قارورهٔ سفید خام بود پس آن را سبب شدن خورانید و از آن
مزاج او گرم شد و مرض زیاده و قلق عظیم عارض شد و حکم بقتل ابو حکیم داد و بعد شفاعت از آن تقیه ساخت و ابو نوح طبیب فارس با اهواز وارد گردید و او مرد فاضل بود

جلاب جالینوس

حکایت معز الدوله

پس بحث کرد از انچه ابو حکیم معالجهٔ آن کرده بود و نظر بقاروره و نبض او نمود پس نبض را بطی متفاوت مختلف یافت و حکم کرد که مرض بارد است و اشاره بشرب مسهل نمود و
و باقی ماند از اسهال انچه باقی بود یعنی فائده نبخشید و دردی در سینهٔ او بهم رسید و بیهوش گردید و چون بهوش آمد این را نیز مقید نمود و مدتی ابو نوح در این امر مقید
بود و بعد از آن یهودی معروف بو سعید ارشد و حسن المعرفت بود و آن اقتدا برای ابو حکیم و ابو نوح نمود و قاروره و نبض آنرا بطی انداخت و بمسهل اشاره نمود
و امر بدخول حمام بعد از تناول دوا کرده و در حمام آنرا غشی بهم رسید و مرض آن زیاده گشت و اذیت او عظیم گردید پس حکم فیما آن یهودی در حمام کرد و مسهلی که
نوشیده بود و آنرا بکثرت نوشانید و چون از حمام بیرون آورد و برو مشرف بموت بود تا یکسال صاحب فراش بود و پوست بدن او تمام افتاد و از طبابت توبه
نمود و بعد از آن ابو عبد الله بهبدی را تحریر فرمود و من با شیخ ابو ماهر موسی بن سیار استاد من در خدمت آن حاضر بودم و طلب کرد که یکی را از اطبای خود بسوی ما
فرستاد و بصورت مرض خود و خطای اطبا را نوشت و ابو عبد الله مرا بسوی اهواز فرستاد و معالجهٔ آن بشرب ماء الشعیر و تلطیف غذا نمودم و گفتم کسی که اشاره بحلل
طبیعت نمود خطا بود و انچه اشاره کردم بدان میل نمود و از ماء الشعیر آثار صلاح ظاهر شد بعده زنی از دوام مرض معروف به بنت اسرئیل الطبیب وارد گردید و اشارت
بشرب شیر خر نمود و آن قریب بماء الشعیر است در ترطیب گفته که حاجتی را از بیماران این علت بدین شیر علاج کردم و از آن خلاص یافتند و چون از ماء الشعیر
در ترطیب صلاح ظاهر شده بود و ماء الشعیر و شیر خر هر دو جمع نمود و بران مداومت کرد و شفای کلی یافت و من گمان کردم که این زن اشارت بشیر خر بطریقی نموده که
زنان بغیر تمیز و تفرقه میکنند و از ان مناظره کردم و آن زن را در طب ارجح زنان فهمیدم معالجه حافظ در امورات کثیر الدراست بکتب جالینوس و بقراط یافتم
و دانستم که آن بشیر خر اراده ترطیب و تعدیل و تسکین حرارت و اصلاح قشفت و یبس نموده و بخطا اشارت نکرده مهر آنکه امر میکنیم بشیر خر و شیر زنان و ماء الجبن و مانند آن
در جائی که اراده ترطیب و کسب بدن رطوبت را می نمائیم و این حکایت از ان جهت کردم که اگر این علت با مزاج حار افتد نوشیدن شیر خر آنرا منع نیست و اگر چه
جالینوس آنرا درین باب بعینه ذکر نکرده لیکن شیر خر را بذکر قانونی ذکر کرده طبیب حسب رای خود بیع استعمال قوانین آنرا بعمل آرد و بارزترین چیز درین مرض استفراغ
با دویه دیدم و هر چیز که معده صاحب آنرا ایذا رساند مضر است و انچه قدما باختلاف صفات و رای خود با درین مرض ذکر کرده اند اینست که این مریض را علاج بترک
ریاضت و نشانیدن او در آبزن و حفظ سر او باشیاء مقوی سر مثل گلاب و آب تالع و دهن سوسن و روغن خیری و رد و آب حی العالم و آب عصی الراعی کنند هرگاه
مزاج علیل حار باشد و اگر مزاج مریض باین مرض بارد بود تقویت سر او بروغن های گرم و ریختن آب مطبوخ این ادویه نمایند بگیرند بابونه اکلیل الملک برگ بادرنجبویه برگ مرزنجوش
جوز السرو گل حنا هر واحد یک کف و شبت اندکی برگ شاهتره و برگ خطمی و سبوس گندم همه را در آفتابه بجوشانند و بعد جوشانیدن حشایش نیم گرم بر سر او دائم میریزند که
تقویت مزاج دماغ او کند و صعود بخارات بسوی سر او منع نماید بعده تضمید معده او باین ضماد کنند برگ مورد برگ سفرجل هر واحد یک کف مغز سیب تهی شده بقدر
واجب کعک شامی و سنبل هر واحد اندکی عفص از آن کندر گاوزبان برگ بادرنجبویه برگ مایشا هر واحد اندکی مر اندکی از آن صبر طلب کرده شود و اندکی از آن
اندکی از آن همه بسوده بشراب ریحانی یا شراب بهی بیخته سرشته بر تمام معده ضماد نمایند تا شتاء و وقت غذا جدا کرده هنگام هضم طعام اعاده نمایند و این هنگامی است که مزاج
اندکی باشد و اگر حرارت قوی باشد و متحمل آن ضماد نشود تضمید معده او باین ضماد کنند زرشک با تخم کوفته حشیش یا بتا صندل سفید و سرخ کعک شامی برگ مورد
سوده با آب سیب آمیخته بر پارچه ضماد کرده بر معده خالی گذارند و وقت انهضام طعام ازان جدا کنند و انچه برکه تدبیر این مرض مع حرارت مزاج بان کنند ماء الشعیر و
معمول با آب سبوس است تا آنکه قوت مریض متحمل آن باشد چون ضعیف شود زیرباج و سفیدباج بچه مرغ و تیهو از ان بریان کرده دهند و اگر گرسنگی بسیار باشد و تحمل
صبر بر طعام اندک نبود ماء الشعیر مطبوخ بخشخاش بنوشانند و تغذیهٔ آن بلحوم بره و بچه ماکیان سازند و نبیذ ابیض معتدل البیاض و نبیذ جوهی نوشانند و اگر فضول
در بدن او ثابت شود و احتیاج بفصد بود و قوت او متحمل باشد فصد باسلیق کنند و اخراج خون بدفعات نمایند و تضمید احشای او ببرگ بنفشه و آرد جو و اندک
خطمی و اندکی آرد کرسنه و صندل سفید و اندک عفص اندکی کوفته بیخته نگاه بسته و قلیلی از روغن خیری و ایما وقت پری شکم و گرسنگی نمایند و لزوم دخول آبزن هر روز
کنند و از جماع و کثرت آن منع نمایند و اگر شهوت جماع اشتداد نماید بنحوی که ظاهر شود و انکار او فاسد گردد و شبیه بوسواس آن ظاهر شود اجازت جماع
اندکی دهند و بعد آن حفاظت قوت او نمایند و اگر محتاج باستفراغ باشد بقدر که تنفیذ گذر کنند و اگر استفراغ اراده تغذیه بدن و ترطیب آن باشد و وقت احتمال آن کند

بماء الجبن و بشیر مطبوخ با فسنتین نماید صفت آن بگیرند اندک افتیمون و اندکی ریوند چینی خالص سوده در پارچه صره بندند و در دیگ سنگین نو مقدار یک رطل صغیر شیر
بیاندازند که علامت آن جوشیدن فسنتین است طب باشد تر و با جوشیدن فیل کوش جوشیدن گاوزبان یا بادرنجبویه یا فرنجمشک باشد اگر این باشد آید و الا از جو کوفته مقشر و از سبوس
سمید و مانند آن بود و آن صره را که در ان فسنتین و افتیمون باشد در شیر جوش خفیف دهند بعده شیر را صاف کنند و بران اندک سکنجبین عنصلی اندازند اگر مزاج و معده او
متحمل آن باشد و الا جلاب یا که مذکور شد آنرا بنوشانند که این تقویت معده او و تحلیل اخلاط سوداویه محترقه در مراق و عروق آن کند و از غذا های اندک از تیهو بره شیر خواره یا ذکی
بکنند اگر قوت آن متحمل این باشد و شراب ریحانی بنوشانند و از طلب سکونت او و صناعت او تقلیل کنند اگر تقلیل را در ای وجوب کنند [illegible] از آنکه آنرا موافق نباشد که این تدبیر تام
در امر او است و اگر مزاج مریض بارد باین مرض باشد تدبیر بعین تدبیر نمایند از ضماد معده و شیافهای او سوای آنکه در ضماد این واجب است که صبر و مصطکی و عود خام و افتیمون
اندک افزایند و اشیای مبرده از ان ضماد بکاهند و دیگر آنکه اندران ایرسا و اکلیل الملک و سنبل و مانند آن آنچه مسخن و جالی باشد و جوشانیده باشند بنوشانند و واجب است
که از مراعات مزاج او غافل نشوند پس اگر بادنی تغیر متغیر گردد یا بهیچکی ازین کیفیات مائل شود میل او و تدبیر بطرفی که مخالف کیفیت موجب مرض باشد باز گردد و اگر این علت بجهت
ورم در معده باشد و مزاج او بارد بود لزوم شرب سکنجبین شکری و عنصلی نمایند و آن نیز [illegible] سکنجبین عنصلی بسازند و دائم استفراغ او بدوائی که در ان افتیمون و فسنتین باشد باید کرد
و اگر قوت او متحمل استفراغ نباشد و در بدن او فضول باشد و قوت احتمال نماید این نوع هر روز یک قدح بنوشانند نسخه آن برگ بادرنجبویه و گاوزبان عناب سپستان
اصل السوس [illegible] تودری کوفته بوزیدان کوفته بسفایج [illegible] هر واحد یک کف ترنجبین گل سرخ مویز منقی هر واحد یک کف کبیر فسنتین مطبوخ و حب افتیمون هر واحد
اندک بوزن ده درم همه را در ظرف چینی یا شیشه یا سفالی سبز اندازند و آب شیرین خوب گرم بر آن آنقدر بریزند که چهار انگشت بپوشد و سه روز در آفتاب گذارند بعده هر روز
یک قدح ازین آب با یک اوقیه سکنجبین عنصلی بنوشانند که این استفراغ آن فضول بلا اذیت کند و هرگاه قوت او ضعیف گردد و فضول باقی بود صلاح غذای او و ترک استفراغ
نمایند تا آنکه استفراغ او ممکن شود و از آنچه معالجه این علت بدان نمایند بعد پرهیز و لزوم آن تقلیل طعام و ترک جماع و لزوم آبزن است هر روز اندک ازین معجون افتیمون مقوی
دهند بگیرند هلیله جات ثلثه با بیاره آمله مساوی مصطکی اندک افتیمون و فسنتین هر واحد [illegible] و از هلیله جات کوفته بیخته بعسل سرشته بعده جهت تقویت اسهال [illegible] تربد و خربق
سیاه و غاریقون یا حب [illegible] آنرا مقوی سازند اگر در معده ورم نباشد و قوت صحیح بود و مزاج او احتمال این کند و هر سه روز از دو درم تا سه درم بدهند و چون ازین مرض علیل پاک گردد
از عود او ایمن نباشد هرگاه مریض تخمه کند پرهیز کنند و با غذیه مولد سودا جسارت نماید و مضر ترین اشیا برای صاحب این مرض [illegible] تخمه است پس می باید که مراعات او
بسیار کنند و حفاظت معده او نمایند و دیدم کسی را که این مرض عارض شد و از ان تساهل نمود و تدبیر جازم اخذ نکرد و امر او بفساد مزاج و ذریعه انحلال قوت منجر گردید و دیدم
شخصی را که این علت با ورم در معده او و حرارت در مزاج او و معالجه باستفراغات نمود و اکثر اعضای او متشنج گردید با مع الم شدید که لاحق او بود تا آنکه هلاک شد و این حالت آنرا از
استفراغ رطوبات محتاج الیه بدن و ضعف قوت و ارتفاع بخارات حاره بسوی دماغ هم رسید و جمیع انواع مالیخولیا و طریق معالجه آنها قریب یکدیگر است و زیادتی و کمی که در آنها
واقع میشود اندک است و بعید نیست که این فرق از کسی که آنرا ادنی تمیز باشد زائل شود پس انواع آنرا باستقصا تامل نماید ایضا اندیشه بسیار که طول سهر و فرط درستی و نظر در
علوم فکریه و ترک مجالست انواع مردم و کثرت خلوت و تنهائی با افکار موحشه نوعی از مالیخولیای [illegible] پیدا گردد و باین نوع مالیخولیای دماغی سوداوی مناسبت دارد که سبب
آن احتراق سائر اخلاط مضاعف گردد پس هرگاه کثرت نماید و گاه نوبت بدبیدن جامد رسد و جمیع افکار او فاسد گردد و معالجه این قسم علاج مرکب از انواع مذکوره مالیخولیا
از طلب تحلیل و استفراغ مسهلات و آهستگی و تغذیه با غذیه موافق مزاج آن و ایناس او و ایناس احباب او و مجالس مردم و جماعت هائی که در ان اصحاب علوم و ملاهی و شرب جمع گردند
و اندک شراب لطیف نوشانیدن و تفقد اعراض و سائر احوال او و تقویت قلب ایشان [illegible] سائر اصحاب مالیخولیا [illegible] تقویت قلوب آنها و تقویت
قوت آنها نماید پس معالجه طبیب را اثر نیک ظاهر گردد و در زمانه خود جماعتی را از افاضل دیدیم که خود را تنها و [illegible] ولزوم افکار و اجتناب [illegible] و ترک اشتغال بغیر علوم
و درست نموده پس اخلاط ایشان محترق گردید و مالیخولیا پیدا شد [illegible] یحیی بن ماسویه و ابوبکر بن [illegible]
بصری و عمرو بن ثقیف اند که باین علت هلاک گردیدند [illegible] و تفرد با فکار و مجاهده نفس
مودی می گردد بدانچه مذکور شد اندرین حالت بر انسان عاقل [illegible]

وعجالست مردم حصه گرداند و اکثر اوقات خود را برای علم و اکتساب فضائل و اصطناع خیرات مقرر سازد و بنوعی از امور جسم و نفس خود منفرد نگردد که این مؤدی باتلف سائر قوتها وافساد سیاست بدن او و نظام این میشود و ایضاً حکیم ممدوح می‌نویسد که جمیع انواع مالیخولیا چون بآخر رسد و قشف باقی ماند و اراده ترطیب بدن آن باشد چیزی بهتر از نوشیدن ماء الجبن بعد اصلاح شیر و استجادت ترطیب نیست بعد از آن آنچه بماء الجبن اضافه کرده شود بحسب اعراض باقی از مرض واجب بود مثلاً اگر در عروق مراق آن چیزی از اخلاط باقی ماند بماء الجبن افسنتین را اضافه کنند اگر معده او متحمل باشد و اگر قشف و یبس و جفاف باقی بود باید که بماء الجبن روغن بادام و ترنجبین و تخم خیار و تخم بادرنگ و مانند آن افزایند و اگر حرارت باقی باشد واجب است که بدان جلاب و سکنجبین و روغن کدو و امثال آن زیاده کنند و اغذیه بحسب آن باید و اگر عقب مرض فساد احشا مثل طحال و کبد باشد باید که در ماء الجبن اقراص کبد مسهل مثل قرص ریوند و قرص زرشک و قرص گل و مانند آن مضاف سازند و شدیدترین مرض که عقب این مرض هنگام زوال آن حادث میشود آن یرقان اسود معروف بیرقان سدیست و این بسبب وقوع سده در عروق کبد و طحال میباشد و معالجه این بنوشانیدن سکنجبین عنصلی و قرص کبر ریوندی و قرص اسقولوقندریون باید کرد و گاهی عقب این علت دمامیل و خراجات خصوصاً در مراقی ظاهر میشود و این دلالت میکند بر آنکه اخلاط محتبسه تحلیل و ترقیق و تخفیف گردید و بعضی از آن خارج شد و بعضی باقی ماند و بعروق و فاق آمده یا بین جلد و لحم خارج شده و چون این علامت بینند یقین کنند که عروق خالی شد و مریض صحت یافت و آنچه از علامت دمامیل و خراجات باقی ماند در این هنگام بهترین اشیاء پرهیز شدید است و تغذیه با غذیه صالحه ناشمه قلیل الفضول و نشانیدن او در چشمه کبریتی و شبی اندک مدت و لزوم مالش بروغنهای مجفف قشف مثل روغن گل و زیت مغسول از زیتون خام و روغنی که در آن بیخ درخت الجبیر و مانند آن جوش داده باشد و خوف نباید کرد که این دمامیل قروح جذامی خواهند شد بهر آنکه استفراغ بدن و تنقیه از اخلاط شده است و این هنگامی است که عقب معالجه و در آخر مرض حادث شود و اما اگر در ابتدای مرض حادث گردد و از بودن آنها قروح جذامی حذر کلی نمایند و الحاح بفصد و استفراغ و اصلاح غذا حتی الامکان کنند و بتدبیر خود طریقی که بدان اصلاح تغییر خون کرده میشود مخلوط سازند ایضاً موصوف الیه در امراض معده در باب مراق نوشته که این علت بادشاهی را بسبب خوردن ثوم بسیار و نوشیدن نبیذ کهنه مفرط عارض شد و حرارت بران غلبه کرد و معده و میان کتفین او متألم گردید و وسواس و غم و فکر او کثرت نمود و اطبای او هنگام ملاحظه سفیدی قاروره غلطی کرده حب ایارج و حب قوقیا او را خورانیدند و بلای او عظیم گردید و قریب بود که هلاک گردد و هر طبیبی که می‌آمد در معالجه بر طریق اطبای سابق می‌نمود زیرا که ایشان در صناعت پیشوا بودند و بالاتفاق ایشان را غلطی واقع شد و هرگاه امر آن بادشاه متفاقم شد بر من بصره که من همراه او بودم بطلب من تحریر فرمود و من حاضر بوده مرض او را شناختم و ماء الشعیر و حریره خندروس و ادم و چیزی صلاح یافت و بعد از چهار ماه که خواب نکرده بود خوابید و رفق طبیعت بر اراده شده اشارت بشرب شیر خر نمود و درین رای خطای او ندیدم بسبب تقیسا بهر دو طریق در معالجه و آن بادشاه میان ماء الشعیر و شیر خر جمع نمود مجموع یا منفرد و حریره خندروس که بدان اشارت کرده بودم نوشید و ترطیب بدن او گردید و آنچه در معده او بود و در کتفین زائل شد و تسکین یافت و خواب طبیعی نمود و از آن انتفاع یافت بهر آنکه آفت این علت سهر بود و هرگاه آثار صحت از مرض دیدم فصد او کردم و اگر فصد او در ابتدای مرض میکردم بسرعت زوال علت او میکرد و صحت کلی یافت و اما اطبای ناقص چون این مرض را دیدند بسبب جهل خودها بدان بر مریض جنایت کردند پس تأمل باید کرد آنچه در وصف این مرض از اعراض خاص و اسباب فاعل آن ذکر کردم تا صورت آن بر شما مخفی نماند و گویم که در علاج آن بر طبیب واجب است که استفراغ مریض آن بدوا بوجهی نماید کرد بهر آنکه طریقی که در آن غذا از معده نافذ میشود بورم مسدود ولذا و خمار امو جیب نفس نماینده عسر ارتضی است و اگر امتلای بدن مریض ظاهر گردد به فصد باک نیست و موافق‌ترین عروق بر مذهب فسر و فصد برای این علت صافن است پس باسلیق و اگر بعد فصد امتلا در بدن باطل معلوم شود حقنه‌های لینه مثل آب چقندر و آب چه و آب سبوس گندم و خطمی و بوره ارمنی اندکی روغن بنفشه و مانند آن حقنه کنند و بر اسفل معده او برگ اسپغول و برگ بارتنگ آرد جو و بنفشه اندکی و سبوس برگ کوکنار ضماد نمایند و اگر از سردی که آن موضع رسد ناخوش باشد ضماد را بالفعل گرم کرده بر موضع نهند باید که بعض لزوم ماء الشعیر و حریره خندروس نماید و در اغذیه لحم سینه تیهو و سوده و اگر بیاشد فروره باید و ماش غذا بیار کنند و بعضی از نوآموزان دیدند مریضی که از انواع مراق بود بران دوا روشن لسبر گمان کرد که از انواع مالیخولیا است و سفیدی قاروره او دیده ایارج او را خورانیده و استفراغ او بالطریق قوی با ایارج نمود و مرض زیاده شد و مریض مشرف بهلاکت گردید و در امر او با من مشورت نمود و او را امر بماء الشعیر و حریره خندروس و ترطیب بدن او حتی المقدور و لزوم آبزن خفیف و خورانیدن ماهی کوچک صخری فرمود و اندک شراب ابیض رقیق آن را نوشانید و در اندک مدت مریض شفا یافت پس واجب است که بهمین طریق معالجه مریض این مرض نمایند و تفصیل جنب و تفریح او تقریر کلی

مرتب از جرادهٔ کدو و آب بید و مانند آن کنند و مریض را اجازت جماع نباید داد و نافعترین اشیا که در معالجهٔ این دیده ام هرگاه آنجا امتلا باشد فصد صافن و حقنه های لینه و ترطیب بغذا است و گاه بندرت قاروره این مریض سرخ ناصع بود و درین حالت در ترطیب فزایند و باماء الشعیر جلاب حفری بپزند و غذای او زیربایات مزوره شیرین سازند و از انفع اشیا برای این مریض اصلاح غذا است مولف **اقتباس** می نویسد که بعد از فصد باسلیق چپ در مردان و صافن در زنان بهر تعدیل مزاج تا یک هفته شربت گاوزبان تخم بادرنجبویه هفت ماشه پاشیده بنوشند و از غذا بر نخود آب بچه مرغ اکتفا کنند و یا شوربای بچه مرغ و یا گوشت بزغاله بروغن گاو پخته بنان تنک دهند و بعد از یک هفته فصد اسیلم چپ بکشایند و منضج از اسطوخودوس بادرنجبویه گل سرخ هر یک نه ماشه و بیخ گل گاوزبان هر یک هفت ماشه تخم کشوث سه ماشه افتیمون پنج ماشه مویز منقی یک تولہ در عرق شاهتره و عرق بادرنجبویه و گلاب هر یک ده تولہ خیسانیده صبح جوشانیده گلقند چار تولہ معجون نجاح دو تولہ مالیده صاف نموده بنوشند تا پانزده روز و چهل روز بعد از نضج مسهل سنای مکی ده برگ یک تولہ هلیلهٔ سیاه یک نیم تولہ افسنتین چهار ماشه ریوند چینی نه ماشه مغز خیارشنبر ترنجبین هر یک هفت تولہ شیرخشت چهار تولہ شربت اسطوخودوس چهار تولہ روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده شب حب لاجورد یا حب افتیمون نه ماشه و معجون نجاح دو تولہ آمیخته ورق نقره پیچیده بخورند و صبح مسهل مذکور بنوشند و بجای آب عرق گاوزبان و گلاب بنوشند غذا در بهر نخود آب مرغ وقت شام شلهٔ مرغ و پلاو یا نان خشکار تنوری با شوربای مرغ ترید کرده دهند و روز دیگر جواهر مهره یک ماشه در خمیرهٔ ابریشم نه ماشه سرشته ورق طلا یک عدد پیچیده دهند یا لاجورد مغسول مصطکی هر واحد یک ماشه با مربای آمله یک عدد با خمیرهٔ گاوزبان ساده یک تولہ آمیخته ورق نقره پیچیده بخورند بالایش لعاب گاوزبان هفت ماشه شیرهٔ تخم خرفه و بادیان هر یک هفت ماشه الایچی کلان پنج عدد در عرق شاهتره و گاوزبان و گلاب هر یک هفت تولہ برآورده شربت بادرنجبویه یا سیب چهار تولہ داخل کرده تخم خرفه خشک یا شربتی یا بالنگو نه ماشه پاشیده بنوشند و بعد از مسهلات ثلثه باز با دواء بهر تعدیل مزاج خمیرهٔ گاوزبان عنبری یا دواء المسک حار یا بارد همراه عرق عنبر یا زروک تخم شربتی بکار برند و از مبخرات و مسکرات اجتناب ورزند و اگر تنقیه بمادهٔ بزرگ مرات بلکه هر سال سه چهار بار کنند امید که تمامه زائل شود و اگرچه عسر البرء است و اجداد بهر حبل و فصد و مسهل کردن استیصال این علت میکند و باز احتیاج به تدبیری دیگر نمی افتد و برای آوردن خواب نمک سیاه و شیر بلیش آمیخته بر کف دست و پا بالیدن فی الحال خواب می آرد و بارها تجربه در آمده و با وجود تدابیر مذکوره گاهی در طعام ایشان ادویه کاسر ریاح چون زیره و دارفلفل و زنجبیل و مصطکی افگنند و بمراق اطلیهٔ مجلله مانع تولد نفخ بعمل آرند و این مطبوخ بهمه اقسام مالیخولیا خصوصا مراقی را مفید و گل سرخ ده مثقال افتیمون یک نیم درم افسنتین یک درم برگ گاوزبان یک مثقال نبات سه تولہ و این دوا تا چهل روز متواتر دهند که بلیغ النفع است گل سرخ دو ماشه گاوزبان سه ماشه کوفته بیخته نبات هفت ماشه تخم خرفه خشک سه ماشه آمیخته اول بخورند بعده الایچی کلان سه عدد برگ گاوزبان سه ماشه تخم شاهتره دو ماشه در گلاب نه تولہ و آب باران ده تولہ گلقند یک نیم تولہ جوش کنند که به نیمه آید مالیده صاف نموده بنوشانند وقت صبح و غذا چوچهٔ مرغ بنان خشکار تنوری دهند لیکن باید که تا پنج روز الایچی یک عدد و گاوزبان و تخم شاهتره هر یک دو ماشه و گلقند یک تولہ گلاب چهار و نیم تولہ زیاده کنند هر روز و از روز ششم اضافه کردن ادویه را موقوف نموده تا چهل روز بدستور نوشانند که مکرر تجربه رسیده و کذا شهد مغسول دو ماشه در اطریفل افتیمون علوی خان یک تولہ خوردن

جنون و وسواس

بدانکه جنون یعنی دیوانگی بقول ایلاقی چهار قسم است مانیا و داء الکلب و صبارا و قطرب پس مانیا عبارت است از جنون سبعی و داء الکلب نوعی از وست و مادهٔ فاعل این هر دو سودای محترق از صفرا یا از سودا و صبارا جنون مفرط است که با سرسام صفراوی مرکب باشد و سبب او صفرای محترق است و قطرب قسمی است از مالیخولیا و سبب او دم محترق با سودای محترق یا صفرای محترق است و مادهٔ او از مادهٔ مانیا در حرارت و حدت کمتر می باشد و در یبوست و غلظ بیشتر و لهذا این مرض مزمن بود و طریق تشخیص هر واحد از اقسام مذکوره آنست که اول آنکه دریافت نمایند که با جنون تپ هست یا نه اگر باشد و قاروره سفید و رقیق مائی و جنون شدید با هذیان و اختلاط عقل و غیره آثار سرسام صفراوی شامل بود صبارا باشد و اگر تپ نباشد درین صورت اگر دیوانگی با اقدام و سبعیت و اضطراب و غضب و ترش روئی و سهر و عبث شدید و نظر حاد و تیز مثل نظر درندگان باشد و هرچه یابد بشکند و بدرد و بدن لاغر مائل بسیاهی و نبض صغیر صلب و قاروره زرد رقیق و گاهی مائل بناریت بود مانیا باشد و اگر سوء خلق و غضب و ایذا و اختلاط بلعب و موافقت و مهربانی و تملق مثل طبع کلاب بود داء الکلب باشد و اگر بیمار بغایت ترش رو باشد و در یک مکان بیش از یک ساعت قرار نگیرد

و از مردم گریزد و در روز بگورستان رود و بویرانه پنهان شود و اکثر در شب ظاهر گردد و باشد که از مردم نترسد بلکه حمله آورد و کثیر الحزن و متاسف و زرد یا سبز رنگ و خشک زبان و بینی و چشم غائر و بدن لاغر بود و مثل خروس و سگ آواز کند و گاهی بر هر دو ساق او قروح پیدا شود و قطرب باشد فرق در انکه مادهٔ قطرب سودای محترق است یا صفرای محترق چنان کنند که صاحب او اگر متفکر و خاموش بود و در صورت تکلم چنان گوید که سامع را خلاصی ازان دشوار گردد و چون بغضب آید دیر فرو نشیند و بدن او بسیار نحیف و رنگ او مائل تر بسیاهی بود سودای محترق باشد و اگر با اضطراب و سبعیت شدید و ضجر کثیر و قلق و زردی چشم بود و بسرعت شرارت کند و بزودی زائل گردد صفرای محترق باشد و گویند که مادهٔ مانیا و مالیخولیا برابر است در سوداویت لیکن مادهٔ این علت سودای محترق از صفرا یا از سوداست و آن ردی تر است از جهت ماده و مادهٔ مالیخولیا سودای طبیعی کثیر یا احتراقی از بلغم یا از خون شیرین بود و جنون از بلغم محترق کم باشد و فرق دیگر میان آن هر دو اینست که اکثر مالیخولیا از حصول مادهٔ سوداوی در اوعیهٔ دماغ پیدا شود و مانیا اکثر از حصول آن در مقدم دماغ و جوهر آن بود و مالیخولیا با سوء ظن و فکر فاسد و خوف و سکون بدون اضطراب شدید می باشد بخلاف مانیا که با اضطراب و توثب و جستن بسوی مردم و سبعیت و نظر بسوی مردم مثل نظر سباع بود و فرق در حمرهٔ دماغ و مانیا آنست که صاحب حمره در سر خود احساس می نماید التهاب و حرقت تیزی که بران مخفی می ماند صداع آن از شدت التهاب و حرقت با وجود آنکه خالی از صداع نمی باشد و عقل او ثابت می باشد و نظام کلام او متغیر نمیگردد و از حمی مطبقه با فتور و شدت و ضعف خالی نمی باشد و درین علت فساد عقل و دوام صداع و تغیر ترتیب کلام می باشد و با این حمی نمی باشد جهت آنکه درین ورم نیست و کذا فرق درین مرض و در سرسام حار از وجود تپ گرم مطبقه و سرخی چشم و اشک و امتلای عروق آن در سرسام و عدم حمی و فرو رفتن چشمها و بدون اشک و خشکی و خشونت پوست پیشانی و نحافت بدن و صلابت و صغر نبض و در اکثر بول زیتی در مانیا باید کرد و در دار الکلب اعتقاد بر نمی باشد چنانکه در مانیا می باشد و آن بد مویت اقرب است و اکثر عروض این علت در خریف می باشد جهت حرارت اخلاط دران و در ربیع و تابستان نیز بسیار می باشد و نزد وزیدن باد شمال اشتداد می یابد بجهت تجفیف و طبیعت آن و این علت اکثر زائل و منحل میگردد بجواسیر و دوالی و گویند که اگر سبب مانیا و دار الکلب حرارت جگر و یبوست آن باشد و عقب او استسقا عارض شود و برطوبت آن منحل و زائل گردد و بیشتر این علت بمشارکت معده افتد و از قی کردن شفا یابد و از علامات منذره بمانیا کابوس با حرارت دماغ و امتلای قدمین از خون و سرخی آن و بستن خون در پستان زن است و چون دوالی در آخر مانیا عارض گردد در اکثر دلالت بر انحلال مرض کند آن مینماید و لیباست که عارض میگردد مانیا در امراض حاده و آن دلیل بحران است و در اکثر اشتداد مانیا دلالت بر بحران آن مینماید و شیخ میفرماید که صبارا جنون منفرد که با سرسام حار صفراوی عارض میشود حتی که انسان با وجود آنکه سرسام میباشد هذیان بطور مجنون مضطرب میکند و با قرانیطس منفرد هذیان و اختلاط عقل می باشد و با آن جنون نمی باشد و اگر باشد صبارا بود و ایضاً گویا که آن مانیاست مرکب با قرانیطس چنانکه قرانیطس گویا که مالیخولیا مرکب با ورم و تپ است و بیشتر در صبارا جنون تقدم میکند پس عقب آن ورم و تپ میشود و صبارا آنگاه پیدا باشد که چون قرانیطس از صفرای صرف و محترقه بود پس این ماده هرگاه بسوی دماغ متصاعد شود در بادی وصول خود جنون حادث کند و بادی یا بعد آن ورم پیدا کند بسبب صبارا باشد و در قرانیطس جنون عارض از ورم میباشد و در صبارا جنون و ورم هر دو یکبارگی از ماده حادث میشوند و یکی ازین هر دو سبب دیگری از انها نمی باشد و اگرچه گاهی هر واحد ازان هر دو سبب بوقتی دیگر میگردد و هرگاه صبارا ظاهر شود با سهر طویل و خواب مضطرب و ترسیدن در خواب و جستن نفس کبیر متواتر و نسیان و جواب غیر مطابق سوال و سرخی چشم با و اضطراب آنها و گرانی در آنها و گویا که دران چیزی افتاده است و گاهی دران زردی میباشد و درانجا احساس تمدد و نزد قفا و وجع بسبب تصاعد بخار میباشد و ایضاً در چشم اشک بغیر اراده و بغیر یک چشم سیلان میکند بعد ازان چون مرض مستقر گردد تپ سخت و زبان خشن و خشک شود پس در آخر آن حرکات پلک بسبب ضعف ساکن گردد و حرکت ثقیل شود حتی که حرکت پلک و از جنون هذیان منقطع مع عجز از کلام و قلت آن باقی ماند و برچیدن ریزه از جامه و کاه در اکثر اقدام نماید و در نبض ضعف و صغر و صلابت بسبب یبس زیاده گردد و گاهی صبارا غیر محض و صرف واقع میشود پس حالات او از کلام و ذکر و حرکات مخالف بود که گاه منتظم و گاهی غیر منتظم باشد.

علاج کلی اقسام جنون

بقول مسیحی در معالجهٔ جنون باید که اولاً اعتنا بامر سر و ترطیب آن کنند باین طور که در آب شیرین بنفشه و نیلوفر و بیخ خطمی و برگ بید و جو مقشر و پوست کدو و خیارین و برگ کاهو

خشخاش سفید و گل سرخ و گل بابونه و لفاح جوشانیده بر سر ریزند و این نطول یک مرتبه صبح قبل طعام و یک مرتبه شب استعمال نمایند و مریض را سهمت بنشانند
تا نطول بر مقدم سر او باشد و اثر آن در اندرون سر بسهولت برسد و بروغن بنفشه و یا روغن نیلوفر و روغن کدوی شیرین یا شیر دختران در بینی چکانند و شیر زنان
یا شیر بز بر سر دوشند و اعضای سفلی و دست و پای او بروغن نیلوفر و روغن بنفشه بمالند و ساقها و رانهای او بربندند تا ماده باسفل منجذب گردد و اگر درانجا سهر
باشد شربت خشخاش که با پوست آن ساخته باشند بآب انار شیرین یا با ماء القرع یا آب آلو بخارا یا با ماء الشعیر بنوشانند و اگر قبض طبع باشد حقنه های لینه مثل حقنه معمول
از بابونه و بنفشه خشک و جو مقشر و سپستان و خطمی و خار خسک و روغن کنجد تازه و فانیذ و شکر سرخ و نمک نان بعمل آرند و غذا اگر حرارت شدید باشد کدو و خیار و اسفاناخ
و ماش و کاهو مسلوق و مطجن در روغن بادام سازند و اگر حرارت نباشد چوزه مرغ و دراج و لحم بره و پاچه بره و زرده بیضه و ماهی تازه کوچک و شراب ممزوج بآب بسیار دهند
و هرگاه در دماغ چیزی ترطیب حاصل شود و احتیاج بتنقیه بدن باشد بمطبوخ معمول از هلیله وغیره آنچه اسهال فضول صفراوی محترقه کند استفراغ نمایند جرجانی و ابوالعلی گویند
که علاج این بعلاج سرسام حار نزدیک است اول نگاه کنند اگر امتلای اخلاط باشد فصد نمایند تا اندک خون روی کم شود و بهر وجه که ممکن باشد تدابیر ترطیب کنند و هر اند
مدت تنقیه سودا نمایند و انجا که اخلاط دموی یا صفراوی باشد بعد از فصد تنقیه بمطبوخ هلیله کنند و انجا که سوداوی باشد بمطبوخ افتیمون کنند صفت مطبوخ هلیله پوست
هلیله زرد پانزده درم پوست هلیله کابلی ده درم اسطوخودوس افتیمون هر یک چهار درم بسفایج نیم کوفته پنج درم سنای مکی سه درم تربد نیم کوفته چهار درم آلوی سیاه سی عدد
تمر هندی بیست درم فلوس خیار شنبر بیست درم ترنجبین پنجاه درم بدستور مطبوخ بپزند و صاف کنند و اگر حاجت باشد نیم و انگشت قوی نیز در ان حل کنند و بدهند و این نسخه
شامل و متلو [illegible] والطبائع المتخالفه [illegible] در کمی و زیادتی آن تصرف کرده میدهند و باشد که بنفشه و عناب و نیلوفر زیاده کنند و برعایت معده مصطکی و انیسون
اضافه نمایند و تدابیر ترطیب بدین نسق [illegible] کنند که هر صبح کشکاب چهل درم با سپستان درم شربت خشخاش و سه درم روغن بادام بدهند صفت شربت خشخاش آب نیلوفر و آب
بنفشه و آب کدو هر یک یک من تخم خشخاش سفید صد درم کوفته و بعضی اطبا یک مثقال مغز لب پنج ناکوفته یا سه مثقال تخم انار [illegible] آب باشند و زیر کرده با سفیده بمالند و
خشخاش و آب را صاف کنند و با یک من شکر انار خشته بطریق جلاب بقوام آرند و بعد شرب این شربت حمام و آبزن و مالش روغن بنفشه کنند و بعد حمام اسپغول نموده غذا آنچه
[illegible] معلوم شده بدهند و اگر از کشکاب ملالت نماید شربت مذکور با آب انار شیرین دهند و اگر طبع منقبض باشد با شربت آلو دهند تا لین نیز طبع
[illegible] کنند و نگاه کنند اگر در دماغ فضله دموی باشد رگ زیر زبان یا رگ پیشانی یا رگ بینی بگشایند و اگر فضله سوداوی باشد در هر هفته یک دو درم حب ایارج دهند صفت
حب ایارج ایارج فیقرا و افتیمون هر یک دو درم اسطوخودوس حجر ارمنی مغسول لاجورد مغسول هر یک یک درم خربق سیاه چهار دانگ هلیله کابلی دو درم کتیرا یک درم بدستور
حب سازند و اگر فضله صفراوی سوخته بود حب ایارج بدین صفت سازند ایارج فیقرا پوست هلیله زرد افتیمون هر واحد یک جزو سقمونیا نیم جزو شربت یک مثقال حبها بقدر حاجت باید
و اخلاط [illegible] تا خشکی نشود لیکن چندان دهند که منفعت او معلوم کنند و نطولات چندانکه توانند بکار برند چنانچه اگر در یک روز پنج بار بعمل آرند شاید خاصة بعد از تنقیه
صفت نطول آن بنفشه نیلوفر گل خطمی شاهسفرم کشنیز جو بیدگل سرخ برگ کوک بابونه هر یک مشت برگ مورد برگ عنب الثعلب هر یک مشتی همه را جوشانند و در
حمام [illegible] بر سر او دهند و آب آن نیم گرم بر سر ریزند و کله و پاچه بره بپزند و آب او بر سر ریزند و شیر دختران بر سر دوشند و مسکه بر سر طلا کنند و اگر خواب نیاید پوست
خشخاش و بابونه جوشانیده بر سر ریزند و در غذا کاهو و تخم آن بپزند و اندکی دارچینی در ان اندازند و قبض طبع روا ندارند تا بخار بسر صعود نکند و رانها و ساقها
پیوسته ببندند [illegible] بمالند و پای در آب گرم نهند و نشویند و اگر در ان آب بابونه بپزند بهتر باشد و مغز تخم کدو را در بنفشه پرورده روغن آن بکشند و در بینی بمالند و بچکانند
و بر ناف [illegible] پای بمالند و اگر روغن کدو با شیر زنان یا سفیدی بیضه مرغ بر سر نهند و در بینی چکانند صواب باشد و ادویه مدر بول دور دارند و شراب رقیق سفید
ممزوج موافق بود و رطوبت افزاید و خواب آرد و اگر کسی را بر تنها ماندن یا خویشتن را مضرتی رساند ببندند و علاج کنند و اگر چیزی مثل قفس سازند و بیمار را در ان بند کرده معالجه کنند [illegible]

ذکر بعض ادویه نافع اقسام جنون

قرشی گفته که نیم درم افیون با [illegible] جنون را در یک روز دو مرتبه بدهند لیکن احوط آنست که اول از قدر قلیل شروع کنند و بتدریج تا مقدار مذکور رسانند و گویند که موی آدمی
سوخته بروغن گل آمیخته در بینی چکانیدن جنون را زائل میکند و حکیم علی گوید که سعوط بنادق هندی بوزن حبه با روغن بادام نافع جنون است و گویند سنگی که در شکم خطاف

یافته باشد و اگر بسیار ساییده در آب و شکر بنوشانند جنون را زائل کند و از تجربات مجربه مراد است که اگر مجنون نصف درم اصابع صفر سوده باشند بخورد صحت یابد و در کتابی
مرقوم است که اگر کلیش کژدم و ناخن سگ و ناخن یا خره در پارهٔ چرم شتر تعویذ کرده در گلوی مجنون بندند از وسواس جنون باز رهانند و هم مفید صرع است و شخصی می‌گفت که اگر دماغ بوم
یک دانگ گرفته یک حبه کافور سوده و دران ممزوج نموده و یک دانگ خون غراب آمیخته بقدر دو جو بچند قطره و شاهسفرم سعوط نمایند در ازالهٔ جنون مجرب است و سویدی
گوید که خوردن تخم بادرنجبویه بشکر و کذا ابتدای آن مسلوق بروغن بادام و کذا گاوزبان و کذا اسپیت شامی اکلاً و شماً و کذا اکل لحم ماکیان و دماغ آن در وسواس سوداوی مجرب است و از
حکمای دیگر نقل کرده که شربت بنا و کذا ترنجان و کذا افتیمون بطبیخه در مالیخولیا گذشت و کذا تخم افتیمون هفت درم در هفت اوقیه شیر تازه تر کرده و کذا نیم درم پوست بیخ
گاوزبان و کذا شحم حنظل و برگ او صطلیح بنشاسته با صمغ عربی با کتیرا و اکل لحم کباب تا سه روز متواتر و کذا خون ضبع و کذا اگر ریشه خشخاش بریان کرده سائیده و کذا مصطکی و کذا
آمله و کذا پودینه نهری و کذا بنگ و کذا اکلیل الملک یک مثقال بعسل کف گرفته و کذا بهمن سرخ و کذا حریره آرد [illegible] روز متواتر و کذا اسطوخودوس و کذا سنبل الطیب
و کذا او شیشعان و کذا ارنجشک و کذا ارونج و کذا کاهو و کذا شیر بز تازه هر واحد نافع وسواس سوداوی و جنون است و کشنیز سبز مفید وسواس حار است و تخم
بغایت قوی است لاسیما در وسواس حادث از صفرای محترق و سعوط دماغ گربه خشک کرده سوده و کذا زهرهٔ کبک بنطول طبیخ اکلیل الملک نیم گرم بر سر در حمام و بر سر روز
یکبار نیز نافع وسواس سوداوی است و تعلیق سنگی که در حوصلهٔ بعض ماکیان برمی‌آید بر صاحب جنون سوداوی نافع است انتهی و جنون و وسواس کم بعد [illegible] بسبب ارتفاع
بخارات گرم از معده تپیده رفع شود بهترین معالجات آن فصد رگ پیشانی است [illegible] حجامت ساقین و نطول آب نیم گرم بر سر و شیاف [illegible] شیر [illegible] با جراده کرده
و باقیا ترک [illegible] کاسنی و کاهو و خیار و خرفه و خوابیدن [illegible] سکنجبین [illegible] خرفه و خیارین نوشیدن [illegible] و ماش [illegible] بادام و [illegible]
با گوشت جوزه مرغ و حلوا و اگر بعد از تناول [illegible] چون فلفل و زنجبیل و اشیای [illegible] پیاز و سیر و خردل بسبب [illegible] و آفتاب [illegible]
جفاف دماغ و یا از بیداری مفرط و یا کثرت فکر و خوض در مسائل دقیقه عارض گردد [illegible] ترطیب مزاج و دماغ [illegible] ادهان [illegible]

علاج مانیا و داء الکلب

بعد تنقیه و ترطیب [illegible] سودا کنند و بعد تنقیه نیز ادویه و اغذیه ترطیب کوشند و مفرحات مناسبه تقویت قلب نمایند بالجمله سائر تدابیر مثل علاج مالیخولیا [illegible] ترطیب نمایند
و ترطیب هم از تدابیر [illegible] و استعمال سعوطات و نطولات و لزوم اغذیه مثل ماء الشعیر و روغن بادام و در روزی چند بار و اگر بعد فصد سر عارض گردد [illegible] بعضی مجرد [illegible]
بود و ماء الشعیر شربت نیلوفر و شربت عناب و شربت تمر هندی و آب آلو بخارا و آب انار شیرین و مزورات بکشک جو و شیره خشخاش با روغن بادام و فالوده جات قلیل الحلاوت
بشکر و روغن بادام و تغریق سر بروغن اکارع و در صورت کثرت بیخوابی دادن و بافوذ آب انار شیرین نافع است ابن هبة الله گوید که در مانیا و داء الکلب تبرید
و ترطیب مزاج بنوشیدن ماء الشعیر بروغن بادام و استعمال ماء القرع بسکنجبین قلیل الحموضت و تعدیل طبع بآب تمر هندی و آلو بخارا و شربت نیلوفر کنند و غذا از کدو
و ماش سازند و کاهو بسیار خورانند و هرگاه چیزی از ترطیب در دماغ ظاهر شود و بدن ممتلی باشد اسهال کنند بمطبوخ هلیله و غیره که مخرج فضول مرهٔ محترقه باشد و اگر ممکن نباشد
حقنه لین بعمل آرند و بعد تنقیه بلحوم فراریج و سرهٔ شیر خواره و ماهی صخوری قوت را یاری دهند و شراب ممزوج با آب بسیار اندک بنوشانند و بعد از آن صرف عنایت بعلاج سر
نمایند یا نیلوفر که موی سر تراشند و آبی که دران بنفشه و نیلوفر و برگ بید و گل سرخ و جو مقشر نیم کوفته و پوست کدو و خشخاش و تفاح پخته باشند بسیار قلیل الحرارت بمقام
سر ریزند و شیر دختران بر سر دوشند و در بینی چکانند و حیله آوردن خواب کنند تا حدت مرض بشکنند بنوشانیدن شربت خشخاش با آب انار شیرین و نشوق افیون و [illegible]
سفلی بمالند و حمام نمایند پس هرگاه حدت مرض ساکن شود و مریض بافاقت آید فصد سر و کنند خصوصاً اگر مرض از خون محترق حادث شده باشد و اعادهٔ تبرید مزاج
و ترطیب آن کنند تا که فلاح حاصل شود و شیخ میفرماید که اگر غلبهٔ صفرا در بدن از قاروره و سائر علامات معلوم شود تنقیه بطبیخ هلیله نمایند و اگر سوداوی صرف
باشد گاهی احتیاج باستفراغ از افتیمون سائر هشت درم با سکنجبین و حجر لاجورد افتد بعده توجه بسوی سر نمایند اگر امتلای دموی یا سوداوی دموی دران باشد
فصد رگ زیر زبان کشایند و دوا مسهل تنقیه او باین حب کنند ایارج و افتیمون و اسطوخودوس هر واحد یک جزء [illegible] نیم جزء و هلیله نیم جزء حب کبار ازین ساخته بعد
تنقیه کلی در شبهای متفرق هر شب ده درم بخورند و این حب نیز نافع است افتیمون بسفائج هر واحد پنج درم حجر ارمنی هلیله کابلی هر واحد یک درم اسطوخودوس ده درم نمک هندی

شیهم حنظل هر یک چهار درم بلیله آمله هاشا غاریقون سیاه هر واحد سه درم ترنجبین بست درم سکنجبین عنصلی سرشته استعمال کنند و غرغره سکنجبین سقمونیائی کنند و چون از استعمال حبوب
سوداوی مزاج حار محسوس شود موقوف کنند و بعد تنقیه اقدام بر تبرید و ترطیب بنطولات و غیره نمایند لیکن قصد ترطیب بیشتر از قصد تبرید کنند مگر آنکه ادویه مشار الیها الترطیب یافته شود الا بارد پس
در آن بابونه داخل کنند و گاهی و زنبق و مانند آن احتیاج بنوشیدن دیاقوذا با آب انار شیرین شود تا ترطیب کند یا بشربت آلو تا تلیین نماید و یا ماء الشعیر و روغنها درین بسیار نافع است و چون
نطولات و سعوطات مرطبه او همان استعمال کرده حیله نمایند در تنویم آن بدانچه خواب آور و از نطولات و ادهان مستعمله خاصه روغن کاهو و از اشربه آنچه مرطب باشد مثل آش جو بنوشانند
و مثل سکنجبین و آنچه دران تلطیف و تخشیف و تقطیع باشد نباید نوشانید و هرگاه که قبض طبیعت دریافت شود حقنه کنند تا بخارات موذی از ثقل بسوی سر منتفع نگردد و باید که و زآب
ایشان بیخ بادیان شبتی و تخم آن بنوشانند و بیخ کرفس تا که آن نافع است نافع بود و شربت از آن هر روز مثقالی و اگر ننوشند در طعام ایشان داخل کنند و پیش مریض شخصی
بنشیند که از آن حیا کند و بترسد و او را بزرگ داند و مدام با شما و ساقهای آن بربندند تا بخار بسفل جذب کند و بهر حال اغذیه ایشان رطب باید مگر با وجود رطوبت آن
از آنچه محدث سده بود مثل نشاسته و مانند آن نشاید که این ایشان را بسیار مضرست و سائر علاجات آن بدانچه حذر از آن واجب است مثل علاج مالیخولیاست و چون
انحطاط شود در نوشیدن شراب کثیر المزاج باک نیست که آن مرطب و منوم ایشان است باقی همان است که در قول جرجانی گذشت طبری گوید که آنچه در ابتدای علت
مانیا و داء الکلب بدان معالجه کنند پرهیز مریض است از اطعمه یابسه و لزوم ترطیب بدو و غذای مرطب مثل نوشیدن ماء الشعیر و شربت خشخاش و دیاقوذای ساده و این شربت
دائم بنوشانند بگیرند آب حلاوه و آب نیلوفر و آب گل سرخ و آب بنفشه و خشخاش سفید را کوفته درین آبها سه شبانه روز تر کنند و بعض اطبا با صد درم خشخاش یک درم و ربع تا یک نیم درم
بزر البنج سفید غیر کوفته داخل میکنند بعده افشرده آب صاف ننموده گرفته بشکر سفید شربت بقوام جلاب بپزند و این بهتر و الطف از دیاقوذا ست بعد از آن چون مرض سکون یابد
فصد قیفال کنند و حل طبیعت باین مطبوخ نمایند بلیله زرد پانزده درم آلو بخارا عناب هر واحد سی عدد تمر هندی از لیف و تخم پاک کرده بست درم ترنجبین پانزده درم برگ
عنب الثعلب یک دسته کشوث و تخم کاسنی هر واحد یک کف بنفشه پنج درم همه را بسه مطبوخ بپزند و دران دو دانگ افتیمون و نیم دانگ سقمونیای مشوی حل کرده نیم گرم
بنوشانند و این وقتی است که قوت او احتمال نماید و سن و مزاج او مطاوعت کند بعد از آن در طریق دوام ملازم ماء الشعیر با شربه مذکوره نمایند و در اغذیه مزورات معمول
باش و اسفاناخ و کاهو مسلوق و قطف و کاسنی مسلوق دهند و اگر مرض انحطاط پذیرد چوزه مرغ رطب چوزه با نخود آب ماش مثل برای لقراب چه دیا بگیرد مطبوخ نخود مقشر
و ماش مقشر و ماقصعات اسفیدباجها کیان و دراج و تدرو و زرده بیضه مغسول بروغن بادام و آب شیرین دهند و طریق غسل آن است آب شیرین در پاتیله کرده بالای
اندک روغن بادام اندازند و بجوشانند تا آب فانی گردد پس بیضه دران بشکنند و حرکت بسیار دهند و چون بیضه پخته شود بگیرند و سفیدی از زردی جدا نمایند بعده به زردی
اندک روغن بادام چکانیده با قطف مسلوق و اندکی شیر رطب بخورند و اگر جماز و طلع یافته شود اندکی از آن بخورند و اگر زمانه بادام تر باشد قبل استحکام آن بشکر سفید خورند
و چون مرض مستقر گردد این سعوط بکار برند آب حی العالم آب حشیشه یا بشا آب برگ عنب الثعلب جوشانیده صاف کرده روغن بنفشه و روغن نیلوفر و روغن مغز تخم کدو و سفیدۀ بیضه
و شیر دختران همه را بمقدار واجب بوزن متساوی و مختلف بحسب اعراض مرض و قوت ادویه گرفته جمع نموده بعمل آرند و نطول از این آب سازند بگیرند بنفشه خشک و بنفشه تر
و سپستان و گل سرخ هر واحد یک کف جو کوفته سبوس گندم هر واحد دو کف برگ عنب الثعلب دو دسته برگ اسپغول یک دسته بزرگ برگ خبازی یکدسته همه را در آفتابه
آب شیرین بجوشانند تا نصف ماند اگر و بعده نیم گرم بر یافوخ و شئون از بلندی کشیده بریزند و بعد ریختن این با پوشیدن سر و سکون و خواب امر کنند و اگر زمانه زمستان باشد
از تعرض هوا حذر کنند و اگر فصل تابستان بود در موضع هوای سرد بنشانند و نیلوفر تازه و شاهسفرم تر گلاب پاشیده پیش او دارند و از شمیدن کافور و خوردن سرکه و دوغ و بقل
و اشربه مرتب از سرکه پرهیز باشند که موحش بسیار اند و باید دانست که برای تلطیف اخلاط صفراوی دو طریق است یعنی اگر محترق و فاسد نگردد و حرارت پذیرد و سوای آنکه کثرت
پاید بحموضات مثل شربتهای غوره و ریباس و ترشی ترنج و سکنجبین ساده در بلادی که متحمل سکنجبین بزوری نباشند و مانند آن نمایند و بعد احتراق اخلاط صفراوی و اشتداد
و فساد آن با ماء الشعیر و جلاب و شربت خشخاش و کاهو مسلوق و کاسنی و قطف و مانند آن کنند پس درین هر دو حال و لفرق یا بینهما تامل نمایند و بدلک پاهای این مریض و
ساقین و قدمین آن و تمریخ سوای مخدین بروغن بنفشه و روغن گل نیم گرم باک نیست و این بسیار درین مرض بنوشانیدن این حریره امر سکین دیگر بگیرند شیر ماده خر که آنرا
اندکی جو و برگ بید و کاسنی و حشائش رطب سلیم از کیفیات حریفه و تلخی خورانیده باشند تا آنکه شیر آن صالح است یا بد و از آن شیر و نشاسته و روغن بادام و نبات

متفوا شود و اثر نیز مفید باشد و بالجمله چاره معالجه آن بمشغول شدن او بسیاری اشغال و قلی و بدنی و نهی مخالفت قبل هم او که او را از وی باز دارد و عشق و عاشق معشوق فی را فراموش نماید و مشغول داشتن او به مجموعات و مناظر عالیه و بار داشتن این امر قبل تمام است و در طب یدی ست که هر گاه آهن گرم کنند تا سرخ شود و در آب سرد کنند و دو چندان سرد نمودن گویند همچنانکه آهن گرم در آب سرد میشود دل فلان بن فلان سرگردان سه بار گفته سرد کنند و بدهد از آن آب وی عاشق بنوشد و بر سینه عاشق زنند و عمل سهر و عشق فراموش مینماید و ایضاً اگر پاره سنگ مرکه بر آن آیه سوره نور نوشته باشند فاری از آن آب بنوشد و بیت جدائی عاشق و معشوق کرده بنجیر بعاشق خورانند بخاصیت رفع عشق نماید و در تحفه مرقوم است که اگر کودک از موی سرزن بخور کنند دافع آن کوزه مرد را آب خورانند رفع عشق آن مینماید و مستقر شده آن میگردد و دو بود سوم بدی شهوت است که بعضی از نباتات در جو صله باکیاز باشد میشود و شما بتجربه رسیده است چون بر عاشق تعلیق آن نماید دوای عشق نماید و اگر آن سنگ سیاه را باید از قبیل عاشق آنرا بنوشد ریزه ال عشق مجرب است و تعلیق اعظم الفلاق بر عاشق نیز دافع عشق است گویند که اگر کند شتر این تحقیق بطلاع به بندند دوای عشق کند و مجرب باقی ست و نیز نوشیدن آب سوال پارچه که بر گردن معشوق گردانیده باشند و کذا خوردن چهار شعیر وزن نیل هندی آب کذا شربت نیم حرمل کذا شربت خیار کبیر مشغول و جلوس در مقابر و غاطیدن در خاک غاطیدن و شتران نافع و نوشیدن شربت نبات صبح و شام مجرب نوشته اند گفته اند که بار تجربه کار و زیان بیمار از چینی مرز بخوش مر باحو ز مقشر عود و خام و سیاه و بر داشتن یک مثقال کوفته بیخته در رب سیب و زن او و آمیخته هر صباح یک مثقال خوردن مزیل عشق است الحاصل علاج این مرض غفلت نکنند که اگر زیاده شود با لیخولیا یا جنون منتقل گردد و اگر تا بیری سوخته بدارو او را بخارات مثل افیون و قشر خشخاش و تخم لفاح غافل دارند تا اتفاقاً وقتی پدید آید آنگاه بمعالجه ماليخوليا پردازند کذا فی الاکسیر

سدر و دوار

سدر ظلمت بصر است وقت برخاستن و مهیا شدن به سقوط و دوار و دران مریض یعنی آنکه مریض خیال کند که او بجای اجزای خود دائر است یا بیار چنان پندارد که جمیع اشیا گرداو می گردد پس نمیتواند که ثابت ایستد یا یکجا افتاده شود و لیبا است که از دوار یا کراهت کند و چون این مرض شدت کند از جهت سقوط بیمار بصرع مشتبه گردد و فرق بعدم تشنج و کف دهن و حرکات مشوشه در ینجا توان کرد و ایضاً دوار تابت ماند و صرع دفعتاً افتاد و صاحبش ساقط گردد و افاقه یابد و سببش یا بخار در دماغ است از معده و از اجتماع خلط بارد غلیظ در مقدم دماغ و آنرا سدر خماری گویند و یا الم دماغ از ضربه و سقطه بر سر از صداع و دوام حمی تب آنرا سامولم نامند و این الیاس گوید سدر است که انسان وهمی یابد که گویا حرکات از بدن او بسوی سر ترقی کند و خود را گویا در تاریکی یا ضبابی و چشم خود ظلمت و درگوش طنین می یابد و ماده این مرض سوداوی بود تا سببی و ارگردش روح دماغی است باعث حرکت دوریه انسان بنفس خود و یا مثل آنچه دائره شفاف شدن و یا وقوع ضربه سقطه بر سر یا فرغ دفعتاً و ضعف مرض یا رسیدن گرمی و سردی قحفه دماغ و یا اجتماع اخلاط در عروق مستدیره گرد دماغ و یا تصاعد آن از عضو دیگر و یا تولد ریاح و ابخره اندر دماغ و یا صعود آن از عضو دیگر مثل معده و مراق و دل و جگر و شریانها و رگهای همه تن و سپرز و کلیه و مثانه و رحم و حجاب و قدمین و ساقین یا از دماغ بمجرد مشارکت معده فم معده و یا وقوع بحران درین ابخره و اخلاط بیشتر بلغمی باشد و دموی و صفراوی و سوداوی نیز بود و جرجانی گوید که ماده مرکب از هر سه بیشتر باشد و آنچه که ماده خون بود هم بصفرا و بلغم آمیخته بود و بخارات نیز بود و مسالک بخارات معده و مراق و مثانه و رحم و حجاب بسوی دماغ منافذ اعصاب است و مسالک بخارات جگر و طحال عروق و شرائین و تن گردان و ایضاً شیخ گفته که مشارکت دماغ معده بطریق مشارکت عصبی و دیگبا فی میتواند که این تبی باشد که حاصل از معا بسوی دماغ کیفیت ساذج بود و آنهم مفرط باشد و عام جمیع بدن بود و لیس مشارکت همه تنها نباشد بلکه همه بدن باشد و اما اگر حاصل بسوی دماغ ابخره و ادخنه باشد پس درین شرط نیست که نفوذ آنها در عروق عصبی و یا از جمیع مسام اعضا دست و سط با لذات دماغ و منفذ لا حیث نفوذ آنها در خود دارند و نیز شیخ میفرماید که سدر شاید مشابه صرع باشد لیکن با تشنج نبود چنانچه صرع بود و ماده بخار گاه صفرا بود و گاهی بلغمی و دوار بلغمی شبیه بصرع باشد و بیشتر مشارکت سدر و دوار آورد بسبب حصول ماده بود بلکه بنا بر اذیت دماغ بکیفیت سوء شاید سدر و دوار گردد مثل آنکه هنگام خوف و گرسنگی بعض مردم را عارض شود خصوصاً کسی را که متحمل جوع نباشد بهر آنکه فم معده از آن ایذا یابد و مشارکه آن دماغ گردد و دوار آرد **طریق تشخیص** اسباب سدر و دوار اگر کسی را سدر باشد اولاً از آن پرسند که پیش ازین وقوع ضرب بر سر یا حدوث صداع یا تپ اتفاق افتاده یا نه اگر اقرار آن کند سببش همان باشد و اگر از آن انکار کند از تقدم رسیدن سردی بسر سوال کنند اگر گوید سببش سردی دماغ باشد و الا اسباب و اخلاط باده در دماغ خواهد بود و ثقل راس و بلادت حواس نیز از علامات وجود ماده باردست و اگر دوار باشد نخستین سوال کنند که مرضش دائم و یکسان میماند یا گاه گاهی عارض می شود و در امتلاء و خلاء معده اختلاف می پذیرد و اگر دوام و لزوم او گوید و در ری معده و گرسنگی متغیر نگردد و هضم صحیح بود سبب دوار در دماغ باشد پس حال دوران مریض بنفسه یا کثرت نظر او در اشیای دائره و شفاف و یا ضربه و سقطه بر سر یا حدوث مرض و یا رسیدن سردی یا گرمی

بدماغ از خارج یا داخل بهم رسد اگر متقدم بر یکی از این اسباب مذکور و سبب بعض آنها باشد الا تقدم او وجع راس و گرانی سر و نقصان حواس حتی که در ذوق و شم بهم رسد اگر یافته شود دلیل مواد در دماغ باشد و بعید بودن دوی و طنین در گوش و شدت دوار و کثرت عطسه و تغیر نیست دوار هم بهم رسد اگر این هم باشد بر وجود ماده بخارات و ریاح دلالت کند پس نوع ماده را از رنگ چهره و لمس سر و نبض و قاروره و غیره علامات مخصوصه هر خلط را بنوعی که در تشخیص امراض دماغی مادی و صداع مادی مذکور شد تشخیص نمایند و ایضا کثرت آب دهن و خواب و ترشی یا شوری مزه دهن و عسر حرکت و سکون دوار از سیلان گرمی لسبب سیل از جوانب کلم و قلت عطش و لین نبض با ضعف بطوی آن و بیاض قاروره و غلظت آن بر ماده بلغمی و سرخی چهره و چشم و انتفاخ عروق و ضربان آن و سیلان آن باشد در ابتدای دوار و شیرینی دهن و ماندگی و خواب بسیار بر ماده دموی و التهاب خیالات زرد و زردی رنگ و تلخی دهان و عطش و بیداری و شدت دوار و رقت و کمی و سرعت نبض و ناریت بول بر ماده صفراوی و تخیل شعر و دخان و فکر فاسد و خوف و خاموشی و صلابت و ضعف نبض و قلت آب دهن و خشکی زبان و بیخوابی و کدورت قاروره بر ماده سوداوی دلالت کند و اگر بعض عرض یا شدت دوار گاه گاهی بیان کند ماده مرض در عضو دیگر باشد درین صورت بهم رسد که ضرر در کدام عضو معلوم شود پس اگر مریض بطلان یا آفت اشتها و فساد هضم و اختلاف حال دوار در امتلاء و خلای معده و درد معده و سرفه نفخ شکم و غثیان و خفقان معده و آروغ دائم بتغیر طبیعت بغیر اراده و اشتداد مرض هنگام اکثار طعام و تخمه و تناول شئ مبخر نگوید ماده مرض در معده باشد اما اگر آثار مواد در معده معلوم نشود و دوار در خلو معده عارض شود و از ضعف فم معده باشد و اگر خلل مراق یا قلب یا جگر یا طحال یا گرده یا مثانه نگوید ماده علت در همان عضو باشد اما ضربان شدید در شرائین صدغین یا گرانی یا الم گوش و تمدد و انتفاخ در اجفان هنگام ابتدای دوار و ظهور خفت در دوار از انضغاط عروق مذکوره بانگشت یا بستن پارچه بر سر یا اطلای ادویه قابضه بر آن نیز دلالت بر وجود ماده در قلب یا جگر یا سپرز یا هیچ عضو دارد و ایضا بقول انطاکی اگر دوار بعد هضم ثوران کند بر وجود ماده در کبد گواهی دهد و بقول صاحب کامل تمدد و امتلای شرائین پس گوش بر وجود سوء مزاج بارد یا خلط بلغمی یا صفراوی در عروق مذکوره و نبودن علت در آن شاهد بود و اگر معده گاه گرانی تمدد باشد دلیل بر وجود سردی یا بلغم یا صفرا در عروق معروفه بعرقین ساتین و حمرة عاشق در آن باشد و اگر تقدم اختناق رحم و احتباس منی یا حیض یا ورم رحم بیان نماید ماده در رحم باشد و اگر در وقت ظهور دوار صعود چیزی مثل نمله از قدم یا ساق مریض بگوید ماده مرض همانجا باشد و نوع ماده را در عضوهای مذکوره بانچه در مقام هر عضو مسطور است دریافت کنند و از بعض علامات مخصوصه هر خلط که سابق مذکور شده نیز معلوم نمایند و علامات انواع مواد معده در تشخیص امراض دماغی نیز گذشته و طول مرض سدر و دوار بر برودت ماده دلالت کند و نوبت او غیر طویل بر حرارت گواهی دهد و وقوع این امراض در امراض دیگر خصوصا در حمیات و بحران دلیل سدر و دوار بحرانی است و از آن انها منذر بصرع و سکته است و گاهی صداع بعد دوار عارض میشود دوار از اوائل آن بنماید و گاهی بالعکس

علاج کلی سدر و دوار

بقول انطاکی در آن تنقیه خلط غالب بدانچه مناسب او باشد و تلطیف اغذیه حتی الامکان کنند و تنقیه سر بچیزی که عطسه آورد خصوصا در ریاحی نمایند و در مشارکی ادویه مخصوصه آن عضو با دویه دماغی بیامیزند و بعد زوال مرض اعتنا بتقویت دماغ کنند تا آفت بار دیگر قبول نکند و از مجربات در جذب خلط از دماغ آنست که در علاج طنین بیاید و خاریدن پایها و شوئیدن آنها بسرکه و جرم آب لیمو و تراشیدن موی سر و طلای او ببرگ جوز و مورد نافع و حقنه با و فتائل را درینجا اگر تب نباشد فائده نیکوست و گویند که مرق نخود در ابتدای دوار جید است و در جمیع اقسام آن هرگاه نوبت هیجان کند بدلک اسافل و نهادن پایها در آب گرم توجه نمایند و در دوار دماغی مادی اگر اجتماع اخلاط در دماغ باشد حسب ماده بدانچه در علاج امراض دماغی مادی مسطور شده علاج کنند و ایضا اگر ماده که در سر تنها باشد حجامت سر و نقره و فصد رگ پس گوش کنند و شیافات و غراغر و نطولات و شمومات و سعوطات و عطوسات و مانند آن بحسب ماده استعمال نمایند و گویند واجب است که صاحب دوار از نظر کردن بسوی اشیای سریع الدور و از بناهای بلند یعنی دیدن و از تناول سائر مبخرات اجتناب نماید و خائیدن کشنیز تر و خام تنها یا با گندم بریان بهمه انواع دوار و سدر مفید است و کذا انداختن کشنیز بسیار در طعام و گویند که دو درم تخم شبت سائیده بعسل صاف سرشته لیسیدن و بعد از آن متصل نان با روغن گاو و نبات خوردن در اکثر انواع دوار سود مند است و این معجون در اقسام سدر و دوار حار و بارد از مجربات انطاکی است حب البلسان کشنیز خشک تخم شبت هر واحد پنج درم گل سرخ ترمد شحم حنظل هلیله زرد مصطکی هر واحد سه درم بعسل هلیله مربی سرشته شربت سه مثقال و اطریفلات مطلقا اکثر نافع است و رازی گوید که استعمال شراب در جمیع علاج سدر و دوار ترک نمایند و روفس گوید که استعمال آب در سدر بهتر از استعمال شراب است و جالینوس گفته که علاج صاحب سدر و دوار فصد او است در ربیع و اگرچه دلائل امتلا ظاهر نباشد و در کتاب فصد نوشته که فصد او

(۲۹۱)

ایارج گیرند و مسیحی گوید که در جمیع انواع دوار حقنه نفع یابند و در وقت بعد وقت استعمال نمایند و بسبب ماده مرض بسازند اگر ماده بارد باشد حقنه حاد و اگر حار بود حقنه لین بعمل آرند و اگر مرض تخفیف نیابد و این علاجات آنرا فائده نکنند ایارج جالینوس و ایارج ارکاغانیس استعمال کنند و ایضاً بنقوع صبر منفعت عظیم بین یابند و بقول ابن هبة الله علاج سدر و دوار دموی و صفراوی مثل علاج صداع حار کنند و این اکثر افتد و آنچه از بلغم یا سودا حادث شود مجانس صرع باشد و علاج این هر دو مثل علاج صرع باید کرد

علاج دوار از دوران انسان بنفسه گرد چیزی

و آنچه از مشاهده اشیای دوار گردنده و دیدن یا نظر از مکان عالی باشد و بزودی ساکن نشود باید که بسکون و قرار و خواب و تناول قابضات ترتیب علاج کنند و آنچه مانع ابخره باشد مثل نقوع تمر هندی و امرود و مربای آن و کشنیز خشک

علاج سدر و دوار از ضربه و سقطه

بتدبیر امراض دماغی که از ضربه و سقطه بود بپردازند و تسکین وجع و تلیین طبع و جذب مواد از دماغ باسفل کوشند هر چند بفصد از جانب مخالف باشد و روغن گل بعد روغن دیودار بر نسخه حکیم علی بر سر نوشند و از موم و روغن گل و بنفشه و کتیرا تضمید بر سر نمایند و از رسیدن گرد و غبار و گرمی آفتاب و اشیای معطسه حفاظت سر کنند تا عطسه نیاید بعده اگر دوار یا سدر باقی ماند علاج آن بازالهٔ سوء مزاج کنند بحسب کیفیتی که علامات آن ظاهر باشد طبری گوید که چون سدر از ضربه یا سقطه باشد تفقد مزاج او نمایند پس اگر مزاج او بحرارت متغیر گردد معالجه آن کنند بتسکین مزاج او نمایند هرگاه مزاج او تسکین یابد فصد کنند اگر قوت او متحمل آن باشد و تغریق راس او بروغن گل گرم کرده و شب یارد بدفعات نمایند و تضمید سر او باین مرهم کنند بگیرند قیروطی بروغن گل و از آتش فرود آورده اندک سفیداب قلعی و قدری مرداسنگ در آن حل کنند بعده بآب خبازی و آب برگ خطمی بقداریکه ممکن باشد تسقیه نمایند بعده بر خرقه کتان طلا کنند و بر سر ضماد نمایند و از نظر کردن بسوی آفتاب و تعرض به واشیع کنند تا عطسه نکند که عطاس با این حالت گاه موجب غشی میگردد و گاهی ترعرع راس میکند پس صاحبش خوف هلاکت یابد

علاج سدر و دوار از ضعف مرض و نقاهت

در صورت ضعف دماغ شیرهٔ مغز بادام پنج عدد و شیرهٔ خشخاش شیرهٔ کشنیز خشک هر یک سه ماشه نبات سه توله داخل کرده تخم قرع خشک هفت ماشه پاشیده دهند و مقویات و غذاهای رطبه مثل خمیرهٔ مروارید و ماء اللحم خورانند و پست جو و کشنیز مرده و بریان بروغن بادام چرب کرده باشکر صبح و شام نوشند و خمیرهٔ مقوی دماغ بدهند و هر چه در علاج امراض ضعف دماغی و صداع ضعف دماغی گذشت بعمل آرند و در حالت ضعف قلب برای تقویت آن مربای آمله و سیب مربی با ورق نقره یا طلا و شربت حماض و نارنج و لیمو و صندل و سیب و مروارید سوده با شربت مذکوره یا شربت انار و مفرحات مناسب مزاج بکار برند و اغذیهٔ لطیفه موافقه مخصب بدن تناول کنند

علاج سدر و دوار از رسیدن گرمی بدماغ

باید که بضد آن علاج کنند بدانچه در علاج امراض دماغی حار گذشت و ایضاً تبرید دماغ بشمومات و مسوطات و لخالخ بارده و لعوقات سرکه و گلاب و خوشبوهای بارده و نوشیدن دوغ و آب انار بشکر و نهادن روغن گل بر سر و غذا بزوره کدو و زرشک و انار دانه مفید و مسیحی گوید که نقوع تمر هندی بشکر و کذا نقیع شیرخشت و شیره ها و نیلوفر و کذا سرکه و گلاب نوشیدن و ضماد کردن در دوار حار مجرب من است و از اطبای دیگر نقل کرده که برای دوار حار کشنیز خشک دو درم باشکر و یا کشنیز تازه شبانه روز در سرکه تر کرده خشک نموده بریان ساخته از یک مثقال تا دو درم مثل آن شکر هفت روز متواتر خوردن و کشنیز خشک با سرکه و گلاب و کذا صبر با آب کاسنی تر و کذا گلنار و صبر و آب کاسنی تر و کذا اقاقیا و صبر و مازو هر سه با آب کاسنی ضماد کردن و غذا برگ خرفه ساختن و گل سرخ تنها و اطلاً و ضماداً و شرباً و گلاب شرباً و آس تنها ضماداً هر واحد نافع است

علاج سدر و دوار از رسیدن سردی بدماغ

هر چه در علاج امراض دماغی بارده مسطور شد بعمل آرند و تسخین دماغ باشیای مسخنه ملطفه از اغذیه و ادویه مثل نطولات و شمومات و کمادات و ضمادات گرم و تناول قلیه مصالح گرم نافع و بقول صاحب کامل نطول مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و شیح و سداب و نمام و پودینه کوهی و ماء شعیر بعده مانند آن نمایند و ماء العسل و عاقرقرحا و جندبیدستر باریک سوده با آب سداب بر سر شسته بعمل آرند و مشک و غالیه و جندبیدستر و فرفیون و سداب و مرزنجوش و مانند آن بویند و غذا نخود آب بزیره و سبیل شوربا دارچینی و خولنجان

ولحوم وبرنج وتیهو بطریق اسفیدباج یا مطنجن یا مشوی دهند وحسل آب لیمو وجنبه از صفراست بخورند واز اغذیه مسهله مثل جوزه شعیر برنج والبان منع کنند ونیز ویک شراب بسیار نمیند یا نگر و نند وسکون رحمت وقلت حرکت اختیار نمایند و شرب حرف آب قرنفل برای دوار ربار و مجرب بدیری ست ومرکزلاغص شربت آن وغسل مشوی وحب بلسان تنها وبطبیخ افسنتین یا دو مثقال از آن بنقوع صبر یا نقوع ایارج وکذا انیسون بریان وبیخ فاشرا یکدرم شراب یا یک مثقال تنها و قنه وطبیخ عود بلسان وطبیخ خولنجان و بلیله کابلی وقنطوریون وشحم حنظل واسطوخودوس وطبیخ افسنتین او بطبیخ تمام شکر وحماما وکذا مصطکی انیسون یکد مثقال سوده وگلقند عسلی دوازده درم آمیخته وعود غرقی مثقال کنار نیم درم سوده وگلقند عسلی آمیخته وآب شاها یاکاه عنطیا فلفل وقیصوم شاه و گل سرخ در شراب یا شیره چشانیده هر واحد شربا نافع وزرآوند مدحرج وشاه سفرم ونمام هر واحد شاه و ضماد آوریونه وکشوث وبهمن سفید و غاریقون ومافرجاوشو نیز وحاشا دو برنج دوا فلفل بعسل وطبیخ ونیچاسون هر واحد شربا وضماد وسعوط دومیان یا حبه بروغن بادام تلخ وکذا رته یا حبه بروغن کنجد وکذا جند بیدستر بروغن بادام وکذا روغن شونیز و خولان وکذا آجاثیت یا قیراط بشیر زنان وسعوط بتخردل کنشون عا تلخ سوده ربع درم ودر روغن بادام آمیخته وطلای روغن اسمائیهی و یاسرگین کبوتر ربع یا بونه و یا روغن یا بونه یا صعتر یا قیصوم و یا برگ غار یا قرنفل در حمام وتعلول بطبیخ اکلیل الملک و صعتر وشیح جبلی و برگ ترنج هر واحد در حمام و یا بطبیخ مرزنجوش یا برنبا سف یا جعده سعتر بهیدست ومشکات مرزنجوش تنها و شربا نشوقا و خردل و یا کندش کوفته بسته شمها وقی کردن با تربد وتخم سرمق در روغن کنجد نیم اوقیه وتخم شبت تخم سرمق وسرکه جوشانیده در قوام آورده و آب گرم آمیخته وغرغره کنند با آب بادیان و یا عاقرقرحا و یا شونیز و یا کندش با سکنجبین و یا فلفل وتناول خردل بقدر مسواک وبخور بطبیخ بابونه دررروز و شب چند بار و اکلیل الملک با سنام یا برگ غار یا سعتر نافع

علاج سدر و دوار دماغی دموی

تدبیر که در علاج امراض دماغی دموی وصداع دموی سطور شد بعمل آرند واینجا در دموی و اخلاط مختلفه و دیاری با خون فصد قیفال کنند بعده فصد و ریدین و حجامت گشاینده که بقول شیخ ابن فصل علاج است تمبیع اصناف دوار بادی و حجامت نقره بسیار نافع است و فصد یا فوخ و حجامت ساقین نیز سود مند است پس از فصد تا بین طبیعت بطبیخ بلیله یا فواکه یا یا را الفواکه یا خیار شنبر و شربت ورد یا بنفشه نمایند بعد از آن تبرید بلعاب اسپغول و شربت عناب یا شیره مغز تخم کدو و شیره کاهو و شیاریه وخرفه و نقوع زرشک آلو بخارا و شربت نیلوفر و شربت صندل بعرق شاهتره تبیینات کاسنی و شاهتره و گلاب و عصاره زرشک و امثال آن دهند و لعاب نهد سر رو حجامت سر بآب حو منقشر و قرطم و تمر هندی و عناب شنیا و نیلوفر یا بنفشه یا سکنجبین عنصل اکی ست و نوشیدن آب انار ترش و شکر یا آب انار ملیح شکر و یا سکنجبین ساده بگلاب یک درم یا شیره تخم کدو و اسپغول و جلاب و خوردن انار مجوش و مرزنجوش سود مند است و استنشاق با کشنیز و مورد و سرکه و روغن بنفشه یا کافور و صندل و گلاب و قرنفل و بالش سر بروغن گل سرکه و وضع ضمادات بارد نافع و گویند سرکه و رازیانج و حاشا و قرص شناسی عجیب است دود وا المسك باردو طبیخ اطریفل کشنیز و نقیع آن و نیلوفر و گل نیلوفر یا شکر سفید نافع وشیره خشخاش دو درم کشنیز یک درم مقشر و عرق آب شیره برابر و نقدار شکر شیرین ساخته نیز سودمند است و مطبوخ سر که و کشنیز و پوست بلیله زرد نیم کوفته هر یک درم تا یک هفته و شیاف نیز مفید دو اگر دو مثقال صندل مقید بگلاب سوده بنوشند دو سه روز یاراینچه کسی بیار انجیر بسیار فایده تمام دارد و غذا قابض حامض مثل غوره و سماق دهند و از اغذیه حاره پرهیز کنند و شیخ میفرماید که اگر با خون اخلاط مختلفه باشند یا بیشتر اخلاط سوداوی خون بود مبادرت باستفراغ آن به ایارج کنند یا از نقوع صبر اگر اخلاط حار باشد یا بطبیخ بلیله یا مطبوخ افتیمون و حب ایارج اگر اخلاط مختلف باشد و بعد تنقیه حقنه با آب قنطوریون و حنظل استعمال نمایند بعده سر نقره حجامت کنند بعد از آن اغراغر و عطوسات و شمومات که دران مشک و جند بیدستر و شونیز و مرزنجوش باشند توجه نمایند هر گاه نوبت هیجان کند استعانت بمالش اسافل بدن کنند

علاج سدر و دوار دماغی صفراوی

بعد تنقیه بسهل صفرا و حب ایلیه دهند و نقوع صبر یا ایارج نیز موافق است و یا این مطبوخ بلیله دهند پوست بلیله زرد بیست درم تمر هندی پانزده درم سنای مکی پنج درم گل سرخ پنج درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند حتی که بعده نیم آن صاف کرده نیم گرم بنوشند و بعد تنقیه تبرید با آب تمر هندی یا انار دانه و شیره خرفه با شربت نیلوفر و یا سکنجبین و یا آب آلو بگلاب و یا اطریفل کشنیزی مزعفر یا قرص زرشک و کافور دهند و گل سرخ و سرکه کشنیز و برگ مورد تازه و بنفشه تر و نیلوفر در دام بویند و قصیده صندلین و صندل و گلاب نمایند و آنچه در دموی گذشته نافع تر است و طلای ابهرو آب آلو و زرشک و امثال آن مفید و طبیخ بلیله گل بنفشه که دران ترنجبین حل کرده باشند و شربت نیلوفر

بخایند و سکنجبین عسلی مع ایارج فیقرا و مویزج باریک سوده مع خردل سفید غرغره سازند و یک درم حب بلسان یا یک اوقیه سکنجبین عنصلی خوردن برای سدر
نافع است و چون بیخ فاشرا هر روز دو درم بخورند سود دهد و اگر دو مثقال حب بلسان بانقوع صبر بخورند مفید بود و اطلیه حاره و سعوطات مسخنه که ملطفه و مانند آن
استعمال کنند و این سعوط نافع است سکبینج و اشق و جاوشیر و بورق و صبر هر واحد نیم درم کندش و زعفران هر واحد نیم دانگ فلفل و دار فلفل هر واحد یک دانگ
همه را باریک سائیده بآب مرزنجوش سرشته مثل عدس حبها سازند و بقدر دو یا سه حب از ان بآب مرزنجوش و روغن بنفشه سعوط نمایند ایارج فیقرا و حب ایارج می نویسند
که اول دماغ را بحب صبر و قوقایا و حب اصطمخیقون پاک کنند و تنقیه معده نیز سازند و تدبیر قی اینست که شرب العسل شکم سیر بخورند و شبت بسیار در آب جوشانیده صاف
نموده مقدار صد درم از ان آب با چهل درم عسل و یک درم نمک آمیخته نیم گرم بنوشند و بعد قی تقویت معده با طریفل صغیر و گلقند کهنه و مصطکی و عود خام کوفته با هم
باید کرد و اگر صبح بیست عدد مویز منقی بخورند سخت نافع بود و هر قدر که بر تشنگی صبر کنند نیک باشد و سکنجبین عسلی نیز موافق باشد و غرغره کردن و عطسه آوردن و اخلاط
از سر بجانب پای فرو کشیدن سودمند و غذا نخود آب و گوشت دراج و تدرو و گوشت کباب و گوشت بز بروغن زیت یا روغن جوز بریان کرده با دارچینی و زیره و
اندکی کرویا باید داد و اگر بدین تدابیر زائل نشود بایارج لوغاذیا و ایارج روفس و مانند آن تنقیه کنند ابن الیاس گوید که جلاب از انیسون و بادرنجبویه و
گاوزبان هر یک دو درم با گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا از مزوره نخود و شبیر و مغز حب قرطم سازند و بعد نضج تام تنقیه بدن بحب ایارج و شبیار و حب صبر کنند
و غرغره بماء العسل که در ان صبر یا ایارج یا شونیز یا خردل یا فلفل پخته باشند باید کرد و بر آب مطبوخ حشائش حاره لطیفه مثل بابونه و قیصوم و شیح و شاهسفرم و برگ
و برگ زیتون و امثال آن که سابق مذکور شد انکباب نمایند و بنشوق جندبیدستر و کندش و شونیز و مرزنجوش و فلفل با آب کاسنی امر کنند و برای جذب مواد باسفل
حقنه حاده بعمل آرند و صاحب دوار بلغمی و سوداوی را باید که تعاهد اطریفل صغیر و تناول گلقند کهنه با عود و انیسون و مصطکی هر واحد یک دانگ نماید و می گوید
که جلاب از انیسون و بادیان و بادرنجبویه هر یک یک درم با گلقند عسلی ده درم بدهند و بعد نضج تنقیه بدن باین حب شبیار که آن حب صبر است باید کرد صبر سقوطری
سه درم هلیله زرد گل سرخ مصطکی تربد مصمغ هر واحد یک درم باریک سائیده بآب کرفس یا آب نعناع سرشته حبها سازند و بسایه خشک کرده از مثقالی تا دو درم
وقت خواب بخورند و یا این حب ایارج بگیرند ایارج فیقرا سه درم تربد هلیله زرد هر واحد یک درم نمک هندی انیسون هر یک دو درم باریک سائیده بدستور سابق
حب ساخته دو درم و نیم بخورند و کسی که اراده اخراج صفرا یا بلغم کند یک نیم دانگ سقمونیا در ان زیاده کند و کسی که اراده اخراج اخلاط ثلثه کند نیم درم شحم حنظل و نیم درم
کتیرا در ان اضافه نماید شربت دو درم باقی همانست که در قول ابن الیاس گذشت طبری می نویسد که در علاج دوار از اخلاط بارده واجب است که ابتدا بتنقیه
متوسط میان حار و بارد نمایند بدفعات متوالیه و مشارکت ریاحین حاره مثل مرزنجوش و سوسن و نمام و از غیر آن مثل شونیز و فرفیون و جندبیدستر ببویند و بعد از آن
بمویزج بعد تدقیق آن بعسل غرغره سازند و بر حقنه یک دو بار قناعت نکنند بلکه دفعات کثیر بعمل آرند تا آنکه همه آنچه در سر از فضول بارده محتبس است منحدر گردد
و غرغره دائما لازم گیرند و اگر فائده نشود و یقین کنند که بعد تنقیه سر باز مواد از بدن بطرف سر منجذب شده پس آنرا ایارج دو یا سه مرتبه بخورانند بعده در روغن قسط
در روغن ناردین هر یک دو دانگ جندبیدستر یک حبه شکاف یا سلیخ حل کرده سعوط کنند و الا بعد این همه تدبیر کندش و زعفران و صبر و مر مفرد یا مجموع عطسه آورند
و اگر زائل نشود انکباب برین طبیخ نمایند بگیرند یک کف کبیر بابونه و اکلیل الملک و شیح و قیصوم و اندک صبر و مر و یک کف کبیر نمک و سبوس گندم و دو سه جوز بوا کوفته
و یک کف حب المحلب کوفته و همه را در آفتابه سربسته بجوشانند تا مهرا شود و پس انکباب نمایند بابخره یا آب در طشت ریخته بدفعات متوالیه اگر کفایت نکند مشک
جندبیدستر هر در روغن بلسان یک دانگ روغن سوسن و یاسمین هر واحد یک درم حل کرده چهار فتیله بدان آلوده دو در بینی و دو در گوش نهند و بعضی متقدمین
در بین دوا بر دماغ یا فوخ نوشته اند و من این را منسوب بخطا می کنم زیرا که در ان خطر تشنج حجب دماغ است و آن موذی بجنون مفرط و هلاک گردد و گاهی در بین دوار
که از اخلاط بارده محتبس در بطون دماغ بود این ضماد کرده می شود شیح و قیصوم و بابونه و اکلیل الملک هر واحد یک جزو بادآورد و صبر و مر هر واحد دو جزو
همه را کوفته بیخته در قیروطی خیری زرد آمیخته چندان حل کنند که مثل مرهم گردد و پس بر پارچه باریک طلا کرده بر آتش اندک گرم نموده بر سر بچسپانند و بالای آن
عمامه بندند و ضماد یک شبانه روز بدارند و ایضا گاهی ضماد تبیر و طلی موم و پیه حنظل و پیه مرغابی و مانند آن کرده می شود گیلانی از طبری نقل کرده که علاج

سدر حادث از اجتماع اخلاط بارده غلیظه تنقیه بدن ست از فضول بحقنه قوی بتدریج واولا بحقنه لینه ابتدا کنند واز اغذیه غلیظه پرهیز نمایند وبه تناول گلقند امر کنند وشربت
عسل ساده بنوشند وهرگاه نضج در قاروره ظاهر شود حقنهٔ قوی تر از اول بعمل آرند تا تنقیهٔ بدن باعتدال گردد وبعد تنقیهٔ بدن تنقیهٔ سر بایارج کنند وتقویت معده وتنقیهٔ آن بایارج
وقی بجرادل واشیاف شبت وعسل نمایند که سال از تنقیهٔ بدن ودماغ بسرعت زائل میشود وچون فی بین خون انحطاط دمکی روباید سر رابجز قه درشت نمایند وعطسه آورند ومشک وفرفیون وشونیز
ببویانند ودر حمام آب گرم با آب شبت ونمکی که درد وار باره بسیار بر سر ریزند پس اگر تقیه آن باقی ماند بروغن مصطکی آمیز بنجوش ایار کرد روغن قسط اندکی سعوط کنند وگاهی بسیار استعمال نمایند
وگاهی بجرادل سوده در سر که آمیخته بر سر ضماد کرده میشود وایضاً از بابونه باصعتر پخته وایضاً برگ انجیره وبیخ او سوده وایضاً بانجدان سیاه با خطمی وآرد کرسنه سائیده ضماد می کنند

علاج سدر ودوار دماغی سوداوی

اول بانضاج منضج سودا یا مطبوخ بادرنجبویه واصل السوس هریک دو درم با شکر ده درم کنند وغذا مزوره نخود وماش قشر بشیره مغز بادام دهند بعده تنقیه بمسهل سودا یا مطبوخ افتیمون مع
لاجورد واندک شحم حنظل وشاهتره واسطوخودوس وحب افتیمون ویا حب لاجورد ویا مطبوخ هلیله وتربد نمایند وحجامت نقره وپس سر کنند واگر از هلیله سیاه وانیسون هر واحد
پانزده درم افتیمون بسفائج اسطوخودوس هر دو صوف به روغن بادام چرب کرده هر واحد یک نیم درم بنفشه ده درم با آب بادیان حب ساخته شربت دو درم صبح تناول نمایند وعقب آن
جلاب سهل از شکر سرخ ده درم با آب نیم گرم بیاشامند برای تنقیه سدر سوداوی نیز مفید ست واگر از ین تمام برنجاح حاصل نشود حقنه های حادهٔ قویه بتدریج استعمال کنند وبعد از ان غرغره و
عطوسات وشمومات که دران مشک جند بیدستر ومرزنجوش وشونیز باشد واستعمال اطریفل شاهتره وافتیمون مفید ست وهرچه در صداع سوداوی گذشت بعمل آرند

علاج سدر ودوار ریحی وبخاری

آنچه در علاج امراض دماغی ریحی وبخاری وصداع ریحی وبخاری مذکور شده بکار برند وایضاً در ریاحی بعد تنقیه بلغم تکمید بسفیدن هر یک مر مفید ست وتحلیل ریاح
بمعاجین وشمومات وسعوطات واطلیه ونطولات وخصوصاً عطوسات واکثار اکباب بر مطبوخ ادویه محلله لطیفه مثل مرزنجوش وبادیان واکلیل وبابونه وصعتر وبرنجاسف
وشبت وسداب وشیح وبرگ غار وبرگ ترنج ومانند آن نافع تر وفلفل سفید صبر زعفران جند بیدستر در آب مرزنجوش وروغن بنفشه آمیخته در بینی چکانیدن
وعاقرقرحا فرد ل وفلفل با آب نمام وسرکه عنصل طلا کردن مفید وریاحین وعقاقیر مسخنه بوئیدن سود مند وچای خطائی مع دارچینی وبادیان خطائی وهیل بوا
هر یک نیم درم شکر وقند وریا دانا آب پخته چون نصف بماند صاف کرده نوشیدن نفع بلیغ نماید وآشامیدن زیره کرمانی وصعتر در عرق بادیان نوشانیده
نیز مفید ست ودیگر معاجین که مسرپراح استعمال کنند وبقول طبری در اخلاط ریاحیه محتبسه در بطون دماغ اگر بارد باشد علاجش بعلاج دوار بلغمی باید کرد وسود
آن حب ست که امر کنند بخائیدن زوفای خشک وصعتر وزیره وکندر ومانند آن واگر مزاج مریض گرم نگردد اندکی از ین اشیای مصنوعه غیر طبع کنند واکثار ارباب این نوع
دوار را اغارش در بینی واختلاج در چشم حادث شود لاسیما هنگام سخونت این اخلاط ریاحیه ونزد ظهور حرکه دائم امر بدخول حمام وریختن آبیکه دران حشائش
مذکور پخته باشند باید کرد ودوام مالش سر نمایند مگر آنکه صداع شدید مانع این باشد واگر اخلاط ریاحیه حار باشد باید که فصد سر رو کنند اگر قوت اطاعت نماید

بعده حل طبیعت او باین مطبوخ نمایند پوست هلیله زرد وتمر هندی منقی هر یک سی درم [illegible] هفت درم بادیان زوفای خشک صعتر فارسی هر دو چهار درم آلو بخارا
عناب هر واحد سی [illegible] مویز منقی بیست درم بجوشانند ویک شربت ازان گرفته نیم درم ترنجبین [illegible] سقمونیای مشوی دران حل کرده نیم گرم بنوشانند واگر کفایت نکند
تدبیر دوار صفراوی که مذکور شد بعمل آرند وماء الشعیر بنوشانند وایضاً در دوار بخاری اول دریافت کنند که ماده بخار کدام خلط است پس قصد تنقیه آن نمایند حسب نوع
ماده ومزاج علیل وشمومات ونطولات بکار برند وبهر اطلای انجره ونقوع مرزنجوش وکشنیز سبز [illegible] وصندل وامثال آن دهند وسفوف [illegible] وسفوف کشنیز وغیره
بعمل آرند ومعجون کشنیز ومفرح بارد ومفرح کشنیز ودوار بخاری نیز مفید وکشنیز را شربه اغذیه داخل کنند وتلیین طبیعت مدام واجب تا سند طبری گوید که در انجره حار اگر قوت
مساعدت کند وحال مقتضی باشد فصد قیفال کنند بعده حل طبیعت بمطبوخ هلیله نمایند پس تدبیر دوار که از اجتماع اخلاط حار در دماغ باشد باید کرد

علاج دوار شرکی

اگر از اجتماع اخلاط در عضو دیگر باشد حسب ماده بدانچه در علاج امراض دماغی شرکی مسطور شد علاج نمایند وایضاً در اخلاط معده اول آب مطبوخ شبت وترب که دران

تسکین آن نمایند و شربتهای فواکه چون شربت انار و لیمو و سیب و زرشک و غوره و ریواج همه این نوع دوار را نافع دارد و شیخ میفرماید که اگر سبب آن عضو دیگر باشد معالجه آن عضو بدانچه
واجب بود باید کرد و تقویت راس در ابتدا بروغن گل مع اندک سرکه و روغن بابونه نمایند و بعد استحکام بروغن بابونه تنها و گویند دوار که از قبل شرائین باشد فصد هردو
شریان پس گوش نمایند و طبری گوید که اگر اخلاط مجتمعه در معده ریاحیه بارده باشد علاجش علاج اخلاط بارده است که سابق مذکور شد و صاحب این از شرب نبیذ که
در آن زیره و صعتر جوشانیده باشد منتفع گردد اگر مزاج متحمل این باشد و اما اگر اخلاط ریاحیه مجتمع در معده حار باشد علاجش تنقیه معده بطبیخ سنا و شرب ماء الشعیر باید کرد
و اگر ماده مرتقی در شرائین صداغ یا پس گوش باشد قطع و داغ آنها بعد تنقیه بسیار نافع است و اگر صعود آن در شرائین هر دو جانب حلقوم باشد و مختلف الحرکه و منتفخ زیاده
باشند و چون از دست غمز آن کنند مریض راحت یابد تنقیه بدن بفصد قیفال و خورانیدن ایارجات بتکرار و تعدیل اخلاط کنند و اگر صعود این فضول از ودجین باشد
فصد آنها بسیار نیکو بود و مسیحی گوید که اگر ماده از شرائین بسوی سر صعود کند و از ضربان و انتفاخ آنها و سکون مرض از بستن آنها دریافت شود از مازوی سبز و گلنار و اقاقیا
بر شرائین طلا ساخته بالایش قطعه اسرب نهاده بربندند و قصد معالجه عضوی کنند که از آن بخارات بسوی راس صاعد شود و اگر از طحال یا معده یا جگر یا عضو دیگر باشد اولاً
ابتدا باصلاح آن عضو کنند بعده تنقیه راس از فضول مرتقیه نمایند و بتقویت دماغ پردازند بالجمله در بخارات معدی آنچه بهر اخلاط معده گفته شد بعمل آرند و سفوفات
و معاجین مسطوره سابق بکار برند و در بخارات جگر دریافت کنند که آفت در کدام جانب جگر است اگر در محدب باشد بادرار بول و اگر در مقعر باشد باسهال علاج کنند و در
بخارات قلب بعد تنقیه شربت سیب و مفرحات و نقوع براده صندل و غیره دهند و در بخارات طحال فصد اسیلم از دست چپ و تضمید طحال باضمده محلله کنند و در بخارات
رحم اگر بسبب احتباس طمث باشد تدبیر ادرار حیض باید کرد و اگر اختناق رحم باشد علاج آن کنند الحاصل معالجه هر عضو مشارک با دویه مخصوصه آن بحسب سبب و مزاج علیل نمایند
بطوریکه در مقام هر یک مسطور است و از عضو مذکور جذب مواد کنند بطرف مخالف سر بفصد و اسهال و حقنه و دلک و غیر آن بحسب احتیاج و دماغ را باطلیه و شمومات مقوی دماغ تقویت دهند
تا فضول را قبول نکند و بدانند که دوار دائم خاصه در پیران مقدمه سکته می‌باشد پس بسرعت تدارک آن نمایند بتدبیر موافق مثل قی و تنقیه معده و بدن و دماغ باستعمال ایارج فیقرا
و یا حب شبیار و جذب اخلاط بسوی اسفل بحقنه و غیره و اینکه دوار که عقب خدر شدن عضو عارض شود دلالت بر صعود ماده بسوی دماغ دارد و از آن سکته حادث گردد علاجش نیز
همین است و دوار بحرانی را علاج نکنند و گاهی بشارت است هنگام حدوث صداع بارد و حار بسبب شبیه شدن دو حجب دماغ حادث شود و علاجش علاج صداع حار یا بارد حسب واجب است

لوی

که آن را فیج و فیجاز و بیجاز نیز گویند و این اسم لفظ معرب پی زده است یعنی منقطع العصب و این حالتی است مثل ماندگی که هرگاه عارض شود انسان خود را همچو پی زده و خمیازه و فاره کثرت یابد و
و زنگ در چشم سرخ گردد و سببش امتلای بدن و اجتماع ریاح و بخارات در عروق و عضلات است و اسباط کثرت طعام و شراب و قلت ریاضت و ناگواریدن طعام و تناول اغذیه مولده ریاح و اکثر این حالت
بعد از خواب عارض میگردد و علاج تنضیج و اخراج ماده بحسب خلط غالب نمایند و اگر خون غالب باشد فصد و بعده ریاضت اندام کنند و مطفیات و مقللات خون و صفرا دهند و بعد تنضیج اسهال صفرا و تقلیل آن
نمایند و اگر مزاج را نوشیدن آب سرد و غسل کردن بدان در حال بی تنقیه تسکین بخشد که مسکن غلیان اخلاط است و حرکت و سکون اختیار کنند و این سفوف صداع را دافع بخارات است کشنیز
بسکر مقشر سه توله گل سرخ دو توله اصل السوس مقشر هر یک یکتوله نبات مساوی همه شربتی و مثقال با آب شبنم یا بشوره پرورده و گهواره نشستن و کشتی تا یک پاس بیدار کردن نافع و سفوف کشنیز
خشک با شکر نیز مفید بود و در مزاج بارد و ریاح غلیظ تنقیه بلغم نمایند و خوردن سفوفنج دم مرای آن و مضغ آن نافع باشد و باقی تدبیر از علاج امراض دماغی بخاری و زکام بجو بیند

کابوس که بیدلان و جاثوم و خانق و خانوق و ضاغوط نیز گویند

و در یونانی افیالطس نام نهند آن مرضی است که آدمی در خواب چنان تصور کند که بر پشت خوابیده باشد چنان پندارد که چیزی گران بصورت انسان یا بشکل دیگر بر سینه او نشسته است و او را
همی فشارد و نفس را تنگ شده و آواز نتواند داد و نتواند جنبید و چون این حالت منقضی شود باندک حرکت نماید و فقط بیدار گردد و گاه خیال نماید که گویا گلویش خفه میکنند و گاهی
خیال کند که آن شخص با وی اراده مجامعت میکند و گاهی بعد از آن سرگی و تیهی و ماندگی عارض گردد و سببش اکثر تصاعد بخارات غلیظه است در حالت سکون حرکت
و ماده آن خون غلیظ یا بلغم یا سودا باشد و دوام این قسم مادی مقدمه صرع یا سکته یا مانیا یا فالج بود و گاهی از رسیدن سردی بسر یا بسر برهنه خفتن بیک وقت
خواب نیز حادث شود و این مرض بی ضعف دماغ عارض نمیگردد و گاهی بسبب کاهلی و ضعف هضم و انکار اغذیه غلیظ بسیار خوردن که باضعف و اهتمام کم کند عارض می‌شود

طریق تشخیص اسباب این مرض هر کدام از اخلاط ثلثه که ماده بخار باشد علامات مخصوصه آن هویدا بود و ایضاً تخیل رنگ هر خلط در خواب هنگام عروض مرض نیز به وجه غلبه آن خلط گواهی دهد مثلاً اگر آثار غلبه خون مثل سرخی چهره و چشم وغیره دریافت شود و تخیل چیزی سرخ بود ماده دموی باشد و اگر علامات بلغم مانند کثرت آب دهن و بینی و سستی بدن و کندی حواس وغیره مدرک گردد و احساس چیزی سفید بود ماده بلغمی باشد و اگر نشان سودا مثل کثرت فکر و قلت خواب و غور چشم وغیره معلوم شود و ادراک چیزی سیاه در وقت عروض مرض بود ماده سوداوی باشد و اگر آثار کدام خلط یافته نشود حال رسیدن برودت به سر هنگام خواب بپرسند

علاج کلی کابوس

در جمیع انواع کابوس تقویت دماغ و تلیین طبیعت و تعدیل مزاج سعی دارند و از تبخرات و امتلاء و نوشیدن آب میان طعام اجتناب واجب شمارند و گویند که اکثار اکل [illegible] و خردل مضر کابوس است و اکثر قدما در جمیع اقسام مادی سودمند است و تنقیه بطبیخ سنا پنج درم هلیله سیاه دو درم و قی کردن بجوز القی ذکر [illegible] ماء الاصول هر یک نیم درم مصطکی دارچینی هر یک یک درم [illegible] زنجبیل چهار درم گلقند نیم درم ادویه کوفته بیخته بروغن گاو چرب کرده [illegible] عسل [illegible] هر روز مدام خورند در این مرض نافع است و گویند که غذا آبگوشت قبج مجرب است و بعد تنقیه خوردن استخوان مرغ سلیمانی سوخته سه ماشه با نبات تا یک هفته درین مرض مجرب گفته اند و کذا استعمال خود و س و اگر عنبر در روغن بان یا روغن یاسمین گداخته و زباد و مشک صندل سفید عطر حصی لبان نیم مثقال آمیخته غالیه ساخته بویند مقوی دماغ و نافع کابوس است و معجون بلادر و حلوای خان در کابوس بلغمی و سوداوی سودمند است هرچه در علاج امراض دماغی بخاری گفته شده است درینجا استعمال نمایند

علاج کابوس دموی

فصد قیفال کنند اگر از خون دماغی باشد و نشان آن است که از اعلی ابتدا کند و الا رگ اکحل کشایند و حجامت ساقین نمایند و دلیری و سعی [illegible] که فصد صافن ابلغ بود و اگر ضعف باشد حجامت بر نقره کنند بعده مسهل مطبوخ فواکه با هلیله وغیره دهند و تقلیل غذا کنند و هر چه تولید خون کمتر نماید و خون را رقیق کند مثل آب آلو و تمر هندی و آش ماء الشعیر و آب بادیان استعمال نمایند و آشامیدن سکنجبین و گلاب با آب سرد و کذا شربت غوره و مکیدن انار میخوش و تلیین طبیعت با آب تمر هندی و جلاب و طلا صندل و گلاب بر سر یا روغن بسرو غن و سرکه برای تقویت دماغ و استنشاق کافور و گل سرخ و نیلوفر و تقویت معده بشربت سیب و اطریفل کشنیزی و غذای حصرمیه و سماقیه نافع بود و جهت تسکین بخارات [illegible] دواء المسهل که تبرید بخشد آثار [illegible] که بوی پرورده باشد [illegible] القدر واقعه آمیخته بکثرت دهند و ایضاً در کابوس دموی که شخصی مراقی اکثر با جوشش دهن بود و بعد منضجات مسهل از عناب گل بنفشه اصل السوس گل سرخ شاهتره مویز منقی گل نیلوفر گاوزبان افتیمون بیخ کاسنی سنای مکی جوشانیده صاف نموده مغز فلوس خیارشنبر گلقند روغن بادام داخل کرده دهند بعده تبرید از عناب بعرق شاهتره جوشانیده صاف نموده شیره تخم خیارین شربت بنفشه خاکشی داخل کرده و باز بجای خیارین کاسنی کنند

علاج کابوس بلغمی

بطبیخ تخم شبت و تخم ترب بعسل و یا بمطبوخ برگ شبت و قطعات ترب با سکنجبین و یا بمقی دیگر قی کنند و پر مرغ بروغن کنجد آلوده در حلق گردانند بعده مسهل ایارج و غراغر و عطوسات و سعوطات و ضماده وغیره که در علاج امراض دماغی بلغمی گذشت و در صرع و سکته بلغمی بیاید بکار برند و مطبوخ بادیان گل سرخ مصطکی با گلقند دهند و بعد تنقیه این حب ایارج فیقرا یک درم غاریقون سیاه ثلث درم سقمونیا ثلث درم شحم حنظل ربع درم افتیمون ثلث درم کتیرا نیم دانگ بآب کرفس حب سازند و این یک شربت قوی است طبیعت را زود کشاید و اگر ماده بسیار غلیظ باشد حب قوقایا و ایارج لوغاذیا خورانند خوردن گلقند عسلی و نوشیدن آب مطبوخ گل سرخ و عود نافع است و ایضاً بعد تنقیه آب مطبوخ عاقرقرحا و مویزج و زوفای خشک غرغره کنند و آب سداب با آب مرزنجوش و روغن بادام تلخ آمیخته سه چهار قیراط سعوط نمایند یا خردل عصاره قثاء الحمار تخم حنظل کندش ساوی با آب سداب [illegible] عصاره سداب بروغن بادام تلخ آمیخته سه چهار قطره در بینی اندازند عطسه آورند و اگر از عطوس در بینی سوزش پیدا شود روغن بنفشه و شیر زنان بچکانند و استعمال اطریفل صغیر یا مصطکی و انیسون و فاد زهر و انبات عود نافع و اگر حاجت تلیین افتد سنا و ترنجبین زیاده کنند و جوارش تخمیل کمونی نیز کثیر المنفعت است و اطعمه تدبیر و استعمال ریاضت و مالش سر بروغن شبت و غذا آبگوشت گنجشک سفید بود و هم آنچه در صرع و دوار بلغمی گذشت نافع و از اشیای منفخه پرهیز نمایند و ایضاً در کابوس بلغمی که شب [illegible] غرغره کلو خفه شود بعد منضجات مسهل دهند پس اطریفل بعبت بخارات به سر باز سعوط خورد و س بعده بعده عود صلیب [illegible] افزایند و اگر حرارت در مزاج باشد سکنجبین نیز در مسهل

بپیچ و آوله نیکو فته در پارچه مجوفی بسته در روغن شیخ صنعان تر نموده تکیه بسر کردن از مجربات است و شمومات حار مثل جندبیدستر و مشک و عنبر و غیره بو بینند و ضمادات محمر جالب سخن در دماغ برای
ازاله اثر سردی از آن مثل خردل و جندبیدستر و فلفل دار و فلفل لبسر که بسرکه عنصل آمیخته بسر ضماد کنند و شوربای گوشت طیور با مصالح گرم دهند و هرچه در علاج امراض دماغی بارده گذشت
بعمل آرند و تعلیم گاهی اطفال را در خواب حالتی مانند کابوس پدید آید پس باید که چند بیدستر و مویز مانند او هم لصبیان علاج کنند و طفلی که در خواب بیشتر سبب آن بدرن خوابهای هولناک بود
بباعث ترسیدن او از چیزی در بیداری و نمودن همان صورت در خواب بدین صورت با دام حیله ازاله خوف از و نمایند و بران چیز دلیر گردانند و عود صلیب نوشانند و در گلو آویزند و گویند که
غساله برنج شسته نوشانیدن و خاکستر استخوان سرطان با نبات خورانیدن و همچنین خرقه بریان با نبات و یا کشنیز خشک بریان با نبات دادن سودمند است اگر سبب آن تخمه و حشره
از امتلاء و فساد غذا در معده باشد غذا کم و لطیف دهند و بعد طعام از خواب منع نمایند و شهد تنها یا با مصطکی و دانه هیل با زیره مهری بلیسانند و یا بادیان برگ پودینه جوشانیده نوشانند و اگر موسم گرما
بود صرف گلاب عرق بادیان یا زرشک و سبل و کشنیز در ان جوشانیده بنوشانند و مرضعه را فاقه کنانند و اطریفل اشنان خورانند و گاهی این حالت مقدمه جدری و حصبه پیدا شود

صرع

و آن مرضی است که منع میکند اعضا را از افعال حس و حرکت و انتصاب منعی غیر تام حتی که مریض بر زمین بیهوش میافتد و اکثر دهن و دست و پا کج گردد و اضطراب کند و کف در دهن آید
و این گاهی با دوار محدود و اوقات معلوم بود و گاهی اوقات مختلف باشد و این مرض را بجهت کثرت عروض آن بصبیان بیونانی قاذون یعنی ام الصبیان
و قیسا بجهت ابطال آن حس و حرکت و مرض کاهنی بنابر اخبار مریض بحوادث غیبی یا بسبب علاج او کهانت که قسمی از عمد علاج است و ابرافلسیا مشتق از ابرافلسن یعنی جهاد ایستاده
و تشنج میفرماید که این مرض بسبب وقوع سده بود و اکثر این بسبب تشنج کلی از آفتی که ببطن مقدم دماغ رسد عارض شود پس سده غیر کامل افتد و قوت حس و حرکت را در بطون دماغ
و در اعضا از نفوذ تام منع کند بغیر انقطاع بالکلیه از تمکن بقیام منع نماید پس انسان را ممکن نبود که منتصب بماند بدل باقی ماند و هر تشنج یا از امتلا بود و یا از یبس یا از قبض
بسبب موذی و صرع همچنین بسبب یکی ازین اسباب ثلثه باشد لیکن صرع از یبوست نبود بهر آنکه دفعتاً افتد و تشنج یابس دفعتاً نیفتد پس سبب صرع یا انقباض دماغ برای دفع شی
موذی بود و آن یا بخار یا کیفیت لاذعه یا رطوبت ردی الجوهر است و یا اخلاط محدث سده غیر کامله در بطون دماغ یا در اصول منابت اعصاب بود و گاهی صرع از اخلاط بسبب سده
در بطون دماغ نبود بلکه بسبب حرکت موجبه که در اخلاط افتد و بسبب غلیان از حرارت مفرط بود که دماغ را ایذا دهد و یا بسبب احتباس ریح غلیظ در منافذ دماغ
باشد چنانچه رای فیلسوف اکبر ارسطاطالیس است و این را یکی از اسباب صرع میداند و چون درینجا اخلاط ساده باشد معارکات دماغ برای دفع موذی نیز منقبض گردد مثل آنکه
معده را فواق و تهوع عارض شود و اما افاقه یا بسبب اندفاع خلط یا بسبب تحلل ریح یا بسبب اندفاع موذی واقع شود و تشنج نازل بسوی اعضا که با صرع بود سبب آنست که
ماده مغشی دماغ و اذیت لاحق او عصب را نیز لاحق شود و بسبب یعنی اتباع عصب هیچ هر دماغ و تاذی او بچیزی که دماغ متاذی گردد و امتلای او از اخلاط مندفع در مبادی آن سبب
عرض و زیاده شود و طول او ناقص گردد و صرع از قبیل تشنج نه از قبیل استرخا بهر آنست که انقباض و تقاصی دماغ میکند و دماغ درین دفع چیزی از نفس خود بیرون باید دفع آن باطنی
و انعصار حاصل میشود و هر تشنج مادی یعنی امتلائی منتفع نمی‌شود و صرع تشنج مادی است پس آن نیز از تب نفع یابد اگر ماده حار نباشد و چون اورام پس گوش یا در گردن و نواحی آن
عارض شود گاهی صرع زائل کند و ماده او کم گردد و اکثر مالیخولیا بصرع منتقل شود و بیشتر صرع بمالیخولیا منتقل گردد و بعضی مردم گمان کرده اند که گاهی صرع بغیر از ماده افتد پس
اگر این قول مراد آنست که سببش بخار یا کیفیت بود که دماغ را برسد و در آن تقاص پیدا کند می‌تواند و اگر مراد اینست که سببش سوء مزاج ساذج است که در دماغ افتد و صرع آرد
این وجهی ندارد چه اگر این کیفیت در دماغ متمکن بود صرع لازم و دائم در انجا واجب گردیدی و در حال زائل نشدی بلکه سبب صرع آنست که دفعتاً حاصل شود و فی الحال زائل گردد
یا منحل شود و تحلل کند و مثل این کیفیت حاصله در نفس دماغ نبود بلکه بادهٔ کیفیتی باشد که بسوی دماغ متادی گردد و منقطع شود و این لامحاله از عضوی دیگر بود و گهنا وهن کرد
صرع پدید آید بسبب اضطراب حرکت نفس بود نه بسبب اختناق آن و این اضطراب بسبب اضطراب حرکت تشنج باشد و در بعضی بسبب اختناق و انتشار نفس ظاهر شود و گویا که صرع
تشنج مخصوص اولاً بدماغ است و تشنج صرع مخصوص اولاً بعضوی دیگر است یعنی اگر تشنج اولاً دماغ را عارض شود صرع نامند و اگر اولاً بغیر دماغ از اعضا عارض گردد تشنج خوانند
و گویا که حرکت عطاس حرکت صرع خفیف است و صرع عطاس کبیر و دفع قوی است گر آنکه اکثر دفع عطاس بسوی مقدم بود و بسبب ضعف قوت و غلظت ماده و دفع
صرع بسوی هر جهت تواند بود که دفع ممکن و سهل تر باشد و بدین جهت صرع گاهی بعرق بسیار منحل گردد و جرجانی می‌نویسد که صرع علتی است که آلات حس و حرکت را

بی نظام و ناتمام کند و سبب کلی اندرین مرض سدهٔ غیر تام است که در منفذهای جزو مقدم دماغ افتد و بسبب این سده تشنج کلی پدید آید و اگر سده تام بود حس و حرکت بتمامه
باطل شدی و اگر سده نبودی افعال آلات حس و حرکت بی نظام و ناتمام گشتی و تشنج نکردی و اگر چه آفت صرع بجزو مقدم دماغ مخصوص است لیکن بسبب همسایگی و مشارکت
مضرت بدیگر اجزا نیز رسد و بدین سبب همه افعال قوتهای بدنی و نفسانی مضطرب گردد و دلیل بر آنکه آفت صرع بجزو مقدم دماغ مخصوص است آنست که نخست
مضرت در حرکت اعضا مانند چشم و روی و اندر سمع و بصر پدید آید پس بدیگر اجزا رسد و اگر بدیگر اجزا رسیدی افعال قوت تمیز و حفظ و غیر آن باطل نشدی و دم زدن
از حال طبیعی گشتی و هرگاه صرع متواتر شود و نوبتهای او صعب و درازتر باشد بکشد و این وقتی باشد که دماغ ضعیف و زبون گردد و مادهٔ صرع و ابخره و کیفیات ردی را
زود قبول کند و بر دفع توانا نگردد تمام دفع تواند کرد و هرگاه تمام دفع نشود و اگر چه صرع بگشاید باده در دماغ بماند و باندک سببی در دماغ حرکت کند تشنج و صرع آرد بالجمله
سبب این مرض سدهٔ غیر تامه است که از خلطی یا ریح یا بخار ردی یا کیفیت سمیه در بطون دماغ و مجاری عصابه اصول منابت مجاری و مخارج اعصاب حادث شود و
روح نفسانی را از نفوذ تام در اعضا منع کند پس اگر مبدأ مادهٔ این مرض نفس دماغ بود صرع اصلی و دماغی گویند و این نوع بقول بقراط عسر البرء است و صرع که از تشنج جمیع
اعضای بدن افتد آنرا یونانی ابی لیمسیا گویند یعنی تشنج مانع از حس و حرکت و آن ردی تر و قاتل ترین انواع صرع است و سبب آن امتلای جمیع بطون دماغ و جمیع
اعصاب آنست بالتمام از اخلاط غلیظ بلغمی یا سوداوی و گاهی درین حالت قریب بسکته گردد و فرق فیما بین از ذکر میکنند و اگر صرع بمشارکت جمیع بدن بود یا عضو
واحد مثل معده و مراق و جگر و طحال و امعا و رحم و اوعیهٔ منی و دست و پای آنرا صرع شرکی نامند بعده انواع شرکی عضوی بحسب اسم محل موسوم شوند چنانچه
صرع معدی و مراقی و کبدی و طحالی و امعائی و رحمی و اطرافی و آنچه از رسیدن نیش عقرب و زنبور بر عصب عارض شود مسمی است بصرع لسعی و مادهٔ صرع
در اکثر بلغم غلیظ میباشد و گاهی سودا یا بلغم مختلط بسودا و بسبب ندرت صفراوی صرف نیز مگر آنکه صفرا بسیار و مختلط با خون و یا بلغم و یا سودا بود و خون صرف مانند صفرا
نادر باشد که صرع آرد لیکن چون سوداوی و بلغمی مانند بلغم و سودا در اکثر محدث این علت شود و لهذا گوید که بیشتر گوسفندان که آنها را صرع افتد اگر دماغ ایشانرا
کشاده نگاه کنند اندران رطوبت بدبو ردی یابند و سبب صرع دماغی لامحاله خلطی از اخلاط مذکوره بود که بنفسه یا بتولید ریح غلیظ سده آرد و بقول [illegible]
حدوث صرع دماغی از سده بود که در بطون دماغ عارض شود پس روح و قوت محرکه را از نفوذ در اعصاب بسوی اعضای متحرکه باز دارد و منع کند و این سده یا از اخلاط
بلغمی غلیظ لزج بود که بسوی بطون دماغ در وقت نوبت بریزد یا از اخلاط سوداوی غلیظ و یا از ضغطه بود که دماغ را هنگام شکستن استخوان قحف عارض شود و یا آن
درد شدید عارض گردد و گاهی این نوع یعنی صرع دماغی عارض میشود چون انسان بنشیند و بر کند پس سر او بگردد و گرم شود و اخلاط و روح که اندران است حرکت کند
و انسان بر زمین افتد و اضطراب کند و شیخ میفرماید که هر سبب صرع دماغی منسوب بسوی ضعف فهم و دماغ بود باشد پس خالی نیست از آنکه حدوث مذکور که محدث سبب صرع
بود یا در جوهر دماغ و مخ او باشد و آن ردی تر است یا در اغشیهٔ دماغ باشد و این ازان خفیف تر بود و صرع سوداوی قوی ردی تر است و اگر چه بلغمی بسیار میباشد
بهر آنکه سوداوی منافذ روح را زیاده مسدود میکند و شمعون گوید که اگر با صرع ارتعاش و اضطراب بود بلغمی باشد و آنکسی که صرع کند همه اعضای او از حرکت باز ماند آن از
سودا باشد و این بدتر از اول است بهر آنکه درین خوف انسداد تمام مسالک روح و هلاکت است و بقول جرجانی گاهی حس و دماغ قوی گردد از کیفیات ردی منقبض شود
و تشنج و صرع افتد و سبب صرع شرکی بقول شیخ ارتفاع بخارات غلیظ و ریاح یا کیفیتی ساذج از کیفیات اربعهٔ اولی بسوی دماغ بود پس بخارات و ریاح با کمیت
خود ایذا رسانند نحو یا بسبیل تصعید در دماغ مجتمع شود و بعده بتکاثف ماده ذات قوام بوده بقوام خود فعل کند یا متکون ریح ازان و یا بکیفیت خود ایذا رساند باحتراق
یا بسمیت و رداءت جوهر و یا بهر دو وجه یعنی بکمیت و کیفیت خود ایذا رساند و دماغ را منقبض سازد و عضوی که ازان بخارات موذی بکثرت خود بسوی دماغ مرتفع شود
آن یا جمیع بدن باشد و یا معده یا طحال یا مراق و آیضا این در سائر اعضا واقع شود و اما بخار موذی بکیفیت و جوهر ردی آن در جمیع اعضای بدن نیز تا بحدی
حتی که انگشت پای و دست و سبب این احتباس خون یا اخلاط دیگر در منفذی باشد که آنرا انتشار عارض شود پس حرارت غریزی ازان منطفی گردد و آن مواد در آنجا
بمیرد و متعفن شود و منتجی بکیفیت ردی گردد و ازان باد و ابخره و ادخنه و دوده بخاری یا کیفیت سمی برخیزد و یا بران عضو بعض سموم واقع شود و در عصب
اثر کند چنانچه گزیدن کژدم بر عصب اثر میکند پس کیفیت او بوساطت عصب بسوی دماغ مندفع گردد و آنرا ایذا دهد و ازان متاذی شود و تشنج گردد و حرکات

مضطرب شود چنانکه معده را وقت تناول چیزی لذاع سرخلاء و هنگام بودن فم معده قوی بحس فواق بهم رسد و فواق نوعی از تشنج ست و هرگاه دماغ را از مثل این سبب
تشنج و انقباض عارض شود و درین وقت تابع او انقباض جمیع عصب و تشنج آن باشد چنانچه بنوس و غیره حکایت کرده اند و من نیز مشاهده نموده ام که شخصی چنان باشد که مصروع
بارتفاع چیزی مثل باد سرد از سر انگشت پای خود و رفتن آن بسوی دماغ او احساس نماید و چون بقلب و دماغ او رسد مصروع گردد و ازین قبیل ست صرعی که بسبب دیدان یا حب القرع
عارض شود و نوعی از صرع مرکب بغشی بود و نوعی ازان و از قبیل اوست که اختناق الرحم نامند و این چنان باشد که چون زن را احتباس حیض یا منی از ترک جماع
عارض شود و در رحم آن بکیفیت سمیه مستحیل گردد و آنرا حرکات و تبخرات باد وار یا بلا ادوار باشد بجانب آن بسوی قلب و دماغ مرتفع شود و زن صرع کند و چنین گاهی
مر درا اتفاق افتد که در اوعیه منی او منی بسیار جمع شود و مدتی در آن محتبس شده مستحیل بکیفیت سمیه گردد و مثل همان حالت بهم رسد و ایضا زن حامله را در حالت حمل اتفاق صرع افتد
و چون وضع حمل گردد و ماده آن بر نجانب متصرف شود صرع زائل شود و ازین حکایت کرده اند که شخصی را صرع از نفار ابتدا بهم رسیده و دیگری را صرع از گفتن شروع می شد
و صرعی که از معده و از مراق و بسبب تخمه باشد و صورتش آنست که در عروق گرد و پس غذای محمود را قبول نکند و خلط در ان فاسد شود و یا اندران غذای محمود بسبب ضعف
ماند و فاسد گردد و بیشتر آن باشد که بسوی معده آن فاسد رجوع کند و غذای بهیمی محمود را فاسد نماید و اکثر سبب این قسم طعام غیر منهضم عارض شود و بهر حال صرع
بشرکت باشد یا بغیر شرکت بسیار قریب صرع از دماغ باطنی و مقام آن باشد و با چیزی بطن دیگر شریک گردد و دلیل این در قول هر جانبی که گذشت و در اکثر امر صرع تشنج تقدم
کند پس صرع افتد و این بهر آنست که چون تشنج مستحکم شود و صرع باشد پس هرگاه سبب قوی تشنج گردد و باز تحلیل نمی پذیرد افعال حس و حرکت عود کند و گاهی خلط مندفع
در بینی و در حلق و پیاده شود و بیشتر صرع با تشنج محسوس بود و این بهر آنست که ماده فاسد آن اکثر باشد و با امتلاء فعل کند هر دو ارقت شدید و صرع که جوانان را بهم رسد
اگر بعد بیست و پنج سالگی افتد بجهت پیری کردن دماغ و خاصه که در جوهر آن باشد لازم بود و به سبب قوت نمی رود با تغییر علاج در ایشان تحقیق از حادث آن و ابتدای نوا
آن باشد و بقدر آن گذشته که مثل این صرع باقی ماند تا آنکه بمیرد و اما مشایخ را صرع بندی کمتر بهم رسد و گاهی اسباب صرع که صرع را اسباب خارجی اعانت کند مثل باد در گریه و شرم
و تخمه و مثل قیام بسیار و آفتاب بسبب حرارت او بسوی سر و منع انتشار و در دیگر جهت بدن و مثل آن بسوی فوق و ایضا جماع بسیار از اسباب اوست و از اسباب او
شم و سکون و غلظت ریختن سست و کذا ریاضت بر امتلاء بسبب تحرک اخلاط و تحلل بخار تام و امتلای تجاویف آن و کذا آنچه ضعف قلب باشد از خوف یا وقوع زلزله
شدید و آواز قوی و فقد و کذا صوم صاحب ماده ضعیف و او ایضا شرب شراب صرف بسبب ایذای معده و این اسباب بعیده است که موجب اسباب قریبه میگردد
و بسیار باشد که صرع منحل گردد بحمیات خصوصا آنچه طول کند و ربع خاصه بسبب شدت طول او و سبب انضاج او ماده صرع را تا آنکه تحلیل پذیرد و یا لرزه قوی که آن
فضول دماغی را برکند و عرق که تابع لرزه بود آنرا کم کند چنانکه سکته منحل گردد بسوی فالج همچنین بیشتر صرع منحل بسوی فالج شود یعنی مصروع مفلوج گردد و از صرع بلغمی
خلاصی یابد و بعضی گفته اند که با صرع بلغمی ارتعاش و اضطراب مصاحب بود زیرا که بلغم از کثافت خود بر ان قادر نیست که مجاری را انسداد تمام نماید و اما سوداوی سد تام
کند و از ان قلت اضطراب عارض شود و بقراط گوید که هرگاه برص بر نواحی سر و پیشانی مصروع پدید آید بر انحلال ماده صرع و صحت دلالت کند اگر بسبب کثرت ماده نباشد
و اکثر صرع بسوی مالیخولیا منحل گردد و بیان مستعدین برای صرع بدانکه صرع عارض میشود مرطوبین را مثل صبیان و اطفال و مرطوبین بتدبیر مثل اصحاب تخمه و کسانی که
در بلاد جنوبی ساکن شوند بسیار زیرا که ابدان ایشان بسیار از رطوبت ممتلی میگردد و صرع زنان و صبیان و کسی را که آن قلیل الدم ضیق العروق باشد قاتل تر ست
و صاحب کامل گوید که اکثر صرع صبیان در وقت دندان برآمدن می باشد زیرا که ایشان را بجهت اعراض عارض میشود و این مرض که دل و شوخ بسبب جنس اعضای ایشان کمتر
حادث میگردد و سبب کفنه در صرع طبیعی نیست خلط حادث این حالت را و اما اضطراب بنابر حرکت قوت دافعه برای دفع خلط موذی بود و جندی گوید که سبب
کف غلظ رطوبت و منع لطافت آن و تنفس در حرارت قلب و عدم تنفس بسبب ضعف عضلات تنفس و تشنج ست و این با سوی گفته که کف حادث و روس مصروع گویا که تفتیه
برای اوست از رطوبت و سبب تحجر یعنی آواز که از بینی خارج میشود و سقوط آن ملتفس از اجزای سینه و قصبه ریه و تحجر بعضی بر بعضی ست و صرع نفسانی سکته است
و آن سکته قصیر ست چنانکه سکته صرع طویل ست مطلب تشخیص باید که اول این مرض را تشخیص نماید پس صعوبت و سهولت مرض را ابتداء محل ماده آن و نوع ماده محل را
دریافت کنند پس تشخیص مرض چنان باید کرد که زبان مریض را ملاحظه نمایند و بپرسند که در ایام گذشته گرانی در سر و زبان میشود و خواب ها گاه در چیزی بینند اگر زبان زرد باشد

ورگهای زیر زبان سبز نماید و گرانی سر هنگام غضب یا بعد نفخ شکم و ثقل در حرکت زبان قبل از نوبت صرع و دیدن خوابهای شوریده بیان کنند بدانند که صرع ست و بعد دیگر علامات
آن مثل نسیان و خوف از چیزی و تنگدلی و بی صبری و غضب اندک سبب و کف در دهن آمدن و بستن عضلات وی و چشم در ابتداء و لرزیدن دست و پا و دیر گشادن آن و فتح دهن و فقاء نرم
شدن اعضا بتدریج و بهوش آمدن و بعد آن همچون خواب آلوده ماندن و بعد لحظه بحال اول آمدن نیز پرسند و هر احتمال که گوید که گاهی تقدم مینماید بر جای صرع قبل حد و ثقل
خبث نفس و نسیان و صداع و امتلاء و سیر و آلام منخانه و چون این علامات متحقق شود از علامات خاصه بسائر اصناف آن نظر کنند و در همین ست و حرارت نیز علامات که اینها مصروع بر
سوداوی یعنی عارض شود آن سقوط و صیاح و خروج زبان و خروج بول و براز و گاهی منی بود و گاهی استدلال صرع باد و بهار عرضه کنند چنانچه گویند که اگر صرع جایز برای منع
کسی که کرده باشند بیهوش شود و اندر آب آید صرع کند و نیز بخور بر دن حیجیر بیان کرده و شمیدن بوی آن و دمیدن مردین و قنو فته در وی بیخود شود یا هر چه آن و
بعد وصرع سهل و مشکل را چنان دریافت کنند که اگر اعراض او سلیم تر بود و بعد نوبت صرع عقل بسرعت عود کند و بعد افاقت فی الفور بیخود و بدحال نشود و شمیم اشتها و ترکیب
فی افاقه بود وی بحال شود صرع سهل باشد و اگر تنفس و طول اضطراب شدید بود آن در حالت صرع و طول جمود و سکون و ضرر در تنفس بعد صرع و افاقت تشنیج و تعطیل
بود صرع مشکل باشد و صاحب کامل گوید که امتحان او چنین کنند که جبین بجاشانماید هنگامی که صرع کند پس اگر افاقه یابد سهل بود و الا فلا و القول ان صرع که در آن
اضطراب بود و جمود دران نباشد و با جمود دران دلیل کنند و اضطراب کم باشد از کشتکل بود و نسبت بسابق بعد از تشخیص مبدأ این جنس چنین کنند که از مریض
سوال نمایند که در علامات مخصوصه صرع حالت خلو معده و تلیین طبع و از مستفرغات کما بیش می گردد یا در هنگامی دیگر خالی و یا گاهی برآمدن کرم از شکم و یا
چیزی از پای بسوی دماغ معلوم می شود یا نه اگر نباشد تقدم او حاجع مختانه و شدید و در سر و دوام ثقل در سر و زبان و لرزه و دوار و ظلمت بصر کدورت حواس
و اضطراب در حرکات و در دوران سمع و شم و ذوق و نقصان عقل و نسیان دائم با بلادت و رعونت پرسند اینها ثابت شود دماغی ست پس اگر با صرع و قریب نوبت
آن ثقل محسوس نشود بلکه در وی و تمدد و ریاح و تشنج او شده باشد صرع دماغی ریحی باشد بعده نوع ماده را از رنگ چهره و تغیره علامات مخصوصه مزاج دریافت نمایند
پس اگر رنگ سفید و مترهل بینند و بدن ممتلی فربه بود و سفیدی و غلظت قاروره و بطوء و اختلاف نبض و اختلاج ابرو و حرکت زبان بتغیر استواء و بیاراز کثرت
و غلظ آب دهن و افراط کف در حالت صرع و کثرت فزع و عسر حرکت و ثقل و نسیان و کندی حواس و تقدم سدر بر طبیعی لهذا نیز سوال کنند و این نشان ماده بلغمی ست
اما اگر بلغم خام بارد بود نسیان و بلادت و ثقل سر و بدن و سبات اکثر و صرع در او رخا شدید تر و در اضعاف بیشتر باشد و این نوع بسیار ردی بود و اگر بلغم مالح بود دران
سبات کمتر و برد دماغ خفیف تر و حرکات اسلم باشد و اگر تیرگی چهره و لاغری بدن و خشکی بینی و زبان و رنگ گردد و طبیعت صاحب وی مائل با اختلاط ذهن و حالت مثل
مالیخولیا و عدم صفای عقل بعد نوبت بود و تقدم ظنون کاذبه با فزع و افکار ردیه و کثرت اکل و وسواس و خفقان و قلت خواب و حموضت دهان و تقدم سدر بجنبش
مولد سودا نیز بپرسند و این علامات ماده سوداوی ست اما اگر سوداء ردی خون طبیعی بود صرع با ستر خا و قلت کلام و سکون و صاحب وحدا و افکار ساکن باشد
و اگر از جنس صفرای سوخته حریف بود اختلاط او جنونی و مع کثرت کلام و صیاح و صرع او مضطرب و خفیف الزوال باشد و گاهی با تب بود و اگر سوداوی او رقیق صفراوی
باشد و اگر سوداوی دموی یعنی خون سوخته بود احوال او مع ضحک باشد و اگر سرخی روی و چشم و پری رگها و عظم نبض و سرعت آن بینند حال کاهلی و کندی حواس و کثرت
آب دهن و بینی مع حرارت و برآمدن خون از بینی و بعضی و قات و حال مثل اختناق در اوقات قبل از صرع نیز دریافت کنند و این دلائل ماده دموی ست و اگر زردی
رنگ چهره و چشم بود و گاهی زبان نوبت و شدت اضطراب و تاذی و کرب و قلت تشنج و کثرت گرمی و التهاب و اختلاط عقل و گاهی تب و عرض قی دران بیان نیز معاوم کنند
و این آثار ماده صفراوی ست و اگر مریض در سوال اول کمی و نقصان صرع در خلو معده و نرمی طبع بگوید دلیل کثرت ماده و بخارات او در معده و امتلای آن از ماده فاسد بود
پس از اختلاج در فم معده لا سیما عند تاخیر غذا و ریاح و رعشه و اهتزاز و غثیان و کرب دیک نوبت صرع و اختلاج لب و بر شمارند و دهن از آب عفن و انتفاخ منخرین و خشکی کام
و نعره زدن خصوصاً در ابتدای نوبت و گاهی برآمدن بول و یا براز یا مذی یا منی وقت نوبت و خفقان و صداع شدید قبل از نوبت و سقوط مریض دفعة بزمین و یا عرق و غشی
یا اغما بدون سقوط و خفت نوبت صرع یا زوال او باستعمال قی و حقنه نقای معده نیز سوال کنند و این علامات صرع معدی ست و احوال دال بر فساد معده مثل بطلان اشتها
و فساد طعام و کثرت نفخ و قراقر و مانند آن نیز بران گواهی دهد پس اگر عروض صرع در اوقات امتلاء و تخمه و سیلان لعاب از دهن و غیره آثار بلغم یافته شود ماده بلغمی بود و اگر

وقالب خطاف در جلد ایل پیچیده و کذا چرک گوش اسپ در جلد بغل کرده و کذا حجر القمر و کذا زبد البحر و خاتم حافر ابن حمار وحشی یا زبرجد و یا دهنج و غذا بلسان الحمل
مسلوق مطیب بزیت یا بروغن بادام برات کثیر و یا چقندر مسلوق مطیب بخردل یا نان نخودی با شیر [illegible]

ذکر ادویهٔ هندیه نافع انواع صرع

سعوط بیخ نیل بآب سائیده و کذا بول فیل و کذا رتن جوت سائیده و کذا فلفل گرد در زهرهٔ کهونس پر کرده در سایه خشک نموده سائیده بقدر دو برنج نفوخ کردن و کذا ریٹهه مع پوست و تخم سائیده و تاس گرفتن و کذا آویختن جوز بوا یا جائفل در گلوی صاحب صرع بالخاصیت نافع و استخوان و سرگین گرگ با خود داشتن و خاکی که خوک بران بول کند نزد خود داشتن نیز بالخاصیت دافع صرع ست و پوشیدن انگشتری سم خر بر ور شنبه بر انگشت دست چپ و کذا انگشتری از شاخ چپ گاو ساخته در دست چپ مجرب نوشته و سعوط برگ جیت یعنی رواسن نیز مجرب ست و کذا نفوخ مغز تخم مووه نیم عدد فلفل سیاه دو نیم عدد باریک سوده مجرب و اگر شیر آگ بر سر و کف پا بسیار مالند و فلفل سوده بران پاشند و برگ آگ بران بندند تا چهل روز متواتر و درین مدت پای نشویند مجرب نوشته و گویند که هزار پایه که بهندی کنکهجوره گویند در ظرفی کرده دهن آن بند نموده بسوزند و ازان سعوط نمایند و کرم از دماغ خواهد افتاد و شفا خواهد شد شیخ میفرماید که از اسباب محرکه صرع انتقال بسوی هوای معین صرع ست چنانکه از اسباب زائل صرع انتقال بسوی هوای معین ازاله آنست و کل حرارت مفرط شمسی یا ناری و جمله برودت و جماع بسیار و کثرت باران و باد شمالی و جنوبی اما شمال و بلاد شمالی بسبب حقن مواد و منع تحلل او و اما جنوب و بلاد جنوبی بسبب تحریک اخلاط و کلی دماغ و ترقیق و تثویر آن و در شتا بسیار هیجان میکند چنانکه در شمال و در خریف بسبب فساد اخلاط و در بلاد شمالی کم افتد لیکن قاتل بود بهر آنکه اگر بسبب قوی نبودی حادث نشدی و روائح طیبه و غیر طیبه گاهی تحریک آن کند و حرکت دیدن حرکات سریع و دائره مثل دولاب بر بالا و از بلندی به پستی نگریستن و بسیار نشستن در حمام و استحمام قبل از هضم و ریختن آب گرم بر سر و تناول چیزهای مولد خون بخاری و سوداوی مثل شراب کدر و کهنه نیز مضر بود و آنچه از شراب نو صاف بود و رقیق نباشد و صرف تا کی در دماغ و کرفس خاصه بخاصیتی که دانسته و عدس بسبب تولید خون سوداوی مگر آنکه با شاک چغندر مخلوط سازند و باقلا ایضا و ثوم بنا بر امتلای سر از بخار و پیاز و گندنا بنا بر آنکه جوهر او مستحیل به رطوبت ردی میگردد و شیر ایضا و حلویات و کثرت دسومت در طعام و تمامی مغلظات و نفاخ و قابض بارد و کل حریف حاد و هیضه نیز از محرکات صرع بود و بسبب تثویر اخلاط و تحریک آن و تخمه و سوء هضم و سهر و آلام نفسانی قوی از غم و غضب و خوف و انفعالات حسیه قویه مثل استماع آوازهای بزرگ چون رعد و بوق و توپ و تفنگ و کوفتن طبل و آواز شیر و اصوات هائله مثل صوت جلاجل و آواز شدیده مثل صریف دروازه که تیز باشد و همچنین از دیدن انوار باهره مثل برق درخشنده و نور چشمهٔ آفتاب و از ماه است و حرکات قویه مثل حرکات بادتند و گاهی صرع از ریاضت بر امتلا و از جماع هیجان میکند ایضا شیخ مینویسد که تدبیر عام برای جمیع مصروعین اینست که اغذیه محموده که آن را ترطیب محمود غیر مفرط باشد استعمال نمایند و از امتلا و سوء هضم حذر کنند و این چنان باشد که پیش از تمامی پری شکم ترک غذا کنند و کسی که عادت او بخوردن یک وقت جاری نباشد تقسیم غذای او که کم از پر کردن شکم باشد بسه حصه کنند و یک حصه صبح و دو حصه آن شب بخورد و بعد از ریاضت لطیف و کثرت شراب نکنند که آن دماغ را بشدت ممتلی گرداند و اگر از استعمال آن چاره نباشد اندکی از شراب کهنه مروق و مائل بعفوصت بخورند و مضرترین اشیا بایشان شرب عقیب استحمام ست و ایضا سردی شاید بلکه واجب ست که سر را از ملاقات جمله حرارت مفرط یا برودت مفرط محفوظ دارند و در حمام زیاده ننشینند و مصروع از جمیع لحوم غلیظه و قوی الغذا و همه انواع ماهی بلکه از لحوم جمیع چهارپایان بزرگ اجتناب نمایند و بر لحوم خفیفه مثل گوشت چوزهٔ مرغ و دراج و تیهو و گنجشک اهلی و کوهی و قنابر و فنفین و جدی و غزال و ارنب اقتصار ورزند و گویند که لحم خنزیر و قنفذ و آن سخت سود مند ست و گوشت بز را بنا بر تخفیف و قلت ترطیب برای ایشان ستوده اند چنانکه حلویات و دسومات و مانند آن بهر آنها مکروه دانسته اند و از بقول اجتناب کنند حتی که از قطف و بقله یمانی چه جای غیر آنها و خصوصا کرفس که آن از تحریک صرع خاصیتی ست اگرچه اگر باشد شاهتره و کاسنی استعمال کنند و در کاهو بنا بر تغلیظ او تجربه و حس رخصت داده اند و من بهتر نمیدانم و همچنین رخصت کشنیز برای منع بخار از سر داده اند و من آن را مکروه میدارم و اسفاناخ این ایشان را نشاید الا در صفراوی و دموی و اما چقندر و آب پخته بزیت و مری و مانند آن اصلاح داده اگر پیش از طعام برای تلیین طبع بخورند جائز ست و شمیدن بوی سداب از جمله بقول نافع بود و چون اندک شبت و سداب در طعام ایشان افکند نافع باشد و باید که از جمیع فواکه رطب و غلیظ اجتناب کنند

والا بعض قوی النفس به طعام لقدر قلیلی برای تشدید فم معده و احدار غذا و تسکین طبیعت و منع بخارات بدهند و واجب ست که از جمیع اغذیه بقلیه بخاریه مثل شلجم و ترب و کرنب
و گندنا و فطر و بادنجان و ایضاً از جمله اشیای حریف و مهیج احتراز نمایند و خردل از آن جمله است که ایشان را ایذا میدهد به تبخیر و سیالت فضول بسوی دماغ و توجه او و به جذب
بسوی آن و تقرع او و دماغ را بحرارت خود و از سکر و سبب ایاج و امتلا پرهیز ند و از اغتسال به آب گرم بنا بر ارخای آن و به آب سرد بنا بر تحدید و ضرر آن بروح حاس
اجتناب کنند و اگر مصروع را امتلا از طعام عارض شود قی کنانند و بعد آن تلطیف تدبیر نمایند و باید که از افذیه بسبب مشقلة مخدره و مبخره پرهیز کنند و اما امتلا از شراب
بسیار مضر است و اما اندک از آن تنشیط نفس و تقویت روح و تزکیه آن کند و اما کثار از آب مضرترین اشیاست و قیلوله کثیر و بالجمله خواب بسیار
و خصوصاً بر امتلا بسیار مضر بود و افراط بیخوابی نیز ضعف و محلل روح ست و دماغ را از ابخره ممتلی گرداند و اول تدبیر صرع اجتناب از اسباب آن که صرع
که مذکور باشد و بعده استفراغ و تنقیه بدن اگر احتیاج ریاضت افتد استعمال نمایند و طریق آن سابق مسطور شد و ایضاً شیخ میگوید که تعلیق فاوانیا را اعتقاد بر
منع صرع تجربه کرده اند و باشد که این خاصیت بردمی رطب تر بود و از ادویه که مدام باید نوشید فاریقون و بسفایج مقوردیون و زراوند و
وفاوانیاست و هر وقت تا بخورند و استیشاق نموده که هر روز لقدر ربع درم از آن بخورند و بار صبح و وقت خواب بخورند و این از آنجمله است که بدان عالمی شفا یافته
و بعضی برای ایشان انتخاب نموده که زبد البحر هر روز و یا روحیه بنحاسیتی که دران ست و ایضاً منقی که آن بیخ اشراس ست بخورند و از آنچه ایشان را نافع بود و از آن انک اصل
باین صفت که سه عنصل در دیگی دران سرکه باشد اندازند و سر او محکم بسته بجوشانند و دران چهل روز بگذارند و آفتاب در برج اسد قبل طلوع ستاره شعری یمانی بست روز
باشد و دیگی را مفرض بجنوب در آفتاب بدارند و در اندک مدت بگردانند تا حرارت باجزای او یکسان باشد پس آن سرکه را بکشایند و عنصل را که مثل مطبوخ شده باشد
افشره عصاره او بگیرند و بعسل مخلوط کرده هر روز قدری از آن بخورند و اگر جاید مطلوب باشد عنصل را پاره کرده در آب و سرکه جوشانیده صاف کرده از آن سکنجبین عنصلی
بسازند و از ادویه مفیده برای ایشان نسبتاً که مشهور است ایارج جالینوس و جند بیدستر یک مثقال زراوند مدحرج و بیخ فاوانیا هر یک مثقال جند بیدستر و فرفیون
هر یک نیم مثقال بعسل کف گرفته بسرشند و هر روز نیم درم با سکنجبین استعمال کنند و انتقال مریض از بلدی که هوای او رطب جنوبی باشد بشهری که هوای او
لطیف شمالی بود مثل انتقال در انسان از سن طفلی بسن شباب ست و منفعت برای مصروعین و هرگاه مصروعین را التوای عضو یا تشنج او عارض شود بمالش
روغن مناسب آب نیمگرم و غمز قوی آنرا بر کنند و مسیحی گوید میباید که در جمیع انواع صرع از همه اشیاء صعود بخار بسوی سر و امتلا و تشدید آن که مثل سداب و پیاز و گندنا
و کرفس و خردل و باقلا و تقبیط حذر کنند و باید که نان محکم الصنعت جید الاختمار که آرد او را خوب مالیده و در تنور پخته و خمیر او اندک شونیز خشک داخل کرده باشند بخورند
و از بقول کاسنی و پودینه و چقندر و از طیور تیهو و عصافیر و تنابر و دراج و از چهارپایان لحم جدی و غزال برای مصروع نیکوست و در طبیخ ایسون و دارچینی و کرویا داخل کنند
و خردل و فلفل و امثال اینها استعمال نکنند زیرا که اگرچه اینها ملطف اند سر را ممتلی می نمایند و از ماهی تازه و البان و فواکه رطبه و شراب و استحمام خاصه بعد طعام اجتناب کنند
و اما حمام قبل از طعام کثیر النفع نیست اگر دفعتاً از آن در هوای سرد بیرون نیایند و عقب و بسرعت طعام تناول نکنند و سکنجبین عنصلی عظیم المنفعت است و همچنین طبیخ زوفای خشک
چون در زمستان سکنجبین عنصلی و در تابستان شربت افسنتین استعمال نمایند صاحب کامل گوید سزاوار است که صاحب این مرض از جمیع اطعمه سوداویه
و سوداویه مثل لحوم بقر و تیوس و حرفان و خنازیر و ماهی و بهطات و سموک و کمات و فطر و نان فطیر و مانند آن و جمیع فواکه رطب مثل شفتالو و خربزه اجتناب نماید و ایضاً از ثوم
و عدس و سداب و غیره که در قول مسیحی گذشت که این همه امتلای سر از بخار ردی میکنند و از جماع و کثرت دخول حمام و شرب آب سرد و شم روایح بد بو مثل جاوشیر و سکبینج
و جند بیدستر و کبریت و قطران و مانند آن که صبح و شهوت علت اند و تقاریم نوبت او میکنند حذر نمایند و شمیدن مرزنجوش و نمام و پودینه و فاوانیا و فنجنکشت آنرا نافع ست
و غذا آن که صنعت او و تخمیر و نمک و نضج محکم باشد و اگر آرد او به آب مطبوخ شونیز خشک سرشته باشند نافع بود زیرا که منع بخارات متصاعد بسوی دماغ میکند و تا نخورش او
لحوم طیر لطیف مثل تیهو و دراج و تیهو و ماهی رضراضی مملح و کبر مخلل و چقندر طیب بسرکه و مری زیت و کرویا و سرکه اشترغاز و سرکه عنصل باشد و نان مبلول بشراب
کهنه کمتر غذا باشد بخورند و از فواکه مویز و انجیر و پسته و بلوط بخورند و بعده ماهی شکر دهند تا ول شکر طبرزد و فانیذ سکری و جوارش سکر و مانند آن کنند و ریاضت قویه مثل سواری
اسپ و تحریک تیر و میدان و لعب چوگان قبل غذا استعمال نمایند و اندک استراحت کنند و حمام معتدل الحرارة استعمال نمایند و غمز اطراف و دلک جید کنند بعد حمام طرق

نمایند و بعضی قدما گفته اند که صاحب صرع را اندک عاقرقرحا بو یانند پس اگر عطسه آید امید صحت او دارند چرچاقی و ابلاقی و غیر آن میپوسند که نگاه کردن اندر چیزهای
متحرک و گردان و بر چشمهٔ آب روان و اشیای شفاف و براق و آتش و خوردن شیرینی های سخت شیرین و طعامهای سخت چرب و گوشت اسپ و شتر و گوزن و جانور لاغر و پیر
و قدید و شیر جمیع حیوانات و لبنیات قاطبةً و هرچه از شیر سازند مانند ماست و پنیر و شیر برنج ضرر دارد و اگر بادرنجبویه و اندکی کشنیز در طعام او بیزند سود دارد
و اگر حقنه ریزند و آبهای کامه و روغن زیتون و مثل اچار بسازند و پیش از طعام بخورند طبع را نرم کند و بدین سبب نافع بود و انیسون و کرویا و دارچینی اخلاط را از دماغ
فرود آرد و از زرگرها باد و از ابول بیرون آرد و بوی چیزی سوخته و بوی قیر و کندر و شاخ بز سوخته و جاوه و بار و ریان دارد و اگر گوشت بز بسیار خورند بیم بود که
صرع تولد کند و اگر ناگاه خبری بشنود که از آن اندگین شود یا بترسد در صرع افتد و از سیب و جوز و بیضهٔ مرغ و جرجیر و از دویدن و استنشاق و خواندن بسیار خصوص تا آواز بلند
احتراز نمایند انطاکی گوید که حجامت ساق در دموی نمایند مطلقاً بعد فصد صافن کنند اگر مرض عضوی باشد ابتدا العلاج او نمایند پس تنقیهٔ بدن یا دماغ کنند اگر آن
حصول باشد و با ستعاده مطلقاً و از جمیع مبخرات و مغلظات منع نمایند و انچه منع بخار کند مثل کشنیز و امرود و به دهند و بعد … تریاق الذهب امر کنند تعلیق زمرد و شرب آن
و پوشیدن انگشتری و زنجیر و دست … سم خر ساخته … بدان هر سال نافع و این معجون از اختیارات مجرب است اسطوخودوس کشنیز خشک هر واحد
ده درم سداب هفت درم غاریقون پنج درم خاکستر سم خر چهار درم خون خروس و زهرهٔ آن و مرارهٔ گوسفند و بزرالبنج هر واحد دو درم زمرد عنبر مشک هر واحد
نیم درم و شکر مقوم بگلاب بسرشند شربتی از آن یک مثقال بطبیخ افتیمون یا آب … در خواص آمده که فادانیا و سداب و دماغ هدهد و دم موش صحرائی هندی
همه یا بعض آن اگر تعلیق نمایند صرع را منع کند و از خواص مکتومه است که هرگاه ماه و آفتاب در برج سرطان یا اسد مجتمع شوند و طالع زهره باشد از طلا و نقره یا بعض
هر واحد مثقالی صفحه ساخته و بهمان ساعت مذکور صورتی از شیر که در گردن او مار باشد و بر سر او شخصی که در دست او ماری بود نقش کنند حامل آن اصلا
صرع نکند و صرع سببی انبیز عارض میشود و علاجش تسهیل طبع … مخلول در شراب … و در باطن … طبیخ سازند … نوشانند

نسخهٔ معجون ابن العباس

علاج صرع سببی

علاج کلی صرع دماغی

شیخ میفرماید که در صرع دماغی اولی استفراغ بحبرتق و مانند آن و شحم حنظل و اسطوخودوس و ایارج و طبیخ غاریقون است هر سال بعد سه سال تمام سال و صرع از هر خلط که باشد
اگر غلبهٔ خون دریافت شود فصد کنند و اگر امتلا زیاده بود قیفال بین یکبار بکشایند … حاجت خون گیرند خصوصاً وقت ربیع و بعد چند روز رگ زیر زبان بکشایند و در
برای جذب ماده از دماغ بر قفا حجامت کنند خصوصاً اگر خوف کثرت برودت دماغ و ضعف آن مانع نباشد و گاهی احتیاج بفصد مکرر افتد بعد یک هفته بالجمله بعد از فصد یک هفته
رعایت … سه سال مشروبات تقویه قوی از قنطوریون و شحم حنظل و تخم سداب و غیر آن نمایند و بآسایش دهند بعده اگر حاجت باخراج خون افتد فصد صافن یا حجامت ساق کنند
و حجامت مؤخر سر و میان کتفین نافع و بازحمت دهند پس از سه سال آورند و همواره تا حصول صحت پس استفراغ یک هفته استنشاق … بعد ازین غرغره و عطوسات و غیره … خاص
دماغ استعمال کنند و چون … آب مرزنجوش سعوط کنند نافع بود و بعد از آن تدابیر تبدیل مزاج دماغ بمقویات نمایند از … خردل مانند آن نمایند و سداب
بویانند و واجب است که مسخنات و مبدلات مزاج دفعةً بعمل نیارند بلکه بتدریج استعمال کنند و اگر ازین ضرر و انفعال … پیدا آید رخصت دهند و بقول مسیحی در صرع دماغی
سه سال بحسب قوت … تکرار نمایند و تلطیف تدبیر کنند و … فادانیا … و گویند که طلای روغن … بر سر کنند … بر سر و منخرین و کذا ضماد بابونه و تخم کرفس ساییده
آب عسل خوب پخته مثل مرهم ساخته بر سر کنند … روغن … یا فوج و یا روغن حرمل بر فقرات پشت و دیگر ضمادات که در علاج صرع
اطرافی خواهد آمد دریجا مفید بود و غذای محمود مثل شوربای مرغ و کباب آن با نان خشکه و بلا در مرغ و لوه و دراج بخورانند و بعد طعام بمعاجین مقوی دماغ

ور روغن آجر و تخم بادروج و بقله او واشنه و حباو شیرودج و روغن بلسان کاشم هر واحد نافع و کذا اغاریقون تنها و سکنجبین عنصلی سه سولومات از ان بجلاب و کذا ابتدا قبل
بکباو قیه بشراب تا سی روز و کذا طبیخ بیخ و برگ سماق و بشراب کذا ابرگاو یک مثقال العسل تا سی روز و کذا سکبینج تنها و با صمغ بطم و فقاح اذخر حب ساخته و کذا بیخ فاشرا هر روز
یک مثقال تنها و بشراب و کذا کرم بیضا هر روز دو درم تا سی روز متواتر بشراب و کذا قلوب کرم سوداد را اول طلوع آن سوده و کذا سرکه عنصل و سکنجبین آن و بصل مشوی بعسل
یا سکنجبین عسلی سرشته یک مثقال و کذا فاوانیا و تخم او نیم دانگ با آب یا دو درم از ان سائیده بگلقند عسلی سرشته و کذا اقردمانا دو درم و کذا لادن پنج دانگ بسکنجبین عنصلی
و کذا تخم حندقوقا و با آب العسل و یا بلادر مطبوخ و کذا تریاق فاروق بطبیخ صعتر و با نجواه و زیره و کذا زراوند مدحرج با آب سرد و کذا خربق سفید یک نیم درم با سیعون نیم درم
و سقمونیا سدس درم و کذا بیخ انجوان مثقال هر روز و ره طبیخ فاوانیا سی روز متواتر و یا هر روز دو درم بشراب ریحانی بست و پنج روز متوالی و کذا اقاقلی کبا ر دو درم و کذا اقاقلا ضعفا
بسکنجبین و کذا قنطوریون دقیق تنها و با سداب خوددوس و کذا ابرگ قسطرن با آب گرم یا بشراب بست یک روز و کذا اشقیطرج و زرنباد و جنطیانا و تخم بادروج واشق یک مثقال
و قسط و افسنتین و هلیله کابلی هر واحد بعسل خوردن و کذا بنگ ده درم و کذا زهره باز با سکنجبین عسلی و کذا تخم فنجنکشت با آب و کذا ریوند چینی دو درم هر روز تا مدت بست و پنج روز
متواتر و کذا خولنجان دو درم دائم و کذا ارجینی با آب و کذا حرمل سه من در ده رطل شراب کهنه جوشانیده تا ربع بماند هر روز ده درم ازان نوشیدن عجیب ست و کذا
روغن حرمل با آب مرزنجوش و کذا حرمل ده درم در یک رطل آب جوشانیده تا پنجاه درم باقی ماند هر روز ده درم ازان نوشیدن و کذا حلتیت سوم حصه بلع کردن
و یا تنها و کذا روغن عاقرقرحا هر روز نیم درم تا یازده یوم نوشیدن و کذا حب بلسان یک مثقال خوردن و ضماد و شرب او ندطویل یا میعه سائله یا بنگ یا اشق و سعوط
آب سداب یا حلتیت با آب مرزنجوش یا با آب سلق و یا قاقله کبار و یا کبریت بقدر حبه بشیر دختر یا بروغن بادام یا بروغن سداب و یا آب شانا نک یعنی برنوف و یا دهنج سوده
بمشک آمیخته سه حبه یا زهره سمانی با آب مرزنجوش و یا روغن عاقرقرحا و یا روغن تخم فاوانیا و مشک و زعفران و آب سداب همه بقدر نیم درم چند بار و یا آب برنوف
و روغن حب عود صلیب ابوسهل گوید که اگر خلط بلغمی باشد تنقیه بدن بسبب قوقایا و حب ایطریفیقون کنند و این حب نیز نافع ست شحم حنظل اسطوخودوس چهار بیاتر هر واحد
یک جزو ایارج فیقرا چهار جزو غاریقون دو جزو تربد پنج جزو و منفعت شاه تربد تر بسوسش غلام ست چون در یک شربت آن نیم درم افتیمون دو دانگ شحم حنظل آمیزند و همچنین ایارج
جالینوس سه درم و لوغاذیا چون مطبوخ هلیله سیاه و افتیمون و بسفایج و سورنجان و نمک هندی و اسطوخودوس بخورند و بعد استعمال این اشیای مسهله غرغره بچیزی منقطع
و منقی فضول غلیظه لزجه اولا فاوانیا استعمال نمایند مثل ایارج فیقرا در سرکه عنصل حل کرده و همچنین غرغره ای خشک و عاقرقرحا و پوست بیخ کبر و دهان اندک تنقی استعمال
بدین طور که اطعمه مالحه و شیرین بخورند تا آنکه از طعام و شراب ممتلی شوند و تربکه و آن خربق خلانیده باشند خورده قی کنند و ریاضت و تدبیر ملطف و معاجین منقی مبدل
مزاج مثل شرودیطوس و ایارج روفس و معجون هرمس استعمال نمایند و آن معجون که اثمر لعل آرند و نسخه آن همان دوای قرص سابل ست که در علاج کلی در قول شیخ گذشت
لیکن در پنجا وزن حب الغار چهار مثقال و بیخ فاوانیا سه مثقال و جندبیدستر دو مثقال ست باقی بدستور رب العسل یا سکنجبین عنصلی بخورند و عاقرقرحا عظیم المنفعت است
چون تنها سوده بعسل آمیخته و بهر اندک مدت یک لعقه ازان با آب گرم بخورند و یا این معجون استعمال نمایند عاقرقرحا سیسالیوس اسطوخودوس هر واحد ده جزو
غاریقون پنج جزو اقردمانا حلتیت خوشبو زراوند مدحرج هر واحد دو جزو و نیم بعسل سرشته هر روز یک درم بخورند و تریاق اربعه در تبدیل مزاج او بسیار نافع ست چون
در ایام زمستان و خریف بطبیخ زوفای خشک و سکنجبین عنصلی آنرا بخورند و گاهی این معجون نیز استعمال کرده میشود و مفید می افتد و تبدیل مزاج میکند وج زوفای خشک عاقرقرحا
هر واحد هشت جزو اسطوخودوس غاریقون سنبل الطیب هر واحد چهار جزو آب عنصل تر بعسل قوام نموده ادویه بدان سرشند ابوعلی مینویسد که در صرع بلغمی افضل چیزی که بدان
استفراغ کنند ایارج شحم حنظل و ایارج هرمس ست استعمال او هر روز بقدر نیم درم صبح و نیم درم شب عظیم النفع ست و اگر با بلغم امتلای خون باید فصد نیز کنند
که در علاج کلی صرع دماغی مسطور شده بکار برند و همچنین تنقیه ماده از تربد و غاریقون و اسطوخودوس و ایارج روفس خاصه نافع ست قرشی و سدید و خضر مینویسند
که بعد نضج تام و تفتیح مجاری و مسالک مثل سکنجبین عسلی و شربت اسطوخودوس اولا تنقیه بدن پس تنقیه دماغ از بلغم بحب ایارج یا حب قوقایا و یا ایارج لوغاذیا کنند و یا
دوای مسهل از شحم حنظل و سقمونیا و نمک هندی و کتیرا و مقل ازرق هر واحد ربع درم اسطوخودوس مثقال غاریقون نیم درم هلیله کابلی و سیاه و ایارج فیقرا هر یک
ربع درم دهند اگر قوت قوی و زمانه ربیع یا خریف باشد و یا این معجون بسبب بد دهند هلیله کابلی زرد و بلیله و آمله و اسطوخودوس هر واحد ده درم عود صلیب پنج درم

عاقرقرحا ستہ درم کوفتہ بیختہ با مویز منقی یک رطل سرشتہ شربتی پنج درم و یا اطریفل صغیر دہ درم مقوی یا ایارج فیقرا و اسطوخودوس و غاریقون ہر واحد یک درم مقل ازرق
و کتیرا ہر واحد ربع درم بخورانند و ہنگام ضعف قوت مقدار این ادویہ کم کنند و شربت سکنجبین عنصلی نافع ست گویند کہ آن در چہل روز شفا می بخشد و شربت اسطوخودوس مقوی دماغ
مقوی آنست و این معجون سیسالیوس در صرع مجرب النفع ست چون ہر روز یک مثقال بخورند و بعد آن جلنجبین با آب گرم بالیدہ بنوشند سیسالیوس سہ مثقال حب الغار
زراوند دحرج فاوانیا دلتیت حلیب حب بلسان ہر واحد دو مثقال جند بیدستر قرص اسقیل ہر واحد یک مثقال العسل کف گرفتہ بسرشتہ و اگر بعد این سکنجبین عنصلی بنوشند
ابلغ و انفع بود و نگاہ بعد تنقیہ احتیاج بہ تنقیہ نفس دماغ از فضول باقی مثل سعوطات و عطوسات و شمومات می افتد و این سعوط خفیف ست بگیرند بندق ہندی یک ربع درم
و در آب چقندر حل کردہ استعمال کنند و این سعوط قوی تر از آن ست صبر و عصارۂ قثاء الحمار ہر واحد ربع درم بماء العسل استعمال نمایند و واجب ست کہ عقب سعوطات روغن گل
نیم گرم در بینی چکانند تا خراش و قروح در بینی پیدا نکند و گاہ بعد تنقیہ حاجت بہ تبدیل مزاج مثل تریاق کبیر یا معجون فلاسفہ یا مثرودیطوس و شمیم مثل سعد
و مشک و عنبر میشود و اگر سوء مزاج بارد مستحکم باقی بود و از جنبرات عود و غیرہ اشیای مذکورہ کہ سابق مذکور شد بہرہ نمایند صاحب کامل گوید کہ اگر خلط بلغمی غالب باشد
باید کہ تنقیہ بدن باستعمال قی با دویہ مقطع و ملطف بلغم کنند لاسیما اگر بلغم محتقن در معدہ باشد و قی بآبی کنند کہ در آن ترب و شبت و بورہ جوشانیدہ باشند
با سکنجبین عسلی و قبل از دورہ بعمل آرند بعد از آن حب اصطمخیقون و حب ایارج بعدہ ایارج لوغاذیا یا آب مطبوخ سیسالیوس و اسطوخودوس و فاوانیا بدہند و غرغرہ
با ایارج فیقرا دہ یا اندکی خردل و فاو سکنجبین عسلی و عنصلی کنند و ایضاً این معجون کہ از قبیل ایارجات ست در مرض عجیب النفع ست بدہند و نسخۂ او ہمانست کہ در
قرص اسقیل ست و در علاج کلی صرع در قول شیخ گذشت ہر روز یک مثقال از آن با سکنجبین عنصلی دہ درم بدہند و اگر در ہر ہفتہ عاقرقرحا بدہند بطوریکہ در قول
صاحب خلاصہ مسطور شد انتفاع یابند و این دوا نافع صرع ست حب الغار و فلفل سفید و تربد و فرفیون و خربق سیاہ ہمہ مساوی جزو کوفتہ بقدر یک درم
گرفتہ در حنظل کاویدہ شحم او دور کردہ پر نمایند و جای آن گل حکمت بر گردہ در تنور یکہ خاکستر گرم باشد یک شبانہ روز بدارند و صبح بپارچہ باریک صاف کردہ بنوشند و اگر مرض
عود کند امر بحجامت نقرہ کنند و ایارجات کبار مثل لوغاذیا و ایارج روفس دہند و آیضاً در این باب مثرودیطوس و تریاق کبیر نافع ست اگر یکی از این ہر دو بقدر حاجت بدہند
و ایضاً صاحب این مرض را این دوا بدہند غاریقون یک مثقال زراوند دحرج پنج قیراط سیسالیوس نیم مثقال ہمہ را سودہ شکر طبرزد برابر آمیختہ با آب نیم گرم بخورند
کہ بلغم محدث این مرض را اسہال برآرد ابن ہبۃ اللہ گوید کہ اگر خلط فاعل صرع بارد باشد اسہال بہ حب قوقایا کنند و تلطیف تدبیر نمایند و سکنجبین عسلی بنوشانند
و جلنجبین بخورانند و غذا نخود آب دہند و اگر قوت ضعیف باشد لحم حیوان خفیف قلیل الرطوبۃ کثیر الحرکۃ مثل عصافیر و دراج و مخالیف شفانین بدہند و بحرکت معتدل
امر نمایند و شراب ریحانی بنوشانند و تقلیل غذا کنند و نشوق فلفل و کندش و مشک بعمل آرند و از بقول باردہ و اغذیۂ باردہ خوف نمایند و طبیخ مرزنجوش و بودینہ
و صعتر بر سر ریزند و فاوانیا نشوق کنند و در گردن آویزند جبر جیانی و ایلاقی میفرمایند کہ استفراغ بحب اصطمخیقون باید کرد و اگر ہر شب بمقدار دو دانگ ایارج فیقرا
بخورند صواب باشد و اگر ہر سہ شب یک درم خوردہ شود ہم صواب باشد و این حب غاریقون در صرع دماغی نافع ترین چیزہا ست ایارج فیقرا غاریقون ہر یک یک درم
شحم حنظل دو دانگ خربق سیاہ سقمونیا مقل ہر یک دانگی و نیم حسب دستور حب بسازند و این یک شربت ست و ایارج لوغاذیا و ایارج روفس و ایارج جالینوس نافع باشد
و از معاجین کبار مثرودیطوس و معجون ہرمس سود دارد و این سہ اقیون سکبینج دو دانگ شحم حنظل با یک شربت مثرودیطوس سرشتہ بدہند و اگر نیم دانگ افتیمون نیز افزایند
صواب باشد ابن الیاس گوید کہ تنقیۂ دماغ و بدن بحب ایارج و حب صبر و مطبوخ تربد و حقنۂ قوی کنند و ہر صبح جلاب از بادیان و انیسون و بادر نجبویہ ہر یک دو درم
و گلقند دہ درم بنوشانند و غذا نخود آب بشیرۂ مغز قرطم و اندکی دار چینی دہند و بعد ظہور نضج در قار درہ تنقیہ بدن باین حب کنند ایارج فیقرا یک درم تربد و بسفایج و صبر سقوطری
ہر یک نیم مثقال انیسون و حب النیل ہر یک نیم درم شحم حنظل و نمک ہندی ہر یک ربع مثقال مقل و کتیرا ہر یک دو دانگ کوفتہ بیختہ بآب بادیان سرشتہ حبہا سازند
و با حب بقوقایا و یا حب اصطمخیقون نمایند و در تلطیف تدبیر مبالغہ کنند و از غذا بر نخود آب و گوشت دراج و ماکیان اکتفا نمایند و جندبیدستر در روغن
حل کردہ سعوط کنند و تعدیل مزاج بتریاق اربعہ نمایند و تناول مثرودیطوس یا معجون سیسالیوس کنند و نسخۂ آن در قول ابن سہل گذشت لیکن در نسخۂ عنصل
عسل سکنجبین عنصلی معمول از آب عنصل ست شربت یک مثقال سکنجبین داہی میدہند کہ ہر روز جلاب از بادیان و سیسالیوس ہر یک دو درم و گلقند پانزدہ درم

نسخۂ معجون سیسالیوس

نسخۂ حب غاریقون

بجوشانند و غذا امروزه نخود بکبوتر و مغز قرطم و دارچینی و سداب بعد نضج بحب ایارج تنقیه کنند و یا باین حب و نسخه این همان ست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا
وزن ایارج یک مثقال و تربد و روغن بادام چرب کرده یک درم و صبر مثقال و کتیرا دو دانگ و نمک نیم درم و انیسون یک درم ست و این حقنه برای آن مناسب ست بسفایج
اقلیدی الملک هر یک پنج درم شبت یا مشت بادیان تخم سداب هر یکی ده درم بورق تربد سفید هر یکی درم شکر پانزده درم روغن کنجد پنج درم حسب رسم مرتب کرده
بعمل آرند و چون بسبب سیسالیوس که در علاج کلی صرع بقول شیخ گذشت اکثر انواع صرع خصوصاً بلغمی را نافع ست و یا سیسالیوس عاقرقرحا حلتیت نانخواه راوند مدحرج هر واحد
یک درم کوفته بیخته بسرشند بدان سکنجبین عنصلی آمیز نمایند شربتی یک مثقال و بعضی درین نسخه کمونی اشراس ست ده درم زیاده کرده اند ابن نوح گوید که طبیخ زوفا برای او نیکو ست
و بدان خلقی کثیر ازین علت صحت یافته زیرا که طبیخ خلط غلیظ را میکند و خلط غلیظ که در معده و صدر متولد شود دفع می نماید و دران قوت ست که بدان تنقیه رطوبات میکنند
یکی تنقیه جلا دوم تلیین شکم سوم ادرار لیکن در زمستان استعمال کنند و اگر تابستان باشد شربت افتیمون سکنجبین عنصلی دهند و چون بدین تدبیر اخلاط تلطیف پذیرد
اسهال مقوا اثر کنند یا بقوقایا یا غاریقون و افضل ازان این حب ست و نسخه او همان ست که در قول ابو سهل گذشت لیکن درینجا وزن غاریقون شش درم و تربد
هفت درم ست شربت از دو تا سه درم و انفع اشیا برای ایشان این ست که در یک شربت ستر و دیطوس با دو دانگ شحم حنظل و دو دانگ افتیمون بخورانند که باین خلقی بسیار شفا یافته
و اگر فائده نکند ایارج جالینوس و لوغاذیا دهند و غرغره بطبیخ زوفا و خردل و عاقرقرحا و پوست بیخ کبر و صعتر و مری نبطی کنند و قوی تر ازین آنست که در یک رطل سکنجبین عنصلی ده درم
خردل سوده آمیخته غرغره سازند و در هر اندک ایام قی استعمال نمایند تا معده نظیف تر گردد و غذا دراج و حجل و تیهو و قلایا و مطنجنات لحم میش جوان دهند و اگر سوء هضم ظاهر شود
فلفل و دارچینی و مانند آن دهند و بهترین اشربه برای ایشان سکنجبین عسلی و شربت افتیمون ست و هرمس ذکر کرده که باین معجون صرع زائل میشود سیسالیوس حب الغار هر یک
سه درم زراوند مدحرج فاوانیا هر یکی دو درم جند بیدستر قردمانا حلتیت خوشبو غاریقون عنصل بریان هر یک یک درم همه را در سرکه خمر لت کرده بعسل کف گرفته یا بسکنجبین عنصلی
بسرشند و ثابت گفته که تدبیر صرع آنست که تبدیل مزاج بمعجون نجاح کنند و بهتر ازان تریاق ثمانیه و تریاق اربعه است هر روز یک مثقال بخورند و مداومت شربت
سکنجبین عنصلی کنند و این معجون نیز تبدیل مزاج کند وج اسطوخودوس هر یک ده درم فلفل زنجبیل سنبل هر یک پنج درم غاریقون دو درم و نیم آب عنصل تر افشرده مثل او
عسل انداخته بقوام آرند و ادویه بسرشند هر روز بقدر بندقه بخورند و ادرار بول درین علت نافع ست و علی بن زین گوید که صرع به نمیشود و قول در علاجش فضول ست بعده گفته که
این رو اصح و انفع ست بگیرند حرمل صد درم و در بول بزگاو سرخ سه روز تر کرده بول را بریزند و حرمل را در آفتاب خشک کنند و کوفته بیخته بگیرند اهل برج هر یک پنجاه درم
و بگیرند جاوشیر صد درم و در بول بزگاو سرخ یک شبانه روز تر کنند پس بدست خوب بمالند و صاف نموده ادویه بدان بسرشند و در ظرف آبگینه کرده در آفتاب چهل روز
بدارند و هر روز حرکت دهند یک بار یا دو بار و هر گاه بول خشک شود دیگر اندازند بعد ازان سه درم با آب نیم گرم تا دو هفته بخورند و آهرن گوید که صاحب صرع را این شیافه نافع ست
تخم کرفس تخم حرجیر هر یک چهار درم نمک سکبینج هر یک پنج درم کوفته بعسل شیافه ساخته بردارند و اگر صرع کهنه گردد باید که بر سر و صدغین و قفا داغ نهند طبری میگوید که اگر
صرع از اجتماع فضول در جمیع بدن بود و اختصاص براس بدان باشد علاجش وضع محاجم بر ساقین اولاً و بستن ساقین و مالیدن قدمین و تضمید آنها باین ضماد ست خردل سیاه
پنجاه درم عنصل غیر بریان صد درم مویزکوهی پنجاه درم همه را باریک سوده بسرکه عنصل آمیخته بر ساقین و قدمین ضماد نمایند بعد ازان فصد قیفال و اکحل کنند پس ازان
حقنهای مذکوره در امراض بارده تنقیه کنند بعده این حب بخورانند شیطرج هندی اسارون هندی هر واحد یک درم ایارج فیقرا دو درم سوده حب ساخته سه درم بدهند
و دو یا سه شربت این بخورانند پس غرغره بعاقرقرحا و میویزج و خردل و ایارج فیقرا و مانند آن بمتصل سازند و کندش و صبر و شونیز سوده عطسه آرند و تلطیف تدبیر او بسیار کنند
و این نوع صرع معروف ست که اختلال میکند و گاهی صاحب این نوع را این حب بخورانند بگیرند ایارج فیقرا و خربق سیاه هر واحد یک درم جاوشیر دو ثلث درم زوفای خشک
و غاریقون هر یک نیم درم همه را کوفته بیخته با این سرکه بسرشند بگیرند سرکه کهنه صد درم و یک درم کندش یک درم لبان کوفته دران انداخته بجوشانند تا آنکه سی درم بماند
صاف نموده ادویه بدان سرشته حبها کوچک بسازند و به بیمار تا سه مثقال بخورند و اگر قوت و مزاج مریض احتمال کند خورانیدن صحت می بخشد و این علت مسموم ست کسی که
سن او از چهل تجاوز کند ازان به نمیشود مگر در نادر و روفس ذکر کرده که پیری مصروع را علاج کردم و آنرا مرض عظیم مشرف بتلف آن بهم رسید بعده بمرضی حار از
[illegible] باقی ماند بعده ازان مرض صحت یافت و صرع او زائل شد و از نوادر علاج صرع تعلیق فاوانیا در گردن مصروع ست و بعضی

قدر ما ذکر کرده اند که خربق سیاه و سقمونیا اگر از مقدار شربتی که بمزاج شارب ولائق بود زیاده کنند صرع حل کنند با اول مجلس اسهال خارج شود و شخصی از تلامذه بختیشوع این شربت برای
حل این مرض ترکیب داده بکار برند تربد و غاریقون و صبر و هلیله سیاه و قنطوریون و چندان بجوشانند که مهرا گردد پس آب آن صاف کرده شکر و عسل بر آن انداخته بقوام شربت آرند
و از ده درم تا بست درم بنوشانند که صرع را حل کند و نفع بخشد گیلانی مینویسد که حکما اسهال و تنقیه دماغ باین حب نموده اند ایارج فیقرا یک درم شحم حنظل یک دانگ نیم
سقمونیا سدس درم اسطوخودوس نیم درم به آب حب سازند و این یک شربت است و اینکه ثابت بن قره وصف آن کرده بنوشانند پوست هلیله زرد ده درم هلیله کابلی پنج درم
بسفایج کوفته سه درم اسطوخودوس چهار درم افتیمون هشت درم هلیله و بسفایج را در شش رطل آب بجوشانند تا آنکه نیم رطل باقی ماند بعد صاف کرده و در آن داخل کرده بجوشانند تا یک رطل باقی ماند
پس مالیده صاف نموده دو ساعت پیش از این اندر آخر روز بنوشند شحم حنظل ربع درم غاریقون ثلث درم ایارج فیقرا نیم درم خربق سیاه یک دانگ کوفته بیخته بعسل سرشته و ثلث درم
بخورند و باید که دوای مسهل بعد نضج خلط و تلطیف آن بتلطیف تدبیر بنوشانند و سکنجبین عسلی و عنصلی تنها یا با گلقند عسلی بهایشان دهند و جذب ماده باسفل به بستن اطراف و نهادن آن
در آبهای محلله و بوضع محاجم و دلک و غمز کنند و تقویت راس بمثل روغن ورد و سوسن و یاسمین کنند و غذا مزورهٔ زیرباج و آنچه در قول ابن هبة الله گذشت بدهند و
دارچینی و کرویا و انیسون و اندک شونیز در اغذیهٔ ایشان داخل کنند و امر بتقلیل غذا نمایند و بعد اسهال معاجین مبدل مزاج بمثل تریاق الافاعی یا تریاق اربعه استعمال کنند در
ایام خریف و شتا و ربیع بر ناشتا بخورانند و تریاق و ثمانیه نیز بسیار نافع است و مداومت شرب سکنجبین عنصلی تنها یا بطبیخ زوفای خشک و صعتر و انیسون نمایند که از آن نفع بین
ظاهر میشود بهر آنکه چالیطوبت است و چون تنقیه بدن کرده شود قصد تنقیه سر کنند و امر بغرغره کنند بچیزیکه جلب رطوبات بلغمی از سر کند بمثل سکنجبین و اقوی از آن مری نبطی است
و آنچه در قول ابن نفیس گذشت و نشوق که در قول ابن هبة الله مسطور شد بعمل آرند و سداب و فنجنکشت و پودینه و فاوانیا بویند و پرهیز از اشیای مضره مسطوره سابق کنند

علاج صرع دماغی سوداوی

بعد نضج ماده از منضج سودا جهت تنقیه مسهل سودا و حب افتیمون دهند و بقول حکیم علی شریف در منضج که به صرع بلغمی گذشت بادرنجبویه و افسنتین گل سرخ تخم خربزه گل بنفشه
برگ حماما افزوده روز مسهل با اضافه افتیمون و بسفایج مسهل دهند و بقول شیخ بهر اسهال سودا مطبوخ افتیمون و ترکیبات خربق و حجر لاجورد و حجر ارمنی و اسطوخودوس و بسفایج
و هلیلجات مناسب و بقول قرشی اطریفل صغیر مقوی با ایارج فیقرا و حجر ارمنی و لاجورد مغسول هر یک ربع درم خوردن و از بسفایج و اسطوخودوس و افتیمون هر یک درم حجر ارمنی و لاجورد
هر دو مغسول ایارج فیقرا هر کدام نیم درم سقمونیا کثیرا رب السوس مقل شحم حنظل هر واحد ربع درم کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده حبهای کبار ساخته استعمال کردن نیز منقی سودا است
و مسیحی گوید که ماده سوداوی تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون و هلیله کابلی و شاهتره و اسطوخودوس و ایارج فیقرا و تربد کنند و حب بیاض حکیم اکمل خان و اطریفل
اسطوخودوسی علوی خان که منقی بلغم و سودا هست نیز برای صرع سوداوی و بلغمی نافع و اگر در خون کثرت یابند فصد اکحل کنند و بشرطیکه در مالیخولیا گذشت خون برآرند و بعد
فصد یک هفته آسایش داده مسهل و مطبوخ افتیمون استعمال نمایند و ماء الجبن دهند و بگلاب و صندل انشوق سازند و شربت سیب و سکنجبین ساده در بعض اوقات بنوشانند
و اگر سودا با بلغم مرکب باشد حب بنسخهٔ کامل الصناعه که در صرع اطرافی خواهد آمد بدهند و بعده عاقرقرحا و مویزج مقشر خردل جوشانیده صاف نموده آب پنج داخل نموده غرغره کنند
بالجمله بعد از تنقیه دوا المسک حار یا مفرح جالینوس و دیگر معاجین مناسبه بمثل معجون نجاح و معجون مجرب نجم الدین و اطریفل زبیبی و سفوف راوند بنسخهٔ شیخ بدهند
و شربت بادرنجبویه ده درم بتریاق اربعه یک مثقال ایام متوالی بنوشند و روغنهای گرم لطیف چون روغن بابونه و سداب و خیری استعمال نمایند و از امتلا منع کنند
و اغذیه مرطب مولد خلط محمود مثل شوربای چرب گوشت چوزه مرغ و ماکیان فربه و گوشت بره و دراج و تیهو دهند و کاهو و کاسنی خورانند و دلک و استحمام و ریاضت
معتدل کنند و تقویت دماغ بمشمومات خوشبو چون مشک و عنبر و گلاب و گل بابونه و غالیه فرمایند و بمغز ساق اشتر و روغن گل بر قفا و صدغین و سینه تمریخ نمایند و عطوسات
مثل مشک و جندبیدستر و شونیز و نطولات ملطفه مانند بابونه و شبت و مرزنجوش و اکلیل استعمال نمایند و فاوانیا سوده در بینی دمند که در صرع سوداوی و بلغمی مفید
و از اغذیه مولد سودا مثل عدس و بادنجان و پنیر و لحم بقر و قدید پرهیزند و از استعمال ادویه موصوفه در صرع بلغمی حذر کنند مجوسی گوید که اگر این علت از مره سودا باشد
باید که صاحب آنرا مطبوخ افتیمون و غاریقون مقوی بصبر و خربق سیاه بنوشانند و حب اسطوخودوس و اطریفل زبیب دهند و در بعض اوقات ایارج مجبر بعسل و ایارج روفس
بدهند و اکثر تدبیر موافق ارباب مالیخولیا نمایند خجندی مینویسد که هر روز مطبوخ بادرنجبویه گاوزبان اصل السوس هر یک درم افتیمون نیم درم باگلقند پانزده درم

وتسخین عضو و تفریج وغیره مذکور شد بعمل آرند و نوشیدن دو درم تا سه درم روغن بید انجیر مرکب بماء الاصول و طلای او بر سر و بر عضو علیل برای تسخین راس از مجربات حکیم عابد
سرهندی است و معجون فیقرا ایرج در صرع شرکی معمول است و ضماد تافسیا دو مثقال جند بید ستر سه مثقال فرفیون یک مثقال موم هشت مثقال زیت بقدر کفایت مثل مرهم ساخته
بر عضو یکه ماده صرع از آن صعود میکند و در صرع دماغی بر سر وکذا لطوخ آن عضو با کتمکت سوده و در صرع دماغی ضماد وی بر سر نافع است و در صرع لسعی هرچه در باب
تدبیر سموم خواهد آمد استعمال نمایند و بادیان دو درم گلقند ده درم جوشانیده صاف نموده تریاق اربعه یک مثقال دران حل کرده دادن نیز سودمند است غذا نخود آب
بشیره مغز قرطم دهند **اقوال حکما** شیخ از جالینوس نقل کرده در صرع که سبب ارتفاع بخار از پای باشد چون قبل از نوبت ساق را بر رباط قوی بربندند صرع را منع کند
یا خفیف گرداند و بعضی بر زیر انگشت و بعضی بر انگشت دیگر که از آن بخار بر خیزد داغ می نهند و زائل میشود و ایضا او مینویسد صرع که از تصعد بخار بارد از عضوی باشد
بالای آن عضو هنگام نوبت بر بندند و استفراغ خلطی که در عضو باشد باید کرد یا باستفراغات معروفه اگر قوت استفراغات بسوی آن رسد یا بتفریج و تسییل زرد آب
در وقت سکون با دویه که قرحه کند و سیلان پیهم نماید و باحراق ماده بمثل طلای تافسیا یا فرفیون وغیر آن و گاهی در آن نوبت بدر رفته استعمال ذراریح و کبیکج و سرگین باز
و بلادر وغیره رسد و اگر احتیاج باشد [illegible] گوید که اگر سبب صعود بخار از بعض اطراف باشد باید که وقت نوبت قبل از ظهور آن فوق آن موضع
بر رباط محکم بربندند تا آنکه نوبت منقضی گردد و بعده آن موضع بخردل و تافسیا و فرفیون و عسل بلادر طلا نمایند و بگذارند تا آبله افتد و یا محاجم مص کنند و تا زمانی دراز
مندمل شدن ندهند و گاهی بسرگین کبوتر و شیر انجیر و اذان الفار راعی و شیطرج طلا میکنند مجوسی مینویسد که اگر حدوث این مرض بارتفاع بخار بارد یا لسع
از بعض اعضا بسوی سر باشد باید که صاحب او وقت احساس ارتفاع بخار آن عضو را بدستوری که مذکور شد بربندند و بادویه محمره مثل شیطرج و عاقرقرحا و فرفیون و ذراریح
ضماد کنند بعد از آنکه تنقیه بدن بحب اصطمخیقون وغیره حسب مقتضی بدن از بلغم و سودا کرده باشند و این حب همین عمل نماید بگیرند تربد سفید یک درم غاریقون چهار دانگ
بسفایج افتیمون هر واحد نیم مثقال صبر نیم درم خربق سیاه دو دانگ شحم حنظل دو دانگ همه را باریک سوده بآب بادرنجبویه سرشته حب سازند و خشک کرده از دو درم
و نیم تا سه درم بخورند و این حب تنقیه بدن از بلغم کند تربد دو درم حب النیل ایارج فیقرا هر واحد یک درم شحم حنظل نیم درم نمک نفطی دو دانگ باریک سائیده بآب
حبها سازند شربت دو نیم درم بآب نیم گرم و تا سه درم بحسب احتمال علیل طبری گوید که درین نوع صرع گاهی بخار بارد خلط از قدمین و ساقین و گاهی از غیر ساقین
مرتفع میشود و گاهی از جمیع بدن صعود میکند چون ضرر فیما عظیم گردد و علاجش این است که ابتدا به بستن ساقین از بالای موضع تصاعد خلط کنند بعده زیر موضعی که
بسته اند شرط زنند و بر آن محاجم نهند و تا زوال ایام معهوده صرع آن موضع را بسته دارند بعد از آن این مطبوخ نوشانند هلیله سیاه کابلی هر واحد پانزده درم بلیله آمله
شیر آمله هر واحد سه درم سنا اسطوخودوس قنطوریون [illegible] غافث هر واحد چهار درم افسنتین و حی افتیمون [illegible] بسفایج هر یک هفت درم تربد کوفته [illegible]
کماذریوس هر واحد سه درم ریوند کوفته دو درم جعده پنج درم مویز منقی بیست درم بدستور مطبوخ بپزند و صد درم یا بقدر قوت مریض از آن گرفته نیم درم غاریقون
و دو ثلث درم ایارج فیقرا و یک دانگ خربق سیاه کوفته بیخته بعسل سرشته دران مالیده نیم گرم بنوشانند و چون همه بیاشامند و پرهیز تام کنند و اغذیه ردیه ترک نمایند
بمزاج نظر کنند اگر متغیر نشود لزوم معجون مثرودیطوس یا ایارج ارکاغانیس هر کدام از اینها که خواهند در هر سه روز دو درم کنند بعده اگر قوت و تحمل استفراغ
زیاده تر ازین باشد فصد هر دو صافن نمایند و خون وافر بگیرند و در علاج این نوع استقصا نمی کنم زیرا که علاج صرع دماغی و معدی علاج این نوع نیز هست
و علاج مخصوص این نوع بستن ساقین و شرط او و وضع محاجم ست و بعضی اطبا گویند که ساقین بشگافند و از التحام منع کنند تا آنکه از ان زرد آب بسیار
جاری شود و اخلاط نازل گردد و از همین موضع سائل شود و بدانند که فائده شگافتن نزد کسی که قائل اجتماع اخلاط در جمیع بدن است همین طریق است مسعود گوید که اگر
سبب فاعل صرع ارتفاع ریح ردی از بعض اعضا باشد مبادرت باشد عضوی کنند که از ان بخار بسوی فوق مرتفع میشود و عسل بلادر و زیت بران عضو طلا کنند
تا قرحه گردد و بران شرط زنند و خردل بمالند و تنقیه بدن و تلطیف اخلاط کنند و اصلاح سوء مزاج بمعاجین ملطف اخلاط مثل تریاق و مثرودیطوس نمایند و تقلیل
غذا امر کنند جرجانی و ایلاقی مینویسند که اگر سبب صرع بخاری باشد که از عضوی بعید تر چون انگشت پای و دست مانند آن برآید پیش از وقت نوبت
برتر از ان موضع بعصابه سخت ببندند و چون وقت نوبت بگذرد پای یا دست که بخار از ان بخیزد اندر آب گرم نهند پس عصابه بگشایند آن موضع را

بیا آمیخته و گوشت بمالند و تدبیر ریش کردن آن موضع سازند و محاجم نهاده بمکند و مدتی جراحت را تازه دارند تا اخلاط بسیار از ان بپالاید و طلائی که در قول
عیسی گذشت بران موضع نهاده بربندند و این دو دانه و تر ریش کنند ذراریح و کنجد و سرگین باز و زهره العسل بالا در شیر زهره و بربندند

صرع اطفال

صرع که بکودکان افتد اکثر آن را ام الصبیان و ریح الصبیان گویند و بعضی ام الصبیان را مخصوص داشته اند بصرعی که با تپ حار محرق باشد و سبب آن در اکثر کثرت رطوبت
و سوء هضم مرضعه و تناول آن غذای مغلظ مثل لحم بقر باشد و گاهی از سقطه و مانند آن افتد و بقول گیلانی صبیان را صرع بیشتر بسبب رطوبات ایشان افتد اگر چه حار
نیز باشد و حرارت این رطوبات موجب کثرت تولد ریاح از ان میگردد و اعصاب ایشان نرم قابل نفوذ آن ریاح میباشند فلهذا اکثر حدوث صرع با ایشان از ریح بود مع آنکه رطوبات
ایشان معلوم نیست و صرع صبیان سهل العلاج است و صاحب کامل گوید که اکثر این مرض صبیان صغار را عارض میشود و بدو سبب یکی رطوبت مزاج ادمغه ایشان بالطبع و دوم
رداءت تدبیر پس اگر این بسبب سوء مزاج طبیعی باشد در اول زمان ولادت حادث شود و اگر بسبب سوء تدبیر باشد حدوث او بعد از ین بود و صبیان را چون معالجه کنی بلیغ نما
اکثر از ین مرض صحت یابند و از ان خلاص شوند و مولف جامع گوید که صرع عارض صبیان گاه صفراوی بود و گاهی بلغمی و این اکثر بود و جهال اطبا باین کلام که بعضی صرع
صفراوی را ام الصبیان میگویند مغرور بوده یقین میکنند که صبیان را صرع عارض نمیشود مگر صفراوی فقط و ایشان را بکثرت استعمال مبردات هلاک می نمایند پس بقول
صاحب ذخیره طبیب را باید که گمان این امر نکند که هر صرع که صبیان را عارض شود آن ام الصبیان یعنی صرع صفراوی باشد بلکه درین اعتماد بر علامات نماید و ایضا بعضی
گمان کرده اند که ریح الصبیان اطفال را عارض نمیشود مگر از ماده بلغم و زائل نمیگردد مگر بمسخنات و بدون ملاحظه اسباب و علامات بتسخین می پردازند و اکثر خطا
واقع میشود پس اولی آنست که اولا ملاحظه اسباب و علامات ماده حار و بارد نمایند بعد از ان بمعالجه آن پردازند و تحقیق نزد محققین آنست که صرع و ام الصبیان هر دو
مترادف اند و این مرض را ام الصبیان از ان گویند که صبیان را بیشتر عارض میشود بسبب رطوبت دماغهای ایشان و بسبب ضعف اعضا و شرب و تناول غذای ایشان بغیر تدبیر
و بعضی گفته اند که اگر متواتر و پی در پی واقع شود ام الصبیان است و الا ریح الصبیان و آن را فزع الشیطان و ام الشیاطین نیز نامند و بعضی گفته اند که این مرضی ست شبیه بصرع
نه صرع واقعی اکثر این مرض اطفال را از حین ولادت تا بسه سالگی نهایت تا به پنج سالگی عارض میگردد و بعد از ان بندرت و انطاکی گوید که سبب این مرض نزد یک اطبا افراط رطوبت مزاج
و بینی و ضعف حرارت است و گاهی سبب او تخمه حادث بمرضعه یا بنفس طفل بود و بواسطه ممازجت ریح حادث از ان بشیر و سبب او نزد غیر اطبا اثر جن است و تشنیع میفرماید که صبیان را
صرع بیشتر بسبب رطوبات ایشان بهم میرسد و گاه در اول ولادت و گاهی وقت تسنن ظاهر میشود پس اگر در تدبیر ایشان اصابت نمایند زائل شود و الا باقی ماند و باید که در زوال
این مرض از ایشان قبل نبات سعی و جهد کنند و بعید تر صبیان از صرع کسی ست که در ناحیه سر او قروح و اورام عارض شود و منخرین او سائل باشد چه دماغ او از رطوبتی در اصل خلقت مبتلا
حق او آنست که پاک گردد و بسیار گاهی در رحم پاک گردد و گاهی بعد ولادت تنقیه باید با مور مذکوره پس اگر پاک نشود از صرع رستگاری نباشد و اکثر صرع که صبیان را بهم رسد
علاجش خفیف بود و بعد بلوغ زائل شود اگر سوء تدبیر و ترک علاج اعانت او نکند و بعضی متاخرین مینویسند که سبب آن در اکثر ریح غلیظ است که در سر ایشان اجتماع یابد
و قحف را امتلا گردانده بحدی که درزهای آن از هم جدا گردد که چون انگشت بران موضع گذارند محسوس گردد و نیز اکثر سبب آن بخارات و فضول شیر محتبس در بطون ایشانست که صعود
بدماغ نمایند و چون برودات دارند احداث این علت می نمایند پس اگر برودات آن کمتر بود و بتدابیر لائقه اصلاح و شفا یابند و الا هلاک گردند علامات نوع قلیل البرودت قابل العلاج او آنست
که نوبتهای آن دیر دیر می آید خصوص که هر دفعه از دفعه دیگر دیرتر و ضعیف تر آید و علامت نوع مهلک که ماده آن بسیار ردی و ممتلی در جمیع بطون دماغ باشد آنست که زود زود آید
و هر دفعه از دفعه دیگر زود تر و قوی تر بیاید و بقراط گفته که عروق صبیان تنگ است و در خون ایشان حرارت کم پس گاهی صرع اجماد خون ایشان میکند و هلاک می سازد بالجمله هرگاه این مرض
واقع میشود طفل بیهوش میگردد و دو دست و پای می پیچد و کف بدهان می آرد علاج در وقت حدوث این حالت دست و پای کودک را بگیرند و کف دست و پا بچیزهای خشن
بمالند و نگذارند که اضطراب کند و بازو و رانها محکم بندند و جندبیدستر یا سداب یا شبت یا مرزنجوش بو یابند و جهت ازاله تشنج روغن گل یا مسکه آب نیم گرم آمیخته بر بدن
بمالند بعده ملاحظه نمایند آثار خلط غالب را اگر آثار غلبه صفرا از حرارت ملمس بدن و نفس و تشنگی و خشکی لب و تپ شدید محرقه ظاهر باشد حجامت ساقها با شرط نمایند و
تلیین طبیعت باستعمال مغز فلوس و ترنجبین و شیر خشت و امثال آن از اجزای مسهل صفرا مثل گل بنفشه و خطمی و خبازی و شاهتره و تخم کاسنی و گل سرخ و عناب و عنب الثعلب

ومامیثا

وسنای مکی وہلیلہ وشیافات لینہ ہمیشہ کنند و ترنجبین و شربت لیمون بمطبوخ گاوزبان و اصل السوس درین نوع از مجربات صاحب شفاء الاسقام ست و شیر زنان بر سر و شقیقہ بدان آلودہ برتارک سر نہادن و در بینی چکانیدن و در جائیگاہ سرد داشتن نافع بود و از استعمال مسخنات و کذا مبردات مفرط احتراز نمایند و باقی تدابیر مبرد و مرطب لائق مزاج اطفال از اشربہ و اضمدہ و سعوطات وغیرہ ہرچہ در علاج امراض دماغی حار و صفراوی و صداع صفراوی و صرع صفراوی گذشت باید کرد و ادویہ کہ بالخاصیت در انواع این مرض سود دارد بعمل آرند و مرضعہ را غذای خفیف دہند و اشیای بارد رطب استعمال کنانند تا شیر او بارد گردد و اگر آثار کثرت رطوبت و بلغم ظاہر بود و تپ و تشنگی نباشد و این نوع اکثر افتد بعد از نضج بمسہل بلغم مکرر تنقیہ کنند لیکن ادویہ قوی مثل غاریقون و تربد ندہند و عود صلیب و عاقرقرحا و پوست بیخ کبر و اصل السوس ہر واحد یک و سرخ مغز فلوس گلقند ہر یک سہ ماشہ در عرق گاوزبان یا بادیان جوش دادہ نوشانیدن نیز طفل شیرخوارہ مفید ست و دیگر مطبوخات مسہلہ مثل گل سرخ و سپستان و گاوزبان و عود صلیب و بادرنجبویہ و بیخ کاسنی و مویز منقی و سنای مکی از ہر یک بقدر مناسب جوشانیدہ مغز فلوس ترنجبین شیر خشت بقدر حاجت مالیدہ صاف نمودہ روغن بادام قدری بران چکانیدہ نیم گرم بخورانند و اگر سرفہ باشد اصل السوس عناب سپستان بیفزایند و اگر عمل بہ بیرنماید شافہ استعمال کنند یکی از شیافات مناسبہ و بعضی بادو خال حب السلاطین قدری در این مطبوخ امر کردہ اند و ایضاً نوشتہ اند کہ خورانیدن جاوشیر و حب السلاطین محلول در شیر مرضعہ و عصارہ ریوند با مرضعہ نیز نافع ست و نزد مؤلف استعمال چنین اشیای حادہ در اطفال مناسب نیست و اگر ضرورت قوی افتد بطفل توانا در حالت کثرت غلبہ برودت جائز بود و ادویہ مسخنہ مثل جند بیدستر و عود صلیب و مشک اندک در شیر مرضعہ حل کردہ بخورانند و بر شقیقہ و ناخنہا و کف دست و پای و سر او بمالند و این حب بعد تلیین معمول ست کندر جند بیدستر صبر ہر سہ برابر گرفتہ در آب بادیان مثل خشخاش حب بستہ از یک حب تا سہ حب در شیر مادر حل کردہ بدہند و اگر عود صلیب مشک خالص عوض کندر و صبر داخل کنند و در غلبہ برودت قدری عود و جوزبوا افزایند و در عرق دارچینی حب بقدر مونگ سازند نیز مفید بود و یا عود صلیب یک ماشہ جدوار شش سرخ جند بیدستر سہ سرخ انیسون پنج سرخ دانہ ہیل چہار سرخ صبر سقوطری یک سرخ لسان العصافیر سہ سرخ فادزہر حیوانی چہار سرخ و یا بدل آن زہر مہرہ و یا مشک خالص دو سرخ گرفتہ برابر دانہ مونگ حب ساختہ یکی صبح و یکی شام در شیر دایہ سائیدہ دہند و عرق صعتر مرکب نیز مفید ست و جدوار نیم دانگ بشیر مادر سودہ چند نوبت خورانیدن بغایت مجرب ست و در تواتر نوبت صرع یا امتداد نوبت آن دست و پا بستن و محاجم بران نہادن و خردل سائیدہ بر کف پای مالیدن نیز مفید بود و ہمچنین مالیدن جند بیدستر اندرون گوش و سوراخ بینی و کف دست و پای و دادن پنیر مایہ خرگوش از نیم دانگ تا یک دانگ بآب حل کردہ فائدہ تمام دارد و اگر عود کند از جملہ تدابیر مجربہ این ست کہ دانہ مرجان با آتش سرخ کردہ میان دو ابرو بر پیشانی داغ نہند خصوص ہنگام نوبت کہ از سوزش آن فی الفور افاقہ رو دہد و بار دیگر عود نمی کند و بعضی با پشک گوسفند ہم داغ میکنند و قبض طبیعت روا ندارند و حکیم شریف خان صاحب علاج طفلی کہ عمرش قریب بیست روز بود و در شبانہ روز او را چند مرتبہ صرع عارض میشد بدین طریق فرمودند کہ بعد تعلیق نرو عود صلیب بر پیمان کبود و در گلوی او منضجات دادند و بعدہ تنقیہ بمسہلات مع اعتنا بحال مرضعہ مکرر نمودند بعد از ان حب معمولی کہ مذکور شد دادند لیکن بداغ از مرجان میان ہر دو ابرو نمودند بعد داغ باز مسہلات دادند و حب مذکور استعمال فرمودند و درمیان ہر مسہل چند منضج میدادند تا آنکہ صحت یافت و بعد صرع عود نکرد

ذکر ادویہ مفردہ و مرکبہ کہ نافع این مرض ست

اگر فادزہر حیوانی در شیر یا دوغ سائیدہ قدری قلیل از ان بدہند بالخاصیت در انواع این مرض سود دارد و تعلیق درخت سداب مجرب و کذا اگر بخورہ و ترنجیہ و ہمچنین تعلیق عود صلیب و سنگ زبرجد و زبد البحر و بقول جالینوس با قشیشا و سرگین فاختہ و بقول رازی موی سگ و حجر المسن و فادزہر معدنی و جلد شیر مع شعر او و چوب اراک ہر واحد در گلوی طفل مزیل صرع ست و گویند کہ تعلیق بلادر یا انیاب ثعلب یا دندان گرگ یا لب بالای کور موش یا فوہ بر صبی مصروع نیز نافع و شربت شقایق کہ از گل لالہ بیست مثقال جوشانیدہ صاف نمودہ با چہل مثقال قند سفید بقوام آوردہ باشند بطفل نیم مثقال و بدایہ دو مثقال خورانیدن نافع صرع اطفال ست و کذا چند عدد کرنجوہ بجامہ معصفر بستہ در کلاہ طفل آویختن و گذاردن یک قیراط عود صلیب بعرق بادیان سودہ کمال مفید و مؤثر ست و نہادن قدری سداب و شبت زیر وسادہ طفل مفید و چند بیدستر مشک خون خرگوش خشک کردہ مومیائی اصیل ست لو بان بمفرد او مجموعاً استعمال کنند و گاہ گاہ نارجیل دریائی بقدر برنج در آب سائیدہ دادہ باشند و یا برگ زقوم نصف عدد در طول بر لوچراغ گرم کردہ و آبش فشردہ قرنفل یا فلفل گرد یا دار فلفل دران سائیدہ بنوشانند و یا گرہی کہ در چوب

درخت چک سیبی میباشد و آنرا اکثر بطور طلی میخورانند و شیر یا در حل کرده بنوشانند و کرم کاغذ که بصورت ماهی کوچک میباشد همین تاثیر دارد و همچنین کرمی که بر دیوار های
مکان میباشد در جوف غلافی بصورت تخم خربزه نافع است و قدری چوب بیارانکا با فلفل سیاه سائیده مفید است و چکانیدن چند قطره خون گرم شیره در گوش و بینی
و طلای آن بر سر موثر تام است و کذا خون خیل که بهندی لال گویند و بعضی گویند که اگر لال را بالای سر طفل ذبح نمایند و خون آنرا گرما گرم بر سر او بمالند بالخاصیه انواع این مرض را
نافع است و عسل با آب در کام لیسانند و چند بید ستر یا پودینه و زیره سیاه در آب سائیده بنوشانند و تریاق اربعه بخورانند و خون گوش خر یا خرگوش در حلق چکانیدن فوراً دفع میکند
و صعتر فارسی کندر کف دریا مصطکی سنبل الطیب در گلاب سائیده بر شکم ضماد کنند و سعوط از درخت عشر خشک کرده با فلفل سیاه مساوی سائیده فوراً نفع میکند و بعضی گویند که اگر از
خون کشف یعنی سنگ پشت و آرد جو و عسل هر سه مساوی بقدر فلفل حب ساخته یکی صبح و یکی شام بخورانند دافع صرع اطفال است و پوست هلیله زرد تربد موصوف پودینه باغی سیاه و
کوفته بیخته در شیر یا در آب یا در عرق گرم طفل یکساله را یک ماشه و دو ساله را دو ماشه و علی هذا حل کرده در حلق ریختن نافع ام الصبیان و ذبه اطفال است و این دوا مشهور بدوای
و پودینه است و صعتر چند بید ستر زیره کرمانی مساوی سائیده سه حبه از آن در شیر حل کرده در حلق طفل ریختن بقول بوعلی سینا اکثر صحت می بخشد و ایضاً زنجبیل خردل کاشم
نانخواه سوده در عرق گاوزبان حل کرده وجور ساختن مجرب است و چند بید ستر حلتیت باریک سوده بقدر چهار جو در شیر مرضعه حل کرده طفل را در اول شهر سه روز و کذا در وسط
شهر و آخر آن سعوط کنانند که مجرب و معتمد علیه است و بغدادی گوید که سعوط پوست بندق هندی و تبخیر مغز او مزیل ریح الصبیان است و ابن تلمیذ دوا العنصل
بشهد و قدری مداد ساخته و دراز الصرع صبیان تجربه کرده و ابن نوح گوید که عاقرقرحا سوده بعسل سرشته در سه روز بلعقه دادن دافع صرع است سیما در صبیان
و گویند که اجود الا ان ما وانیا ست و بقول رازی اگر شونیز بسرکه سائیده در عسل آمیخته بدهند برای صرع اطفال و امزجه ضعیف بی نظیر است و این دوا را حقیر تشمرند که مجرب
بلا تخلف است و دیگر دوا هائی که در صرع بزرگان مذکور شد در ینجا هم سودمند بوده باشد که این مرض بعد بلوغ خود بخود زائل شود و گویند که اگر قیصوم سوده مولود را در ساعتی که
تولد کند بلیسانند صرع عارض نشود اقوال اکابر شیخ میفرماید صرعی که ام الصبیان نامند میتواند بود که نزدیک بعضی اطبا از قبیل صرع صفراوی باشد و لهذا در علاج آن
امر بتبرید و ترطیب تمامی بدن از آبزن و سعوطات بارده رطبه و دوشیدن شیر بر سر نموده اند و اگر طفل باشد دایه را بنوشیدن چیزیکه شیر او را سرد کند و به نشستن در خانه سرد یا سرداب
خوش نسیم امر میکنند و مشابه است که این نزدیک ایشان صرع صبارائی یا مانیائی باشد و استعمال این اسم نزدیک محققین اطبا مشهور نیست ایضاً او مینویسد که معالجه صرع صبیان
باین طریق کنند که اصلاح غذای مرضعه نمایند و مائل بحرارت لطیف گردانند با وجود جودت کیموس و مرضعه را از جمیع اشیا که مولد شیر ردائی یا فاسد یا غلیظ باشد پرهیز کنانند
و از جماع و حمل او را منع نمایند و طفل را از چیزیکه در ان مخافت ازعاج باشد مثل آواز های بزرگ و بلند مثل آواز طبل و بوق و رعد و جلاجل و آواز صائحین و از بیخوابی و غضب
و خوف و سردی شدید و گرمی سخت و سوء هضم اجتناب کنانند و تکلیف ریاضت قبل از طعام برفق دهند و حرکت بعد طعام بران حرام است پس اگر متحمل استفراغ بود دوا دهند که مستفرغ
بلغم برفق باشد بعمل آرند و گاه گاهی قی کردن بماء العسل ایشان را سود دارد و گلقند شکری و عسلی بخورانند و سداب و سائر ملطفات ببویانند بهر آنکه تشمیم مشمومات که مذکور شد گاهی
ایشان را کفایت کند جرجانی ایلاقی مینویسد که باید دانست صرعی که اطفال را افتد ام الصبیان نام شد و دران اعتماد بر علامات مواد باید کرد و هر علاج که واجب گردد دایه
باید فرمود و او را از جماع منع باید کرد و کودک را نگاه دارند تا ناگاه آواز قوی چون آواز طبل و جلاجل و مانند آن نشنود چنانکه بترسد و از گریه های سخت و سهر های سخت نگاه دارند غذای او باید
و سداب ببویانیدن سود دارد جرجیس و رازی گفته اند که گاهی صبیان را تشنج یابس حادث میشود و عامه آنرا ام الصبیان نامند پس در آبزن و روغن بنفشه نیمگرم نشانند و بر
در روغن بنفشه بر سر نهند و در بینی چکانند و موم و روغن بنفشه و لعاب اسبغول بسر طوخ نمایند و اگر طبع قبض گردد بشیاف مسهله حرکت دهند و از اطلاق و مسهل متعرض نشوند
و از ان حذر کنند و شیر زنان یا دختران یا بز یا خر بر سر دوشند که بمرض حادث از یبس و تشنج نفع میکند بعضی گویند که بشیر دختر یا پسر و روغن مغز تخم کدو یا روغن بادام سعوط کنند
و شربت بنفشه با آب سرد و یا لعاب اسبغول بشکر و یا لعاب بهدانه بشکر و یا لعاب خطمی و بزرقطونا بشکر و یا شربت نیلوفر بماء الشعیر و یا ماء الشعیر ساده بروغن بادام
و شکر و یا مطبوخ قطعه کدو بشکر و یا آب انار شیرین و لعاب اسبغول بروغن بنفشه اندک اندک هر ساعت بیاشامند و بر پشت و گردن روغن بنفشه و روغن کتان بر
و گردن و پشت روغن ابن بمالند و تعریق سر و عنق و صلب بشیر نمایند و گل بنفشه و خطمی سائیده با آب و روغن کنجد پخته نیمگرم بر سر ضماد سازند و یا جو مقشر و بنفشه و اکلیل الملک
و بابونه بروغن کنجد پخته بر سر و گردن ضماد کنند و در آب مطبوخ گل بنفشه و یا روغن کنجد نیمگرم بنشانند و بآب مطبوخ تخم خطمی و گل کدو و نیلوفر و با مطبوخ

نهند و اگر قے ممکن باشد با دخال پر بروغن سوسن یا زیت چرب کرده بحلق آرند و خصوصاً چون در فم معده او امتلا معلوم شود و تخمه بران تقدم نماید از قی نفع تمام یابند و در قی فائده دیگر است که تهوع و تکلف قی مزاج سر صاحب سکته بار و با رطب گرم کند و تسهیل رباح ایشان بچیزی که مخرج او باشد باید کرد که ازان خفت یابند و گاهی مبادرت بدانستن کرده و در دهن که در صرع مذکور شد کرده میشود تا دندان او با یکدیگر فاسد نشوند و چون اندک قی کنند باید که روغن بیدانجیر مطبوخ با آب سداب هر روز دو درم با ماء الاصول نوشانند و بتدریج افزایند تا آنکه هر روز پنج درم ازان نوشیده شود و اگر ممکن بود و بعد تنقیه ابتدا ر بند قدر از تریاق و مثرودیطوس و از شلیثا و انقردیا و دبید بینیا و مانند آن وجور کنند و از مفردات جند بیدستر مثقال با ماء العسل و سکنجبین عسلی یا سکنجبین العنصل بالقدر با اطلا بدهند و عوض آب ماء العسل ساده یا با فاویه بحسب حاجت نوشانند و چون خفت یابند غرغره و معطس بکار برند و محاجم بشرط یا بغیر شرط حسب ماده بر قفا نهند و در گهواره بجنبانند و بعد سه هفته بحمام برند و آن روز در روغنهای گرم بمالند و از غرغرها نافعه برای ایشان بعد تنقیه کلی طبیخ حاشا و پودینه و زوفا و مانند آنست و سرکه ممزوج با عسل و ایضا آب چقندر که دران عاقرقرحا و مویزج و حاشا و سماق جوشانیده باشند و قوی تر ازین آنست که بگیرند فلفل و دار فلفل و زنجبیل و مویزج و پوره ارمنی و گل سرخ و سماق و کوفته بسکنجبین سرشته ازان شیافات سازند بعده بطریق مضوغ و غرغره در طبیخ زوفا باسطوخودوس استعمال نمایند و قریب بهمین است چون بهمین طریق عمل آرند فلفل و دار فلفل و خردل و پودینه و از مضوغات پودینه و مویزج و فلفل و عود و بوسیدن خردل است مفرد و مرکب و بدان مثل گل سرخ و سماق آمیختن باک نیست و هیچ از اشیای نافعه درین باب است و تاثیر او قویست و مالش روغنهای حاره مقوی روح و اعصاب است و برای جوهر اعصاب و محلل فضول که دران سمیت نباشد مثل روغن سوسن برای ایشان نافع و بعد آن روغن مرزنجوش و روغن بابونه قویست و روغن اذخر و خصوصاً بسر چه درین حالت دماغ را مس اقرب است و خصوصاً که روغنهای مذکوره از زوفا و صعتر و پودینه و حاشا و مانند آن قوت یافته کرده باشند و تغذیه صاحب سکته لطیف تر از تغذیه صاحبان صرع است و صواب تر آنست که در روز بران تنها اقتصار نمایند و نان با نخود خشک ایشان انسبست و شربه بر طعام مضر ترین اشیا برای ایشانست و چون اراده انعاش قوت کنند اگر قبل غذا بریاضت خفیفه اقدام نمایند و اعضای مسترخیه را حرکت دهند باک نیست و بعد تناول غذا البسرعت خواب نکنند بلکه تا نزول غذا و انهضام آن صبر کنند و ایضا بیداری بسیار نشاید که آن دماغ را مانده میکند و از اغذیه ابخره غلیظه هضمه مختل بسیار دارد و بسبب منع آن هضم غذا را و قومی جو را با عدس پخته برای ایشان نیک دانسته اند و مویز و بادام و انجیر از نقلهای نافعه برای ایشان است و شراب کو ایشان را موافق نیست بهر آنکه دران فضولست و کهنه نیز برای آنکه آن سریع النفوذ بدماغ و قلب اوست بلکه موافق ترین شراب برای ایشان متوسط میان هر دو است و چون سکوت را تپ آید در امر او توقف کنند تا آنکه بکشاید که گاهی بحران میباشد و تا هفتاد و دو ساعت او را بگذارند و اگر چنین نباشد بلکه تپ بسبب ورم و عفونت بود و آن هولناکست و بدانند که در سکته و فالج مجاری تنگ میگردد و پس ادویه مستفرغه استفراغ ماده فاعل آن نمیکند مجوسی گوید که اگر چیزی از علامات دال بر غلبه خون ظاهر نباشد باید که مریض را بچیزی از اغذیه و ادویه نگذاشتن هفتاد و دو ساعت بر مریض تحریک نمایند و چون ازان تنبه او کرده و بعض کلام بکنند باید که در کشادن دهن او سعی نمایند و آب مطبوخ زیره و انیسون و بادیان که دران نگاه کنند بالیده صاف کرده باشند بحکم بحلق چکانند و عضل ساقین و بازو محکم ببندند و کف پای او بمالند و روغن گل و سرکه بر سر ریزند و حقنه حاده مثل این حقنه استعمال نمایند بابونه اکلیل الملک حاشا برنجاسف شبث جعده خار خسک قنطوریون غلیظا و دقیق هر واحد یک مشت عاقرقرحا قثاء الحمار خربق سفید شحم حنظل هر واحد سه درم عرطنیثا سداب خشک هر واحد چهار درم تخم سیداب انجیر پنج درم تخم کرفس نانخواه هر واحد ده درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند پس نیم رطل ازان صاف کرده جاوشیر و سکبینج و مقل در قدری آب حل کرده هر واحد نیم درم بوره ارمنی یک درم روغن زنبق روغن ناردین یا روغن قسط هر واحد یک اوقیه آمیخته حقنه کنند که نافعست پس سعوط لقوه و فالج بکار برند و اگر حاضر نباشد آب سیر افشرده با اندک روغن خیری سعوط کنند و اندک کندش جند بیدستر و خربق در بینی دمند و عطسه آورند و اندک سکنجبین عنصلی با آب گرم و قدری روغن خیری یا نرگس یا سوسن و نمک جریش و آب ترب افشرده در حلق او قی و غیره چکانند و در حلق او پر بروغن چرب کرده با پاره خرقه آلوده مکرر داخل کنند تا قی آید و بعد قی شربت عسل دهند و روز دیگر از قی اندک تریاق از نیم درم تا نیم مثقال بحسب حاجت یا اندکی معجون بلادر

و زنبق و طلای سر بجند بیدستر و شونیز کنند و بشبل گهواره حرکت دهند و سر روز این سعوط اصطولوس در روغن گاو بجل آرند فلفل کند ش چار شیر هر واحد نیم جبه و شونیز خردل
مرزنجوش هر واحد دو جبه و اشق و مشک هر واحد نیم جبه در آب کرفس سرشته قطور بیخو و حب ها سازند و چون افاقه شود در روغن بمالند و بانشیب یا جاجت غذا سازند و تریاق یا مثرودیطوس
دهند و تریاق الذهب مجرب است با آب بادیان و انیسون و زیره و اگر تریاق فاروق نکور بشیر شود نخیبن بر نهند و بعده و بنفشه با ارالاصول بروغن بادام و شکر نوشانند
ایارج فیقرا یالوغاذیا دهند و این روغن در علاج این سائر امراض بارده مجرب است و سرچوند بروغن مبارک است ثوم شامی یکپاو قیه جاوشیر و شونیز هر واحد نیم اوقیه جند بیدستر
میعه فلفل سفید و سیاه هر واحد سه درم هر را در سه چندان زیت بسایند و بآتش پزند و حفظ او نمایند که مجرب است هر نحو که خواهند استعمال نمایند و همچنین روغن بان بکار است
است و این معجون از مختارات مجربه است فلفل سفید و سیاه و دارفلفل و دارچینی اکلیه هر واحد ده درم تخم کرفس عاقرقرحا افتیمون مصطکی مغز حب البلسان هر واحد پنج درم جند بیدستر
شحم حنظل هر واحد سه درم به چندان عسل سرشته شربتی از آن سه درم

علاج سکته دموی و سوداوی

در دموی بر بدی تمام فصد سر رو از هر دو دست نمایند و خون زیاده کیرند که فی الحال افاقه حاصل شود و اگر حاجت بینند فصد رگهای گردن صافن نیز بکشایند پس حجامت ساقین
و فصد رگ بینی نمایند و بعده هر دو ساق و بازو بعصابه محکم به بندند و کف پا بر بور بمالند و اصل السوس جوشانیده صاف نموده شربت لیمون یا سکنجبین با عرق گاوزبان داخل کرده
در حلق چکانند و تلیین طبیعت بحقنه متوسط بعده بحقنه حاد علاوه آن نمایند و چون بهوش آید بغرغره سکنجبین با آب گرم کنانند و بهر تنقیه دماغ حب نفشه دهند و بعد از تنقیه
مفرحات معتدل استعمال کنند و ایضاً برای تقویت سر روغن گل و روغن بابونه و سرکه بر سر مالند و شمامات بارده مثل صندل و گلاب و سرکه بویانند و سکنجبین نوشند
و در آخر برای دفع غلظت خون گلقند در عرق بادیان و گلاب و عرق گاوزبان یا در آب طبیخ گاوزبان مصطکی حل کرده و شربت بزوری جوارش مصطکی و جوارش زنجبیل بکار
استعمال نمایند و اعاده حقنه کنند اگر حاجت بسوی آن باشد و بعد کشادن سکته تلطیف تدبیر کوشند و بر جلاب با ماء الشعیر رقیق یا مزوره نخود ماش مغز بادام قناعت ورزند و ترتیب
نخود آب شوربا گوشت مرغ و تیهو و دراج دهند صاحب اقتباس گوید که بعد افاقه مریض نه ماشه حب نفشه وقت شب بعرق شاهتره بخورانند و صبح مطبوخ شاهتره
و عناب و سپستان بنفشه و گل سرخ هر یک هفت ماشه مویز منقی ده دانه خیار خنبر پنج عدد و شب در عرق شاهتره و سپستان لسان الثور هر یک پاو آثار خیسانیده صبح جوش کرده مالیده صاف
نموده مغز خیار شنبر شش توله ترنجبین شیرخشت گلقند هر یک سه توله مالیده باز صاف کرده شربت بنفشه چهار توله شربت دینار دو توله افزوده و روغن بادام
هفت ماشه داخل کرده بنوشند و بجای آب بر گلاب عرق شاهتره اکتفا کنند و وقت دوپهر نخود آب و بنو ماش دهند و وقت شام شله نخود ماش که در شوربا بچه مرغ ساخته باشند
خورانند و صبح تبرید از گل گاوزبان پرسیاوشان اصل السوس چهار گنجه هر یک هفت ماشه در عرق کدو و شاهتره گاوزبان هر یک شش توله جوش کنند که به نیم آید مالیده صاف
نموده شربت بنفشه یا گاوزبان چهار توله داخل کرده تخم خرفه سبز هفت ماشه پاشیده بنوشانند و غذا به نور بهاب بطرح چهارپنج مسهل داده بعد آخر لعل آرند و تنقیه را در سکته
دموی حال وقت فصد قیفال از هر دو دست کرده خون قریب سه پاو گرفته امر بمالیدن تمام بدن بروغن مبارک کردم و گفتم که دوالی حجم و انگشت و در عرض یک ساعت
در طول از حریم گاوپیش ساخته بروغن مبارک و یا بروغن فرفیون چرب نموده بر سر بسیار زنند و جند را در آب گل و گلاب حل کرده بویانند چنانچه همین تدبیر آنچه نشد
حصه بیمار بهوش آمد پس تنقیه بدن کردم طبری گوید که علاج سکته دموی اولاً فصد است پس غرغره پس حقنه پس حبوب پس تمریخ و در بلد هری معالجه صاحب سکته دموی بفصد
کردم و با قدر که سعی بکشادم بعد آن بستر خاطا هر نشد زیرا که فضول مسخون مشابه بود و خون با وجود آنکه کثیر الکمیت بود از جمله آن قوی ضعیف شده بود پس
هرگاه فصد کرده شد همه فضول با خون منحل گردید و دماغ او پاک شد و آنچه اندکی از آن باقی بود باستفراغ آن بحقنه و حب و تمریخ امتحان کردم و در سکته سوداوی
اولاً فصد باسلیق بعده حقنه معتدل مخرج سودا استعمال کنند و بعد افاقه بعلاج صرع سوداوی رجوع کنند و از چیزهای بسیار گرم و تیز حذر نمایند و اگر سکته از
سودا و بلغم باشد اول فصد صافن و یا باسلیق و یا ابطی مناسب بود و پس حقنهای معتدله یا سائر تدابیر سکته بلغمی و دموی آنچه در علاج صرع سوداوی گفته شد بعمل آرند

علاج سکته ضربی و سقطی

آنچه در علاج امراض دماغی که از ضربه سکته افتد گفته شد بکار برند و ایضاً اول فصد سر و کشایند حقنهای مناسبه بکار برند و تمریخ دماغ و تدبیر تلطیف ماده بستر

لاجورد مغسول تجاون و حب ایارج ریقون و امثال آن یا مطبوخ افتیمون یا حب افتیمون مدوح الیہ بدہند و پس از حصول تنقیہ بہر تعدیل مزاج معجون نجاح و اطریفل افتیمون و علوی خان خورانند و غذا شوربا مع نان خشکار دہند و بجای آب ماء العسل کہ بگلاب ساختہ باشند بنوشانند و از ہر چیز سردی احتراز و شکلی افزا بود حذر نمایند محشی شرح اسباب نوشتہ باید کہ بر فقار صلب و گردن تا عصعص اندک روغن بلسان در روغن بید انجیر قدری بورہ ارمنی و شکر و عسل مخلوط کردہ ضماد کنند و بحکم بادشاہ مریضی را دیدم کہ معالج او علاج بدادن تبرید میکرد و بجہت آنکہ مریض بر تکلم قادر نبود معالج او گمان کرد کہ این از یبوست و از حرارت مفرط است و چون دانستم کہ مرض او بجہت آن معالج او را از دادن تبرید منع کردم و باستعمال تسخین و نوشانیدن مسہلات امر نمودم لیکن بقول من عمل نکرد و در چند روز مرض زیادہ شد و لسکتہ انجامید و مریض ہلاک گردید طبری گوید کہ حقنہ بعمل آرند و مرہم درم صبر پنج درم جند بیدستر سنبل الطیب مکدیک درم سائیدہ آرد کرسنہ سی درم آمیختہ روغن قسط و نار دین یا روغن بلسان داخل کردہ در آب و اندکی سرکہ کہنہ سرشتہ بر فقار پشت از کتفین تا عصعص ضماد نمایند و روغن سوسن یا روغن نار دین بر ہمہ بدن بمالند و تغرغر با سیر و روغن غار بگیرم کنند و ہر وقت مشک و جند بیدستر ببویانند و چیزہای خوشبوی متوسط الحرارہ و نخترین طلا نمایند و این جماعہ تدابیر تا وقتی باستعمال آرند کہ مزاج علیل بکرار کثیر متغیر نشود و ہرگاہ متغیر گردد و صداع در موخر سر بالضرورہ ظاہر شود در این صورت فصد رگ پیشانی کشایند و بتعدیل مزاج پردازند تا وقتیکہ حرارت مفرط نباشد و متوسط بود و ہر آنکہ اندکی حرارت این مرض را متحمل میسازد چنانچہ از تپ حاد گاہی انحلال فالج و تشنج امتلائی میشود و این مرض از امراض مزمنہ است کہ تقیہ آن بمدتہا و صفا این علت را از جماع بعید است تا مدت و از منع کنند کہ در آن خوف ہلاکت است و از آنچہ صاحب این مرض را بدان حوط کنانند زہرہ کلنگ جند بیدستر مشک مفرد و مجموع و بدون آن در یافت قوت و مزاج علیل و قبل از تنقیہ و عود قوت و عقل مریض باستعمال سعوط نپردازند کہ در ابتدای مرض خطر دارد و لعبد افاقہ معجون انقردیا باید داد و استعمال غرغرہ مویزج و قرقرحا اگر ممکن باشد نافع است

امراض عصب

و آن دہ مرض است یعنی استرخا و فالج و تشنج و تمدد و کزاز و لقوہ و رعشہ و ارتعاد و خدر و اختلاج و اسباب این امراض اصناف امراض ثلثہ یعنی مزاجیہ و آلیہ و تفرق اتصال میباشد و اورام نیز موجب امراض عصب میگردد و در افعال طبیعیہ و حیوانیہ و حرکات آن ظاہر شود و حرکات خفیفہ را در پیدا کردن امراض عصب دخل عظیم است فوق از غیر آن و حرکات خفیفہ مثل پیچیدن پر بیانست و بر داشتن چیزہای گران و غیر آن ہرچہ در آن تمدید قوی یا فشردگی باشد و در احوال اعصاب استدلال از افعال حس و حرکت و از لمس و رنگ و صلابت و از مشارکت دماغ و فقرات و از اوجاع مثلاً گاہ بتواتر اعضا و گاہی تشنج آنہا و مواد مختص بعصب میکنند و اکثر علاماتیکہ از آن بمعرفت احوال دماغ پی میبرند بیشتر آنہا از ضرر افعال و از لمس است در گرمی و سردی و سختی و نرمی و خشونت و ملاست کہ در جلد و سر یافتہ شود و از اقسام سوء مزاج کہ اکثر محدث امراض عصب میگردد برودت و یبوست سادہ یا مادہ بلغمی و سوداوی است پس ہنگام تشخیص سبب غیر از امراض عصبی ترطیب و سافج و مادی چنان کنند کہ اگر مرض بتاریخ ابتدا از سوء مزاج سافج بود و اگر دفعۃً واقع شود مادی باشد و در سوء مزاج رطب یابس چنان تمیز نمایند کہ بر عضو ماؤف روغن بمالند اگر زود جذب کند مرض بتاریخ افتد لیکن بسبب مرض او سوء مزاج یابس باشد اگر عضو سست غریب گرم شدہ باشد الارطب و فرق در بلغمی و سوداوی از برودت و حرارت لمس و دیگر علامات مختصہ ہر یک و تشخیص امراض آلی کہ بعد باید کرد و تشخیص و تدبیر امراض آلیہ و اورام عصب در فصل فالج و غیرہ مسطور گردد و علاج تفرق اتصال عصب در باب جراحات خواہد آمد و در ینجا علاج اقسام سوء مزاج بقلم می آید کنون باید دانست کہ در امراض عصب باستعمال ادویہ قویہ مستفرغہ خواہ مسہلہ در ابتدا تعجیل نکنند بلکہ در آخر بعد چہارم یا ہفتم روز و اگر مرض قوی باشد بعد چہاردہ روز بکار برند و ادویہ عصارات ستہ حارہ در صلاح مزاج عصب باید کہ قوی تر باشند نسبت بدان ہا باعث لطوبت نفوذ آنہا در عصب و در تنفیذ آنہا تنقیح مسام مبالغہ نمایند و در علاج اکثر امراض عصبانی تقویت عناپت بلیغ بطرف مؤخر دماغ باشد و لعباد بسیار عصبی کہ محرک عضو مریض بود دیگر آنکہ این امراض در رو باشند کہ در فصول قصد جمیع آنہا خصوصاً مقدم او کنند و جماع مفرط و خواب امتلاء و شرب آب سرد و برف و آب بسیار و شراب کثیر و تازہ و سرکہ ضار ترین اشیاست باعصاب و ہمچنین کل حامض نافع و مبرد قوی و فصد کثیر مضر است اما شراب کہنہ را اند کہ کل امراض عصبیہ را نافع گفتہ اند بجہت تحلیل مادہ و تقویت عصب و تسخین آن و موافق ترین آبہا برای امراض عصبی آب باران است

علاج امراض عصبی بارد رطب سافج

و آن استرخا و تشنج و رعشہ و خدر است ہرچہ از سطوخات و مروخات و ضمادات و لطوخات و نطولات حارہ کہ در علاج امراض دماغی بارد و سافج گذشت بعمل آرند

سینه اگر زوال فقره لسوی داخل بود خمیدگی پشت یا گردن و فرو رفتن سینه اگر زوال طرف خارج باشد نیز از نشان زوال فقرات است و اگر حرکت انبساط و انقباض عضو
بدشواری شود و عضو نرم نباشد سببش غلبهٔ عصب یا غلبهٔ یبوست باشد و تقدم اسباب یبس بر یبوست شاهد باشد و هرگاه بول بی اراده جاری گردد نشان استرخای
مثانه باشد و اگر براز بی اراده بیرون آید علامت استرخای معای مستقیم بود و باشد که قوت دافعه باطل شود و بول و براز دفع نتواند کرد بالجمله علامات علاج
استرخای مثانه و معای مستقیم و استرخای زبان و حنجره و مری و غیره هر یک در مقام خود مذکور گردد و اینجا تدبیر مطلق استرخا و فالج مسطور می‌شود

علاج استرخا و فالج بلغمی

تدبیرش بهمه نوعیکه در علاج امراض عصبی بلغمی مذکور شد از ترک آب و غذا در ابتدا و استعمال منضجات و مستفرغات و غیره بعمل آرند و ایضاً باستفراغ مفلوج اقدام
نمایند مگر برفق و مراعات قوت و راحت دادن بدن در میان هر استفراغ و اگر در پنج شش مسهل که فالج بر نیاید حب ایارج الاصول فقط تا یک چله گذرانیده بعد از آن
مبوب منقی دماغ بدهند و در آخر معجون سیر و غیره بخورانند لیکن از تنقیه تا چهلم روز فراغت ضرور ست چه قول بعضی اساتذه است که اگر قبل از چهلم اعضا
بکشاید بکشاید و الا بازنکشاید لهذا در مرض خفیف هشتم روز مسهل مع ملینات و از روز چهارم منضج شروع میکنند و تدبیر کلی این مرض نضج کامل ست قبل از نضج کامل
اسهال ممنوع و ضرر ست و روز دوم از مسهل اگر تب نبود با منضجات مشتمل بر مقویات و مسخنات کبد اگر شق راست مئوف بود و مسخنات و مقویات قلب اگر شق چپ
معلول بود بدهند اگر مرض قوی باشد تا چهلم روز تقویت این اعضا ضرور ست و بعد مسهل تقویت معده مصطگی و زرنباد و فاوانیا و اسطوخودوس سوده بطبیخ مربی یا اطریفل
شیرین معمول است چه اطریفل بالغ و منقی مخصوص عضو مئوف یعنی دماغ ست و سکنجبین عنصلی با شربت زوفا بحار الاصول و یا ایارج البزور حار یا معتدل بیاشامند و خورانیدن
تریاق اربعه و ثمانیه و جوارش بلادر هر چه موجود باشد و مناسب انند با عرق بادیان و شیره آن نافع ست و داومت یکدرم سداب شهر یا در روغن ارجینی و لوکا مجرب ست
و ہمچنین بهر تبدیل مزاج تریاق کبیر یا مثرودیطوس نیم درم و کلکلانج و مانند آن بدهند و هر شب بعد تنقیه معجون فلاسفه و معجون بلادر و اطریفل کبیر و معجون برج و
مربای آن بخورند و دیگر ادویه مرکبه مثل جوارش تمیج علوی خان و سفوف اسج الیشان و خمیره اسطوخودوس و حب عنبر و موسیائی و اذاراقی و حب سورنج و سیاه و حب
سیماب و حب بلبش و حب سم الفار حسب حاجت بعمل آرند و فقرات و اعصاب را بروغنهای گرم محلل و مقوی اعصاب چون روغن قسط و شبرآن گاه ساده بمالند
دگاهی جند بیدستر و عاقرقرحا در ان روغنها آمیزند یا موم در روغنی گداخته و قدری فرفیون آمیخته بنگام تدهین کنند و یا موسیائی کانی در روغن حنا مالش نمایند
که بعد یافتن فالج از فالج دفع ماندگی اعضا میکنند و یا ضماد جوز بوا و مالش زنجبیل و زرنباد کنند و یا قسط تلخ مرکی فرفیون سوده بروغن گل ممزوج نموده بنگام بمالند و این
مخترع حکیم علوی خان نیز مجرب ست و سواری کشتی و نقل از بلدی بلد و شهر گرم مفید بود و درین مرض تا گرسنگی صادق و تشنگی سخت نشود غذا و آب نخورند و ترک طعام شب واجب ست
و چون قریب بصحت شوند عضو مسترخی را حرکت دهند و عمر شار یاد کنند و بخرقه درشت بمالند و باید که در فالج بر اخراج خون جسارت نکنند الا بعد تحقیق غلبهٔ خون که ماسرخ
رنگ و جوانی و فصل و مزاج و قوت مساعد باشد در یحصورت فصد جائز ست اما خون کمتر با حتیاط تمام گیرند و گرنه بلغم غلبه خواهد کرد و در ابتدا اهما امکن در تقلیل غذا کوشند

بیان بعضی تراکیب معمول در فالج منقول از مطب اساتذه کرام روز منضج باید که منضج بلغم وزن اسطوخودوس پنج ماشه و انجیر سه عدد کنند و عود صلیب و ماشه گاوزبان
عنب الثعلب بیخ کبر هر یک شش ماشه عوض بیخ کاسنی و بیخ کرفس مویز منقی در جل کرده در عرق عنب الثعلب نیم آثار جوشانیده گلقند حل کرده بدهند غذا شوربای کبوتر و
کنجشک یک وقت و بجای آب عرق مکوه و وقت شام تریاق فاروق لقدر یک نخود دانتهار خالص شش ماشه سرشته لیسانیده بالائش عرق مکوه عرق گاوزبان نوشانند ایضاً
در مرض خفیف صرف اصل السوس گاوزبان بیخ بادیان بیخ کاسنی بادیان اسطوخودوس در عرق عنب الثعلب و بادیان جوشانیده با گلقند برای نضج دهند و بعد نضج اجزای
مسهله افزایند ایضاً برای مرد جوان در فصل صیف که استرخا در فلکین قدم و عسر حرکات باشد منضج از گل بنفشه اصل السوس خطمی خبازی گاوزبان بیخ بادیان
هر یک شش ماشه در عرق عنب الثعلب و گاوزبان هر یک نه توله شب خیسانیده صبح جوشانیده گلقند مالیده داده شود و روز دوم اسطوخودوس بجای گل بنفشه بانه
عود صلیب دو ماشه گل بنفشه چهار ماشه عنب الثعلب شش ماشه مویز منقی نه دانه بیخ کبر شش ماشه زوفای خشک سه ماشه بادیان شش ماشه انجیر زرد هفت عدد
تخم قرطم مکی نیم توله سنای مکی یکنیم توله افزوده جوشانیده صاف نموده فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله روغن گاو شش ماشه داخل کرده مسهل دهند و در مسهل

سینه اگر زوال فقره بسوی داخل بود و خمیدگی پشت یا گردن و فرو رفتن سینه اگر زوال طرف خارج باشد نیز از نشان زوال فقرات است و اگر حرکت انبساط و انقباض عضو دشواری شود و عضو نرم نباشد سببش غلط عصب یا خلط بلغمی یبوست باشد و تقادم اسباب یبس بر یبوست شاهد باشد و هرگاه بول بی اراده جاری گردد نشان استرخای مثانه باشد و اگر براز بی اراده بیرون آید علامت استرخای معای مستقیم بود و باشد که قوت دافعه باطل شود و بول و براز دفع نتواند کرد و بالجمله علامت و علاج استرخای مثانه و معای مستقیم و استرخای زبان و حنجره و مری و غیره هر یک در مقام خود یاد کرده شود و اینجا تدبیر مطلق استرخا و فالج مسطور می شود

علاج استرخا و فالج بلغمی

تدبیرش به تفصیل در علاج امراض عصبی بلغمی مذکور شد از ترک آب و غذا در ابتدا و استعمال منضجات و مسهلات و مفرغات و نحو آن بعمل آرند و ایضا بر استفراغ مفلوج قدام نمایند مگر برفق و مراعات قوت و راحت دادن بدن در میان هر استفراغ و اگر در پنج شش مسهل ماده فالج بر نیاید ایارج الاصول فقط تا یک چله گذرانیده بعد از آن حبوب منقی و نافع میداده باشند و در آخر معجون سیر و غیره بخورانند لیکن از تنقیه تا چهل روز فراغت ضرورست چه قول بعضی اساتذه است که اگر قبل از چهل روز اعضا بکشاید بکشاید و الا باز نکشاید لهذا در مرض خفیف هشتم روز مسهل معمول است و از روز چهارم منضج شروع میکنند و تدبیر کلی این مرض نضج کامل است قبل از نضج کامل اسهال ممنوع و مضرست و روز دوم از مسهل اگر ترتیب نبود با منضجات مشتمل بر مقویات و مسخنات کبد اگر شق راست مؤف بود و مسخنات و مقویات قلب اگر شق چپ معلول بود دهند اگر مرض قوی باشد تا چهل روز تقویت این اعضا ضرورست و بعد مسهل تقویت معده مصطکی و زرنباد و فادانیا و اسطوخودوس سوده به طبیخ مربی یا اطریفل شنه معمول است چه اطریفل نافع و منقی مخصوص عضو مؤف یعنی دماغ است و سکنجبین عنصلی با شربت زوفا با ایارج الاصول و ایارج الزور حار با معتدل بیاشامند و خورانیدن تریاق اربعه و ثمانیه و جوارش بلادر هرچه موجود باشد و مناسب انند با عرق بادیان و شیره آن نافع است و مداومت یک درم سداب شهر یا روغن ارجلینی دلوکا مجربست و همچنین بهر مبدل مزاج تریاق کبیر یا مثرودیطوس نیم درم و کلکلانج و مانند آن بدهند و سر شب بعد تنقیه معجون فلاسفه و معجون بلادر و اطریفل کبیر و معجون دج و هر بای آن بخورند و دیگر ادویه مرکبه مثل جوارش تمیح علوی خان و سفوف اتیج ایشان و خمیره اسطوخودوس و حب عنبر و مومیائی و اذاراقی و حب سرخ و سیاه و حب سیماب حب بلبش و حب سم الفار حسب حاجت بعمل آرند و فقرات و اعصاب را به روغنهای گرم محلل و مقوی اعصاب چون روغن قسط و نحو آن گاه ساده بمالند و گاهی جندبیدستر و عاقرقرحا در آن روغنها آمیزند و یا موم در روغنی گداخته و قدری فرفیون آمیخته نیم گرم تدهین کنند و یا مومیائی کانی در روغن حنا مالش نمایند که بعد یافتن فلاح از فالج دفع ماندگی اعضا میکند و یا ضماد جوز بوا و مالش زنجبیل و زرنباد کنند و یا قسط تلخ مرکی فرفیون سوده بروغن گل ممزوج نموده نیم گرم بمالند و از مخترع حکیم علوی خان نیز مجربست و سواری کشتی و نقل از بلد بارد بشهر گرم مفید بود و در این مرض تا گرسنگی صادق و تشنگی سخت نشود غذا و آب نخورند و ترک طعام شب اجتنب و چون قریب بصحت شوند عضو مسترخی را حرکت دهند و مجمر شد یار کنند و بخرقه درشت بمالند و باید که در فالج براخراج خون جسارت نکنند الا بعد تحقیق غلبه خون که بسیار سرخ رنگ و جوان و فصل و مزاج و قوت مساعد باشد و در این صورت فصد جائزست اما خون کمتر باحتیاط تمام گیرند و گرنه بلغم غلبه خواهد کرد و در ابتدا مهما امکن در تقلیل غذا کوشند

بیان بعض تراکیب معمول در فالج منقول از مطب اساتذه کرام روز منضج باید که در منضج بلغم وزن اسطوخودوس پنج ماشه و انجیر سه عدد کنند و عود صلیب یا شش ماشه گاوزبان عنب الثعلب بیخ کبر هر یک شش ماشه عوض بیخ کاسنی و بیخ کرفس و مویز منقی هم اضافه کرده در عرق عنب الثعلب نیم آثار جوشانیده گلقند حل کرده بدهند غذا شوربای کبوتر و گنجشک یک وقت و بجای آب عرق کوه و وقت شام تریاق فاروق بقدر یک نخود بنهار خالص شش ماشه شحم حنظله لیسانیده بالائی عرق کوه عرق گاوزبان نوشانند ایضا در مرض خفیف صرف اصل السوس گاوزبان بیخ بادیان بیخ کاسنی بادیان اسطوخودوس در عرق عنب الثعلب و بادیان جوشانیده با گلقند برای نضج دهند و بعد نضج اجزای مسهله افزایند ایضا برای مرد جوان در فصل صیف که استرخا در فلکین و قدم و عسر حرکات باشد منضج از گل بنفشه اصل السوس خطمی خبازی گاوزبان بیخ بادیان هر یک شش ماشه در عرق عنب الثعلب گاوزبان هر یک نه توله شب خیسانیده صبح جوشانیده گلقند مالیده داده شود و روز دوم اسطوخودوس بجای گل بنفشه یا عود صلیب دو ماشه گل بنفشه چهار ماشه عنب الثعلب شش ماشه مویز منقی نه دانه بیخ کبر شش ماشه زوفای خشک سه ماشه بادیان شش ماشه انجیر زرد هفت عدد تخم خطمی نیم توله سنای مکی یک نیم توله افزوده جوشانیده صاف نموده فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله روغن گاو شش ماشه داخل کرده مسهل دهند و در مسهل

سوم حب ایارج داده روز دوم از مسهل برای نضج ماده و تقویت دماغ گل گاوزبان سه ماشه پرسیاوشان چهار ماشه بیخ کاسنی شش ماشه اسطوخودوس چهار ماشه
جوشانیده گلقند حل کرده اول هلیله مربی خورانیده بنوشانند ایضاً در فالج خفیف دماغ که حس و حرکت بدن بقدری ناقص گردد و در گوش هوای سرد معلوم
شود ماء العسل از گاوزبان چهار توله در سه آثار آب جوشانیده عسل پاو آثار داخل کرده باز جوشانیده بدهند و گاوزبان گل گاوزبان هریک پنج ماشه پرسیاوشان
هفت ماشه نبات یک توله در عرق بادیان پاو آثار جوش داده بطور قهوه بخورانند و غذا عسل و نان بعد دو سه روز که تخفیف شود و قبض باشد گلقند عوض نبات
کنند یا نکوه گل بنفشه گل سرخ هریک هفت ماشه گاوزبان گل گاوزبان هریک پنج ماشه عوض بیخ کرفس و بیخ اذخر و اسطوخودوس در منضج بلغم افزوده
منضج دهند و بعد نضج اسطوخودوس پنج ماشه سنای مکی یک توله تربد سفید سه ماشه مغز فلوس هفت توله روغن زرد پنج ماشه اضافه کرده مسهل دهند و
بدستور روز دوم تبرید و بعد دو مسهل چند روز منضج داده حب ایارج خورانیده بعد تنقیه معجون فلاسفه دهند ایضاً بصورت مرض خفیف بعد از ماء العسل
در منضج بلغم گاوزبان پنج ماشه عوض اصل السوس و بادیان و انجیر افزوده روز پنجم داده روز ششم همه اجزای مذکوره و سنای مکی و مغز فلوس گلقند روغن بادام
در منضج اضافه کرده مسهل دهند و بعد تنقیه کامل عود غرقی عود صلیب مصطگی سورنجان هریک نیم ماشه در گلقند آمیخته همراه عرق بادیان بخورانند و
عود صلیب سورنجان تبار تنج اضافه کنند و بروغن آب برگ ریحان مالش نمایند ایضاً اگر در فالج از گرمی ادویه منضجه اسهال و سوزش بول و درد گلو عارض
شود و ادویه شدید الحرارة از منضج موقوف نموده گل بنفشه گاوزبان تخم خربزه تخم خیارین افزایند و از تخم خطمی و عرق کدو عرق گاوزبان نیز کنند و عناب درین
دارند و یا منضج از خیسانده تخم خیارین گل بنفشه گل گاوزبان هریک شش ماشه عناب چهار دانه مویز منقی نه دانه و عرق کدو شش توله عرق گاوزبان پنج توله
شربت بزوری معتدل دو توله نیم گرم بدهند و اگر اسهال زیاده بود در شوربای کبوتر نخود کابلی چهار توله داخل کنند و روز ششم اسطوخودوس گاوزبان تخم خطمی بیخ
کاسنی اصل السوس پرسیاوشان هریک شش ماشه بادیان نه ماشه سپستان نه دانه سنای مکی توله تربد شش ماشه بادرنجبویه چهار ماشه تخم خربزه نه ماشه
عود صلیب چهار ماشه عوض تخم خیارین و مویز منقی و شربت بزوری داخل کرده شب خیسانیده صبح جوشانیده مغز فلوس هفت توله ترنجبین چهار توله گلقند سه توله
عرق بادیان پنج توله روغن بادام شش ماشه داخل کرده غاریقون سه ماشه خورده بنوشند و بعد نخود آب کبوتر و شام آب دال مونگ بدهند پنج روز دیگر اصل السوس
بجای عناب تخم خیارین در نسخه منضج سابق افزوده دهند و بجای ماء العسل عرق بادیان اگر اسهال کم شود روز ششم هم در آخر شب حب ایارج توله بروغن بادام
دو ماشه چرب کرده همراه عرق بادیان و نکوه بخورند و صبح بسفایج چهار ماشه مغز قرطم شش ماشه تخم کشوث چهار ماشه عوض تخم خطمی و سپستان و سنا و تربد و بادرنجبویه
و پرسیاوشان در نسخه مسهل اضافه کرده بدهند روز دیگر بدستور مقرر منضج گل بنفشه گل گاوزبان گاوزبان هریک شش ماشه مویز منقی نه دانه اصل السوس چهار ماشه
عود صلیب چهار ماشه تخم خربزه نه ماشه در عرق کدو دوازده توله عرق بادیان نه توله شب تر نموده صبح صاف نموده شربت بزوری داخل کرده دهند و روز بستم درین
منضج خطمی شش ماشه عناب چهار دانه پرسیاوشان شش ماشه بادرنجبویه بسفایج هریک چهار ماشه سپستان پانزده دانه عوض عود صلیب اضافه کرده گلقند بجای
شربت بزوری داخل کرده دهند و تا چهار روز همین منضج داده روز بیست و چهارم حب ایارج بدستور خورده صبح گل بنفشه اسطوخودوس اصل السوس بادرنجبویه هریک شش ماشه
سنای مکی توله گاوزبان پوست بیخ کاسنی عود صلیب تخم کسکرانه هریک شش ماشه بسفایج فستقی چهار ماشه مویز منقی نه دانه تخم خربزه پرسیاوشان هریک شش ماشه
شب در عرق کدو عرق بادیان هریک دوازده توله تر نموده صبح جوش داده مالیده صاف نموده مغز فلوس ترنجبین روغن بادام داخل کرده بدهند روز
دیگر گل بنفشه گل گاوزبان تخم خربزه هریک شش ماشه مویز منقی نه دانه اصل السوس چهار ماشه شب در عرق گاوزبان و عرق کدو تر نموده صبح مالیده
صاف نموده شربت بزوری معتدل انداخته نیم گرم بنوشند ایضاً در فالج رطوبی که مزاج اصلی حار بود بعد ماء العسل منضج از بادیان بیخ بادیان عنب الثعلب
مویز منقی اسطوخودوس بیخ کبر پرسیاوشان جوشانیده گلقند آفتابی مالیده صاف کرده تودری سفید پاشیده دهند بعد از نضج ماده برد مسهل
بیخ کاسنی انجیر زرد سنای مکی افزوده جوشانیده صاف نموده فلوس خیارشنبر شش توله گلقند شیرخشت هریک چهار توله روغن گاو شش ماشه داخل
کرده داده شود بعد دو مسهل تا دو سه روز بجهت تقویت دماغ و قلب و جگر مصطگی سوده یک ماشه بهلیله مربی یک عدد شسته همراه اسطوخودوس گل گاوزبان

هر یک چهار ماشه گل بنفشه شش ماشه جوشانیده صاف نموده شربت بزوری دو تولہ داخل کرده تودری سفید چهار ماشه پاشیده دهند باز مسهل سوم بدستور قبید بحران عود صلیب افزوده شب حب ایارج و صبح بدرقه دهند بعد مسهل برای تفتیح و تقویت اعضای رئیس در دوای طبیخ بادیان چهار ماشه بیخ بادیان عنب الثعلب گل بنفشه هر یک شش ماشه پرسیاوشان اسطوخودوس گاوزبان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه مصطگی سورنجان هر یک سه ماشه جوشانیده صاف نموده شربت بزوری داخل کرده تودری سفید پاشیده دهند و اگر قبض باشد روز دوم بجای شربت گلقند کنند و سورنجان مخصوص برای درد پاست جهت درد ساق و پای که از حرکات ماده بشرکت اعضا باشد و فالج پیدا شده میدهند چون درد پای باقی ماند باز سورنجان سوده همراه اهلیله مربی و مصطگی در نسخه سابق و بجای گل بنفشه بادیان چهار ماشه داخل کرده دهند باز طبیخ اصل السوس سه ماشه گاوزبان ابریشم خام تخم کاسنی هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات یک تولہ داخل کرده دهند و برای ضعف دواء المسک معتدل پنج ماشه با عرق بادیان ده تولہ دهند و بعد از انفراغ مسهلها و تنقیه تمام و کمال اگر تشنگی زاید بود دیگر دو بار آب تازه بوقت غذا بدهند چه در خلو معده و در ابتدای فالج دوشنبه آب نمیدهند مگر در صورت تپ و حرارت مزاج و باز برای درد پا که اندکی باقی ماند سورنجان مصطگی هر یک یک ماشه سوده گلقند تولہ سرشته همراه اسطوخودوس چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده نبات دو تولہ بدهند و در موسم ربیع تجویز منضج و مسهل کنند و بسفایج قنطوریون هر یک چهار ماشه در منضج بلغم عوض اصل السوس بیخ کرفس افزوده بعد نضج ماده روز مسهل گل نیلوفر چهار ماشه ترنجبین چهار تولہ روغن بادام شش ماشه بجای غاریقون و روغن بید انجیر و گلقند در مسهل بلغم نموده بدهند و بعد دو مسهل بدستور حب ایارج وقت آخر شب و صبح بدرقه دهند بعده معجون به نسخه تحفه که در آن جوز بوا و بنفشه است جهت تقویت اعضای رئیس نزله فورا نیفه الصحا در فالج عضوی که بعد قی و اسهال و تخمه می افتد از اینجا مسهل و عرق گاوزبان ساخته دهند و روز چهارم نقوع پرسیاوشان اصل السوس گاوزبان عناب بعرق شاهتره عرق عنب الثعلب عرق گاوزبان شب خیسانیده صبح شربت بنفشه داخل کرده بنوشند غذا شاید بجای آب عرق کوه الصحا در فالج مع اللقوه و در بازو بعد مسهلات سورنجان سوده با اطریفل صغیر سرشته بخورند بالایش گلقند در عرق عنب الثعلب عرق گاوزبان عرق بادیان مالیده بنوشند باز طبیخ دارچینی گاوزبان انیسون بادیان جوشانیده با گلقند باز سورنجان بوزیدان عود صلیب گلقند سرشته بخورند بالایش عرق عنب الثعلب عرق بادیان شربت اسطوخودوس تخم فرنجمشک پاشیده دهند الصحا در فالج مع اللقوه بعد تدابیر معمولہ و مسهلها مصطگی سوده با اهلیله مربی سرشته بخورند بالایش گاوزبان بادیان بعرق عنب الثعلب جوشانیده نبات داخل کرده بنوشند و روز دوم مویز منقی بجاییه هکذا عوض بادیان که برعایت معده بود و عرق بادیان بجای عرق عنب الثعلب تودری سفید افزایند غذا پلاو و قلیه و روز سوم اصل السوس تخم خطمی اسطوخودوس افزایند و عوض نبات گلقند کنند روز چهارم مصطگی سوده باهلیله مربی سرشته اسطوخودوس گاوزبان جوشانیده شربت بزوری تودری سفید دهند روز پنجم اسطوخودوس عود صلیب سوده با اطریفل صغیر سرشته همراه گاوزبان مویز منقی بعرق عنب الثعلب عرق گاوزبان جوشانیده نبات داخل کرده بنوشند بجای آب عرق عنب الثعلب غذا پلاو مرغ باز جوارش عود گاهی با طبیخ بادیان خطائی و گاهی بهفت ماشه با شیره تخم کاسنی شش ماشه گلاب دو تولہ نبات یک تولہ باز شیره بادیان چهار ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه عرق عنب الثعلب ده تولہ گلاب چهار تولہ گلقند دو تولہ تودری سفید چهار ماشه باز اصل السوس گاوزبان تخم کاسنی ابریشم خام جوشانیده نبات داخل کرده بنوشند بعده فلاسفه و هم الصحا برای فالج مع اللقوه که در پیری با رعشه و غنه و بطوء حرکات و استرخا افتد در حرکات دستی باشد فلاسفه عرق بادیان صبح و اطریفل کشنیزی عرق گاوزبان وقت شام و بیخ ترکی عاقرقرحا فلفل زنجبیل کوفته بیخته بعسل سرشته بر زبان مالند پس غرغره بآب گرم کنند و مسهل در ابتدای فصل الصحا در خلل دماغ مع بواسیر خونی کرده البسیار گرم خلل دماغ افزاید معجون فلاسفه هفت ماشه همراه طبیخ چوب چینی سه ماشه دانه هیل دو ماشه نبات یک تولہ در عرق گاوزبان دوازده تولہ جوش داده بدهند و یا اسطوخودوس شش ماشه رسوت یک ماشه پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله هر یک دو ماشه مقل ازرق یک ماشه کوفته بیخته با عرق بادیان دهند الصحا در فالج مع خفقان اسطوخودوس مغز تخم تربوز پرسیاوشان هر یک چهار ماشه گل گاوزبان سه ماشه جوشانیده شربت بزوری معتدل دو تولہ داخل کرده بدهند و باز تریاق فاروق یا تریاق اربعه بمار العسل بجهت شام و برای صبح معجون فلاسفه شش ماشه با ماء العسل یا ماء الاصول و اگر بعد مسهلات بسبب قبض و تبخیر خفقان عارض شود فلاسفه خورده اسطوخودوس گل نیلوفر جوشانیده نبات داخل کرده بنوشند الصحا بعد تنقیه تعدیل و تقویت درین مرض دواء المسک حار خورده بالایش عرق بادیان گاوزبان شربت اسطوخودوس ...

خوردہ بالائش بادیان نیم باویان سور نجان بوزیدان ہر واحد یک مثقال جوشانیدہ شربت اصول داخل کردہ نوشند یا تریاق فاروق کہ مقوی حرارت غریزیست بقدر نخود در شہد خالص آمیختہ بخورند بالائش عرق گاؤزبان نوشند الیضاً یا کہ زنی را بعد تولد بچہ تپ شود داز استعمال مبردات فالج بہم رسد و زبان ہم بیکار گردد واز معالجات آن صحت کلی نشد و پارچہ در روغن دلودار حلوی خان آلودہ در روزی ہفت ہشت بار در رحم بدارد و وقت صبح معجون سیر عسلوسے خان یک تولہ ہمراہ عرق تنبا کو ہفت تولہ بخورد و وقت شام مرغ ترکی وشوربا جوز بوا ہر واحد یک ماشہ و زنجبیل یک تولہ بہ سید تابست و یکی وزن و ہر روز ز سہ چہار مرتبہ دار شیشعان زنجبیل فلفل گرد بورہ ارمنی ہر یک سہ ماشہ سائیدہ بر زبان مالد

ذکر ادویہ مفردہ مفید استرخا

گویند کہ در استرخا شربت فودنج بانابا آب و یا مغز حب الصنوبر کبار و یا حلتیت مخلوط القردمانا و عسل بلادر نیم درہم بعد جوز و یا مثقال زرنیخ دل و یا حب فلفل و یا آب مطبوخ کفری و یا بیخ سوسن گل او آب یا حب الغار و یا بیخ خطمی مطبوخ بشراب کہنہ و یا افربیون بیع درم سکبینج قتل اشق ہر یک نیم درم و یا بیخ یک درم تا آب گرم و یا حلتیت بقدر باقلا صبح و شب بگلاب یا عصارہ قنطوریون دقیق العسل و یا پوست رتہ با آب گرم و یا طبیخ دارشیشعان و یا طبیخ حاشا و یا کرنب مساوق مطبب بزیت و یا فوہ الصبغ بعسل و یا تمر قند دل و یا شربت عنصل و یا جوزالقی و یا زراوند طویل یک مثقال و یا دارچینی و یا دوقو و یا اسطوخودوس و یا سندروس و یا لحم عصافیر و یا لحم شقائق یا شرب و تمریخ روغن حب الصنوبر کبار و یا روغن پوست ترنج و تخم آن و یا عاقرقرحا بسرکہ و یا روغن یاسمین و یا روغن فندق و یا روغن سیاہ و یا روغن آس شرب و ضماد قسط و یا برگ غار و یا اقاقیا و یا طلع نخل و یا فلنجہ و تمریخ قسط ہندی بروغن بان و یا روغن عود الفرج و یا روغن نرگس و یا روغن کفری و یا روغن سوسن و یا آب خاکستر چوب انجیر کہ دہ بار تکرار آن نمودہ باشند و یا روغن غار و یا زیت کہ شحم حنظل دران جوشانیدہ باشند و یا فرفیون یک درم در زیت دہ درم حل کردہ یا فرفیون و جند بیدستر بروغن قسط و یا میعہ سائلہ مطبوخ بزیت یا تنہا و یا جند بیدستر و روغن سوسن و موم و یا نطرون مخلوط بزیت کہنہ و یا قنہ مخلوط بزیت و یا روغن حنا و یا عاقرقرحا خنا و دابزیت و یا روغن ضیان و یا روغن زہر قند دل و ضماد خردل القرنفل یا سداب و یا شیطرج با آب قرنفل سرشتہ و یا افسنتین و یا خردل سودہ در قیروطی روغن بادام و موم آمیختہ و یا نمام و سلیق و عسل جمع کردہ سوختہ و یا غدبہ و یا خاکستر چوب انگور بسرکہ و زیت و قنطوریون آب دریای شور و یا طبیخ برگ غار و یا برگ فنجنکشت و تخم او و مرزنجوش و یا فوہ الصبغ و یا آب کرنبی و آبزن طبیخ ثعلب در زیت و آب یا دیان و تخم کرفس و نانخواہ تا آب فانی گردد و یا آب کرنبی و غیرہ طبیخ بیخ کبر و حقنہ سکبینج یا طبیخ قنطوریون و شحم حنظل ہر واحد با مقنع

بیان ادویہ مفردہ نافع فالج

سویدی گفتہ کہ در فالج خوردن زنجبیل مربی و دستن جوزبوا در دہان اندختن آب آن کذا اکل لحم غزال تا ایام کثیر و کذا مغز حب الصنوبر کبار از پنج درم تا دہ درم بشکر یا بعسل یا زبیب احمر و کذا خوردن بچہ کبوتر کہ بشکر دادن او دور کردہ جوشانیدہ آب بینداز ندہ در آب دیگر خوب پختہ باشند و کذا مالیدن و نوشیدن روغن تخم تلخ مشمش و کذا اغذا کردن با آب نخود سیاہ در آب پختہ و بزیت و صعتر مطیب کردہ و کذا خوردن عود البخور او مجربات ابن سینا و تخمین بادیلطوس ہر روز نیم درم صبح و نیم درم شب وقت خواب تا سی کا روز متواتر خوردن مجرب صحیح ست و از حکمای دیگر نقل کردہ کہ خوردن فلفل سفید یا فقاح اذخر یا بہمن سفید یا آذریون و طبیخ بیخ او و عصارہ لفاح او یا آملہ یا ایرسا یا عاقرقرحا جند بیدستر یا عسل بلادر یک درم بروغن جوز یا خصیۃ الثعلب کبار یا حلتیت تا یک درم تنہا و مع فلفل و عسل و تا یک مثقال ملفوف بموم و یا نیم درم از ان سکبینج نیم درم ہمراہ شراب انجیر و متواتر یا شبت یا نفط سفید و بعد از حمام بعد خروج از آبزن ماش آن نیز یا مغز حب القطن یا تربد یا روغن بطم یا ثمر او یا شیطرج بعسل یا مثقال یا تخم حنظل یا سداب طبیخ با آب تا نصف بماند و یا بقدر یک درم یا بول العسل تا سی روز متواتر یا سکبینج یا ناردین یک درم یا شحم الحنظل با بدوام یا شربت عنصل یا پیاز او مشوی معجون بعسل یا سرکہ او یا سکنجبین او و دائم یا زنجبیل یا زرنباد بعسل یا زوفای خشک یا دار فلفل بعسل یا در ونج بعسل یا کمون بعسل یا بیخ فاشرا مثقال با شراب یا قسط تلخ دو درم یا عصارہ قثاء الحمار یا الکنہ یا روغن جوز الاکل یا دبق یا بیخ راسن بعسل یا نانخواہ تنہا و مخلوط در اغذیہ یا سنبل الطیب یا خربق سیاہ یا توم بری تنہا و مخلوط و در اغذیہ یا سیسالیوس یا توم بستانی بعسل یا حب الغار یا برگ آن یا فراسیون بعسل تا سی روز متواتر یا جند بیدستر یا زرا وند مدحرج یا دارچینی با آب یا صمغ سداب برگ او بعسل یا مشک یا عاقرقرحا یا فرفیون یا جاوشیر یا روغن تخم ترنج یا دوقو یا حرمل تنہا یا با آب مرزنجوش و در حمام یا طالیسفر مثقال بماء العسل یا عنبر یا موبزج یا جوز السرو یا قنہ یا روغن بادام تلخ یا قردمانا دو درم بشراب یا روغن آس یا بیخ

یا دوا و یا بندق یا روغن او و یا انافسیا بروغن زرد مخلوط یا پیخ نبات اوبارا کیسا ئیده و رحریره آمیخته یا تخم فاوندی چهار درم در شوربای دراج یا کیان یا اهل یا صدف بحری سوخته یا اشق مثقال بعسل یا دارشیشعان یا تخم کرفس سه درم و در ابتدای مرض یا آب نخود سیاه یا شیرج مطبوخ تا ایام کثیر یا فلفل سیاه هر روز نیم درم بیک مثقال ایارج یا فوه با طبیخ ایام کثیر بآب عسل یا ادویان و ج دم بای آن یا تخم سداب الجبل مثقال یا ده عدد چیار ایوقرنتهما و یا ایارج لوغاذیا یا اسندروس یا فلفیه یا ازیعاک البطم و قفاح اذخر و سکبینج خبیثه یا برگ کبر یا ثمر یا پوست بیخ او یا رطبه پخته مطبخیت یا تخم او یا اسقولوقندریون یا تخم ترب جند بیدستر برده مساوی یا خبطیانا یا روغن نارجیل یا بیخ بخور مریم و از لحوم اکل لحم شفانین یا لحم سقنقور یا لحم فاخته نافع و غرغره عاقرقرحا بآب عسل یا تخم حنظل و یا سداب یا مرزنجوش یا کندش و سعوط مومیائی یک قیراط بآب مرزنجوش و یا یک حبه از ان بروغن نبق و یا دانگی از ان بروغن بادام تلخ و یا شونیز و یا روغن او و یا مشک و یا رته و یا عنبر و یا روغن یاسمین و یا شاهانک و یا روغن نرگس یا آب اسقولوقندریون بروغن بادام و شحم سداب یا مشک یا عنبر یا انفاس کبوتران و آشتن نیها و ریکان یا کندش کوفته و نحزه و یا مرو و مالش عاقرقرحا سوده مخلوط بزیت و کذا جند بیدستر و کذا روغن بلطم و کذا روغن جوز و کذا روغن نار و کذا فربیون بروغن نار و کذا جاوشیر ببعض دهنها گرم و کذا روغن مرزنجوش و کذا روغن جرجل کذا عنبر و کذا روغن بادام تلخ و کذا روغن آجر و کذا روغن یاسمین بری و کذا شحم فاوندی در ظرف آهنی گداخته و کذا روغن زقوم و کذا روغن بان که در ان مشک و عنبر گداخته باشند بر پشت و کذا روغن نسرین و کذا فلفل سیاه سوده در زیت جوشانیده و کذا خاکستر آب و زیت آمیخته و کذا خاکستر چوب انجیر و کذا خاکستر چوب انگور بزیت آمیخته و کذا اسندروس بزیت و کذا روغن ترب کذا بورق و زیت و علک البطم و کذا چیگا و کذا روغن نارجیل و طلای جند بیدستر بروغن بان یا مویزج یا قنه تلخ و یا ابسا سه مخلوط بروغن بان و یا سداب سوده بعسل آمیخته بر عضو مفلوج یا بشاشتنها و یا ببعض دهنها بر فقرات پشت و یا مرزنجوش کوفته و ببعض روغنهای گرم پخته و یا برگ یاسمین کوفته در روغن کنجد جوشانیده و یا مویزج و یا روغن حنا و بیخ سوسن موم و یا شاهانک و یا بورق و روغن بان و موم زرد و عاقرقرحا بار یک سوده بمقدم سر و عطوس بصمغ سداب و اوخاک تدر ادویه فالج مقوی فعل آنهاست و استعمال حمه یعنی برگ تبهل و حقنه فالج نیز نافع ست ذکر ادویه مرکبه یونانیه که در فالج و دیگر امراض عصبی بلغمی مستعمل ست ایارج فیقرا که اکثر اقسام صداع را نفع میکند و دماغ و معده را از اخلاط غلیظه پاک گرداند و لفالج و لقوه و استرخاء زبان و وجع مفاصل و قولنج مفید و دفع قولنجی نماید و با اطریفل منقی دماغ ست و یا گلقند منقی معده گویند که بگرده ضرر دارد و مصلح آن عناب ست سنبل الطیب دارچینی عود بلسان حب بلسان سلیخه مصطکی اسارون عفران هر یک یکجزو صبر سقوطری وچند همه ادویه شربتی دو درم بعسل و آب گرم در حالتی که معده از غذا ممتلی نبود ایارج لوغاذیا صداع و شقیقه و دوار و فالج و لقوه و رعشه و تشنج و بهق و برص و جذام و درد گوش و بیضه و خوده و غیره امراض بارده مادی را نافع بود شحم حنظل پنج درم پیاز عنصل بریان غاریقون سقمونیا خربق سیاه اشق اسقوردیون هر یک چهار و نیم درم افتیمون کماذریوس مقل صبر هر یک سه درم جاشا هوفاریقون انیسون سادج هندی فراسیون جعده سلیخه فلفل سفید و سیاه دارفلفل زعفران دارچینی اسفاج سکبینج مرجاوشیر جند بیدستر سنبل الطیب مصطکی اسالیون راوند طویل جماره افسنتین فرفیون حماما زنجبیل هر یک یک درم خبطیانا اسطوخودوس هر یک یک نیم درم کوفته بیخته بعسل بسرشند شربتی چهار درم بآب عسل گرم بعد از شش ماه استعمال نمایند ایارج جالینوس فالج و لقوه و تشنج و استرخا را نافع ست بدن را از فضول خاطیه لزجه مختلفه پاک کند و استرخای مثانه و خروج بول بلا اراده دفع نماید شحم حنظل غاریقون پیاز عنصل بریان اشق سقمونیا خربق سیاه هوفاریقون فرفیون هر یک شانزده درم اسفاج افتیمون مقل ازرق کماذریوس سلیخه فراسیون هر یک ده درم سکبینج زراوند طویل فلفل سیاه و سفید دارفلفل دارچینی جاوشیر جند بیدستر فودنج اسالیون هر یک چهار درم و بعضی اطباء زعفران صبر هر یک چهار درم در ان داخل کرده اند ادویه را کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی از یک مثقال تا چهار مثقال ایارج ارکاغانیس هر مرض متولد از بلغم خام و سودا را نفع کند

و دوار و صداع و تشنج و فالج وغیره امراض را مفید است شحم حنظل دو اوقیه فراسیون اسطوخودوس خربق سیاه سقمونیا فلفل دراز فلفل سیاه هریک چهار اوقیه عنصل بریان
افسنتین صبر سقوطری جنطیانا فطراسالیون جاوشیر هر واحد یک اوقیه دارچینی جعده سکبینج مر سنبل اذخر پودینه کوهی زراوند مدحرج هریک دو درهم کوفته بیخته بعسل
کف گرفته سرشته و بعد شش ماه استعمال کنند شربتی چهار مثقال ایارج روفس نافع بلغم و مره سودا است شحم حنظل بست درهم صبر سقوطری پنج درهم خولنجان دو درم
کمادریوس بست درهم سکبینج جاوشیر هریک هشت درهم فطراسالیون زراوند مدحرج فلفل سفید سلیخه دارچینی زعفران زنجبیل جعده مرمکی هریک دو درهم کوفته بیخته
بعسل کف گرفته سرشته شربتی ازان از دو مثقال تا چهار مثقال آبزن مخترع حکیم علوی خان برای فالج و استرخا و دیگر امراض باردی مجرب النفع ست گیرند
آب کبریت و اگر نباشد آب خالص بست من بجوشانند و بران گل بابونه اکلیل الملک مرزنجوش برگ غار اذخر مکی برگ نارنج بهار نارنج اقاقیا اسطوخودوس سعتر
تمام گل یاسمین سفید درج ترکی نوره الصباغین پودینه دشتی پودینه کوهی نعناع برگ صنوبر پوست بیخ صنوبر عشبه مغربی برگ سداب چوب چینی هر واحد یک کف انداخته
بجوشانند تا ثلث آب برود صاف نموده ثلث وزن آب روغن زیت داخل کرده خرگوش یا روباه یا کفتار یا بز کوهی هر کدام که باشد زنده را بسته در روغن مذکور
اندازند و بجوشانند که مهرا شود پس صاف نموده بیمار را دران بنشانند چون گرم باشد صبر کنند وقتی که سرد شود بیرون آرند و قلت و کثرت آبزن بحسب احتمال
طبع مریض است و بعد خروج بر عضو ماؤف روغن قسط یا روغن گردگان بمالند تریاق ثمانیه منافع این زیاده از منافع تریاق اربعه است بهر صرع
و فالج و لقوه سود مند و با را بشکنند و دفع اذیت سموم کنند زراوند طویل ریوند چینی پوست بیخ کبر حب الغار مر مکی قسط تلخ زرد چوبه جنطیانا مساوی کوفته
بیخته بعسل مصفی معجون سازند شربتی یک مثقال قوت این تا دو سال میماند ثبادرلیطوس اکبر جهت صداع و صرع و لقوه و فالج و رعشه و جمیع امراض حلقیه رطوبیه بارد
و اوجاع معده و کبد و طحال و کلیه و رحم و تاریکی چشم و برص و جذام و برص قولنج و استسقا را نافع است و اسهال بی مشقت کند و مدر بول و حیض بود و سنگ گرده
و مثانه بریزاند و حرارت غریزی را قوت دهد و بدن را از اخلاط فاسده پاک سازد و ریاح دفع کند و سدد سپرز و جگر بگشاید و رنگ نیکو نماید و قوتش تا چهار
سال باقی بود ریوند چینی یک نیم درهم عود بلسان فرفیون فلفل سیاه فلفل سفید دار فلفل ترکی جنطیانا حب بلسان فقاح اذخر مو حماما هریک دو درهم زعفران
دارچینی درج مصطگی روغن بلسان هریک سه درهم سنبل الطیب دو درهم و نیم کمادریوس قسط افتیمون هریک چهار درهم اسارون سلیخه سقمونیا هریک شش مثقال
صبر سقوطری پانزده درهم غاریقون بست درهم ادویه کوفته بیخته بروغن بلسان چرب ساخته با سه چند آن عسل سرشته و بعد شش ماه استعمال کنند شربتی
چهار مثقال و در قرابادین قانونی زرنباد اسارون سلیخه و سقمونیا هریک شش درهم است و مو و حماما یک یک درهم جلاب معمول در اکثر امراض دماغیه
عصبیه سوداویه بلغمیه که با حرارت مزاج جمع شده باشد و در لقوه و فالج بجای ماء العسل العجل می آید قند سفید یک رطل عرق گاوزبان عرق بادرنجبویه
گلاب هر واحد یک رطل و گاهی عوض گلاب عرق بهار نارنج داخل کرده میشود همه را بر آتش ملایم بپزند تا قوامی پدید آید پس گل گاوزبان عود صلیب اسطوخودوس
هریک دو مثقال در مقداری از گلاب یا عرقی از عرقهای مناسب مزاج و احوال جوشیده صاف نموده بآن ضم نمایند و بر آتش گذارند که مائیت تلف شده
قوام معتدل ماند و در شیشه نگاهدارند و هرگاه که تقویت و تفریح منظور باشد با قند عنبر اشهب دو دانگ زعفران یک نیم دانگ اضافه کرده شود و وقتیکه
تسخین زیاده تر مطلوب گردد بعضی افاویه چون دارچینی جوزبوا بسباسه مصطگی در میان آن افزوده شود جوارش اترج نافع لقوه و فالج و استرخا
و مقوی معده و دماغ و اعصاب مجرب النفع ست تالیف حکیم علوی خان شیرازی منقی سی مثقال یک شب بعرق بهار نارنج و گلاب هر واحد یک صد و
پنجاه مثقال بخیسانند روز دیگر بجوشانند که مهرا شود و از صافی گذرانیده پس بگیرند پوست ترنج ده مثقال اذخر مکی اسارون انیسون نانخواه بهمن سفید

داربلفلی سعد کوفی طالیسفر سلیخه فوفل گل سرخ قاقله هیل قرفه کاشم کندر مصطکی هر یک سه مثقال جوزبوا دارفلفل فلفل سیاه عود صلیب سنبل الطیب
عود هندی قرنفل هر یک دو مثقال زعفران عنبر اشهب مشک تبتی هر یک یک مثقال همه ادویه کوفته بیخته بدارند و عسل مصفی سه چند مثقال در آن داخل
کرده بقوام آرند پس ادویه بسرشند شربتی یک مثقال تا دو درم و گاهی جندبیدستر و جدوار خطائی هر یک یک مثقال داخل میسازند حب ایارج نسخه معمول خود
در جمیع امراض بلغمی جهت تنقیه دماغ و اعضای رئیسه از فضول و اخلاط بلغمی ایارج فیقرا تربد سفید مجوف هر یک یکدرم حب النیل غاریقون انیسون هر یک نیم درم
شحم حنظل نمک هندی هر یک نیم دانگ همه را کوفته بیخته بآب بادیان بسرشند و حب سازند جمله یک شربت است طریق استعمال آن در مقدمه کتاب مسطور شد
و در نسخه معمول حکیم ذکاء الله خان وزن حب النیل یک درم است و مقل ازرق و کتیرا هر یک چهار سرخ عوض انیسون مرقوم **نوع دیگر** از والد حکیم
علوی خان برای فالج و لقوه و صرع و استرخا و مالیخولیا و درد معده نافع است و مخرج اخلاط ثلاثه و غلیظه از دماغ و معده و مصلح قروح و بثور سوداویه مقل ازرق
افتیمون پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه سنا مکی عود صلیب انیسون هر یک یک درم زنجبیل یک درم و دو دانگ غاریقون سفید بسفایج گل سرخ
اسطوخودوس هر یک دو درم تربد مجوف دو نیم درم ایارج فیقرا سه درم کوفته بیخته بروغن بادام چرب ساخته حب سازند و بورق نقره پیچیده دو مثقال
بآب گرم وقت شب یک پاس باقی مانده بخورند **دواء المسک حار** جهت فالج و لقوه و صرع و خفقان بارد و ضعف و ضیق النفس جمیع امراض بارده را
نافع است نسخه معمول حکیم بقا خان مشک خالص سه ماشه جندبیدستر یکدرم بهمنین سنبل الطیب قاقله قرنفل ساذج هندی هر یک دو درم مروارید ناسفته
کهربا بسد ابریشم مقرض زرنباد هر یک دو مثقال نبات یا عسل سه چند بدستور مقرر تیار ساخته بکار برند **روغن بید انجیر** که مسهل بلغم و منقی اعصاب از رطوبات است
و در امراض بارده دماغی و قولنج و غیره شربا و طلاء مستعمل میشود مغز تخم بید انجیر برآورده بریان نمایند و کوفته در آب بجوشانند و کف همیگیرند در ظرفی تا تمام کف
گرفته شود و آب زرد بماند پس از آن کفها را بجوشانند که تمام روغن صاف برآید **روغن بید انجیر مرکب** لقوه و فالج را نفع دارد و سدهٔ جگر
و سپرز بکشاید و قولنج را دفع کند نانخواه صعتر پودینه کوهی تخم کرفس انیسون مصطکی اسارون هر یک بست درم بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ سوسن آسمانجونی راسن
خشک هر یک ده درم شیطرج هندی مقل هر یک پنج درم سکبینج جاوشیر زرنباد درونج هر یک سه درم زنجبیل دارچینی خیربوا کبابه دار فلفل جوزبوا بسباسه شونیز قسط کرویا هر یک
چهار درم جمله نیم کوب ساخته در آب بخیسانند تا دو از درم شود و صاف نمایند و صد و پنجاه درم روغن بید انجیر آمیزند و بجوشانند تا آب برود و روغن بماند شربتی دو درم
تا سه درم با بارد الاصول و ماء الشعیر و روغن ... نمایند **روغن قسط** نسخه معمول نافع برودت اعصاب و مقوی آن و مفید امراض بلغمی بارد دماغی قسط ده درم
ابهل زنجبیل اشنه سنبل الطیب سافج هندی قرفه وج عاقرقرحا هر واحد پنج درم قرنفل چهار درم شب سه رطل آب تر سازند و صبح بجوشانند چون یک رطل آب بماند
صاف نموده با نیم رطل روغن زیت یا روغن کنجد جوش دهند تا روغن بماند بعده جندبیدستر فرفیون جوزبوا مصطکی هر واحد یک درم سائیده داخل نمایند
بکار برند **روغن اسقیل** تالیف حکیم علوی خان برای فالج و غیره پیاز عنصل چهار اوقیه بکارد چوبی تراشیده در یک من روغن کنجد بپزند که مهرا شود از دست
مالیده صاف نموده عاقرقرحا جندبیدستر خردل قسط تلخ فرفیون هر یک یک مثقال مشک نیم مثقال سوده اضافه نموده بکار برند **روغن جندبیدستر** اختراع مؤلف
جندبیدستر فلفل سفید عاقرقرحا شحم حنظل فرفیون حلتیت هر یک دو نیم درم عود صلیب دو درم نیم کوفته در یک رطل روغن بغدادی روغن سداب داخل کرده
در شیشه کرده در آفتاب دارند تا یک هفته و هر روز دو مرتبه برهم زنند و روز هشتم بپالایند و بفشرند و باز ادویه مذکوره داخل کرده تا یک هفته در آفتاب
بدستور دارند و بجنبانند و روز هشتم صاف نموده باز ادویه مذکوره سحق نموده داخل کرده تا دو هفته در آفتاب دارند پس بکار برند **روغن قاوندی مرکب**

از ترکیب ممدوح الیه که در فالج و مفاصل و غیره معمول قرنفل عود صلیب سلیخه سورنجان تلخ اسطوخودوس بلسان هر یک پنج درم سنبل الطیب بسباسه جوز بوا
بیخ سوسن قرفه قسط تلخ هر یک ده درم نیم کوفته در ده رطل آب شیرین یک شبانه روز خیسانیده روغن زیت دو رطل داخل کرده بجوشانند که آب رفته
روغن بماند پالیده صاف نموده شحم قاوند شانزده درم مومیائی چهار درم دران گداخته مرکی سه درم جندبیدستر دو درم سوده آمیخته بکار برند روغن کلان
معمول برای فالج و لقوه و غیره امراض بارده قسط جراییه افسنتین کندش بیخ بادیان شیطرج هر احد سه ماشه عاقرقرحا فلفل سنبل الطیب بیخ سوسن
قرفه اسارون سلیخه قرنفل صعتر نانخواه بیخ کرفس تخم کرفس انیسون ساروق سکبینج جاوشیر زرنباد زنجبیل دارچینی کبابه بسباسه دارفلفل کندر هر یک
دو ماشه مغز بادام تلخ شش ماشه شونیز مغز تخم بید انجیر مقل هر یک چهار ماشه مصطگی دو نیم ماشه همه ادویه را نیم کوفته در چهار آثار آب یک شبانه روز تر کنند
بعده بجوشانند هرگاه آب سوم حصه بماند صاف نموده روغن گل روغن بابونه روغن سوسن روغن بید انجیر هر کدام نیم پاو آمیخته باز بجوشانند که آب تمام
جذب شود و روغن بماند پس مشک دو ماشه عنبر اشهب چهار ماشه جوزبوا دو ماشه فرفیون جندبیدستر هر یک سه ماشه لب یار یا ریکسا سیاره حل نموده
نگاهدارند روغن سوم مجرب برای فالج و خدر و درد اعصاب و تحلیل مواد و هر قسم باد سوم یک آثار نمک شور سه آثار هر دو را در دیگ اندازند و بطریق گلاب
کشند مثل عرق بر می آید آنرا نگاهدارند و بر بدن عریان شده بمالند و می باید که بعد از مالیدن دو گهڑی پارچه بر بدن نیندازند تا باد بر بدن رسد بعده دو گهڑی
پارچه بپوشند نوع دیگر قوی تر از اول موم سفید نیم آثار نمک سانبهر پاو آثار نوشادر شوره قلمی هر یک یک چهٹانک سنگرف یک تولہ قرنفل جوزبوا اکلیل الملک
افیون هر یکی پنج ماشه باهم کوفته بموم و نمک مخلوط کرده در ظرف انداخته نیچه وصل کرده بطریق گلاب عرق کشند و در شیشه بدارند و قدری گرفته بانگشت بمالند
دبالائیکه کهنه ببندند برای امراض بارده و ریحی مجرب ست یا در قرع انبیق کشند و بعمل آرند روغن حواصل معمول جهت فالج و وجع مفاصل و جمیع
امراض بارده و ماغی حواصل یک عدد سنبل الطیب بسباسه سورنجان بوزیدان خولنجان زرنباد جوزبوا زراوند طویل بیخ نرگس زیره عود صلیب دارچینی یکی
دو ماشه قسط بحری قرنفل هر یک سه ماشه زعفران نیم ماشه خفاش نده ده عدد در روغن زیتون و روغن کنجد یک آثار قلعی کرده گلاب نیم من آمیخته بر سر آن
ریزند و بر آتش گذارند که روغن بالا آید بگیرند و استعمال نمایند روغن مجرب جهت خدر و رعشه و فالج و استرخا و مفاصل بارده و عرق النسا از حکیم میر اسمعیل
قصب الذریره قسط تلخ هر یک سه مثقال اذخر سورنجان کبابه چینی ناردین اسارون هر یک دو مثقال زرنباد و دو شیطرج عاقرقرحا ماشه بعدد
بوزیدان هر یک یک مثقال مجموع را نیم کوفته با سه پیاله آب بجوشانند آن مقدار که یک پیاله آب بماند پس خوب مالیده صاف نموده روغن گل و روغن یاسمین
و روغن بابونه و روغن زنبق هر یک دو مثقال داخل کرده بجوشانند چندانکه آب بسوزد و روغن بماند پس جدوار خطائی جندبیدستر فرفیون هر یک سه مثقال
جوزبوا زنجبیل هر یک دو مثقال مقل زرق یک مثقال کوفته و بیخته در پاو انگبین کنند و روغن را اندک اندک بران چکانند و بدسته بمالند تا تمام
روغن با آن مخلوط گردد و بعد از ان مومیائی معدنی قدری دران حل کنند و در شیشه نگاهدارند روغن برای اختلاج جهت آن از حکیم اکمل خان سورنجان زنجبیل
جوزبوا قلمی دیال انگشتی خردل فرفیون هر یک یک توله روغن کنجد شصت توله اجزا را مثل غبار بسایند و بعد از ان در کرم انداخته صلایه نمایند تا دو پهر
اندک اندک روغن انداخته بعد از ان خوب مخلوط نموده در آفتاب یا در جای گرم بنشینت اعصاب تا یک پهر خوب بمالند سفوف اترج از اختراع
حکیم علوی خان که خوردن آن بعد از تنقیه با ایارجات برای فالج و استرخا مفید پوست زرد ترنج بادرنجبویه تفاح اذخر آمله منقی پوست بلیله کابلی هر یک
پنج مثقال اسارون بادرنجبویه بهمن سفید دارچینی سلیخه قردمانا هر یک سه مثقال جدوار خطائی مشک ترکی عنبر اشهب جندبیدستر هر یک نیم مثقال ورق طلا

کمافیطوس هریک چهار دانگ جوزبوا زراوند طویل بسفایج رازیانه بادیان خطائی زنجبیل تخم سداب کبر بسفایج دو دانگ سنبل الطیب قسط تلخ فادبینا
تخم سیسالیوس اسطوخودوس هریک یک مثقال صعتر فارسی دو مثقال خار خسک جری پانزده مثقال کوفته بیخته بوزن یک مثقال صبح باده مثقال عرق
بادرنجبویه بخورند شربت ابریشم نافع برای فالج ولقوه و صرع ابریشم نیم آثار در آب آهن تاب سه شبانه روز خیسانیده بجوشانند و صاف نموده
اسطوخودوس پاو آثار گل گاوزبان چهار توله گاوزبان نیم پاو علیحده خیسانیده جوش کرده صاف نموده هر دو آب را جمع کنند و با عسل و نبات هر دو یک نیم آثار
بقوام آرند پس عود هندی مصطگی دانه هیل کبار دارچینی عود صلیب سافج هندی بسفایج خولنجان ج ترکی سنبل الطیب قرنفل هریک یک توله ابلیباسه جوزبوا
زعفران هریک شش ماشه عنبر اشهب نه ماشه سائیده داخل نمایند شربت عسل در جمیع امراض بارده عصبی دماغی بعد تنقیه و صحت جهت تعدیل مزاج
و تقویت مستعمل ست و خصوص فالج و رعشه را بغایت نیکوست عسل مصفی یک رطل ماءالشعیر رطل آب باران هنر ندوکف آن را بردارند پس قرنفل خولنجان مصطگی
دارچینی عود دانه قاقلین ابلیباسه جوزبوا اسافج هریک دو درم فلفل سیاه یک درم کوفته در صره بسته انداخته جوش دهند و صره را آنا فانا مالیده باشند و بعد
قوام فرود آورده صره مالیده دور کرده نگاهدارند و اگر بعنبر و مشک قدری خوشبو نمایند بهترست طلا برای فالج و لقوه از حکیم اجمل خان سبحان الله زیدان قسط تلخ
خولنجان زرنباد جوزبوا وج ترکی عود هندی عود صلیب قرفه جا همه را بگلاب سوده بر فقرات پشت و محل فالج طلا نمایند و در لقوه بر سر و فقار گردن کنند
طبیخ ضبعه عرجا برای فالج استرخا و خدر و تشنج امتلائی نهایت نافع ست مرزنجوش بابونه حلبه حرمل شبت برگ غار سداب زنجبیل هریک یک من
مجموع را در نه صد من آب بجوشانند چون بنصف رسد ضبعه عرجا زنده دران اندازند و بجوشانند تا مهرا شود پس آب آنرا در تغار کلان یا در حوض کوچک
از پارچه بگذرانند و پر کنند و سه من روغن زیتون داخل کرده مریض را دران بنشانند و مرة بعد اخری چنین کنند عرق تنبول خوشبو جهت فالج و لقوه
و جمیع امراض بارده دماغی بی نظیر دارچینی چهار سیر جوزبوا ابلیباسه هریک دو سیر فوفل نیم سیر برگ تنبول سفید خوشبو یکصد برگ گل سیوتی که بفارسی گل مشکی گویند چهار سیر
عود هندی نیم سیر زعفران چهار توله همه را نیم کوفته هفت صراحی عرق قرنفل که بگلاب کشیده باشند بر آن ریخته و شبا روز بگذارند پس آنرا عرق کشند و
عطر آن اگر فته علیحده نگاهدارند و عرق آنرا در شیشها کرده نگاهدارند صبح پنج مثقال و شام پنج مثقال بنوشند و اگر مسکر خواهند بجای عرق قرنفل عرق
قندی یا عرق خرما کنند عرق تنباکو از اختراع متاخرین ست برای فالج و لقوه و استرخا و استسقا و قولنج ریحی و تحلیل ریاح معده و تفتیح سده و هضم طعام آوردن
و رفع صداع بلغمی و اوجاع مفاصل بلغمی نافع ست تنباکو زرد خشک چهار من تبریزی و اگر تنباکو کم باشد سه چهار یک من تبریزی نخواه صعتر هریک پنج مثقال دارچینی قرنفل
اذخر سنبل الطیب جا شا هریک ده مثقال همه را در چهار من تبریزی آب یک شبا روز خیسانند پس عرق بکشند و صبح و شام پنج مثقال بنوشند عرق تنبول
حکیم اکمل خان که در فالج و غیره امراض بارده دماغی مستعمل ست برگ تنبول پخته سیاه و نانخواه خولنجان زنجبیل هریک پاو آثار صعتر دارچینی جوزبوا ابلیباسه قرنفل یک سیر
نیم پاو عرق دارچینی و شیشه عرق بادرنجبویه شیشه گلاب چهار شیشه بدستور معمول عرق کشند شربتی از چهار توله تا هفت توله عرق گیتکی اجمل خان که بهان نفع دارد
گل گیتکی دو عدد جوزبوا ابلیباسه وج ترکی بادیان خطائی هریک شش توله گلاب پنج شیشه عرق بادیان چهار شیشه بدستور مقرر عرق کشند شربتی از چهار توله تا هفت توله
عرق تنبول ذکاء الله خان که دافع ضعف دماغ ست گل سیوتی گل چنبیلی هریک چهار اوقیه جوزبوا ابلیباسه عود هندی قرنفل گل سرخ هریک دو اوقیه
برگ تنبول پخته سیاه و نبات سه آثار بدستور عرق کشند خوراک از هفت توله تا نه توله با شربت تنبول چهار توله و تخم شربتی هفت ماشه عرق چوب چینی علوی خان که در فالج
و امراض بارده دماغی معمول چوب چینی سه صد مثقال در روغن عقرب خولنجان تودریین مثقال سنبل الطیب قاقلین بهمنین جوزبوا ابلیباسه هریک پانزده مثقال

ابریشم خام بادرنجبویه هر یک بست مثقال دارچینی قرنفل برگ فرنجمشک هر یک ده درم انیسون هفت مثقال عنبر اشهب مشک هر یک یکدرم زعفران پنج درم آب نیشکر
وگلاب کهنه هر یک پنج آثار بدستور عرق کشند خوراک از ده توله تا بست و پنج توله اسطوخودوس که تنقیه دماغ کند ولقوه وفالج وصرع را سودمند است کندش هفت درم
فلفل سفید وسیاه جند بیدستر هر کدام یکدرم سداب خشک دو درم صبر سقوطری یک نیم درم خردل دو درم شونیز یکدرم کوفته بیخته اندکی از آن بینی دمند غرغره
مستعمل در فالج ولقوه وثقل زبان که از رطوبات باشد از بیاض اجمل خان خردل زرنباد دارفلفل زنجبیل شونیز سانج مویزج عود هندی هر یک [illegible] وسکر
عاقرقرحا صعتر گل بابونه اسطوخودوس عود صلیب واشنه [illegible] قرنفل ده عدد جوکوب نموده چهار پاس خیسانیده در یک نیم سیر آب بجوشانند تا نیم سیر آب
بماند صاف نموده عسل سفید دو توله نوشادر بوره ارمنی نمک سانبهر در آن حل کرده غرغره نمایند غرغره دیگر که بجهت فالج ولقوه واسترخای زبان تنقیه سر مجرب ست
نوشادر پنج درم فلفل سفید فلفل سیاه نمک سیاه هر کدام شش درم زنجبیل خردل عاقرقرحا مویزج بوره ارمنی هر کدام چهار درم زوفای خشک هشت درم صعتر ده درم
بیخ سوسن هفت درم شونیز پنج درم مرزنجوش ده درم دارفلفل هفت درم همه را کوفته بیخته دو درم از آن با یک درم ایارج فیقرا در سکنجبین عسلی وآب گرم آمیخته غرغره
نمایند که عجیب الاثر است گلقند عسلی که در امراض بلغمی مستعمل میشود دیگر گل سرخ یک آثار شهد خالص سه آثار هر دو را در ظرفی کرده گوت مال نمایند که خوب آمیخته شود
تا چهل روز در آفتاب گذارند و همچنین است طریق ساختن گلقند شکری لعوق نافع فالج ولقوه و در امراض ماخی بارد زنجبیل زرنباد فلفلمویه فلفل سیاه دارفلفل
خولنجان دارشیشعان قرنفل وج عاقرقرحا برابر سائیده با عسل و چند ادویه بسرشند و بلعق بکار برند ما الاصول و از مجربات الدعلوی خانی مستعمل برای
انضاج ماده فالج ولقوه واسترخای بلغمی امثال آن تا چهار درهم ایرسا فا وانیا هر یک یک مثقال بادیان تخم کشوث تخم کرفس و ما [illegible] پوست بیخ کبر پوست
بیخ بادیان پوست بیخ کرفس بیخ اذخر هر یک دو مثقال در یک نیم رطل آب بجوشانند تا بنیم رطل آید صاف کنند و عسل مصفی یکدو قیچل ساخته نیم گرم بیاشامند گاهی
درین نسخه بعد گذشتن یک هفته کمافیطوس کمازریوس جاشا و اسطوخودوس اسقولوقندریون فنطوریون دقیق هر یک یک مثقال اضافه میکنند و عوض عسل یا گلقند
شکری یا عسلی شربت اصول یا شربت اسطوخودوس یا سکنجبین وری حار بحسب حاجت یکی از اینها بوزن ده درم داخل می نمایند و اگر از استعمال این اجزا گرمی
دمزاج یا صفرا در معده متولد شود عوض این اجزا اصل السوس پوست بیخ کاسنی افسنتین رومی بر سیاوشان هر یک دو مثقال اضافه کنند و گلقند آفتابی
یا سکنجبین وری معتدل یا بارد نمایند معجون سیر معمول فقیر در لقوه وفالج وصرع ورعشه گویند که بواسیر وبهق وبرص را نافع بود و معده را قوت دهد و اشتها
آورد و بلغم دفع کند و قوت بدن و باه بیفزاید و رنگ را نیکو وسرخ گرداند و حرارت غریزی را برافروزد و پیران را بغایت مفید است سیر از پوست پاک کرده
نیم آثار در یک آثار شیر گاو بپزند تا مهرا شود و [illegible] عسل [illegible] درم روغن گاو بسر آن ریزند و باکفگیر ممزوج نموده از آتش فرو گیرند و این ادویه را کوفته
بیخته با آن بسرشند قرنفل بسباسه جوزبوا فلفل گرد مصطکی قاقله صغار وکبار پوست بلیله کابلی دارچینی زنجبیل هر یک ده درم عود خام زعفران هر یک پنج درم
خوراک هفت ماشه تا یک توله نوع دیگر تالیف حکیم علوی خان برای فالج وغیره امراض بلغمی و سوداوی معمول تریاق سموم ست مداومت آن در زمستان خیلی
مفید گل گاوزبان بادرنجبویه هر یک بست و پنج مثقال بسفایج بلیله سیاه پوست بلیله کابلی عنب الثعلب هر یک از ده مثقال ونیم همه را شب در دوازده رطل باران
ترکرده صبح بجوشانند که ثلث بماند بالیده صاف نموده سیر از پوست پاک کرده یک رطل در آن مطبوخ داخل کرده جوش دهند که خوب مهرا شود [illegible] رطل شیر تازه گاو در آن انداخته
بجوشانند که شیر غلیظ گردد از پارچه صاف نموده روغن گاو یک رطل داخل کرده خوب بریان کنند که روغن جذب گردد و لحظه لحظه کفچه زنند تا سوخته نگردد و بعد چند عسل کف گرفته [illegible]
[illegible] زنجبیل فلفل سیاه وسفید [illegible] کبابه دارفلفل قرنفل خولنجان بهمنین سقاقل وگل بابونه و مرزنجوش هر یک پنج مثقال زعفران عنبر اشهب هر یک یک مثقال [illegible]

گند هک آمله لا اسار به شیر باده گاو نر کچور سهاگه پیپل سیمات زنجبیل همه مساوی کوفته وسیماب آمیخته در آب برگ سهوزن دو پلکه یا ده زاز باشد کهرل نمایند که حب
حل شود بعده حبها بقدر فلفل بندد و در سایه خشک کند و برای طفل یک حب برای جوان دو تا چهار حب و سه گلسی اگر نباشد با برگ پان و بن مصالح بهند و لقوه فالج و سفیده
و قولنج ریحی تخمه و درد پهلو وغیره امراض بارده حکم اکسیر دارد و در تبها و مزاج گرم با شیره تخرفه و در بلغم بدون آن برقه استعمال نمایند حب سم الفار برای فالج سم الفار
طلا با شیر چهار برگ پان و باشد کتهه سفید چهار ماشه همه را با آب ادرک بمبالغه تمام بسایند و حب بقدر یک فی سازند و یک صبح یکی شام بدهند تا هفت روز و روز هشتم تربت فنادهند
از خوردن این حب قی و اسهال خواهد شد طعام فی نمک بخورند گوشت نخورند حب دیگر برای فالج دار فلفل تخم کمانی نمک سیاه جوان کباب چینی برابر با آب گهیکوار و آب برگ کدو اگر
تیز کرده باشد بهتر است چند بار تصفیه نموده حبها بندد حب یک صبح یک وقت خواب شب بخورند و این که فالج لقوه و مفاصل انافع از بیاض استادی غفر الله له و بیلیله
بلیله آمله کچور سونٹھ چاب چینی چوب هما یا فرنگ بکر مول دلیار دار چینی لونگ تج برج الائچی خرد ناگیسر هر یک سه درم کوگل زرد نیم آثار بقدر بنی روغن گاو خمیر ساخته کوفته
بیخته بقدر چهار درم محلول ساخته هر روز یکی بخورانند ایضا منه فالج لقوه تشنج و غدور رعشه اختلاج سایر علل بلغمی بارد را نافع ست بهلاوه را سر بریده با مغز اخروت چیرد نجی و
تا بحبل که سجید بهلاوه باشد کوفته با قند سیاه کهنه که چند هم بود آمیخته بخورانند خوراک دو درم ایضا حب قلعی سیماب بجهیا کسیاه شر حدوده ماشه مرچ نیم درم گرفته اول
جست و قلعی آگداخته در ظرفی که سیماب باشد انداختند تا گداخته شود پس تشش یا پس کهرل نمایند و پیش سایند لیکن آمیز بعده فلفل هیلون سینور دخل کرده شده ها پس کهرل سازند
و بقدر یک نخود با برگ تنبول بخورند غذا گوشت طیور ایضا نافع فالج و لقوه و جمیع امراض بلغمی وجع ده درم فلفل دو دینه زیره سیاه کلونجی هر یک درم عسل نیم رطل با سینور لیسه شفته
شتقال بخورند روغن دهتوره که از برای فالج لقوه و رعشه و مفاصل معمول ست و جمیع امراض بارده فرمنه را نیز فائده میکند سیماب تخم دهتوره زنبیل هر یک ده درم و روغن جهیل درم
ادویه را کهرل کرده روغن را گرم نمایند تا که سرخ شود بعد از آن آتش گرفته ادویه را اندازند و از دسته آهنی خوب حل نموده بکار برند روغن هڑتال که از برای فالج مجرب ست زرنیخ زرد زرنیخ
سرخ هر یک یک دام سم الفار پاو دام گندهک نیم دام زبرسنکهیه دو دام آب گهنیلی سحق بلیغ نموده قرص بندد و در سایه خشک نمایند بعد از آن چهار آثار روغن کنجد در ظرف آهنی تا فرص را کوبیده
تا بسوزد روغن جدا نمایند و آورده صاف کرده بکار برند و اگر ابرای سستی قضیب خواهند اول بمالند بعد از آن برگ پان بپیچید روغن طلس برای فالج و رعشه مفید اوجاع بلغمی ریحی مجرب فقیر
بلیس سیاه کچله عاقر قرحا تخم دهتوره اجوائن خراسانی بیخ کنیر سفید افیون گهونگچی سفید هر یک ربع دام مال کنگنی کلونجی هر یک نیم دام همه را کوفته در شیر بز یا گاو دو ساعت تر کنند وقتی که خشک
شود روغن کنجد یک آثار پاو بالا و شیر بز یک نیم آثار آمیخته در ظرف آهنی با آتش ملایم بجوشانند چون شیر بسوزد روغن جدا نمایند و برای ماليدن نیز فائده دارد روغن هفت برگ
از بیاض المرحوم برای فالج لقوه رعشه و مفاصل و جمیع امراض بارد و مجرب برگ آک برگ کاسنی گل دهتوره سنبهالو برگ بهینگره برگ دهتوره سیاه برگ توت هر یک یک سیر کوفته در یک
آثار آب حل کنجد بسوزانند آنگاه صاف نموده بکار برند و مولف مفتاح المجربات درین نسخه برگ بهنگره اضافه نموده و نیز روغن ورق سیمی ساخته و ترکیب آن چنین نوشته که همه را سیر
گرفته کوفته آب بیرا و زنند با مساوی همه روغن کنجد بجوشانند که روغن بماند بعده قدری قسط و مرکی سوده افزایند و بعضی آب برگ سنبهالو آب برگ نیب نیز می افزایند روغن و با
مجرب مستعمل دودمان حکیم شریف خان سی فالج و تشنج و جمیع دردها و امراض بارده بگیرند روباه و دست و پای و بسته بجهیان نمره دو در دیگ آب آن بقدر بیست آثار بسیار گرم در
جوش باشد اندازند تا خوب پخته شود و مضمحل گردد صاف کرده آب را نگاه دارند پس قلفلمو بال کنگنی جوزبوا سداب سنبل الطیب انگوزه هر یک نیم پاو تخم دهتوره یک آثار ترپوبند انجیر
سیر با افیون خالص سه دام همه را جوکوب نموده در یک من آب خالص با آتش ملایم بپزند تا پانزده آثار آب بماند صاف نموده این آب را با آب روباه ممزوج نموده نیم سیر آب برگ دهتوره سیاه و نیم سیر
روغن کنجد خالص گرفته برین هر دو آب اضافه نموده بر آتش تیز بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند صاف کرده استعمال نمایند حکیم اکمل خان برای شکستن تیزی این روغن وقت استعمال ابر
وزن او روغن کنجد آمیخته استعمال میفرمودند اقوال حذاق حکیم شریف خان صاحب می‌نویسند که استاد لود عی عوض طعام شراب سه چهار روز بر ماء العسل اقتصار میفرمودند

بعده شوربای کبوتر بلی روغن میپیاند بعد از آن شوربائی و کبوتر میکنند و امر بخوردن گوشت آن نمی‌نمایند بعده درین شوربا غله گرم بقدر سه تولہ می اندازند پس ازان در حبوب غله می فزایند بعده دران برنج داخل میکنند بعد ازان در شازدهم وهیجدهم به تنقیه عام استفراغ ماده مع مراعات حال مانع میفرمودند پس در بیست و دوم و بیست و پنجم یا بیست و ششم و بیست و هشتم حبوب مثل حب ایارج وغیره استعمال مینمودند و باید که میان همه و یا استفراغ استعمال منضجات میکرده باشند بطوریکه نضیج دیدند پس استفراغ نمایند بعده اعاده منضجات کنند بعد ازان مسهل استعمال نمایند و علی هذا القیاس نسیر اگر ماده این مرض با رد متمکن در اعصاب صفت منضج از صناعت مثل اسطوخودوس افسنتین قنطوریون دقیق نقاح فقرباویان تخم فاخشک قرص مامیثا سیالیوس بیخ کرفس بیخ کاسنی بیخ اذخر بیخ بادیان بعضی زوفا درم و بعضی درم میگیرند و در دو رطل آب شب تر کرده صبح جوشانیده گلقند ده مثقال داخل کرده صاف نموده بنوشند چندروز برین نهار تا آنکه اثر نضج ظاهر شود و بعد ازان تنقیه نامه بعمل آرند با فزایش برگ سنا سه درم مغز فلوس تر نره مثقال شکر سرخ ده درم روغن بادام یا روغن بیدانجیر و اگر احتیاج بتقوی تر ازین اول مرتبه باید در مرتبه ثانی اندبران تربد سفید محکوک یک درم یا یک نیم درم غاریقون سفید نیم درم یا زیاده ازان افزایند بعد ازان یکی دو روز راحت دهند بدل گلقند با عرقیات عنب الثعلب و بادیان افزایند و بعده و مسهل باز چندروز منضج ماده حب ایارج یا حب منتن وغیره خورانند و مسهل مذکور بعد حذف مغز فلوس فقط با مع تربد و غاریقون حسب حاجت و قوت مزاج مریض و ضعف آن بلی تر حبوب کوره سازند و در آخر شب جمع با عرق بادیان وغیره خورند و صبح مطبوخ مذکور دهند حب ایارج درین مرض کثیر المنفعت ست و استاد کامل اعنی اکثر استعمال او درین مرض میفرمودند و من پیروی ایشان میکنم و استعمال حبوب بعد انضاج و تنقیه عام باید کرد و در استعمال آن نها باید نه مطبوخ و بدون آن حسب حاجت اختیار دارند و نسخه حب ایارج مذکور شد و نسخه حب منتن همانست که در قول حب صنا کامل باید لیکن درینجا پوست بلیله زرد و از زرد عوض مرو فرفیون جند بید ستر ست و وزن همه اجزا مساوی نسخه حب شبطرج همان حب شبیار ست که در قول او منصور مذکور شود لیکن درینجا بدعوض بلیله نوشته عاقرقرحا و تاک و درم افزوده و حرمل بجای خردل آورده صفت حب نجاح بستانی که ستوده شیخ الرئیس ست ایارج فیقرا یک درم جند بید ستر نیم درم شحم حنظل ربع درم فرفیون یک دانگ کوفته بیخته حبها سازند و جمله یک شربت ست و حکیم جالینوس نوشته که این روغن عجیب الفعل ست و تجربه صحیح یافته قسط تلخ فلفل عاقرقرحا فرفیون جند بید ستر هر یک هفت درم سیاه دانه و نیم رطل روغن نرگس آمیخته و این سعوط نافع ست زهره کلنگ جند بید ستر کندش بیخ سوسن کوفته بیخته در آب مرزنجوش و شیر زنان حل کرده قطره در بینی چکانند و شمامه نافع فالج و خفقان و جمیع امراض فوق تالیف علوی خان است نسخه آن نوشته ست که در علاج امراض دماغی از ضعف دماغ گذشت لیکن درینجا عوض مشک جوزبوا ست و تا پوست تخم کوزن سیک یک مثقال عنبر یک نیم مثقال و روغن نرگس و روغن یاسمین هر یک یک مثقال و بهار نارنج و غلاف سندی گلاب مطروح ست و نوشته که ادویه را در عرق گل نارنج بسایند و عطریات داخل کرده صلایه کنند تا قابل انعقاد گردد و شکل سیب ساخته دائم ببویند ضماد تالیف علوی خان که من بعض اصلاح آن کرده ام گفته مجرب و محلل ست بعد تنقیه استعمال نمایند جند بید ستر عاقرقرحا فرفیون رشاد عود هندی عود صلیب جوزبوا برگ مورد سورنجان بوزیدان قسط تلخ مغاث بغدادی سنبل الطیب مرزنجوش اسطوخودوس مساوی سائیده بروغن قسط آمیخته بر فقرات گردن و خلف ضماد کنند نفوخ نافع عاقرقرحا فلفل قاقله کوفته بیخته بقدر نیم دانگ در بینی دمند نشوق نافع موسیائی قیراط در روغن نرگس یا یاسمین یا سوسن هر یک انگشت مشک جند بید ستر هر یک قیراط حل کرده بقدر دانگی استنشاق نمایند مضوغ نافع کنند مصطگی زنجبیل قرنفل وج ترکی کوفته بیخته بقدر جوزبوا جب ساخته دائم در دهن دارند غرغره قویه مستعمل بعد تنقیه وقت انتها خردل عاقرقرحا پوست بیخ کبر مساوی کوفته بیخته با طبیخ زوفا آمیخته غرغره کنند معجون منقی لمنعم نافع فالج و لقوه فلفل قرنفل سلیخه سعد نگ کابلی جوزبوا هر یک مثقالی حب النیل شش مثقال تربد سفید شکر سفید هر یک بیست و چهار مثقال زنجبیل چهار مثقال کوفته بیخته بعسل سه چند قوام نموده بسرشند شربتی از پنج مثقال تا هفت مثقال باقی نسخها در اقوال دیگر بیاید مولف اقتباس بینو میسید که درنفع [illegible] جمی ول فصد کردن اگرچه اثری عظیم دارد بجهت آنکه مخرج اخلاط اربعه است و مفتح سده و منقی عصب است فاما لیکن اکثر مرگ مفاجات شنید

نسخه روغن عجیب

نسخه معجون منقی

وسایر معاجین مذکوره نمایند و بعضی اطبای قدیم گفته اند که مفلوج را ایارج فیقرا یک مثقال وقت خواب بدهند بعد یک هفته دو مثقال بخورد تا هفت هفته تا چهار مثقال برسد و حکیم تریاکی را آخر تجربه کرده و اکتفا کند در علاج
فالج آنکه در سر هفته استفراغ بحب قوقایا نمایند تا ماده کمتر گردد و سر در حرارت بالا دهد ایارج سبس دهند تا فراج او بگرداند و روغن قسط برای گرمی اعصاب بمالند و هم او گوید که نسخه
این حب بزرگ ست و لیکن بعد اثرش کند حلیلت شحم حنظل چند بید ستر شوند در اون فیق هر یک نیم درم مقل چندانکه او و بیدار شده شود و حب گرداند این یک شربت ست و
این معفوف هیچ بدهند زرا و ند طویل فلفل هر واحد نیم درهم بهر و ورا کوفته بیخته یک شربت ست هیچ بدهند که این سفوف را خاصیتی ست و درین علت با چند بید ستر و اوالون
و فیق عاقرقرحا هر یک نیم درهم قرنبا دوده هم باد و او قیه آب سداب بدهند و اگر استفراغ به حقنه کنند که از شحم حنظل و فندقی الون فیق و مرزه و روغن زیت بسازند چاشست و
چند روز از این نوع حقنه بکار برند و باید دانست که بعد تنقیه بیمار بر عضو مفلوج نهادن روغنهای گرم مثل البدن و دیگر مایه خشک گرم و آب کبریت آب دریای شور
نشستن و ریاضت کردن گرسنه بودن و آواز بلند کردن قرآن با آواز بلند خواندن غرغره بخردل مری کردن بسخت نافع بود و باقی ماده را تحلیل کند و حرارت برافروزد
و چون مدت دراز گردد ایارجات کبار باید داد و تریاق نقالیت سر های عضلات بروغن قسط و قوی در اول علت و آخر آن سخت سود مند ست و ماء الاصول بروغن بید انجیر
و روغن بادام تلخ در آخر مرض نافع تر ست و مغز سر خرگوش بریان کرده با شیر فالج و رعشه را نافع و مغز حلغوزه بعسل بالخاصیه سود دارد و انقوجا و نافع ست و روغن این
کسته نیم من بمعه کم ربع گرفته درم فرفیون یازده درهم موم در روغن گداخته فرفیون سوده آمیزند و بر بدن طلی کنند و این ضماد اعصاب را گرم کند عاقرقرحا مرزنجوش سونیج
هر یک اوقیه نطرون خردل هر یک دو اوقیه فلفل یکدرم فرفیون یک اوقیه جند بید ستر چهار اوقیه بهم را نرم سائیده بروغن حب الغار ضماد کنند و اگر بروغن سوسن
و موم زرد و سیر که سائیده باز دوباره بکار برند و چند بید ستر و قسط سائیده بسرشته ضماد کنند عصب را گرم کند و حس را بازآرد و اگر حس بحال بود و حرکت باطل شده باشد
جوز السرو و اصل سرو و پوست بیخ کبر در شراب کهنه بیخته ضماد نمایند و اطبای قدیم گفته اند که اگر روغن ناس بپزند و آب در عضو مفلوج بچکانند سود دارد و باید
که هیچ آب گرم بر عضو مفلوج نشاید ریخت مگر آب دریای شور و آب معدن گوگرد زیرا که آب شیرین چون گرم باشد ماده را انتشار زیاده کند و اعصاب را نرم کند
و اگر آب سرد عضو مفلوج را قوی تر کند و از آن احتیاط باید برای آنکه ماده رقیق باشد چون آب سرد بدو رسد منقبض گردد و کوچک شود و این را سوسه گویند بسیار
دیدم که مفلوج را اسهال افتاده فالج زائل شد و بسیار خوردن بهی سبب امردو را اعصاب را مضرت و الطعمه مرطبه و شوربای چرب و شیر بزیان دارد و قلیه
خشک و گوشت سرخ کرده بروغن جوز با کرنج پخته بریان کرده و توابل چون دارچینی و زیره و مانند آن آمیخته موافق باشد و مویز و انجیر خشک و پسته و فانید و مغز پسته الخضرا و
حلغوزه و عسل سود دارد و اگر مغز جوز مقشر یک رطل مغز حلغوزه نیم رطل مغز حبة الخضرا نیم رطل بکوبند و با سه چند عسل مشرشند و فلفل زنجبیل و دارچینی و دار فلفل هر یک دو درم سوده آمیزند
و پیش از طعام بچهار ساعت مقدار پانزده درهم بخورند و بالائیش ماء العسل بنوشند سخت موافق بود و شیخ الرئیس میفرماید و اجب ست که مفلوج در اول ظهور مرض اقتصار
بر شرب ماء الشعیر و ماء العسل و سدر و نرکند و اگر قوت متحمل باشد تا چهارده روز نماید و اگر متحمل نباشد بلحوم طیور خفیفه غذا دهند و در گرسنه و تشنگی اغذیه بالمره را اندر زمان
زیانه دراز نشسته و آشامیدن کوشش نمایند و قول مغز حلغوزه ایشان را نفع کند بخاصیتی که اندر انست و بدانند که اندر آن بهتر از شراب ست تا انکه شراب منفعت سود اوست
و شراب بسیار گاهی سر ابدان ایشان تر شح بشود و سر که بیگرود و سر که بمفردترین اشیا بعصب است و ایضا میفرماید که اگر علت فالج حقیقی که ازین از استرخای عصبی
و اجب ست تدبیر مشترک که آن استفراغ ماده است بدانچه در استفراغ مواد دقیق مسطور شد بعینه بلا زیادت و نقصان و نافع ترین اشیا که بدان استفراغ صاحبان
این مرض کنند حب فرفیون ست و حب ایارج هرمس و حب شبیطرج و حب شبیطرج ست و ایارج هرمس سنت و کردن تجربت سفید یابیم پارده تریب که در ان فوتنا ما باشد اندکی اندک باید بمقیات تا انرا
نافع ست و گاهی پای از یک انگشت تدریج میکنند و اندک اندک افزوده بیک مم میرسانند و باز بیک انگشت می آرند و گاهی کمتر تقشیر با سکر مخلوط میکنند و گاهی با هیچ یا جاوشیر
یا جند بید ستر مقدار با قلاد ترتیب عسل حل کرده بسیار کردن خیلی سود مند ست و اجب ست که حقنهای قوی حقنه کنند و شیافات قوی که مواد با سفل نماید و غرغره ها
با دهان نیز بمالند و مرخات حار از او بان ضماد کنند که مکرر تجربت نافع ست خصوصا چون فالج بدان حد رسد که حس باطل شود و بیخ سوسن از ادویه جیده ست
تحلیل قوی میفرماید ایضا بعد استفراغ و تنقیه تامه گذاشتن محاجم که آن نا تابست باشد بغیر شرط بر سر عضلات بنابر تسخین آنها نفع میفاید و گاهی احتیاج بشرط اندکی افتد اگر علت
ماده محتبس شد و باید که آتش بسیار دخل کنند اگر محاجم ناری باشند و برودت محکم کنند اگر غیر ناری باشند و بر روی قلع نمایند و متفرق بر سر انفخ کنند اگر استفراغ بسیار متفرق

که دران بابونه وغیره پخته باشند بریزند و این تدبیر بعد تنقیه بدن و اسهال بعمل آرند اگر ازین تدبیر فائده معلوم شود بر همین اوست نمایند مع احتیاط از عروض گرمی مفرط ببدن و اگر عارض شود
چند روز راحت دهند و لا سیما اگر موسم گرما باشد که هوای گرما مساعد مرض می نماید و اگر با وجود استعمال این مرض اثری از اصلاح پدید نیاید بار بار جاست کمال چون
ایارج ارکاغانیس ایارج لوغاذیا ایارج جالینوس یا معجون بلادری یا تریاق کبیر برین ترتیب هر واحد بشربت تام استعمال نمایند بحسب اقتضای مادة قوت مریض
و قوت مرض و ضعف آنها و بعد ازان تلین مریض با غذیه مذکوره و کذلک تنطیلات و ادهان بحسب احتمال علیل باید کرد و از دادن معجونات در اوقات و بلدان حاره حذر کنند
چه اگر تابستان قوی الحرارة باشد ازین ادویه قوی الحرارة بر مریض خوف حدوث حمای حاده باشد و در زمانه گرما معذلک قی به ادویه و اغذیه مقطع بلغم استعمال کنند
و چون تدبیر علیل باین همه تدابیر نمایند و دران اثر صلاح ظاهر نشود و مرض بطول کشد در علاج بر اغذیه موافق مذکوره اقتصار کنند و بر ادویه حاره ادمان نمایند تا
بمریض امراض حاده پیدا نکنند و هلاک نگردانند و از اغذیه مولد بلغم اجتناب کنند و در اوقات فصول بحبوب و بعضی ایارجات موافق بحسب قوت و ضعف مریض تنقیه کرده باشند
ابن الیاس و خجندی می نویسند که مفلوج را چیزی از ادویه قویه تا روز چهارم ندهند زیرا که نوشیدن ادویه در اوائل بسبب حرکت ماده انصباب آن بسوی عضو ضعیف
و مرض می افزاید و هرگاه از چهار روز تجاوز کند هر صبح جلاب با بادیان و انیسون و بادرنجبویه هر واحد دو درهم یا ده درهم گلقند عسلی بنوشانند و غذا نخود آب بمغز قرطم و
اندکی فلفل و دارچینی و نخود آب بریان افاده تا هفت روز و درین ایام آب ترک کنند مگر ماء العسل یا ماء الاصول بنوشانند و هرگاه اثر نضج در قاروره ظاهر شود تنقیه بحقنه
حاده یا باین حب کنند نسخه آن صبر سقوطری یک مثقال بوزیدان ماهی زهرج تربد محکوک ملوث بروغن بادام هر واحد درهم غاریقون شحم حنظل انیسون هر واحد
نیم درهم نمک هندی یک نیم دانگ یک مثقال بلدر انگ همه را کوفته بیخته با آب بادیان حبها سازند و بران صبر کنند تا اسهال نیک آرد و در آخر روز غذا نخود آب مع لب قرطم و لحم
گنجشک و کبوتر سازند یا حب ستیون هند و بعد سه یا چهار روز این حقنه بعمل آرند صفت آن برگ غار یا حب الغار تلث برگ قسط و مرزنجوش و حلبه و خار خسک
و اکلیل الملک برگ بید انجیر یا تخم آن و مرباخور و سداب تره کرنب و شبت و قیصوم هر یکی از اهل هر یک پنج درهم شحم حنظل نیم درهم قنطوریون دقیق دو درهم همه را در
سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده بران روغن بید ده درهم انکا پانزده درهم عسل پانزده درهم بوره ارمنی نمک هندی سنبل هر یک نیم درهم سوده باشید حقنه
کنند و اگر خوف تشنج و زحیر بسبب حدت نمک و بوره باشد بدل آن آب گندنا کنند و اگر بسبب حرارت مزاج نمک محتمل آن حقنه نباشد این حقنه بعمل آرند و اجزای آن
سوای لبونه و سعوسن و انجیر و شحم حنظل و قنطوریون همان حقنه حاده است که در قول مسیحی گذشت و زن هر یک بقدر کف گرفته در سه رطل آب بجوشانند تا نیمه بماند شکر
سرخ و عسل (مصری) یک ۵ درم روغن بید پانزده درهم حل کرده حقنه کنند و از معاجین سریع الاثر و بلیغ النفع معجون بشروطیطوس تریاق کبیر جوارش بلادر است
هر کدام که میسر شود یک مثقال در شربت بادرنجبویه ده درهم حل کرده بدهند و معجون بلادری کبیر که تریاق فالج و لقوه و سکته است بقدر مذکور بدهند در شربت مذکور
و نسخه آن در قول مسیحی گذشت و اگر فصل گرما باشد یکسبب ستیون معتبر یار و تنقیه کنند نسخه آن تخم حنظل ربع درهم کتیرا ثلث درهم سقمونیا بوزیدان ماهی زهرج
هر یک ثلث درهم بلیله کابلی نیم درهم و این یک شربت است و این غرغره نافع فالج و نقی راس و فضول غلیظه لزجه است نسخه آن ایارج فیقرا خردل مویزج
عاقرقرحا زنجبیل دار فلفل ابرسا پوست بیخ کبر هر واحد دو درهم کوفته بیخته بعسل آمیخته غرغره بدان سازند و هرگاه ازین تدابیر علامات صحت پدید آید پاشویه
حاد با بروغن قسط و نار دین و زنبق و سوسن و فرفیون و خردل و سداب و حنظل و لعذا مصطکی نمایند و خاییدن فلفل و دارچینی و بیخ اذخر و تخم انجره نافع است و نوشادر
با مرزنجوش بلسان یا سیر ایشان طلا کنند تا تنقیه خلط از دماغ ایشان کند عطسه در رسد تا بمثل مشک و خربق و نوشادر و فلفل بورق و آب ثوم و کندش یا
چند بید ستر یک ملیسوج در روغن بید یا زنبق حل کرده در بینی چکانند و یا چین بچه بیند جندبیدستر بحب حنطه یا زوفای خشک نافع است و ایضا خوردن ایارج فیقرا در سه هفته
یکبار تنقیه بعد و کذا نوشیدن ایارج الاصول قوی صفت آن بیخ بادیان بیخ کرفس بیخ اذخر هر یک هفت درهم بادیان تخم کرفس انیسون هر یک سه درهم
انخواه زراوند مدحرج هر یک دو درهم همه را در نه رطل آب بجوشانند تا بسه رطل آید صاف کرده سه وقیه با عسل یا فانیذ هر کدام که باشد ده درهم بنوشند
و در هر هفته تعاهد نمودن بتمرد و لیطوس یا تریاق کبیر با شربت بادرنجبویه ده درهم کنند و از طعام شب حمام رطب با نخبص آب گرم بعد ازان جمیع مسکرات حذر کنند
حاکمی می نویسد فالجی که ادویه مزاج گرم نگردد و قاروره سفید خام باشد پس سبیل طبیب آنست که علاج نضج و ترقیق اخلاط کنند زیرا که اگر مبادرت باستفراغ از ادویه حاره

و آنچه در علاج فالج با حرارت مسطور شد بعمل آرند و صاحب اقتباس گوید که اگر سبب آن خون بلغمی بود و فصل و سن و سحنه هم بران دال بود و قوت نیز مساعدت کند باید که اول
فصد قیفال کنند باید و تا شش ماه روز اگر ممکن بود هیچ قسمی از غذا ندهند و دو وانند که روز چهارم خود بخود جهت گرسنگی تنقیح سده میشود و حاجت بتدبیری دیگر نیست مگر بلغمی افتد
و بعد از ان غذائی دهند که بغایت لطیف باشد و در اثر قوی بود و خالی از تفتیح هم نباشد مانند شوربای بچه مرغ که چقندر دران افتاده باشد با آن نخود هندی برگ…
و روغن گل باندکی روغن ناردین ضماد آن آمیخته بمالند و بجای آب برگ لا عرق شاهتره اکتفا نمایند و اگر حاجت تنقیه آید مسهلات مناسب غیر ان مع مقویات دماغ
بکار برند و اگر سبب قطع عصب افتد لا علاج است و اگر سبب ورم گرم بود که در نخاع واقع شود فصد کنند اگر مانعی نبود و گویند که با خلط خون متحقق نشود بر فصد اقدام نکنند
و در ابتدا از فوفل و صندل و اقاقیا و امثال آن و دیگر ادویه مثل کشنیز و برگ انگور و خرفه و بید … با آب عنب الثعلب یا گلاب ضماد نمایند و ابن جزله گوید که اگر بدن
باشد روادع استعمال نکنند بلکه بعد تنقیه از خلط غالب رتبه زائد بر جه رادع و مرخی باشد مثل آرد جو و شبت نیز بروغن گل آمیخته بعمل آرند و در انتها و انحطاط مرخیات
محلله چون گل خطمی و بابونه و برگ چقندر با روغن گل و موم مصطکی آمیخته استعمال نمایند و محل استعمال این اضمده ورم ستون نخاع بود مسترخی و اگر ورم بارد باشد
بر عضو ستون ورم حب الغار و سیر خشک مر جوز السرو زعفران جند بیدستر سنبل … در روغن قسط که موم یا پیه در آن گداخته باشند آمیخته استعمال کنند و تضمید با تین
حنظل و زبیره گاو مجرب است و در ورم صلب … تضمید … و اگر سبب استرخا ضربه و سقطه بود آنچه دفعه حادث
شود دلیل گسستن عصب است و آن لا علاج بود و آنچه اندک اندک و بعد یک دو یا سه روز ظاهر شود دلیل ورم عصب و انصباب مواد و امالت کند در تن صورت
تنقیه بدن کنند بفصد و مسهل و ادویه محلله و مقویه چون مر و جاوشیر و جند بیدستر و فرفیون با موم و پیه روغن گل آمیخته بر جای سقطه یا ضربه و بر مبدأ عصب عضو
مفلوج بمالند و گل سرخ فاوانیا قسط تلخ هر یک دو مثقال مومیائی دار فلفل رومی هر واحد یک مثقال برگ مورد مغاث هندی یعنی اسپید لکڑی هر یک و نیم مثقال …
… را در روغن گل بگدازند و باقی ادویه کوفته بیخته آمیخته روغن بان و روغن زرد هر یک وقیه یا نیم بقدر … مثل مرهم شود و بگرم بر موضع ضماد کردن نیز نافع است
… گوید که اگر فالج از ضربه افتد بر عضو یکه ضربه واقع شود این ضماد کنند آرد حلبه حب البان حب المحلب مغز تخم بید انجیر مقل سیاه اشق پیه بط موم روغن سوسن صاحب
کامل گفته که جالینوس در کتاب خود در علل اعضای باطن ذکر کرده که شخصی را فقدان حس از خنصر و بنصر و نصف وسطی گردید و اطبا معالجه او با ضماد اضمده بر
انگشتها کردند و صحت نیافت و من سبب او پرسیدم گفت که در سفر بیابان زمین روم و شام از چهار پایه افتادم و بر دوش تمام بر زمین رسید پس معلوم کردم که آفت بعصبی
رسیده که از ان حس باین انگشتها میرسد و آن بعد فقره سابعه از فقرات گردن رسته و مخرج آن عصب در … اول امر لاحق شده پس همان … دماغ …
و القصه ذکر کرده که مردی از مرکب افتاد و پشت او بر زمین رسید و روز سوم صورت او ضعیف شد و روز چهارم دستها ضعیف گردید و پاهای او مسترخی گشت و بدن
او با آفتی نرسید و منفعت او باطل نشد بهر آنکه آنچه از نخاع بعد گردن رسته تمامه مسترخی شد و پاوی عضلات این اضلاع مسترخی گردید پس اطبا اراده کردند که او
ضمیه بر پاهای او بسبب استرخای آنها و بر حنجره او بسبب تعطل صوت او گذارند و من از ان منع کردم و قصد علاج موضعی که بدان آفت رسیده بود کردم و بعد روز هفتم
تخفیف یافت و ورم نخاع ساکن شد و آواز و حرکت پاهای او بحالت اصلیه رجوع کرد این بود آنچه جالینوس ذکر کرده و شیخ … علی بن عیسی حاجب آباد
غلام او را دیدم که از چار پایه افتاد و دران روز و روز دوم هیچ محسوس نشد و در روز سوم دست راست او مسترخی شد و حس حرکت او باطل گردید پس معلوم کردم که آفت
بعصبی رسیده که بسوی دست آمده یا از ورم یا از انصباب ماده که مجری را مسدود ساخته و معالجه او بوضع اضمده محلله مقویه میان کتفین او کردم و در اندک ایام صحت
یافت ضماد مذکور … ده درهم … جوز السرو … سنبل … هر واحد …
جند بیدستر هر واحد چهار درهم قردمانا شش درهم … سنبل هر واحد پنج درهم مصطکی … هفت درهم همه را باریک سائیده با موم و روغن
نارمشک یا روغن قسط گداخته بر موضع ضماد کنند و شیخ … گفته باید که دانستن آنکه از ضربه … علاج او دشوار است اگر قوت بسیار بعصب نرسیده شود و اگر عصب بسیار کوفته
گردد امید نجات نبود و آنچه از ان امید دارا باشد واجب است که در ان ابتدا فصد کنند و بهر حال معالجه این طور نمایند که نظر کنند که آیا آن ورم پیدا کرده است یا جذب ماده نفس
علاج به حسب واجب او نمایند باید که در علاج این در هر عضو یکه عارض شود وضع ادویه بر موضع ضربه و بر … آن عصب بعضو مفلوج آمده باید کرد و امالت دادن ادویه …

و این ضمادها و نافع است گیرند کنجد و تخم کتان و حلبه سرواحد یک جزو و باریک بسایند تا مثل مرهم شود و به ادهان سرخ و مجموع و اساخته اندکی کتیرا سوده آمیخته مثل مرهم ساخته بر عضو متشنج ضماد نمایند و هرگاه بعقول و ثقات طبیعت قبض گردد ملین لعاب اسپغول خیار شنبر و ترنجبین در مطبوخ عناب و سپستان مالیده باید کرد و غذا باید که با نخود حملان و جدی و قلیه کارع ضمازیره و لحم جدا نیض و اسفاناخ و مرغ و چقندر مطبوخ در روغن بادام یا ماهی ضرامی مارلی و مطبوخ لبلوب سفید باج یا بحریره معمول از مغز گندم با شکر طبرزد و روغن بادام و بقیه نیم برشت باشد و از فواکه انگور و شفتالو و انار شیرین و مانند آن مدهند و از اشیای یابسه مثل سرکه و نمک و نمکسود و مانند آن منع کنند حکیم شریف و غیره مینویسند که تر طیب آن با اشیای مرطبه مثل نوشیدن شربت خشخاش و شربت بنفشه و خمیره آن با انجبین شوربای لحوم چرب با نرا تیج و حبه حملان جلوس در طبیخ برگ کاهو و برگ کدو و بنفشه و نیلوفر و خطمی و برگ خشخاش یا تخم خشخاش برگ چقندر و نطولات آن و تمریخ عقب آن بقیروطی معمول از روغن بنفشه و موم سفید و کتیرا باید کرد و لحوم سریع الانهضام مذکوره بخورانند و آب نیم گرم بر جسم بریزند و شیر خشت بخورانند که انجبین بهمه در تر است طبری گوید که انچه بدان علاج این کنند آنست که اگر مزاج مریض متحمل باشد با انجبین بره و روغن بادام بنوشانند و تر طیب غذائی کنند و اسفیدباجات بالاف و آب اکارع مطبوخ بجو و گندم و شوربا لازم گیرند و بگیرند موم و روغن از روغن بنفشه و بسفیدیه آن با آب برگ خبازی و برگ خطمی و لعاب حلبه و لعاب تخم کتان سفیدی بیضه بسازند و مثل مرهم ساخته بر عضو و اکثر تمریخ آن نمایند و از حمام و بلوس آبزن آبهای مطبوخ برگ بنفشه و برگ خطمی برگ خبازی و بابونه رطب و اکلیل الملک و مانند آن که در آن لزوجت و رطوبت باشد باید کرد و موضع را از هوای سرد محفوظ دارند و از اغذیه حاره و اغذیه غلیظه منع کنند و ندیدیم حذاق اطبا را که معالجه این علت بعد از [illegible] کامل طمع صحت آن کرده باشند مصالح انچه در ابتدای این مرض بعمل کنند آنست که تدبیری نمایند که بر حال خود باقی ماند و عضو لاغر بسیار نشود و این سایر صاحب این مرض را امر باحتقان از ادهان مثل روغن خیری و روغن بنفشه و روغن اکارع و مانند آن با ضمافه میاه محلله کرد

علاج تشنج ابتدائی

در ازاله و منع سبب ذی کوشند مثلاً انچه از شرب چیزی سمی یا لسع عقرب و غیره باشد بخورانیدن تریاق فاروق یا اربعه بجا به غذا نخوداب بهر چه بکند بنا سموم خوانده آمده علاج آن نمایند و انچه از خلط حاد بود به تنقیه و تبرید عضو با ضمده و نطولات و ادهان و غیره و بدانچه بهر تشنج صفراوی مسطور شد بپردازند و انچه از وجع عارض شود بتسکین وجع و قطع سبب آن کوشند و انچه از برد شدید بود در روغنها و نطولات و کمادات گرم بکار برند و دوا و به حار خورانند و هر چه بهر دفع ضرر سرما در آخر کتاب گفته آید استعمال نمایند و انچه از ورم و قطع عصب یا زنگاری یا انصباب صفرا و در مرض هیضه یا از امراض اعضای عصبیه یا از دیدان عارض گردد تدبیر هر یک در موضعش بیاید انشاء الله تعالی و بالجمله در هر سبب که هر نوع که باشد اولاً علاج آن عضو بعلاج مخصوص او و بعد از آن تمریخ عضو متشنج با ادهان موافقه نمایند و اگر از مشارکت معده باشد مبادرت بقی نمایند که گاهی صفراوی حاد یا خلط عفن بر آید فی الحال صحت یابد و در دیدان قتل و اخراج آن اولاً و تجوید هضم و تقویت معده و امعاء و تعدیل مزاج دماغ و تمریخ عضو متشنج با ادهان مناسبه کنند

تشنج اطفال

شیخ میفرماید که اکثر صبیان را در حمیات حاره عفنیه و تخمه و قبض شکم و بیخوابی و کثرت گریه تشنج عارض شود و در سن اول دندان بر آمدن و تشنج و سهل الخروج از آن باشد و کودک از تشنج یا لین سرعت خلاصی می یابند و باشد که طفل را بعد تپ حاد محرق تشنج صعب افتد و خلاصی نیابد و طفلی که از هفت سال بگذرد کمتر تشنج نمی افتد مگر از تپ بسیار صعب صاحب کامل گوید که اکثر تشنج امتلائی عارض میشود بصبیانی که شیر غلیظ بنوشند و ایضا این بسبب کثرت اکل اغذیه ضعف عصب لینت آن و سهولت تمدد او افتد و لهذا صحت ایشان سهل تر باشد و از امور داله بر حدوث تشنج بصبیان تپ حاده دائمه و سهر و قبض شکم و زردی رنگ و سیاهی زبان و خشکی آن و سرخی عین و تمدد جلد است بالجمله تشنج که با طفال عارض شود حسب سبب امتلائی و یبسی و ایذائی انچه گفته شد استعمال نمایند و طفل را بسیار چیز شیرها دایه را دهند و پرهیز کنانند و روغنها و ضمادها بر اندام طفل بکار برند و ایضا در امتلائی با دیان دو ماشه عنب الثعلب یک ماشه عود صلیب نیم ماشه جوشانیده گلقند قوله مالیده صاف کرده بطفل دهند و اگر تپ زیاده باشد اصل السوس و ماشه عناب سه دانه عوض عود صلیب کنند و در امتلائی شیاف تکمه استعمال آن کنند [illegible]

سفید و کذا طبیخ اسطوخودوس غیره ادویه خفیفه نوشیدن نافع بود و بنفشه دانه و جاورس و نمک طعام و شونیز و جوز بوا هر واحد یک تو له در پارچه بافته دو توبسته در روغن بابونه و خیری گرم کرده بر آتش نهاده آنرا تر نموده تکمید نمودن سود مند ست و ایضاً در کزاز امراض الاصول حبوب منقی دماغ بعد نوشانیدن شهد در عرقیات پخته بدهند و اگر بنوز گردن بگو باشد تدهین نمایند و تریاق فاروق همراه ماء الاصول بدهند بعده بادیان بیخ بادیان بیخ قطن در عرق گاو زبان غیره جوشانیده شهد داخل کرده بنوشند و بر روغن چند بیدستر مالش نمایند هرگاه گردن بگشاید و بحرکت آید حجامت بر گردن مع الشرط نمایند و اگر در کزاز بعد چهار دهم مسهل معمولی بدهند و اگر نکه در گردن عارضه درد و کشش ران باقی ماند معجون سورنجان همراه عرقیات دهند و اگر بعد وضع حمل بسبب نوشیدن آب سرد بسیار کزاز پیدا شود اجد فصد من استعمال حب افیاراقی صبح و شام مالش روغن قسط مجرب دائی و انطاکی و روغن بابونه نیم گرم در شبانروزده دوازده بار سود مند ست و اگر بسبب احتباس حیض باشد اول فصد صافن کنند و بهر دو ار این مطبوخ نوشانند مسکه ط امشیح فوه بادیان بادرنجبویه عنب الثعلب بیست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی بیخ اذخر هر یک شش ماشه پوست خیارشنبر سه توله پوست جوز یک نیم توله پرسیاوشان بیخ کرفس انیسون هر یک هفت ماشه مویز منقی سه توله گلقند عسلی چهار توله مالیده صاف نموده بنوشانند و غذا شوربای مرغ بنان دهند تا حصول نضج و ادرار خون شود بعده تنقیه بدن و دماغ بحبوب مسهله مع اضافه برگ سنا یک نیم توله ریوند خطائی تربد سفید هر یک نه ماشه خیارشنبر هفت توله شربت بنفشه چهار توله روغن بادام هفت ماشه نمایند و بجای آب عرق بادرنجبویه نوشانند و شام غذا بدستور دهند صبح تریاق معجون سیر علوی خان نه ماشه ورق طلا یک عدد پیچیده داخل بخورند بعده مسکه ط امشیح تخم قرطم تخم خربزه بادیان هر یک شش ماشه اصل السوس مقشر چهار ماشه انیسون چهار ماشه پرسیاوشان هر یک هفت ماشه جوش داده شربت بزوری حار چهار توله حرف نه ماشه یا تودریین با شیده بنوشند همین نمط چهار پنج مسهل و اده جهت تعدیل مزاج معجون فلاسفه و معجون سیر علوی خان بعسل زند و این معجون علوی خان و رتمد و کزاز بعد تنقیه جهت تحلیل ریاح غلیظه معمول زراوند طویل دو توله زراوند گرد سه توله زرنباد درونج عقرقرحا قاقله صغار هر یک تو له عود زنجبیل هر واحد یک تو له سنبل الطیب آلو کوفته بیخته شکا بدارند پس گل گاوزبان بلیست و پنج توله در پنج رطل آب شیرین شب بخیسانیده صبح بجوشانند تا یک ثلث بماند مالیده صاف نموده جدا نگاه دارند و مویز منقی بیست توله هم بدستور مطبوخ نموده بر دو را ضم ساخته نبات دو آثار اکبری شربت انار ولایتی شصت توله قوام آورده مشهب یک مثقال زعفران در گل حل کرده و ادویه مذکوره آمیخته در ظرف چینی نهند شربت دو مثقال بعرق نانخواه یا بقول اقوال اطبا سود گوید که در کزاز سکنجبین شیر بادروج بروغن بادام کذا الغذیه بطبیخ نخود سیاه مطبوخ بهت سعتر مجرب ست شرب بوند یا قنطوریون قیق دیا عاقرقرحا بسرکه و بادهن الکاریه مخلوطا یفه امفتانه و زنجبیل و یا طبیخ اسطوخودوس یا تخم حلبه با بسل یا ابهل و زرنباد و یا عود بلسان بفلفل و یا طبیخ بادیان یا شکاعی یا تخم کرفس بعسل و یا طبیخ شاهتره با بلیون یا تخم انیسون کرنه یا طبیخ سعتر بعسل یا فرفیون و سمرخ مطبوخ بادام مقشر بیست یا کشم اسطوخودوس نهری یا بیخ انجدان بلعقه یا بیخ دقیه شراب عسل یا قسط و یا جندبیدستر بلیج درهم بار یا حب صنوبر مقشرات یا طبیخ بیخ کبر یا اد روبا زراوند مدحرج که نسخ عجیب دیا اکل خصیته الثعلب و بعده شراب سود و یا فلفل بحری سوخته و قیشاج گوزن سوخته به یک درهم با آب مرزنجوش تریاق بقدر نخودی و یا سکنجبین و فقاح اذخر و علک البطم یا جوز بوا یا خالقین دو درهم یک درهم فلفل سیاه تریاق ا عجز کذا تریاق بیخ قنه و یا روغن شونیز و یا روغن حب بلسان با عاقرقرحا آمیخته و یا روغن قسط و یا روغن خیری اصفر و یا روغن سوسن و یا روغن قسط و قسط بروغن جلا آمیخته و یا زهره گرگ بروغن بان یا پیه پشت گرگ و تکمید بنمک و سبوس گندم و یا صوف مرعزی بزیت گرم تر کرده یا قطعه نمد و یا روغن کنجد گرم کرده یا زیت گرم کرده در مثانه پر کرده و یا آب گرم در مثانه کرده و ضماد روغن سداب جاوشیر و سعده و یا عود القرح باریک سوده در زیت کهنه آمیخته بر موضع کذا و یا روغن یاسمین و سعوط بحری اصفر و روغن سداب یا روغن نرگس یا زهره گرگ بروغن بادام و یا روغن شونیز و یا عنبر بروغن بادام و نطول بطبیخ عاقرقرحا و روغن آن و ادامت مضغ عنبر و گرفتن مقناطیس در دست و تعلیق شادنج هر واحد نافع ست ابن هبة الله گوید که علاج امتلا و تابع فصل غلیظ الحقنه کنند و بعد از ان اسهال بدن بحبوب مسهله و ایارج فیقرا نمایند و بعد تنقیه گلقند عسلی یا اندک تریاق بآب نیم گرم دهند و تکمید و سعده بآب مطبوخ مرزنجوش و بابونه و اکلیل الملک برگ غار و برگ ترنج سازند و بدن ابروغن ناردین بمالند و بپارچه درشت بمالند و بصبر و آب مرزنجوش سعوط کنانند و غذا فروره کزیرباج یا لحوم قنابر و عصافیر سازند و تحرز در علاج نمایند که اکثر تابع این مرض فالج گردد محشی شرح اسباب مینویسد که درین مرض جاوشیر بحسب قوت بخورانند و اگر خوف فساد سعده از ان باشد بادویه شق یا ملینت بقدر دانه کرسنه دهند و گاهی بعسل طبیخ بنمایند تا بلع او نمایند و مرکی بقدر یک نیم درم

تا سه طبیخ زوفا خورند و بر مقعد روغن سداب بجاوشیر مطبوخ کنند و این دوا که از حلیمه را نافع بود بیخ جاوشیر و فلفل سفید و قسط تلخ مساوی بقدر یک درم قوت دهند
و این انتصاب نفس انیز نافع است و استعمال تریاق فاروق بقدر کنار با آب گرم بعد تنقیه بدن نافع و همچنین دواء المسک حلو و مروشرود یطوس و این حب جهت
تنقیه بدن نفع بکند از نماید اشق سکبینج جاوشیر مقل حرمل تخم حنظل صبر تربد سفید بدبر پوست هلیله زرد انزروت سفید بر واحد یک درم همه را در آب کرنب حل کنند
و اد و نیبا قی را سائیده بیامیزند و حبها ساخته از دو درم تا سه درم بحسب قوت مریض و حرارت هوا یا برودت آن بدهند و این قیروطی نافع تمدد و که از سنه خواد از
امتلا یا از یبوست باشد پیه گوزن و بط و مغز ساق گاو و شتر و چربی حلقیه پیه مرغ را گداخته موم سرخ اضافه نموده بر عضو بمالند و این معجون علوی خان اگر بعد تنقیه
استعمال کنند در از اکثر از و تمدد بی نظیر است برگ سداب خشک جند بیدستر مرمکی مشک تلتیت هر یک ربع درم فنجاح از خراطین ورم گرم حرمل سکبینج جاوشیر
مقل زرق علک البطم هر یک پای درم جوفاریقون محروث هر یک دو درم تخم شوکه بیضا دو مثقال تخم حرمل یک مثقال خصیته الثعلب درم زراوند مدحرج مثقال الحاقرحا
نمک طبرزد هر یک نیم مثقال کوفته بیخته مجموع را در عرق گل تا پنج حل کرده با چهل درم عسل سرشته در ظرف آبگینه یا چینی داشته تا چهل روز در خاکستر چوب گز دفن نمایند
شربتی از دو درم تا چهار درم با طبیخ عود بلسان حنطیانا و باد یان قنطوریون دقیق و با و رنجبویه تخم کرفس بلیبون هر یک دو درم انیشکر و عسل هر یک نیم اوقیه جوز دلیبر را
باریک تراشیده با آتش گرم کرده بر موضع که ازینها و بر ساعت تکرار نمایند و در شب و روز چند مرتبه عمل کنند که از شدت وجع با نفع بخشد و تعیی گفته که آن را از خرچ
کن از آن گذارند تا متعفن شود و پس تبدیل سازند و تکرار آن نمایند و شمیدن عنبر نافع کرده است و گویند که جون پیه سکار را طبخ نمایند و بر عضو بمالند خدر و کزاز را نافع
و اسکندر گفته که داشتن حجر ابنی در کف نافع کزاز است گیلانی گوید که اولا اقتصار منضج بر اینها مناسب و بر شکل بها دو حرکات غیر طبیعی عادت تحقیق لحاد ارند و
روغن سداب یا بروغن فقاء الحمار یا بروغن دیگر بمالند و تشربت عسل بنوشانند و اگر بالغی نباشد در حمام داخل کنند و آنرا ن بحسب نیشاج بنشانند و بدهند ترنج یا لیمون نمایند
باید که تغذیه بحریره معمول از آب چغندر و س جو سازند و قیق شیرابی النقوع بنوشند تا آنکه تپ باشد لیکن باید که ماء الشعیر استعمال نمایند و حیا برخواب روغن کشند چرا که تمدد
حادث از امتلا یا از ورم حار را علاج با ستفراغ اشاد و معالجه ورم حار با دویه خاص نمایند و ایضاً گاهی امتداد از قولنج شدید بلغمی موده افتد و شرب طبیخ
بیخ شوکه بیضا و تخم شوکه بعضی آن نافع است و بعضی عصاره قنطوریون دقیق فقط بنوشانند بر گاه مرض امتلائی بود و اولی آنست که دلو کنند
اعضای ایشان نیز بطبیخ قنطوریون و نطول بدان نمایند و اگر امتداد و پا پیها باشد محاجم بر عجز و فقرات سفلی نهند و اگر در سر و دوش است باشند محاجم میان کتف و
شانه و بر فقرات که قریب ناحیه علیا است و بر مفصل که موضع او بلند تر از راس کتف است بگذارند و باید که هر کسی را که امتلای کزازی عارض شود در ابتدا کم
فصد عرق کنند و بر اعضای علیه صوف در زیت کهنه یا در روغن فقاء الحمار مع جند بیدستر نهند و یا در زیت گرم بنشانند و تحت
گردن بریزند و حجامت بشرط استعمال نمایند چه محاجم قارعه تحلیل می کنند و حجامت بر گردن و جانبین فقار و بر سینه و در میان شانه
کتف العضلات و تحت ثدی سینه و بر دو جانب شانه و گرده نهند و واجب است که اخراج خون از ایشان بقدر یابد که بسیار نه بود و اندک و در دفعات متفرقات اخراج
نمایند و حکیم شریف خان بعد بیان این قول گفته اند که سزاوار آنست که استخراج خون نکنند مگر بعد تیقن علامات غلبه خون و مساعدت قوت و مزاج زیرا که اغلبا
مرض در اکثر از رطوبات کثیره حادث میشود و بعضی اطبا در ان بغیر تامل فصد کردند و مریض هلاک گردید

علاج تمدد و کزاز یابس

ماء الشعیر و روغن بادام شیرین و روغن بادام و نبات بنوشند و لعابات بجای آب نطول آب نیم گرم استعمال کنند و ترطیب سر بها دن و پیه مسلول شیر خر نمایند و مالش بدن بروغن بنفشه و تغذیه
بشوربای حلان ماهی رضراضی نافع بود و ضماد از پیه بط و ماکیان و مغز ساق گاو و موم زرد و روغن کنجد نمایند و این آبزن علوی خان که در آن حکیم شریف خان بعضی
تصرف نیز کرده اند برای تمدد یبسی کزاز کثیر النفع است پاچه بزغاله و حمل و بچه ماکیان یا ماکیان جوان مقشر و لعاب پستان و الیه قطعات کرده و تربز و خیار و خیار بادرنگ و لوبیا و گل خطمی و اسفاناخ
و برگ خرفه و بزر قطونا و بهدانه هر یک بقدر معتدبه در آب خالص یا آب بید و عرق بید مشک و گلاب و آب انار شیرین و آب به شیرین هر یک بقدر حاجت بپزند تا مهرا گردد و پس صاف کرده
روغن تخم کدو و روغن تخم تربز و روغن بادام قدری مناسب آن انداخته بقدر و فنجان از آن بگیرند و در باقی نیم گرم مریض را بنشانند تا سرد گردد مریض را از آن بیرون آرند

و یک فنجان از این هر دو بنوشانند بعده در شب قسمتی خواب کند و در آن آب نیمگرم بنشانند تا آنکه بسیار گرم و پس خارج کنند و فنجان دوم بعد آن نیمگرم بنوشانند و اگر به بزرگان
و مغز ساق گاو و الیه گداخته در روغن کنجد آمیخته نشاسته سوده داخل کرده بپزند و بر عضلات ضماد کنند نافع بود و اگر طبع قبض باشد شیر خشت در آب نیمگرم تالیده
بدهند یا مغز خیارشنبر در روغن بادام و ترنجبین و بنفشه تلیین کنند و اگر قوت ضعیف باشد حقنه لین بعمل آرند مسیحی گوید که اکثر کزاز و تمدد صبیان را عارض میشوند و معالجه آن
بدوشیدن شیر دایه بر موضع و تمریخ آبزن بعضی از آن مرطبه کنند و ضماد و قیروطی سازند و آن را قبل مشی مختصر ترتیب گذشت و یا الیه تازه نهند چند روز متواتر و یا بگیرند
نشاسته گندم و پیه خوک بیرون آن و مغز ساق گاو و الیه گداخته و همه را بگدازند و نشاسته بیخته بران اندازند و باهم آمیخته بر عضو نهند و یا بگیرند بزرگتان کوفته غیر مقشر
و همچنین کنجد کوفته و ماهمدود جو و حلبه سوده یکجا و همه را در شیر خر بجوشانند و بران روغن کنجد یا روغن الیه انداخته مخلوط ساخته استعمال نمایند طبری گوید که
تمدد اکثر اطفال صغار را بهم میرسد و اگرچه بعید نیست که بزرگان را نیز عارض شود و علاجش انیست که استفراغ بادویه نکنند و با شیای مرطبه چون ماء الشعیر
و آب عدس و آب برگ خبازی و آب برگ گل نیز ترطیب و روغن بنفشه و روغن تخم کدو و مانند آن حقنه نمایند و موم روغن مرتب از روغن بنفشه و نیلوفر و خبازی و برگ خطمی باشد
آن را مالند و بر روغن بنفشه و شیر خر ان سعوط کنند و از اطعمه بمرطبات مثل آب اسفناج مطبوخ با جو و تنور و مثل آب باقلا بر روغن بادام و مثل شوربا ماهی سفید باجات بگیرد حملان
شیر خوار دوده است مانند آن لزوم نماید و اگر مرض مشکل گردد و بعض را در روغن خیری یا روغن گل یا روغن بنفشه یا کنجد دوم مرکب نیمگرم نشانند و شیر خر بر روغن بادام بنوشانند و شیر دختران پستان بمکد و بر سر و
عضو متشنج شیر دختران بسیار بدوشند بعده از هوا محفوظ دارند و اعضا را بدست باهستگی مساک نمایند و بشیر خر و روغن گل لزوم کنند و ارتضاع شیر یا دو دختر نیز
دائم بهم رسد و قیروطی سازند و از ادویه که درین حالت بدان علاج کنند و اثر نیک بخشد انیست که بگیرند شیر خر و دو رو یک سنگی کرده بالا ایش و روغن بنفشه و روغن الیه
و مغز ساق انداخته بجوشانند تا همه بآب برود بعده موم روغن از روغن خیری و روغن بنفشه ساخته باهم آمیزند و مریض را در آب مطبوخ برگ بنفشه و برگ خطمی و
برگ خبازی و کرنب و مانند آن نیز کتان ساعت زمانی از روز بنشانند بعده بیرون آرند بسیار بنوشانند تا اثر نیک گردد پس اعضای او بسیار آهسته مساک کنند بعد از آن داخل کور
خوابانند و چند شبانه روز بگذارند و روز دوم آبزن مالش بدستور نمایند تا آنکه از اعضای او تمدد دفع گردد فایده طبری گوید آنکه این مرض چون اطفال حادث
شود از آن صحت نیابند تا آنکه اعضای ایشان سخت گردد و در حد احتلام اصل شوند و چون یکبار دوم عارض شود در مدت اندک اکثر نشو چنانکه مستحکم گردد
طمع در صحت او نباید و شیخ میفرماید که گاهی کزاز بصبیان عارض میشود علاجش آب مطبوخ قنار الحمار یا روغن بنفشه مع روغن قنار الحمار کنند و تخم بادآورد
نیز مفید گفته اند و دیگر آنچه سابق گذشت استعمال نمایند و گویند که در ابتدا تمریخ بدن طفل بر روغن بنفشه کنند و در طشتی که در آن آب نیمگرم و روغن بنفشه ریخته باشند بنشانند
و محافظت آن از هوای سرد و منع مرضعه از تناول اغذیه و اشربه غلیظه ثقیله و نفاخه نمایند

لقوه

و آن مرضیست که شقی از روی کج شود و شیر ولب و پلک چشم یکطرف کماینبغی باهم منطبق نشوند و گویند که گاهی این مرض بهر دو شق روی عارض میگردد و درین صورت کجی
در ظاهر نمیشود لیکن انطباق اجفان فتور می افتد چنانچه رازی گوید که من دیده ام صاحب این علت را که بر پوشیدن هر دو چشم قدرت نداشت و سوای این دیگر علامات لقوه
بادی نمیشود و سبب لقوه امتلای اعصاب بعد الفکین است بخارات بارده رطب که از دماغ ریزند و این فقره آمده و گاهی بسبب غلبه یبس و جفاف بر دماغ بود و حدوث این یکجانب
نیز باشد بلکه بر هر دو جانب در آخر امراض حاده و نیز در یرقان عارض گردد و این مهلکات است بر دو نیرا که دفعی است بخلاف تشنج یبسی که تدریجی است و نیز دوی مهلک
نیست بالجمله سبب قریب این مرض استرخا یا تشنج عضلات پلک و چهره است اول را لقوه استرخائی و ثانی را لقوه تشنجی گویند و جالینوس گفته که گاهی لقوه از تشنج
و استرخا باهم میباشد که یکجانب بتشنج میگردد و جانب دیگر مسترخی و این بسبب اختلاف ماده بود که ماده غلیظ در جانبی ریخته باعث تشنج و تمدد آنجانب و ماده رقیق در
جانب دیگر ریخته موجب استرخای آنجانب گردد و اسباب استرخا و تشنج مذکور شده و آنچه از تشنج یابس افتد در حمیات حاده و استفراغات مفرطه از اسهال و قی و رعاف وغیره
عارض شود و آن قاتل و ردیست و آنچه در سرسام و صداع افتد از این قبیل است و گاهی بعضا رگ گردن و سم عارض گردد که آن از قسم خناق باشد و از لقوه افتد و لقوه
گاهی بسبب ورم مذکور فالج عارض شود و لقوه تشنجی بیشتر افتد و استرخائی کمتر و استاد و صاحب شفاء الاسقام گفته که تدارک او قبل از چهل روز باید و الا علاج کمتر نفع بخشد گویند

که در لقوه که اندر دو ماه زائل نشود و طول کشد و آنچه تا مدت شش ماه طول کند در اکثر امید صلاح او نباید داشت و لقوه گاهی منذر بفالج یا سکته قوی بود و لهذا ازمنه گویند بسیار و هم
که اول لقوه بهم رسید بعد از آن سکته و صاحب تشنج ده را تا چهار روز خوف هلاکت است و اگر از آن تجاوز کند نجات یابد و از خطر سکته بیرون آید و لقوه جانب چپ خطرناک‌تر از جانب راست
باشد طریق تشخیص در مرض آنست که اول تشخیص این مرض نمایند و بعده شق علیل دریافت کنند و پس معلوم کنند که لقوه استرخائیست یا تشنجی و این چنان باشد که
اولا از مریض علامات حدوث لقوه یعنی ادراک درد و درست خواندن نای که وی یا خار در جلد او و کثرت اختلاج در یک نیمه رو پرسند و بعد از آن از بیمار بگویند که آب در دهن
گرفته بزور بیفکند و یا بر چراغ که مقابل نهند نفخ زند اگر آب مضمضه راست بیرون نیاید و به یک جانب افتد و چراغ کشته نشود مرض لقوه باشد و ایضاً آب دهن از یک شق با جوا
و اشهدت و معرفت شق ماؤف چنان بود که اگر او را از دست بکشند و اصلاح هستند به جمیع شق دیگر بشکل طبیعی و سهل گردد و ایضاً نقصان یا بطلان حس آن جانب
حدوث اختلاج در آن شق و ضعف مضغ آنجانب و ریختن اشک از چشم آن طرف بر آن گواهی دهد و تشخیص لقوه استرخائی و تشنجی چنین کنند که بسوی حواس مریض بعض جلد و عضلات
و جبهه نظر کنند اگر حواس کم یا باشند خصوص فی اللقوه و در جلد جبهه و چهره و عضلات جانب علیل لینت محسوس شود و تمدد در آن نبود و جلد از نواحی گردن مائل تصاعد باشد و رو
گردن و بسوی گردن متعسر باشد و یا آن پلک اسفل مسترخی و منحدر باشد بحدی که حرکت دادن نتواند آنرا و پلک بالا با بدان منطبق نگردد و تکلم بطی بود و بسبب ثقل زبان و نصف خشکی
حنک محاذی آن پلک مسترخی و مترهل و رطب باید لقوه استرخائی بود و اگر حواس کم نباشند در اکثر و جلد پیشانی شق علیل کشیده بود چنانکه شکنهای او باطل گردد و عضلات
روی صلب باشد و میل جلد و شکن بنواحی گردن اکثر بود در و کردن اطراف آن مشکل تر باشد و با آن آب دهن اکثر قلیل بود و انطباق پلک جانب صحیح با هم قدرت نبود و تشبیر
صداع لاحق شود لقوه تشنجی باشد و اما شناخت تشنج یابس رطب لقوه تشنجی از فصل تشنج استنباط نمایند و آنچه از آماس عضله گردن افتد تقدم ورم آن شاهد حال است
و ایضاً این نوع لقوه بیشتر در لبها ظاهر گردد علاج در خانه تاریک محفوظ از باد نشانند و جامه ازرق یا اسود بر سر بندند و در برگ اوچه سیاه فالسوزند و چوز بوا یا قرنفل
یا زنجبیل یا وج خراسانی در دهان دارند و آئینه چینی پیش نظر گذارند که در آن روی تکلف بینند و از روشنی شدید و آب و آن و از هوای نمناک و جای سرد و کلدات لحم و ترش
اجتناب ورزند و باقی تدبیر از اکتفا بالماء الشعیر تا آخر یعنی تا روز چهارم یا هفتم بحسب ضعف و قوت مرض عدم تحریک بعلاج قوی در ابتدا و بعد النضج استفراغ بلغم و استعمال الاصول مثل غراغر و سعوطات
و غیر آن بر حسب علاج امراض عصبیه بلغمی گذشت عمل زند و باید که اصل تا چهار روز ساده باشد بدون کیفیت دیگر حاره و نیز درین ایام محرکات خارجی مانند غراغر و سعوطات اجتناب نمایند زیرا که
باعث انجذاب مواد دیگر میگردد و نیز مادهٔ موجوده خام قبل نضج دفع میکند و علیهذا آن باقی مانده باعث زیادتی نکایت میگردد و همین جهت استعمال ادویه حاره شدید الحرارة ممنوع است اما اگر قبض شدید باشد روز
دوم یا سوم حقنه لینه بسیار الین ضماد لقوه مقدار ده جوز بعد از آن عرق بادیان سه توله یکسر بر که مسترخی تا نیم پیمانه و ایضاً گاهی لقوه خفیف تا چهار روز بالاء العسل فراده و نیز منضج از بادیان
پنج بادیان سیاوشان هر یک شش ماشه اسطوخودوس چهار ماشه بعرق عنب الثعلب و عرق بادیان جوشانیده گلقند عسلی داخل کرده میدهند و در روز هشتم [illegible] مسهل [illegible] اسطوخودوس
عنب الثعلب گاوزبان جوشانیده [illegible] داخل کرده [illegible] مزاج گل بنفشه شش ماشه اصل السوس گاوزبان گل نیلوفر [illegible] ماشه [illegible]
در منضج مذکور افزوده تودری سفید پاشیده داده بعد نضج چند ایام بحران سنای مکی تربد سفید هلیلجات ثلاثه فلوس خیارشنبر مغز [illegible] بادام افزوده مسهل
میدهند و بعد مسهل بار منضج اصل السوس گل بنفشه هر یک شش ماشه اسطوخودوس بادیان پر سیاوشان هر یک چهار ماشه رومی خشک سه ماشه گلقند عسلی سه توله [illegible]
[illegible] پنج ماشه داده بعد مسهلات برای دفع خفقان [illegible] اسطوخودوس گل نیلوفر هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات یک نیم توله داخل کرده [illegible]
و ایضاً اگر در لقوه تپ شود گاوزبان پنج بادیان هر یک پنج ماشه پر سیاوشان بیخ کاسنی هر یک هفت ماشه جوش داده گلقند داخل کرده میدهند غذا آب گوشت وقت
تشنگی عرق بادیان بعد تخفیف تپ اصل السوس چهار ماشه مویز منقی ده دانه بادیان پنج ماشه بعده بیخ کرفس پنج ماشه بیخ اذخر سه ماشه اضافه کنند و گاهی در لقوه [illegible]
عناب گل بنفشه اسطوخودوس شاهتره جوشانیده شربت بنفشه شیره خیارین داخل کرده خاکشی پاشیده میدهند روز دوم بعده صلیب چهار سرخ [illegible] گلاب سائیده
افزوده بعده مویز منقی اسطوخودوس گل بنفشه نیلوفر جوشانیده نبات خاکشی پاشیده روز دیگر پر سیاوشان شاهتره افزوده گلقند بجای نبات [illegible]
حرارت و تقویت دل و دماغ ابریشم خام دو ماشه گاوزبان اصل السوس عنب الثعلب اسطوخودوس هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی
پاشیده میدهند باز اطریفل [illegible] افزایند و در لقوه مع الخفقان [illegible] ابریشم خام گاوزبان مویز منقی جوشانیده گلقند [illegible] داخل کرده میدهند [illegible]

تنقیه گاهی برای تقویت دماغ و جگر و تنقیه مواد عضو خاص نافع ایارج فیقرا با اطریفل صغیر سرشته همراه جوشانده عنب الثعلب سیاوشان مویز منقی اسطوخودوس
نبات داخل کرده میدهند و ایضا جهت لقوه و فالج تریاق فاروق بقدر نخود خورده بالای آن عود بلسان و عود صلیب یک یک ماشه در عرق گاوزبان و بادرنجبویه
و عرق دارچینی هریک چهار توله جوشانیده صاف نموده گلقند عسلی داخل کرده بنوشند غذا شوربای کبوتر بچه و شله گوشت دراج بخورند و در لقوه استرخائی هرچه
در علاج استرخا گذشت و در تشنجی هرچه در علاج تشنج مذکور شد حسب بکار برند و ایضا در استرخائی بعد تنقیه ضماد اقرقرحا و جوزبوا و قسط و مرزنجوش و زراوند طویل
و مرجان هریک یک توله جندبیدستر شش ماشه مشک و عنبر هریک نیم مثقال تا یک مثقال در روغن فرفیون سرشته استعمال کنند و سعوط از زهره کلنگ با آب
برگ چقندر برابر در بینی چکانند که رطوبات مختلف الالوان بسیار بر می آرد و در سه چهار روز بحالت اصلی می آرد و همچنین زهرهٔ سرین همین اثر دارد و اگر تشنجی
باشد ضماد از مغز تخم بیدانجیر بریان کرده سه توله جوزبوا یک نیم توله جندبیدستر یک توله اگر نباشد عوض آن زراوند طویل یک نیم توله در شراب کهنه و روغن راحت برابر
سرشته بر پنبه کهنه نهاده بر جانب علیل گذارند و صبح و شام تجدید نمایند و ایضا در تشنجی که سبب آن امتلا بود خواه یبوست تمهید کمادات مرخیه از شانه بر غنهای
نیم گرم بر کرده و تدهین بروغنهای نیم گرم بغایت مفید است و ایضا بعد تنقیه بدن و دماغ بجهت تنقیه و تحلیل ماده باقی از سر غراغر و عطوسات و سعوطات و نفوخات
و شمومات استعمال کنند چه استعمال غراغر و سعوطات درین مرض واجب است و مضوغات را نیز درین باب تاثیر خاص در نفع حاضر است اما مبادرت
بغراغر و سعوطات در ابتدا مضر است لهذا گفته اند که علاج مخصوص لقوه مثل غرغره و عطوسات سعوط العبل بیارند مگر بعد استقرار ماده که متوجه بموضع معلول است و بعد
تنقیه بدن که بغایت سریع الاثر است و ایضا بعد تنقیه استعمال دوا المسک حار و جوارش اسقف و جوارش القرنج علوی خان و حب سیماب بیش ادراقی و حب سیاه
نسخه قرابادین معمول است حسب حاجت بکار برند و اگر بعد تنقیه اول بخور از صعتر برگ غار گل بابونه اکلیل سداب عشبه عاقرقرحا هریک سه توله جوزبوا چهار توله
در عرق بادیان دو آثاره جوش کرده در شبانه روزی چهار بار بعمل آرند و بعد از آن گوشت آهو و یا کفتار و یا روباه و یا ابن عرس یا گاو کوهی نمک گرفته نیز دهند
که خوب است اگر ادویه روغن قسط و راحت سرد و نیم آن آمیخته بدستهٔ آهنی سحق بلیغ نمایند و قسط تلخ و بابونه و شونیز هریک یک توله جندبیدستر ماشه آمیخته بر پهلو
و گردن و روی نیم گرم ضماد کنند جهت استرخائی و تشنجی سرد و از مجربات است و از اشیای ترش و نمکین و شیر و لبنیات و اغذیه بارد و میوه های تر و آب خالص احتراز
ورزند و از روشنی و هوای سرد و حرکات نفسانی نیز تا اقتضای مرض حذر کنند و در لقوه که سببش ورم عضله گردن باشد هرچه مناسب حال ورم بود در اورام خناق بیان کار

ذکر ادویه مفرده یونانیه

که لقوه را نافع است تخم عود الفرج باریک سائیده و زیت جوشانیده شیافا و تدهینا و جوزبوا مضغا و عنبر شما و شیر نجورا و مضغا و سعوطا و روغن بادام کذا و عسل بلادر
مصلح روغن جوز نیم درم شیر با پرواحد مجرب بدیهی است و اطبای دیگر نوشته اند که دخال سکبینج و تخم حنظل زیرقند و افراسن رطبه و تعلیق قدر کم پوست فاشرا لقوه و شم شونیز
بریان با سرکه شب بر روز و شب چندبار و یا قطران یا گل سوسن زرد و دو انگشت سفتق یا خردل تا آنکه جلد سرخ گردد و لعاب مرزنجوش و عسل حب بلسر که در آن خردل کوفته پخته
باشند هر روز و اکل جندبیدستر سه حبه با آب حلبه و یا عود الفرج بعسل و یا سکبینج تنها و یا نقاح از غره و صمغ بطم حب ساخته و یا تمر هندی و یا روغن گل آن یا بقلة الحمقا یا تخم
آن با فرفیون تنها و یا ربع درم از آن سکبینج مقل هریک نیم درم حب ساخته و یا ارج و یا جوزبوا و یا آذریون و آب مخیخ و تخم آن یا اهلیلج شراب و یا فلفله و یا ترشه یا تخم
نیم درم و یا شحم حنظل و یا خردل در پلنج فاشرا و یا مغز تخم بیدانجیر یا روغن آن یا طبیخ حب و یا روغن بلسان و یا عسل یا حب نوشیا
عصاره قثاء الحمار و یا جوزبوا و روغن بلسان نیم درم شیر زبان نیم درم عسل یک اوقیه و یا سنبل الطیب و یا حب السفر یک مثقال و یا دارونج و یا زرنباد و یا شقاقل و یا نفط سفید و
یا نارمشک یا جوز بکر درم و یا افراسیون بعسل و یا لحم ثعلب یا لک بعسل و یا سیر بعسل و یا سیر بستانی و یا طبیخ مرزنجوش ده درم گلقند و یا نمام و یا روغن بطم و یا طبیخ برگ مورد و یا
جاوشیر و یا سقنقور و یا فلفل سفید و یا قتاح اذخر و یا ابلیج و یا افتیمون و یا لحم افعی مصلح بطوریکه در تریاق داخل است و یا حلتیت و یا تربد و یا زیره بعسل و یا شنبلید
و یا دارچینی و یا طبیخ حاشا بده درم گلقند هر روز و سعوط جندبیدستر بروغن بادام و یا یاسمین و یا روغن بادام تلخ با آب مرزنجوش و یا زهره کلنگ با آب و روغن مذکور
یا آب سیطور در جانب صحیح و یا زهره مذکور یک قیراط بروغن آب کوکر در جانبی که چشم منطبق نشود و یا روغن جوز در جانب صحیح و مرارهٔ کرکی در جانب لقوه یا روغن

عاقرقرحا ویا آب صعتر بری با یک حبه مشک ویا روغن پودینه ویا مویزج یک حبه شونیز سه حبه بروغن بادام با شیر دختر تا سه روز ویا شونیز در سرکه یک شبانه روز تر کرده خشک کنند و
سائیده بروغن گل استعمال نمایند ویا روغن زنبق که آن یاسمین سفید است با زهرهٔ کلنگ یا زهرهٔ خلد با زعفران وآب طلبه یا خرزة البقر بقدر عدس به روغن بادام
ویا آب بیخ رطبه یا حاجم لبنیمو خنزیر با آب برطیل روغن ویا مومیائی یک دانگ بروغن بادام تلخ ویا بروغن ضیان یا عصارهٔ قثاء الحمار بشیر [illegible] یا عصارهٔ [illegible] بشیر [illegible] زهرهٔ [illegible]
بروغن بادام ویا زهرهٔ گربه بروغن بادام ویا فاذزهر حیوانی یک حبه بروغن بادام چلغوزه تلخ ویا روغن جوز بروغن بطم در جانب صحیح دوازده قطره و در جانب مریض شش قطره ویا روغن بلسان
نیم درم بروغن سداب نیم درم ویا آب شاه بانک ویا یک حبه جاوشیر با آب مرزنجوش ویا جاوشیر وجند بیدستر وصمغ سداب همه پنج درم بروغن بادام تلخ سرشته ویا [illegible]
یک قیراط بروغن بادام ویا زراوند مدحرج نیم درم بروغن بادام ویا سکبینج یک قیراط با آب مرزنجوش [illegible] نافع واگر از لقوه تشنج شدید لاحق شود مومیائی معدنی
بروغن زنبق سعوط کنند وسعوط شرب روغن جوز ویا روغن شونیز ویا روغن آجر ویا سداب یا روغن قرطم وعطوس بجند بیدستر ویا فرفیون ویا زنجبیل
یا شحم حنظل ویا مومیائی یک حبه با آب مرزنجوش یا بروغن زنبق ویا عصارهٔ قثاء الحمار ویا کندش یا بخور مریم ویا خربق سفید وشم جند بیدستر ویا
یاسمین ویا قردمانا ویا عاقرقرحا ویا مرزنجوش یا شونیز ویا شاهسفرم ویا غالیه وغرغره آب مرزنجوش یا طبیخ صعتر ویا مویزج ویا نوشادر با آب مرزنجوش
ویا طبیخ خردل ویا ایارج فیقرا با آب مرزنجوش وشرب غرغره پودینه وروغن آن یا افسنتین یا زوفای خشک یا زنجبیل یا بورق وتدهین حب
بفرفیون محلول در روغن حبة الخضرا ویا عاقرقرحا روغن بطم ویا مویزج بروغن بان یا روغن شونیز ویا شونیز بروغن حبة الخضرا ویا روغن خردل یا روغن بید انجیر
ویا روغن ضیان یا غالیه یا پیه خارپشت ویا روغن بطم مخلوط بجند بیدستر ویا روغن بان یا روغن بادام تلخ ویا روغن جوز هفت یا روغن هفت روغن ویا روغن
آجر وضماد مرزنجوش بربع درم فرفیون یا شونیز ویا خون بوم در ساعت ذبح آن ویا حاشا وانکباب بر بخار طبیخ قیصوم واثل ومرماحوز وتمام وغیر آن که در فالج
مستحب در بخور خواهد آمد وصمغ قردمانا بکنند ویا عاقرقرحا بکنند ویا زنجبیل مصطکی ومویزج ویا مویزج مع کندر ویا صمغ سرو ویا راتینج ویا هلیله کابلی وغذا
بعصافیر وآب نخود سیاه مطبوخ مطیب بزیت وصعتر و بعد روز هفتم اکل حب درم آن بصعتر وزیت طیب

بیان بعض ادویهٔ هندیه

که مفید لقوه است بعد فاقه نهادن جوز بوا در روغن نان ماش سیاه از یک طرف پخته بر طرف خام روغن بید انجیر یا روغن کنجد که در آن عاقرقرحا سوده آمیخته یا
مالیده بر پس گردن و بر سر و کله بندند و روغن نارجیل و تاتوره بر رو و گردن بمالند و بعد چهار روز یا هفت روز مسهل داده بر حب تخم سیتی که حب لقوه و حب
مثقل نیز گویند مداومت نمایند ویا جوکراج ویا حب تجناک یا حب انند بهیرون یا حب کچله بخورند وازوج خراسانی بست درم زنجبیل زیره سیاه هر یک پنج درم
با صد مثقال عسل معجون ساخته یک مثقال مدام خوردن نیز مجرب است وتخم سن پنج درم بشهد آمیخته تا دو هفته خوردن بعد تنقیه نیز مفید قدری شونیز
واسپند در آب بیخ چقندر و بیخ حنظل سائیده صاف کرده چند قطره در بینی چکانیدن نیز نافع لقوه وصرع ومنقی دماغ از رطوبات است ونوشادر با آب سائیده سکنجبین آمیخته
غرغره سازند ونیز [illegible] حلوا [illegible] آرد گندم در روغن زرد وقند سیاه [illegible] بدستور مقرر پخته وقدری [illegible] جوز بوا و قرنفل [illegible] داخل کرده مجرب [illegible] باقی ادویه
در فالج مذکور شد اقوال حکما [illegible] مستعمل در علاج این مرض [illegible] نمایند [illegible] عاقرقرحا وزنجبیل و خردل [illegible] مطبوخ
بسماق یا انار دانه [illegible] ایارج فیقرا و حاشا و پودینه [illegible] با یارج جالینوس [illegible] استعمال کنند [illegible] سکنجبین [illegible]
انکباب بر مطبوخ صعتر وسداب عاقرقرحا وشیح وبرگ غار و حرمل و بابونه واکلیل الملک و مرزنجوش بعد از آن زهرهٔ کلنگ با آب چقندر یا با آب مرزنجوش یا آب
مرماحوز یا اذان الفار سعوط نمایند وگاهی بجبلهنگ بمقدار طسوج [illegible] سعوط میکنند وبعد تنقیه انکباب بر بخار شراب که در آن سنگ گرم کرده انداخته
باید کرد و بند روغن تخریر نمایند و غذا آنچه در باب فالج ذکر کرده ام بدهند واز آب خالص منع کنند و ماء العسل استعمال نمایند و در خانهٔ تاریک لازم گیرد [illegible]
مانند جوز بوا نگیرند و کندر و قرنفل بخایند وگاهی سعوط بکندش میکنند و هر روز اندک بلادر با روغن بید انجیر ماء الاصول وایارج فیقرا بخورند و ضماد [illegible]
قسط یا بغالیه یا بروغن بلسان یا بروغن بان بمالند و حاجبین و صدغین و فقار پشت را بسرکهٔ کهنه که در آن حاشا و پودینه و زوفای خشک جوشانیده باشند

نیکو هم مسح کنند پس اگر مرض ازین زایل نشود از سر نو اعاده تدبیر نمایند و از اول قوی تر استعمال کنند و تحریک عطسه بفلفل و کندش و عرطنیثا نمایند صفت دوای سعوط
نافع لقوه و فالج و جمیع امراض بارد دماغ عاقرقرحا دو مثقال کندش سه مثقال برگ خربزه که بموضع دخان آویخته باشند تا سیاه شده باشند چهار مثقال صعتر زراوند طویل از هر
یک واحد نیم مثقال جندبیدستر یک و نیم مثقال کوفته بیخته اندکی از آن در بینی دمند دوای دیگر سعوط نافع لقوه و فالج و صرع و ذهاب عقل و تنقیه دماغ بقوت کند کندش هفت جزو فلفل سیاه
و سفید از هر یک سه جزو مرزنجوش جزو شونیز دو جزو کوفته بیخته در بینی دمند دیگر برای لقوه جندبیدستر تخم حنظل فلفل سفید از هر واحد مثقالی کندش دو مثقال همه را کوفته
بیخته در بینی دمند و گاهی با آب مرزنجوش سرشته حبها ساخته با آب اذان الفار سعوط میکنند ابو علی سینا میفرماید اما حق آنست که ملقو را تا روز چهارم
یا هفتم با دویه قویه استفراغ ننمایند و تحریک نکنند و ایضاً غذا ندهند بجز آنکه تلطیف کند مثل نخود آب بزیت و تحنیک نکنند مثل عسل و کبوتر بچه پس اگر طبیعت قبض
باشد در روز دوم حقنه شدید اللینه تحریک نمایند و مبادرت بغرغره در ابتدا مضر ست که گاهی جذب ماده غریب کند و ماده خام قریب بتحلیل نکند
و لقوه تشنجی اولی ست با آنکه استفراغ او بدوای قوی کنند نه بدوای ضعیف غیر کافی تا آنکه ماده نضج یابد و استعجال بدوای حاد مضر ترین اشیاست و رد
ترین معالجه آنست که تخفیف ماده و تغلیظ آن [illegible] عصب کنند پس تا نیز دو از تخفیف گردد بلکه بدان صبر اولی ست و واجبست که معالجه فالج و تشنج حسب ما
معلوم شده بحسب مناسب نمایند و تجربه کرده شده که صاحب لقوه چون هر روز دو درم ایارج هر سه یک ماه متصل بخورد اثر قوی کند و از آنچه مجرب ست اینست که تحلیل
دو درم [illegible] العسل هر روز صبح و شب بقدر جوزه بخورند و باید که ماء العسل از ایشان قطع نکنند و بعضی اطبای هند ذکر کرده اند که بهترین چیزها برای لقوه آنست که عضو
علیل را ببخار لحم جانوران وحشی بلطوخ نمایند و اولای وحشی با این تدبیر خرگوش و کفتار و روباه و بز کوهی و گوزن و گورخر ست سوای آهو و مانند آن که در لحم او گرمی نباشد
و واجبست که اگر مرض [illegible] تشنجی را که در مبدأ مرض ست بهیئت طبیعی بر بندند و اگر تشنجی باشد اولا ابتدا [illegible] و کنند بعده تحلیل آن و اگر علامات
غلبه خون یابند فصد رگ زیر زبان کنند و حجامت با شرط بر فقره اولی نهند و شک نیست که ماده فاعل لقوه در مبادی عصب و عضل وجه ثابت میباشد
و لهذا بهتر آنست که ادویه محمره بر فقرات گردن و بر کله نیز استعمال نمایند زیرا که لیف بسیار از آن بسوی عضل وجه می آید و اما عضل جفن ازین جمله نیست
و تدبیر آن تنقیه جزو مقدم دماغ ست و همچنین تکمید خشک بر فقرات و کله و دلک آن و دلک سر نیز خصوصاً بر گرسنگی شدید و ایضاً از آنچه ملقو را فائده میکند
ادامت [illegible] مضغ و [illegible] بر مواضع مذکوره بسرکه است و خصوصاً چون زان سرکه ملطفات پخته و یا در سرکه خردل سوده باشند که این عجیب ست و انکباب
بر طبیخ شیح و قیصوم و حرمل و غار و مانند آن کنند و زیره و مثل چوب طرفه و اثل بسوزند و چون آنرا ادویه نفع نکند بر رگ پس گوش او داغ نهند و باید که
تکلیف غرغره بیشتر از غیر او کنند و مضوغات خاصه وج و جوزبوا و عاقرقرحا استعمال نمایند و از مضوغات ایشان هلیله سیاه ست و باید که مضوغ را در شق علیل نگهدارند
و در غرغره [illegible] نمایند و [illegible] کلنگ یا شبوطا یا [illegible] یا کرک یا آب شهبانج یا مرزنجوش یا چقندر یا آب سکبینج حل کرده بروغن سوسن یا فرفیون مقدار عدس نیز
سعوط کنند و معالجه [illegible] آن که در علاج امراض اسن بلغمی مذکور شد از هر وجه باید کرد و از مجربات تجربه برای آن ربه است که آن بندق هندی ست
و خاصه پوست بالای آن و اذان الفار و عصاره قثاء الحمار و عرطنیثا و گاهی این چیزی سخن مع تعطیس با مثل جندبیدستر و شونیز و غیره مخلوط میکنند و
افضل سعوطات آن آب اذان الفار ست و چون بوزن یکدرم از آب او و یکدانگ سکبینج و نیم درم زیت سعوط سازند نفع کند بلکه در پنج روز صحت کلی بخشند و گاه
اهر نظر کردن دائم در آئینه [illegible] میکنند پس [illegible] میکنند و بهترین آن آئینه مشوش نظر در ابرار وجه ست و آن آئینه چینی ست و چون صبیان را
در آخر [illegible] لقوه [illegible] شفای ایشان در اطریفل صغیر ست تا هفت روز بخورانند و غذا نخود آب دهند صاحب کامل گوید باید دانست که علاج لقوه مثل
علاج فالج و تابع صاحبان این مثل تدبیر ارباب آنست هرگاه ماده فاعله هر دو ماده واحد باشد و آن بلغم و رطوبت ست فرق میان هر دو آنست که ماده محدث فالج
در سایر بدن یا در یکی از هر دو شق آن میباشد و آنچه لقوه حادث میکند آن در عضله شدق و کله بود پس باید که صاحب این علت استعمال کند در ابتدا
آنچه در ابتدای فالج مذکور شده از ترک غذا و آب پس استعمال دوای مسهل بلغم و ماء الاصول و تنقیه بحبوب بعد از آن چون از استفراغ بدن و تنقیه دماغ کرد غرغره
مذکوره و پس سعوطات مصرفه در باب فالج استعمال نمایند و این غرغره نافع این مرض ست بگیرند مرزنجوش و صعتر و عاقرقرحا و فلفل و سنبل خردل و وج مساوی همه را کوفته

بجوشانند و پخته بوزن یک درم از آن با سکنجبین عسلی آب گرم آمیخته غرغره کنند صفت سعوطی که نافع است بگیرند شونیز و صبر هر واحد یک درم کندش صعتر فارسی هر واحد دو درم خردل سفید سداب هر واحد چهار دانگ فلفل سفید و سیاه جند بیدستر جاوشیر هر واحد نیم درم زهره کلنگ دو دانگ همه را باریک سوده بآب سداب سرشته مثل عدس حبها سازند و وقت حاجت یک حب یا دو از آن باندک روغن سوسن سعوط نمایند اما ابتدا بالسعوط در اول مرض نباید کرد لیکن بعد تنقیه بدن باید که سعوط زهره کلنگ باره و شیر هر کدام از این که خواهند بوزن دو حبه در شیر دختران آمیخته استعمال نمایند که نفع کند و جالینوس در کتاب ادویه مفرده ذکر کرده که شونیز در سرکه تر کرده باریک سوده اگر سعوط کنند منفعت بین نماید صفت سعوط دیگر بگیرند صبر مرزنجوش زعفران کندش و عفص هر واحد یک جزو زهره کلنگ جند بیدستر هر واحد نیم جزو همه را باریک سوده با آب چقندر بخوری در روغن سوسن سعوط کنند و اگر مریض بر زنیخ سرخ معدنی بر سنگ سوده وزن دو حبه باندک روغن جمع سعوط کنند منفعت بین یابد و اگر غلبه سعوط این ادویه در دماغ سوزش سخت پیدا شود باید که عقب آن شیر دختران یا روغن گل بچکانند و شیره پر شده و پارچه کتان بدان آلوده بر سر گذارند تا آنکه تندی و حرقت تسکین یابد و بعد از آن نطولات و کمادات و مروخات بادهان که در فالج گذشت استعمال نمایند و مالش مفصل فک نماید که کنند و صاحب اقسام را امر کنند تا بخار شراب که در آن سنگریزه گرم انداخته باشند بگیرد و شوق ماکل را العصابه بر بندند تا آنکه بحد خود رجوع کند و در دهن قریب شق تحلیل که آن غیر مائل است جوزبوا یا طیلسا بالی بگیرند و کندش و صبر عاقرقرحا شونیز عطسه آورند و کعک و مصطکی و زرنیخ و علک البطم و قرنفل و عاقرقرحا و وج بخایانند اگر زیت بورق و خردل و زهره دو فلفل با نمک سودنی بر سر شده مریض را بمضغ آن بر نهار امر کنند رطوبات از لهات جذب کنند و تنقیه دماغ نماید و اگر سرکه که در آن شحم حنظل جوشیده باشند در دهن نگهدارند منفعت بین یابند و شیر حیوان جند بیدستر و سکبینج و جاوشیر و مقل و شونیز و مانند آن تلطیف خاطر الطفی و تحلیل او ارد نماید و هر لقوه رعشه باشد و در و بعد آن چوب طرفا بسوزند و بخار بابونه و شبت و اکلیل الملک و مرزنجوش انکباب کنند و بخور عود سازند و غالیه با آن مانند آن بویند و بالجمله تدبیر کلیه که در باب فالج مذکور شد بر سهان ترتیب بعینه استعمال نمایند و جالینوس گفته که لقوه در بیمار مهلک است و از بیس پیدا شود و علامتش آنست که اندک اندک حادث شود و درین علت هنگام قرب موت و این مجاوز از حد معالجه است بسبب قرب موت طبعی گویند که طبیب مزاج مریض در وقت حدوث علت نظر کند پس اگر مزاج او بحرارت متغیر گردد بنوشانیدن ادویه حرقه متعرض نشود و تلطیف و تسکین مزاج او و حفظ او و برکو و شتو برا وکنند تا از استحکام بیماری سلامت حادث نشود چون مزاج او باعتدال آید در علاج او ابتدا کنند و اگر مزاج او متغیر نگردد مبادرت نماید بنوشانیدن او بر روز مریض جلنجبین با آب گرم فقط و غذا نخود آب یا نیست بغیر ادخال گوشت در آن باید داد و چون معلوم گردد که فم معده او پاک شده جلنجبین با ورد آب بر بگدازند و این چنان باشد که گلقند بحکم کرفس و بادیان و انیسون ساده یا بمقدار واجب با این اندکی و فای خشک و صعتر ضم کنند و بجوشانند تا قوت آن بجوش برآید پس گلقند عسلی بمقدار واجب در آن مالیده بنوشانند چند روز بعد حقنه این بخت آن بابونه اکلیل الملک حسک گرد قنطوریون و برگ کتان و تخم حلبه و شبت و برگ چقندر و انجیر سفید و سبوس گندم و خطمی و روغن خیری زرد و بورق و شکر سرخ و مانند آن بعمل آرند تا آنکه آنچه در حقنه برآید سلیم بود چیزی بدان مخلوط نباشد بعد از آن رجوع کنند و تدبیر او بنوشانیدن ماء الاصول و روغن بید انجیر و روغن بادام تلخ اگر مزاج احتمال این کند با غغره و رند سنا بعده تنقیه با این حب نمایند نسخه آن سکبینج یک درم جاوشیر سه درم مقل دو درم این همه در آب گندنا مخلوط التمراب کمنه تر کنند چون بگدازد تخم کرفس پوست سلیخه حب الغار عصاره سوسن موم الجوس هر واحد دو درم انیسون حب بلسان نمک هندی هر واحد یک درم ماهیزهرج عود الوج زوفای خشک صعتر فارسی هر واحد یک نیم درم کوفته بیخته با صمغ منقوع سرشته مثل فلفل حبها سازند شربتی از آن سه درم قلت تنقیه با این حب سه دفعه در مدت پانزده روز کنند پس اگر مرض زائل نگردد حقنه مذکور بعمل آرند و اندک سکبینج و جاوشیر و جند بیدستر و مقل و طبیخ او ضم نمایند و بعد طبیخ مالیده بقدری که اراده حقنه بدان بود صاف نموده و بالائش بمقدار واجب روغن بید انجیر و روغن قسط و روغن ناردین یا روغن بلسان هر کدام از اینها که بخواهند با همه بمقادیر معتدله ریخته بکار برند و دو سه دفعه این حقنه بعمل آرند و اگر علت منحل نگردد غرغره بمیویزج و عاقرقرحا و خردل کوفته و ایارج فیقرا مجموع و متفرق یکبار و دو سه بار پخته در شراب سلیس یک دفعه در آب گرم آمیخته استعمال نمایند و چون این غرغره بدفعات بسیار کنند ده سیر و در راحت داده بمقدار مرض آنچه از آن منحل شده و آنچه باقی مانده باشد نظر کنند پس اگر جزو اعظم از آن باقی بود و مزاج مریض متغیر نشود تدبیر استفراغ کنند اگر قوت متحمل باشد و اگر رای واجب کند در اشیای سخنه زیاده کنند.

و مخاطا ان استعمال نمایند جباری گوید که بیشتر در خناق ورم عضل گردن عارض میشود و بسبب ورم لقوه عارض میگردد و مرض خناق باشد به لقوه و این را دو نوبه
مشاهده کرده ام و در لقوه تا سه چهار روز ترک علاج کنند چنانچه در فالج ترک میکنند بلکه آب مطبوخ انیسون با سکنجبین بدهند و گوید که حق آنست که استعمال
مسهلات جائز نکنند حتی که ماء العسل که آن تخفیف ماده کند لیکن تیز دوا در آن مختصر گردد و بعد هفتم روز ماء الاصول بنوشند و حقنه لین صحیح ادنی حدت استعمال نمایند
در علاج لقوه قریب بعلاج فالج است الا آنکه غرغره و تعطیس و استعمال نفوخات خاصه در لقوه اولی است و اخص دوا از روی نفع درین مرض حب مفتاح اللقوه که آن حب
جالینوس است صفت آن صبر سقوطری سه درم سقمونیا شحم حنظل بکدام نیم جزو کوفته بیخته با آب کرفس مطبوخ سرشته حب ها
سازند شربتی یک مثقال جعفر بن علی گوید که انچه برای انضاج ماده در لقوه تجربه کرده ام آنست که معجون حلوا یا بندق هندی بجوشانند و انچه در آن سحق
کنند حب قوقایا است که صبر و بندق هندی سه درم در آن اضافه کرده باشند و خوردن یک مثقال ایارج لوغاذیا شربت قوت خواب مساوی عدد
تکمیل از شربت اسطوخودوس معجون حلو مذکور تنها یا بشربت بنفشه یا شربت لیمون اندک ترش هنگام کثرت حرارت و در اخر آن تریاق و خوردن این مرکب
در آخر آن عجیب است صفت آن افتیمون سه درم اسارون عود بلسان دارچینی اسطوخودوس سنبل الطیب هر یک مساوی کوفته بیخته یک مثقال از آن
بگیرند هنگام خواب بخورند و خوردن بندق هندی تنها وقت خواب مفید است و استادم با استعمال این مطبوخ هر روز بعد سحوق مزاج میگرد و اصل السوس
بنفشه گل سرخ گل بنفشه ازرق سه درم عناب سپستان هر یک احداد و تخم خطمی مقشر سه درم بجوشانند و صاف نموده آن صبح با یک تولہ قند شکر بنوشند و قبل از آن
با دو بیضه مرغ نیم درم بخورند و نصف باقی بشب همچنین استعمال نمایند و دو سه هفته اول غذا معتدل در رطوبت همین شکل نخود آب
زیره سازند و اشیای مخلل رطوبت مثل عسل تناول نمایند و چون صلاح یابد عصافیر و قنابر و کبوتر بچه پرورده و دراج بخورند
و از اطعمه بار ده مثل کشنیز اجتناب کنند انطاکی گوید که علاجش بعد یک هفته انچه در سکته گذشت باید کرد و انچه مختص بلقوه است انست
که سداب و فنجنکشت و سیسنبر گندم و خطمی و بابونه در ظرف سربسته خوب بجوشانند و بخار آن در موضع محفوظ از هوا بگیرند
و بعد خشک شدن عرق بروغن مبارک سعوط کنند که این عمل لقوه مزمن را بعد سه روز زائل کند و بخور چوب طرفا و اکل
شیر شتر با طرف آن بامخاصیت نافع لقوه و فالج است و از مجربات خواص انست که حروف ناری را بسوده بر ظرف چوب گز وقتی که قمر در یکی از برج نار
باشد نوشته به مردی بیمار بدارند تا بگیرد و در آن نگاه کند صحت یابد و حروف آتشی انست ا هـ ط م ف ش ذ مؤلف جامع الصناعة گوید که
مریض را در خانه تاریک بنشانند و تا سه روز چیزی از ادویه و اشربه و اغذیه ندهند و در روز چهارم ماء العسل اندک اندک بدهند و بعد هفت روز ایارج فیقرا
با سکنجبین مطبوخ بجوشانیده باشند بخورانند و سکنجبین آن در سه روز متوالی بدهند و غذا نخود آب که با کبوتر بچه در پرواز آمده پخته باشند لیساز ند این مرض
زائل شود و اگر قدری از علت باقی ماند جند بیدستر بهوپان بنوشند و نان بوزن دو حبه هر روز بخورانند و حال صلاح یابد و من بسیاری از صاحبان لقوه را تدبیر
علاج کردم صحت یافتند گیلانی می نویسد که انچه معالجه بدان نوع لقوه است خالی میکنند آنست که اولا تلطیف تدبیر و انضاج فضول نمایند باین نحو که تخم
بادیان تخم کشوث با تخم کرفس گلقند با یک درم انیسون نیم درم ... نیم دانگ عود بخورانند و آب نیم گرم یا ماء العسل بنوشانند و ادهن بخارانیده ما مصطکی ریختن آب درمی کنند
و بعد از آن روز دوم شربت ... اسطوخودوس با گشنیز سازند و بعد روز چهارم ایارج فیقرا و حب صبر سنبل شبیار بخورانند و بعد روز هفتم حقنه حاد استعمال آرند و بعد
چند روز شربت فقایا و سعال ... امراض غرغره از عاقرقرحا و زنجبیل بماء العسل کنند و روغن و آب مطبوخ مرزنجوش و صعتر و بابونه از آن شوند و بر آن انکباب
نمایند و بخار شراب که در آن سنگ گرم انداز ند و تنخیر شدن روغن بابونه سازند و جانب مسترخی فرجه الغالیه مروغن سازند که در آن فلفل جندبیدستر حل کرده با ما شیر
نمایند و امر کنند که بخایند ناخ و سعوط بدان اجتناب است لیکن تا ماجهل زنگبار وسعوط بجزی الکلی به و دو آن نافع است صبر و مرزنجوش واحد یک درم زعفران دو ثلث
حلوا نمایند و مضمضه کنند ... نافع است یلیکاکای ... چون علت صحت می یابد بحسن تدبیر در غذا و امتناع از شیر آب بخایند باشند
در نیز غرغره و عطسه بهانست که در قول طبری گذشت شریف خان مینویسد که تخم ... ابتدا ماء العسل باشند بعد نخود آب و استعمال لحوم کبوتر بچه پروازی

و روغن بسلیخه سیره و نمک و شبت و اجزاء آن بخورند لیکن بعد تنقیه پاک غذا ارد و لحوم صید مثل زیر باو فاویه و لی از اهل تحقیق و اکمل المحققین عمید اگاه با ستیره زرد گاه تا پنجم روز یا هفت روز حسب قوت مزاج مریض و ضعف آن نمیداوند و عوض آب طعام ماء الشعیر اول و زیر با ماء العسل اقتصار میکردند بعد از ان امر بخوردن ماء الرب تب بگوشت کبوتر و چوزه مرغ میفرمودند و باید که در غذا نهیت باشد زیرا که اعضا عصبانی را موافق ست و تنقیه اول ایارجات لین بحبوب کنند و معمول در زمانه من نسبت کرا اول تنقیه عام بمطبوخ سنا و خیارشنبر کنند بعده بحبوب این حب اگر متصل یکی بعد دیگری در دهن ارند و آب و فرو برند در یک هفته صحت یابند بگیرند الثقه فصیل و اندکی عنبر اشهب حل کرده و بار یک تیغ بلبان و بقدر کنار صحرائی حب بندند و از حکیم علوی خان نقل کرده اند که چون دو درم کرفس مخلوط بگلقند عسلی ده درم بخورند تا سی دو روز لقوه را زائل کند و چون شیره کلنگ مخلوط با آب چقندر سعوط نمایند لقوه را نیز دور بینا باینکتاب بکار آمده که در قول آن گذشت بعد تنقیه تجربه کرده شده و این بخور تالیف علوی خان لقوه استرخائی را بعد تنقیه نفع بسیار کند برگ طرفا و چوب شمر آن فانید سرکه جزء عنبر عود هندی سرکه جزء و مشک نیم جزء گل یاسمین خشک مطبوخ دوس سرکه جزء سندروس متصل کنند حصی لبان فاوانیا اجزاء هیلم خیر و کوفته با آب مرزنجوش حبها سازند و خشک کرده وقت حاجت بر آتش اندازند و دخان آن در بینی بگیرند و گویند که چون لقوه مزمن گردد و از چهل روز تجاوز کند دیگر این ادویه فائده نکند بگیرند بابونه و خردل مرزنجوش و ورق آن بپزند تا مهرا شود و صاف کرده بدان غرغره نمایند و بعد آن انکباب بر آب مطبوخ صعتر و عاقرقرحا و شیح و سداب حرمل و بابونه و اکلیل برگ غار سازند و چون عرق پدید آید و بعضا بهم گرد و سعوط بجبل بنگ بقدر دو حبه نمایند و از این طریق روایت کرده اند که پوست بالای بندق هندی را اگر باریک سوده بلقوه بدان سعوط کنند و بقدر فلفل ریسه و زنجبیل سعتر با گفته کسی که مستعد لقوه باشد حجامت آن نمی اندازد و گفته که دو کس را دیدم که دریک روز حجامت کردند قبل از حجامت یخنیه پاکیان خورده بودند و هر دو بهمان روز در لقوه افتادند یکی از انها پیر دیگری جوان بود لیکن مزاج او بارد بود و ایضا گفته که مردی حجامت استعمال کرد بعد آن نگذشت سنه ماند بسلس البول و لقوه عارض شد بعضی گویند که این غرغره بجهت فالج و لقوه و استرخای زبان بعد تنقیه سر مجرب ست نوشادر و شونیز هر کدام پنج درم فلفل سفید فلفل سیاه نمک سیاه هر کدام شش درم زنجبیل خردل عاقرقرحا و سرخ بورک ارمنی هر کدام چهار درم و دانه خشک بیست درم صعتر مرزنجوش هر کدام ده درم دار فلفل زنجبیل سوسن هر کدام هفت درم همه را کوفته بیخته دو درم از ان بکدیرطل ماء فیقرا و سکنجبین عسلی و آب گرم آمیخته غرغره نمایند که عجیب الاثر ست و این عطوس دماغ را پاک سازد و لقوه و فالج و صرع را سود مند ست کندش هفت درم فلفل سفید سیاه جند بیدستر هر کدام یکدرم سداب خشک خردل شونیز هر کدام دو درم همه سعوط یا سیم درم کوفته بیخته اند از ان در بینی دمند و این سعوط بلیغ النفع ست برای کسیکه چشم او مائل گردد و شعرش لقوه با سکنجبین و بورق سرد و در بول ست بعدازان در طشت حلال نمایند در آفتاب نهند تا خشک گردد و بعد از ان حل اگر دو ربع آن گرفته سعوط دهند و در بینی دمند بعد از ان کنجد غرغره نیز ست سعوط کنند و غرغره از مرزنجوش صعتر عاقرقرحا خردل پوست بیخ کبر زراوند پوست زنجبیل نیم کوفته جوشانیده صاف نموده سکنجبین عنصلی اخل کرده بعمل آرند و از مویزج عاقرقرحا و فلفل و دار فلفل عود خام و صلیب سنا و سافج هندی زنجبیل بگلاب جوشانیده با مضافه آنکه سرکه غنصلی غرغره کردن لقوه معمول حکیم شریف خان ست و اگر ذهن تشنج کنند از مجربات ست و اگر غاریقون صعتر بادام هریک چهار درم شیر خشت تا نخیر هریک ده درم اسارون پنج درم از جمله حبوب ساخته پنج روز بخورند و از ترشی پرهیز کنند و لقوه از مجربات حکیم عماد الدین محمود ست و اگر مرزنجوش نر اسپند قیصوم سداب هریک با آتش چوب گز بخته بخار گیرند و بوریا کردن عرق بخار قوی در شست در روغن حب الغار حل نموده بمالند یا جند بیدستر در مطبوخ مذکور افزایند هر ساعت این عمل نمایند در چند هفته لقوه زائل کند هر گاه فالج و لقوه در رعشه با بدن مرتعش شود و نبض ضعیف و بطی گردد دوا جس حرکت باز ماند روغن بلسان انگشت تا سه اگر در یا قبه و غیرها دام حل کرده بانشت موثر جو حل هندی الفور سجال آرد ان شاء الله تعالی

رعشه

یعنی لرزیدن عضو و این آفت در قوت محرکه ست چنانکه خدر آفت در قوت حساسه بود و سبب این مرض دو گونه ست یکی ضعف قوت محرکه و آن یا از عروض خوف و وصول شی مفزع یا میل بنظر از جای بلند و رفتار بر لب دیوار و ملاقات درنده یا اکل غذای منافی یا مخاطبت محتشم مهیب و غیر آن بحیث قوت نفسانی را منقبض سازد یا غم و حزن و خجالت و فرح شدید و تشویش نظام حرکات قوت و ضعف نیکه تا اختلاف در حرکت روح بود و یا از کثرت جماع مثلا سعد موسی قوت و دو دفعات ست بود از مقاسات امراض و افراط استفراغات و یا از کبر سن و پیری واقع شود دوم ضعف آلت حرکت و این از اسباب خارجی خیر یا مبرد بود که بسوء مزاج یا بعد فالج سرد چنانچه از سوء مزاج بارد بعضب بمشیبا گیتی

وسکر شیوا از و کثرت شرب آب سرد و ادویهٔ سرد و شرب آب بغیر وقت ولعنی ناشتا و بعد ریاضت و جماع حمام عارض شود و رعشه که به پیران آید از قبیل ست و همچنین کثیرالجماع خواه حار خواه بارد باعث تبرید مزاج ست بسبب انطفای حرارت غریزی و انقمار آن ضعف عصب و روح و قوت محرکه است که تحریک اعضا بمجرای طبیعی یا از وقوع سده در اعصاب باشد بسبب خلط غلیظ لزج حادث از تخمه و ترک ریاضت و یا از غلبهٔ یبوست بر عصب باشد سوم ضعف قوت و آلهٔ هر دو و این یا از اسباب خارجی بود چنانچه از رسیدن سرد شدید و افتادن زخم و گزیدن حیوان زهردار و سوختن عضو و یا از اسباب داخلی باشد چنانچه از اجتماع اخلاط بغایت سرد و بغایت گرم در عضو بالجمله رعشه گاهی بر جمیع اعضا حادث شود و اکثر در سر و دست سوای پاها و دیگر در فقط افتد بحسب وصول آفت بعضله سوای عضلهٔ دیگر و رعشه که در سر و دست سوای پایها افتد یا بهر آن باشد که سبب در اصل نخاع نبود بلکه در شعبه نافذ بسوی دست باز عصب بود و یا بنا بر آنکه سبب در اصل نخاع ثابت او باشد لیکن نفوذ بسوی قرب مواضع و اقرب جوانب کند و طبیعت حفظ نفوذ آن سبب در آن رسیدنش باقصا او کند و یا بهر آنکه روح محرکه در اسافل بدن قوی تر شدید تر است بنا بر حاجت آن اعضا بسوی مثل روح مذکور پس اعضای اسفل بدن از اسباب تغییر قوی انفعال شدید نباشد پس اگر آله منفعل شود بر قهر او قوی گردد دست مثل چنین روح قوی چنان محتاج نیست کذا قال الشیخ فی القانون گاهی لازم و ثابت باشد و گاهی رو فتنی باشد و در وقتی دیگر و سبب غالب احداث رعشهٔ ثابت برودت مضعف عصب و روح است یا رطوبت با آنکه چون ازار غایی رطوبت فاعل فالج و لهذا رعشهٔ مشایخ و کسانی را که اد مان شرب شراب کنند و یا آب سرد بسیار خورند اکثر حادث شود و رعشهٔ جوانان را کمتر افتد مگر کسی اکثر شراب صرف قوی بسیار خورد و یا امتلا طعام با فراط بود و ریاضت نکند و صعوبت برء رعشه کرا ابتدا از جانب چپ کند تشخیص سبب رعشه چنان کنند که به بینند اگر مریض پیر باشد سببش پیری باشد و این علاج نپذیرد و الا ببینند که رعشه گاه گاهی عارض شده و یا ثابت دائم ببینند اگر احیانا ظاهر گردد از اعراض نفسانی مثل خوف و غم و غضب و فرح وغیره باشد و اگر ثابت بود از تقدم عروض امراض یا کثرت جماع یا شرب شراب کثیر یا آب سرد بسیار یا در غیر وقت و یا فرط استعمال ادویهٔ بارد یا رسیدن سرد شدید یا زخم یا گزیدن جانور زهردار یا سوختن از آتش سوال کنند پس اگر تقدم امراض بیان کند و یا آن چیز حادث شده و باشد سببش نقاهت بود و اگر مریض یکی سببی از این اسباب اقرار کند سبب رعشه همان شده و اگر کدامی سبب از اسباب مذکوره نباشد حال تقدم عروض تخمه و ترک ریاضت بپرسند اگر باشد سبب رعشه سده خلط غلیظ بود و الا سبب عضو مرتعش نگاه کنند اگر لاغر باشد و روغن که بران بمالند زود جذب کند سببش یبوست باشد و اگر سبب رعشه اجتماع اخلاط بارد یا حار باشد پس فرق میان اخلاط بارد و حار از علامات مخصوصه هر یک نمایند علاج ایلاقی و جرجانی گویند که رعشه از انواع رعشه سوای پیری ضعیف گرسنگی و تشنگی و ریاضت و استفراغ رطوبت و نشستن در آب سرد یا شنو تعب معاون نافع بود و هرگاه در رعشه احتیاج تنقیه افتد جلدی در استعمال ادویهٔ قویه نکنند که باعث ایهان قوت گردد بلکه برفق و تدریج از ضعیف بقوی گرایند و بهمه وجوه حفظ قوت مریض مرعی دارند و همه اقسام رعشه عنایت بطرف سر و عصب مصروف دارند و کثرت فصد و جماع ضرر دارد و غذا سریع الهضم باشد و شراب آب سرد مضر است و بهترین آبها قلیل الضرر در مرض آب باران است و اگر درازگان و زبان یا نگاه آن ترکرده عرق کشیده نوشند بهتر باشد

علاج رعشهٔ بارد

اگر بسبب سوء مزاج بارد ساذج عصب باشد بتسخین مزاج آنچه در علاج امراض عصبی بارد گذشت بعمل آرند و استعمال معاجین حاره و اغذیه و ادویهٔ گرم مثل ماء الاصول و معاجین و نطولها و ضمادهای گرم قوی خصوص بر پشت و روغن قسط و ناردین و روغن کلکلانج نافع و غسل آب بحر و آب چشمه‌های گرم مثل کبریتی و نطرونی و زرنیخی و قفری و نحو آن و مالش شدید عضو و نیز مفید تعریق بجلوس کنیز در خانهٔ گرم و حمام و آفتاب گرم و تغذیه به نخود آب مرغ و شبت و زیره و فلفل و خوردن عسل معجون بمغز حب البطم و مغز حبهٔ الخضرا و مغز چلغوزه نافع بود و حلتیت با ماء العسل سود مند است و خوردن زنجبیل پرورده با عسل یک او با مالش روغن زنبق و روغن خیری نافع ست و شربت اسطوخودوس در جمیع امراض عصبی و رعشهٔ بارد نافع ست و رعشه که از آب سرد افتد تکمید و نطرون و مالش بمغز روغن قسط نیز آنرا مفید بود و آنچه از رسیدن سرد شدید بود روغنهای گرم چون زیت که در آن جند بیدستر و عاقرقرحا و حلتیت حل کرده باشند بر عضو بمالند هم سود دارد و اگر سبب رعشهٔ بارد رطوبت مزاجی یا سده از اخلاط غلیظ بلغمی باشد که مجاری قوت محرکه را مسدود سازد بر چه از تنقیه و تعدیل در علاج امراض عصبی بلغمی مذکور شد استعمال نمایند و استفراغ ماده بتدریج کنند مثلا بعد نضج ماده بماء الاصول و ماء الاصول با روغن بید انجیر و دیگر ادویهٔ مسهله که در آن در ساخته بدهند بعده حب شبیار و حب منتن بعد از آن اگر احتیاج

باشند یا ایارجات کبار گاه گاهی می دهند و گاهی در رعشه و استرخا مسهل از بنفشه اصل السوس تخم خطمی بیخ بادیان بیخ کاسنی عنب الثعلب اسطوخودوس قیق غاریقون سفید یک
تنش ماشه گاوزبان اسطوخودوس بسفایج فستقی سرکب هفت ماشه مویز منقی دو توله انجیر زرد پنج دانه سنای مکی یک نیم توله گل سرخ یک توله مغز تخم قرطم یک نیم توله شش عرق
شاهتره و عرق گاوزبان عرق عنب الثعلب یک پاو آثار گرم نموده ترکرده صبح جوشانیده صاف نموده مغز خیار شنبر شش توله شکر سرخ چهار توله گلقند چهار توله روغن گاو شش ماشه
افزوده بدهند غذا دو پهر نخود آب شلغم بجای آب عرق عنب الثعلب و گاوزبان بعد تنقیه اصلاح مزاج بمعاجین مسخن مقوی عصاب نمایند و اگر از صرع جند بیدستر و حب سیاه ساخته
یک یا دو یا بقدر قوت مریض بدهند نافع بود یا جاوشیر و فلفل یک یک بقدر نیم جیبه یا یک نیم اوقیه شربت عسل بدهند و لیسیدن خمسه معتدل یا شهد عسل یک تولہ با چہل و رو متواتر تنقیه
بدن از انواع ماده بسی مفید است حتی که استیصال ماده ممکن شود تخمین حلوا با بادری حب افراقی و معجون آن و استعمال جوارشات و شربت عسل نیز مفید است و روغن قسط
و مار دو بستغ که دران جند بیدستر و فرفیون آمیخته باشند بالیدن و طبیخ گفتار و خرگوش و روباه یا آبزن ملوی خان نشانیدن نافع و اگر قسط تلخ جند بیدستر و فرفیون فلفل سیاه
کوفته بیخته با روغن مالت آمیخته بر عضو مرتعش و مخرج عصب او و ر شب وقت خواب طلا نمایند و صبح بشویند برای رعشه بلغمی مفید و از قرش منقول است بعض سلاطین مجربات
خود از بعضی اطبا نقل کرده که خوردن جوز تازه دراز الهٔ رعشه مجربست و کذلک شرب روغن سیر بقدر پنج درم در حمام اقوال حذاق سوید معنوی گفته که اکل لقوه و فالج و استرخا و رعشه
و ضماد آن و شرب آب آن و تخم آن بر روغن بلغم لیحاتی و کذا بچه کبوتر که آنرا تا یک ماه دانه گر سنه خورانیده باشند و سیر کردن با آن نیز و کذا اگر آنرا حب السلاطین با شیرده و نیم خورانند و شیر
کرد و بعد فربه دو رکنند و همراه او نیز بدو آن بچه را بخورند و کذا اثقل مغز حب الصنوبر کبار نشکر و کذا حلتیت جند بیدستر شحم حنظل قسطور یون قیق هر واحد نیم درم هر روز خوردن در رعشه
مجربست و از اطبای دیگر نقل کرده که شرب بیخ خطمی الشیراب یا عسل یا جند بیدستر تنها و مخلوطا بروغن گل تا سی پنج روز هر روز یک یا دو یا پانزده روز آمیخته و یا شرب
حجر المهاه یک مثقال یا قسط هندی تنها یا بعسل یا تخم سداب هر روز یک درم تا سی پنج روز و یا شیر که در ان اسپ جوشانیده باشند تا نصف بماند و یا طبیخ اسطوخودوس تنها و مخلوط
بعسل و شراب مسبوق بماء العسل است درم یا غافث و یا اکل کرنب بستانی بدوام و یا دارچینی که نفع بلیغ دارد و یا دارچینی مخلوط با قردمانا و یا شیر با جوز جندبیدستر قرطم و اسفاج و
نمک و یا لحم ماکیان که یک ماه دانه کرسنه خورانیده باشند و یا روغن حرمل یا فلفل یا مغز حب الصنوبر کبار عسل آمیخته و یا روغن نیز و یا روغن بلسان نیم مثقال مخلوط بروغن زیت
تا ده روز متصل و یا فرفیون یا اکل لقلاقه و تحمیس و شرعی جوق آن یا حب صبر بنفشه یاده و یا قسطوریون قیق هر یک درم با آب گرم تا هفت روز متصل یا یک مثقال
از آن یا نیم درم جند بیدستر و یا حجر لیق سیاه بهرقی و یا حب الغار و یا لحم افعی مصلح بطور یکه در ترکیب تریاق است و یا حلتیت بقدر باقلا صبح و شبانگاه وقت خواب یا روغن بلسان هر روز نیم مثقال با شراب
حلو یا نبیذ مویز یا عسل تا ده روز متصل و یا غاریقون یا فلنجه یا درونج و یا روغن زنجبیل یا کراث و یا مداومت اکل فندق و یا ابریسم یا گلنار یک درم ده روز متواتر بجلاب یا سمن یا بحان
و یا سداب بستانی سه قدر نیم و مرآنچه جوشانیده تا نصف بماند صاف نموده و او زن او زیت طلب داخل کرده بجوشانند تا آب فانی گردد و زیت بماند و ازین روغن پنج درم در حمام نوشند و
روغن جند بیدستر و یا قسط هندی مخلوط با روغن بحار و فلفل و یا بیخ قثاء الحمار چهار درم حلتیت یک درم غبار آسیا پانزده درم با هم آمیخته گرم کرده یا کرنب یا ضماد صوف منغموس با زیت کنند
گرم کرده و فقره اولی از فقرات پشت یا سر که سیر و یا روغن زنجبیل یا ضماد قسط طبیخ و کمیخ روغن خردل و فقرات پشت و گردن یا زیت مخلوط با فلفل و یا روغن بحار و کذا شیر تریخ روغن
دارچینی یا روغن یاسمین بری و یا روغن زنبق و یا روغن قسط و یا روغن بابونه و یا روغن بان بحجر و سعوط روغن حرمل یا آب مرزنجوش یا مغز خایه جوزه و یا روغن شونیز و تعلیق حجر المهاه آن بلورست
و یا بلادر و یا رته و عنبر آب طبیخ نخود سیاه مطیب بصعتر و زیت و یا جفند تنها و بخردل و یا گنجشک مطبوخ با آب لبلاب قرطم هر واحد نافع الرطاکی گوید که امر کرده اجماع شراب
هر فقره خصوصا بر کسی که کنند و عسل و جوز بسیار خورانند و بجفند رو خردل و شوربای خروس با بیخ قرطم و نمک اسفناج اسارانند و روغن خردل یا بونه بمالند و سه قزاح یا ایارجات کبار
لزوم نمایند و این معجون مجربست در سه روز یکبار بقدر ده مثقال بجارا مسهل گرم بخورند اسطوخودوس فقط و یک نقل هر یک ده درم پوست بلیله کابلی صعتر دارچینی هر واحد پنج درم
تربد غاریقون حلتیت جند بیدستر هر واحد چهار درم زعفران قرنفل هر واحد دو درم بعسل سرشته بکار برند و اسحق گوید بیشت در بیماری بکار برند الواح مسهل گوید که بعد تنقیه سکنجبین
و حب سطوخ و روغن بابونه و روغن کلکلانج بمالیند و قدر جند بیدستر را با جاوشیر کرده مسهل بخورند و در حمام خشک و آفتاب غرق آرند و عضو مرتعش و مخرج عصب او را رفق با روغن
سداب و روغن فرفیون و روغن قسط و روغن قثاء الحمار بمالند طبیخ مفید باید که اگر این مرض از اخلاط قشره یا غلیظه باشد یا علت راسخ گردد مجمر به فقره اولی از فقرات پشت بغیر شرط
و در آبزن که روغن گرم شوربای روباه و گفتار و زنبور هی نشانند و آخر الامر هر گاه مرض بطول بکشد جند بیدستر در شربت عسل یا ایارجات کبار دهند خصوصا سداب

واسقولوقندریون هر چهار انند و از دماغ خرگوش بیان کرده انتفاع بسیار می بیند و چیزیکه مرتعش انفع می‌بیند نیست که شربت عسل با آب مطبوخ تخم خطمی و برگ اسطوخودوس نیم اوقیه
بنوشند و همچنین عصاره غافث با آب بخورند و علاج استرخا لعینه استعمال نمایند و اگر رعشه خاص در سر باشد استعمال اسطوخودوس بقدر یک درم یا دو درم تنها یا با ایارج فیقرا
هر روز واحد یک حب بسته با شربت عسل تجربه کرده شده و حب قوقایا از یک درم تا یک نیم درم در هر روز یکبار خوردن نیز مجرب است طبری گوید علاج نوع رعشه که از فساد
مزاج بارد باشد بر پرهیز لطیف است و اقتصار بر لحم حمل یکساله بریان نیز بیت و منع او از اکثار از آن و نوشیدن شراب کهنه بمقدار معتدل و خوردن حبوب حاره مثل حب
شبیطرج و حب سکبینج و حب اصطمخیقون و حب نفط و یا این حب بگیرند سکبینج صاف و جلتیت هر یک دو درم جاوشیر یک نیم درم این همه را در آب کرنب نبطی تر کنند تا بگدازند
بعده بگیرند تخم کرفس و انیسون و بادیان اشنه و عاقرقرحا هر واحد یک درم صمغ سداب و فرفیون و جند بیدستر هر واحد دو ثلث درم سلیخه از قشر و ریوند پاک کرده
غاریقون و تربد هر واحد دو درم و جزء یک نیم درم مشک ربع درم همه را کوفته بیخته با صموغ منقوعه سرشته حبها مثل فلفل سازند و انگشتها را وقت بستن حبوب بروغن
بلسان چرب کنند شربتی از آن سه درم با آب نیم گرم سه شربت در مدت سی روز از این حب بخورند بعده باین حقنه حاده حقنه کنند نسخه آن حاره خشک بابونه اکلیل الملک قرطم
کوفته نیم کوفته حلبه برگ سداب گل شبت هر واحد یک کف قنطوریون دقیق با قه کبیره شحم حنظل خرپزه دو سه درم جاوشیر سکبینج اسقولوقندریون هر واحد پنج درم همه را
بپزند تا آنکه صموغ بگدازد بعده بمقدار قوت علیل صاف کرده روغن قسط و روغن نارد بن هر یکی پنج درم روغن بلسان یک درم بر آن ریخته دو سه اوقیه حل کنند بعده
بدان حقنه کنند و این بالغ ترین حقنه‌هاست برای این مرض و اعضای مرتعشه و پشت و فقار را تبرید روغنهای گرم بمالند و بهترین آنها روغن مجموعه است که در آن تشنج کنند
و در ان اندک جند بیدستر مشک و جوش داده بر اعضا بمالند و اگر آنرا بنوشند و یا بدان حقنه کنند نافع بود و دوام باستعمال ایارجات مثل ایارج جالینوس و ایارج ارکاغانیس
در بعض اوقات کنند و بر آن ادامت نمایند و بهترین چیزی که در ارتعاش حادث از سوء مزاج استعمال کنند تریاق کبیر است که این در یک وزن اثر میکند لیکن
در استعمال وی شرائط بسیار است و آن نیست که در کبد طحال و معده فساد نبود و بدن از اخلاط فاسده پاک باشد و فصل معتدل یا قریب باعتدال بود و بهترین اوقات
استعمال او آنست که آفتاب در برج حمل یا در ثور باشد و بهترین او آنست که آفتاب در حمل یا میزان بود و مراجر از فعل تریاق در این علت لنبی بسیار عجیب دیده اند
و قاضی معروف بابو البائب دفعهٔ تشنج عارض شد و تریاق بقدر مثقال وی را خورانیدند و همان روز صحت یافت سعید گوید که رعشه حادث از غلبه سوء
مزاج بارد یا از کیموس غلیظ صحت بیابد بدانچه قدر از آن به شود و علاجش بچیزهای مسخن عصب و محلل فضول مثل حب منتن کنند و بعد تنقیه اصلاح مزاج بگلقند
عسلی و استعمال جوارشات کنند و دلک شدید اعضای مرتعشه و مالش آنها بروغن قسط نمایند و در آب کبریتی نشانند و از امتلای معده حذر کنند و غذا لطیف
مثل مطنجنات و لحوم جید سازند و تنا برعضا فرو رانند و در استعمال غذیه مسخنه اسراف نکنند تا رطوبت اصلی فانی نگردد و از جماع کثرت سکر باز دارند چه کثرت
شراب محدث رعشه است ابن الیاس گوید که جلاب گرم از بادیان و انیسون هر یکی ده درم گلقند عسلی ده درم نوشانند و غذا مزورهٔ نخود و مغز قرطم و اندک دارچینی و
زنجبیل و زعفران و فلفل سازند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیه بدن بحب ایارج یا حب صبر کنند و بعد تنقیه روغنهای گرم مثل روغن پسته و فندق و جوز و بیدانجیر
کتان نوشانند و اصول اعضا بروغن قسط و زنبق بمالند و در آفتاب حمام گرم تمریخ بر طابق گرم عرق آورند و لحوم حیوانات واسیتان نافع بود و خوردن
نارجیل نفع بین میکند و مغز سر خرگوش نیز بالخاصیه مفید است و صاحب رعشه را دلک اعضا و مالش بروغن جند بیدستر و روغن بابونه و غیره ادهان حاره محلله نافع
و پیری ضعیف را دیدم که رعشه او را عارض شد پس آب طبیخ کثیر الملح نوشید اسهال قوی آورد و صحت یافت گیلانی از بعض اطبا نقل کرده که اگر رعشه دوام کند
و الا سیما در حمیات باید که تحلیل ان کنند با دهان مرطب هنگام سکون تب نیز بیت کهنه یا بروغن قثا و الحمار مالش نمایند و صوف بروغن آغشته بر اطراف نهند و
محاجم بر فقرهٔ اولی از گردن تا اول فقرهٔ پشت گذارند پس اگر مرض مزمن گردد باید که مریض هر روز بنشانند و یا در آب زیت و اگر در آنجا برودت باشد نیز
عسل و جند بیدستر نوشانند و مسکن و مواضع گرم باشد و غذا احمر بیع ابیض مثل حریره غذا سازند بعد طیهو و بانچه گوشت او نرم باشد بدهند و چون تب زائل شود
در حمام داخل کنند و از آب سرد و شراب سرد اجتناب نمایند

علاج رعشه شرابی

در رعشه که بسبب کثرت شرب شراب بود گویند که این نوع از مجربات ست بنج مهاکه محکوک سوده سه ماشه در عسل یک توله آمیخته تا یک هفته بخورند و با مغز بادام چهار عدد و ابریسم سه ماشه با شهد یک نیم توله خورند و بقول مسیحی غیره درین نوع بعد ترک شراب اصلا تقویت دماغ بروغن گل و روغن بهی و روغن حنا با اندک سرکه آمیخته و تناول اغذیه مغلظ مثل کرنب به عدس و لحم گوساله و ادمغه و مانند آن مفید بود و بقول شیخ استفراغ ماده کنند و استعمال روغن قثاء الحمار و مانند آن ادامت مالش بروغن قسط نمایند و روغن حنظل و قوفی را درین باب خاصیت عجیبست شرب آن و تدهین بآن مجبین اگر البته تنها یا مضمادا نمایند و صاحب کامل گفته باید که اجتناب از شراب نمایند و بر سر مریض روغن گل و سرکه خوب مخلوط کرده ریزند و یا آب حصرم یا روغن طلع یا روغن بید که این باب نافع ست دوماغ خرگوش بریان گوشت مطبوخ بعدس و کرنب و لحوم عجاجیل غیره بخورانند و شربت اسطوخودوس نافع طبری گویند که ترک شراب یکبارگی کنند و منع از اطعمه منفخه و غلیظه و اقتصار بر لحوم حملان صغار و جدی و بچه ماکیان و زرده بیضه و مانند آن نمایند بقدر امکان و سعوط بروغن گل سازند و روغن گل و سرکه نیمگرم بر سر ریزند و تضمید بر آن فرمایند و کنند بگیرند عصی الراعی و حی العالم اندکی و در سرکه کهنه بجوشانند تا قوت او سرکه اخذ کنند بعده بروغن گل و گلاب بزنند و خرقه بدان آلوده دائم ایام متوالی بر سر نهند و حفظ مزاج وار تغیر کنند چه اگر مزاج بدن متغیر گردد با وجود آن تقویت مزاج دماغ او ممکن نبود پس اگر دلائل امتلا معلوم شود تنقیه بحقنه لین کنند و چیزی از ادویه ننوشانند بهر آنکه هر چند که معده او را ایذا دهد تبخیر بسوی سر او کند و آنچه تبخیر بسوی سر یا ایذا بمعده او نماید در ارتعاش او افزاید و در بعض اوقات اشیای حاره که در نهایت حرارت نباشند مثل شاهسفرم مسلول و مرزنجوش منقوع در سرکه و شبت یا حنا و گل و گل سرخ اگر زمانه او باشد لعد باشد بان سرکه یا مانند آن بجوشند و امر بدخول حمام بر ناشتا و ریختن آب نیمگرم بر سر نمایند و دران بسیار نشینند و از حرارت حذر کنند چون حرارت اشتداد نماید برودت اشتداد کند و صاحب این نوع متحمل استفراغ کثیر نبود

علاج باقی اقسام رعشه

در رعشه جماعی که از کثرت جماع عارض شود ترک جماع کنند و خصوصا برامتلا و بهر تقویت هر چه در فصل ضعف باه برای تدارک ضعف گفته شود و آنچه در علاج صداع جماعی گذشت بکار برند و نوشیدن شیر تازه و مالش بدن بروغنها و خوردن بیضه نیم برشت نیز مفید بود و حکیم علوی خان این دوا را از مجربات خود نوشته اند مؤثر که در رعشه بحیثیه باشد یک عدد بیخ مهاکه مقشر سه ماشه تا یک هفته وقت صبح بخورند و ایضا ثمر سوز پخته یک عدد مصطگی رومی و دانه هیل یک سه ماشه نبات یک نیم توله سائیده خورانیدن نافع نوشته و همچنین زردی بیضه مرغ خام اول بنوشند بعده در پوست آن بهمانقدر روغن گاو گداخته تنها و همین قدر آب پیاز و عسل از انگشت آمیخته لکن قبل از ین تا یک عشر و دو ماشه قرنفل یک ماشه شکر تیغال سفوف ساخته بخورند و گویند که شرب جاوشیر در رعشه جماعی سودمند ست و نوشیدن چای خطائی درین باب اثری عظیم دارد و از تجارب انطاکی ست و رعشه که از اجتماع خلط حار بود فصد کنند لشرط تیقن غلبه خون و مسهل صفرا دهند و اصلاح مزاج بسکنجبین و آب انار نمایند و غذا مزوره یا شوربای جوزه مرغ با آب حصرم سازند و بیمار را در حمام داخل کنند و در استعمال مبردات اسراف نکنند و گاهی رعشه بفصل بستان و زوال لعاب بهدانه و عرق گاوزبان و عرق عنب الثعلب و شربت نیلوفری تسکین حرارت کرده بار بار الاصول مفید بشند و گاهی بعد مسهلات برای تسکین حرارت آلهه ربی و رق نقره با لعاب بهدانه و عرق گاوزبان و عرق عنب الثعلب و عرق کاسنی آورده شربت اسطوخودوس داخل کرده مفید بشند و رعشه که از یبوست عارض گردد بسیار ردی ست و اعلاج گفته اند بهر حال معالجه بمرطبات مثل شربت بنفشه و سپستان کنند و غذا مزوره ماش بکدو و مغز بادام و حریره مرتب شکر و آرد و روغن بادام سازند و باقی تدبیرش از علاج امراض عصبی یابسی که تشنج یبسی جویند و این برن علوی خان که در اثنا بعض تصرف حکیم شریف خان کرده اند استعمال نمایند یا بچه بز غاله عدد سرآن سه عدد ماهی تازه یک عدد سرطان نهری ده عدد جراده گندم و خیار و با درنگ مغز بشند و اینها را با جائل چو مقشر گل نیلوفر تخم خرفه تخم کدو تخم کاهو هر یک نیم رطل در آب سه چهار یار آب شیرین بپزند تا آنکه مهرا گردد پس صاف کرده روغن بنفشه و کدو اضافه کرده در ظرفی کلان آن ریخته مریض ران نشیند تا آنکه سرد گردد و بعد خروج از آن بدین روغن نقیق نمایند آنکه در آب خیار آب و رنگ سر یکی ده درم آب نیلوفر و ده وقیه روغن بنفشه چهار وقیه بجوشانند تا روغن بماند و آب فانی شود بکار برند و آنچه از خوف و غم و غضب و غیره اعراض نفسانی باشد بتجفیر و دلجوئی و امید دادن و خواب راحت و مانند آن هر چه سبب بود تسکین نمایند و آنچه از نقاهت افتد بعد ازاله سبب تقویت دل و دماغ نمایند بمفرحات مناسب و تکثیر غذا و نوم معتدل و طیب و اندکی شراب النعاش قوت کنند و آنچه از زخم گزیدن حیوان حق دار باشد هر چه در مقام آنها بیاید استعمال نمایند و ایضا در گزیدن حیوان قی می سم خوردن تریاق بنوشند با دو تحجویه غذا مزوره نخود دار ازاله سبب بود

ارتعاد

عبارت است از پریدن اعضا مانند برق در خواب بیداری و سببش غلبهٔ رطوبت است در دماغ و گاهی بسبب کثرت نوشیدن شراب می‌باشد پس آنچه از غلبهٔ رطوبت باشد بتدریج پدید آید و دیر افتد و اکثر وقت شروع خواب پیدا شود و همان زمان مریض بیدار گشته مبهوت ماند و دو سه بار متواتر افتد و تا یک دو ساعت هیچ نباشد و باز چون چشم پوشد و نزدیک بخواب رسد ظاهر گردد و همچنین در روز و شب باشد که دست یا پا بلکه همه بدن از بستر خواب یک جنب یا زیاده بپرد و در خواب هم در بیداری و آنکه از کثرت شرب شراب شد همه علامات مذکوره در آن ظاهر باشد لیکن یک بیک افتد و زود زود پدید آید و گاهی این مرض بسبب دفن طراین پستان و بارد و صلب یا بسبب نفتن جانب جگر و خصوصاً از بارد و افتد و این هر قسم علاج اهمال نمی‌پذیرد الا ماشاء الله کذا فی الاکسیر یا۔ در راقم مشاهده کرده که زنی را بعد تولد بچه این مرض افتاده در سه روز هلاک گردید علاج در رطوبی جهت نضج ماده این منضج دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی قفاح اذخر اسطوخودوس هر یک شش ماشه قنطوریون دقیق و زوفا عقربی عود صلیب یک یک چهار ماشه حب کاکنج یک توله بسفائج با در نجبویه تنکاهی بادآورد هر یک هفت ماشه انجیر زرد پنج دمویز منقی سه توله شب در عرق اذخر و اسطوخودوس ابریشم ساده خیسانیده صبح گلقند عسلی پنج توله اضافه نموده بجوشانند که چهارم حصه آید بالیده صاف نموده بنوشانند و بعد یک پاس نخود آب مرغ بنوشانند و وقت دوپهر غذا نان تنوری با شوربای کباب تیهو یا دراج یا ماهی ناگواره دهند بجای آب عرق‌ها مذکوره اکتفا نمایند و تا هفت یا نه روز بلکه زیاده تا حصول نضج نوشانیده منقیه بدن و دماغ نمایند بحب ایارج و فوقها یا بی حلوی خان و شبیار مع اضافه بعضی ادویه مسهله مانند سنا و توله تربد سفید ریوند خطائی هر یک ماشه زنجبیل سه ماشه خیار شنبر ترنجبین هر یک هفت توله شربت دینار علوی خان چهار توله روغن بادام هفت ماشه و آب نخود آب وقت دوپهر نوشانند و شام غذا بستور دهند و صبح تبرید [illegible] لاجورد مغسول [illegible] هر واحد یک ماشه درد وار المسک تلخ نه ماشه ورق طلا یک عدد پیچیده اول بخورانند بعده قنطوریون دقیق اذخر بسفائج گل گاوزبان هر یک چهار ماشه حب کاکنج نه ماشه صعتر فارسی هفت ماشه در عرق با در نجبویه اذخر و ابریشم هر یک دو توله بجوشانند که سوم حصه بماند بالیده صاف نموده شربت اسطوخودوس علوی خانی دو توله داخل کرده تودری نه ماشه پاشیده بنوشانند و وقت دوپهر غذا بدستور دهند و همین نسخه چهار پنج مسهل از جهت تعدیل طبیعت اطریفل اسطوخودوس حلوی خان با شربت اسطوخودوس دهند و این کما دلیار مفید است مغز قرطم مغز پنبه دانه هر یک توله کنجد چهار توله چوزبوا ابیاحب کاکنج هر یک چهار درم گاورس یا دخن بست توله نیم کوفته در پارچه هفت لیسته بر تابه گرم نموده بکار برند و این و انافع حب بیدستر یک ماشه زعفران چهار حبه [illegible] شش حبه [illegible] حبه در شربت یاقوت علوی خان یک توله بلیسانند و اما در شرابی اول ترک شراب کنند و اگر دفعة نتوانند بتدریج بگذارند و بجای آب بر آب [illegible] عرق کاکنج و بادیان ساخته باشند اکتفا کنند و منقیه دماغ بحب ایارج و فوقایا و ایارج حلوی خان بکرات و مرات نمایند و بعد از تنقیه جهت تعدیل مزاج معجون [illegible] علوی خان استعمال نمایند و روغن قاوزی مرکب اسطوخودوس چند در رفع این علت عظیم الاثر است و این دوا دهند زعفران چهار حبه اصل السوس مقشر یک ماشه سوده در عسل یک توله آمیخته بلیسانند همچنین لیسانند و شونیز و اسطوخودوس هر یک یک ماشه در عسل یک توله و کماد از شونیز و پنبه دانه و گاورس نه توله سازند که بسیار مفید است و حب جند بیدستر فلافلی و انیای حلوی خان که بهر نفع این مرض اثری عظیم دارد

خدر

و آن عبارت است از نقصان یا بطلان حس لمس بسبب [illegible] پس اینجا که سبب [illegible] بود قوت حرکت نیز ممتنع گردد و لغیره حرکت نیز راه یابد و درین حالت تا که مستحکم نشود خدر را عشیه بود و بگاه مستحکم گردد با استرخا باشد و گاهی خدر بلا عسر حرکت بسبب انقلاب عصب حرکت و حس نیز یافته شود و باشد که در آن [illegible] چیزی همچون حرکت مور چه و خلش سوزن محسوس شود و بسبب عدم مزاج بارد یا امتلاء عصب از خون و بسبب خدر انقطاع قوت حساسه از سلوک در اعصاب اعضا و آن از دو سبب یکی ضعف قوت چنانچه در آخر حمیات ردیه حاره و وقت غشی قریب تا افتد و دوم فساد مزاج آلة بسبب مزاج بارد مثل خوردن افیون گزیدن عقرب یا عاقل خوردن یا بیش گزیدن مار و یا بحرارت شدید مثل حمام شدید الحرارة و حمیات محرقه یا اغلظ جوهر عصب بسبب مزاج بارد داخلی چنانچه خوردن اشیای سرد یا خارجی چنانچه سیر برف و مواضع بارده و یا شدن از اخلاط غلیظ مثل خون و بلغم خام و سودا و گاهی از صفرا و رطوبت مائی نیز [illegible] از قطع عصب بسبب رسیدن نوک نشتر در فصد یا بسبب ضربه از ضغطه ورم

بعد تنقیه بحب شبیار یا مطبوخ حاشا و یا مطبوخ تخم کرفس تنها و با ایارج فیقرا و یا زنجبیل و یا معجون فلاسفه و یا سلیخه و یا پوست بیخ کبر و یا جعده جبلی و یا جنطیانا رومی و عسل و یا اشق دو درم
و یا تربد و یا جاوشیر با عسل و یا لحم الکیان که پانزده روز حسب گرسنه خورانیده باشند و یا حلتیت نیم درم چند روز و یا سکبینج نیم درم بشراب کهنه تا پنج روز متواتر و یا روغن
ادویه آب مرزنجوش یا با آب برنوف و یا خولنجان و یا روغن زنبق از پنج درم تا هفت درم که انفع عجیب دارد و یا نخود سیاه و یا نخود سرخ یک شب در سرکه تر کرده
خوردن و یا درونج و یا اصابع الصفر و یا حرمل و یا کندر و یا بیخ فاشرا و شرب مرزنجوش فرفیون بروغن قثاء الحمار سرشته و یا بادرنجبویه و یا عاقرقرحا و یا سکبینج و یا روغن خردل
خردل و یا روغن حب النیل و یا قطران و یا روغن بلسان و یا مسیح الرمان یا سنبل الطیب و یا روغن بان و یا روغن ابهل و یا روغن سداب و یا روغن شونیز بر قفا و فقار پشت
و مرزنجوش قسط آمیخته بروغن بان یا قیروطی بروغن سوسن میعه سائله و یا قیروطی از عاقرقرحا ساخته و یا روغن بید انجیر و یا شحم حنظل در روغن زیت جوشانیده و یا روغن خردل در حمام
و ضماد نخود سفید و یا روغن قسط و یا فرفیون و یا خاکستر سرطان مخلوط بزیت و یا مرزنجوش سوده بروغن قثاء الحمار آمیخته و یا سکبینج و فقاح اذخر و علک آمیخته و یا سکبینج بروغن قثاء الحمار
سرشته و یا طبیخ قثاء الحمار یک وقیه حلتیت ربع اوقیه ایارج یک اوقیه آمیخته و یا جندبیدستر بروغن بان و یا جندبیدستر محلول بروغن بابونه یا خردل بروغن قثاء الحمار یا بورق بروغن
مذکور و یا زرد و یا موم و زیت کهنه و یا روغن زنبق بموم و جندبیدستر و یا سلیخه و یا جعده جبلی یا قیروطی بروغن سوسن عاقرقرحا و جاوشیر و یا مشک و روغن بان فرفیون سرشته
گردانیده یا مرزنجوش سوده بروغن قثاء الحمار سرشته و یا حرمل و شحم مضغ و بخور عنبر و شحم و شرب مشک و شونیز و دلک بحنظل سبز و نطول بطبیخ حاشا یا تخم کرفس و سعد یا مرزنجوش
نیز نافع خدر حسب صاحب تکمله و غیره [illegible] بنویسند که انگوزه نیم درم [illegible] نافع آید و گویند که عضو خدر [illegible] آب [illegible] بمالند و حاجت
کار بستن آن نماند [illegible] کوفته بیخته هر روز ناشتا دو درم تا شش ماه بخورند و از جمیع ترشی و بادی پرهیز نمایند ولی آنکه در این اثنا گاه گاهی تنقیه بکند [illegible] استعمال نمایند
نیز آنکه در آن [illegible] خدر گشته باشند تا چهل روز [illegible] روغن [illegible] مجرب است و اگر [illegible] کنند پس [illegible] سیاه چهار جزو خاکستر تخم
دهنوره سیاه هشت جزو داخل کرده بسایند بعده شیره برگ [illegible] داخل کرده خوب کهرل نموده [illegible] باشند مجرب صاحب [illegible] است مسیحی گوید که هرچه محلل و مسخن [illegible] ازان علاج کنند
و در [illegible] استفراغات تقدم [illegible] سه روز [illegible] کنند و هر گاه بدن زیاده پاک گردد روغن بید انجیر یا روغن کلکلانج بماء الاصول بیاشامند
بعده مضمضه بروغن قثاء الحمار یا روغن فرفیون یا روغن قسط که در ان جندبیدستر و عاقرقرحا سوده آمیخته باشند بمالند و اگر این کفایت نکند ایارج جالینوس و معجونها دهند
و بالجمله این علت مانند فالج است لهذا در ان [illegible] باید کرد که موذی الفالج گردد [illegible] در باب فالج معالجه کنند و تبدیل مزاج ببلادری [illegible] معاجین قوی التسخین لطیف
نمایند مجوسی گوید که چون سبب خدر مثل سبب فالج است الا آنکه ماده در خدر اندک و سبب ضعیف است لهذا در علاج خدر بادویه که در مقدار و قوت کمتر از
ادویه محتاج الیه در فالج باشند احتیاج می افتد پس نظر کنند اگر اخلاط خام باشد ماء الاصول خفیف چند روز تا [illegible] نضج بدهند بعده بحب اصطمخیقون تنقیه کنند و اگر این کافی نکنند
حب منتن هم بدهند و بعد تنقیه نطول از ادویه مسخن محلل بر عضو نمایند و روغن خیری و یا یاسمین با قسط و مانند آن بمالند و صبر و مر در آب پودینه حل کرده و عاقرقرحا و مرزنجوش با سکبینج
سوده بسرکه و آب پودینه سرشته بر آن ضماد کنند و از اغذیه مولد البلغم و از جماع اجتناب نمایند و اغذیه مسخن که قوی الاسخان باشند مثل نخود آب [illegible] زیت و زیره و
و لحوم ماکیان و دراج و کبک و امثال آن بدهند و بعد نضج و تنقیه در حمام داخل کنند و دوام خدر و عنایت بچیزی که در ان نبوشانند تحمل نمایند که [illegible]
باشد خاکستر [illegible] و علاج مشکل شود و [illegible] گوید که نظر بمزاج مریض و قوت باید کرد پس بحسب مزاج و قوت او معالجه نمایند اگر مزاج او رطب باشد علاج او باشیائی قوی الحرارة
که در رعشه ذکر کردیم مثل حب منتن حار و حبوب قوی الحرارة و معاجین مسخنه و مالش اعضاء بروغنهای گرم منشف مثل روغن قسط و ناردین و فرفیون و سداب و جبلی و غیره
بمرزنجوش و عاقرقرحا و ایارجات کنند و اگر مزاج حار باشد قسمی از غرض سوء تدبیر یا اکثار اشیاء مرطبه در خدر می اندازد پس احتیاط باشیائی مفرط الحرارة علاج
نکنند تا خدر زائل نشود و این اشیاء حار [illegible] بسائر اعضاء مزاج مضرت رسانند و موجب تشنج و فساد می گردد که تلافی او ممکن نبود بلکه در معالجه آن حقنهای معتدل
با دهان متوسط الحرارة مثل روغن خیری در روغن بید انجیر و مانند آن استعمال نمایند و در مالش اکتفا کنند بر روغن مجموعه که آن روغن خیری و یاسمین و بید انجیر و روغن بطم
همه مجموع است بغیر آنکه در ان چیزی از فرفیون یا سداب بجوشانند و مریض را مسهلات متوسط الحرارة مثل حب اصطمخیقون اصغر و حب ایارج خورانند و غیره
بمرزنجوش و سماق و خردل و مانند آن سازند پس اگر خدر [illegible] مزاج که باشد [illegible] گردد مریض را ماء الاصول بروغن بادام تلخ بنوشانند و بعد از ان ایارج جالینوس مقوی

تبرید بغار یقون و سه فوه غوراند و مدت در شرب الاصول بهر شربت مسهل هفت روز باشد و مالش عضو خدر سست دیا خرقه گرم کرده اگر مزاج انسان بسیار رطب باشد
خصیلی سلکوست و در ام انواع معالجات خدر طول می کنیم بهر آنکه معالجه او مثل معالجه رعشه و فالج قریب بیاید نگریست و بعض صاحب علم سر گاه عام باشد لیکن بسبط متفاوت بود
و قارورهٔ او سفید غلیظ و باید که غذای او آشیا می سخنه بمثل کنجشک و کبوتر بچه پروازی و زیربیت رکابی و نخود آب بزنیت و لحم حملان یکساله باشد و از معجونات
جوارش کمونی که معروف بجوارش بخبرست و تریاق اربعه استعمال کنند و لعوق کنند و اکثر بهائیدن مصطکی و کندر و در نجاتن آب دهن خدر در مزاج رطب منفعت رفالج القوه
بحسب عضو خدر بود و انطاکی گوید که برخوردن زنجبیل شبت لازم نمایند و فلفل سیاه بزیت مطلقاً استعمال کنند و آنچه در رعشه مذکور شد بعمل آرند و تریاق الذهب مجربست
و کذا شربت زهرهٔ مادهٔ گاو با ہموزن آن روغن کنجد مجرب محشی شرح اسباب نوشته که ادخال قرطم در حقنه بسیار عجیبست چنانچه مذکور شد و رازی گفته که اگر حلتیت نیم درم
و مثل آن سکنجبین بخورند و چند روز برین مداومت نمایند خدر را نفع بخشد و خوردن گوشت بریان خرگوش نیز نافع بود و از مجربات در ازالهٔ خدر آنست مخدور در بیت
مکانی که اندران پایزید بالائی و حمام باشد سکونت اختیار کند و آنچه گفته که چون کبوتر را دانه … بیست روز بدهند عوض دانه دیگر بعد از آن گوشت او بخورند خدر
نفع کند و چون پانزده روز حب المحلب خورانند نیز نافع و مجرب نوشته و همچنین اگر ده روز حب المحلب و سیر دهند و رازی نوشته که خوردن خردل و ضماد آن نافع خدرست
و ضماد شش با سرکه مجرب من است و چنین گفته که مربای فلفل خدر را نفع میکند و انطاکی نوشته که چون فلفل را سوده در زیت بپزند بر موضع خدر بمالند بسیار نافع بود
کذا طلای سیج شبر با و نطولاً نافع است و ابن بیطار طلای روغن کنجد و زهرهٔ مادهٔ گاو مساوی بر خدر مجرب مرسل آن بلاشبهه نوشته و ایضاً گفته که اگر لحم مملح خشک کرده
بخورند در ازالهٔ خدر مجربست و در تحفه نوشته که شرب بول البقر برای دفع این مرض مجربست و کذا زیت الانفاق بست و دو درم و مثل آن عسل و ثلث او کنند و اگر روغن …
نشسته در حمام بخورند و از آب سرد اجتناب نمایند خدر را زائل کند و مجربست و رازی گفته که اگر عاقرقرحا و حب الغار و مویزج و فرفیون و مرزنجوش و بورق و خردل هر واحد اوقیه
فلفل جندبیدستر هر واحد دو اوقیه همه را کوفته در روغن قثاء الحمار سرشته بعد تنقیه بر عضو مخدور ضماد کنند خدر را دفع کند و حکیم علوی خان این روغن را مجرب نوشته صفت آن
تخم حرمل فاوانیا سورنجان جوز بوا قسط تلخ خردل برگ سداب برسیاوشان سنبل الطیب شبت نیز عاقرقرحا حب الغار گل حنا شحم حنظل پوست ترنج بوزیدان گل کادی یک ده مثقال
همه را در ده رطل آب بجوشانند تا سه رطل باقی ماند صاف کرده سه رطل زیت کهنه آمیخته بپزند تا آب فانی گردد در روغن کاه … عنبر هر یک ده مثقال روغن بلسان شحم
خربق ماکیان هر یکی ده مثقال روغن جوز بوا هر یک پانزده مثقال آمیخته بگدازند … فرفیون جندبیدستر هر یک سه مثقال مشک یک مثقال … حل کرده حل کنند بعده در روغن سطح اول
حل نمایند تا خوب مخلوط گردد و ضماد نمایند علوی خان بلخص حکیم شریف خان که برای خدر بلغمی مجربست موم زرد بیه خربق ماکیان هر یک ده مثقال روغن زیت چهل مثقال قسط
تلخ بادرنجبویه … جاوشیر عاقرقرحا هر واحد یک مثقال جندبیدستر مشک عنبر فرفیون هر یک … و انگشت حرمل خردل هر یک ده مثقال شونیز حب الغار مغز ساق گاو … سلیخه سورنجان
فلفل سیاه حب الآس … هر واحد یک نیم مثقال ادویه کوفتنی را کوفته و گداختنی را گداخته آمیزند و ضماد کنند مسوح نافع عاقرقرحا فلفل قسط تلخ کوفته و بیخته در روغن زیت
کهنه آمیخته استعمال کنند و این مسوح نافع خدر است شونیز عنبر مشک کوفته و در کرپاس بسته ببویند و این سعوط نافع بنطافلن شونیز عنبر در آب افسنتین … سوده استعمال نمایند

علاج خدر دموی سوداوی و صفراوی

در دموی فصد کنند و خون افر برارند و تقلیل غذا نمایند و بعد چند روز مطبوخ هلیله اسهال آورند و مبردات مثل روغن گل مع سرکه و کافور و صندل بر عضو
طلا کنند و اشربهٔ حامضه بنوشند و نوشیدن شربت لیمون بعرق گاوزبان عظیم النفع است و مزورهٔ سماق و حصرم غذا سازند و اغذیهٔ مولد خون ترک کنند و آنچه که
موجب انصباب خون بر ضع عضو بود … و احتیاط … دراز و اکثر تغیر هیئت کفایت کند و در خدر سوداوی از تنقیه و تعدیل هرچه در علاج امراض دماغی سوداوی
مذکور شد بعمل آرند و اگر سر بهیچ کشانیده چرا … مرچ سیاه پوست هلیله زرد پوست هلیله آمله همه وزن گرفته بقدر یک نیم تولد در پارچه بسته شب در آب تر کنند و صبح آن
آب را بریزند و ادویه مذکور سائیده بدیگر آب صاف نموده قدری مرچ سیاه سوده بران پاشیده بنوشند و همچنین تا چهل روز یک وزن استعمال نمایند و درین ایام غذا نان گندم
خشک بی نمک بخورند در ازالهٔ خدر از مجربات و معجون نیب و اطریفل شاهتره که در قرابادین مسطور شده نیز مجربست و در خدر صفراوی علاج امراض عصبی … صفراوی نمایند

علاج باقی انواع خدر

وحکم تولد بعضی بدان لطائفه قرنیه افتد مثل سبل و ظفره و بعضی آنرا و لحمه سوق را عارض شود مثل دمعه و بعضی بدان و بهلک و قرنیه سرسه افتد مثل لحم
زائد و سبله و بعضی زان عام بجمیع اجزای او باشد مثل تفرق اتصال و اما امراض منسوبه بطبقه قرنیه عارض آن بغیر آن بعضی آنست که آنرا طبقه ملتحمه را عارض شود
مثل شق و بعضی بدان و بهلاک ملتحمه افتد و از ین بعضی آنست که اجفان را نیز منسوب ست باسمای آن مثل قروح و بثور یا بغیر اسمای آن مثل سبل و
بعضی آنست که بغیر آن منسوب نباشد و اگرچه اجفان بغیر آنرا عارض شود مثل سرطان و حفر و رطوبت و تشنج و از امراض چشم بعضی ظاهری اند مثل رمد و بعضی باطنی سهل التعرف
مثل احوال روح باصره و زیادتی غلظ و رقت او و مانند آن و بعضی باطنی عسیر التعرف اند مثل آن فاتی که در رطوبات حادث شوند و بعضی باطنی نهایت ضعیف شناخته
میشوند همچون آن فاتی که در طبقات داخلی یا عصبه نوری از سوء مزاج مانند آن حادث گردند و امراض چشم صعب اند بسبب شرافت عضو و کثرت ارواح و قوت حس و انتشار
عسر التشخیص پس بدون تشخیص آنکه مرض اصلی ست یا شرکی و در طبقات ست یا در رطوبات یا در عصبه مجوفه جرأت بعلاج نکنند و طریق التشخیص بعد آنکه شناخت امراض
چشم از نه وجه کنند یعنی از کمیت او و خفت و ثقل او از ملمس و حرکت او و عروق او و رنگ او و مقدار او و عظم و صغر و فعل خاص او یعنی بینائی و حال چیزیکه از آن سائل شود و حال
انفعالات او پس اگر شخصی شکایت مرض چشم نماید اول دریافت کنند که مرض ساذج ست یا مادی چنانچه سوال کنند که در چشم سبکی معلوم میشود یا گرانی و از چشم چرک
برمی آید یا نه پس اگر سبکی چشم و عدم خروج چرک بگوید مرض ساذج باشد و درین صورت ببینند اگر ملمس چشم گرم و حرکتش خفیف و سریع و رگهای او غلیظ و فراخ و قصور ادراک
شی بعید انتفاع از سردی و تضرر از گرمی باشد مرض حار ساذج بود و اگر ملمس سرد و حرکت ثقیل و عروق دقیق و خفی و انتفاع از گرمی و تضرر از سردی باشد مرض بارد
ساذج بود و اگر ملمس صلب و حرکت خفیف و عروق خالی و چشم کوچک و خشک و نفع از تری و ضرر از خشکی باشد مرض یابس ساذج بود و اگر ملمس نرم و حرکت ثقیل و چشم بزرگ و حس ادراک شی
بعید نسبت بقریب و چرک بسیار و انتفاع از خشکی و تضرر از تری باشد مرض رطب ساذج بود و اگر مریض بر جواب سوال گرانی چشم و خروج چرک بیان کند مرض مادی باشد
پس اگر حرارت ملمس و سرخی چشم و خروج اشک و انتفاخ و درد عروق و ضربان صدغین باهم چسپیدن پلکها بعد مرض دموی باشد و اگر با وجود گرمی ملمس سرخی مایل بزردی
و اشک قلیل گرم و حدت و خلش و التهاب و قلت التصاق جفن بود مرض صفراوی باشد و اگر برودت ملمس و سرخی خفیف مایل بسفیدی و گرانی شدید و التزاق پلک
چرک بسیار و غمص و اشک بود مرض بلغمی باشد و اگر ثقل با تیرگی رنگ و قلت التصاق پلکها و دیگر آثار مرض یابس ساذج بود مرض سوداوی باشد بعده بصورت تحقق
چشم از اقسام مذکوره ببینند اگر با مرض چشم بعض از اعراض آفات دماغ مثل صداع و ثقل سر و غیره نیز شریک باشد مرض شرکی دماغی بود پس اگر مشارکت بواسطه
حجب داخل قحف باشد ابتدای وجع و الم و تمدد از عمق و غور چشم محسوس شود و قلت انتفاخ اجفان بود و درین صورت اگر باوی کثرت عطسه و غدغه بینی
و نهارش چشم و خشکی بینی بود بر ماده حار و اگر انچه سیلان یابد غلیظ بارد بود بر ماده بارد دلالت کند و این مشارکت بسبب سوء مزاج ساذج کم افتد و اگر مشارکت
با حجاب خارج قحف باشد و از ان با چشم متوجه بود ابتدای تمدد و پیشانی احساس نماید و ضربان در عروق خارج سر ظاهر گردد و مفرت و انتفاخ قریب پلک بیشتر باشد
و با سرخی چشم و درو و گرمی سر و پیشانی و پری رگهای خارج سر بود و اگر اختلاف احوال چشم باختلاف حال خلا و امتلای معده یافته شود و باقی وقوع کثرت
معده بود و حال آفت معده و شدت اشتها و هضم از بیشتر ظاهر گردد مرض شرکی معدی باشد و اگر غلبه ماده در جمیع بدن با انقطاع استفراغات معتاده و ثقل بدن معلوم گردد
مرض چشم بمشارکت تمام بدن باشد و اگر فساد رنگ بدن تبدیل نماید بمشارکت اعضای هضم باشد و اما طریق معرفت امراض ترکیبی تفرق اتصال و اورام و غیره جداگانه
علیحده مذکور خواهد شد اکنون تدبیر حفظ چشم که در حالت صحت و مرض چشم رعایت آن واجب ست بقلم می آید و بعد از ان علاج کلی امراض عین مسطور گردد

تدبیر حفظ عین

بر حافظ صحت چشم و خصوص آنکه چشم او ضعیف مستعد آفات و امراض باشد واجب ست که از جمیع مضرات بصر احتراز نماید و اشیای نافع عین اختیار کند و هر دو جدا جدا
مسطور گردد و اما کیفیت حفظ صحت چشم موقوف ست بر معرفت مزاج آن و مزاج خاص آن تابع مزاج دماغ بود و اکثر زیرا که اکثر اجزای آن از دماغ و اعصاب آن جزو آن
بود و شرایین بیشتر از استحقاق مقدار اوست لهذا مزاج خاص آن حار رطب و اکثر باشد بسبب کثرت خون و روح در او و ورود شرایین با تحتان بهر آنکه فعل خاص و کثرت حرکتها شود
و حرکت مجففه محلل ست اعانت کند در اصل خلقت برطوبت مزاج و حار بکردن ساخته شد که حاجت او بحرکت بیشتر ست و دلالت میکند بر حرارت مزاج او سرعت حرکت

و فوفل هر واحد ربع درم سپست جو شتقالی نیز قطور نافع یک درم با آب آس سرشته بر پارچه مالیده استعمال کنند و دیگر غبار آسیا و جزو اقاقیا و قاقیا کنند هر واحد یک جزو مر
نیم جزو و لیمون ربع جزو و سفیدی بیضه سرشته استعمال نمایند ضماد و بعد بر آمدن مواد بار دیگر بیت بورق هر واحد نیم درم کندر یک دانگ با آب زیتون سرشته استعمال کنند
و دیگر کبریت زرد و دو چند آن بورق مر و کندر و زعفران هر واحد نیم وزن کبریت با آب مورد لیسیده بر ورم ضماد و طلا کنند و گاهی تسدید طریق مواد بر بطلان شیرهای بدیع یا بدل اغر او و مانند
آن بسیار کنند و گاهی جهت انتفاع از سد طریق بازانه مواد بسوی غیر جهت چشم نمایند و این مثل فصد صافن یا حجامت ساقین و استعمال حقنها و مانند آن بود

ذکر مضرات بصر

و آن غبار و دخان و هوای بسیار گرم و سرد و باد سموم است و جمیع مجففات مثل جماع کثیر و شراب بسیار و طول نظر بسوی چیزهای براق و روشن و سفید مفرط مثل برق و
سیماب و زر شنده و آفتاب سیاه و حالت کسوف و برف و دوام نظر بطرف یک چیز و قراءت خطوط دقیق بافراط و همچنین نظر بدیگر اعمال دقیق و فرط انکباب و کثرت گریه و
حزن شدید و هم و غضب و رعب و کتابت میان عصر و مغرب و بعد فصد و کثرت مسکرات و امتلای طعام و شراب و خواب کردن بر امتلاء و طعام شب و خفتن به پشت و از ناطول
و نجد و حمام بر آسمان و تمامی اغذیه و اشربه غلیظه بد گوار و جمیع مبخرات خواه بارد مثل شیر و باقلا و لوبیا یا حار مثل سیر و پیاز و کندر حلبی مثل کرنب و عدس و بادنجان و اشیای
حریفه مثل گندنا و جرجیر و سپند و قوقی و خردل و شونیز و نانخواه و دیگر ادویه مفرده مضر عین آن یا مخدرات است مثل کاهو و افیون مگر عند شدت وجع و یا آنچه کیفیت غالب
داشته باشد مثل سرکه و یا آنچه صورت او مخالف جوهر قوی و ارواح باشد مثل بیش و زرنیخ و بلادر و ادویه مرطب نیز مضر چشم است در جمیع احوال زیرا که مزاج چشم رطب است
در اصل خلقت و کذا اغذیه بالخیه و اشیای لذاعه و حریفه و عفصه و حامضه و شدید التبرید مجمد قوت و شدید التسخین محلل آن و آنچه موذی فم معده یا مضعف دماغ باشد
و سرکه و سبب ترشی با دروج و شبت و خرما و لحم بقر و گوشت خشک و نمکسود و جمیع لحوم غلیظه و زیتون رسیده ناموافق است و کثرت استفراغات مثل فصد خصوصاً
حجامت متوالی و کثرت مسهلات قویه و فساد طعام در معده و سوء ترتیب تناول طعام چنانکه هضم او فاسد گردد و بخارات از ان بسیار خیزد و جمله قابضات شکم مانند قلیها
و گوشت بریان و لحوم طیور و غیره و مولدات خون کدر از اشیای مالحه و حریفه و غیره و مثل شراب کدر و غلیظ و کثرت خواب و بیداری طویل و استحمام مفرط و قی کردن
اگرچه از جهت تنقیه معده نفع بخشد لیکن از جهت تحریک مواد دماغ و دفع او بسوی چشم مضرت دارد پس اگر ضرورت قی افتد بعد طعام و باهستگی استعمال کنند

ذکر اشیای نافعه

حافظ قوت چشم و آن عسل و روغن آب صافی شیرین و گشادن چشم اندر است چنانکه آن را در آب سرد و بیرون از آب گرم و خوردن غذاهای لطیف مقدار معتدل که باعث
تولید خون صالح باشد و اکثار تناول شلجم و استعمال ادویه مقوی مجفف باعتدال و کذا آنچه در آن جلا و تحلیل باشد و کحلها مقوی بصر مثل سرمه و سنگ بصری مربی با مرزنجوش
و آب بادیان تازه و دانه عین و دوام اکتحال آب بادیان یا شیره بادیان و عصیر سعد و عصیر عظیم النفع است و بدرد ربان نیز عجیب است و اکتحال بکافور سرکه و نیر داناز رد و شب و زعفران و مشک چشم را تقویت
دهد و صحت او را نگاه دارد و منع از قبول نوازل نماید و اکتحال عقیق بمیل طلا در سال دو نوبت باعث امن از جمیع اوجاع و امراض چشم است و ریختن آب نیم گرم بر سر و تدهین سر بروغن
بنفشه و کدو و بادام و اکتحال بکحل روشنائی و کحل الجواهر نیز مقوی بصر است و بقول بعضی دراز بی و اطبای هند اکتحال بخولان هر هفته یکبار حفظ صحت چشم و تحلیل رطوبت خلطی نماید و
اکتحال بمرقشیثا و سپید شادنج مغسول و سرطان بحری سوخته مغسول و سنبل الطیب و ساذج هندی و تقطیر آب باران که در ان هفت روز بادیان تر کرده باشند در چشم هر واحد حافظ
صحت عین و مقوی آنست و همچنین اکتحال با شیره شب و مروارید و مرجان و قلیمیای فضه و زعفران و حضض و شکر و اثمد محرق و مامیران و جست و مر و حجر الفیلقوس و بیدانجیر یا تاک در
سرمه و عنبر در گرما و نظر بسوی زمرد و سنگ سبز و هر چیز سبز و کشیدن میل طلا هر وقت در چشم و گویند که ازین حکم سلیخه در نقل کحل او شعر با نافع است و خوردن اطریفلات و معاجین مناسبه
و دیدن اشیای جمیله و استفراغات معتدله و تنقیه دماغ و تقویت آن و منع ابخره نافع چشم است و گویند که خوردن ازین حب اطریفل سیاه و زعفران و بادیان با نمک کی نمک اندرانی و کذا کاسه مغز بادام با نبات و جمیع
مغزیات مقوی فوف و بادیان و اصل السوس و شکر و مداومت بلیله مربی و آمله مربی و برگ تنبول حافظ صحت چشم است و اطریفل صغیر قوی النفع است در حفظ صحت آن و دوام تلیین طبیعت نافع چشم است

علاج کلی امراض عین

اگرچه بار یهای چشم بسیار است و بعضی تا پنج هزار مرض را شمار کرده لیکن جمله منحصر در چهار جنس یعنی مرض مزاجی ساذج و مادی و مرض ترکیبی چون حول و جحوظ و تفرق اتصال

مثل جراحات و اورام ست پس علاج این هر چهار مقابل مرض باید یعنی تبدیل مزاج و استفراغ ماده و دوران تمیز اورام نیز داخل ست و علاج هیئت و اوصال التحام و
تدبیر اورام و هر وا مسطور گردد اکنون بدانکه قانون واجب در علاج امراض چشم صرف عنایت باصلاح مزاج دماغ و تنقیه و استفراغ مواد منصبه بچشم از دماغ و یا از دیگر اعضا
بفصد و حجامت و اسهال و تقلیل غذا و تلطیف غذا و علاج آن و تناول غذای مولد خلط محمود و اجتناب از جمله مخرو بدگوار و تقویت چشم باضمده و اطلیه و تبدیل مزاج
عارض آن هرگاه همراه بیماری چشم صداع باشد ابتدا بعلاج صداع معروف است بطرف حال چشم باید نمود و بدانند که سوء مزاج چشم یا حاصل باشد و یا متوقع و علاج ثانی تقدم بحفظ
بمنع سببها است مثل استفراغ عند غلبه مواد و تلطیف غذا و دوران خلا و علاج اول اگر حصول و تمام شده باشد و استقرار یافته بالضد بود و علی الاطلاق و اگر چنان نباشد
بلکه در اول حصول باشد در علاج احتیاج بهر دو امر افتد اما التقدم بالحفظ بنابر آنکه خواهد بود و اما علاج بالضد بهر آنکه موجود است و هر سوء مزاج یا ساذج باشد یا مادی ماده
ساذج ادویه معدله مبدله تنها و ادویه مبدله و غیره که در چشم استعمال نمایند در اقوال شیخ و جز آن مسطور گردد حسب مزاج غریب استعمال نمایند
و اغذیه و اشربه نیز حسب سبب همین رعایت مرعی ارند و اما در مادی از ازاله ماده لابد است یا از همه بدن و یا از دماغ و یا از نفس چشم اگر عضوی مواد خود و کسوه آن نفرستد لعده و گاهی
استفراغ تنها کفایت کند و گاهی احتیاج به تعدیل بعد آن افتد و استفراغ بدن گاهی بفصد و آن بحجامت بود و گاهی باسهال و گاهی بقی و گاهی بادرار و تعریق
و باین هر دو نادر باشد اما فصد وقتی کشاده شود که در خون کمی نباشد و در آن از دو امر حذر کنند یکی هیجان مواد حار هرگاه غالب باشد بسبب نقصان رطوبت خون
دوم خام شدن مواد بارده بنقصان حرارت و آنچه قائم مقام فصد است رعاف و خروج خون حیض و نفاس و خروج آن از افواه عروق بود و رعاف نافع ... میکند مواد
را از موضع قریب از چشم فلهذا ادرار ماله آن بسوی خلاف جهت چشم نفع نمیکند و خون حیض و نفاس عروق مقعد چنین نیست و فصد صافن قریب بنفع خروج حیض
و فصد باسلیق برای جذب ماده بسوی اسفل باعتدال و فصد سر و برای استفراغ خون از اعالی بدن و فصد عروق گوشه چشم نفع داده و دو مسعر و بعد از من صالح و قیفال چشم
نفع میکند و فصد رگ پیشانی برای ثقل راس و امتلای چشم نافع و گویند رگهائی که برای امراض چشم میکشایند اول قیفال است پس عروق نواحی سر لیکن عروق پس سر
و نقل موضع نافع تر بود و عروق پس سر در جذب مفید تر باشد و گویند که اگر مرض در چشم باشد و قوت مساعد بود پس سزاوار آنست که فصد قیفال این کنند و اگر یافته نشود
حبل الذراع و اگر آن هم یافته نشود اکحل و اگر آن نیز یافته نشود باسلیق کشایند بشرطیکه در خون کثرت و قوت قوی باشد و استاد رحمه الله عند از مان مرض امر باخراج
خون از رگ پیشانی و رگ ماقین میفرمودند و اما حجامت جالینوس گوید که خلقی کثیر از علل مزمنه عین بتنقیه از استعمال حجامت بر قفا صحت یافته اند و حجامت ساقین جذب
مواد بسوی اسفل بقوت نماید و ابتدای امراض چشم را انفع و بد و حجامت نقره جذب ماده بسوی مؤخر سر کند فلهذا چشم را بسیار نافع است و لیکن چون در انجا امتلای بدنی
نباشد که باوی خوف تصعد ماده بسوی سر بود و اما اسهال گاهی بشرب دوا بود و گاهی باحتقان و این در درد آور و سرمع او نافع تر است و آثارت مواد از دماغ و سیلان او
بسوی چشم کمتر کند و لهذا گویند که حقنه جمیع امراض مادی چشم نافع ست و موافق ترین مسهلات مستعمله در امراض چشم هلیله است زیرا که آن با وجود استفراغ او تقویت معده
و منع تصعد مواد کند لیکن بسبب یبوست و خشونت خود ضرر به مواد حار نماید پس محتاج اصلاح بود بچیزی که در ان لینت باشد با وجود موافقت در اسهال مثل بنفشه لیکن
اسهال بنفشه بتلیین و ازلاق است و اسهال هلیله بعصر پس اگر مساوات باشد یا عمل هلیله مقدم بود منع یا بطلان ازلاق گردد و درین صورت از تکثیر مقدار بنفشه چاره
نباشد تا در فعل سابق تر باشد و چون هر دو ضعیف العمل اند لابد است از تقویت و تحریک مثل سقمونیا و اندک از آن کفایت کند و بسبب حدت او محتاج باصلاح خود
بکتیرا و رب السوس باشد و از انکه مواد چشم بلکه دماغ اگرچه حار باشد خالی از بلغم مخالط نبود تربد موافق باشد لیکن بسبب ضعف او گاهی تقویت بزنجبیل نمایند اگر خوف از حرارت نباشد
و اگر خوف ضرر در مخرج باشد بمقل ازرق نیکوست و اگر مواد مائل بغلظ باشد با مع ذلک ایارج فیقرا افزایند که آن از اعالی فرو آرد و اگر بغایت غلیظ باشد حب ایارج مفید بود و گاهی کرنو
با ایارج لوغاذیا یا حب قوقایا رسد و این هنگام شدت غلظ مواد بود و اگر مواد حار رقیق باشد آب انار ترش و تمر هندی او فشرده با هلیله و شکر نیکوست و گاهی تمر هندی مع آلو فزوده میشود و همچنین این
نقوع آلو بخارا و عناب و آلو بالو و مشمش هر واحد بیست دانه سنا و گل بنفشه هلیله زرد و هلیله هر واحد سه درم با شکر استعمال نمایند و گاهی قوی میکنند به ده درم فلوس خیار شنبر و اندک
روغن بادام شیرین و گاهی جلاب مطبوخ نوا که افتد و گاهی بعض مشمش سپستان کنند و گاهی لونه نیم درم و سقمونیا ربع درم افزایند و گاهی ماده بسوداویت بود و پس در مطبوخ درم
افتیمون سه درم بسفایج زیاده کنند و تقویت بصبر درم حجر ارمنی نمایند و اما نقوعات مستعمل بر آن تبرید و تلیین طبیعت پس از نقوع مقوی هلیله حذف کنند و الیضا کل

و سنا و یا سنا تنها محذوف نمایند و همچنین درین هنگام اشربهٔ باردهٔ ملینه مثل شربت آلو یا شربت بنفشه و یا شربت نیلوفر استعمال کنند و گاهی لفظ آلو ملینه
مسهله و حقنها احتیاج افتد صفت نقیع لیّنه مشکور مقدم مریابد که سماق و بورق و قوی تر ازین آنست که سنا و گل بنفشه هر واحد یک درم تمر هندی اندکی بنفشه اسفند خفیف یا شیر تنها
شصت درم آب جوشانیده ده درم فلوس خیار شنبر ده درم روغن کنجد و شکر سرخ هر واحد پانزده درم و اما اگر نقیع تنقیه میکند بسبب تنقیه مواد لیکن شرب آن المضرت است بسبب تهییج و تحریک
و ادرار و تعریق در غالب امر احتیاج بدان وقتی باشد که مائیت بر چشم مع انتشار آن در بدن غالب باشد و استفراغ دماغ بعد تنقیه عام بمسهلات مثل حب ایارج و ارسال
علق بر صدغین در مواد حاره و حب ایارج و تلمیذ ارسطو و اطریفلات و مانند آن در مواد بارده و مرکب بود و بادویه که استفراغ آن از خارج کنند مثل ادویه مستعمل در بینی چون
سعوطات و عطوسات و استفراغ چشم یا بسبیل صرف ماده از وست و یا بسبیل تجلیب ماده از ان پس صرف ماده اولا از بدن بود اگر ممتلی باشد یعنی ورده و رقیق
امتلای ماده در همه بدن اول بسبب خلط غالب تنقیه عام کنند و پس از ان تنقیه خاص دماغ بمنقیات او و بعد آن تنقیه خاص الخاص چشم نمایند بنقل ماده از چشم و امالهٔ
اخراج او از راه بینی و یا از عروق قریب چشم مثل عرقین ماقین یا امّا به تجلیب از ان بادویه مدمعه یعنی اشک آور و محللات بود و گفته اند که هرگاه ماده باستعمال عطوسات و معطسات و
رگ گوشهٔ چشم و پیشانی خصوص بعد تنقیه عام بدن و خاص دماغ و پس از سکون ماده از منقیات چشم است و اهل هند رگ [illegible] در علاج امراض مادی چشم حیلی باشند خواه [illegible]
و ایضا میگویند که در امراض مادی هرگاه احتیاج بنقل مواد از چشم بعضو دیگر افتد ماده در طریق انصباب بسوی چشم باشد پس بهترین عضوی که ماده را نقل کنند [illegible]
باستعمال عطوسات و نشوقات و تناول طعام و شراب کمتر و لطیف و اجتناب از اشیای بدگوار و بخار انگیز نیز از اقسام استفراغات ماده چشم شمرده اند و هرگاه ماده از عضو
دیگر آید بتدبیر و تنقیه عضوی که از ان ماده بچشم می آید از واجبات است و باید دانست که اگر ماده چشم رطوبت غلیظه یا ریحی باشد بعد تنقیه عام بمسهلات مناسبه تنقیه دماغ
بحب ایارج یا حب قوقایا نمایند و بعد از ان ما بقی را از بالا فرو کشند و چشم را با آب حلبه و شیر تازه بشویند و بعد تنقیه ماده ادویه موافقه در چشم کشند و تمام نمایند و اگر ماده
رطوبت رقیق مختلط با خون یا صفرا باشد بعد فصد مسهل دهند و پس از ان ماده را از سر فرود کشند پس علاج چشم کنند و علاج چشم بوجهی قبل از تنقیه جایز نیست و نه
اندوختن دواها ان و فایده اگر دوای محلل باشد مگر دوای سهل عند الضرورت و در ماده ریحی حمام و اشیای محلل مفید بود و اگر ماده دموی باشد فصد کفایت کند و شاید
که باوجود کشادن فصد بسبب کثرت غلظ خون و پری رگهای چشم از ان امتلای عروق بر حال خود باشد درین صورت استحمام نمودن و عقب آن طعام لطیف خوردن مفید
است و تناول ایارج فیقرا و حب قوقایا سودمند و استعمال شیاف احمر لین و ضمادات محلل خون غلیظ را رقیق کند و کذا خوردن قدری شراب صرف عقب حمام نافع گفته اند
و وقتیکه تنقیه و تدبیر مناسب سود ندهد معلوم کنند که در چشم سوء مزاج ردی یا ماده خبیثه گنده شده در طبقات متمکن است که غذا [illegible] میکند و یا آنکه دماغ ضعیف است و
از ان نزله بسوی چشم منصب میشود و از نجاست که گفته اند هرگاه باشد که [illegible] ورم در چشم [illegible] بواسطه دوام نزول ماده بچشم منفعت علاج ظاهر نشود پس اگر ماده
از حجاب خارج قحف دماغ آید درین صورت کشادن رگهای سر و بریدن شرائین صدغ و نهادن داغ بر آن نافع است و حجامت نقره و ارسال علق بر جبهه نیز قریب به نفع آن
و تضمید با ضمادهٔ مقویه رادع بر جبهه مفید و از جمله روادع پوست خربزه است برای ماده حار و فلفل پس از برای ماده بارد و اگر ماده از داخل قحف آید درین حالت
تنقیه دماغ بفصد و اسهال و دیگر تدابیر تنقیه دماغ باید کرد و هرچه در نزله گفته شود مفید بود و ایلاقی و غیره و باید دانست که اسباب امراض مادی عین هفت گونه است یکی
ضعف مزاج چشم حتی که ماده نازله را بسوی خود از دماغ قبول کند دوم ضعف مزاج دماغ بقیاس مزاج معده و سایر اعضا و قبول کردن آن بخار را که بسوی آن از
اعضا متصاعد شود و قوت مزاج دماغ بقیاس مزاج چشم حتی که دماغ مواد را بسوی آن دفع کند سوم کثرت اخلاط ردیه در بدن چهارم ضعف قوت هاضمه چشم و عدم
امکان هضم غذای وارده بران و بسبب آن اجتماع مواد در آن پنجم وسعت منافذی که از ان اخلاط بچشم می آید پس [illegible] آن بیشتر جاری گردد ششم ضیق منافذیکه
از ان فضول از چشم خارج میشود و پس باقی ماندن آن در چشم هفتم وضع چشم تحت دماغ و بدان سبب همواره نزول فضلات غیر منهضم بسوی آن پس طبیب را باید
که تفحص این اسباب نماید اول بمنع سبب مشغول گردد و شیخ میفرماید که از ادویه چشم بعضی مبدلات مزاج اند اما مبردات مثل آب عنب الثعلب و آب حی العالم و آب کاسنی
و آب کاهو و گلاب و آب گل سرخ و لعاب اسپغول و سفیده بیضه مرغ است و اما مسخنات مثل مشک و فلفل و وج و مامیران و مانند آن و اما مجففات مثل توتیا و سرمه
و قلیمیا و بعضی از ان مقبضات اند مثل شیاف مامیثا و صبر و فیلزهره و گل سرخ و زعفران و بعضی ملینات مثل شیر و مغز بادام سوده و سفیده تخم مرغ و لعاب بهدانه

بخیسانند پس از خشک شدن صاف کنند و بعضی را در تصغیر اجزاء این کفایت نمیکنند بلکه با وجود خیسانیدن باز محتاج سائیدن باشند چنانچه در شیاف و سنگ بصری مثلاً
می باید آن دوا در چشم در آب غوره و آب بادیان و آب هلیله و آب سماق و آب مرزنجوش و آب باران چند بار خیسانیده خشک کرده سائیدن قوت دوا زیاده میکند و
او خال خشک قوت ادویه را القصه تیز و در طبقات بسیار سائیده و ادویه حجریه اما سائیده با زنان ملایم محو شود و آمیخته شده و در اسهال تا با شنگی بسائید و از گرد و غبار
محفوظ دارند و در جمیع شیافات احتیاج بدوائی میشود که در ان تغریه باشد تا ادویه جمع گردد و بعضی آنها ببعض بچسپد و باید که آن مغریات نافع مرض باشند که برای
آنها این شیافات ساخته باشند و آن مثل نشاسته و صمغ عربی است در شیافات ردع و مثل انزروت و کثیرا در شیافات بیاض و ملطفات آب مانند آن و اولی
اوقات که در آن ادویه چشم از شیافات و ذرورات و مانند آن بسازند فصل ربیع است بسبب اعتدال هوا دران پس ادویه که تا یکسال خواه باشد چنانچه در بعضی
و تحلیل قوای آنها خواهد بود چنانکه در گرمی گرما گیرند داخل ربیع شیافات اولی است تا قوای آنها قوت حرارت و یبوست خشک شدن آنها تحلیل نشود فلهذا باید
که شیاف … در سایه کنند و اما ذرورات پس تاخیر آنها تا آخر ربیع جائز است و دوائیکه در آنها … آخر ربیع بهتر باشد و باید که هر واحد از کحال
شیافات در ظروف علیحده دارند تا هر واحد از انها قوت یکدیگر را … زیرا که بسبب قوت از ضعیف باطل گردد و همچنین حرارت مشک بمجاورت کافور کم
میشود و برودت کافور از مجاورت مشک قلت می پذیرد و علاج مرض ترکیب عین اصلاح هیئت چشم کنند و ازاله آفت که در ترکیب اجزای چشم افتاده از
بالفصد و استفراغ بود و آن مذکور شد و یا بانواع حیله ها که در جای خود بیش خواهد آمد علاج تفرق اتصال چشم بادویه قابل التنقیه غیر لاذع چون سرمه
زعفران و توتیا و شیاف ابیض و شیاف … و صبر مانند آن علاج باید کرد زیرا که هر دوائی که مزاج او موافق مزاج چشم است مضر عین بود و آنچه اندکی مخالف او است
مثل ادویه مذکوره نافع باشد و چون مزاج چشم گرم و تر است … اکثر امراض چشم را … رسانند و هر دوا که رطوبات کم کند و لاذع نباشد تقویت چشم نماید
و هر عضو یکه قوی گردد ماده مرض را قبول نکند و … از … و علاج مرکب … علاج امراض مفرد … و علاج امراض فصول … مذکور است

اوجاع عین

بدانکه در چشم بیشتر اوجاع محدوده ولاذعه و ناخسه و ضربانیه و حاده و ثقیله میشوند و مانند آن افتد و آنرا اوجاع زیاده تر از غیر او عارض شود بسبب قوت حس او
و ملاقات … موجبه آن و تحیص کردن آن از هر طرف و چون در دهای چشم شدید باشد پس امراض موجبه آن اغلب حاد بود و طبیعت بر اوجاع او تا
دلیل کمتر بود و چون درد آن طول کشد فضول در چشم کثرت پذیرد و ضعیف گردد و پس مستعد امراض شود و بالجمله اوجاع چشم را … بسبب طرق تشخیص اسباب او
اولاً چشم را ملاحظه نماید اگر دران آثار اقسام رمد یا سبل یا بسبب ملتحمه یا بثور یا قروح عین یا ضربه بچشم یا تغذی معلوم شود سبب درد همان باشد و هر واحد
از ان در فصل علیحده مذکور خواهد شد و اگر علامات امراض مذکوره یافته نشود در … مریض سوال کنند که کدام قسم درد هست آیا ضربانی و ثقلی است یا ناخس
یا ضاغط یا تمددی و در عمق چشم محسوس میگردد یا در دیگر اجزای چشم پس اگر بیمار درد ضربانی و ثقلی یا مع ضاغط در عمق چشم بیان کند و درد … شقیقه سر
گاهی لازم باشد و گاهی نه از صداع حدقه و شقیقه عین باشد و اگر در … باشد از ورم … بود و اگر درد ناخس باشد … غشاء … شود و درد
در … حرکت … رگهای چشم ممتد و رنگ ورم سرخ مائل بسیاهی و تیرگی نماید … سرطان قرنیه باشد و اگر در چشم الم ناخس
… مانند درد حدقه خار یا سنگریزه افتاده است … در روشنی چشم کشادن نتواند … غذا … باشد … اگر … خشکی
رگهای … و … چشم در غور رود و اشک نیاید یا اگر … نرسیدن غذا … و گاهی در چشم … و … باشد … گوش … ثقیله …
… و اگر … ثقیل … چشم … باشد و … قرنیه … زوال …
و اگر … ضاغط … چشم … حرکت … و … چشم … باشد و … انتشار نور
در جمیع اجزای عین … گردد … باطل شود … تفرق اتصال … باشد و اگر در عمق چشم … درد … اگر … چشم … باشد … باشد و اگر … ضاغط در عمق چشم … عین باشد از ورم … باشد پس اگر ورم … چشم … باشد

واگر صفراوی بود با احتراق والتهاب وحرارت شدید باشد واگر بلغمی بود با الم ثقیل و استرخای پلک و دشواری نظر بسوی اشیای عالیه مثل سقف وغیر آن باشد واگر
با وجود درد در عمق چشم چنان نماید که چشم باز پس کشیده میشود از ورم سوداوی یا یبوست صلابیه باشد واگر التوای چشم بجانبی با الم تمددی بجهتی مائل گوید از التوای طبقه صلابیه باشد
واگر وجع تمددی گوید و چنان پندارد که چشمها بسوی اسفل خواهند بر آمد و باشد که نظر بسوی سقف دشوار گردد از استرخای پرده صلابیه باشد علاج در چشم دردناک سیل
نیندازند بلکه ادویه را در شیر یا چیزی دیگر حل کرده اندک اندک بفاصله چکانند و هر مرض چشم که با درد صعب بود اول تسکین درد نمایند لیکن دوام استعمال مخدرات [illegible]
در وجع جائز نیست و باید که در اوجاع خواب آورند بهر حیله که ممکن باشد حتی بالغنا و حکایات ملائمه و آواز آبشار و آسیا و نغم لطیفه مع قلت روشنی در مسکن و ترک حرکات عنیفه
و اما حرکات خفیفه مثل جنبش گهواره و مانند آن مفید بود و آنچه از شقیقه عین باشد اول فصد سر نمایند بعده بر صدغین زلو چسپانند و بعد از آن نضج ماده و مسهل حب ایارج و
هر چه در شقیقه سر مسطور شد بعمل آرند پس برای تسکین درد و حرارت در وجع ماده آب عصی الراعی و سفیده بیضه مرغ بشیر دختران آمیخته کرده و اندکی شیاف مامیثا و زعفران
سوده آمیخته بجوشانند و سرد کرده چند قطره روغن گل آمیخته بجنبانند تا که مثل مرهم شود و هر ساعت در چشم قطور سازند و لازوق بر صدغین بچسپانند اگر فائده نشود شریان صدغ
قطع نمایند و در علاج مهلت روا ندارند تا بکوری نه انجامد و آنچه از سرطان باشد علاج نپذیرد لیکن برای تسکین درد و توقف مرض فصد قیفال کنند و بار بار حب ایارج و مطبوخ افتیمون
و سفوف سوداوی و حب لاجورد یا اطریفل الفواکه و خیارشنبر و اکثر تلین طبع نمایند و ماء الشعیر و شربت بنفشه و سکنجبین و شربت خشخاش و عناب و شربت نیلوفر بدهند و به اغذیه
جیده کیموس خنطیه که در آن حرارت نباشد و لحوم خفیفه طیور مثل دراج و جوجه مرغ فربه و اطراف و لحم بزغاله و حملان غذا سازند و یا حریره جو با اصل السوس یا شیر گوسفند و
گاوزبان و گل بنفشه هر یک [illegible] درم عناب پانزده دانه نیلوفر تازه مقشر [illegible] هفت عدد و نبات سفید صاف کرده شربت خشخاش یا شربت انار شیرین یا شربت بنفشه یا شربت
نیلوفر داخل کرده روغن بادام شیرین آمیخته بیاشامند و آشامیدن ماء الجبن با یکی از اشربه مذکوره یا شیر خر یا شیر بز یا شیر گاو نیز نافع است و بقول [illegible] منضجات
سودا استعمال نمایند و مطبوخ افتیمون و بعده ماء الجبن گاهی با سفوف مسهل و گاهی با سفوف مبدل و [illegible] و سفوف مسهل از حجر ارمنی و هلیله کابلی و هندی و بسفایج
و نمک هندی و غاریقون مرتب سازند و سفوف مبدل آنست مغز تخم خیار و مغز تخم کدو و مغز تخم بادرنگ و گاوزبان و اصل السوس و صندل و طباشیر و گل سرخ و
کشنیز خشک سائیده هر روز پنج درم همراه ماء الجبن بدهند [illegible] که این سفوف مجرب من است و شیاف ابیض با سفیده بیضه آمیخته و یا شیاف مامیثا در
شیر زنان حل کرده در چشم چکانند و سفیده بیضه با اکلیل الملک و اندکی زعفران بنهند و یا آرد جو و بنفشه و نیلوفر و آرد باقلا و بابونه و اکلیل با آب کاکنج و آب عنب الثعلب
ضماد سازند و یا برگ خطمی و برگ خبازی و عنب الثعلب کوفته در روغن بنفشه آمیخته ضماد کنند و هر شب قیروطی زرده بیضه و روغن گل بر پشت چشم نهند و جمیع ادویه که
در آن ملینات مغریه و مخدرات باشد بعمل آرند و ادویه و اغذیه حاره اصلا استعمال نسازند و نطول نمایند با آبی که در آن بابونه و گل بنفشه و خطمی و اکلیل الملک و گل نیلوفر جوشانیده
باشند و طلا نمودن زرده بیضه مرغ با کتیرا با شیر زنان نیز مفید است و شافنج و نشاسته [illegible] صبح و شام استعمال نمایند و بقول انطاکی حیله در سکون الم مخدرات
کنند بعده در چشم شافنج و نشاسته و گل مختوم و مامیثا و مروارید استعمال کنند مگر آنکه اگر ماده غیر مستحکم بود به شود والا وقوف آن کفایت باشد و اگر آب کشنیز سبز
و آب عنب الثعلب و آب گل سرخ و [illegible] گلاب هر یک سه ماشه تخم کاسنی صندلین گل ارمنی هر یک سه ماشه در عرق بید مشک یکجا ضماد کنند بسیار مفید است و گویند که هر گاه
درد ساکن گردد توتیای مغسول شافنج مغسول نشاسته هر واحد یک درم شیاف مامیثا گل مختوم هر واحد نیم درم مروارید دو دانگ کوفته بیخته اکتحال نمایند و شیافات لینه
مسکنه وجع استعمال کنند و لعابات [illegible] و مانند آن در چشم ریزند و حمام مرطب نافع است و از اغذیه مولده سودا مانند عدس و باذنجان و گوشت گاو اجتناب نمایند و آنچه
[illegible] باشد [illegible] بود [illegible] مثلا در ماده بارد مطبوخ بادیان و بیخ [illegible] تخم کشوث با شربت دینار بدهند و در
ماده حار مطبوخ تخم کاسنی و اصل السوس و عنب الثعلب [illegible] شاهتره همراه سکنجبین بدهند و شربت بزوری و [illegible] استعمال کنند و [illegible]
و بعد انضاج [illegible] ضماد برگ خطمی که در سرطان گذشت با اضافه سفیده بیضه [illegible] بر چشم نهند و شیاف ابیض در شیر دختران حل کرده در چشم کشند و روغن بنفشه یا
کدو در بینی [illegible] مثل روغن بادام و شیر دختران و روغن نیلوفر و سعوط از مسکه گاو و مغز ساق [illegible] مثل [illegible] خواب [illegible] تناول
[illegible] و خیار [illegible] چرب و لحم ماکیان فربه و زردی بیضه نیمبرشت بعمل آرند و از هر چه حامض و حریف و مجفف باشد اجتناب نمایند

وطبری گوید که علاج عدم غذای زجاجیه آنست که در غذا بر رطبات اقتصار نمایند وماء الشعیر ایام متوالی بنوشند تا بدن را ترطیب نماید بعده استفراغ باین مطبوخ نمایند اگر آن
ظاهر شود که آن از سده است فوه چینی و بزرجزر بری هر واحد سه درم تخم کرفس انیسون هر واحد چهار درم سنای مکی اسطوخودوس گل بنفشه پنج درم هلیله پانزده درم
تمر هندی ترنجبین هر واحد بست درم انجیر بیست عدد جوشانیده صاف نموده بقدر بیست درم گرفته مغز فلوس درم شکر طبرزد سوده انداخته وسه درم تا پنج درم روغن بادام
بالایش ریخته نیم گرم بنوشند وازین مطبوخ دو شربت در مدت نیم روز بیاشامند اگر مزاج وقوت وسن وفصل وبلد احتمال آن نماید ودر جمیع امراض چشم چنانکه
وقت علاج که مزاج مریض بحدت متغیر نشود و باعتدال کنند اگر از آن خارج شود وچون این مطبوخ نوشیده برود دوشیدن شیر دختران از پستان بچشم مناسبت نماید و
ضماد برچشم سهند برگ حنای یا برگ خطمی جوشانیده لعاب بیدانه یا سفیده بیضه در روغن بنفشه آمیخته و از قرب کافور بچشم وار شم آن اجتناب نماید بهرگاه مرض در بدن نباشد و بروغن بنفشه یا روغن کدو یا روغن خلاف سعوط کنند اسبا اگر در انجا صداع باشد و بسر آن ترطیب نمایند ابعض بشیر دختران در چشم کشند و اگر مرض از عدم غذا
وقلت او باشد و سببش یبوست بود و بنا بر کثرت استفراغ یا کثرت صوم یا ترک طعام باشد آن نیکی عنایت به ترطیب مصروف دارند ودر انجا مسهل یا استفراغ واجب
چیزی از مجففات نیست و علاجش دوشیدن شیر زنان و دختران به پستان بر سر و تسعیط به روغن بنفشه است ولحوم فربه غالیه وحلالان غذا سازند و شراب قلیل البرودة
با ماء الشعیر بنوشانند واز ریاضت سخت وعرق بسیار در حمام منع کنند و از مطولات ادویه مرطبه مثل بنفشه ونیلوفر و برگ بید استعمال نمایند اگر وقت بنفشه تر باشد
بنفشه تازه را در گلاب تر کرده شب بر سر نهند و بخواب روند و تعدیل خوابگاه نمایند واز سموم وبادهای گرم محفوظ دارند بس باین طریق غذا که بر چشم رسد
رسد وازانچه اقبال عافیت و ابتدای زوال مرض ظاهر شود آنست که زوال عفو رحادث در عینین اولا نمانده و اگر معلوم گردد و هرگاه چشم در نهایت جلای رسد
عود کند و صداع و حدت زائل شود و مریض صحت یابد و آنچه از زوال عنبیه باشد اگر غلبه خون در باشد فصد کنند و محلل مناسب مزاج دهند وبعد آن
درچشم کشند و موافق خانه چشم از اسرب مانند خود ساخته و در وسط آن سوراخ کرده در رفاده پیچیده گیرند که سوراخ بند نشود و چشم بند کنند و از حرکت و خوابیدن
وسرنگون کردن منع کنند و آنچه از ضغطه جلیدیه باشد علاجش مثل علاج اورام چشم است چنانچه در ربده گفته آمد از تسکین [illegible] استفراغ و تحلیل ادرار و تقطیر
ابیض و دوشیدن شیر دختران از پستان و سعوط باشیای موافقه بعد استفراغ نافع است و آنچه از تفرق اتصال شبکیه باشد علاج تفرق نماید [illegible]
وتعدیل مزاج و اصلاح غذا نمایند و شیاف ابیض افیونی بازرده بیضه مرغ و روغن گل استعمال کنند و آنچه از [illegible] باشد [illegible]
کنند و بملینات تلیین طبع نمایند واز برگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ عنب الثعلب آب برآورده بجوشانند [illegible] قدری شیاف ابیض حل کرده صبح وشام در چشم
وطلاح که آنرا بهار خبر نا گویند بلعاب اسپغول اندکی سرکه و روغن گل سرشته وقت خواب بر چشم ضماد کنند و شیاف ونیز بعده برود و کافوری استعمال نمایند و آنچه از ورم
جلیدیه باشد در دموی فصد سر و کنند و تلیین طبع ادویه خفیفه مثل بنفشه ونیلوفر و خطمی عناب سپستان جوشانیده صاف نموده روغن [illegible]
آمیخته سه روز چند بار متوالی و یا مطبوخ عناب سپستان آلو بخارا نیلوفر خطمی شیر خشت ترنجبین آمیخته بنوشند و بعد منع ماده از [illegible]
کحل رمادی اصفر صبح وشام در چشم کشند واگر ازین تدبیر فائده نشود شیاف ابیض افیونی با آب کشنیز تر یا آب عنب الثعلب سبز مطبوخ مصفی حل کرده در چشم
چکانند و برچشم نهند و شربت عناب ماء الشعیر مدام نوشیدن و آب حالب مانند آن [illegible] نافع است و در صفراوی اگر واجب بود فصد کنند و از مطبوخ [illegible]
هلیله زرد و خمیره بنفشه و یا بگل سرخ و بنفشه و آلو و عناب و تمر هندی و کشوت و تخم کاسنی و ترنجبین مانند آن تلیین نمایند و یا مسهل صفرا دهند بعده بجوشانند و ضماد
هریک ده عدد و ششم بیست دانه نیکوفته و قدری از زردچوب آب شیر بن آن مقدار که بالای آن [illegible] بجوشانند که بقوام ماء الشعیر آید صاف نموده
در روز و شب چند قطره در چند بار نیمگرم در چشم چکانند و رفاده مبلول بهر [illegible] بچشم بر بندند [illegible] و ساعتی بر پشت بخوابانند پس تخم انار دانه اطراف کاسنی
مساوی کوفته بیز کرده برابر هر دو آمیخته در گلاب و روغن گل [illegible] بر چشم ضماد کنند و بملایمت بر بندند و صبح چشم را صاف نمایند و طعام مبرد
مرطب خورند و مدام بروغن بنفشه و شیر زنان سعوط سازند و در بعض اوقات شیاف ابیض در چشم چکانند واز مشی در آفتاب و دخول حمام منع کنند و در بلغمی بعد نضج و تنقیه
بمسهل بلغم و حب ایارج بروغن مصطگی یک جزو شاف ربع جزو و قدری آب بادیان ساده مطبوخ آمیخته حل کرده در چشم چکانند واندک اندک هر روز افزایند پس مرد شود شیر بریان

و زعفران سوده در خرقه بسته بپوشند تا که غلطه آید و اگر غلطه کمتر آید کندش اضافه کنند که العطیس در اینجا انفع اشیاست و مشایخ درارد و بیه جملا بدخل کرده که تحال نیز
دو را ابتدا به سکنجبین و رد جگل سرخ و عور و شراب نبخته یا نبر و بی سفیده و روغن گل و زعفران ضماد کنند و آنچه از ورم سوداوی یا پوست صلبیه یا شک در جهت ورم
بمطبوخ افتیمون و سفوف سودا یا حب الاحمر و بعد از نضج و ترطیب بدن تنقیه نمایند و یا بستفرغات خفیفه مثل خمیره بنفشه با عرق گاؤزبان تنقیه بدن کنند و
بهتر ترطیب بدن و دماغ و چشم اشربه و اغذیه مرطب اختیار کنند و شیر دختر یا شیر زن یا شیر خر بر سر دوشند و در بینی چکانند و شیر دختران و روغن بنفشه یا نیلوفر و آب عنب الثعلب
و آب حی العالم در بینی چکانیدن بغایت مفید است و چشم بسته دارند و بخار شعیر و ماء الباقلا و مانند آن که بخار رطب بردارد و غذا اسفاناخ پس اگر مرض زائل شود
شیر زن یعنی جوالیه و سنگین سوخته بشیاف ابیض آمیز نا و درسفیده تخم مرغ حل کرده صبح و شام در چشم کشند و بران رفاده بگلاب تر کرده بربندند و هرگاه در حفت
پذیرد و حجوظ کم گردد باب گرم تکمید کنند و اکثر آب گرم بر سر ریزند و بر آب ادویه محلله مثل بابونه و اکلیل الملک و مانند آن که باب نمایند و آنچه از التواء صلبیه باشد ایضا
در ترطیب مزاج کوشند اکلا و شربا و نطولا و سعوطا و تمریخا و طلاء و سعوطا و قطورا و قیروطی که از روغن بنفشه یا نیلوفر و موم ساخته باب عنب الثعلب قدح بید و آب
حراره گرد و تسقیه داده باشند بر سر و بدن مالند چنانچه جالینوس در بیمار ذکر نموده و شیاف ابیض بشیر حل کرده در چشم چکانند و شیر دختران در چشم دوشند و از خواب
بر پشت منع کنند و اگر در هوای گرم هیجان خروج از خانه باشد پارچه در گلاب تر کرده بر روی اندازند و آنچه از استرخای صلبیه باشد بعد نضج از مسهل بلغم و حب
ایارج تنقیه نمایند بعده غرغره منقیه از موبیزج و عاقرقرحا و مری و مانند آن استعمال کنند و مصطکی و کندر و زنجبیل و وج تنها یا با مویز مرکب ساخته بخایند و سعد اسود بر
زبان بمالند و مدام شیاف احمر حاد باب مطبوخ زوفا حل کرده در چشم چکانند و اغذیه ناشفه مثل قلایا و مطنجنات گوشت تیهو و کبک و دراج اختیار کنند و اگر قوت و
سن و فصل مساعدت کند فصد سر رو نمایند و اگر مرض زائل نشود حقنه منقی امعا از رطوبات غلیظه لعمل آرند و به ریاضت معتدل امر کنند و هرگاه علت مشکل گردد
با وهمی صداع عارض شود در این صورت معالجه چشم ترک نمایند و بعلاج صداع متوجه شوند که بزوال آن این مرض نیز زائل شود و علاج ورم عنبیه مثل علاج رمد است

مرض رمد

بدانکه رمد نزد قدما ورم حار ملتحمه است و او را ماء دیگر را آنکه در گویند نه رمد و متاخرین رمد در چشم یا ملتحمه را گویند با ورم باشد یا بی ورم و ماده ورم حار باشد یا بارد چنانچه
از کلام شیخ مستفاد میشود که رمد دو قسم است یکی حقیقی و آن ورم ملتحمه است پس اگر در عظم ورم و شدت اعراض از حد تجاوز کند آنرا در یخ گویند و به یونانی کیموسیس نامند
این بیشتر بعد بیمار آن عارض میشود و دوم غیر حقیقی و آن تسخن و ترطب چشم است از اسباب خارجی که محدث سرخی چشم بلا ورم شوند و آنرا تکدر و تخثر نامند و به یونانی طاراکسیس
گویند بمعنی اضطراب و این قسم در اکثر امر وقتی حادث میشود که در بدن و سر امتلای بسیار از مواد نباشد والا بر احداث تکدر فقط اقتصار نمیکرد بلکه رمد حادث میشد و همچنین
اگر سبب بدنی یا بادی معاضد بادی اول آنرا معاونت کند میتوان که زود به رمد حقیقی منتقل گردد مثل انتقال حمی یوم بحمیات عفنه و چون برمد انتقال یافت به یونانی
الوفکما نامند و رمد که تابع جرب جفن باشد در ابتدا از قبیل تکدر بود و در فصل کتاب العین گفته که رمد سه صنف است اول تکدر که عارض چشم گردد از غبار یا دخان دوم
ورم حار ملتحمه است سوم آنست که آن ورم صعب باشد بحدیکه ملتحمه بالای قرنیه آید بجهت شدت ورم و سید جرجانی و ایلاقی تقسیم رمد بسه قسم بدین طور نموده یکی آنکه
در چشم هیجان از سبب خارج مثل دخان و غبار و گرمی آفتاب ظاهر شود و دوم آنکه سخت تر از اول بود و اسباب این دو گونه است اول آنکه هرگاه سببهای خارجی
مذکوره دوام و کثرت پذیرد تا تاثیر او قوی گردد و ماده را که در میان عروق و طبقات چشم باشد حرکت دهد و فاسد کند و ثانی آنکه مواد فزونی از جمیع بدن بدماغ صعود کند
و آنرا ممتلی سازد و از دماغ بچشم نازل شود خصوصا اگر ملتحمه ضعیف باشد و دماغ و عروق او و دیگر طبقات چشم قوی باشند و مواد بسوی ملتحمه نازل گردد و سوم صعب تر
از هر دو نوع است و سبب او کثرت و حرارت اخلاط و ورود آنها در این طبقه باشد و نشانش آنست که سفیدی چشم بلند تر از سیاهی باشد و گاهی پلک چندان ورم کند
که پوشیدن چشم ممکن نبود و بسبب صعوبت ورم پلک منقلب گردد و جالینوس گفته رمد چهار نوع است یا از خون خالص زائد در کمیت یا از خون بلغمی یا خون سوداوی یا خون
صفراوی و این نوع کثیر الوجود است یا بجمله ماده رمد حقیقی نیز مثل اورام دیگر از اخلاط اربعه منفرد و مرکب یا ریح باشد و خلط مورم گاه در چشم تولد کند و گاهی از دماغ بر سبیل نزله آید از طریق
حجاب خارج سر یا از طریق حجاب داخل و گاهی از اعضای دیگر مثل معده و رحم آید خصوصا وقتیکه سوء مزاج بچشم عارض شود و آنرا ضعیف و قابل مواد اعضای دیگر گرداند

و بعضی گویند که مادۀ محدثۀ رمد یا در چشم متولد میشود و گاهی آنرا سوء مزاجی مفسد باشد که آنچه از غذا بسوی آن آید فاسد گرداند و یا در آن متولد نمیشود بلکه بسوی او
منتقل میگردد و از غیر او و آن غیر خواه کل بدن باشد و گاهی در بدن سوء مزاج مصعد مواد بسوی چشم او و چنانچه بدن را حرارت شدید هم رسد از تعب یا غضب یا جماع و یا طلوع
آفتاب گرم یا مانند آن بدن ممتلی و چشم ضعیف باشد که بسبب تحریک اخلاط باین اسباب انتقال بسوی چشم یابد و چشم بسبب ضعف خود قبول نماید یا بجهت امتلای کثیر از مواد در
بدن عند احتباس استفراغ آنچه استفراغ آن ضرورست قبل از وقت میباشد چنانچه نزد احتباس خون حیض یا نفاس یا بواسیر یا اسهال قبل از انقضای مدت او یا نحو آن
عضو واحد بود و آن عضو یا متصل بچشم باشد مثل دماغ و یا غیر متصل بدان و این عضو غیر متصل یا قریب باشد بآن مثل معده یا غیر قریب بود و بدان مانند رحم و ماده که انتقال
می یابد بسوی چشم از دماغ گاه در شرائین می باشد پس وجع او حادتر بود و گاه در اورده و گاه در عصب و گاه در سمحاق و گاه در ام غلیظ و گاه در ام رقیق و گاه در جوهر دماغ و
انتقال ماده از معده بسوی چشم گاه بر سبیل تبخیر بود و گاه بطریق اورده و شرائین صاعده از معده بسوی سر از آن بسوی چشم میباشد و همچنین انتقال آن از رحم و لیکن
رحم چون از دماغ بسیار بعید است ماده بچشم از رحم انگاه منتقل میشود که امتلا کثیر و سوء مزاج مصعد مواد در مزاج آن بکمال شدت باشد و از جهت اکثر این عند احتباس
طمث یا نفاس خصوصا اگر رحم معتاد کثرت تنقیه بود چنانچه عند منع حمل و یا اسقاط حادث میگردد و اما معده را کفایت نمینماید ذاتی از مقتضی برای انتقال ماده مثل فساد
هضم و ضعف آن اما انتقال ماده بسوی چشم از اعضای دیگر غیر اینها وقتی باشد که اعضای مذکوره ضعیف شوند و تبخیر آن بسیار گردد و درین جمله انتقالات لابد است
که چشم ضعیف باشد تا آنکه قبول نماید ورنه ماده مندفعه قبول نمیکند و از خود دفع مینماید و گاه حادث میگردد انتقال ماده از سر دردی که بعضو اصلی برسد و هضم آن ضعیف
گردد و فضول آن کثرت پذیرد و این را کثرت ابخره لازم شود و چون چشم را با اعضای رأس اتصال بسیار و مشارکت تام بجهت هر گاه در سر مواد بسیار مجتمع
گردد و چشم ضعیف باشد اکثر رمد عارض میگردد خصوصا چون متفق شود بآن سببی که سیلان دهد مواد را یا بارخای آن چنانچه تدهین سر نماید یا با انسداد مسام
ظاهر راس سائل مواد و یا امری که باعث ترقیق مواد گردد مثل گرمی آفتاب که بسر رسد و مانند آن و یا امری که بهیجان و حرکت آورد مواد را مثل غضب شدید یا جماع
بسیار و یا امری که بفشارد مواد را بسوی چشم مانند آنکه سردی بسیار بسر رسد و یا امریکه منع نماید از تحلیل مثل برد و تکثیف و انسداد مسام از دهن بسیار چنانچه حادث
میگردد چون بعد از حمام گردد و گاه حادث میگردد رمد از سیر در یخ و برف و یا آنکه آفتاب بر یخ و برف بتابد و انسان بسوی آن نظر نماید و شعاع شمس از یخ و برف
بسوی چشم رجوع کند و باحتقان ابخره در ان بصر ضعیف گردد و بدان سبب ملتحمه ورم نماید در عارض رطب هم رسد و از ان اشک بسیار سیلان نماید و گاهی رمد
بحسب دور و نوبه انصباب ماده بسوی چشم از عضو دیگر و یا بسبب دور تولد او در چشم نوبتی ادوار و نوائب میباشد و آن ادوار گاه منتظم میباشد و گاه غیر منتظم و گاه میباشد
بانتظام بحسب حال او و از تزید ماده یا تزید شر آن و در اکثر نوائب آن غب یعنی یک روز در میان میباشد خواه ماده منصب از عضو دیگر باشد و خواه متولد در چشم و آن
ماده صفرا است در رمد دموی را نوبت نباشد و حدوث رمد از بلغم و سودا کم است اکثر رمد با دوار صفراوی بود و نوبه هیجان آن غب میباشد و آن از مرض حاده است و بحران او
در چهارده روز واقع شود و آن هفت دوره باشد و لیکن رمد خاصة صفراوی که دران وجع شدید بود باید که بحران او در هفت روز گردد هر قدر که در شدید تر باشد بحران او سریعتر
بود و گاه نوبه رمد هر روز میباشد پس اگر معتاد شدید الحرارة و لذاع بود آن صفراوی باشد و این هنگامی است که صفرا در کمال حدت و لذع باشد و ماده باشد که نوبه هریک
از آن هر دو غب بود و پیش و پس یکدیگر و با آن سائر علامات اورام صفراوی بود و بحران او قریبتر باشد و اگر با آن ورم سرخ و قلت وجع باشد هر روز نوبه کند دلیل بلغمیت ماده است
و این طویل المدة میباشد و گاه نوبه آن ربع میباشد و این سوداویست و رمد سوداوی نیز طویل المدة میباشد و گاه تا چهل روز میکشد و بیشتر از آن نیز و سبب
اشتداد وجع در رمد یا خلط لذاع اکال طبقات و یا خلط کثیر المقدار ممدد و یا بخار غلیظ بود و وجع حاد لذاع اکال بر فساد کیفیت ماده و حدت او دلالت کند و وجع
ممدد دال بر کثرت ماده دم یا بر بخار غلیظ و ریح باشد و جمیع انواع رمد در شب اشتداد کنند و اول روز تخفیف می یابد و رمد سریع المنتهی آنست که با کثرت سیلان اشک
و لذع او حاد تر باشد و بطی المنتهی آنکه یابس بود و بقراط گوید که چرک رطب سلیم ست لیکن بطی البرء بود و چرک یابس سریع البرء ست الا از ان خوف قروح
چشم باشد و اگر به مبتلا خضر و اشک بسیار گرم آید چشم جراحت کند و اگر زمانه سیلان چرک و اشک و ورم طول کند بشر منقلب بود یا قرحه پیدا شود و در مرض نضج
یا بر غلظ ماده دلالت کند و آنکه با نضج بود و بادی چشم در اول اندکی سبک گردد و بسرعت منحل شود محمود بود و در مرض صغیر الحب بر خیر دلالت کند و قطعه کبار

رمص بهتر از صغار بود و حدوث التصاق اجفان دلیل شروع نضج است چنانکه بقول جالینوس ماده که سیلان رمص بسیار و رقیق حاد باشد دلیل زمان ابتدا بود
و چون ابتدای غلظت و قلت نماید زمان ابتدای نضج باشد تا هنگامی که غلظت یابد و بچسپد اجفان که آن زمان قرب کمال نضج است و چون کم گردد رمص و بسیار غلیظ
شود زمان کمال نضج باشد و آرچیجانس گفته فصل تحقیق که با آن رمص نباشد در اکثر مر صاحب خود را کور میگرداند و با رمص مخوف نیست و مامون از کوری
و قرحه و جز آن رمد یابسه است و خفا و ضد چشم حاذا فالمه العظیم رمد یابسه باشد و کثرت اشک بارد در رمد بسبب علامت هضم و نضج بود و دلالت بر لطوبی زمان نماید و تغیر رمد با سهال
طبیعی زائل گردد و دور دارند رمد بحسب کیفیت ماده باشد و عظم رمد بحسب کمیت ماده بود و در بلاد جنوبی رمد بسیار عارض شود و بسرعت زائل گردد و در بلاد بارد
و ازمنه بارده بعکس این باشد و ابدان صلبه را بر بلاد بارد و شمالی و ابدان لینه را بر بلاد جنوبی قیاس کنند و نیز بلاد گرم رمد پیدا کننده همچنین حمام بسیار گرم خانه یا انسان
هنگام دخول آن گاو آن سیر که رمد عارض شده و ثابت گویند که گاهی رمد کسانی را که عادی حمام باشند از ترک استحمام بسبب انسداد مسام نیز افتد و علی بن عیسی از
ارسطو نقل کرده که رمد در صیف با تپ نمی باشد مگر بندرت پس اگر صاحب رمد را تپ عارض شود و خصوصاً در تابستان رمد نضج یابد و بسرعت زائل گردد و اگر رمد
بعد تپ شود بشارت کند بسلامت از آفت عظیم بود و بکوری انجامد و جماعت کحالین گویند که اگر سرخی شدید و رطوبت کثیر بود ماده خون باشد و اگر سرخی شدید و جفاف بود صفرا
باشد و اگر سرخی اندک و چرک بسیار بود بلغم باشد و اگر هر دو اندک بود سودا باشد **طریق تشخیص انواع** و اسباب رمد باید که اول دریافت نمایند اگر رمد خفیف با سرخی
قلیل و سوزش اندک و سیلان اشک بود و بعد گرمی آفتاب یا صداع احتراقی یا حمی یوم احتراقی یا رسیدن غبار و دخان یا سردی یا ضربه یا سوء آشنا یا دیدن چیزهای
بسیار روشن یا نظر بچشم مرمود یا خوردن اغذیه مضر چشم یا کثرت مطالعه کتب یا سهر مفرط و غیره اسباب خارجی پیدا شده باشد تکدر بود و اگر رمد مفرط با سرخی و انتفاخ
و دمعه و الم شدید لذاع اکال و مرمد باشد رمد حقیقی بود پس اگر مرض عظیم تر و صعب تر باشد و ورم بحدی رسد که سفیدی چشم سیاهی او را بپوشد و بند کردن چشم مشکل گردد
و گاهی اجفان از داخل بشگافد و خون از آن سیلان نماید و رنگ ورم همچون گل سرخ باشد و رمد بود و بعد تشخیص رمد حقیقی نوع ماده او تشخیص کنند باین طور که حال
شدت و خفت وجع ببینند اگر وجع شدید گوید ماده حار بود و بعد سرخی چشم و کثرت و قلت چرک و عروق نظر کنند و ببینند که درد مصدر یابی است یا ناخس محرق پس اگر سرخی شدید
با کثرت چرک و عظم و انتفاخ و ظهور عروق و درد ممدد و ضربان و صداع غلیظ و دیگر آثار غلبه خون از عظم نبض و قانیت بول و کسل و نعاس و ثقل سر و بعد عهد از فصد و حلاوت فم
و تخیل چیزهای براق سرخ در خواب و زمان ربیع و سن شباب و تقدم اکثار تناول اغذیه مولد دم و ورم پلک و انقلاب آن بخارج معلوم شود ماده دموی باشد و اگر سرخی
با قلت چرک و وجع ناخس و محرق ملتهب و در اکثر دمعه رقیق حاد و عدم التصاق اجفان بود و دیگر آثار صفرا مثل تلخی دهن و اشتعال بدن و زردی رنگ و تخیل شعله و نیران
در خواب و حدوث آن در زمان صیف و … شباب و تقدم اکثار اغذیه و ادویه مولد صفرا و تعب و سهر و شراب صرف و مانند آن یافته شود ماده صفراوی باشد
و اگر وجع غیر شدید گوید ماده بارد بود و بعده اگر با سرخی خفیف ثقل شدید و انتفاخ عظیم و حرارت قلیل و اشک و چرک و التصاق بسیار بود و دیگر علامات بلغم مثل لین نبض و سپیدی
و تخیل آب و باران در خواب و کثرت خواب و لزوجت دهان و عدم عطش و کسالت بدن و سفیدی رنگ قاروره و … و شیخوخت و فصل سرما و
برودت مزاج و تقدم اغذیه بلغمیه و کثرت سکون و مانند آن باشد ماده بلغمی بود و اگر با کدورت رنگ ثقل و جفاف و قلت آب و سرخی اجفان و قلت التصاق و از زمان مرض
و با صداع غالباً و دیگر علامات سودا مثل نحول بدن و ضعف حرارت و سوء … اخلاق و غلظت … آن و تخیل اشیای تاریک
و سیاه و خائف در خواب و عروض آن در زمان خریف و سن کهولت و تقدم تعب و بیداری و هموم و حزن و خوردن اغذیه سوداویه مثل گوشت گاو و حیوانات
وحشی دریافت شود ماده سوداوی باشد و اگر وجع ممدد بلا ثقل و بدون سیلان و التصاق و تقدم استعمال اغذیه مولد ریاح مدرک گردد ماده ریحی باشد پس اگر رمد
بشرکت دماغ یا معده یا دیگر اعضا بود مشارکت او بدستوری که در ابتدای بحث امراض چشم مسطور شد مشخص نمایند

علاج تکدر و رمد خفیف

اکثر در ازاله سبب کفایت میکند والا اگر بسبب حرارت باشد تدبیرش بکمتر از علاج رمد حار نمایند و ادویه مبرده مقویه چشم استعمال کنند مثلاً پارچه بگلاب و اندک کافور
آلوده بر چشم بندند و خمیر صندل سفید در آب کشنیز سبز یا شیر دختران سوده بر حوالی چشم ضماد کنند و برگ تازه سنگهاره ساییده قرص بسته بر چشم نهادن نیز مجرب است

وشیر دختران با سفیدی بیضه مرغ و لعاب اسپغول یا بهدانه در چشم چکانند و شیاف برا یا استعمال نمایند و شیاف ابیض و برود کافوری در چشم کشند و ابن زهر گوید که
عصاره عنب الثعلب برای رمد که بسبب دخان یا غبار یا حرارت آفتاب باشد نافع است و مفرد آنکه علاجش بسکون بدن و ترک غذا و تقلیل آن و جلوس در جای تاریک است
کرد رین شفای او ست و شیخ میفرماید که اگر با سبب معین تکدر امتلای خون یا ماده دیگر باشد بفصد و اسهال و غیره استفراغ آن کنند و گاهی تسکین حرکت مواد و تقطیر شیر زنان
و سفیده بیضه و غیره کافی گردد و در تکدر که از ضربه افتد خون گرم کبوتر یا خون بال آن یا خون اعضای دیگر آن در چشم چکانند و بسا است که تکمید آن با طبیخ بابونه
در روغن گل یا طبیخ عدس ترکرده و یا تقطیر شیر زن با شیر دار از پستان گرم گرم کفایت کند و الا شیاف ابیض یا در طبیخ حلبه سوده در چشم چکانند و در تکدر که از هوای سرد حادث
شود حمام نافع بود بشرطیکه نوبت برد و رمد رسیده باشد و بدن و سر ممتلی نباشد و آبیکه در آن بابونه و اکلیل الملک جوشانیده باشند یا آب حلبه در چشم چکانند و ایضا
تکمید به طبیخ بابونه و شراب لطیف بعد سه ساعت از طعام و نوم طویل بر شراب از علاجات نافعه نوشته اند خواه از آفتاب یا از سرما و یا از دیگر سبب باشد لیکن و رمد بسبب
آفتاب شراب کثیر المزاج مائی ابیض باشد و باید که حمام و تکمید بر بهار و ناشتا بود و آنچه بسبب جرب و تخفیف باشد اول جرب حک کنند پس علاج تکدر نمایند و گاهی بعد حک جرب
تکدر خود بخود زائل میشود و اگر سبب عظیم باشد و احتمال حک ننمایند پس تلیین و تنقیه بدن و دماغ نموده استعمال نمایند تا که تحمل به حک گردد و بدانند که تکدر اگر بسبب اشیای
گرم یا اشیای بارد از ادویه و اغذیه و هبه و غیره باشد تسکین نمایند و اگر بسبب تعب بود بدعه و دعت لازم گیرند و اگر بسبب غبار یا دخان باشد به هوای صافی نقل کنند و اگر بسبب صداع
احتراقی باشد تبرید راس و تعدیل مزاج او نمایند بنحویکه مذکور شد و اگر بسبب تپ یوم باشد تبرید بدن و تعدیل او کنند و دوا الزعفران برای تکدر را زائل کند و تخفیف
کثیر النفع و مجرب است بگیرند زعفران صبر حضض فوفل عصاره مامیثا صندل سرخ گلسرخ هر یک پنج جزو افیون نیم جزو کوفته بیخته شیاف سازند هر یک وزن یک
مثقال و در سایه خشک کرده عند الحاجت یک عدد آنرا بگلاب یا آب کشنیز تازه سائیده بر پلک و ابرو ضماد کنند و اگر ورم در چشم باشد و شیاف بکار برند و چون
ابعاد از تکدر رمد ظاهر گردد علیل را در خانه کم روشن نشانند و تقلیل غذا و شراب نمایند و تکثیر نوم کنند و دوا الزعفران کو ضماد نمایند و اگر شب چشم بچسپد با سرکه از اشنه
و بشیاف مجفف استعمال نمایند اگر این تدبیر کفایت نمود بهتر و الا فصد و اسهال نمایند و شیر در چشم بچکانند و اگر وجع بسیار باشد گلسرخ با طبیخ اکلیل الملک سرشته ضماد نمایند

علاج کلی انواع رمد و نوازل چشم

بقول شیخ و دیگر مجربین قانون مشترک در تدبیر رمد مادی بلکه سائر امراض مادی چشم تقلیل غذا و تخفیف آنست بقدر یکه نیک منهضم گردد نه بحدیکه گرسنگی افراط کند
و احتیاط آنچه مولد خون محمود باشد و اجتناب از منجات و لحم و سوء هضم و جماع و حرکت و غضب و از شراب ترشی شدید همچون مرکه و سماق و حصرم و بالنج و حریف مثل کراث
و ثوم و بصل و مولد اخلاط غلیظه کدره مانند کرنب و عدس و قبض طبیعت و افراط خواب و کثرت بیداری و شب خواری و استحمام کثیر و خم کدره غلیظ و سرنگون داشتن و تامل در اشیای
دقیقه و کثرت کلام و صیاح و قی و جز آن جمله مضرات چشم که در ابتدای این مقاله مسطور شد ضماد ند رمد را مضر بود و گویند که خرما و انجیر و شفتالو و مویز و عسل و انگور شیرین
و خربزه و بادنجان و جوز بالخاصیت مولد رمد است از ان احتراز کنند و تناول فواکه ترسوای آنکه بهی و ناشپاتی جائز نیست و لیکن بنابر تولد رطوبات در معده و از دیاد آن
مضر بود و تناول آن و خرما و گوشت و حلوا و خواب بر پهلوی چپ مطابق حدیث نبوی صلی الله علیه وسلم صاحب رمد را ممنوع است و اسفاناخ و کدو بخته بسفید و جالینوس
نیز تخفیف در غذا و اقتصار بر ماء الشعیر نوشته و معده نه خالی باشد و نه ممتلی و آب بسیار نباید نوشید و لباس او سفید نباشد و ایضا در رمد و سائر امراض مادی چشم
اعلای وساده سر و حذر از پستی او و جیب بلود و گریبان کشاده داد و از تدهین و روغن بر سر و تقطیر او در گوش و چشم اصحاب مواد نوازل چشم را اجتناب ضرور بود
که شدید المضرت است و شانه کردن و ریزه مو سفید و تنگ از آن که موی سر بالند گردد مگر کسی عادی باشد گذاشتن موی بلند در سر او را نافع است و بقول رحیم الحسن خان رسم تقصیر ناخن
برای رمد و شعر کثیر مضر است لاسیما اگر قصیر باشد و واجب است که نظر صاحب رمد بر بیاض و شعاع آفتاب و چراغ و آتش و چیزهای براق واقع نشود بلکه فرش و پوشش او سیاه و یا سبز بود و
بر روی او پارچه سیاه بیاویزند و خرقه زرد و نیز مفید گفته اند و مسکن او معتدل مائل بظلمت باشد و بوی خوش در آن نباشد و ایضا صاحب رمد از خواب منع کنند
تا بشب خواب آید و حتی القدر و تدبیر خواب آوردن کنند مثلا شم ریاحین و شمامه تفاح و افیون و غیره که آن علاج جید است و هر چند که باستعمال بعضی از مخدرات مثل خراطین
شیره تخم خشخاش و تخم کاهو و یا باستعمال شیاف افیون باشد و یا نشوق محلول آن در روغن بنفشه مناسب بخواب بپشت نمایند و جانب چشم علیل نخوابند و سجده را طول ندهند

واگر در سجده اویست یابند موضع سجده را بلند گردانند و بران سجده کنند و دعت و سکون اختیار نمایند و ادمست تلیین طبیعت و اماله و منع ابخره در علاج جنس ملحوظ دارند
و فصد سر رو نمایند که موافق جمیع انواع اوست و اگر رمد شدید باشد از فصد چندان خون بر آرند که خوف غشی گردد زیرا که اخراج خون بسیار بسا است که فی الحال صحت
می بخشد و لیّن طبیعت درین مرض نیز امر لابدی است بلکه اسهال خلط غالب بر خون بعد از فصد لابد است و جهت تلیین این مطبوخ که در انواع رمد مجربست الطبای
است بدهند بگیرند گلقند سیوتی در ورم شکری در حار و عسلی در بارد تمر هندی بنفشه هر واحد بست درم عناب آلو خوردو س هر واحد ده درم همه را در ده چندان آب بجوشانند
تا ربع آن بماند صاف کرده پانزده درم فلوس خیارشنبر بالیده صاف نموده استعمال کنند و اگر نکایت دماغ اشتداد نماید بست درم تمر هندی کوفته شب
در گلاب دو چندان تر کرده صبح صاف نموده سی درم عقید ممسک دران حل کرده در دوای سابق آمیزند یا عقد آن بدهند و این انجب علاج است خصوصاً
هنگام غلبه رطوبت با اصلاح اغذیه و منع خوشبو و آنچه مخرج ارواح باشد و کحل انزروت که در علاج رمد حار در ذیل ذکر ادویه نافع ورم حار چشم مسطور گردد
در سائر اقسام رمد مجرب یا وست و انکباب بر بخار گل سرخ مطبوخ و ضماد بدان نافع است و ادمست نظر بسوی خمر که در جوش باشد در دفع رمد مجرب است و لقوع هلیلجات
و کشنیز در جمیع اقسام رمد مفید و اگر ماده از عضو دیگر بچشم آید تنقیه آن عضو نمایند و جذب ماده بسوی خلاف جهت بفصد و یا حقنه و حجامت و غیره کنند و گاهی
فصد قیفال کفایت نکند و به قطع شریان صدغ یا پس گوش احتیاج افتد تا طریق وصول ماده منقطع گردد و این وقتی است که ماده از شریانهای خارج بچشم آید و حجامت
نقره و ارسال علق بر پیشانی قریب به نفع اوست و اگر کفایت نکند فصد رگ گوشه چشم و رگ پیشانی نمایند با آنکه حجامت نقره بعد فصد بالغ النفع است و ارسال
زلو قائم مقام حجامت نیز سریع النفع مشهور گشته و جالینوس گفته که در رمد یا ورم که ابتدای ورم باشد سزاوار است فصد قیفال پس اگر بقیه از رمد باقی ماند
فصد عرق ماقین و تلیین طبیعت نمایند و بقراط نوشته که جمیع اورام عین را تحلیل می نماید فصد و آشامیدن دوای مسهل و فیلغریس نیز گفته سزاوار است که ابتدا
نمایند در علاج رمد بفصد و اسهال و سرابیون گوید که چون چشم عضویست کثیر الحس و سریع القبول بهر امراض واجب است که در ابتدای علت آن ادویه موضعیه را
استعمال ننمایند بلکه ابتدا بفصد قیفال از جانب علت نمایند و اگر احتیاج شود اخراج خون بسه دفعه نمایند یعنی در روز اول دو دفعه فصد کنند و روز دوم یک مرتبه
اگر مانعی نباشد که مناسب است برای جذب ماده منصبه چشم و بعد از ان بیاشامند مطبوخ متخذ از هلیله کابلی و زرد آلو و تمر هندی و مویز منقی و شاهتره و عناب و تربد
با ایارج فیقرا و یا اندک تربد یک مرتبه بعد دیگری تا آنکه تنقیه سر حاصل گردد و اگر با حرارت زیادتی رطوبت مجتمعه در سر باشد بهتر چیزی از لقوع صبر در آب باران یا آب
کاسنی تازه یا آب عنب الثعلب نیست تا آنکه حدت آن تسکین یابد پس حب صبر و مصطگی یا حب قوقایا بدهند تا آنکه تنقیه تمام بدن و سر حاصل گردد و بعد از ان متوجه ادویه موضعیه گردند
و حجامت بین الکتفین و حجامت ساقین را نیز نفع تمام است بالجمله چون تنقیه کامل یافت متوجه علاج چشم گردند و بچکانند سفیده رقیق بیضه مرغ دائم روز و شب
یا شیر دختران تنها یا با شیاف ابیض یا با لعاب بهدانه و اگر ماده هنوز در انصباب باشد برگ عنب الثعلب و عصی الراعی و خرفه و کشنیز تر و برگ بارتنگ و برگ نورسته کلم
یا برگ نورسته سفرجل یا امرود یا برگ عوسج یا کاسنی و آرد جو و مغز نان سمید و خشخاش سفید و اصل السوس و بنفشه و گل سرخ و روغن گل و کدو و گلاب و مانند آن سوده
ضماد نمایند و هر ساعت تبدیل کنند و چهره را بگلاب یا آب سرد یا اندکی سرکه و یا آب حلبه و یا آب مطبوخ پوست خشخاش بشویند و در ابتدا ادویه بارده رادعه و در انتها
رادعه مخلوط بمحلله نافع است و ضماد آرد جو و اکلیل الملک و گل بابونه و کشنیز تازه مفید است و اکتحال بذرور ماکانا یا در ابتدا صرف و در انتها باضافه مامیثا و زعفران
و اندکی مر صافی نافع و در رطب طلوکی ست هر رمد یکه با حمرت و حرارت باشد نفع می بخشد آنرا ادویه که صداع حار را نافع است یا تلیین طبیعت و آنچه
با رمص بسیار و قلت حمرت باشد نافع است آنرا حب هلیله با تربد سرشته و آنچه از بخار باشد منع صعود بخار بسوی سر مثل آب انار و سویق جو و گندم با شکر خورانیدن
و کشنیز خشک با شکر و تبرید راس و تقویت آن به گلاب و کافور و صندل و مانند اینها و حمام بعد تنقیه افضل علاج رمد است خصوصاً اگر تکمید تسکین درد نماید
که این علامت نقای ماده است و همچنین از معالجات نافعه تکمید بآب نیم گرم با اسفنج یا صوف است چنانچه گاهی از استعمال او در یکبار یا دو بار فائده بسیار حاصل میشود
و گاهی بتکرار و تکثیر تکمید حاجت می افتد بسبب قوت و ضعف رمد و اگر آب تکمید طبیخ اکلیل الملک و حلبه باشد نفع بیشتر نماید اما تکمید و حمام قبل تنقیه خالی از خطر نیست زیرا که
جذب مواد بیشتر از تحلیل کند و ازینجاست که گفته اند حمام حار قبل از تنقیه باعث زیادتی رمد است و کسیکه مستعد رمد باشد آنرا نیز حمام و شراب و تکمید منع است و در ابتدا

قبل از تنقیه استعمال روادع نیز ممنوع است بلکه بعد استفراغ طبیخ در چشم حلبه چکانند بعد از شستن چشم چند مرتبه بجهت آنکه نفع این بجهت تحلیلی که دارد از سایر
ادویه عین بیشتر است و محذور که [illegible] گویند که چون در علت نفخت بهم رسد و وجع تسکین یابد و دموع کم گردد و اول فصد و مسهل بعمل آورده باشند مرض بعض انجام برند چند مرتبه متوالی بجهت
آنکه بقیه این مرض بدین تحلیل می یابد بعینه و در چشم رطوبت و ثقلی باقی ماند و در ورم حیض در چشم باشند و گاهی بعد تنقیه سعوطات سلقی و مانند آن و ادویه معطسه که بعض ماده از منخرین
اخراج نماید استعمال میکنند تا خوف جذب ماده دیگر بسوی چشم نباشد و ایضا گاهی غرغره بعمل می آرند الحاصل جمیع علاج رمد مثل علاج سایر اورام است از تنقیه بدن و استعمال
ادویه رادعه اولا و محلله ثانیا مگر این عضو بسبب شرافت و ذکاوت حس مستدعی فرط آهستگی است در استعمال ادویه قوی و بسیار وقت جایز نبود یعنی قمع و ردع یا تلطیف
و یا تحلیل و جلا منتهی میشود الم حس محدث خشونت نباشد و این حاصل نشود مگر آنکه قبض رادع معتدل و لذع محلل خفیف باشد بلکه اولی در این آنست که بعد ماده لذع بود
و مکسور العنف و اللذع باشد با اختلاط مثل سفیده بیضه و شیر زنان که بچکانند بر سنگی که شیاف را بران میسایند پس شیاف را با سفیده بیضه و شیر سوده در چشم بچکانند
و بقراط نیز در ابیذیمیا نوشته که در الم و ورم چشم بعد فصد یا اسهال یا هر دو اکتحال نمایند با ادویه که در آنها لذع نباشد و طبری و مهران گویند که طریق معالجه بر اعتبار زمانه
ابتدا و تزید و انتها و انحطاط است پس در ابتدای او استفراغ ماده حسب امکان نمایند و استعمال ادویه قابضه که در آن تقویت عین و تقطیع رطوبات باشد و در تزید حفظ
مزاج و اختلاط ادویه که در آن اندک حرارتی باشد با ادویه قابضه و در انتها و انحطاط آنچه جالی و محلل صرف باشد بعمل آرند و در رمد چشم که طبیب اکتحال او بسیار دو سکن از آن
قادر ان نماید پس شیاف ابیض و اکتحال جالی و محلل است بعد از استعمال رادع و الا آنکه در نور چشم و تیره عین عارض شود و هرگاه این بطول انجامد مؤدی بسبل العین شود و ابیضاض نور گردد
و آنجا که بسبب قوی باشد پیش از فصد و مسهل ادویه موضعیه بکار نبرند و همچنین استعمال شیاف ابیض و سائر مفرزات قبل از تنقیه بدن در مرض منهی است چنانچه جالینوس
در میامر گفته بجهت آنکه مانع تحلیل و ممدد طبقات است و موجب وجع شدید و لباس است که بسبب شدت امتلا باعث انشقاق طبقات و قرحه تاکل آنها میگردد
و لهذا شیخ الرئیس میفرماید که اگر ممکن باشد در استعمال شیافات تا سه روز تاخیر کنند و در آن مدت بتدبیر استفراغات و جذب مواد بسوی اطراف و غیر آن اقتصار ورزند
و بعد از آن اگر چیزی از شیافات استعمال کنند باکی نیست و بیشتر باین اشیا بغیر علاج دیگر رمد زائل گردد و کذلک در ابتدای رمد آب سرد بچشم رسانیدن ممنوع است
و استعمال توتیا قبل از فصد و استفراغ نیز مضر است و در وقتیکه در آن انزروت باشد نیز در ابتدا بکار نبرند گاهی در رمد وجع شدید بجهت لذع خلط حاد منصب بسوی
چشم میباشد یا بجهت استعداد چشم از امتلای ماده رطبه یا ریح بخاری حادث میشود و علاج لذع آنکه بید در تبرید و تلطیف است و سفیده بیضه مرغ در چشم بچکانند و علاج تمدد از ریاح که
چشم و تحلیل و انقلاب ماده ممدوده بجانب مخالف بحجامت و دلک و تنقیه ازان و گاهی در رمد مغرزات و معدلات مواد حاره استعمال میکنند و شیر زنان از انجاست لیکن باید که
او در چشم زمانی طویل نگذارند بلکه هر زمان تجدید آن کنند و به پنبه نرم بملایمت پاک کنند و ایضا مجموع آن سفیده بیضه مرغ است و کذلک لعاب اسپغول و بهدانه که در جمیع آنها
انضاج است و در بین تجدید یا هر وقت واجب نیست بلکه اگر ساعتها بدارند مضرت نکند و سفیده بیضه از شیر انفع است و اگرچه شیر جالی تر و منضج و مسکن است بجهت آنکه سفیده
بیضه با وجود تلیین و تسکین و تغریه [illegible] و سطح عین و مسد مسام نیست و سبب لزوجتی که دارد در عین بطول اقامت میکند در چشم و اگر بجای او لعاب طبیخ حلبه نمایند با وجود
تحلیل و انضاج او جامع تلیین و تسکین وجع است و روغن گل ازین قبیل است تا روغن از زوال چشم استعمال کنند [illegible] که دو آن مستعمل در چشم خصوصا
در رمد حیان باشد که در آن خشونت بود و یعنی سیال باشد چه در وی [illegible] کیفیت ادویه [illegible] مثل تلخ یا ترش یا تیز نباشد و باید که
خوب سابیده [illegible] تا خشونت او برطرف گردد و اگر ممکن بود [illegible] اولی است و ایضا میل بچشم رسانند و در بکار برند [illegible] استعمال نکنند هرگاه در شدید باشد
ضربان [illegible] که در تنقیه [illegible] نمایند از جهت [illegible] در آن که غسل او [illegible] بیضه مرغ بکار برند [illegible] چشم مالند حتی المقدور و اگر احتیاج
بمس افتد [illegible] نمایند تا چشم [illegible] بالجمله [illegible] بیشتر [illegible] جرک [illegible] وجع و جلای چشم [illegible] ادویه [illegible] حاصل شود و
در از هی [illegible] نوشته که هرگاه [illegible] بسیار باشد [illegible] نرم [illegible] آب [illegible] و بملایمت چرک را از آن پاک کنند و اگر آب [illegible] باشد بهتر است و
در چشم [illegible] باشد [illegible] گذاشته [illegible] که اگر چرک بسیار و وجع شدید [illegible] اندک زمانی برگردانند چرک [illegible] پاک نمایند و در آن
شیر دختران بچکانند [illegible] تا جمیع چرک برآید بجهت آنکه بیشتر وجع رمد بسبب چرک میان [illegible] چشم میباشد چون [illegible] مرض خارج شود در همان ساعت

وجع تسکین یابد و خواب آید و اگر تسکین حاصل نشود شیاف مسکن وجع متخذ از افیون و زعفران در چشم بچکانند و چون انحطاط یافت بحمام برند و واجب است که در
ابتدا اکتفا بادویه قوی و قابض شدید باستعمال نکنند که طبقه کثیف شود و مانع تحلیل و موجب عظم وجع گردد خصوصاً وقتیکه درد شدید باشد و دوای ضعیف القبض نیز
اندر ابتدا در منع ماده کفایت نکند و به تکثیف طبقه ظاهر ضرر کند و دران ماده منتشر شود پس هرگاه چیزی ازین مضرتها اتفاق افتد بدوام تکمید از آب گرم
تدارک او نمایند و اقتصار بر شیاف ابیض محلول بآب اکلیل الملک نیکوست و قوی تر ازان با وجود امتلای راس گاهی ضرر رساند و اما از محللات نیز در اول
اجتناب شدید نمایند و گاهی بعد استعمال مقبضات خصوصاً وقتیکه با وی مخدرات مخلوط باشند به تقطیر ماء العسل و ماء الهندبا در چشم بجهت دفع مضرت آن احتیاج
افتد و اگر ازین هیجان مرض ظاهر گردد برای تدارک او چیزی مسهل در ان تکثیف نباشد اضافه کنند و گاهی شدت وجع باستعمال مخدرات مثل عصاره لفاح
و کاهو و خشخاش و قدری از سماق محتاج میگرداند لیکن تا ممکن بود ترک او اولی است و اگر چیزی ازان بضرورت استعمال نمایند قدر ضرورت نه زیاده
باحتیاط تمام بکار برند و حتی الامکان بر سفیده بیضه ممزوج بآب مطبوخ خشخاش اقتصار ورزند و گاهی بآن قدری حلبه اضافه میکنند تا که در تسکین وجع از جهت
تحلیل اعانت کند و ایضاً آفت مخدرات زائل سازد و اما اگر ماده رقیق اکال باشد باستعمال افیون و دیگر مخدرات باکی نیست بلکه شفای او ست و عقب او در نشود و
اگرچه طبیب اعتقاد دارد که مخدر از جهت مضرت او به بصر مکروه است لیکن افیون در اوجاع اکاله عمده شفای عاجل ست جالینوس در حیلة البرء گفته که مخدرات
مسکن اوجاع عین اند اما سبب ضعف بصر اند و شیاف فیلونی مسکن وجع چشم است ولیکن خوفناک است که بعد ازان ضعف بصر بهم رسد پس باید که جهت تدارک آن
بعد از استعمال شیاف مذکور استعمال نمایند و بهترین آن شیاف وارجنی ست و گویند که خوردن مخدرات اولی ست از ایراد او بر چشم و مسهلات و که دران تریاقیت باشد
مثل زعفران و سنبل و جند بیدستر و مشک و جدوار استعمال نمایند تا کسر غائله آن گردد و در تقطیر او افراط نکنند لما قلنا انفا و شیاف وردی جهت وجع صعب ابر الساعة است
والقول جالینوس مرارا و در رمد شدید بعد فصد و مسهل و تقلیل غذا قرص معمول از افیون و بزر البنج و زعفران هم قدر باقلا بدهند یا شربت خشخاش یا افیون تنها
بقدر نخود که خواب آرد و مرض صحت یابد این رد آنچنان مکروه نیست که در قولنج و گاهی رادعات بر پیشانی طلا میکنند خصوصاً هرگاه طریق انصباب نزله
حجاب خارج باشد لیکن رادع شدید الردع نباشد که بسبب شدت تکثیف و احتباس ماده باعث ازدیاد وجع گردد بلکه رادع ناریکو مثل پوست خربزه قثائی است
خاصه خربزه زرد و شیرین و مثل شیاف ماميثا و مثل فیلزهرج و صبر و تخم گل و زعفران و انزروت و از آبها مثل آب عنب الثعلب و آب عصی الراعی باشند و کزمازک برگ عوسج
و طلای پست جو و عنب الثعلب بهی نافع است اما اگر ماده شدت احمرت الرقت باشد لطوخات شدید القبض مثل مازو و گلنار و سماق استعمال نمایند که تضمید آنها بر
مجاری نوازل برای تسدید آن تاثیر عظیم دارد و این وقتی ست که ماده حار باشد و تقویت اجفان از تبرید آنها بعصاره ورد و عصاره برگ بارتنگ و عصاره برگ بید نمایند
و ایضاً ضماد برگ گل از مرکبات ضماد صندل و خولان و زرد ورد هر واحد یکجزو و زعفران نیم جزو ست و چون انفذ ماده از سماق تا به سنبل و گلسرخ و اقاقیا آب کشنیز
اندکی زعفران بر پیشانی ضماد نمایند و ایضاً شیاف ماميثا حضض صبر انزروت زرد ورد و مساوی زعفران نصف جزو و ایضاً آرد عدس و پوست جو بگلاب یا آب آس
و بزر قطونا سرشته ضماد کنند و آبیکه دران گل سرخ و آس و برگ بید و نیلوفر عدس پخته باشند روی بشویند و از شستن آب سرد منع کنند که آن تکثیف نمود و حبس ابخره
نماید و اگر ماده نازله بچشم بسیار گرم نباشد غبار آسیا و مرو کندر با سفیده بیضه مرغ ضماد کنند و اگر ماده بارد بود دوائی که مجفف و قابض و مقوی عضو و مسخن باشد
مثل لطوخ سنبل و گوگرد و بورق بر جبهه و جفن لعوق آس ناردیا کبریت و زرفت و فلونیا و تریاق کبیر باشد آن بر چشم ضماد نمایند چنانچه مامور به در کتاب تمام و کمال نموده
و هرگاه علت مزمن گردد فصد ماقین و شریان پس گوش نمایند و هرگاه ماده مستفرغ گردد و درد لغایت سخت نباشد باکی گرد و آن هنگام شیاف [illegible]
سائیده در چشم قطور کنند پس بعید نیست که در یک روز مرض صحت یابد و لیکن آن روز در حمام داخل کنند و نیز برای تحلیل بقیه ماده شیافات محلله مثل شیاف سنبل بکار برد
و بعض اوقات طول مرض شیافی که دران مس سوخته و زاج محرق باشد استعمال کنند و گاهی اکتحال بصبر تنها [illegible] کنند و سعوط بشیر و روغن بادام و دشار الحمار محلل بقایای رمد است
مطلقاً و ایضاً چون رمد بطول انجامد بدن نقی و خالی از فضول باشد باید دانست که ماده از عضو دیگر مثل سر و سوی آن منصب میگردد پس باید که متوجه معالجه سر
گردند از فصد حجامت و مسهل و غیره و بعد ازان حمام بآب شیرین معتدل نمایند و اگر فائده نه بخشد ضماد قابضه استعمال کنند و اگر این نیز فائده نکند قطع و داغ [illegible] قین

ہر واحد یک ٹانک افیون دو سرخ مرچ سیاہ چہار عدد نیلہ تھوتھہ یک سرخ باریک سائیدہ در پوٹلی بستہ در آب پوست خشخاش تر کردہ بر چشم بگردانند و در
خیر التجارب است کہ پوست خشخاش پھٹکری لودھ برگ سرس مغز گھیکوار از ہر یک دو درم کوفتہ در پوٹلی بستہ در آب کوکنار ہر روز پوٹلی نو بعمل آرند و اگر ناکتہ آب حل کنند و
یک نان نگہدارند تا آنکہ تہ نشین شود و بعدہ لودھ پھٹکری بقدر ہفت ماشہ در آب مذکور بسایند و در پوٹلی بستہ در ہمان آب بدارند و زمان زمان گرد چشم پوٹلی را بگردانند برای رمد
مفید بود و ہمچنین رسوت یکماشہ افیون زعفران ہر واحد یک سرخ پوست ہلیلہ کابلی ہفت ماشہ در آب حب بستہ وقت حاجت بآب سائیدہ بالای چشم نیز رافع درد چشم
واگر دیودار و اربلدر اکوفتہ نخیتہ در شیر زنان یا گوسفند انداختہ بر آتش گذارند چون بجوشد کف آنرا گرفتہ در چشم کشند نافع بود و گویند کہ این دوا برمد دموی و صفراوی
مخصوص است و بلغمی و سوداوی و ریحی را نیز نافع لیکن در دموی بعد فصد و تلیین بکار برند و در صفراوی تلیین فقط نمایند و تلیین بطبیخ ہلیلہ و کشمش و مغز فلوس
مناسب و خوردن کشنیز خشک با نبات وقت خواب نافع لیکن نزد حقیر استعمال چنین ادویہ حادہ در رمد صفراوی مناسب نیست و چھنڈن زیرہ سفید لودھ پھٹکری
زرد چوب گل ارمنی ہلیلہ سیاہ پوست ہلیلہ زرد انزروت ہر یک سہ ماشہ زعفران افیون خالص ہر یک یکماشہ قرنفل دو عدد عنب الثعلب چہار ماشہ صندل سرخ
دو ماشہ کوفتہ نخیتہ بآب عنب الثعلب سبز حب نمودہ نگہدارند و بآب مذکور سائیدہ ضماد نمایند کہ نافع درد چشم و ورم است حار باشد خواہ بارد و کذا کشتہ ہلیلہ افیون ہر واحد
یک ماشہ لودھ پھٹکری ہر یک دو ماشہ کوفتہ نخیتہ بآب حل کردہ بر چشم طلا نمودن در ہر قسم رمد معمول مولف تقائی است و گویند کہ اگر ہلیلہ بلیلہ آملہ ہر یک یک جزو اصل السوس
چہار جزو چشمیزج پنج جزو کوفتہ در آب برگ تمر ہندی سائیدہ شیاف سازند و در سایہ خشک کردہ بآب خالص حل کردہ در چشم چکانند در ہر قسم رمد تسکین درد فی الفور نماید

ذکر ادویہ مسکن وجع رمد

ضماد مخ گوسفند کہ مجرب ابن ماجہ است و کذا زردی بیضہ و روغن گل و زعفران کہ مجرب سویدی است و در نسخہ ارسطو شیر زنان نیز داخل است و کذا انیسون بمیفتج نخیتہ و کذا
گل سرخ خشک در شراب نخیتہ و کذا اسفرجل مشوی مدقوق و کذا اسکنجبار بآب وسہ بار در گلاب شستہ و کذا حلبہ و خشخاش بآب یا گلاب سائیدہ و کذا لعاب حلبہ و کذا تخم بادروج
بشراب و کذا عدس و سفرجل بریان و روغن گل و کذا عصارہ برگ بیروج بسویق شعیر و کذا نشاستہ در سفیدی بیضہ و آرد جو و شیر دختر حل کردہ و کذا سیب شیرین مشوی
سائیدہ و کذا اکلیل بگلاب و کذا زعفران اکلیل الملک آب کشنیز سبز زردی بیضہ آب طبیخ خشخاش بالعصارہ نیج یا بآب طبیخ آس سرشتہ و کذا آب کاسنی و آب خرفہ
و آب بہ و آرد جو و اگر وجع شدید باشد آب عنب الثعلب اضافہ کنند و کذا روغن گل و برگ کاسنی سودہ و آرد جو و زردہ بیضہ حل کردہ و کذا زاج بحری سودہ
بعصیر نخیتہ بمسکہ مغسول آمیختہ و بر آتش نخیتہ شے کہ منعقد گردد و کذا احما زردی بیضہ مسلوق بروغن گل زعفران حل کردہ و کذا شراب کہنہ بسویق جو و کذا برگ بنفشہ سبز
سودہ بروغن گل و شیر دختران آمیختہ و کذا فوفل و مرو زعفران بمساوی در زردی بیضہ و روغن گل آمیختہ بصوف مرغزی یا پنبہ آلودہ و کذا کحل مطبوخ بشراب کہ
مسکن ضربان و محلل ورم و نافع رمد صعب است و کذا برنج تخم خشخاش پوست خشخاش مساوی سائیدہ و آرد جو سہ جزو آمیختہ و کذا آرد جو و اکلیل الملک گل بابونہ کشنیز
در رمد صعب و شدت الم و کذا نان تازہ بی نمک بمیفتج آمیختہ و کذا زردی بیضہ خام یا قدری نخیتہ و کذا سویق شعیر و برگ بنفشہ سبز و کذا اشاق منج مغسول و کذا گل سرخ
خشک مطبوخ کہ مجرب سویدی است و کذا وضع قطعہ ریہ حمل بر چشم و کذا بزر قطونا در آب عنب الثعلب و روغن گل و کذا حلبہ و برگ خشخاش و عصارہ حی العالم کہ
عجیب است و کذا موم سفید یک درم بروغن گل شش درم بر آتش نرم گداختہ وقت اشتداد وجع و کذا نزد ضربان شدید گل سرخ خشک بطبیخ اکلیل الملک و بعدہ استعمال
ذرور صفر و کذا زردی بیضہ و اکلیل الملک و کذا زردی بیضہ و عقید عنب و کذا انار شیرین مع شحم سائیدہ بشراب حلو نخیتہ و کذا اکلیل الملک برگ کشنیز سبز زردی بیضہ
روغن گل و نان گندم منقوع در رب عنب جملہ آمیختہ و کذا عصارہ اکلیل الملک بزردی بیضہ و کذا غبار آسیا بہ جہت کذا آب عنب و زردی بیضہ مسلوق و کذا بمیفتج و اکلیل الملک
و زعفران بقدر کرسنہ و افیون مخلوط کردہ و کذا زعفران و گل سرخ و زردی بیضہ و کذا آرد گندم برب عنب مطبوخ و کذا خولان بگلاب و قطور سفیدی بیضہ در
چشم در ابتدای رمد مبرد و مغری و مسکن الم و حرارت و حرقت و مزیل خشونت است و کذا تقطیر او در حمام بعد نقای بدن بتنقیہ در حال تسکین وجع کند و مکرر بتجربہ رسیدہ و کذا
آب کشنیز سبز و شیر زنان و کذا افیون در شیر دختر بر سنگ سودہ و کذا نشاستہ در شیر دختران حل کردہ و کمادانفج در آب گرم تر کردہ مجرب و کذا گلنار و اکلیل الملک جوشانیدہ
بطبیخ آن استعمال بمعان کنند و کذا شیاف نشاستہ دو درم سفیداب زعفران صمغ عربی ہر واحد یک درم افیون نیم درم باریک سائیدہ در آب عنب الثعلب شیاف بستہ بقول جالینوس

مسکن وجع است وکذا شیاف داخلینی ذلطول جلیة الکحل الملک مطبوخ و غسل عین هم آب بابونه و تعلیق یک مگس زنده که در پارچه تنخلل [illegible] بندند بجوی بازو
بمانند بر بازو ویا گردن بیاویزند وکذا التعلیق چشم راست سرطان اگر رمد در چشم راست باشد و چشم چپ او اگر در چشم چپ باشد بر عضد ارمد وکذا التعلیق با سرطان بر چشم نیز مسکن وجع آن

ذکر ادویه مانع رمد

اگر گل منڈی یک عدد بلع کنند از اکثر امراض چشم خصوصاً از رمد تا یکسال در امان باشند و هرگاه چند حب از ان فرو برند سالها حسب عدد حبات مبلوعه امین شوند و به تجربه رسیده و از مجربات بعضی متاخرین است که اگر گلنار را از درخت او روز شنبه یا چهارشنبه قبل از طلوع آفتاب بدهن قطع کرده بلع نمایند بدون مس کردن آن بدست یکسال و بقولی هفت سال از درد چشم و رمد امان یابند و از جالینوس منقول است که اگر گلنار را که بقدر حب الآس باشد هفت عدد ناهار بلع کنند تا سالی از رمد در امان باشند وکذا التعلیق ذباب در خرقه بسته بر بازو و سویدی نوشته که اگر بیخ عصی الراعی در نقصان ماه قلع کنند و انسان آنرا با خود دارد دران سال او را رمد عارض نشود و مجرب من است و رازی گوید که یک خشخاش بلع نماید دران سال از رمد در امان باشد

علاج رمد حار دموی وصفراوی وحمرت عین

از لعاب بهدانه شیرهٔ عناب شیرهٔ مغز تخم تربوز شربت نیلوفر تبرید نمایند و صندل گل ارمنی رسوت عنب الثعلب اقاقیا مساوی در آب کشنیز سبز بسایند و گرد اگرد چشم ضماد کنند و پارچهٔ [illegible] مدام بالای چشم دارند و طلای [illegible] معمول حسب رمد و در آخر ترکیب سرخ نیز معمول است و شیاف ابیض با در شیر دختر یا شیر بز یا سفیدی بیضه حل کرده و یا قطور مسکن در چشم چکانند و گاهی در رمد حار شب اطریفل کشنیزی بخورانند و صباح لعاب بهدانه شیرهٔ [illegible] با شیرهٔ کشنیز خشک شربت بنفشه می نوشانند و شیاف مامیثا با آب کشنیز تازه سوده اندرون چشم بپاشند و ضماد و قطور حضض مسحوق بشیر دختر نیز در ابتدای رمد حار نافع است و اگر درد شدید بود و افیون اندکی هم ضم نمایند وکذلک طلا و قطور آب کشنیز سبز با شیر خر یا شیر زنان مسکن هر ضربان شدید خصوصاً در رمد حار است بقول جالینوس و بعضی لعاب بهدانه نیز می افزایند و اگر برگ کشنیز تر بمقدار وافر بگیرند و بدون کوفتن همچنین بر چشم نهاده بر فاده غیر محکم ببندند و روزی دو سه بار تجدید کنند در اوایل رمد نفع بسیار میکند و اندروت سفیدی بیضه یا شیر دختر یا شیر بز سوده بر چشم طلا کردن رمد گرم را نفع عجیب دارد و ضماد بنفشه تسکین لهیب چشم میکند و بر رمد حار نفع میرساند و اگر اسکرا در گلاب سه بار بگذارند و بر خرقه ضماد کرده بر چشم ورم نهند در رفع شدت درد نفع عجیب کند و نیز تازه تره گوشت تازه و زردهٔ بیضه هر یک ازین بروغن گل سرشته نافع رمد و مسکن درد است و ضماد آرد جو با سفیدی بیضه بر پیشانی منع سیلان مواد بچشم کند و همچنین ضماد برگ انگور با سویق شعیر و ضماد برگ کشنیز و ضماد برگ گل سرخ تازه هر واحد مانع نزول مواد بچشم است و ضماد برگ کاسنی وکذا خیار خسک تر فقط یا با آرد جو مجرب و مسکن عجیب است و اگر ازین تدبیر فایده نشود فصد سر رو از جانب چشم مریض یا چشم شدید الالم گیرند و اگر ممکن نبود حجامت ساقین نمایند پس او در پیش گوش نقره کردن هفت هفت عدد بچسپانند و روز دوم نیز چنین کنند و اگر احتیاج تنقیه شود نضج ماده از منضج صفرا نموده از مسهل صفرا تنقیه کنند و حب هلیله خورند و در صورتیکه ماده مرکب باشد و مزاج مریض گرم نباشد در مسهل سنامکی یک توله و ترنجبین هفت ماشه داخل کنند و عوض حب مذکور تنقیه از حب ایارج هم مضایقه ندارد و استعمال حب [illegible] حب بنفشه نیز نافع بود **وایضاً** در رمد دموی بعد فصد سر رو شربت بنفشه چهار توله در عرق مکوه و بید ساده و نیلوفر هر یک پنج توله داخل کرده و قطور شیاف ابیض در شیر دختران حل کرده و طلای شیاف مامیثا در آب مکوه و کشنیز سبز و یا در شیر بز و یا زنان برگرد چشم و صندلین و پیشانی و روز سوم یا چهارم فصد رگ پیشانی و یا ماقین و روز پنجم تلیین طبع به مطبوخ فواکه حلوای خانی حب بنفشه با اضافه خیار شنبر و شربت ورد و سکنجبین ساده و روغن بادام و روز دیگر تبرید [illegible] و بصورت بقای سرخی خورانیدن حب ایارج و [illegible] تعدیل مزاج [illegible] اطریفل کشنیزی نافع است و در صفراوی [illegible] توله یا شربت نیلوفر چهار توله و یا آب انار [illegible] هفت توله شربت ورد مکرر [illegible] توله [illegible] تنقیه [illegible] هلیله و یا [illegible] نیم توله بود و با اضافه خیار شنبر و ترنجبین هر یک هفت توله و شربت آلو مسهل چهار توله و روغن بادام هفت ماشه و تمر هندی [illegible] هر یک نه ماشه لعاب بهدانه و ریشه خطمی هر یک سه ماشه در عرق نیلوفر و کاسنی و بید ساده هر یک پنج توله بر آورده شربت نیلوفر چهار توله [illegible] قطور شیاف ورد [illegible] و طلای حضض سه ماشه در آب [illegible] مفید بود و [illegible]

در هر دو برای تحلیل بقیه ماده اطریفل کشنیزی با عرق شاهتره استعمال کنند و هر شب استعمال معجون بنفشه به گلقند خصوصاً هرگاه چرک کثیر باشد نافع است و برای
تسکین شدت درد خوردن گل بابونه دو ماشه با اطریفل کشنیزی دو تولہ هر شب معمول استاد مرحوم است و کمادلودھ پٹھانی پیده گرم نیز در تسکین درد مجرب است
و در ورم بعض با ذرور چشم یا شیاف منجح یا شیاف بر یو ما یا شیاف جالب النوم یا شیاف شب یمانی که به آب انار پسیار زند بعمل آرند و بعد تنقیه اکتحال انزروت مربی
ده جزو نشاسته نبات سفید هر واحد سه جزو شیرج یک جزو یا ربک سوده برای [illegible] است و گل ارمنی عصاره مامیثا ابرش و رسوت چندن صندل سرخ حضض مکی اقاقیا
عنب الثعلب تخم خطمی صمغ عربی فوفل افیون صبر زعفران کوفته بیخته به آب کشنیز یا لعاب اسبغول یا سفیدی بیضه ضماد نمایند و هرگاه بشویند از آبی که در ان کوکنار
و برگ سیب جوشانیده باشد بشویند و حب سرخ یا حب سبز طلا کنند و ایضاً و در رمد حار صندل سفید مامیثا حضض گل بنفشه فوفل هر واحد سه ماشه زیره زعفران
یا نیم ضماد نمایند که بدون تنقیه در یک روز تسکین درد نماید و یا تخم کاهو مقشر گل بنفشه صندل سرخ و سفید به آب لیموی کاغذی که قوی تر از آنست و یا گل ارمنی سه ماشه
به آب کشنیز سبز و یا سفیدی بیضه یکید نشاسته سه ماشه و یا افیون شب یمانی بریان هر یک دو ماشه در آب لیمو حل کرده ضماد کنند و اگر پھٹکری یک ماشه افیون
بقدر نخود در آب برگ تمر هندی بقدر ده و فلوس سائیده بر آتش نهند تا غلیظ شود در چشم ضماد نمایند بر آورد و سرخی مفید بود و یا شیاف مامیثا گل سرخ [illegible]
صندل سرخ فوفل زعفران مساوی حب ساخته و در سایه خشک کرده به آب کشنیز یا کاسنی یا گلاب یا آب حل کرده بر پیشانی و پشت چشم ضماد نموده باشند که
در ابتدا اسود دارد و یا رسوت یک ماشه افیون زعفران هر یک یک سرخ پوست هلیله کابلی هفت ماشه سائیده حب بسته وقت حاجت به آب سائیده بالای چشم
ضماد کنند و اگر گیرو چهار جزو افیون یک جزو حضض هلیله سیاه زرد چوبه هر یک دو جزو زنجبیل صمغ عربی هر یک نیم جزو سائیده حب بسته به آب نقوع کوکنار
سائیده حوالی چشم طلا کنند برای تحلیل ماده رمد و سرخی چشم مفید و ضماد زرده تخم مرغ آرد جو گل بنفشه گل بابونه آخر رمد مفید است و پوست هلیله زرد و پوست
بلیله آمله حضض گیرو برگ تمر هندی افیون شب یمانی بریان زیره سفید هر یک قدری در پارچه بسته بگلاب تر کرده بر چشم بگردانند که برای رمد حار نافع است
و اگر پھٹکری بریان لودھ پٹھانی هر واحد یک ماشه افیون نیم ماشه برگ تمر هندی چهار ماشه همه را کوفته در پارچه پوٹلی بسته به آب تر کرده زمان زمان بر چشم
بگردانند برای رمد بی نظیر و معمول است و ضماد شب یمانی بریان شش ماشه لودھ پٹھانی پوست هلیله کابلی هر یک دو ماشه گیرو افیون زعفران هر واحد یک ماشه [illegible]
مسی با دسته مسی به آب انار ترش سائیده حب بسته استعمال کردن برای درد و سرخی نافع است و کذا ضماد آرد جو ده درم باقلا پنج درم اقاقیا یک درم سفیده تخم مرغ
یک عدد به آب کشنیز تازه و آب کاسنی آمیخته نافع ورم و درد چشم است و رسوت و پوست کوکنار و پوست هلیله زرد و پھٹکری سفید کاشغری به آب تمر هندی در ظرف آهنی
سوده بعد فصد سر رو و حجامت قفا ضماد کردن نیز مفید است و ضماد پھٹکری بریان هفت ماشه مرداسنگ سه نیم ماشه بعرق لیمو و آرد [illegible] آهنی با دسته آهنی حل کرده
برای درد چشم از مجربات است و کذا ضماد پٹھانی لودھ پھٹکری هر یک دو ماشه افیون گیرو هر یک یک ماشه مفید و ایضاً برای [illegible] پوست هلیله زرد پھٹکری رسوت
مرداسنگ پوست خشخاش به آب سوده گرد چشم ضماد نمایند و گاهی گیرو افیون زعفران عوض پوست خشخاش داخل کرده عمل می آید و یا گیرو رسوت صندل سرخ
به آب عنب الثعلب و روغن گل دور چشم ضماد کنند و یا رسوت پھٹکری بریان افیون هر یک ماشه به آب [illegible] حب ساخته در آب [illegible] سائیده اندک گرم نموده بر چشم طلا کنند و اگر
لودھ پٹھانی آمله در روغن گاو بریان نموده به آب سرد سائیده گرد چشم طلا کنند برای درد چشم مجرب است آنانکه در چشم زرد و ضماد هلیله سیاه کافور شب یمانی رسوت به آب
برگ عنب الثعلب سبز در رمد مجرب و طلای پوست هلیله زرد گیرو رسوت هلیله زنگی نیز مفید در ورم چشم است و اگر تمر هندی تخم دور کرده در آب تر نموده مالیده صاف
کرده افیون بقدر سه سرخ و پھٹکری پنج سرخ در ان آب انداخته در ظرف آهنی نیز [illegible] غلیظ کرده و بر پشت چشم طلا کرده باشند نیز نافع رمد است و اگر تمر هندی
نباشد آب برگ او یکی نیز و برگ بانسه سائیده ضماد کنند و کذا برگ انار سوده و کذا برگ کوهی سائیده بر چشم سه روز بستن برای رمد سود مند است و کذا برگ پنبه
در روغن جوشانیده و سائیده بر پشت چشم بستن و کذا لودھ شش درم پوست هلیله زرد دو درم به آب برگ انار سائیده پنبه آلوده وقت شب بر پشت چشم
سه روز نهادن مفید و بقدر چهار تولہ برگ حنا بدون آب سائیده قرص بسته بر مقعد بستن و بعد یک پاس دور نمودن در ازاله رمد از مجربات مشهوره است
و اگر صبر شیاف مامیثا حضض مکی زعفران افیون اقاقیا گل ارمنی صندل سرخ مساوی به آب عنب الثعلب یا گلاب طلا کنند در رمد و درد [illegible] معمول

و مغز بادام و مزورۂ کدو و آلو بالو نافع است و لیکن بسیار ترش نباشد و نه بسیار شیرین و فالوده جو مقشر و بالجمله اشربه و اغذیه ایشان بمراعات تلیین طبع و ترطیب و تسکین
باشد و تقلیل و تلطیف غذا واجب بود و اجتناب از جمیع لحوم و البان و ماهی و چیزهای شور مثل مری و کامخ و قدید و همچنین از تیون و تفتیح نمایند و قدری کشنیز خشک برای
منع بخار در طعام داخل کنند و ابن الیسوع گوید که چون رمد صفراوی باشد فصد کنند و استفراغ بمطبوخ فواکه نمایند و در چشم ذرور و مرهم اسفیداج بضیه حل کرده چکانند و
بعد دو ساعت چشم را بگلاب بشویند و مامیثا و زعفران و خولان در آب کشنیز سبز سرشته بر پلک ضماد سازند و مخفی نماند که در سرخی چشم که بجهت رمد باشد بقول شیخ بعد استفراغ
بفصد و مسهلات و حقنها ضماد از پوست انار مطبوخ بزرکال و سحوق ماء البنفسج یا عسل نمایند و تکمید او با بنفسج حار مدام کنند و تضمید با آرد کرسنه یا گندم مطبوخ
بشراب عسل یا ضماد با اصل السوس مدقوق نفع میکند و چشم مدام بشیر بشویند و تبرید و ترطیب او مدام نمایند لیکن اقتصار بر تبرید خطی و مبلدست و جالینوس در میامر
خود گفته که علاج حمرت چشم مبادرت باخراج خون است و بعد ازان استفراغ و تلطیف غذا و آشامیدن مبردات و تبرید رمد حار نمایند و آن در قول او در ذیل
اقوال حکما مسطور گردد و بولس گفته سزاوار است در حمرت در ابتدا استفراغ بحقنه پس تلیین طبیعت بتلیین معتدل بعد ازان تکمید و وضع بنفسج و تضمید با آرد کرسنه و غیره
که مسطور شده و اگر دران تاکل هم رسد عدس با عسل یا با آب سفرجل مطبوخ ضماد نمایند یا برگ زیتون بشراب پخته ضماد کنند و آنچه معمول مولف است اگر سرخی و آب جاری بود
اطریفل همراه عرق شاهتره و یا عرق نیلوفر عرق گاوزبان عرق عنب الثعلب شربت بنفشه بخورند و رسوت دو ماشه افیون صمغ عربی هر واحد یکماشه زعفران
چهار سرخ پھٹکری لودھ پٹھانی اقاقیا انزروت پاؤ هر یک ماشه در آب کوکنار گرد چشم ضماد نمایند و اگر اصل السوس مقشر قدری بآب سایند و پنبه بدان آلوده بر پلک
بدارند سرخی چشم دور کند و قطور آب مغز گھیکوار وقت خواب در چشم نیز رافع سرخی است و چوب درخت گز از بالا خراشیده سایند و حوالی چشم در روزی دو بار طلا کردن
برای سرخی چشم عجیب الاثر است و برود کافوری نیز حمرت و حرارت چشم را مفید است و اگر پھٹکری زرد چوب لودھ پٹھانی هر یک نیم توله قرنفل یک عدد
ششیرۂ تمر هندی که زرگران دران زر و نقره صاف مینمایند و می مالند قدری که ادویه دران سرشته شود و ادویه کوفته بیخته دران آمیز نموده در پارچه پوٹلی بندند
و در قدری آب بدارند و دو سه قطره در چشم چکانند و ساعت بساعت بر چشم بگردانند تحقیق آب گرم از چشم خواهد برآمد آمدن و همان که عقب آن شفا است
و سرخی چشم و درد آنرا در یکپاس دفع کند و پوٹلی پھٹکری و افیون و مغز گھیکوار که در علاج کلی رمد گذشت نیز برای رفع سرخی چشم معمول و مجرب است و ایضاً
برای رفع سرخی زنجبیل صندل سرخ زر کچور هلیله زرد مساوی کوفته در گلاب سائیده بالای چشم طلا نمایند و چشم بکشایند تا قدری در چشم رود
و آب سوزان خارج شود و نیز مشمش گرته چشم بپوشند و بکشایند باز خواب کنند مجرب است و اگر برگ عنب الثعلب سوخته بزر کشوث سوخته مروارید ناسفته
مقناطیس سوده فسول ریگی که زرگران جلای نقره با وسیله کنند مساوی نوره سازند جهت رفع حمرت چشم در مدو جلای آثار طرفه مجرب نوشته و شیاف عنا و شیاف دیگر
که دران زبد البحر است مفید و اگر هلیله زنگی نهایت خرد دو عدد و افیون خالص چهار سرخ گیرو دو سرخ قرنفل از طرفت کل نصف در آب چاه سائیده در ظرف نگهدارند و گرد
چشم طلا کرده باشند در دفع سرخی چشم و ضعف بصر نفع بخشد لیکن باید که چند روز مداومت نمایند و ایضاً برای سرخی چشم هلدی چهار ماشه سونٹھ دو ماشه موتھه
چهار ماشه پیج دو ماشه پاو بالا گوند ناگوری نمک سانبھر هر یک دو ماشه گل از هشت ماشه و اگر نباشد گیرو انداز نند همه را کھرل نموده گولی بسته نگهدارند وقت حاجت
بالای چشم ضماد نمایند و ضماد لودھ و پھٹکری هلیله زرد با آب سوده همین عمل کند و کذا لودھ و پھٹکری و افیون پوست خشخاش با آب سوده بگرم گرد چشم ضماد کردن
و همچنین برای سرخی که از انجره حار باشد و سرخی نزله نباشد ضماد رسوت پھٹکری مرداسنگ با آب تمر هندی و گلاب سوده نافع است و کذا ضماد پاو گیرو رسوت پھٹکری
هلیله زرد و قرنفل بگرم مفید و برای سرخی چشم و اشک روان هلیله سیاه هلیله زرد رسوت صمغ عربی هر یک ماشه کوکنار افیون هر یک دو ماشه در آب عنب الثعلب
دور چشم ضماد نمایند و کحل باست شاه رفیع الدین صاحب و استعمال معجون منڈی نیز سرخی چشم را نافع است و گاهی برای سرخی چشم که از نزله بود نیز حجامت قفا
اطریفل صغیر مفید بنهند و از کوکنار عدس کشنیز خشک کوفته بیخته اسفیدی بیضه مرغ سرشته از پیشانی تا رخساره دور چشم ضماد می نمایند و اگر سرخی چشم از نهادن برگ شیر
مقابل چشم برای محافظت گرمی آفتاب پیدا گردد سفیده کاشغری در شیر دختر حل کرده بچشم کشیدن و انبه هلدی بشیر نرسوده شقیقه چشم ضماد کردن و اطریفل
کشنیزی خوردن مفید شود و گاهی در سرخی چشم در دمع و خارش و معنی غلیظ لیتن برگ لیمو بروغن چرب کرده بر چشم فائده میکند پس هر گاه رمد تحلیل پذیرد و حمرت

باقی ماند نیز درد و بیضهٔ مرغ برشته مسحوق باندکی زعفران و روغن گل ضماد کنند که موجب زوال سرخی میشود و حجامت قفا بتو رنگ گفته ارجیانس گفته که سرخی ملتحمه
دلالت بر ورم دماغ یا الم دران یا بر ابتدای او مینماید ذکر ادویهٔ مفرده و مرکبهٔ نافع رمد حار چشم عصارهٔ مامیثا و خولان و زعفران و صمغ عربی و مامیران
مساوی شیاف ساخته بآب مطبوخ پوست خشخاش سائیده ضماد کردن مجرب سویدی است و کذا اکتحال انزروت سوده و بسفیدی بیضه سرشته بر چوب
طرفا چسپانیده و در تنور گذاشته تا خشک گردد و پس مثل غبار سائیده و نصف او شیشم و نصف او زعفران و نیز مثل انزروت نبات اضافه کرده در رمد صعب مجرب است و
و کذا برگ بنام و شیشم و انزروت در گلاب خوب جوشانیده و شیشم برآورده خشک کرده و نصف او نبات و ربع او سه دو احد از زعفران عصارهٔ مامیثا آمیخته مثل غبار
سائیده مجرب نوشته و کذا اکتحال آب دهن صائم مجرب گفته و ضماد حب الآس و شوکران یا اسپغول و کذا احاض برشت وده و کذا عصی الراعی و کذا برگ بنفشه سبز
و کذا حی العالم و کذا آرد جو بآب برگ خرفه و کذا آرد باقلا بسفیدی بیضه آمیخته و کذا آب برگ گل سرخ و کذا آب انار شیرین بریان و کذا آب گلنار خشک
کرده بر مس سوده و کذا ماهی بریان تنها سوده یا بنان خمیری سائیده و کذا آب کاهو با آرد جو و کذا اکلیل الملک تنها یا بزردی بیضه یا غبار آسیا یا خشخاش
یا کاسنی آمیخته و کذا اسفیداب ارزیز بسرکه و روغن گل آمیخته و کذا اسپغول مسلم در آب کشنیز سبز پخته و کذا برگ سرو لسبولی و کذا آب برگ بنفشه سبز یا اسپغول و کذا
گل بهی تر یا خشک و کذا طباشیر سوده بگلاب سرشته بر پیشانی و کذا آرد جو بآب عصی الراعی یا بآب برگ حنوط و شاخ نرم انگور مخلوط کرده یا بآب عنب الثعلب سرشته
و کذا تخم خشخاش و حلبه مساوی سوده بگلاب سرشته و کذا مامیثا و زعفران و خولان بآب کشنیز سبز سرشته و کذا زعفران و گل سرخ و اکتحال حی العالم و کذا دخان
قطران و کذا توتیا در آب برگ عوسج حل کرده و کذا آبنوس سوخته مغسول و کذا تخم کرفس بر درخت افتد و کذا اترشی ترنج در ابتدای رمد صفراوی و کذا العاب [illegible] و نبات سفید
و کذا شیاف ابیض در آب بارتنگ سوده و کذا انزروت مربی بشیر خر با نبات سفید و نشاسته و کذا اشادنج مغسول بشیر زنان و کذا افیون سوخته مغسول و کذا شیاف
مامیثا در رمد قدیم و حدیث و کذا عصارهٔ گل کدو و کذا چوب ساج سوخته در آب سرد کرده و مامیثا مساوی سائیده و کذا مس سوخته مرارت کثیر در گلاب یا آب شسته که
نفع عجیب دارد و قطور آب کشنیز سبز و شیر زنان هر دو برابر و کذا اسفیداب رصاص نسبت بار در آب شسته در ظرفی با گلاب تا ده روز در آفتاب گذارند و بر ظرف پارچه
بندند تا از غبار محفوظ ماند بعده با سفیدی بیضه آمیخته در چشم چکانیدن و کذا شبنم که بر نی افتاده باشد قبل طلوع آفتاب جمع کرده و کذا صمغ عربی در گلاب
حل کرده و کذا سماق در آب بارتنگ حل کرده و یا در گلاب خیسانیده در ابتدای رمد و کذا خولان در شیر دختران سوده و کذا شیاف ابیض با آب
عنب الثعلب حل کرده که بسرعت نفع عجیب بخشد و انکباب بر بخار زر ورد در آب جوشانیده و کذا بابونه بآب و سرکه پخته و در آخر رمد برای تحلیل بقایای
مواد و تسکین الم و شمیم صندل و گلاب و کافور و شرب دیاقوزا هر واحد نافع رمد حارست و ادویهٔ مسکن وجع در علاج کلی تمام مسطور شد و ادویهٔ مائل
الدمعه بسوی مواد در علاج رمد نزلی مذکور گردد حسب حاجت از آنجا اخذ نمایند اطریفل کشنیزی مقوی دماغ و معده و معمول در امراض سر و چشم و گوش
از انجره و نزله پوست هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ کابلی یا هلیلهٔ سیاه و پوست بلیله آمله مساوی کشنیز خشک مقشر برابر همه ادویه کوفته بیخته بروغن بادام یا روغن
گاو چرب کرده با سه چند شهد خالص بقوام آمیخته و بعد چهل روز [illegible] یک تا دو توله بخورند و اگر اجزای مذکوره را بطریق سفوف همراه نبات یا نمک
بخورند یا کوفته در آب شب تر کرده صبح صاف نموده و در فصل و مزاج حار با شربت مناسبه یا نبات بقدر دو توله استعمال کنند نفع با مراض مذکوره و رفع
قبض نماید نوع دیگر که در تقویت دماغ و رفع [illegible] پوست و منع انجرهٔ معده معمول پوست هلیلهٔ کابلی پوست هلیلهٔ زرد و پوست بلیله آمله منقی کشنیز مقشر
گل سرخ گاوزبان هر واحد یک درم [illegible] شیرین [illegible] تخم خشخاش سفید هر یک سه درم مغز بادام دو توله [illegible] سه چند ادویه اطریفل بادیان

یابد و دن آن و دو حصه از ان بگیرند و از نبات مصری و مامیران چینی یک یک حصه و همچون غبار بسایند و در رمد بعد از چند روز بچشم اندازند و اگر انزروت
مدبر در شیر خر بدل مامیران کنند شاید ذرور کافوری که حرارت چشم و رمد خفیف را دور سازد و صدفت سوخته مروارید ناسفته هر کدام دو درم نشاسته
یک درم کافور دانگی کوفته بیخته بکار برند ذرور ملکایا که در فتح و ابتدای رمد را نافع انزروت بشیر خر پرورده و نشاسته صمغ عربی نبات مساوی کوفته بیخته
استعمال نمایند ذرور که جهت درد چشم اطفال و رفع ثقل و صلابت اجفان آنها هموار معمول است انزروت سرخ یک جزو سنگ بصری و فیروج چاکسو شیر دیا جزء
ذرور بسازند و پلکها بر دم شفته پراگنند و بند کرده بالای چشم مالیده از نان گندم و روغن و شکر درست کرده گذاشته بر فاده بربندند و اگر گرمی غالب باشد و
تسکین زیاده مطلوب بود برگها و شاخهای نرم انار سائیده بجای مالیده بر چشم بندند شیاف ابیض جهت همه امراض حاده و تحلیل اورام و ردع آن
معمول نشاسته یک درم سفیده ارزیر صمغ عربی کتیرا هر یک سه درم بلعاب اسبغول یا سفیدی تخم مرغ شیاف سازند شیاف ابیض افیونی رمد گرم را نافع
بود و در وجع صعب را بنشاند سفیده هشت درم صمغ عربی پنج درم افیون کتیرا هر یک یک درم بسفیده تخم مرغ بسرشند و شیاف سازند شیاف ابیض
انزروتی ابتدای رمد را نافع بود سفیده ارزیر هشت درم انزروت مربا بشیر خر کتیرا هر یک چهار درم بسفیده تخم مرغ شیاف سازند شیاف ابیض
کافوری که رمد دموی و صفراوی را نفع کند و درد آن را بنشاند سفیداب مغسول شش درم انزروت مدبر بشیر خر سه درم کتیرا دو درم نشاسته پنج درم افیون
نیم درم کافور سه دانگ همه را کوفته بیخته بسفیده بیضه سرشته شیاف سازند و در سایه خشک نمایند و وقت حاجت در شیر دختر سوده استعمال کنند شیاف برلویا
رازی نوشته که در اکثر انواع رمد سود مند است چنانچه در اغلب احوال همان روز چشم را باصلاح می آرد اقاقیا مس سوخته مرمکی حضض هندی بدیست (?) بگیرند هر کدام یک جزو
زعفران ربع جزو کوفته بیخته بآب شیاف سازند و بسفیده تخم مرغ حل کرده استعمال نمایند شیاف سماق صغیر جهت رمد حرارت چشم و التهاب و حکه
و دمعه و جرب و سبل و ضمور حدقه و دق و التصاق پلک مجرب است سماق بیدانه ده جزو سفیداب یک جزو کتیرا نیم جزو کافور ربع جزو بدستور متعارف شیاف
سازند شیاف شب که رمد حار و دمعه و اکثر امراض چشم را نافع و مجرب بگیرند شب یمانی و در ظرف آهنی انداخته بر آتش گذارند که بریان شود و بالیده شده منعقد گردد
پس در همان حالت بر سر آتش آب انار ترش در همان ظرف این قدر اندازند که شب یمانی را بپوشد پس با آتش ملائم بجوشانند که خود بخود آب شود و هر گاه که آب
بتجارب آید و قابل حب بستن شود و زود تر بر آورده در ظرف چینی بگذارند و شیاف سازند و بآب سائیده در چشم کشند شیاف کافور جهت رمد گرم
مجرب است سفیده ارزیر سه درم کتیرا صمغ عربی هر یک چهار درم کافور نیم درم کوفته بیخته شیاف سازند شیاف علاءی [illegible]
بعد از تنقیه بکار آید جهت رمد و قروح چشم و گوش و مجرای حلیل چون با شیر دختر سائیده استعمال نمایند نافع باشد انزروت سفید سائیده با شیر
خمیر کرده بر آتش ملائم بریان نمایند پس دو مثقال از این انزروت مدبر بگیرند و صمغ عربی کتیرا هر واحد سه مثقال حضض مکی نشاسته سفیده کاشغری
هر واحد یک مثقال کوفته بیخته بلعاب اسبغول سرشته برابر جو شیاف سازند و وقت حاجت با شیر دختر یا شیر خر سوده بکار برند شیاف حنا
جهت رفع سرخی چشم آب حنا نیم پاو شب یمانی نه ماشه افیون سه ماشه هر سه ادویه در کرائی آهنی انداخته بر آتش نهاده بپزند و از دست [illegible]
حل سازند هر گاه غلیظ شود فرود آورده شیاف بسته بکار برند شیاف زبد البحر نافع رمد و دمعه و حکه و سرخی چشم زبد البحر کات (?)
سفید شب یمانی بریان پوست هلیله زرد سوخته افیون توتیا (?) مساوی با آب سائیده شیاف سازند در چشم کشند شیاف نارنج
که جهت منع نوازل و سرخی و رمد و جرب و حکه و دمعه و حفظ صحت چشم و امراض پلک مجرب توتیای کرمانی آب نارنج پرورده ده درم کتیرا

برشیانه انزروت گل سرخ صبر زرد حضض مکی هر یک یک درم سفیداب قلعی هلیله زرد مع خسته هر یک دو درم افیون ربع درم شیاف سازند شیاف
که جهت رمد مجرب رازی و عجیب النفع است دم الاخوین صبر اقاقیا ماميثا زعفران هر یک یک درم افیون صمغ عربی هر یک نیم درم کوفته بیخته بآب کاسنی خمیر
شیاف سازند و در هنگام حاجت بآب سوده اکتحال نمایند شیاف وردی صحوبت درد چشم را در حال نشاند گل سرخ پانزده درم زعفران هشت درم
افیون ده درم سنبل الطیب دو درم صمغ عربی یک درم بآب باران شیاف سازند شیاف جالب النوم جهت وجع شدید و جمیع اورام
نافع و از انصباب مواد قوی التجلب مانع ماميثا شش درم صمغ عربی سه درم انزروت مربی افیون مزاج سوخته هر یک دو درم بآب باران شیاف
سازند و به سفیدی بیضه بکار برند شیاف منجح تسکین درد در یک روز و تحلیل ورم در یک ساعت کند چند بود صبر افیون قاقیا سوخته هر یک
دو مثقال سنبل حضض هر واحد چهار مثقال اقلیمیا شش مثقال سفیداب ارزیز هشت مثقال مس سوخته مغسول چهارده مثقال اثمد
اقاقیا صمغ هر واحد چهل مثقال با یکدیگر و در ان گل سرخ جوشانیده باشند خمیر کرده شیاف سازند و به سفیدی بیضه استعمال کنند ضماد که وجع شدید
را نافع و معمول استادی مرحوم صندل سرخ شیاف ماميثا صبر فوفل صمغ عربی افیون اقاقیا مساوی بآب حسب الثعلب یا آب کشنیز
و قلیلی وجع و ضربان شدید تر بود یا طلح کوکنار یا آب کاهو سرشته بر پلک ضماد نمایند طلا که مجرب و برء الساعة نوشته شب یمانی سوخته با سدس
وزن آن سیماب سحق کرده و سکنگبین آمیخته بر پلک طلا کنند عصاره آمله که در رمد بعد چند روز معمول است خیلی سود دهند لیکن در ابتدای
رمد استعمال نباید کرد و از برای ضعف بصر و سوزش چشم در ابتدای نزول الماء و رفتن آب از چشم نیز نافع بگیرند آمله تازه و در هاون سنگین یا چوبین
بکوبند و آب آن را در پارچه صاف بفشارند و بر آتش ملائم بپزند و از چوب یا سیب حرکت دهند تا بقوام عسل غلیظ آید بعد از ان در ظرف چینی یا سبز نگاه دارند و
وقت حاجت قدری از ان بآب سوده در چشم کشند مغسول که در رمد حار و حکه و دمعه حار معمول است پوست هلیله زرد و پوست بلیله آمله هر سه
برابر نیم کوفته بقدر ده توله گرفته شب در آب تر کرده در هوا گذارند صبح از خواب برخاسته این آب را در کف گرفته چند دفع بر چشم زنند باز همین آب چشم
بشویند قطور که جمیع اقسام رمد را نافع است بهدانه چوبی مقشر تخم کشنیز هر یک بیست دانه حلبه پنج دانه انزروت سفید دو درم شکر نیم درم مامیران
دو دانگ کتیرا یک دانگ زعفران نیم دانگ در آب جوش دهند و در شیشه نهاده صبح و شام تقطیر سازند گیهره معمول از برای درد
چشم و رمد و دمعه بسیار مجرب لیموی کاغذی نیم آثار افیون خالص سه دام شب یمانی نیم پاؤ اول شب را در ظرف آهنی بریان کرده بعد از ان
افیون داخل نموده و آب لیمو قدری نیز داخل ساخته از دسته آهنی حل کنند تا مخلوط شود و آب لیمون فانی گردد بعد از ان همین دستور آب
لیمون داخل کرده باشند تا که بخوبی وجه مخلوط شود و جهالیته نگاه دارند وقت حاجت بآب ساییده اندکی گرم کرده گرداگرد چشم طلا نمایند و اندکی
در چشم چکانند کحل معمول حکیم علی اکبر خان جهت درد چشم و بقایای رمد و سبل انزروت سفید با شیر خر پرورده بر چوب گز چسپانیده به آتش ملائم
بریان نمایند پس بگیرند از ان شش ماشه و چاکسو در کیسه کرده بیاویزند در دیگ که در ان آب سرگین خر داخل کرده باشند و بجوشانند تا پوست
چاکسو نرم شود پس آن را بر آورده مقشر نمایند و بگیرند از مقشر آن و سفیده کاشغری مغسول و کف دریا هر یک سه ماشه رسوت چهار ماشه نبات سفید
یک توله همه را نرم صلایه نموده در چشم کشند کحل تشمیزج تالیف حکیم علوی خان جهت رمد مزمن و بیاض و سبل و حکه و امثال اینها را نافع بگیرند
تشمیزج مدبر بطریقیکه بالا مذکور شد مقشر کرده انزروت سفید مدبر هر یک دو مثقال سفیده قلعی شسته توتیای کرمانی مغسول مامیران چینی

اقلیمیای ذهبی حضض مکی هر یک یک مثقال کوفته بیخته مانند سرمه در چشم کشند و اگر خواسته باشند ازین شیاف ساخته وقت حاجت بالعاب حلبه سائیده
شب در چشم کشند کحل ملکایا یعنی کحل و مطلق چالی بود جهت آخر مرض صعب و اقسام رمد نافع است انزروت مربی بشیر خر ناشسته شکر سفید
هر یک پنج درم مغز تخم خشخاش یک درم کحل سازند گویند که بعد تنقیه بدن الیوم است کحل باهت شاه رفیع الدین صاحب جهت سرخی چشم از نوازل و محد
بصر و رافع رطوبت نافع است منقول از بیاض استاد مرحوم سرمه یک توله سیماب دو ماشه مامیران پنج ماشه سنگ بصری هفت ماشه سرمه توتیاست
باروتی پهٹکری بریان هر یک یک ماشه اول سرمه را آمیخته سیماب انداخته عقد نموده بسایند پس دیگر ادویه آمیخته قابل نموده بکار برند کحل که در جمیع
انواع رمد مجرب الحکما است انزروت را با سفیدی تخم مرغ سرشته بر چوب انگور آغشته در تنور بگذارند تا بپزد و سرخ شده رسیده باشد بر آرند تا خشک شود و بعد ازان
بر آورده با مثل آن شکر طبرزد و نصف آن هر یک از زعفران و خشخاش سائیده در چشم کشند و دیگر اکحال که اکثرها است در رمد نافع است و علاج ضعف
خواهد آمد معجون منڈی نافع امراض چشم و سرخی آن پوست هلیله زرد پوست بلیله پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله شیر خشک تا هر ده اصل السوس
هر واحد یک توله گل منڈی برابر همه ادویه قند سیاه سه چند جمله هلیلهات را به روغن چرب کرده بقند قوام بسرشتند خوراک دو توله اقوال حکما بقول
شیخ الرئیس تدبیر مشترک در رمد دموی و صفراوی فصد تنقیه و استفراغ است پس اگر خون غالب صفراوی باشد فصد صرف باشد باوجود فصد به طبیخ هلیله
استفراغ نمایند و اگر در ماده اندکی غلظت باشد تبرید به مسهل نمایند و ایضاً اگر دانند که ماده در حجب دماغ منتشر است تقویت مطبوخ با ایارج فیقرا
کنند و گاهی در چنین حالت بر نقوع صبر اقتصار نمایند و اگر خوف حرارت باشد در آب کاسنی یا آب بارتنگ نقوع کنند و واجب است که بعد تنقیه تمام
متوجه معالجه چشم گردند و دران ابتدا کنند به تضمید چشم و رد و به مبردات و دافع مواد از چشم از عصارات بارده مثل عصارهٔ برگ بارتنگ و برگ بید
و کاسنی و خرفه و عنب الثعلب سبز و کشنیز تر و از لعابات بارده مثل اسپغول و بهدانه و سفیدهٔ بیضه و شیر خر و شیر دختر هر یک ازینها منفرد
و مرکب در چشم بچکانند و بعد ازان رقیق سفیدی بیضه با شیاف ابیض که مبرّد و مسکن وجع و مصلح خلط لذاع است و دیگر شیافات رادع
بچکانند لیکن در استعمال شیافات و قطورات رادعه چندان مبالغه نکنند که طبقات چشم کثیف و مواد محتقن گردد و درد اشتداد نماید
و گاهی قدری افیون هم افزایند که وجع را تسکین شدید می بخشد لیکن گاهی بنا بر تخدیر و خام کردن ماده ابصار را ضرر رساند و مرض را
طول دهد و شیاف وردی در تسکین التهاب و درد عظیم المنفعت است و دیگر ادویه مفرده رادعه مانند مرداسنگ و کثیرا و حضض و گل سرخ
و سرمه و اقاقیا و مامیثا و صندل و مازو و گل مختوم و گیرو و فوفل و هلیله زرد و هلیله سیاه و گل نیلوفر و نشاسته و افیون و کوکنار و آب کوکنار
و آب کشنیز تازه و سائر عصارات بارده و صمغ عربی و غیر اینها است پس هرگاه رادع ماده با استفراغ و جذب آن بخلاف جهت و استعمال
رادع نمودند بتدریج و آهستگی منضجات شروع کنند یعنی اول مخلوط به رادع استعمال نمایند بعده منضج صرف بعمل آرند و ایضاً اول رقیق مخلوط
بمثل گلاب و البان که دران قوت انضاج سست بکار برند در لعاب اسپغول باوجود رادع قدری انضاج است و مسکن وجع بود و لعاب بهدانه
شدید الانضاج از انست و تسکین می کند و لعاب حلبه و آبی که دران حلبه مغسول جوشانیده باشند جید الانضاج و مسکن وجع است و این
اول دوائی است که ابتدا بدان در منضجات کنند و دران قوت جذب نیست و اگر تغلیظ چیزی از منضجات احتیاج افتد
باید که استعمال به لعابات نمایند و اگر تغییر باد آنها حاجت آید بعصارات استعمال کنند و عصارهٔ شجرهٔ که آنرا به یونانی اطاطا و به فارسی رشک

ونیز بیدبه و مانند مجرب است و در ابتدای رمد حار و انتهای آن مفید بخاصیت و قوی النفع است و بعد از ان انحطاط نمایند از امثال این
عصارات و بطبیخ اکلیل الملک که دران انزروت سفید خصوصاً مربی بشیر زنان و یا شیر خر گداخته باشند و بعده هرگاه مرض بانحطاط شده و سع
کنند در استعمال محللات باد و یه قوی تر از انها مثل انزروت محلول در آب حلبه و بادیان افراط نمایند و بآب مطبوخ زعفران و مرتکمید کنند و چون
دانستند که بدن و دماغ تنقیهٔ تام یافت استعمال حمام نمایند بآب گرم و بعد چند ساعت از اطعام قلیل قدری شراب صرف کهنه بیاشامند و اگر بعد
آن استحمام بآب گرم یا تکمید کنند انفع بود و پس از ان شیافات و اکحال که در انحطاط و آخر رمد نافع ست استعمال کنند و اگر ماده دموی باشد
بعد از فصد حجامت کنند و دوا است بمالیدن دست و پا و بستن آن نهایت نافع نسبت بدیگر اقسام رمد نمایند و در ابتدا عصارات مذکوره استعمال کنند
بعده غذا زنان آنها بیامیزند بعد از ان مغز زان ز مفتح تر کرده مخلوط سازند و اگر درد شدید باشد قدری افیون بدان ضم نمایند و اگر ماده
صفراوی باشد بعد فصد مسهلات صفرا استفراغ آن کنند و استحمام بآب شیرین نمایند و گاهی دران ریختن آب سرد بر سر و چشم موافق افتد و گاهی
شستن روی بآب سرد اندکی سرکه آمیخته نفع میکند و درین قسم بر استعمال قابضات در ابتدا بلا افراط جرأت کنند و شیافات قابض محلول در
عصارات استعمال نمایند گیلانی گوید که اگر رمد در هر دو چشم باشد هر دو فصد قیفال از دو جانب بگیرند و در اخراج خون آن استکثار نمایند و اگر احتیاج
آن افتد در سه یا چهار مرتبه خون برآرند حتی که گاهی واجب گردد که در اخراج او چندان مبالغه نمایند که بحد غشی رسد و اگر خون غلیظ باشد احتیاج بتر قیق
آن قبل از فصد افتد تا همیا بخروج گردد و از مرققات خون حمام ست و همچنین از ان تکمید و تنطیل بآب گرم یا آبیکه دران حلبه و تخم کتان جوشانیده باشد
و اگر فصد ممکن نبود حجامت نمایند اما از ان تلیین طبیعت بار الفواکه مثل آلو و غیره که در قول مسیحی بیاید یا بحب اذرقی یا بحب بنفشه یا مطبوخ
خیار شنبر که در قول ثابت خواهد آمد باید کرد و اگر خواهند تبرید و تسکین حدت و دفع ماده بیشتر باشد و لهذا بیهره صاحب دران اضافه کنند و فیما بین فصد و اسهال از
اشربه شربت انار یا شربت بنفشه یا جلاب یا آب تمر هندی بشیره تخم خرفه یا لعاب اسپغول بنوشند و غذا ماء الشعیر الحلاو ه باشد زیراکه موجبات منضج است
بصاحب رمد بسبب آنکه ماده را خام کند و از قبول نضج منع نماید و این ضرر تر در رمد است و لهذا برای آن ضرورت معمول از آب بهی یا سیب و انار و آلو
عناب و آب ماش و مانند آن و لقول رطبه و کدو بروغن بادام نیکوست و عند سکون حدت و ظهور ضعف گوشت ماکیان و دراج خورند و چون بدن
تنقیهٔ تام یابد در چشم اولاً قطور یکبار برند میل قریب او برند و نه دران فرو روند و دوای حار استعمال کنند خصوصاً اگر درد شدید یا ضربان
مفرط و التهاب سخت باشد بلکه سفیدی بیضه رقیق یا لعاب بهدانه در شب و روز استعمال نمایند و چون سوزش ساکن شود شیر زنان چکانند
تا جلا و غسل نماید و این قطور یکبار برند بگیرند لعاب بهدانه شیرین و شیر دختران و سفیده بیضه و گلاب و آب گشنیز و بر هم زنند تا یکسان شود و
در چشم چکانند و مریض را در خانه کم روشن بنشانند و بر روی او پارچه سیاه آویزند و اگر ماده منصب بسوی چشم باشد شیاف که در قول مسیحی
بیاید ضماد کنند و هرگاه مرض ساکن شود و شیاف ابیض که در قول مذکور مسطور گردد بآب و شیر حل کرده در چشم چکانند صفت شیاف کافور
که در ابتدای رمد نیکوست سفیداره ارزیز هشت درم صمغ و کتیرا هر واحد هفت درم اقلیمیای نقره سه درم کف دریا انزروت هر واحد
چهار درم سرگین سوسمار یک درم کافور نیم درم شیاف سازند صفت شیاف احمر که استعمال او در وسط رمد صالح است صمغ و
سفیداب هر واحد سه درم کتیرا و حضض هر واحد یک درم بآب اکلیل الملک شیاف سازند و اگر

نسخهٔ شیاف کافور

نسخهٔ شیاف احمر

مرض را بکار برد و در چشم سرخی و دمعه باقی ماند و در رمد صفراوی نفع کند صفت آن انزروت ده درم زعفران سنبل و صبر و مر هر واحد درم ذرور کنند و در آخر رمد تا آنکه
صاف گردد صفت شیاف احمر لین هرگاه سرخی چشم باکر شود استعمال کنند که ثقل اجفان ببرد شادنج شش درم صمغ عربی کتیرا هر واحد پنج درم مس سوخته چهار درم کهربا
سنگ سرمه ارزیز هر واحد دو درم اسپید مروارید ناسفته معدنی هر واحد درم دم الاخوین زعفران هر واحد نیم درم شیاف سازند ضماد که در آخر رمد نافع است
بگیرند زرده بیضه و آرد جو و گل بابونه و بنفشه و ضماد کنند و باید که چوچه مرغ و تیهو در آخر بخورند صاحب کامل و جامع و خلاصه می نویسند که در رمد حار
بعد فصد اسهال و تسکین از پوست هلیله زرد و آلو بخارا و تمر هندی و عناب و گل بنفشه و ترنجبین یا مطبوخ فواکه یا نقوع هلیله و آب انار این ادویه که در آن
قبض و ردع اندک و با آن ادویه مغریه مسکنه مخلوط باشد مثل اقاقیا و سفیداب قلعی و صمغ عربی با سفیده تخم مرغ سرشته بر دور چشم طلا کنند و در چشم کشند
و شیاف ابیض ماده بچکانند و اگر با این تدبیر درد ساکن شود با آن بعض ادویه که در آن تحلیل اندک مع تقریه و تسکین باشد مثل قطور انزروت سفید چهار درم
جو مقشر کوفته ده دانه بهدانه ده دانه در ظرف آبگینه یا نقره که آب سفته آب باران بریزند چند آنکه ادویه را بپوشاند و بر آتش نشست ملائم بدارند تا که از دو بجوش آید
آنگاه صاف نموده و سرد ساخته چند قطره در چشم بچکانند و در روزی پنج و شش نوبت همین نحو بعمل آرند که ان شاء الله تعالی در همان روز یا روز دوم رمد را
باصلاح آورد و بعد از آنکه رمد تحلیل یافته و درد تسکین پذیرفته و سرخی زائل شده باشد شیاف احمر لین کشند و در حمام داخل کنند و اگر قدری تحلیل از درد
و ورم باقی مانده باشد شستن چشم بآب نیم گرم و استعمال ذرور و حمام صفر و شیاف احمر لین لازم دارند و در آنجا که ماده دموی یا صفراوی بوده باشد ماء القرع
با شربت ورد و یا شربت بنفشه یا شکر طبرزد بدهند که اثری عظیم دارد و عصاره کشنیز یا شیر خر یا شیر زنان در چشم کشیدن بغایت سودمند است و کحل که در جمیع ایام
رمد تجربه است در چشم کشند و دوائیکه در اول رمد بجهت ردع مواد بر فی الحال است آنست که خرمهره کوفته بیخته حضض هندی کوکنار سفید و بیضه مرغ همه مساوی
در آب لیمو کاغذی در ظرف آهنی یک ساعت سحق نموده بر اطراف چشم سه نوبت ضماد نمایند که مجرب است و بعد سه روز قرنفل سوده شب یمانی هر کدام یک درم
حضض سه درم افیون نیم درم بآب گرم سرشته ضماد کنند که بغایت مفید است و این ضماد در اول ساعت تسکین می دهد بگیرند کشنیز تازه خشخاش با پوست
زرده تخم مرغ روغن گل زعفران اکلیل الملک افیون اول خشخاش با اکلیل الملک در شراب و آب بپزند تا مهرا شود و بعد از آن ادویه دیگر آمیخته ضماد کنند و در رمد شیاف مامیثا
یک جزو انزروت دو جزو زعفران یک جزو کوفته بیخته نیز رمد را مجرب است و شیاف مامیثا پوست هلیله زرد هر کدام سه درم و نیم صبر سقوطری هر کدام یک درم کوفته بیخته بپرورند
و شیاف نگاه در چشم کشیدن همین خاصیت دارد انطاکی گوید که در رمد حار فصد کنند و بعد از آن آثار از ماء الشعیر و تخم خشخاش کنند و تمر هندی و عناب و آلو بخارا بخیسانند
و بنوشند و تبرید بموضع بآب کشنیز و عنب الثعلب و گل سرخ و شیاف ابیض محلول بسفیدی بیضه نمایند بعده با حمر لین و در آخر زعفرانی علاج کنند و از مجربات در رمد معمول است
باصلاح آنست که برگ و آرد جو در سرکه سرشته طلا کنند و بریان نموده منتشر کنند و مالیده با شکر یا با شربت ورد و بنفشه اگر غرض شدت کند بنوشند و حب الآس و سکنجبین
ضماد کنند و آب حی العالم با کشنیز مع شیر خر یا زن اکتحال نمایند و هرگاه رمد با ورم کثرت کند چیزی که تحلیل رمد حار مثل ضماد آرد حلبه و شیاف اشنج با قلا بسفیدی بیضه
نیست یا طلاء و کحل از گل کدو و حی العالم شیر زنان بولس گفته آنچه لذع بیشتر باشد تا و شیافات نمایند و در چشم سفیده بیضه بچکانند تا ورم حار نضج یابد و اگر
در بدن فضول نباشد حمام موافق بود و در اوائل رمد حار امتلائی و مآنچه با استفراغ خون و اسهال یا مالش اعضای سفلی کنند چون تمدد از خون نمایند در عروق چشم باشد
و در بدن امتلا نبود و شراب بنوشند که تسکین و انضاج نماید و بعد تنقیه بدن با کحال شیافات را استعمال کنند و جالینوس گوید که تدبیر رمد حار بعد فصد بچکانیدن
لعابات و سفیدی بیضه مرغ در چشم کنند و اگر وجع تسکین نیافته آب با فواکه اهمال نمایند و اگر مشاهده گردد در قرنیه شبیه غمام دلیل جروح و قروح است باید که بعد از
فصد شیاف ابیض را با سفیدی بیضه مرغ بچکانند اگر الم ساکن شد یقین دانند که ماده تحلیل یافته و اگر ضربان شدت نمود یقین کنند که قرحه بهم رسیده و این
هنگام در چشم او آنچه باعث انفجار قرحه است مثل لعاب حلبه و آب اکلیل الملک بچکانند و تلطیف تدبیر نمایند تا آنکه منفجر گردد و چون منفجر گشت و مده برآمد استعمال نمایند
مانند ماء العسل که جلا دهد و ساختن را و اگر مده باقی ماند لعاب تخم مرو تخم کتان استعمال نمایند و یا شیاف کندر در چشم بچکانند و چون قرحه پاک گردید شیاف ابار محلول
در شیر دختران تازه دوشیده یا شیر خر استعمال کنند تا اندمال یابد و چشم را در فاده نهاده محکم ببندند تا آنکه نیکو نگردد و اگر بطول انجامد زمان علت تلطیف غذا نمایند تا قوت

ضعیف نگردد و سستی در علاج نکنند تا آنکه قرحه مندمل گردد و ثابت بن قره گفته که من معالجه می نمایم رمد حار را در ابتدا بفصد قیفال و بعد از ان باسهال
بمطبوخ فواکه و هلیله در اول و در آخر باین مطبوخ خیارشنبر بگیرند پوست هلیله زرد پانزده درم مویز منقی پانزده درم و در آب بپزند و صاف نموده بگیرند از ان
دو ثلث رطل و در ان مغز فلوس خیارشنبره ده درم حل نموده صاف کرده یک درم روغن بادام شیرین بران چکانیده ناهار میآشامند بعد از انکه دو ساعت
پیش از ان یک درم غاریقون با جلاب سرشته خورده باشند و از حضض صندل سفید هر یک و خیار و اقاقیا نیم جزو شیاف ساخته عند الحاجت با آب کشنیز تازه حل کرده بگرد چشم
طلا نمایند و متوجه معالجه چشم گردند بچکانیدن شیر زنان در چشم شب و روز و اگر التهاب و هیجان زیاده باشد بدل آن رقیق سفیده بیضه مرغ بچکانند در چشم را بآب سرد
بانمک سرکه و یا گلاب بشویند و اگر وجع شدید باشد لعاب بهدانه با شیر زنان در چشم چکانند جهت تسکین الم است و اگر بدین تسکین نیابد شیاف ابیض بچکانند
و شیاف احمر و شیاف خلوقی در وسط رمد نافع است و اگر کثرت رطوبت چشم باشد ذرور ابیض استعمال نمایند و چون علت کم گردد و در چشم اندک سرخی
باقی ماند ذرور صفر آنرا نافع است و مسیحی گوید که در رمد حار تخمه است پس اگر درینجا علامات رمد حار از امتلاء و تمدد و حمرت و ضربان و صلابت و تمدد
اورده و انتفاخ اجفان باشد اول بفصد قیفال از جانب چشم علیل کنند بعده اطلاق طبیعت بطبیخ هلیله زرد و آلو بخارا و تمر هندی و شاهتره و زبد و غاریقون نمایند
و اعاده اسهال کنند تا که تنقیه سر حاصل شود و صبر درین عظیم النفع است هرگاه در آب کاسنی و آب عنب الثعلب انقوع سازند و بهتر آنست که اول بآلو
مثل آلو و تمر هندی و بنفشه و هلیله زرد و خیارشنبر و ترنجبین اسهال آورند بعد از ان آب کاسنی که دران صبر انقوع کرده باشند بنوشانند بعده حب قوقایا بخورانند
و هرگاه بدن تمام از ماده پاک گردد اول سفیده بیضه رقیق در همه روز و شب در چشم چکانند یا شیر دختران مفرد و یا شیاف ابیض که از سفیداب پنج درم و انزروت
سه درم و کثیرا و نشاسته هر واحد درمی افیون نیم درم و شیر زنان یا سفیده بیضه رقیق ساخته باشند و اگر ماده بسوی چشم منصب باشد بگیرند حضض و صندل و
گلاب و اقاقیا و مامیثا و عنب الثعلب و عصی الراعی و سفرجل و گل سرخ و ازین ادویه شیاف ساخته وقت حاجت بآب کشنیز سبز سائیده بر پلک طلا کنند و روی را
بآب سرد مع قدری سرکه بشویند و تدبیر بر این در اول مرض استعمال کنند و اگر رطوبت کثیر و التصاق باشد چشم را صاف کنند و ذرور انزروت سفید با شیر زنان
سوده و در آفتاب خشک کرده باز سائیده استعمال نمایند و هرگاه مرض بانحطاط آید زرده بیضه و آرد جو و گل بابونه و بنفشه ضماد کنند و اگر درد باقی باشد بعد صندل
و شیاف مامیثا و فوفل و صمغ و افیون و اقاقیا در آب عنب الثعلب یا آب عصی الراعی یا آب کشنیز سبز حل کرده طلا کنند و اگر درینجا صداع و ضربان باشد
در آب طبیخ خشخاش یا کاهو حل کرده استعمال نمایند و در آخر ذرور ابیض که از نشاسته و شکر و انزروت مربی بشیر خر ساخته باشند استعمال آرند بعد از ان
ذرور زرد که قدری از مامیثا و زعفران و مر و سنبل افزوده باشند صاحب حاوی صغیر گوید که در رمد حار فصد سر رو از جانب علیل کنند و شربت عناب
و نیلوفر و بنفشه بنوشند و در ابتدا دوای لذاع موذی چشم بکار نبرند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا حب بنفشه نمایند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و بنفشه پنج درم
و شکر ده درم بیاشامند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و اسفاناخ بدهند و اگر صفرا غالب باشد آب انار معصور بشحم مع شکر یا تمر هندی یا آلو بخارا و عناب مع شکر
دهند و اسهال طبیعت بمطبوخ هلیله زرد کنند و در ابتدا شیر زنان مع سفیده بیضه مرغ در چشم چکانند و بصندل و گلاب و آب کشنیز سبز یا کشنیز تنها و حضض و اقاقیا
و مامیثا بر چشم ضماد سازند و اغذیه بارد و رطب مثل مزوره نارنج بمغز بادام و شکر که ترشی غالب نبود بدهند و شیاف ابیض کافوری استعمال نمایند و اگر درد و خلش
و التهاب شدت کند شیاف ابیض افیونی بکار برند و لعابات بارد رطب مثل لعاب بزر قطونا و بهدانه مع شیر دختران و عصارات بارده مثل آب کاهو و خرفه و کشنیز
و عنب الثعلب تر و تازه و مانند آن بر هم زده در چشم تقطیر کنند و اگر ماده در چشم منصب باشد آب عنب الثعلب سبز در روغن گل طلا کنند و بگلاب و آب برف
بشویند الملاقی می نویسد که در ماده دموی یا مرکب از دم و صفرا یا دم و سودا یا دم و بلغم ابتدا بفصد سر رو کنند و خون بمقدار واجب برآرند اگر حال مریض مساعدت
کند و اگر حاجت فصد بروز دوم افتد تاخیر نکنند و کذلک اگر حاجت باستفراغ شود بطبیخ هلیله و مانند آن مثل خیارشنبر و تمر هندی و شیر خشت سازند و هر صبح
شربت بنفشه یا نیلوفر یا شربت انار ترش با شیره بزر بیاشامند و اگر باین اشربه شربت خشخاش بنوشند تبرید راس کند و خواب آورد و تدبیر صواب
در رمد در پنج آنست که اول بادویه که مانع مواد از چشم و ناشف رطوبات و معدل مزاج باشند ترکیب داده استعمال نمایند و این منفعتها در شیاف برود یافته می شود

کوفته بیخته بشیر دختران سرشته یا بسفیدی بیضه رقیق شیاف سازند و بشیر دختران حل کرده بکار برند و از حل کردن شیاف بآب خالص در ابتدای مرض حذر کنند
پس اگر شیر دختر یا سفیده بیضه دستیاب نشود در آب باران یا آب مطبوخ بقمقم آهن شیاف را حل کنند و رقیق بچکانند و بپشت خوابیده چشم را بآهستگی کشاده
اندک اندک هر قطره بعد ساعتی بچکانند و تا دو روز در شبانه روز سه بار استعمال نمایند و بعد هر بار تنقیه چرکی که از چشم می نموده باشند و بعده شیاف مذکور غلیظ تر بسبیل
استعمال کنانند و تا دو روز صبح و شام بعمل آرند و بعد عمل شیاف چشم را بر فاده مبلول بگلاب سرد مربوط بر بندند و بعد یک ساعت چشم را واکرده از چرک پاک نموده باشند
و بعد از آن ذرور ابیض از زرد شیر سه درم و نشاسته یا نیم درم و شکر سفید یک درم ساخته در چشم کشند و بهترین ذرور آنست که کهنه بود و بعده بدستور بر فاده
مذکوره بندند و بعد یک ساعت واکرده صاف نمایند و تا سه روز صبح و شام بعمل آرند و هر شب وقت خواب اطراف عصی الراعی و برگ عنب الثعلب و
اطراف کاسنی و قدری از جراده کدو اگر موسم او باشد باریک سائیده و بسفیده بیضه یا لعاب اسبغول سرشته بر خرقه نهاده بر چشم گذارند و بخوابانند و صبح
بآب نیم گرم بشویند و تا حصول صحت اکتحال امور مذکوره کنند و اگر بعد زوال مرض اندکی جفاوت و غلظ در پلک باقی ماند بحمام و تکمید چشم بآب نیم گرم لازم گیرند
و از غشا و جماع بالمره منع کنند پس اگر ازین نجات حاصل نشود و بشیاف احمر حاد اجفان را بخارند و اگر احتمال آن نکنند با حمر لین حک نمایند و اگر ازین تدبیر هم
زوال نپذیرد بدانند که فضله منصبه بملتحمه عسر و غلیظ است و اگر با وجود آن درد و ورم داخل چشم نیز باقی باشد یقین نمایند که در طبقه شبکیه فضله بسیار است
پس اعاده فصد قیفال و استفراغ بمطبوخ مذکور بار دیگر نمایند و از ادخال میل چشم را راحت دهند و اگر فائده نشود و با جفان او عند اصول شعرها نظر کنند پس
اگر آثار شیرناق یافته شود بدستکاری رجوع کنند که شگافته خارج نمایند و اگر شیرناق یافته نشود و در باطن جفن مثل تخم انجیر محسوس گردد با آهن بخراشند تا خون غلیظ
از آن سائل شود و بشیاف ابیض نرم و ذرور مذکور اکتحال نمایند و گاهی رمد دموی عارض میشود و آن آنست که جمله ملتحمه سرخ میگردد و اجفان نیز ورم میکند و [illegible]
یا درد شدید متجاوز الحد پیدا شده باشد که اجفان او منطبق نشوند و هرگاه هوای بارد بدان رسد درد و سوزش پیدا شود و اطبای هند آنرا نزار بد علاقی گویند و اکثر
این رمد چشم را فاسد میکند و سبب موجب این علت صداع بیضیه است که از اجتماع بخارات حاده فضلیه دمویه در غشای خارج قحف افتد و علاجش فصد
قیفال است و اخراج خون در سه چهار بار و در ابتدای این رمد چیزی در چشم اکتحال نکنند و از جمیع اغذیه ردیه پرهیز کنند و بر مزورات شیرین اقتصار ورزند
و از اشیای سخت ترش مثل حصرم و سرکه و دوغ و مانند آن اجتناب کنند و بعد پنج روز از فصد مطبوخ خفیف تلئین طبیعت نمایند و شرب ماء الشعیر لازم گیرند
و از هوا احتیاط کنند حتی که در علت انحطاط ظاهر شود و نشان انحطاط این مرض آنست که ملتحمه زرد میشود و بعد سرخی ابیده شیاف و ذرور اکتحال نمایند و اگر از آن
اشک بسیار آید شیاف ابیض ساده اضافه نمایند و هر شب شیر دختر بر سر و در چشم از پستان بدوشند و کحالین بصره درین مرض بعد فصد و استفراغ بچیزے
که در طرفه مثل خون بال کبوتر و بیضه احمر ملکوک وغیره علاج میکنند اکتحال نمایند و از آن صحت حاصل میشود و هرچه در صداع بیضیه گذشت بعمل آرند
و بهم او گویند که علاج عام رمد کلی آنست که بعد فصد تبرید چشم نمایند بچیزے که مقوی چشم و مانع از قبول مواد باشد و درین وقت هر آنچه بدان اکتحال نمایند اگر
جامع برد و تقبض باشد بهتر است زیرا که برد تسکین حرارت نماید و قبض عروق را تنگ کند و از قبول ماده باز دارد و این معنی درین شیاف او با هم مجتمع است
بگیرند گل سرخ یک درم و حضض مکی دو ثلث درم و اقلیمیای فضه دو دانگ و اقاقیا نیم درم و توتیای هندی دو دانگ و نشاسته یک نیم درم و صمغ آلو و صمغ عربی
هر واحد یک درم و انزروت مربی یک مثقال کوفته بیخته در آب خالص مثل عدس شیاف سازند و سائیده تخمین اکتحال نمایند و بالای پلک اطراف کاسنی کوفته مع
تخم انار بری و [illegible] انار میخوش سائیده بلعاب اسبغول و روغن گل سرشته بر خرقه کتان آلوده بگذارند و چشم را بر فاده اصلا نه بندند و بعد هضم دوا چشم را
صاف کنند و بر پلک [illegible] و از هوا محفوظ دارند و چشم را بدست هم نمالند و بعد دو روز از فصد اگر مانع نباشد و فصل صیف باشد یا ربیع با این
مطبوخ تلئین طبیعت نمایند آلوبخارا عناب هر واحد سی عدد و شیر خشت پانزده درم تمر هندی سی درم هلیله زرد هفت درم تخم کاسنی تخم کاهو هر یک هفت درم کشنیز خشک
یک کف جوش داده مالیده صاف نموده و [illegible] سی درم از آن گرفته ده درم فلوس خیار شنبر در آن مالیده صاف کرده شربت بنفشه دو اوقیه داخل نموده بنوشند
و بعد از آن غذا زیرباج مزوره شیرین بدهند و سوی چشم نگاه نکنند اگر اشک کم گردد یا منقطع شود و ورم بکاهد و سرخی قلت پذیرد از نشاسته و کتیرا و صمغ عربی دو...

وکذا حضض مکی و اکتحال زعفران بشیر زنان ویا آبنوس ویا خولان ویا عصارهٔ عنب الثعلب و اگر این شیافات مانع انصباب مواد است باید فصل نمایند توتیای گردد و یا شاخ گوزن سوخته مغسول بمراتب و یا اثمد مربی بآب کاهو و یا دخان کندر و یا اسبد و یا دخان قطران و یا دخان میعه و یا توتیا سکه کرمانی مغسول بمراتب بعد تنقیهٔ بدن و تناول تریاق فاروق و یا شحم حنظل نیز مانع نزول مواد

علاج رمد مرکب

و علام است که مرکب از دو ماده باشد یا زیاده مثلاً از خون و صفرا یا از خون و بلغم عفن یا از خون و بلغم غیر عفن یا از خون و سودا یا از خون با ریح یا از خون و ریح یا از صفرا و بلغم یا از صفرا و سودا یا از بلغم و سودا و مانند آن و بر همین قیاس باقی اقسام ثلاثی و رباعی و خماسی و سداسی بر آورند با جمله علاج رمد مرکب عسر تر است و صواب دران است که استفراغ خلط غالب بالترتیب کرده باشند و بیشتر به مسهل واحد اخراج می باید مثل لوغاذیا که مخرج جمیع اخلاط است نزد بعضی از ان از بعض پس اگر ماده مرکب از خون و صفرا باشد تدبیرش از فصد و مسهل صفرا همان است که در علاج رمد حار گذشت و اگر ماده مرکب از خون و خلطی دیگر باشد بعد فصد اخراج آن به مسهل مخصوص وی نمایند و تدبیری که در قول ایلاقی مذکور شد بر گیرند و ایضاً در ماده مرکب از صفرا و بلغم و غیره اسطوخودوس گل بنفشه هر یک چهار ماشه شاهتره پوست هلیلهٔ زرد هر یک شش ماشه جوشانیده شهد داخل کرده بنوشند و گاهی کاسنی شش ماشه کوفته بجای هلیله می افزایند و گاهی بسپستان شش ماشه و نبات عوض پوست هلیله و شهد می کنند و گاهی در همین نسخه شیرهٔ تخم خشخاش شیرهٔ مغز بادام هم می افزایند یا اطریفل کشنیزی خورده شاهتره اسطوخودوس هر یک شش ماشه بسپستان پنج ماشه پوست هلیلهٔ زرد کشنیز خشک هر یک شش ماشه بعرق شاهتره جوشانیده نبات داخل کرده بدهند و گاهی بدون اطریفل و شاهتره و کشنیز و عرق استعمال می کنند و در صورت گیرباره پھٹکری افیون زعفران در آب کشنیز سبز سوده ضماد می نمایند و یا ایارج فیقرا به روغن بادام چرب کرده با اطریفل صغیر سرشته همراه لعاب بهدانه عرق شاهتره و شربت بنفشه بدهند و اگر در با حرارت بود اسطوخودوس و هلیلهٔ زرد جوشانیده شهد داخل کرده بنوشند و گاهی آب عرق عنب الثعلب دهند و باز اسطوخودوس سوده با اطریفل کشنیزی سرشته بخورند و شیرهٔ خشخاش داخل کرده بنوشند و گاهی اسطوخودوس سوده بهلیلهٔ مربی سرشته یا با اطریفل کشنیزی سرشته همراه شیرهٔ عناب با عرق شاهتره و نبات یا شربت نیلوفر داخل کرده با انگور یا آبجوش بدهند و باز حب ایارج سوده چهار ماشه با اطریفل کشنیزی سرشته همراه عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب دهند و اگر با طحال بود بعد فصد سر رواز جانب طحال عناب گل بنفشه جوشانیده شیرهٔ کاهو شربت نیلوفر خاکشی داخل کرده بدهند و روز دوم اسطوخودوس شاهتره گل نیلوفر جوشانیده شربت بنفشه خاکشی بعده مسهل معمولی بازه عناب اسطوخودوس بهدانه جوشانیده شربت بنفشه شیرهٔ خیارین خاکشی باز برای طحال اطریفل کشنیزی خورده شاهتره گل نیلوفر اسطوخودوس جوشانیده نبات داخل کرده بدهند و خوردن اطریفل بادیان و معجون منڈی نیز در رمد مرکب مفید است و اگر افیون یک سرخ قرنفل دو عدد شب یمانی بریان چهار ماشه زرد چوب بقدر نخود کوکنار یک عدد برگ تمر هندی قدری سائیده در پوٹلی بسته اندر آب تر دارند و بالای چشم بگردانند و در چشم نیز قطره کنند نافع بود و ایضاً لودھ پھٹکری بریان هر یک شش ماشه جوز بوا نیم عدد قرنفل زعفران هر یک نیم ماشه گیرو افیون سپاری چھالیه هر یک ماشه ہلدی چهار ماشه باریک سائیده حب بسته دارند و بآب سائیده در چشم کشند که نافع و در چشم سنت و بآب شاه صاحب نافع رمد است که دار ہلد پھٹکری ہلدی ہلیلهٔ زرد ہلیلهٔ سیاه هر یک شش ماشه زعفران افیون هر یک یک ماشه حب بسته بقدر حاجت بر چشم طلا نمایند و اگر رسوت سه ماشه لونگ یک عدد نیله تھوتھه یک سرخ مصری پھٹکری افیون هر یک یک ماشه برگ نیم برگ ببول هر یک دو نیم عدد برگ املی سه عدد گھرل نموده گولی بسته وقت حاجت در چشم کشند برای دفع سرخی و درد چشم از مجربات بعضی اطباست و اگر رسوت پنج ماشه مصری افیون هر یک یک ماشه نیله تھوتھه دو سرخ قرنفل دو عدد همه را بآب سائیده از سیل در چشم کشند و اگر خشک شود باز آب بیندازند وقت صبح و شام استعمال نمایند برای آشوب چشم و درد مجرب نوشته اند و گویند که در سه روز فائده کلی بخشند و ضماد پھٹکری خام زنجبیل گیرو زرد چوب هر واحد ماشه افیون دو ماشه با برگ کوکنار سرشته نیز نافع رمد است و سنگ رای که برای رمد و سرخی پھٹکری بریان لودھ رسوت گیرو باه زرد چوب هر یک ماشه قرنفل افیون هر یک نیم ماشه در ظرف آهنی بدسته آهنی حل نموده نیم گرم حوالی چشم طلا کردن نافع و ایضاً لودھ رسوت پھٹکری هر دانسه زیره سیاه هر یک دو ماشه ہلدی کوکنار هر یک یک ماشه افیون نیله تھوتھه هر قدر بخود با آب سائیده گرد چشم طلا کردن مجرب صاحب کامل است

علاج دنبیج

که بعض اطبا آنرا از امراض مشکله شمرده اند و جالینوس یک مرتبه از امراض عین یک مرتبه دیگر از اقسام رمد شمرده بالجمله چون رمد در دنبیج گردد تدبیر آن از فصد
و حجامت و استفراغ و غیره مثل رمد حار است و گویند که اول فصد باسلیق کنند و خون وافر باید گرفت و فصد مکرر نمایند و اگر مریض کودک باشد حجامت
پس سر یا بین الکتفین و چسپانیدن زلو بر بناگوش کفایت کند و گاهی محتاج بقطع شریان میگردد و آب انار با شربت بنفشه یا آب تمر هندی و شیره تخم خرفه
و لعاب اسپغول با شربت بنفشه و شربت انار به نهند و باش نقشیر و اسفاناخ و کدو غذا سازند و ادویه مسکن حدت و حرارت و ملین معده مثل سفیده تخم مرغ رقیق
تنها یا شیاف ابیض در ان حل کرده یا در شیر دختر حل کرده در چشم بچکانند و اگر حدت ماده زیاده باشد با شیر لعاب بهدانه آمیزند و در هر ساعتی دو بار یا سه بار
بکار برند و اسپغول مقشر به آب کاسنی و آب کشنیز سبز و آب خرفه و آب حی العالم بر چشم ضماد کنند و تا روز سوم همین تدبیر عمل آرند بعد از آن طبیخ اهلیله
و تمر هندی و خیارشنبر و شربت ورد بکار برند استفراغ نمایند و بعده بنگرند اگر التزاق جفن و رمص ظاهر باشد ذرور ابیض بکار برند و شیاف ابیض ساده
بسفیده تخم مرغ و شیر زنان گداخته در چشم چکانند و عصابه بربندند و در شبانه روزی سه بار یا پنج بار و هر بار که ذرور کنند بکار برند چشم را عصابه بربندند
تا ذرور خوب در چشم منحل گردد و نکشایند و بعد از انحلال ذرور عصابه را باز نموده شیاف ابیض چکانیده اندکی صبر کنند و باز ذرور پاشیده بدستور اول
بعمل آرند و بعد از کشادن عصابه چشم را بملی که قدری پنبه بران پیچیده باشند باهستگی تمام در مکان تاریک از چرک پاک سازند لیکن از ذرور که از زرد
و سرد و غیره نوشاستند یک جزء باشد و با ادویه که در ان قبض و تحلیل باشد مثل حضض و صبر و اقاقیا و شیاف مامیثا با آب کاسنی و آب عنب الثعلب مفتر سرشته بر حوالی
چشم ضماد سازند و پرهیز باشند که هیچ یکی ازین ادویه قبل از تنقیه و استفراغ مستعمل نشود و اگر با وجود این تدابیر درد تسکین حاصل نگردد شیاف ابیض افیونی
با دو حبه حلبه تر کرده بچکانند و با نیکه در ان اکلیل و حلبه جوشانیده باشند تکمید نمایند و گل سرخ چهار درم اکلیل الملک دو درم زعفران یک درم کوفته بیخته با آب
کشنیز تر سرشته ضماد کنند یا نان در آب عنب الثعلب تر کرده ضماد نمایند و اگر درد شدت کند و ساکن نگردد پوست خشخاش و حبه خشخاش و اقاقیا نصف جزء کوفته در آب
کشنیز سبز و زرده تخم مرغ سرشته تضمید کنند و اگر سبب درد انصباب ماده حار از سر باشد با وجود ضماد مذکور سویق شعیر با آب خرفه یا آب حی العالم یا آب
بارتنگ یا آب بهی بر پیشانی ضماد سازند و یا بزر قطونا با آب عنب الثعلب یا بیکی از آبهای مذکوره آغشته و مانند آن هرچه سرد و قابض باشد بسبب آن
تقویت جبهه و منع ماده از انحدار بسوی چشم نماید ضماد کنند و چون درد ساکن شود بدستور اول ذرور ابیض و شیاف ابیض بکار برند و بعد از تسکین درد
و تحلیل ورم و رفع سرخی بذرور اصفر صغیر و شیاف احمر لین دست باید برد و مریض را در حمام داخل کنند و به آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک تکمید چشم نمایند و اگر
بقیه غلظ از ان باقی ماند ذرور اصفر کبیر و شیاف احمر حاد استعمال کنند و لحوم طیور و جدی داخل غذا سازند و عشا ترک نمایند و بعد غذا خواب نکنند پس هرگاه
چشم خوب پاک گردد و ورم تحلیل پذیرد بکحل برادی اکتحال سازند و اجفان را بشیاف احمر لین حک کنند و اگر در اجفان تخفیف حاصل نشود حکاک و شیاف جعفر
کنند که محلل غلظ اجفان ست **اقوال البعض حذاق** ارجیجانس گفته که زرده بیضه و تخم او آمیخته بر پارچه کتان مالیده بر دنبیج صعب نهند که
در ساعت تسکین الم او میکند و کذا برگ گل سرخ باریک سائیده و برگ انگور و زرده بیضه آمیزند تا مثل مرهم گردد و بر خرقه کتان کشیده بر دنبیج گذارند که
فی الحال مسکن وجع است و زعفران سائیده و در شیر دختران آمیخته بچکانیدن در تسکین الم دنبیج عجیب است شیخ الرئیس میفرماید که در دنبیج اگر از ورم حار باشد
و از جمیع وجوه استفراغ بدن و عرق سر و حجامت کرده شود و مثل شیاف ابیض از ذرور و ادمات و مثل ضمادات لین بار و تا اکتال کنند و اضمده از خارج مثل
زعفران چهار درم و برگ کشنیز سبز پانزده درم و اکلیل الملک است و پنج درم زرده بیضه سه عدد و نان میده پانزده درم در رب انگور تر کرده آمیزند و مانند
مرهم ساخته بکار برند و وقت شدت درد قدری از مخدرات مثل پوست خشخاش یا بیخ بندر طلا یا مامیثا و حضض و صبر نیز مفید بود و آنچه مجرب است زرده بیضه مرغ و تخم خرفه
که از هر دو مثل مرهم ساخته و بر پارچه گذاشته بر چشم نهند و کذا گل سرخ در رب انگور تر کرده با زرده بیضه سائیده بر چشم گذارند و هرگاه درد شدت کند زعفران سحوق
در شیر زنان و آب کشنیز در چشم چکانیدن نفع میکند و باید که در دنبیج بعلاجات خارجی مشغول شوند و بر تقطیر شیر در چشم تا سه روز اقتصار نمایند اگر قوت و حال محتمل باشد

ودرد ورد ریح موجع متقرح اکتحال بانزروت و زعفران و شیاف مامیثا و افیون مساوی بآب کاسنی سائیده مجرب حکما است و اگر ورد ریح بعد از رمد تمدید ابرد باشد
باید جهات البته استفراغ نمایند و لعابات قالین در آب گشنیز مطبوخ او گرفته استعمال کنند و لیبا است که آب عنب الثعلب ممزوج می نمایند و گاهی بامرو زعفران آنهم افزایند
ابوالحسن سعید در مغنی می نویسد که سبب او یا ماده دموی بود که بیک بار یا بهر دو سیلان کند و یا ماده صفراوی حاد باشد و بر ورم دموی الم شدید و
حمرت و درد اکثر انشقاق پلک و خروج دمعه رقیق از آن دلالت کند و بر صفراوی قلت ورم و شدت حرقت و حکه و صفرت ناسه استدلال نمایند و تدبیر نوع
اول فصد است اگر ممکن باشد و الا حجامت و اگر از طفل شیرخواره بود فصد مرضعه او کنند و ملطف غذای او نمایند و زردی بیضه بروغن گل بر چشم نهند و
شیر در چشم بدوشند و تا روز نهم زرور در چشم استعمال نکنند بعد ازین زرور چهارم زرور ملکایا بعمل آرند و هرگاه مرض واقف گردد زرور منفعت بکار برند ازرد جو
و عدس و پوست انار و گل سرخ کوفته بیخته در آب و روغن گل سرشته بر پلک ضماد کنند و هرگاه مرض انحطاط پذیرد زرور صفرا استعمال نمایند و علاج
نوع ثانی باستفراغ اگر ممکن باشد و باصلاح تدارک کنند و لعابات منقیه بدان گل سرخ آب و جو پوست انار عدس سائیده بر چشم نهند تا انحطاط مرض و بعد از آن
در آخر زرور صفر بعمل آرند و پلک را منقلب ساخته بشیاف لین و غیره تبخار نمایند الملاکی گوید که ورد ریح غالباً باطفال عارض شود و سبب فرد او رطوبت
و اکثر از ماده خون افتد و از سودا حادث نشود اجماعاً و در حادث او از صفرا و بلغم اختلاف است و اصح آنست که از بلغم نیز حادث شود و سبب شرط
امتلاء شبکیه است یا انفجار رگ یا ضعف غشا و از رنگ او و عمل او که مفرد است یا مرکب شناخته میشود و علاجش اینست که مبادرت بفصد نمایند و در
اطفال شرط زنند بعده اگر مقارن رمد باشد پس علاج را حد او سبب اتفاق این هر دو جملاً و حکما با که ورد ریح درین هنگام عبارت از قوت رمد باشد شدید
والا از مجربات دران سپیده تخم خرس بسفیدی بیضه است و انزروت بزعفران و شیر زنان یا سیم و عند شدت التهاب نهادن لعاب بهدانه بنگلاب و فوفل
جائز است و در ردع مواد مثل افیون و گل سرخ و زعفران از خارج طلا کنند و گیلانی می نویسد که از آنچه استعمال میکنند در علاج این مرض اینست که زرور صفر
صغیر بپاشند و شیاف احمر لین بکار برند بعده فصد و حجامت و اگر مریض بدر که باشد و در ابتدای حال شیاف ... و بعد شیاف مامیثا بر پلک ضماد کنند
و بآب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش ... نمایند و تلطیف غذا ... و این شیاف در ورد ریح انفع کامل است نماید اگر در
آب عصی الراعی حل کرده اکتحال نمایند نسخه آن شیاف ابیض ... شیاف مامیثا هر واحد دو درم صمغ عربی نشاسته
کتیرا کهربا گل قیموی خالص هر واحد یک درم انزروت سفید سه درم زعفران دو دانگ همه را ... و پاره بیز کرده بگیرند حضض یک درم و افیون خالص دو دانگ
و هر دو در شیر دختران حل کرده ادویه مذکوره آمیخته شیاف سهین بقدر عدس سازند و در سفیده بیضه رقیق حل کرده اکتحال نمایند یا در چشم چکانند که این شیاف
بعد استفراغ بفصد در یک روز ورد ریح را زائل کند و این زرور نافع است بگیرند شیاف مامیثا دو درم حضض یک نیم درم زعفران قلیمیای ذهبی هر واحد یک درم
روسختج نیم درم افیون دو دانگ بآب یک سائیده دو سه دفع بهر بر نمود در چشم پاشیده بر بندند و بعد انحلال دوا پاک کرده بآب سرد بشویند و اعاده زرور وقت
خواب کنند و بعد این زرور چشم را بدون صاف کردن بگذارند چه اگر زعفران در چشم یا زیر پلک بماند ورم حادث کند و ضماد ورد ریح اینست بگیرند جوز السرو
و پوست پسته رطب و عدس مقشر هر واحد یک درم حضض نیم درم تخم انار دو درم باریک سائیده اطراف کاسنی نرم سوده آمیزند و اندک روغن گل چکانیده
مثل مرهم سازند و وقت خواب بر چشم ضماد نمایند و صبح جدا کنند و اگر شیاف مامیثا بسوزند تا خاکستر گردد و با نشاسته و صمغ عربی آمیخته زرور سازند ورد ریح را در یک روز
زائل کند و اگر موافق مزاج چشم افتد و گاهی بادی قرح در مقله بود و پس علاجش مشترک لنفع سازند بدانچه در قروح بعمل می آرند بعضی گفته اند علاج ورد ریح بعد از
فصد قیفال و حجامت و تنقیه بطبیخ هلیله و قرص بنفشه اقتصار بمزورات و ترک امتلا و نظر بسوی چیزهای براق و اقتصار بچکانیدن شیر در چشم است در سه روز اول و
بعد از آن طلا مومن حضض و عصاره مامیثا بر پلک پس بآب کشنیز تازه و زرده تخم مرغ و اکلیل الملک با اندکی زعفران و چون مرض از هفتم روز درگذرد اول در چشم زرور ملکایا
بپاشند و در آخر زرور اغبر اگر قرحه نباشد و الا ترکیب نمایند علاج آن العلاج قرحه رازی گوید که اگر در چشم کودک ورد ریح باشد و برگشادن چشم قادر نبود و اگر چه در آن
قرحه باشد اکتحال بانزروت شش درم زعفران دو درم الاخوین مامیثا هر یک دو درم افیون نیم درم باریک سائیده نمایند که در آن مضرت بقرح هم نیست و آن

دوای دردنیج است و اقول ایلاقی شیاف وردی ابیض مخصوص بوردنیج است و هرگاه ورم کم شود شیاف وردی اصفر استعمال کنند و گویند که اگر
بزرالورد را با ادویه مناسب مثل صبر و زعفران و حضض کوفته در گلاب حل کرده بر اجفان ضماد کنند در اوائل درد چشم و وردنیج مجرب صاحب بقائی است
و اگر افیون کات هندی رسوت هندی هریک جزوی شب یمانی چهار جزو آب لیمو کاغذی هشت جزو شب یمانی را بریان کرده مع دیگر ادویه کوفته در ظرف
آهنی آب لیمو بر آتش گذاشته بدسته آهنی آهسته آهسته بسایند تا خوب منحل شود و طلا نمایند بر مدود وردنیج اطفال مجرب است و مسکن ورم و الم و گویند که
آب برگ تفاح مجرب است و کذا ضماد کشنیز سبز سه ماشه و زعفران چهار ماشه و زردی بیضه مرغ یک عدد و عنب الثعلب دو نیم ماشه و اگر از خلط غلیظ بارد باشد
علاج رمد بلغمی نمایند و زیره کرمانی سوده در زردی بیضه مرغ سرشته بر پنبه کهنه نهاده نیم گرم بر چشم گذارند

علاج اقسام رمد غیر حقیقی

طبری گوید نوعی از رمد غریب نادرست که علیل در چشم خود بیم ضربان شدید فوق طاقت دریابد و بادی سرخی و ورم در چشم نباشد و از اعراض لازمه او
آنست که مریض جابجا در سر خود را چنان دریابد که گویا میسوزد و از مس او الم محسوس گردد و در گوش طنین یابد و بسبب امتلای پس هر دست بر بدن محلل
رطوبات اصلیه ارتفاع بخارات حاره یا لسبب از بدن بسوی راس که از ان غشای خارج قحف بنابر احتقان بخارات و حرارت متالم گردد و طبقه ملتحمه بواسطه اتصال
بادی مشارک گردد و رطوبات چشم سخونت و جفاف و نشف پذیرد و علاجش ترطیب بدن و چشم است و دوشیدن شیر دختران یا بز که علفها و از حشایش رطب
لاسیما خشخاش رطب باشند بر سر و منع علیل از استفراغ مطلقاً و ازدیاد در اغذیه مرطبه مثل لحم بزغاله با جو مقشر پخته و جوزه مرغ فربه و بقول مثل کاهو و خرفه
و پالک و قطف و امر باستنشاق روغن بنفشه و نیلوفر و کدو و دوشیدن شیر بر سر و نوشیدن ماء الشعیر دائم و تناول فواکه رطب محمود و حقنه بماء الشعیر مقشور و
با سفیدی بیضه و روغن بنفشه و شکر سفید و هرگاه مرض بانتها رسد آب طلع و روغن نیلوفر و روغن بنفشه و شیر دختران سعوط کنند و همه تدابیر اوائل ترطیب و
مزلق قشفت و رادع انجره از سر باشد و درین علت اکتحال باکحال سودمند نیست مگر بندرت و انکباب بر بخار آب شیرین گرم مفید است و گاه این کحل نفع می بخشد مرارۀ
ناسفته یک درم سرطان نهری خشک کرده طباشیر هریک نیم درم نشاسته صمغ عربی صمغ فارسی هریک یک درم کوفته بیخته قدری از ان در شیر دختران حل کرده
بمیل در چشم کشند و بعد از ان بآب نیم گرم چشم را بشویند و نوع دیگر از رمد غریب آنست که انسان بعد خواب چنان دریابد که در چشم او ریگ افتاده و تدبیرش
در فصل کمنه پلک خواهد آمد و جالینوس و تابعان او گفته اند که از رمد نوعی است که می بیند صاحب آن همه اشیا را سرخ یا زرد یا سیاه یا سفید بسبب غلبه خلطی
از اخلاط و این حادث میگردد از تغیر مزاج دماغ خصوصاً بطن مقدم آن بحدی که متلون میگردد و نور خارج از ان بلون باعث آن تغیر از اخلاط و نزد بعضی
سبب آن در قرنیه یا رطوبت بیضیه یا رطوبت جلیدیه است که متغیر میگردد و رنگ آنها بسبب کیفیت رنگ ماده غالب و گاهی متغیر میگردند در بعضی اوقات دون
بعضی چنانچه نزد صعود بخارات از معده و می بینند اجسام را بحسب لون آن بخار و فی الحقیقت آن قسمی است از ضعف بصر و علاجش در ضعف بصر خواهد آمد
و بالجمله تنقیه بدن و سر و تعدیل مزاج دماغ بحسب خروج آن از اعتدال و معالجه بخوبیکه در اقسام رمد مسطور شد بعد شناخت آن بدلائل لزوم ماده باید کرد و رمد
که از ترک ریاضت و حمام وغیر آن موجب انسداد مسام و منع فضول مندفعه از دفع و تحلیل عارض شود علاجش بعد تنقیه ریاضت و استحمام بآب گرم و انکباب
بمیاه محلله حاره است و رمد که از سردی معده بارتفاع ابخره بارده حادث گردد و این با سوء هضم و آروغ ترش بود علاجش تسخین و تقویت معده و تحلیل ابخره
بارده بتناول جوارشات مقوی آن و دخول حمام و شرب شراب صرف و تلطیف غذا است و گاهی رمد حادث میگردد زنان را از سردی رحم و ارتفاع ابخره بارده
از ان بسوی دماغ و تدبیرش تسخین رحم باستعمال حقنه های حاره و حمولات متخذه از شبت و بابونه و حلبه با روغن ناردین در رحم و تدهین آن بروغن نرگس یا سوسن و استعمال
بخور حاره و اجتناب از جماع و اقول بقراط این قسم رمد صعب تر است و این شش قسم رمد غیر حقیقی مع شش قسم حقیقی یعنی دموی و صفراوی و بلغمی و
سوداوی و ریحی و دردنیج جمله دوازده قسم را جالینوس در میامر ذکر کرده و بعض متاخرین از بقراط و سکندر نقل کرده اند که نوعی از رمد است که آن چشم
بسیار سرخ میگردد و اجفان ورم میکنند بحدیکه گویا منشق میگردند و پوست از آنها جدا میشود و بعد از ان یک جفن بجفن دیگری میچسپد اسباب و علامت و علاج آن

در التصاق جفن مسطور گردد و در هیچ نوعی از انواع رمد استعمال روغن جائز نیست مگر درین نوع و رمدی که از دیدن قمر عارض شود علاجش در فصل قمر مسطور گردد و بعون الله تعالی

انتفاخ ملتحمه یعنی بر دمیدن سفیدی چشم

و نزد بعضی ورم بارد ست که با خارش بهم رسد و حق آنست که ماده ورم در جرم و عضو سرایت میکند و ماده انتفاخ در خلل عضو می در آید و اطلاق ورم بر انتفاخ بر سبیل مجاز بود و آن بر چهار نوع است ریحی و بلغمی و مائی و سوداوی تشخیص این اقسام باید که دریافت نمایند که دفعةً عارض شده یا بتدریج و بی ثقل ست یا با ثقل و از انگشت غمز کرده معلوم کنند که نرم است یا صلب و در صورت نرمی اثر غمز در آن ساعتی باقی میماند یا نه پس اگر دفعةً عارض شده باشد و بی ثقل بود و قبل ازان اندک سوزش و خارش مثل گزیدن مگس و پشه بناحیه ماق رو داده و بیشتر بمشایخ در زمان تابستان واقع شود انتفاخ ریحی باشد و اگر بتدریج حادث شود و با ثقل و نرمی بود و اثر غمز تا دیر بماند بلغمی باشد و اگر با وجود ثقل و نرمی بعد غمز زود اثر غمز زائل گردد و با وی هیچ درد و خارش نباشد مائی باشد و اگر با صلابت و شدت تمدد و تیرگی رنگ بود و بیشتر انتفاخ تا ابرو و رخساره رسد سوداوی باشد و این قسم بعد رمد مزمن و عقب جدری اکثر افتد و این مرض در اطفال نیز افتد علاج در ریحی تا سه روز شیاف ابیض بیاوه و در ورم جفن استعمال نمایند و صبر و شیاف مامیثا و اکلیل الملک بر پلک طلا کنند و روز چهارم ذرور صفر صغیر یا شیاف احمر لین مرکب ساخته در چشم کشند و صبر و حضض و زعفران بآب عنب الثعلب طلا نمایند بعد ازان ذرور اصفر کبیر بکار برند و آبیکه اندران بابونه اکلیل الملک مرزنجوش برنجاسف جوشانیده باشند چشم را بشویند بالجمله بعد تنقیه در جمیع اوقات آنچه محلل ریاح باشد بعمل آرند و در ابتدا ادویه مسدده فقط بلکه در ابتدای رمد بکار می برند استعمال نمایند و اسفنج بآب گرم و سرکه تر نموده بر پلک گذارند و آب صبر و زعفران در چشم چکانند و بر پلک طلا سازند و در حمام داخل کنند و اغذیه مجففه بخورند و از چیزهای بادی و مولد بلغم پرهیز نمایند و اکثر طلب و کثرت غذا پرهیز نمایند و استعمال اطریفل وقت خواب شب و خوردن معاجین محلل ریاح مثل فلافلی و کمونی نافع و شستن چشم بگلاب نیم گرم و تضمید چشم بسبوس مقلو و سطوخودوس در سرکه و گلاب و غسل چشم و تکمید آن بآب نیم گرم نیز درین نوع مفید است و در بلغمی بعد نضج بمسهل بلغم و حب ایارج تنقیه نمایند بعده از بادیان جوشانیده فقط یا از فلوس خیارشنبر حل کرده غرغره کنند و اگر خواهند سکنجبین بزوری یا عنصلی آمیزند و اطریفل کبیر و اطریفل اسطوخودوس بخورند و شوربای فروج و دراج غذا سازند و بعد تنقیه شیاف احمر لین یا ذرور صفر صغیر اکتحال نمایند و بسرکه و آب گرم اسفنج تر نموده تکمید نمایند و صبر در سرکه حل کرده طلا کنند و یا صبر زعفران حضض اکلیل الملک شیاف مامیثا بآب عنب الثعلب ضماد سازند و تضمید برگ بید انجیر مدقوق مخلوط با نمک و شبت نیز نافع و بابونه اکلیل الملک صعتر مرزنجوش نمام جوشانیده چشم را بشویند و بعد ازان ذرور صفر کبیر و شیاف احمر حاد مرکب ساخته در چشم کشند و مریض را در حمام نشانند و اگر در تحلیل دیر شود آب صبر در چشم چکانند و بر پلک ضماد کنند زیرا که صبر مانع انحدار ماده بسوی چشم و محلل ماده موجوده در وی است و باقی علاج رمد بلغمی نمایند لیکن ادویه قابضه در ابتدا هیچ استعمال ننمایند و در مائی بدستور بلغمی علاج کنند و با این ماء الاصول و هندبا پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی تخم اذخر پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس هر یک چهار ماشه بادیان اسطوخودوس هر یک نه ماشه گلقند چهار تولد و بعد از نضج تنقیه بحب ایارج و خیارشنبر و ترنجبین و شربت دینار کنند و محللات چون بابونه و اکلیل الملک و صعتر و مرزنجوش تنطیل نمایند و آرد کرسنه و آرد جو و صبر با بابونه و اکلیل الملک بآب بادیان تازه ضماد سازند و شیاف دینار چون در چشم کشند و در سوداوی بعد ترطیب انضاج ماده تنقیه سودا نمایند بدستوریکه در رمد سوداوی گذشت بعده شیاف احمر لین و ذرور صفر آمیخته کشند و از ضماده و طلیه هر چه در اورام سوداوی و سرطان مخصوص ست بعمل آرند و شیافی که در رمد سوداوی مذکور شد با ضماد زعفران و دهن بابونه ساخته اکتحال و لطوخ آن کذا شیاف سود و خلوقی بکار برند و صلاح اغذیه و تنطیل و استحمام نمایند و درین نوع تضمید و تنطیل و استحمام قبل از تنقیه و بعد آن از جهت تلیین ماده و تحلیل آن اعظم النفع است

کمنه

بدانکه لفظ کمنه را بر چند معنی اطلاق میکنند یکی بر کدورت ماده تحت قرنیه دوم بر کمنه پلک و این هر دو جدا جدا مذکور شوند سوم آنکه چشم را حالتی شبیه بر آمدن اشک لاحق شود و ملتحمه سرخ و کدر شود و باصره ضعیف گردد و جمیع اشیا در نظر مغبار آلوده نماید و مریض چشم خود را از حالت اصلی عظیم الحجم و ثقیل و بطی الحرکت دریابد و چشم خارش کند

بگاه بآب گرم شستن تخفیف و تسکین حاصل گردد و سببش احتقان بخارات سوداوی فاسد لکیفیته است زیرا که بخارات چشم و دران بخارات حدتی نباشد که موجب الم و دمعه گردد و تدبیرش بعلاج رمد سوداوی نمایند و بعد نضج تنقیه بمطبوخ افتیمون و ایارجات یا ماء الجبن بسفوف لاجورد کنند و لونما زیارا آب افتیمون تا ده درم و ادویه مسهل تنقیه سر بحسب قوتها و حسب صبر تا بحد گاوزبان نافع و غرغره شبت با ایارج فیقرا و وج و غرغره دل مویزج و عاقرقرحا و فودنج و اصل السوس و سقمونیا و شکر تسفایج و افتیمون یا صعوتر کثرت برودت او مفید شناسند و در ورکشه و چشم انداز ند و بطبیخ ملطفات چون بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و حلبه تکمید چشم سازند چهارم آنکه بیاید ذوق و غیر آن گوید سبکشنه نوعی ابد یا ابس من است که دران حمرت نباشد و عروق چشم دران ظاهر بود و با الم و سیلان اشک باشد و سبب آن در اکثر غلیان خون با غلظت آن میباشد علاجش فصد قیفال و حل طبیعت است اجازا نضج ماده و تلطیف تدبیر حتی المقدور و عناب یک رطل تمر هندی ده درم ترنجبین بیست درم عنب الثعلب تخم کاسنی هر واحد یک کف آلوی سیاه سی عدد جوشانیده و صاف کرده بگلشکر قدر یک رطل صغیر و شربت بنفشه بیست درم داخل کرده نیم گرم بیاشامند و بعد ازان اکتحال بشیاف ابیض بحاول بشیر دختران نمایند و بپوشند چشم را تا آنکه بروز اول بناید پس چشم را صاف نمایند و بعد ازان برود رباد و اکتحال کنند تا سرخی زایل گردد و دمعه باز ایستد و اگر بعد ازان غلظت در پلک حادث گردد بشیاف احمر لین اکتحال نمایند و اگر مزاج چشم قوی آن اگر دشیاف تار کوی ربیع شیاف ابیض جمع نموده بکار برند و آمونس محرق مغسول با آب نضج سوخته شسته در چشم کنند و اکتحال بصبر ناقع و مسکن خارش کنند است و بعض متاخرین این قسم را از نوع سبل شمرده اند

جسابت قاتمه

و آن عبارت است که چشم را با انتفاخ با درد و سرخی و اجتماع اندکی چرک ملتحم عارض شود و بدان سبب گردانیدن چشم ممکن نبود و بعد از بیداری کشادن چشم دشوار گردد و بعضی این را رمد یابس گویند و سببش اخلاط غلیظ یابس است و بیشتر این مرض بصاحبان امزجه یابسه و پیران و در فصل خریف و بلاد یابسه بهم میرسد علاج برای ترطیب لعاب حلبه و تخم کتان در شیر زنان برآورده در چشم چکانند و وقت خواب زرده تخم مرغ با روغن گل و سپیده مرغ بر پشت چشم نهند و یا بر جفن بمالند و یا برگ کاسنی را کوبیده با روغن بنفشه ممزوج نموده بر پلک گذارند و روغن بنفشه و بادام در بینی چکانند و بر سر بمالند و اگر حاجت بود تنقیه بدن و دماغ بفصد و مسهل کهٔ در آن افتیمون و هلیله کابلی و هلیله سیاه و غاریقون باشد و حب ایارج نمایند و ماء الجبن دهند بعد ازان شیاف ابیض در شیر دختران و در ورم ابیض استعمال کنند بعد بدور صغیر پس شیاف احمر لین گرایند و کثرت استحمام و انکباب و تکمید بآب گرم و آبیکه دران ادویه مرطبه جوشانیده باشند لازم شناسند و ایضاً بنفشه و بابونه و کدوه هر یک یک تولہ جوشانیده سر بخار آن دارند و طلاء محلله مانند چون آرد جو و شیاف مامیثا و اکلیل الملک آب عنب الثعلب و زرده تخم مرغ در روغن بنفشه یا روغن گل که دران سپیده گداخته باشند سرشته طلا کنند و آبیکه دران حلبه و اکلیل الملک و عنب الثعلب و بنفشه پخته باشند بر سر و چشم نطول کنند و از اغذیه سرد پرهیزند و گویند که بعد تنقیه و حصول تلیین استعمال ادویه اشک آور چون برود حصرم و باسلیقون و شیاف احمر و کحل روشنائی درین مرض نافع بود و نطول آب حلبه و اکلیل الملک و تخم خطمی و تخم کتان و جو مقشر و تکمید بدان با اسفنج یا پنبه تر کرده نیز مفید است و تغلیل سر بآب نیم گرم نیز سود مند و هر چه در علاج رمد سوداوی گذشت بعمل آرند مع زیادت ترطیب و تحلیل و ترطیب

حکة العین یعنی خارش چشم

و با وی اشک تیز و درد و سرخی چشم بود و باشد که پلک نیز سرخ شود و یا ریش گردد و سببش رطوبت شوره است و بقول بعضی خون غلیظ و گاهی از رسیدن بوسه نعل عارض علاج چشم و روی بآب گرم بشویند و حبت بر قصب بمالند و سیاهی آن در چشم کشند و برگ کاسنی یا تخم آن کوفته بروغن گل آمیخته ضماد نمایند و یا عدس مقشر و سماق و گل سرخ و تخم انار در سفیده بیضه و شراب انگوری پخته ضماد کنند و یا سفیدی بیضه مرغ و نشاسته و یا با شیر و برگ حنا و برگ گلاب هر یک سه ماشه بگلاب ضماد سازند و آب کشنیز سبز و روغن گل هر دو برابر در چشم کشند و اکتحال بتوتیا کنند و محرق مسحوق و شیاف سماق و شستن چشم آبیکه دران هلیله بلیله آمله بقدر یک تولہ شب خیسانیده صبح آب زلال او گرفته باشند مجرب مؤلف است و اکتحال بغبار تنباکو و کذا سعوط و لفوخ او از مجربات حکیم عابد است و اکتحال بحکاکه اسرب هنکوکه بر قصب یابس مع اندکی غبار فلفل بعد شستن چشم بآب مطبوخ عدس در اکثر کفایت میکند و فلوس مس در ظرف حبت سائیده اکتحال نمودن نفع بلیغ بخشد و ضمیب حکیم اجمل خان است و برگ نیب در کوره مطین سوخته در آب لیمو خوب صلایه کرده در چشم کشیدن نیز نافع حکه و جرب و دمعه و سرخی و کشد امراض چشم ست و از اشیای شوره و تیز پرهیزند و هر چه در سلاق و حکه اجفان و جرب خواهد آمد مفید بود و در صورت کثرت ماده تنقیه بفصد قیفال و مسهل و حب ذهب

یا سبب ایارج کنند و ماء الجبن دهند و فصد رگ پیشانی و رگ ماق نیز مفید است بعده غرغره بسکنجبین و ایارج فیقرا نمایند پس شیاف احمر لین و ذرور صفر صغیر و
برود صمغ و شیاف سنبل بکار برند و بعد ازان در آخر شیاف احمر حاد و ذرور صفر کبیر استعمال سازند و ادویه اشک آور چون باسلیقون و کحل عزیزی و
روشنائی در چشم کشند و کحل نافل و از فلفل نوشادر هر یک درم یک درم زعفران چهار درم حضض شش درم سنبل الطیب چهار درم کافور یک دانگ بغایت سوده سازند
و صبر حضض مکی لوبست هلیله زرد شیاف مامیثا مساوی سوده در چشم کشیدن نیز مفید و تکمید چشم از بابونه و اکلیل الملک و اندکی نمک سازند و تعاید حمام کنند و
روغن گل یا بنفشه بر سر مالند و ضماد بابونه و اکلیل الملک و عنب الثعلب و کاسنی تازه با روغن گل و اندکی سرکه نیز مفید و کذا چکانیدن گلاب که دران سماق
جوشانیده صاف کرده باشند نافع و اگر از قرنفل یک درم نبات نیم درم کافور ثلث درم سوده بآب شیاف ساخته بآب سرد حل کرده در چشم چکانند حکه ملتحمه را
نافع بود و کذا برگ نیب فلفل سیاه و سفید و برنگ کابلی مقشر زنجبیل بلیله بلیلیه آمله نمک لاهوری اصل السوس توتیای کرمانی مساوی باریک سوده بشیر تازه دوشیده
سرشته شیاف ساخته در سایه خشک نموده بروغن گاو سوده اکتحال نمودن و ازاله حکه ملتحمه و تقویت بصر مجرب اطبای هند است و شیاف زعفران نیز نافع است
و غذا معتدل و چیزی باشد مثل لحم حلوان و نان صاف و از فواکه انجیر و انگور و مویز خورند و در خارش و سرخی چشم که از بوی بغل باشد فلفل سیاه دو نیم عدد و برگ نیب
دو نیم عدد و گل دیگدان که سرخ باشد بقدر ماشه از چوب بانس در کاسه مسی خوب حل کنند که سیاه شود و اندک در چشم کشند و کذا زهره ماهی روهو خشک کرده
وزن یک دمڑی شوره قلمی یا دو سیر بهر دو را خوب صلایه کرده اکتحال نمودن جهت خارش و آشوب چشم که از بوی بغل بهم رسد معمول و مجرب صاحب بقائی است

طرفه

و آن نقطه سرخ است که در سفیدی چشم افتد و گاهی در آخر به تیرگی و سیاهی گراید سببش شدت امتلاء و تمدد عروق یا حدت و جوش خون یا انفجار ورم قبل از نضج
یا ضربه چشم است که رگها شگافته یا آواز بلند و صرفه قوی و حرکت عنیفه مثل قی شدید که دهن رگی بکشاید و گاهی طرفه به بثور و دمل و قرحه مودی شود و فراخ
سیاه گردد و اکثر صاحبان مزاج حاره و صبیان را و در ربیع و ببلدان حاره عارض شود علاج در ابتدا از بال کبوتر بچه پر کلان بکنند و خونی که بر بیخ پر ظاهر شود
و هنوز گرم باشد در چشم کشند سه مرتبه هر روز تا سه روز و تقطیر خون پرشفنین و فاخته و ورشان و خون بازوی بط و مرغابی نیز مفید است و اگر خون از پر
ظاهر نگردد زیر بال این طیور رگ بزرگ تفحص نموده بتیغ حجامی خون ازان رگ گرفته گرما گرم بچکانند و نیز پنبه بدان خون تر کرده بالای چشم تا یک ساعت بندند و اگر
خواهند قدری گل ارمنی یا گیرو یا قیمولیا در آب گرم حل کرده در خون آمیخته دو سه قطره در چشم چکانند و در انتها محللات مثل کندر و مرداسنگ و زعفران در خون
آمیزند و در کتاب برگزیده نوشته که بعد تقطیر خون کبوتر یا فاخته با گل ارمنی در انتها آب طبیخ اکلیل الملک و لعاب حلبه مغسول در چشم بچکانند و یا کندر سوده بشیر زنان در چشم
چکانند و مویز منقی برگ عنب الثعلب پنیر تازه و اندکی نمک لاهوری سائیده بر چشم ضماد کنند و در ذخیره صبر سرکه عوض پنیر است و یا اکلیل الملک بادام الاخوین و اصل السوس با زعفران و عدس
مقشر بروغن گل زرده تخم مرغ ضماد نمایند و بطبیخ صعتر و اکلیل و زوفا انکباب نمایند و اسفنج یا پنبه تر کرده تکمید چشم کنند و چشم را العصابه بر بندند و اگر اسفناخ کوفته در صره
بسته بآب گرم تر کرده تکمید نمایند در جذب خون از چشم مجرب است و صاحب شفاء الاسقام است و اگر سنگ بآتش خوب گرم کرده از خاکستر پاک نموده شراب
بران پاشیده بخار آن بگیرند تا اشک سائل شود و طرفه در عمل یک دو بار زائل شود و اگر سرکه عوض شراب کنند نیز مفید و مجرب راقم است و انکباب بر سرکه بگلاب مساوی
جوشانیده و تکمید بدان نیز سریع الاثر است و ضماد از گل بنفشه و تخم کاهو و کشنیز سبز و مکوه هر یک سه ماشه مغز حضض هر یک چهار ماشه نافع و انطاکی گوید که آنچه
از مثل ضربه باشد در همان وقت معلوم شود و پس چیزی از چکانیدن مثل فندق و زیره خائیده نیست یا خون کبوتر خصوص سفید یا هدهد و غیر آن اول فصد قیفال
کنند پس رگ گوشه چشم کشایند اگر امراد متمادی گردد و الا اسهال بنقوع صبر یا طبیخ خیارشنبر و تمر هندی کفایت کند و لعاب حلبه یا بهدانه بگلاب چکانند و چیزی که حل خون
نماید مثل آرد باقلا و قرطم یا خمیر آب صعفصاف سرشته ضماد کنند و شیاف مرارات در طرفه مجرب است و کذا زعفران بشیر زنان یا بشیر خر و آنچه تحلیل آن کند و بصر را
تیز گرداند و مجرب است این است که طباشیر در روغن بنفشه سعوط کنند و کذا قطور روغن گل بسرکه و کذا اسفیدروس بشیر زنان بر سنگ سائیده چکانیدن مجرب است
و خون را ارجعنی یک جزو کرکم نیم جزو ناخنخواه سدس جزو لبانید و هر روز دو درم بخورند و ازان اکتحال نمایند و دو آنکو است و هم او گوید که در اول چکانیدن شیر زنان

ویا سفیدی بیضه بروغن گل هر یک نیمگرم و بدانچه در ضرر چشم خواهد آمد تسکین درد نمایند و اگر بورم چشم انجامد و یا دوی رمد عارض شود و بسبب انصباب ماده بعد
شیاف ابیض و سفیده بیضه چکانند و شیر زنان از پستان در چشم دوشند بعده قطور وغیره که در علاج رمد حار گذشت بعمل آرند و با صندل و راوند ضماد کنند و بعد
زوال رمد علاج طرفه کنند و اگر تحلیل نشود و ناخواه در چشم قطور کنند و زرده بیضه و عدس و قدری زعفران و روغن گل بر چشم ضماد سازند و بآب ریاحین مثل
بابونه و اکلیل الملک و تمام چشم را بشویند و اگر ازین هم تحلیل نشود آب ترب در چشم چکانند و اگر با طرفه در ملتحمه خرق واقع شود زیره و نمک خائیده در پارچه انداخته
آب او قطور کنند و نیم را بنفید و بیضه مرغ آلوده بر چشم گذارند و ضماد برگ خلاف بغایت سودمند است و اگر با وی خرق در قرنیه باشد علاج او کنند و بسوی
مقیضات مثل سنبل و زعفران مع گل سرخ و اقاقیا احتیاج افتد و گاهی در چشم چیزی بخلد و از آن طرفه حادث شود و درین صورت با وجود علاج طرفه حتما
باخراج آن چیز افتد پس اگر ریزه کاه و پاره ریگ باشد بمیل بر آورند یا خرقه کتان بر انگشت پیچیده در چشم بگردانند و گاهی آن چیز مخفی بود و از برون چشم ملک
بالا ظاهر گردد و آنچه از غبار وغیره باشد بگشادن چشم در آب شیرین صافی و تقطیر او در چشم زائل کنند و اگر بسبب طرفه خراج بود شیاف ابیض و شیاف ابار علاج
کنند بالجمله در علاج طرفه تساهل نکنند که چون متحجر شود زائل نگردد و گاهی متعفن و متقرح شود

ودقه

و آن نقطه صلب مستدیر سرخ یا سفید است که در ملتحمه پدید آید و اکثر در یکی از دو موق و گاهی در زیر جفن افتد و گاهی گرد و اگر و حلقه سیاهی چشم دانه خرد کثیر العدد
مثل دانه مرواریدها ظاهر شود و این مرض در انتهای رمد بیشتر عارض گردد و سببش اجتماع فضول غلیظ از دم متکاثف و یا بلغم غلیظ است در ملتحمه و نشان دموی
سرخی آن مائل به تیرگی و بلغمی سفیدی آنست و بقول انطاکی رنگ آن دلیل بر ماده کاین از آنست پس سفید از بلغم خالص و سرخ از خون علی هذا القیاس و این
مرض ساهیست تا و قتیکه خرق ملتحمه نماید و خرق آن نادر بود و سببش فساد مزاج دماغ است و آنچه زیر پلک اسفل خارج شود منسوب بضعف دماغ شود بلکه با عصاب پا شد
و غلظ مواد او از اسباب مادی آنست و قلت تنقیه و پوشیده داشتن چشم بسیار و منع او از گردانیدن و خواب بر روی سبب عظیم آنست علاج اگر سبب خفیف بود
رفاده بگلاب تر کرده بر چشم نهادن خصوص وقت خواب کافی است و الا تنقیه نمایند از خلط غالب مثلا بفصد در ثبور سرخ دموی و مسهل صفرا و آشامیدن ماء الشعیر
و آب تمر هندی و ماء القرع تبشربت ورد و یا شربت بنفشه در دموی و صفراوی و غذا مزورات دهند و دیگر ملطفات و تلطیف تدبیر و در ثبور سفید بلغمی مسهل بلغم و
حب ایارج و کذا غاریقون با دیه رائی و در سوداوی طبیخ افتیمون و یا نقوع افتیمون و انجیر و مغز قرطم و بعد تنقیه اگر ماده باقی باشد در سرخ شیاف ابیض مع ذرور ملکا یا کشند
و ابهار آن ملکا یا تنها و یا ذرور وردی و یا زعفرانی پس نزد انحطاط ابار بکار برند و حکیم علی می نویسد که بعد تنقیه ماهیران چینی یک دانگ و نیم گل سرخ دو درم حضض
شیاف ماثیا هر واحد نیم درم نشاسته کتیرا زعفران هر کدام یک دانگ باریک سائیده بآب عنب الثعلب سرشته شیاف سازند و بسفیدی بیضه و شیر دختران سائیده
اکتحال نمایند و بر چشم رفاده مربع به بندند و بعده بآهستگی گشاده شیر دختران در چشم دوشند و عصی الراعی و اطراف کاسنی و برگ عنب الثعلب باریک سائیده و
با سپغول آمیخته بر چشم نهند که تحلیل ورم و تسکین حدت کند بعده آب عنب الثعلب سبز مروق و شیر دختران و سفیدی رقیق بیضه و اگر بجای شیر دختران شیر بز کنند بهتر
باشد جلیه او شسته کرده بجا نشند تا که بهم آمیزند و هر ساعت در چشم چکانند که تسکین حرارت و درد و ورم نماید گاهی تنها هر دو شیر مذکور قطور آید و گلاب بزعفران نافع بود و در ثبور
سفید بلغمی شیاف احمر لین او لا پس شیاف کندر بکار برند و اگر در منجا چرک باشد شیاف سعد ملکی وغیره نهند بعده اطبا جلیه بانک صبر چکانند و در سوداوی او لا شیاف ابار
[illegible] باویان که در آن اشق و صمغ حل کرده باشند استعمال نمایند و گویند که اگر مزاج گرم نباشد بر بخار آبیکه در آن بابونه و اکلیل الملک مانند آن جوشانیده باشند
اکتحال نمایند [illegible] شیاف [illegible] کرده بر چشم نهادن و نمایند و باید که احتراز با استفراغ بدن از مطبوخ افتیمون کنند و بعد آن هر روز یک شربت حب ایارج بخورند
[illegible] اگر قوی متحمل باشد و یا هر حال باقی باشد بعده اکتحال بشیاف احمر لین محلول با آب باویان کنند اگر مزاج محتمل
این باشد [illegible] به تر کرده بر چشم بندند و شب بسته دارند و این مرض صعب نیست تا که ملتحمه را شگافد و هر گاه و دقه منع شود و دمعه باقی ماند توتیای هندی بکحل اصفهانی
در آمیخته و طلا و خاکستر طرفا سائیده بکحل آن استعمال نمایند که شکافتن دمعه و تقویت ملتحمه و منع ودقه از نمو کند و گویند که بعجز زمان طول مدت ادویه تیز چون باسلیقون

خشک نمایند و نرم سائیده اکتحال کنند که مجرب است و اکتحال برادهٔ مس که در بول صبیان خیسانیده باشند و کذا کحل برادهٔ آهن باشد از مجربات بوعلی سیناست
واگر برادهٔ نحاس یک شبانه روز در بول کودک تر کرده بآب بپرورده القرشته و کحل السوس هر دو برابر در سنگ سماق سحق بلیغ نموده بکار برند حاجت به تنقیه نیفتد
و آنجا که خارش و رنج دید از انزروت مربی صمغ عربی هر واحد یک درم نبات چهار حبه و نیم نبات طباشیر و سماق چهار حبه نبات بگلاب صلایه کرده کحل سازند و شیاف سماق
کشند و از ادویهٔ مرکبه شیاف صطفطیقان و شیاف اخضر و شیاف ابیض که دوا مقناطیس است و شیاف شب جلنار و روغن که در آن صابون است و حب ابنهٔ
و حب سنبر و حب ربد و کحل سبل مجرب ذکاء الله خان و کحل مجرب حکیم شریف خان و شیاف زنگار و شیاف مسح الاذن و شیاف دهنه فرنگ و شیاف باسلیقون و کاجل
و کحل الجواهر و عنبر لولوی و برود حصرم همه برای سبل مفید است و نسخهای اینها در ربد و ظفره اکثر در بیاض عین و نزول الماء مذکور اند و استعمال شیافی که از شب یمانی و گلنار و عصارهٔ
لحیة التیس و نمک اندرانی و عصارهٔ حصرم خشک کرده در صمغ سماق محلول ساخته باشند مجرب رازی است و از ادویهٔ مفرده تناول و اکتحال جوزبوا و نمسیون و کباش قرنفل
و شراب اسارون و سعوط عصارهٔ قثاء الحمار و شیر زنان یا شونیز بروغن بادام تلخ و یا رتیه بآب مرزنجوش که عجیب است و یا تخم حنظل بآب اندکی چند بار و اکتحال حجر مها و کذا زفت
و کذا عصارهٔ لبلاب حمقا و عصارهٔ قثاء الحمار هر دو خشک کرده سوده آمیخته که فعل عجیب دارد و کذا انزروت و شکر طبرزد و زعفران باریک سائیده و کذا انزروت مربی
بشیر خر هفت بار خشک کرده سائیده و کذا صنوبر محرق مغسول و خولان کوفته بیخته آمیخته که عجیب الفعل است و کذا تخم بلیله سوده بعسل و کذا قلقطار نافع سبل است
و خصوصاً لطخ حماض اترج و یا زنگار و یا نمک و یا مشک و را ادویهٔ سبل مقوی فعل آنهاست و بعضی مجربین می نویسند که اگر زنگار در شیر دختران و
سرکه و شهد در ظرف مسی خوب بسایند تا که غلیظ شود پس خشک کرده استعمال کنند سبل و دمعه و ظفره نفع بخشد و بیاض را قلع کند و کذا کاک اکتحال
زعفران توبال حدید مساوی نوشادر ربع آن در دفع سبل و بیاض مجرب است و گویند که اکتحال بانیسون منجمله نافعات سبل مزمن است از جهت تحلیل مادهٔ آن
و نوشادر سوخته و شب یمانی سوخته نیز برای سبل مجرب نوشته و در بیاض استاد مرحوم مرقوم است که سنگ بصری و بلیله کلان بآب شبنم در چشم کشیدن مفید است
و دوام بوئیدن مرزنجوش و عنبر نافع است و در سبل یابس قبل از اکتحال دوا و بعد آن رفتن بحمام و انکباب بر بخار آب گرم لازم شناسند و تبرید ترطیب دماغ کوشند
بدستوری که در صداع سوداوی مذکور شد و اکتحال مرطبه بکار برند و در صورت عروض حرارت در سبل باختیه بلیله اکتحال باید نمود و ایضاً در سبل که با حرارت و درد
باشد این شیاف مفید بود بکار برند سفیداب پنج درم اقاقیا مغسول سه درم سنبل یک درم مر نیم درم زعفران چهار دانگ باریک سائیده بآب شیاف سازند و عند الحاجة
در چشم کشند و کافور و افیون بوینند و بعد از تسکین حرارت معاودت نمایند بادویهٔ حاده و شیاف احمر لین و ذرور اصفر صغیر بکار برند و بعد از آن اطریفل اطریقان و
و ذرور اصفر کبیر پس شیاف اصفر و اخضر و کحل عزیزی و باسلیقون و روشنائی استعمال نمایند و یا آب انار میخوش یا آب حصرم و شهد که یک گرفته ربع جزو آمیخته در شیشه کرده
بست روز در آفتاب بدارند و در ظرف مس کرده استعمال نمایند و آنجا که با سبل مادهٔ حار عارض شود و هیچ دارویی سر و مثل شیاف ابیض و ذرور ملکایا و ضماد
بارد استعمال نکنند و به تنقیه سر و بدن و جذب ماده بافصل و اکتحال شیافج مغسول و قناعت در زند و زرده تخم مرغ بر پشت چشم نهند و ذرور اغبر پاشند و ایضاً
تا که ماده زائل نگردد از ادویهٔ حاده احتراز نمایند و دوائیکه مادهٔ سبل هر دو را مفید بود مانند شیاف سماق بکار برند و شیاف مذکور در حالت کثرت حکه نیز مجرب است
و اگر با خارش شدید بود و هیچ چیز مثل سماق فقط یا بانضمام انزروت و صمغ نیست و بقول محمد زکریا التعاید فصد دست و پیشانی و اسهال و ترک تناول تمر و
حلوا و اجتناب از شراب و سکر و مداومت حمام و طلای معده اگر بدن ممتلی نباشد و اکتحال بشیاف اخضر و اسهال در هر ماهی دو مرتبه بطبیخ افتیمون درین مرض
می باید و سبل که از تدابیر مذکوره زوال نپذیرد و غلیظ و مزمن و مستحکم باشد و منع ابصار نماید بعد تنقیه بدن بدستکاری هوشیار رجوع نمایند که با آهن قطع کند و بقول
بعضی شیاف قلقند بنسخهٔ حادی صغیر و شیاف ساهر و شیافی که در آن قلقطار و زنجار هر یک سه درم است و چند روز در سبل غلیظ را ترقیق و فانی میکند
و از قلع آن تجدید سبب نیاز پیدا شود و در این مرض غذا جید الکیموس مثل گوشت ماکیان و حلوان خورند و اگر حرارت باشد اسفاناخ و مزوره ماش بروغن بادام
دهند و در جمیع انواع سبل از امتلاء طعام و شراب و صیاح و کثرت کلام و جماع و طول سجود و جمیع آنچه باعث امتلای وجه و عروق دماغ گردد و دود و روشنی چراغ و غبار
و دخان و سرنگون کردن و طعامهای بخارانگیز که در آن سیر و پیاز و گندنا انند و مولد سودا چون عدس و باقلا و غذاهای غلیظ چون ماهی و گوشت گاو و هریسه و قدید وغیره

و ماده زرد رقیق بلغمی و صفراوی یا دموی ست بالجمله چون ماده آن غلیظ یابس ست لهذا اکثر عروض آن بامرجه یابسه و کهول و در خریف و بلدان یابسه می باشد
علاج فصد کنند و منضج بلغم دهند یا هر روز اصل السوس با دیان هر یک دو درم جوشانیده گلقند عسلی ده درم افزوده بنوشند و بعد نضج تنقیه از مسهل و حب ایارج نمایند
و غذا اسفیدباج مع مغز بادام یا مغز قرطم و گوشت ماکیان و تیهو خورند و از مولدات بلغم و گوشت حیوانات کبار و غیرها و حلوا و لبنیات و عدس و ماهی و فواکه تر و بقول پرهیز کنند تا
و پیاز و سیر و غیره ادویه مبخره و از طعام غیر وقت آن و عشا پرهیز ند و منع ابخره باطریفل و تلیین طبیعت نمایند پس اگر ناخنه رقیق باشد ادویه حاده مثل شیاف قیصر
و اخضر و دینار جون و شیاف علائی و روشنائی و باسلیقون کبیر در چشم کشند و برفق و احتیاط تمام استعمال نمایند که در چشم قرحه نیفتد و اگر ازین ادویه حرارت در چشم
پیدا شود فاصله داده استعمال نمایند و شیاف اسود که در سبل گذشت تسکین نمایند و ایضاً اگر ظفره با حرارت بود اقاقیا مغسول چهار درم روسختج دو نیم درم
افیون سه ربع درم صمغ عربی یک درم و ربع بآب باران شیاف ساخته اکتحال نمایند و اگر حرارت نباشد شیاف اخضر کشند و باید که اول بحجام روند یا بر بخار آب گرم
سر فرود آرند بعد ازان باکتحال ادویه پردازند تا اثر دوا بیشتر بظهور رسد و اگر اپرسا لغایت باریک سائیده و یا کندر سائیده بچشم ریزند در ازاله ناخنه از مجربات حکیم علی
و اگر کندر بگلاب یا آب صلابه نموده چندروز صبح و شام در چشم کشند نیز ظفره را زائل سازد و شاخ گوزن در آب سائیده بچشم کشیدن از مجربات بعضی اطباست و اکتحال
شهد خام مع تلخه بز یا نوشادر مع شکر و یا چرک گوش آدمی بشهد آمیخته مفید بود و کذا اکتحال پھٹکری و نوشادر مساوی سوده یا شوره دران افزوده نیز عجیب است
و آن نمک لاهوری یا نوشادر سبل ساخته مدام در چشم کشیدن نیز فائده تمام دارد و قلقدیس و مس سوخته و زهره بز مساوی کوفته بیخته شیاف ساخته در چشم کشیدن مجرب
شیخ الرئیس ست و یا قلقند نوشادر هر یک یک درم صمغ عربی نیم درم کوفته بیخته بشراب کهنه سرشته شیاف ساخته بکار برند که عجیب است و در نسخه قانون نمک لاهوری
عوض نوشادر ست و یا مس سوخته و قلقند و پوست بیخ کبر و نوشادر و زهره بز یا گاو بعسل شیاف ساخته استعمال نمایند و اگر زاج مشقش خمره قلقدیس چهار جزو
سائیده بعسل سرشته استعمال کنند ظفره رقیق را بسرعت قلع کند و کذا اسنک متمناطیس زنگار اشق هر واحد یک درم زعفران دو درم شهد خمیدا ادویه باستعمال آرند
و اگر کندر زعفران هر یک یک درم زرنیخ سرخ نیم درم شیاف ساخته بآب کشنیز تازه بکشند همین عمل دارد و سه سنگ بصری هر یک یک درم نبات سفید پھٹکری
هر یک پنج درم نمک لاهوری نیم ماشه باریک سائیده دو وقت در چشم کشیدن نیز مفید است و اگر نبات و پھٹکری بریان سنگ بصری هر یک یک درم شوره قلمی نیم درم
بآب لیموی سحق کرده شیاف بسته در چشم کشند یا خشک بساخته اکتحال نمایند ناخنه را مفید بود و یا زردچوبه و ارچینی دار بلد هر واحد یک دام برگ نیب شش درم کوفته بیخته
و ربول گوساله مشقش با سه دو پاس کهرل نموده حسب سازند و در سایه خشک نموده وقت حاجت بگلاب سائیده در چشم کشند و اکتحال مغز تخم سرس مغز تخم کھرنی گهوچی سفید
هر یک یک ماشه سنگ بصری دو ماشه سرمه سیاه سه ماشه فلفل سیاه چهار عدد و بیده و رکهرل کرده برای ناخنه و سبل و رطوبت چشم مفید است و ایضاً بقول اهل هند گره زردچوب
سعلبر در میان دو نان گندم نهاده وصل کرده بختاپخته زرد چوب برآورده با پھٹکری سائیده در چشم کشیدن نیز مفید ناخنه است و کذا بیخ آک بآب سائیده در چشم کشیدن و یا آب
پیاز سرخ چندروز در چشم کشیده باشند و یا بیخ لسکه دو سفید را در آب سائیده بچشم کشند و شیاف اسود که شیاف دیرج نیز گویند و کحل یاسمین و شیافی که دران گل کهند و مغز تخم
کهرنی ست و آین کحل که بجهت ناخنه تجربه حکیم ذکا الله خان رسیده نیز درین باب از مجربات راقم ست نوشادر سه ماشه شوره قلمی یک توله تخم سرس فلفل گرد هر واحد
دوازده عدد توتیای سبز دو سرخ باریک سائیده در چشم کشند و دوای پوست بیضه مطبوخ بسرکه که در سبل گذشت درین مرض مجرب محمد زکریا است و برود حصرم و حب الملوک
و حب کهسبل را نافع ست و در دوائی که ضعف بصر را هم مفید و در ظفره و در گه بجرب است نیز سود مند و شیاف سپهولی و شیاف احمر حاد و شیاف ونهه فرنگی و شیاف عجیب و
کحل مفید سبل و ضعف بصر همه ناخنه را مفید اند و اکثر این نسخه ها در رمد و بیاض چشم مذکور است و فیلغریوس گفته که اگر ظفره سرخ قریب العهد و یا سبز باشد باید که تکمید بآب نمک
نمایند و استعمال ضماد آرد باقلا و انتین و زوفا و فودنج و پوست ترب و موز منقی کنند و ظفره مزمن سیاه را ضماد بانجیر فربه نیکو ست و انطاکی گوید که علاج ظفره مثل
علاج سبل ست و کذا باقی احکام آن و آب آس که دران صبر حل کرده باشند مجرب است و کذا دخان کندر و میعه و قطران مساوی و مثل نصف یکی ازان هر اجزا
از شب و زنگار حدیدی و زرنیخ و سرگین موش و نمک سوخته بسیار مجرب ست و ایضاً از ادویه نافع ظفره اکتحال آب آس تازه و یا خاکستر آس و یا
نمک اندرانی و یا اصل السوس و یا عصاره آن و یا زبل خفاش و یا سرطان بحری محرق بعسل یا نمک و یا اقاقیا و یا قیمونیا و یا گل کرم بری و زعفرو بسته سوخته سائیده

و آبنوس و سنگ گرگ و شقایق النعمان مساوی شبنم که بر برگ قصب افتد سرشته شیاف سازند و خشک کرده در شبنم قصب ساییده اکتحال کنند برای بیاض مجرب سویدی ست
و اکتحال زراوند مدحرج و شیر زرق و نبات مساوی سوده نیز مجرب نوشته و اکتحال مامیران و شیح و مرو بعرض مساوی شیاف ساخته نیز برای بیاض نافع و سفیده کد و شیح و سرطان بحری
هر واحد یکجزو و زبد البحر بعر ضب توتیای هندی هر یک نیم جزو ساییده نافع و اگر نبات سفید نیم دام و فلفل سفید دانه الایچی خرد سرمه سنگ بصری عقر تخم سرس پھٹکری
شیشه که در آیینه نصب میکنند هر واحد یکدام خرمهره زرد بیست عدد باریک ساییده در چشم کشند برای پھلی و ناخنه و دهند بتجربه رسیده و کذا نبات سفید چهار درم سنگ بصری
دو درم شب یمانی یکدرم توتیای سبز نیم مثقال مروارید ناسفته یکمثقال مشک خالص یکمثقال کوفته بیخته شیاف ساخته وقت حاجت به آب ساییده اندک کمیل
بالای سفیدی چشم کشیدن بغایت مجرب ست و قرنفل چهارده عدد تخم سرس تخم کهرنی هر یک هفت عدد دشوره قلمی نمک لاهوری هر یک یکدرم آنبه هلدی دو درم
باریک ساییده در چشم کشیدن جهت بیاض و سبل مجرب صاحب ذکائی ست و کف دریا اقلیمیای فضی هر یک دو ماشه سرمه اصفهانی یکنیم توله نوشادر مغسول مروارید
ناسفته هر یک نیم درم سهاگه زنگار نیله تهوتها پوست بیضه مرغ و اگر از شتر مرغ باشد بهتر ست هر یک سه ماشه نوشادر فلفل دار فلفل قرنفل سنبل الطیب هر یک
شش سرخ مامیران چینی نمک هندی هر یک یکماشه بدستور سرمه ساخته صبح و شام در چشم کشیدن از معمولات حکیم وارث علیخان ست و در نسخه دیگر سرگین سوسمار
آبگینه مرجان سرطان بحری مار قشیشا فضی هر یک چهار دانگ عوض سهاگه داخل ست و اکتحال سهاگه بریان و پھٹکری بریان هر واحد یکتوله نوشادر نیم توله باریک سوده
نیز جاله و پھلی و دهند را نافع و اگر بذر تخم سرس منقی تخم کهرنی کوفته بیخته به آب برگ سرس کهرل کرده حب بندند و وقت حاجت بشیر عورت ساییده در چشم کشند گل چشم
و سبل را نافع بود و قوی ع و نیله تهوتها و دار فلفل و فلفل و سنگ بصری مساوی در آب هفت پهر کهرل کرده حب ساخته در چشم کشیدن نیز مفید ست و کذا زینبد در روغن برآورده در
یکدام روغن دو دانگ کف دریا سوده آمیخته چند روز در چشم کشیدن برای بیاض سطحی مجرب نوشته و در نسخه سحی سرطان بحری سوخته نیز داخل ست و اگر نمک مقدونیس طفل
بریان کنند و بزعفران و مشک و زهره تمساح آمیخته سوده بکار برند در ازاله بیاض اگرچه فرسن باشد بلا اذیت چشم مجرب عجیب ست و سهاگه و باره سنگ سوخته
در آب لیمون کاغذی حل کرده در چشم کشیدن برای گل چشم از مجربات حکیم محمد جعفر ست و ایضا ناخن فیل توتیای سبز زعفران بشیر عورت پسر دار ساییده در چشم کشند
جوز زنجبیل پھٹکری نمک لاهوری مساوی سوده هر روز دو سه نوبت در چشم کشیدن برای دفع گل چشم آدم و اسپ و فیل مجرب صاحب تحفه ست و دار فلفل فلفل سفید هر یک دو درم
نوشادر شامی یکدرم نرم سوده بیخته در چشم المسیل کشیدن و یکساعت صبر نموده به آب شسته باز اکتحال نمودن قلع بیاض منقول از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام ست و توتیای هندی
اقلیمیای فضی اثمد جید بلیله نمک اندرانی اجزای مساوی هر یک جداجدا به آب باران نرم سوده جمع نموده اکتحال کردن در قلع بیاض و ازاله جمیع امراض چشم از حضرت امام محمد باقر
علیه السلام مروی ست و آنچه طبری از کحال البصره اخذ کرده زجاج خضر محرق مسحوق مغسول منخول ست با اضافه بوره ارمنی زبد البحر و گفته که این از نوادر ست و کذا سنگی که از مثانه
برمی آید و توبال حدید و بابل او زعفران الحدید و زبد البحر و بوره اگر با شراب کهنه تسقیه نموده خشک کنند و سحق بلیغ نموده بحریر بیخته استعمال نمایند نیز از نوادر ست و بقول
ابن واقد و مالقی و غیره اگر آمله را در آب گرم یکشبانه روز تر کنند بعده دور کرده آمله دیگر در آن آب یکشبانه روز بخیسانند و همچنین سه بار تکرار نموده صاف کرده آن
آب در چشم بچکانند و یا آب برگ عوسج کوفته افشرده تا هفت روز متواتر تقطیر کنند در ازاله بیاض قدیم و جدید نافع و انطاکی گوید که در بیاض رقیق اکحال حاده کفایت کنند
و غیر آن محتاج بدان و به تنقیه ست هرگاه غلبه اخلاط محسوس شود و با وثوق صحت دماغ اکحال قویه بکار برند و با ضعف آن تا ملطف مع راحت و استحمام و انکباب بر بخار آب گرم
و بهترین اکحال درینجا باسلیقون کبیر و روشنایای کبیر و برود نقاشین و جوهری ست و از مجربات در جلای بیاض این ست که بزر قطونا با شکر مساوی ساییده در چشم کشند
و کذالک مغز بهدانه و مغز پنبه دانه با شکر مساوی و کذا پنج سبل صبح و مثل او شام از عقیق سوده کشیدن علاج جید ست و کذا اسقندروس بتری قصب سوده و این کحل از تذکره
من برای ازاله بیاض از چشمهای مطلق حیوانات مجرب ست کف دریا نمک لاهوری شب یمانی مرجان بوره ارمنی جداجدا سوخته هر کدام یکجزو و سرگین سوسمار سندروس
مروارید ناسفته بیخ نی عقیق پوست بیضه شیخ سوخته هر کدام نیم جزو جمله را با آب ترب و آب عوسج و آب قصب سه سه بار تسقیه داده بحریر بیخته بطریق کحل استعمال نمایند یا بقطران
شیاف سازند و هنگام استعمال تری قصب سوده بکار برند ایضا از مجربات رفیع ست که در شهد زنبور دو پهر آب پیاز سفید بقدر یکه خواهد بیفشرد و همچنین
از ترب و اوآ عسل را برآتش نرم گذاشته کف او بردارد بعده آب پیاز پس آب ترب پس آب که هر یک مثل زن عسل باشد سه سه نوبت تسقیه داده فرو دارد و در

در ظرف آبگینہ نہند کحل مجرب در قطع بیاض ست چون در چشم مجرور بگلاب یا شیر زنان یا شیر خر دود ر سیرو تنہا یا آب قصب قطور کنند و این از ازالۂ ظلمت بصر و قرحہ و سبل
و جرب و دمعہ نیز کنند و این پوشیدہ باید داشت کہ از اسرار ست و کسی کہ بول کودک و خون خروس و خون ہدہد بگیرد و باہم آمیختہ بجوشانند تا غلیظ گردد و بدان اکتحال
نماید در ازالۂ بیاض مجرب و بازو خاریست و گیلانی می نویسد کہ در بیاض قدیمی بعالجہ از تنقیۂ بدن بدانچہ ملائم او باشد و تعدیل مزاج بمعدلات و اطریفل صغیر
مع سکنجبین نمایند و ادویۂ قوی الاسنان مثل روشنانی و شیاف اصفر در چشم کشند و این کحل نافع بیاض ست مروارید ناسفتہ بحری سرمہ زعفران مساوی کوفتہ بیختہ
بیختہ بر بیاض پاشند لاسیما بعد خروج از حمام یا بعد لیسیدن بزبان ہر روزہ دارد ایضاً سنجتو نیا دو درم زبد البحر بورق تنکار ہر واحد یکدرم کوفتہ بیختہ بپاشند و اگر کانچ
چوڑی سبز یکدرم سفیدی پیخال مرغ پوست بیضۂ مرغ مروارید ناسفتہ مامیران چینی ہر واحد یکمثقال زرد چوب دو ماشہ اول کانچ را تا نہ روز در کہرل آب بسایند و بعدہ
مروارید انداختہ تا دو روز باب برگ سرس کہرل کنند بعد ادویۂ دیگر داخل کردہ یکروز خشک کہرل نمایند و ہر روز دو دفعہ در چشم کشند و وقت شب برگ سرس جوشانیدہ
بر بندند بیاض و کل چشم اگرچہ از ہیچیک باشد بفضل الہی برطرف شود و صابون گجراتی کہنہ چہار درم نمک لاہوری یکدرم پارچۂ سوختہ قدری در روغن سرشف دو پہر
حل نمودہ اندکی در چشم کشیدن جہت کل چشم و سبل معمول محمد سعید خان ست و گویند کہ اگر زبد البحر بورہ ارمنی سرگین سوسمار نبات سفید سنجتو نیا مساوی باریک سائیدہ
بیک رطل آب کہ یا مامیران و وج ہر یکدہ درم در ان جوشانیدہ باشند تا بربع رسیدہ باشد سرشتہ و بسایند خشک نمودہ مکرر بسایند و ہمچنین در آب کور چہار مرتبہ سرشتہ خشک نمایند و از آب
بیرون کردہ استعمال نمایند بیاض را در سی روز زائل کند ہرچند کہ صاحب علت مایوس باشد و حکیم عابد سرہندی در شرح اسباب نوشتہ کہ این دوا شریف و اجل النفع ست
و اگر بیاض اکودی باشد یا مامیران و اشق و صمغ صاف و سرگین سوسمار اجزای مساوی نرم سودہ استعمال نمایند ہدایت آنجا کہ از ادویۂ کحلیہ فائدہ نشود و یا از استعمال
ادویۂ حادہ بسبب حرارت خوف انجذاب مادہ بسوی چشم باشد اول تنقیہ مسہل بلغم و حب ایارج و شبیار نمایند و بعد از ان ادویۂ مذکورہ بعمل آرند و اگر با بیاض سرخی چشم
و درد باشد اول بفصد و مسہل تنقیہ نمایند و بعد رفع سرخی در اول دوای ضعیف بعدہ ادویۂ قوی استعمال کنند تا مقصود بلا خوف مضرت حاصل شود و تقلیل غذا کنند و قبل استعمال
دوای حاد بتعدیل مزاج چشم پردازند تا در چشم حرارت پیدا نشود و وقت حاجت ضرورت داعی بترک علاج نگردد و اگر احیاناً در چشم از استعمال ادویۂ مذکورہ سرخی یا درد حادث
شود چند روز معالجہ ترک نمایند و بعد زوال سرخی و تسکین درد اعادۂ علاج کنند و ایضاً بیاض کہ بعد قرحہ افتد در علاج او تا صحت تام قرحہ توقف ضرورست
و بعد از انکہ زمانہ صحت قرحہ بعید گردد ذرور صغیر و غیرہ استعمال کنند و بعد از ان ذرور کبیر و دیگر ادویۂ قوی بعمل آرند کہ باعث قلع بیاض حادث عقب قرحہ و اثر آن گردد
ولیکن توقع ازالۂ اثر قرحہ بتمامہ نباید داشت و ہمچنین توقع ازالۂ اثر جدری و اما سائر بیاض کہ بدون قرحہ حادث گردد بالکلیہ زائل میگردد و کذا ہر بیاض کہ سبب
فاعل او موجود باشد درین وقت علاج بیاض سود مند نشود مثلاً صداع و شقیقہ مادامیکہ متمکن باشد در ازالۂ بیاضی کہ بسبب آن پیدا شود توقع نباید داشت
بلکہ اولی بقطع سبب و زوال و استیصال او و استعمال قوانین آن از استفراغ و پرہیز پردازند و بعد زوال سبب علاج بیاض کنند و بدانکہ لازم ست کہ وقت
استعمال دوا اول بحمام روند و بر آب گرم چشم بکشایند و یا بر بخار آب گرم انکباب کنند و چشم بران کشادہ دارند بدون حمام تا روی سرخ شود و عرق آید آنگاہ دوا
در چشم استعمال نمایند تا نفع بیشتر نماید و اگر سرگین خطاف کف کبیر و خون آن در ظرفی کنند و بران یک کف کبیر تخم حلبہ و از بابونہ و اکلیل الملک ہر یک یک کف
و برگ سداب تازہ یک کف کبیر انداختہ آب داخل کنند و سر ظرف را بستہ بر آتش گذارند تا بجوش آید فرود آوردہ بخار آن بچشم رسانند و بعد از ان بحجر مسن یا دیگر
ادویۂ اکتحال نمایند در قلع بیاض نفع بلیغ بخشد و اگر غضار چینی محرق مغسول را در ادویۂ بیاض اضافہ کنند و یا کبابہ سودہ یا مستقیع آن صاف نمودہ در اکحال بیاض
آمیزند و یا مروارید داخل کنند فعل آنہا قوی گردد و کذا اکثر شیافات مذکورہ در آب وج یا آب محلول نمک اندرانی گداختہ در حمام استعمال کردن مقوی اثر او ست و باید کہ
اگر دوا ذرور باشد بعد استعمال او چشم را بغیر محکم ببندند و اگر کحل باشد بستن چشم نشاید و آنجا کہ در بیاض ہیچ علاج سود ندہد و یا اثر قرحہ باقی ماند ادویۂ صبغیہ کہ
در قانون و ذخیرہ و غیرہ مذکور ست برای تغییر رنگ او مشابہ بلون حدقہ و رفع قبح منظر بکار برند و گاہی از کثرت بکا در حدقۂ صبیان بیاض افتد و علاج
بتقطیر آب عنب الثعلب بعد جہد و اجفان و استعمال ادویۂ خفیفۂ مذکورہ نمایند و انزروت و کندر و صبر و مرود دم الاخوین و سرمہ و اقلیمیای فضہ مساوی
کوفتہ بیختہ در آب خالص شیاف ساختہ استعمال کنند

نفاخات

گاهی نفاخات مائیه در بعض قشور قرنیه حادث میشود و مائیت در دو قشر از قشور اربعهٔ قرنیه محتقن میگردد و لا محاله مختلف میباشد
و روادت و غائر تر از ان ردی تر ست و گاهی مختلف میباشد بحسب نیادتی و نقصان او در مقدار و عدد که بزرگ و کثیر العدد باشد
و گاهی در لون فی نفسه که ماهیت آن صرف بسیط نیست بلکه ممزوج بخلط ست و بحسب امتزاج آن خلط متلون بلون آن باشد و با اختلاف رنگ آن
بحسب اختلاف موضع حدوث آن تحت قشر اولی یا ثانی یا ثالث باشد و گاهی در قوام که رقیق سریع التحلیل و سریع النفوذ و التحلیل النتو از انبساط
آن باشد و یا غلیظ بطی التحلیل و النفوذ و کثیر النتو از انبساط آن و گاهی در عفونت و حدت و اکالیت او مختلف میباشد و آنچه در قشر اولی بود
سیاه مینماید و سهل العلاج ست و آنچه غائر بود ابیض محسوس میگردد و صعب ست و کثیر المائیة حاد ردی باشد چه تمدید و تاکیل بیرون لم بود و سریع
غائر تر باشد تمدید و انتشار و تاکل و روادت او بیشتر بود و آنچه محاذی ثقبه باشد بصارت مضرت رساند بلکه باعث کوری ست و خصوصاً هرگاه
تاکل و قرحه و ماده او در کثرت مالح یا حریف اکال میباشد بسبب اختلاط مائیت با مرهٔ صفرا و این علت عسر التحلیل العلاج ست علاج در ابتدا فصد قیفال
و استفراغ بحسب خلط غالب و تعدیل مزاج و تلطیف غذا و بعد از ان قطور شیافات ابیض غیر افیونی باید کرد و شیاف محلل در چشم بیرون آرند
تحلیل یافت ذرور نمایند و الا شیاف ابیض تا زائل گردد و اگر تحلیل نیابد استعمال نمایند شیافی که تحلیل آن زیاده باشد مانند کحل مانند
منتج گردد بعلاج قروح معالجه نمایند و تشنج میفر باید با اسبکه صغیر باشد یا دویه خفیفه علاج کنند و دوای طین شاموس از کحل شاموس بریان کرده توتیا
و مرهم مغسول مر احدو توتیا بال مغسول چهار وقیه زعفران یک وقیه افیون سه وقیه صمغ چار وقیه آب باران سوده شیاف ساخته باشند با آب حلبه استعمال نماید هرگاه کلان گردد با آهن علاج کنند

خشونت قرنیه یعنی درشتی که در سیاهی چشم عارض شود

و این را علت سبب ست یبوست قرنیه و انصباب خلط حاد یا شور بر قرنیه و تغیر مزاج این طبقه باستعمال ادویه حاده اکاله و علامتش آنست که هنگام پوشیدن
و کشادن چشم چنان معلوم شود که پلک بالا بر چیزی درشت میگذرد و بسبب ایذای حرکت پلک اشک بیرون آید و درشتی و ناهمواری این طبقه نیز بمعاینه کنند و آن
نیز نماید و تقدیم تدابیر موجدهٔ اسباب مذکوره نیز بران گواهی دهد علاج اول مرطبات استعمال کنند با غذیه مرطبه مثل فرورات و حسو با شیای چرب و لحوم خفیف مثل شوربا جات
و پاچه بزو گوسفند و بیضه مرغ و فالوده و شیر تازه جوان اگر با آن تپ نباشد و اشربه مرطب دماغ مثل خمیرهٔ بنفشه و شربت نیلوفر و تفریق سر و غشاهای سر
و همچنین آنها مع شیر بر سر و استحمام و قطورات بادهان مرطبه و شیر دختران لعاب اسبغول و جز آن که در علاج امراض یابس دماغی مفصل مسطور شده و ایضاً
بهر تبدیل مزاج مرطبات مثل آب کشنیز سبز و آب کدو و آب برگ بید و گلاب و بستان افروز چه و یا یکی از ینها بلعاب اسبغول در چشم چکانند و چو تنها شیر نیز سوده
بر پشت چشم ضماد سازند و شیر دختران هر روز به دفعات متوالیه در چشم دوشند و بعد حصول ملاست و سکون لذع اگر سببش خلط مالح یا حریف باشد مسهل
منضج او دهند و در طبیخ بنفشه و گل سرخ و نیلوفر و کدو هر یک ماشه سپستان شصت عدد عناب بیست عدد مغز فلوس و ترنجبین هر یک هفت توله گلقند چهار توله
حل کرده روغن بادام هفت ماشه داخل کرده و دادن نیز سود مند ست و بهتر آنست که در ماء الجبن نوشانند و قطعهٔ اسرب بر کف دست مالیده مانند
و سیاهی او باندکی روغن بنفشه در چشم کشند و لعاب بهدانه همراه کتیرا و قدری روغن بنفشه در چشم کشیدن نیز سود مند ست و کذا خون حال کبوتر بچه چکانیدن مفید

نتوّ القرنیه یعنی بلند شدن سیاهی چشم از سفیدی آن چنانکه بلندی او ظاهر نماید

و سببش در آمدن خلط ریحی ست در زیر این طبقه یا ورمی که حادث میگردد در ان علاج اول تنقیه سر از بلغم و جز آن بیج نمایند و بعد تنقیه فادزهر خورانند
آب عنب الثعلب و گلاب تر کرده بر چشم نهاده بر بندند و ادویه محلله چون ذرور اصفر و شیاف احمر در چشم کشند و با بهای گرم روی را بشویند و بر بخار او اکتحال نمایند
و تلطیف غذا کنند و بر اغذیه باشد خفیفه مثل گوشت تیهو و تدرو قبج و دراج و کنجشک اقتصار ورزند و از اکثار غذا و امتلاء منع نمایند اگر حرارت مزاج مریض باشد تسکین
آن نمایند و اگر مزاج علیل بارد یا بر اعتدال باشد بروغن سعطگی مع اندکی آب مرزنجوش سعوط کنند که بسرعت نافع و جز آن با فلفل و غیره در چشم کشند

سود مند است و کذا لک دو اقلقل و ثلث درم پوست هلیله زرد نیم درم اقلیمیای فضی زبد البحر هریک یک درم شادنج مغسول سرمه اصفهانی هریک نیم درم باریک
سائیده بحریر بیخته با طسوج قرنفل مسحوق و ران داخل کرده مجموع را سحق بلیغ نموده بیخته استعمال نمایند و اگر طبیعت مقتضی و حاجت قوی باشد فصد قیفال نمایند
و بولس گفته که بعد فصد و تلیین طبیعت سداب خشک اقلیمیای فضی صمغ عربی مساوی کوفته بیخته در چشم ذرور نمایند و برفاده محکم به بندند تا آنکه زوال گیرد

بثور عین

بثره که بر قرنیه افتد سفید باشد و آنچه بر ملتحمه حادث گردد سرخ بود و اکثر حدوث بثره از صفرا یا از خون صفراوی بود و علامتش درد و ضربان و سرخی و سفیدی چشم و کثرت اشک بود
پس اگر ماده اندک و شیرین باشد وجع کمتر بود و اگر ماده بسیار و رقیق و حاد حریف یا بورقی باشد ضربان و درد بشدت بود و خطر اکثر و امین الدوله گفته که بثره در قرنیه
از هر ماده عارض میگردد و شناخته میشود ماده آن از رنگ و وجع و اعراض مخصوصه آن بحسب زیادتی و کمی کثرت و قلت و حدت و بموضع حصول آن و بثره که زیر قشر
ظاهری از قشور اربعه قرنیه باشد صافی و سیاه مینماید و باد رد اندک بود و این سالم تر است اگر محاذی ثقبه نباشد و آنچه در قشر ثالث افتد سفید و شدید الوجع در دی
نمیباشد و آنکه در قشر ثانی بود اغبر و در سفیدی و سیاهی و وجع و رداءت متوسط باشد بالجمله بثره که مقابل ثقبه باشد در هر قشری که بود ردی است بعد اندمال منع
ابصار نماید بخلاف آنکه محاذی ثقبه نباشد که اثر وی مانع ابصار نمیشود و گویند که فرق میان ابتدای بثره و ابتدای قرحه آنست که بثره بهیئتی بر می آید
گویا نقطه سرخ است و رنگ قرحه در ابتدا اسفید میباشد و این مرض مطلقا مخوف است خصوصا که با وجع شدید باشد علاج بزودی فصد قیفال کنند و الا
حجامت با شرط نمایند و مسهل صفرا دهند و از غذا به مزورات بارده متخذه از ماش و کدو و اسفاناخ و خرفه و خیار و کدو اقتصار ورزند و تطفیه مزاج و تسکین وجع
باشامیدن اشربه مبرده مثل شیره تخم کاهو و شیره تخم خرفه با شربت خشخاش یا شربت عناب یا شربت نیلوفر نمایند و بعد فصد شیاف ابیض بشیر دختران حل نموده
و به پاره پنبه کهنه آلوده بر چشم گذارند یا لعاب بزرقطونا و گلاب و آب برگ کشنیز خوب ممزوج نموده در چشم بچکانند و یا خرفه با آن تر نموده بر چشم گذارند تا آنکه وجع تسکین یابد
و اگر وجع شدید باشد قدری از سوت باشیاف افیون و زعفران محلول آب کاهو تازه بر چشم طلا کردن باکی نیست بعده شیر دختران در چشم دوشند و بعد از آن با لعاب بزرقطونا
و لعاب بهدانه در چشم بچکانند و قطور معمول از زجه مقشر و بهدانه و انزروت که در قروح میاید لازم گیرند و هرگاه درد ساکن شود و بثور بنضج شروع کنند ذرور ملکایا بشیر
و یا شیاف ابیض بشیر دختر حل کرده استعمال نمایند و هرگاه بثره منفجر گردد و ریم خارج شود بعلاج قروح پردازند و بعضی گویند که بعد فصد و اسهال و استعمال
شیاف ابیض باسفیدی بیضه مرغ یا شیر دختران شیاف وردی بکار برند و گاهی ادویه مخدره وقت شدت الم استعمال می نمایند و اگر منفقئ نگردد ذرور
شادنج بران بپاشند و چون نضج مده و انفجار بثره بطول انجامد شیاف احمر بشیر دختران حل کرده در چشم بچکانند و بقول شیخ در بثره بعد فصد خون بال
کبوتر بچه یا شفنین بچکانند و سفیدی بیضه بسرکه و روغن گل حل کرده بصوف آلوده بر چشم نهند و سرکه در آن تخم مرو ترکرده باشند و شیاف لبار در چشم بچکانند
بالجمله تدبیر این مرض از باب مدد و قروح از تقلیل غذا و جذب ماده باسفل بفصد و مسهل اخذ کنند و در ابتدا رادعات بکار برند و در انتها شیاف ابیض کندری
و در انحطاط شیاف احمر لین به چشم کشند و اگر مورسرج عارض گردد علاج آن نمایند و هبة الله و امین الدوله گویند که علاج بثور در ابتدا مثل علاج قروح
از فصد و اسهال و تعدیل مزاج و تقویت چشم بادویه مبرده مانع فضول و مخدر مسکن وجع نمایند و اگر درد اندک باشد در ابتدا شیاف ابیض و ذرور ملکایا
استعمال کنند و در انتها ملکایا تنها بهتر است و یا شیاف ابیض کندری و در انحطاط شیاف احمر لین و اگر مدت دراز گردد و تحلیل نیابد روشنایا استعمال نمایند
و حکیم علی در شرح قانون می نویسد که از معالجات این بعد تنقیه بدن و سر منع ابخره و از تصاعد بسر است و اصلاح کیفیت ماده و تلطیف غذا و اصلاح او حتی که
در وی تغییر و حدت نماند و اغذیه لطیفه درین باب بهتر است و ترک لحوم اولی بعد از آن ادویه منضج ماده استعمال کنند و باید که در ابتدا ادویه مسخنه استعمال ننمایند بلکه بر مجففات
اقتصار کنند و مسدد هم نباشند و لهذا شیاف ابیض و مانند آن جائز نیست خاصة افیونی و بهترین مجففات درین وقت توتیا و سرمه مغسول و گل شاموس باشند
و گاهی توبال مس مغسول اضافه میکنند و ادویه به آب حلبه یا شیر زنان یا شیر خر استعمال نمایند و گاهی وقت شدت درد در ابتدا به شیر تنها اقتصار کنند
و هرگاه این بثور مزمن شود و از استعمال محللات مثل شیاف احمر لین هیچ جا و روشنایا بلکه سکبینج چاره نباشد و هرگاه قرحه شود علاج قروح نمایند

و دو نهم رواج قبل تنقیه و استعمال اکحال حاده در امراض یابسه بیفتد و آن بسبب اختلاف در ظهور و غور و اجزای مکان هفت نوع نوشته اند چهار از آن بر سطح قرنیه افتند
که جالینوس آنرا قروح و بعض متقدمین خشونت گویند نخستین قرحه شبیه به دخان در رنگ که بر سیاهی چشم منتشر باشد و جای بسیار از آن فرا گیرد و آنرا
خفی نامند و گاهی قتام گویند و در یونانی اخیلوس خوانند بمعنی ظلمت یا غبار و دوم قدری عمیق تر از آن و شدید البیاض و صغیر الحجم و آن مسمی بسحاب
و غمام است و گاهی این را نیز قتام خوانند و بیونانی فافالیون گویند بمعنی ابر و سوم براکلیل سیاهی چشم افتد و قدری از بیاض ملتحمه و گیرد و بیش از قدر که
بر حدقه بود و سفید نماید و آنچه بر ملتحمه باشد سرخ بود و این را اکلیلی و بیونانی ارغیمون گویند یعنی صاحب رنگ و غور این قرحه بیشتر از نوع دوم است و چهارم
مسمی باحتراقی است و صوفی نیز نامند و بیونانی هر قیقادما و ابیقوما یعنی احتراقی و اسقوما یعنی شعبه گویند و این بر ظاهر حدقه مثل صوف صغیر و پهن باشد و ذات
عروق شعریه بود و غور این کمتر از دوم و سوم است و سه از آن غائر بود نوع اول آنرا بیونانی بوتریون گویند یعنی عمیق و نیز بوتریون بمعنی حب نامند و آن
قرحه عمیق ضیق مستدیر صافی اللون مائل بسرخی بقدر جاورس است و ثانی را بیونانی قولوما یعنی حافر نامند و مسماری نیز گویند و عمق آن قلیل تر بود و جای
وسیع تر گیرد و چرکناک بود و ثالث را بیونانی افیقوما یعنی احتراقی خوانند و آن قرحه عمیق ذی وسخ و ذات خشکریشه بارطوبت بسیار و حدت شدید باشد و در
نفوذ آن مخاطره سیلان رطوبت چشم است بالجمله قروح حادث در قرنیه یا عقیب رمد یا بعد بثور و یا بسبب ضربه حادث میشود و بیشتر مبدأ قرحه از داخل بود و بسوی
خارج منفجر شود و گاهی بالعکس باشد و نشان قرحه در مقله شدت درد و ضربان و نخس و کثرت اشک او د پس اگر قرحه در ملتحمه باشد بر سفیدی چشم نقطه سرخ که حمرت آن
بر حمرت سائر اجزا غالب باشد ظاهر شود و این سالمترین قرحه است اگر باندک رد باشد و آنچه از قرحه درین طبقه غائر بود آنرا دبیله نامند و آنچه غیر غائر باشد قرحه مطلقه
گویند و اگر در طبقه قرنیه افتد در سیاهی چشم نقطه سفید پدید آید و اگر در طبقه عنبیه حادث شود در برابر حدقه نقطه سرخ منتسج بگیاهی سرخ ظهور نماید و این بدترین اقسام
قرحه بود و گاهی قرنیه را هم شگافد و اگر قرحه در طبقات دیگر باشد بجز درد شدید چیزی از آثار قرحه محسوس نگردد مگر بعد جوشش مده و شگافتن طبقات و هرگاه ریم سفید
بر رفاده یافته شود بر ورم و سختی ضربان قوی دلالت کند و اگر زرد یا تیره یا رقیق باشد عوارض مذکوره خفیف تر بود و اگر سرخ آید درد بسیار خفیف باشد و اسلم
قروح آنست که ظاهر و در ملتحمه باشد و الم و قلق و دمعه در آن اندک و انطباق پلک ممکن بود و ردی آنکه بالعکس این باشد و از آن بدتر آنچه بر قرنیه اسفل ناظر باشد
بجهت آنکه مده بسوی این موضع سریع تر است و بدترین جمیع قرحه است که بر حدقه بمقابل ناظر باشد بجهت آنکه این بصر را می پوشاند و گویند که نوعی از قرحه غریبه است
که ذات العروق نامند و آن مخصوص بموضع معین از چشم نبود و در هر موضع چشم که حادث شود نقطه محیط با شعبهای عروق که بیرون منتسج مثل شبکه ظاهر گردد و اکثر
طبقات را در گیرد و سبب او از شبکیه بود و چشم را از آن نجاح حاصل نشود و بسوی دبیله انتقال می نماید علاج بسرعت فصد سر رو کنند و در هر هفته یا کمتر از آن قدری خون
گرفته باشند و گاهی در آن حاجت بحجامت نیفتد و ارسال علق افتد و تنقیه بمسهل صفرا و حب هلیله یا بالفواکه یا مطبوخ فواکه یا مطبوخ هلیله یا نقوع آن و ... نمایند
و ماء الجبن مفید است و تبرید و مرطب دهند و اگر با سهر و شدت ضربان باشد شربت خشخاش بدهند و تطبیب دماغ با دهان مرطبه نمایند و اگر با حرارت مزاج و سرخی چشم
و گرمی سر و چهره باشد عناب و بنفشه و ترنجبین استعمال کنند و از گوشت و شراب پرهیز نمایند بقول بارده بخورند و بقول شیخ عمده درین باب تنقیه راس است باستفراغات
جاذبه بسوی اسفل و از جهت حجامت ساقین در آن نفع کثیر دارد و فصد صافن و بستن اطراف و مالیدن آن نیز مفید است و در هر چهار روز بحجامت فضول جاذب
از مطبوخات و نقوعات ادامت اسهال نمایند و اگر با آن رمد باشد اول علاج رمد باستفراغ مذکوره و رمد حار کنند و با دویه که جامع میان تسکین و جمع و اندمال
قرحه باشد مثل شیاف نشاستج و کندری و اسفیداج و تقطیر شیر زنان در چشم و اگر با آن سیلان خلط باشد چیزی که در آن قوت مانعه باشد مخلوط سازند بالجمله بعد فصد
شیر زنان در چشم چکانند و شیاف ابیض و سفیدی بیضه مرغ یا در شیر زنان حل کرده قطور کنند و پنبه بدان آلوده بر چشم نهند و چون گرم گردد تبدیل نمایند و ادویه
مخدره بر چشم طلا کنند و دوائیکه در آن لذع باشد از چشم دور دارند و ادویه که در غایت بعد از لذع باشند مثل توتیای مغسول و صبر و مر و مانند آن اختیار نمایند
و ادویه قابضه بر پیشانی ضماد کنند پس اگر درد تسکین یابد امید تحلیل ماده بود و الا دلیل اجتماع ماده و مده درین صورت منضجات مثل لعاب حلبه و تخم کتان تنها یا با بیکه
در آن اکلیل الملک جوشانیده باشند آمیخته بچشم تقطیر نمایند سه روز و رفاده بسته دارند و گویند که اکتحال سادج هندی و اکتحال و لطوخ حضض و زعفران و اکتحال جند بیدستر

مذکور اضافہ کردہ ہر دو شیاف را بسفیدی بیضہ و بشیر دختر سودہ غلیظ القوام قطرات بسیار در چشم بچکانند و رفادہ بگلاب تر کردہ بر چشم مورب بربندند و ملاک امر در معالجہ
این بستن رفادہ است و ہرگاہ ریم کم شود و قرحہ پاک گردد نشاستہ سہ درم انزروت مربی بشیر خر یا شیر زن دو درم سفیداب قلعی دو درم باریک سائیدہ ذرور نمایند
بعدہ شیاف آبار یک عدد و شیاف ابیض دو عدد در سفیدی بیضہ رقیق سائیدہ و شیر دختران در ان بیختہ ذرور مذکور آمیختہ برہم زنند تا مثل مرہم گردد اکتحال نمایند
و بر چشم رفادہ گذاشتہ بعصابہ ببندند و بعد ہضم دوا چشم بکشایند و پاک کردہ برودی کہ در علاج قرحہ عنبیہ می آید استعمال کنند و ہرگاہ قرحہ ختم یابد و اصل او باقی ماند
با سلیقون و شیافی دائم بعمل آرند و حفظ مزاج چشم نمایند و اگر ازین عملہا علاج حاصل نشود ادویہ بیاض چشم بکار برند و اگر قرحہ کامل و مستولد از خلط حریف باشد دائم
در اتساع و سعی زیادتی بود در ابتدای خروج مدہ بانزروت مربی اکتحال نمایند تا کہ استصاص و اخراج مدہ نماید بعدہ این ذرور یای ماکیان سوختہ باریک سائیدہ
دم الاخوین حضض و انزروت مربی و اقاقیا مساوی سائیدہ آمیختہ در آب عصی الراعی و لعاب بزرقطونا و شیر دختران ہر کدام بجز و قدری ازین ذرور حل کردہ
دائم در چشم بچکانند و بعدہ پاک کنند و برود بکار برند و در ہر قرحہ چشم استعمال اکحال منفجرہ ننمایند بلکہ در علاج آن طریق انضاج سلوک نمایند حتی کہ قرحہ نضیج یابد پس
بدانچہ منفجر باشد اکتحال کنند بعدہ ہرچہ استصاص و استفراغ مدہ نماید بکار برند بعد ازان انچہ ملحم باشد بعمل آرند بترتیبی کہ مذکور شد و گاہی عند منع قرحہ از التحام از انضیج
و صمغ عربی و دم الاخوین کنندر کہ ہر یک جزو سائیدہ و زعفران سودہ ربع یک جزو افزودہ اکتحال خفیف می نمایند و گاہی این ذرور را بآب حصرم پروردہ در آخر قروح
ہرگاہ در التحام او تاخیر افتد استعمال می کنند و بفاصلہ استعمال نمایند تا چشم استراحت یابد باز اعادہ آن کنند و اگر چشم متحمل این ذرور نباشد شیاف ابار بعمل آرند ایضا فیلسوف
دیگر گوید کہ بعد از فصد و تنقیہ پرہیز انچہ باعث نضیج قرحہ گردد مانند آنکہ لعاب تخم مرو و لعاب بہدانہ با زردہ بیضہ مرغ ممزوج نمودہ اکتحال نمایند اطراف کاسنی
مدقوق با مغز پیاز در روغن بیختہ و در ان آب کی خطمی داخل کردہ و زردہ بیضہ مرغ حل کردہ شب بر تمامی چشم ضماد نمایند و چون قرحہ نضیج یافت چرک آن برآید بشیاف ابار
و شیاف ابیض و ذرور انزروت اکتحال کنند تا آنکہ از مدہ صاف گردد و بعد ازان اکتحال بشیاف ابار و شیاف کندر و ذرور مذکور نمایند و نزد اختتام ابار نضیج و کندر و اقاقیا
و انزروت اکتحال سازند و چون از قرحہ چرک آید آب حلبہ مطبوخ باندکی عسل در چشم بچکانند و بجا کستر کتان در چشم نہند جہت آنکہ جالی و منضج ست و مانع التحام قرحہ بود
و چون احتیاج بپر نمودن قعر قرحہ گردد بدم الاخوین و انزروت و مامیران و مانند آن اکتحال نمایند و چون اشک کثرت و اشتداد یابد شیر دختر از پستان در چشم بدوشند و ببندند
مادہ الشعیر التزام نمایند و مزورات خورند و نزد اختتام قرحہ اکتحال بقابضات مانند اقلیمیا و اثمد و توتیای غورہ نمایند و این قول کلی ست در معالجہ قروح قرنیہ ایضا
طبری و صاحب جامع در علاج قرحہ عنبیہ می نویسند کہ فصد قیفال کنند و حل طبیعت بدفعات متوالیہ بمطبوخ ساذج نمایند اگر قوت مساعدت کند بعدہ در ابتدا
قطور چشم برنج دہ عدد کوفتہ و خوب مقشر کوفتہ بیست عدد و انزروت دو دانگ بہدانہ شیرین عدد در شیشہ کردہ و آب باران اندا ختہ بآتش ملائم بجوشانند حتی کہ نضیج یابد
بعد ازان از آتش فرود آرند ہرگاہ نیم گرم ماند قدری شیر دختران آمیختہ شیشہ را بجنبانند کہ مخلوط شود و بعدہ ہر روز بدفعات در چشم بچکانند و ہرگاہ قرحہ ابتدا کند چشم ضمور گراید
و حمرت عروق او متغیر گردد درین قطور شیاف مامیثا نیم درم ریوند مامیران ہر کدام یک دانگ افزودہ بدستور استعمال نمایند و اطراف کاسنی اطراف عصی الراعی یکیک مشت
کوفتہ در آب گشنیز تر بجوشانند و فرود آوردہ قدری آرد جو و خطمی اندکی سفیدی بیضہ رقیق آمیختہ سرشتہ در شب بر چشم ضماد کنند و ہرگاہ این قرحہ قرنیہ را بشگافد آنرا
قرحہ قرنیہ گویند علاجش بعد فصد و اسہال چنانکہ مذکور شد شیاف ابیض اکتحال نمایند و ذرور انزروت مربی بشیر خر دو درم نشاستہ سہ درم شکر طبرزد یک نیم درم
صمغ عربی یک درم کوفتہ بیختہ در چشم ذرور کنند بعد استعمال شیاف ابیض بشیر دختران یا سفیدی بیضہ رقیق و ہرگاہ ذرور ہضم شود بار دوم شیاف مذکور بعمل آرند بعدہ
چشم را از چرک پاک کردہ برود ورق نور بنفشہ دو دانگ نشاستہ نیم درم کتیرا نیم درم سرمہ اصفہانی زکیہ دو دانگ توتیای ہندی اعنی کھپریہ دو دانگ مروارید کوچک یک درم
کافور قیصوری باریک سائیدہ بحریرہ بیختہ اکتحال نمایند و ہرگاہ در قرحہ ریم ابتدا کند شیاف ابیض یک عدد مع شیاف ابار سہ عدد در شیر خر حل کردہ قطور نمایند و رفادہ خرقہ کتان
بگلاب آلودہ بر چشم مورب ببندند و واجب ست کہ درین قرحہ و قرحہ قرنیہ در بستن چشم تہاون نکنند کہ بوسیلہ آن جمیع ما نحن فیہ ملاک حفظ او بستن رفادہ و تقطیر ہر دو شیاف مذکور ست
وابن جذانی در روغن چربی بچشم کہ در ان قرحہ باشد نرسانند مطلقا کہ مانع التحام ست و گویند کہ چون شادنج را بشیر زنان بسایند و در چشم بچکانند قرحہ عنبیہ را نافع
حکیم عابد سرہندی در شرح اسباب نوشتہ کہ علاج قرحہ عنبیہ بعد تنقیہ استعمال قطورات ادویہ منضجہ مثل لعاب گشنیز و بزرکتان و حلبہ و غیرہ ست تا مدہ رسیدہ

که اصل آنها انزروت باشد و دیگر ادویه دران مثل شیاف ابیض و شیاف مامیثا و افیون و زعفران و مر و صبر مانند آن باشند و عند شدت حرارت کافور افزایند و زعفران و صبر
حسب حال کم کنند یا طرح سازند و نسبت انزروت با ادویهٔ دیگر از عشر یا خمس یا ثلث زیاده نباشد سید اسمعیل گفته که در قروح چشم ادویهٔ مسکنهٔ وجع مانند بیاض
و افیون و خرفه و سفیدی بیضهٔ مرغ و بنج و یبروج و کثیرا و نشاسته و صمغ عربی و سفیداب قلعی مغسول است و ادویهٔ مدمله مانند گلنار و سرمه و صمغ الو و انزروت و بسد و برگ
بلوط و زراوند و زیرهٔ کرمانی و ایرسا و عسل و صبر و گل مختوم و ادویهٔ نافعهٔ قروح وسخهٔ چشم زفت و ملح و مری و عسل و ایرسا و زرنیخ و حب بلسان و ادویهٔ مزیل لحم زاید در قروح چشم
انزروت و اشنان و مرداسنگ و خبث النحاس و صدف محرق و زنجار و ادویهٔ مجففهٔ قروح آن توتیا و صبر و صدف محرق و استخوانهای محرق و نورهٔ مغسول و فلفل ...

دبیلهٔ قرنیه

واین عبارت است از قرحهٔ عظیم ردی عمیق کثیر الاوساخ که سائر طبقات قرنیه و تمامی سیاهی چشم را فرا گیرد و از طبقه چیزی ظاهر گردد و صاحب آن را تشنگا فتد و کم است که چشم از ان سالم ماند
و هر چند بزرگ میگردد و چرک بهم میرساند منفجر میگردد و جمیع رطوبات چشم بآن اخراج می یابد و حدوث آن یا از اسباب بادیه خارجیه است و یا از اخلاط حاده حریفه اکاله
و اغلبیه علاج فصد قیفال و حجامت و استفراغ بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ غاریقون یا بمطبوخ افتیمون و اصلاح مزاج و تلطیف تدبیر و تقلیل غذا
و استعمال ذرورات و شیاف ابیض افیونی انزروتی و سائر آنچه در علاج قروح گذشت بعمل آرند و برای تسکین الم شیر دختران و سفیدی بیضه و روغن بنفشه مکرر در چشم چکانند
و بعد ازین سفرجل ببرد مطبوخ و یا برگ زیتون در ابتدا ضماد کنند و گل مختوم نیز نافع دبیله است کذا سفیداب و شرب عصارهٔ شاهتره بشکر تیغال سفید و بعد سه روز بنزروی سفید
و زعفران ضماد کنند و یا سنبل الطیب و زرور ضماد سازند و برای نضج تقطیر طبیخ حلبه یا لعاب تخم کتان یا طبیخ اکلیل الملک بهر و احیانم گرم در چشم نمایند و چون انفجار
یابد بشیاف ابار و کندری معالجه نمایند و مازو یک درهم سرمهٔ اصفهانی پنج درم مثل غبار سوده نیز نافع است و چون التحام یافت بشیاف احمر لین اکتحال نمایند
و در آخر آنچه جالی است مانند شیاف ... و اخضر بکار برند و بقلت کلام و ترک تعب و ریاضت و آواز قوی و لزوم سکون و دعت و راحت امر نمایند و هر گاه قوت
ضعیف باشد بجوجهٔ مرغ و اطراف بزغاله و حملان و زردی بیضهٔ نیمبرشت غذا سازند انطاکی گوید که دبیله مثل قرحهٔ سرخ سر در ملتحمه باشد و گاهی قرنیه انشگافد
و مادهٔ آن غالباً رطب میباشد و اسبابش امتلا و صداع بود و علامتش نخس و دمعه و احساس بجذب عروق چشم است و علاجش مبادرت بفصد بود پس حجامت پس
استفراغ بغاریقون و آب شاهتره و ایارج کبار و از تقطیر شیر و سفیدهٔ بیضه اکثار نمایند پس لعاب حلبه نیم گرم پس ممزوج بسفیداب و اگر منفجر گردد معالجه بعلاج قروح کنند

شقاق قرنیه و سور سرج

بدانکه گاهی قرنیه بسبب قرحه یا بثره یا بسبب خارج مثل ضربه و صدمهٔ خارق بشگافد و گاهی بدون تقدم اسباب مذکوره از اندفاع مادهٔ کثیر قوام یا ریحی بخار
بسوی داخل چشم بحرکت عطاس شدید و سعال و صیاح قوی موجب انخراق قرنیه گردد و این خرق از سه حال خالی نبود یکی آنکه قشر ظاهری قرنیه بشگافد و باقی قشور و
بیرون آید و عنبیه بحال خود باشد دوم آنکه قشر ظاهر قرنیه بسلامت باشد و در بعض قشور باطنی آن از تاکل خرق افتد و بعض دیگر نتو پذیرد و یا هر سه قشر باطنی
منخرق شوند و جزوی از عنبیه نتو یابد و بصورت بثره نماید سوم آنکه هر چهار قشر قرنیه شگافته شوند و از زیر او عنبیه سر بیرون آرد و این مسمی بسور سرج است باسم عام
لیکن عند اهل صنعت نام این نتو بحسب تفاوت مقدار او مختلف میباشد مثلاً اگر عنبیه اندکی بقدر سر مور برآید راس النمل و نملی و سور سرج گویند و اگر قدری زیاده تر از آن
برآید مانند سر مگس راس الذبابی خوانند و اگر از ین هم عظیم تر باشد حتی که بقدر دانهٔ انگور ظاهر شود عنبی نامند و اگر از ین نیز بزرگتر باشد و عنبیه بسیار خارج شود حتی که
مانع انطباق پلک چشم نماید تفاحی گویند و هر گاه تفاحی کهنه گردد و بر آن اجزای منخرقهٔ قرنیه ملتحم گردند مسماری و ثفلکی نامند و بعضی مسماری ثؤلولی خوانند بالجمله نتو جوهر
قرنیه و عنبیه شبیه به بثره و نفاخهٔ آن میباشد پس فرق در شقاق قشور باطنی قرنیه و نفاخهٔ قرنیه و بثرهٔ آن آنست که با نفاخات و بثور سرخی در سفیدی چشم
و دمعه و ضربان میباشد و زیر ... منفجر میشود و نتو بعض قشور قرنیه نیست چنین فرق در نتو جزو عنبیه و نفاخه و بثره آنست که این همرنگ عنبیه میباشد در سواد یا
زرقه یا شهله بخلاف نفاخه و بثره که رنگ اعم غیر رنگ عنبیه میباشد و ایضاً علامت خاص خرق قرنیه آنست که حوالی او طراز سفید چون طوق صحیح مستوی شود بخلاف بثره
که از ین معرا باشد علاج خرق و نتو مادامیکه در طریق تکون باشد علاجش بعلاج قروح و بثور از فصد و اسهال وغیره نمایند و بعد تنقیه اگر در مزاج حدت باشد

حفر و سلخ قرنیه

حفر قرنیه آنست که جزوی از قرنیه زائل گردد و در آن حفره بهم رسد و عمیق صاف از مده و چرک باشد و سببش یا از خارج بود مثل نخسه و صدمه
که بقرنیه رسد و یا از داخل باشد قرحه و بثره که در آن بهم رسد و بیشتر صبیان را بسبب نرمی اعضا و حرارت امزجه و کثرت فضول حاره عارض میشود و مخوف است
اگر محاذی ثقبه باشد و سلخ قرنیه آنکه پوست رقیق از ظاهر قرنیه بسبب مرور چیزی حاد بر آن مثل آهن و نی وغیره و یا ملاقات دوای حاد محرق یا بخار حار شدید
و این نیز مخوف است اگر مقابل ثقبه باشد علاج اگر بدن ممتلی باشد فصد کنند و بعد از آن تنقیه بدن از خلط غالب نمایند و آنچه در آن تجفیف بلا لذع
باشد مثل شیاف ابار اکتحال نمایند و ذرور اغبر یا شادنج مغسول یا شنج محرق مغسول یا کحل و صدف محرق مغسول در چشم بپاشند و سائر تدابیر
بعینه علاج شقاق و قروح و بثور است از اشیای منشفه و اصلاح اغذیه در ابتدا بمزورات و بعد از آن بطیهو و آشامیدن جلاب با شیره تخم خرفه یا آش شعیر مقشر

دمعه

و آن مرضی است که چشم دائم از اشک تر باشد و گاهی اشک دفعةً سائل شود بدون آنکه تابع مرض دیگر مثل رمد و جرب و بثره و حبیبات پلک و شعیره باشد و منقلب غیره
امراض چشم باشد و اکثر حدوث آن باصحاب امزجه رطبه پیران در زمستان و بلدان رطبه باشد و آن مرض مخوف است و دمعه یا مولودی باشد یا عارضی و عارضی یا لازم در صحت باشد
یا تابع مرض بود چنانکه در حمیات حاده عفنی و دموی و حمی یوم سهری و ورم دماغ و نزلات و زوال طبقات و رطوبات چشم از موضع خود و گاهی در تمدد واقع شود و این
مرض چون بحد افراط رسد امراض دیگر مثل بیاض و سلاق و انتشار اهداب پیدا کند و گاهی عروض دمعه در مشایخ مقدمه فالج مشهور گشته بالجمله سبب دمعه عارضی لازم
در صحت حرارت یا برودت چشم و دماغ یا امتلای راس و چشم و ضعف قوت ماسکه و هاضمه چشم بود و یا نقصان گوشت موق اکبر باشد خواه بالطبع و یا باستعمال دوای حاد
و یا از مبالغه در قطع ظفره و غده و یا بسبب حدوث غرب نزد ماق و جدری و سبب این مرض رطوبات دماغی است و سیلان آن بسوی چشم بیکی از دو طریق یعنی عروق خارج
قحف یا داخل آن و ایلاقی گوید که مبدا دمعه سه موضع است یکی عروق باطن قحف دماغ در رگهای باطن پلک دوم عروق خارج قحف سوم عضلات چشم بسبب ضعف
این عضلات و هر سه این مبدا از اسباب سابقه اند و سبب اقرب و اصل نقصان لحم لحاظ است طریق تشخیص اقسام دمعه آنست که اولا از مریض بپرسند که
این مرض از چند مدت است اگر از ابتدای پیدایش خود بیان کند مولودی بود و الا عارضی باشد و در عارضی ببینند که با مرضی دیگر هست یا نه اگر باشد تابع
مرض بود و الا عارضی لازم صحت باشد بعده بموق اکبر او نظر کنند اگر در گوشت او نقصان دریابند سببش همان باشد و الا سبب او حرارت چشم و دماغ یا برودت آن یا امتلا
و ضعف قوت ماسکه و هاضمه باشد پس بسوی حرکت پلک و چشم و عروق آن نظر کنند اگر سرعت حرکت و سرخی چشم و ظهور عروق آن مدرک گردد و با آن اشک گرم با سوزش
یا حکه باشد از حرارت بود و اگر بطوء حرکات و سفیدی چشم و دقت عروق او و اشک بارد و غلیظ و خفت در تابستان و هنگام خروج از حمام و تقدم رسیدن سردی بر
سر معلوم گردد از برودت باشد و اگر آثار امتلای کدامی ماده از علامات مخصوصه آن بطوریکه در ابتدای بحث امراض چشم مسطور شد دریافت شود سببش امتلای آن
ماده باشد پس اگر دوام دمعه مع علامت مذکوره بسیار بود طریق سیلان رطوبات از عروق باطن قحف و باطن جفن باشد و اگر عروق جبهه و صدغین ممتلی شده نماید از خارج
قحف باشد و اگر علامات هر دو طریق مذکور یافته نشود و با جحوظ عین دمعه دائم بود سببش ضعف عضلات چشم باشد و گویند که اشک غلیظ گرم بر ماده دموی و بارد
کثیر الرسوب بر بلغمی و رقیق حار بر صفراوی دلالت کند و از سوداوی کمیاب باشد و انطاکی گوید که اگر از دمعه سلاق یا نقص لحم در ماق و جفن پیدا شود بر رقت حاد باشد که از
امتزاج بلغم بصفرا یا احتراق بعض ابخره پیدا شده و الا از دم باشد اگر سرخی با وی شدت کند و اجفان هنگام خواب ملتصق نشود و الا از بلغم باشد و حکه مثل سلاق
در سپید بودن از اخلاط مالحه و کذا انتثار اهداب علامت دمعه بالغ دار و از اقاصی دماغ انسداد خیاشیم است چنانچه در زکام عارض شود و گاهی دمعه حاده بدان جهت
که ثقبه که میان چشم و بینی است کشاده گردد پس از آن رطوبات نیز سیلان کند چنانچه هنگام عطس آن غرب حادث شود علاج دمعه مولودی لا اصلاح است و آنچه تابع مرض
دیگر باشد بازاله آن مرض زائل شود و اگر از نقصان گوشت موق اکبر بسبب قطع ظفره یا ناکل او بدوای حاد باشد تغذیه با غذیه محموده مثل گوشت چوزه مرغ و حملان و غاله
خورانند و جلاب و شربت بنفشه بنوشانند و ذرور اصفر و شیاف زعفران و شیاف صبر استعمال کنند و بکنند خصوصا بدخان دود دم الاخوین و مازو و سماق و صبر

و هلیله زرد و مامیثا و آس و زعفران و دیگر منبتات لحم و مجففات رطوبت مثل شیاف محمود بقائی و هلیله زرد و انزروت پرورده مساوی باریک ساییده و دو انگله از مجربات
انطاکی ست در موق اکتحال نمایند و بهتر آنست که اول چشم را بشراب انگوری بشویند پس از آن که پرورده بر لحا گذارند و یا شیاف مامیثا یک درم زعفران دو دانگ
صبر نیم دانگ شب یمانی سوخته یک دانگ ساییده بشراب کهنه شیاف ساخته در شراب سوده در گوشه چشم نهند و اگر برگ بنج در شراب انگوری پخته ضماد بر چشم نهند نافع بود
و اگر شب یمانی سوده بشراب پخته اسفنج بدان تر کرده بر چشم نهند بهتر باشد اما اگر گوشت موق تباه شده فانی و مستاصل شده باشد انبات لحم ممکن نبود هرگز علاج
نپذیرد و دمعه که از حرارت یا برودت چشم و دماغ باشد معدلات آن بکار برند و ایضاً تخم کاهو بر پیشانی ضماد کردن و کذا نشاسته در گلاب که با سفیده
بیضه آمیخته بر ماق گذاشتن و [illegible] مثل توتیا و صمغ و نشاسته و گل سرخ اکتحال نمودن و یا گل سرخ و گلنار و صدف سوخته و توتیا و نشاسته [illegible]
دمعه را که بسبب حرارت بود نافع ست و رازی در منبرء الساعه نوشته که اگر دمعه حادث از مستی بسیار در آفتاب باشد صاحب آن افیون بسوید و اندکی از آن [illegible]
طلا کند در ساعت تسکین دهد و اگر از بسیاری مجاورت آتش باشد زائل میگرداند آنرا در زمان قلیل [illegible] اول آنچه مولد بلغم ست باشند ماهی تازه و کاهو [illegible]
هلیله کابلی را تا مانند غبار گردد بمیل نقره در چشم کشند در ساعت زائل میگرداند و حنا و مازو باهم سوده بر کف پاها و سر نهادن در انواع دمعه مفید نوشته اند و کذا
اکتحال لاجورد غیر مغسول که مجرب سویدی ست و یا تخم خرمای محرق مغسول و مامیثا و یا مروارید و یا هلیله زرد ساییده که در گلاب تر کرده در آفتاب نهند و بعد
خشک شدن باز بسایند و یا آبنوس بر سنگ سوده و یا برگ صنوبر که اندرون گل سرخ میباشد خشک کرده ساییده و یا [illegible] در شیر و عسل سوده و تقطیر [illegible]
و آب در چشم که مجرب انطاکی ست و یا پوست انار بسین در گلاب یک شبانه روز تر کرده و یا شادنج محلول در گلاب هر واحد نافع و ایضاً مغز تخم هلیله زرد و دو حصه مغز هلیله
سه حصه مغز خسته آمله یک حصه حب بسته با آب ساییده در چشم کشند و مغسول [illegible] و سرمه مفید دمعه گرم و عصاره آمله و طلای [illegible] شیاف سماق نیز سود مند است و اکتحال
با سلیقون روشنائی و سرمه مفید دمعه سرد و پوشیدن سر و نهادن مشک و قرنفل در کلاه برای دمعه بارد نافع و کذا [illegible] قرنفل نیم درم سوده مقدم سر و یا [illegible]
جو خشک کرده و یا برگ او و یا گل او که هر واحد مجرب سویدی ست و یا عود الفرج دو درم کباش قرنفل یک درم باریک ساییده و اکحل دارچینی و ضماد عصاره قنطوریون
شراب
دقیق بر پیشانی و یا قطور عصاره برگ زیتون بری و یا زعفران در شیر زنان حل کرده و کذا اختلاط صبر [illegible] مقوی فعل آنهاست و اکتحال آب پیاز و یا دخان
صمغ صنوبر و یا مراره سلحفات و یا شنگرف یا دخان انیسون و یا سرگین سوسمار و یا پوست بیضه شتر مرغ و یا دخان صمغ بطم و یا عصاره برگ زیتون بری یا [illegible]
سوخته و یا پوست بیضه سوخته و یا کندر و یا دخان آن و یا صدف سوخته و یا دخان او و یا زهره خروس و یا زهره ماکیان و یا دارچینی یا بادیان یا مرقشیشا [illegible]
یا نحاس [illegible] نافع ست و گویند که [illegible] و کذا دخان صنوبر کبار و کذا مصطکی و کذا نحاس محرق و کذا مشک و کذا آب آس در اکحال دمعه مقوی فعل آنهاست
و دمعه که از امتلای چشم و دماغ و ضعف ماسکه و هاضمه چشم بود بعد تنقیه حسب ماده فصد و مسهل و حب ایارج اطریفلات و حب الشفا بخورند و از اغذیه مبخره
مثل عدس و باقلا پرهیز نمایند و در ماده حار برای تعدیل مزاج ادویه که در دمعه حار ذکر شد بعمل آرند و گویند که [illegible] هلیله زرد دو درم مع بنفشه سه درم جوشانیده خوردن
برای دمعه که وقت حرارت زیاده شود عجیب ست و کذا نوشیدن ماء السکر و اکتحال شادنج مغسول و توتیای مغسول با قشیشا هر واحد یک درم مروارید بسد هر واحد نیم درم
شیاف مامیثا صبر هر یک ربع درم در مزاج حار نافع ست و اگر آب غوره و بلح بجوشانند تا که غلیظ شود در چشم کشند نیز مجرب ست و در ماده بارد بعد تنقیه بحب قوقایا
و ایارج جالینوس استعمال سعوطات منقی راس و دخول حمام هر روز بر نهار و دلک بعد حلق سر و جوز بوا مدام در دهن داشتن و صبح و شام حب الشفا یک عدد خوردن و بر
طبیخ شلجم و کاه کهنه انکباب کردن و اغذیه سریع الهضم مخلوط با اشیای هاضم و معجون بنفشه مع گلقند عسلی و شکری خوردن مفید ست و در هر سه روز وقت شب حب [illegible]
از ایارج [illegible] یک جزو زراوند مدحرج و خبث الحدید فولاد [illegible] و بریان بروغن بادام هر یک ربع جزو مرتب ساخته از دو ثلث درم تا یک درم بخورند و اگر مزاج احتمال کند
در مقدار بیفزایند و گلنار فارسی و صمغ و توتیای هندی کحل اثمد و [illegible] مغربی از هر واحد یک درم طباشیر بریان نیم درم کافور [illegible] نیم درم همه ساییده [illegible]
اکتحال نمایند و بسیار است که کفایت می نماید آنرا توتیا و سرمه صفاهانی بقول جالینوس در این نوع تنقیه راس و علاج بشیافات قابضه باعتدال مثل آنکه
از مامیثا و زعفران بسازند و شیاف سنبل و معجون بشراب صحت بخشد و ادویه که در دمعه بارد مستعمل شد استعمال کنند و کحل دمعه بارد و دمعه بارد [illegible]

وشیاف اخضر یا سمین درین باب معمول ست وشیاف اسود وشیاف حضض شیاف علائی وشیاف نارنج وشیاف دهنه فرنگ برود جالینوسی ذرور سفید مقشر
دمعه وکحل الجواهر نیز نافع ست ونسخه‌های آنها در مرض رمد وبیاض چشم ونزول الماء وضعف بصر وغیره مسطور ست واکتحال سنبل الطیب مع مازو وسبز مجرب ست
واگر هلیله سیاه مازو وسنبل الطیب پوست هلیله زرد مساوی به آب سائیده حب سازند ودر چشم کشند وحوالی آن طلا کنند نیز نافع دمعه است وکذا توتیای مغسول ده درم وبسد
وهلیله زرد وصبر هر واحد یک درم وفلفل نیم درم مجرب وسنگ بصری یک تولچه مرچ سیاه شش عدد هر دو را کوفته بیخته در تغاری رویین انداخته با پشت کتوره پهول چند روز
خوب بسایند تا مثل غبار شود در چشم کشند که جهت دمعه معمول ومشکور وحکما نیز مفید وسنگ بصری اسبیداج محرق مغسول هلیله زرد هر یک دو درم صبر سقوطری وفلفل گرد
هر یک نیم درم کوفته بیخته در چشم کشیدن مجرب حیثی ست واکتحال فلفل نمک هندی هر یک یک درم دار فلفل دو درم کف دریا نیم درم سرمه سنگ زن همه را دو به مزاج بارد رطب
نافع ست وگویند که اگر توتیای معدنی در میان خمیر نهاده بسوزند پس بر آورده پنج بار شسته ودر سایه خشک نموده پنج درم بگیرند ودانه قاقله کبار پنج درم آمیخته سائیده
اکتحال نمایند در بارد مزاج بصحت تجربه پیوسته واگر فلفل گرد بستانند وپوست سیاه آن خراشیده دور کنند پس هموزن فلفل محکوک مغز تخم سرس گرفته سائیده در شهد حب سازند ووقت
حاجت بگلاب حل کرده بکشند برای دمعه مجرب ونزول وبیاض را نیز مفید ست وتوتیای هندی یعنی کهپریه چنانکه هلیله زرد مساوی به آب غوره یا آب سماق تیاید خشک کرده باز سائیده اکتحال نمودن
در دمعه امتلائی ومنع رمد وحفظ صحت چشم ستوده ابن تلمیذ ست وبداشند که اگر سیلان رطوبت از عروق داخل قحف باشد بعد تنقیه بدن بغرغره وتعطیس وتعدیل مزاج
دماغ وتقویت آن باشیای خوشبو وبعد هر دو روز یا سه روز تحلیق راس وتعلیق محاجم بر موخر سر بعمل آرند واگر سیلان از خارج قحف باشد ضماد ناشف رطوبت چون
غبار آسیا وکندر وغبار او ومر وافیون وآب عصاره شوک بر جبهه ضماد نمایند وهمه اشیای قابضه لزوقاتی که بر جبهه وشقیقه می چسپانند او را نافع ست واگر سبب دمعه
ضعف عضلات چشم باشد بادویه مقویه محلله رطوبات مثل برود حصرم وباسلیقون وروشنائی اکتحال نمایند واگر از ساذج هندی بامیران چینی پوست هلیله زرد
بسد هر واحد یک درم مشک یک دانگ سرمه ساخته در چشم کشند جهت دمعه که از ضعف عضلات چشم مجرب ست وکذا استخوان هلیله زرد سوخته نمک هندی ومازو هر سه مساوی
درین باب بتجربه رسیده وکذا توتیای مربی به آب هلیله زرد که هلیله سفید را تا یک هفته در آب تر کرده مالیده صاف نموده در آن توتیا پرورده باشند نافع ست واگر توتیا هشت درم
سرمه یک درم شادنج مغسول یک نیم درم اقلیمیای طلا چهار دانگ باریک سائیده به آب هلیله زرد دو جزو وآب غوره وآب سماق هر یک یک جزو پرورده استعمال نمایند نیز نافع دمعه ومقوی
عضلات چشم ست ویا اول چشم را از اندرون وبیرون بشراب انگوری بشویند پس اندکی صبر در آب کوده بچکانند واز اقاقیا وبرگ مامیثا ومکوه صبر مساوی در شیر آکیبنه ضماد کنند
وشیخ میفرماید که قانون در علاج دمعه استعمال ادویه معتدل القبض والتسخین والطعم ست وانچه از قطع ظفره نباشد در آن توتیا وسرمه اکحال توتیائی وجمیع شیافات وشیاف اخضر
انزروتی وشیاف اصطفطیقان نافع ست وانچه درین باب بتجربه رسیده این ست که آب انار ترش یک رطل بجوشانند هرگاه نصف بماند صبر سقوطری حضض فلفل مرچ زعفران
شیاف مامیثا هر واحد یک مثقال مشک دو دانگ داخل کرده در شیشه سر بسته تا دو ماه در آفتاب دارند وبکار برند وکذا دخول حمام بر نهار ومقام در آن وتقطیر سرکه وآب اکثر در چشم
از مجربات ست انطاکی گوید که ابتدا بفصد کنند اگر علامات غلبه دم ظاهر باشد وحرم منخرین بعد از آن اسهال الطبیعت بمسهل مناسب وصرف عنایت بسوی
تنقیه دماغ وتقویت آن بایارج لوغاذیا اولا وبعده اطریفل کبیر یا ایارج ارکیغانس یا فیقرا وحب اصطخیقون بعده وفوق به تنقیه وضعیات بکار برند ودرین هنگام بچشم
نگاه کنند اگر ورم یافته شود ابتدا بتحلیل آن نمایند تا از ظهور چیزیکه در چشم باشد منع نکند یا از حبس چیزیکه سیلان او واجب ست حبس جفن از حرکت نگردد وبهترین
چیزیکه بدان تحلیل ورم حار کرده شود آب کشنیز بلعاب بهدانه وحلبه وگلاب ست وآرد بشیر زنان وخرد حلبه پس در علاج دمعه بذرور صفر وشیاف زعفران شروع کنند
اگر در آنجا علتی نباشد والا اگر لحم موق ناقص شده باشد انچه انبات آن نماید مثل مازو ومامیثا وسماق بیامیزند واگر در انجا انتشار باشد سنبل زیاد کنند واز انچه برای
دمعه ومرضیکه از آن باشد آزموده است این ست که آب انارین بجوشانند تا ربع آن بماند پس صاف کرده بمثل آن گلاب وآب بادیان اضافه کنند ودر آن اگر یک رطل باشد اوقیه
ونیم برگ آس کوفته ونیم اوقیه هلیله ومثقال از مجموع صبر وزعفران وکندر ومامیثا وحضض سوده انداخته بجوشانند تا غلیظ گردد پس در شیشه کرده زیر آفتاب گذارند تا خشک گردد
استعمال نمایند وانچه در اکحال وشیاف وبرود وذرور گفته شد کافی بود واز مجربات این ست که مازو وآس وگلنار وپوست بیضه هلیله زرد مساوی در ده چندان آن سرکه
بجوشانند تا ربع بماند صاف کرده را سخت اثمد مساوی زعفران نمک سوخته شنج محرق بسد هر واحد ربع مشک عشر جمله همه را بسایند وبسرکه مذکور تنقیه نمایند هفت مرتبه

بعده خشک کرده صاف نموده بکار برند که در قطع رطوبات و تحدید بصر و انبات لحم مجرب است و بعضی متاخرین می‌نویسند که در سعفه ضربی و قطعی فصد کنند و تنقیه
دماغ بحب ایارج وغیره نمایند و زردچوبه زعفران شیاف مامیثا گل ماهونه هر یک هفت ماشه بزردی بیضه مرغ و سنگ پشت و روغن زنبق سرشته ضماد کنند و در سعفه کهنه
پنج ساله که از غمره بود در هر هفته دو بار قی کنانند و هر روز وقت خواب حب قوقایا چهار ماشه خورانند و صبح نیم سیر ماشه با گلقند دو توله و عرق بادیان نیم پاو و غذا آش شوربای
مزوره و دراج بنان تنوری دهند و بجای آب عرق بادیان نوشانند بعده سرمه اصفهانی برابر آن صبر تا چهل روز در چشم کشند و قلیه شلجم و زردک و نرگسی بنان خورانند
تعلیم گاه باشد که در هر زمانی قلیل قطرات اشک میچکد و منقطع میشود و این را التین گویند و سببش عروض غلظ در پلک بالا مع نتو در باطن او و علاج کاک او بالتحمه
با قرنیه است و این مرض عند امتلای بدن از مواد و پری معده از طعام و شراب و در کثرت بیداری زیادتی میکند و هنگام خلو معده و اعتدال خواب خفت می‌پذیرد
و علاجش تنقیه بدن و پرهیز از اغذیه غلیظه مبخره و تقلیل غذا و تجوید هضم و تکمید پلک باب گرم و تضمید او با ضماد محلله مثل مامیثا و مر و زعفران و بعد تنقیه اکتحال بکحل منقی
و محللات رطوبت چون باسلیقون و شیاف احمر لین است و بقول ابن امد ولد از اشیای مدمعه نافعه در این نوشادر مسحوق است و همچنین فرو بردن میل در پیاز
و اکتحال آن و بعضی گویند که این مرض اگر بعد قطع ظفره پدید آید یا مولودی بود بهر دو علاج نپذیرد و اگر بسبب کثرت رطوبت دماغ باشد تنقیه دماغ بحب شبیار کنند
و مداومت حمام نمایند و شیاف دینارجون در چشم کشند و باید که حب شبیار و قوقایا در هر هفته بخورند و غذای خفیف لطیف مانند کباب و دراج و مرغ جوان با نان تنوری
خمیری که در آن بادیان داخل کرده باشند دهند و عوض آب بر عرق بادیان و بادرنجبویه اکتفا ورزند و سرمه سیاه و سفید که از زیر هر دو برابر در چشم کشند

حرقت عین یعنی سوزش چشم

سببش ارتفاع ابخره لذاعه از معده یا انصباب اخلاط حاره صفراویه از دماغ بطبقات چشم است علاج سنگ بصری بآب غوره پرورده در چشم کشند کاسنی
کوفته بروغن گل ضماد نمایند و کافور در چشم اندازند و اگر کافوری یک دانگ سفیداب مغسول یک مثقال بگلاب سائیده طلا کنند چشم را بغایت خنک گرداند و اگر فائده نشود
و آثار وجود ماده حار ظاهر باشد اول مسهل صفرا بدهند و یا بجار الفواکه یا مطبوخ او و یا مطبوخ هلیله تلیین طبع نمایند و هر صبح عناب و آلو بخارا هر یک هفت عدد تخم کاسنی
دو درم جوشانیده شکر سفید یا ترنجبین ده درم داخل کرده بنوشند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و کدو بخورند و اگر احتیاج باشد ابتدا فصد نمایند و حجامت کنند
و بعد تنقیه مدمعات در چشم کشند و اکتحال برود احمر مفید و شیاف سماق و عصاره آمله برای حرارت و سوزش چشم معمول مؤلف است که از اشیاد کاسنی سبز و کشنیز سبز و کاهو سبز و اگر کاهو سبز نه
تخمها گرفته بروغن گل یا کاهو یا کدو سائیده بر هر دو چشم گذارند و یا پوست هلیله زرد و آمله منقی هر یک سه ماشه برگ حنای سبز برگ گلاب سبز هر یک هفت ماشه شب
در آب شیرین خیسانیده وقت صبح چشمها را بدان بشویند و این دوا دهند شیره تخم خرفه و مغز تخم کدو و مغز تخم بیدانه هر یک ماشه زرشک هفت ماشه تخم کاهو سه ماشه در عرق نیلوفر
و کاسنی هر یک توله بر آورده شربت نیلوفر چهار توله داخل کرده بنوشند و اگر حرارت زیاده محسوس شود لعاب بهدانه سه ماشه زیاده کنند هفت هشت روز عمل آرند اگر صحت نشود
فصد سر رو کشایند و تلیین طبع باب فواکه و یا بطبیخ هلیله فواکهی علوی خان که در آن شربت ورد مکرر الطیب باشد باید کرد و غذا بنو ماش با سفاناخ و خرفه با برنج دهند و بعد
تنقیه این کحل اشک آور بعمل آرند فلفل دار فلفل هر یک یک ماشه زعفران چهار ماشه حضض شش ماشه سنبل الطیب چهار ماشه کافور یک سرخ سائیده در چشم کشند
و تعاهد حمام نمایند و گویند که اگر از این و اصحت حاصل نشود تنقیه دماغ بحب ایارج و حب بنفشه مقوی بتربد و غاریقون نمایند و جلاب از اصل السوس مقشر کوفته ده درم و گلقند
ده درم بدهند و غذا مزوره نخود مع گوشت حلان و نان صاف بخورند و از فواکه انجیر و انگور و مویز و مانند آن بدهند و گویند که اگر بسبب خوردن اغذیه مبخره مثل فول باقلا و گوشت
گاو میش و عدس و جغرات با کچری بنو ماش وغیره باشد و از وقت شروع هضم غذا و تا اتمام هضم سوزش در هر دو چشم بسیار بود و بنگرند اگر در مزاج برودت یافته شود
سفوف شبیار دهند و یا این سفوف بدهند اصل السوس مقشر آمله مقشر الایچی کلان هر یک سه درم نبات برابر شربتی نه ماشه و خائیدن بادیان چینی باب مجرب
و همچنین الایچی کلان بریان و هم مصطگی و جوارش آن و جوارش عود شیرین بسیار نافع و اگر در مزاج حرارت بود جوارش عود ترش و شربت زرشک دهند و خائیدن
کشنیز خشک در منع آن از مجربات است و همچنین سفوف نمک با گلاب و آنچه بسبب ورم سپرز و ریاح سوداوی چنانچه در اصحاب مالیخولیا می‌باشد پدید آید علاج آن مرض نمایند

قذی یعنی چیزی در چشم افتادن

هرگاه در غبار و هوای تند چشم خلش کند و اشک بیرون آید و قبل از آن درد و غیره نباشد بدانند که چیزی در چشم افتاده پس می باید که از مالیدن چشم منع نمایند و بآب گرم بشویند و بیاران تکمید نمایند و شیر زنان چکانند و پلک برداشته ببینند اگر چیزی محسوس شود به پارچه یا پنبه بردارند و الا نشاسته باریک سائیده در چشم پر کنند و زمانی بدارند پس از پنبه بیرون آرند و گاه باشد که جانوری خرد تر از پشه که بزبان دهلی آنرا ال العین گویند و نبطی نیز نامند در چشم آویزد و درد و سوزش در چشم پیدا نماید و درین صورت فی الفور چند قدم باز پس روند و آب نیم گرم در کف گرفته بر چشم زنند و گل ملتانی سرخ باریک ساخته بچشم اندازند و ساعتی چشم را بسته دارند بعده از خرقه یا پنبه صاف نمایند و یا بآب گرم پارچه تر کرده تکمید نمایند و بمیل منقوب فی الاضلاع بدر بسته و بضلع او بخارند بملایمت و چشم را بکشایند و آب گرم دران ریزند و بعد زوال او اگر در چشم سرخی باقی ماند شیاف ابیض و شیر دختران اکتحال نمایند یا قطور کنند و در رمد گذشت بعمل آرند و اگر خون آلود و بدن ممتلی از اخلاط باشد فصد و تنقیه نمایند تا رمد بهم نرساند و آنجا که چیزی درشت چون ریزه شیشه و مانند آن در چشم افتد بموچنه بردارند و پنبه بمسند و فی شیر زنان تر کرده نهند و یا سفیده بیضه مرغ چکانند و اگر ریزه آهن بود و بسته ابیر و دیگر بر نیاید متصل چشم سنگ مقناطیس بدارند که بدان بیاویزد چنانچه والد مرحومی علاج شخصی آهنگر بهمین نهج فرموده بودند وگاهی فلوس ماهی بسیار رقیق و نرم و کوچک در چشم افتد و بچسپد و بمشکل بر آید پس روغن زیتون یا روغن دیگر در چشم چکانند و هرگاه فلس مذکور بچسپد سیاهی چشم نتوند پذیر وار ملتحمه بلند شود و فلس ظاهر گردد پس میل مضلع بردارند و بعد بر آوردن این اشیا اگر در چشم اذیتی باقی ماند چیزی ملس و مدمل مثل شیاف ابیض و شیر زنان و سفیدی بیضه و غیره بکار برند تدارک کنند و اگر خوف هیجان ماده و ثوران چشم باشد فصد و استفراغ بعمل آرند و برود بادی و مانند آن برای انشفاء رطوبت و جلای آن اکتحال نمایند و از حضرت علی کرم الله وجهه منقول است که اکتحال سرمه [illegible] اکتحال [illegible] خصوصا با شکر و نشاسته و شیر [illegible] مخرج قذی و کثیر الفوائد است برای چشم و چسپانیدن [illegible] چشم [illegible] آنچه در چشم افتاده و حدوث یافته و در اکتحال اقطار صاف میگرداند چشم را از قذی و بعض نکته گاه باشد که رطوبتی باریک مانند تار عنکبوت از سر فرود آید و در چشم بخلد و مردم گمان برند که چیزی از خارج در چشم افتاده است درین حالت کف دریا و سنگ بصری و توتیای سبز و توتیای سفید و چاکسو [illegible] برابر بهم سوده در چشم کشند که این مرض را که بهندی [illegible] گویند سود دارد

ضربه و تفرق اتصال چشم یعنی کوفت و جراحت که بر چشم رسد

هرگاه از ضربه سرخی یا ورم عارض گردد بفصد و اسهال صفرا یا ماء الفواکه تنقیه کنند و اگر حاجت باشد حجامت پس سر نمایند و بعد فصد سفیدی و زردی بیضه مرغ و روغن گل آمیخته پنبه بآن آلوده بر چشم نهند و در صورت حرارت چشم اگر آب کشنیز سبز افزایند بهتر باشد و یا شیاف مامیثا و گل ارمنی با آب کشنیز سبز ضماد کنند و یا تخم خبازی در شیر دختران و روغن گل آمیخته بر پشت چشم ضماد نمایند و شیاف ابیض افیونی بشیر زنان حل کرده در چشم چکانند و اگر درد و سرخی باقی باشد آرد مونگ و جو و زردچوب حضض گل ارمنی مامیران زعفران مصطکی هر یک یک جزو با آب یا بزرده تخم مرغ و روغن گل طلا کنند وگاهی با ادویه مذکوره زنجبیل [illegible] و قند فلفل مرداسنگ اضافه نموده همه مساوی گرفته طلا میکنند و قطور روغن زرد نیمگرم نیز مسکن درد است و کذا شیر دختران همچنین آب حلبه مسکن وجع است با اندک تسخین و همچنین آبیکه دران خشخاش اکلیل الملک بابونه گل بنفشه گل سرخ جوشانیده باشند و ضماد انزروت زعفران [illegible] مرداسنگ با آب سوده نیز مفید است و اگر لوده پتهانی میده گندم روغن زرد هر یک [illegible] ماشه شکر سفید چهار ماشه در آب سرشته دو نواله ساخته [illegible] گرم کرده تکمید نمایند و بعده بر چشم بندند برای تسکین وجع ضربه چشم از مجربات استاد مرحوم است و اگر خون در موضع ضربه منجمد شود درد قوی پیدا کند چوب سبز درخت گز بسوزند و آبیکه از آن بیرون آید بران موضع بمالند که در حال [illegible] گردد و درد تسکین یابد و اگر سرخی شدید در ملتحمه باقی ماند زعفران مصطکی هر دو سائیده بزردی بیضه مرغ سرشته گرد حلقه چشم ضماد سازند و آنچه در طرفه مذکور شد بکار برند و بعد زوال درد و سرخی اگر کبودی در چشم باقی ماند کشنیز [illegible] و سنگ [illegible] زنجبیل طلا سازند و ضماد تخم [illegible] عسل یا شراب آمیخته و کذا جمیع ضمادات [illegible] و کذا ادویه خشک بزردی بیضه آمیخته و کذا زراوند بسرکه و کذا عسل و نمک و کذا شحم بط و خردل نیز نافع کمنه دم تحت العین است و آنجا که از تیغ یا سنگ و غیره تفرق اتصال بر ملتحمه افتاده باشد تدبیرش نیز فصد و تلیین ست و بعد اندک مدت پس اگر خون آمده باشد آنرا پاک کنند و شادنج مغسول مانند کافور یا مرهم الاخوین بران افشانند و سخت بربندند و اگر خون برنیامده باشد توتیای کرمانی [illegible] پر کنند و زرده تخم مرغ تنها یا به برگ آس سوده با روغن گل و آب کشنیز سبز [illegible]

و شربت خشخاش و شربت نیلوفر و شیره تخم خرفه با ماء الشعیر دهند و اگر تپ نباشد شیر خر و روغنهای مرطب بنوشانند و شیر بز و گاو به روغن بادام قریب بنفع اوست و استعمال ماء الرمانین با شکر و الکباب بخار آبیکه در ان بنفشه و نیلوفر و بابونه مقشر پخته و مانند آن جوشانیده باشند نافع است و آنچه از نزله الطبقات حادث شود تدبیرش تنقیه دماغ از رطوبت مولد ریاح است باستعمال ایارجات چنانچه بطوریکه در فالج و لقوه گذشت و بعد از ان تحلیل ریاح با آبیکه در ان بادیان و اصل السوس و بابونه و اکلیل الملک و امثال آن جوشانیده با تکمید چشم نمایند و بطبیخ زیره و شیح و صعتر و زوفا و مرزنجوش نطول سازند و با مامیران یا زردچوب با آب بادیان ضماد کنند و اگر با وجود درد ماده بود تنقیه معده بقی و اسهال نمایند و جوارشات گرم محلل ریاح خورانند و تجویز هضم نمایند و کحل دخان … و جمیع اقسام حول … اما قدما گویند که چون آن … آهن … باشد … اکتحال آن حول را مفید است و یعقوب طبری و حکیم علی گاهی حول بزرگان از اسباب شتی افتد اکثر آنها … فالج و لقوه … علاج این مرض و گاهی حول غریب بغیر مرض دیگر واقع شود و آن از زوال بعض طبقات یا تحرک جلیدیه بسوی جانبی یا بعض زوال او از وضع خود بود و سبب … ریاح غلیظ و رطوبت است میان طبقات چشم پس حول که دفعة بسبب زوال طبقه … ریاح غلیظ بخار … عارض گردد حول بسوی فوق باشد … بیمار بدان طرف می بیند و حرکت چشم او بطی بود و آنچه بسبب زوال طبقه … باشد حول از جمیع جوانب چشم بود و صاحبش … از فوق و تحت … بیمار که … نظر او نظر حول باشد و آنچه از زوال طبقه شبکیه باشد حول او بطرف اسفل بود دیگر یا آنکه مریض بطرف سینه خود می بیند و حرکت چشم او سریع باشد و آنچه دفعة بسبب ترشح رطوبت زجاجیه از موضع او حادث شود حول مضطرب بحرکت غیر ارادی چشم باشد و آنچه از زوال جلیدیه بود … پس اگر بسوی فوق زائل شود هر چیز را که ببیند دو چیز نماید و اگر زوال او با سفل باشد هر شی را غیر ثابت در موضع واحد یکسان … و آنچه از زوال غشای عنکبوتیه باشد پس اگر بفوق زائل شود حول مع کثرت ضعف بصر بود حتی که گاهی چیزی نه بیند و میلان چشم او بسوی فوق باشد گویا که ببالا می نگرد بهتر از آنچه بسوی اسفل ببیند و اگر … زوال او باسفل باشد حول مع شخوص چشم بود و هرگاه چیزی را از قریب ببیند خوب دیده نشود و هرگاه از بعید ببیند بهتر بیند و اگر حول … رطوبت … یا میل او بجانبی بسبب … یا حرکت بخارات غلیظه حادث شود با حول ضعف بصر باشد و اکثر آنچه ببیند اغبر اللون … عنبیه … و اگر حول … از زوال عنبیه … شود میل او بجانبی از هر دو … باشد و مع ضعف … و اگر از زوال قرنیه باشد مع حول ترشح در چشم حادث شود و حالت … و اگر از زوال … باشد حول … ثابت بود ساعتی چشم او مائل گردد و از شکل خود متغیر شود و چنان باشد که چشم بجانبی … مائل … ساکن شود و زائل گردد و بعد از ساعتی این … حادث شود و علاج این جمیع اقسام قریب یکدیگر است و زیادت و نقصان در ان … مزاج … بالجمله … ریاح غلیظه بخاری که بسوی سر و چشم مرتقی شود یا از معده بنابر اجتماع اخلاط در ان متصاعد گردد یا از جمیع بدن مرتفع شود پس آثار امتلای معده از غثیان و فتور اشتها و فساد هضم و تخیلات روبروی چشم … استدلال دریافت نمایند و علامات امتلای جمیع بدن از کسل و ثقل و خبث نفس … و ارتفاع بخارات گرم بسوی راس سرخی روی و چشم … دیگر معلوم کنند و هر چه که باشد هرگاه ارتفاع بخارات بسوی سر و چشم ثابت شود لازم است که مزاج مریض و سن او و وقت … استفراغ ماده … و بموجب قوانین او نمایند و هرگاه اراده تنقیه معده کنند در اکثر با ایارجات یا صبر … که هر کدام از ین هر دو … بتقویت … استفراغ او نمایند … چیزها که برای تنقیه معده و بشرط عدم مانعی در ین مرض خواه در غیر آن استعمال نمایند این حب است که … خالص زرد دو درم گل سرخ یک نیم درم مصطکی … درم تخم کرفس افتیمون هر واحد دو ثلث درم رب السوس دو دانگ صبر سقوطری پانزده درم هلیله سیاه سه درم سائیده در آب برگ ترنج یا آب بادرنجبویه سرشته حبها سازند و سه درم از ان با آب نیم گرم بدهند و سه بار هفت روز در میان … استعمال کنند و از اغذیه غلیظه … بپرهیزند و از طعام شب منع سازند و اگر اراده استفراغ بدن … بمطبوخ افتیمون تنقیه او نمایند و برای تقویت … مع غاریقون اضافه کنند و چند بار بعمل آرند اگر مزاج مریض احتمال آن نماید و بعد تنقیه بدن … برقع که هر دو سوراخ او تنگ باشند لازم گیرند و رفاده که در ان … مثقوب با وسط آن شکل چشم ساخته نهاده باشند … بر چشم بندند و … چشم و گوش را از هوای بارد محفوظ دارند و ایضا بعد تنقیه بدخول حمام هر روز و تناول اطریفل صغیر یا کبیر بحسب احتمال مزاج لزوم نمایند و بعد از ین تدابیر سعوط … مزاج مریض استعمال کنند اگر سعوط حار مناسب باشد بروغن مصطکی و ناردین و اگر سعوط بارد واجب بود بروغن بنفشه و نیلوفر بعمل آرند و تضمید سر حسب واجب نمایند

عظم حجم مقله و سیلان هیچ نباشد و شدداز کی بود و صدقه بحرکات مضطربه غیر اختیاری متحرک باشد جحوظ استرخائی بود علاج اگر جحوظ اندک و سببش خفیف باشد بستن
عصابه قوی و خوابانیدن بر پشت و تلطیف غذا و قلت حرکت و ادامت تغمیض و اکتحال شیاف سماق و شیاف اقاقیا کفایت کند و اگر قوی باشد در استلائی جسم بادی
تنقیه بدن و دماغ بفصد و حجامت نقره و مسهلات و حبوب مناسبه و حقنه حاده نمایند و احمد بن ثابت گوید که تنقیه بمسهل الکحل الی کند بمطبوخ فواکه نافع جحوظ عین است
و بالجمله اسهال نافع ترین اشیا است در اصناف جحوظ و گزلک صنع محاجم بی شرط بسیار بر قفا و [illegible] در سرکه و آب سرد تر کرده بر چشم
بندند و آب سرد و یا آبیکه در ان پوست انار جوشانیده باشند بر چشم نطول کنند و رواج قوی مثل [illegible] و اقاقیا و سفیدی بیضه [illegible] ضماد کنند بعد ازان
برای تحلیل باده مثل حلبه و تخم کتان و مرزنجوش و زعفران استعمال نمایند و هلیله زرد و دار فلفل و انزروت و کمون در یا شیاف ابیض با آب بادیان یا آب پیاز اکتحال نمایند و اکتحال شیاف
عنبر و سنبل نیز نافع است و دیگر اشیای اشک آور و قابض مسدد چون شیاف سماق و غیره در چشم کشند و تقلیل غذا ضروری است و از امتلا و قی و عطاس و شراب احتراز ورزند
و آنچه بلغم دفع کند مثل حبی که از رب السوس و فلفل و شکر مساوی ساخته باشند یکی بعد دیگری در دهن دارند و در جحوظ انضغاطی قطع سبب نمایند و [illegible] مرهم یا قطعه اسرب
در رفاده نهاده بر چشم محکم ببندند و بر پشت بخوابانند و روی را بآب سرد که دران گلنار و برگ زیتون و برگ علیق و پوست خشخاش و کاسنی و عصی الراعی و غیره قابضات
جوشانیده باشند بشویند و استعمال شیاف [illegible] مثل [illegible] و اطلیه قابضه چون پوست انار و اقاقیا و گلنار و جفت [illegible] و عصاره لحیة التیس برگ علیق و فیروزه
برگ بنفشه سبز و سفیدی بیضه و آرد گندم و برگ زیتون بری و عصاره برگ [illegible] و اطراف نرم او و آب [illegible] کاسنی سائیده و آب عصی الراعی بر چشم طلا کنند و ضماد بر بندند
آرد باقلا و گل سرخ و کندر کوفته با سفیدی بیضه مرغ سرشته نیز نافع و اکتحال بخسته خرمای محرق و سنبل الطیب کذا عصاره برگ علیق [illegible] مسحوق جید انفع است و فصد
درین قسم نیز مفید گفته اند و مسیحی گفته که علاج جحوظ حادث بعد غضب شدید یا صیاح شدید یا قی عنیف در همان ساعت فصد [illegible] ضماد چشم [illegible] قابضه مثل گلنار و اقاقیا و
و مانند آن و اقتصار بتقطیر ضماده و چکانیدن در چشم آب سماق و عدس بر فاده و بر پشت خواب نمودن و ترک شراب دائم و تقلیل طعام [illegible] از عطسه و قی است و اگر حرارتی با آن همراه باشد
چیزی در دهان دارند که انحدار بلغم نماید و قبول جنین در نتوعین که از ضربه حادث شود بعد فصد تقطیر خون کبوتر یا خون [illegible] و وضع [illegible] اسبغول با سفیدی بیضه و روغن گل
تا روز دوم و در روز سوم تکمید بآب و نمک و تقطیر شیر زنان نافع و گویند که ضماد برگ خلاف و گل و نیز [illegible] ضرب را مفید است و در طفلی که از قلت سیلان خون نفاس یا فساد
جنین باشد تدبیر او ارطاب و اخراج جنین بعمل آرند و در جحوظ استرخائی تنقیه بمسهل و ایارجات کبار و استعمال غرغره و شمومات و معاجین گرم بدستوریکه در استرخا مذکور شد
نمایند و بعد تنقیه قوابضات مذکوره استعمال کنند و بادویه مص کننده رطوبت و اشک آور مثل هلیله زرد و دار فلفل و انزروت و زبد البحر و مانند آن با آب پیاز و رازیانه
و کرفس اکتحال نمایند و ادویه حاده مانند کندش و جند بیدستر و خردل و فلفل و مرزنجوش سعوط نمایند و گویند که در جحوظ رطوبی بعد استفراغ بدن بحب صبر و حب ایارج و مانند آن این
سعوط بکار برند بگیرند روغن [illegible] یک جزو و مشک ربع جزو و بر آن اندک آب و فاسطبوخ انداخته حل کنند تا مخلوط گردد و اندک ازان سعوط نمایند و اندک اندک مدام بیفزایند
تا بوزن یک درم برسد بعده قطور و شونیز بریان نموده یا زعفران بسایند و در صره بسته ببویند و اگر عطسه افراط کند سرکه و گلاب و قدری روغن گل باهم آمیخته در بینی چکانند
و اگر ازین هم ساکن نشود چیزی تلخ مثل صبر بخایند و اگر حاجت بکثرت تعطیس افتد اندک کندش هم در سعوط مذکور افزایند و هیچ چیز درین مرض به از تعطیس نیست لیکن در [illegible]
احوط آنست که هنگام تعطیس چشم را بر فاده بسته دارند و آنچه از اورام دماغ و ذات الریه عارض شود بزوال سبب آن زائل میگردد و دوا اختصارات است که در جحوظ حادث از
خناق فصد قیفال و حجامت نقره و استفراغ بدن نمایند و اگر از صداع شدید باشد فصد قیفال و تدبیر خاص بصداع کنند و گیلانی مینویسد که اگر مرض از صفرای لذاعه باشد
پس واجب است که اولا استفراغ بدن از گل سرخ و بنفشه و آلو و عناب و تمر هندی و ترنجبین و کشوث و تخم کاسنی و مانند آن نمایند و بعد از استفراغ در چشم این آب
بچکانند بگیرند جو مقشر و بهدانه و تخم خشخاش هر واحد چند دانه مساوی و نیم کوفته اندکی انزروت افزوده در شیشه کرده و بالایش آب شیرین آنقدر که دو سه انگشت بلند شود
انداخته با آتش ملائم بجوشانند تا آنکه قدری غلیظ گردد پس هنگام هر شب و روز چند بار در چشم بچکانند و رفاده مبلول سرد کرده بالای چشم نهند بغیر آنکه بندند
و بر پشت بخوابند یک ساعت تا دو منحل گردد و باز دوای مذکور بچکانند بعد ازان این ضماد نمایند بگیرند تخم انار یک جزو و برگ کاسنی یک جزو و باریک سائیده بوزن هر دو
اسبغول آمیزند و بآب و روغن گل مخلوط کرده در شب وقت خواب ضماد نمایند و عصابه سبک بندند و صبح بکشایند و چشم را صاف نمایند و طعام سرد و تر [illegible] بنفشه

ومشک و مروارید ناسفته یا بول صبی در صلایه مس سائیده تا سیاه گردد یا نطرون با آب حل کرده یا آب انار شیرین در آفتاب گذاشته تا غلیظ گردد یا زیادت کبد ضبع خشک کرده
سائیده یا انزروت بر جگر بز پاشیده بریان کرده یا زهره بز وحشی و جبلی یا زهره کبک با آب بادیان آمیخته یا جگر روباه یا زهره حربا یا خنفساء نصف بین قطع کرده میل
دران فرو برده یا کبد غراب یا جگر گرگ یا عروق الصفر یا ابرطبی وقت تولد او گرفته خشک کرده سائیده یا صمغ زیتون بری یا کبابه یا قرنفل یا عصاره برگ غرب یا شیر عرب
یا دار فلفل و مشک یا صبر جگر دجاج که بریان و حج و شونیز سوده پاشیده بریان کرده باشند و یا انافالس عسل یا افسنتین یا آب انار شیرین و آب انار ترش و عسل هر واحد یک
جزو و آب بادیان نیم جزو در شیشه کرده فلفل و زعفران سوده دران انداخته چهل روز در آفتاب داشته باشند یا زهره غزال یا دردی خمر یا زعفران یا عصاره برگ خطمی شقوق
یا آب مورس یا فرجمند پیلی یا بول بز سائیده یا نمک لاهوری یا دار فلفل بعصارات سائیده و یا زنجبیل با آب سوده یا آب گل سوندهی یا آب اتلاج نرم سحقه با عسل آمیخته یا هلیله
و دار فلفل بشهد آمیخته تا یک هفته یا فلفل سیاه در زهره ماهی روهو تر کرده خشک نموده سائیده یا هلیله سیاه زنجبیل فلفل کوفته بیخته حب ساخته با آب سائیده هر واحد مفید است
و اکتحال زهره گرگ برء الساعة است و آب ادرک در چشم کشیدن یا چکانیدن از مجربات المرحوم است و صابون یک جز مرچ سیاه دو عدد در آب باریک سوده اکتحال کنند
و یا حبرک قلیان بعض فلفل گرفته بسفوف کحل آوردن معمول اقوم است و کذا شیاف منع الاذان مجرب و اکتحال شیاف هرارات درین باب از مجربات حکیم علی است و اگر موسته مرچ
پیپل نیم کرنجوه هلدی دار هلد نمک سنگ پوست بیخ اندر سنگهه یعنی ابوقاکو فته بیخته در شیر گو سفند سائیده در چشم کشند نیز نافع بود و سنگ بصری شب یمانی بریان
هر واحد یک تولہ نبات م تولہ هشت پاس در آب لیمو کاغذی کهرل کرده شیاف ساخته بکار بردن برای عشا و دیگر امراض چشم از بیاض استاد مرحوم منقول است
و اگر آب سداب و آب گشنیز مساوی بجوشانند تا بنیمه آید دو سه نوبت در چشم چکانند شب کوری را مفید بود و یا از مشک یک ماشه نانخواه هندی یا میران چینی یا هلیله زرد
هر واحد یک درم سرمه ساخته استعمال کنند و این کحل فلفل درین باب از مجربات صاحب مجموعه بقائی است فلفل سیاه یک یا شه در زهره گاو و یا بز انداز یک تر شود و تر کرده خشک
ساخته آن به هلدی یک ماشه در آب لیمو تر کرده خشک نموده مثل تخم گهرنی سنگ بصری که در آب لیمو چهار گرم کرده سرد نموده تخم پیپلی که خام باشد هر یک نیم درم کوفته بیخته در سنگ
مثل غبار سائیده بکار برند و این کحل جهت سبل و بیاض و ظفره و ریح کهنه و غشا عین نیز نافع و کحل روشنائی و برد و حصرم و اکتحال بنفرسان کلانگ یا روغن بلسان و فلمون باهم
یا بول ابل یا آب گندنا و بالیقون و شیاف جادشیر و اکسیرین و ضماد عصاره کراث بسماق نیز درین باب مفید است و مولف اقتباس گوید که این علت با ترکیب خون اکثر باشد
پس اول رگ قیفال زنند و بعد صلابه چهار روز رگ ماقین و یا صدغین کشایند و تنقیه دماغ بحب قوقایا و ایارج و طبوخ اسطوخودوس سهل تالیف علاوه سیحان کنند و بعد تنقیه اطریفل
اسطوخودوس حکیم مدوح و جوارش ایلیچی خورانند و روشنائی کبیر و صغیر و شیاف هرارات در چشم کشند و صبح و شام دو سه قطره خون کبوتر نیم گرم در چشم چکانیدن عظیم الاثر
و همچنین خون نر بربال بوم و همچنین خوردن کباب جگر بز و رطوبتی که از آن بچکد گرفته دار فلفل و نمک هندی سوده آمیخته بمیل در چشم کشند و دار فلفل و وج را باندکی بوره ارمنی سوده
در چشم کشیدن از مجربات است و لیکن هر روز یک بز ذبح نموده بفقرا دهند و صاحب مصطفوی گفته که کرم شب تاب یک عدد دو شب یکشنبه با برگ تنبول بخورند و یا قطره خون
تازه خر در چشم چکانند و یا تلخه ماهی روهو و یا فاخته و یا گوزن در چشم کشند و حلوای و اجینی و سفوف آن تنها با عرق بادیان از مجربات اقم است و اگر سبب ضعف و بخارات
دماغ باشد روغن بنفشه یا بادام و ریحی و گوش چکانند و دانه گشنیز و سرمه آمیخته اندر چشم کشند و پنبه سند و فلفل شیر گیرکه چهار حصه آن روغن گل یا داحی باشد و ثلث حصه روغن
بنفشه تر نموده بر تارک سر نهند و در روزی بیست پنج مرتبه بلکه زیاده و تخم فرنجمشک سفت ماشه و شربت ایلاچی و سکنجبین سبب بیجی علوی خان هر یک یک نیم تولہ در عرق
ابرشیم ساده و گنیز هر یک هفت تولہ بخورند و غذا قلیه قورمه بزغاله بنان بلاو مرغ که کبیر و سفانج دران افتاده باشد اگر مریض مطحول باشد هم نافع بود و اگر در ربیع العود اسهال کرده
بخار بدماغ رفته شب کوری پیدا کند و وقت شب سر به بخار طبیخ شلجم دارند چندانکه عرق بسیار آید و از پنبه کهنه لحیه پاک سازند تا خشک شود پس آنوقت حب ساده سرمه
یا ابر سوده در چشم کشند و در تمامی روز و شب دوازده یا پانزده مرتبه که در یا سفته صحت می شود و گاهی این مرض بسبب بسیار بودن در آفتاب و اندر هوای گرم افتد پس آب بیخ
یا برو ده البقر در چشم زنند بکرات و در ترطیب بدن کوشند و آب برگ سداب گلاب و روغن کدو و آب کاهو و هر یک یک درم نبات چهار حصه بمیل زر در چشم کشند و ایضا
سرمه که بگلاب و عرق کاسنی ساخته باشند نافع و اهرن رازی گوید که فلفل دو درم دار چینی یک درم عروق الصباغین نیم درم نانخواه ربع درم سائیده اکتحال کردن
و ایضا دو درم از آن خوردن در ازاله عشا عجیب مجربست و طبری گوید که اگر ربع بادیان و دار فلفل خو شانیده بر آن اکتحال نمایند شب کوره را اصلاح دهد اگر

بعد تنقیه و غرغره و تعطیس و پرهیز بگیرند جگر بز سوخته یک درم و دار فلفل حضض صبر سقوطری هر واحد یک درم سانج دو درم مرنیم درم سائیده در شراب کهنه بسرشند و بر آفتاب به للوح کرده بگذارند تا خشک شود بعده جدا نموده باز بار یک بسایند و آب بادیان بسرشته بر ظرف مسی طلا کرده خشک نمایند بعد از آن کوفته بیخته اکتحال نمایند در یک یا دو شب که ره زائل کند و اگر مرض مشکل گردد بابونه اکلیل الملک شیح قیصوم مرزنجوش برگ تمام بادیان گرفته سبوس گندم یک کف گبیر داخل کرده در آفتاب پخته شانند تا مقدار بران انکباب نمایند و هر گاه نهکرم باند بجشانش مذکور را تکمید چشم کنند و یک درم دار فلفل و یک انگشت بادیان سائیده جگر بز را بر آتش نهند هر گاه کف ظاهر شود دارو پاشند تا که جگر بریان گردد بعده از آتش برداشته سرد کنند پس دوای مذکور که بران منجمد گردد بگیرند و باریک سائیده اکتحال نمایند و از معمولات ابو عمران بن موسی بن سیار است که تنقیه صاحب این مرض بحب قوقایا نمایند بعده حجامت بر ساق کنند و آب حار گین اسپ را که اکتحال سازند که در اندک مدت شبکوره زائل شود و اگر مرض دشوار گردد حقنه محلل رطوبات و انکباب بر سر کرده شراب مع بادیان بر ان باشیده و داکتر بان بسعد استعمال کنند و آنچه که سببش ارتقای بخارات معده باشد آمله با گلقند و یا هلیله کبریه و یا سفوف فیکه در خیالات مسطور است بخورانند و اکتحال بروشنائی و شیاف مرارات و کذا بدار چینی یا بمشک و دار فلفل و عصاره قصاء الحمار یا تخم خرفه بالسویه نرم سوده بسیار نافع است و همچنین چکانیدن آب جگر بریان چنانچه مذکور شد و اکتحال به تریاق فاروق با عسل و اگر بدن محتاج تنقیه باشد این همه دوا بعد از تنقیه بدن نفع بخشد و آنچه که بسبب غلظ روح باصره و طول مقام در آفتاب باشد ترطیب مع التسخین استعمال نمایند و از اغذیه غلیظ پرهیز کنند جهر یعنی روز کوری سبب عدم رویت در روز رقت روح باصره و قلت آنست و فرط تحلل آن بسبب حرارت روز و بعضی سبب این مرض حصول خلط حاد در دماغ و فساد روح نفسانی از حدت آن گفته اند و رقت روح گاهی بسبب کثرت نظر بسوی خطوط دقیقه و بآواز بلند خواندن و طول نظر بسوی شعاع خصوصا بسوی قرص آفتاب نزد کسوف و بسوی کلف قمر میباشد و گاه بسبب کثرت حرارت و اشتعال آن چنانچه در محرورین و شدت حرارت در امراض حاده خصوصا ماغیه میشود و اکثر عروض جهر بچشمهای ازرق خصوص که اصحاب اشقر باشد بجهت یادتی تحلل بنابر رقت روح میباشد و اکثر با این رقت از قلت روح و شب نیز باصره ضعیف میباشد و موضع حدقه آن غائر فرو رفته بود و بقول جالینوس سببش افراط تحلل روح است و اکثر عروض آن بچشم ازرق و اشهل بجهت تحلیل مفرط نور چشم و ازرق میباشد و بقول بعضی سبب آن بیبس روح نفسانی با قلت و کثرت تحلیل آنست اکثر عروض آن در امزجه یابسه معمول فصل خریف لاغران یا لیسه میباشد و این مرض مخوف است بالجمله اگر سبب اندک بود در تاریکی و سایه می تواند دید و در روشنی بصر ضعیف شود و انطاکی گوید که اگر جهر در تابستان بیشتر باشد دلالت بر انکا اسباب و حدت مواد و رقت رطوبات و روح باصره است که اضواء و اشعه قبل انتقاش صور آنرا متفرق گرداند و نشان این یبس قلت اشک و خفت مو و مژه است و اگر حکم او در فصول سال متساوی باشد کمتر صحت یابد و کذا اگر در زمستان زیاده شود علاج در ترطیب دماغ و تغلیظ خون از داخل و خارج کوشند مثلا لعابات بیدانه لعاب اسبغول شیره تخم خشخاش سفید شربت نیلوفر یا شربت بنفشه و شربت عناب بیاشامند و کشنیز خشک سماق منقی آمله هر یک سه ماشه سفوف کرده با شیره سکاهکشش باشه شربت نیلوفر دو توله داد نیز مفید است و نوشیدن آب تربوز و شیره آب انارین مع شکر و گلاب و شیره تخم خرفه با یکی از اشربه مذکوره نیز مسکن حدت است و صندل سفید بگلاب سوده سرد کرده بر سر طلا نمایند و یا لعاب بزر و بهدانه بر صدغین طلا سازند و سرمه گو سماق در گلاب و آب یخ حل کرده در چشم کشیدن عظیم الاثر است و گلاب سرد کرده و یا شیر دختر در چشم قطور کنند و کافور درین باب شدید النفع است و شیره دختر یا شیر بز و روغن بنفشه و نیلوفر و روغن تخم کدو در چشم چکانند و اندکی کافور در شیر دختران و العبه او حمان مذکوره و یا سفیده بیضه مرغ حل کرده در چشم چکانیدن بسیار نافع است و مسکه و روغن بادام و کدو و نیلوفر بر سر بمالند یا بابونه اکلیل الملک خشخاش تازه و یا بنفشه بابونه خطمی نیلوفر جوشانیده انکباب کنند و آب آن بر سر ریزند بعده روغن بادام بمالند و ایضا ترطیب و تقویت دماغ باغذیه مرطبه چوزه مرغ نمایند و تغلیظ خون با غذیه لزجه مثل هریسه کله پاچه و نان تازه و دال ماش هندی کنند و کاهو و کشنیز خشک و تره بطعام زیاده اندازند و از فواکه انگور و انجیر تر و خیار بخورند و در آب سرد غوطه زده چشم دران بکشایند و شیاف روی با شیر زنان برود حصرم در چشم کشند یا بشیاف ابیض و سرمه اصفهانی در آب لسان الحمل و گلاب پرورده اکتحال نمایند و آب شیر نیم گرم حمام کنند و شیاف ابیض که قدری کافور و افیون دران داخل کرده باشند در چشم کشیدن و افیون گاه گاه خوردن مفید بود و بهر تبرید و تقویت دماغ آنچه در علاج امراض دماغی حار و صداع حار و سرسام گرم گذشت همه مفید است و شربت خشخاش و شراب کثیر المزاج و دخول در حمام بطور رغبت و کثرت ریختن آب بسر نافع و نطول گلاب و روغن گل و سرکه و دیگر نطولهای مقوی مرطب دماغ و بوئیدن طیوب بارده و ریاحین تازه و خیلی مو نه

واستنشاق بروغن گاو یا روغن نیلوفر و اکتحال بسوت بگلاب سائیده و مؤلف اقتباس گوید که طبیبا شیر سنگ محک سرمه سفید هر یک یک ماشه سائیده در روغن کاهو و خشخاش و کدو هر یک سه ماشه آمیخته در چشم کشند و شیر زن بروغن پزده برابر گرفته در بینی و گوش چکانند و سفوف از کشنیز خشک و سماق و آمله هر سه برابر و نبات همچند آمیخته دو مثقال با شیره گل بنفشه یک توله و تخم کاهو چهار ماشه در شربت بنفشه و نیلوفر هر یک دو توله تخم شربتی هفت ماشه دهند و غذا قلیه قوی مرغ و بزغاله بنابنوع ترکنند در دو سه هفته صحت میشود و صاحب نزهه گفته که چکانیدن خون بال کبوتر از مجربات است و مصنف مصطفوی نوشته که در آب سرد غوطه زده چشم در آب کشاید و از گلاب و روغن گل و سرکه مخلخه سازند و از اشیای حامضه و مالحه و حریفه و شیرینی شهد و شراب کهنه و حرکت و هم و حزن و تعب و جماع کثیر و نظر بسوی آفتاب و شمس و سائر استفراغات اجتناب ورزند و آنجا که آثار وجود خلط حاد در دماغ یافته شود بعد ترطیب تنقیه آن نمایند و جهر خلقی لاعلاج است

اتساع و انتشار

اتساع عبارت از آنست که ثقبه عنبیه یا عصبه مجوفه از مقدار طبیعی وسیع تر شود و انتشار آنکه نور باصره در آن منتشر گردد و این عرض اتساع است و فرق در اتساع ثقبه و آنست که در اتساع عصبه پراگندگی نور در اجزای چشم پیدا نمیباشد بخلاف اتساع ثقبه که در آن تمام چشم سیاه می نماید و بالجمله گاهی این مرض عقب صداع شدید یا سرسام یا ماشرا یا بسبب آمدن خلط غلیظ یا بخارات حاده غلیظه در عصبه یا ثقبه حادث شود و یا بعد سبب خارجی چون ضربه و صدمه بر چشم بواسطه کشیدن طبقه عنبیه بسوی اطراف و یا تفرق اتصال عصبه افتد و گاهی سببش در نفس حدقه بود و این یا از کثرت رطوبت بیضیه یا از یبوست عنبیه یا از امتلای رطوبت در جوهر او و یا از ورم او و یا از رطوبت که باعث استرخای عضله ضاغطه فم عصبه گردد و یا از تفرق اتصال شبکیه باشد و اتساع طبعی بود یا عارضی در هر دو صورت اشیا صغیر تر نمایند و گاهی بدان حد رسد که چیزی بنظر نیاید و بصارت بالکل باطل شود و این آنگاه است که اتساع تا الکلیل رسد یا تفرق اتصال در عصبه یا در شبکیه افتد و گویند که از انتشار و کمتر ضعف بصر و در اکثر ذهاب بصر عارض میشود و تشخیص سبب آنکه چنین کنند که اگر بصارت بالکل باطل شده باشد و اتساع تا الکلیل نبود پرسند که بصارت دفعةً زائل شده یا بتدریج اگر دفعةً بگوید از تفرق اتصال عصبه یا شبکیه باشد و اگر بصارت ضعیف شده باشد و یا بعد ضربان و تب و صداع باشد از ورم عنبیه بود و اگر این عوارض نبود حال تقدم مرض صداع یا سرسام یا ماشرا پرسند اگر مرضی ازین امراض پیشتر عارض شده باشد سببش همان باشد و الا از حال رسیدن ضربه یا صدمه سوال کنند پس اگر مریض اقرار آن کند سبب او همین باشد و الا بسوی چشم نظر کنند اگر در چشم لاغری و خشکی و انخفاض سیاهی چشم مدرک گردد و هنگام گرسنگی و ریاضت و گرمی هوا زیاده کشاده گردد و ضعف بصر اشتداد کند و نزد برودت و رطوبت هوا و صبح و شب و استعمال اغذیه و ادویه مرطبه کمتر و تنگ تر گردد و تقدم سهر مفرط یا استفراغات اتفاق افتاده باشد سببش یبوست عنبیه باشد و اگر با وجود انتشار نور در طبقات عین حجوظ و برآمدگی چشم و بعد حدوث نزلات و وزیدن باد و رطب با ثقل بود از استرخای عضله ضاغطه فم عصبه باشد و الا از مریض پرسند که گاهی خیالی پیش چشم محسوس میشود یا نه و در امتلا و بعد خواب فرق در بصارت و در رویت اشیای قریبه و بعیده تفاوت معلوم میگردد یا نه اگر گوید که پیش من چنان خیال معلوم میشود که در آب ایستاده ام و در حالت شکم سیری و صبح و شب و بعد خواب ضعف در بصارت غالب میشود و در جوع و ریاضت و وقت دو پهر و گرمی هوا و بعد حمام یا ابطل ضعف بصر کم میگردد و چیزهای بعیده بنسبت باشیای قریب خوبتر بنظر درآیند سببش کثرت رطوبت بیضیه باشد و اگر ازین علامات هیچ یافته نشود و مریض همین قدر بیان نماید که مرئیات از مقدار اصلی کوچکتر می نمایند و ضعف در بصارت و رطوبت عین و سیلان اشک بود و بدون الم و سرخی تمدد در چشم محسوس گردد و قرینه مرتفع نماید و لون سیاهی چشم مشتد گردد سببش امتلاء عنبیه از رطوبت باشد علاج اتساع طبعی و آنکه از تفرق اتصال شبکیه بود لاعلاج است و عارضی اگر از یبوست عنبیه بود بقول بعضی آن نیز لاعلاج است و تدبیرش ترطیب چشم است به مرطبات بدستوریکه در ضعف بصر یبوسی و سل العین خواهد آمد و شرب ماء الشعیر یا شربت نیلوفر یا بنفشه و دوشیدن شیر بر سر و در چشم و تسعیط بروغن کدو و بنفشه و نیلوفر و مواظبت بحمام رطب و تغذیه باغذیه مرطبه مثل گوشت حملان و چوزه مرغ فربه و زرده بیضه نیمبرشت نافع بود و اگر یبوست مادی باشد تنقیه خلط یابس کنند و تفتیح سده نمایند بمطبوخ حشائش و لعاب اشیل بنفشه و نیلوفر و جو مقشر بر سر ریزند و از مشی در آفتاب و جماع و اغتسال بآب شور و سفر دریای شور و شم نفط و کبریت مانند آن منع کنند و وقت خواب آبید باقلا و یا مغز نان سپید در شیر دختران سرشته بر چشم ضماد سازند و روائح طیبه معتدله بو بیند و بطرف سبزه بینند و سر و روی تر کنند و گویند که شراب ابیض کثیر المزاج شدید النفع است و اگر این حالت بمشایخ باشد باقی از شرح و اگر از ورم عنبیه باشد علاجش مثل علاج رمد حار بود و ... اگر سوء المزاج حار بود حجامت مؤخر سر و اکتحال با دویه مسکنه مغزیه سفید بود و هر چه در

باید

واستنشاق بروغن کدو یا روغن نیلوفر و اکتحال بسوت بگلاب سائیده و مؤلف اقتباس گوید که طبیا شیر سنگ محک سرمه سفید هر یک یک ماشه سائیده در روغن کاهو و خشخاش کدو هر یک سه ماشه آمیخته در چشم کشند و شیر زن بروغن بنفشه برابر گرفته در بینی و گوش چکانند و سفوف از کشنیز خشک و سماق و آمله هر سه برابر و نبات هم وزن آمیخته دو مثقال با شیره گل بنفشه یک تولہ و تخم کاهو چهار ماشه در شربت بنفشه و نیلوفر هر یک دو تولہ تخم شربتی هفت ماشه دهند و غذا قلیه قورمه زیر غالبا تا آنکه بسیار صحت زند در دو سه هفته صحت میشود و صاحب نزهه گفته که چکانیدن خون بال کبوتر از مجربات است و مصنف مصطفوی نوشته که در آب سرد غوطه زده چشم در آب کشایند و از گلاب و روغن گل و سرکه لخلخه سازند و از اشیای حامضه و مالحه و حریفه و شیرینی شهد و شراب کهنه و حرکت و هم و حزن و تعب و جماع کثیر و نظر بسوی آفتاب و شمس و سائر مستفرغات اجتناب ورزند و آنجا که آثار وجود خلط حاد در دماغ یافته شود بعد ترطیب تنقیه آن نمایند و جهر خلقی لا علاج است

انتساع و انتشار

انتساع عبارت از انست که ثقبه عنبیه یا عصبیه مجوفه از مقدار طبیعی وسیع تر شود و انتشار آنکه نور باصره در آن منتشر گردد و این عرض انتساع است و فرق در انتساع ثقبه و انتشار آنست که در انتساع عصبیه پراگندگی نور در اجزای چشم پیدا میباشد بخلاف انتساع ثقبه که در آن تمام چشم سیاه می نماید بالجمله گاهی این مرض عقب صداع شدید یا سرسام یا ماشرا بسبب آمدن خلط غلیظ یا بخارات حاده غلیظه در عصبیه یا ثقبه حادث شود و یا بعد سبب خارجی چون ضربه و صدمه به چشم یا بواسطه کشیدن طبقه عنبیه بسوی اطراف و یا تفرق اتصال عصبیه افتد و گاهی سبب او نفس حدقه بود و این یا از کثرت رطوبت بیضیه یا از یبوست عنبیه یا از امتلای رطوبت در جوهر او و یا از ورم او و یا از رطوبت که باعث استرخای عضله ضاغطه فم عصبیه گردد و یا از تفرق اتصال شبکیه باشد و انتساع طبعی بود یا عارضی در هر دو صورت اشیا صغیر تر نمایند و گاهی بدان حد رسد که چیزی بنظر نیاید و بصارت بالکل باطل شود و این انگاه است که انتساع تا اکلیل رسد یا تفرق اتصال در عصبیه یا در شبکیه افتد و گویند که از انتشار و کمتر ضعف بصر و در اکثر ذهاب بصر عارض میشود و تشخیص اسباب نیکو چنین کنند که اگر بصارت بالکل باطل شده باشد و انتساع تا اکلیل نبود بپرسند که بصارت دفعة زائل شده یا بتدریج اگر دفعة بگوید از تفرق اتصال عصبیه یا شبکیه باشد و اگر بصارت ضعیف شده باشد و یا ریده و ضربان و تب و صداع باشد از ورم عنبیه بود و اگر این عوارض نباشد حال تقدم عروض صداع یا سرسام یا ماشرا بپرسند اگر مریض از این امراض بیشتر عارض شده باشد سببش همان باشد و الا از حال رسیدن ضربه یا صدمه سوال کنند پس اگر مریض اقرار آن کند سبب او همین باشد و الا بسوی چشم نظر کنند اگر در چشم لاغری و خشکی و انخفاض سیاهی چشم بدرک گردد و هنگام گرسنگی و ریاضت و گرمی هوا زیاده گشاده گردد و ضعف بصر اشتداد کند و نزد برودت و رطوبت هوا و صبح و شب و استعمال اغذیه و اوقات مرطبه کمتر و تنگ تر گردد و تقدم سهر مفرط یا استفراغات اتفاق افتاده باشد سببش یبوست عنبیه باشد و اگر با وجود انتشار نور در طبقات عین جحوظ و بر آمدگی چشم و بعد حدوث نزلات و دوران بارد و رطب با ثقل بود و از استرخای عضله ضاغطه فم عصبیه باشد و الا از مریض بپرسند که گاهی خیالی پیش چشم محسوس میشود یا نه و در امتلا و بعد خواب فرق در بصارت و در رویت اشیای قریبه بعیده تفاوت معلوم میگردد یا نه اگر گوید که پیش وی چنان خیال معلوم میشود که در آب ایستاده ام و در حالت شکم سیری و صبح و شب و بعد خواب ضعف در بصارت غالب میشود و در جوع و ریاضت و وقت دوپهر و گرمی هوا و بعد حمام یا بعض فصد کم میگردد و چیزهای بعیده بنسبت با اشیای قریب خوبتر بنظر می آیند سببش کثرت رطوبت بیضیه باشد و اگر از این علامات هیچ یافته نشود و مریض همین قدر بیان نماید که مرئیات از مقدار اصلی کوچکتر می نمایند و ضعف در بصارت و رطوبت عین و سیلان اشک بود و بدون الم و سرخی تمدد در چشم محسوس گردد و قرنیه مرتفع نماید و لون سیاهی چشم مشتد گردد سببش امتلای عنبیه از رطوبت باشد علاج انتساع طبعی و آنکه از تفرق اتصال شبکیه بود لا علاج است و عارضی اگر از یبوست عنبیه بود بقول بعضی آن نیز لا یرا است و تدبیرش ترتیب چشم است بمرطبات بدستوریکه در ضعف بصر یبسی و سل العین خواهد آمد و شربت الشعیر یا شربت نیلوفر یا بنفشه دهند و شیر زنان بسر و در چشم چکانند و تسعید به روغن کدو و بنفشه و نیلوفر و مواظبت بحمام رطب و تغذیه با غذیه مرطبه مثل گوشت حملان و چوزه مرغ فربه و زرده بیضه نیمبرشت نافع بود و اگر یبوست مادی باشد تنقیه خلط یا لبن کنند و تفتیح سده نمایند پس طبیخ خشخاش و ملین مثل بنفشه و نیلوفر و جو مقشر بسر ریزند و از مشی در آفتاب و از جماع و اغتسال با آب شور و سفر دریای شور و شم نفط و کبریت مانند آن منع کنند و وقت خواب آب دو باقلا و یا مغز نان بسیده در شیر دختران سرشته بر چشم نهاد سازند و روائح طیبه معتدله بو سیاه و بطرف سبزه و سمر و ریحان اختیار کنند و گویند که شراب بعض کثیر المزاج شدید النفع است و اگر این حالت مشایخ باشد باقی از شرح و اگر از ورم عنبیه باشد علاجش مثل علاج رمد حار بود و ... گر سوء المزاج است مؤخر سر و اکتحال با دویه جلاء منضجه سفید بود و هر چه در

واگر گوید که گاه گاه همچون مارها و شرارهٔ آتش پیش چشم متخیل میگردد سببش بخارات خلط دموی باشد و اگر گوید که مثل برق و آتش می نماید سببش ابخرهٔ صفراوی باشد و اگر
گوید که خیالها ی سفید می مثل ابر صاف مدرک میشود و هنگام عطسه زائل میگردد سببش بخارات بلغمی باشد و ایضا اگر گوید که هنگام عطسه یا مالیدن چشم خیالات متخیل میشود که
چیزهای سفید ذی تعاریج فرو می آیند و بالا می روند سببش بخارات رطوبت بلغمی معده و یا حوالی عین یا مقدم دماغ باشد و اگر گوید که بجانب راست یا چپ ... شخص ... می شود
که شخصی ایستاده است سببش تکدر بعض اجزای رطوبت بیضیه باشد و اگر گوید که بعضی احیان چنان مدرک میگردد که چیزی از بلندی پیش روی می افتد سببش ... در
دماغ باشد و اگر گوید که یک چیز از مسافت بعید چیزهای بسیار می نماید سببش حائل شدن شظایای رطوبت و پوشیدن جرم مبصر تقدیرا و باشد و اگر گوید که وقت فرو بردن
متخیل میگردد که آب در پای ایستاده است سببش کثرت رطوبت بیضیه باشد و اگر گوید که هنگام نظر بسوی زمین پیش چشم چنان معلوم میشود که گویا چاه و مغاک واقع
سببش نقصان رطوبت بیضیه است الحاصل بقول شیخ این خیالات مختلف میباشند گاهی در مقادیر آنها پس صغیر و کبیر باشند و گاهی در قوام آنها پس کثیف و رقیق
خفی باشند و گاهی در اوضاع آنها پس متخلخل و متکاثف ضبابی باشند و گاهی در اشکال آنها پس مثل مار و پشه و مگس و رشته و مو باشند و گویند که چون خیالات تا شش ماه
بیک نهج باقی مانده و کدورت بصر و ضعف آن نیفزاید آن چشم از نزول آب ایمن باشد و ایضا خیالات که زائل شوند و عود کنند و زیاده گردند و نقصان پذیرند مقدمه نزول الماء
نباشند علاج آنچه از ذکای حس بصر باشد اغذیهٔ غلیظه مثل هریسه و کله پاچه و غیره خورانند و هرچه در علاج امراض دماغی از قوت حس دماغ مذکور شده بکار برند و آنچه از
بقیهٔ اثر شوره و غیره باشد تدبیرش اکتحال کحلهای جالی و باسلیقون است و هرچه برای دفع آثار شوره و قروح در فصل شوره و قروح چشم مذکور شده بعمل آرند و ایضا ...
جرم آن حمام و انکباب بر بخار آب گرم و مانند آن اکحال جالیه مذکوره در علاج بیاض خفیف استعمال نمایند و آنچه از تکدر رطوبت باشد هرچه در ... بیان ... تدارک
تکدر رطوبت بیضیه مسطور گردد بکار برند و هرچه در ابتدای نزول الماء بکار آید استعمال نمایند و آنجا که تکدر از مادهٔ رطبه بود ... و اصلاح غذا و اکتحال ... محلل
رطوبات باشد مثل شیاف مرارات و روشنائی نمایند و آنچه مقدمهٔ نزول الماء باشد علاجش در فصل نزول الماء می آید و آنچه از تصاعد بخارات از دماغ باشد ...
ماده تنقیه از فصد و مسهل و غیره تدابیر که در علاج امراض دماغی بخاری و صداع بخاری مسطور شده بعمل آرند و اگر سنای مکی ... هر یکی ... درم ... مرکب ...
... درم پوست هلیله زرد سه درم ده درم چندان آب بجوشانند تا ربع بماند صاف نموده با قند سفید در بادهٔ سوداوی با اسل ... و بالشربت ... استعمال نمایند
خیالات که باده آن در دماغ باشد از تجربات افلاطون است و شربت خیالات از تجربات حکیم ممدوح و شربت خشخاش استعمال نمایند ... و ... کنند و ایضا ...
و مطبوخات مسهله مثل حب ایارج و قوقایا و شبیار و زهرهٔ بنفشه و مطبوخ هلیله و اسطوخودوس و غیره جهت تقویت دماغ و معده و دیگر اطریفل زمانی و اسطوخودوس و معجون نجاح
و جوارش کندری خورانند و جهت تقویت بصر شیاف باسلیقون و کحل عنبر و ربادی در چشم کشند و در ابخرهٔ فضول بارد غلیظ اول روغن بنفشه در بینی قطور نمایند پس مرارهٔ آهو
و مرارهٔ باز و مرارهٔ خرگوش سفید بهگی و یا آنچه میسر شود چهار درم مروارید ناسفته یک درم بسد نیم درم شکار ربع درم آب برگ گشنیز تازه و شیر زنی که پسر زائیده باشد بر آن مرارات ریزند
و خشک نمایند و مروارید و بسد و شکار را جدا جدا سحق بلیغ نموده جمله را بترتیب با آب برگ گشنیز تازه نموده خشک سازند یا شیر زن ... تا سه روز سحق نموده خشک کرده با آب گشنیز تازه
چند ... شیاف سازند و در سایه خشک نموده با آن شیر حل نموده اکتحال نمایند که در مرض قدیم را نفع بخشد و در ابخرهٔ حاره اطریفل کشنیزی خورده ... شاهتره ... داخل کرده
بنوشند و یا کشنیز خشک و آمله خیسانیده نبات داخل کرده و یا شیرهٔ کشنیز خشک شیرهٔ تخم کاهو عرق شاهتره نبات بیاشامند و بخار سبوس ... و صندل و گلاب بو بینند
و بر صدغین طلا نمایند و در ابخرهٔ سوداوی دماغ اطریفلات و خمیرجات و دیگر مقویات دماغ نافع بود و آنچه از تصاعد ابخرهٔ معده باشد تدبیرش نیز از تنقیه و غیره ...
ابخره نمایند بطوریکه در علاج امراض دماغی شرکی معدی و صداع شرکی معدی گذشت و بدستوریکه در مقالهٔ امراض معده خواهد آمد و اصلاح معده و تقویت آن نمایند بالجمله اگر اخلاط
در فم معده باشد با آب ترب و آب شبت و سکنجبین قی کنند و اگر در قعر معده باشد بعد استعمال منضجات و مقطعات و امتلای شدید بمقیات قی نمایند و اگر تنقیهٔ آن بقی ممکن نباشد صبر
نیم مثقال و غاریقون سفید دو دانگ با دو مثقال اطریفل صغیر آمیخته حبوب ساخته با آب نیم گرم بخورند تا تنقیه معده شود و استعمال ایارج فیقرا نیز ازاله آن نماید بعد تنقیهٔ دماغ بحب ایارج
یا قوقایا و یا یارجات کبار نمایند پس بغرغره و اصلاح غذا مثل نخود آب و زردهٔ مرغ و دارچینی و امثال این کحل کنند زهرهٔ کبک زهرهٔ باز زهرهٔ ... زهرهٔ کرکی زهرهٔ کرگس زهرهٔ
تیس هملی مخلوط بعسل مصفا نموده با آب رازیانه مروق ... نموده اکتحال نمایند و اگر ترنجبین سفید سنای مکی هر کدام یک جزء تخم کرفس تخم کاسنی تخم خشخاش شاهتره هر کدام نصف جزء

قدح شود و امید زوال این بقدح باشد و گاهی تجربهٔ این بدین طور کنند که بر چشم پنبه نهند و بیرون برو پر نفخ زنند پس پنبه را جدا کرده بسرعت ببینند که آیا در آب حرکت
محسوس میشود یا نه اگر حرکت افتاده دیده شود قابل قدح باشد و گفته اند که اگر از بند کردن یک چشم ثقبهٔ چشم دیگر فراخ گردد لائق قدح بود و بقول ارسطو نزول الماء که بعد از سقطه
یا مرض دماغی حادث شود علاج پذیر است بنابر آنکه ضعف دماغ بهم رسد و بسبب ضعف دماغ دائم باقیست در دماغ پیدا کرده و بسوی چشم میریزد و گویند که آب قابل
قدح آنست که سفید و صافی و معتدل در رقت و غلظ باشد و چون بیمار علیسه نه خروج روشنائی مانند شعاع از چشم او محسوس شود و هرگاه چشم را مالد بر آنکه
و اجزای آب مدرک گردد و پیش چشم روشنی در یابد اسباب نزول الماء یا رسیدن سقطه و ضربه بسر است یا امتلای بدن از رطوبت یا صداع شدید یا مرض شقیقه باقی
یا رسیدن سردی شدید از خارج بچشم مثل برف و هوای بسیار سرد و یا سردی مزاج دماغ یا ضعف روح باصره و ضعف حرارت غریزی چشم چنانچه در مشایخ و ازین جا
که گفته اند نزول الماء بیشتر مشایخ را بسبب کثرت رطوبت فضلیه در اعضای ایشان یا ضعف حرارت ایشان از تحلیل بهم میرسد و همچنین سرد و ین الاکثر
و بعد از امراض طویله می افتد و ایضا کسی که مداومت نماید بر اغذیهٔ غلیظه و امتلاء و مانند آن بکثرت آنکه مستلزم کثرت فضول و ابخره است و خواب بعد غذا و خوردن طعام
هنگام خواب و حمل ثقیل و حرکت سخت و جماع قبل هضم و ریختن آب سرد بر سر نیز از اسباب نزول نوشته اند و بیشتر مردم سیاه چشم را بجهت کثرت رطوبات
و در عین اکحل عارض میگردد و بعضی گویند که چون آب در حد قه مجتمع گردد از اغشیهٔ رقیق که حائل میگردد و میان آن و میان حدقه تولد میشود و بالجمله ازین اسباب که
اگر نزول یکبارگی افتد ضرورت علامات فارقه نبود و اگر بتدریج واقع شود آثار ابتدای آن دریافتن واجب است تا قبل از استحکام آن تدارک کرده شود و علامت ابتدای
نزول آنست که اکثر اوقات خیالات همچون پشه و مگس و موی و دود و شعاع و مانند آن بحسب اختلاف اشکال آن رطوبت در برابر چشم محسوس شود و فرق در خیالات
منذره بنزول و خیالات دیگر آنست که خیالات منذره در اکثر بتدریج افزونی کند در یک چشم و خلل بصارت روز بروز فزون میشود و در یک چشم یا هر دو مع تفاوت قلت و کثرت
و در امتلاء و خلو معده تفاوت در خیالات نشود و استعمال اشیای مسکن بخارات و مسهلات مفید نگردد و رنگ حدقه خالی از تغیر نبود و بعد سه چهار ماه تغیر فاحش نماید
و زیاده از شش ماه نگذرد که ابطال بصارت نماید و اشیای روشن مثل چراغ و ماه مضاعف ببیند و گاهی شعاع کثیر از چراغ و قمر تخیل نماید هر چند که در خارج از یک چراغ
بیش نباشد و فرق در سدهٔ عصبه و نزول الماء چنان کنند که در نزول از غمز یک چشم ثقبهٔ چشم دیگر متسع شود و در سده فراخ نشود و دیگر آنکه آب شدید الغلظ و با سده باشد
و اگر علیل با وجود صفای آب و لطافت آن روشنی آفتاب و چراغ نه بیند این نیز دلالت بر سده کند علاج هرگاه خیالات منذره نزول معلوم شود در ابتدا که هنوز بصر بالکل
باطل نشده باشد نضج ماده پرداخته تنقیهٔ بدن از مسهل بلغم نمایند بعده بحب ایارج و شبیار و قوقایا تنقیهٔ دماغ کنند و غرغره بایارج و سکنجبین و دیگر غراغر و سعوطات و نفوخات منقیه
دماغ از رطوبت بعمل آرند و عطوسات اگرچه منقی و نافع است لیکن از جهت تحریک و سیلان خوف تحریک آب است لیکن بعد تنقیه کامل مضائقه ندارد و اگر قوت قوی باشد تنقیه بایارج فیقرا
و حب قوقایا و حب صبر بطریق تدریج بار بار متواتر کنند و در بین آن نضج ماده نیز ضروری دارند و در ضمن آن سهل مسهلات بر رعایت مزاج مریض و قوت لازم شناسند و اگر قوت ضعیف باشد در
هر سه روز یا در هر هفته یکبار حب مذکور یا ایارج فیقرا همراه مطبوخ افتیمون و هلیله دهند و حبوب که یکبار بزند باید که کامل العیار نبود و آنچه اگر خوف افراط حرارت بود اطریفل یا ایارج با سکنجبین
یکبار بزند و اگر فراغ احتمال کند ایارجات کبار خصوصا ایارج جالینوس و ایارج ارکاغانیس و هند و روفس گویند که تنقیهٔ چشم بحب سکبینج و حب قوقایا و دقیق نمایند و بعد تنقیه
ملازمت اطریفل صغیر تنها یا با ایارج و اطریفل اسطوخودوس و معجون نجاح و معجون فلاسفه و معجون الموسنین و حب کوکولی و دواء المسک و مرکب النفع است و استعمال تحلیل
سعوط و اطریفل آمیخته نیز معمول است و خوردن گلقند با مویز و بادیان و زنجبیل مساوی با عسل از هر یک یک مثقال نافع و کذا استعمال تریاق کبیر و مثرودیطوس جهت
ابتدای نزول الماء بشرط نقای بدن نافع است و همچنین مداومت افیون و استعمال هلیله مربی یک عدد هر شب ایضا نافع است با دیان بوست بیخ او و برگ او یا مرزنجوش
و یا برگ سنبج مربی بعسل و یا هلیله کابلی مخلوط با افتیمون و یا حب حبلی بعسل و یا مویز و یا سکبینج و یا غاریقون و یا بادیان و اکل بادیان و یا اسفرجل با عسل تا بیست روز صبح و شب
بهر دو مفید است و سعوط منقی دماغ مثل شونیز سعوده در روغن ابریسیا یا روغن آبچه و یا زهره خروس چند مرتبه و یا عنبر و کذا سعوط الکبیر البقر بقدر یک عدس تا سه روز
و یا شونیز کهن که مجرب است و از امثال سعوط معمول و نفوخ مفید نزول الماء و اکتحال روح سرکه آب مرزنجوش نافع است و شمیدن مقویات دماغ مثل عنبر و مشک
و شمیدن مرزنجوش و سداب و یاسمین و شونیز و مالیدن روغن مرزنجوش بر سر و استنشاق آن و روغن بلسان مفید بود و بهترین تدابیر در ابتدا این است که دماغ بخته بر سر

در کوزه نو گذاشته سرش بند نموده بگل حکمت گیرند و در کوزه شیشه گران یا تنور تا هفت روز گذاشته بر آرند و چون سفید خاکستر شده باشد سرمه سا نموده در چشم کشند
درین باب بغایت سودمند ست و این شیاف نیز از مجربات اوست پوست سلحفاة کوفته بیخته بزهره آهو و خرگوش یا کبک نر سرشته خشک کنند و بار دیگر سائیده سرشته
خشک نمایند و بآب بادیان استعمال کنند که بغایت نافع ست و دیگر اگر سرطان فرشنگ را در سبوی ماهی روغن بریان کنند چندانکه بسوزد و سیاه شود و بر آورده باریک
بسایند و بیاز سرخ در خاکستر گرم بریان نموده اول آب آنرا در چشم کشند آنگاه سوده سرطان را بطریق سرمه اکتحال کنند و بر بندند و سه روز همچنین عمل نمایند
بینائی در چشم پدید آید و علت زائل شود و این از عجائب اعمال ست و دیگر اکتحال توتیای هندی و سرمه اصفهانی هر دو را بآب بادیان پرورده نافع بود با سلیقون
که بمعنی او کحل روشنائی واضح او بقراط است تاریکی چشم و ابتدای نزول آب و دمعه و جرب و سبل و ظفره و شرناق و سطبری پلک را نافع ست کف دریا
اقلیمیای نقره هر یک ده درم نمک اندرانی ساذج هندی سفیده ارزیز فلفل سیاه دارفلفل سنبل الطیب سرمه اصفهانی هر یک دو درم نمک هندی قرنفل دواله
هر یک یک درم صبر سقوطری عصاره مامیثا مس سوخته هر یک پنج درم ماميران نوشادر زردچوب دارچینی هر یک سه درم پوست هلیله زرد چهار درم کوفته بیخته
استعمال نمایند و اگر خواهند شیاف بندند و اگر عصاره مامیثا بهم نرسد بجای آن شیاف مامیثا اندازند بره و دیگر برای ابتدای نزول و خیالات نافع و نشف
رطوبات کند و تقویت چشم نماید و دمعه و بیاض انیز دافع ست ساذج هندی نیم درم بورق یک درم نشاسته دو درم سرمه اصفهانی شش درم مثل غبار سائیده بعمل آرند
حب ایارج که برای نزول الماء معمول مؤلف مفتاح ست مصطکی زعفران دارچینی حب بلسان سنبل الطیب اسارون صبر سعد سلیخه فلفل گرد غاریقون افتیمون
شحم حنظل قنطوریون دقیق هر واحد یک درم تربد مصوف سنای مکی کبیر هر واحد سه درم کوفته بیخته نگاه دارند بعده بیارند بسفایج فستقی گل سرخ گل بنفشه پوست هلیله زرد
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه گاوزبان هر واحد یک درم در نیم آثار آب بجوشانند وقتی که این قدر آب بماند که در ان ادویه خمیر کرده شود مالیده صاف نموده ادویه کوفته را
در ان خمیر کنند و بقدر نخود حبها سازند و بعد نضج مواد حب کورینه باشند یکپاس شب باقی مانده با آب گرم خورند و بخوابند و بعده وقت صبح حب کور یک تولیه همراه این طبیخ
بخورند گل بنفشه نه ماشه گل سرخ گاوزبان هر واحد هفت ماشه سوده منقی پانزده دانه تخم کاسنی نه ماشه کوفته شب در نیم آثار آب تر کرده صبح جوش دهند یا خیسانیده بدارند
و گلقند آفتابی دو توله مالیده صاف نموده بنوشند و وقت تشنگی عوض آب عرق گاوزبان عرق عنب الثعلب بنوشند و وقت دو پهر آب نخود بخورند و سه پهر کهچری بالام
حب فه هرسا که درین مرض بکار آید و تنقیه مواد حار از سر و چشم نماید صبر ده درم تربد موصوف هفت درم پوست هلیله زرد پنج درم سقمونیا سه نیم درم مصطگی
گل سرخ هر یک و نیم درم زعفران نیم درم شربت دو مثقال حب کنعانی که دماغ و جمیع اعضای سر و بدن را تنقیه از اخلاط فاسده نماید و جهت فالج و لقوه
و دار الثعلب نافع و هر گاه یک درم از ان با یک درم ایارج فیقرا ضم کرده خورند نور بصر افزاید و منع نزول الماء کند صبر زرد مغز بادام پوست هلیله زرد هر یک یک درم
کوفته بیخته حب سازند حب کوکبی مفید درد سر و مخرج صفرا و جمیع فضول دماغی و برای دار الثعلب و روشنی چشم بسیار مفید چنانچه دوستی آزموده و جهت
نزول الماء سودمند صبر سقوطری سقمونیای مشوی شحم حنظل عصاره افسنتین مصطکی هر یک یک نیم دانگ مقل یک دانگ کتیرا نیم دانگ این جمله یک شربت
و در جمیع اوقات حتی که بعد طعام داده شد نافع آمده و بدانکه آنچه از قسم حبوب در این مرض بخورانند باید که کلان بسازند تا در معده دیر بماند حب جدوار که جهت
منع نزله و تقویت دماغ خصوصا ماده نزول چشم بعد تنقیه دماغ و بعد اطریفل اسطوخودوس مسهل انفع ست افیون مقطر صاف کرده جدوار اسطوخودوس
صمغ عربی هر یک یک درم زعفران پوست هلیله زرد هر یک نیم درم تخم خشخاش تخم کاهو مغز تخم کدو مغز بادام مقشر هر یک دو درم با صمغ حبها بقدر مونگ
و فلفل بسته از حب خوردن شروع نموده بتدریج بر حب کلان رسانند از ترشی و بادی و شیر و شیرینی و تره و سبزی پرهیز نماید حب برای نزول الماء در ابتدا چشیدن
نافع نزول است و در انتها افاده نمودن نفع بسیار مغز خسته هلیله مغز خسته آمله آبچاه تا سه پاس سحق نموده حب سازند و یک حب با نافع نزول و سبل گرفته در اکحله
مجرب شیخ الرئیس ست حب الغار ده جزو صمغ عربی یک جزو هر دو را در بول کودک نابالغ سائیده بکار برند ایضا که در ابتدای نزول مجرب الاقرب ست سوخته یک جزو
خاکستر خوک بحری دو جزو سائیده در میل در چشم کشند بیاد و سبت بعد مدتی اثر پیکند روغن آن که لقوه و فالج و امراض بارد را انفع دارد و جهت مغز و افیون ربع
نفع کثیر دارد خشت پخته سرخ آب ندیده بقدر بادام پاره پاره کنند و در آتش اندازند که سرخ شود و بر نمود هر قطعه را گرفته در روغن زیتون سرد کنند پس آن روغن آورده در

و در شیشه کرده گل حکمت نموده باشند اندازند و موی اسپ در دهن شیشه نهاده بطریق معروف بچکانند و باحتیاط در شیشه نگاه دارند و شیاف و مرو خابکار برند مسعود خان که
برای نزول و تنقیه دماغ معمول و مداومت آن مانع زیادتی نزول ست مشک خالص یک ماشه زعفران دو ماشه سنبل الطیب یک ماشه کاکنهل چهار ماشه کوفته بیخته
قدر قلیلی استعمال نمایند. شیاف مرارات که جهت نزول آب و قروح و غشاوه و رطوبت مفید و از سرعت نفوذ در طبقات تاثیر سکینه و قوتش تا دو سال
باقی میماند اقلیمیای سوخته پانزده درم صمغ عربی هشت درم مداد هندی فلفل سفید هر یک پنج درم سفیده قلعی چهار درم اشق سکبینج روغن بلسان چاوشیر
هر یک دو درم زهره کفتار افیون هر یک یک درم زهره ماهی شبوط زهره کبک هر یک هفت درم زهره باشه و عقاب و گاو و گرگ و غراب و باز هر یک نیم درم و آنجا که روغن
بلسان یافته نشود روغن آجر بدل او کنند و شیخ گفته که ضروری زهره شبوط و گرگ ست و دیگر زهرها زوائدانند و باید که بآب بادیان اکتحال نمایند. شیاف که
قائم مقام شیاف مرارات ست جهت قطع مادهٔ نزول و انتشار تجربه رسیده آب زهره بزکوهی در ظرف مسی خشک کرده ده درم شحم حنظل نیم درم سکبینج دو درم فرفیون
نوشادر هر یک یک درم بآب سداب یا آب بادیان شیاف سازند. شیاف جلا که از شیاف مرارات بهتر و بی غائله است و جهت نزول آب و خیالات بی نظیر
و ضعف بصر رطوبی بالغایت مجرب توتیای کرمانی مغسول بیست درم بآب برنجاسف تازه که شب اشتها صاف کرده باشند سرشته بگذارند که خشک شود زنجبیل فلفل
دار فلفل هر یکدام دو درم مامیران دو درم نوشادر زعفران حضض کتیرا صمغ عربی اشق مس سوخته زنگار اقلیمیای فضی هر یک نیم درم بآب بادیان تازه سائیده شیاف
ساخته استعمال نمایند. شیاف دهنهٔ فرنگ جهت منع نزول الماء مجرب و فی النظیر ست و سبل و بیاض و ظفره و دمعه را نافع سعد کوفی فلفل سیاه دار فلفل ناگرموتهه
تخم سرس سنگ بصری هر یک پنج ماشه زعفران هلیله سیاه هر یک سه ماشه پوست هلیله زرد دهنهٔ فرنگ مسی هر یک دو ماشه مارقشیشای ذهبی تخم کهرنی سفید
بیجال کبوتر صحرائی هر یک چهار ماشه قرنفل یک ماشه کوفته بیخته باریک ساخته در ظرف آهنی همراه شاخ گوزن بآب لیمو سه روز سحق نموده شیاف بسته نگاه دارند و در شیشه
معمول صاحب مفتاح وزن دهنهٔ فرنگی چهار ماشه است و گفته که اگر دهنهٔ فرنگ بهم نرسد عوض آن توتیای سبز اندازند. کحل معمول در نزول هلیله زرد مع خسته سوخته
حب النیل سوخته هر یک دو درم غنچه یاسمین ناشگفته در سایه خشک نموده یک صد عدد دار فلفل ده عدد و صلابه کرده بعمل آرند. ایضاً قوی تر از اول دار فلفل
پرچه چینی صادق هر یک دو درم بندقه اسرب که در بدن شیر زده باشند بوزن چهار درم سرمه سا نموده بکار برند. کحل برای ابتدای نزول و ضعف بصر و سلاق
نافع توتیای کرمانی مغسول توبال مس سوخته مروارید ناسفته مافوج هندی اقلیمیای فضه صبر سقوطری سرطان بحری سوخته زعفران سنبل الطیب هر یک دو درم
نشاسته پنج مغسول شش درم نوشادر فلفل سفید دار فلفل هر یک نیم درم مشک یک دانگ مثل سرمه تیار نمایند. کحل مجرب حکیم ذکاء الله خان که در منع نزول
و تحلیل آب خاصیت عجیب دارد مروارید سرمه مارقشیشای ذهبی سوخته پوست هلیله زرد فلفل گرد مشک ورق نقره بدستور تیار ساخته اکتحال نمایند
و گاهی ورق طلا و سنگ بصری و مامیران چینی اضافه کرده میشود. کحل معمول حکیم اجمل خان که بر خود آزموده بودند برای دفع نزول که شروع شده باشد
و کهنه را هم نافع ست و تقویت بصر کند سنگ بصری گل چنبیلی تازه هر یک دو دام مغز کنگهی مامیران چینی مغز تخم سرس کف دریا مروارید مغز تخم کهرنی هر یک دو نیم ماشه
مرچ سیاه قرنفل هر یک دو نیم عدد لیموی کاغذی یازده عدد گلاب نیم آثار اول از لیمو تخم برآورده سنگ بصری مغز کنگهی و کهرنی و سرس دران انداخته بند کرده بالای
دیگدان آویزان نمایند که دود بآن رسد و چهار پنج روز که لیمو خشک شود باز لیمو دیگر بر کرده نگاه دارند باز گرفته باریک سائیده در آب لیمو اندر ظرف کانسی از چوب
نیم که فلوس حسب دران چسپانیده باشند و در چوب دوم فلوس مس چسپانیده کهرل کنند از هر دو چوب بدفعات و مامیران و گل چنبیلی و دیگر دوا که نگاه داشته اند
داخل کنند تا که صد لیمو تمام شوند آن وقت مروارید سائیده داخل نمایند و باز با گلاب همه را کهرل کنند باز خشک کرده مثل سرمه سائیده نگاه دارند و قدری صباح یا
یک میل قدری در چشم کشند و بعد چهار پنج روز جوک دندان در چشم کشیده باشند شب و دران روز موقوف نمایند انشاء الله تعالی آهسته آهسته نزول دفع شود
کحل مقوی که جهت ضعف بصر و غلظ روح و خیالات و نزول آب بسیار مجرب ست نسخهٔ آن اجزای همان شیاف جلاست که مسطور شد لیکن درین نسخه زعفران
حضض کتیرا صمغ اشق مس سوخته زنگار اقلیمیا داخل نیست و وزن نوشادر یک درم ست باقی بدستور. کحل صابون که در ابتدای نزول مستعمل نسخهٔ آن
همان ست که در ادویهٔ بیاض چشم مذکور شد لیکن درینجا وزن صابون لاهوری قسم اول پنج درم و رال هفت ماشه و نیم و نیله تهوتهه سه ماشه و یک سرخ ست

باید که یک وزن در میان داده اندر چشم کشند و از ترشی و بادی و غذای حار احتراز نمایند و روزی که در چشم کشند از هوا و آب احتیاط دارند معجون که بعد تنقیهٔ دماغ
استعمال آن در ابتدای نزول و خیالات بهتر است وج ایارج فیقرا بادیان صعتر فارسی برابر حلتیت ربع یک جزو کوفته بیخته بعسل سه چند که در عرق بادیان تر نموده چند
عسل قوام نموده باشند بسرشند و هر روز بقدر بندق وقت صبح بخورند معجون که مسمی بفلافلی هندیست در تقویت دماغ و منع صعود بخارات دخانیه
نزول الماء اکثر امراض چشم مفید و بی بدل است هلیله کابلی بلیله آمله فلفل سیاه دار فلفل تربد مصوف هر واحد چهار مثقال شیطرج هندی شکر طبرزد هر واحد دوازده مثقال کوفته
بیخته با قند سفید دو چند و عسل خالص یک چند و روغن گاو قدری بدستور مقرر بقوام آرند نفوخ برای نزول الماء فائده دارد زعفران افیون دار چینی هر واحد نیم ماشه
قرنفل الایچی خرد هر واحد پنج عدد دار شیشعان شش ماشه سنبل الطیب دو نیم ماشه سائیده نفوخ کنند ذکر ادویهٔ هندیه نافع نزول الماء مغز کسونجی سفید در
آب لیموی کاغذی کهرل کرده باریک سوده نگهدارند و وقت صبح قدری در چشم کشند که مانع نزول است و کذا اکتحال تخم ریلی بعسل سائیده و کذا نوشادر سوده و کذا
زهرهٔ کلاغ بنیم وزن عسل آمیخته نافع دیگر که نزول را از زیاده شدن ندهد و در منع آن مجرب عجیب است شیره برگ تهر هندی بوزن دو فلوس در دو دام پهول
با دستهٔ چوب نیم که فلوس بر سرش وصل کرده باشند حل کنند چندانکه غلیظ شود بعد ازان در شیر زن که پسر داشته باشد حل با مس کهرل نمایند و بکار برند
و دیگر مغز سنکوت دو جزو افیون یک جزو با آب سائیده شیاف ساخته در چشم کشیدن در ابتدا نافع و کذا چرک گوش آدمی و انکوزه ساده در شهد سوده
اکتحال نمودن دیگر که نزول را از زیاده شدن ندهد نیله تهوتهه دو دام کته سفید یک پوست ده هر یک پهتکری بریان پنج ثانک با آب سائیده
شیاف سازند و در سایه خشک نموده اندر چشم کشند دیگر که مانع نزول آب است و افزون شدن نیاید حلتیت ریلی سنکهاهری توتیای سبز پهتکری
بریان هر یک چهار درم با دو آثار آب جغرات سوده شیاف ساخته بشیر عورت سائیده در چشم کشند دیگر که در ابتدای نزول مجرب بعض مجربان هندست
شب یمانی دو ماشه در ظرف گلی بریان نمایند هر گاه گداخته شود دو قرنفل در آن غرس کنند چون خشک شود از آتش گرفته بسایند و قدری با آب حل کرده
بمیل در چشم کشند و گرد چشم طلا کنند اقوال حذاق شیخ میفرماید که ایارج فیقرا درین باب جلیل النفع است و کذلک حب ذهب و آنچه در ان ادویه مثل
قنطوریون قثاء الحمار واقع شود و از جملهٔ ادویهٔ قویه اکتحال سکبینج سه درم حلتیت خربق سفید هر یک ده درم عسل هشت قوطولی است و آنچه بسیار مجرب است
سرطان سوخته بعسل در چشم کشیدن و شیاف اصطفطیقان و جمیع مرارات مذکوره است و قوی تر ازان شیاف مرارات ارستانی و شیاف مرزنجوش است
و روغن بلسان دران نافع بود و آنچه در ابتدای آب نافع است این است که بگیرند زهره کرکاو جوان صحیح البدن در ظرف مسی قریب ده روز تا دو هفته بگذارند بعده مرزنجوش و زعفران
و زهرهٔ سنگ پشت بری و روغن بلسان هر واحد دو درم خوب باهم حل کرده اکتحال نمایند و ایضاً بگیرند خربق سفید یک جزو و حلتیت یک جزو و سکبینج
پانزده جزو شیاف ساخته در چشم کشند و ایضاً از خربق سفید یک جزو و فلفل نیم جزو و اشق ثلث جزو با آب ترب شیاف ساخته استعمال نمایند و بسیار
مردی را دیدم از طلبهٔ علم که او را نزول الماء عارض شده و خود علاج آن باستفراغات و اختیار پرهیز و تقلیل غذا و اجتناب از شوربا ها و مرطبات و اقتصار بر
مشویات و قلایا و استعمال اکحال لطیفه محلله جالیه نمود پس بصر او بخوبی عود کرد و فی الواقع در ابتدای نزول الماء تدبیر مذکور نفع می بخشد حکیم علی گوید که از
بعضی نقل کرده اند که بعد استفراغ موافق بفصد و مسهل و لزوم پرهیز چون محاجم و آله معروف بانبوبه که از برنج و آبگینه می سازند بر هر دو شریان صدغین نهند
و عقب او میل با آب گرم فرو برده در چشم کشند و هر روز یک دو بار این عمل نمایند نزول الماء را زائل کند و چون آب رقیق شود بشیاف مرارات و شیاف برود
اکتحال نمایند که از قدح غنی سازد و از تالیف من منجملهٔ ادویهٔ عظیم النفع این است که توتیای کرمانی مازوی سبز توبال مس هر یک سه درم سرمهٔ جید اقاقیا قلقطار
سوخته سفید آب قلعی دخان سقف خانه مس کران هر واحد یک درم و نیم خوب بسایند تا مثل غبار گردد هر روز دو بار در چشم کشند و از مرطبات پرهیز کنند
و بر اطریفلات مواظبت نمایند و گفته که این سرمه جلیل النفع است چنانچه زنی پیر سالخورده را نزول الماء عارض شده بود و یک چشم او نابینا گشت و سه سال
برین حال بگذشت و جمله کحالین اتفاق بران داشتند که علاجش بجز قدح نیست و مریضه ازان می ترسید پس بگفتهٔ من چهار ماه باستعمال کحل مذکور مواظبت نمود
و مرض او زائل شده بصر او عود کرد و این کحل برای کسی که مزاج او خصوصاً مزاج سر و چشم او شدید الرطوبت باشد خوب است و اکتحال زهرهٔ افعی بعسل

از معمولات حکیم ممدوح است و اگر آب بادیان تر بست مثقال عسل صاف ده مثقال زهره کبک یک مثقال مجموع را در شیشه کرده در آفتاب نهند تا غلیظ شود
پس کار برند در نزول و تقویت بصر از شاگرد حکیم موصوف منقول است محمد زکریا گوید که زهره گاو یک عدد در سکنجبین کرده بر آتش نرم بگذارند و یک درم حلتیت
اندازند تا حل شود پس یک درم روغن بلسان داخل کرده بگذارند که غلیظ شود پس شیاف ساخته استعمال نمایند که عجیب الاثر و مجرب است صاحب بیاض و انتشار این فائده تمام
دارد و ترکی زنجبیل حلتیت بادیان مساوی با عسل سرشته بقدر فندق هر صباح خوردن نیز از مجربات خود شمرده اطبا گفته که در ابتدا اصیارت تناول ایارج با
و غاریقون و دواء المسک و معجون هرمس و اکتحال به مرود داغ خردوس زیاده دماغ خطاطیف با عسل اکتحال کند در بیاض گذشت تا آب بیاز و تربه نافع است برای بار فراج
مقل زیت کند به عسل و مشک مروارید محلول و کحل فولس چیزی نیست حار مزاج از مروارید و مرجان با شیشه بتی سوخته کحل ساخته در چشم کشند که خاصیت عظیم در منع آب
و تحلیل آنچه نازل شده میدارد اگر رقیق و صافی باشد صاحب ثمره گوید که در ابتدای نزول بعد نضج بمطبوخ بادیان سه درم با ترنجبین اصل السوس
مقشر نیم کوفته هر واحد دو درم تنقیه بدن و دماغ بحب ایارج یا قوقایا و تغذیه بمزوره نخود بیخ قرطم و بعد تنقیه استعمال بمای العسل و ایارج فیقرا
و پرهیز از اطعمه بارده و غیره و اکتحال با شیافات حاده و اکحال معدده آب مثل شیاف مرارات و باسلیقون نمایند اگر مراره کبک دو درم حنظل یک مثقال
فرفیون نیم درم سکبینج یک نیم درم سحق کرده در آفتاب خشک نمایند و آب بادیان سبز با سداب تر شیاف ساخته بگلاب حل کرده در چشم بکشند در ابتدای نزول الماء
نافع بود و آنچه بصر را تیز کند و منع نزول نماید و از آن همین ساز تنقیه دماغ در هر سال یکبار یا دو بار بحبوب و ایارجات و مطبوخات و تناول آب بادیان و آب سداب و طبیخ
و طبیخ دار فلفل و طبیخ مامیران عروق الصفر و آب بادروج و اکتحال حلتیت نرگس مشک و اگر توتیا سائیده سه بار در آب بادیان سبز تر کرده خشک نموده
زنجبیل فلفل دارفلفل مامیران هر واحد مثل سنگ توتیا داخل کرده آب بادیان بسایند و خشک کرده استعمال نمایند برای حدت بصر و منع نزول الماء سودمند است و گاهی یک حبه
مشک در این ترکیب می افزایند مصنف اقتباس می نویسد که در ابتدا احتیاج تنقیه این مطبوخ دهند اسطوخودوس بادیان کوه بادرنجبویه هر یک شش ماشه اصل السوس
مقشر بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک هفت ماشه فطراسالیون انیسون هر یک چهار ماشه مویز منقی سه توله انجیر زرد چهار عدد گل بنفشه گل گاوزبان عسل هر یک دو توله
مالیده صاف نموده و غذا شوربای مرغ و کبک و تیهو گذاره بنان خشکه یک هفته و بعد حصول نضج جهت تنقیه دماغ وقت آخر شب حب قوقایا و ایارج و بنفشه شش ماشه
بعرق گاوزبان فرو برند و صبح مطبوخ مذکور برگ سنا یک نیم توله هلیله سیاه سه توله تربد سفید ریوند خطائی هر یک ماشه زنجبیل سه ماشه شیرخشت ترنجبین هر یک هفت توله
روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده دهند و بجای آب به عرق کوه و بادیان قناعت ورزند و وقت دو پهر نخوداب مرغ نوشانند و وقت شام غذای سابقه دهند صبح
با مطبوخ اسطوخودوس بادرنجبویه بادیان هر یک ماشه اصل السوس هفت ماشه انیسون چهار ماشه شربت بنفشه چهار توله
بنوشند و همین نمط سه چهار مسهل کنند تنقیه بحب آنکه آب بغایت رقیق و صاف نو آمده باشد و اگر غلیظ و کهنه
شده باشد سود نمی دهد و باید که تنقیه دماغ بغرغرات و عطوسات نمایند و افضل آنست که در هر هفته ایارج فیقرا و یا حب ایارج نه ماشه بخورند و بعد حصول تنقیه تا مدت
اشیافهای مسدده مثل شیاف مرارات و باسلیقون در چشم کشند و اگر بصلاح نیاید بعد یکسال یا دو سال قدحکاری نمایند و بهتر آنست که در ابتدا
تنقیه تیز شریان صدغین کنند و داغ با آهن بر دهند و بگذارند که پخته شود و ریم کنند و تا چهل روز سیال اید و اگر در این اثنا ریم بند شود اندکی زنگار نهاده باز ریم را جاری سازند
و مقویات چشم و دماغ مثل اطریفلات و معجون خورانند صاحب جامع از طبری نقل کرده که علاج قبل از قدح چنین نمایند که بمزاج مریض نظر کنند پس اگر
از اعتدال کیفیتی خارج شده باشد بسوی اعتدال آرند و اگر مزاج طبیعی او احتمال استفراغ با ایارجات کنند اول بمطبوخ افتیمون تنقیه نمایند بعده هفت روز
تنقیه بحب ایارج یا حب قوقایا یا حب صبر با افسنتین و گل سرخ سازند و بعد تنقیه پرهیز کنند و بر الطف اغذیه اقتصار ورزند و از اغذیه مبخره اجتناب نمایند و بعد از آن قدح کنند
و اگر تاخیر قدح سببی رود به کحال او شیافات مسدده و آب استعمال نمایند و لزوم پرهیز کنند که آب صافی گاهی بحسن تدبیر و استعمال این کحلها تحلیل و جلا می یابد اگر استفراغ
بمسهلات جائز نبود حقنه لینه بدفعات کنند و بعد تنقیه انقاع بدن بقدح برازند و با اکحال و شیاف مرارات استعمال نمایند و مار و شیشه را در کوزه کرده گل حکمت
گرفته بسوزند تا خاکستر گردد و یک جزو او با دخان سقف مس گرد اقلیمیای ذهبی هر واحد یک جزو فلفل نیم جزو سحق کرده بشراب کهنه سقیه دهند و خشک کنند و مرتبه دیگر

با آب بادیان تنقیه نمایند و خشک کرده بسایند و بجهت سیختنه استعمال نمایند که این کحل بعد تنقیهٔ بدن و سر اکثر استعمال نموده و نزول آب زائل شده حکیم علی نوشته که در بعض
کتب معتبره دیده ام که پیاز بید و در آب و روغن زرد بپزند و بر نهار بخورند و از طعام شب اجتناب نمایند و دسومات ترک سازند و در وقت نهار نان ساده بخورند
و مطبوخ مذکور بقدر تا هضمه تناول کنند و از نسبت پیاز تجاوز نکنند و اگر از طعام شب صبر نکنند در آخر روز نان مروس با آب بدهند و دو ماه کامل بر این اوصاف نمایند
و هر شب یا هر صبح یکبار از عسل مقوم مثل او آب پیاز یک میل در چشم کشند که این ترکیب بسیار انفع میکند انتهی و هرگاه این مرض مستحکم شود و بصر را بالکل باطل گرداند
غیر از قدح تدبیری سود ندهد و هرگاه ارادهٔ قدح باشد قبل از تنقیهٔ بدن و دماغ نمایند و اگر احتیاج باشد فصد نیز کنند و ایضاً پیش از قدح نظر کنند که از آبهای مذکوره
کدام قسم ست و قابل قدح است یا غیر قابل و باسدهٔ عصبه مرکب ست یا نه اگر قابل و باسده باشد اول تفتیح سده کنند بتدبیری که در باب بطلان البصر خواهد آمد و بعد
انفتاح سده قدح نمایند و آنچه غیر قابل قدح باشد آنرا باین تدبیر قابل قدح سازند که تلطیف غذا کنند و کمتر خورند و از اغذیهٔ غلیظه چون گوشت گاو و شیر و عدس و از
خوردن شب و جماع و شراب و استحمام و پیاز و گندنا و بادروج و ماهی پرهیزند و ماهی را خاصیتی ست که بر حدوث آب و تغلیظ آن یاری میدهد و کحلهای ملطف
چون مرارات و مانند آن در چشم کشند و بقول صاحب خلاصة التجارب ایارج فیقرا السیار دهند یا این مطبوخ قنطوریون دقیق سه درم ایارج هفت درم ترنجبین پنج درم
سویه بنسبت درم ... در نیم آثار آب بپزند تا بمقدار پنجاه درم باز آید صاف کرده بکار برند و نزد راقم بهتر آنست که تا مدت چهل روز یک روز درمیان دهند و بجای آب ماء العسل
بعرق بادیان ساخته بنوشند و اغذیهٔ یابسه خورند و این تدبیر برای اقسام آب غلیظ ست و اگر آب رقیق منتشر باشد اصلاح او بر خلاف این تدبیر کنند یعنی مغلظات دهند
و یا ماهی خورانند تا که آب بقوام معتدل آید و صاحب قدح مبتلا بصداع و زکام و عطاس و سعال یا شدید الضجر و سریع الغضب نباشد و شراب و جماع و حمام ترک کنند و از
اکل اشیای مبخره و البان و بقول و فواکه رطبه احتراز نماید و سعوط ابعد سکون آب و حصول ندکی ... قوام قدح نمایند و ایضاً هنگام ارادهٔ قدح باید که چند روز قبل از آن
و قبل از تنقیه ماهی تازه و اغذیهٔ مرطبهٔ ثقیله بخورانند و دیگر از اشربه و غیره مضرات آب استعمال نمایند پس تنقیه نموده قدح کنند و بالجمله اگر آب بسیار رقیق یا بسیار غلیظ باشد
و از حسن تدبیر بقوام معتدل نیاید طمع منفعت از قدح نباید داشت و در یوم معتدل الهوا و موسم یکی از اعتدالین و بر نهار قدح کنند و در آن روز ابر و باد نباشد خصوصاً باد جنوب
و مغربی نباشد و بعد قدح پنبه بزردی بیضه و روغن بنفشه مخلوط آلوده بر چشم نهند و ببندند و چشم صحیح را نیز بسته دارند و تا سه روز در تاریکی بر پشت بخوابند و هیچ حرکت نکنند
و سخن نگویند و برای حاجتی براشارت اکتفا کنند و بول و براز هم بر پشت خوابیده کنند و از عطسه و سرفه و غضب خود را نگاه دارند و بر صدغین چیزی که سرد و سخت نباشد ضماد سازند تا صداع عارض نشود و اگر آمدن عطسه معلوم شود بینی را بدست بمالند و باطن انگشت خنصر بر ... نمایند و اگر سرفه آید تدارک او بدیاقوذا و غیره کنند
و طعام بسیار اندک باید خورد و اشیای آشامیدنی مثل دلیهٔ گندم بی نمک وقت شدت گرسنگی تناول نمایند و آنچه خائیدنی باشد نخورند و از اغذیهٔ مهیج ریاح و بخار احتراز کنند
و گویند که موافق ترین اغذیه حریرهٔ آب بوس گندم ست و اگر ضعف عارض گردد شوربای رقیق گوشت تیهو بلا دسومت غذا سازند و اگر ورم یا صداع و غیره عارض شود
بتکرار نهادن دوای مذکور و خواب بر پشت تا یک هفته حاجت افتد و در ورم حل رباط قوی و ارخای او واجبست و تا که وجع زائل نشود از ایستادن مریض احتیاط کنند
و در هر سه روز بوقت سه پهر رباط بکشایند و تجدید دوا نمایند و هنگام کشادن عصابه آب خلاف یا کدو و یا آب عصی الراعی یا مانند آن تکمید چشم نمایند و بعد کشادن پنبهٔ اول روز
و پاک سازند با آبهای مناسبه بآهستگی تمام بشویند و پنبه پیشتر کرده پنبه او سفیدی بیضا آلوده بر چشم نهاده باز ببندند و بعد از ایام مذکوره بیمار را راست بنشانند و بر پشت تکیه گاه اگر
او بالشتی نهاده و هیچ حرکت نکنند و نقشهٔ سیاه بر روی آویخته دارند و اگر خواهند شادنج مغسول یا سرمهٔ سیاه در چشم کشند و از جماع و اطعمهٔ مبخره و غلیظه و شرب شراب کثیر و طعام
شب منع کنند و در فصل مطبوخ افتیمون و حب ایارج تنقیه نمایند و بر ریاضت معتدل اکتفا کنند و دخول حمام بعد ریاضت و دلک قدمین در اوقات ... مناسب بود

ضعف بصر

و این عبارت است از خللی که در فعل ابصار واقع شود مثلاً هر شی که ببینی دیده نشود و یا از مسافتی که بصر سالم می بیند نتواند دید یا در رویت اشیا خطا کند چنانچه
چیزی بزرگ را خرد ببیند و سیاه را سفید و دراز را کوتاه و راست را کج یا هر یک بعکس آن و علی هذا القیاس بالجمله اسباب کلیهٔ این مرض بسه شش نوع ست
یکی آنکه سوء مزاج عام در بدن یا خاص بدماغ و چشم یا خاص در معده بود و از یبوست غالب یا رطوبت غالب خلطی یا ساذج یا بخارات متصاعد از بدن و معده ...

غلبه سودا خواه سوء تدبیر اکل و شرب خواه تقدم فرط جماع یافته شود سببش کدورت و غلظ رطوبت بیضیه باشد و اگر نقصان بر حالت طبعی نماید بر رنگ و شکل التفات
غور کنند اگر رنگ طبقه زرد یا سرخ نماید سببش یرقان چشم یا طرفه باشد و اگر پرده ظفره یا انتفاخ عروق سبل یا اثر قرحه یا ریح معلوم شود سبب او همان مرض باشد و اگر
طبقه رقیق نماید سببش تاکل او باشد و اگر جفاف و تقشف در طبقه محسوس گردد سبب او یبوست طبقه عنبیه یا قرنیه باشد و اگر در قرنیه باشد ابر و غمام دیده شود
و صاحب آن اشیا را چنان بیند که گویا در دخان یا ضباب است سببش غلظ قرنیه و رطوبت آن باشد و اگر قرنیه خشک و لاغر و مشنج نماید و تقدم امراض حاده یا استفراغات
مجففه یا ملازمت اکحال شدیدة التحلیل مثل کحلهای بیاض و ظفره یا ستی در آفتاب یا قرب آتش معلوم گردد سببش یبوست قرنیه باشد و اگر رنگ قرنیه مائل بسفیدی یا
یا سرخی یا زردی یا سیاهی یا ازرقت نماید و جمله اشیا سفید یا سرخ یا زرد یا سیاه یا ازرق بیند سببش تغیر لون قرنیه بخلط غالب باید قرنیه یا غلبه خلطی از اخلاط اربعه بر
جلیدیه باشد پس اگر غلبه بلغم است همه اشیا سفید بیند و اگر خون است سرخ و اگر صفرا است زرد و اگر سودا است سیاه و اگر سودا مخلوط ببلغم است آسمانجونی و در خواب هم
چنین بیند و بحسب امتزاج اخلاط غیر آنها از الوان بنظر آید و اگر ازین آثار هیچ مدرک نگردد از مریض سوال کنند که اشیا از قریب خوب می نماید یا از بعید و چیزهای قریب را
خوب دیده میشود یا نه و در بصر اختلاج و در چشم خلش و گاهی کم و بیشی ضعف بصر و اشیا خرد یا بزرگ و گرانی و الم در چشم میشود یا نه اگر گوید که از قریب بهتر محسوس میگردد
و با وجود آن نظر بر اشیای [illegible] روشن تا دیر نبود سببش رقت و قلت روح باصره یا رقت جلیدیه باشد و ایضا قلت روح را اندک انخفاض بر حدقه لازم بود و رقت آن
را کثرت ضعف بصر در روز نسبت بشب لازم باشد پس قلت روح که از سبب بادی بود بتقدم آن دریافت گردد و آنچه از سوء مزاج بدن باشد علامات آن
موجود بود و آنچه از ضعف اعضای رئیسه باشد بکثرت باه و فسخ و ضعف هضم و هزال بدن و ضیق عروق آن و آنچه از ضعف دماغ بود علامات نزله و ضعف حواس
دریافت شود و آثار رقت روح را شدت تضرر از شعاع و روشنی قوی مفرق بصر و قلت تضرر از [illegible] و اغذیه یابسه [illegible] و ملاحظه در روشنی ضعیف و در شب
و در زمستان و در روز ابر لازم بود پس آنچه از سبب بادی باشد بتقدم آن و آنچه از سوء مزاج حار بود بوجود علامات آن دریافت گردد و اگر جواب دهد که از بعید بهتر بیند
صاف تر می نماید سببش غلظ و کثرت روح باصره بود و این علت را بیونانی [illegible] نامند [illegible] علامات سوء مزاج بارد رطب [illegible] بادی نیز دریافت نمایند و [illegible]
غلظ روح را جودت ابصار در روشنی قوی و در روز و در تابستان و ضعف آن در روشنی ضعیف و در شب و زمستان و قلت تضرر از شعاع و تعب و کثرت و زیادتی آن
بسردی و با غذیه غلیظه پس آنچه از سبب بادی بود بتقدم آن و آنچه از سردی مزاج بود بعلامات آن و آنچه از کثرت [illegible] باشد بکثرت رطوبات چشم و [illegible] هضم
دریافت گردد و آثار کدورت روح را رویت فضای حدقه که [illegible] و در اکثر با دی خیالات [illegible] باشد [illegible] آنچه [illegible] باشد [illegible] آنچه
خون بر اعلی غالب کند مثل عدس و [illegible] لازم بود و تغییر رنگ روح را [illegible] لون [illegible] در حدقه و تلون مرئیات بدان رنگ و مشاهده سواد در آنها اگر [illegible] اجزای او در آفتاب [illegible]
و ظهور علامات غلبه ماده که آنرا این لون باشد لازم بود و اگر مریض گوید که [illegible] راست و چپ [illegible] بهتر [illegible] میشود و [illegible]
سببش ورم طبقه عنکبوتیه باشد و اگر گوید که با وجود ضعف ابصار و در بصر اختلاج محسوس میشود و در چشم گویا که غبار [illegible] و [illegible] در حالت
گرسنگی و در روشنی آفتاب و در وقت نیم روز کم میگردد و بعد خوردن غذا و در سایه و هنگام شب قوت می پذیرد سببش تشنج عنکبوتیه بود و اگر مریض گوید که اگر [illegible]
حدقه خشونتی و درشتی در حدقه معلوم میشود و قبل از آن [illegible] عارض شده باشد سببش خشونت جلیدیه یا خشونت عصبه مجوفه باشد و اگر گوید که [illegible] مرئیات خرد تر از آنچه
که هستند بنظر می آیند و سعت [illegible] که گرد حدقه او ست اندک سیاهی چشم بلند نماید سببش عظم جلیدیه از مقدار او بود و اگر گوید که مرئیات بزرگ تر از مقدار خود می نماید [illegible]
و ضیق [illegible] که گرد حدقه می نماید و اندک انخفاض سیاهی چشم دیده شود سببش صغر حجم جلیدیه باشد و اگر مریض گرانی و الم در قعر چشم و [illegible]
سببش ضغط و ورم عصبه بود و اگر قسمی از اسباب مذکوره یافته نشود و از تقدم وقوع ضربه بر سر یا قی شدید سوال کنند اگر مریض اقرار ضربه کند سببش همان باشد و اگر بعد ضربه
و سقطه بر سر یا قی شدید اول نتوء در چشم و بعده غور و ضمور پدید آید سببش هتک عصبه باشد بالجمله بعد دریافت علامات مذکوره هرگاه نشان غلبه مزاج بارد در تمام بدن یا معده
یا دماغ یا در اجزای چشم معلوم شود نظر کنند که حجم چشم از حالت صحت بزرگتر می نماید یا کمتر پس اگر بزرگتر باشد و با آن اندکی اشک [illegible] می آید و در گوشه چشم [illegible]
بی وجع و بدون حمرت و مردمک بود [illegible] بنظر نیاید و بعد طعام و خواب [illegible] و در حالت بد هضمی و تخمه و نزد تناول اغذیه غلیظه ضعف بصر بیشتر گردد و چیزهای بعید بهتر از

اشیای قریب بنظر آید و در روشنی و نیمروز و تابستان و هنگام ریاضت ضعف کم گردد و در صبح و شام و زمستان زیاده شود سببش سوء مزاج بارد رطب یا مادی باشد و همچنین اگر بعد نوشیدن
آب و خوردن اشیای رطب و در حالت تخمه ضعف بصر ظاهر شود و در گرسنگی باطل گردد و دیگر آثار صعود بخار و آفت معده موجود بود و بر وجود ماده رطب بخاری در معده دلالت کند
و اگر در چشم نقصان نماید و چشم خشک و حرکت پلک بطی باشد سببش سوء مزاج بارد و سافج بود و هرگاه علامات سوء مزاج حار متحقق گردد و بچشم نگاه کنند اگر ملتهب و متمدد و سرخ
و گرم نماید سببش سوء مزاج حار یا مادی باشد پس اگر با آن رطوبت و دمعه بود دموی باشد و اگر قلت انتفاخ و رمص و نخس و الم بود صفراوی باشد و اگر چشم خشک و سرخ
و گرم و خفت ضعف هنگام سیری معده و خواب باشد سببش سوء مزاج حار سافج بود و اگر لاغری چشم و غائر بودن او و کدورت چشم و خشکی آن و دیدن اشیای پیش چشم و غلبه
ضعف بصر در حالت گرسنگی و هنگام ریاضت و عقب استفراغات و خفت آن بعد تناول طعام و خواب و تدبیر مرطب رگ گردد سببش سوء مزاج یابس بود و انضمام
بدانند که هر فسادی که از یبس باشد و وقت گرسنگی و عند ریاضت و استفراغات و در وقت نیمروز شدت او کند و مرطب ضد این باشد و علامات اقسام ورم عصبه مجوفه در بطلان بصر گذشته

علاج کلی اقسام ضعف بصر

بدانکه تدبیر کلی این مرض که صاحبان ضعف بصر را عنایت آن و اجب است است که در ابتدای بحث امراض چشم در تدبیر حفظ چشم از مضرات بصر و اشیای نافعه آن مذکور شده
و ایضاً بر صاحب ضعف بصر اجتناب از خواب بر امتلا واجب است بلکه تا نیم هضم غذا صبر کند و هرچه طبع را قبض کند مداومت جماع نیز مضر است و هر روز چند بار در سر و ریش
شانه کردن و لحم افاعی مطبوخ بدستوری که در جذام مسطور شد بسیار نافع است و موافق مزاج خوردن صاحب ضعف بصر را خیلی مفید بود و دائم تناول شلجم مشوی و مطبوخ خصوص بر آتش
چوب گشنیز و کاسنی بریان کرده و در قلیه پخته و خوردن خام با نبات بسیار مقوی بصر است حتی که ضعف متقادم را زائل کند و اکل ترب بصر را تیز کند و بادروج و کرنب و عدس
را خاصیتی است در اظلام بصر و ثوم و خمر و لبن قریب است و نظر در آب بسیار عند کسوف و عکس آفتاب در آن افتد و جلوس در مهب شمال و کثرت جماع و حجامت و رگ کشاده
و هرالشیء عصائد و انچه مصدع باشد بالخاصیت باشد مثل خرما و حلبه و پیاز و مضر بصر است و از ادویه مقویه بصر ضماد اقاقیا و انضماد اطلا و در اکحال است و اکل بادیان یا سعتر
با هلیله زرد یا زعفران یا کبابه و قرنفل یا جوزبوا یا مغز بادام یا ترمس شیرین مع پوست هر روز یک کف و کذا دارچینی که در تقویت بصر مجرب دیده است و اکتحال تخم
خرمای سوخته و یا حجر بخاری تنها یا بوزن او فلفل و ربع وزن او صمغ عربی آمیخته شیاف ساخته و یا زهره کفتار و یا صمغ بادیان یا تخم آن و یا ابرشیم محرق یا اقلیمیای
و یا زهره خروس و عسل و یا صمغ خلاف یا لادن منقوع در شراب کهنه یک شبانه روز و یا اثمد ساده یا مربی بآب کماة مطابق حدیث شریف یا مروارید و یا شادنج یا عصا
ماهیتا و یا زعفران تنها یا محلول در شیر زنان و یا توتیا مثل او اقلیمیا و یا سرطان بحری سوخته و اثمد مساوی یا مرقشیشا و مروارید و صدف سوخته و یا اثمد مغسول
دو بار و دو درم مرقشیشا مغسول و دو درم توتیای کرمانی هفت بار مغسول پنج درم مثل غبار سائیده و بر آتش بآب مرزنجوش چند بار تشقیه داده پیشانیم درم کافور
چهار قیراط مرکب درم اضافه کرده و یا آبنوس سوده و یا براده آبنوس مثل غبار سائیده در شراب ریحانی یک شبانه روز تر کرده بعد بر آورده خشک نموده کوفته بحریر بیخته بوزن
او صمغ عربی آمیخته بگلاب شیاف ساخته و یا عصاره کمون بری یا صمغ اجاص و یا مرجان سرخ و یا عصاره بادروج نیز مقوی بصر است و از ادویه محدد بصر اکل
حب بلسان و بادام تلخ و بادیان و آب آن و آب غرب و دار فلفل مخلوط بطعام و اسفنتین و خردل رطب و سداب و حاشا و مداومت لحم دراج و غزال و پیاز عنصل مشوی
و عصاره قراسیون با ماء العسل و اکل کحل دارچینی و کندر و فلفل سیاه و زنجبیل و ترب و عسل و اشنه و حلتیت طیب و سکبینج و عنصل و کرکم و کبابه و قرنفل و هلیله کابلی
و اکتحال شکر عشر سلیخ اندرانی و شکر ایلوج و سندروس و دخان قطران و آب پیاز تنها یا بعسل و آب ترب و آب لبلاب و عصاره کمون و خون حمامه خشک کرده سوده و عصاره قراسیو
و زنجار و اشق و خاکستر آن و صمغ آلو و زهره گرگ بعسل و زهره کفتار خشک کرده سوده و عقیق در هر ماه دو بار نه زیاده از آن و مامیران چینی و سرگین تر یا سوخته خاکستر
آن سوده و صمغ قراصیا تنها یا بشراب و صمغ خلاف که از شرط بیخ او وقت خروج برگ او بر می آید و عصاره اطراف نرم او و خولان و عصاره اناغالس
و شحم قطران و دوام نظر بسوی زمرد و بهر واحد نافع است و اکتحال عصاره قنطوریون و قیق مخلوط بالعسل و کذا صعتر بالعسل و کذا اثمد و سنجتج و فلفلمیار شادنج با یکدیگر سوده
بیخته و کذا مرجان و کذا زهره ماده گاو سیاه و کذا اسپیغول و کذا ابهل و کذا آب بیشران نیز مقوی و محد بصر است علاج ضعف بصر که سببش برودت
و رطوبت سافج یا مادی باشد مرسافج ادویه حار مثل بادیان بیخ بادیان اصل السوس بسیار شان مطبوخ خوردن و چشانیدن با آن داخل کرده بهند گذشته

و باکیان و دراج با مصالح گرم غذا سازند و روغن بان و یاسمین و زنبق چکانند و بر سر مالند و بطبیخ ادویه گرم مثل بادرنجبویه و مرزنجوش و اسطوخودوس و نمام انکباب اندک کنند و دیگر نطولات و شمومات و سعوطات حاره بکار برند و از غذای بارد و آب سرد و ریختن آب سرد بر سر احتراز کنند و شیاف ابیض و فصر در چشم کشند و اکتحال بدارچینی با اوج و سرطان بحری نیز مفید و برگ [illegible] در شراب خام کنند و یا از سنگ بحری و مرزا [illegible] و برگ [illegible] هر واحد یک درم سنگ نیم دانگ [illegible] سپید و قشور نحاس محرق نیم درم زعفران یک دانگ سرمه ساخته اکتحال نمایند و در مادی بلغمی نضج منضج بلغم و مسهل بلغم و حب ایارج و قوقایا تنقیه کنند و در هر هفته یکبار حب شبیار با این حب صبر نسخه طبری استعمال نمایند گل سرخ افسنتین مصطکی تخم کرفس هر واحد یک نیم درم صبر سقوطری [illegible] یک مثقال بگیرند و زعفران دو دانگ کوفته بیخته بشراب صاف یا با آب بادرنجبویه یا با آب برگ ترنج سرشته حب سازند شربت دو درم و ثلث آن چند شربت از این و در هر هفته یکبار بخورند و این حب منقی دماغ ست ایارج فیقرا یک درم ترید سفید یک مثقال غاریقون دو دانگ بسفایج یک درم گل سرخ نانخواه مصطکی نیم هر واحد یک دانگ انیسون [illegible] مقل هر واحد یک نیم دانگ زنجبیل نیم دانگ با آب مقل محلول حب بندند و این یک شربت است و در تنقیه برفق نافع ست خصوصا مشایخ را خصوصا که ضعف بصر بمشارکت معده باشد لیکن در تنقیه بسیار مضر ست و آشامیدن حب قوقایا بدفعات و اغذیه لطیفه نافع و بعد تنقیه [illegible] داخل بکار برند و مصطکی و کندر و روح بخایند و مرزنجوش در روز و شب ببویند و معجون [illegible] استعمال کنند و حب [illegible] وحب کوکبای [illegible] با دیان الطریفل با دیان و شربت گل [illegible] نیز نافع ست و دیگر تدابیر [illegible] و ضعف رطوبت که در علاج امراض [illegible] مذکور شد بعمل آرند و کحلها مجفف و جالی مثل کحل مقوی با سلیقون و مسک و روشنائی کبیر و شیاف مرارات در چشم کشند و ریاضت قلیل و بعد از آن دخول حمام اگر کنند [illegible] مولده اخلاط لطیفه مانند جوزه مرغ بریان و قلیه با گوشتهای نرم تازه بخورند و در غذا سعتر و دارچینی و سلیقه و مری و عسل و افاویه کنند و ترک عشا و تقلیل غذا نمایند و بعد غذا بر هیئت بصابرت کنند و از اغذیه مبخره و مولد خون غلیظ مثل باقلا و سماک و البان و امراق و مرطبات و مغلظات پرهیز نمایند و از فصد و استعمال ادهان و شمیدن طیوب بارده احتراز نمایند و آنجا که رطوبت معده بسبب مرض باشد بدستور تنقیه نمایند و ایارج فیقرا و اطریفل صغیر و گلقند با آب گرم مفید بود و اطریفل با نافع ست و به جوارشات مقوی معده مداومت نمایند و بسویق گندم یا نخود هر صباح نافع شناسند و بر غذای محمود بحسب مزاج اقتصار کنند و اکتحال با شیاف مفرق و این طوسیه مثل شیاف مرارات کنند و کحل متخذ از حجر ارمنی و شادنج و بدانچه اشاره آورده مثل دارفلفل و ساذج و مانند آن استعمال نمایند و بقول شیخ برای بخارات معده و دماغ [illegible] استعمال طبیخ افسنتین و سکنجبین عنصلی و امثال آنچه ملین و مقطع فضول معده باشد نافع ست و ایضا شیخ میفرماید که از استفراغات نافعه در ضعف بصر یادی اطریفل نوشیدن و غرغره بحب غیر [illegible] صبر ست و استعمال آنچه مانع بخار از سر و چشم باشد مثل اطریفل و خصوصا وقت خواب بسیار نافع ست و اکتحال شیاف مرارات و کحل متخذ از لاجورد و حجر ارمنی و شادنج و مانند دارفلفل و ساذج و غیره مدمعات و هرچه در عشا مفید است نیز نافع ست و صاحبان این نوع ضعف بصر بریاضت اطراف و خصوصا اعضای سافل و دلک اطراف منتفع میشوند و هرگاه غلظ روح باصره سبب باشد بعد استفراغ فضول غلیظه و تعدیل مزاج و تصفیه خون و تلطیف غذا و تقویت هضم و منع صعود ابخره و اوامت لطیف و احتراز از مغلظات آنچه باعث ترقیق روح گردد مثل مشک و عنبر و مروارید و شراب مانند صرف و تریاق کبیر و اطریفل اسطوخودوس مانند آن خورانند و خوردن جوزبویا و اکتحال آن در تقویت بصر مجرب و سودمند ست و ادویه جالی اکتحال نمایند و واجب است که هرگاه ادویه حاره استعمال کنند بآن ادویه قابضه بعمل آرند و از ادویه نافعه درین باب توتیای مغسول مربی بآب مرزنجوش یا آب بادیان تازه یا آب بادروج و عصاره فراسیون ست و از اکحال نافعه مرارات مفرد و مرکب ست و زهره جرز را خاصیت عجیب است و اکتحال آب بادروج و زهره نافع ست و ایضا اکتحال سکبینج و یا دارچینی مفید و کذا اکتحال زنجبیل و فلفل و عسل و بادیان تازه نافع و کذا عطر بادیان در چشم کشیدن یا سنگ بصری که ماشه ریزه ریزه کرده در آب لیمون کاغذی دو سه عدد تر نموده در کوزه مطین سوخته سائیده در چشم کشند و یا اسفیدکاشغری و یا تخم نیلی در آب سائیده بچشم کشند و یا پارچه کرباس سه بار در آب برگ سرس تر کرده و هر بار خشک نموده فتیله کرده در روغن یاسمین بسوزند و دخان آن گرفته در چشم کشند و اگر فلفل سیاه شانزده عدد و دارفلفل شصت عدد غنچه یاسمین پنجاه عدد و گل کنجد هشتاد عدد سائیده اکتحال نمایند نافع بود و یا پنبه منقوش در شیر آک تر کرده در سایه خشک نموده فتیله ساخته به روغن سرشف در چراغ بسوزند و دود آن گرفته در چوب نیب فلوس چسپانیده در کثوره کهول باگلاب تا هفت روز کهرل کرده در چشم کشند و اگر بگیرند سرخ مانند و از کاه در فضه ناغش بر آرند و بجا الیش مروارید ناسفته هر قدر که بگنجد پر نمایند و آنرا در کوزه گلی نهاده گل حکمت نموده خشک سازند و شبانگاه در تنور گرم گذارند و صبح برآورده جلا یه کرده بکار برند

بصر و ابتدای نزول الماء عجیب النفع است و اگر دو جوز دشتی خسته هلیله زرد گرفته هر دو را بسوزند و یک مثقال فلفل داخل کرده سائیده اکتحال نمایند از دو چند مستعمل
در برودت و باران نیز نافع است و اکتحال فرج با ماميران چینی و کذا آب پیاز سفید بعسل خالص آمیخته وقت خواب در چشم کشیدن مفید بود و شیاف مرارات شدید النفع است و مرارت
قوی مثل زهره باز و کرکس است و مرارة و رشته مسمی چند قطره و سرکه و یک قطره و شیر و یک قطره عسل چکانیده بسایند تا که سیاه شود و اکتحال نمایند و این دوا نافع است آب بادیان
نیم استار صبر یک نیم درم هلیله زرد ده درم آب انار شیرین یک استار و زنجبیل شامی بجوشانند و حل بوزند در آفتاب بدارند تا غلیظ گردد و چون به آب باران یا آب بادیان یا آب انار حل کنند
و بمیل در چشم کشند و فلفل یک سهم دارچینی نیم درم زرد چوب پنج درم نانخواه شش درم باریک سائیده اکتحال نمودن برای ضعف بصر که از سوء مزاج بارد رطب باشد از مجربات
داؤد انطاکی و حکیم علی است و حکیم ذکاء الله خان می نویسند که کحل اصفهانی برابر هم آمیخته استعمال کردم سود مند یافتم و اگر توتیا یا سرمه را هفت روز در آب بادیان تر نموده
خشک سازند و سائیده اکتحال کنند بصر را تیز گرداند و کذا اکتحال مهره و فلفل مجرب و اگر پیچ کتائی در آب لیمون پاشیده در چشم کشند تا یک چشم را دو ساعت بسته مجربات
و ایضاً غنچه یاسمین قمع آن دور کرده و نبات برابر سوده در چشم کشیدن نافع ضعف بصر است و کذا اکتحال زرد چوب و شیره بادیان حل کرده نافع و اگر گره زرد چوب را
در لیموی کاغذی نهاده بگذارند تا که لیمو خشک شود پس زرد چوب را برآورده سائیده در چشم کشند جهت دهند مجرب است و مغز تخم بندق هندی در آب لیمو کهرل کرده حب
و صبح با بآب لیمون سائیده در چشم کشند که نافع ضعف بصر و اگر مغز تخم هلیله زرد دوازده عدد و از فلفل پنج عدد فلفل سیاه یک عدد در آب آمله تازه کهرل کنند بعده یکیه
سیاه شود و حب بسته به آب سائیده در چشم کشند … و اگر برادهٔ اسرب و جزو و از فلفل یک جزو هر دو را خوب حل کرده اکتحال نمایند جهت غبار و اکثر
امراض چشم غیر از رمد مجرب است و اگر دار فلفل کم اندازند نافع تر و بی اذیت باشد و در بیاض والد مرحوم مرقوم است که از سرمه صفاهانی یا کشته ساخته قطعه قطعه شده
برابر او فلفل سیاه آمیخته کهرل سازند که مانند سرمه گردد برای دهند و جاله و شرناق و سلاق و اکثر امراض چشم را مفید است و اگر دار فلفل یک ماشه سرمه یک توله زرد
هر واحد دو ماشه در گلاب یا آب صلایه کرده در چشم کشند نافع ضعف بصر است و در نسخهٔ دیگر بجای قشر پله ماشه عوض سرمه است و فلفل بجای دار فلفل و گل زرد
در سایه خشک کرده و برابر آن شوره قلمی آمیخته سرمه سا شود وقت خواب در چشم کشیدن سبل و ظفره هم نافع است و اگر مغز … چهار عدد فلفل سفید بیست عدد
کات سفید برابر هر دو سنگ بصری برابر همه در آب برگ سرس سحق بلیغ نموده تا دو هفته اکتحال نمایند دافع ضعف بصر و مجرب النفع است و کذا مغز تخم سرس
سنگ بصری ماميران اقلیمیای نقره شوره قلمی غنچه یاسمین هر واحد دو ماشه سرمه یک توله باریک سائیده در چشم کشیدن مفید ضعف بصر و بیاض عین است و سیماب
اسرب صبر نبات سفید توتیا جمله مساوی کافور مشک قدری سرمه برابر جمله اجزا گرفته سیماب و اسرب را گره داده همه را کهرل کرده اکتحال نمودن برای تقویت بصر اصحاء و اعلاء از
اکحال صحیحه مجربه است و کذا سنبل الطیب سرمه هر واحد یک جزو خستهٔ خرما هلیله هر دو در خمیر گرفته سوخته هر یک نیم جزو با آتش زیر پرورده مجرب و اگر بادنجان سفید را جوف نموده در جوف
توتیا را قطعه قطعه نموده و سر او … خارج او را از جوانب … در سایه سه هفته بیاویزند تا خشک شود قطعات مذکور برآورده اجزای ملتصقه …
پاک کنند و باریک سائیده اکتحال نمایند مجرب است و بعضی قدما این دوا را از غیر مخفی صید اشتند و شب یمانی سوخته بیست و پنج درم سنگ بصری مغسول … توتیا
زعفران دارچینی هر واحد یک درم سرمه ساخته استعمال نمایند که در این باب بارها آزموده است و کذا سرمه توتیا مساوی … نهایت مجرب است و اغبر لولو
و برود جالینوسی و برود فارسی و کحل روشنائی و شیاف جلا و شیاف یاسمین کحل مقوی و کحل تالیف اکمل خان و تالیف حکیم شریف خان و کحل مستعمل شاهجهان بادشاه
و کحل حکیم علوی خان و کحل حکیم اصل خان و کحل ثابت و اسع خان و کحل مبارک و کحل باز و کحل بطلیموس و کحل الجواهر همه مفید است و از ادویه منقیه حب ایارج رطوبات …
و محد بصر شرب روغن تخم ترب و روغن جلبه و روغن نرگس و روغن بنفشه و روغن مرزنجوش و روغن اقحوان و اکل بادروج و تخم آن و دارچینی و اکتحال روغن بلسان و خولان و
سکبینج و شیطرج و بادروج و عصارهٔ او و عصارهٔ فنطوریون دقیق و آب شبت و عصارهٔ بادیان تر یا خشک کرده و آب کرفس و عصارهٔ حندقوقا و آب شقائق النعمان
و بیخ او و خون سنگ پشت و مرارهٔ او و عسل و آب کبد بریان که در آن دار فلفل غرس کرده باشند و فلفل سیاه و مرارهٔ سنبج و مرارهٔ دیک و زهرهٔ کرگدن و زهرهٔ شتر مرغ و مرارهٔ نجم
و زهرهٔ بز و دماغ بوم و دماغ خطاف و جند بیدستر و دماغ ابن عرس و قلقند و روسختج و قشار کندر و اشق و دارچینی و حب بلسان و آب ترب هر واحد نافع است
و تدهین به اس بروغن بادام تلخ نیز منقی رطوبت دماغ از چشم و محد بصر است انطاکی گوید که در ضعف بصر … علاج کنند بعضها

اکحال مقوی ممد بصر مثل بنفسجی و باسلیقون و روشنائی و کذا نطرون و دماغ کلنگ و آب انار و خون کبوتر سفید در حال ذبح او و بهتر آنست که از پر بازوی او گیرند
و استعمال نمایند و اکتحال برطوبت خنافس مزیل جرب و ضعف بصر است و این کحل نافع ست و شرب آن نیز مفید و نسخهٔ این ہالنست که در ان زردچوبه ناخواه است
و مذکور شده و خوردن خردل بجهت نافع بود و بو کس گفته که چون زمانه طول کشد اشیائیکه محرک عطسه قی بر نهار استعمال کنند و اول اکتحال بحلی نمایند که از عسل بسازند بعده
این دوا اکبیر ہلدی زعفران بهار قیراط زهره کفتار یک نیم درم فلفل هشتاد و پنج عدد عصارهٔ بادیان دو اوقیه اشق یک نیم درم عسل چهار قوطولی باهم حل کرده در ظرف مس بدارند
و استعمال کنند و قبل از اکتحال بکحل چشم با آب گرم دریای شور نمایند و سداب و دارچینی و مغز کنجشک و حرگوش و هلیون و شم مشک و عنبر و یاسمین و نسرین مقوی بصر است
علاج ضعف بصر از حرارت مادی یا غیر مادی و مادی تنقیه بفصد قیفال یا حجامت قفا و زلو کنند اگر ماده در سر و چشم باشد و از اکحل اگر ماده عام در جمیع بدن باشد و استفراغ
بمسهل صفرا یا طبیخ هلیله و حب بنفشه نمایند و عناب و شاهتره بعرق شاهتره جوشانیده شیرکا هو شیره خشخاش شربت نیلوفر لعاب اسپغول داخل کرده دادن ضعف بصر و سرخی چشم را نافع بود
و کذا مطبوخ عناب ده عدد بنفشه پنج درم با ترنجبین ده درم درین قسم مفید و کذا شربت عناب و شربت بنفشه سود مند و غذا مزوره ماش مغز بادام و اسفاناخ و هیمه براغذیه
موافقه اقتصار ورزند و از لحوم و چیزهای مالح و حریف و اشیای مبخره چون پیاز و کندنا و سیر و بادروج پرهیز نماید و دیبهرؤ اشک آور چون برود حصرم و عصارهٔ آمله در چشم کشند
و اگر با یبوست بود و مریض جوان باشد شیر زنان قطور و بیاض بیضه و روغن نیلوفر و آب عصی الراعی و مانند آن سعوط کنند و سعوط طلبا شیر بروغن بنفشه نیز مفید
و اکتحال صمغ سماق نیز مقوی و ممد بصر و جالی ظلمت اوست و اگر آب انار میخوش بجوشانند تا نصف بماند پس نصف این نصف باقی عسل منزوع الرغوه اضافه نموده باز
بجوشانند تا مختلط گردند بعده در شیشه کرده بست و پنج روز در آفتاب و نجیته بدان اکتحال نمایند همین نفع بخشد و کذا اقاقیا و کذا عصارهٔ ریباس مفید
و آب حصرم اکلاه کحلا اسود سود مند ست و اگر هلیله سیاه نبات مساوی حب بسته اکتحال نمایند ضعف بصر و سرخی چشم را نافع بود و اگر آب انار میخوش سه توله در ظرف نقره
بجوشانند تا بنصف رسد پس شهد خالص نیم وزن آب کوربیا ریزند و در آفتاب تا دو ماه بدارند بعده طباشیر و لاجورد مغسول هر دو برابر آمیخته شب در چشم کشند برای
ضعف بصر که از رقت روح باصره باشد بعد تنقیه دماغ از مطبوخ فواکه علوی خان و حب بنفشه بهر آن نافع بود و مغوف شیر آمله سه ماشه با نبات مساوی هر روز بقدر یک توله
خوردن نافع ضعف بصر و مقوی دماغ ست و همیشه در مکان تاریک ساکن باشند و خواب و آرام نمایند و چیزهائیکه بالفعل سرد باشند مثل ژاله و برف در چشم کشیدن
و بر پشت چشم نهادن از مجربات ست و همچنین برگ تره و کوله خوردن و نهادن و اندرون چشم با ندک نبات کشیدن و کحل چشم علوی خان در چشم کشند و بقول گیلانی اگر
بادی حکه باشد آبیکه دران سماق تر کرده باشند در چشم چکانند و برگ لبلاب مطبوخ بسرکه و آب ضماد کنند و اگر کهنه گردد توتیای هندی مربی بآب غوره یا بآب سماق آنرا
کافور آمیخته اکتحال نمایند و بقول شیخ ادامت اکتحال حضض سخت سود مند ست و حفظ قوت چشم تا مدت دراز نماید و اکتحال بحک که هلیله بگلاب نافع بسیار ست
هرگاه که رطوبت رقیق مع حرارت حکه باشد و در حرارت غیر مادی مبردات و مرطبات دهند و روغنهای سرد و تر مثل روغن بنفشه و نیلوفر بر سر مالند و در بینی
چکانند و روغن بادام و یا آب کشنیز تر و خولان بچشم قطور کنند و شیر دختران در چشم دوشند و مزورات مرطبه مثل ماء الشعیر بلحوم جدی و کذا سموک رطبه و قثا بخورند
علاج ضعف بصر از یبوست که موجب یبس قرنیه یا رقت و قلت روح باصره یا صغر جلیدیه یا قلت بیضیه گردد و این اکثر بنحیفان و منهوکان عارض شود
در ترطیب بدن کوشند بسا لا تور یکه در علاج امراض یابس دماغی و صداع یبسی و سبل یابس و جز ذکر یافته و بالجمله ملاک امر در علاج آن ترطیب چشم و دماغ و بدن ست بتدهین سر
بادهان مرطبه و سعوط بآنها و قطور آنها در چشم و گذاشتن آنها بر صدغین و ابحان و استعمال اغذیه مرطبه و تناول فواکه مرطبه مانند هندوانه و آلوبالو و مشمش و شربت مرطبه مثل ماء الشعیر
با ندک شکر و سکر با آب سرد و استحمام و ندیدن بسوی روشنی و چیزهای براق و اکتحال بشیرهٔ کاهو و شیر زنان و کذا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ که در ظرف نقره یا دستهٔ نقره خوب
حل کرده باشند و یا شیر زنان که با روغن تخم کدو برهم زده باشند و لعابات ممزوجه بروغن رطب بارد در چشم و همچنین چکانیدن شیر خر در چشم و ریختن آن بر سر و ضماد و ادام
بر چشم و نوشیدن ماء الجبن ساده و شیر تازه دوشیده و دوشیدن شیر بر سر و در چشم و سکون و نوم و راحت و سعوطات مرطبه مفید بود و بدانند که استعمال مبردات مفقود بنا
بنابر خوف تغذیه روح باصره محذور ست مگر عند احتیاج بسوی او و اغذیهٔ مرطبه مانند گوشت حلوان و جوزهٔ مرغ فربه و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و پالک و کدو
و شلجم و آش جو خورانند و با آب شیرین نیمگرم غسل کنند و بر سر ریزند و سیاه مرطب که دران بنفشه و نیلوفر و خطمی و آرد جو و گل سرخ و برگ بید جوشانیده باشند قطور کنند

و بعد طعام بحمام روند چندانکه عرق نیاورد و در روغن نیلوفر و روغن کدو بر سر بمالند و روغن بادام و نیلوفر و بنفشه و کدو در بینی و گوش اندازند با شیر دختران لبن بیضه
در بینی و چشم قطور کنند و بنفشه و نیلوفر بو بیند و شیر زنان در چشم چکانند و مالیدن [illegible] بر سر بمداومت و سر فرو بردن در آب شیرین که بسیار سرد نباشد
و چشم وا کشادن در آن چند مرتبه بغایت سودمند است و زعفران در شیر زنان سوده در چشم کشیدن در این باب اثر تمام دارد و کذلک اکتحال بدخان روغن بنفشه و دخان
روغن گل و اکتحال بسیرهٔ اصفهانی و مروارید ناسفته و بسد بعد سحق با آب گل سرخ و اثمد محرق نافع است و از جمیع مستفرغات و محللات و اشیای یابس و جوع و جماع
و ریاضت و تعب و حرکات نفسانی و اغذیهٔ مبخره و هوای گرم اجتناب لازم است و ایضاً در صورت قلت روح باوجود تغذیه باغذیهٔ مذکوره با مراعات جودت هضم
و اجتناب از محللات و جماع وغیره اصلاح مزاج بدن و راس و عین و تقویت معده و کبد و دماغ و عین و شم طیب بمناسبه مقویه و دوام فرح و سرور و نظر
بسبزه زار و دوام اکتحال بسیرهٔ مربی با آب عوسج یا عصارهٔ گل سرخ و آس نافع است و در حالت رقت روح تغذیه باغذیهٔ غلیظهٔ جید الکیموس مثل هریسه و کله پاچه
و گوشت بچهٔ گاو و آشامیدن ماءالشعیر یا شربت خشخاش و احتراز از نظر کردن باشیای مبهرهٔ روح مثل چیزهای بسیار روشن و براق و خطوط خفی و دقیق و سرخ [illegible]
و اکتحال باثمد سوخته و مروارید با سنبل و گلاب و آب عوسج در اینجا نافع است و گیلانی گوید که اگر سبب ضعف بصر نقصان رطوبت بیضیه باشد لزوم آب زن با آب شیرین و تقطیر
شیاف ابیض ساده بشیر زنان حل کرده نافع است و اگر جفاف رطوبت مذکور باشد اکتحال بشیر و چکانیدن بادام و مانند آن نمایند و گویند که چون رطوبت در دماغ ظاهر گردد
آب بادیان تازه در بینی و چشم چکانند و اگر یبوست حرارت باشد تدبیرش بتبرید رسیدنی استعمال فروزات مبرده مرطبه نمایند با ماءالشعیر با گوشت بزغاله و ماهی تر تازه
و تناول کاهو و خیار و کدو و اسفاناخ و اگر یبوست خالص ساذج مجفف باشد علاج آن نمایند برفق مثل ماءالجبن و بعد از آن تبرید کرده شود و بالجمله علاج ضعف بصر یبسی بسیار
دشوار است ولاسیما یبوست که در طبقه بود علاج او صعب باشد و سامری گفته ضعف بصر که از مقاسات امراض حاره می افتد علاج او بشراب و نطول بروغن و شیر
و استحمام و ترطیب بسیار تدبیر کردم بهتر زائل شد و جالینوس گوید که هرگاه از استقصای نظر بسوی آفتاب بصر ضعیف شود یا باطل گردد باید که دوای او از آنچه مقوی چشم بود
خالی نباشد و آن هر دوای قابض است و بعضی گفته اند ضعف بصر که از نظر در آفتاب واقع شود بشراب و خواب طویل علاج کنند و آنجا که سبب ضعف بصر بسیار گریستن [illegible]
باشد روغن بنفشه و روغن نیلوفر در کف پاها مالیدن و استحمام و انکباب سر و چشم بر بخار آب شیرین و نظر در سبزی و بوستان و آب روان سود دارد

علاج ضعف بصر از تکدر و غلظ رطوبت بیضیه و جلیدیه و خشونت جلیدیه و خشونت عصبهٔ مجوفه آنچه از غلظ و تکدر بود و بصورت ظهور علامات غلبهٔ سودا تنقیهٔ
آن نمایند بمطبوخ افتیمون و حب لاجورد و ماءالجبن و سفوف لاجورد و یا مطبوخ افتیمون و آلوی علو بخارا و غیره مذکور که در مالیخولیا گذشت و اگر بعد نضج سودا مطبوخ گاوزبان
بسفایج هریک سه درم بادرنجبویه اسطوخودوس هریک دو درم انجیر سفید هفت عدد با شیرهٔ بنفشه ده درم [illegible] بود و بعد تنقیه استعمال اطریفل که در آن افتیمون
و افسنتین و اسقیلو قند ریوند و مصطگی و عود خام افزوده باشند نافع بود و اطریفل افتیمون علو بخارا خورانند و حب هلیله سیاه علو بخارا که در آتشک بیاید
و سرمهٔ سیاه برابر آمیخته در چشم کشند و بگوشت ماکیان فربه و حلوا غذا سازند و ترک عشا کنند و بر آن قدر طعام اقتصار نمایند که صورت امتلا نگردد
و استحمام نمایند و تدهین قدم و تلطیخ آن وقت خواب از پیه بز و روغن بنفشه و بادیان تر و تدهین منخرین و صماخ و سایر اطراف و از آواز بلند و اجماع و ریاضت
عنیف و از حمل چیزی بر سر و قرب آتش و از مولدات سودا مثل عدس و بادنجان و تره تیزک و گوشت گاو و سرکه و اغذیهٔ مالحه و حریفه اجتناب کنند اگر شادنج عدسی
مغسول سه درم زنجبیل نیم درم بسد دو درم پوست بیضه مدبر دو درم سرگین سوسمار یک درم مروارید ناسفته دو ثلث درم ساییده پنج روز در چشم کشند و بعد دو روز
شیاف مرارات و باز پنج روز کحل مذکور بعمل آرند و همچنین تا مرض زائل گردد و تکدر و غلظ بیضیه را نافع است و آنچه مهرا ابتدای نزول الماء مفید است حسب حاجت
بعمل آرند و ایضاً اگر غلظ رطوبت بیضیه بسبب مادهٔ مخالط باشد معالجه باستفراغ آن ماده مثل ایارج لوغاذیا و حب قوقایا کنند و همچنین بتلطیف از غاریقون و شحم حنظل
و جاوشیر و مانند آن ساخته باشند بعد از آن ملطفات استعمال نمایند مثل حرکات و شرب سکنجبین بزوری و عنصلی و سکنجبین اسطوخودوس و اکتحال بمرارات و روشنایا
و امثال آن و آنچه بسبب مزاج حار یابس باشد تعدیل بضد آن کنند و ماءالشعیر با سکنجبین نفع ظاهر است و آنچه از برد و جمود باشد ملطفات حارهٔ مذکوره کفایت باشد
و آنجا که رطوبت فضلی یا افراط جماع باعث تکدر رطوبت بیضیه باشد تدبیرش از قسم اول ضعف بصر و آنکه از یبوست باشد استنباط نمایند و ایضاً در تکدر جلیدیه
و بیضیه که از یبس و جفاف باشد ترطیب مزاج باغذیهٔ مرطبه مثل اسفیدباجات از لحوم جدی و باقلا و اکارع جدی و اطراف او و مطبوخ بشعیر مقشر و شیر
و حوزابات معمول از خشخاش و سپیدهٔ گندم که در آن لحم جدی صغار و بچهٔ ماکیان انداخته باشند و گوشت بزغاله و ماش مقشر و باقلای مقشر مطبوخ با روغن بادام

شیرین و اسفاناخ و بلوخیا و آشامیدن اشربهٔ مرطبه مثل شربت بنفشه و نیلوفر با شیرهٔ خرفه و ماء القرع و مانند آن و شربت ماء الشعیر و شیر خر و سعوط بروغن
بنفشه و کدو و نیلوفر و شیر دختران نمایند و بشیر سنجد از شیر جدی وقت خواب بر سر ضماد کنند و در آب عصی الراعی جو مقشر پخته آب او گرفته قدری سفیدهٔ بیضه
رقیق و اندکی روغن بنفشه در آن داخل کرده بجنبانند و صبح و شام در چشم چکانند و بنفشه تر و نیلوفر و مانند آن بو بیند و نطولات و اطلیه و مرخات مطیبه
بکار برند و چیزی که رمص چشم و اشک آورد و صلابت چشم آرد استعمال نکنند و از جماع حذر نمایند و اگر بسبب حرارت قویه جلیدیه یا عدم وصول غذا بدان باشد
ترطیب و تبرید آن نمایند به تناول ماء الشعیر با شربت خشخاش یا آب انار و آشامیدن شیرهٔ تخم خیارین و کدو و شیرهٔ خرفه و شربت لیمون یا نیلوفر و عرق نیلوفر
و آشامیدن آب خیار یا آب کدو یا شیر تازه دوشیده با شکر و سعوط بشیر دختران یا روغن نیلوفر و بنفشه و شستن چشم بلعاب بزرقطونای رقیق و شیر دختران
و تعاهد دخول حمام آب شیرین نیمگرم و ایضاً آنچه از کثرت جماع بود لاجورد مغسول طباشیر هر یک یک ماشه سوده در الوشه اروی ساده یا لولوی سفته یا ماشه آمیخته
ورق طلا یک عدد پیچیده با شربت سیب و شربت یاقوت علویخان هر یک دو توله و گلاب و عرق کیوڑه و عرق عنبر هر یک چهار توله با اضافهٔ تخم فرنجمشک و یا شربت
هفت باشه بنوشند و معجون لبوب صغیر یا خمیرهٔ مروارید بخورند و اکتحال بغبر سرمه و مشک بیران بروغن بادام آمیخته از مجربات ست و غذای مقوی دماغ خورند مثل قلیه و قورمهٔ بزغاله
و قلیهٔ نرگسی بنان خشکار و دماغ همه حیوانات پرند و چیزی که بروغن بادام گاو پخته باشند و ایضاً در ضعف بصر از خشونت جلیدیه تنقیهٔ دماغ باشیای متوسطة الحرارة
مثل افسنتین و گل سرخ و مصطکی و صبر کنند پس غرغره بمری و سکنجبین و مانند آن کنند و بعد تعدیل مزاج و ازالهٔ خشونت اغذیهٔ موافقه معتدله مثل فروج و تیهو و دراج و زرده بیضه
نیم برشت و مانند آن اختیار کنند و بعد روغن بنفشه و شیر دختران و سفیدی بیضه در بینی چکانند و رفاده بروغن بنفشه و گلاب ترکرده بر چشم نهند و از ریاضت کثیره و جماع منع

علاج ضعف بصر از ضعف دماغ و حرارت غریزی و این قسم بمشایخ افتد هر چند که این لا علاج ست مگر حیث عدم ازدیاد و حفظ ما بقی اگر ممکن باشد اول تنقیهٔ بدن
و دماغ کنند و بعده گاهی برای جلای چشم مثل شادنج و کف دریا و هلیلهٔ زرد مجموع در چشم کشند و گاهی برای تقویت چشم مثل سرمه و توتیای کرمانی و کحل عزیزی و کحل الجواهر
و مانند آن اکتحال نمایند و اگر تسخین مزاج دماغ مطلوب باشد بادهان حاره و مرارات سعوط نمایند بدون اسراف در آن زیرا که اسعاط بمرارات حتی المقدور جائز نیست
و استعمال مبردات و سعوطات مبرده و مرطبه اصلاً بکار نبرند که بحاسه تبلید او و تولید رطوبت فاسده بمقدم دماغ در مشایخ میکنند اگرچه در دماغ حرارت و یبس دریابند چه این بسبب
ارتفاع بخارات از معده بسوی راس مهیا باشد و مزاج دماغ شیخ بالطبع بارد بود و استحمام و ریختن آب نیمگرم بر سر بمقدار معتدل مشایخ نافع بود و بقول شیخ ازاله و پیچیده ببراده
مشایخ و کسیکه ضعف بصر او از جماع و مانند آن باشد این ست که توتیا بقدر حاجت بسایند در روغن بلسان زیاده از آن آمیزند و در شراب بقدر حاجت بسایند
و بپرورانند ارسطاطالیس گوید که در ضعف بصر مشایخ شانه نمودن در موی سر هر روز چند مرتبه و همچنین مالیدن اطراف و آشامیدن شربت افسنتین قبل از طعام
و سکنجبین عنصلی و تعطیس و استعمال غرغرهٔ خردل مفید ست و ترک جماع بالمره و سائر ریاضات بدنیه و نفسانیه و ترک استفراغات و نظر نمودن بسوی اشیای روشن
براق و خضر و نقل نمودن بهوای معتدل و اغذیهٔ لطیف صالح و تدبیر اوفق و مراعات اکل غذا و حفظ اوقات او تا تخمه نکند حافظ بصارت ما بقی ست ۰۰

علاج ضعف بصر از نظر بقرص آفتاب در وقت کسوف یا از نظر در طشت پر آب که در ساعت کسوف شعاع آفتاب در آن افتد پس اگر شعاع او
در ملتحمه اثر کرده باشد یا درد و الم بود اگر مانع نباشد بمسهل و حب ایارج و قوقایا و حب صبر تنقیه کنند و فصد قیفال از دست مقابل چشم دردمند نمایند
و اگر الم در هر دو چشم باشد فصد از دست راست کنند بعده اگر قاروره بر حرارت قوی دلالت کند بشربت ماء الشعیر دوام کنند و از غذا بمزورات
اقتصار ورزند و دخان روغن بنفشه زبد البحر اقلیمیای نقره صمغ فارسی نشاسته کتیرا دم الاخوین کحل شلوذی یعنی مغربی و کحل اصفهانی و توتیای هندی
یا حضری مساوی کوفته بیخته بعده شیر خر داخل کرده در آفتاب گذارند و هر روز قدری شیر خر داخل کرده باشند حتی که پنج شش بار تسقیه بشیر کرده شود پس
خشک کنند و بار دیگر بسایند و بیزند و خوب سرمه سا نموده صبح و شام بمیل در چشم کشند پس اگر در چشم حرکت بسیار آید و سرخی مفرط ظاهر شود علاج ... نمایند
و شیاف مقشر ده حبه انزروت سفید ده دانگ کتیرا سفید یک دانگ بعد از نیم درم نیم کوفته در شیشه کنند و بر آن پنج درم شیر خر یا شیر زنان ریزند
و بر آتش گذارند تا غلیظ گردد پس سرد کرده سه قطره در چشم چکانند پنج دفعه هر دفعه بر آتش گذارند و فرود آورده سرد کرده چکانند و هرگاه سرخی زائل شود و چشم
کم گردد شیاف ابیض سه عدد در شیر زنان گداخته در چشم کشند و اگر کفایت نکند ذرور ابیض آمیزند تا مثل مرهم گردد در چشم کشند بنوعی که مقدار صالح از آن
بمیل گرفته زیر پلک اعلی گذارند و بر چشم رفاده بگلاب تر کرده بعصابه بر بندند و ساعتی به پشت بخوابند پس چشم را پاک کنند و هر روز سه بار عمل آرند و هرگاه

ذکر ادویه مرکبه مقوی بصر که اکثر اقسام ضعف بصر را نافع ست اغبر لولوی که جهت ضعف باصره و سبل و جرب و شرناق و سفید بود توتیای کرمانی شسته شنج سوخته شسته هر یک ده درم مروارید نا سفته شش درم نبات پنج درم صلابه کرده در چشم کشند برود جالینوسی که بغایت مقوی جلاء چشم و قاطع دمعه و قالع بیاض و حکه و جرب ناخونه و حلال او رام ست صبر فلفل دار فلفل شادنج مغسول مشانطیس سوخته مغسول هر یک نیم جزو توتیای کرمانی ساذج هندی ماس سوخته هر یک یک جزو اثمد ایضا از و نیم جزو انزروت یک جزو هر یک ربع جزو باریک ساخته با آب انار پنج مرتبه بپرورند و در هر مرتبه در آفتاب گذارند پس نیز ده در چشم کشند برود پارسی قوت باصره بیفزاید و حدت چشم شاید توتیا ارقشیشا اقلیمیای نقره هر یک پنج درم سنبل ساذج هندی زعفران هر یک یک درم مروارید نا سفته دو درم کافور دو دانگ مشک یک دانگ صلابه کرده استعمال نمایند برود برای تقویت بصر و حفظ صحت آن پوست بیضه مرغ چهار درم حضض مکی سه درم زعفران دو و نیم درم کافور یک دانگ کوفته بیخته استعمال نمایند جواهر سرمه تالیف حکیم محمد رضا خان حکیم الملک لعل بدخشی فیروزه نیشاپوری شادنج عدسی مغسول مرقشیشای ذهبی سفیداب قلعی شسته نشاسته هر یک یک درم مروارید نا سفته دو درم لب بحر مغسول جلا شیر سفید دهنه فرنگی اقاقیا حضض مکی هر یک یک نیم درم انزروت مربی دو نیم درم پوست هلیله زرد سه درم کافور قیصوری یک دانگ سرمه اصفهانی آب غوره پرورده ده مثقال بستور سفید کحل سازند حب اول حکیم شریف خان جهت اکثر امراض چشم و تقویت بصر و دافع بیاض ست زرد چوب زنجبیل فلفل گرد پوست هلیله های بزرگ سنگ بصری اصل السوس نمک سنگ موتهه هر یک یک درم مثل سرمه ساییده با آب برگ نیم و شیر بز سیاه و آب کهر توره خمیر کرده و یک شب نگاه دارند بقدر گولی مقدار ریشه بندند و در سایه خشک ساخته بکار برند جهت پروال آب کاکا و برای بیاض کهنه با شیر کهر توره و جهت گل چشم نو با شیر عورت و جهت امراض دیگر با شیر بز سیاه و برای دهند آب بادیان ساییده در چشم کشند حب دیگر زعفران سرمه صندل سفید دارچینی اشنه کافور دار فلفل ساذج هندی نارمشک برابر گرفته با رگ ساییده حب سازند و در آب سرد ساییده در چشم کشند ایضا برای ضعف بصر و سبل و دمعه سفید غنچه یاسمین کف دریا مغز تخم نیم هر یک سه ماشه فلفل گرد بست و یک عدد در آب لیمون دو پاس کهرل کرده حب بسته دارند و صبح با آب ساییده در چشم کشند ایضا برای ضعف بصارت مغز دانه هلیله و بلیله دار فلفل دارچینی آمله سنگ بصری اصل السوس قشر مساوی کوفته بیخته حب ساخته با آب سرد در چشم کشند و آنچه حکیم علی در رساله مجربات خود می‌نویسد که در جمیع امراض چشم نافع ست و مجرب الا در سبل و نزول آب که تجربه نشده و در اوائل رمد نیز جائز نیست پوست هلیله کف دریا چشمیزک شیر ماده شیر که در بیابان خشک شده می یابند و زاج سفید و کات هندی هر یک چهار جزو و توتیای هندی نه جزو بغایت نازک بسایند و آب شیاف سازند و در چشم کشند فرور ماميران جهت اختلاج دائم چشم و امراض بارده مزمنه و تقویت بصر بغایت مجرب ست زنجبیل قرنفل ماميران فلفل دار فلفل توتیای کرمانی مغسول صمغ عربی جمله برابر کوفته بیخته استعمال نمایند روشنائی نافع ضعف بصر و سبل و جرب و ظفره و بیاض فرزن شادنج مغسول مس سوخته اقلیمیای فضه نمک هندی بوره ارمنی هر یک چهار درم فلفل سیاه فلفل سفید کف دریا هر یک سه درم دار فلفل صبر سنبل الطیب قرنفل هر یک چهار و نیم درم زنجبیل شجره نیل هر یک دو درم زعفران نوشادر هر یک یک درم مثل غبار صلابه نمایند و اکتحال کنند سفوف آمله نافع ضعف بصر مقوی دماغ آمله در شیر بجوشانند که شیر جذب شود و پس خشک نموده سفوف سازند و نبات برابر آمیخته هر روز یک توله بخورند سفوف بادیان که ضعف بصر را سود مندست و هر که بدین او امت نماید از ضعف بصر ایمن باشد و هرگز در علت کوری در پیری مبتلا نشود بادیان دو درم قند سفید برابر آن کوفته بیخته هر شب وقت خواب همین قدر خورده باشند شربت سندیکا سفید ضعف بصر نافع رطوبت دماغ مانع ابخره از دماغ کل سندی باد آثار شکر سفید سه پاو در یک نیم آثار آب تر نموده صباح بجوشانند هرگاه آب سوم حصه بماند صاف نموده شکر سفید آمیخته قوام شربت نموده نگاه دارند خوراک تا چهار توله شیاف یاسمین نافع اکثر امراض چشم خواه در طبقات

ورطوبات خواه در ماقین باشد خصوص وقت بیکاری احتباس مواد باشد و نافع ظفره و سبل و دمعه نیز نوشته غنچه یاسمین سرمه سنگ بصری توتیای هارونی
زعفران شوره قلمی مغز تخم سرس همه مساوی کوفته از پارچه بافته گذرانیده در سنگ سماق با شیره لیمون تا یک هفته سحق کرده شیاف ساخته نگاه دارند
و بآب شبنه بر سنگی که سائیده نشده سائیده باشیل جهت دمعه و چشم گشودن و اگر در چشم گل یا پرده باشد یا سوی اثر ریخته باشد بآب دهن سائیده صبح از خواب
برخاسته بکشند شیاف که جهت غشاوه و ظفره و اکثر امراض چشم نافع فلفل دراز فلفل قرنفل توتیای سبز هر یک نیم جزو مامیران چینی مرکی مشک
حضض هندی هر یک یک جزو سنگ بصری سرمه سفید سرمه سیاه هر یک پنج جزو کوفته بیخته سه روز در آب لیمون سائیده شیاف سازند ایضاً
جهت ظلمت و غیره امراض معمول است نیله تحفه تحقیق شده باشد کف دریا اصل السوس سرمه سفید آمله مقشر مغز بلیله فلفل سفید مامیران چینی توتیای هارونی
پوست بلیله هر یک شش ماشه چاکسو دو رتی [illegible] سنگ بصری هر یک یک توله بآب غوره یا آب باران شیافها سازند کحل برای اکثر امراض چشم
چون ضعف بصر و دمعه و حمرت و بیاض و ظفره و سبل و جرب و رمد نافع است پوست بلیله زرد پوست بلیله آمله هر واحد بقدر نیم رطل گرفته در دو
رطل آب شیرین یک شبانه روز تر کنند و آب صاف گرفته جست بقدر نیم پاو یک صد و بیست بار گداز کرده در آب مذکور سرد نمایند که بقدر
دو دام باند از آن جست سمار سازند و در چوب نیب نصب نمایند و شوره قلمی سفید گرفته از آن سمار باریک بسایند که رنگ شوره سیاه گردد
در چشم کحل نموده باشند کحل سوی عین نافع امراض چشم و روشنی چشم افزاید و معمول است فلفل شانزده عدد و از فلفل شصت عدد غنچه یاسمین پنجاه عدد
گل کنجد هشتاد عدد باریک سائیده بکار برند کحل که حکیم اکمل خان برای نواب مجدالدوله بهادر تیار نموده بودند جهت تقویت بصر مجرب است
و بقایای رمد و دمعه را نیز نافع صدف سوخته چهار ماشه توتیای کرمانی مغسول بیست ماشه نبات سفید شش ماشه در گلاب یا عرق بادیان کهرل کرده
سرمه سازند کحل از تالیف حکیم شریف خان جهت تقویت بصر و جذب رطوبات و بقایای رمد و سبل بسیار مستحسن است سرمه اصفهانی دو توله
مروارید سائیده سنگ بصری هر یک شش ماشه بسد یک مثقال شادنج عدسی مغسول چهار ماشه ادویه را علیحده علیحده باریک نموده در گلاب خوب
حل ساخته بکار برند ایضاً سرمه جهت کشته که از جی گرمی آید یک توله سرمه دو توله مروارید نیم توله شیاف ابیض نیم توله ادویه جدا جدا سائیده
بعده مخلوط نموده در آب باران یا گلاب بسایند و بعمل آرند برای تقویت و تیزی بصر و بقایای رمد و سبل و دمعه نافع است کحل معمول و مجرب حکیم
ممدوح جهت روشنی چشم و رفع غبار یعنی دهند و بقایای رمد و تقویت بصر و سلاق جهت بالی [illegible] شش دام سرمه اصفهانی یک دام مامیران چینی
مرچ سفید دانه [illegible] سفید هر یک یک ماشه سنگ بصری پنج ماشه گلاب پاؤ آثار گل خام چنبیلی شش ماشه اول جست را در کرچه آهنی گداخته از گل چنبیلی
کشته از پارچه بافته بگذرانند اگر چیزی باز باز آنرا بکشند تا همه کشته شود در نیم پاو گلاب تر نموده دو روز نگاه دارند پس ادویه مثل غبار بسایند
و در جست انداخته کهرل کنند وقت حاجت گلاب باقی مانده را نیز داخل نمایند و هر چند گلاب داخل خواهند کرد و کهرل خواهند ساخت خوب خواهد شد
و باید که گل چنبیلی که از برای کشتن جست مذکور است سوای گل چنبیلی خام که آن در ادویه داخل میشود می باید کحل که شاه جهان بادشاه خود استعمال میفرمود
کافور یک دانگ زعفران مشک خالص ساذج هندی هر یک یک مثقال مروارید ناسفته دو مثقال اقلیمیای ذهبی اقلیمیای فضی هر واحد شش مثقال
مارقشیشای ذهبی توتیای کرمانی هر یک هشت مثقال سرمه اصفهانی دوازده مثقال باین طریق بسازند که سرمه و مروارید و هر دو اقلیمیا
و مارقشیشا هر یک را علیحده علیحده در سنگ سماق بآب باران صلایه کنند و دواهای دیگر نیز باریک مثل غبار کرده باهم آمیخته در ظرف آبگینه
نگاه دارند کحل مستعمل [illegible] در ضعف بصر از حکیم علوی خان چشم [illegible] توتیای [illegible] سرمه [illegible] هر یک یک توله مروارید ناسفته اقلیمیای فضی
ذهبی محرق مغسول هر یک هفت ماشه ابریشم محرق شادنج مغسول هر یک شش ماشه مامیران چینی سه ماشه ورق طلا دو ماشه زهره آهو
زهره دراج هر یک یک ماشه مشک نیم ماشه سحق بلیغ نموده بکار برند نوع دیگر که جهت تقویت بصر عجیب الاثر است و اکثر امراض چشم را سودمند

سرمه سه توله سنگ بصری یک توله مروارید دو توله مامیران شش ماشه مرجان یک توله و سه ماشه ورق طلا چهار ماشه غیر از ورق طلا جمله را
باریک ساخته چهار روز بآب هلیله کهرل کنند و تا چهار روز دیگر بگلاب کهرل نمایند و روز نهم اوراق طلا نیز بیفزایند و بگلاب بسایند و در ظرف
آبگینه یا چینی طلائی بدارند و بمیل در چشم کشند و باید که کهرل سماق یا چقماق باشد نوع دیگر یادگار حکیمی قاری الدین خان سرهندی سرمه سفید
سرمه سیاه هر یک یک توله گرفته در پیه گرده بز پیچیده در انگشت پلاس بسوزند چون دود موقوف شود هر دو قطعه را در گلاب خالص سرد نمایند
بعده مامیران چینی زعفران هر یک دو ماشه مشک خالص دو سرخ افزوده همه را در آب بادیان سبز سحق بلیغ نموده خشک کرده استعمال نمایند
کحل مبارک منسوب بحضرت علی کرم الله وجهه کحل اصفهانی دو درم توتیای کرمانی نمک اندرانی هر یک یک درم مامیران چینی ربع مثقال
کافور یک حبه طریق ساختن این است که پنج عدد هلیله زرد را خسته دور کرده بکوبند و بآب شیرین یا آب آملهٔ بجوشانند تا ربع بماند صاف کرده
در همان آب ادویه بسایند تا مثل غبار شود و از پارچه دارائی گذرانیده بکار برند کحل بابت واسع خان می گفت که در تمام عمر شش بار در چشم کشیده بودم
تا حال که عمر به نود سال رسیده محتاج عینک نیستم جیست قسم اول دو دام ساگ چولائی دو دام قرنفل دو دام فلفل گرد چهار دام برگ نیب سبز
یا آمله سنگ بصری دو دام برگ گهیکوار کلان ده عدد مامیران نیم دام اول قرنفل و فلفل را علحیده علحیده در آب بسیار بار بار بسائیده در پیالهٔ چینی جدا جدا نگاه دارند
بعد از آن جیست را در کرچهٔ آهنی باتش تیز گداخته در آب قرنفل هفت بار سرد کنند و همین دستور در آب فلفل هفت بار سرد کنند باز گداخته بدستور اول
در آب گهیکوار هفت مرتبه سرد کنند باز بگدازند و با دستهٔ آهنی در همان پیالهٔ آهنی حل کنند تا که جیست مذکور خاکستر گردد بعد از آن مامیران و سنگ بصری
سائیده داخل نمایند اگر سرمه سیاه بسازند برگ نیب و ساگ چولائی که مذکور شد با دو دام فلفل گرد منجمله چهار دام در وقت گداختن جیست داخل نمایند
و آن خاکستر را تا دو روز بر سنگ صلایه سازند که سرمه شود پس پارچه بیز کرده صبح و شام در چشم کشند در هوای گرم سرمه سفید بکشند و در هوای سرد
سرمه سیاه بکشند کحل بابت راجه جی سنگه جهت تقویت بصر و سبل و نزول و دیگر امراض چشم سرمه سنگ بصری هر یک دو توله جیست کشته یک توله کف دریا
دار هلد مامیران چینی هر یک شش ماشه سون مکهی مروارید مرجان مشک کافور بهیم سینی نیله تهوته توتیای هارونی ناف سنکهه شب یمانی برشته مرچ سیاه هر یک
سه ماشه چاکسو شیر مادهٔ شیر یا رچه غوری هر یک یک توله چاکسو را در سرگین گاو میش جوش دهند وقتی که نیم پخته شود برآورده خشک کنند و همه ادویه جدا جدا
کوفته بیخته در کهرل انداخته هشت روز در گلاب بسایند از صبح تا شام بعد از چهل پاس برآورده چهل روز نگاهداشته استعمال نمایند کحل برای روشنی چشم
و رفع رطوبت نافع از بیاض استاد مرحوم سرمه اصفهانی چهار توله مروارید ناسفته مامیران چینی هارون توتیا کف دریا سنگ بصری بسد سوخته شادنج مغسول
رتن جوت حضض هر یک شش ماشه بدستور مرتب سازند کحل مازو تقویت بصر نماید و دمعه را باز دارد و حکه جفن را سود دهد شادنج عدسی سافج هندی
هر یک دو درم دار فلفل دم الاخوین هر یک نیم درم روی سوخته مازو هر یک یک درم قاقله مشک هر یک دانگی کافور یک طسوج کوفته بیخته بدان اکتحال نمایند
کحل که صحت چشم را نگاهدارد توتیا ده درم شیاف مامیثا سه درم صبر سقوطری حضض هر یک یک درم کافور دانگی کوفته بیخته بآب غوره یا آب سماق پرورده در
سایه خشک کنند و سوده صبح و شام در چشم کشند کحل معروف بدواء الکاتب جهت حفظ چشم و نشف رطوبت و تقویت نظر سود دارد شیاف مامیثا انزروت
هر یک دو درم سرمه اصفهانی مربی بآب باران دو درم هلیله زرد نیم درم آب غورهٔ انگور یک درم کافور دانگی بدستور مرتب سازند کحل الجواهر
که جهت تقویت باصره و طبقات چشم و پلک و رفع غشاوه و دمعه و جرب و سبل رقیق و انتشار نافع و حافظ صحت عین از امراض است و صاحب تحفه گوید
که حقیر و والد حقیر این نسخه را استعمال نموده و باعتدال اقرب است سرمه اصفهانی ده درم توتیای هندی که غیر قسم جادا است مارقشیشای ذهبی مرجان سرخ
دهنهٔ فرنگ عقیق سرخ فیروزه ورق نقره مامیران چینی فلفل سفید سافج هندی اقلیمیای نقره یا طلا هر یک چهار درم سرطان نهری شش درم مروارید ناسفته
یاقوت سرخ بسد لعل زمرد زبرجد ورق طلا دار فلفل هر یک دو درم زعفران سه درم لاجورد مغسول قوبال مس سوخته شادنج مغسول هر یک چهار درم

صلایہ کردہ استعمال نمایند نوع دیگر کہ ہمیشہ در سرکار نواب زیب النسا بیگم تیار میشد کافور نیم دانگ مشک یک دانگ نمک ہندی قرنفل دوالہ ہر یک یک درم
نمک اندرانی ساذج سفیدہ ارزیز فلفل سیاہ سنبل الطیب سرمہ اصفہانی سرمہ سرخ زعفران بسد احمر ہر یک دو درم مس سوختہ مامیران چینی مرصافی
نوشادر زرد چوب ہر یک سہ درم پوست ہلیلہ زرد مروارید ناسفتہ ہر یک چہار درم صبر سقوطری عصارہ مامیثا یاقوت فیروزہ ہر یک پنج درم کف دریا اقلیمیا طلا
اقلیمیای نقرہ ہر یک دہ درم گلاب نہ پیالہ ہمہ را در سنگ سماق کھرل نمایند چون سرمہ سا شود بعمل آرند کحل الجواہر از مخترعات متاخرین کہ در تقویت نظر
وازالہ کلالت بصر نظیر ندارد کافور زنجبیل ہر یک دانگی نشادر اقاقیا حضض شیاف مامیثا سرطان بحری اقلیمیا ہر یک یک درم توتیا طباشیر دہنج ہر یک
یک مثقال لعل فیروزہ مارقشیشا سفیداب نشاستہ ہر یک دو درم مروارید بسد پوست ہلیلہ زرد ہر یک سہ درم انزروت چہار درم آب غورہ پنج درم
سرمہ ہشت درم نوع دیگر بصر را قوت دہد و تیز گرداند سرمہ اصفہانی ہفت درم مارقشیشا پنج درم اقلیمیای طلا دوازدہ درم مروارید ناسفتہ
سہ درم ساذج ہندی دو درم زعفران نیم درم صلایہ کردہ در چشم کشند نوع دیگر سرمہ اصفہانی یاقوت رمانی مرقشیشا شادنج عدسی مغسول فلفل
دارفلفل ہر یک دہ مثقال لعل بدخشی لاجورد مغسول از ہر یک یک مثقال مشک تبتی خالص یک دانگ توتیای کرمانی مغسول چہار مثقال بدستور مقرر کحل سازند
کحل الجواہر کہ حکیم شریف خان از مجربات مرکبات شاہی نقل کردہ اند مشک یک دانگ مارقشیشا ہر دو اقلیمیا فیروزہ زمرد دہنج فرنگی لاجورد مغسول
مروارید ناسفتہ بسد ساذج ہندی دارفلفل ہر یک دو درم مامیران یاقوت لعل سرطان بحری ہر یک سہ درم توتیای کرمانی پنج درم کحل اصفہانی دہ درم
علی الرسم مرتب سازند نوع دیگر مروارید ناسفتہ مرجان قرمزی اقلیمیای ذہبی اقلیمیای فضی پوست ہلیلہ زرد دہنہ فرنگ سرمہ اصفہانی
تحقیق سوختہ ہر یک دو مثقال مرجان سفید مامیران چینی فیروزہ نیشاپوری لعل بدخشی دارفلفل صمغ عربی حضض مکی زعفران شادنج عدسی
ہر یک یک مثقال بدستور مرتب سازند کحل الجواہر کہ حکیم علوی خان در وقت مراجعت از ایران و مکہ معظمہ بہندوستان در مرشد آباد برای
نواب شہامت جنگ دیوان صوبہ بنگالہ ترتیب دادہ اند باصرہ را قوت دہد و حفظ صحت آن نماید و حار مزاج را بسیار نافع ست مروارید ناسفتہ
یاقوت رمانی یاقوت زرد توتیای کرمانی مدبر از ہر یک سہ مثقال مامیران چینی ساذج ہندی اقلیمیای فضی از ہر یک یک نیم مثقال سرمہ اصفہانی
دہ مثقال سرمہ را پارچہ پارچہ کردہ مثل نخود و باقلا در دبہ سیش تازہ ورق کردہ باتش اخگر بسوزانند تا دبہ سوختہ شود و سرمہ بحد احتراق نرسد
پس در گلاب یا شیر خر سرد نمودہ کوفتہ بیختہ تا دہ روز بگلاب صلایہ نمایند پس یک ہفتہ در آب یخ پروردہ نمایند و اگر زیادہ نمایند بہتر ست
پس از آب یخ برآوردہ خشک کردہ با سائر ادویہ ترکیب نمایند یعنی جواہرات را جدا جدا بر سنگ سماق صلایہ نمودہ باقی ادویہ را کوفتہ بیختہ
مجموع را یک جا بالای سنگ سماق صلایہ نمودہ تا نیکو ممزوج شود پس سہ جزو و ازین یک جزو کاجل داخل نمودہ بچشم کشند نسخہ کاجل کہ کرد
این ست موم سفید ہفت و نیم مثقال بروغن گاو تازہ گداختہ سی و ہفت و نیم مثقال عطر صندل بست و یک مثقال کہ چہار و نیم مثقال
دران کندر گداختہ باشند مجموع را در چراغ کردہ فتیلہ از پارچہ کتان دران گذاشتہ بطریق معمول دودہ بگیرند پس آن دودہ را با گلابی کہ دران
برگ مورد جوشانیدہ باشند در ہاون سنگی بمالند و قطرہ قطرہ داخل نمایند تا تمام جذب شدہ نیکو ہموار گردد پس با سرمہ مسطور ممزوج نمودہ بکار برند
سمجوان کہ باصرہ را بغایت قوی و تیز گرداند و برای انتشار و ظلمت چشم و ابتدای نزول نیز نافع ست زنجبیل دوج ترکی ایارج فیقرا
ہر کدام یک جزو حلتیت ربع جزو کوفتہ بیختہ بآب بادیان تازہ یا عرق بادیان و شہد بقوام آوردہ سرمہ شدہ ہر روز بقدر فندقی بخورند

رمد و دمعہ و التزاق زائل گردد و ظلمت بصر باقی ماند شیاف ابیض ... دو درم کہربا یک درم توتیای ہندی توتیای کرمانی دارفلفل ہر واحد نیم درم کحل اصفہانی
یک درم مروارید ناسفتہ دو درم بسد محرق عقیق بحری سرخ کہ بشجر معروف است ہر یک نیم درم بلیلہ زرد دو دانگ باریک سائیدہ بعدہ نشاستہ
یک درم نمک چینی یک درم سودہ داخل کردہ خوب صلایہ نمایند و اگر مریض محرور باشد کافور نیم دانگ افزایند و اگر مرطوب یا شیخ یا در بلد بارد باشد مشک
یک قیراط اضافہ نمایند و بتدریج اکتحال کنند مثلاً روز اول در ہر چشم یک میل و روز دوم دو میل تا آنکہ ہر روز چہار میل در ہر چشم کشیدہ باشند و اگر کفایت نکند
در محرور بروغن بنفشہ یا کدو یا نیلوفر سعوط کنند و اگر یبوست نیز باشد روغن بنفشہ بشیر زنان آمیختہ بکار برند و از مشی در آفتاب و اغذیہ یابسہ منع کنند
و اگر ضعف بصر بعد تغیر رمد و دمعہ و ریح و التزاق عارض شود و مزاج علیل از اعتدال بحرارت خارج باشد تبرید و الشعیر و دیگر مطفیات تسکین نمایند
و فصد سر رو کنند بعدہ روشنائی و باسلیقون استعمال نمایند و از اطعمہ غلیظہ مبخرہ مثل لحم بقر و ماہی و الالبان منع کنند و بر اغذیہ لطیفہ اقتصار ورزند
و اگر احتیاج تنقیہ باشد بطبیخ ہلیلہ یا ایارج یا قوقایا نمایند و اگر مزاج او برودت و رطوبت باشد ہمیری یا بابونج و عاقرقرحا ہر دو سائیدہ
در طبیخ حل کردہ غرغرہ نمایند و سعد و صعتر کوفتہ خائیدہ و آب دہن بریزند و ہرگاہ در ہر دو حالت مذکورہ پاک چشم گرم شود و برگ گل بنفشہ نیم درم نشاستہ صمغ عربی
ہر واحد دو دانگ برگ عصی الراعی خشک یک درم سرمہ اصفہانی یک درم و ثلث توتیای ہندی دو ثلث درم کافور یک قیراط سائیدہ بکحل ریختہ بادیان
خوب حل کردہ صبح و شام در چشم کشند و اگر وقت بیداری از خواب خشکی در چشم محسوس شود مغز بادام مقشر دو درم در شیر دختران سائیدہ وقت در ...
روغن بنفشہ و اندکی لعاب اسپغول آمیختہ لت کنند حتی کہ مثل مرہم گردد و بر پارچہ طلا کردہ بر چشم وقت خواب بندند و اگر وقت آمیختن روغن بنفشہ دوا
رقیق شود اندکی نشاستہ داخل کنند و اگر در ہر دو حالت سعوط پاک بسبب حرارت گردد تخم انار ترش باریک سائیدہ اندکی اقاقیا و گلاب آمیختہ بزنند تا مثل
مرہم شود بر پارچہ نہادہ وقت خواب بر چشم بندند و اگر در کشیدن پلک بالا کفایت نکند قدری حضض و اندکی زعفران و اندکی خاکستر چوب انگور اضافہ کردہ
بآب باران یا گلاب مثل مرہم ساختہ وقت خواب بر پلک ضماد نمایند و اگر مریض معتاد حجامت باشد در ہر دو حال حجامت کنند و ہرگاہ درین قسم صداع
حادث شود و نبض و قارورہ بر حرارت مزاج دلالت کنند ازالہ حرارت بمطفیات کنند و در علاج غذا نمایند بعدہ بروغن بنفشہ یا روغن کدو و شیر دختران سعوط کنند
و اگر ازین فائدہ نشود و نفع یا قدیم بیض یک حبہ افیون یک دانگ در شیر دختران یک درم کرم روغن کدو نیم درم افزودہ سعوط نمایند و اگر قارورہ در حالت ہیجان صداع
سفید و خام باشد و طبیعت بیماری ... معلوم شود بروغن ... یا روغن یاسمین یک دو دفعہ سعوط کنند و اگر ازین فائدہ نشود حب ایارج دہند

علاج ضعف بصر از تغیر لون قرنیہ یا جلیدیہ یا بیضیہ اول تنقیہ بدن و دماغ از اخلاط غالبہ نمایند و بعد تعدیل اغذیہ لاسیما ہر خلط بیاشامند و بر
بخار طبیخ بابونہ و بنفشہ و نیلوفر و گل سرخ و اکلیل الملک مانند آن انکباب نمایند و ہمچنین انکباب بخار آب و سرکہ باہم ممزوج و مطبوخ نافع و در وقت انتہا
برای تحلیل بقیہ مادہ شیاف احمر لین استعمال کنند بالجملہ اگر از غلبہ خون باشد فصد و حجامت نقرہ و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکہ و ہرچہ در علاج طرفہ گذشت
بعمل آرند و اگر از غلبہ صفرا باشد تنقیہ بمطبوخ ہلیلہ و فواکہ و بنفشہ و غیرہ کہ در علاج یرقان ... آمدہ استعمال نمایند و اگر از غلبہ سودا باشد بمطبوخ افتیمون
یا ایارج جالینوس و سفوف سودا و جز آن کہ در علاج ضعف بصر از تکدر رطوبت بیضیہ گذشت تدارک نمایند و اگر غلبہ بلغم باشد تنقیہ بمسہل بلغم و حب ایارج و
حب قوقایا و ایارج لوغاذیا کنند و ہرچہ در علاج ضعف بصر بارد مذکور شد بکار برند و بعد از تنقیہ در سائر اقسام اصلاح مزاج باشربہ و اغذیہ مناسبہ مصلحہ مزاج عام
بر بدن و اکحال محللہ مادہ مانند مجورات و نشوقات و نطولات و آبزنات استعمال نمایند و ایضاً استعمال ادویہ مقوی چشم و رادع مادہ مثل تقطیر گلاب با سماق
در صفراوی و دموی و گاہی استعمال عصارہ کاہو و خرفہ و تضمید بدان می کنند و اکتحال بشیاف عنبر در بلغم و سودا و اکثار حمام در سوداوی نافع است و در صورت
زرقت لون چشم دیدن اشیای ازرق علاج زرقت چشم نمایند **انتباہ** ضعف بصر کہ از تشنج و تقلص طبقہ عنکبوتیہ حادث شود اگر بسبب تشنج یابس بود آثار یبوست
مدرک گردد و درین صورت بہ ترطیب بدن ہرچہ در علاج ضعف بصر یبسی گذشت بعمل آرند و شیر دختران و روغن بنفشہ و روغن کدو در بینی چکانند و بمطبوخ
ادویہ مرطبہ چون شعیر و بنفشہ و برگ خطمی و برگ خبازی و برگ کدو و برگ کنجد و عصی الراعی و حی العالم انکباب کنند و شیاف ابیض انزروتی نافع است و آنجا کہ علامات
تشنج امتلائی معلوم شود تدبیرش تنقیہ بایارجات و غرغرہ و استعمال اکحال مذکورہ نمایند بدستوری کہ در علاج ضعف بصر رطوبی گذشت و ضعف بصر کہ بسبب ضغطہ و رم
و انہتاک عصبہ مجوفہ باشد اگر بسبب ضغطہ رطوبت باشد علاجش مثل علاج ضعف بصر رطوبی نمایند و اگر بسبب یبوست باشد ہرچہ در علاج ضعف بصر یبسی

گذشت بکار برند و علاج ورم عصبه اگر حار باشد باخراج خون از قیفال و عروق ماقین و ارسال علق بر صدغین و اسهال بمطبوخ هلیله و تسکین مزاج چشم بکار برند
شیاف ابیض افیونی در آب سوده و طلا نمودن بیرون چشم بشیر و مامیثا با آب حی العالم و گلاب سوده نمایند و اگر ورم بارد باشد تنقیه بحسب خلط غالب
و نطول چشم و تکمید آن با آبیکه در ان حلبه جوشانیده باشند و گلاب که در ان اندک زعفران حل نموده در انتهاء و انکباب بخار آبیکه در ان بابونه و اکلیل الملک مطبوخ
جوشانیده باشند و اکتحال بمحلل رطوبت باشد [illegible] بیدستر باشد [illegible] سوده و نمایند [illegible] عصبه لا علاج ست فی الجمله آنجا که ضعف بصر از ورم طبقه عنکبوتیه افتد علاج او
از تنقیه ماده و تحلیل ورم مثل علاج رمد نمایند و ضعف بصر که از ضربه مقدم دماغ و ضعف دماغ و خشونت قرنیه و آثار قروح و طول مدد اوجاع عین طرفه و ظفره و سبل
و سبل و ضیق و اتساع و نزول الماء و خیالات [illegible] و دیگر امراض چشم و غیر آن باشد علاج هر یک همانست که در فصل هر واحد مذکور شد و آنچه از کثرت رطوبت
باشد علامات او در خیالات و علاجش در اتساع گذشت و آنچه از جلوس در تاریکی و سبل العین و از یرقان چشم و زرد و قصور افتد علاج هر یک علیحده مذکور خواهد شد

بطلان بصر

یعنی کوری و این عارض میشود از اسباب ضعف بصر گاه مستحکم شود [illegible] و تفصیل اسباب مذکوره در باب ضعف بصر گذشت و بالاجمال این ست که سوای اسباب
مشارکت دماغ و غیره که در بحث مذکور مسطور شد درین مرض یا آفت بجز و طبقات یا بسبب رطوبات و مانند آن رسیده باشد و این لا علاج ست و یا اجزای
چشم در ظاهر سلیم باشند لیکن آفتی غیر ظاهر از جهت دیگر بآنها رسیده باشد درین صورت اگر ثقبه صحیح بود یا در ان سده نائی باشد و یا درینجا سده نبود بلکه در عصبه مجوفه بود
از شی واقف در جوف آن یا از انطباق او بسبب یبوست یا استرخا یا ورم ضاغط فی نفسه یا در عضلات او یا تابع ضعف طاری عارض مقدم دماغ و یا از انهتاک
و انخراق عصبه باشد و یا از زوال جلیدیه از محاذات ثقبه و یا از انشاء و فراج جلیدیه بود و این فساد بیشتر بسبب غلبه رطوبات بر آن باشد و یا غلبه یبوست تجمع و
آن و این اعلوما گویند و لا علاج ست و درینجا چشم [illegible] باشد اما اگر ثقبه سلیم بود و یا بسبب رسیدن اتساع او تا اکلیل یا بسبب نهایت تنگی و ضیق
او باشد یا بجمله طریق تشخیص و علاج اسباب مذکوره همان ست که در ضعف بصر مسطور شد و بطلان بصر با ضربان و سرخی چشم و حرارت و ثقل در مقدم دماغ نشان
ورم حار عصبه ست و با ثقل و قلت حرارت و وجع و رنگ چشم سفید دلیل ورم بارد بود پس اگر ثقل شدید بود و چشم بسیار رطب و رنگ وی ماهی باشد ماده رطب بلغمی بود
و اگر چشم خشک نماید و رنگ آن مائل بکدورت باشد ماده سوداوی بود و اگر بعد ضربه یا سقطه که بر سر رسیده اولا اوجاع عین بهم رسد و بعد از ان فرو رفتگی و بطلان عین شود
از انهتاک و گسیختن عصبه باشد و اگر ثقل و فتحه حادث شود و سده [illegible] باشد و ایضا امتحان سده چنان کنند که یک چشم را بند نمایند و به بینند اگر اتساع در ثقبه بهم رسیده بدانند
که سده است و اگر با فقدان بصر ضعف آن ضرر در سائر حواس و باقی [illegible] صداع و دوی و طنین باشد و یا از پیشتر ضربه و صدمه بر سر رسیده باشد دلیل آن بود که آفت در
دماغ ست و عورتی را بعد تولد بچه روشنی چشم موقوف شد و [illegible] سوده با طریفل کشنیزی سرشته خورانیده بالابش گاوزبان جوشانیده نبات
داخل کرده داده شد از قضا [illegible] بخارات نفاس بدماغ بود و بصارت بحال آمد و بطلان بصر که از نشستن در جای تاریک عارض شود و اگر بسبب بودن موضع تاریک تا زمان طول
و ندیدن بسوی روشنی باشد سببش غلظ نور باصره از کثافت بخارات و رطوبات باشد و یا غلظ و تکدر رطوبت بیضیه از اجتماع فضول و اگر بسبب دفعه بیرون آمدن
در روشنائی بود از جای تاریک که زمانی دراز در ان نشسته باشد سببش انتشار نور و رقت آن بود و علاج آنجا که سبب بطلان بصر سده عصبه زیاده غلیظ لزج
در تجویف عصبه باشد تدبیر تنضیج ماده بلغم و استعمال ملطفات مفتح سده ست مثل گلقند عسلی با آب گرم یا با آب بادیان و آشامیدن سکنجبین بزوری یا عنصلی
یا شربت اسطوخودوس با آب رازیانه [illegible] استفراغ آن بمسهل بلغم و حب ایارج و یا حب قوقایا و یا حب ذهب و یا حب شبیار یا ایارجات کبار [illegible]
هر یک سه درم انیسون تخم کرفس هر یک چهار درم سنای مکی اسطوخودوس هر یک پنج درم مویز منقی بیست و پنج درم انجیر سفید ده عدد جوشانیده صاف کرده
ترنجبین پاک کرده بیست درم مالیده باز صاف نموده صد درم از ان با هفت درم شکر و سه درم روغن بادام تلخ نیم گرم بیاشامند و در هفته دو مرتبه بنوشند
و غرغره بایارج فیقرا محلول در آب گرم و سعوط مذکور در سبل و اکتحال بانچه باعث تفتیح و جلا و تلطیف گردد مثل روغن بلسان که در ان نیم حبه مشک حل نموده باشند
و اکتحال بماء چینی و فلفل سفید و آنچه در علاج ضعف بصر بارد رطب گذشت بکار برند و بقول گیلانی در سده عصبه مبالغه باستفراغ باقی از شرح اسباب ضعف بصر
و سده که سبب آن رطوبت ضاغطه باشد تدبیرش [illegible] مذکور ضعف بصر ست باستفراغ رطوبات و استعمال مصوغات و غرغرها لیه رطوبات و اجتناب

از فواکه رطبه و اقتصار بر قلایا و اکتحال مجففات مانند باسلیقون و روشنائی و شیافات مرارات و تناول معجون مرج و اگر سدهٔ عصبه از ورم باشد یا از انطباق آن
بسبب استرخا یا یبوست یا ورم علاجش در ضعف بصر گذشت و تبطلان بصر که از نشستن در جای تاریک بود و اگر بسبب غلظ و تکدر نور و سوداویت بیضیه باشد
اکحال الطف مثل باسلیقون و روشنائی و شیافات مرارات در چشم کشند و اغذیهٔ صالحه جید الکیموس بدارچینی و صعتر بخورند و بایارج فیقرا تنقیه کنند و زنجبیل مربی و سداب
بخورند و نطولات لطیفه بعمل آرند و دیگر تدبیر ملطف از اغذیه و معاجین غیره که در علاج قسم اول ضعف بصر گذشت و آنچه سوای قدح در نزول الماء مذکور شد حسب حاجت
بکار برند و اگر بیرون آمدن از تاریکی بروشنی دفعةً سبب باشد بروشنی آفتاب نه بینند بلکه پارچهٔ نیلگون بر روی آویزند و در جائی که بسیار تاریک و نه روشن باشد بنشانند
و قطعهٔ کلان از اسرب گرفته بسوهان براده نمایند و بران نظر کنند و از چشم نزدیک آرند و هر روز چند بار این عمل کنند و مدام آب نیم گرم بر سر ریزند و تجوید غذا نمایند و طعام ترک سازند
و از صوم و جماع پرهیزند و هر چه در قسم ضعف بصر از دوام نظر بسوی آفتاب گذشت و آنچه در قمور خواهد آمد بکار برند بالجمله علاج اقسام این مرض مشکل است و آنچه از سوداویت بیضیه بود کمتر علاج
پذیرد لیکن شیافات مرارات و باسلیقون در چشم کشند و معاجین و اغذیهٔ ملطفه دهند و حکیم علی جی نویسد که یکی از خدام من ضعف بصر اندک اندک پدید آمد حتی که بصر او بالکل زائل شد پس علاج او
بترطیب مزاج و دماغ از اغذیهٔ لذیذه و بترطیب و تعدیل و دهن بادام بر سر و چکانیدن آن در بینی و امثال آن کردیم و در چند روز صحت یافت و بصر او عود نمود

خفش و بغض عین از شعاع

خفش را العشی مرادف جهر میدانند و بقول جزری اخفا اینست نزد تحقیق بسوی بصر و نزد بعضی مرضی است مولودی که بسبب رقت قرنیه و عنبیه یا قلت رطوبت
بیضیه در اصل خلقت بصارت در شعاع و روشنی ضعیف شود و در سایهٔ ابر و عند غروب قوی گردد و این لاعلاج است لیکن برای تقویت چشم دخان روغن بنفشه در چشم
کشند و می تواند که قلت بیضیه بعد خلقت از اسباب عارض شود و بعد حدوث خفش گردد و علاج قلت بیضیه در بحث ضعف بصر گذشت بالجمله برای تغلیظ خون هریسه و کله پاچه و نان
خورانند و اغذیه مرطبه مثل لحوم حملان و بچه مرغ فربه دهند و آنچه مسکن حدت و مقوی باشد مثل آب انارین با شکر و لعاب بزرقطونا با جلاب و شیرهٔ تخم خرفه نافع بود و کذلک تبرید
بصندل سبز و ترطیب بسعوط و حمام رطب و بقول سبزه چون کاهو و کشنیز و خرفه مفید است و کافور درین باب شدید النفع است و از اغذیهٔ حریفه و مالحه و شراب کهنه و حلوای عسلی و از حرکت
و هموم و حزن و تعب و جماع کثیر اجتناب نمایند و نزد اکثر اطبا خفش ضعف بصر است باتری بلکه آن دلیل غلبهٔ رطوبت است و علاجش تنقیهٔ بدن و دماغ است از رطوبات فضلی بمسهل
و حب ایارج و استعمال اغذیهٔ جیده و بعد تنقیه بهر تقویت چشم و تخفیف رطوبت توتیای هندی و سرمهٔ اصفهانی و برگ مورد سوخته و گلنار سوخته در چشم کشند و استعمال اکحال جالی مثل
روشنائی و کحل عزیزی و باسلیقون اکبر مانند آن نیز مفید بود و سبب بغض عین از شعاع یعنی تنفر چشم از روشنی سخونت روح و رقت او است و این گاه طبعی می باشد هنگامیکه روح باصره
در اصل خلقت شدید الحرارة و الرقة و یا قلیل المقدار باشد و همچنین هنگامیکه مقدم دماغ شدید الحرارت باشد و گاهی عارضی می باشد از مزاج حار عارضی که گرم گرداند روح را یا مقدم دماغ را یا هر دو را
و باشد که بسبب انجذاب خون بقوت حرارت احداث ورم حار نماید و ازین جهت بیشتر منذر بقرانیطس باشد و گاهی بسبب عارضهٔ چشم مثل رمد و سبل و جرب عارض شود پس مرض مذکور اگر طبعی بود از ابتدای خلقت باشد
و این لاعلاج است و اگر با مرض چشم باشد سببش همان مرض بود و الا از سخونت روح باشد و علاج او در قسم اول آنچه در علاج امراض دماغی حار گذشت از تبرید و ترطیب دماغ بعمل آرند و استعمال
اشربهٔ سرده مرطبه مثل شربت بنفشه و نیلوفر و انضده و قطور و سعوط سرده مرطبه و اغذیهٔ مرطبه چون آش جو مغز بادام و کدو و غیره نافع و در قسم ثانی بازالهٔ امراض مذکوره کوشند

قمور

و آن کدورت بصر است که از ادامت نظر بسوی اشیای سخت روشن و بسیار سفید چنانچه از دوام نظر در برف عارض شود پس بسبب تفرق روح باصره بصر مطلقا
باطل گردد یا اشیای قریب دیده شود و چیزهای بعید بنظر نیاید و بر هر رنگی که نظر افتد بران سفیدی متخیل گردد و لهذا این علت را بیاض نیز گویند علاج پارچهٔ
نیلگون بر روی آویزند و جامهٔ سیاه بپوشند و در رنگهای سبز و آسمانی چوبی مدام بنگرند و شیر دختران در چشم دوشند و مغز بادام سائیده وقت خواب بر چشم
ضماد کنند و تکمید بآب گرم نمایند و دیگر مرطبات بکار برند و از اشیای تلخ و شیرین پرهیزند و جالینوس گوید که در قمور اول فصد از ذراع کشایند بعد ازان فصد
عرق ماقین بگیرند و اگر ظاهر نشود عرق جبهه بکشایند و آنجا که با آفت برودت او جمع شود کاه گندم را جوشانیده بخار آن بگیرند و آب نیم گرم در چشم
چکانند و روی بشویند در روز و شب چند بار و بعسل و آب ثوم اکتحال نمایند و سنگ گرم کرده شراب بران ریخته چشم بر بخار او بکشایند و تکمید بشراب کنند و بادویه

محلله مثل زوفا و اذخر و شبت و اکلیل الملک و بابونه و شلجم مع برگ و حاشا و شونیز و برگ غار و مرزنجوش و بادیان و عود بلسان و مانند آن جوشانیده بر بخار او انکباب نمایند و بآب آن اسفنج تر کرده تکمید کنند و پوست خربزه و یا تخم آن که با پردهای میان تخم آن خشک کرده باشند در آتش انداختن و دود آن گرفتن بسیار نافع و مجرب ست و اکتحال میل در ثوم فرو برده و خوردن ثوم و ضماد پلک بگندم خوب بریان کرده بشراب کهنه ریحانی سرشته و خوردن نان آرد گندم که در آن سرشته سوده آمیخته بخبز صرف سرشته پخته باشند با دانه ثوم همه در قمور برفی از مجربات سویدی ست و ضماد زرنیخ بر تابه خوب بریان کرده سوده بشراب ریحانی سرشته بر پلک و اکتحال بمراره عقعق نیز نافع و اگر حدوث آن از روشنی شدید باشد اکتحال بسرمهٔ اصفهانی و یا سرمهٔ دوده روغن زنبق نمایند و یا این کحل بکار برند نسخه انار و بهار به و زرورد و گل ارمنی از هر یک سه درم و اول توتیای هندی یک درم قشنج و براده طلا نیم درم نرم سائیده در گلاب یک هفته بخیسانند و هر روز سه چهار مرتبه آنرا حرکت دهند پس با دویهٔ اول مخلوط نموده در آب حماض اترج و گلاب و لعاب بهدانه سه روز خیسانیده سحق نموده در سایه خشک نمایند پس اضافه نمایند بران یک دانگ مشک و نیم درم تخم بارتنگ و نرم مثل غبار سوده استعمال نمایند و اگر انزروت تباشیر خرپرورده ماميران چینی کحل شلوذی مساوی کوفته بیخته بآب بادیان تازه و شراب کهنه سوده خشک نموده و همچنین و سه بار بسایند و خشک نمایند پس مثل غبار سوده در چشم کشند باعث تصفیه و عود نور باصره میگردد و اگر از نظر بسوی برف رمد حادث شود درین صورت تدابیر محلله بکار برند مثلا شلجم قطع نموده یا کوفته و برگ سیر تر یا پوست خشک آن و زوفای خشک و اکلیل و بابونه و شبت و سبوس گندم و نمک در آب جوشانیده انکباب نمایند و شراب بر قطعه مس گرم کرده انداخته بخار آن بچشم رسانیدن بغایت سود مند و از مجربات ابو ماهر ست و از ملاقات باد محافظت کنند و عطسه آورند و اگر دران سرخی بهم رسد و زائل نگردد مبادرت بفصد قیفال نمایند و بعد از ان صبح بحمام برند و بعد بر آمدن از حمام نخود آب بگرم بخورانند و خواب نمایند و اگر ازین هم زائل نشود بمعاودت فصد و اسهال و تکمید بشراب و انکباب بمیاه مذکوره بدستور نمایند و بعضی گفته اند که علاج این قسم رمد خوردن شلجم مطبوخ بلحم حمل ست و اگر حرارت مزاج مانع نباشد ثوم بسیار نیز دران داخل کنند و گویند که ثوم در شیشه انداخته آب بران ریخته بجوشانند هرگاه پخته شود و بالای آن کف آید آن کف ثوم را بمیل در چشم کشند و حل طبیعت درین مرض با یارجات و مانند آن کنند و گاهی درین علت بغرغره محلل رطوبت و منقی راس امر میکنند و آنچه درین رمد بدان اکتحال کنند این ست که دار چینی یک دانگ قرنفل یک قیراط ساذج هندی دو دانگ اقلیمیای ذهبی و مارقشیثای ذهبی بکلس هر واحد یک دانگ سائیده ذرور نمایند و سزاوار نیست که علاج این رمد بمبردات کنند بلکه بمحللات نمایند چه سبب قوی تر دران احتقان بخارات ست بسبب سردی پس تا ثلث و هرگاه رمد کم گردد هر روز عطسه آورند و غالیه بو یانند و بالجمله علاج این رمد در ابتدا مخالف علاج سائر اقسام رمد ست زیراکه سبب انصباب ماده او برد و احتقان بخارات ست و گویند که عسل خام بمیل در چشم کشند و فتیله بعسل و آب پیاز آلوده بنهند و اغذیه گرم خورند و اندر حمام تاریک هر روز آب بسیار گرم که دران بابونه و اکلیل و نخود کابلی و بادیان هر یک سه تولہ جوشانیده باشند ریختن و پنبه را در وی گزداده بستن نفع عظیم ست و همچنین بطبیخ کاه کهنه شستن و تنیا و احمر چاکشیدن

سل العین

یعنی لاغری چشم و ضعف بصر لازم این مرض ست و گاهی بسبب غلبه یبس و زوال صفای رطوبات باصره بالکل باطل شود و این مرض بسبب نقصان رطوبت صلبی بمشایخ اکثر افتد و گاهی عند قرب موت واقع شود و این هر دو لاعلاج ست و گاهی بجوانان عارض گردد و این اکثر در یک چشم افتد و سبب او یبوست زجاجیه یا جلیدیه یا بیضیه ست و اسباب یبوست کثرت استفراغ ست یا نیافتن غذا تا زمانی طویل یا وقوع سده در عروق مشیمیه خواه شبکیه یا ضعف قوت غاذیه چشم باستعمال مخدرات بسبب برودت آن و شیخ میفرماید که غور رفتن و صغر او در حمیات و خصوصا سهریه و عقب استفراغات و سهر و هم و غم می افتد و در سهر چشم خواب آلوده گران با دشواری حرکت در پلک سوای حدقه بود و در غم ساکن الحدقه باشد و بعضی مردم را اختلاف شقین بدن در سردی شدید و گرمی شدید عارض شد پس چشم شق بار در اغور و صغر لاحق گردید و گیلانی گوید که سبب صغر و غور چشم نقصان رطوبات آن از حد اعتدال ست و این نقصان گاه بسبب استفراغ محسوس بود چنانچه هنگام کثرت اسهال و جماع و عرق افتد و یا غیر محسوس چنانچه بعد تعب و سهر و غم و اطالت مقام در حمام و حمیات حاده خاصة سهریه و مثل آنکه از تاخیر التحام ثقب عنبیه در قدح چشم افتد که اکثر از ان رطوبات و روح تحلیل شود و گاهی از انقطاع ماده رطوبت عارض شود چنانچه

هنگام صیام و ترک لحوم و اقتصار بر اغذیه یابسه و گاهی بسبب ضعف چشم افتد که بواسطه آن جذب غذا قلت پذیرد و لیس با وجود خمور چشم خشک باشد
و یا تصرف آن در غذا ضعیف گردد و اگر چه غذا بسیار بود چنانچه در سبل بود و لیس چشم کثیر الفضول باشد و ایضاً و سبب چشم در امراض بارده مثل فالج و مانند آن
بواسطه ضعف حرارت غریزی که قلت تغذیه لازم اوست کوچک گردد بالجمله تشخیص اسباب مذکوره چنان کنند که اگر مریض شیخ باشد سببش نقصان رطوبت اصلی بود
و اگر جوان باشد ببینند که تب دارد یا نه اگر داشته باشد سببش همان باشد و الا بپرسند که در چشم الم هست یا نه اگر باشد از سده شبکیه بود و الا سوال کنند که پیش ازین
کثرت استفراغ یا قلت غذا یا عروض سهر یا غم یا هم یا رسیدن سردی شدید یا استعمال مخدرات اتفاق شده بود یا نه پس اقرار بهر سببی ازین اسباب که نماید سبب مرض
همان باشد علاج آنجا که سبب یبوست بود و سده شبکیه باشد هر چه در فصل اوجاع عین بهر تفتیح سده مذکور شد بعمل آرند و در باقی اقسام ازاله سبب نمایند و بترطیب بدن و دماغ
کوشند بتناول مغز تخم کدو و اغذیه رطبه دسمه مثل لحوم حملان و بیه یا کباب و اسفیداجات و سکونت بطول آب نیم گرم بر روی و سعوط بشیر زنان و روغن بنفشه و سفیدی بیضه که
مجرب سعیدی ست و امثال آن که در علاج ضعف بصر یبسی وغیره گذشت و از استفراغات و مجففات و تعب و دخان و غبار احتراز کنند و انجاز استعمال مخدرات بود
مرطبات مثل ماء الجبن وغیره استعمال کنند و صاحب جامع و طبری گوید که در شبان بعد استفراغ بدن و تفتیح سده و ترطیب بدن و اماله او بتدبیر لطف و اقتصار بر اغذیه مولد دم محمود مثل
لحوم جدی و حملان و جوزه مرغ و زرده بیضه نیم برشت و مانند آن نمایند و حبس در بعض اوقات کنند و از اکثار شراب منع نمایند و آب نیم گرم که در ان خشخاش و بنفشه و نیلوفر و جو بقشر
جوشانیده باشند بر سر ریزند و بروغن نیلوفر و بنفشه سعوط کنند و رعایت مزاج نمایند و هر قدر که از حالت طبعی زائل شده باشد بتدبیر بسوی طبیعت رد کنند و از مشی در
آفتاب احتراز ورزند و از جماع حذر کنند و از اغتسال با آب شور و رکوب بحر و شمیدن روائح نفط و کبریت و مانند آن اجتناب نمایند و آرد باقلا یا مغز نان سپید در شیر دختران
لت کرده وقت خواب بر چشم ضماد کنند و روائح طیبه معتدله ببویند و بسوی سبزه و آب نظر دارند و اگر این مرض بمشائخ افتد کمتر زائل شود لیکن علاج آنها به پرهیز و اقتصار
بر اغذیه طیبه محموده و منع از ریاضت عنیف و جماع نمایند و اغذیه اوفق و الیق مزاج آنها اختیار کنند و باشیای مرطب و مسخن و مقوی گرده و بخور بخار محمود بسوی راس حقنه نمایند مثلا
بهمنین و تودری و تخم جرجیر و بابونه و اکلیل بجوشانند تا که جوهر آن شود و صاف نموده اندکی روغن بید انجیر و روغن خیری و روغن یاسمین و روغن سوسن و اکارع بحسب واجب بر آن ریخته
خوب مخلوط سازند حتی که غلیظ شود و نیم گرم حقنه کنند و اگر مزاج او احتمال کند بروغن مجموعه تدهین بدن نمایند و … باشد یا شاب درین مرض فصد نکنند و شراب معطر لطیف … دهند
ریاحین طیبه ببویند و این همه رطوبات محموده چشم و روح می افزایند و هر انچه روح و رطوبت محموده افزاید سبل العین زائل کند و گیلانی می نویسد که علاجش حیله کردن در جذب مواد
بسوی چشم ست و این بریاضت و بجدال و بکثرت کلام و مالش سر بروغنهای مائل بحرارت مثل روغن بابونه و شستن رو بآب نیم گرم و اغذیه مرطبه حاصل شود و مرطوبات
و ضمادات و اشیای حریفه مضر بود و هرگاه چشم بحالت خود عود کند باین کحل اکتحال نمایند بگیرند اسرب صاف و بر آن اندکی روغن بنفشه انداخته بانگشت خوب بمالند تا از آن چرک
بسیار بر آید بعده آنرا باشیاف … عدسی محرق سوده بحریر بیخته و اندک سرمه صفاهانی آمیخته صبح و شب در چشم کشند و از اکحال جیده این ست که از توتیا و نشاسته و اقلیمیای فضه هر یک
یک درم شیاف مامیثا ثلث درم مروارید نیم درم صبر یک دانگ زعفران یک دانگ بگلاب سائیده استعمال نمایند و این دوا با وجود تخفیف آنها بهر آن اختیار کرده اند که دران تقویت و تخفیف فضول ست

زرقه

یعنی کبودی چشم و آن تلون حدقه است برنگ آسمانجونی که آنرا گربه چشمی نیز گویند و آن دو نوع ست اصلی و عرضی اصلی علاج پذیر نیست و سبب عرضی نتو و عظم رطوبت جلیدیه یا
از کثرت زجاجیه خواه ورم طبقه صلبیه و مشیمیه و شبکیه و یا تغیر مزاج عنبیه است از رطوبت غلیظ چنانچه در اکثر صبیان بسبب غلبه رطوبت و خامی آن قبل از نضوض می باشد
و ابن اسکندر برص العین نامیده و مثل برص مشکل علاج پذیرد یا تغیر رنگ قرنیه هست از یبوست او یا قلت رطوبت بیضیه چنانچه در مشائخ و صاحبان امراض
یابس بواسطه تحلیل رطوبت اصلی می افتد و جالینوس گوید که زرقه عارض مشائخ از فرط یبس عین می باشد و این زرقه قسمی از آنست که متولد در چشم هست
تشخیص اسباب کور باید که چشم مریض ملاحظه نمایند که با نتو اکبر ست یا لاغر اصغر اگر با نتو اکبر باشد بپرسند که الم در قعر چشم محسوس میشود یا نه اگر نتو با الم باشد از ورم
صلبیه و مشیمیه بود و اگر بی الم باشد از کثرت زجاجیه بود و اگر چشم لاغر و صغیر نماید و دیگر آثار غلبه خشکی و سن شیخوخت و بطلان بصر شاهد او بود از یبوست قرنیه یا نقصان
بیضیه باشد و اگر علامات هر دو قسم یافته نشود و صرف آثار غلبه رطوبت دریافت گردد یا سن صبی باشد از رطوبت عنبیه بود علاج آنچه از نتو و عظم رطوبت جلیدیه باشد

تنقیه بدن نمایند بدانچه موافق سن و مزاج و فصل باشد و فصد از دو قیفال و تقلیل طعام و استعمال اغذیه که در آن تخفیف باشد مثل قلیها و طبیخات و گوشت گنجشک
و اهتمام در اعتدال مزاج طبعی و قصد تنقیه راس کنند و حجامت نقره و بستن چشم و شستن آن به آب گرم و آب آس [illegible] و تحفظ جلیدیه مفید نوشته اند پس اگر در مزاج مریض
حدت نباشد و ورمی که از آن [illegible] جلیدیه عارض شود در دم بلغمی یا سوداوی صاحب باشد [illegible] مسهله و حقنه [illegible] نمایند و ایضاً اگر مزاج مریض بارد بود
غرغره مضائقه ندارد و بدهان ها مثل روغن مصطکی و [illegible] و روغن بادام تلخ و روغن [illegible] در بینی چکانند و [illegible] و دارفلفل و زنجبیل
و [illegible] سیاه در چشم کشند و اگر در مزاج حدت باشد [illegible] روغنهای بارد مثل روغن گل و بنفشه و شیر دختران در بینی چکانند [illegible] صمغ عربی و سرمه سیاه
و طوطیا و تباشیر در چشم کشند و بالجمله طبیب را مزاج مریض ملاحظه کند [illegible] علاج خاص چشم ممکن نیست مگر [illegible] بدن بمزاج طبعی او و هر چه در [illegible] مذکور شد حسب اقتضا بعمل آرند
و ایضاً انجاز ورم صلبیه باشد [illegible] علاج او جاع [illegible] استعمال نمایند و آنچه از تغیر رطوبت عنبیه بود [illegible] آشامیدن ماء الاصول تنقیه
بمسهل بلغم و حب ایارج و قوقایا [illegible] مثل ایارج [illegible] مثل ایارج با سکنجبین عنصلی و یا سرکه با خردل و سعوط آب چقندر
یا شونیز و بندق هندی [illegible] روغن بان [illegible] مرزنجوش و زنبق [illegible] مصطکی با وج بعمل آرند و تدبیر اکل
و شرب اشیای [illegible] رطوبت استعمال کنند و به اکتحال روغن ناردین و روغن [illegible] دوام نمایند و بهر تعدیل مزاج معاجین گرم [illegible] خورانند و ملازمت
اطریفل کبیر و صغیر و هلیله مربی و [illegible] و اکتحال [illegible] و باسلیقون [illegible] زعفران باریک سائیده هر روز
در چشم کشند و ادامت [illegible] مع سرمه [illegible] در چشم کشند و کذا اکتحال بخاکستر حنظل و قطور عصاره حنظل و اکتحال بروغن آجر و کذا
آب پوست سبز جوز [illegible] سفید و زعفران تنها و روغن زعفران [illegible] عصاره [illegible] اقاقیا بدوام اکتحال کردن [illegible] نماید و یا سرمه اصفهانی ده درم مروارید یک درم
مشک کافور هر واحد یک دانگ دخان روغن زیتون یا روغن [illegible] زعفران یک درم سرمه [illegible] استعمال نمایند و اگر خواهند مازو و اقاقیا هر واحد یک درم [illegible]
و کافور و زعفران کنند و یا عصاره [illegible] دو درم مازو سبز سوده در روغن زیتون [illegible] هر واحد یک درم با آتش ملایم بجوشانند حتی که سیاه گردد در چشم کشند و پنج
خشک با آب بجوشانند تا که مثل شهد گردد در چشم کشیدن [illegible] بندق سوخته بروغن زیتون [illegible] و زالیها
نیز مجرب است و بعضی آب پوست انار داخل کرده اند و بعضی [illegible] سوخته عوض بندق نوشته اند و بعضی طلای بندق [illegible] سر سفید گفته اند و یا عصارهٔ
پوست انار شیرین در چشم چکانند و بعد دو ساعت عصاره برگ [illegible] داشته باشند تقطیر نمایند و یا قلقدیس یک درم اقاقیا دو درم [illegible] دو درم مثل غبار
سائیده در چشم کشند و اگر سرمه و حنا را سائیده با عسل [illegible] در زمانه رضاع تا هفت روز طلا کنند برای زرقه چشم اطفال مجرب انطاکی است
و اقاقیا یک جزو عفص سدس جزو با آب شقائق النعمان سائیده در خرقه پیچیده قطور ساختن و همچنین اکتحال بعصارهٔ [illegible] یا عصارهٔ پوست انار
مدام در چشم کشیدن نافع است و گویند که اگر طفل ازرق چشم [illegible] شود شیر دایه که نهایت سیاه رنگ باشد بنوشانند و اگر دایه حبشی باشد بهتر است و پوست
چند بار باریک سائیده در چشم اکتحال نمودن نیز [illegible] گفته اند و آنچه از یبوست قرنیه [illegible] باشد در ترطیب بدن کوشند با غذیه مرطبه مثل مرغ فربه
و گوشت گوسفند و زرده بیضه نیم برشت و ادویه و سعوط بروغن بنفشه و روغن گل و چکانیدن شیر دختران در چشم و بینی و حمام مرطب آب نیم گرم
بدوام و سکون در مواضع کثیر المیاه جاریه عذبه و آشامیدن ماء الشعیر و شیر با شکر و مداومت شستن چهره به آب شیرین [illegible] که در علاج ضعف بصر یبسی مسطور شد

یرقان چشم

و آن عبارتست از زردی رنگ طبقات چشم با سیلان اشک بهمین فرق میکنند در بین [illegible] یرقانی که از انصباغ طبقهٔ ملتحمه باشد که در آن سیلان اشک نمی باشد
و سببش انصباب صفرای قلیل است بر طبقهٔ شبکیه و دفع او بسوی جلیدیه پس [illegible] و بر سائر طبقات چشم علاج [illegible] فصد قیفال نمایند اگر خون غالب باشد و بمسهل
صفرا تنقیه کنند و یا باین مطبوخ هلیله تا مدتی [illegible] نمایند پوست هلیله زرد ده درم آلو بخارا سی عدد عناب شصت [illegible] سپستان [illegible] یک کف تمر هندی بیست درم بنفشه گل سرخ هر واحد
[illegible] تخم کشوث تخم کاسنی هر یک پنج درم ترنجبین [illegible] عنب الثعلب هر واحد پانزده درم جوشانیده صاف نموده [illegible] داخل کرده نیم گرم بنوشند

وبعد تنقیه شیاف ابیض در شیر دختران یا سفیدی بیضه حل کرده در چشم چکانند و اسبغول در آب کاسنی و سفیدی بیضه و روغن گل بر هم زده بر چشم ضماد کرده بخوابانند
و دلباشیر مروارید هر واحد دو درم توتیای کرمانی بسد هر یک نیم درم صمغ عربی یک درم آب انار میخوش سائیده خشک کنند و باز سائیده شیر دختران یا شیر خر قدر وافر
داخل کرده خشک کنند و بسایند و بآب انار میخوش یک مرتبه دیگر و بشیر الاغ نیز مرتبه ثانی بپرورده خشک کنند و هر چند زیاده تسقیه نمایند بهتر گردد پس نرم سوده و صاف
نموده بطریق ذرور یا بمیل در چشم کشند و اگر یرقان و اشک زائل نشود برگ کاسنی مدقوق بشحم انار مضروب باسبغول سفیدی بیضه و روغن گل بر چشم نهند و خاکستر
سرطان بحری یک درم کف دریا یک نیم درم برگ انبرباریس خشک کرده عفص هندی هر واحد دو درم نارمشک سه درم سائیده اکتحال نمایند و اگر از این هم فائده نشود برگ سفیدش
کشوث خطمی خبازی هر کدام یک کف کشنیز خشک یا تر یک کف کبیر حی العالم هر کدام یک کف برگ بلوط یا جفت بلوط یک کف کبیر سیاوشان گندم جو نیم کوفته هر کدام یک کف کبیر
عدس کوفته دو کف حب الرمان یک کف کبیر جمله را با سرکه در آفتابه سر بسته بپزند که بخار شود بر آن انکباب نمایند و چشم بگشایند و در اکل و شرب تدبیر تسکین دم و تعدیل صفرا
و مزاج نمایند و اگر قاروره سرخ باشد شرب ماء الشعیر و سکنجبین بهترین اشیاست و غذا اگر تپ نباشد لحم جدی مصوص و جوزه مرغ بزیرباج و سماک ماهی و صفار سفید بیضه مرغ
بسرکه جوشانیده سازند و اگر تپ باشد مزورات معمول از سرکه و شکر و نان با سکنجبین دهند و گویند که بعد تسکین حدت لذع ماده برای تحلیل باقی بر بخار مطبوخ بنفشه خطمی بابونه اکلیل الملک
انکباب نمایند و بآب شیرین نیم گرم استحمام کنند و بر سر ریزند و صاحب کامل گوید که هرگاه صفرت در چشم فقط باشد سوای سائر بدن در حمام داخل کنند و سرکه کهنه مکرر در بینی چکانند و آب برگ
افسنتین رومی جوشانیده سکنجبین حل کرده باشند غرغره نمایند و بعد گلاب قدری سرکه در چشم چکانند و شیاف ابیض قطور کنند بعد از آن برود احمر و بعد کحل زعفران در چشم کشند

اختلاج عین

هرگاه این مرض دوام نماید بصر را مضرت رساند و این علت از جنس اختلاج حادث در عضلات است و سبب اختلاج دائم چشم یا اجتماع بخارات است زیر ملتحمه
و صفاقات و یا صلابت طبقات و منع او بخارات را از نفوذ علاج آنچه در اختلاج مطلق مذکور شد بعمل آرند و بعد تنقیه و پرهیز و تدبیر عجائب زنجبیل یک درم
قرنفل ماميران فلفل دار فلفل هر واحد دو دانگ توتیا صمغ عربی هر واحد نیم درم باریک سائیده از پارچه گذرانیده باز صلایه کرده اکتحال نمایند

امراض جفن و هدب و موق

یعنی در بیماریهای پلک و مژگان و گوشه چشم و آن سی و هفت مرض است یعنی کمنه پلک و اورام و گد گد و دمل و تحجر و غدد و شرناق و برده و شعیره
و توته و ثولول و سلعه و قروح و تاکل و سعفه و نمله و نار فارسی و شری و خشونت و حکه و جرب و سلاق و استرخای جفن و شتره و التصاق جفنین
و جسا الاجفان و غلظ اجفان و تهیج اجفان و ثقل اجفان و اختلاج جفن و خضرت و کمودت جفن و کثرت طرف و قمل و قمقام و انتثار اهداب و شعر زائد
و منقلب و التصاق اشفار و بیاض اهداب و غرب و غده و لبعضی و رودیخ و انتفاخ و ثواليل را نیز در امراض جفن نوشته اند و رودیخ در فصل
رمد و انتفاخ بعد فصل رمد و ثواليل در فصل دمعه مذکور شد و بدانند که هرگاه برای امراض اجفان دوا بعمل آرند بعد استعمال آن پلک را پوشیده
برهان مع جه خواب کنند و در بعضی امراض پلک که محتاج بدستکاری باشند تا که بدوا کار بر آید بدستکاری دست نبرند و بضرورت بعد از تنقیه بدن باشد
تا بسبب الم ماده بسوی اجفان منجذب نگردد که باعث تورم آن گردد و نیز علیل را بعد از عمل سه روز از تناول لحوم منع نمایند و غذای آن چیزی باشد که در آن
تعدیل و تسکین و قلت فضول باشد مثل مزورات و احساء زرده بیضه نیم برشت و ایضاً تا چند روز از حرکات باز دارند و گویند که در امراض پلک سر نگون داشتن کحل استعمال نمایند

کمنه پلک

و آن آنست که چون آدمی از خواب بیدار شود پلک گران شود و چنان پندارد که در چشم او ریگ و خاک افتاده است و اکثر صاحبان این مرض را یابس که کهنول را
و در خریف و بلاد یابسه عارض میگردد و سببش احتباس بخارات غلیظه است در پلک و طبقات چشم در حالت خواب و تحلیل آن از حرکت بیداری
علاج حسب مزاج مریض بفصد و مسهل تنقیه بدن از مواد بغرغره نمایند یا حب صبر بخورانند و بعده بهر تنقیه اجفان لطیفات مسعات چون ذرور اصفر
و شیاف احمر لین و شیاف سنبل پس ذرور صفر کبیر و شیاف احمر حاد و دینج و کحل باسلیقون عزیزی بتدریج در چشم کشند و بقول انطاکی قطور روغن بادام

مادهٔ آن تنگ بران باشد و پارچه بسرکه ترکرده نهند و روز دوم اگر از مده در امن باشد بادویه ملزقه که در آن حضض و شیاف مامیثا و زعفران باشد معالجه نمایند و یا بعد تکمید و تکار فی و ریح صبر با دبر قاده بر بندند و صبح باز نمایند اگر ورم نموده باشد بران مرهم گذارند و بر حوالی آن حضض و مامیثا طلا کنند و اگر ورم حار بهم رسانند شیاف مامیثا و صندل و فوفل با کشنیز تازه طلا نمایند

برده

و آن دانهٔ صلب مستدیر ست که اکثر در باطن جفن اعلی و گاهی بر ظاهر آن حادث گردد و سبب آن رطوبت بلغمی غلیظ است که بحرارت تحجر یابد و رنگ آن مائل بسفیدی شبیه بدانه تگرگ در شکل و صلابت باشد و مادهٔ آن از کیفیت حریفه لذاعه خالی نباشد و ازین جهت گاهی درد کنند و گاهی خارش و خارش آن مریض را خوش آید و بیشتر صاحبان مزاج رطب و پیران او در زمستان و بلدان رطبه بهم میرسد و از امراض سلیمه ست علاج اول تنقیهٔ بدن بفصد و بسهل و حب ایارج و حب صبر و قوقایا نمایند اگر بدن ممتلی باشد و ادویهٔ منضجه ملینه که در آن تحلیل باشد مانند قطورات لعاب حلبه و تخم کتان اولاً استعمال کنند بعده بدوای قوی تر از آن پردازند و بهتر نضج مانند ضماد خمیر نان گرم بکر ریحل آرند بس محلل تحلیلیه که خالی از تلیین و اندکی نضج باشد مثل اشق و قنه و راتینج و صمغ بطم و انزروت هر واحد در سرکه و روغن زیت حل کرده بر پلک ضماد نمایند و گاهی جاوشیر و موم سفید و روغن گل درین افزوده قیروطی ساخته بعمل آرند و یا چرک خانهٔ زنبور صرف بر آن بطوخ کنند و یا صمغ بطم و انزروت و روغن گل و سرکه در آن افزایند و یا موم زرد و روغن گل و علک البطم و چرک خانهٔ زنبور حل کرده و باشق محلول در سرکه آمیخته ضماد کنند و یا مرهم داخلیون گذارند و ضماد اشق یا سکبینج یا بارزد یا حلتیت بسرکه و گلاب حل کرده و موم در روغن بنفشه گداخته و طلای ایارسوس یعنی کندر و مر هر واحد یک جزو لادن ربع جزو موم نشستهٔ بورهٔ ارمنی هر واحد نیم جزو بدروی روغن سوسن یا زیت آمیخته طلا کنند و ایضاً ضماد انجیر بعسل و شراب و شهد پخته تا صمغ گردد و قنه افزوده سائیده و کذا موم گرم و کذا آرد جو بشراب عسل سرشته و کذا مر و ضرب و کذا صمغ عربی بآب حل کرده و کذا اسیغه سائله و کذا زعفران بعسل سرشته و کذا اقلیمیا و کذا اسفیذاج رقی بآب عنب الثعلب و کذا بورق سه جزو میعه سائله پنج جزو آمیخته و کذا اسیغه سائله و اشق و کذا ضماد علک البطم با سرکه و روغن زیت و کذا کتف ضماد انجیر پخته یا خاریدن به برگ انجیر و بعد از ان اکتحال بذرور اصفر صغیر و شیاف احمر لین بعده ذرور اصفر کبیر و شیاف احمر حاد نافع ست و اگر بدوا تحلیل نشود بعد فصد و تنقیه در عرض پلک را شگافند و مادهٔ آن بیرون آرند و بعد شگافتن یک ساعت بگذارند تا خون از ان بر آید پس بهراند مال ذرور اصفر بران پاشند و اگر شیاف زیاده بود بسوزن دو ذرور رندگور بپاشند و تعلیم طریق دیگر علاج برده آنست که لزوم پرهیز و تعاهد استفراغ اگر قوت احتمال کند واجب شمارند و چیزی که اشک آورد دیار مصل کنند در چشم اکتحال نمایند بلکه آنچه منضج و مرقق ماده باشد بعمل آرند مثل این قطور حشیشه بیج کوفته ده دانه جو قشر کوفته یک درم بهدانهٔ شیرین کوفته ده دانه انزروت سفید و صمغ عربی شیر خر دو دانگ جمله را در شیشه کرده بران شیر یا ویسپر انداخته بر آتش غال برفق بپزند تا که پخته گردد و در قوام حریره آید و بردارند هر گاه نیم گرم بماند در یک وزن سه یا چهار بار در چشم بچکانند که این صلابت برده را تحلیل میکند و اگر تحلیل آن مشکل گردد و بستانند قدری حلبه و اندکی گندم کوفته خوب بپزند بعده خطمی سفید کوفته قدری داخل کرده و روغن بنفشه و روغن خیری اندکی چکانیده و قدری سفیدهٔ بیضهٔ مرغ آمیخته با هم بیامیزند که مثل مرهم گردد و بعده بر پلک بالا ضماد نمایند و بحسب برهند که لزوم این ضماد نضج برده می نماید و اگر صلابت زیاده گردد برده را باهن بردارند و قطع کنند و بادویه مجففه معالجه نمایند و هر گاه برده منفجر و متقرح شود علاج او الزام قطور و تضمید جفن دائماً به بزر قطونا بآب عنب الثعلب مفرد و با سفیده بیضه کنند که مادهٔ برده را استفراغ کند و هر گاه در برده مده باقی نماند و قرحه حاصل شود و شیاف ابار و شیاف ابیض و شیاف کندر اکتحال نمایند و این شیاف نیز در قروح و جراحات اجفان چشم تاثیر نیکو دارد بگیرند کندر سرخ راتینج دم الاخوین انزروت سفید اسرب شسته صمغ عربی بمساوی بسایند و بدان مر یک جزو زعفران ربع جزو ریوند چینی نصف جزو اقاقیا گلنار هر واحد ثلث جزو بار یک سائیده آمیزند و بشیر خر و سفیدی بیضه رقیق سرشته شیاف کوچک سازند و اگر از ان قرص سازند جائز ست

شعیره

و آن ورمی ست صلب طولانی بشکل دانهٔ جو که بر کنار پلک یا در باطن آن حادث گردد و مادهٔ او قریب بمادهٔ برده است لیکن رطوبت آن کمتر و اقرب بسوداویت بود و ازین جهت سیلان نمی یابد و هر گاه با آن حمرت و حرارت باشد استحاله بسوداویت می نماید و نزد بعضی مادهٔ آن اکثر دموی بود و گاهی مائل بسوداویت و بقول بعضی مادهٔ او فضلهٔ غلیظ محترقه و سوداویه است و بیشتر امزجهٔ یابسه کهول او در فصل خریف و بلاد یابسه بهم میرسد و آن مرضی ست سلیم و قسمی از شعیره است که آنرا عروس گویند و آن بثره شبیه بشعیره می باشد لیکن سرخ رنگ و نرم بود بخلاف شعیره که صلب و قدر و رنگ آن به رنگ پلک باشد و این نوع بعد شب خواری طعام و افراط در اکل ظاهر میگردد

وبگر سنگی زمانی طویل و تکمید بآب گرم زائل میشود و ماده این بیشتر خون خالص باشد و محتمل که بثره که در هندی آنرا گهانجنی وگوہجنی و گہیری گویند از همین قبیل باشد علاج اگر ضرورت باشد فصد قیفال و تنقیه بدن و دماغ بمطبوخ فواکه مع افتیمون و هلیله هندی و ایارج و حب قوقایا و حب افتیمون آمیخته نمایند و غرغره بحسب مزاج و وقت بکار برند و تقلیل غذا و ترک طعام شب و منع از اشیای مبخره و اطعمه غلیظه کنند و بر بخار آب گرم و بر آبیکه دران ادویه محلله جوشانیده باشند انکباب سازند و اکثر حمام روند و آب گرم نطول نمایند و در ابتدا ابهل و حضض یا بیشا و گل ارمنی بآب کاسنی طلا کنند و یا جدوار ترکی و خطائی بآب عنب الثعلب تازه یا آب کشنیز سبز طلا سازند و یا خستهٔ خرما بروغن گل سرشته ضماد کنند و در وزاول سوت کبیر و هلیله سیاه بآب گوکنار طلا کردن و کذا موم گرم کرده نهادن یا کشمش شق کرده نیم گرم گذاشتن یا خرمهرهٔ کلان در آب سوده طلا کردن یا ریوند چینی یک باشه سیر افگنده مگس چهار سرخ خستهٔ خرما یک عدد در آب سائیده طلا کردن و بعد از ظهور نضج زنگار کهنه و دیوار خام با یک زعفران در آب سائیده ضماد نمودن و اگر سر منتفخ مطلوب باشد قرنفل زرد چوب بآب سائیده و یا حلتیت بسرکه حل کرده نیم گرم طلا ساختن و بخانه زنبور طلا کردن برای گهانجنی سود مند و با تحلیل شعیره بعد از ابتدا موم گرم میل فرو برده بر شعیره بمالند و یا اشق و سکبینج در سرکه و روغن گل ضماد کنند و یا مرهم داخلیون با مغز نان در آب تر کرده یا بعسل سرشته ضماد نمایند و یا میعه بر آن مکرر بمالند و یا آرد جو بموزه یا جربی گداخته آمیخته ضماد کنند و قیروطی که در بردهٔ گذشت بسفیداب شناسند و ضماد بشک سه و سمار و یا صمغ عربی بسرکه و یا بورق نیم درم میعه دو درم و نیم آمیخته و یا انجیر بشیر اشتبیلی پخته تا مهرا شود سائیده میعه افزوده و یا آرد جو عوض انجیر با تو پخته و یا اشق و میعه بسرکه حل کرده و یا مر و زعفران در گلاب حل کرده و یا مقل ازرق بآب دهن صائم و یا انزروت و زعفران بگلاب حل نموده و یا قنطوریون دقیق بآب سوده و یا آرد گندم بآب و عسل پخته و قدری اضافه کرده نیز نافع شعیره است و اگر از قلقند و نوشادر و صمغ عربی مساوی اشیاف ساخته اول شعیره را بمیل خاریده ضماد نمایند نیز مفید بود و طلای سکبینج در آب یا سرکه حل کرده و کما دبه بیه گداخته یا آرد جو و قدری پنیر گرم کرده یا نان گرم مکرر تبدیل یکی بعد دیگری و گندم خائیده و مانند خائیده بستن و تکمید بزیت در بابی که دران مگس انداخته در آفتاب گذاشته باشند تا آنکه متغیر و گداخته گردد و مالیدن مگس که سراو دور نموده باشند و نیز مالیدن خون کبوتر و یا خون ورشان یعنی کبوتر صحرائی و خون شقنین و کذا ضماد لقنه یک جزو که دران بحوه ربع جزو یا سدس جزو داخل کرده باشند بآب یا سرکه سرشته و طلای اریباسوس که در بردهٔ گذشت و مرهم داخلیون بهر واحد نافع ست و همچنین طلا موم سرخ و روغن گداخته و مگس سر بریده و سائیده آمیخته بعد شستن بآب بسیار گرم و تکمید بدان یا ضماد موم بزاج سرشته و یا انجیر پخته یا صبر بگلاب حل کرده یا نان محلول بسرکه و یا انجیر خشک و قدری شراب پخته هم سود مند ست و کذا فاریدن پلک بشیاف احمر حاد و خضر و سفید و جالینوس گوید که اگر شیر انجیر بعسل بجوشانند و نان بسیده و قدری قند آمیخته ضماد کنند شعیره را تحلیل کند و اگر در جفن و چشم و سر گرمی باشد بعد از فصد و اسهال تنقیه بدن و دماغ بشیاف مامیثا و گلاب و گل ارمنی و آب کاسنی طلا سازند و یا بمامیثا و مرصاف و حضض بآب کاسنی و آب کشنیز تازه اکتحال نمایند و ایضا بدان طلا کنند و بآبیکه در آن جو مقشر پخته باشند تکمید نمایند و اغتسال جفن بدان کنند و بعد زوال شعیره بهر عدم قبول مواد دیگر تقویت باو مرمه و سائر مقویات چشم و مشهد آن اکتحال سازند و اگر شعیره تحلیل نشود و نشگافند یا بمقراض قطع کنند و یک ساعت بگذارند که خون ازان برآید پس فرورم مغز بر آن باشند و تبرید حوالی جراحت و اصلاح مزاج و تعدیل طبیعت بسکنجبین یا بمار الفواکه یا بمار القرع و جلاب نمایند و گاهی بعد از قطع شعیره شحم انار کوبیده بسرکه و روغن گل آمیخته بر چشم میگذارند و بدقاق کندر و مرصاف و گلنار و حضض و دم الاخوین و سرمه اقلیمیای فضه و سفیداب قلعی مساوی باریک سوده بحریر بیخته اکتحال میکنند که بمان و نه لحم میگرداند و اگر در چشم الم پیدا شود علاج رمد نمایند و تعدیل مزاج بدن کنند خصوصا که آن الم بسبب بط و قطع بهم رسیده باشد و اگر از دستکاری ورم مانع باشد استعمال تبرید و تقطیع و تلطیف غذا نمایند مثل مزورات و شوربای چوزهٔ مرغ و چون مزاج باعتدال آید قیصوم سوخته یا قشیشای سوخته کنند و زنجبیل مساوی نیم سائیده بحریر بیخته یا بسحق نموده اکتحال نمایند یا بر جفان ضماد کنند و همچنین گوید که شعیره اگر از اثر قرصه باشد نه با دویه صلاح یابد و نه با آهن و اگر لحم زائد بود با دویه حاده بشند نگار و کبریت از اشیاء آن علاج کنند

توثه اجفان

و آن گوشت زائد نرم ست که بیشتر در باطن جفن اسفل و گاهی در جفن اعلی و گاهی بندرت بالای جفن از خارج حادث میگردد و در شکل شبیه بتوت باشد و با خارش چشم و لذع بود و مادهٔ آن خون فاسد محترق ست و بساست که خون ازان ترشح نماید و گاهی نه و رنگ آن نیز برنگ توت باشد سرخ یا سیاه یا سبز بحسب اختلاف مادهٔ آن از دم صرف یا مختلط با سودا و یا صفرا و سودا و این نیز مثل شعیره بیشتر بصاحبان مزاج یابس کهول و در خریف و بلدان یابسه می باشد و آن مرضی سلیم ست علاج فصد قیفال

پس عرق جبهه و ارسال علق و حجامت پس سر و ساقین نمایند و مسهل سودا و حب افتیمون دهند و اسهال لقرص بنفشه و طبیخ هلیله و غاریقون و حب صبر نیز مفید گفته اند

و از اغذیه مبخره و حاره اجتناب کنند و بسفوف کشنیز منع بخار نمایند پس بشکر طبرزد و یا بتوتیا یا آهن بخار نمایند و در صحو و شیاف احمر بران گذارند و اگر بالکل زائل

نشود بشیافات اکاله و ادویه حاده مثل شیاف خضرور و شنائی دلک نمایند و یا زنگار و شب یمانی و اشخار و نوشادر بر قبایای توشگ گذارند و هنگام استعمال

دوای حاد چشم را بخمیر بسر بپا بندند تا سیاه و منفسخ شدن توثه دوای حاد بعمل آرند و بعد دو ساعت از استعمال دوای حاد دو ادور کرده چشم را به شیر بشویند و بعد

زوال آن به ذرورات و شیافات منبت لحم که در قروح جفن می آیند استعمال نمایند و بالجمله علاج آن علاج جرب قوی است علاج آن بآهن بسرعت سهل است از استعمال ادویه حاده پس اگر

زوال آن مشکل گردد و منقاش گرفته از مقراض قطع نمایند و در روز دوم مرهم زنگار باشند و بعد از آن شیاف احمر و سلیقون بکار برند و توثه که بالای جفن باشد مرهم زنگار

استعمال نمایند و اولی حک آن بجدید است که با استعمال دو از ائل گردد و باید که استعمال آن نمایند چه اگر از آن بقیه ماند باز عود نماید و بعد از قطع بران آب نمک و زیره خائیده بچکانند و

بزرد و بیضه و مرهم و روغن گل و مرهم ضماد کنند و ... و ... گوشت نمایند و اگر استعمال ... بعد از قطع ... مذکوره استعمال کنند ...

ثآلیل جفن

و آن اجسام مستدیر صلب است که در بیخ پلک و سائر بدن پیدا میشود و سببش ماده غلیظ سودای بلغمی است گاهی سودای ... از ... ثآلیل ...

و یا سودای است پس اگر ثآلیل سفیدی بود بلغمی است و اگر مائل بسیاهی باشد سودا و ثآلیل لحمی بر آمده ... را قرنی گویند و غلیظ بیخ نرم را مسماری نامند و باشد که

ثآلیل بزرگ در جفن حادث گردد و مزاج آنرا فاسد گرداند و غذا را که بران وارد گردد بالطبیعت خود مستحیل سازد و بدان سبب ثآلیل بسیار بهم رسد و چون آن ثآلیل

بدوا یا قطع زائل گردد باقی ثآلیل نیز بر طرف شود علاج تنقیه بدن و دماغ از خلط غالب و اصلاح غذا نمایند و در دی زیت انفوت هر روز تکرار بمالند و صاحب ... گوید

کمالیدن کبریت ... چند مرتبه مجرب است و شونیز و نمک سوده با سرکه سرشته یا کبریت با حرمل بمالند و مداومت تدهین بروغن بنفشه نافع است و کذا

شوئیدن جفن بطبیخ گندم و ضماد بسرکه با شاخهای غرقد و بالجمله هر دوائیکه در آن تلخی و قبض باشد نافع بود و طلای بوره و زرنیخ و قلیه و خاکستر بلوط و نمک هر واحد جزو

و اشق نیم جزو کوفته بیخته با سرشته قوی ترین ادویه است و اگر زائل نشود ثآلیل را بموچینه گرفته بکشند تا بیخ آن ظاهر گردد پس بآله آنرا قطع نمایند و بگذارند تا ساعتی خون

از آن برآید پس توتیا و دم الاخوین بران بپاشند و یا پنبه آلوده بروغن گاو آلوده گذارند تا باز عود نکند و اگر قرحه گردد بعلاجات قروح علاج کنند ✣

سلعه جفن

و آن ورمی است از جنس غدد که در پلک و غیر آن حادث گردد و بران غشای مثل خریطه جدا از جلد و لحم می باشد و با آن وجعی نمی باشد و ثآلیل بعضی سلعه و سبیله

بلغمی است که از اخلاط محصور در غشیه حادث میگردد و آن چهار نوع است لحمی از جوهر شبیه بلحم و شهدی شبیه بعسل و شحمی یعنی حشوان شبیه بشحم و عصیدیه و سبب آن

مواد غلیظ بلغمیه است اگر بسیار غلیظ بود شهدیه بهم رسد و اگر از آن غلیظ تر باشد شحمیه و اگر در کمال غلظت و سودا و یت بود لحمیه و فرق در سلعه

و خراجات دیگر آنست که در خراجات وجع می باشد و حرکت نمی کنند زیر جلد بخلاف سلعه و چون دست بر سلعه گذارند چیزی شبیه باد محسوس گردد که

از زیر دست خارج شود و چون دست بردارند باز عود نماید و انصباب آن لیلی باشد شهدیه بود و اگر بیخ آن وسیع تر از سر آن باشد و نرم تر از شحم بود عصیدیه باشد

و چون بیخ آن کوچکتر از سر آن محسوس گردد شحمی باشد و اگر شبیه بلمس لحم باشد لحمی بود و سلعه در جفن بیشتر بصاحبان مزاج بارد و پیران و در زمستان ... بهم رسد و آن مرض

غیر مخوف است علاج تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون مقوی و تبرید و ایارج نمایند و بعد از آن استعمال ضمادات نمایند ... کرده پس سر و اخلیون ...

از اغذیه مولد بلغم و سودا کنند و اگر تحلیل نشود نشتر زنند و اخراج خون نمایند پس بر آن ادویه اکاله نهند و الا بشکافند و بیخ غشای او بر آورند و بعد از آن ... شکافتن

و اگر بقیه از آن بماند روغن گاو یا دوای حاد نهند که بپوسیده گردد و تمام خارج شود و گویند که در شهدیه کماد بپاره تر کرده آب گرم و ضماد و بهیزه ... گرده و گذا

ادویه اکاله بجهت شکافتن جلد بعمل آرند و در پلک ... و اگر سلعه در داخل پلک باشد شیاف احمر لین آنرا نافع است و باقی علاج ...

قروح و تاکل جفن و انتثار آن

حکة الاجفان و ماق

و آن خارش ست که در باطن پلک و بیشتر در ماق اعظم و قریب بدان و گاهی در ماق اصغر و گاهی در تمام پلک بهم میرسد و با سرخی جفن و سیلان اشک شور باشد و با آن خشونت اندک نیز باشد و بثور متقرح و منشق نشود بخلاف جرب و سببش رطوبت مالح بورقی است خواه از اخلاط حار باشد خواه از غیر حار و بقول جالینوس از آفتاب و غبار نیز حادث شود مع فساد اغذیه و خوردن توابل و ملوحات و کوامخ و بقول حاره و مانند آن علاج آنچه در حکة العین گذشت بکار برند مثلاً کاسنی تازه یا تخم آن کوفته بروغن گل بر پلک ضماد کنند و تضمید بشحم انار ترش نیز مفید است تمام و هلیله سیاه ضماد کردن نیز مفید و تمریخ بادهان مرطبه کنند و اگر کفایت نکند عدس مقشر گل سرخ سماق شحم انار بیخته سرشته ضماد نمایند و شیاف سماق یا برود حصرم یا توتیای مربی با آب حصرم و آب سماق اکتحال سازند و چشم را به آبیکه دران گل سرخ و عدس جوشانیده باشند بشویند و شستن و تکمید بآب گرم نیز نافع است اگر فائده نشود فصد سر رو کنند و بعد از آن فصد رگ پیشانی کشایند و مسهل و حب ایارج و قوقایا و ایارج مقوی یا مطبوخ هلیله و شاهتره و با ماء الجبن بحسب خلط غالب با ادویه لائق آن مکرر دهند بعده اکتحال بسعد مثل باسلیقون و کحل عزیزی و روشنائی اکتحال سازند و زنگار مخلوط با کحل و فلفل و قلقطار و زنجبیل و سنبل هندی و سرکه مخلوط با آب بهر واحد جالب دمعه و نافع حکه جفن است و اصلاح اغذیه نمایند گوشت بزغاله و حملان و نان گندم صاف و نقل بانجیر و مویز و مانند آن و تطلیه مزاج مداوم حمام بآب نیمگرم و مروخات بادهان شیرین مثل روغن گل و بنفشه و تطولات بر سر و اشربه مرطبه مسکن لذع و حدت ماده درین باب سود مند است و اگر با حکه رطوبت باشد دوای ارسطراطیس یا ارسطوطلین نافع بود و بقول وفس قطور سرکه ممزوج با آب مزیل حکه است و اکتحال آسفیوس محرق مغسول و کذا انزروت و کذا کندر و کذا انسیر و کذا آب پیاز مثل او توتیای کرمانی و کذا دخان بطم یا مر یا سیعه یا قطران یا زفت یا کندر یا قطن هر واحد سفید و کذا تکمید بخرقه که در آب یک رطل سماق یک اوقیه جوشانیده باشند تر کرده و کذا توتیای کرمانی دو درم هلیله زرد صبر سقوطری فلفل دار فلفل ماميران زرد چوبه هر واحد یکدرم مثل غبار سائیده از پارچه گذرانیده با آب حصرم هفت روز در آفتاب داشته بعده اکتحال نمودن نافع حکه ماقین است و جالینوس گوید که هر گاه ادویه موضعیه قبل فصد و تنقیه بمسهل استعمال نمایند در چشم وجع و ضربان و باعث آن انصباب مواد بسوی چشم حادث کنند و ترک نمک و ترشی و ادویه و اغذیه حریفه نمایند و بالجمله علاج آن مانند علاج خشونت و جرب خفیف است

جرب الاجفان

و آن خشونتی ست که در باطن پلک بالا با خارش و بثور بهم رسد سببش رطوبت ردیه مالحه بورقیه است حاصل از خون حاد یا خلط حاد دیگر که اولاً با حداث خارش اندک ابتدا کند پس خشونت مع وجع و ثقل پلک بهم رسد و پلک سرخ گردد و پس این اعراض زیادتی پذیرند و متقرح شود و بعد از آن بثور صغار صلب پیدا شود عند اشتداد و انشقاق و حکه و تورم و بعد تنقیه و کثرت امتلاء و سوء مزاج دماغ از اسباب اوست و اکثر حدوث آن بعد از قروح عین و رمد بود و آن چهار نوع است اول را اسفیسطیا نامند و این خشونت خفیف با سرخی باطن پلک و دمعه میباشد و از مبدا اوست غبار و دخان و حر شمس و بعد از رمد ظاهر میگردد از اهمال مریض در پرهیز و سوء تدبیر معالج به تنقیه اخلاط دیگر غیر از خلط واجب الاستفراغ و دادن دوای خلاف مستوجب تو نین مثلا استعمال مبردات کثیر که بدان سبب اقدار از فضول غلیظه کثیفه با کیفیت حریفه لذاعه زیر غشای پلک محتبس باقی ماند و دران حرقت و لذع بهم رسد و باعث خارش اندک و بثور و دمعه گردد و این را بیونانی اسطرطس نامند یعنی خشونت و دوم را حصفی گویند و این نوع اقوی از اول است گاه عقب رمد پیدا شود و گاه بدون آن مثل بخارات حاده حادث از اخلاط حریفه عفنه حاره که زیر غشای داخل جفن محتقن گردد حادث شود و صورت آن شبیه بحصف صغیر دانه بود که سر آن سفید باشد و از ان قشور خفیف رقیق جدا شود و چون در علاج آن اهمال نمایند و یا حک کنند آنرا دمعه و سبل و بیاض عین بهم رسد و این را بیونانی طراخوطس نامند یعنی حدت و سوم را تینی خوانند و این اقوی از دوم است و گویند که شریرترین انواع جرب است و سببش فساد خون و حدت و احتراق آن است بحدیکه در گوشت پلک سرایت کند و آنرا فاسد سازد و صورت این نوع بشکل دانهای انجیر است اسفل آن پست تر و سر آن تیز که یکی با دیگری ملتصق باشد و متقرح شود و باعث هیجان ورد گردد و این را بیونانی سوقوسیس نامند یعنی تینی و سوقی بلغت ایشان یعنی انجیر است و نزد ابن سرافیون آنرا تینی ازین جهت نامند که در جفن شقاقی پیدا می شود مانند شقاقی که در جوف انجیر بهم میرسد و بعضی در وجه تسمیه آن گفته اند که دران شقاق پیدا باشد مانند شقاقیکه در پوست انجیر بهم میرسد و در نوع چهارم جرب اختلاف است بعضی گویند که چهارم را بردی نامند

و آن شبیه بهبره بود و این نوع بارد و یابس است که بی ریم حادث گردد و صورتش آنست که دانه سفید زیر پلک بالا ظاهر گردد و وقتی با الم و گاهی با خارش که علیل بخارش آن لذت یابد و بعد از آن الم زیاده گردد و باشد که باوی شعر زائد پیدا شود و سبب آن ماده مرکب از کیفیت فاسده همریه لذاعه و رطوبت غلیظه است و بعضی گفته اند که چهارم را صدفی گویند و آن شبیه بعدس سیاه است که قرحه گردد و بالای آن خشک ریشه پدید آید و این قوی ترین انواع جرب است و مرضی مزمن طویل و سبب آن فساد خون و حدت آنست و بقولی ماده سوداویه متعفنه است و این ابونانی طرخسیس یعنی صعب نامند و کمتر است که این مرض زود منقلع گردد بسبب غلظت و کثرت ماده خصوصاً چون کهنه گردد و بعضی گویند که نوع چهارم جرب انشونت و صلابت زیاده و طویل المدت است و لهذا اصعب ترین انواع است خصوصاً که بطول انجامد و علیل بیداری کشد بالجمله طریق تشخیص اقسام مذکوره آنست که پلک مریض برگردانیده در باطن آن نظر کنند اگر در آن سرخی بسیار و خشونت اندک و شور و خارش منبسط با وجع و دمعه باشد قسم اول بود و اگر در آن دانهای خرد سفید بسر شبیه بحصف در رگ گردد و با وجع شدید و ثقل پلک و خشونت و دمعه زیاده از اول بود قسم دوم باشد و اگر در آن غلظ و خشونت شدید بحدیکه در باطن پلک شقاق مانند شقاق تینکه در انجیر باشد یا تقبها معلوم شود و سرخی و وجع و حکه و ثقل اجفان شدید تر بود قسم سوم باشد و اگر میل داشته بسیاهی یا کمودت و خشکریشه دریافت گردد و خشونت و صلابت در آن زیاده از انواع دیگر و طویل المدة بود و یا شعر زائد تابع او باشد قسم چهارم بود و گویند که ردی ترین انواع جرب آنست که بعد رمد بهم رسد و سالمترین جرب آنست که بران حکه تنها مقدم باشد و از جرب بعضی رقیق و در ابتدا پیدا شده باوی در باطن پلک خشونت و سرخی اندک باشد و عقب که بهم رسد و بعضی از ان بمرض غلیظ بود و در ان شبیه بانشقاق محسوس گردد و بعضی غلیظ باشد و عقب رمد و قروح بهم رسد اکنون بدانند که چون بسبب مغایرت اسباب در اقسام جرب مداوای جمیع اقسام بیک تدبیر نیست بلکه در بعض تدابیر شامل است و در بعضی از ان مغائر یکدیگر لهذا اولاً علاج کلی اقسام جرب بقلم می آید و بعد از ان علاج مخصوص هر قسم آن مسطور گردد

علاج کلی اقسام جرب

هرگاه رمد یا قرحه مقارن جرب باشد باید که اولاً بمعالجه رمد و قروح متوجه شوند و بعد از ان متوجه علاج جرب گردند و ایضاً اگر با وی مرضی دیگر باشد اولاً اهتمام شدید تر از ان هر دو نمایند و چون با جرب ورم و قروح جمع شود دوای حاده و قویه استعمال نکنند و اول علاج اقسام آن در صورت غلبه خون فصد قیفال است و مداومت استفراغ بفصد هر چند در ماهی دو مرتبه باشد اگر خون بسیار غالب و فساد آن ظاهر باشد و فصد ماقین و جبهه و حجامت بعد فصد کلی یعنی قیفال و اکحل و حبل الذراع و در اغلب احوال تنقیه بدن بدوای مسهل مثل مطبوخ فواکه یا خیارشنبر یا نقوعات یا شربت ورد و بنفشه یا طبیخ هلیله یا قرص بنفشه یا هلیله زرد و شکر یا مطبوخ مقوی اثر بد و غاریقون و ایارج فیقرا یا مطبوخ افتیمون و یا بحب صبر و حب قوقایا و حب افتیمون بحسب حاجت نمایند و ایضاً بعد تنقیه سر و چشم غرغره بمثل سکنجبین و ایارج فیقرا کنند و سعوطات منقی استعمال نمایند و اگر صبر چند بیدستر حاوشیر هر واحد نیم درم صعتر فارسی حضض هندی زعفران شکر طبرزد عدس مقشر انزروت هر کدام یک درم کندش پنج درم باریک سائیده در آب مرزنجوش بقدر دو قطره سعوط کنند و بعد تنقیه تام بران مواظبت نمایند در جمیع انواع جرب مجرب است و قبل از تنقیه استعمال آن مضر و بعد از تنقیه مداومت استحمام بآب شیرین نیمگرم سازند و از انچه موجب امتلاء راس و عینین و وجع از کیموسات و فضول و ابخره ردیه گردد اجتناب نمایند بعدی که از آواز شدید و حرکات عنیفه متعبه جماع و غضب و کثرت کلام و پیست نمودن بالین و طلوع آفتاب و از غبار و دخان و بوئیدن روائح منتنه احتراز نمایند و روغن بر سر استعمال نکنند و بالجمله از هر چه باعث صعود بخار و سواد بسوی فوق چشم گردد منع نمایند و تخفیف غذا و تلطیف او و ترک عشا کنند و با وجود این تدابیر لابد است استعمال اغذیه مرطبه برای تعدیل مزاج مثل آش اسپاناخ آش جو با شکر و نقوعات از عناب و آلو و زرد آلو و مانند آن و خصوصاً مطبوخ برگ حنا و شاهتره و عناب بهتر که اگر قبل از فصد هفت روز بدهند و بعد فصد و تنقیه نمایند برای استفراغ ماده و تسکین آن مجرب است و استعمال بقول سرده مرطبه مانند خیار و خیارزه و کدو و خرفه و مزورات لطیفه نافع و ترک شیرینیها و چیزهای شور و مجففات و ترک لحوم حتی المقدور مناسب و اگر گوشت استعمال نمایند گوشت بزغاله و حلان و جوجه مرغ فربه دهند و نان آرد گندم پاکیزه حبید الطبخ و زرده بیضه مرغ نیمبرشت خورانند و از فواکه انجیر و انگور و سوزه و مانند آن مناسب و غذا بقدر معتدل دهند و آزادویه موضعیه بروی سر مثل غبار سائیده پلک منقلب ساخته بران بپاشند و سه ساعت بگذارند که معمول است و کافور در آب حل کرده نیز نافع بود و بعد تنقیه استعمال جالیات مثل گلاب با نمک و یا سرکه یا شکر نیز مفید است الا در جرب که از ان قشور مثل سبوس جدا گردد و خاکستر موی انسان و حضض و صبر هر واحد تنها سوده و مسند بود و قطوره و آب انار ترش در مس ... و خشک کنند بعد از ان که کحالین از علاجش درمانده باشند و چکانیدن گلاب که در ان آبله تر کرده باشند نیز مفید و اکتحال سرمه معه حضض و سماق

جرب نوشته اند و گاه با یک جزو قشور نحاس و جزو سوده بعسل سرشته و یا صبر سوخته یک جزو نوشادر نیم جزو کوفته بیخته بلیشه آمیخته استعمال نمایند و یا صمغ سوخته نوشادر هر کدام
چهار درم صمغ عربی دو درم کوفته بیخته با سرکه بسایند و در سایه خشک کرده سرمه سا نموده اکتحال فرمایند و بعد فصد دست و مسهل شیافات لینه و مرارات و دنیج
و امثال آن ادویه ناجیه است و نسخهای مرکبات مذکوره در فصول سابقه مسطور شد بعد اعاده فصد جبهه و رگ ماق کنند و تلطیف غذا بغایت و استحمام حتی الامکان
این قدر و تکبیس نمایند از مجربات ناجیه صحیحه است خاکستر موی انسان صبر زرد و مرداسنگ یک جزو شنگرف زاج سوخته هر کدام نیم جزو قرنفل زاج سرخ هر کدام ربع جزو
سائیده مکرر تکبیس کنند و گاهی بصبر تنها و کذا از و عصاره قنطوریون صحت یابد و یا شیاف علائی و شیاف غبره و شیاف روشنائی و شیاف سماق استعمال آرند و محک جفن
بشیاف احمر و غیره صفر و یا بباسلیقون و بعد از آن با عنبر بیضه گفته اند و ایضاً اکتحال اقلیمیای فضی و توتیای کرمانی و شکر و یا اقلیمیای ذهبی یا سرطان بحری
محرق مغسول و یا بعد ضرب با زبل حردون و یا آبنوس سوخته شسته و یا فوفل یا عصاره پوست ترنج و یا پوست بیضه مکلس و یا بول صبیان سحق نموده در ظرف مس
مسحوق و یا خون حجل خشک کرده سائیده و یا زهره کلنگ یا کبش یا دب یا خروس یا رخمه یا عقاب یا نسر خشک کرده سوده و یا توتیا و آب پیاز مساوی و یا زبد البحر
و یا قشار کندر بریان سوده و یا تخم قطونا و شکر مساوی سوده و یا اثمد بجای شکر نموده و یا قلقطار محرق و یا قلقدیس محرق و یا اثمد در آب حل کرده و یا شادنج مخلوط بعسل و یا زعفران
و یا پیه سیاوشان و یا زجاج محرق و یا شنگرف و یا خفنسا بنصفین قطع کرده میل در ان تر نموده و یا عصاره فراسیون هر واحد نافع جرب است و کذا اضماد موی
انسان سوخته و مرداسنگ اضافه نموده و یا زوفای رطب مخلوط بشحم اوز و یا آب غوره جوشانیده تا زیاده از نصف فانی گردد و در آفتاب گذاشته تا قرص شود
و یا عصاره قنطوریون دقیق در آب حل کرده بعد حک جرب با آب انار ترش و بعده قلب جفن تا دو ساعت و یا زنگار و بعده مقلوب داشتن پلک تا دو ساعت و یا
حجر اسیوس و یا زرنیخ و یا زفت بر پارچه مالیده و کذا اکماد چشم بسماق یک نیم اوقیه در یک رطل آب جوشانیده و در ان پارچه تر کرده و قدر و کباش قرنفل باریک سائیده
بعد قلب جفن الم شدید می آرد و تا دو ساعت بران صبر نمایند که بعد از آن نفع عجیب بخشد و حک جرب از اقاقیا و صمغ بصورت میل ساخته و کذا از زنگار نیز و سفیده
و اخلاط نوشادر در ادویه جرب و کذا سحق الکحال جرب در صلابه پس دسته آن بقوی فعل آنها ست و حنین گوید که از زنگار سه درم اسفیداج دو درم و نیم سائیده
با آب شیاف ساخته در جرب جفن استعمال نمودن منفعت عجیب دارد و بقول ابن رازی شادنج و فیروزج مساوی مثل غبار سائیده در شراب ریحانی شیاف ساخته اکتحال نمایند
جرب پلک را زائل کند و بدانند که بقول رازی حدت ادویه بقدر قوت علت باید و ادویه ضعیفه استعمال نکنند مگر بعد فصد و استفراغ و نقاء بدن و لا سیما هیجان ماده
تا بر مریض آفت نیارد و اقوال اطبا بقول شیخ در ابتدای جرب شیاف احمر لین و بعد از آن شیاف اخضر لین نافع است و اگر قوی تر از ان خواهند احمر حاد و اخضر حاد
و طرحاطیقون و کحل ارسطراطس و شیاف زعفران اکتحال نمایند و گاه معالجه می نمایند به مرده زهره خنزیر و نوشادر و مس سوخته و قلقدیس مجموع یا هر واحد تنها
و باسلیقون و شیاف ریادی جید است و دوای ارسطراطس سخت سود مند است و یا بگیرند مس سوخته شانزده جزو و فلفل هشت جزو و اقلیمیا چهار جزو و مر دو جزو
و زعفران دو جزو و زنگار پنج جزو و صمغ بست جزو کوفته بیخته در آب باران سرشته بکار برند و یا فلفل دار فلفل نوشادر هر کدام یک درم زعفران عفص هر کدام شش درم
سنبل الطیب چهار درم کافور یک دانگ باریک سائیده وقت حاجت اکتحال نمایند و بالجمله با کحال حاده جالب دموع و منقی رطوبت اکتحال کنند بعده تکمید چشم
ببابونه و اکلیل الملک و اندکی نمک و تعاهد حمام و از اکحال موافقه برای جرب برود حصرم و اقوی از ان روشنائی و شیاف سنبل است و چون در جرب حرارت پیدا گردد
بشادنج اکتحال نمایند و از ادویه که باعث الم شدید گردند اجتناب ورزند و هر گاه درین علت خارش سخت پدید آید کاسنی تازه کوفته قرص ساخته بروغن گل
مسح کرده وقت خواب بر چشم بندند و سفیدی بیضه و نشاسته در گلاب حل کرده بر چشم بندند و اگر کفایت نکند ضماد عدس و شحم رمان که در باب حکه گذشت بکار برند
و شیاف سماق در چشم کشند و اگر فائده نکند فصد و مسهل و تعدیل تدبیر نمایند و فصد رگ پیشانی نافع بود و طبری گفته که علاج جرب چکانیدن سرکه و استعمال حمام و تدهین سر
و پرهیز و تلطیف غذا و اکتحال بادویه جالب دموع است و جمیع انواع جرب که محتاج بحک باشد باید که طبیب آنرا حک ننماید مگر نزد اضطرار که از هیچ ادویه دیگر زائل نگردد و قبل از
تنقیه بدن نیز درست باشد نیز ابن سرافیون گوید که علاج دو نوع اول جرب بادویه حاده بلطافت جالیه مدمعه مانند روشنائی و شیاف احمر و شیاف اخضر نمایند
و اگر با جرب رمد بهم رسد بادویه جرب ادویه مسکن رمد مخلوط سازند و اگر با جرب قرحه در چشم بهم رسد که بسبب حدت ماده تاکل آن نماید استعمال ادویه مغریه ملطفه نمایند و اگر جرب

ودر پرہیز و تدبیر تحلیل می باید و بقول جالینوس علاج این نوع جرب که از حر شمس و غبار حادث شود غسل و تکمید بآب نیم گرم و پرہیز از ملوحت و حرافت و جمیع مهیجات

علاج جرب حدقی

بعد فصد سر رو اسهال بطبیخ هلیله یا افتیمون و مسهل و حب ایارج و ماء الجبن و آب شاهتره بحسب مزاج نمایند و بر اغذیه لطیفه حتی المقدور اقتصار کنند و بعد ماء الجبن اکتحال نمایند و اگر فائده نشود بشیاف احمر لین یا شیاف خولان ذرور صفیر و روشنا یا اکتحال کنند و یا شادنج عدسی دو درم روسختج یک نیم درم کثیرا نیم درم صمغ عربی یک درم صبغ عربی سیسه یا سیسه محرق اقلیمیای فضی اقلیمیای ذهبی هر یک به دانگ فلفل سفید نیم دانگ کوفته بیخته سحق بلیغ نموده بآب باران یا آب چوب داده صاف چوب مانند عدس سازند و هر روز یک عدد ازان بآب سائیده اکتحال میل نمایند و حک نمایند بآن دو میل پس اگر بعد اکتحال آن گرمی پیدا شود چشم را بسرد و بنفسجی خنک سازند و باز اکتحال بدان نمایند و باید که این نوع را بشکر و حدید و غیر آن حک نمایند که بسبب بودن این قسم در سطح و عدم نفوذ آن و خوف اکتحال خرق غشای صحیح و افساد جفن دارد مگر عند ضرورت شاید حک خفیف جائز داشته اند و ایضا استعمال روغنها و اکتحال با شیافهای حاده درین نوع نشاید و اگر شیاف حاد اکتحال نمایند البته بعد ازان بسرد و بنفسجی استعمال کنند بالجمله در علاج این نوع مبادرت نمایند و اهتمام بسیار کنند و این نوع با لزوم پرهیز و تنقیه بدن باد و یه موافقه سریع الزوال است و باید که این کحل العمل آرند سفید آب کف دریا نشاسته صمغ عربی مساوی گرفته شیاف ساخته وقت حاجت اکتحال نمایند و از جمیع اغذیه مولد خون بسیار پرهیز کنند و بر غذای کمتر اقتصار ورزند و این نوع اگرچه خفیف و سریع الزوال است لیکن نکایت او عند خطای علاج عظیم می باشد.

علاج جرب تینی

بعد از فصد مکرر و تنقیه بمسهل سودا و غرغره و سعوطات و استعمال حب منفشه در هر هفته دو بار اکتحال بباسلیقون و شیاف احمر حاد و شیاف اخضر نمایند و اگر تحلیل نیابد بشکر یا زبد البحر یا حدید بخارند و بران آب نیره کرمانی و نمک خائیده بچکانند و زرده بیضه مرغ و روغن گل تا دو سه روز بر چشم ضماد نمایند و در روز سوم یا چهارم و بعد ازان بشادنج مغسول با بغبر اکتحال کنند و بعد ازان اکتحال بشیاف اخضر و باسلیقون نمایند و اگر بعد معالجه بحدید گرمی در چشم بهم رسد شیاف ابیض استعمال کنند تا آنکه حرارت تسکین یابد بعده ذرور صفر صغیر و بعد ازان شیاف احمر لین و حاد و ذرور صفر کبیر پس شیاف اخضر و باسلیقون و دیگر شیافات بعمل آرند و بالجمله درین نوع اگر مانعی نباشد و قوت محتمل بود چند بار متوالی فصد قیفال گیرند و اسهال بطبوخ افتیمون بچند دفعه پی در پی نمایند و فصد رگ ماق یا عرق جبهه کنند و از جمیع اغذیه مولد خون کثیر پرهیز ورزند و بر غذای اقل والطف اقتصار ورزند و بعد ازان بشیاف احمر حاد مدام اکتحال نمایند و چون در مزاج گرمی پیدا گردد آشامیدن ماء الشعیر یا عناب لازم گیرند و هر صبح استعمال شیره بنفشه ... و غذا مزوره ماش مع اسفاناخ مفید بود و پس اگر کم نشود و صلابت بهم رسد بآله ورده حک نمایند بملایمت تا آنکه مستاصل گردد و بعد حک اکتحال بشیاف ابیض محلول بشیر خر یا شیاف ابار نموده باشند اگر ازان التیام پذیرد بهتر و الا موم صاف روغن گل بر آتش گداخته قیروطی سازند و بر آن اندکی سفید اب مغسول پاشیده مرهم بندند تا اشکل مرهم گردد و در هاون انداخته آب سرد بر آن ریزند و بمالند و همچنین باز آب بر آن ریزند و بمالند تا سفید گردد و پس قدری ازان بگیرند و بر سنگی گذارند و بر آن اندکی انزروت بشیر خر پرورده پاشیده بسایند که خوب مخلوط گردد پس بسر میل قدری ازان بگیرند و زیر پلک بگذارند و بر چشم رفاده بآب کاسنی و آب برگ عنب الثعلب تر نموده گذارند و ببندند و مریض را بر پشت بخوابانند تا آنکه دوا منحل گردد و بر نیاید پس چشم را بکشایند و از پنبه بملایمت پاک کنند و اکتحال ... نمایند و اگر در باطن جفن چیزی شبیه بنسج عنکبوت دیده شود شیر دختران در ان بدوشند که پاک میگرداند آنرا و می باید که در جمیع ایام این مداوا از مراعات مزاج علیل غافل نباشند چه باوجود تغیر مزاج بدن علاج چشم فائده نمی بخشد و اگر این قسم جرب خفیف باشد بسا است که انتفاع می یابد بحک از شکر طبرزد ...

علاج جرب بردی و غدد

در بردی تنقیه بمسهل و حب ایارج مکرر کنند و استعمال سعوطات مذکوره بالا نمایند و چیزی که باعث تدبیج گردد و مسهل رطوبات باشد اکتحال نمایند بلکه آنچه باعث نضج و ترقیق ماده گردد مثل تکمید و ضماد و غیره که در تعلیم فصل برده مسطور شد باستعمال آرند و اگر علت دشوار و صلابت آن زیاده گردد بشکر طبرزد و حک نمایند و اگر زائل نشود حک بحدید نمایند پس ادویه مجففه و شیاف اغبر و غیره تدبیر که در برده گذشت بکار برند و این جمیع تدابیر بالتزام پرهیز و تعاهد استفراغ باشد اگر قوت متحمل بود و بهتر

چشم گرم گردد باد و به مذکوره آنرا خشک نمایند و بعضی گویند که علاج آن اکتحال بباسلیقون و زعفران و قشر شهبشای محلول بآب و اندکی سرکه است و حک نمایند
باطن پلک را بشکر طبرزد و یا برگ انجیر و یا سجد بدیا اگر احتیاج بدان شود و گویند که اگر جرب غلیظ بود و در آن رطوبت ظاهر باشد تناول این حب آنرا نافع است صبر ده درم سکبینج
پنج درم مقل دو درم شربتی سه نیم درم و این کحل نافع بود در و نخ نوشادر هر یک چهار جزو صمغ عربی دو جزو همه را بسرکه کهنه سائیده خشک کرده اکتحال نمایند و کحل
نفع میکند آنرا اشادنج و مس سوخته هر یک پنج درم دار فلفل نیم درم زعفران دو درم کوفته بحریر بیخته استعمال کنند و در عدسی تنقیه بمسهل سودا و حب افتیمون نمایند
و مطبوخ افتیمون تبریدی علوی خان و مار الجبن همراه حب الاجرد و سفوف آن هنیده و سعوط مذکوره غرغره بکار برند و تلطیف تدبیر و حک به برگ انجیر یا شکر طبرزد
و یا حدید باستقصا کنند و گویند که این کمتر باد و به علاج پذیرد مگر آنکه پلک را برگردانند و حک نمایند باله آهنی که آنرا ورده نامند و استیصال آن نمایند لیس الا یاد و به
که بالا مذکور شد و تلیین طبیعت نمایند و هر صبح استحمام کنند و اکتحال تخم قطونا با غی خیلی مفید و کذا اخبث الحدید کهنه و این دوای تالیف حکیم کبیر علی خان مجرب است
پوست هلیله سوخته شیاف ماميثا صبر خسته هر سه هر یک سه ماشه در گلاب صلایه کرده بمیل بر کشند و هر چه در علاج کلی جرب نوع سوم مذکور شد بعمل آرند

سلاق

که بیونانی بیوسیا گویند و آن غلظ و سرخی و خارش کنارهای پلک است که بریختن مژگان و تقریح اشفار منجر گردد و اکثر بعد از رمد یا باعث سوء تدبیر در علاج
و کثرت استعمال مبردات حادث شود و اطفال را بسبب حرارت و رطوبت مزاج و کثرت گریه ایشان عارض گردد و صاحبان افرجه بالسیه او در سن جوانی و تابستان و بلاد جنوبی
بهم رسد و سببش ماده غلیظه ردی اکال بورقی است و آن بیشتر بلغم بورقی باشد و گاه خونی که حرارت غریبه بعض اجزای لطیفه آن تحلیل برد و بجهه سوداویت رسد و تشخیص
هر دو سبب چنان کنند که اگر سرخی زیاده باشد و ثقل کم دموی بود والا بلغمی باشد و سلاق گاه تازه خفیف مبتدی بود و گاهی کهنه مزمن ردی در تازه آن خارش ما
و اجفان خفیف بود و سرخی اندکی و در مزمن خارش و سرخی بسیار با انتفاخ و صلابت اجفان باشد و گاهی فساد چشم تابع آن گردد بجهت فرط خبث ماده و سریان تا کل آن بمقله
علاج در سلاق نو تنقیه بدوای لطیف نمایند و اگر مزاج رطب باشد استفراغ بچیزی نمایند که در آن قدری ایارج باشد و اگر مزاج گرم باشد براد و به لطیفه اقتصار کنند
و بماء الفواکه تنقیه سازند و بعد از آن گلاب که در آن سماق و پوست هلیله زرد تر کرده باشند قطور نمایند و چشم را بدان بشویند که مجرب است و گویند که این دوا سلاق را که حادث
از بوئیدن بوی بغل و مزابل و مستنقعات بسبب حدت و رداءت آنها مثل بخارات داخلی باشد نیز زائل گرداند و در شب عدس مطبوخ یا تخم انار ترش بگلاب و یا
برگ خرفه و یا کاسنی و کشنیز بروغن گل و یا مغز بادام تلخ بشیر سوده ضماد کنند و یا سفیده بیضه مرغ بروغن گل در پاره پنبه آلوده بر چشم نهند و یا عدس مقشر سماق
تخم انار گل سرخ کوفته بیخته بسفیده بیضه سرشته ضماد نمایند و صبح بحمام روند و یا انکباب نمایند بر بخار آب گرم و سعوط بروغن بادام کنند و ادمان حمام انفع علاج باشد
و بقول الطبای هند گل فتیله چراغ بر تهالی جستی نهند و اندکی روغن چراغ بران انداخته از سپاری چهالیه بسایند و سائیده آنرا در چشم کشند و یا چند لونگ کهنه
بر انگشت بسوزند که زغال شود و سائیده در پنبه پیچیده فتیله ساخته در چراغ بروغن سرشف روشن کنند و دوده آن بگیرند و در چشم کشند و بر پلک بمالند و آب
برگ دهتوره آسپرگ و بهنگره گرفته پنبه در آن تر نموده در سایه خشک کرده فتیله آن در چراغ بروغن شیرین بسوزند و دخان آن در چشم کشند و اگر جست بقدر دو دام در
ظرف آهنی بر آتش انگشت گداز نموده آب ساگ بهتوا اندک اندک بران چهانند تا خاکستر شده برنگ زرد یا سفید گردد و باریک سائیده در چشم کشند سلاق و شعر زائد
و حکه و دمعه را نافع بود و یا پیشاب کو موش نصف سوخته و نصف آن غیر سوخته سائیده بعسل طلا کنند و یا بیخ بسکهپر سفید در سایه خشک کرده بآب سائیده در چشم کشند و یا
پهتکری بریان سائیده آمیخته بر پلک بمالند و یا از سرگین خر بطریق تیال جهتری روغن بر آورده بر پلک بمالند و یا پارچه کهنه باریک یا پنبه سه بار در آب هلدی و سه بار در شیره مدار بنوله
تر کرده خشک نموده فتیله آن ساخته بروغن سرشف افروزند و کاجل آن گرفته در چشم کشند و اگر بیخ آک سوخته خاکستر آن با آب حل کرده حوالی چشم طلا کرده باشند خارش و سرخی
و غلظ اجفان دور سازد و اکتحال توتیای هندی باب عنب الثعلب نیز مفید است و یا صدف سوخته سائیده در چشم کشیده باشند و یا کحلی مار سوخته با روغن کنجد بر مژه بمالند
و یا نگس گرفته سر آن دور نموده خشک کنند و بآب سائیده طلا نموده باشند و یا حب سلاق که در ان سپاری چهالیه داخل است در چشم کشند و طلا نمایند و اگر خشت کهنه
بگیرند و باریک سائیده در روغن زرد لت کرده در پارچه پوتلی بندند و در تهالی پهول پوتلی اگردانند و روغنی که در ظرف جمع شود گرفته بر پلک چند روز بمالند از مجربات است

و اگر بگیرند زلوی کلان یک عدد و آنرا در پارچهٔ که ظروف کانسی را از آن صاف میکنند بپیچید در چراغ نهاده روغن گل بر آن اندازند و آن فتیله را روشن نموده بالای
آن ظرفی گلی نهاده دودش بگیرند و بدان اکتحال نمایند زایل سلاق بتجربه رسیده و قطور آب حصرم تازه یا کهنه در چشم مجرب سویدی است و اکتحال عصارهٔ زیتون تر
و یا آب نارنج معصور در ظرف مسی با قلعی جوشانیده و یا آب پنج نخلی بشراب کهنه و مرو زعفران جوشانیده و یا زنجار حدید و یا خولان با آب حصرم یا گلاب بسنگ سوده
و یا دواق کهنه سوخته و یا آب نارنج و یا عصارهٔ املاب یا صبر و یا زیت عتیق یا خان مبیعه و زرقت و مروکندر و صمغ صنوبر و قطران نیز نافع سلاق است
و شیاف صمغ عربی کثیرا هر واحد سه درم نشاسته دو نیم درم اسفیداج پنج درم کوفته بیخته بسفیدی بیضه سرشته شیاف ساخته در گلاب سوده اکتحال نمودن نیز مفید ست
و در سلاق کهنه مزمن فصد قیفال نمایند اگر خون غالب باشد والا ایارج هر دو حجامت ساقین یا سیمان و شانه کنند و بعد فصد رگ پیشانی کشایند و تنقیه
بمسهل حب ایارج یا بمطبوخ هلیله و غاریقون و غرغره با ایارج فیقرا و غسل و دوست بحمام و انکباب بآب گرم نمایند و بعد تنقیه و پرهیز از اغذیه مولد اخلاط حاد
و تناول اغذیه محموده الغذا مثل گوشت بزغاله و طیور لطیفه خفیفه و نان گندم حسب الطبع بر و اسکنه سوده بروغن گل یا حضض و شیاف ابیض یا و یا اقاقیا گل سرخ آرد جو زعفران
بآب برگ کاسنی یا آب برگ خرفه سرشته بر پلک طلا کنند و بشیاف احمر لین با عاد و برو حصرم اکتحال نمایند و اگر فایده نشود در روشنائی و کحل جلا یا عزیزی استعمال کنند
و نسخهای آنها در فصول سابقه امراض عین مسطور شدند و این روغن سلاق نیز معمول است یک عدد مرده و در بدلام ریسمان خام گرد اگرد مثل
گلوله پیچند و در بست و چهار دام روغن گاو تر کرده دو ساعت نگهدارند بعد از آن در آوند کانسی گلوله مذکور را بسوزند و ریسمان سوخته از کار و بیراشند و روغن
باقی را در آن گلوله کنند بطور تا که ریسمان بخوبی سوخته شود بعد از آن همه را هفت روز از چوب ها که در فلوس سپانیده باشند در ظرف کانسی نموده در چشم کشند
که بهتر از این علاجی بنظر نیامده و جهت سبل و دیگر امراض چشم نیز بتجربه رسیده و مس سوخته نیم درم زاج سه درم زعفران فلفل هر واحد یک درم با شراب عفص بسایند که مثل سرمه گردد
بر درون چشم ضماد نمایند مجرب است و سرگین موش سوخته شنگرف سوخته سوده بعسل سرشته اکتحال نمودن نیز نافع سلاق مزمن است و خاریدن پلک بشکر طبرزد و بعد از آن استعمال
شیاف سماق و ذرور بقدری حضض و اقاقیا بشب چند مرتبه و بعد از آن استعمال ادویه مانع صعود بخار بدماغ مثل اطریفل صغیر و مربای هلیله سودمند بود و توتیا اقلیمیا امیران بکنجد
هر واحد دو درم خولان چهار درم زنجبیل یک درم صمغ عربی پنج درم شیاف ساخته در آب حصرم سوده اکتحال نمودن نفع بین می نماید و با مغز بادام تلخ مغز خسته عناب
برچه سفال کهنه که بر چاه افتاده باشد هر یک سه ماشه بگلاب سه ساله در سنگ سماق دوازده پاس کهرل کرده از میل حسب در چشم کشند و کذا خاکستر پیلاوس و کذا خاکستر
پارچه صافی ظرف کانسی مجرب است و در سلاق حادث بعد رمد زاج زرد سوخته زعفران سنبل الطیب هر واحد یک جزو شادنج ده جزو باریک سوده شیاف ساخته در
سایه خشک نموده بآن جفن را خاریدن از مجربات بوعلی سینا ست و در نسخه احمد ابن ثابت نوشته که ادویه را کوفته بیخته بسفیدی بیضه سرشته شیاف سازند و بر سنگ
در گلاب سوده اکتحال نمایند و اگر چرم گاو میش یا ماده گاو دباغت کرده بسوزانند چنانکه سیاه شود باریک نمائیده در ظرف مسی کنند و نمک لاهوری و فلفل گرد
هر یک بمقدار خمس آن اضافه نموده با شیرهٔ برگ تمر هندی بدستهٔ چوب نیب که فلوس در و نصب کرده باشند بسایند و دو نوبت از شیرهٔ مذکوره تسقیه دهند چنانکه
حل کامل از مس بردارد آنگاه در ظرف برداشته نگاهدارند و هر روز در چشم کشند در رویانیدن مژه و از آنکه سرخی و خارش چشم و آماس و سوزش از مجربات او دانطاکی ست
و سنداروس زنگار در سرکه و شهد و شیر دختران سائیده اکتحال نمودن نیز مجرب ست و اگر بعد فصد و مسهل دماغ را بمعوطا آب بار کنائی خرد پاک کنند بعد از آن سر بخار
آب گرم دارند و بحمام بسیار روند و حب سلاق که از سنگ بصری نیله تهوتهه کافور نبات بآب کهرل کرده حب ساخته باشند بآب سائیده در چشم کشند درین باب
مجرب اهل هندست و موی سر آدمی در ظرف گلی سوخته سپاری چهالیه سوخته زلو سوخته جست کشته کافور چاکسوی مقشر نیله تهوتهه بریان مساوی در روغن گاو
سه روز در آوند کانسی بدستهٔ مس حل ساخته هر روز بر پلک طلا نمودن نیز مجرب ایشان ست طبری گوید که هرگاه سلاق بحدی رسد که هر دو ماق سرخ و منتفخ شوند
و اشک آید و مژه بریزد و اشفار متقرح گردد بعد تنقیه بدن و سر و لزوم پرهیز با حفظ مزاج و قوت شیاف دینرج و احمر لین و ابیض مجموع را آب بادیان سوده اکتحال کنند
و جمع کردن شیاف ابیض بشیافات مذکوره برای منع زیادتی حدت در ماده است لهذا جالینوس گفته که بر ادویهٔ سلاق اندکی از مبردات مسکن حدت اضافه نمایند بیرنگاه
سرخی و خارش زائل شود و اشک منقطع گردد پس بعد از آن اکتحال نمایند و اگر در انتها موی اشفار بیاید بکار برند و مکرر بحمام روند و بآب گرم تکمید کنند و هنگام اشتداد سلاق

تشنج ست وگاهی از فرط یبس بود واگر غیر حرکت شدید باشد و سبب این در پلک اصالةً باشد اگر حالت و احد لازم بود واالا در دماغ بود و بقول شیخ سبب آن یا یبوست ساذج یا خلط غلیظ لزج یابس ست این اگر پلک خشک و لاغر نماید و حمرت و ورم و ثقل نباشد از سوء مزاج یابس ساذج باشد و اگر با حمرت و ثقل و وجع باشد از خلط غلیظ بود

علاج اسفنج یا مانند آن به آب گرم تر نموده بدان تکمید چنین مدام نمایند و اگر فشتین بوجهی کوفته در خرقه کتان صره بسته در آب گرم غمس کرده تکمید نمایند انفع بود و مداومت استحمام به آب شیرین نیم گرم کنند و به بخار آب گرم انکباب نمایند و هنگام خواب سفیده و زرده بیضه مرغ بروغن گل برپشت چشم نهند و یا زرده بیضه مرغ در روغن بنفشه و پیه مرغ نهند و روغن خیری و دیگر روغن بنفشه بر سر و پلک بمالند و مداومت تعریق بسر و پلک با مثل روغن نیلوفر و بنفشه و نطولات مثل بنفشه و خطمی و تخم کتان و بیخ و قشر و بابونه مسعوط با شیاف و مانند مرطبات مثل روغن بادام و بنفشه و کدو و نیلوفر بعمل آرند و اگر یابس بود سست الاول ماده صفراوی باقیه نبود مسهل صفرا دهند و آب شنبیر و روغن گل در آن و سفیده تخم مرغ باهم مخلوط کرده بر پلک ضماد کنند و اگر مادة غلیظ صحیح محتاج تحلیل ست اقراص لعاب حلبه و تخم کتان که در شیر تازه برآورده باشند تحلیل دهند و قیروطی پیه مرغ در لعاب حلبه و موم و روغن گل بر پلک و اکثر آن اشتر در بینی یا بستر یست و بعضی سپیده تخم مرغ عوض لعاب اسفیغول داخل کنند و بنفشه و بابونه ضماد کنند و بر پشت چشم نهادن نیز نافع بود و گاه گاهی اکحال مسهله مانند شیاف ابار و شیاف احمر لین جهت تحلیل ماده غلیظ استعمال نمایند و اگر با سیلان اشک و غلظ اجفان و حمرت آن باشد پیه مرغ شحم انار کوفته و بیخ سوسن سرشته روغن گل داخل کرده شب بر پلک ضماد نمایند و چند روز و اگر محتاج تلیین طبیعت باشد از روغن بنفشه با خمیره بنفشه یا گلقند و امثال آن تلیین کنند و در آخر اکتحال به ادویه محلله مثل برود جوهر و باسلیقون کحل عزیزی و روشنائی نمایند و اگر حب‌ها نافع تحنیه منتهی گردد تدبیر آن از فصد و مسهل و غیره برجه واجب که گذشت بعمل آرند و در این مرض اجتناب از جمیع اغذیه تشنجات و لقیه بمرطبات و جماع بسیار و حرکات عنیفه و سیر در آفتاب و سکنی قرب آتش و مانند آن نمایند و غذا از اغذیه خفیفه لطیفه مرطبه مثل شوربای گوشت بره و گاله و بچه گوسفند یکساله و جوزه مرغ و شیر و روغن بادام و زرده بیضه نیم برشت و اکثار تناول امراق و ثرید و فواکه رطبه مثل زردآلو و انگور و مانند آن به پیالات لازم گیرند و چون اکثر ماده این بخارات غلیظ یابس سوداوی می باشد و آن بدون انضاج اخراج نمی یابد لیس باید که اولا چند روز منضج سودا دهند و حریره مغز قرطم و نشاسته و شیر بز و مانند آن بخورانند و بعد از آن تنقیه بمسهل سودا یا مطبوخ افتیمون و هلیله کابلی و سفوف مسهل سودا نمایند و اگر مانعی نباشد فصد بر مسهل مقدم دارند و بعد تنقیه برآبیکه در آن ادویه محلله مرطبه مانند بنفشه و برگ خطمی و بابونه و اکلیل الملک و جو کوفته و سبوس گندم جوشانیده باشند چند مرتبه انکباب نمایند و شیر دختران در چشم دوشند و اکحال سابق ادویه حل نموده در چشم چکانند و ایضاً الادویه مانند لعاب بهدانه و حلبه و تخم کتان بچکانند و نشاسته کتیرا صمغ عربی با سیران حلیبی شادنج غدسی مساوی سرمه سا نموده اکتحال نمایند که صلابات را تحلیل دهد و اگر تحلیل صلابت آن دشوار گردد بعد تنقیه هر روز یک دفعه چشم را بمالند و به آب گرم تکمید نمایند و سعوط با آب مرزنجوش و زهره کبک و روغن خیری از زرد و شیر دختران نیز بعد تنقیه بسیار ست و گاهی ضماد برگ بنفشه و برگ خبازی و برگ خطمی و مانند آن می نمایند و حلبه تخم کتان اسبغول تخم خطمی خبازی همه را بشراب ابیض رقیق یا بعرق بادیان جوشانیده لعاب برآورده هر لعاب را اریپشت خوابانیده در چشم چکانند و رفاده بدان تر نموده بالای پلک گذارند این دوا جمیع صلابات جفن را بعد تنقیه بدن تحلیل می نماید و ضماد زوفای رطب محلول با شحم اوزو کذا آرد باقلا بخیره کوفته آمیخته و کذا مغز ساق بقر بروغن کنجد و موم آمیخته و کذا شحم بط و موم گداخته و کذا مقل سوده بر پلک و اکتحال زنگار بعسل آمیخته و بعد از آن تکمید با اسفنج مبلول در آب گرم و کذا اکتحال مرکی هر واحد نافع جساء جفن ست و انطاکی در تذکره می‌گوید که مرطبات خورانند و تدهین بدان نمایند مثل شیر تازه و العبه ادهان و شیر زنان بحلبه و شحوم خصوصاً شحم بط و ماکیان و شیاف احمر در بارد و سفیده بیضه به آب گشنیز در حار و عدس و شحم انار و مانیثا مطلقاً بروغن گل و آرد کرسنه کذالک و بعسل در حار و اشق بشیر زنان در آن و آب گشنیز در بارد و در نهایه می نویسد که ابتدا به تنقیه کنند و العبه و شحوم طلا کنند اگر یابس باشد و الا زنگار بعسل و کذا مر مکار برند و بهترین شحوم در اینجا پیه مرغابی و مخ ساق بقر ست و از العبه حلبه و کتان و روغن بنفشه را در اینجا خاصیت عجیب ست و در تحفه العین ترطیب تکمید و تقطیر و ابلیغ اشیای مرطبه تدهین بهر یادتان مرطبه بدستور یکه مسطور شد کفایت کنند و احتیاج تنقیه نباشد

غلظ اجفان

مرضی ست که در آن باطن پلک برآمده و متکاثف شده اندک سرخ میگردد و بجهت یکه گمان جرب میشود و چون پلک را برگردانند صاف از خشونت و خالی از جرب یابند و اعراض جرب سلاق و جسامتی باشد و ایضاً تابع جسا انتفاخ نیست بخلاف این مع گویند که غلظ مخصوص بپلک بالاست بخلاف صلابت که گاه در یک پلک بود و گاه در هر دو و بقول بعضی

پخته

غلظ هر دو جفن بر اعارض میگردد و جسای ایک جفن بر انتهای سبب آن مادهٔ غلیظه و احتباس ابخره در آن است و اکثر این تابع جرب بود و گاه تابع هر مرض مادی که در چشم پیدا باشد جهت تحلیل لطیف مادهٔ آن و بقای کثیف آن و بعضی گویند که سبب آن مادهٔ بارد و رطب است و ایلاقی گوید که سبب او خواب است بعقب طعام و اغذیه مولد مواد بارد رطب و بخارات غلیظه و انیسون کرمانی گوید که سببش بخارات غلیظه یابسه است چنانچه این بخارات بسبب صلابت و جسای جفن نیز پیدا شد لیکن بخارات مذکوره با ابتدا و جسای اصل مذکور است زیاده دارند و درین مرض ثقل بر رطوبت بیشتر و بدون انیع بود زیرا که اگر انداع باشند سلاق از آن حادث میگردد و گاه حادث میگردد غلظ بعد از مشی در عرق و جفن بر سیدن آن بهوای سرد یا بعد از بیدار شدن از خواب خصوصاً در شبهای سرما و گاهی عارض میشود بعد جرب و سلاست که بسبب گذاشتن الملیه بارده بر جفن بهم میرسد علاج تنقیه بدن تدبیر و اصلاح غذا البشور مانی جوزه مرغ کبوتر و بیضه نیم برشت نمایند و بعد غذا عادت خواب ترک کنند و از شراب و انواع نبیذ اجتناب ورزند و بعد تنقیه بمطبوخ ماهیزهرا و افتیمون کنند و بحب تنقیه اطریفل اسطوخودوس علوی خان بخورند و از لاجورد و حجر ارمنی و خسته خرما سوخته و نار دین هم سرمه ساخته در چشم کشند یا شیاف احمر لین اکتحال نمایند و یا بیشاو زعفران و مرکی بالای پلک طلا سازند و مداومت حمام و انکباب بر مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و بنفشه و خطمی نمایند و چشم را بمالند و یا بمیل یا بشیاف احمر لین باطن پلک انجار نمایند و شیاف زعفران در باطن پلک اگر نافع نباشد نیز نافع است و اگر غلظ بر آمده و صلب باشد و باین تدابیر زائل نگردد جفن را بر گردانیده بتیغ تقلیه نمود و رو کت دریا بر آن بجزر اشند و بقراط گوید که غلظ جفن گاهی محتاج بادویه میگردد که در آن حدت بمقدار عظم مرض باشد و آن ادویه را بعد تنقیه بدن بفصد و غیر آن استعمال نمایند خصوصاً وقتیکه چشم بان تهبج باشد بجهت آنکه ادویهٔ حاده قبل از تنقیه اکثر احداث ورم حارمی نمایند بشدة الوجع و جلب المادة الیها

تهبج جفن

ورم رخوی است که بسبب نفوذ ریح بخاری در جوهر آن بهم رسد و حدوث ریاح مذکور نیز و ضعف هضم و سوء حالی که پیدا باشد و بقول شیخ سبب مواد رقیق و بخارات و ضعف هضم و سوء هضم و در سهر و حمیات فزینه و سهر و در ابتدای استسقا و سوء القنیه و اورام رطبه باشند ذات الریه و لیشرغس این مرض عارض شود و در حقیقت عرض امراض مذکوره است و چون تا قبین بر احادث گردد اکثر بسند سیکس مرض بود و خصوصاً هرگاه با تهبج در سائر اعضا ظهور و هزال باشد بالجمله اکثر اورام رخوی جفن بسبب ضعف کبد و معده و بعد فساد هضم و ضعف حرارت غریزی و بیشتر در تابستان بجهت میل حرارت بظاهر و برودت بباطن و گاهی از گزیدن حیوانات مثل مگس و زنبور یا کیک یا پشه و مانند اینها بهم میرسد علاج تدبیرش ازاله سبب است و تکمید بسبوس گندم و جاورس و نمک یا بطبیخ بابونه و اکلیل و بیخ بادرنجبویه و نکوه و افسنتین هر یک چهار ماشه در مثانه گوسفند انداخته بطبوخ جفن بسرکه و بورهٔ ارمنی و تخفیف و تلطیف غذا و ریاضت معتدل و انکباب بر طبیخ بابونه و مرزنجوش و برگ کرفس و بادیان و زیره و مانند آن مفید بود و یا شراب بر سنگ گرم انداخته بخار آن به پلک رسانند که انفع المعالجات است و اگر آثار کثرت بلغم یافته شود تنقیه آن نمایند و اطریفل کبیر خورانند وج و صبر بسرکه طلا کنند و سرکه و آب نیمگرم بهم آمیخته پلک را بشویند و آنچه بسبب ضعف معده و کبد باشد تقویت آن هر دو نمایند بقرص گل و قرص زرشک یا تهبج و آنچه از گزیدن حیوانات بود برای جذب سمیت و تحلیل تریاق فاروق یا تریاق اربعه و نمک و زیت بمالند و آنچه در تابستان افتد بشیاف سنبل و نخولان و آشنیز سبز و اندکی صبر علاج کنند و بقول رازی اول بگلاب بعده بآب گرم صرف تکمید نمایند و بران عصابه نرم به بندند و در ناقبین ضماد انیسون از مجربات است و همچنین شیاف ما میثا و صبر آب کوه و گل بندند

ثقل اجفان

و آن گاهی از تهبج و اسباب او پیدا شود و گاهی بسبب ضعف قوت و سقوط آن چنانچه در دق بهم میرسد و گاهی در ابتدای نوائب حمیات و گاهی بسبب غلظ یا صلابت و جسای پلک و یا بسبب شیرناق علاج تدبیر مرضی نمایند که سبب آن باشد و کحل الجواهر یا شیاف سنبل تقویت جفن نمایند و گویند که از ادویه مرکبه نافعه آن شیاف ارسطو ساست

اختلاج جفن

و آن حرکت عضلات پلک است بسبب آن ریاح بخاری غلیظ است که حرکت نماید برای خروج و اکثر از اعراض نفسانی مثل غم و غضب و فرح عارض میگردد و گاه مواد و ریاح بخاریه منحل نشود علاج برای تنقیه و تحلیل تکمید جفن نمایند مثلاً اسفنج بآب مطبوخ اکلیل الملک و صعتر و مرزنجوش تر نموده بدان تکمید کنند بعده بروغن سوسن یا روغن شبت تدهین نمایند و اگر فائده نشود و بدن ممتلی باشد حب ایارج بسعتر و روغن زنبق که بالخاصیت مفید است اکتحال کنند و دارچینی با آب عسل طلا نمایند و زرد مامیران بکار برند و هر چه در اختلاج مطلق مسطور شد بعمل آرند

کمودت و خضرت جفن

کبودی و سبزی پلک اکثر بسبب زخم یا ضربه و لطمه و گاهی بعد قی قوی عارض شود علاج اگر حرارت باشد اول فصد کنند و مسهل و هند و صندل و مرداسنگ بگلاب سوده طلا کنند تا حرارت زائل شود و بعده سنگ فلفل سوده و سفال نو برهم سوده و یا تخم ترب با آب سوده و یا زرنیخ و سرکه طلا نمایند و در آب گرم نمک آمیخته پنبه نو بدان تر کرده بر پلک نهند و یا نمک با آب سوده نیم گرم بر پلک گذارند و یا زرنیخ زرد و حجر فلفل و مرداسنگ و نمک اندرانی مساوی باریک سائیده در آب کشنیز سبز آمیخته شیاف سازند و وقت حاجت سوده طلا نمایند و اگر طول کشد بمرهم داخلیون ضماد کنند و اگر ازین هم تحلیل نشود بمقراض بردارند

کثرت طرف

عبارت از بسیاری برهم زدن پلک است و آن زیاده از قدر حاجت بی اراده مرض است و سبب آن یا قذی خفیف است یا بثره بحشم و جفن و صحاب تری و کسانی که مهیای تمدد باشند نیز افتد و در امراض حاده منذر بتمدد و یا تشنج است و گاهی در جبلت و حالت صحت از کمی عادت میباشد و محرور الدماغ را نیز علاج آنچه از قذی یا بثره یا تمدد باشد علاجش همانست که در فصول آنها مذکور شد و آنچه در جبلت و حال صحت بود لا علاج است و آنچه از حرارت مزاج دماغ بود در مداوی تنقیه ماده دماغ نمایند و در سماق تعدیل مزاج و اصلاح آن بطوریکه در امراض دماغی حار مسطور گشت و در مقاصد است که درین علت دوائی سود ندارد مگر آنکه مر و صبر مساوی در گلاب حل کرده در ماق اکبر بچکانند

قمل و قمقام اجفان

یعنی سپش که در بیخ موی مژه از رطوبت عفن متولد شود و قمقام از قمل کوچک بود با پایهای بسیار ریزه و گندم رنگ و با حمرت و خضرت بجهت کثرت حدت ماده این قلت رطوبت و لهذا خارش درین زیاده از قمل میباشد و بعضی گویند که قمقام بزرگتر از قمل است و سرخ با پایهای بسیار ریزه و قریب از قمل در مدور الشکل و آنرا که پایهای او ظاهر بود و بزرگتر از قمقام باشد قرده خوانند و آنکه در غایت صغر بود و سفید باشد صئبان نامند و ملا نفیس گوید که قمقام متشبث بمسام و غائص در آن میباشد حتی که گمان میکنید انسان هرگاه بسوی او نظر کند که آن اصول شعر است که قدری ورم کرده پس هرگاه گرم شوند با آب گرم تا آن زمان سرهای او خارج میشوند و آنچه گفته که سبب قمل و قمقام و قردان رطوبت عفنه است که طبیعت آنرا بنا حیه جلد دفع می نماید پس اگر کم است از آن قمل تولد کنند و اگر بسیار است و غلیظ تر قمقام و اگر از آن ماده غلیظ تر بود قردان بهم رسد و بقول ابن تلمیذ قمل و قمقام در جفن از استلای ارس از اخلاط غلیظ بهم میرسد و بصاحبان مزاج حار رطب و پیران و در زمستان و بلدان رطبه عارض میشود و بقول شیخ بیشتر کسانی را که غذیه غلیظ ردی محولد فضول بسیار میخورند و ریاضت کم میکنند و بدن کثیف میدارند و بحمام نمیروند بهم میرسد و تولد قمل از مواد صفراوی و سوداوی و موی امی باشد بلکه از یک ماده و رطوبت که آن ماده او سیاح قریب بظاهر جلد است بجهت سعود او از بدن بسوی سر و چشم و دفع طبیعت بسوی جلد و بیخ سر و عمل حرارت غریبه عفنه در آن متولد میگردد و چنین ازینچ دفع طبیعت فضول چشم را بسوی اجفان و منبت مژگان بنحو مذکور قمل و قمقام در آن پیدا میشود و تولد آن نگاه داخل مسام میباشد و این با خارش بود و بخار بیرون بخلل مسام در آن هنگام بسوی ظاهر جلد بر می آید و گاهی زیاده جلد پیدا میشود و درین صورت آن خارش نمی باشد مگر وقت حرکت نمودن و گزیدن آن نشود علاج اول نضج ماده منضج بلغم یا ماء الاصول نموده تنقیه بدن و سر از رطوبت عفنه بمسهل و حب ایارج یا حب قوقایا یا ایارج جالینوس نمایند و گویند که صبر دو درم دارچینی مصطکی هر واحد ربع درهم نیز مسهل ماده مولد قمل و قمقام است و تقلیل غذا کی تکثیر تناول آن و در زمانه قمل مطلق نافع لیکن وزن صبر نیم جزو و دیگر یک یک جزو است و بعد تنقیه غرغره متصله بر نهار و در حمام از سکنجبین نمر و امثال آن یا ایارج فیقرا و حلوا کا العسل یا آب گرم یا مری و حول یا سرکه عنصل کنند و بعد از آن بآب دریای شور یا آب شور و تلخ یا آب نمک یا آب شب مطبوخ یا آب کبریتی یا آب چقندر یا آب مطبوخ سورنج یا عاقرقرحا یا نطرون یا بورهٔ ارمنی یا اقربیع چند بیا مکرر چشم را بشویند پس روغن خسته زرد آلوی تلخ در مژگان بمالند و یا صبر و سورنج طلا نمایند و سرکه عنصل بشویند و یا مر مکی یا ترا و مطحول سوده بروغن سرشته بر پلک طلا کنند و یا شب یمانی تنها یا با آب چقندر و زیت و کبریت و یا بوره تنها باریک سائیده بر اجفان بمالند و یا شب یمانی با نصف وزن آن سورنج سائیده بعسل آلوده بمالند و یا صبر بوره ارمنی زهره صمغ جزء اضافه کنند و با سرکه عنصل سرشته بر پلک بمالند بعد ازآن با شعار پلک بمالند و جفن را بشویند و سورنج و بوره دوائی نیکوست آنرا سوده بمالند و یا این کحل شب یمانی سوخته یک تولد مویز خشک سورنج حنای خشک هر یک نیم تولد در آب مطبوخ افسنتین تا دو بار حل کرده بکار برند و همچنین اکتحال بکحل روشنائی و شیاف ابیض و طلای سورنج شب زراج بمکی بر نمک اندرانی مساوی کوفته با شیح ارمنی سرشته بر جفن نافع و کذا زرنیخ سرخ و سورنج و صمغ عربی سوده طلا کرده و اگر خاک سیماب و شب افزایند مساوی گیرند قوی تر گردد و کذا الطوخ اجفان بزیت که در آن کبریت حل کرده باشند و کذا شب یک درم سورنج یک درم صمغ نیم درم بورق نیم درم مثل غبار سائیده

در سرکه عنصل حل کرده بر طرف جفن بمالند تا قمل و قمقام است و اگر سیل را در سیماب فرو برند و بعد از آنکه رائحه سیماب در آن اثر کرده باشد تنها بر جفن بمالند نیز قمل را بکشد بجهت آنکه رائحه سیماب کشنده آنست مع سایر حیوانات صغار را و هیچ دوائی در جفن ها برای بری آن نمیکند و بهتر آنست که سیماب را با برگ حنا یا شحم یا افتیمون هندی یا انگشت حل کرده بمیل بر پلک کشند و ترک عشا و امتلا و کثرت دخول حمام نمایند و اکتساب آب شور و سیر و استعمال با فنا بینند و اجتناب از اغذیه غلیظه کثیر الفضول و میوه های تر تازه و شیر و انجیر اجتناب و بعضی اطبا اکل انجیر خشک سفید گفته اند و غذای لطیفه مثل نان گندم سفید و چوزه مرغ و کباب دراج و امثال اینها باشد طبری گوید که طبیب تجاه ماده بصورت قمل و قمقام اگر بر هیچ موجب پیدا اند و حرکتی ندارند ماده آنها غلیظ خام بود و اگر حرکت دارند ماده آن لطیف باشد لیس بحسب ماده متوجه تنقیه آن گردد یعنی لطیف را بدوای ضعیف القوة و غلیظ را بدوای قوی استفراغ نماید و در ماده غلیظ بدوای خفیف قانع نگردد بلکه معالجه آن باین ترتیب نماید که تا هفت روز ماء الاصول و هندبا شربت انجیر که یک من انجیر سفید را در سه من آب شیرین یک شبانه روز خیسانیده آب بگیرند داخل کرده بجوشانند و بعد صاف شدن باقی صاف نموده شکر داخل کرده بقوام آورند پس بیست درم آن با بیست درم ماء الاصول بیاشامند و بعد هفت روز مطبوخ افتیمون نوشانند و اصلاح غذا کنند و از تخلیط اغذیه منع نمایند و گذشتگی هفت روز از آشامیدن مطبوخ یک شربت حب ایارج و یک شربت حب قوقایا بدهند بعد تنقیه بقایا از فضول غرغره بعاقرقرحا و مویزج و سقمونیا و مری نبطی و مانند آن ندانستنا نمایند و بهتر آنست که حمام کنند و بعد از آن تدبیر قیشور جسم و بوره ارمنی برگ خبازی هر واحد یک دانگ نمک سوخته یک قیراط برگ غار یک دانگ و نیم توتیای مرزبان بروغن ناردین مویزج هر واحد یک درم سرمه اصفهانی در روغن خروع جوشانیده نیم درم کوفته بخته بیخته میل آهنی ماس در سیماب فرو برند تا بوی سیماب خلد کنند و اگر سیماب آن جسید بلامت صاف کرده بمیل کور اکتحال بعد از آن کحل نمایند بغیر آنکه میل بحدقه رسد بلکه اجفان بگردانند فقط و اگر زوال آن دشوار گردد بروغن بید انجیر و یا روغن ناردین و یا روغن قسط اکتحال نمایند و آشامیدن روغن بید انجیر با حریره سبوس گندم چند روز لازم گیرند پس اکتحال بکحل مذکور نمایند و عاقرقرحا مویزج حب الغار شحم انار مساوی کوفته و آرد کرسنه باندکی سرکه بسرشند که مثل خمیر گردد بر جفن ضماد نمایند و این ضماد تنها نیز کفایت می نماید

انتثار اهداب

یعنی ریختن مژگان سببش یا از جهت ماده غذای شعر بود و یا از جهت موضع نبات شعر آنچه از ماده است یا بسبب قلت ماده غذا بود چنانچه در اواخر امراض حاده صعبه که در آن تولد خون کم گردد و حرارت تحلیل یا بعضی ناقهین ابهم میرسد و یا بسبب کثرت ماده زیاده از حد لائق و یا بسبب غلظت ماده و لزوجه و عدم نفوذ آن در مسام باشد و یا بسبب فساد ماده و میل آن بحدت و حرافت بجهت مخالطت اخلاط فاسده محترقه صفراوی یا سوداوی یا بلغمی قریب بمنبت مو باشد مانند آنکه در داء الثعلب جذام واقع می شود و گاه ماده فاسد می گردد از اصل تولد خود هنگامیکه غلبه با ثبت برخون باشد چنانچه نزد استسقا و اما آنچه از جهت موضع ست یا بسبب اتساع مسام و یا ضیق آن و یا انسداد و انعدام مسام و یا ورم و یا تاکل اجفان بود تشخیص اقسام مذکوره باید که نظر کنند بسوی جفن و منبت اهداب اگر لاغری جفن و خشکی جلد محسوس گردد و تقدم امراض حاده مثل سرسام و حمیات محرقه نیز مریض اقرار کند از قلت ماده غذائی باشد و اگر با یبس جلد و لاغری باریکی مو باشد از اتساع مسام بود و اگر صلابت جلد با قوت مو باشد از ضیق مسام بود و اگر صلابت غلظت و سرخی و خارش موضع بالذع شدید بود از ورم و تاکل باشد و الا پلک را بالمند پس اگر بعد بالیدن سرخی در جفن محسوس گردد و با التهاب بود در تابستان و سن جوانی اتفاق از اخلاط محترقه صفراوی باشد و اگر کدورت جفن بالاغری و یبس و آثار غلبه سودا بود از سودا باشد و اگر سفیدی جلد با آثار غلبه بلغم باشد از بلغم محترق بود و اگر آثار مذکوره نیز یافته نشود و علامات غلبه دم بلغمی ظاهر باشند از کثرت ماده غذا باشد و اگر این علامات هم نباشد تقدم جدری یا جراحت یا حرق تا در یافت کنند اگر باشد از انسداد و انعدام مسام بود حاصل آنکه اگر ریختن اهداب با غلظت و صلابت اجفان و سرخی و لذع و تاکل و خارش کناره های پلک باشد سببش سلاق بود و اگر علامات مذکوره در پلک آفت محسوس نشود ظاهر آنست که سببش یبس و قلت ماده غذائی و یا سهم رسیدن رطوبت حاده یا مالحه یا بورقیه در بیخ اجفان و خلل ماده آن بغذای آن خلل داء الثعلب بود و یا از دیگر اسباب مذکوره باشد

علاج انتثار اهداب بسبب ماده

آنچه از قلت ماده غذا بود معالجه او انعاش قوت ست بتوسیع اغذیه جیده مرطبه و استعمال ادویه جاذبه ماده شعر با اجفان مثلا گوشت حلان در زرده بیضه نیم برشت خورانند و استه خرمای سوخته سنبل هندی لاجورد مغسول نرم سوده بحریر بیخته اکتحال نمایند و ترطیب استحمام و ترک جماع و استفراغ بالمره پس اگر بدن مریض تغذیه نیابد و ترطیب آنها حاصل نگردد نظر نمایند بسوی تغیر مزاج آلات غذا یا بحال کبد و اگر تغیر یافته شود کوشش در تعدیل طبیعت او نمایند و ایضا بسایر اعراض نظر کنند و آنچه از موانع اغتذا عارض شده باشد تدارک آن نمایند و بعد از آن اکتحال بچیزی که باعث تدبیغ نگردد بلکه بچیزی که سرخ گرداند بیخ مو را تا آنکه تقویت یابد بر جذب غذای خود مثل با سلیقون و روشنائی نمایند و اگر ساذج هندی مامیران هلیله زرد بسد کله یک درم مشک یک دانگ سوده اکتحال نمایند انتثار و مع را منع کند و اصول شعر را گرم نماید و آنچه بسبب کثرت رطوبت باشد بمسهل بلغم و حب ایارج و قوقایا تنقیه سر و چشم نمایند

وبعد ازان غراغر و مضوغات و سعوطات منقیه استعمال کنند و تقلیل غذا نمایند و غذا انا شنف رطوبت مثل قلیه ها خورانند و از خوردن فواکه رطب و آب بسیار و از جماع بتدریج منع نمایند
وبعد ازان باکحال جاذب رطوبت و اشک آور مثل کحل دار فلفل و باسلیقون اکبر اکتحال کنند و اگر در روشنائی قدری احتیاج افزوده مدام اکتحال نمایند بهتر باشد و آنچه بسبب غلظت رطوبت باشد
که زیر پلک بهم رسد حسب رنگ جفن که مائل بسفیدی یا زردی یا سرخی یا کمودت بود علاج هر یک مثل داء الثعلب بتنقیه از مسهل خلط غالب فاعل مرض نمایند و بعد از تنقیه طلائیکه در داء الثعلب
بحسب هر نوع مسطور است طلا کنند و بعد زوال سبب اکحال منبت اهداب مثلاً لاجورد سنبل هندی پوست صنوبر جسته خرمای سوخته حجر ارمنی دخان کنند مساوی نرم سوده بحریر بیخته
اکتحال نمایند و اگر خواهند استه خرمای سوخته دو نیم جزو و دخان کندر دو جزو سنبل هندی یک نیم جزو حب بلسان یک نیم جزو لاجورد غیر مغسول پنج جزو نرم کوفته بحریر بیخته باستعمال آرند
واگر سرگین خر گوش هشت درم سرگین بز کوهی سه درم باریک سائیده اکتحال کنند اهداب برویاند و در تجربه حکیم عابد رسیده و اگر موی انسان بسوزند و زبد البحر و بادام تلخ افزوده طلا نمایند
نیز درین باب مجرب حکیم ممدوح ست و استخوان خرمای سوخته سنبل الطیب سرگین موش صدف سوخته فلفل هر واحد یک جزو مرمکی سه جزو سفیده قلعی مغسول شش جزو زعفران نیم جزو طلا کردن
خواه کحل ساختن مجرب ست و یا سرمه مشوی فلفل سیاه هر یک یک جزو رصاص محرق مغسول چهار جزو زعفران چهار جزو ناردین سه جزو جسته تمر محرق دو جزو سائیده کحل سازند و ترکیبی
که بجهت انبات مجرب و عجیب الاثر ست این است که روز یکشنبه شیر عشر در چراغ نو پر کرده و از پنبه نو فتیله نهاده سر آنرا پوشیده بر طاق گذارند و بعد از یک هفته شب یکشنبه
دیگر چراغ مذکور را از روغن کنجد خالص پر نموده همان فتیله را بسوزند و دود آن بستانند و چند روز در چشم کشند و اکتحال عروق و تخم خرمای سوخته شراب سرکه کرده و فلفل البهق
و سنباذج سوخته و اثمد باب کماه پرورده بفحوای حدیث شریف سبحانه طلا و براده آبنوس یک شبانه روز در شراب کهنه تر کرده خشک نموده کوفته بیخته حجر العقیق بجون جنا
سائیده و مگس سوخته و صمغ بطم و مصطکی و شیاف بایشا و زیت که سنج الحیه دران انداخته چهل روز در آفتاب آویزند و سرگین خر و شیر سوخته و کذا ادخنه اعضای ادویه
مثل دخان صنوبر و انیسون و بطم و سرو و پیه و قطران و زفت و صمغ صنوبر بر منبت شعر هر واحد نافع تنهاست منبت شعر و منبت انست و طلا تخم خرمای سوخته سوده بروغن آس آمیخته و کذا روفای البس
و کذا بزر البنج و حب بلسان و سرگین موش بروغن سوسن سرشته و کذا تخم اوز و کذا زردی بیضه و کذا عصاره ابو بر منبت شعر همین اثر دارد و آنچه بسبب نقصان کیفیت ماده غذای شعر باشد
تنقیه بدن و سر بطبوخ هانت و حبوب مخرجه صفرا و سودا و رطوبات فضلیه بحسب هر واحد نمایند پس تعدیل مزاج و تدبیر آن باغذیه رطبه و روغن بنفشه و کدو کنند و بعد ازان اکحال منبت
اهداب که مذکور شد بکار برند و کحل بنفسجی و شیاف سنبل که در انبات شعر اهداب مفید ست و کذا اکتحال سنبل الطیب تنها و با آب کشنیز مجرب و همچنین حجر ارمنی یا لاجورد یا شنج سوخته بر پنج مو
و ایضاً استه خرمای سوخته سه درم و ناردین دو درم اکتحال نمودن و اکتحال بمگس که سر آن دور نموده خشک کرده باشند نیز مفید ست و فندق سوخته سائیده با شحم خرس سرشته طلا کردن
منبت اهداب بسوء آنست و اثمد مشوی و قلقطار زاج محرق مساوی با سرشته العسل سرشته سوخته سائیده در چشم کشیدن نافع و هلیله سیاه با زوین سوخته بسرکه طلا کردن برای انبات
اهداب که از جذام باشد نافع ست و اگر بادام تلخ و شیرین هر دو بسوزند و خاکستر آنها مساوی بگیرند و خاکستر برگ خشک آزاد درخت و انزروت سوخته هر یک یک درم و شادنج عدسی
نیم درم و تخم فنجنکشت سوخته دو ثلث درم و اقلیمیای فضه دو درم همه را سائیده بحریر بیخته پس لادن مثل مجموع ادویه داخل کرده سائیده بزهره گاو سرشته شیاف سازند و خشک کرده
هر روز در شیر زن حل کرده در هر چشم سه میل بکشند با بین هر میل راحت داده پس بحمام داخل شوند و روی با آب گرم بشویند از هر سبب که باشد موی بروید طبری گوید که اگر علامات اختلاط
فضول صفراوی محترق یافته شود تنقیه بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ افتیمون و حجر لاجورد و حجر ارمنی نمایند و فصد باسلیق و صافن و قیفال کشایند بحسب واجب و احتمال قوت اگر مانعی نباشد
پس ابتدا نمایند بتعدیل مزاج باغذیه محموده مولد دم رطب و بعد ازان حجر لاجورد مغسول دو درم لادن سیاه خوشبو حجر ارمنی هر واحد یک درم حنای محرق دو ثلث درم نرم سوده بحریر بیخته صبح و شام
بدان اکتحال نمایند و اگر ماده متغیر بحرارت بحدی شده باشد که احتراق نماید یا از دهان مریض آید تلخ باشد و در دهان کام تلخی بسیار باید استفراغ آن بنقوع صبر نمایند و هر شب وقت خواب دو درم مغسول
و پنج درم روغن گل خالص بیاشامند و بقعده او را بروغن گل گرم تکمید نمایند و آشامیدن ماء الشعیر و تدبیر طبیعت لازم گیرند و چون دانند که مره صفرا زائل گردید در چشم او چند روز متوالی شیر دختران
بدوشند و هر روز تکرار با آب نیمگرم تکمید چشم نمایند پس بلاجورد و اثمد مساوی در هر روز دو بار اکتحال کنند و گوید که اگر تغیر ماده بسبب خلط سوداوی باشد تنقیه بمسهل سودا یا مطبوخ افتیمون
و مانند آن از ادویه مستفرغه سودا نمایند و استعمال ماء الجبن بروغن بادام نافع ست باین طریق که بوزیدان قدری هر یک پنج درم تخم خشخاش سفید ده درم تخم خرفه نشاسته صمغ بادام مغز بادام
شیرین مقشر هر یک سه درم همه را سوده سه درم آنرا بسی درم ماء الجبن بیخته باسه درم روغن بادام شیرین بیاشامند و تا دو ساعت کامل صبر نمایند پس پانزده درم سکنجبین بزوری بیاشامند
اگر طبیعت متحمل گردد و چون بدین طریق استعمال نمایند مزاج باعتدال می آید و موی می روید و اگر احتیاج باعانت طبیعت و تولید مو باشد بروغن لادن مخلوط با آب برگ بید لعاب حلبه

تمریخ موضع نمایند و اگر باین تدابیر مو در روئیدن تاخیر نماید علیل با غذیه مقویه مثل کباب و ماء اللحم تغذیه کند و جماع ننماید و حرکت اندک زیاده از قدر عادت کند و آب گرم که در آن بیخ الیمون و تخم پیاز جوشانیده باشند شستن موضع لازم گیرند و اگر بسبب خلط بلغمی باشد بمسهل و حب ایارج و حب المخیقون یا حب اسطوخودوس تنقیه کنند و حجر لاجورد و حجر ارمنی کبریت سوخته سم بز سوخته سرمه صفاهانی حنای سوخته مساوی نرم سوده اکتحال نمایند و چون مو بر روئیدن ابتدا نماید اندک آب دیان موق برین کحل افزوده بسرشند و خشک نموده سوده استعمال نمایند و اگر مو قدری بر آمده توقف نماید و بحد طبعی بلند نگردد اندک زهره گاو بران بمالند و در جمیع تدابیر مذکوره مریض از اغذیه مولد خلط محدث آن علت اجتناب نماید و سمرقندی در قرابادین خود گفته که علاج ریختن اشفار که بسبب داء الثعلب باشد آنست که میل را در آب پیاز فشرده فرو برند و بر موضع آن هر روز چند مرتبه بمالند و طلا نمایند بادویه مختصه بداء الثعلب

علاج انتشار اهداب بسبب موضع

آنچه بسبب کثرت رطوبت مرضیه موجب اتساع مسام و منافذ اهداب باشد و علامات غلبه بلغم بدرک گردد استفراغ بمسهل بلغم و ایارجات و حبوب و تدبیر مجفف و ریاضت شاقه و بیداری و تقلیل غذا و اکتحال بانچه باعث تسریع و استصاص و استفراغ بلغم گردد مانند شیاف احمر حاد و اخضر حاد نمایند و ایضا برای اتساع منافذ اهداب هلیله کابلی آمله هر دو سوخته آس محرق کوفته بحریر بیخته اکتحال نمودن مفید است و آنچه از ضیق مسام جلد باشد گرم بحمام روند و روغن بنفشه و روغن بادام بر چشم گذارند و نطول بمرطبات مثل روغن بنفشه و روغن نیلوفر نیمگرم بر چشم نمایند و آنچه از جدری یا جراحت یا حرق نار افتد بسوی بیخ اهداب نظر کنند اگر جلد محترق و مسام منعدم شده باشند لا علاج بود و اگر مسام فاسد و جلد محترق نشده باشد بیارند عنصل و زراوند بسوزند و خاکستر او و خاکستر قیصوم و گل ارمنی سوخته هر واحد یک درم فرفیون تازه دو حبه شادنج عدسی پنج درم باریک سائیده بیخته اکتحال خفیف بان نمایند حتی که میل مانند آنکه متعلق گردد پس اگر ازین کحل متغیر گردد استعمال او ترک کنند و تبرید چشم بشیاف ابیض و برود منفجی نمایند و آنچه بسبب تاکل و سلاق باشد تدبیر مسهل و رشد و بعد استعمال ادویه محلله و شیاف دینارج بحجر ارمنی اکتحال نمایند که بسیار نافع است انتشار حادث از اخلاط حاد را اصلاح خلط و تقوی عضو ست و شیخ میفرماید که اکتحال بسرگین موش محرق و غیر محرق بعسل خصوصا برای انتشار سلاقی نافع است و کحل خطاردی جفن ست و آنکه برای تحلیل شتره که با سرخی و خارش شدید و تاکل اشفار باشد بتجربه رسیده این ست که انار را با جمیع اجزای او در سرکه بپزند تا مهرا شود در موضع علت بچسپانند و بعضی گویند که این دوا از مسکنات حدت صفرا و منبت اهداب ست و این کحل تالیف حکیم کبیر علی خان از مجربات ست خسته خرما خسته هلیله زرد هر دو سوخته سنبل الطیب حجر لاجورد شسته هر یک سه ماشه حضض چهار ماشه تا کبریت سبز عمداً یه گروه بکار برند و اقلیمیا قلقطار زاج مساوی سائیده نیز معین رویدن اشفار ست و قول ایلاقی در بال الفار سرگین بز خاکستر قیصوم بیاوی اکتحال کردن نافع ست و اگر در اجفان غلظ باشد آنرا زائل کند و اگر اشفار ریخته باشد محرق مکلم نیم درم توبال نحاس زعفران گل سرخ مرمکی سنبل الطیب کندر و فلفل یکربع درم خسته خرمای سوخته چند عدد دو سیاه سائیده بروغن بلسان آلوده استعمال کنند شعر بروید و صلاح چشم طفل و غیره کنند علی بن عیسی گوید که چون انتشار اهداب و اهم باید بمولدی بشامیر گردد بسیارست که در بیخ موی اسکند و ازان بهم بر می آید و ایضا امین الدوله گوید که در علاج آن تاخیر نمایند که چون فر مو گردد مولدی بشامیر گردد و در کتاب الرحمه مسطور ست که اگر صاحب ایارج و روغن زیتون یا روغن کنجد بر سنگ بسایند تا که روغن غلیظ گردد و طلا نمایند بسوی پلک و ابرو و غیره بروید

شعر منقلب و شعر زائد

شعر منقلب آنست که موی مژه بر موضع خود بروید و سر آن از گون بسوی داخل چشم باشد و هنگام حرکت پلک در چشم بخلد و ازان اشک بر آید و بدان سبب چشم ضعیف و مستعد قبول مواد گردد و ازان سبل و سعه و حکه و حمرت و تخس و ضعف بصر عارض شود و شعر زائد آنکه موی زائد در باطن جفن اعلی بغیر موضع مژه بروید پس اگر مستقیم بسوی چشم بود در چشم بخلد و ضرر به بصر رساند و اگر منقلب بطرف بیرون باشد مضرت کثیر به بصر نرساند بلکه بر حدقه آویخته بود و هنگام رویت اشیا بر ظاهر آنها خطوط سیاه دیده شود و سبب تولد شعر منقلب و زائد کثرت رطوبت عفن غیر شدید الرداءت و بی حدت و لذع ست که در جرم پلک و نزد اشفار جمع گردد و بعضی سببش کثرت ابخره ردیه متولد از رطوبات عفنه گفته در جفن و بعضی رطوبت فاسده غیر عفن نوشته اند و اکثر صاحبان امزجه رطبه پیران و در زمستان و بلدان رطبه بهم میرسد و عسر البرء و موروثی بود و بیشتر در جفن اعلی می افتد و قول بعضی سبب شعر منقلب اکثر غلبه یبوست ست یا رطوبت با یبوست یا کجی اشتبه مسام بجهتی که نفوذ نماید در ان باستقامت علاج بعد از نضج ماده تنقیه بدن و دماغ بمسهل و حب ایارج و شبیار یا مطبوخ افتیمون و حب قوقایا و حب صبر المخیقون یا مطبوخات دیگر سودا و مثل تربد و غاریقون و ایارج فیقرا هر یک نیم درم نمایند و اگر مزاج گرم باشد بمسهل مناسب آن و حب هلیله تنقیه کنند و اطریفل صغیر با هلیله و بلیله زرد باشکر و اسطوخودوس بخورانند و غراغر و سعوطات و مضوغات مثل غرغره با ایارج فیقرا محلول در آب گرم و سعوط فلفل و کندش و مضغ مصطگی

و قرانفل و جوز بویا در قرابه باردو و هلیله زرد و کابلی در مزاج گرم و بختن آب او از دهن بعمل آرند و گویند که فصد عروق راس در جمیع انواع نافع ست و بهر تقویت بصر و چشم و تحلیل رطوبت عنبر بو بیند و علاج غذا و تقلیل آن نمایند و از تناول مرطبات مانند امراق و فواکه رطبه و اغذیه غلیظه و آشامیدن آب بسیار و امتلا و تخمه و جماع احتراز کنند و بعد از تنقیه برای تحلیل رطوبت موجب مرض اکحال حاده منقیه مثل باسلیقون و روشنائی و شیاف احمر حاد و خمر حاد و دیگر استعمال نمایند و نسخهای آنها در امراض چشم مسطور شد و اگر با آن در سده یا اخلاط فاسد باشد شیاف [illegible] بکار برند و اگر [illegible] ربع وزن آن اشهر و در اسا ئیده اکتحال نمایند [illegible] نمایند و اگر توتیا سه جزو و افیون هفت جزو و حضض پانزده جزو و شکر [illegible] یک جزو بعسل و سرکه در ظرف مس باجوب مغیلان بسایند و شیاف ساخته استعمال نمایند برای این مرض و اکثر امراض چشم مفید ست و اگر نوشادر را بلوه گیر و گل [illegible] منسل کشمیری [illegible] از هر یک یک ماشه خوب سائیده مثل سرمه در چشم کشند به بال و نیز باسنی را سفید و مجرب ست و اگر زلوی کلان یک عدد بگیرند و بر زمین بگذارند که روان گردد و پس سر و دم آن از هر دو بانگشت بخش نمایند تا بمیرد و در آفتاب خشک کرده در [illegible] فتیله سازند و در چراغ روغن سیاه انداخته بسوزند و کاجل آن گرفته در چشم کشند در منع روئیدن شعر زائد و رویانیدن آن مجرب [illegible] الله [illegible] اگر این تدبیر کفایت نکند موی را برکنند و نوشادر بخارند و شیر انجیر و خون ضفدع سبز یا خون قراد شتر یا خون قراد سگ بر موضع نتف بمالند و طلا کنند و طلای خون قنفذ و زهره آن خشک کرده با دهن حل کرده یا چند بیدستر افزوده هر سه مساوی گرفته با آب دهن ترکرده و اسر [illegible] نیز مفید ست و کذا زهره خفاش الادون و زهره کرکس نافع و گاهی از این جمله زهره یا خون قنفذ و چند بیدستر شیاف بشکل فلس ماهی ساخته و در سایه خشک نموده وقت حاجت با آب دهن ترکرده [illegible] تا حل نموده استعمال می نمایند و تا نیم ساعت صبر میکنند و از سعالی [illegible] آنست که زهره قنفذ و خاکستر خفاش الادون و چند بیدستر اجزای مساوی در هم سوده بخون کبوتر [illegible] و بعض استعمال نمایند و کذا زهره کرکس یا خاکستر [illegible] با نوشادر یا با آب گشنیز خصوصاً که برگ آن [illegible] چه خوش [illegible] باشند و اگر با صدف باشد بهتر ست و ایضاً [illegible] آب بادنجان بر موضع نتف طلا کرده یک ساعت بگذارند و همچنین هفت مرتبه تا [illegible] طلا کنند بسیار مفید ست و اگر بعد نتف موافیون و زعفران و خون فاخته سائیده طلا کنند یا بیضه مورچگان مالند مانع انبات شعر گردد و خاکستر سم خر با آب گشنیز یا قطران یا زهره بز و خاکستر با ذریون همین منفعت دارد و آتشک سوخته و غیر سوخته بسرکه کهنه حل کرده بر موضع نتف شعر طلا کردن مجرب ست و یا سهاگه تیلیه باریک سائیده در آب لیموی کاغذی ترکنند و فتیله آب لیمون خشک کرده سهاگه را باریک سائیده بعد از آنکه موی را کنده باشند بانگشت نمایند و اگر زید [illegible] مشغول سرشته طلا نمایند بر موضع و منع انبات شعر کنند و اگر موی را بکنند و فی الحال خون اشتر و روغن کچله بران بمالند و تکرار عمل نمایند همین عمل دارد و یا عصاره یکشقال کافور نیم دانگ سائیده بعد از قلع مو بر آن موضع ضماد کنند و طلای خون ضفدع سبز خون کنه سگ خاکستر با ذریون در هم آمیخته نیز نافع ست و کذا طلای موضع نتف شعر زائد بخون حرباو خاکستر زلو بسرکه آمیخته و زهره کفتار و خون یربوع و شیر سگ و آشامیدن زهره بصمغ آمیخته و مغز سر خفاش و خون جرذان و قنفذ مطبوخ که مثل عسل گردد هر واحد مانع انبات شعر ست و کذا اکتحال آبنوس و خون خر سرخ خشک کرده سائیده و زلو در کوزه رصاص نهاده تا آنکه بمیرد و بعده سائیده هر واحد بعد نتف شعر مفید **اقوال مجربین** شریف گفته که راسخت اگر گرم کرده هفت بار در آب کشنیز سرد نمایند و باریک سائیده از پارچه گذرانیده شعر زائد را برکنند خوب بمالند که دیگر باز نروید و تسکین دهد مجرب ست و سویدی گوید که اگر صدف بزرگ در کوزه کرده گل حکمت نموده سوخته بر شعر منقلب بمالند موی را بسیار باریک نماید که بخشش نکند و مجرب ست و گویند که بعد نتف موافیون نوشادر بزهره بز مخلوط کرده در چشم کشند و ورق برگ سوسن سفید نیز مفید گفته اند و حکیم علی در مجربات خود می نویسد که بعد کندن موی زائد سائیده یا توتیا و زنگار با هم سائیده یا زنج سوده بمالند و اگر وزغه در سفال آب نادیده بسوزانند و خاکستر آن بپاشند در منع برآمدن شعر بغایت قوی بود و گویند که اگر در پای سر سرکه و آرد و عدد دو لوبیا اندازند و در شیشه کرده زیر سرگین اسپ دفن کنند و بعد چهل روز برآورده موی چشم و دیگر جای برکنند تا شعر نکرد بمالند باز موی نروید و جالینوس گفته که اگر صدف صغار سوخته سائیده با قطران آمیخته بر موضع نتف شعر طلا کنند دیگر نروید و مجرب ست و ثابت بن قره گفته که علاج غریب آنست که ارضه و نوشادر و سم خر سوخته مساوی سوده بسرکه کهنه بسرشند و بعد نتف بر موضع آن طلا نمایند و شیخ این را مجرب نوشته و بقول صاحب حاوی صغیر صدف محرق و مصطکی و قطران مساوی کوفته بیخته با شیر انگوری آمیخته سائیده اکتحال نمودن نفع بلیغ می نماید و تیوطیس گوید که موی زائد در روز پانزدهم یا بستم برکنند و در ساعتی که شعر زائد را قلع نمایند بیخ یا هفت عدد زلو در کوزه گلی سوخته خاکستر آن را سحق نموده اکتحال نمایند که دیگر نمی روید و طلای شحم افعی بعد نتف مو بالخاصیت مانع نبات شعر نوشته اند و طبری از بعض متقدمین نقل کرده که اگر موی زائد از منقاش یا ملقاط کنده بعد نتف نمایند خاصیت او ست که دیگر بار نروید و بعد از آن کحل تو بال که از رومخج یا شیاف الیقون و تو بال حدید و حجر معروف باد زهر یا عوض و حجر المسن سوخته و خاکستر پوست بیضه مرغ و صدف سوخته و توتیای کرمانی و سرمه اصفهانی مساوی [illegible] ساخته باشند اکتحال نمایند که تجربه رسیده و چنین گفته که موی زائد و منقلب از منقاش کنده و در روز یکشنبه

آب حل کرده ناصور را افشرده از چرک پاک نموده سه یا چهار قطره از ان بچکانند و صاحب آن بر آن چشم بخوابد و باید که فاصله مابین هر قطره زمانی صالح مقدار یک ساعت باشد و روز دیگر نیز ناصور را افشرده شیاف را دران بچکانند و همچنین تا یک هفته یا تا زمانی که ناصور را افشار زند و از ان چرک نیاید و بعد از ان ترک نمایند که تا چند روز خشک میباشد و بهتر آنست کم اندازه نمایند غور غرب را بمیلی که بآن حال عمق تواضعیر معلوم میکنند پس بر سر میل پنبه نرم پیچیده و در دوا فرو برده دران گذارند خواه دوا سیال باشد یا ذرور خشک و باید که چکانیدن شیاف غرب غیره بعد تنقیه غرب از چرک و گوشت فاسد باشد مثلاً از پنبه کهنه پاک نمایند و لحم فاسد آنرا با مرهم زنگار دور نمایند اگر متصل با جفان و غائر باشد و یا منقطع از صدید اگر از اجفان جدا بود دو فائده نماید پس آنرا انتشار قابل انگوری شود پس شیاف غرب محلول با آب بازو و یا دیگر ادویه در آن بچکانند و اگر چرک قلیل باشد و بیرون نیاید دو سه روز مهلت دهند تا جمع شود و لیکن افشار دهد و شود ببندند و دوا نهند و چون استعمال دوا نمایند چشم را بعصابه بر بندند و مریض حرکت ننماید و بنشینند و آب دست در ابتدای امر جمع کردن با این دو به و اینکه دران قبض است قابضه و مقوی اجزای این مانند زعفران و اشنه بهر دو فائده یکی تضییق مسام بهر عدم نفوذ مواد بدان طرف بسهولت و منع از انجذاب دوم تقویت عضو برای منع قبول موادی که محلل آنرا جذب کند و این سائر تدابیر در ابتدای انفجار است و علاج مزمن آن داغ است یا آنچه قائم مقام داغ باشد از ادویه حاده مانند استعمال یک بر دیک بطوریکه ناصور را بخرقه بخارند و فتیله مبلول ببول طفل یا ابدیک بر دیک آلوده دران فرو برند و یا زنگار را با شخار و اشق یا بسرکه سرشته فتیله در ناصور داخل کنند و بعضی گفته اند که اگر استخوان فاسد نگردانیده باشد با این دوا داغ دهند بگیرند خاکستر بابونه خاکستر اکلیل الملک خاکستر کرم از هر واحد یک جزء زرنیخ سرخ ربع جزء عفص دو جزء زنگار معمول بپاشیدن سرکه بر بس یک جزء و نیم شادنج یک جزء کوفته بیخته سحق بلیغ نموده بران بپاشند و ببندند و گویند که چون کهنه ناصور گردد علاج آتش آنست که چون انگشت بران گذارند آنرا اصابت یابند که از زیر انگشت بلغزد درین هنگام واجب است که داغ نمایند بمیل مدور الراس اگر از طلا باشد بهتر بود و آنرا در آتش سرخ نمایند و بگذارند بران بدفعات تا آنکه بجوش آید اطراف آن و گوشت فاسد تمام سوخته شود و رطوبت خشک گردد و ظاهر گردد و پوست فاسد از استخوان بعد از ان معالجه نمایند بمرهم سفیداب و اگر بسوی بینی نفوذ کرده باشد داغ نمایند تا آنکه داغ باندرون بینی سیاه پس بران فتیله پنبه کهنه بمرهم زنگار آلوده یک روز داخل نمایند و روز دیگر به پنبه تنها تا آنکه مندمل گردد و از داغ ادویه حاده و داغ باهن ام العافیت است و چون عفونت غرب باستخوان رسید و بادویه منتفع نگردد و بشگافند و گوشت فاسد مرده را دور نمایند تا باستخوان برسد پس اگر جوهر استخوان صحیح باشد و ظاهر آن سیاه گشته سیاهی آن بخراشند و دوای مل لحم دران پر نمایند و ببندند و مدتی بگذارند و اگر استخوان فاسد کرده باشد بر استخوان داغ دهند و بسیا است که محتاج میگردند که لحم فاسد را سوراخ نمایند تا آنکه داغ باندرون آن برسد و لیکن احتیاط نمایند که میل بجانب چشم ننمایند بلکه دست را مائل بجانب الف و اندر بجانب ماق که سیلان نباید بطبقات چشم و سوراخ نمایند بجانب بینی در غور ناصور والراس حتی که فتیله آن موضع متصل آن نافذ گردد و بعد از ان بگردانند تا آنکه خون از بینی و دهان بر آید که این نشان نفوذ آنست و درین وقت داغ او کامل مع حفظ مقله حاصل گردد پس داغ دهند و ادویه در آن بپاشند و ببندند و یا در آن فتیله پنبه کهنه از مرهم زنگار یا اشنان آلوده بگذارند و اگر گرمی شدت نماید بصندل و مامیثا و آب کاسنی و آب حی العالم لطوخ سازند و روز بروز فتیله از اقوی تر نمایند تا آنکه دهن جراحت وسیع تر گردد پس اندمال نمایند و گاهی بر می آید از ان پارچه استخوان بد بو و بسا است که بی نیاز میگرداند داغ از سوراخ نمودن تا ممکن باشد بران اقتصار نمایند و واجب است که چون داغ دهند بر اطراف وا باشند بر چشم اسفنجه یا خرقه با آب سرد تر نموده بگذارند یا خمیر دقیق به یخ سرد کرده و چون گرم گردد تبدیل نمایند تا گرمی داغ بچشم نرسد طبری گفته که استعمال داغ در چشم خطر دارد و بعض افاضل از اوائل طریقی برای داغ غرب مقرر کرده اند که چشم از مضرت و سالم می ماند و ابو ماهر وصف او نموده و آن این ست که بگیرند قمع مس یا مانند آن که طرف اسفل آن که منهدم و هموار بود بر موضع غرب گذارند و اسرب بگداخته در قمع ریزند و مریض چندان صبر کند که داغ بوجه اتم گردد پس قمع را جدا نمایند و این داغ از محل ناصور تجاوز نمیکند و مریض صحت تام می یابد بعد از ان مراهم مدمله استعمال نمایند و بالجمله علاج او مثل علاج ناصور سائر اعضا است لیکن احتیاط که ملاحظه نگاه داشتن مدار در علاج آن نمایند و احتراز کنند از ان که ملتحم سازند قبل از تنقیه مده یا استخوان و هرگاه خواهند که جراحت بسته شود صبر کنند سوده گذارند تا خشک کند و بسته شود و زاج سوخته و آبگینه مثل غبار سوده خشک کننده است و ادویه نیز اگرچه در ابتدا سوزش نمایند لیکن بتکرار استعمال عادت او شود و مضرت نرسانند

غده

بقول جالینوس لحمی است زائد در ماق اکبر و نزد اکثر زیادتی لحم ماق اکبر است از مقدار طبیعی بر سر ثقبه که میان بینی و چشم واقع است و ازین جهت مانع نصول فضول چشم مثل چرک و اشک از نفوذ در ثقبه و جریان او بسوی بینی میگردد و کثرت حدوث امراض مادی در چشم لازم این است و گاه تابع آن غرب میباشد و گاهی از ان تقلص جفن نزد موق عارض میگردد

و بقول شیخ گاهی این لحمه عظیم میگردد بحدیکه مانع بصر میشود و سببش اجتماع فضول غلیظ است در ماق و بقول بعضی خون غلیظ بسیار است گاه حادث میگردد از غرب که او را کثرت رطوبات و امتلاء در چشم لازم بود علاج با دویه ظفره معالجه کنند و اگر فائده نشود فصد قیفال و حجامت ساق نمایند و مسهل و حب ایارج و شبیار و قوقایا و ایارج جالینوس دهند و بعد تنقیه بدن و دماغ از اخلاط غلیظ اصلاح مزاج و تلطیف تدبیر نمایند و شیاف احمر لین استعمال کنند اگر فائده نه بخشد ادویه حاده مثل زنگار و کبریت و مرهم زنگار بر آن گذارند و با سلیقون و روشنائی و شیاف احمر حاد و دینارج و شیاف قیصر و شیاف زنگار اکتحال نمایند و با زنگار نوشادر و سادوی آب مالیده بر غده گذارند و بر آن او ست نمایند و اگر از این ادویه هم فائده نشود آنرا بصنارة یا منقاش بردارند و بلا تمست ببالا اندکی بکشند و بمقراض ببرند لیکن مبالغه در قطع و استیصال آن نمایند تا بسعه عارض نگردد و بعد قطع زیره کرمانی و نمک خائیده در چشم اندازند و چشم ببچکانند و ذرور اصفر بر آن پاشند تا باقی را فانی سازد و برای دفع ادویه حاده زرده بیضه مرغ و روغن گل بر پنبه آلوده بر چشم گذارند و ببندند تا دو روز و هر روز صبح و شام تبدیل نمایند و اگر در چشم گرمی بهم رسد شیاف ابیض استعمال نمایند پس احمر لین پس اخضر حاد بعمل آرند و بعده بمرهم سندل سازند

امراض اذن

یعنی بیماریهای گوش و آن بیست و چهار مرض است یعنی اوجاع اذن و ورم و بثره آن و طرش و وقر و صمم و دوی و طنین و حکه و قروح و آکله و تاکل و دود گوش و دخول هوام و تولد کرم در گوش و دخول آب و سیماب در گوش و سده گوش و سیلان رطوبات از گوش و انفجار دم و حکه گوش و اورام پس گوش و قلع اذن و رض اذن و انقلاع اذن و ضرب اذن و الکون گوش باید دانست که حس سمع موقوف بر عصبه مفروشه در صماخ است و آن عصب در اجوال سمع مانند جلیدیه است در اجوال ابصار و صماخ مثل ثقبه عنبیه است و منفعت گوش ادراک مسموعات است و آنرا اصناف امراض ثلثه از سوء مزاج و تفرق اتصال و مرض ترکیب عارض میگردد و اکثر از امراض و حمیات حاده حادث میشود و کسیکه خواهد که گوش او از آفات و امراض محفوظ ماند لازم است که مدام اعتنا نماید بحال گوش و پرهیز نماید از گرمی و سردی و ریاح بسیار و بارده و سموم و گرد و غبار و دخان و اشیای غریبه از آبها و حیوانات که داخل گوش گردند و از صداهای مثل شدید مانند صداهای توپ و تفنگ بسیار و آواز عظیم نزد گوش و اجتناب نماید از تناول اغذیه غلیظه بارده مولد ریاح و حاره بخره و سکرات پی در پی و اکل قمه بر لحوم مالحه و عدس و باقلا و ماهی و غیره باشد آن هم تخمه و امتلاء خصوصاً خواب پر امتلاء و کثرت کلام و سخن کردن با آواز بلند و نعره زدن و قی بسیار و حرکات عنیفه و کثرت جماع و حمام بسیار و بیداری و الحاصل برای حفظ گوش چیزها که باید کنند و در هر هفته یکبار روغن بادام تلخ در ان بچکانند که این دوای عجیب است در حفظ صحت گوش و هنگام خواب پنبه در گوش نهند و در هر سال تعاهد تنقیه دماغ بحبوب و ایارجات نمایند و واجب است مراعات آنکه در گوش اورام و بثور و قروح پیدا نشود چه اینها مفسد گوش اند و چون علامات بثور در گوش از التهاب در گوش و سردرد پدید آید شیاف مامیثا در سرکه انگوری حل کرده در گوش بچکانند و در حال صحت نیز این را در هفته یک مرتبه بچکانند که امان می یابد از نزول نوازل و اوجاع و اورام و بثور و قروح و چکانیدن زیاده معتدل در روغن بادام تلخ یا روغن پسته زرد آلوی تلخ حافظ صحت و قوت سامعه و مقوی آنست و گوینده که نهادن فتیله عسل غارتیقون یا عسل بروغن بادام تلخ یا بروغن جوز یا شحم بط آمیخته فتیله آلوده و با کمی مخلوط شحم ایلاو یا قرد مانا مثقال هم بط نیم مثقال آمیخته و یا زعفران و گل سرخ و سنبل الطیب فتیله ساخته هر دو احد منقی گوش و حافظ صحت آنست و قطور عصاره افسنتین یا زهره گاو در روغن بادام تلخ و روغن حنظل که تخم حنظل را در روغن زیت آمیخته یا روغن کنجد بجوشانند تا آب برود و روغن بماند و همچنین قطور عصاره شبت و قطور میعه سائله در روغن کنجد که در روغنی از روغنهای مناسبه جوش دهند و قطور عصاره عنب الثعلب حلول در روغنی از ادهان مناسبه امراض اذن را نافع و مقوی آنست و آنچه در گوش چکانند و یا از خارج بران گذارند باید که سرد یا گرم بسیار نباشد بلکه نیم گرم باشد و ادویه سرده یا سخته زیاده از قدر واجب در گوش استعمال نکنند و معالجه جمیع امراض اذن بتدریج نمایند و کثرت ادویه قویه دفعة جائز نیست که سبب سام حاد یا بارد شود و نیز باید که در امراض مادی تنقیه بتدریج کنند و استعمال ادویه موضعیه از قطورات و ادهان و ضمده و اطلیه و نطولات و مراهم و غیرها بعد از یک هفته و بعد فصد و حجامت و مسهل و غیره و هر یک بحسب و اجب و خلط غالب باشد نه قبل از اینها و در سوء مزاجات ساذج استعمال پیش از یک هفته در اول مرض جائز است زیرا که در ینجا خلطی غالب نیست که از انضاج و تنقیه آن کرده آید

اوجاع اذن

یعنی درد گوش یا از سوء مزاج یا ورم یا بثره یا بسبب تفرق یا اتصال حادث شود و سوء مزاج یا حار بلا ماده باشد مانند آنکه بسبب هوای گرم یا ریح گرم بخاری از سبب

درآفتاب یا ایام سمائم عارض شود و خصوصاً هنگامی که انتقال نماید از ان بسردی دفعةً و یا غسل نمودن بآب گرم و داخل شدن آن در گوش و یا داخل شدن آبی که در ان قوت حرارت غالب باشد مثل گہربتی و نفطی وغیره یا وضع ادویه حاره بر گوش و یا بخار یا ماده دموی و یا صفراوی باشد و یا بارد بدون ماده بسببی از اسباب مضاده اسباب مذکوره باشد از هوای سرد و یا ریح سرد چنانچه در فصل زمستان از وزیدن باد سرد شمالی افتد و خصوصاً که انتقال نماید بدان سرد دفعةً از گرمی یا آب سرد یا آبی که بران قوت شئ بارد غالب باشد یا وضع ادویه بارده و یا بارد با ماده ریحی بارد و غلیظ مرتقی از معده یا منحل از فضول در سر بسوی گوش و یا خلط حی پیبنده یا سوداوی در گوش حادث بسبب ورم و بثره دلات یا اورام و بثور حاره یا بارده باشد و حادث بسبب تفرق اتصال مانند ریح ممدد و یا قروح و یا جراحات بود و از جمله اقسام تفرق اتصال محدث اوجاع گوش ریحی است که در گوش تولد یابد یا آبی است که دران داخل شود و یا حیوانی که در صماخ داخل گردد و یا کرمی که دران تولد یابد و گاه تفرق اتصال بعد سقطه و یا ضربه حادث میگردد و … اوجاع گوش حمی است که از ورم گرم غالباً بهم رسد و لاسیما چون ماده ردی بود و این بابت لازم بیاید خصوصاً وقتیکه موذی باختلال عقل گردد و اگر ورم و غیره … خارج باشد با آن وجع شدید نباشد و نیز بسیار خطرناک نیست اقسام مذکوره یا قبل گاه باشد که دفعةً هلاک میگرداند مانند سکته و آن اقسام جوانان را بیشتر از مشایخ … و بزودی ایشان را هلاک میگرداند و بسا است که بروز هفتم بکشد و اکثر مشایخ را آن ورم منتقیح میگردد و لیکن جوانان را قبل از تقیح بیشتر هلاک میگرداند و اگر منتقیح گردد … محمود بود در جای خلاصی باشد و وجع گوش گاه با خارش و گاه بی خارش پیدا شد و خارش گوش که بعربی حکة الاذن نامند جدا ذکر خواهد یافت و … مانند که ورم سوداوی در گوش کمتر افتد و اگر افتد منجر بسیار بلاغیت گشته بہلاکت میانجامد کذا فی النفیس الکبیر **طریق تشخیص اسباب درد گوش** باید که اول حال حدوث ضربه یا سقطه یا دخول آب یا حیوانی یا چیزی دیگر در گوش بپرسند اگر اقرار کرد بامری از اسباب مذکوره کنند سببش همان باشد و ایضاً ورم بیخ گوش و حوق گرانی گوش از هنگام دخول آب بر دخول آن و هیجان وجع نزد حرکت هوام بر دخول آن در گوش دلالت کند و الا بسوی گوش نظر کنند اگر در گوش ورم یا بثره یا قرحه و خروج مده محسوس شود سبب او همین باشد و الا دست بر گوش و سر نهند حال اشتداد و خفت درد از مریض سوال کنند اگر بلمس گوش و سر گرم و رنگ گوش و روی و چشم سرخ نماید و درد شدید بگوید و تسکین درد از اشیای بارده حاصل شود سببش سوء مزاج حار ساذج یا ریح حار بخاری یا ماده حار یا ورم حار اندرون ثقبه باشد پس حال سبکی و گرانی گوش و نخس و ضربان بپرسند اگر سبکی و وجع ناخس و یافتن ارتفاع مثل شعله آتش از گوش بسوی سر و خشکی ایهات بیان کنند سببش سوء مزاج حار ساذج یا ریح حار بخاری باشد پس اگر با وجود شدت درد و گرمی بلمس و سرخی گوش و چشم و روی و سبکی گوش و غیره علامات سوء مزاج حار ساذج سوزش در گوش و چشم و روی و خشکی بینی و کرب و تشنگی و تسکین آن بمضمضه آب سرد معلوم شود سببش تولد ریح حار بخاری از رسیدن هوای گرم بگوش و نشستن در آفتاب یا ایام گرما باشد و اگر با علامات سوء مزاج حار شدت گرمی در گوش و سر و درد مؤخر سر تا وسط آن دریافت گردد سبب آن تولد ریح مذکور از ریختن آب گرم و یا آب چشمهای گرم مثل گہربتی و نطرونی و لتی بسر و گوش خواهد بود و اگر مریض وضع دوای گرم در گوش بیان کند سببش حدوث ریاح … از همان باشد و اگر با وجود آثار مذکوره سوء مزاج حار تشنگی شدید و خفقان … و بعد نوشیدن آب سرد و اشتها … در چشم معلوم شود و با این همه سوزش در فم معده … ابخره ریاحی از معده باشد و اگر با وجود گرمی بلمس و سرخی … شدت درد مریض گرانی گوش و سر بیان کند و خصوصاً هنگام سجود درد با ضربان باشد … در گوش از امتلای ماده دموی باشد و اگر با وجود حرارت بلمس و جبه و سر و شدت درد گرانی اندک با سوزش و صداع و استراحت برسیدن هوای بارد بگوید از ماده صفراوی باشد و اگر با علامات سوء مزاج حار گرانی سر تب گرم لازم و درد و ضربان و ثقل گوش بشدت باشد و تمدد و سوزش و فتور سماعت و صداع منقطع وقتی بعد وقتی یافته شود از ورم حار اندرون ثقبه باشد و اگر از گذاشتن دست بر گوش و سر گرمی بلمس معلوم نگردد و سرخی و شدت درد و نخس و ضربان و سوزش هیچ نباشد و چیزهای گرم بالفعل یا بالقوة تسکین یابد و تقدم تدابیر سرده شاید او بود سببش سوء مزاج بارد ساذج باشد پس بپرسند که در گوش چیزی شبیه بحرکت باد و یا دوی طنین یا درد در مؤخر سر و یا غثیان معلوم میشود یا نه اگر گوید که در گوش حرکتی مثل حرکت باد و درد بطوریکه گویا چیزی … در گوش فرو میرود محسوس میگردد و ملاقات سر با دو هوای بارد اتفاق افتاده بود سببش تولد ریاح بارد از سرما یا باد سرد باشد و اگر گوید که دوی طنین معلوم میشود و با آن سر گران و صداع بود سببش تولد ریاح بارد از فضول بارده در سر و گوش باشد و اگر گوید درد در مؤخر سر پیدا میشود بجایکه حرکت مستمر میگردد و اتفاق غسل بآب سرد شده بود سببش تولد ریاح بارد از ریختن آب سرد بر سر یا فرو رفتن در ان باشد و اگر غثیان بیان کند و دهن پر آب گرداند که صداع بود و از ریختن آب گرم بر سر استراحت یابد سببش بلغم بارد و غلیظ استصعاد از معده باشد و اگر مریض اقرار بهیچ یکی از علامات مستفسره مذکوره نکند از تقدم وضع ادویه بارده در گوش سوال کنند اگر اقرار آن کند

سبب تولد باد از همین سبب باشد و اگر با وجود علامات سوء مزاج بارد ساذج در سر و گوش گرانی بیابند پس اگر خواب بسیار آید و در بینی تری باشد سببش ماده بلغمی باشد و اگر خواب کم باشد و فکر بسیار شود از ماده سوداوی باشد و اگر با وجود گرانی تمدد پیدا بود سببش ورم بارد باشد و اگر این اسباب هم نباشد و در گوش خارش و غارغه بود و احیانا گرمی از گوش بیرون آید سببش ریح غلیظ باشد انطاکی گوید که وجع اذن نخس و ضربان است و این عوارض عضو نادر باشد و از قبیل دماغ و معده سخا یا از زبان یا از دندان بود و علامت مشارکت دماغ آن است که اگر تناول طعام تغییر گردد و علامت مشارکت معده قوت درد هنگام خلو آن یا شروع طعام در هضم است و عبور از خود و تغییر دماغ از دماغ بود پس اگر ماده بخار باشد دوی و طنین بود و اگر خلط لذاع حاد باشد ضربان و نخس و اگر دوا اشکال است لذا به تدبیر در این باب ...

علاج کلی اوجاع گوش

در جمیع اقسام آن از خوردن لحوم و نشستن در آفتاب و حمام گرم و هبوب ریاح و قرب آتش و حرکات عنیفه و جماع و صیاح و کثرت کلام و اغذیه غلیظه اجتناب اولی بود و انکباب و نطول و تکمید با آب گرم مسکن جمیع اوجاع خصوص اعضای عصبانی است و هرگاه جهت تسکین وجع شدید حاجت مخدرات افتد بهتر آن است که از آنها شیاف یا شیاف مع اندکی افیون در شیر زن حل کرده و بقول جالینوس افیون را در روغنها حل نموده استعمال نباید کرد زیرا که سبب غلظت روغن بی فایده است که افیون در گوش بچسپید و موجب مزید درد و الم گردد بلکه در شیر حل کرده بچکانند که شیر بنا بر انبساط و غسال مانع چسپیدن افیون میشود و با وجود آن در ارخا و تسکین نافع تر از روغن است و باید که استعمال مخدرات کمتر و وقت ضرورت کنند زیرا که کثرت آن موجب حدوث گرمی گوش است خاکستر افیون در تخدیر و تخفیف قوی تر از افیون است لیکن آنجا که درد شدید باشد افیون سوخته بقدر حبه سیاه با شیر آمیخته در گوش بچکانند که جهت تسکین آن است و هرگاه که ضربان درد شدت کند و خوف تشنج بود پس لابد است از استعمال مرخیات زیرا که در گوش مسلک است و سبب قرب آن با دماغ در ادخال مخدرات روغن گاو و کنجد بی جهت تخدیر مفید است و بخور آب گرم تنها و یا ادویه مرخیه ملینه مثل بنفشه و خطمی و ... در آن پخته تسکین وجع نماید و مسکن و منفی از استعمال مخدرات است و اگر چیزی مخدر باشد قطره ای از پوست خشخاش مطبوخ ساخته نافع بود و قطور روغن گل در پوست انار پخته و کذا قطور آب ابهر شیر یا سرگین اسب دیا هر دو کذا ماده و شیر زنان حل کرده گرم نموده و کذا مرهم شحم با وجع جمیع اقسام مجرب است و قطور سفیده بیضه مرغ ممزوج به روغن گل نیز در تسکین درد گوش از هر سبب که باشد بی نظیر است و کذا قطور بول انسان سوخته به روغن گل و کذا عصاره اکلیل الملک بیفزایند و اگر خشخاش سوده آرد و حلبه آرد و برگ کتان بپزند تا مهرا شود و ضماد نمایند نیز تسکین درد نماید و قطور افیون و زعفران با شیر زن نیز مسکن وجع حار و بارد است و کذا قطور روغن قسط با آب برگ آن و مهره و شنبلید گیلانی می نویسد که آب سرگین بغل یعنی استر آب پیاز هر دو مساوی و زعفران بقدر ربع واحد کهرل کنند تا زعفران حل شود و صاف نموده نیم گرم در گوش بچکانند و زمانی بران صبر کنند پس از پنبه پاک نموده بار دیگر چند قطره بچکانند و همین را تا چهار نوبت بعمل آرند که جهت تسکین درد گوش از هر قسم که باشد بغایت مجرب است و در از الهٔ آن تخلف نمیکند لیکن استعمال این دوا در اقسام درد گوش بارد بی اول اقدم است و بعضی گویند که چون سیر گرم کنند و در آب بجوشانند و بخار آن بگوش رسانند تسکین وجع نماید و کذا ضماد حار باشد و افیون یک شیر نسل زعفران باشد بفتیله آلوده در گوش نهادن مسکن وجع شدید است و کذا التقطیر شیر زنان وقت شدت وجع بمراتب و اگر آرد گندم بشراب و زیت بپزند و گرد گوش ضماد نمایند و هر ساعت تبدیل آن کنند در چند بار تسکین وجع نماید و کذا التقطیر ترکیبی و تحلول در سفیدی بیضه و روغن نیلوفر مسکن وجع شدید است و از جالینوس نقل کرده اند که چون سکون وجع دشوار گردد ماده را بسوی بینی بسعوط یا بسوی دهن بغرغره فرود آرند و بقول ارسطو تعلیق دندان روباه طرف راست در وجع گوش راست و طرف چپ در وجع چپ مجرب است و در گوش ... در ... نافع است و انطاکی گوید که در اوجاع گوش استعمال مرخیات اولی است و الا قطورات و در اقسام درد گوش قطور رطوبت ماهی بریان عجیب و کذا نهادن برقی معقد کنجشک مجرب نوشته

علاج درد گوش حار ساذج

دوا از ریاح نخاری تبرید از لعاب بهدانه شیره تخم خیار بتیره خرفه تخم تربوز و شربت نیلوفر بدهند و گاهی عرق شاهتره در بین تبرید افزوده میشود و یا تبرید شیره کاهو و شیره کشنیز خشک و عرق بید ساده و نبات بکار برند و حما و زرد و شیر دختر یا شیر زن حل کرده نیم گرم در گوش بچکانند و شیاف ابیض در شیر زن یا شیر دختر چکانیدن مفید بود و روغن گل با ... بجوشانیده نیم گرم در گوش بچکانند و ماء القرع و ماء الخیار در گوش چکانیدن نیز فایده میکند و روغنها و آبهای بارد مثل روغن گل و کدو

وبنفشه وخشخاش وآب برگ خرفه وآب برگ بید وآب بارتنگ وحی العالم وبرگ کاهو وبرگ کاسنی وگل سرخ تازه در گوش چکانیدن نیز فائده میکند واگر با روغنهائی مذکوره
سفیدی بیضه مرغ ویا شیر دختران وآب عنب الثعلب سفیدی بیضه و روغن گل وآب کدو وشیر دختر وآب خرفه و روغن گل وآب گل سرخ شکر آمیخته بکار برند نافع تر باشد
و در صورت شدت التهاب قدری کافور نیز در قطورات مسطوره داخل نمایند و گرداگرد گوش صندل سفید و سرخ و کاهو و گلاب و کشنیز سبز طلا کنند واگر حرارت قوی باشد
کافور نیز افزایند وگاهی مامیثا درین ضماد داخل میکنند وگاهی عوض آن پوست خشخاش وگاهی رسوت میکنند و آب عنب الثعلب بجای گلاب می نمایند و با سفیداب کاشغری
مرداسنگ حضض یکی سوده بروغن گل آمیخته ضماد کنند وعنب الثعلب گل خطمی گل بنفشه هریک دو توله پوست خشخاش یکوفته شش ماشه در شیر یا دوگاو نیم آثار جوش داده بخار
آن بگوش رسانند که در تسکین درد مجرب ست وگاهی گل نیلوفر وبرگ بید وجو مقشر یکوفته وگل سرخ افزوده میشود وجهت تسکین و تبرید زائد تخم کاهو و کشنیز خشک واندک بزر البنج
اضافه نمایند واگر تحلیل زیاده مطلوب باشد بابونه واکلیل الملک [illegible] واگر آشنا باشد اوراق از برگ بنفشه برگ خرفه برگ انار برگ خبازی برگ خشخاش برگ عنب الثعلب برگ خطمی
برگ کدو برگ بادرنگ برگ بستان افروز برگ بارتنگ برگ اسپغول برگ کاسنی برگ بید برگ کشنیز برگ کاهو هرچه ازین اوراق بهم رسد و مناسب داند جوش داده استعمال نمایند
نیز برای درد گوش که از ریاح حار یا ورم حار باشد نافع ست واگر حرارت بشدت نباشد مرزنجوش پوست خشخاش گل بنفشه کشنیز خشک چوب چینی جوشانیده بخور نمایند
بعده خسته شفتالو بر شعله شمع سوختی بریان نموده سائیده با پنبه ممزوج کرده در گوش گذارند واگر درد گوش نهایت سخت بود اندکی افیون در شیر دختران و روغن گل
حل کرده نیم گرم در گوش ساعت بساعت چکانند وگاهی کافور نیز اضافه کرده میشود واگر افیون را بسوزند و خاکستر آن بقدر چهار پنج برنج در روغن گل حل کرده
نیم گرم چکانند نیز در تسکین درد مجرب ست ویا عصاره برگ قنب صاف کرده نیم گرم در گوش چکانند ویا بنگ یک توله به آب سائیده قرص بسته در چهار توله روغن زرد
بسوزند پس صاف کرده دوسه قطره در گوش چکانند واگر ازین تدابیر وجع ساکن نشود بر شیر زنان که در ان مسکه گاو حل کرده باشند اکتفا نمایند و مکرر تقطیر آن کنند
و هرچه در علاج درد گوش حار مادی مذکور گردد غیر از تنقیه درینجا بکار برند و بدانند که هرگاه در وجع گوش حار سافج از ادویه بارده و مخدره وجع ساکن نشود در گوش
بثره یا ورم خواهد بود و آنجا که درد گوش از ریاح حار بخاری مرتقی از معده باشد فصد باسلیق کنند و تبرید معده باشربه سرد و مثل شیره کاهو و خشخاش و کشنیز خشک
و اغذیه سرده که مبخر نباشند مثل بچه مرغ مطبوخ با آب غوره و کاهو مسلوق مطیب بسرکه و قطف و مغز خیار بسرکه نمایند واگر کفایت نکند تلیین طبیعت کنند بمطبوخ
هلیله زرد و تمر هندی و آلو بخارا و کشوث و برگ عنب الثعلب و مانند آن بغیر آنکه در ان دوای حار داخل باشد واگر قاروره حار باشد ماء الشعیر سرد و ماء القرع
سرد دهند و در ماء الشعیر قدری خشخاش داخل کنند واگر زمانه خشخاش رطب باشد خوردن او انفع اشیاست برای این مرض و تسکین بخارات بعده
روغن خل که یک جزو سرکه را با ده جزو روغن گل بپزند تا سرکه بسوزد و روغن باقی ماند بر برف سرد کرده در گوش چکانند یا روغن بید و روغن کدو یا شیر دختر قطور
سازند و بیرون گوش برگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ عنب الثعلب و آرد جو در سرکه سرشته ضماد کنند واگر ازین ساکن نشود یک حبه کافور در شیر دختر حل کرده چکانند بغیر
روغن و اگر گوش ملوث بروغن باشد صماخ را بشویند بنحویکه در ان آب نیم گرم ریزند حتی که پر شود پس کف دست بر ثقبه گوش نهاده بر یک پای ایستاده دو بار بجهند
و صماخ را بمیلی که بران پنبه پیچیده باشند صاف کنند و آنچه از رفتار در آفتاب باشد روغن گل مبرد بسرکه بدستور بچکانند و آنچه یا خرقه به آب بارد آغشته بر گوش نهند و در
آب سرد در آیند و اغذیه مرطبه مسطوره بخورند و ماء الشعیر مطبوخ با خشخاش بنوشند واگر درد شدت کند تمریخ بروغن بنفشه و روغن گل نمایند و کافور و بنفشه رطب
و نیلوفر و مانند آن ببویند و بآب طلوع استنشاق کنند و تعدیل مسکن بریاحین بارده مثل سیب و بید آب سرد و قدری کافور و گلاب بر آن پاشیده نافع و خواب آرام و تضمید
گوش بعصی الراعی و لوبیه لبنی سفید و ایضا برگ بید برگ سیب برگ بهی برگ خرفه برگ عنب الثعلب کوفته روغن گل گلاب هریک ده درم سرکه از سه درم تا ده درم حسب کمی
و زیادتی حرارت آمیخته بر پیشانی سر بجهت اعصاب ضماد نمایند و هرگاه گرم شود تبدیل کنند و چون مرض بانحطاط آید اجزای بارده کم کنند و روغن بابونه وگل آن اندک
اندک بیفزایند برای درد گوش که بسبب مشی در آفتاب یا بسبب ریاح سموم باشد نافع ست و بالجمله ترطیب و تبرید دماغ باطلیه و نطولات و مروخات و غیر که
در صداع احتراقی شمسی گذشت بعمل آرند و آنچه از ریاح حادث از ریختن آب گرم بر سر یا نشستن در آب چشمهای گرم باشد اگر واجب بود فصد قیفال نمایند و ساقین
بندند و قدمین بمالند و اغذیه مرطبه مذکوره بدهند و روغنهای سرد مثل روغن کدو و بید و نیلوفر و روغن خل سرد در گوش چکانند و سعوط نمایند بآنها و شیر دختران و نافع ترین

اشیا نوشیدن آب سرد و استنشاق و تمضمض بدان و مالش کف پا است و آنچه از ریاح حارهٔ حادثه از گذاشتن ادویهٔ گرم در گوش باشد فصد سر و کنند و ادهان بارد
در گوش چکانند و اضمدهٔ بارده مثل آب برگ عنب الثعلب و برگ خرفه و برگ کشنیز و پوست کدو و خیار و آرد جو ضماد نمایند و با آب آنها گوش را بشویند و چکانیدن
شیاف ابیض محلول در ماء القرع یا شیر دختر یا قدری روغن بادام نیز مفید بود و عند کمال شدت حرارت این ادویه و آبها به برف سرد کرده بکار برند و چکانیدن ماء القرع
تنها نیز عاجل النفع است و تلیین طبیعت بخیارشنبر و تمر هندی و آلو بخارا و مانند آن کنند و اگر در مزاج حدت باشد ماء الشعیر بنوشند و شیر برگه با آب غوره یا آب انار
منجمد کرده باشند بر سر نهند و هرگاه بگدازد جدا کنند و واجب نیست که طبیب گمان برد امر نماید که مریض در اول معالجه منتفع خواهد شد بمقابله مرض با ضماد ادویه
که هیجان او کرده اند زیرا که ادویه اولی اخلاط و عضو را گرم کرده اند و در آن عضو و اعضای مجاورهٔ آن سرایت پیدا کرده اند پس اولا علاج باستفراغ آن اخلاط فاسده
و ازالهٔ حدت آنها از عضو نماید بعد از آن ابتدا به تبرید عضو با ضماد ادویه مهیجه مرض کند **اقوال حکما** سویدی می نویسد که قطور روغن بزر البنج و کذا آب کرنج
و آب غرب که آن صفصاف است و کذا آب شیشة الزجاج بروغن گل و کذا النسج عنکبوت در روغن گل جوشانیده و کذا آب انار ترش بشحم آن فشرده بعسل آمیخته و کذا
آرد باقلا بروغن گل آمیخته و کذا آب شجرة البق در پوست انار جوشانیده هر واحد نافع درد گوش حار است و بقول ابن ماسویه و رازی تقطیر روغن گاو مسکن
وجع حار است مسیحی گوید که هرگاه درد گوش از سوء مزاج حار باشد چکانیدن سفیدی بیضه نیم گرم تنها و یا با شیاف ابیض نفع کند و اگر درد سخت باشد اندکی افیون
بشیاف ابیض و روغن گل و اندکی سرکه حل کنند و گاهی روغن خلاف و روغن نیلوفر و روغن بنفشه و عصارهٔ بعض بقول بارده مثل عنب الثعلب و عصی الراعی و کشنیز سبز
در گوش میچکانند شیخ میفرماید اگر سبب درد گوش حرارت مفرط باشد لازم است که تبرید دماغ بمطفیات مذکوره در علاج امراض حار دماغی نمایند و در گوش
روغن گل نیم گرم و سفیدهٔ بیضه بچکانند و اگر درد شدید باشد کافور بدان آمیزند و بسا است که روغن بنفشه با کافور وجع گوش را از روغن گل زیاده تسکین میدهد بسبب
ارخائیکه اندر آنست و ایضا شیافات مسکن اوجاع چشم بسفیدی بیضه و مانند آن در گوش چکانند و سفیدهٔ بیضه را تنها خاصیت عجیب است و یا شیر با آب عنب الثعلب
و آب کشنیز چکانند و بهتر شیر آنست که از پستان بدوشند که او بسیار نافع بود و یا خراطین را در روغن گل بپزند و در گوش چکانند و یا حلزون را در روغن گل بسوزند
آن سرکه بهم بجوشانند تا آنکه سرکه برود و روغن بماند و بطریق قطور استعمال نمایند که برای ضربان جلیل مفید است و همچنین روغن تخم کدو و روغن نیلوفر و روغن بید انشا
آن و کذا لک عصاراتیکه مشابه عصارهٔ پوست کدو و جرم او است و ایضا استعمال ضمادات بر خارج گوش و بعضی ذکر کرده اند که آب لبلاب در مثل این حالت
بسیار نیکو است و عصارهٔ شهد انج رطب اگر ضربان و وجع اشتداد نماید و از آن خوف تشنج باشد از استعمال مرخیات و مخدرات چاره نباشد و طریق آنها
در علاج کلی درد گوش مسطور شد خضر و قرشی می نویسند که تعدیل مزاج نمایند با دهان بارد مثل روغن بنفشه بشیاف ماییثا یا شیاف ابیض یا کافور یا آب کدو
و خیار یا روغن بنفشه تنها یا روغن نیلوفر با اندک کافور یا روغن گل با شیر زنان در گوش چکانند و گاهی درین اشیا قدری افیون هم داخل میکنند و بضمادات بارده کشنیز
و کاهو ضماد کنند و گاهی احتیاج بعصارهٔ بنج برای تخدیر می افتد و گاهی با آب گرم نطول میکنند و گاهی بر بخار آن گوش می نهند و تسکین وجع آن میکنند
زیرا که آب گرم تسکین اوجاع آن می نماید و اگرچه مزاج گرم باشد و از استعمال ادویه شدید التبرید احتراز نمایند مگر عند اضطرار بهر آنکه شئی بارد گوش را
ضرر شدید می نماید و تلیین طبیعت نمایند بهاء الدین گوید که آنچه منفعت آن مجرب است روغن گل است تنها و با آب عنب الثعلب آمیخته و جوشیده
و گوش بر بخار طبیخ خار خسک و عنب الثعلب و بنفشه داشته و بر بخار آب گرم که میخ در زمین فرو برند و برکشند و آب گرم در آن ریزند و داشتن و شیاف
ابیض بسفیدهٔ تخم مرغ سوده چکانیدن و همچنین سفیده و روغن گل باهم و روغن گل و آب کشنیز و سفیده باهم ضم کرده و روغن گاو نیم گرم

علاج درد گوش حار مادی

باید که در دعوی فصد سر و نمایند و بعد از آن شیرهٔ کاهو شش ماشه تنها خواه بلعاب بهدانه و اسپغول هر یک چهار ماشه شربت نیلوفر دو تولہ حل کرده بدهند یا گل بنفشه
نیلوفر خطمی عنب الثعلب بپزانند و در آخر [illegible] مربی بخورانند و اگر حاجت بود تلیین بمسہل صفرا نمایند و در صفراوی تمر هندی دو سه تولہ گل بنفشه نیلوفر خطمی یک یک
چهار ماشه بعرق مکو و عرق گاؤزبان هر یک نیم پاؤ گلقند یا شربت بنفشه و شربت نیلوفر و شربت استوخودوس هر دو دو تولہ بدهند و عناب هفت عدد و شکر یک تولہ

آلو بخارا بهفت دانه سپستان بیست دانه بنوشانند و بعد نضج بمسهل صفرا و حب ایارج تنقیه نمایند و بعد ازان تدابیر که در علاج حار ساذج مسطور شد بعمل آرند
اقوال اطبا ابوسهل گوید که هرگاه درد گوش از امتلا حادث شود باید که معالجه باستفراغ آن خلط کنند پس اگر خون باشد بفصد و اگر خلطی دیگر باشد باسهال بعده
تنقیه خاص سر بغرغره بالجمله اگر با وجع گوش التهاب و جه و ضربان باشد فصد قیفال کنند بعده در گوش روغن گل و روغن بید باندکی سرکه نیم گرم چکانند یا شیر زن
از پستان بدفعات در گوش بدوشند بعد ازان اسهال شکم بهلیله زرد و صبر و سقمونیا نمایند و اگر درد ساکن شد فبها والا قدری افیون در روغن گل آمیخته اندر
گوش اندازند پس اگر ضربان بود کنند و سهر در گذشته باشد بدانند که در گوش بثره است تدبیر آن نمایند که مسطور گردد و هرگاه در روی ورم التهاب و درد باشد
از بنفشه و پوست خشخاش و اکلیل الملک یا بابونه و خطمی و آرد جو و شیر زنان آب کدو افشرده ضماد سازند بوعلی نویسد که اگر سبب درد گوش امتلای بدن یا سر باشد
باید که استفراغ ناحیه راس از جنس آن امتلا نمایند پس اگر ماده حار باشد بفصد و استفراغ [illegible] زیاده حار کنند بدانچه در علاج امراض حار دماغی معلوم کرده اند
بعد ازان تدابیر که در ساذج گذشت بکار برند صاحب کامل گوید که هرگاه در گوش درد از سبب مزاج حار عارض شود باید که نظر کنند که آیا علامت زیادتی خون
در بدن معلوم میشود یا زیادتی صفرا پس اگر خون زائد باشد فصد قیفال نمایند و خون بقدر حاجت برآرند و اگر صفرا غالب بود دوای مسهل صفرا مثل مطبوخ هلیله
و شکر یا هلیلاب و شکر یا بنفشه و شکر و مانند آن بخورانند و در گوش آب خرفه و آب جرادهٔ کدو باندکی روغن گل نیم گرم چکانند و اگر قدری سفیدی بیضه وقتاً
بعد وقت تقطیر نمایند و با پنبه پاک کرده باشند انتفاع یابند و اگر روغن گل که دران شحم جوشانیده باشند در گوش چکانند فائده نماید و اگر اندکی آب حی العالم
با قدری سرکه خمر و روغن گل چکانند نافع بود صفت دوای نافع درد گوش حار بگیرند روغن گل دو جزو سرکه خمر و آب غوره هر واحد نیم جزو باهم خوب آمیخته در گوش چکانند
و یا ماء القرع و روغن گل و شیر دختران در گوش تقطیر نمایند و همچنین اگر زن شیر در گوش بدوشند و اندک برآن صبر کنند بعده نشف نمایند و بار دوم و سوم باز بدوشند و درد ساکن شود
و حوالی گوش را بصندل و گلاب و کافور و اندک آب کشنیز و کاهو و آب حی العالم طلا کنند و اگر درد شدید باشد اندکی افیون بروغن گل یا روغن بنفشه گداخته در گوش چکانند
و یا اندکی از عصارهٔ لفاح با قدری روغن گل بچکانند که این تخدیر تسکین وجع نماید و نشاید که بر استعمال مخدرات ادمان نمایند که آن باعث ثقل سمع گردد ایلاقی گوید که اولاً
تنقیه نمایند اگر در بدن و دماغ اخلاط باشد پس اگر ماده حار بود ابتدا بفصد سر و نمایند و تلیین طبیعت بشربت آلو و شربت بنفشه و طبیخ تمر هندی و طبیخ هلیله کنند و اگر در ماده
غلظ باشد حب شبیار و قوقایا و فیقرا دهند بعده غرغره استعمال نمایند پس روغن گل در گوش چکانند و اگر درد عظیم باشد روغن بنفشه باندکی کافور چکانند و تقطیر شیاف ابیض بسفیده
بیضه یا شیر دختران یا آب کشنیز تر یا آب عنب الثعلب تسکین وجع کنند و دوشیدن شیر از پستان نافع است و اگر یک جزو روغن گل را بسه جزو سرکه بجوشانند تا آنکه سرکه برود
پس در گوش چکانند درد را ساکن کند و خراطین مطبوخ در روغن گل نافع بود و روغنهای بارده سود دهد ابن هبة الله گوید که اگر جسم ممتلی باشد در ابتدا فصد کنند
و اگر ازان مانعی باشد حجامت نمایند و اهتمام تنقیه بدن از خلط حار بمطبوخ هلیله سازند و اگر ازین مانع بود باید که تعدیل طبع بشربت آلو یا آب تمر هندی یا شربت نیلوفر یا لعاب اسپغول
بجلاب کنند و ماء الشعیر و شیره تخم خرفه بنوشانند و اگر بدین وجع ساکن نشود آب جرادهٔ کدو و یا آب حی العالم و روغن گل در گوش چکانند و شیر زنان بچکانند و اگر
درد سخت و ضربان شدید باشد اندکی افیون بشیاف مامیثا و روغن گل و شیر زنان حل کرده در گوش چکانند و از استعمال ادویه شدید التبرید حذر کنند مگر هنگام ضرورت
و پیشانی را بگلاب مسح کنند و بنفشه و نیلوفر و صندل و کافور و گلاب ببویانند و چون اصلاح یابد بمزورات غذا سازند و در آخر بچه مرغ دهند **ابن الیاس** گوید که اگر
سببش غلبه خون باشد فصد سر و نمایند و آب خرفه و شیر زنان و روغن گل و یا آب جرادهٔ کدو و خیار بروغن گل در گوش بچکانند و ضمادات بارده مثل کاهو و صندل
و کشنیز و خرفه و ملوخیه تضمید نمایند و تغریق راس بروغنهای بارد مثل روغن بنفشه و گل و نیلوفر و خشخاش کنند و یا اندک سفیدهٔ بیضه بروغن بنفشه یا روغن گل بهم زده در
گوش بچکانند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و بنفشه پنج درم و شکر ده درم و ترنجبین ده درم و یا خمیرهٔ بنفشه ده درم بنوشانند و غذا مزوره ماش بمغز بادام دهند و تنقیه بدن
بمطبوخ فواکه و هلیله زرد کنند و اگر سببش غلبه صفرا باشد ادهان بارده مذکوره در گوش اندازند و حل طبیعت بنقوع فواکه و ترنجبین و شیر خشت کنند و [illegible] آب انار ترش با شحم آن
افشرده بقدر ده اوقیه با ترنجبین و شکر هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند اگر با تب حرارت مزاج باشد و مزوره ماش بمغز بادام اگر با وی تب و حرارت نباشد
میر محمد مومن نویسد که اگر علامات خون ظاهر باشد نخستین رگ قیفال بکشایند و در درد صفراوی جوشاندهٔ بنفشه آلو بخارا و تمر هندی بنوشانند صاف نموده بدهند و بعد ازان

بطبیخ بلیلهٔ تنقیه فرمایند بست درم بلیلهٔ زرد در دو رطل آب بجوشانند تا ثلث بماند صاف نموده بنوشند که بغایت سودمند است و سفیدهٔ تخم مرغ و شیر زنان نیم گرم ساعت بعد ساعت تقطیر نمودن در حال درد را ساکن میسازد و خاصه که از پستان بدوشند و در صورت اشتداد وجع اندک افیون بشیر دختران حل کرده نیم گرم نموده ساعت بساعت بچکانند و طلاهای سرد همچون عنب الثعلب و برگ کاسنی و برگ خرفه بر بیرون گوش و حوالی آن ضماد کنند و اگر یک جزو روغن گل با سه جزو سرکه بر آتش ملائم چندان بجوشانند که روغن بماند و سرکه بسوزد و آنرا نیم گرم تقطیر نمایند عجیب الاثر است انطاکی گوید که بعد تنقیه خلط غالب تعدیل با صلاح اغذیه و ادویه کنند و تعیین فصد برای دردی ست که از خون محض باشد و گاهی در خون و صفرا هر دو فصد کرده میشود و سبب درد است کیفیت و درینجا فصد از باسلیق کنند اگر صداع و دوار و ضعف معده و کبد باشد و قیفال اگر از دماغ باشد و اکحل اگر از هر دو باشد لیکن در صفراوی خون اندک برآرند بعده اگر غلبهٔ خلطی بدانند تنقیه آن نمایند بعد ازان تبرید بتیل روغن کدو و بنفشه و کافور نمایند مطلقاً سوای شیر آنچه ذکر شد و آب کشنیز و حی العالم طلا و خواب بر مثل گل سرخ تازه و اختیار مبردات خون و التهاب صفرا مثل آلو و تمر هندی و عناب شربا و کدو و خرفه غذاءً

علاج درد گوش حار ورمی و بثرهٔ گوش

فصد سر رو کنند و اگر حاجت افتد زلو نیز چسپانند و تبرید و انکباب که در حار ساذج مسطور شده بکار برند و عنب الثعلب مدقوق و صندل بر سوده گل ارمنی در آب کشنیز سبز سائیده اطراف گوش ضماد نمایند و طلای نرد با آب کشنیز سبز و آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کردن نیز نافع و یا صندل سرخ و فوفل حضض گل ارمنی عدس مقشر شیاف مامیثا و قدری زعفران کوفته بیخته با آبهای مذکوره یا گلاب ضماد نمایند و یا آرد جو عنب الثعلب صندل سفید حب اکلیل الملک عوض عدس و زعفران داخل کنند و در انتها بابونه و آرد باقلا افزایند و عند شدت وجع قدری افیون اضافه کرده و سفیدی بیضهٔ مرغ آمیخته ضماد سازند و اگر سفیداب ارزیز مرداسنگ هر واحد یک درم فوفل حضض اقاقیا هر یک دو درم صندل سفید مامیثا هر یک سه درم گل قیمولیا پنج درم گل ارمنی ده درم کوفته بیخته با آب کاسنی سبز طلا کنند جهت ردع ماده اورام ملتهبهٔ گوش مفید بود و همچنین قطور شیاف ابیض کافوری در شیر دختران سفیدی بیضهٔ مرغ و لعاب اسپغول آمیخته نافع و چکانیدن سفیدی بیضهٔ مرغ بروغن گل ممزوج کرده نیز در قرحهٔ ورم مسکن درد است و کذا تقطیر روغن گل و شیر دختران مخلوط کرده مفید است اگر احتیاج به تبرید بعد نضج ماده باشد به مسهل بار دیگر تنقیه نمایند و گویند که خطمی بروغن گاو پخته ضماد کردن مسکن الم و مفید ورم حار گوش است و کذا ضماد گل بنفشه تخم کتان هر واحد یک جزو گل خطمی دو جزو کوفته با آب پخته نافع و اگر ورم تحلیل نشود و درد زیاده گردد و تپ شدت کند بدانند که ریم میکند پس لعاب حلبه لعاب تخم کتان لعاب تخم مرو شیر دختران آمیخته نیم گرم در گوش چکانند تا که نضج یافته منفجر گردد و ایضاً برای انفجار اضمده و بخورات منضجه بکار برند مثل برگ نیم و برگ بکاین و برگ آس هندی که بنگالا باس مشهور است و برگ توت و جز آن و سپیدهٔ گندم با قدری پیاز و نمک در شیر پخته بیرون گوش بندند و آب پیاز سفید یا سفیدهٔ تخم مرغ در گوش چکانند و بعد انفجار آنچه در قرحهٔ گوش خواهد آمد برای تصفیهٔ ریم و اندمال قرحه بکار برند و آنجا که ورم حار گوش از نزله باشد عناب بعرق شاهتره جوشانیده شربت نیلوفر داخل کرده بیاشامند و گاهی بهدانه نیز افزوده میشود و اگر با هذیان باشد و آن مهلک است بعد فصد سر و حجامت قفا و تبریدات اطلوخودوس گل بنفشه جوشانیده شیرهٔ مغز تخم تربوز شیرهٔ تخم خیارین شربت بنفشه داخل کرده خاکشی پاشیده بدهند بعده مسهل صفرا دهند و اگر با ورم گلو و تپ گرم باشد عناب چهار دانه گل بنفشه شاهتره هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ خیارین شیرهٔ مغز تخم تربوز هر یک شش ماشه شربت بنفشه دو توله داخل کرده خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشانند و یا اطریفل کشنیزی دو توله بخورده عناب پنج دانه گل بنفشه گل نیلوفر خطمی گاوزبان هر یک چهار ماشه سپستان پانزده دانه در آب گرم خیسانیده صاف نموده شیرهٔ کشنیز خشک چهار ماشه شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و برگ عنب الثعلب برگ نیم با گل بنفشه گل خطمی بابونه اکلیل الملک بیشک سبز در آب جوشانیده بخار آن بگوش بگیرند و حضض مکی حضض هندی صندل سرخ گل خطمی عنب الثعلب کوفته بیخته در آب عنب الثعلب تازه و مغز فلوس خیار شنبر سرشته گرد اگرد گوش ضماد نمایند و ایضاً مع آماس گلو و زبان عناب بنفشه عنب الثعلب شاهتره جوشانیده صاف نموده شربت بنفشه آمیخته بنوشند و مغز فلوس در عرق بادیان حل کرده نیم گرم بر ورم طلا نمایند و غذا دال ماش مقشر یا شله با دال مونگ یا آش جو دهانند که بجوز از شیر مسکن درد است و اگر با جوش خون در آخر ربیع از ریزش نزله بر گلو و گوش ورم گوش و تنها که گلو بهم رسد بعد فصد سرو از طرف درد لعاب بهدانه شیرهٔ عناب شیرهٔ کشنیز خشک شیرهٔ کاهو عرق کاوزبان عرق نیلوفر شربت نیلوفر خاکشی بدهند و طلای نرد با آب کشنیز سبز سائیده بالای گلو طلا سازند و غرغره لعاب بهدانه

وایضاً خردل کوفتہ بروغن گرم بسرشند و فتیلہ ساختہ در گوش نہند و بہ طبیخ شلجم تنہا یا با خردل یا بہ طبیخ برگ غبیرا انکباب نمایند وکذا اگر فتن بخار گل بابونہ تازہ یا خشک در
آب پختہ درد بارد و ریحی را مجرب ست وانکباب بہ طبیخ مرزنجوش تنہا یا با جاورس نیز مجرب و ابن بیطار در کتاب مغنی ذکر کردہ کہ اگر پیاز را بکاوند و در آن اجل القمر پر کردہ
بر آتش گذاشتہ بجوشانند و در گوش اندازند درد را زائل کنند و این مجرب ست و ہمچنین ترب را کاویدہ در ان روغن گل پر کردہ جوشانیدہ در گوش چکانیدن وکذا
روغن جستہ تفتالو چکانیدن مزیل وجع ارد گوش مجرب ست وکذا ماءالورد در شیر زنان حل کردہ قدری عسل آمیختہ نیمگرم قطور کردن ازالہ درد می نماید وآب ادرک و روغن
عسل و نمک ہندی ہموزن آمیختہ نیمگرم در گوش چکانیدن از مجربات اہل ہند ست وکذا برگ آکھ تازہ کہ مائل بزردی باشد بر آتش گرم کنند و با اندک روغن کاو چرب کردہ
بمالند و بفشارند و چند قطرہ در گوش چکانند و اگر سیر سبز کوفتہ در برگ آک پیچیدہ پس گرم کردہ افشردہ بچکانند قوی تر باشد و تقطیر آب پودینہ تازہ مخلوط بماءالعسل عین علاج درد
و تقطیر آب ترب و شہد و آب ترب بروغن گل پختہ و یا آب پیاز مطبوخ بہ تنور نافع و موسیائی اصیل یک حبہ در روغن گل حل کردہ چکانیدن مجرب ست و یا آب سیر بزیت
جوشانیدہ و یا حلتیت بکار برند وکذا آب برگ سرس و یا پس افگندہ نگس در قدری آب حل کردہ وکذا آب برگ کھیکوار نیمگرم قطور نمایند و یا گھونگچی مقشر در روغن تلخ
سوختہ صاف کردہ در گوش چکانند و ایضاً برای درد گوش کہ از برودت باشد آب ادرک یا شیرہ برگ پان در گوش انداختن و سونٹھ و افیون پنج از تا ہر دو الی گوش
طلا کردن مجرب صاحب تکملہ ہندی ست و اگر بزرالبنج حرمل ہر یک دو دام کوفتہ در نیم رطل آب یکشب ترکردہ صبح بجوشانند تا نصف بماند مالیدہ صاف نمودہ ربع رطل روغن کنجد
داخل کردہ باز بجوشانند تا روغن بماند و وقت شدت درد بچکانند در تسکین آن مجرب ست و بعضی مال کنگنی نیز می افزایند و اگر فتیلہ را بآب مرزنجوش تازہ تر کردہ مقشر
استہ شفتالو سوختہ سائیدہ بر آن پاشیدہ در گوش گذارند نیز مجرب ست و صبر سقوطری در روغن گل و روغن گاو کہنہ حل کردہ در گوش نیمگرم چکانیدن نیز مسکن درد و
نہایت مفید ست و یا کچلہ قدری بآب سائیدہ در گوش مخالف نیمگرم چکانند کہ نافع در د گوش بارد ست و بدانند کہ درد گوش ریحی تکمید بسبوس گندم
و جاورس و نمک نافع وکذا تکمید بپارہ پشم در زیت نیمگرم آلودہ سود مند و نطول از بابونہ و خطمی و نعناع و کوکنار نافع ست و ہمچنین آب طبیخ ادہان بنا ... چند بیدستر
و یا ثوم مطبوخ در زیت مفید و گویند کہ قطور یہ برق در سرکہ حل کردہ وکذا شاخ گوزن بروغن خیری حل کردہ وکذا روغن قثاءالحمار وکذا روغن تخم ترب وکذا روغن بادام تلخ
وکذا انطرون در روغن مذکور حل کردہ وکذا روغن بلسان ہر واحد محلل ریاح بارد گوش ست وکذا زوفای خشک صعتر بابونہ اکلیل الملک برگ غار راسن خود بیش ہمہ شستہ
عاقرقرحا پوست خشخاش تمام قیصوم برگ ترنج پودینہ جملہ یا ہر چہ بہم رسد در آب جوشانیدہ بر بخار آن انکباب و بثفل آن ضماد و بآب آن نطول ساز ند کہ در درد
گوش ریحی و بارد نافع ست و اگر کنجشک نرخانگی را گرفتہ دم او کندہ و پرہا ئیکہ حوالی مقعدش باشند دور کردہ دبر آن او بر سوراخ گوش نہادہ دارند تا ریح تمام جذب کند
بعدہ یکہ کنجشک بآماسد بعدہ آزاد و دور کردہ تکرار نمایند و اکثر نوبت بدوم نمی رسد و ہمہ ریح از گوش بر می آید و درد زائل میشود و این علاج از مخترعات اطبای ہند ست و تحلیل نمی کند
و ابو منصور گوید کہ دوا برای ریاح غلیظ عجیب ست بر نجاسف و مرزنجوش و روغن سوسن بجوشانند و اندکی جند بیدستر در آن حل کردہ بچکانند و یا آب سداب بہ
مخلوط بعسل نیمگرم بچکانند و بتقلیل غذا امر کنند و انچہ از ریاح غلیظ بارد مرتقی از معدہ باشد اول تنقیہ بدن بمسہل بلغم نمایند و اگر قوت اطاعت کند و فصل موافق باشد
با دویہ منقی معدہ و سر و سائر اعضا استفراغ فضول کنند و این دوا ہمین نفع دارد بگیرند ایارج فیقرا دو ثلث درم فسنطین دو ثلث درم تخم کرفس بادیان انیسون
ہر واحد نیم درم زنجبیل فلفل سفید ماہیران ہر واحد دو دانگ سقمونیای مشوی مع زعفران یا مع قرنفل یا مع سنبل در سفرجل یک دانگ ہمہ را بوزن چہار درم بسایند
و دو حصہ کردہ بآب مطبوخ مرزنجوش سرشتہ حبہای کوچک سازند و نصف از ان بخورند و بخوداب کہ در ان اندک پودینہ نہری پختہ باشند غذا سازند و بعد روز صبر کردہ
نصف باقی بخورند و در ابتدای این علت البتہ فصد نکنند و اگر خطا بفصد در اول این علت واقع شود بودی برسام بارد گردد و انچہ در گوش برای این ریح نہند و آن
بسیار نافع ست و آزاد را سریع درد زائل کند این ست کہ بگیرند روغن خیری و روغن یاسمین و در آن مغز پیاز معروف بہ بلبوس بریان کردہ و بابونہ و برگ اقحوان ہر واحد نیم درم
و اسقوردیون فلفل سفید تخم سداب ہر واحد دو دانگ قرنفل یک دانگ گل اقحوان یک درم جوشانیدہ صاف کردہ یک جزو از ین روغن و یک جزو روغن ناردین گرفتہ فتیلہ
آلودہ در گوش نہند و تمام روز بدارند و در شب تجدید فتیلہ دیگر نمودہ بر گوش الم بخوابند اگر ممکن باشد و الا بر پشت خواب نمایند کہ خیلی مفید ست و در یک روز
ازالہ آن می نماید و چکانیدن دیگر ادہان چارہ شل روغن غار و بید انجیر و غیرہ مدبر بآب پیاز و سداب و در شراب کہنہ فرفیون حل کردہ نیز نافع ست و بشوربای گو

کنجشک بری یا اہلی مع نخود و دارچینی غذا سازند و آنچه از ریاح غلیظ منحل از فضول مستکنه در مجرای سوی گوش باشد تنقیه دماغ بمسهل گرم و حب ایارج و غراغر نمایند
و سائر تدابیر مذکوره سابق بعمل آرند و چکانیدن زهره گاو گرم کرده در گوش نیز مسکن درد ریحی و بلغمی ست و آنچه از ریاح متولده از مشی در یوم بارد و در هوای سرد شده باشد
تسخین گوش بمالیدن و چکانیدن روغنهای گرم و دخول حمام و ریختن آب گرم بر سر و نهادن گوش بر تابه گرم و نطول از طبیخ شبت و بابونه و اکلیل الملک و برگ غار و
مرزنجوش و نمام و قیصوم و گرفتن بخار شلجم و نهادن خردل کوفته با دهان حاره سرشته گرم نموده بر گوش و گذاشتن تخم حلبه پخته در پارچه نازک بسته گرم گرم بر گوش و استعمال
کمادات مذکوره در صداع بارد یا بزیت نیکگرم پنبه تر نموده سود و مند ست مگر آنکه بدن ممتلی باشد که درین صورت اولا استفراغ فضول از بدن کنند تا گوش گرم نگردد و فضلات
بسوی آن منجذب نشوند و اطبا در مثل این علت بدان امر میکنند بخور طبیخ شلجم مع خردل ست و آنچه ازین همه غنی سازد این ست که بگیرند تریاق الاذن و در قطنه گوش بدان
طلا کنند و از بیرون آنرا ببندند و نمایند که فی الحال تسکین درد نماید و بلحم و مرق جوجه و کنجشک مع شلجم غذا سازند و آنچه از ریختن آب سرد بر سر و فرو رفتن در آن باشد تمریخ سر نمایند
بدهن سوسن و بروغن خیری و روغن ناردین و غیره ادهان حاره و قطور آنها در گوش و در جمیع این معالجات تفقد مزاج مریض و اعتبار مرض در زیادتی و نقصان باید کرد
و ازین غافل نشوند و آنچه از استعمال ادویه بارده مثل افیون و کافور بر گوش باشد مقابله آن بدوای مضاد این ادویه باید کرد پس اگر موجب درد افیون باشد مقابله
او بجمیع سداب و فرفیون اندک و روغنهای گرم و تریاق الاذن و اجب بود و اگر کافور باشد مقابله باندک سنبل الطیب و اندک زباد که معروف ست باید ساخت
باید کرد و تریاق مذکور نیز نافع بود و باید که معالجه این امراض بتدریج باشد و بر گوش هجوم بادویه قویه دفعةً نکنند اقوال اکابر سدیدی گوید که قطور روغن حب
البلسان تلخ در گوش برای وجع گوش بارد مجرب است و از اطبای دیگر نقل کرده که قطور شونیز پخته رجل الحمامه برگ لبلاب سلیخ الحیه زیاده عسل مصری فرفیون حنظل تازه
سرطان کهنه حدق سوسن ثوم هر واحد در زیت جوشانیده صاف نموده و کذا بعض شحوم مثل شحم مجل و یا شحم اوز تنها یا با زوفای رطب یا بروغن شقائق النعمان و یا شحم اوز پنج درم
زعفران یک درم افیون نیم درم و یا شحم بط بروغن بان یا بروغن ناردین و یا پیه ماکیان بوزن او آب پیاز و یا پیه خرس بروغن سوسن و یا شحم دراج نیز نافع و کذا کندش و کذا لادن
محلول بروغن گل تنها یا باضافه آب سداب و کذا زنگار بروغن بادام تلخ یا عسل و کذا آب چقندر بعسل جوشانیده و کذا جند بیدستر یک حبه بروغن ناردین یا بروغن بان
و کذا ابوال بز کاو تنها یا با نطرون و کذا آب سرگین خر بروغن بان و کذا حلتیت و ادروج و کذا زهره کبش و کذا سلیخ الحیه در شراب کهنه جوشانیده و کذا اسطوخودوس قیراط در روغن یاسمین حل کرده
و کذا افسنتین و کذا قصب الذریره مطبوخ و کذا افسنتین بروغن سوسن یا بروغن قنب محلول و کذا روغن ایرسا و کذا روغن سوسن مخلوط بالشراب کهنه و کذا آب سداب
در پوست انار پخته و کذا حب الغار و شراب کهنه و روغن گل پخته و کذا دارچینی و کذا سرکه منعنصل و کذا آب گندنا بسرکه و روغن گل و کندر و کذا مر شیر زنان و کذا
آب برگ اوراق و کذا آب شوکران و کذا انیسون بروغن گل و کذا شحم حنظل دو درم اسنان ثوم سه عدد عصاره سداب ده درم و زیت بقدر ضرورت جوشانند تا روغن بماند و کذا
روغن کدوی تلخ و کذا آب شبت در پوست انار پخته و کذا روغن کدوی تلخ در بادنجان کاویده پر کرده بر آتش نرم پخته و کذا روغن بان بالشراب کهنه و روغن گل و کذا روغن جوز
و کذا آب برگ سبز جوز و کذا موسیائی قیراط با آب مرزنجوش و کذا شب بروغن بان و یا بالشراب کهنه و کذا غالیه بروغن خیری حل کرده و کذا سماک بسرکه و کذا قطران با آب مطبوخ
زوفای خشک آمیخته و کذا زهره رخمه بروغن بادام تلخ در گوش مخالف و کذا زیت در پیاز کاویده پر کرده پخته و کذا روغن حب الصنوبر کبار و کذا روغن خیری مع افسنتین
و آب قنطوریون و کذا فرفیون نیم درم فلفل یک درم در زیت ده درم جوشانیده و کذا آب نمام و کذا فرابیج در زیت انداخته هفت روز در آفتاب گذاشته صاف نموده
و کذا جگر حباری خشک کرده بسنبل الطیب سائیده و کذا آب بسکله آمیخته و شیر زنان و کذا کرم در روغن خیری حل کرده و کذا روغن اقحوان و کذا در بول شتر آمیخته و کذا
حلتیت و زنجبیل بروغن خردل و کذا کندر در شراب کهنه پخته و کذا دار فلفل باریک سوده در زیت آمیخته و کذا آب برگ سوسن بروغن گل هر واحد در گوش چکانیدن
مفید و همچنین بخار بادروج و فراسیون و مرزنجوش و فوتنج مطبوخ بگوش رسانیدن و کذا سعوط آب چقندر یا روغن بادام تلخ و کذا شرب موسیائی بقدر نخود بجلاب
و کذا ادهان اکحل صعتر و کذا ضماد اکلیل الملک بمیفختج و کذا فتیله انجیر و خردل سوده و یا خردل و بورق سوده و یا خربق سیاه و جند بیدستر هر واحد یک درم زعفران
دو درم سائیده فتیله ساخته در گوش داشتن و کذا دیگر ادویه که بجهت طرش و طنین بارد مسطور گردد هر واحد نافع در درد گوش بارد ست مسیحی گوید که
هرگاه وجع عقیب تخمه یا ریاح بارده حادث گردد روغنی که در آن سداب پخته باشند در گوش چکانند و اگر کفایت نکند روغن سوسن که در همراه او قیه ازان

که درد سافج یا از نوازل ست و در صورت نزله اول به تنقیه دماغ متوجه شوند بطریقیکه در علاج نزله مذکور شد بعده بخور بزر البنج گل بابونه بادیان اکلیل الملک
عنب الثعلب هر یک نه ماشه برگ فنجنکشت افتیمون هندی سبوس گندم هر یک سه توله استعمال کنند و شیاف مامیثا و شیاف ابیض برابر در روغن بابونه
و زنبق آمیخته در گوش بچکانند و این بخور حکیم علوی خان برای درد گوش نزلی از مجربات ست گوکنار سه توله مرزنگوش حب صنوبر عشبه مغربی تخم لاله صحرائی
بزر البنج عنب الثعلب هر واحد یک توله بابونه سه توله بخار بگیرند و باقی تدبیر از بحث نزله اخذ کنند **اقوال حکما** ابو سهل مسیحی گوید که اگر درد گوش از امتلا حادث شود
اسهال خلط نمایند بعده تنقیه خاص دماغ بغرغره سازند و اگر مرض از ان زائل نشود و حاجت باستفراغ قوی افتد بعض ایارجات کبار مثل ایارج لوغاذیا و جالینوس
و ارکیغانس استعمال نمایند بعده استعمال ادویه مسکنه کنند و اگر وجع از خلط غلیظ بارد باشد معالجه بادویه قوی التقطیع و جلا باید کرد مثلا زنگار با عسل و
اندکی سرکه آمیخته در گوش بچکانند و یا زهره گاو به بعض ادهان سخنه مثل روغن بان و ناردین و بلسان آمیخته بچکانند و یا آب برگ حنظل تازه یا روغن بادام
یا روغن ترب یا آب برگ شهدانج بچکانند اگر درد از سده باشد و این دوا وجع گوش را نافع ست ملک یک اوقیه روغن خیری ده اوقیه روغن بادام تلخ
نیم اوقیه روغنها را بجوشانند و ملک را در ان بگدازند و چون مخلوط گردد در ظرف آبگینه بردارند و هنگام حاجت سه قطره از ان نیم گرم در گوش بچکانند و این دوا
وجع و طنین را نافع سیعه سائله چهار درم روغن خیری یک اوقیه آمیخته بر آتش نهند تا آنکه غلیظ گردد در ظرف آبگینه بدارند و هر قدر که کهنه شود قوتش زیاده
گردد و این دوا وجع گوش صعب را مفید ست بگیرند زهره نرگاو و بر آن روغن خیری بریزند و بآتش نرم بپزند تا آب زهره فانی شود و روغن بماند و در شیشه کرده وقت حاجت
نیم گرم استعمال نمایند شیخ میفرماید که اگر سبب در درد گوش امتلای بدن از سر باشد واجب ست که تنقیه ناحیه سر از جنس آن امتلا کنند پس اگر خلط لزج باشد
بحبوب شبیار و غرغره تنقیه نمایند پس اگر لزج مستکن در ناحیه گوش بود باید که بعد اسهال بخورات ملینه و قطورات لینه نیز استعمال نمایند بعده بتکرار فصد
نقض خلط مستفرغات عضو کنند صاحب کامل گوید که درد گوش اگر از سوء مزاج بارد باشد باید که نظر کنند اگر در بدن علامات غلبه بلغم و رطوبت ظاهر شود
مریض را حب ایارج و قوقایا بخورانند و غرغره با ایارج فیقرا مع سکنجبین فرمایند تا بدین دماغ او پاک شود بعده از ان بعض روغنهای گرم مثل روغن ناردین و روغن قسط
و روغن بهار در گوش بچکانند و یا روغن ترب که آنرا موافق و نافع ست و یا آب مرزنجوش افشرده بچکانند که مجرب ست و یا بگیرند کندر و باریک سائیده در
اندک شراب حل کرده در روغن بادام تلخ یا روغن ترب آمیخته اندک اندک در گوش بچکانند و یا پنبه در ان تر کرده در گوش نهند و یا بگیرند اندکی مرمکی و در بول ماده گاو حل کرده
نیم گرم بچکانند و یا بگیرند اندک آب ترب و قدری آب مرزنجوش و بر آن قلیلی زیت انفاق بریزند و بجوشانند تا آب فانی گردد و روغن باقی ماند بعده این روغن در گوش
بچکانند که آن برودت و ریح عارض گوش را نافع ست و یا بگیرند برگ غرب تازه و باریک سائیده در انار کاواک کرده با اندک آب پر نمایند و گل بالای آن مالیده
و جوش داده در گوش بچکانند و اگر درد از برودت با سیلان رطوبت از گوش باشد قدری زهره خرس یا زهره کلنگ بروغن بادام تلخ یا روغن زنبق حل کرده بچکانند و یا بگیرند
فرفیون بوزن یک حبه باریک سائیده بروغن گل حل کرده در گوش بچکانند ابن هبل گوید که علاج درد گوش بارد باستفراغ بدن از خلط بارد بحب قوقایا [illegible]
و غرغره بسکنجبین و ایارج برای تنقیه سر کنند و تعریق در حمام بر ناشتا امر نمایند و بر سر آب طبیخ مرزنجوش و نمام و بابونه بریزند و روغن بابونه در گوش بچکانند و [illegible]
و غذا مزوره زیرباج یا نخوداب سازند و بعد اصلاح [illegible] با معجونات کبار دهند ابن الیاس گوید که در سوء مزاج بلغمی هر صبح جلاب با دیانج [illegible]
دو درم با گلقند ده درم بنوشند و غذا مزوره نخوداب با شیره حب القرطم و گوشت ماکیان و تیهو خورند و تنقیه دماغ بحب ایارج و قوقایا سازند و غرغره با ایارج فیقرا
با ماء العسل یا سکنجبین عسلی کنند بعد از ان روغنهای گرم مثل روغن زنبق و غیره بچکانند و یا روغن بادام تلخ با آب ترب بچکانند و اگر با سوء مزاج بارد ماده سوداوی با
ترطیب باشد به اغذیه حاره رطب نمایند و تنقیه دماغ بحب اصطمخیقون و حب افتیمون و مطبوخ آن کنند و شیر تازه بر سر ریزند و روغنهای گرم و تر مثل روغن نرگس و بادام شیرین در گوش
بچکانند خجندی گوید که در سوداوی نضج سودا بجلاب اصل السوس و گاوزبان و بادرنجبویه و گلقند کنند بعده تنقیه بحب ایارج و قوقایا نمایند باقی [illegible]
قول سابق گذشت انطاکی گوید که در بارد یعنی بلغمی و سوداوی گوش را بخار آب گرم بدارند و طبیخ صعتر و بابونه و اکلیل الملک و سداب نطول سازند و شونیز
و جاوشیر و سبوس مرکب و مفرد گرم کرده تکمید کنند و روغن قسط و بابونه و حب الغار در گوش بچکانند و از مجربات برای تحلیل ریاح و ماده و تفتیح سده این ست که بگیرند سیر یک اوقیه

بشراب و آنتشه حل کرده قطور کردن سفید و بابونه یا برگ عنب الثعلب و برگ نیب یا برگ بکائن در آب جوشانیده بخور دهند و قطور روغن پیه لفین که اہل فرنگ ویل نامند در ہر قسم او جاع گوش بتجربه رسیده بلکه قروح گوش را نیز نافع ست و اگر درد با سرخی گوش خواه بثره باشد رسوت را در آب عنب الثعلب سبز سوده یک دو قطره در گوش چکانند و یا شهد برگ نیب جوشانیده در گوش اندازند و اگر درد صرف باشد آب برگ پودینه نیم گرم چکانند یا انکباب از اہل و گل بابونه و برگ گیننده بگوش نمایند و دو قطره ازان بچکانند و بادیان خائیده در پارچه باریک بسته بسوراخ گوش نهادن سود مند ست و اگر بسبب ورم گرم باشد

و آن با تپ بود زود بیخ گوش بچسپانند و تلیین طبیعت نمایند و شیر زنان در گوش تقطیر سازند.

طرش و وقر و صمم

یعنی نقصان و بطلان سمع و آن یا اصلی ست یا عارضی ست و اصلی صمم ست یا طرش یا وقر مولودی و معنی صمم غیر معنی طرش ست زیرا که صمم آنست که باطن صماخ غیر مجوف مخلوق باشد و طرش و وقر آنکه آفت دران هر دو بجدی نباشد که حس سامعه بالکل باطل گردد و بعید نیست که وقر مانند بطلان عام صمم را باشد و دران تجویف بود و لیکن عصبه متصله صماخ قوت حس ابجس مشترک نرساند و طرش نقصان بدون بطلان ست و گاه اطلاق بالعکس می نمایند بالجمله طرش نقصان سمع ست و وقر بطلان آن و صمم فقدان سمع کم شدن تجویف صماخ و بسبیل مجاز هر یکی بمقام دیگر اطلاق می یابد و ابن اکری ثقل سامعه نیز گویند و طرش که بعد از قی بهم میرسد و این سهل الزوال ست و فقدان سمع و طرش و وقر مولودی طبیعی لا علاج ست و آنچه عارضی حادث باشد چون بطول انجامد و مزمن گردد ایضاً قریب بیاس و عسر العلاج ست اما طرش حادث قریب العهد قابل العلاج ست لیکن آنچه در سن پیری افتد و آنکه بسبب شکستن عصب از ضربه و سقطه عارض شود نیز علاج پذیر نیست و اسباب این گاه از مشارکت عضو دیگری باشد یا مشارکت دماغ یا بعض اعضای مجاور آن چنانچه نزد اول و ثانیه دندان مع یا عند او جاع اسنان واقع می شود و گاه بجهت آفتی مخصوص بسمع و آن یا بعصبه یا بثقبه و یا بقوت سامعه می باشد اما آفت عصب سمع عارض میگردد از جمیع اسباب سوء مزاج و امراض آلی و تفرق اتصال و منجمله سوء مزاجات مفرده و مرکبه که دران می افتد بیشتر بارد می باشد و گاه سوء مزاج ساذج بی ماده و گاه با ماده سوداوی یا صفراوی یا بلغمی از بلغم خام و یا ریحی می باشد و ماده یا از دماغ فرود آید و یا از معده یا همه بدن صعود کند یا در گوش تنگ کنند و بسا که چون اسهال مرارای منقطع گردد و عقب آن صمم بهم میرسد و همچنین بعقب اسهالات دیگر که بالطبع واقع شوند و در غیر وقت محبس و منع آن پردازند و مرض آلی در عصب باشند سده است که از اخلاط یا مده یا ورم و بیله یا ورم حار یا صلب یا غشاوه و از خیرک یا ترہل یا نفخه دران بهم رسد و تفرق اتصال دران گاه از جراحت و سده خارجی گاه از قروح و آکل داخلی بهم میرسد و طرش حادث بسبب ثقبه بیشتر از سده می باشد بسبب بدنی یا خارجی بدنی مانند ثولول یا ورم یا لحم زائد بعد اندمال قرحه یا کرم یا کثرت وسخ یا خلط چسپیده بصماخ یا جمود مده از میکه انفجار یابد و خارجی مانند ریگ یا گل یا سنگریزه یا تخمی یا حیوانی که داخل گوش گردد یا انجماد خونی که از خارج رفته باشد و از گوش قدری بر آید و قدری بماند و طرش حادث از جهت قوت سامعه از ضعف آن بود چنانچه در مشایخ یا طول مرض مضعف قوت و این مرض گاه دفعته و گاه بتدریج اندک اندک واقع میشود و گاه بسبیل بحران او یا بسبیل انتقال ماده در آخر امراض حاده از عضو مجاور بسوی آن و نزد باقی ماندن گرانی سر بعد زوال تپ و گاه بسبیل عرض زوال پذیر چنانچه عند حرکات بحران بهم میرسد یا بسبیل عرض ثابت چنانچه دفع بحران یعنی طبیعت نزد بحران ماده را بناحیه گوش دفع نماید پس ماده در گوش قرار گیرد و نه بحران بسبیل مجاورت و اکثر قی رعاف مسند رابین عرض بود و بیشتر بسبب اسهالات بسیار باطل میگردد و قوت سامعه

طریق تشخیص اسباب مذکوره باید که اول از مریض سوال نمایند که پیش ازین علت مرضی دیگر عارض شده بود یا نه اگر عروض تپ یا مرضی حاد و دیگر یا وجع دندان بگوید از بحران تپ یا انتقال ماده آن مرض یا بمشارکت اسنان باشد و اگر تقدم سرسام و اختلاط عقل یا دیگر آفات دماغی مع افزار و غیر آن بیان کنند و اختلال در حواس دیگر و در قوت حرکت و خصوصاً در حرکت زبان نیز یافته شود از مشارکت دماغ باشد و اگر گوید که پیش ازین ریم یا خون از گوش برآمده یا ضربه یا سقطه بر سر رسیده بود سببش قرحه یا انجماد خون یا هتک عصبه باشد و الا در ثقبه گوش نظر کنند پس اگر ورم یا ثولول یا لحم زائد بعد اندمال قرحه یا چرک بسیار یا ریگ یا سنگریزه یا دانه یا چیزی دیگر یافته شود سببش همان باشد و اگر سلامت دماغ و ثقبه گوش هر دو مدرک گردد حال گرانی گوش و وجع و ضربان و تمدد و طنین و دوی و غیره گوید پرسند پس اگر ثقل و وجع بیان کنند و با آن تپ و لرزه و قشعریره و هذیان لازم و تمدد و ضربان و ورم حار عصب و بیله باشد و اگر تپ و لرزه نباشد بلکه با ثقل و وجع

ضربان و تمدد بود و از ورم ثقبه بخارج عصب باشد و اگر ضربان هم نباشد و با ثقل و وجع تمدد بود از ورم بارد باشد و اگر ثقل و وجع فقط بود و با آن علامات غلبه صفرا یا سودا یا بلغم دریافت شوند سببش ماده صفراوی یا سوداوی یا بلغمی باشد و ایضاً زردی رنگ و تلخی دهان و حرقت و التهاب و حمرت و تخلخل و اشتداد مرض وقت گرسنگی و در اکثر اوقات خالی نبودن آن از طنین و عروض آن در انتهای امراض حاده و حمیات صفراوی بر ماده صفراوی دلالت کند و گرانی سر خصوصاً وقت هبوط و کثرت خواب بلا دت حواس و تقدم تدابیر مبرده و تخمه و استلاء دلیل ماده بلغمی ست و اگر با ثقل صرف باشد و با آن آثار سوء مزاج غالب یافته نشود از سده خلطی باشد و بعده وقت خفت مرض موضع ثقل بپرسند اگر خفت هنگام خلا یا امتلای معده و ثقل در اسفل گوش بیشتر گوید بر ماده متصاعد از معده دلالت نماید و اگر بعکس این بیان کند و فساد در حواس معلوم شود بر ماده نازل از دماغ گواهی دهد و اگر وقت خفت و موضع ثقل مخصوص نباشد دلیل ماده متولد در گوش باشد و اگر بدون ثقل و تمدد و احساس وجع در عمق گوش بیان کنند از سوء مزاج ساذج باشد پس حال اذیت و شدت مرض از سردی و یا گرمی بپرسند اگر با شیای بارده متاذی گردد و مرض هنگام سردی هوا مثل صبح و شام زیاده شود و با شیای گرم انتفاع یابد از سوء مزاج بارد باشد و اگر ضد آن باشد و التهاب و لذع در گوش و حوالی آن نیز بود از سوء مزاج حار باشد و اگر بدون ثقل دوی و طنین بگوید سببش ریح باشد و اگر دوی و طنین هم نبود و حال نهضم و بیداری و گرسنگی و تعب و دیگر اسباب مجففه بپرسند اگر اقرار آن کند و لاغری چهره و غور چشم نیز بود و بچیزهای رطب انتفاع یابد از یبوست باشد و اگر دوام و غدغه در گوش بیان کنند و احیاناً کرم از گوش برآید سببش کرم باشد و اگر از آثار مذکوره هیچ یکی نباشد و بمشایخ افتد از ضعف قوت سامعه باشد

علاج طرش حار ساذج و مادی

در حار ساده با شربه و اغذیه و نطولات و قطورات بارده که در وجع گوش حار ساذج گذشت تعدیل مزاج نمایند و ایضاً در حرارت بی ماده مبرد است مثل ماء القرع و ماء الخیار و آب تربوز یا شیره تخم خیار یا شیره بزرها یا شربت نیلوفر و یا شربت بزوری بارد بیاشامند و روغن کاهو و کدو و گل و بادام و دیگر روغنهای مبرد در گوش چکانند و انار را با پوست کوفته بفشارند و اندکی سرکه و کندر و روغن گل داخل کرده جوش دهند تا بقوام آید قطور نمایند یا آب برگ کاهو یا آب برگ عنب الثعلب چکانند یا در دوای مذکور داخل کرده در گوش بچکانند و کذا آب بارتنگ یا آب کشنیز تر و ماء القرع و روغن نیلوفر سفید و گاهی کافور دران حل سازند و اگر گل بنفشه گل نیلوفر برگ کلم مساوی در آب جوش داده شیر گاو و روغن بنفشه داخل کرده یک جوش دیگر دهند پس از آتش فرود آورده اندکی صبر کنند تا که حرارت او معتدل ماند بر بخار آن گوش بدارند نافع بود و در حار مادی هرچه از تنقیه و تعدیل در علاج درد گوش حار مادی مفصل مسطور شد بعمل آرند و هرچه که باشد ماده را با سفل فرو کشند و بعد تنقیه دواء الریان که در قول ابوسهل خواهد آمد بهر تبرید و تقویت عضو در گوش چکانند و ایضاً در صفراوی آب ترب یک توله آب انار ترش چهار ماشه سرکه روغن گل هر یک شش ماشه نیمگرم کرده در گوش چکانیدن مفید بود و افسنتین عنب الثعلب هر یک نیم توله شب در آب تر کرده صبح جوش داده صاف نموده روغن گل دو توله داخل کرده بپزند تا روغن بجا یک و قطره مدام در گوش اندازند و اگر بمزاج گرمی معلوم شود دوای بارد بنوشند و شربت آلو و بنفشه و اسپغول دهند و ترک لحوم و اغذیه گرم و مولد صفرا کنند و گویند که اگر آب پیاز و زهره گاو در پوست انار گرم کرده بچکانند بالخاصیة فائده دهد و بزرهم قومی کافور شدید النفع ست در طرش و شیخ می نویسد شاید که برای طرش صفراوی باشد و در دوی قصه بر همه تدابیر مقدم دارند اقوال حذاق ابوسهل گوید که طرش اگر مولودی یا مزمن بود آنرا علاجی نیست و اگر حادث قریب العهد و غیر متمکن باشد و از صفرای مرتقی بسوی راس بود علاجش تنقیه صفرا ست از سر بحب ایارج و حب قوقایا و تدبیر مرطب و استحمام بآب شیرین و از مولدات صفرا اجتناب نمایند پس اگر با وجود این تدبیر مرض باقی ماند اولاً تکمید ببخار افسنتین مطبوخ در آفتابه بتوسط انبوبه نمایند و بهمین آب مع سکنجبین بدفعات غرغره کنند بعده از ان بگیرند انار ترش و دانه و شحم او بر آورده هر دو را افشرده آب در میان پوست او اندازند و کندر و سرکه و روغن گل نیز داخل کنند و بپزند تا بقوام آید پس در گوش چکانند شیخ میفرماید اولاً گریم واجب است که همه آنچه در گوش چکانند نیمگرم بغیر بارد و بغیر حار باشد و این قول کلی ست بعده تفصیل امر دران میکنم که در طرش صفراوی باید که استفراغ صفرا بمسهل کنند زیرا که بسیار باشد که اسهال صفراوی بالطبع واقع شود و بدان صمم زائل گردد چنانکه اکثر اسهال صفراوی عارض شود و حبس کنند

نه کوفته شده بکار برند و اطریفل اسطوخودوس نیز بخورند یا اسطوخودوس دو درم با اطریفل صغیر سرشته بخورند و بالائیش عرق گاؤزبان هشت توله و عرق عنب الثعلب پنج توله بنوشند و شربت
اسطوخودوس نیز نسخهٔ بقائی نیز مفید است و یا اسطوخودوس یک جزو کشنیز خشک ثلث جزو مرزنجوش ربع جزو مصطکی هلیله کابلی کندر هر یک نیم جزو باریک سائیده بیخته
بعسل سرشته دو وقت خواب بخورند و گاهی این اجزا را جوشانیده وقت نوم بسیار بهند و گویند که بهر دو طریق مجرب است و اگر قبض طبع باشد هر شب گلقند عسلی یا اطریفل صغیر
بخورند و از اغذیهٔ مولد بلغم پرهیز کنند و نخود آب بلحوم جیدیه مع مصالح گرم تناول نمایند و روغن گل آب ترب پخته در گوش اندازند و روغن خستهٔ زردالوی تلخ مجرب است و کذا
روغن خستهٔ شفتالو و بقول فیلغریوس روغن تخم ترب خلق کثیر شفا یافته و یا آب سداب سبز و عسل هر دو برابر گرم کرده بچکانند و ایضاً جندبیدستر و بورق هر یک سه ماشه در طبیخ خربق
و یا شراب کهنه آمیخته بچکانند و اگر از انجیر سفید لحم و عسل بستانند و بوره و خردل و قردمانا کوفته بدان سرشته فتیله ساخته در گوش نهند مفید بود و همچنین مرزنجوش خردل سداب
شحم حنظل مساوی کوفته بیخته در زهرهٔ گاو شیاف ساخته وقت حاجت بروغن بادام تلخ سائیده در گوش چکانیدن همیشه معمول است و کذا قطور مومیائی با روغن گل مجرب است و قطور
آب طبیخ افسنتین با روغن بادام تلخ در بیاض والد مرحوم برای کری قدیم مجرب نوشته و اکثر اطبا مرزنجوش سفید و قطور آب سیر و زهرهٔ گوسفند در قدری روغن جوشانیده
نیم گرم و نفوخ دو عدد فلفل سیاه سوده با نبوبه هر روز یکبار در گوش نافع و مغز بادام مغز تخم کدوی تلخ هر یک یک دام نیم پاو ادرک یا دو سیر کوفته در آب بجوشانند صاف نموده
روغن کنجد نیم سیر داخل کرده باز بجوشانند تا آب جذب شود و در روغن باقی چند قطره در گوش بچکانند که در کری گوش معمول است و یا زهرهٔ گاو در روغن بادام حل کرده یکی دو قطره
بچکانند و تقطیر روغن افسنتین و روغن سیاه رک و روغن ترب نیز مفید و روغن اکسیر اعظم که مؤلف راقم است و در قرابادین مسطور شده در این باب اکسیر الاثر است و اگر خربق سفید یک درم جند بیدستر
نیم درم نطرون دو درم کوفته بیخته بسرکهٔ کهنه بچکانند نیز طرش بلغمی را نافع است و اگر بابونه اکلیل الملک مرزنجوش زوفای خشک پوست خشخاش عنب الثعلب اسطوخودوس افسنتین بجوشانند
و سر ظرف محکم ببندند که بخار بیرون نرود و چادر بر سر گرفته سر و گوش بر بخار آن دارند و در مرضی که از اخلاط غلیظه و یا سوداویت داشته باشد جو جیپانی دو حصه یک جزو داخل کنند
برای طرش و وجع بارد و اکثر امراض گوش مجرب حکیم علوی خان است و یا طبیخ حند قوقی و برگ شبت و مرزنجوش و نمام و برنجاسف و صعتر و بابونه بر لیس کردن بن گوش کمید نمایند و سداب
و صعتر و افسنتین با سرکه و زیت آب پزند و با نبوبه بخار آن در گوش رسانند و مصطکی در روغن کنجد جوشانیده چکانیدن نیز برای دفع این مرض مجرب گفته اند اقوال جمهره
سویدی می نویسد که قطور شبیه پنیر در روغن کنجد گداخته و یا حب بلسان شراب کهنه و یا روغن قثاء الحمار و یا فرفیون یک درم در زیت ده درم خوب جوشانیده و یا زهرهٔ گاو
بزیت کهنه و یا آب شحم حنظل تازه و یا شیاف مرارات و یا پیه لفین و شحم حنظل جوشانیده و یا روغن گاوی و یا بیضه سوخته سوده بزیت کهنه یا روغن کتان جوشانیده و
با آب فراسیون تازه و یا بسد در روغن بلسان و روغن کنجد در ظرف آهنی جوشانیده و یا خون گرگ بزیت آمیخته و بنفشه با زیت پخته و بابونه یک جزو انزروت نیم جزو و یا
زهرهٔ نرگاو و رب پوست انار جوشانیده و یا زهرهٔ خلد بروغن گل و یا آب صامریوا و یا برگ زیتون سائیده بعسل جوشانیده و یا کمون سائیده بروغن بادام
آمیخته و کذا بخار طبیخ بابونه و کذا نهادن فتیلهٔ خردل سوده در عسل سرشته بر آتش معقود در گوش و کذا ضماد کردن خردل سوده در عرق فربجشک آمیخته بر سر و کذا
فتیله بقطران آغشته در گوش نهادن و کذا فتیلهٔ خربق سیاه سوده بعسل سرشته دو سه روز استعمال کردن و کذا بخور بزر کرنب یا حشیش آن و یا آب دریای شور
جوشانیده و کذا بخور کبریت و کذا فتیله از پیه کرکس ساخته شبانه روز در گوش داشتن و بکرر بعمل آوردن هر واحد نافع است و آنچه در علاج وجع بارد گوش گذشت و آنچه
در قول شیخ بیاید نیز مفید است ابو سهل گوید که هرگاه طرش از اخلاط غلیظهٔ چسپنده باشد حمام با آب شور استعمال کنند و در گوش جند بیدستر و روغن سداب
و آب سداب و روغن شبت با عسل و زهرهٔ بز و بول او بچکانند و هرگاه مزمن شود و باید که بسیار روزها این را بعمل آرند بورق سوده در ماء العسل و سرکه بجوشانند و در گوش بچکانند
بعده فتیله از خردل و انجیر هر دو کوفته بسازند و در گوش نهند و ایضاً آب شهدانج رطب بچکانند و اگر طرش عقب تپ یا مرض حاد افتد بر بخار ادویهٔ محلله در آفتابه پخته انبوبه
بر دهن آن نهاده گوش را بران گذاشته انکباب نمایند بعده در گوش این شیاف بچکانند شحم حنظل یک درم بورق سه درم جند بیدستر زراوند مدحرج عصارهٔ
افسنتین هر یک نیم درم فرفیون یک دانگ قسط ربع درم در زهرهٔ گاو سرشته شیاف سازند و نزد حاجت یکی از آن در روغن بادام تلخ حل کرده در گوش بچکانند
که این وجع بلغمی و ریحی و دوی و طنین ریحی و طرش حادث از خلط غلیظ را بالغ النفع است و اگر فقدان سمع از قبیل سده بغیر وجع باشد اقراص خربق
استعمال نمایند نسخهٔ آن خربق سفید دو مثقال نطرون شانزده مثقال زعفران سه مثقال سائیده بسرکه سرشته قرص سازند خشک کرده وقت حاجت

بسر که یا زهرهٔ گاو و یا آب افسنتین حل کرده نیمگرم در گوش چکانند شیخ الرئیس میفرماید که در طرش حادث از برودت و مادهٔ بارده قطور تسخین است و زیتها
گرم که دران جند بیدستر حل کرده باشند خصوص روغن بلسان و قسط و یا روغن بادام تلخ و عصارهٔ افسنتین و روغن بابونه مع زهرهٔ گاو و یا پیه گاو
یا روغن کنجد که دران شحم حنظل یا بیخ آن جوشانیده باشند نافع ست و قطور بول گاو که دران مر حل نموده باشند و عصارهٔ قثاء الحمار نیز نافع و اگر ماده
بارد محقق باشد این همه بعد استفراغ ماده باستفراغات عام بدن و خاص دماغ و بعد استعمال نطولات معروفه و خصوصا آنچه دران برگ غار و سداب و تخم آن
افتد بکار برند و ریاضت درین شدید النفع ست و همچنین صیاح شدید و اصوات بوقات و مانند آن در گوش و از جملهٔ ادویهٔ نافعهٔ آن عصارهٔ سداب با عسل ست
یا جند بیدستر در روغن شبت حل کرده خصوص که با ریاح غلیظ باشد و بول بز و زهرهٔ آن خصوصا با انزروت و از ادویهٔ مجربه درین آنست که بگیرند جند بیدستر یک درم خربق سفید یک درم
نطرون یک و نیم درم و سائیده در آب سداب اقراص سازند و در ادویهٔ ادهان مناسب حل نموده قطور نمایند بعد تنقیه و نسخهٔ دیگر خربق سه ربع درم و نطرون ثلث درم
و بدستور استعمال نمایند و یا بگیرند کندش و زعفران و جند بیدستر مساوی از هر یک یک جزو و بورهٔ و خربق و زهرهٔ گاو از هر یک چهار جزو و بشراب حل کرده استعمال نمایند و یا بگیرند
صبر و جند بیدستر و شحم حنظل و فرفیون با زهرهٔ گاو سوده استعمال نمایند و نیز روغن ترب و روغن بهمن شدید النفع و مجرب ست و عصارهٔ افسنتین و یا طبیخ آن و یا عصارهٔ
ترب با نمک نافع ست خصوصا و فتیله با سیلان رطوبت و سده باشد و فتیله از خردل و انجیر کوبیده در گوش گذاشتن مجرب ست بسا است که زیاده می نمایند در بعضی اطراف
و چکانیدن آب برای شونیز گرم بسیار نافع ست و چکانیدن خربق سود و مرارات همگی خصوصا زهرهٔ بز با روغن گل سفید و بعضی گفته اند چون اهل سر ادرار روغن جند
در قاشقی آهنی بجوشانند تا آنکه سیاه گردد قطور آن صمم را نافع ست و نیز روغن شبت و غار و سوسن و ناردین هر یک به تنهائی و یا مجموع با جند بیدستر یا کف افسنتین
یا عصیر سداب سفید و چون طرش و نقشه سهم بسیار نافع ست آنرا آب افسنتین یا عصارهٔ افسنتین جوشانیده و یا با زهرهٔ شب و زهرهٔ سنگ پشت یا زهرهٔ گاو و بروغن گل
یا خربق با سرکه یا پوست مار با سرکه و چکانیدن آب طبیخ افسنتین و سعتر و خود و سوس و مرزنجوش و بادروج و مثل این از انها که در آب طبیخ اینها روغن گل و یا کنجد
داخل نموده بپزند تا آب بسوزد و روغن بماند و از مجربات برای طرش حادث از سده و یا از خلط غلیظ و یا ریح آنست که بگیرند تربد سفید بیست درم و شحم حنظل ده درم
و انزروت دو درم و نیم و کتیرا هفت درم و پوست هلیله کابلی ده درم و از آن حب بسیار سازند و شربتی از آن بوزن یک درم و نیم است و مثل هذا بین بسوی از
کلام که جمیع آنچه از ثقل سمع و اوجاع گوش و ریاح آن و دوی آن و طنین آن کائن بسبب مادهٔ بارده و برودت باشد پس از ادویهٔ مشترکه برای این همه بعد از تنقیه
بدن و راس این ست که در گوش بورهٔ ارمنی با سرکه و عسل و یا زهرهٔ گوسفند با زیت و شراب یا با روغن بادام تلخ و یا آب گندنا یا آب پیاز با عسل یا شیر زنان چکانیدن
دو قطره از قطران صبح و شام یا خربق ابیض یا اسود یا بعضی ادهان مناسبه خصوصا بروغن سوسن یا آب طبیخ افسنتین و آب پوست ترب و کذلک روغنی
که دران پوست مار جوشانیده باشند یا حب الغار یا فرفیون یا جند بیدستر بروغن گل یا روغن بلسان یا نفط سفید و یا بگیرند علک البطم یک اوقیه
و روغن خیری دو اوقیه و روغن بادام تلخ نیم اوقیه جمله را جوش دهند و سه قطره از آن صبح و سه قطره شام استعمال نمایند و همچنین عسل البلادر با روغن خیری و کذا
آب برگ حنظل تازه و کذا عصارهٔ لوف و هزار جشان در نفع شدید و قوی ست و باقی ادویه مشترکه در باب وجع گوش بارد مذکور شد و اگر این مرض صبیان را
بهم رسد بروغن اوی که دران سداب و مرزنجوش پخته باشند یا آب و هن کسی که صعتر بنجک اندرانی خائیده باشد انتفاع یابند و از کمادات نافعهٔ آن ست که
بابونه و شبت و برگ غار و مرزنجوش و پودینه و شتی خشک و عاقرقرحا جوشانیده بدان گرده اسفل گوش آنکمید نمایند و کذلک نطولات مذکوره در امراض
راس و در ظرف لوله دار ساخته محاذی لولهٔ او گوش بدارند تا از آن بخار داخل گوش گردد و استفراغ برای طرش وقوی آنست که کثیر العدد و قلیل المقدار باشد
در هر بار یعنی بمقاریق و اندک اندک باید کرد تا قوت محفوظ ماند و نضج ماده و فا کند و از آن نضج کامل و تنقیهٔ تام حاصل گردد و سمرهندی نوشته که این همه قطورات
که شیخ ذکر کرده مجرب ست برای اصلاح اکثر انواع طرش سیما عارض از مواد غلیظ هر گاه بعد تنقیهٔ تام دو قطره صبح و دو قطره آخر روز از هر چه از اینها میسر آید در گوش
چکانند صاحب کامل گوید که طرش هر گاه از قبیل بلغم لزج غلیظ متولد در دماغ و اغشیه یا منصب بسوی عصب سمع عارض شود علاجش باستعمال
تدبیر مقطع ملطف و شرب ایارجات و استعمال غرغره و سعوط بدانچه در علاج سدهٔ گوش مذکور گردد و پرهیز از اغذیهٔ مولد بلغم باید کرد و صفت دوا برای طرش بگیرند

خردل وبار یک سائیده با انجیر خشک آمیخته فتیله سازند و در گوش سه روز بدارند و یگر جند بیدستر در روغن شبت و آب سداب حل کرده در گوش چکانند
ایلاقی و جرجانی گویند که هرگاه طرش از ماده غلیظ باشد استفراغ با ایارج فیقرا و حب قوقایا مرکب از شحم حنظل و افتیمون و تربد هندی باید کرد و در گوش دهن و بعد ازان چکانند
و آن همه در قول شیخ گذشت و کسی که این مرض بیکبارگی افتد طبیخ افسنتین بزهرهٔ نرگاو و زهرهٔ ماهی شبوط و زهرهٔ سنگ پشت بروغن بابونه و شبت و آب پیاز
بعسل و روغن زیت چکانند مسیحی گوید که اگر طرش از اخلاط غلیظه بلغمی مجتمع در قعر گوش حادث شود علاجش دشوار است باید که استفراغ بدن با ایارجات نموده
بسکنجبین عسلی و سعوط بروغنهای گرم مثل روغن زنبق کنند و جند بیدستر و غیره که در قول صاحب کامل گذشت اندر گوش چکانند و امر بدخول حمام بر ناشتا کنند
و تقلیل غذا نمایند و از اغذیه مولده بلغم حذر کنند ابن لوقا گوید که معالجه باد و یه مقطعه ملطفه اخلاط خام و بغرغرات ادویه با ایارج و تدبیر ملطف نمایند و استحمام
بآبهای حمات نیکوست و جند و غیره که مذکور شد و زهرهٔ بز و بیرزه در گوش چکانند که آن تلطیف قوی و تقطیع نماید و یا حرمل در بول کودک سه روز بخیسانند بعد ازان
صوف باین بول ترکرده در گوش بدارند و یا زهرهٔ بز و بول او چکانند و از انجیر و خردل و بورق فتیله ساخته در گوش نهند و سه روز بگذارند پس برآورده در گوش آب
شدید منوانزیه بهند بعده در گوش بابونه بزور بدمند تا گوش بگشاید ابن الیاس گوید که اگر صمم بسبب ماده بلغم غلیظ منصب بعصبه مفروشه آله سمع باشد
هرصبح جلاب از افسنتین با دیان هر یک سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود و لحوم فاضله بمغز حب قرطم و فلفل و غیره دهند و هرگاه نضج تام در ماده
ظاهر گردد تنقیه دماغ بحب ایارج و حب قوقایا و حب لوغاذیا و حب اصطمیخیقون کنند و روغن هسته مشمش تلخ و روغن بادام تلخ و روغن سداب و زنبق در گوش چکانند و یا
روغن شحم حنظل و یا آب مرزنجوش با ندکی زهرهٔ کلنگ بچکانند و یا فتیله خردل و انجیر در گوش بدارند خضر و قرشی می نویسند که اگر طرش از برودت و بلغم با
همه روغنهای گرم خصوصا روغن ... و روغن غار و غیره که در قول شیخ مذکور شد نافع بود و روغن بادام تلخ را خاصیت نفع عظیم است و تقطیر آن در ... گرم کرده
ازاله ثقل سمع کند و چون پیه گرم ... بدارند و بگرم در گوش چکانند لاسیما اگر بران مداومت کنند صمم را نفع بخشد و از اشربه ... اسطوخودوس با آب گرم ...
مطبوخ بدهند و یا مطبوخ اسطوخودوس و اکلیل الملک و بابونه و خطمی و کذا با درنجبویه بنوشانند و گلقند یا خمیره بنفشه اگر طبع قبض باشد و اخل کرده بنوشانند و ...
گلقند عسلی و اطریفل صغیر استعمال کنند و نطول اکلیل الملک بابونه سبوس گندم خطمی برگ غار و کذلک مرزنجوش و بادرنجبویه بجوشانند و بر بخار او انکباب و آب او
نطول و سقل او ضماد کنند و آواز شدید و لو اخترق طبل آن انفع کند و استفراغ بلغم بحب ایارج و ایارج لوغاذیا کنند لیکن بعد نضج و تنقیه بدن از مسهل بلغم و قبل استعمال ادویه
و نطولات مذکوره انطاکی گوید که در طرش بلغمی تنقیه با ایارج مکرر نمایند و در سوداوی بطبیخ افتیمون بسفوف و جند بیدستر در زیت که اندران ترب و سداب
وحب الغار پخته باشند حل کرده بچکانند و از مجربات برای گشادن طرش و صمم این است که حلتیت در روغن بادام تلخ و غالیه حل کرده صاف نمایند و دران زباد
چندانکه ممکن باشد حل کنند و مکرر بچکانند و در خواص آمده که اگر زهرهٔ کبش سه درم در سه اوقیه روغن غار بجوشانند تا نصف بماند پس در گوش چکانند صمم را بگشاید
واگر میل طلا در زباد گردانیده هر روز در گوش نهند صمم را منع کند و این همه بعد تنقیه در مادی بکار برند ایضا او گوید که علاج مخصوص این مرض گرفتن بخار سرکه است
که بر سنگ آسیای گرم چکانیده باشند و تقطیر آب پیاز و عسل هر دو پخته و کذا روغن زرد کهنه و زیت که در هرکدام ازین هر دو اصل السوس و سداب
وحب الغار مقشر پخته باشند و از مجربات این است که زباد و حلتیت در روغن بید انجیر حل کرده نیم گرم چکانند و ایضا عنصل و تخم انار ترش و پوست او و حنظل تر
در سرکه پخته صاف کرده روغن زیت یا روغن دیگر آمیخته بچکانند گیلانی از طبری نقل کرده که در طرش حادث که پیش ازان نبوده باشد استفراغ بحب ایارج
وحب قوقایا و حب صبر بسبب شربات در مدت نه بست یکی و زکنند بعد ازان غرغره بعاقرقرحا و مویزج و کف خردل و مانند آن سازند بعده انچه در گوش چکانند
وبدان تکمید کنند این است که بگیرند افسنتین رومی خالص و در آفتابه لواد ار بجوشانند تا جهار آگر د بعده بگذارند تا آنکه بر بخار او انکباب ممکن گردد پس
سر انبوبه بگشایند و تقیه گوش مقابل آن دارند و بدفعات بسیار بخار آن بگیرند و تکمید گوش باین افسنتین مطبوخ سازند و حفظ مزاج علیل نمایند و انچه
مثل این بچکانند سرکه و بورق جوش کرده است و آزاد و یه بالغ النفع درین باب این است که بگیرند سلخ الحیه بار یک بکوبند بعد ازانکه با سرکه بدفعات ...
خشک کرده باشند و بعد کوفتن در زهرهٔ بز حل کنند و بران اندک بورق انداز ند و در گوش چکانند و اگر ازین بگشاید بهتر و الا بگیرند آب گندنا یک جزو

وزهرهٔ بزغاله یک جزو وسرکهٔ کهنه پنج جزو وپیه بط یک جزو وروغن خار دو جزو وهمه را برهم زنند تا یک ذات گردد وبعد ازان در گوش چکانند ویا فتیله بدین دوا آلوده در
گوش نهند واین دوا بهترین ادویه است که درین باب استعمال کنند واگر این کفایت کند سمع جیشا پیدا نمود الا بگیرند نمک سیاه ولهراسونای تخم اوستانند یک جزو بورق
نیم جزو وهمه را باریک سائیده بعسل سرشته شیاف دراز سازند ودر گوش نهند وباید که در وقت استعمال این شیاف بخار آب طبیخ افسنتین بگوش رسانند وگوش را ازنه
وتکمید گوش بدان نمایند وگاهی نزد اضطرار این دوا استعمال کرده بهبود شود وبگیرند بول بزغاله وبول انسان وبول خنزیر وآب پودینه مساوی سرکه خمر بجوشانند بعده در یک
سر بسته بجوشانند بعده سر دیگ کشاده بر بخار او سوراخ گوش بدارند که نفع کند واگر مرض بسیار قوی باشد علاجش این است که بگیرند خربق سیاه سوده بعسل حل کرده
در گوش اندازند واین دو ترکیب شیاف معمول از انجیر وبورق مذکور شد بکار برند واین شیاف در صمم عظیم النفع است بگیرند خردل یک جزو انجیر یک جزو بورق حب الغار جندبیدستر
هر واحد نیم جزو وبعده بگیرند شراب کهنه بمقدار یکه دوا را بپوشد بجوشانند تا منعقد شود وپس ازان شیاف دراز ساخته در گوش نهند واگر حرارت پیدا شود تعدیل مزاج والتسکین نمایند

علاج طرش ریحی

هرچند از قسم بارد ساذج ومادی مذکور شد نافع بود ویا اول یک هفته طبیخ منضج ومحلل داده جهت تنقیهٔ دماغ شب ایارج جالینوس یا روفس خورانیده صبح منضج بگیرند
یک توله هلیلهٔ سیاه دو توله مغز فلوس خیارشنبر شش توله ترنجبین گلقند وشربت دینار هر یک چهار توله روغن بادام پنج ماشه افزوده بدهند بوقت شام غذا شوربای مرغ وکباب
با نان خشکه بکار شوربای خورانند وروز دیگر در مطبوخ منضج شربت بزوری سه توله وتودری یا عرق هفت ماشه افزوده دهند غذا دو پهر بدستور وهمین نسخه سه چهار
مسهل داده اسطوخودوس سه ماشه سوده در جوارش مصطگی علوی خان یک توله آمیخته بعرق بادیان وبادرنجبویه هر یک هفت توله دهند واین بخور نمایند
قیصوم نمام مرزنجوش بادیان بابونه نکوه هر یک یک توله جوشانیده بکار برند وروغنهای محلله یا جندبیدستر در گوش چکانند مثلاً مرزنجوش افسنتین گل بابونه بیخ
صعتر اسهل اکلیل سنبل الطیب از هر یک شعان برگ فلفل هر یک ماشه نکوه یک نیم توله جوکوب نموده در یک نیم پاو آب شب خیسانیده صبح بپزند که چهارم شود دو سوم
حصه بماند مالیده صاف نموده روغن گل وبادام تلخ وبابونه هر یک سه توله داخل کرده بجوشانند تا آنکه آب بسوزد صاف کرده بزر البنج قسط تلخ گل بابونه صعتر
هر یک پنج ماشه جندبیدستر سه ماشه آمیخته بکار برند ودر روغن راحت جندبیدستر آمیخته چکانیدن عظیم الاثر است وانکباب برگ بابونه تازه یا خشک در سرکه
جوشانیده وکذا طبیخ زوفای خشک تخم سفید واگر بابونه اکلیل الملک قیصوم هر یک ده درم پودینه نمام مرزنجوش اذخر پوست بیخ بادیان بیخ کرفس گل سرخ
هر یک پنج درم در ده آثار آب بجوشانند هرگاه سه آثار بماند سر گوش را بر بخار آن دارند وبآب آن تنطیل حوالی گوش وسر نمایند بنحویکه آب بسوراخ گوش نرود
برای طرش ریحی بعد تنقیه وانچه عقب مسهل بسبب بخارات پیدا شده باشد نافع است گیلانی می نویسد که علاج طرش حادث از ریاح غلیظه التقطیر محللات است
مثل این که بگیرند بورهٔ نان یک جزو وسرکهٔ خمر نیم جزو وآب افسنتین دو جزو وروغن گل نیم جزو وگلاب سه جزو ودر شیشه کرده برهم زنند تا همواره گردد ودر حمام
قطور نمایند واول بر طبیخ حشائش حاره مثل افسنتین وشیح ومانند آن انکباب نموده پس شیاف که از زراوند مدحرج وعصارهٔ افسنتین هر یک نیم درم
فرفیون وقسط هر یک ربع درم در زهرهٔ گاو سرشته ساخته باشند یکی ازان در روغن بادام تلخ حل کرده در گوش چکانند که باین ثقل سمع نوع کهن
را که از برودت واخلاط غلیظه وریاح غلیظه باشد ووجع بلغمی ریحی وطنین ودوی ریحی را نیکوست وحمام بر ناشتا هر صبح نافع است

علاج طرش ورمی

اگر بسبب اورام حار یا بارد حادث شود تدبیر بنحوی باید که در وجع گوش حار ورمی وبارد ورمی مسطور شد وگیلانی گوید که اگر مرض بسبب ورم حار در عصبه باشد علاجش
فصد قیفال وحل طبیعت بماء الفواکه وطبیخ هلیله ومانند آنست وغذا ماء الشعیر سازند بعد ازان روغن بادام وروغن نیلوفر در گوش چکانند واگر درد قوی گردد بگیرند
افیون یک طسوج وجندبیدستر یک طسوج وهردو در سفیدی بیضه حل کرده در گوش چکانند ویا جمله دیگر در گوش رسانند لیکن باهستگی وبهترین وجه که استعمال نمایند این
قرص است بگیرند افیون یک جزو وجندبیدستر یک جزو وبعده برگ سیعول وبرگ باتنگ وعصی الراعی کوفته در عصیر عنبیه پزند تا غلیظ گردد وبعد ازان این حشائش برآورده بکوبند
وبیفشارند وباین آب قرص سه داد ادویهٔ مذکوره بسازند وخشک کرده بشیر زنان حل نموده قدری بمیلی که بر آن صوف پیچیده باشند دران فرو برده در گوش چکانند

وسوراخ گوش بصوف بند سازند واگر ازین ساکن نشود معلوم نمایند که ورم در طریق نضج وجمع مده است و چون چنین کنند معالجه باد ویه قرحه گوش نمایند و در علاج او مسلک تنقیه گوش برفق مسلوک کنند زیرا که اجتماع چرک در گوش در مرض افزاید و این دوا آنرا انفع کند اگر در وقت او استعمال نمایند بگیرند شیاف ابیض و با آب قطر حل کنند و اندکی افیون وصمغ فارسی مخلوط کرده در گوش چکانند و نیز او گوید که از صمم نوعی ست که حادث شود و پیش از ان نبود و آن عسر البرء باشد و این چنان بود که ورم در صماخ پیدا شود حتی که ثقبه را بند کند و بعد از ان صلب گردد و باقی ماند و تحلیل نشود و یا در ان نوع لول یا لحم بروید و صلب شده سوراخ گوش را مسدود سازد و بسبب خفای او از حس نگردد پس اولی آنست تعرض بعلاج مثل این نوع نکنند بجز نزد اضطرار و ایضاً او گوید که انچه عجیب النفع ست در ازاله صمم حادث و طرش و خصوصاً انچه بعد او ام الصبیان باقی ماند این ست که بگیرند سیر خشک و دانه او برآورده از پوست او خوب پاک کنند بعد از ان روغن بادام تلخ بقدریکه آنرا بپوشد بر آن انداز ند و بجوشانند تا آنکه دانهای او سرخ شود بلکه مائل بسیاهی گردد پس صاف نموده این روغن هر روز و شب بچند مرتبه در گوش چکانند که این دوا درین معنی بالغ النفع بارها آزموده ایم و بسیار نافع یافته ایم و بعضی گویند که این دوا نفع بحد کمال می بخشد تا دو هفته هر روز و شب مکرر دو سه قطره از ان بچکانند

علاج باقی اقسام طرش

انچه از رطوبت و یبوست ساده حادث شود حسب سبب تبدیل مزاج کنند باشربه و اغذیه و نطولات و قطورات و سعوطات مناسبه که در علاج امراض رطب و یابس دماغی مفصل مسطور شده و نادر باشد که رطوبت ساده سبب طرش گردد لهذا شیخ الرئیس و سمرقندی بذکر آن نپرداخته اند و گویند که دران مثل مشک وجند بیدستر و سوسن و گل سرخ و اقاقیا و دارچینی و قرنفل و امثال آن نافع ست و در یبوست بی ماده بترطیب مزاج دماغ انکباب بر بخار آب شیرین و قطور شیر دختران در گوش و ریختن روغن گل یا شیر تازه و یا نطولات مرطبه بر سر و چکانیدن و مالیدن شیرها و روغنهای مرطبه و جز آن که در علاج امراض یابس دماغ و صداع یابس و تشنج یبسی مذکور شد مفید بود و بقول شیخ و مسیحی طرش عارض از یبوست را لزوم حمام رطب و غذای مرطب و شراب مرطب و خواب و ریختن روغن معتدل و آب نیم گرم بر سر و تدهین سر و قطور بروغن نیلوفر و بنفشه و بید و روغن کدو و مانند اینها نافع و انچه از بحرانات انتقالی چون تبهای صفراوی و یا بلغمی و سرسام وغیره باشد تنقیه صفرا و یا بلغم نمایند ولیکن بعد حصول قوت و عود مزاج بحال اصلی و رفع ضعف مرض اول بعده تقویت دماغ نموده روغنهای نافعه چکانند و در طرشی که عقب امراض حاده و حمیات حاده عارض شود علاجش همان ست که در طرش حار ساذج و مادی مسطور شد و خصوصاً در قول انطاکی گویند که ضماد بابونه اکلیل الملک آرد جو روغن کنجد پخته گرد اگرد گوش نافع صمم حادث بعد مرض حاد ست و اگر شاخ شجرة البق را از یک طرف آتش بدهند و رطوبتی که از ان چکد در ظرفی گرفته اندر گوش چکانند همین عمل دارد و هر چه از خلط غلیظ بسبب بحران انتقالی باشد و آن با ثقل و تمدد بود استفراغ بایارج فیقرا کنند بعده روغن بادام تلخ و روغن قسط و روغن ترب و جند بیدستر و فرفیون چکانند و ایضاً اگر بعد تپ لثقه عارض شود حب قوقایای علوی خانی نه ماشه با طریفل اسطوخودوس ایشان دو توله آمیخته شب بخورند وازمرزنجوش گل بابونه افسنتین اسهل اکلیل الملک گل بنفشه هر یک ماشه ماشه هفت ماشه انگور شفا یک نیم توله شب در آب تر نموده صبح بجوشانند که چهارم بماند صاف نموده روغن گل و روغن بابونه برابر آن داخل کرده باز بجوشانند که آب بسوزد و روغن بماند پس ازان جند بیدستر سه ماشه زعفران هفت ماشه سوده آمیخته بدارند و در گوش چکانند و گویند که طرش حادث عقب حمیات مندر بنکس ست زیرا که دلالت می نماید بر آنکه هنوز ماده باقی ست و بدن نقی نیست و بقول شیخ طرش حادث عقب صداع را چکانیدن آب ترب و روغن گل و یا جند بیدستر بحب الغار و روغن گل نافع ست و حادث بعد از سرسام را واجب ست که دران ابتدا باستفراغ از ایارج فیقرا نمایند پس جند بیدستر با روغن گل و یا روغن قسط تنها و یا روغن بادام شیرین و یا آب ترب وغیره که در حادث عقب صداع گفته شد در گوش چکانند و ابو منصور گوید که انچه عقب سرسام حادث شود علاجش همان ست که بر یبوست ساده گفته شد و انچه بسبب ماده یا قرحه یا کرم یا دخول هوام و غیر آن باشد علاج هر یک جداگانه مسطور خواهد شد بدان رجوع نمایند و طرشی که بعد از قی بسبب تصاعد اخلاط بسوی دماغ افتد علاجش تنقیه اخلاط ست و استفراغ آنها و این گاهی بلا علاج زائل میگردد

دوی و طنین و صفیر

آوازیست که آنرا انسان در گوش خود بشنود بدون سببی از خارج و صدای دوی بزرگتر و نرم تر و طنین تیزتر و باریک تر میباشد و صفیر آواز حادث از نفوذ ریاح و ابخره در مسالک تنگ

مستطیل است و چون سبب آواز حرکت و تموج است که عارض هوا گردد بجاسهٔ سمع رسد پس واجب است که سبب این عارض یعنی دوی و طنین و صفیر نیز حرکت هوا باشد لیکن این تموج هوا
از خارج نیست بلکه از داخل است و هوای داخل بخارات مصبوب در تجاویف دماغ و هوای راکد اندران است پس این تموج ابخره اگر خفیف باشد حرکت دوی نماید و اگر بصماخ می خورد مثل
طنین باشد و اگر اندکی از انها میل بخروج نماید و با آن حرارت ملطفه بود مانند صفیر ادراک نماید بالجمله این حرکت و تموج هوا و بخار اندرونی از دو امر خالی نیست یکی آنکه خفیف
و آهسته باشد که هوا و بخار مصبوب بازان مقدار حرکت خالی نباشد و ادراک این حرکت خفی یا بسبب ذکای حس باشد و یا بسبب ضعف قوت سامعه که از ادنی تموج منفعل گردد
پس کسانی که حس سمع ایشان قوی بود بسبب این حرکت آهسته که در هوای اندرونی افتد در گوش خویش آواز دوی و طنین بشنوند و همچنین صاحبان ضعف قوت از
حرکت آهسته که مذکور شد منفعل گردند و طنین و دوی دریابند و این قسم بناقهین افتد و این هر دو نوع بیماری نیست دوم آنکه حرکت مذکور قوی تر و فوق حرکت خفی باشد
و سبب آن وجود محرکی است که بخار را زیاده از حرکت معتاد تحریک نماید و این محرک یا ریح متولد در ناحیهٔ راس و متحرک دران است که منحل میگردد از فضول موجوده در سر
و یا آواز صعود بخار که اکثر در گوش متولد میشود و یا جوش ریم در نواحی او و یا حرکت کرم متولد در مجاری آن و یا اضطراب و جوش تمامی اخلاط بدن بسبب سوء مزاج گرم
چنانچه بعضی مریضان را در حمیات و ابتدای نوبت حمیات می افتد و یا امتلای مفرط در بدن یا خاص در سر چنانچه عقب سکر کثیر و عقب خواب بعد از طعام
پدید آید و یا اضطراب خاص دماغ چنانچه عقب قی عنیف و بعد صدمه یا ضربه دماغ و عقب فکر عظیم میشود و یا ماده غلیظه لزجه منصب بسوی گوش که اندکی از
تحلیل گردد و از حرکت تحلیل طنین و دوی تولد نماید پس این دوام کند و یا شدت خلا و گرسنگی و اضطراب در رطوبات بنوبه بدن و ساکن دران و توجه طبیعت
بتحلیل و تحریک آن بسبب نیافتن غذا و یا تناول ادویه محرک بخارات مصعد بسوی دماغ مثل فلفل و مانند آن یا طعامهای مبخر محرک هوای گوش و بخارات
ساکن چون سیر و گندنا و امثال آن و یا ادویه حابس اخلاط و ریاح در نواحی دماغ مثل ادویه قابضه مستعمل از خارج سر بالجمله سبب این مرض گاه در نفس دماغ
و گوش میباشد و گاه بمشارکت معده و اعضای دیگر مرسل ریاح و ابخره بسوی آن طریق تشخیص اسباب مذکوره باید که اول از مریض سوال کنند که این حالت
لازم دائمی است یا نه اگر اقرار آن کند و آواز گوش همچون آواز درخت بود سبب آن مستکن در نفس راس و گوش باشد و اگر گوید که گاه ساکن میشود و گاه هیجان میکند
بحسب امتلا و خلای معده و بوقت حرکت و عند اشتداد گرمی یا سردی و آواز گوش همچون آواز جوشیدن دیگ بود دلیل آن بمشارکت اعضای دیگر مثل مراق یا طحال
یا روده یا رحم یا معده باشد بعده به بینند که تپ نیز هست یا نه اگر باشد بپرسند که در گوش نیز هست یا نه اگر تپ و درد هر دو باشند سببش جوش ریم باشد و اگر صرف تپ بود
سببش اضطراب اخلاط باشد و اگر تپ و وجع نبود به بینند که مریض ضعیف و ناقه هست یا نه اگر ناقه هست که در عقب حوادث ضعف افعال نفسانی یافته میشود و پیش از این امراض
عارض شده باشد سببش ضعف قوت سامعه و دماغ باشد پس اگر با آن سوء مزاج حار یا بارد بود در حار وقوع این در صحت و مع التهاب باشد و تقدم استعمال ادویه حاره و سهر
شدید نیز بران دلالت کند و اگر بارد بود بخلاف این باشد و اگر مریض ضعیف نباشد وجود دغدغه در گوش و تقدم عروض قرحه در گوش بپرسند اگر باشد سببش کرم
متولد در گوش باشد و الا حال تقدم وقوع صدمه بر سر یا قی عنیف یا فکر عظیم یا انقطاع اسهال قبل از وقت او یا تناول مسکرات یا خواب بعد طعام یا خوردن
ادویه حاره و اغذیه مبخره یا استعمال ادویه قابضه بر سر بپرسند پس باقرار هر کدام از انها که نماید سببش همان باشد و الا سوال کنند که گرانی در سر و گوش و تمدد
معلوم میشود یا نه اگر در سر و گوش هر دو گرانی و تمدد گوید و طنین لازم بود از انصباب فضله دماغ بسوی گوش باشد و اگر در سر گرانی و در گوش تمدد بیان کند
و طنین نزد حرکات بدنی یا نفسانی اشتداد نماید و احساس کنند بحرکات که گویا در دماغ دور میکند یا از جانبی بجانب دیگر منتقل میشود سببش ریاح و ابخره منحل
از فضول مجتمعه در سر باشد و اگر گرانی و تمدد و غیره هیچ نباشد حال ازدیاد طنین در حالت گرسنگی و خفت او وقت شکم سیری بپرسند پس اگر آثار یبوست و تقدم
فاقها و نایافتن غذا و یا تقدم حمیات و یا استفراغات دریافت شود سببش شدت خلا و یبوست باشد و اگر بدن صحیح و دماغ سالم و دیگر حواس قوی و ذکی باشد
و از تناول مغلظات و مسکرات خفت یابد و در گرسنگی هیجان نماید سببش ذکای حس سمع باشد علاج در جمیع انواع این مرض از گرمی آفتاب و آتش و حمام بسیار گرم
و حرکت عنیفه و قی و آواز بلند و کثرت کلام و جماع و امتلای طعام و از تمامی مبخرات همچون سیر و پیاز و گندنا و شراب و گرسنگی بسیار و خواب بر امتلا و تداخل
و قبض شکم اجتناب لازم شمارند و تلیین طبیعت در اکثر انواع و دلک شدید اطراف و نهادن او در آب گرم و منع ابخره بمثل کشنیز خشک و خشخاش و هرچه درسد دو ار

گذشت نافع شناسند وگویند که آنچه درین مرض بالخاصیة نفع دارد نوشیدن ریحان وتقطیر عصارهٔ نسرین وقطران ست و در امتلائی اول تنقیهٔ بدن باہر
بعده بلطیف تدبیر نمایند وشربت اسطوخودوس مع شربت لیمون نافع ست و در بشارکی قصد تنقیهٔ عضو فاعل مرض وخصوصاً سعده اگر تصاعد بخار ازان باشد
بسبب خلط فاعل آن از مطبوخات مناسبه وایارجات واجب ست اطریفل صغیر خورانند وخصوص در سعدی وایارج فیقرا نیز آمیزند وتقویت دماغ
بخوردن اطریفلات ومانند آن ومالش مثل روغن آس وروغن گل وتقویت گوش بمانند روغن بادام وامثال آن کنند و درین رعایت مزاج اول
وبسن مرعی دارند وهریکی را تدبیر وعلاج حسب مزاج وقصد تقویت او بقانون معلوم نمایند

علاج طنین بلغمی وریحی

اول بهر انضاج وتنقیه منضج ومسهل بلغم وحب ایارج دهند بعده غرغرهٔ منقی دماغ بعمل آرند ویا گل خطمی تخم مرو عنب الثعلب کشنیز خشک هر یک شش ماشه
اسطوخودوس چهار ماشه جوشانیده غرغره سازند وروغن قسط در گوش چکانند واکلیل الملک وبابونه وشبت وپیاز نرگس در آب جوشانیده بخار آن بگیرند
صفت روغن قسط بگیرند قسط ده درم وتکوفته شب در سرکه بخیسانند وصبح در نیم آثار آب بجوشانند تا به نیمه آید صاف نموده نیم آثار روغن کنجد برآن ریخته
باز بجوشانند تا آب فانی شود وروغن بماند بردارند واطریفل اسطوخودوس یا معجون بهید الورد بخورانند ویا چند بید ستر سه چهار حبه تا یک ماشه در اطریفل یا کوریا یک توله
آمیخته دهند واگر جند بهم نرسد عوض آن زراوند طویل کنند وبالای طعام این سفوف دهند بادیان سه توله عود هندی زرنباد دانه قاقله کبار هر یک یک توله مصطگی دو توله
نبات سفید برابر شربتی دو مثقال وگلاب قرنفلی نوشیدن فائدهٔ عظیم دارد وباجوارش مصطگی مرکب علوی خانی وپرهیز از چیزهای مضر دماغ وبخار انگیز از اغذیه وفواکه وبقولات
ولبنیات واجب دانند وبعد از حمام روغنهای معتدله چون روغن مورد بادامی بر تارک سر مالند ودر گوش چکانند وایضاً تنقیه بحبوب مسهله بکرات ومرات وبعد ازان استعمال
مصطگی سه ماشه وگلاب قرنفلی سه توله تا دو هفته درین مرض که کهنه باشد مفید میشود وگرفتن بخار مرزنجوش وجاورس مطبوخ در آب نیز مفید اگر میانه باین مطبوخ پرکرده تکمید
گوش نمایند اولی بود ویا گل بابونه افسنتین مرزنجوش اسطوخودوس شکاعی افسنتین صعتر شاهتره خشک اهل قطراسالیون شحم حنظل جوزالسرو کمافیطوس اشقیشعان ثابت
پودینه جمله یا هر چه ازین بهم رسد جوشانیده بر بخار آن انکباب کنند وروغن ترب یا روغن بادام تلخ بچند بید ستر در گوش چکانند وکندر زعفران چند بید ستر مساوی قرص
ساخته خشک نموده قدری ازان در شراب کهنه حل کرده تقطیر نمودن مجرب ست اگر یکی را از روغنهای گرم با آب پیاز گرم نموده سه قطره در گوش چکانند فائده دهد آب ترب
یا روغن گل ازین قبیل ست وقطور زهرهٔ گاو با آب گندنا یا روغن گل نیز نافع وکذا حنظل در زیت جوشانیده صاف نموده مفید ویا کندر زعفران فرفیون چند بید ستر خربق سفید
مرمکی هر یک سه جزو نطرون بورهٔ ارمنی هر یک دو جزو کوفته بیخته در شراب حل کرده در گوش چکانند که طرش را نیز سودمند ست وقطور شیرهٔ برگ پان یا برگ آک
یا ادرک یا آب پیاز نافع وترب ویا پیاز را کاویده دران بعضی روغنهای گرم سیما روغن قسط پر کرده بر آتش نهند پس صاف کرده سه قطره چکانند وآنچه خاص دوی ست نافع
مغز بادام در بول گوساله سائیده نیم گرم چکانیدنست وچکانیدن آب برگ شفتالو وکذا لک صبر در آب سائیده نافع ست وبا افسنتین بابونه در سرکه جوشانیده گوش
بر بخار آن دارند وبعده آب زهرهٔ گاو یک توله روغن گل روغن مغز خستهٔ شفتالو هر یک دو توله بآتش ملائم بجوشانند تا آب برود وروغن بماند پس صاف نموده نیم درم
افیون خالص دران حل کرده چند قطره در گوش چکانند وآنچه در علاج وجع گوش بلغمی وریحی وطرش بارد وریحی مسطور شد درین جا نافع ست **اقوال حذاق**
سویدی گوید که از انجیر وخردل در آب سوده فتیله ساخته در گوش نهادن در ازالهٔ دوی وطنین مجرب من ست ومرزنجوش شرباً وبخوراً وقطوراً نافع وکذا انجیر گوش بسرکه یا
زوفای خشک یا نسرین خشک یا شیح جبلی وکذا قطور حب الغار در عسل پخته ویا روغن غار بروغن گل وشراب کهنه ویا بول بقر ویا آب پیاز بروغن گل وعسل بنمک اندرانی
سوده آمیخته ویا روغن نسرین ویا سرکه وروغن گل ویا روغن پسته شحم مرغابی ویا مورچه بزیت وسداب جوشانیده ویا بورق بشراب کهنه ویا زهرهٔ جاموس ویا روغن
نارجیل ویا زهرهٔ که بسمر آید بشیر زن آمیخته ویا روغن ناردین بشحم بط ویا روغن قنب بعسل وعصارهٔ سداب آمیخته ویا روغن سوسن شش درم
روغن سداب یک نیم درم سرکه تند سه درم آمیخته ویا روغن سوسن وسرکه ویا زهرهٔ بز بآب گندنا ویا کمون سوده در پیه ماکیان آمیخته هر واحد مفید ست
واقوال جالینوس تبخیر بخار پودینه وشرب شربت پودینه ونهادن قدری پودینه در گوش نافع ترین اشیا درین مرض ست مسیحی گوید که اگر با گرانی سمع

وضعف سمع باشد روغن ترب و روغنی که دران جند بیدستر پخته باشند در گوش چکانند و بر بخار افسنتین و مرزنجوش و شیح و پودینه و صعتر اکباب نمایند
و اسهال بحب قوقایا کنند و تلطیف غذا نمایند و اگر با ریح نافخه باشد اندکی فرفیون بروغن حنا سوده نیمگرم در گوش چکانند و یا جند بیدستر بروغن سداب بسایند
و در گوش چکانند و اگر از خلط غلیظ تشبث بعضو باشد باید که بورهٔ ارمنی را بسرکه و عسل سائیده بچکانند و یا خربق سفید و جند بیدستر و زعفران مساوی سوده بسرکه و
روغن حنا بار دیگر سائیده در گوش چکانند پس اگر باد در باشد بجاورس تکمید بسیار نمایند بعده بر طبیخ پودینه و شیح و مرزنجوش اکباب کنند و جند بیدستر و فرفیون در روغن
سائیده در گوش چکانند دوا نافع ثقل سمع و دوی و طنین بگیرند خربق سیاه یک مثقال جند بیدستر و مر هر واحد نیم مثقال نطرون ربع مثقال در سرکه سرشته نیمگرم استعمال
نمایند دوا برای اصوات حادث در گوش کندش و زعفران و جند بیدستر هر واحد یک مثقال بورهٔ ارمنی چهار مثقال کوفته قرص سازند و در شراب حل کرده استعمال نمایند
و این دوا طنین را نافع ست بگیرند قرنفل نیم درم و مشک یک دانگ هر دو را با آب مرزنجوش یا سداب سائیده در گوش چکانند و برای ریاح غلیظ بر بخار
و مرزنجوش و روغن سوسن جوشانیده و در آن جند بیدستر حل کرده در گوش چکانیدن نافع ست یا آب سداب بعسل آمیخته در گوش چکانند شیخ می نویسد که آنچه از
خلط لزج بارد باشد مخصوص برای او این قرص مجرب ست بگیرند خربق سفید سه جزو و زعفران پنج جزو و نطرون ده جزو و از ان اقراص ساخته استعمال نمایند و از ادویه مشهوره که
جامعه مجربه برای آنکه از ضعف یا از سده یا از خلط باشد این ست که بگیرند قرنفل و تخم گندنا هر واحد نیم درم و مشک یک دانگ و آب مرزنجوش و سداب یا بشراب بسایند بچکانند
و همچنین طبیخ برگ صنوبر و طبیخ برگ شمشاد و طبیخ برگ غار و باید که در جمیع آن از تناول طعام بسبب اجتناب نمایند بعضی علمای متقدمین گفته اند که چیزی نافع تر برای طنین از
دواء الفوتنج موصوف برای حفظ نیست که آن انفع چیزی ست که الله تعالی برای این پیدا کرده و نفع میکند آنرا اقطور معمول از زوفا و برگ صنوبر و حب الغار و آنچه در باب
طرش و درد گوش از معالجات مشترکه و خصوصا بارد گفته شد آنرا ملاحظه نمایند ابن عباس گوید که هرگاه دوی و طنین در گوش عارض شود باید که روغن سوسن یا
روغن ناردین یا روغن قسط باندک آب برگ غرب چکانند و یا بگیرند خربق سیاه و جند بیدستر مساوی زعفران برابر هر دو بسرکه حل کرده در گوش چکانند و یا بگیرند زوفا
و غیره که در قول شیخ گذشت و با آب پخته در گوش چکانند و چون روغن ترب با آب سداب برهم زنند و در گوش چکانند آنرا انفع کند صفت دوای نافع طنین و ثقل سمع بگیرند
کندش یک درم زعفران چهار دانگ خربق سفید و بورق هر واحد سه درم باریک سائیده بشراب سرشته قرص سازند و نزد حاجت در سرکه خمر حل کرده در گوش چکانند
و بگیرند میعه سائله یک جزو روغن خیری سه جزو جوشانیده سرد کنند و در ظرف آبگینه برداشته در گوش چکانند و اگر این ادویه فائده نکنند بدانند که طنین از قبیل خلط غلیظ
محتقن در اغشیه دماغ ست پس میباید که مریض را چیزی دهند که تنقیه دماغ او کند مثل حب ایارج و حب قوقایا و حب صبر و مانند آن و ایضا این حب دهند صفت آن بگیرند
تربد دو درم شحم حنظل یک درم هلیله کابلی نیم درم انزروت ربع درم کثیرا دو دانگ همه را باریک سائیده حبها سازند شربتی یک درم و چون بدن پاک شود سعوط
مسخن ملطف مثل سعوط مرکب از جند بیدستر و جاوشیر و شونیز و مانند آن آنچه در باب لقوه مذکور شده استعمال نمایند و ایضا تعطیس بکندش و ایارج کنند که اندکی از ان در بینی دمند
ابن هبة الله گوید که علاج دوی و طنین انکباب بر بخار آب مطبوخ شبت و بابونه و اکلیل الملک و برگ غار و پودینه و صعتر و مرزنجوش ست و روغن گل
نیمگرم باندکی سرکه در گوش چکانند و اگر ریاح شدید الغلظ باشد باید که روغنی که دران جند بیدستر یا زعفران با نطرون حل کرده باشند در گوش چکانند و تقلیل
غذا و اجتناب از تخمه نمایند ابن الیاس گوید که اگر سبب او ریاح غلیظ منحل از فضول غلیظ در سر باشد هر صبح جلاب از انیسون و بادیان هر واحد سه درم
اصل السوس مقشر کوفته چهار درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا فروره نخود با انیسون و دارچینی و اندکی زعفران دهند بعده تنقیه دماغ بحب ایارج
و حب اسطمخیقون کنند و غرغره بماء العسل و ایارج فیقرا نمایند و در گوش روغن سوسن و قسط و آب ترب باندک جند بیدستر یا جاوشیر یا شونیز چکانند و انکباب بر
ادویه حاره و حشایش مثل بابونه و شبت و اکلیل الملک و قیصوم و شیح و سرخس و برگ غار و برگ ترب سازند و یا میعه سائله یک درم در روغن خیری یا سوسن
یا قسط هر کدام که باشد سه درم گرفته میعه را دران حل کرده بچکانند و مداومت حمام آنرا نافع ست صفت شیاف برای ثقل سمع و دوی شحم حنظل یک درم
بورهٔ نان نیم درم جند بیدستر زراوند مدحرج هر واحد یک نیم درم عصارهٔ افسنتین قسط تلخ فرفیون هر واحد ربع درم کوفته بیخته با آب زهرهٔ گاو سرشته شیاف سازند
و بهنگام حاجت برابر عدس سائیده با روغن بادام تلخ دو قطره در گوش چکانند خجندی گوید که برای نضج جلاب مذکور و غذای حصیه بلحوم فاضله دهند

کہ ہرگاه ورم حار و بثره گوش بشگافد باید که روغن گل که اندران اندکی مر و افیون گداخته باشند در گوش چکانند و یا بگیرند انزروت و دم الاخوین کندر و مر و شیاف مامیثا مساوی
با یکدیگر سائیده بعسل سرشته فتیله خرقه کتان بدان آلوده در گوش نهند بعد از آنکه گوش را از ریم با پنبه خوب صاف کرده باشند و یا خبث الحدید باریک سوده با سرکه بجوشانند اندکی
اندک از ان در گوش بچکانند و دران فتیله آلوده در گوش نهند و یا بگیرند انزروت و شیاف مامیثا باریک ساخته بعسل سرشته با فتیله در گوش نهند و یا بگیرند شب یمانی باریک سوده بعسل سرشته
فتیله بدان آلوده در گوش گذارند و اگر مدت خروج ریم طول کشد این دوا استعمال کنند بگیرند عسل ده درم سرکه خمر هشت درم و بر آتش بجوشانند و کف او دور کرده زنگار دو درم
سوده مخلوط سازند و بفتیله در گوش نهند که این مجرب است و چون مرهم باسلیقون بفتیله در گوش نهند ریم را نفع کند و قروح گوش را اندمال سازد و مرهم احمر معمول
از مرداسنگ و زردچوب نافع ست شیخ الرئیس میفرماید که قروح گوش خالی از ان نیست که یا ظاهر محسوس باشد و یا عمیق بود که حس بدان نرسد پس قرحه ظاهر را
بسرکه و آب یا بسکنجبین و آب یا بعسل و آب یا بشراب یا بطبیخ عسل و گل سرخ و مورد اسفنج یا پنبه تر کرده قرحه را برفق بشویند تا از ریم پاک گردد بعد از ان انچه مجفف باشد
مثل زاج سوخته و مانند آن در گوش نهند و گاهی زرد آب و ریم را روغن شهدانج نفع کند و اولی آنست که ریم را منع نکنند تا آنکه مفرط نگردد [illegible]
که دران قوت جلا و ردع باشد مثل مر در آب حل کرده بروغن گل آمیخته و ایضاً آب برگ زیتون بعسل بطریق قطور استعمال نمایند و اما قرحه عمیق بعضی از ان قریب العهد و بعضی
مزمن بود باشد و معالجه قریب العهد مثل قطور شیاف مامیثا بسرکه و یا شیاف گل سرخ و مر و صبر در عسل یا شراب نمایند و گاهی تقطیر آب عنوره خصوصاً با عسل آمیخته نافع
و همچنین آب برگ بید یا طبیخ او و یا شب یمانی سوخته و مر مکی مساوی در شهد سائیده بصوف آغشته در گوش نهند که مجرب است و یا دم الاخوین کندر و یا انزروت بوره
مر مکی کندر شیاف مامیثا مساوی سائیده بر فتیله بعسل آلوده بر آن پاشیده در گوش نهند و رازی نوشته که این همه ادویه را بعسل و سرکه بسرشند و گوش را
بشراب کهنه شسته صبح و شام در گوش چکانند که این مرهم قروح گوش را عجیب و مجرب ست و اگر قرحه با درد بود علاج بخبث الحدید سوده با کتیرا نمایند و بمجففات ادویه
مسکن وجع آمیزند و این مثل استعمال قطور روغن بادام مع صبر و مر و کندر و زعفران ست و گاهی وقت شدت درد احتیاج آمیختن اندکی افیون گردد و گاهی [illegible]
آنرا نفع کند و همچنین خسته هلیله و مازو و مر و سوخته بر روغن خیری در دی و روغن کتان آمیخته سفید ست و قطور مرهم سفیداب و مرهم باسلیقون باهم مخلوط کرده نیز نافع و اما
قرحه عمیق مزمن بسیار ردی ست گاهی ببرهنه شدن استخوان مؤدی گردد و بران امتناع مجری کثرت زرداب بد بو دلالت کند پس محتاج گردد بمثل قطران مخلوط العسل و مثل زهره [illegible]
و یا سنگ پشت [illegible] زنان و اگر عسل نیز آمیزند بهتر باشد و یا قشر رمان و نطرون [illegible] دور کرده فتیله ساخته بعد تنقیه چرک قرحه استعمال نمایند و همچنین در سائر ادویه [illegible]
قرحه [illegible] بال مس مع زرنیخ و عسل و سرکه [illegible] خبث الحدید یا خبث الحدید بسفید بریان کرده مثل غبار سائیده بعد جوش کردن بسرکه خمر تا مثل عسل گردد
در گوش بچکانند و گاهی حاجت بمرهم زنگار افتد و این [illegible] از ان کثرت چرک باشد و آنچه درین باب متوسط ست شب یمانی سوخته بمثل او عسل ست [illegible] دران
زیاده کرده شود و قوی تر ازین این ترکیب مرهم زنگار ست زنگار و قشور مس هر واحد چهار درم آب [illegible] یک [illegible] عسل [illegible] استعمال نمایند و هرگاه ریم بسیار کثرت نماید [illegible]
از استعمال فتیله در زهره [illegible] تر کرده و یا قطور بول صبیان [illegible] اقوی از ان خبث الحدید مثل [illegible] بریان کرده در سرکه پخته استعمال کردن ست و اگر با ریم [illegible] باشد [illegible]
[illegible] بروغن گل پاک کنند یا با آب طبیخ ماهی شور در گوش اندازند و گاهی جمع باستعمال صبر افیون زعفران بعسل سرشته محتاج گرداند و چون [illegible] که [illegible] ادویه [illegible]
[illegible] روغن گل در گوش اندازند تا خشک [illegible] گردد بعد از ان ادویه منبت لحم بکار برند و با لجمله واجب ست که [illegible] تا [illegible] قروح [illegible]
[illegible] معالجین حیله سازند گوش را ریم کرده را بخرقه بندند [illegible] برای منع سیلان ریم از ان مریض از خواب [illegible] ریم برای [illegible]
[illegible] گوش ست مائل [illegible] و دران جا [illegible] و [illegible] آن [illegible] و سیلان ریم [illegible] گوش [illegible] قرحه [illegible] اگر [illegible]
[illegible] باشد [illegible] افیون [illegible] حل کرده استعمال نمایند و یا بگیرند بادام [illegible] افیون کندر [illegible] زعفران [illegible] سرکه [illegible]
[illegible] و هنگام حاجت بروغن گل آمیخته در گوش [illegible] ریم باشد بدل سرکه شراب یا عسل یا سکنجبین [illegible] اگر قرحه [illegible]
[illegible] باشد [illegible] که [illegible] آب اسفنج یا [illegible] مسولات که در قول شیخ گذشته تر کرده قرحه [illegible] اگر [illegible] گوش بچکانند [illegible]
[illegible] و در مجففات بکار برند و این مرهم سفید [illegible] مرداسنگ یک [illegible] جزو روغن زیت یک جزو بجوشانند [illegible] اندکی [illegible] تا قوام [illegible]

وجالینوس گفته که بول طفل نابالغ در پوست انار پخته در گوش چکانیدن نافع ست و این مرهم مصری جلا و تنقیه قروح نماید بکار کنند سرکه عسل مساوی
جوشانیده مرهم سازند و گاهی سرکه و عسل و چند ادویه بیفکنند و اگر در گوش خشک ریشه باشد و ریم بند گردد و بسبب آن درد شدید تر شود روغن گل چکانند
باقی قول شیخ گذشت انطاکی گوید که مرهم سفیداب یا انزروت بعسل یا برگ شهدانج معروف بحشیشه بکار برند و چون روغن گل با چندان سرکه بیزند
تا آنکه روغن بماند و در گوش چکانند بغایت نافع بود و باقی در سیلان رطوبت از گوش بیاید گیلانی گوید که در خروج ریم از گوش اولی آنست که مبادرت
در حبس او نکنند و خصوصاً چون نه مانند شیر بران گذشته باشد زیرا که حبس او گاهی بود دی بضرر عظیم مثل طرش و صمم و ثقل سمع و غیر آن بکرد و باید که تعدیل
مزاج بدن و دماغ دهند و این مرهم سفیداب که آن مرهم ابیض ست دافع حرارت مفرط و احتراق شدید نافع قروح اعضای عصبانیه ست اگر با حرارت باشد
سفیداب ارزیز پنج درم مرداسنگ پنج درم موم یک اوقیه روغن گل شش استار بدستور مرهم بسازند و غسل گوش از ریم بروغن گل و شیر دختران کنند و یا
بماء العسل و سه مرتبه و اگر فتیله را با دویه خمسه معروفه درین باب و عسل آلوده در گوش نهند گوش از ریم پاک کند و تسکین درد نماید و آن ادویه انزروت و صبر و مر
و کندر و دم الاخوین ست و گاهی زهره نرگاو با اندک عسل آمیخته یک قطره از ان در گوش چکانیده می شود و مرهم رسل درین باب بسیار نافع ست و بقانید استعمال کنند
که آن بتنقیه ریم و التحام عجیب است کند اگر حاجت بتنقیه زیاده باشد اندکی مرهم زنگار آمیزند و اگر حاجت التحام بیشتر بود با روغن گل بود ار مخلوط سازند و مرهم کبیر
درین باب عظیم النفع ست بسیر بهار الدین و غیره می نویسند که اگر قرحه بعد از درد بسیار و ورم ظاهر شده باشد بحال باید گذاشت تا آنچه پالودنی ست بپالاید
و بدفع هیچ دوا نباید کرد تا آنکه خوب پاک گشته خود بخود بند گردد بجز تنقیه بدن و تلیین طبیعت و تقویت مزاج بمقویات و ترک گوشت و چیزهای غلیظ و باد انگیز و
سرد بها و از هوای سرد محافظت نمودن و پنبه در سوراخ گوش نهادن و استحمام کردن هر روز لحظه و اگر ریم بستن چرک در منفذ بود بروغن بادام کوهی یا بادام تلخ
گاهی بچکانند و اگر کهنه گردد فتیله بعسل آلوده و در انزروت سوده گردانیده بنهند و شیاف مامیثا بسرکه و سفیده بیضه مرغ سوده گاهی بچکانند و در آخر
استعمال مراهم منبت و مصلح چون مرهم شاهی و باسلیقون و اسفیداج سفید آید و این مرهم سود نافع ست بگیرند موم و زفت و علک و زیت اجزای مساوی همه را
بگدازند تا منحل و مختلط گردد و بعده برداشته استعمال نمایند و زبد البحر دم الاخوین کندر مساوی مرکی نصف یک جزو بروغن گل آمیخته نیمگرم قطور ساختن در گوش که با قرحه
و چرک باشد نافع ست و انزروت بست جزو گلنار کندر هر یک ده جزو زراوند پنج جزو باریک سائیده در ساختن برای تنقیه قروح و تجفیف رطوبت و انبات لحم سود مندست
و مرهم ابیض و مرهم باسلیقون بروغن گل آمیخته در گوش نهادن مفید ست و اگر تعقد و صلابت اندرون گوش افتد مرهم داخلیون بپیه بط یا پیه ماکیان
بعمل آرند و افیون پوست انار مرکی کندر سنبل الطیب هر واحد دو مثقال جند بیدستر پنج مثقال سرکه و شهد بقدر یکه ادویه سرشته شود استعمال کردن اورام
و ریم و درد مزمن گوش را نافع و همچنین زعفران کندر افیون هر واحد یک درم حضض تخم گل تخم فنجنکشت پوست انار هر یک یک درم سرکه خمر پنجاه درم پوست انار
و تخم گل و فنجنکشت در سرکه بپزند تا مهرا شود و دیگر ادویه سوده خشک بران بپاشند و بردارند وقت ضرورت در شراب ریحانی حل کرده قطور کردن اوجاع گوش
و ریم را نافع ست طبری گوید که قرحه گوش که بغیر تقدم ورم ظاهر شود موضع او قریب باشد یا بعید و صدید او اندک بود علاجش تنقیه بدن از فضول لعفنه
و استفراغات دیگر اگر احتیاج آن باشد و پرهیز ست بعده شیاف مامیثا یک درم و شیاف ابیض که انزروت آن مربی بشیر خر باشد یک درم و مر و صمغ
و دقاق کندر هر یک یک نیم درم سائیده بسرکه سرشته شیاف سازند و هنگام استعمال در سرکه حل کرده در گوش چکانند و اگر مده بسیار باشد
خبث الحدید در سرکه تر کرده در آفتاب گذارند تا قوت او بر آید از ین سرکه اندکی گرفته شیاف مذکور دران حل کرده بکار برند و گاهی مداوای این قرحه صدید یه گوش
با بن اشیاهی نمایند که انزروت یک درم و مر و کندر و نطرون و زعفران هر واحد نیم درم افیون یک دانگ مغز بادام تلخ یک نیم درم همه را سائیده شیاف سازند
و هنگام اراده استعمال بروغن گل و پیه بط حل کرده پنبه بدان آلوده در گوش بدارند و نظر کنند بسوی صدیدی که سائل میشود و آنچه بر پنبه باشد پس اگر آن
بدبو باشد این دوا بدون پنبه در گوش اندازند و سوراخ گوش بند کنند بعده اگر ماده زائل شود و سیلان شئی مثل رطوبت گاه گاهی باقی ماند حضض در
شراب کهنه حل کرده بگوش چکانند و هرگاه رطوبت زائل گردد و صلابت باقی ماند ادویه محلله بشحم بط حل کرده با پنبه آلوده در گوش نهند و اگر صلابت و رسخ

باقی ... برگ ... در روغن سوسن گداخته در پنبه آلوده بگوش نهند که این دوا برای تحلیل صلابت تام النفع ست اگر در مزاج علیل حدت نباشد و اگر درد
این مرض ظاهر شود افیون سوخته یک جزو جند بیدستر ربع جزو سائیده در مرهم شنگار آمیخته با پنبه آلوده در گوش نهند که فی الفور تسکین درد کند ایضاً او گوید که
مرض معروف باکلة گوش با وجع سیبا شد و از گوش قشور مانند قشور قرحه برمی آیند و این از خلط لذاع ردی الکیفیت حریف اکال حادث میشود و علاج او فصد
و اسهال بحسب امکان ست بعده برای تنقیه قرحه و ازاله قشور سرکه عنصل و عصارهٔ حنظل مساوی گرفته قدری زرنیخ سرخ و شب یمانی و صبر سقوطری و بسیار اندک
زنگار و توبال مس آمیخته بالای آن شراب انداخته بپزند تا غلیظ گردد با پنبه آلوده در گوش گذارند و گاهی مداوا باین طور میکنند که مرو شب یمانی و توبال مس هر یک جزو
و اندک جند بیدستر و فلفل و قدری از پوست انار و قلقند در شراب یا عصارهٔ حصرم دو سه روز خیسانیده خوب بجوشانند و اندکی زعفران آمیخته فتیله بدان تر نموده در
گوش نهند یکی بعد دیگری تا آنکه قرحه التیام بخشد و قشور زائل گردد و این صعب تر امراضی ست که در گوش حادث شوند مگر آنکه در اجزای لحمیه حادث شود و در ابتدا
که درین صورت بر او سهل باشد و اگر کهنه گردد و اخذ کند در اعضای عصبیه نکایت عظیم شود و بر استعداد گردد پس هرگاه قرحه پاک گردد مرهم خل علاج کنند و چون التیام آید
مرهمی که در آن اسفنج و کندر و گلنار داخل بود مداوا نمایند پس اگر صلابت باقی ماند بسبب مضرت رسانند تحلیل او با دویه محلل صلابات نمایند و مرهم و بلیلین در آن
استعمال کنند و محافظت مزاج علیل در جمیع اوقات علاج لازم شمارند بعضی گویند که آنچه ناصور گوش و آمدن ریم را نافع ست این ست که گهونگه خرد
جاندار یا و آثار در کهرل بار یک بسایند و همچندان روغن سرشف آمیزند و چهار چند هر دو یعنی دو آثار آب انداخته بپزند تا روغن بماند هر روز چند قطره
در گوش چکانند و اگر گهونگه را در روغن مذکور بغیر آب بریان کنند و بکار برند همین عمل کند و آنجا که روغن سرشف بهم نرسد روغن کنجد عوض او نمایند و اگر روغن تلخ
پاو آثار آمله حنا هر واحد یک توله برگ نیب ده عدد کمیلا فلفل گرد هر واحد سه ماشه نیله تهوتهه یک ماشه گرفته اول روغن را گرم نموده برگ نیب و آمله و حنا و نیله تهوتهه
انداخته بسوزانند بعده فرود آورده بسایند و کمیلا سائیده نیز مخلوط کنند و در گوش تقطیر کرده باشند نیز برای ناصور گوش مفید ست و بعض ادویه مفید آن در قرحه مزمن گوش گذشت

دخول هوام و تولد کرم در گوش

هرگاه حیوانی چون مورچه و قراد و هزار پا و مانند آن در گوش در آید بشدت در داحیانا و خارش و حرکت او دریافت نمایند و کرم از رطوبت فاسد عفن یا از
قرحه متعفنه مزمن متولد میشوند و آن بخارش و دغدغه گوش و خروج کرم گاهی و تقدم قرحه شناسند علاج در جمله بتقطیر قطران تنها یا بسرکه مسکن حرکت حیوان و قاتل
آنست و قطور زیت در اخراج آن مجرب ست و قطور آب پیاز و یا مربه روغن بادام تلخ آمیخته و یا روغن خسته شفتالو نیز در اخراج حیوان داخل اذن نافع یا
آب قثاء الحمار تنها یا مع سقمونیا و یا آب شیح و آب پودینه نهری و آب برگ شفتالو هر یک تنها یا مع بورهٔ ارمنی یا سرکه بچکانند و یا آب زهرهٔ گاو مع سرکه و یا آب افسنتین
مطبوخ و یا آب برگ شفتالو که مجرب ست و یا آب برگ کبر تنها یا بسرکه یا آب پوست درخت توت قطور نمایند و گوگرد و بورهٔ ارمنی و عصارهٔ شیح مساوی سوده
در سرکه و آب برگ ترب حل کرده بگوش چکانیدن مجرب ست و یا صبر و بورهٔ ارمنی بسرکه بچکانند و یا نمک یا پودینه بسرکه آمیخته و یا صبر در آب پیاز خواه در آب سداب
حل کرده و یا آب پودینه و قدری سقمونیا در سرکه حل کرده قطور نمایند و قطور صبر و سقمونیای محلول بآب گرم حیوان داخل گوش را بکشد یا خربق سفید و سقمونیا سائیده
در سرکه بچکانند و گوگرد و زراوند طویل و قلقطار و سپیده سفید و اول تقطیر آب سائل لحم بقر بریان و بعد از آن ادویه مذکوره سود مند ست و گاهی زیت یا روغن کنجد
نیم درم نیم گرم کرده چکانیدن و عقب آن در آفتاب نشستن نفع میکند و گویند که برگ تکره که بهندی آنرا بجای صندل میدانند آبش در گوش چکانیدن در قتل
کرم ستاکه در گوش رود عجیب ست و علاج خاص برای قتل کرم متولد در گوش این ست که عصارهٔ افسنتین بسرکه در گوش چکانند و یا حنظل تازه در
آتش پخته و افشرده بچکانند و صبر در روغن سرشف حل کرده نیمگرم قطور نمودن قاتل کرم همه اندام ست و کذا حب بلیلم باریک سائیده در گوش انداختن و کذا گرهٔ
نزد حب و نیم درم شهد و برگ نیب در روغن سرشف جوشانیده دو سه قطره از آن چکانیدن مفید و یا آب برگ نیب سبز و آب ترب آب پیاز هر یک هفت ماشه سقمونیا
سه ماشه حل کرده بچکانند که مجرب ست و اقوی تر این ست که آب افتیمون هندی و آب برگ فنجنگشت و آب برگ شریفه هر یک سه ماشه روغن بابونه یک توله صبر و زفت
هر یک سه ماشه بچکانند که فی الفور کرم را میکشد پس آن کشته را باحتیاط بیرون آرند و آب سداب در پوست انار گرم کرده قاتل کرم و مسکن درد و نافع طنین ست

ویا روغن مغز خستہ شفتالوی تلخ یا زہرہ گاو بچکانند و عسل و سرکہ و روغن گل برابر آمیختہ نیم گرم در گوش چکانیدن برای درد گوش کہ از کرم باشد نافع ست و یا آب برگ شفتالو
آب برگ ترب آب برگ پودینہ بورہ ارمنی سقمونیا افسنتین زراوند مدحرج ہر واحد یک درم و مندرکی نیم درم در سرکہ سائیدہ بکار برند و ایضاً آب برگ خوخ و شونیز
و افتیمون ہندی و نخنکشت ہر واحد سہ ماشہ نخل قنبیل الشم ارجوان بحری سوختہ ہر یک دو ماشہ روغن خستہ خوخ روغن بابونہ روغن زنبق ہر یک سہ ماشہ در
روزی ہفت ہشت کرت در گوش اندازند و یا شراب کہنہ ہفت ماشہ عسل دہ ماشہ و نیم روغن بنفشہ بادام روغن خستہ خوخ ہر یک پنج ماشہ یا و بالا بیضہ سنگ پشت
سہ عدد و سفیدی بیضہ مرغ یک عدد در ظرف مسی کہنہ بی قلعی بچوب شہرلیہ تا چہار ساعت بخوبی حل کردہ افسنتین سہ ماشہ صبر دو ماشہ قطران یک ماشہ و نیم سودہ
آمیختہ فتیلہ پشم صوف کہنہ آغشتہ در گوش نہادہ دستہ بستان جانب داشتہ خواب کنند و بعد یک ساعت بیرون آرند کہ ہمہ کرم بیرون آیند مجرب ست و دیگر ادویہ
قاتل کرم کہ در علاج دودی مسطور شدہ استعمال نمایند و بعد از خارج کرم از آلہ بیرون کنند یا فتیلہ از صوف ساختہ و بسرش آلودہ در گوش درآرند و کرم و غیرہ کہ
بدان آویزد بیرون آرند و یا پچکاری باریک سودہ در بینی دمند و چون عطسہ آید دہن و بینی را بند کنند و سر بطرف گوش علیل کج نمودہ عطسہ بگیرند تا کرم بیرون افتد
و بعد از آن تنقیہ دماغ بحب ایارج وغیرہ نمایند و باصلاح مزاج گوش کوشند و تنقیہ بدن و دماغ پیش از قتل و اخراج کرم نیز نافع بود و اگر قرحہ باعث تولد کرم باشد
علاج آن نمایند و گویند کہ اگر ہزار پا در گوش رفتہ باشد گوشت را ورق نمودہ زرد چوب کوبیدہ بران پاشیدہ بر گوش گذارند و یا در سیر یک عدد سوراخ نمودہ در
گوش گذارند و در زیر آن ظرف آب محاذی آن دارند کہ بوی سیر از گوش برآمدہ بران بچسپد پس باہستگی آن سیر از گوش برآورند تا آن ہزار پا از گوش برآید
اقوال نجار بر سعیدی ہاجی نویسد کہ قطور عذبہ سائیدہ بآب بادیان حل کردہ و کذا ارشیشعان سائیدہ بروغن خیری آمیختہ و کذا آب برگ انار و روغن آن
و کذا بول طفل نابالغ در پوست انار جوشانیدہ و کذا آب عصی الراعی و کذا آب سنبری کذا آب ترب و کذا روغن قثاء الحمار و کذا ایارج و بروغن گل آمیختہ و کذا اشاخ کوزن سوختہ
بآب بادیان و کذا بورق سائیدہ بروغن بادام تلخ و کذا آب دہن صائم و کذا اطلیف سوختہ بروغن بیدانجیر آمیختہ و کذا آب غرب بروغن آمیختہ و کذا آکل کرم بروغن بان
آمیختہ و کذا نفط سفید و کذا شحم قطاۃ بروغن بادام و کذا روغن آبچیرہ و کذا آب نقوع ترمس تلخ و کذا نوشادر در شیر زنان و نہادن توتیای ہندی سودہ بزردی بیضہ مشتہ
در گوش و بخور حب کاکنج یا تخم گندنا یا شونیز در گوش و فتیلہ از گل خوخ ساختہ و یا از خربق سیاہ بقطران سرشتہ فتیلہ ساختہ ہر واحد قاتل دیدان گوش ست
ابوسہل گوید کہ برای کرم گوش آب کبر سبز کہ آمیختہ در گوش چکانند و کذا آب پوست درخت توت و آب برگ خوخ و طبیخ خربق سفید بسرکہ و جرم خربق
و عصارہ افسنتین و کذا آب پودینہ نہری و اندک سقمونیا بسرکہ جوشانیدہ در گوش چکانیدن و آب شیح و آب مرماخور و آب ترب و افتیمون بلوگرد
و بورق و زراوند طویل چون سائیدہ در گوش دمند کرم را قتل کنند و ہمچنین عصارہ خوخ و صبر در آب حل کردہ **بوعلی** مینویسد کہ از عصارات خصوصاً بر کرم
آب بیخ کبر ست و آب بیخ فرصاد و آب خوک و آب برگ اجاص و آب خوخ و آب افسنتین یا قنطوریون یا فراسیون و آب برگ حنظل سبز یا برگ شمشاد
یا برگ صنوبر و خصوصاً چون بسرکہ خمر بجوشانند و آب قثاء الحمار و آب خربق سفید یا طبیخ او یا افتیمون یا ماء العسل یا بن جنیر و کذا آب پیاز کہ مجرب ست
یا تخم پیاز بماء العسل و بعض مرارات خصوصاً اگر بجوشانند با بیخ شحم آن کرم کشند و ہمچنین طبیخ حب کبر تازہ یا آب او و آب ترمس یا صبر در آب نیم گرم و شند و اسودہ
یا عاقرقرحا و ابیض کرم انجح و اقوا است و آنچہ برای کرم آزمودہ است این ست کہ بگیرند شراب دو درم عسل سہ درم روغن گل یک درم و در سفیدی بیضہ آمیختہ نیم گرم در
صوف آلودہ بگوش بر کنند و بر ہمان گوش تکیہ کردہ ساعتی بخوابند بعدہ بیکبارگی بزور صوف را بیرون کشند کرم بسیار بیرون آید و گاہی برای اذیت کرم نفع میکند
ریختن آب کاہو یا عوسج یا افسنتین یا طبیخ این ہر دو یا سحیق آنہا با آب بیخ کبر یا آب مرماخور یا آب مرزنجوش یا بول عتیق و باقی سابق گذشت انطاکی گوید کہ تقطیر
ہر دوای تلخ کرم را از گوش و بینی خارج کند لیکن بہتر درینجا صبر و قسط و قثاء الحمار و روغن ترب و نفط و سداب و تخم شفتالو و تخم مشمش ست و آب ترمس برگ شفتالو
و قطران و زرنیخ و قنطوریون را درینجا خاصیت مزید ست مصنف اقتباس نوشتہ کہ اول فصد قیفال کنند و بفاصلہ سہ چہار روز تنقیہ دماغ بحب ایارج و قوقایا
و مطبوخ افسنتین و یا اسطوخودوس علاوی خان نمایند بعدہ در قتل و اخراج دیدان کوشند و آن چنان باشد کہ اول مطبوخ افسنتین و درمنہ و ترمس و ابہل و صعتر
ہر یک یک تولہ در نیم آثار آب شور بجوشانند کہ سوم حصہ بماند مالیدہ صاف نمودہ در شبانہ روز ہفت ہشت مرتبہ بچکانند و پنبہ کہنہ گذارند تا دوا در آن داخل شدہ

و چون معلوم شود که کرمها کشته شدند پس جهت اخراج آن آب برگ شفتالو و سنبهالو و شر لفید و افتیمون هندی هر یک چهار ماشه افسنتین صبر مرقطران هر یک
سه ماشه حل کرده فتیله کاغذ مصری بدان آلوده در گوش گذارند و ساعتی بدان جانب تکیه نمایند تا کرمهای زنده و مرده بدان بچسپد پس بیرون آرند یکبار دیگر
و یا شراب کهنه یک تولہ عسل یک نیم تولہ آب برگ نیب دو تولہ روغن گل یک نیم تولہ سفیدی و زردی بیضه سنگ پشت چهار عدد افسنتین سه ماشه صبر چهار ماشه
بکار برند و یا تلخه بز و عسل و کندش و روغن گل هر یک سه ماشه زردی سفیدی بیضه خشک سه عدد بعمل آرند و یا سعوط از برگ خنزهره که دو دو چوب گزداده باشند و تربد سفید
و کندش و خربق سیاه مساوی ساخته بگیرند که عطسه بزور آید و همه کرمها بیرون آیند و این قطور جهت اخراج کرمهای زنده و مرده بسیار مفید ست آب برگ شفتالو
و کشنیز سبز و آب طبیخ ترمس و درمنه هر یک سه ماشه و روغن در سنه و عقرب هر یک چهار ماشه افسنتین و افتیمون و لاجی هر یک یک نیم ماشه مقل ازرق سه ماشه بکار برند
گیلانی گوید که بگیرند پوست حنظل و زرنیخ سرخ و بادام تلخ جبلی و اندکی سقمونیا کوفته بسرکه و روغن گل بجوشانند تا آنکه سرکه فانی شود دهان نموده بدارند بعده
طبخ بقبو بر آتش نهند تا آب از ان سائل شود پس این آب بگیرند و با روغن مذکور آمیخته در گوش چکانند و هرگاه حرکت کرم ساکن شود بدانند که هلاک شده و گاهی
روغن مسطور تنها استعمال کرده میشود و گاهی این روغن این سرکه جوش کرده برای حیوانات که در گوش داخل شود می چکانند پس هرگاه حیوان هلاک شود با آله بیرون آرند
و اگر بقایا از ان باقی ماند روغن گل و سفیدی بیضه با هم آمیخته دو سه روز در گوش اندازند بعده برفق مص کنند تا حجاب منکشف شود و اگر آن حیوان سمیت باشد پس
اولی از تریاق فاروق و سائر تریاقات چیزی نیست بعده روغن گل نیمگرم بدفعات در گوش چکانند و اگر از ان وجع زائل شود بهتر و الا بگیرند خاکستر افیون آنقدر که
بمرهم شنگار آمیخته با پنبه آلوده در گوش نهند که این درد را ساکن کند و اگر امر زیاده شود و بسبب خبث آن حیوان ورم ظاهر شود فصد مریض کنند و استفراغ او نمایند
و از پستان زن در روزی بدفعات شیر بدوشند و از تریاق دوا نسازند پس اگر ورم صلب شود و در زائل گردد قیروطی بروغن خیری بسازند و بران خاکستر خرمهره
و اندکی و وای رطب و مغز استخوان گوزن انداخته خوب مخلوط کنند و بداخل و خارج گوش طلا نمایند و اصلاح غذای مریض کنند تا آن ورم زائل شود و ملاک امر درین جمله
مراعات مزاج علیل ست تا حدت نپذیرد و هرگاه حدت پدید آید اصلاح او کنند طبری گوید دیده که در گوش پیدا میشود دو نوع میباشد یکی اغبر مشابه مگس سگ
دوم سفید سیاه سر دائم الاضطراب پس اولا بور ارمنی در سرکه حل کرده صوفی که برمیل پیچیده باشند دران تر نموده گوش را برفق پاک کنند بعده ترمس و مر و سقمونیا هر واحد
یک دانگ خربق یک نیم دانگ برگ آزاد درخت نیم درم سائیده در سرکه کهنه حل کرده بچکانند و یک روز راحت دهند و دران روز شیر زنان چکانند و عقب آن پاک کنند
و باز روز دیگر دوا بچکانند تا آنکه تمامی دیدان خارج شوند و بعد از ان اگر گوش خشک گردد بدانند که به شده و اگر زرداب از ان سیلان کند توبال مس دو دانگ کندر
گلنار مازو سوخته شب یمانی مرکی هر واحد نیم دانگ سائیده در سرکه و روغن گل حل کرده بگوش چکانند و بعد تقطیر این دوا مرهم شنگار استعمال نمایند و گاهی
برای قتل کرمی که در گوش افتد سقمونیا تنها بسرکه حل کرده و گاهی آب ترمس بزنگ آهن در سرکه آمیخته و گاهی آب دریای شور تنها استعمال کرده میشود

دخول آب و سیماب در گوش

گاه باشد که در استحمام و اغتسال صیانت گوش نکنند و هنگام ریختن آب بر سر سر را بجانبی کج نمایند و یا غوطه زدن در آب و برآمدن از ان بر غیر استقامت باشد
و بدان سبب آب در گوش درآید و ایذا دهد و ورم بیخ گوش و درد شدید پیدا کند و از وجود گرانی و وجع خفیف بعد غسل یا شناوری یا ریختن آب بر سر و شدت درد
بعد یک دو روز از ان توان شناخت و گاهی اتفاقا سیماب در گوش داخل شود و اکثر چون سر بدان جانب نگون سازند فی الحال بیرون افتد و گاهی قدری از ان در
صماخ بسبب جرم محتبس ماند و اعراض و مثل تشنج و اختلاط عقل و ثقل عظیم عارض گردد و بسا ست که بصرع و سکته و درد شدید مؤدی شود و علاج چاره دخول آب
در گوش آنست که بر پای جانب آن گوش بایستند و سر بهمان طرف مائل کرده گوش را بر کف دست نهاده چند نوبت بر همان پای بجهند تا آب بیرون آید
و اگر بر نیاید سر را بجانب دیگر مائل نموده آب گرم در گوش بریزند تا پر شود پس کف دست بران نهاده و سر را بدین جانب مائل ساخته بجهند و دفعة کف دست را
جدا نمایند تا هر دو آب برآیند و صاحب نزهة گوید که آب را آب دیگر خارج میکند بنحویکه در گوش آب انداز ند تا پر شود پس دفعة واژگون نمایند که آب اول و ثانی
هر دو برآیند و گذا زیت و روغن کنجد نیمگرم و یا انبوبه در گوش نهاده دم بکشند و بمکند که دفعة جذب کند بعده روغن بادام یا روغن سوسن بچکانند و ببندند

و آن حالتی ست که گوش متنفر و متاذی میگردد از شنیدن آواز عظیم حاد بسبب ضعف قوت نفسانی در دماغ بتمامه یا ضعف قوت نافذه بسوی سمع فقط و نسبت
این مرض بحاسه سمع مثل نسبت قمور ست بحاسه بصر علاج تقویت دماغ از اطریفلات و خمیرجات کنند و اغذیه و شمومات و مروخات و غیره مقویات
دماغ بکار برند و آنچه در علاج امراض دماغی حادث از ضعف دماغ و صداع ضعف دماغی مفصل مسطور شد حسب حاجت عمل آرند

امراض انف

یعنی بینی و آن نوزده مرض ست یعنی خشم و فساد شم و رعاف و زکام و نزله و اورام و بثور بینی و قروح و ناصوره الانف و بواسیر الانف و آکله و سرطان
و عطاس و رض الانف و جفاف الانف و حکة الانف و احتباس شی در انف و سده خیشوم و خنان و دیدان الانف و انتفاخ الانف و انقباض الانف
تنبیه باید که بعض معالجات بینی مختص با بینی نباشد مثل غراغر و اطلیه بر سر و بعضی از آن اختصاص بابینی دارند چنانچه بخورات و سعوطات و شمومات
و نشوقات و نفوخات و هر کسی را که حاجت بسعوط ادویه افتد باید که اول دهن خود از آب پر کند تا دوا بدهن نرود و بر پشت بخوابد و سر او بسوی پشت
مائل و خم سازد و بینی او را بر بالا کشد و گاهی بعد استعمال این ادویه در سر سوزش پیدا میشود درین صورت اگر خود بخود رفع گردد بهتر و الا روغن بنفشه
و روغن گل و شیر زنان در بینی چکانند و اگر دوای سعوط ابسی حاد و حریف باشد وقت سعوط نمودن پارچه بآب گرم تر کرده بر سر بندند و پیش از
نهادن خرقه بر سر شیر دوشند و یا روغن گل یا کدو و یا روغن خلاف ریزند و اگر بسبب مرضی از امراض بینی سوء مزاج دماغ باشد باشربه و اغذیه و اطلیه
و اطلیه و شمومات و سعوطات و مانند آن که مضاد سبب باشد تبدیل مزاج نمایند در ساذج بی تنقیه و در مادی بعد تنقیه بدانچه در علاجات امراض
دماغی مفصل مذکور شده و باید که در نطولات و اطلیه و اضمده قصد مقدم سر کنند باشد

خشم

عبارت از بطلان یا نقصان قوت شم ست و آن بر دو وجه ست یا بطلان یا ضعف احساس خوشبو و بدبو هر دو و یا بطلان یا ضعف حس یکی از آن هر دو
و در هر دو صورت مرض مذکور یا مولودی بود و آن لا علاج ست و یا عارضی و سبب آن یا سده ست و یا سوء مزاج و سده یا در مجرای بینی واقع بود
و آن از ورم و سرطان یا نبات لحم زائد و یا از اخلاط غلیظه و یا ریح غلیظه و یا از ضیق مجری در اصل خلقت و یا ضربه و سقطه صورت آفت عظم شاید یا سده در زائدتین
حلمتین مشابهتین ثدی معروف بمصفات واقع شود و آن از اخلاط غلیظ لزج باشد و سوء مزاج یا در مقدم دماغ و هر دو بطن مقدم پیش آن و یا در زائدتین شبیهتین بحلمتی الثدی
و آن یا ساذج بود یا مادی و تشخیص این اسباب چنان باید کرد که نظر کنند که مریض سخن از بینی میگوید و در کلام او غنه ست یا نه اگر باشد از سده مجرای بینی بود
بعده در سوراخ بینی مقابل آفتاب نگاه کنند اگر ورم یا سرطان یا لحم زائد بنظر در آید سبب همان باشد و الا از مریض بپرسند که نفس از بینی بسهولت جاری آید
و یا اصلا بر نمی آید اگر گوید که بمشکل بر می آید و یک منخر بند میشود و مانند از سده ریحی باشد و اگر گوید که هرگز بر نمی آید و ثقل در مقدم سر متصل منخرین نیز دریابد و سیلان رطوبت از بینی ممتنع
باشد از سده خلطی ست و اگر کلام مریض بر حال خود بود و خروج نفس بسهولت باشد و با آن عدم سیلان فضول از بینی باشد سببش سده مصفات بود و اگر با وجود
عدم تغیر کلام نفس از راه بینی بسهولت بر آید و سیلان فضول از بینی حسب عادت باشد سبب مرض در دماغ یا در زائدتین بود و گویند اگر کدورت باصره
لازم واهی ست پس حال گرانی و سبکی سر بپرسند اگر گرانی در مقدم سر بگوید و از دماغ رطوبت لزج آید از خلط بلغم باشد و اگر سبکی سر بگوید از سوء مزاج
ساذج باشد پس حال تقدم تدابیر حار و بارد و رسیدن هوای حار یا بارد و تقدم حدوث امراض حاده بپرسند اگر استعمال ادویه و قطورات حار و رسیدن
هوای گرم بگوید و در مقدم سر و پیشانی خود گرمی و التهاب دریابد از سوء مزاج حار باشد و اگر استعمال ادویه و قطورات بارد و رسیدن هوای
سرد بگوید و قدری رطوبت از بینی بر آید از سوء مزاج بارد باشد و اگر تقدم امراض حاده مجففه مانند سرسام حار و تشنج یابس امثال آن بگوید از سوء مزاج
یابس باشد و اگر تقدم تدابیر مرطبه گوید و مریض در مقدم سر خود رطوبت احساس کند و از دماغ رطوبات کثیره منبعث شوند از سوء مزاج رطب باشد
و دیگر علامات سوء مزاج ساذج و مادی از تشخیص اسباب امراض دماغی جویند و اگر از علامات سده خلطی و ریحی و غیره و سوء مزاج هیچ یک یافته نشود سببش ضربه

وسقطه بینی باشد و اگر نهم نباشد بسبب ضیق منفذ در اصل خلقت بود و انطاکی گوید که سبب خشم فساد مزاج دماغ منفعت غلط یا غلظ او یا تحجر او در
اعصاب ست پس اگر حار باشد با آن احساس بالتهاب با خس کند و مواد رقیق والتماث سرخی و تیرگی رنگ اشمئزاز باشیامی بارد بود و اگر بارد باشد
بعکس این بود مع زیادت ثقل در چهره و احساس بضیق مجاری و ثقل او و تکثف آن و استراحت بنهادن مسخنات از ضماد
یا غیر آن علاج خشم سددی خلطی بلغمی فلفل و شونیز و کندش و مشک سائیده سعوط کنند و سرکه بجوشانند و دستشیم انداخته پیش بینی دارند و شونیز خرده
شحم حنظل و پودینه مرزنجوش تخم کرفس بیره سیاه در آب جوشانیده بخار آن در بینی رسانند و صاف نموده از آب آن بر مقدم سر نطول کنند و اگر زین تدبیر
فائده نشود و بعد از نضج منضج بلغم از مسهل بلغم و حب ایارج تنقیه نمایند و در مطبوخ انجیر عسل و مری آمیخته غرغره کنند و دیگر غراغر منقیه مثل مویزج و عاقرقرحا و خردل که
بعمل آرند و بعد از تلطیف و انضاج ببار الاصول تنقیه بحب قوقایا نیز مفید و ایضا برای تنقیه ماده دماغ اطریفل مقوی با ایارج و اسطوخودوس شربت
اسطوخودوس تنها اگر ماده سوداوی یا بلغمی باشد و یا مع شربت لیمو اگر ماده صفراوی و بلغمی باشد همراه مغلی اگر ارادهٔ نضج باشد نافع ست و دو شیدن مطبوخ
اصل السوس بادیان با شکر نیز منضج ست و غذا نخود آب بگوشت طیور صالح و مزوره بمغز بادام مناسب ایضا استفراغ خلط بشبیارات و غراغر و سعوطات
و نشوقات و شمومات ملطفه مانند آن که در علاج امراض دماغی بلغمی سددی مسطور شد نمایند و بعد تنقیه تدابیر مذکوره بعمل آرند و فلفل و کندش و جاوشیر
قرنفل و جندبیدستر نشوق کنند و زنجبیل کاشم و اچلینی کوفته بیخته بروغن قسط یا بادام آمیخته استنشاق نمودن برای تفتیح سده بینی مفید و سعوط
و کذا سنبل و روغن نرگس گداخته و اجراین خراسانی سوده آمیخته نشوق کردن نیز درین باب مجرب اقوال اطبا انطاکی گوید که حالیکه خشم بارد تر
بار العسل ست چند روز بعده گلقند بدستور بعد از آن تنقیه با ایارج فیقرا یا بخار لیقون و شحم حنظل و جند بیدستر و شونیز مساوی بماء العسل و روغن بادام
جند بیدستر شربت یک مثقال سعوط کنند شیخ جند بیدستر و زعفران و زرد چوب شونیز گوید که در هنگام استعمال آن بگلاب حل کرده و بالاست کم
بجاورس نان مع خرفه گرم نمایند و از مجربات برای آن این سعوط ست که حلبه شونیز مساوی سائیده در قدری زیت آمیخته روغن آن بجکانند که
از آن روغن تیز بود و قوی النفوذ و سریع النضج بر اید و در امراض بارده چون ادامت استعمال آن کنند مجرب ست و قائم مقام نفط بلکه این اعظم از اوست
و هم او گوید که از علاج نافع در تقویت شم و تجفیف مواد سائله و تنقیح سده آنست که شونیز را با زیت خوب بپزند و استنشاق نمایند بعده سرکه و روغن با آب
و قلیل سس ایه مع بیاید با پشت کدو و رق و نمک کندش و شحم حنظل و نوشادر و قرنفل و زهره ماده گاو و روغن گل و موم مجموع و مفرد و غالیه اگر حرارت باشد
مقوی حجاب ست و غایت بدین اجتنا از مجربات آنست که شونیز سوده در بول شتر خوب بجوشانند و همان آب بر کرده سعوط کنند و بعد
از آن آب چقندر و عسل سعوط نمایند و چون نسرین و قرنفل سوده در روغن زنبق بزند و سعوط کنند سده بگشاید و اخلاط منعقده را حل سازد
کیلانی در حاشیه گوید که بخوردن اطریفل کبیر بوزن یک مثقال هر شب با ملیله عربی هر صبح مداومت نمایند و بعد تنقیه بدن و دماغ بینی را به بیدانشانده سر
بپوشند که بغایت مفید ست ولی کی بعد تنقیه دماغ بحبوب و غراغر و حمام و استنشاق آب گرم بسیار نمایند بعده عطسه به زعفران آورند و پرهیز لازم گیرند
و اطعمه غلیظه از بیخ منع کنند و چون سده بگشاید و شی از آن باقی ماند آنگاه بعمل آرند و بعد از این اگر سرفه عارض شود و بدانند که ماده رقیق شده و
به بدرقه زیت و روغن قسط شربت خشخاش قند حسنی عناب استعمال نمایند حتی که سعال زائل گردد و دو اکثر مطلب آورند و تحلیل قبل از ترطیب و ترقیق
ماده و فتح طریق محوط النفس بحرو قد و صورت رعاف و صداع ست بعضی گویند که اقطار آب چقندر در بینی و همچنین آب فدان لفار و سداب و ل شمش
بعد گشادن سده محلل تقیه ماده ست و آنکه بارها شیشعان جلاب انقرب ترنج اسطوخودوس شنا انیسون سلیخه سیسالیوس خوده منضج و طمع
تندلوسلون قردمانا کبابه کنا شونیز کرنب شکما فیطراسالیون نانخواه برگ آزاد و نعنا برگ یاسمین بادرنجبویه بیساوشان جوشانیده مفتح سده ست
سکبینج عاقرقرحا افیون از حلبه فلفل سفید کوفته بیخته بروغن سوسن آمیخته استنشاق نمودن و روغن بابونه نیز مجرب ست و بول شتر اعرابی و در آفتاب گذارند
تا خشک شود و وقت حاجت با آب مرزنجوش یا آب چقندر حل کرده بچکانند که منفعت عظیم دارد و خربق سیاه بورق ارمنی شونیز مساوی سائیده بزهره گاو آمیخته

واگر ادراک نکند مگر یک بار یا بوی را خوشبو یا بدبو واگرچه موجود نباشد سببش سوء مزاج بارد رطب ضعیف باشد چه برودت و رطوبت قوی باعث خشم میگردد نه موجب فساد شم
واگر از همه روائح رائحه واحد مانند بوی فلفل و سنبل دریابد سببش خلط حار محترق یا صفرای حاد یا تغیر دم بصفرا باشد واگر برائحه عفونت احساس نماید سببش خلط
عفن باشد واگر برائحه ذهنی رطوبت و کافور ادراک نماید سببش خلط بارد باشد واگر برائحه ترش بوکند سببش خلط سوداوی باشد و سائر روائح برین قیاس
نمایند و بدانند که اگر خلط ردی بسیار باشد و یا آنرا کیفیت قوی از کیفیات فاسده باشد همیشه رائحه آنرا ادراک نماید بغیر بوئیدن شئی از خارج واگر خلط
در کمیت کم باشد و یا در کیفیت ضعیف بود وقت بوئیدن چیزی از خارج برائحه آن خلط احساس نماید چون در بعضی امراض حاده روائح غیر معتاده غیر محموده
بدون موجود بودن شئی ذی رائحه بهم رسد مع ذلک برائحه مثل مشک یا گل عنبر یا روغن زرد و غیرها احساس نماید و درینجا علامات ردی باشد پس
موت او قریب است علاج در سوء مزاج ساذج تبدیل مزاج نمایند چنانکه در خشم گذشت و تقطیر غیر آب به دبینه آمیخته قسم بارد را نافع است و در مادی
تنقیه آن خلط است بحسب اسباب فصد و مسهل و حبوب و غراغر و سعوطات و شمومات و غیره که در انواع علاج امراض دماغی خلطی مفصل مسطور شد و اینجا کلمه از کیفیت
روائح مختلفه نوشته میشود تنقیه دماغ و معده از مواد مختلفه بمستفرغات مناسبه بعد انضاج آن نمایند و بعد ازان تعدیل مزاج دماغ بردارند لزوم پرهیز
و اقتصار بر اغذیه غیر مبخره و تسعید و اعتدال مزاج دماغ و قریب سبب کنند و مخطط آورند و آنجا که بوی بد محسوس شود تنقیه دماغ از مواد عفنه نمایند واگر قرحه
باشد بازاله آن کوشند پس مشکات عنبر و لادن و مانند آن از روائح طیبه تند بو دائم بوینده و سعوط و استنشاق کنندش و قرنفل و [illegible] سفید و [illegible]
[illegible] باشد نماینده و آنجا که خوشبو بدبو درک نگردد بعد از تنقیه ماده موجبه آن چیزهای بدبو که گرم باشد چون جندبیدستر و سکبینج و مرو جاوشیر کندش [illegible] در بینی چکانند
و بعضی فلفل گرد و شونیز سیاه عوض جند و کندش میکنند و نیز همه مساوی سکبینه و سعوطاً استعمال فرمایند و گویند که سعوط ابهر و برگ مرزنجوش [illegible] کابلی
و شونیز سیاه و گل تاتوره مساوی قوی تر است و شاه ازانی بوئیدن شونیز و هرا اسفند که در بول خر تر کرده باشند از مجربات خود نوشته بالجمله این طریق
معالجه برای رازی و مسیحی سمرقندی است و مختار اکثر متاخرین همین است چنانچه حکیم صادق علی خان می نویسد که شخصی که بوی بد دریافت کند و بوی نیک
نه جندبیدستر مدام در بینی او چکانند و چکانیدن بول خر بسیار نافع بود و سعوط قرنفل و سنبل الطیب و بورق و سائیده در بینی دمند و اگر از ماده نشود تنقیه دماغ
از مسهل آن حسب باید کنند و شخصی که بوی نیک دریابد و بوی بد نه مشک و انجم بچکانند واگر مفید نگردد تنقیه خلط محترق نمایند و بقول انطاکی علاج آنکه
ادراک خوشبو نماید فقط سعوط بهر شئی منفذ است مثل جندبیدستر و مشک و سکبینج و افتد غلالات کما و او سعوطا و شیر بادرانکه درک بد بو نماید تنها [illegible] تنقیه باید [illegible]
و سعوط ابول خر بغایت مفید است و از مجربات من سعوط این مرکب است جندبیدستر کندش قسط قرنفل هر واحد درهم و روغن سرو آب که فس هر واحد اوقیه
روغن بنفشه نیم اوقیه همه را بجوشانند تا مختلط گردد و سعوطاً استعمال کنند و گاهی لادن و فلفل سفید هر واحد نیم درهم و فرفیون [illegible] درهم اضافه کرده میشود
تکمیلش نیز درینجا از صالح ترین ادویه است و بدانند که تنقیه دماغ و گرسنگی و تلطیف غذا ملاک این امر است و حکیم علی نیز [illegible] نوشته که آنچه مجرب است برای
شخصی که بوی بد دریافت نکند مواظبت بر بوئیدن قرنفل و بسباسه و جوز بوا و مشک و گلاب سود دهد است و برای کسیکه خوشبو احساس ننماید بر شم
حلتیت و نفتن بد او مست کردن این همه بعد نقاء تام و استعمال حمام و در خلط حار بعد فصد و استفراغ عام نفع تمام دارد و شیخ و تابعین بر آنند که هر کسی که خوشبو
احساس کند و بدبوی حس نکند مدام جندبیدستر سعوط نماید حتی که اصلاح یابد و هر که بدبوی احساس کند و خوشبو حس نکند دائم مشک سعوط نماید تا آنکه حال نیک
گردد و صلاح پذیرد یعنی بازاله بوی بد عفن که ادراک خوشبو نماید و سبب اختلاف طرق علاج اختلاف سببیت چنانچه در صورت عدم احساس خوشبو سببش نزد
شیخ خلط عفن در تجاویف و مقدم دماغ یا در زائدتین است لیکن احساس نمیشود همیشه رائحه آن خلط را و احساس خوشبو گاهی نماید بجهت غلبه آن خلط متعفن [illegible]
رائحه آن بر روائح خوشبو و علی هذا القیاس و نزد رازی و غیرهم سببش خلاف انست و آن در ذکر تشخیص اقسام این مرض مسطور شده

رعاف

یعنی بر آمدن خون از بینی و آن مرض باشد یا عرض امراض حاده و بواسیر انف و بثور آن و عرض امراض حاده یا در روز بحران افتد و یا در غیر روز بحران [illegible] بهر گونه [illegible]

تخم کاہو و لعاب بہدانہ و عرق شاہترہ و شربت نیلوفر دہند و اگر رعاف بعد ضربہ رسیدن دوام نماید درین تبرید عرق عنب الثعلب عرق گاؤزبان عوض عرق
شاہترہ داخل کردہ دہند و گل ملتانی آمادہ در آب ساگ سرخ سودہ قرص بستہ بر سر گذارند و آب کشنیز سبز و شیر خرفہ کافور سودہ آمیختہ در بینی لذارند و بالای سر
و صدغین طلا کنند و گاہی عوض تبرید نقوع عناب پنج دانہ سپستان نہ دانہ کشنیز خشک آملہ گل نیلوفر ہر واحد شش ماشہ در آب تر کردہ شیرہ کاہو شیرہ تخم کدو
ہر واحد یک تولہ شربت نیلوفر دو تولہ داخل کردہ می دہند و یا شاہترہ کشنیز خشک ہر واحد دو مثقال عناب ہفت دانہ شب در آب گرم تر کنند و صبح آب صاف گرفتہ
تخم کاہو تخم خرفہ ہر یک یک مثقال در آب نقوع شیرہ بر آوردہ با نصاف کردہ دو تولہ شربت نیلوفر انداختہ یک مثقال اسپغول پاشیدہ بنوشند و گویند کسی کہ رعاف معتاد
باشد بعد فصد سر رو بتکرار کہ با یک یا شہ سودہ با شربت انجبار بخورد و بقول اہل ہند گل پلاس یک تولہ جوشانیدہ یا خیسانیدہ قدری شیرینی داخل کردہ عادی
رعاف اگر بنوشد دفع رعاف کند و نوشیدن رب انجبار پنج درم و یا پوست بیخ آن یک مثقال در رعاف مجرب سویدی ست و گویند کہ شرب برادہ شاخ گاو
و کذا خطمی و عصارہ آن سودہ و کذا عصارہ آس و کذا خون الطیر کذا صفرا در زردی بیضہ نیمبرشت آمیختہ و کذا برادہ شاخ ابقر وحشی ہر واحد قاطع رعاف ست و ہمچنین
کافور تنہا و ضماداً و کہربا شرباً و تعلیقاً و طراثیث شرباً و لفوخاً منفیاً بالمجمع بعد تبرید گل رمنی یا نشاستہ بسرکہ سائیدہ بر سر ضماد نمایند و اگر آملہ خشک تنہا و یا با گل ارمنی
در آب سائیدہ بر بالای سر ضماد کنند نیز مفید بود و اگر حرارت زیادہ بود کافور قدری افزایند و کافور و سرکہ جوشانیدہ در بینی چکانند و آنچہ معمول و مجرب ست کافور
قدری در آب فشردہ سرگین خر حل کردہ در بینی چکانند کہ در حال رعاف را بند میکند و اگر قدری افیون اضافہ کنند قوی تر گردد و ہمچنین پشم شتر سوختہ
در بینی دمیدن فی الفور حبس رعاف می نماید و نفوخ خاکستر خر مہرہ مجرب بہر سندی ست و کذا کاغذ سوختہ لود ار سوختہ در بینی دمیدن مفید و خانہ عنکبوت
در سیاہی تر کردہ یا در آسیا آلودہ در بینی نہند بعد از انکہ بینی را بگلاب قدری سرکہ شستہ باشند و یا خانہ عنکبوت را با آب صمغ عربی تر کردہ فتیلہ ساختہ
اقاقیا گلنار کہربا زاج ہر یک نیم ماشہ سندروس گرد آسیا ہر یک یک یا شہ سائیدہ بران پاشیدہ در بینی گذارند و ضماد کج کہنہ در آب سائیدہ و یا آہک در سرکہ حل کردہ
سر نمودہ بر پیشانی و کذا کافور بر ناصیہ یا نفوخ و کذا کہ برگ کنار ریحین و ہمچنین ضماد و شیر تازہ سرگین گاو تازہ کہ ہنوز گرم باشد مجرب اقوی از ان ضماد
پیشانی با آب زیرہ خرد گلاب ست و کثائی خرد در آسیا سائیدہ و کذا آرد ماش ہندی در آب خمیر کردہ بر سر ضماد کردن و کذا پوست درخت گولر و برگ املی
در آب سائیدہ و یا آب کیلہ سعوط نمودن و کذا ضماد برگ نیب یا اجواین خراسانی و یا با برگ چولائی سائیدہ و یا شورہ قلمی و سرکہ سائیدہ و کذا پوست درخت گولر
با آب سائیدہ تکیہ کردہ بر یافوخ بستن کذا سعوط آب دوب سبز سائیدہ و کذا نوشیدن صندل سرخ سودہ قدری کافور حل کردہ و کذا ضماد گل ملتانی و سندور
با آب خرفہ بر پیشانی و صدغین و تارک سر کذا کافی تالاب از مجربات اہل ہند ست و ایضاً آرد جو با آب خرفہ یا آسیا دہ و کذا اسپغول ناکوفتہ بسرکہ خیسانیدہ بر پارچہ
پہن کردہ طلا کردن نافع و سعوط کافور یک حبہ در یک درم آب کشنیز سبز حل کردہ مجرب کذا گلنار و مہاور و کافور در بینی چکانیدن و اگر پیس در سرکہ تخم نارنگ سہ
طلا کنند ہنگام ضعیف از کثرت رعاف معمول ست و بعضی گل ملتانی برابر پیس میگیرند و سائیدہ بہم گرم بر پیشانی و بینی ضماد مینمایند و چون پیس تر گردد بالای آن گذارند
و پرہ و پارچہ طویل کہ قریب یک انگشت عریض باشد طلا نمودہ یکی از ان از سر بینی تا موخر سر بچسپانند و دیگری از یک بناگوش تا بناگوش دیگر کشند و ہرگاہ خون بند شود
و خشک گردد سہ قطرہ روغن گاو خام در بینی چکانند و چون از معاودت خون خاطر جمع شود پارچہای مذکور را با آب تر کردہ فرود آرند در رعاف شدید و اسپغول نشاستہ
مرحوم بودہ و اگر فتیلہ البسفیدی بیضہ مرغ آغشتہ و کافور سودہ بران پاشیدہ در منخر سائل الدم بگذارند و گل ملتانی با آب سائیدہ بر سر و جبہہ و گردن طلا نمایند
و ہرگاہ خشک شود دیگر اعادہ طلا کنند بتکرار عمل رعاف بند شود و مجرب ست و ایضاً اگر کشنیز خشک آب یا خشک ہر دو سائیدہ قرص بستہ بر یافوخ نہند و گل ارمنی فلفل
زہر مہرہ کاغذ سوختہ بود ار سوختہ باریک سودہ در بینی دمند نیز مجرب ست و چون مسکہ بی نمک را با آب خرفہ بگرہ شستہ و کافور بدان آمیختہ سعوط نمایند و برگ کنار
برگ بید و برگ بہ و برگ بکن ہر چہ ازینہا بہم رسد نرم سودہ بر پیشانی ضماد نمایند فوراً رعاف بند شود و یا از کشنیز گرد آسیا کنند و صبر دم الاخوین تنسب
ہمچون غبار سائیدہ فتیلہ از کاغذ یا پارچہ ساختہ در آب سرگین خر یا در سفیدی بیضہ تر کردہ با دویہ مذکورہ آلودہ در بینی نہند خواہ این ادویہ مسحوقہ را
پاشیدہ بہ در بینی دمند و اگر فتیلہ بسیاہی تر کردہ در زاروی سبز خام تنسب ہمانی گلنار حب بی نشاستہ صمغ عربی مساوی نرم سودہ آلودہ در بینی گذارند و یا این ادویہ با

نهند و بعد برآوردن آن از بینی روغن کدو و خشخاش و بادام و شیر زنان باهم مساوی در بینی چکانند و یا مسکه ماده گاو و مهمه سر و کف دست و پای هر خصیه چرب
دارند و ضماد از لیشم و غوک و برگ بید ساده و کشنیز و داودی و گل گرهل و صندل سفید و گل ارمنی هر یک نه ماشه بر پیشانی و صدغین یا فوخ نهند و یا آب
یخ و یا الشوره پرورده بر سر ریزند و از حرکات عنیفه و هوای حار پرهیزند و غذا دوغ گاو و با برنج یا بالائی ماست دهند و اگر از بوئیدن مشک چند افتد شیر زنان و خرفه
و روغن مغز تخم بزدبه و کاهو برابر در بینی چکانند و شربت آلو و نیلوفر هر یک دو توله در عرق بید ساده و کاسنی و نیلوفر هر یک پنج توله حل کرده بنوشانند و غذا آش جو و شربت
نیلوفر دهند و ماء القرع یا آب انجبن ات شهر خیر شربت نیلوفر نوشانند و اضمده قابضه مبرده استعمال کنند و سلطان محمد مراد در مجربات خود از ابن بیطار نقل کرده که شاخ بقر
راست اگر رعاف از طرف راست باشد و شاخ چپ اگر از چپ باشد در آب سائیده مرعوف بخورد مجرب ست و اگر غبار برنج که هنگام کوفتن و سفید کردن او بهم رسد
در بینی سعوط نمایند رعاف قطع کند و مغز خروس خام در رعاف مستقطی و ضربی بتجربه رسیده و صاحب جامع الادویه گوید که خون کبوتر ضماداً و قطوراً رعاف ناقد
از حجاب دماغ قطع کند و یافوخ خاکستر سوی مطلق لفتح با آن می نماید و جمله انافح بطوخات فی الانف قوی العمل ست و گویند که رعاف گاهی از گرمی و خشکی
بود و این علاجها مفید نباید روغن با دام روغن کدو و سفر کرده در بینی چکانند و بر سر بمالند که مفید افتد و مکرر چکانند و اگر قدری کافور درین روغنها حل کرده
چکانند بغایت نافع بود و زرد و سفید طرف شود و ایضاً برای تسکین حرارت و سوزش بینی که منجر برعاف شود شیره مغز تخم کدو و شیره مغز تخم تر بوز لعاب کثیرا لعاب
بهدانه باهم آمیخته قدری سنگ جراحت سوده داخل کرده در بینی کشند که خون بند میکند و مجربست و شیخ میفرماید که رعاف بحرانی و مانند آن و آنکه از نفس خود
واقع شود سبیل علاج او آنست که تا سقوط قوت محسوس نگردد علاج حابس و منکنند و بسیاست که نوبت بخروج چهار رطل خون میرسد و درین حالت واجبست
که هنگام رشدت افراط رعاف بحبس او پردازند و اما غیر آنرا علاج بادویه حابس عاف نمایند و در رعاف که بسبب استعداد و بدن صفراویت او افتد و آنم افراغ
شدن از آن قبل از بحران او و بعد بحران او با غذیه و اشربه مطفیه واجبست و فصد بهترین علاجست که بدان حبس عاف نمایند چون باریک کشایند
از جانب مقابل مشارک و خصوصاً هر گاه غشی واقع شود و گیلانی گوید که علاج رعاف بحرانی بحبس جائزست چون بحد سقوط قوت رسد در آن
هنگام بگیرند صبر و کندر سرد و بهر دو دران فتیله مبلول بسرکه آلوده در بینی نهند و یا دقاق کندر و دم الاخوین و انزروت و صبر و مر مساوی کوفته بخته فتیله
یارچه کتان بسرکه تر کرده بدوا آلوده اندر بینی گذارند و شب یمانی و نشاسته مثل سرمه سائیده در بینی دمیدن نافع ست توضیح ادویه حابس عاف و خون یا
قابض اند و با مبرد و مغلظ و مجمد و یا مغری یا لزج و یا جاده کاویه و یا ذوالخاصیت و یا جامع دو یا سه امر مذکور و هر واحد از نیها بحسب سبب حسب استعمال نمایند اما
قابضات مثل عصاره لحیه التیس و اقاقیا و گلنار و گل سرخ و عدس مازو و کزمازج و جفت و عصارات برگ آس و عوسج و برگ امرود و برگ بید و عصی الراعی
و اما مبردات مغلظ و مجمد ازان مبردات بالفعل اند مثل یخ و برف و آب شدید البرد و بعضی مبردات بالقوه اند مثل افیون و کافور و بزر البنج و تخم کاهو و
عصاره برگ امرود و برگ بید و آب شگوفه خرما و قاقلی و عصاره بارتنگ همه غیر مطبوخ و اما مغریات مثل غبار آسیا و دقاق کندر و صمغ عربی و سرشیر ماهی و
گل ارمنی و گل مختوم و دم الاخوین و اما کاویات مثل انواع زاجات و قلقطار و زنگار و غیره ادویه خورنده گوشت و سوزاننده و خشک کننده عضو و لیکن
واجبست که اینها را باحتیاط استعمال نمایند چه بسا است که خشک ریشه پیدا میکنند و بعد سقوط او از اول زیاده باعث شر و فساد میگردند و اما ادویه
ذی خاصیت مثل سرگین خر و آب بادروج و آب پودینه و خانه عنکبوت ست و بدانند که اقسام ادویه مذکوره یا بطریق سعوط و یا نشوق و یا فتیله و یا لطوخ
و یا ضماد و طلا و یا شموم یا حشو استعمال نمایند اما سعوطات پس بگیرند آب شگوفه خرما و اقاقیا هر واحد نیم اوقیه کافور یک حبه بدام در بینی چکانند یا عصاره
یعنی شگوفه خرما مع عصاره لحیه التیس و کافور بعمل آرند و ایضاً آب بلح مع عصاره کندنا و یا آب بلح مرقطور نمایند و آب کشنیز تر و یا عصاره قاقلی غیر مطبوخ
و یا آب خیار مع کافور و یا عصاره بادروج بکافور و یا آب بارتنگ بگل مختوم و کافور که مجرب سمرقندی ست و یا عصاره عصی الراعی تا آن سرد و آب
درین باب بالغ النفع ست آب سرگین خر تازه است و اگر خروج خون بکثرت محسوس شود و احتیاج داغ بیفتد زنگار محلول در سرکه اندک اندک
قطور نمایند و ایضاً استعمال سعوط گلنار باریک سوده با آب بارتنگ جهت تبقیص تبرید و ایضاً آلی که در ان افیون گداخته باشند بنابر تجربه نافع و معین

در آب بادروج یا آب برف مع آب کراث مفید وکذا سعوط اخثای البقر محرق بسرکه مخلوط ویا خون حمامه ویا کافور و حبه با آب آس تازه ویا مداد بسرکه
حل کرده ویا عصارهٔ مامیران ویا آب گندنا بسرکه وکندر ویا اثمد بعصارهٔ بلخ حل کرده ویا عصارهٔ سداب بسرکه ویا عصارهٔ برگ انجره ویا قلقطار
بعصارهٔ کراث ویا حب البان ویا صبر مع لحم او کوفته در سرکه حل کرده ویا آب ثمر یا برگ مغیلان وکذا آب کاهو با کافور وکذا عصارهٔ برنجاسف بسرکه و
کافور ویا آب بلح است قاطع و بخور گل یا پوست بیضه سوخته با آب کشنیز سبز ویا آب برگ طرخون ویا آب شجرة ابی مالک ویا حلزون بحری بسرکه سائیده ویا آب
هوفاریقون بر اجد قاطع رعاف است وبلیله گل معصفر از تمام برابر سوده با آب سعوط کردن مقبول از اہل هند ومعمول والد مرحوم است ومؤلف گاهی بر این
بعض ادویه دیگر مثل گل ارمنی وصمغ عربی وکافور حل کرده بعمل آورده و سریع الاثر یافته ویا کندر وافیون کافور هر یک یک حبه با آب سائیده در بینی چکانند
ویا کاغذ سوخته یا پوست تخم مرغ سوخته اقاقیا مازو سوخته در سرکه سرد کرده پوست انار ترش کندر مردار سنگ سوخته شادنج مغسول هر یک یک جزو کافور ربع جزو
کوفته بیخته با آب بادروج در بینی چکانند واگر کافور چهار دانگ افیون کندر صمغ سوخته شادنج هر یک یک درم قرطاس سوخته زاج سوخته شب یمانی جلنار و در سرکه
سوخته عصارهٔ لحیة التیس گلنار دم الاخوین هر یک چهار درم کوبیده و بیزند و بعصارهٔ بادروج و عصارهٔ لسان الحمل بسرشند و خشک کنند و سه بار چنین کنند پس
قرصها ساخته نگاه دارند و بوقت حاجت بچیزی مناسب سائیده در بینی چکانند خون آمدن از بینی باز دارد و اگر قرطاس مصری سوخته پنج مثقال مازو سبز
سوخته در سرکه سرد کرده ده مثقال شب یمانی اقاقیا هر یک پنج مثقال عصارهٔ لحیة التیس زاج سفید سوخته هر یک هفت مثقال رامک سک هر یک
ده مثقال کافور قیصوری پنج مثقال کشنیز سوخته هشت مثقال کوفته بیخته در آب بارتنگ آمیخته سعوط سازند رعاف قوی را قطع کند واما استنشاق
پس استنشاق آب سرد ممزوج بسرکه نافع است واگر در آب آمله سبز و آب کشنیز سبز صمغ عربی وافیون قدری آمیخته استنشاق نمایند رعاف را
که از انفتاح دهن رگ بینی باشد مفید بود وکذا عصارهٔ [illegible] وکذا اشنه سوده وکذا زاج وکذا غبار الرحی وکذا کهربا بر اجد نافع است
واما فتائل پس مثل فتیله در سیاهی دوات آلوده زاج سوده بران پاشیده ویا فتیله سفید به تخم مرغ آلوده قدری کافور سوده بران پاشیده در بینی نهند
وایضاً از عصارهٔ برگ قریص و پشم خرگوش وسرگین خر خشک یا تر و عصارهٔ گندنا و کندر فتیله سازند که مجرب است فتیله ابریشم سوخته و آب بادروج
وایضاً فتیله از غبار آسیا و دقاق کندر وصبر بسرکه و سفیدهٔ بیضه مجرب شیخ الرئیس است و همچنین فتیله از زاج و کاغذ سوخته و قنبار کندر با آب
بادروج وکذلک فتیله بگلاب تر کرده در قلقطار وغیره آلوده ویا فتیله در آب گندنا تر کرده نعناع خشک سوده پاشیده ویا فتیله اسفنج در زفت گداخته
در سرکه تر کرده ویا فتیله از نسیج عنکبوت وقلقطار وزاج واندکی زنگار ریختن زنگار ببرند و بدون زنگار مجرب سمرقندی است و بقول صاحب کامل هر سه جزو
اول مساوی باریک کوفته در سرکه سرشته و فتیله کتان طلا کرده در بینی نهند ویا فتیله پشم خرگوش در کندر و صبر که بسفیدی بیضه سرشته باشند
آلوده وایضاً فتیله زاج سوخته دو جزو افیون یک جزو در سرکه آمیخته ویا فتیله پوست بیضه سوخته در سیاهی باز مخلوط کرده ویا فتیله [illegible]
بسفیدی بیضه مجرب است ویا بمثل گلنار وصمغ عربی افیون سوده فتیله کاغذ سیاهی آلوده سوده بران پاشیده در بینی گذارند ویا فتیله از تخم کنوچ
و قلقطار محرق با سرکه سرشته ساخته در بینی گذارند ویا بقول قرشی افیون ربع درم غبار آسیا گلنار مازو سر واحد نیم درم سوده با آب سرگین خر سرشته [illegible]
آغشته در بینی بر کنند و گاهی با کافور بر پیشانی طلا نمایند ویا اقاقیا و تراب کندر و قلقطار و زبل حمار تر یا خشک پشم خرگوش با آب گندنا یا آب بادروج
یا آب خرفه فتیله ساخته در بینی نهند ویا فتیله از گرد آسیا و کندر و دم الاخوین و شب یمانی آلوده بعمل آرند وایضاً قرطاس سوخته پوست بیضه سوخته
شاخ گوزن سوخته اقاقیا پوست انار ترش شب یمانی مساوی باریک سوده در آب برف آمیزند و فتیله خرقهٔ کتان بدان آلوده در بینی نهند
که مجرب گیلانی است وکذا غری السمک سفته و مثل آن کافور سوده بسرکه آمیزند و فتیله بهمان آلوده در بینی نهند که فی الفور قطع رعاف کند ویا بقول شیخ
فتیله خرقهٔ کتان در سیاهی آلوده بمازو محرق مسطفی بسرکه و شب یمانی وکافور آغشته در بینی نهند واگر مازو و شب یمانی گلنار نشاسته صمغ عربی سوده
بر فتیله کاغذ که بمداد تر کرده باشند پاشیده در بینی بدارند نیز مجرب است ویا قلقطار اقاقیا سوی خرگوش خاک کندر سرگین خر همه با آب گندنا بسرشند و فتیله ساخته

در بینی نهند و یا مازو سوخته در سرکه سرد کرده دو ماشه زاج سیاه چهار ماشه شب یمانی شش ماشه کافور یک دانگ کوفته بیخته فتیله کتان بعصاره سرگین خر آلوده در بینی گذارند
در بینی نهند و یا فتیله بسرکه آغشته و بزیره سوده آلوده و یا بقلقطار آمیخته در بینی نهند و کذا فتیله برگ بنج سوده و کذا فتیله صدف مع لحم او کوفته و کذا
القفیر از نیف با آب گشنیز سبز سرشته بفتیله آلوده و کذا فتیله از کاغذ ساخته و کذا از قنه ساخته در بینی گذاشتن نافع ست و از النفوخات عفص تنها کوفته
یا در پارچه کتان بسته بسوزند و خاکستر او سوده در بینی دمند و ایضا غوک سوخته در بینی افشانند و همچنین غبار آسیا یا غبار گل خزف سفید یا نوره مطفی
و همچنین قشار کنند و کاغذ سوخته و شاخ بز سوخته و زاج مساوی در بینی دمند و کذا کاسه ثمر و لبچ مجفف مسحوق مجرب بگیرند تا گل در کوزه کرده تجدید
گل و تمایند و اگر آن گل کلال باشد جید تر بود و سر آن ببندند حتی که در سایه خشک کنند و بوقت حاجت مثل غبار سائیده در بینی نفوخ نمایند
که فی الفور رعاف بند گردد و یا پوست بیضه سوخته بعمل آرند که مجرب ست و بعضی گفته بیضه درست را بسوزند تا سفیدی آن سیاه گردد و باریک سائیده
بانبوبه در بینی دمند و ایضا جراتیه و گل نسرین و تخم گل و قرنفل هر واحد درم مرمازد هر واحد نیم درم اندکی مشک و کافور در بینی ایام متوالی بدمند
و نفوخ قرن ایل و قشر بیضه بسوزند و کهربا همه سوخته مساوی نرم سوده و کاغذ سوخته و ودع محرق سوده نافع و نفوخ پر طاوس سوخته سوده عجیب الاثر ست
در حبس رعاف و یا دارالی ممرخ را با خون رعاف آغشته و سوخته خاکستر آنرا در بینی دمند یا کهربا سوده و یا بسد مروارید سائیده نفوخ نمایند و کذا کنند سوده
یا سرگین خر خشک سوده نفوخ کردن مجرب ست و نفوخ شب یمانی و نشاسته مساوی مثل سرمه سائیده نیز مفید و نفوخ اقاقیا اقر محرق مسکن [illegible]
است و سرمه قاطع رعافی است که از حجاب بالغ عارض شود و اقوی ازین زبل حمار محرق ست و نفوخ قشار کنند قرطاس مصری سوخته زاج سوخته
دم الاخوین غبار آسیا جمله مثل کحل سائیده مجرب حکیم ماید است و کذا دم الاخوین گل ارمنی صمغ عربی کوفته بیخته در بینی دمیدن مجرب ست و نفوخ خاکستر انبوبه
بر طبرزد مغسول مجفف بغایت مجرب و همچنین خون خروس خشک کرده در بینی دمیدن مجرب و یا کاغذ سوخته پوست بیضه مرغ سوخته مازو سوخته
بسرکه سرد کرده پوست انار ولایتی صدف سوخته شادنج عدسی مغسول خرمهره سوخته هر یک سه ماشه کافور یک نیم ماشه نفوخ کنند و یا دارالی سبز کهنه سوخته
بعوج تیر سوخته شاخ گوزن سوخته دم الاخوین غبار آسیا هر یک سه ماشه بکار برند و ایضا نفوخ شب یمانی و سرمه و کذلک نفوخ شقایق و اگر گل مختوم
شب عصاره لحیة التیس کافور در بینی دمند رعاف قطع کند و نفوخ قلقدیس مع کافور سوده و یا مازو سبز سوده همین اثر دارد و یا وفاق کند و دم الاخوین
انزروت باریک سوده در بینی دمند و یا کهربا گل سرخ گلنار مازو برابر نفوخ نمایند و کذا خاکستر قرطاس و عفص محرق مطفی بسرکه و دم الاخوین و نوره
و زاج سوده قدری در بینی دمند بعده فتیله در سفیدی بیضه تر کرده در دوای مذکوره آلوده در بینی نهند و یا کاغذ سوخته و ودع سوخته یک جزو قلقطار نیم جزو
باریک سوده در بینی دمند و یا زاج مصری کندر و مازو سوخته در سرکه سرد کرده و قلقطار سوخته مساوی باریک سوده نفوخ کنند یا فتیله پارچه کتان که در آب
برف و سرکه تر کرده باشند بدان آلوده در بینی نهند و اگر گلنار مازو افیون گرد آسیا کافور دم الاخوین کهربا همه ادویه مساوی نرم سوده اول بینی را بگلاب
بشویند و قدری ازان بانبوبه در بینی دمند و حبس رعاف از مجربات حکیم علوی خان ست و ایضا قشار کنند نشاسته دم الاخوین صمغ عربی عفص
سوخته گل خره گل شاموس کافور نشارهٔ آبنوس عفص شاخ بز محرق ادهم محرق گرد آسیا باریک سائیده بدستور استعمال نمودن از مجربات حکیم
محمد هادی والد حکیم ممدوح ست و عفص گل ارمنی کندر سوخته پارچه سوخته کاغذ سوخته آمله خشک افیون صمغ عربی کثیرا کهربای سوخته طباشیر
بریان کوفته بیخته نفوخ کردن از مجربات فقیر ست و یا قلقطار نیم جزو قرطاس سوخته صدف سوخته هر یک یک جزو بسیار باریک ساخته در بینی دمند و اگر
شب یمانی قلقطار سوخته قلقدیس زاج شاخ گاو کوهی سوخته ودع سوخته مغسول مازو سبز سوخته مطفی در سرکه کافور کاغذ سوخته باریک ساخته
در بینی دمند رعاف شدید را بند آرند و دیالبقوس گویند که سه یک جزو شب یمانی مازو گل ارمنی نمک نیم جزو کهربا ربع جزو مثل غبار بسایند لسان [illegible]
سبز و آب آس نمک یک جزو و آب گشنیز نیم جزو چندانکه مضاعف ادویه باشد صلایه کنند تا غلیظ گردد و شیاف ساخته خشک کنند و وقت حاجت
سائیده بطریق نفوخ استعمال نمایند و طلای گل بدن بگل در آب سرد سرشته خیلی نافع ست و گویند که نفوخ برگ سداب یا لسان یا تخم آن سوده و کذا

برگ خشک انجره سوده وکذا خون خشک کبوتر وکذا برگ خشک کدو وکذا گل آن وکذا گلنار وکذا افواه الطیب وکذا بردی سوخته وکذا از وشل غبار آسیا
وکذا انار محرق وبلوط محرق مطفی بسرکه وکذا اسفنج سوده وکذا اسفنج محرق وکذا القلی سوده وکذا کشنیز خشک کتان باریک سوده وکذا پوست بیضه کهربا ودع
سوده وکذا کبد ماعز سوخته وکذا زیره کرمانی سوده نیز هر واحد قاطع رعاف ست ونفوخ حجر احمر رومی سوده مجرب بیدی ست واین قرص نیز مجرب
قرطاس محرق مازو اقاقیا دم الاخوین زاج شب یمانی مساوی باریک ساییده بآب آس سبز قرص سازند وخشک کرده باریک سوده نفوخ نمایند
وبدانند که هرگاه نفوخ استعمال نمایند ساعتی بینی بگیرند وانچه بسوی دهن نازل شود واز خون تبرق نمایند وباید که نفوخ بانبوبه نمایند واما ضمادات
واطلیه بگیرند آب برگ بید وبرگ انگور وبرگ آس وگلاب همه را بسرکه آمیخته خرقه کتان تر نموده بر پیشانی گذارند وکذا کل جمیع ادویه بارده قابض مخدر معروف
بگیرند وعصارات بارده قابض مثل عصاره اطراف بید وعوسج وشاخ انگور وبرگ امرود وبهی وعنب الثعلب حل کرده ضماد وطلا نمایند وضماد برگ خرفه
وکرم وکاهو وسفرجل وگل سرخ تازه بگیرند کوفته واندک آرد جو سرشته وکذا اطلای راس وجبهه بگل ارمنی اقاقیا وآرد عدس گلنار وصندل وکافور وقدری
افیون مجرب حکیم عابد سرهندی ست ویا گل ملتانی مغز تخم کدو کشنیز خشک آمله خشک بر پیشانی ضماد نمایند واگر رعاف شدت نماید عصاره لحیة التیس
گل ارمنی آرد عدس گل سرخ آرد جو صندلین گلنار فارسی ابرک کرم برگ بید برگ خشخاش زاج سفید قلقطار محرق مساوی کوفته بیخته با سرکه
سرشته بر جبهه ویافوخ ضماد نمایند ویا بقول مسیح جرجانی آرد جو خطمی گل ارمنی اقاقیا عصاره لحیة التیس گلنار صندلین اندکی کافور وافیون بسرکه سرشته
بر سر وپیشانی طلا نمایند وطلای جبهه بسپستان محرق منخول در سفیدی بیضه سرشته بطریق که کنند پران پاشیده ویا جلبسین عدس گل ارمنی نافع ست واگر
بر ارنبه در آب سرشته بر منخرین گذارند یا در داخل آن لطوخ نمایند رعاف را قطع کند ویا بقول صاحب کامل ول آب سرشته برد بر سر بریزند بعد از آن
مازوی سبز پوست انار گل سرخ ملک یک جزو عدس مقشر دو جزو عفص برابر همه ساییده در آب مورد وگلاب سرشته بر جبهه ویافوخ ضماد کنند واگر خرقه کتان
که بسرکه وسمر کرده باشند تر کرده بر یافوخ نهند قوی تر خواهد بود ویا لوبیا ساییده مطبوخ بسرکه ضماد نمایند ویا گل ارمنی عصاره لحیة التیس آرد عدس آرد جو گلنار
ملک یک جزو کافور افیون ملک ربع جزو باریک ساییده بسرکه سرشته ضماد سازند وگویند که سرگین کبوتر یا خر سوخته بسرکه بر حوالی بینی طلا کردن
بسیار مفید ست ویا آرد عدس آرد لوبیا صندل خطمی یک گشته وقدری کافور در آب تره وسرکه سرشته بر پیشانی طلا نمایند واگر آرد جو گل ملتانی آمله هر یک سه ماشه
نشاسته صندل سرخ گچ کهنه گل اجاع هر یک نیم توله کافور افیون هر یک یک ماشه با سرکه وگلاب باریک ساییده انگشت بر پیشانی وتارک سر طلا نمایند از مجربات
عم حکیم شریف خان صاحب ست وکذلک نشاسته صندل سرخ گل ملتانی بسرکه وگلاب ساییده بر پیشانی طلا کردن وایضا عدس مقشر صندل سفید
خطمی یا بیلتا گچ واندک کافور بآب مورد بر یافوخ وپیشانی طلا نمایند که مجرب ست ویا صندل سرخ تخم کاهو آب کشنیز آب خیار آب خرفه کافور
نشاسته مگیره مساوی گرفته طلا نمایند وآرد جو گلنار اقاقیا عصاره لحیة التیس افیون صندل سفید از هر یک سه درم کافور دانگی بگلاب ساییده بر پیشانی
ضماد نمایند که برای رعاف قوی تر ومجرب ست ویا اقاقیا نشاسته گل ارمنی گلنار مساوی کوفته بیخته بآب مورد ویا آب برگ تاک یا آب برگ نار
سرشته طلا نمایند وایضا ضماد برگ آس ساییده وکذا گلنار بآب بارتنگ وکذا صدف سیح کم او کوفته وکذا غبار آسیا وکذا استخوان سوخته بسرکه بیخته
وکذا از بل حمار وحشی نیز بردی بیضه وکذا افیون بگلاب حل کرده هر واحد نافع ست وکذا آمله در شیر زن سوده وقوی تر از این نیست که آمله بگل شود ودخانه
آهن گران آرد نخود بریان هر یک هفت ماشه در آب گل سداگلاب ساییده ضماد نمایند واما مشمومات سرگین خر تازه شمیدن نافع ست وکذا گلاب
کافور وسرکه وصندل بوییدن وکذا شم رائحه منتن وکذا شم کافور تنها وکذا شعر جدی بخور آن نافع ست واما حشایا پس برشیه فی ولسر جاروب بنیه بروی
ویا سائر سفیه که از نبات بر می آید بینی را پر نمایند تعلیم بقول شیخ در رعاف صعب کاین از غلیان حرارت شدید یا انفجار شرائین لابد ست از فصد مرد
باریک مقابل منخر سائل واز حجامت موخر سر لتشنیب خفیف وبر پستان مقابل تعلیق ملاشر طاو گاهی باخراج خون از فصد قیفال یا از رگ کتفی چندان حاجت افتد
که غشی کند چون مودی بغشی گردد فی الفور ساکن شود وآن در رعاف شدید جافر بکار برند بلکه واجب ست که فی الفور مبادرت کنند چون بشدت

رعاف وعدم احساس نماید قبل از آنکه قوت ساقط شود و اگر بحفظ شدید یعنی بقوت و وقع شدید نباشد ولیکن بقطرات و یا بنوائب باشد درین صورت واجب ست که اخراج خون از فصد اندک اندک بمرات متوالی نمایند و هرگاه فصد بمبلغ کفایت رسد لازم ست که تبدیل خون متوجه شوند بدانچه غلیظ کند و یا بدانچه منع بادار او بود و اگرچه سرد نباشد مثل عناب و حجامت بر مقادمت دم نافع است ندارد بلکه واجب ست که اول باخراج از فصد او را بکار بستن آن ابتدا بحجامت استعمال نمایند و نهادن محاجم بی شرط بر کبد اگر رعاف از طرف راست آید و بر طحال اگر از یسار باشد و بر هر دو اگر از جانبین بود و از اجل معالجات ست و ایضاً واجب ست که اطراف به بندند حتی که خصیتین و قدمین از ساق و بستن هر دو گوش بغایت نافع و لازم ست که نزد اول بسیار بآب سرد کنند و لیبا ست که احتیاج نشانیدن انسان در آب بارد و برف افتد حتی که اعضای او سبزی گراید اگر بانعی مثل نزال و شیوخت و رعشه نباشد و اکثر بر سر او آب کشنیز تر یا آب مخلوط بسرکه خلاف می نمایند و بر سر او میاه مبرده ببرف می ریزند حتی که ضرر آید و لیکن گاهی بر انجنین آب شدید البرد خون را و راغشیه دماغ منجمد و منعقد میگرداند پس افراط او نشاید و بشتر ضرورت لقتائل قوته زنگار به افتد و بآب باروج مع کافور و طحبو میا فی یا بوزن درم سعوط کنند و کمتر ازین نیست که آب ببرف سرد کرده در دهن گیرند و بدانند که اکثر انسان در رعاف زنده می ماند تا آنکه زیاده از بست رطل و پنج رطل خون از آن خارج میشود و لیس می میرد و بشتر غشی که از آن واقع میشود و سبب قطع رعاف میگردد و اما اغذیه مرغوب عدسیه و لیماقیه یا بسر یا بحصرم و مانند آنست مثل رمانیه و تفاحیه و حصرمیه و سماقیه و رجلیه کاهو بسرکه و غیره مزورات یا رویا الطبیخ و یا الخل بر برف سرد کرده و غیر آن از اغذیه سرد ارد فقه مناسب برای مرعوفین ست و لیبا نیز محمود ست و کذلک شیر برای جوشیده تا آنکه غلیظ گردد و بیضه جوشانیده برای آنکه سعد بر رعاف بسبب سطح اوست خون باشد مفید و ترشیها بیشتر اصحاب رعاف مضرت میکنند بسبب آنکه در آنها تقطیع و تلطیف ست پس بقول حسن الاعظم در حجر و رین کاستعمال نمایند و انچه دران قبض مع حموضت باشد اختیار کنند و سرکرده بعمل آرند و رشته بنا بر انجهت که تقویه او و سقفا نافع و مع خیار جهت تبرید آنها نافع در رعاف که بر سبیل بحران باشد اگر افراط کند شوربای چوچه مرغ دهند و در ابتدا سویق شعیر یا مغز بادام مقشر و آب تخم آلقشنه بکار بندد یا شیر بستند و کرده بدهند و استاد او گفته که رعاف و جمیع اقسام نزف الدم که یا سهال باشد یا نفث یا غیر آن هرگاه افراط کند در ان احتیاج تنفیه سمی گوشه هم می افتد تا انچه مستفرغ شده بدل او گردد و خوف سقوط قوت نماند و عادت حذاق و چنین صورت آنست که امر میکنند به تبرید آن مع سینا و مع از ان در عشاء الا هنگامی که ضعف بسیار باشد در صباح و عشا خصوصاً سید هند و خوردن جغرات و نان نیز بر فیا گفته اند و گویند که از کثرت اکل گرسنه رعاف پیدا میشود و بقول صاحب کامل با وجود علاجات مذکوره تدبیر تغلیظ خون باغذیه غلیظه مثل اخجه معموله آرد و نشاسته و برنج معمول بشیر و بیضه مشوی استعمال نمایند و بعضی کسان را از آنجا که رعاف بسیار عارض شود بکار اغذیه دهند و بشیر تازه و لیبا و لحوم حملان یا هرایس گندم مطبوخ بشیر غذا سازند و بقول شیخ جماعتی از ینین زعم کرده است که دماغ ماکیان از افضل غذای ایشان ست بلکه از افضل دواست برای کسی که رعاف او از ضربه و سقطه باشد و لیکن واجب ست که دران افراط نمایند و بمرات متوالیه استعمال کنند و شراب از جهت آنکه تقویت می نماید نفع میکند و از جهت آنکه مهیج خون ست مضر بود و لیس آنکه بسوی و اضطرار از جهت تقویت باشد قدری ممزوج استعمال نمایند و چون اضطرار بسوی او نباشد و رعاف باسقاط قوت نانجامد نوشیدن او نشاید و واجب ست که محافظت نمایند و بر پشت خواب نکنند تا چیزی از خون بسوی شکم نازل نگردد و منجمد نشود که تنفج معده پیدا کند و ضعیف گردد و هیجان غشی نماید و هرگاه چیزی نازل شود و ماداميكه در معده باشد قی نمایند و مبادرت باین کنند هرگاه نزول او بسوی معده محسوس گردد و اگر از معده با معا تجاوز کرده باشد حقنه نمایند که بسرعت خارج شود و در معده و امعا باقی نماند تفهیم خلاصه کلام طبری درین مقام آنست که گاهی رعاف کثیر مع بواسیر انف حادث میشود حتی که ضعف و تغیر رنگ پیدا میکند و علاج او لا امالة ماده و جذب او ست بسوی خلاف جهت بفصد اگر قوت محتمل باشد و حجامت ساقین و وضع محاجم تحت ثدیین بغیر شرط و بستن ساقین بالیدین قدمین بعده بقوت مریض نظر کنند اگر احتمال استفراغ نماید مطبوخ افتیمون منقیه نمایند و از اغذیه غلیظه پرهیز کنند و بر چوچه مرغ و تیهو و تدرو و اگر ممکن باشد و الا لحم حلوان و بیضه نیمرشت اقتصار ورزند

وازالبان مثل شیر و گوشت شکار حذر نمایند پس اگر دم رعاف بواسیری از این تدبیر منقطع نگردد بگیرند قلقدیس و قلقطار و زاج مساوی و مداد
چینی مثل نیم جزو از آن و کافور مثل ربع جزو از اجزای آن و جمله بسایند و در سرکه کهنه حل کرده و فتیله ساخته در هر دو منخر نهند و اگر خون بند نشود آب سرد
بر سر ریزند تا آنکه سردی در دماغ محسوس گردد و سفیداب یا آب آس سرکه حل کرده بر پیشانی ضماد سازند و محاجم زیر پستان و بر فقره نهند و ساقین را ببندند و در ابدا
گرم پا سه پا نهند و این هر دو علت چون قرار گیرد و مزاج مریض احتمال نماید هر روز صبح حب مقل یک نیم درم یا دو درم تا سه درم بقدر قوت علیل و قلت
اعراض بالعرض از آن بدهند و گاهی رعاف غیر از این سبب باعث گرمی مزاج دماغ از مشی در آفتاب یا از هبوب سمائم یا از حدت خون و غلیان او در حکم
و عروق حادث میشود بواسطه انصداع عروق پس اگر عرق منصدع شعریه باشد قطع رعاف سهل بود بتبرید مزاج دماغ و شم سرکه و کافور منقطع گردد
و اگر رگ بزرگ باشد در قطع او تعسر شدید بود و کثرت خون بسبب امتلای بدن باشد و طریق معالجه این همه قطع سبب است و اگر سبب اندفاع او بطریق
بحران باشد اعانت بحران نمایند بعده تعدیل مزاج علیل کنند اگر متغیر شده باشد در مداوات او طریق تلطیف بطور امراض حاده مسلوک نمایند و بر تقلیل
غذا اختصار کنند و باصلاح او بپردازند و اگر در مزاج مریض حدت باشد بهر تسکین و تعدیل و تبرید زیاده نمایند و فصد قیفال کنند و فتیله مذکور در بینی نهند
و هر دو بازو و ساق هر بندند و اگر فائده نشود محاجم زیر پستان نهند و از اغذیه سماقیه و حصرمیه بجوجه مرغ و مزوره اقتصار ورزند و لحیة التیس مع برگ کشنیز
و برگ بارتنگ هر واحد یک پاره در آب بپزند تا مهرا شود و آب و یک مثقال صمغ بگیرند و بران دهن سرو که در روغن گل قدری جوز السرو جوشانیده باشند حتی که
قوت او در روغن ظاهر شود دوازده درم تا بست درم ریخته حقنه بعمل آرند و با قاقیا و آب مورد آمیخته بقدر سه درم از آن سعوط نمایند و استعمال قلقدیس و غیره که
مذکور شد در همه انواع رعاف جائز است و ابن سینا امر میکند که عنبر السمک سوخته مثل آن کافور آمیخته بسرکه مخلوط کنند و فتیله بدان آلوده در بینی نهند و
فی الحال رعاف منقطع میشد و من دیدم که در زمان صیف از نشانیدن در آب سرد این رعاف بند میگردید و بعض اوائل ذکر کرده اند که اگر قثاء الحمار
با زعفران و کافور بسایند و در سرکه سرشته ضماد سازند و سر رقت ببویند در قطع رعاف مجرب است و گاهی رعاف بسبب شکافتن رگی از شش
حادث میشود و این اگر از بدن نوعی از حیات افتد علاجش آن نیست که خون را بگذارند تا آنکه بسیاری خارج شود بعد از آن مریض را تریاق
کبیر یک مثقال تا یک نیم مثقال بخورد و دفعه بدهند و مجروح را بدان طلا نمایند و بتیمیدن او امر کنند و بعد ساعتی دوغ ترش گاو بیاشامند و در آب آهن گداخته
بنشانند و اگر قوت مریض احتمال نماید شریان صدغین او قطع کرده داغ دهند و ساعتی در آب سرد بنشانند و مضمضه از سرکه کهنه امر کنند پس اگر رعاف از شریان
تریاق یا بستن شریان منقطع گردد بها خلاص او مرجو بود و اگر رعاف شریانی در امراض باقی افتد علاج نپذیرد بنا بر فساد جمیع اخلاط و اگر خواهند طریق تبرید
تسکین حرارت مع اصلاح او مسلوک نمایند و بفصد و اسهال و تنقیل سنجال تعرض نکنند و رعاف بحرانی که در امراض حاده افتد چون بحران صحیح باشد
بسیار محمود بود و کذلک اسهال و قذف پس هر چه از آنها افراط نماید بقطع آن بپردازند و جالینوس گوید که رعاف شریانی را علاجی نیست الا آنکه بفصد
و بستن اطراف و وضع محاجم بر مراق و الطاکی گوید که رعاف هر خونیکه باشد اگر مخالف دم طبیعی بود و قوت ساقط نشود قطع او جائز نبود و الا واجب
باشد پس فصد قیفال از هر دو دست بگیرند اگر رعاف از هر دو جانب باشد و الا از دست مخالف و منفشات و نهند و تبرید سر بطلای سفال کشنیز و کدو و
استنشاق شب و کافور نمایند و مسیدن و طلا کردن خاکستر جمله مو بهاء و سرگین ها و کذا نبیره یا و کذا زیره بسرکه و آب گندنا و از مجربات قاطع است که بگیرند آب
بلح سبز و آب آس هر واحد یک جزو و آب کشنیز نیم جزو و باهم آمیزند و انجدیک جزو و شب یمانی و گل ارمنی هر یک نیم جزو و کهربا ربع جزو ساییده با بهای کوزه که
ایرانی شدند تسقیه داده شیاف سازند و نزد حاجت سوده استنشاق یا النفوخ سازند که بهره طریق مجرب است و خوردن براده شاخ نرگاو مشهور است در
قطع رعاف مستعمل شود محاجم بر طحال و کبد و قفا گذارند و اطراف ببندند و از طین بر بدن طلا نمایند و اگر از این منقطع نشود لا محاله بمیرد و کسی که بعد گذشتن
اثر رعاف کند قطعاً هلاک گردد خصوصاً اگر خون و منجمد نشود و از کلام حکیم علی مفهوم میشود که رعاف اگر چه در بعض احیان بشیر بعافیت بحران است در
امراض باشد لیکن اکثر در آن چندان افراط میگردد که بسیاری را هلاک میگرداند و علاجات معروفه در رعاف صعب قلیل النفع بمشاهده رسیده و خالی از

مرطبات مشهور گشته چون درین تامل کردم رطوبت را غیر شدید المنافات در ینجا یافتم بهر آنکه گاه حدت خون حرارت و ناریت آنرا بدخل عظیم در افراط رعاف
میباشد لیس برای من جواز استعمال مرطبات دران قرار یافت و در رعاف قوی صعب العلاج روغن بنفشه یا بادام با اندک سکر فائق تازه ممزوج کرده
باستنشاق آن یکبار بلکه زیاده فرمودم و در استنشاق اول خون کم شد و در مرتبه دوم رنگ خون مائل بسفیدی گشت و در کرت سوم محتبس گردید بعد ازان
بدار السلطنه بسبب رعاف سخت باین امر قرار یافت و جائی تقصیر نکرد فقط و در عهد حکیم علوی خان بسبب فتح جنگ عظیم بر بلاد هندیان اولاد پادشاه
اورنگ زیب تپ وبائی عارض شد و بحران برعاف میگردید و در رعاف سه روز یا چهار تا هفته روز می ماند و در هر روز خون سه یا چهار بار جاری میشد و هر کسی
که رعاف او تا به سر بند میگردید و خون از خود محتبس میگردید و صحت می یافت و هر که حبس خون او بتدبیر کرده یا بحران او برعاف نشد بهلاک شد مقصود از بیان
خلاصه این و قول اخیر اطلاع منتهی بجواز استعمال مرطبات در رعاف و منع حبس رعاف بحرانی ست فتذکر

تدبیر مرعوف

گاه ضرورت برعاف آوردن می افتد خصوصاً در امراض حاره دماغی و در هنگام کثرت خون و منع مانعی از فصد و عند ثقل راس از ینجهت قدما آلتی رعاف آور
ساخته اند تا بدان بسیاری از امراض که در رعاف آن احتیاج برعاف سائل بود علاج نمایند و از تدبیر رعاف و غمز با اطراف نبات لین خشن ست
خصوصاً آنکه بر نبات اذخر بود یا مانند زهره در هندی بقبله برگ درخت لرزان اندرون بینی میخارند و شیاف معمول از فقاح اذخر و بوئیدن دشتی و کذا از
گل انجره و کذا از قنه و الیضاً از ادویه حاده مفتحه مثل کندش و موبیزج و فرفیون کوفته بزهره گاو سرشته فتیله ساخته اندر بینی در آورند و گویند که شم افتیمون
و یاسمین بری و فرنجمشک و شاهسپرم بقوت مدام رعاف آورد و کذا ادام شمامه و سعوط او صمغ سداب و آب مرزنجوش سعوطاً و اکل گرسنه مولد رعاف ست

زکام و نزله

وآن انصباب فضول دماغی ست و این هر دو مرض باهم مشترک اند بهر آنکه مبدا هر دو علت واحد ست یعنی در هر دو سیلان ماده از دماغ میشود لیکن نزد بعضی
اطبا آنچه بسوی حلق و سینه ریزد باسم نزله مخصوص ست و آنچه از راه بینی نازل شود باسم زکام و بعضی این هر دو را نزله نامند و آنچه از راه بینی رقیق و بسیار بقوت
فرود آید و منع حس شم نماید و بسوی چشم و جلد وجه و بالجمله بسوی مقدم اعضای جه ریزد آنرا زکام خوانند و قیاس نزله بدماغ مانند قیاس حلق رست با معده
و نزله ردی ست سبب اکثر امراض میشود چنانچه گاهی بطرف حلق و ریه بجانب مری و معده جاری میگردد و اکثر قرحه درانها پیدا میکند و بیشتر سبب تشنج کلی ازان
تولد مینماید و گاهی بر عصب بسوی اعضای بعید تر جاری میشود و گاهی ازان متولد میگردد خناق و ذات الریه و ذات الجنب و سل خاصه و لاسیما چون نزله حار
بود و اوجاع معده و اسهال و سحج نگاه شور یا ترش یا شدید الیضاً ازان قولنج حادث میشود خصوصاً از مخاطی خام و ازان کذلک سبب ورم گوش و صدر و وجه
و خناق و وجع دندان و ربو و شقیقه و خدر و حمی و فالج و داء الفیل و دیگر امراض میگردد و اگر تابع نزله سرفه و گرفتگی آواز و حمیات صعب صداع شدید و قشعریره می باشد
و سبب این مرض بقول شیخ یا حرارت مزاجی ست خاصه یا خارجی از آفتاب یا سموم یا قرب آتش یا گرمی حمام یا بوئیدن ادویه گرم مثل مشک
و جندبیدستر و زعفران و پیاز یا مالش روغنهای گرم بر سر که چون بدماغ عارض گردد رطوبتی که دران بود بگدازد و سائل سازد و بسبب سخونت دماغ از جمیع بدن
نیز منجذب گردد و نازل شود و از خوردن اشیای حاره حریفه مثل ثوم و بصل و خردل مانند آن نیز افتد و یا برودت مزاجی خاصه یا وارد خارجی از
غسل بآب سرد و هوای بارد یا شمالی یکدفعتاً بر سر که بسر رسد و منع تحلیل رطوبت دماغی نماید و آنرا بطریق عصر بیرون کند خصوصاً چون سر را برهنه
کنند و لاسیما وقت تحلل دماغ از حمام یا ریاضت یا غضب یا فکر یا مانند آن و گاهی از فصل تخلخل مسام حادث میشود که بدن را برای قبول گرمی سرما
مهیا میسازد و نزله پیدا میکند خصوصاً بعد فصد بسیار و همچنین در موسم ربیع و مزاج حار که لاحق بدن گردد آنرا تخلخل مهیای حدوث نزله گردد و برودت مزاجی
هرگاه قوی شود مستحکم گردد چنانچه در مشائخ که نضج نمی یابد تا آنکه در غایت صحت مزاج و حرارت او سند جهت آنکه چون بسوی دماغ بارد در مشائخ و بعضی
و دماغ غذا بسد الضعف او و آنچه بسوی او نافذ شود دران تمامه منهضم نگردد و فاضل بسیار شود و نازل میگردد و الیضاً هر بخاری که متکاثف شود مستحیل بماء

کرد چنانچه بخار متصعد بسوی سقف حمام را عارض شود و کذلک گاهی این رطوبات در دماغ بسبب تواتر امتلاء و تخمه و خواب بر طعام کثرت نماید و در اکثر تابع سببی
داخلی و خارجی سرد و جمع نشود و نزله و زکام پیدا نگردد و زکامی که از اجتماع دو سبب باشد قوی تر بود و سمرقندی و غیره اسباب جنسیه این مرض هشت نوع
بیان نموده چهار نوع از سوء مزاج دماغ و او همان ست که مسطور شد و چهار قسم دیگر از استیلای خلطی از اخلاط اربعه در جمیع بدن و ارتفاع بخارات آن خلط از بدن
بسوی دماغ پس اگر بخارات صفرا غالب باشد زکام و نزله صفراوی گویند و کذلک حسب غلبه خلط دموی و بلغمی و سوداوی نامند و انطاکی گوید که سبب
زکام یا از داخل بود مثل ضیق دماغ که آنچه از فضول بسوی آن متصاعد شود و بسبب کثرت آن دفع کند و عضب نیم و آنچه نفس را حرکت دهد یا از خارج
باشد مثل مقابله حار بالفعل از روغن و حمام و شمیم روائح حاده مفتحه مثل یاسمین و گل سرخ و حمل بار گران و سختی حرکت و تغیر فوار که بر سر باشد و برودت در بیجا
از اسباب سابقه بود خاصه بعد آنکه خلط را سائل نکند و حرارت را حبس کند و بیشتر در بعض نزلات امزجه رطبه و مشایخ را در خریف و ربیع و بلدان شمالیه
و جنوبیه بهم میرسد و از امراض مخوفه است اگر بسوی ریه فرود آید و ماده حار حاد باشد و اطبا نزله را ام الامراض می نامند بجهت آنکه ماده باعث اکثر امراض
بالذات و یا بالعرض **و ایضا** شیخ میفرماید که زکام و نزله حادث از سردی بیشتر از آن افتد که از گرمی حادث شود و صاحبان مزاج گرم [illegible]
برای قبول اسباب خارجی فاعل زکام از صاحبان مزاج سرد میباشند و اصحاب امزجه حاره اکثر ایمن از عروض زکام و نزله حادث از اسباب بدنی [illegible]
با صحاب امزجه بارده هستند چه در دماغ بارد آنچه از غذا آن میرسد نضج نمی یابد و آنچه از ابخره بسوی او متصاعد میشود تحلیل نمی پذیرد بلکه تکاثف و فضل
می ماند و بطریق تنکیس فضول غذا را دفع میکند و بخارات منقلب برطوبات بوده نازل میشود مثل قرع و انبیق و در پیرشان نوازل [illegible]
می نماید و نزله گاه غلیظ و گاه رقیق مائی و گاه حاد تلخ و شور و گاه ترش یا بد طعم یا بی طعم و گاه حار لذاع و گاه بارد بسبب اختلاف مواد و حال آن نماء و تغیر
طبیعی و فساد از روی قوام و طعم و کیفیت ملموسه مختلف میباشد و بقول انطاکی خبیث ترین الوان نزله بارد سبزی ست [illegible] و حار زردی [illegible]
و زکام امان ست از جذام و افراط آن مفضی میشود مثل مالیخولیا ست بسبب جفاف اعضا بکثرت خروج ماده و گاهی از استیلای همه این باشد پس [illegible] زکام
همچنین باشد و علامت غلبه حرارت و دم [illegible] او واجب گردد و الا امر سهل باشد و علامات [illegible] در بسوی [illegible] ست [illegible] و در تغیر
این هر دو علامت ثانی همچنین ست زیرا تغیر سیاه و نزله بارد از [illegible] النضج می پذیرد و حار [illegible] نمی یابد و نوازل امراض [illegible] وقت وزیدن باد شمالی
و خصوصا بعد هوای جنوبی کثرت می پذیرد و ایضا در فصل زمستان و خاصه چون بعد آن تابستان شمالی باشد که در آن باران کم آید و خریف جنوبی
با کثرت باران باشد و نوازل در بلاد و اهویه جنوبی بنابر استیلای رئوس از مواد کثرت میباشد و هرگاه تابستان گرم بی باران باشد و در آخر او باران بسیار آید
در زمستان آینده نزلات کثیر بهم رسد و خواب بسیار در زمستان زکام آرد و فواکه رطب خصوصا خربزه و تربز خوردن زکام را تازه کند و کسی که مستعد آن
باشد زکام آرد و استعمال روغن بسیار در راس آن در زمستان زکام پیدا کند و بقراط گوید هر که او نوازل بسیار عارض شود طحال او را عارض نگردد [illegible]
در این زمان بعضی از صحابه نوازل را مطحول یافته و هرگاه صداع باشد [illegible] گردد و بسبب میل مواد نزله زیاده شود و زکام در امراض صدر و اضلاع
مخوف ست سیما مع علامت سل و [illegible] گوید که مراد از نزله حار آنست که ماده او حار باشد نه آنکه سبب او گرمی هوا یا آفتاب باشد فقط **طریق تشخیص اقسام**
این مرض باید که اول دریافت نمایند که او حار ست یا بارد پس اگر نزله زکامی بود بسوی چهره و چشم مریض نظر کنند اگر سرخ نمایند و ملمس گرم و در بینی سوزش
و خارش و رطوبت سائل از بینی با حدت و رقت بود حار باشد و اگر [illegible] و غنه در آواز معلوم شود و حال سرخی و رطوبت سائل و غنه نیز بپرسند
و این نشان بارد زکامی ست و اگر نزله حلقی بود بپرسند آنچه بسوی حلق فرود می آید با حدت و شدت احراق و رقت او مع التهاب سر و چهره و چشم ست یا نه
اگر باشد حار بود و الا بارد باشد و در حال [illegible] سردی و غلظ و لزوجت و سفیدی یا کبودی رنگ او و تمدد پیشانی نیز سوال کنند و امتناع از عروض تب در بارد و تغیر
از ان در حار دلیل تام ست و ایضا عظم و سرعت و تواتر نبض و زردی قاروره دلیل حرارت مزاجی ست بعد از آن بعلامات مخصوصه اخلاط اربعه نظر کنند تا علامات
غلبه هر خلط که یافته شود همان خلط غالب باشد و این چنان باشد که هرگاه آثار زکام حار مثل سرخی چشم و خیره با کدورت حواس و گرانی و سرخی

وخارپشت مثل کمبیلہ و ریوند ارزن و بزرالبنج و بابونہ و نمک سندی ہر یک دو تولہ و بوئیدن عنبر و مشک و شونیز بریان ہر یک سہ ماشہ مجموع یا تنہا در لتہ کبود بستہ بخور
سندروس کہربا و مرزنجوش بقول صاحب خلاصۃ التجارب مجرب بخار بابونہ و شابجم و داشتن بسیار مفید است و از داخل مثل شونیز و زرنباد و بسباسہ
ہر یک یک ماشہ در عسل دو تولہ و ایضاً تخم بادرنجبویہ یک نیم ماشہ اسطوخودوس دو ماشہ در یک تولہ عسل و غذا کباب دراج و لوہ بنان و بجای آب ماء العسل
دہند و خاگینہ مزعفر بادام با نبات و حلغوزہ عظیم الاثر است و ہمچنین خوردن معجون فلاسفہ و اما قطع سیلان بعد از نضج مجموعہ باردہ مثل غرغرہ با آب دو
بگلاب و آب عدس و آب کشنیز و آب انار و یا آب مطبوخ تخم خشخاش و پوست خشخاش و عناب و عدس کشنیز خشک و بالعمل برای بارد و حار برای رد [illegible]
و ایضاً خصوصاً در بارد مثل حبی کہ از افیون و صمغ و کندر و زعفران ساختہ باشند در دہن دارند و آب لعاب نماید مثل شربتی کہ در حبس نزلہ از آن حاجت
چون شربت خشخاش سافج برای حار و شربت کہ نسبت شربت خشخاش کہ در آن مر و غیرہ داخل باشد برای بارد بدہند و شربت خشخاش استعمال نکنند مگر
در ابتدا بنا بر منع نزلہ از صدر و ہر گاہ محتبس گردد و احتیاج بنفث افتد این شربت مناسب نبود بلکہ ماء الشعیر دہند و مثل بخورات حابسہ چون تخم سندروس
تنہا یا با شکر برای حار و بارد ہر دو مجرب است و شونیز برای بارد بخوراً و شموماً و قسط ایضاً و لذا بخار شراب یا عسل بر سنگ آسیای گرم انداختہ و انچہ
نفع با این میکند بخور کندر و عود خام و سندروس و قسط و سعد است و بخور [illegible] گل سرخ برای حار و کذالک شکر طبرزد و یا قلادہ [illegible] گاہ ذکر کردہ [illegible]
و شکر و کافور و نخالہ منقوع در سرکہ در حار بخور کنند و ہمچنین بخار سرکہ بر سنگ آسیای گرم صاف انداختہ نافع است و بعض متاخرین گویند کہ برای منع
سیلان مادہ در حار شربت خشخاش و نیلوفر و لعاب اسپغول و بہدانہ در عرق نیلوفر و مکوہ دہند و غرغرہ از عدس مسلم و مکوہ و کوکنار ہر یک یک تولہ و عناب
ہفت عدد جوش دادہ صاف نمودہ حضض نہ ماشہ داخل کردہ بکار برند و تخم خشخاش یک تولہ سائیدہ قند دو تولہ آمیختہ لیسانیدن بسیار مفید است
غذا آش جو با شربت خشخاش دہند و اما در بارد این مطبوخ دہند اصل السوس گاو زبان پرسیاوشان ہر یک ہفت ماشہ مکوہ گل بنفشہ ہر یک شش ماشہ عناب ہفت عدد و خمیرہ
بنفشہ چہار تولہ بالیدہ صاف نمودہ و غرغرہ از بزرالبنج و بادیان و شفاء الحیات و عدس و گل نارنج و کوکنار ہر یک شش ماشہ کنند و حب خطائی نوشانند و شربت [illegible]
انطاکی دو سہ ماشہ و یا حافظ الصحۃ در عسل دہند و غذا کباب مرغ و دراج بنان خمیری دہند و اما تعدیل قوام مادہ حار را بتغلیظ و بارد را بتلطیف نمایند
مثلاً استعمال خشخاش و کاہو و لعوقات باردہ و گرفتن کثیرا و بہدانہ در دہن برای تغلیظ مادہ حار تا بعمق بدن نریزد یا استعمال نسخہ مرقق آن باشد مثل
زوفا و اصل السوس کہ لعوقاً خورند ایذا رسانند و بعضی گویند کہ بہر تعدیل قوام مادہ بنابر آسانی خروج آن در حار بتغلیظ و ترقیق شربت خشخاش با زوفا و سپستان
و بادیان و قند در عرق مکوہ و گاوزبان دہند و حضض تنہا در دہن دارند و در بارد بہر ترقیق غلیظ مطبوخ زوفا و شربت اسطوخودوس یا اسپغول و یا زوفا و سپستان در
عرق بادرنجبویہ گاوزبان دہند و یا عسل در عرق مکوہ و بادیان دہند و بجای آب ماء العسل نوشانند و اگر حاجت تنقیہ افتد در حار حب بنفشہ و در بارد
حب قوقایا و ایارج علوی خان کنند و پس از تنقیہ جہت تعدیل مزاج حب بنفشہ و حب سماق و حب [illegible] و امثالہ [illegible] نزلہ [illegible] و غرغرہ
سعوطات حابسہ استعمال نمایند و اما تحریک او بطرف دیگر پس اگر نزلہ بسوی حلق ریزد معطسات و ہر آنچہ لذع منخر نماید طرف بینی جذب کنند و اگر نزلہ بجانب
بسوی اسفل سیلان نماید باستعمال حجامت نزلہ را ازالہ کنند و ہمچنین انکباب بر مطبوخ ریاحین جاذب مادہ بسوی بینی و ادویہ معطسہ مثل خربق مفید [illegible]
و غار لفیون کندش و فلفل و خردل است مجموع یا مفرد استعمال نمایند و معطسات خفیف مثل شم افیون و شاخ بادروج و زراوند طویل و گل سرخ برای
محرورین است و لطوخ باطن بینی بدوای معطس بہتر است از نفوخ او در آن و ایضاً جہت مائل ساختن مادہ نزلہ از جانب سینہ و حلق و قصبہ
ریہ برای بینی معطسات تند مثل بوی زنجبیل و کندش و فلفل و گل چینی و زنبق و امثال آن بعمل آرند و سعوط حادی خان از مجربات است و اما تقدم
پس مثل آنکہ صیانت حلق و ریہ از آفت نمایند و اکثر آن با غذیہ باشد و رقایق مثل [illegible] از روغن بنفشہ [illegible] استعمال
حریرہ نشاستہ و آرد جو با فلا الشعیر اگر تپ نباشد و اگر تپ بود شعیر مقشر باشد و استعمال لعوقات لینہ باردہ [illegible] باردہ و استعمال و اما در بارد مثل
تمریخ صدر بروغن بنفشہ و روغن بان و قیروطی حارہ و استعمال حسوہای حارہ لینہ مثل اطریہ [illegible] مثل آب [illegible] گندم [illegible] بروغن بادام و عسل

ومثل نان منضج و استعمال لعوقات لینہ حارہ و اشربہ زوفائیہ حارہ و آنیسا نزد فاتہا مع صطرکی شرب آب گرم در نوازل نافع ست بجہت نضج او و دفع ملّہ او از
اعضای نفس بنا بر انضاج و تلیین و تنبیہ بعضا صاحبان نزلہ موافق نبود و گاہی را ابتداً نفع دارد و امابعد از نضج معتدل از آن موافق بود و برای نزلہ حار شراب ممزوج لازم ست
و زہومات در رقیق نزلہ ابتداً منع نضج مینماید و گویند کہ برای حفظ قصبہ ریہ و سینہ و حجاب گذرگاہ مادہ نزلہ اند تا از آن امنع و آفت عظیم نرسد حریرہا و غراغر مبطی و غایات
حابسہ حبوبات مثل حب سعال و حب حافظ الصحۃ استعمال کنند و این غرغرہ نیز نافع حلبہ بزرکتان صمغ عربی ککوہ کوکنار ہر یک دو تولہ شربت تمشک و فنیدہ پنج تولہ

علاج زکام ونزلہ حار

بہدانہ عناب سپستان تخم خطمی گاؤزبان در آب جوش خفیف دادہ صاف نمودہ شربت بنفشہ داخل کردہ بنوشند و اگر نزلہ باز نہ ایستد صمغ عربی کتیرا ہر واحد
یک ماشہ در خمیرہ خشخاش آمیختہ ہمراہ جوشاندہ زیادہ کنند و افیون زعفران صمغ کتیرا ہر یک یک ماشہ سائیدہ در آب کوکنار یا سفیدہ تخم مرغ آمیختہ کاغذ را مثل
روپیہ تراشیدہ سوزن زدہ بران مالیدہ بر سر و شقیقہ بچسپانند و نیز در آب مذکور از این ادویہ حب بستہ بقدر دانہ موٹھ فرو برند و از تخم خشخاش کتیرا صمغ
عربی نشاستہ حب ساختہ در دہن گیرند و عنب الثعلب کزنارج کشنیز خشک پوست خشخاش در آب جوشانیدہ صاف نمودہ غرغرہ کنند یا عدس مقشر گلنار
زرد و تخم کاہو عوض کزنارج داخل کردہ جوشانیدہ رب جوز آمیختہ بعمل آرند کہ در حبس نزلہ و زکام حار از مجربات والد علوی خان ست و یا تخم خشخاش
پوست خشخاش عدس مقشر گلنار فارسی عنب الثعلب بابونہ خرد یا تین کلان بادو برگ توت عناب کشنیز جوشانیدہ غرغرہ سازند کہ از مجربات استادی مرحوم
ست و اگر عناب پنجدانہ سپستان دہ دانہ خطمی خبازی ہر یک پنج ماشہ کوکنار تخم خشخاش ہر یک چہار ماشہ عدس مقشر شش ماشہ جوشانیدہ غرغرہ نمایند نیز حبس
نزلہ و تغلیظ آن نماید و کذا غرغرہ گل سرخ گلنار خرنوب شامی عدس حب الآس پوست خشخاش کشنیز خشک مساوی جوشانیدہ صاف نمودہ نافع و تحسین
تغلیظ مادہ رقیق خشخاش نزد الفیج باقلا پوست خشخاش برگ مورد تخم کاہو گل سرخ ہر یک یک تولہ در نیم سیر آب جوشانند تا پاؤ سیر ماند غرغرہ کنند و ہم منع
نزلہ حار نوشیدن مطبوخ بنفشہ و جو مقشر و خشخاش مع شربت خشخاش و حریرہ کہ از آب سبوس و آرد باقلا و نشاستہ و کتیرا و روغن بادام و شکر پختہ باشد
نیز نافع و خوردن دیاقوذا مفید و ایضاً در زکام حار رقیق آش جو بروغن بادام و یا عناب سپستان و بنفشہ و تخم خشخاش جوشانیدہ با شربت خشخاش
دہند و اگر سرفہ باشد بران بہدانہ و اصل السوس و تخم خبازی و گل نیلوفر اضافہ نمایند و تا سہ روز یا پنج روز بدہند و بجای طعام شراب آش جو
تنہا دیا با شربت بنفشہ و یا خشخاش و یا نیلوفر و استاد مرحومی در صورت تپ خشکی زبان و کثرت تشنگی ادویہ جوشاندہ اول را سوای گاؤزبان در
عرق عنب الثعلب و عرق گاؤزبان جوشانیدہ شیرہ مغز تخم کدو و خاکشی افزودہ میدادند و گاہی جہت نضج نزلہ حار و سرفہ سوزش منقی دہ تولہ جوشانیدہ شیرہ تخم خرفہ
نہ ماشہ شیرہ مغز بادام پنجدانہ شیرہ تخم خشخاش چہار ماشہ نبات سفید یک تولہ داخل کردہ صمغ عربی یک ماشہ کتیرا نیم ماشہ سودہ پاشیدہ میدادند و گاہی
در نزلہ و زکام حار و سرفہ برای تسہیل خروج مادہ حلق و قصبہ ریہ شیرہ مغز بادام چہار دانہ شیرہ مغز تخم کدو شیرین شش ماشہ نبات یک تولہ صمغ عربی
کتیرا نشاستہ ہر واحد یک ماشہ سودہ میدادند و گاہی برای نزلہ و سعال اصل السوس مقشر نیم کوفتہ دو درم بہدانہ نیم درم صمغ عربی یک درم کتیرا نیم درم
دو ماشہ سپستان ہفت دانہ نبات مصری یک نیم تولہ در پاؤ آثار عرق گاؤزبان جوش دہند وقتیکہ نصف ماند بطور قہوہ بنوشند و گاہی در ریزش نزلہ
والسداد منخرین بہدانہ سہ ماشہ گاؤزبان خطمی سپستان ہر یک پنج ماشہ در عرق عنب الثعلب عرق گاؤزبان جوش دادہ بطور قہوہ میدادند و
کذلک دانہ سہیل دو ماشہ بہدانہ سہ ماشہ کوکنار دو سرخ نبات یک تولہ جوشانیدہ بطور مسطور و گاہی در ریزش نزلہ و بلغم سینہ برای نضج خمیرہ خشخاش تنہا
خورانیدہ بہدانہ عناب سپستان نہ دانہ اصل السوس سہ ماشہ تخم خطمی خبازی ہر یک ہفت ماشہ شب در آب گرم ترکردہ صبح جوش دادہ صاف نمودہ
شربت نیلوفر داخل کردہ می نوشانند و نوشیدن آش جو کہ در آن عناب سپستان و خطمی خشخاش پختہ باشند با شربت بنفشہ یا خمیرہ آن نضج و تغلیظ
نزلہ گرم نماید و اگر تا سہ روز عوض طعام شراب آش جو ہمین اقتصار ورزند بہتر ست و شربت خشخاش ہمین عمل کند و بقول صاحب حاوی در زکام حار
تغلیظ مادہ و تبرید دماغ و تقویت او و نوشیدن مطبوخ عناب دہ دانہ با شکر دہ درم نافع و اگر بادی سعال باشد سپستان و بہدانہ افزایند و غذا

شاہ کھیجڑی و صبح تبرید لعاب بہدانہ و ریشہ خطمی ہر یک سہ ماشہ عرق کاہو و نیلوفر ہر یک ہفت تولہ شربت نیلوفر چہار تولہ اسپغول یا تخم ریحان نہ ماشہ پاشیدہ دہند
و ہمین نمط سہ چہار مسہل مادہ جہت تعدیل مزاج و تقویت دماغ اطریفل کشنیزی یک تولہ وقت شب دہند و صبح شربت خشخاش سہ تولہ در عرق کاہو نہ تولہ و اگر
مادہ بسیار تیز بود و زکام با صداع و شقیقہ شدید منذر بسرسام و با تپ باشد بعد فصد سر و تبرید و ضماد و سعوط و صندلین حار روز ششم برای نضج مادہ گل بنفشہ
خطمی ہر یک شش ماشہ سپستان پانزدہ دانہ بہدانہ سہ ماشہ اصل السوس چہار ماشہ خیسانیدہ شیرہ تخم کاہو شیرہ مغز تخم تربوز ہر یک شش ماشہ شربت بنفشہ دو تولہ خاکشی
شش ماشہ داخل کردہ بدہند و روز ہشتم عناب پنج دانہ گاؤزبان خبازی پرسیاوشان گل نیلوفر ہر یک چہار ماشہ تخم خیارین کوفتہ شش ماشہ مویز منقی دو تولہ در خیسانندہ
افزودہ شیرہ جات موقوف نمایند و چون نضج مادہ از قارورہ ظاہر گردد روز دوازدہم اسطوخودوس چہار ماشہ سنای مکی یک تولہ گل سرخ چہار ماشہ در طبیخ
و مغز فلوس شش تولہ ترنجبین چہار تولہ روغن بادام شش ماشہ اضافہ نمودہ مسہل دہند و بجای آب عرق کاہو و دو بہ نخود ابارہ روز دوم تبرید از لعاب
بہدانہ شیرہ عناب شیرہ کاہو شربت بنفشہ اسپغول پاشیدہ دہند باز مسہل و تبرید بدستور و اگر با نزلہ و زکام حار بواسیر و قبض و تپ بود در موسم و غلیان رطوبات
بدنی باشد تبرید از شیرہ عناب دہ دانہ شیرہ کاہو یا شیرہ مغز تخم کدو شش ماشہ عرقیات شربت بنفشہ یا شربت نیلوفر خاکشی دہند بعد تسکین برای نضج مادہ
عناب پنج دانہ بہدانہ سہ ماشہ بنفشہ خبازی اصل السوس ہر یک چہار ماشہ سپستان پانزدہ دانہ خیسانیدہ شیرہ کاہو شیرہ مغز تخم کدو ہر یک شش ماشہ
گاہی شیرہ خیارین شربت بنفشہ دہند باز برای نضج مادہ سوداوی خطمی شش ماشہ گاؤزبان چہار ماشہ در وقوع اضافہ کردہ شیرہ تخم کدو و خیارین و قوت
کنند و خاکشی شش ماشہ افزایند پس اگر آثار غلبۂ بلغم دریافت شوند برای تلطیف آن مویز منقی دہ دانہ زوفا پرسیاوشان ہر یک سہ ماشہ افزایند نکتہ
بلغمی کہ در نزلہ حار شیرہ جات مثل خیارین و غیرہ می دہند لیکن چون مرض طول کشد بادیان سودہ پاشیدہ می افزایند برعایت معدہ تا از شیرہ جات معدہ حرارت
نگیرد و بعضی گفتہ اند کہ شدت حرقت چشم و کثرت اشک را کہ در زکام حار عارض شود استنشاق آب بسیار گرم بتکرار فی الحال نفع کند ابن ہبۃ اللہ گوید
کہ علاج زکام حار فصد قیفال و شرب ماء الشعیر با شربت بنفشہ و بعدہ اندک آب انار و استعمال آب آلو بجلاب و ترک غذای حار و شراب حار و تقویت
دماغ بشم روائح بارد مثل بنفشہ و نیلوفر و بعد نضج مادہ دخول مریض در حمام و در صورت کثرت سیلان انکباب بر بخار شکر و صندل و کافور و باقلا و جو و سبوس
در سرکہ تر کردہ و حذر از خواب برپشت و بعد اصلاح تغذیہ بمزورہ آب انار و احتراز از امتلا و تعرض ہوای گرم ست ابو سہل گوید کہ در نزلہ و زکام کائن
از حرارت تدبیر آنست کہ از ان رطوبت رقیق حاد سائل شود آنچہ مغلظ و مبرد این مادہ باشد استعمال کنند و شربت دیاقوزا صبح و شام و تمام روز اندک اندک
بنوشند و ہنگام خواب غرغرہ بدان نمایند و لعوق خشخاش دائم بلیسند و خشخاش سودہ بجلاب آمیختہ لیسیدن نیز نافع است و تخم خشخاش در
حریرہ معمول از نشکر و نشاستہ و روغن بادام استعمال کنند و طبیخ بنفشہ و خشخاش مع پوست و باقلا مع پوست کوفتہ و جو و بابونہ و برگ کاہو و برگ
و درخت گل سرخ استنشاق نمایند و ہنگام شدت امر گل مختوم یا گل ارمنی با آب بارتنگ یا آب عنب الثعلب یا آب خرفہ سرشتہ بر سر و پیشانی و چہرہ ضماد
سازند و یا روغن بید کہ در ان خشخاش مع پوست کوفتہ و برگ مورد کوفتہ جوشانیدہ باشند بر سر بمالند و از باقلا در سرکہ تر کردہ خشک نمودہ و سندروس
و مسک و صندل و کافور تبخیر کنند و بر بخار سرکہ کہ اندران سنگ آسیا یا حجر النار گرم کردہ انداختہ باشند انکباب نمایند و حتی الامکان خواب کم کنند و غذا
حریرہ معمول از نشاستہ و آرد باقلا و جو مقشر و کدو و خرفہ و کاہو در روغن بادام سازند پس اگر حرارت قوی نباشد دران بچہ ماکیان یا دراج یا ماہی صغار اضافہ
داخل کنند و جلاب و شربت بنفشہ و آب انار بنوشند و اگر شکم نرم باشد خرنوب شامی از دانہ پاک کردہ کوفتہ در آب بجوشانند و صاف کردہ تخم خشخاش
بریان سودہ و اندک صمغ عربی سودہ داخل کردہ بنوشند و غذا کشک جو بریان و بادام بریان و پنیر و تخم خشک کردہ و شستہ و زردی بیضہ در سرکہ
جوشانیدہ کہ بران قدری طباشیر و کشنیز خشک سودہ پاشیدہ باشند تناول نمایند و بخار سبوس در سرکہ تر کردہ با بابونہ و از گل سرخ خشک و نبات و برگ مورد و جو
و باقلا ہر دو در سرکہ تر کردہ تبخیر نمایند تفریع در زکام دموی فصد سر و تلیین طبیعت بنقوعات مذکورہ و لزوم ماء الشعیر و شربت عناب و خشخاش نمایند
و اگر سدہ باشد و مادہ غلیظ اخراج نیابد بسنبل الطیب و سندروس و نبات سفید و کاغذ مصری و کشنیز خشک و عنبر اشہب و عود بر آتش گذاشتہ تبخیر نمایند کہ جہت

تفتیح سدہ در زکام دموی نافع است و اکثر بطبیخ بابونہ و اکلیل الملک و مرزنجوش از جملہ منضجات و مفتحات زکام دموی است و ایضاً در دستور آثار نقلہ خون بعد فصد
شیرہ تخم کاہو یک تولہ با شربت نیلوفر دو تولہ خواہ گل بنفشہ شش ماشہ گل نیلوفر چہار ماشہ عناب نہ عدد دانہ سپستان بست دانہ خیسانیدہ میدہند و بعد چند روز
استعمال مسہلات صفراوی بعد تنقیہ حب مسکیانند و افیون در حبس مجرب است و در زکام صفراوی سوای تخم [illegible] مذکورہ تنقیہ مادہ بماء الفواکہ و مغز فلوس و ترنجبین و تغذیہ بماء الشعیر
مزورات مذکورہ و دہن بطبیخ اکثر بطبیخ بنفشہ و بابونہ و خطمی و کاہو و پوست خشخاش و نوشیدن شربت خشخاش اگر نزلہ رقیق باشد و بخور بشکر طبرزد و کاغذ و
کشنیز خشک [illegible] اگر سدہ افتد نیز مفید است انطاکی گوید کہ اگر زکام از خون یا صفرا باشد در دموی مبادرت بفصد سر رو واجب است اگر زکام خاص بصرسام [illegible] والا
اگر بسبب حمام بود والا [illegible] بعدہ تبرید مزاج بملازمت شمامۂ روغن نیلوفر و کدو و بنفشہ و تدہین و استعمال روغن کاہو نشاید بہتر آنکہ خواب و راحت دخواب و رنج با
مضرت است و نشل کردہ و خرفہ و قطعت در غذا و شمال مورد و نیلوفر و بنفشہ و بید مشک و ضماداً باید کرد و از مجربات نہادن برگ کنار و سیب زعرور و بلوط بگلاب است
[illegible] بوبالای بخور آبعدہ اگر بادہ منتزابا بود در سینہ علامات ثقل ظاہر شود و خوف اجتماع مادہ در آن باشد واجب است استعمال بیداری و ریاضت خفیف و لزوم تلیین
بمثل آلو بخارا و سپستان و انجیر و رب السوس و پرسیاوشان و زوفا و ترنجبین و گلقند شکری جوشانیدہ یا خیسانیدہ و اگر حرارت شدت کند بنفشہ و جو افزایند و اگر
سرفہ باشد تمر ہندی زیادہ کنند و از مجربات من قاطع زکام حار نیست کہ جو مقشر دو اوقیہ گلقند و خمیرۂ بنفشہ ہر واحد یک اوقیہ اصل السوس و پرسیاوشان و
تخم خشخاش ہر واحد نیم اوقیہ در چہار صد درم آب بجوشانند تا بنجاہ درم بماند صاف کردہ با شربت انار یا شربت بنفشہ بنوشند و این از اعظم منقیات و نافع است
و اگر حاجت بنطول افتد بہتر دران طبیخ بابونہ و اکلیل و بنفشہ است ایضاً در زبدہ می نویسد کہ در دموی تقدیم فصد کنند از رگ قیفال اگر نزلہ از صدر تجاوز نکردہ باشد بعد لزوم
شربت الشعیر [illegible] آن تخم خشخاش سودہ تا صبح باید و طلا بر روغن مورد و نطول بدان و بابونہ و گل سرخ و بگلنار و اقاقیا مجرب است و کذا مالش بدان طبری گوید کہ
در صفراوی اگر مانعی نباشد فصد کنند و بعد ازان تلیین طبیعت بمطبوخ عناب و آلوی شیرین و سپستان و بنفشہ و اصل السوس و تخم خطمی ترنجبین آمیختہ نمایند و دو سہ روز
بر شربت [illegible] جو و شربت خشخاش اقتصار ورزند [illegible] ہر کسیکہ نافع زکام و نزلہ حار بخور نافع نزلات و مسکن اوجاع سر و دندان و گوش منقول از
حاجی حسین تلمیذ والد علوی خان بزرالبنج سفید پوست خشخاش اصل السوس گل ارمنی پوست بیخ لفاح گل بنفشہ [illegible] گل خطمی عنب الثعلب ہر یک جزو [illegible]
و اگر نزلات بارد باشد مرزنجوش تمام بابونہ اکلیل الملک از ہر یک جزوی داند کی چند بید ستر داخل نمایند و در آب بجوشانند و سر و دہان و گوش را بر بخار آن بدارند
پس صاف نمودہ قدری از آب آن مضمضہ نمایند و ثقل آن را بر سر ضماد کنند ترکیب موثر از حکیم واحد علی مرحوم کہ جہت حبس لہ و زکام و برای ہر مرضی کہ از نزلہ
پیدا شدہ باشد مثل صداع و درد دندان وغیرہ و از برای صداع مطلق مفید است و نزلہ حار و بارد ہر دو را نافع لیکن عمل این در نزلہ بارد و ہر مرض بارد ضعیف است و
بالخاصیت مفید بود زیرا کہ مزاج این موثر فی الجملہ سرد است در امراض حارہ البتہ مفید است پس بہتر آنکہ در نزلہ بارد و غیر آن بادویہ حارہ کہ مناسب نزلہ وغیرہ باشد ضم نمودہ
استعمال نمایند کہ اکسیر الاثر است تخم دھتورہ سیاہ سہ تولہ اجوائن خراسانی یک و نیم تولہ ہر دو را در یک و نیم پاؤ آب جوش دہند ہر گاہ آب بقدر نیم پاو بماند از پارچہ صاف نمودہ
در ظرفی نگاہ دارند تا درد آن فرو نشیند پس آب صاف جدا کردہ باز از پارچہ گذرانیدہ بگیرند و مویز سرخ کلان یک پاو آنرا گرفتہ تخم آن دور نمودہ دران آب اندازند و بآتش نرم
بپزند تا آب جذب شود و درین اثنا از چمچہ حرکت میدادہ باشند تا مویز نتہ دیگچہ چسپیدہ سوختہ نگردد و بعدہ از دیگچہ برآوردہ در آفتاب خشک کنند در دو سہ روز خشک شود
خوراک از ربع تا نصف موثر است و کسی را کہ از خوردن آن قی یا کرب یا دیگر عوارض پیدا شود و تنگی بقدر دو سہ ماشہ جوش دادہ بنوشانند دفع گردد و شراب نیز مصلح این
موثر است و کسی را کہ از خوردن شراب عوارض پیدا شود یک موثر بخورانند ہمہ دفع شود و زیادہ از قدر خوراک مذکور مسکر و ممسک است حب بنفشہ جہت تنقیہ
در زکام و نزلہ حار معمول بنفشہ تربد مجوف رب السوس گل سرخ ہر یک یک درم سقمونیا غاریقون ہر یک نیم درم کوفتہ بیختہ بآب تازہ مرزنجوش حب سازند حب یک
شربت است و طریق استعمال این مثل حب ایارج است حب نزلہ نسخہ حکیم محمد باقر بزرالبنج افیون صمغ عربی کتیرا تخم کاہو بیخ لفاح رب السوس نشاستہ زعفران
مساوی کوفتہ بیختہ بآب حب سازند نوع دیگر از حکیم اکمل خان بزرالبنج سفید تخم کاہو مقشر رب السوس صمغ عربی نشاستہ مصطکی کتیرا شکر تیغال آرد باقلا بیخ
لفاح مقشر بادام شیرین افیون زعفران تخم خشخاش ہر یک یک مثقال نبات سفید پنج مثقال کوفتہ بیختہ بآب مرزنجوش حب سازند نوع دیگر از حکیم محمد [illegible]

بزر البنج زعفران ہر یک یک تولہ رب السوس ہفت ماشہ کتیرا چہار ماشہ سائیدہ حب بقدر مونگ بستہ در سایہ خشک نمودہ یک حب صبح و یک شام بخورند حب نزلہ
معمول حکیم علی اکبر خان بزر البنج بست و ہشت مثقال تخم کاہو صمغ عربی بیخ لفاح تخم خشخاش ہر یک سہ درم زعفران دو درم افیون مصری پنج درم و نیم نبات سفید یازدہ
سہ درم کوفتہ بیختہ بآب حب سازند بقدر ماش وقت حاجت یک حب و دو حب فروبرند نوع دیگر معمول حکیم محمود از تالیف الحکیم علوی خان کہ بنفث الدم و سرفہ نزلی ہم نفع دارد
و تسہیل نفث میکند افیون بزر البنج مصطکی کتیرا کہربا شمعی صمغ عربی نشاستہ تخم کاہو گل گاوزبان تخم خشخاش مغز تخم خیارین گل ارمنی پوست بیخ لفاح ہر کدام
دو مثقال زعفران نیم مثقال رب السوس دو نیم مثقال ریوند چینی یک نیم مثقال کوفتہ بیختہ بآب کوکنار بقدر فلفل حبہا سازند و بورق نقرہ پیچیدہ نگاہدارند
خوراک دو حب و در نسخہ دیگر وزن افیون چہار مثقال و بیخ لفاح و زعفران ہر یک یک مثقال است حب نزلہ کہ نزلہ و سرفہ را نافع و ممسک است از حکیم احمد
افیون بزر البنج نشاستہ تخم کاہو تخم خشخاش سفید صمغ عربی ہر یک یک مثقال بیخ لفاح نیم مثقال زعفران دو دانگ کوفتہ بیختہ بآب کوکنار سرشتہ حبہا برابر فلفل
سازند خوراک دو حب بآب نیم گرم حریرہ معمول برای تقویت دماغ و نزلہ خشخاش سفید شش ماشہ مغز بادام ہفت عدد نشاستہ شش ماشہ ہمہ را شیر گرفتہ نبات داخل
کردہ بجوشانند بآتش ملائم تا مثل حریرہ شود گاہی اندکی زعفران اضافہ می نمایند و جہت منع صعود ابخرہ کشنیز خشک داخل کنند نوع دیگر بادام مقشر یک قبضہ
در آب تر نمایند و صاف نمودہ بر آتش بگذارند و نشاستہ ہفت درم شکر سفید دو درم روغن بادام پنج درم اضافہ نمایند و بملائمت تحریک کنند تا پختہ شود و بیاشامند
ایضاً اگر برای تقویت دماغ و دفع نزلہ و تولید منی معمول است مغز بادام مقشر دو تولہ تخم خشخاش سفید دو مثقال مغز تخم کدو شیرین دو درم برنج سفید یک تولہ نبات چہار تولہ
روغن گاو یک تولہ بدستور حریرہ کنند و اگر بجای آب عرق بید مشک و عرق گاوزبان داخل نمایند بہتر است و در نسخہ دیگر مغز نارجیل یک تولہ نیز داخل است ایضاً
برای نزلات نافع مغز تخم خربزہ تخم خشخاش کشنیز خشک مغز بادام مقشر ہر یک پنج مثقال ہمہ را در عرق بید مشک و عرق گاوزبان شیرہ کشیدہ و نبات سفید ہفت و نیم
مثقال کتیرا نشاستہ صمغ عربی بارتنگ تخم ریحان ہر یک چہار دانگ نیم کوفتہ یک مثقال یا بادام زا شربت نیلوفر ہر یک پنج مثقال عوض نبات افزودہ بپزند و بکار
برند حسو [illegible] لوز جہت زکام و نزلہ حار [illegible] بسیار مفید نشاستہ آرد باقلا آرد جو مقشر با یکدیگر در آن صمغ عربی و شکر سفید و کتیرا حل کردہ باشند بپزند و روغن بادام
شیرین داخل کردہ بقوام حریرہ آرند و گرم گرم بخورند خمیرہ خشخاش سادہ کہ در زکام و نزلہ حار معمول است و جہت سرسام و رفع بیخوابی و صداع و منع نزلات
حارہ و امراض ریہ [illegible] و دفع [illegible] سینہ و تعدیل اخلاط محترقہ و تسکین حرارت مزاج نافع است کوکنار کلان با تخم سہ عدد و نیم کوب ساختہ یا پوست را جدا
نیم کوفتہ تخم را نرم سائیدہ با دو نیم آثار آب باران بپزند و صاف نمایند و یک نیم آثار قند سفید انداختہ بقوام خمیرہ در آرند قوت آن تا دو سال باقی میماند و اگر در
قوام رقیق دارند شربت خشخاش گویند و اگر خمیرہ خشخاش مرکب سازند در آخر قوام صمغ عربی رب السوس کتیرا ہر یک یک درم تخم خرفہ مقشر کشنیز مقشر مغز تخم تربز
ہر یک دو درم باریک سودہ ضم سازند و اگر خواہند قدری زعفران نیز آمیزند خمیرہ خشخاش نافع زکام حار پوست خشخاش بست و پنج عدد در آب جوشانیدہ
صبح بجوشانند و صاف کردہ با یک رطل قند سفید بقوام آرند و در آخر قوام شیرہ تخم خشخاش شیرہ مغز تخم کدو شیرین شیرہ مغز بادام ہر یک یک تولہ انداختہ تا بقوام
آید خمیرہ خشخاش کوکناری جہت زکام و نزلہ و سرفہ و صداع و شقیقہ بخاری و منع صعود بخارات معدہ و مراقی و تقویت دماغ و قلب مجرب و معمول است
و بسیار خوش ذائقہ و خوش رنگ پوست خشخاش دہ مثقال جوکوب نمودہ در آب باران سہ رطل بخیسانند و صبح جوش دہند و بمالند و بفشرند و با نبات سفید
یک رطل بقوام آرند [illegible] مغز تخم کدو شیرین مغز بادام مقشر کشنیز خشک مقشر مغز تخم تربز تخم خشخاش سفید ہر یک دو تولہ باریک ساختہ طباشیر کتیرا صمغ عربی
ہر یک نیم تولہ [illegible] باریک ساختہ در آن مخلوط سازند و زعفران ہفت ماشہ مشک یک ماشہ بعرق کیوڑہ و عرق بید مشک در سنگ سماق حل کردہ بیامیزند
و ورق نقرہ دو تولہ یک یک انداختہ بچمچہ معجون کش در ہم نمایند و بقدر یک تولہ ہمراہ عرق گاوزبان یا قہوہ گاوزبان و نبات سفید [illegible] بخورانند
خمیرہ خشخاش [illegible] معمول جہت ترطیب و تقویت دماغ و نافع نزلہ و زکام و خواب خوش می آرد کوکنار دہ نیم درم جوکوب نمودہ در دو سیر آب تر کنند و بعد یک شبانہ روز بجوشانند ہرگاہ
[illegible] تخم خشخاش [illegible] مغز بادام [illegible] آب شیرہ برآوردہ بآب کوکنار ضم ساختہ نبات سفید یک نیم پاؤ و گلاب نیم پاؤ داخل کردہ
بقوام آرند و زعفران نیم ماشہ در قدری گلاب سودہ [illegible] داخل کردہ بہ تبہ مخلوط سازند کہ ہمہ رنگین شود [illegible] خشخاش از تالیف قدما جہت

نزلات حاره و لغایت نافع است کوکنار مع تخم صد عدد بکوبند و یکشبانه روز در چهار و نیم صد مثقال آب تر کنند و بجوشانند تا بنصف رسد پس صاف کرده با هفتاد و پنج
درم شکر یا عسل یا مثلث بقوام آرند که مثل لعوق شود و بعده اقاقیا زعفران از هر یک نیم درم و عصاره لحیة التیس هر یک نیم درم کوفته بیخته بسرشند و گاهی حب کرده ساخته میشود بقیر ادویات
سفوف نافع نزله و رافع سعال و یبوست دماغ کشنیز مقشر تخم کاهو تخم خشخاش هر یک دو مثقال اصل السوس بادیان دارچینی هر یک یک مثقال کوفته بیخته سفوف
سازند خوراک دو مثقال بعد تنقیه بعمل آرند **ایضاً** زکام و نزله را بعد تنقیه مفید است تخم خشخاش سفید اصل السوس مقشر پوست بلیله زرد برابر نبات برابر همه کوفته بیخته
صبح از سه درم تا شش درم خورده باشند **شربت بنفشه** که زکام و نزله حار و ذات الجنب و ذات الریه و صداع و درد چشم و درد گرده را نافع بود و بول آرد و مسهل صفرا
نرم کند گل بنفشه خشک هفت و نیم مثقال در آب تر کنند و بجوشانند و با یک آثار شکر سفید بقوام آرند و اگر گل بنفشه تازه باشد دو آثار بگیرند و همین طریق ساختن شربت
نیلوفر است **شربت خشخاش** معمول در نزله حار که با حرارت و قبض بود و مفید سرفه یابس و سل و دق کوکنار مع تخم صد عدد صمغ عربی بهدانه مغز تخم کدو مغز
تخم خیارین تخم خطمی هر واحد پنج مثقال شیرخشت سی مثقال کوکنار نیمکوفته و تخم خطمی و صمغ و بهدانه در آب تر سازند بعده بآتش ملائم بجوشانند تا نصف بماند صاف نموده
سی و سه درم قند بقوام آرند و وقت قوام شیرخشت محلول و از مغز تخم کدو و خیارین شیره برآورده صاف نموده داخل نمایند تا بقوام شربت آید **شربت نزله**
جهت نزله حار و دفع قبض بی عدیل و معمول استاذی مرحوم انجیر زرد سه دانه عناب بست دانه سپستان پنجاه دانه پرسیاوشان سه درم حب الآس کتیرا هر یک پنج درم
تخم خطمی هفت درم اصل السوس تخم خشخاش سفید هر یک ده درم جو مقشر پانزده درم خمیره بنفشه سی درم ترنجبین یکنیم پاو شربت سازند **نوع دیگر** که جهت نزله
حار و بارد مجرب و معمول برای محرورین و بعضی اجزای حاره آن کاسته و برای مبرودین و معتدلین همه بحال داشته بکار برده میشود و اعانت بر تسهیل نفث و
دفع عسر و تسلیس نفس و هم تسکین سرفه نماید بنفشه نیلوفر هر یک چهار درم خراسیون پنج درم پرسیاوشان اصل السوس زوفای خشک تخم بادیان جو مقشر تخم خطمی تخم خبازی
تخم کتان گاوزبان هر یک هفت درم انجیر زرد بست دانه عناب سی دانه مویز منقی چهل دانه سپستان پنجاه دانه آنچه کوفتنی است جوکوب کرده در سه رطل آب شب
بخیسانند و صبح بجوشانند هرگاه بنصف بماند بالیده صاف نموده ترنجبین خراسانی یک رطل قند سفید دو رطل داخل کرده بقوام شربت آرند خوراک از پنج درم تا هفت
درم **شربت گوله** رافع نزله حار و سرفه و ضیق النفس که از نزله حار بوده باشد از مجربات میر قادر علی بنارسی گوله خام یک آثار پاو بالا چهار پاره کرده سپستان
تخم پالک نیمکوفته اصل السوس مقشر نیمکوفته هر یک یک چهٹانک عناب ولایتی پاو سیر همه ادویه را شب بآب تر نمایند و صبح جوش داده بالیده صاف نموده سه پاو
شکر سفید انداخته قوام نمایند و دو تولہ تا شش تولہ با آب حل کرده تا حصول صحت نوشیده باشند بلا ناغه پرهیز از ترشی و بادی و روغن تلخ و چغرات و شیر واجب بود **طلا** که منع
نزلات کند مرمکی ایلوه گوند ببول نشاسته کتیرا سپاری چهالیه هر واحد سه ماشه افیون بزر البنج هر واحد یک نیم ماشه کوفته بیخته بر روی سه کاغذ سوسن
زده طلا نموده بر صدغین بچسپانند **قرص نزله** مثبت تالیف میر محمد هادی پدر علوی خان که در منع سیلان نزلات از سر باعضا بسیار مجرب مرکی صمغ سقوطری
عنفص مکی صمغ عربی نشاسته سک رامک کتیرا گلنار اقاقیا دم الاخوین انزروت فوفل شیاف مامیثا هر یک یک درم افیون نیم درم زعفران دو دانگ کوفته بیخته
با آبیکه دران برگ مورد جوشانیده صاف نموده باشند سرشته اقراص سازند وقت حاجت بسفیده تخم مرغ حل کرده بر روی سه پاره کاغذ مثل درهم که سوزن بسیار
زده باشند مالیده دو قطعه بر صدغین و یک قطعه بر یافوخ بچسپانند **ایضاً منه** عنفص مکی پوست درخت بندی شیاف مامیثا هر یک دو دانگ انزروت سفید
مرکی صمغ عربی دم الاخوین برگ مورد هر یک یک دانگ افیون قیراطی زعفران طسوجی کوفته بیخته بسفیده تخم مرغ سرشته اقراص سازند و در سایه خشک نمایند
هر قرصی بمقدار دانگی و بدستور نسخه قبل بکار برند **لعوق** جهت نزله حار مغز بادام مقشر سه درم کتیرا چهار درم خشخاش سفید پنج درم صمغ فارسی ده درم همه را کوفته
بیخته با همه وزن فانید در آب فانید تخم خرفه مقشر کوفته آمیخته بمویز منقی لعوق طیار سازند **لعوقی** که نزله و زکام حار را بغایت سودمند است خشخاش سیاه و
سفید هر کدام دو اوقیه اصل السوس مقشر نیمکوفته سه اوقیه بهدانه تخم خطمی هر کدام یک اوقیه صمغ عربی کتیرا هر کدام نصف اوقیه همه را غیر از صمغ و کتیرا در پنج رطل آب تر کرده
بجوشانند تا بنصف بماند صاف نموده صمغ و کتیرا باریک سائیده و لعاب اسبغول نیم رطل شکر سفید دو رطل اضافه کرده بجوشانند تا بقوام آید بردارند و بنوشند اندک اندک
ازان بلیسند **نزله سبب** معمول حکیم اکمل خان تخم کاهو تخم خشخاش افیون زعفران بزر البنج دم الاخوین صمغ عربی کتیرا گل سرخ انزروت اگر حاجت

باشد کافور قیصوری نیز اضافه نمایند و همه ادویه را سائیده ببفیده تخم مرغ آمیخته بر کاغذیکه از سوزن سوراخ کرده باشند مالیده بر شقیقه بچسپانند

علاج زکام و نزلهٔ بارد

اصل السوس پنج ماشه گاوزبان شش ماشه نبات سفید دو توله جوشانیده صاف نموده بنوشند و یا انجیر زرد مویز منقی پر سیاوشان زوفای خشک بادیان عود
گاوزبان آمده و با عسل بدهند و گویند که انجیر زرد سه اوقیه صعتر بابونه هر یک نیم اوقیه جوشانیده نوشیدن زکام بارد را مجرب است و اگر اصل السوس گاوزبان
بادیان ابریشم خام هر واحد یک درم سپستان مویز منقی هر یک هفت و نیم مثقال تخم خطمی سه درم جوشانیده صاف نموده نبات سفید در آن حل کرده بدهند و اگر حاجت
تلیین باشد ترنجبین یا شیرخشت یا خیارشنبر افزایند نیز مفید بود و استعمال لعوقات ملینه حاره همراه جوشانده و شربت زوفا و معجون آن و شربت اسطوخودوس و شربت
بنفشه مرتب بالعسل و مغلی منضج و مغلی حلو و خمیره بنفشه و خمیره اسطوخودوس نیز منضج است و گاهی در نزله بارده غلیظ برای تلطیف و تقطیع احتیاج سکنجبین و شربت لیمو
قلیل الحموضت افتد و کثیر الحموضت لذع و خشونت میکند و باید که در آب اصل السوس و غیره حل کرده بدهند تا مضرت حموضت اصلاح یابد و اولی آنست
که نضاج باشد جلوه حاره ملینه باشد تا احداث خراش و خشونت در حلق و سینه و ریه ننمایند و مطبوخ انجیر و مویز و زوفای خشک با خمیره بنفشه نیکوست و
تکمید سر بجاورس و سبوس گندم نمایند و یا مغز نان گندم گرم جبهه و صدغین بآن تکمید کنند و یا بابونه پر سیاوشان زوفای خشک مرزنجوش تمام قیصوم جوشانیده
آب آن بر سر ریزند و ثفل آن را ضماد نمایند و انکباب بر بخار آن نیز مفید و از شمومات مانند شونیز بریان کرده و انیسون بریان در صره بسته و عنبر و مشک و
عود هندی و عطر آن نافع و مالش دست و پا بروغنهای گرم و چرب کردن ناف و مقعد بآنها مفید و از طعام و شراب باز دارند و حتی الامکان بیدار باشند و
بر تشنگی صبر کنند و اگر سده افتد شربتیکه از بنفشه و عناب و مویز و انجیر پخته باشند جهت تفتیح خوب است و بابونه و شبت و اکلیل الملک و مرزنجوش و بنفشه و خطمی جوشانیده
بخار گرفتن در نضج ماده و تفتیح سده و تحلیل تمام دارد و اگر شونیز بریان یکشبانه روز در سرکه تند تر کرده بسایند و باندک روغن زیتون کهنه سعوط کنند
فی الحال سده بکشاید و بوئیدن گل نرگس نیز تفتیح سده نماید و بسیار دوست مانع زکام است و انکباب بر مطبوخ طرفا و بخین مسرو شستن بر بخور شلجم و بابونه در نزله بارده
مفید است و سنبل اگر گندم در آب و سرکه جوشانیده سر بخار آن و شستن نیز مفتح سده زکام است و اگر لادن چوب گز شونیز بجوشانند و سر بخار آن دارند سده
بینی بکشاید و بخور حاجی حسین که در ادویه زکام و نزله حاره گذشت نیز مفید و اگر کلونجی بریان نوشادر هر یک دو ماشه زنجبیل سه ماشه کوفته اندکی سرکه آمیخته در
پارچه بسته بو بنمایند زکام بسته جاری گردد و تخم مشک و عنبر و لادن و قطران و سنبل و صعتر و قسط و شونیز بریان نافع است و در انها برای اماله نزله از حلق بسوی بینی ناس
محسن کلونجی و غیره و سعوط و نفوخ و عطوس بکار برند و اگر در ناس تنباکو یک توله عطر عود یا عطر مجموعه دو سه رخ آمیخته استعمال نمایند نیز در زکام بعد نضج مواد برای اخراج و
اماله آن از جانب حلق معمول است و سعوط تخم سرس برای سیلان نزله از بینی نافع و بهر قطع سیلان لادن عود قسط شونیز در سرکه تر کرده بر آتش بسوزند و بخار آن در بینی کشند
و بخور کبریت نیز حبس زکام میکند و بخار و دخان نیز مفید زکام رطب است و اگر کندر میعه سائله قسط شیرین سندروس مساوی کوفته بیخته حب سازند و بر آتش نهاده
بخار آن بدماغ رسانند در زکام بارد منع رطوبت از منخرین کند و یا شونیز در سرکه تند سائیده بر سنگ تفته یا خشت گرم ریخته چادر بر سر کشیده دود آن بگیرند و استعمال
دیگر ادویه مرکبه که مسطور میشود حسب حاجت مفید است و در نزله بارد کهنه استعمال حب اذاراقی و پس از آن حب بلادر معمول حکیم شریف خان است و بر تارک سر شرط زده
سیماب در آب برگ تنبول حل کرده مالیدن در رفع نزله کهنه از مجربات است و اگر دارشیشعان دو توله قرنفل دو ماشه جوزبوا کبابه و عاقرقرحا هشت ماشه دارفلفل فلفل موبه
هر یک پنج ماشه سائیده گرم کرده بر سر ضماد نمایند در دفع نزلات بارده نافع و اگر لادن لوبان مصطگی کندر زرفت گل بابونه سنبل الطیب از هر کدام یک جزو روغن گل یا
نرگس و موم سفید از هر کدام چهار جزو موم را در یکی ازین روغنها گداخته ادویه را کوفته بیخته بآن بسرشند و بر پارچه مالیده بر سر گذارند و دو سه روز بسته دارند برای زکام
و نزله کهنه مجرب است و باید که در نزله بارد وقت تشنگی آب گرم بنوشند و اگر بجای آب ماء العسل دهند بهتر باشد و غذا حریره که از سبوس گندم و مغز بادام و شهد پخته باشند
بدهند و خوردن نان با انجیر و مویز و شلجم و گزر و غیره که دران قبض نباشد و جامع جلا و تلیین بود مفید است بیان ادویه مرکبه که در زکام و نزله بارد مستعمل
اطریفل مقوی دماغ نافع نزله مفید آلات صدر و ملین آن پوست هلیله زرد و کابلی پوست هلیله آمله کشنیز خشک مقشر مغز بادام هر یک یک توله تخم خشخاش

شش ماشه کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده بآب کوکنار خمیر کرده برابر نخود حبها سازند یک دو حب صبح و شام خورده باشند حب شنگرف و نزله بارد و سعل ست
زعفران عاقرقرحا دارچینی قرنفل شنگرف تخم البنج جوزبوا هر واحد دو سرخ افیون چهار ده سرخ حب بقدر مونگ بندند خوراک از یک حب تا دو حب حب مصطکی
جهت نزله و زکام و سرفه و سیلان منی منقول از بیاض استاد مرحوم مصطکی زعفران هر یک یک ماشه افیون مصری چهار ماشه بقدر فلفل حب سازند خوراک یک حب تا دو حب
حب جدوار نافع زکام و نزله و سرفه و جهت زحیر و اسهال و تسکین آلام مشکور معمول استاد مغفور فلفل سفید یک ماشه دارچینی دارفلفل هر یک دو ماشه قرنفل سه ماشه
جدوار جوزبوا زعفران کبابه مصطکی خصیة الثعلب هر یک پنج ماشه افیون خالص یک توله کوفته بیخته بآب صمغ عربی سرشته حبها بقدر نخود سازند و در سایه خشک کنند و از یک
حب تا چهار حب وقت خواب استعمال نمایند حب جدوار معمول خاندان حکیم غلام امام حافظ صحت نافع زکام و نزله قاطع اسهال مقوی احشا جدوار درونج زرنباد انیسون
فلفل بلیله زرد هر یک چهار مثقال بهمنین تخم البنج کبابه عاقرقرحا صمغ عربی مومیائی قرنفل گاوزبان سعد کوفی تخم گزر حب بلسان لسان العصافیر کشنیز خشک بادیان هر واحد سه مثقال
سنبل الطیب فاقله فرفیون زراوند مدحرج ریوند چینی مغز بادام صندل سفید زیره مدبر مروارید ناسفته هر یک دو مثقال مرمکی مرزنجوش هر یک یک مثقال ثعلب مصری
پنج مثقال آمله شقاقل هر یک شش مثقال دارفلفل نه مثقال جندبیدستر نیم مثقال افیون بیست و پنج مثقال حب بقدر نخود بندند خوراک یک حب ناجح نوع دیگر نافع
از برای زکام و نزله و سرفه که حکیم علوی خان بجهت عبد الله خان وزیر اعظم هندوستان تالیف نموده و بمزاج معزی الیه موافقت کرده و مجرب است جدوار خطائی مجرب
مصطکی رومی بسباسه صمغ عربی تخم البنج سفید طباشیر پوست بیخ لفاح هر یک یک نیم درم دارچینی سه درم زعفران دو درم نبات سفید چهار درم افیون شش درم و
چهار دانگ ورق طلا بیست و پنج عدد و اگر بعوض ورق طلا نیم درم طلای محلول کنند بهتر ست بدستور مقرر حب سازند هر حبی بقدر نخود خوراک یک حب نوع دیگر
نافع زکام و نزله و معمول ست جدوار افیون ریوند خطائی زعفران هر واحد سه ماشه کتیرا دو ماشه بیخ لفاح جوزبوا برگ قنب هر واحد شش ماشه بقدر
فلفل حبها سازند نوع دیگر جهت نزله که از آب سرد متاذی شود و جهت امساک مفید از بیاض استاد مرحوم افیون یک توله جدوار شش ماشه
اجوائن خراسانی تخم دهتوره زعفران هر یک سه ماشه بقدر فلفل حب بندند دو سه حب هر روز بخورند نوع دیگر که زکام و نزله و سرفه و صداع را نافع است
دارچینی کندر رب السوس صمغ عربی هر یک سه درم جدوار بسفائج زعفران افیون هر یک هفت درم کوفته بیخته بگلاب سرشته حبها سازند برابر نخود نوع دیگر تالیف
حکیم ارشد برای شاداب خان جدوار عود هندی دارچینی تخم البنج هر یک نیم توله مصطکی کندر زرنباد قرنفل دانه هیل جوزبوا بسباسه کبابه چینی
سنبل الطیب پوست ترنج زعفران مشک عنبر اشهب بادیان انیسون نانخواه صمغ عربی ورق نقره هر یک سه ماشه افیون یک توله بدستور حب سازند
نوع دیگر قلیل الاجزا و کثیر المنافع و جهت تقویت دماغ و دل و معده و باه بعدیل جدوار بسفائج زعفران کشمیری عنبر اشهب ابرکوفته بیخته در کهرل سحق
بلیغ نموده قدر فلفل حبها سازند و از دو حب تا پنج حب بخورند حب تاتوره جهت کسی که ام النزله بود خیلی سودمند ست تخم تاتوره را هفت بار بآب پوست
خشخاش تر کنند و خشک نمایند بعده در آب پوست خشخاش بجوشانند تا آب جذب شود مغز پنبه دانه زیره سفید کشنیز مقشر همه مساوی گرفته
بآب ترپهلا منقوع ادویه در کهرل صلایه کرده حب بقدر نخود بندند و در سایه خشک نمایند و در وقت خواب یکی فرو برند چون مغز پنبه دانه که تریاق تاتوره است
داخل ست ضرر اثر نکند و معهذا قدر خوراک هم کم ست و این حب سرعت انزال و درو منی و سرفه را نافع ست حب سیماب که در نزله کهنه
نفع بلیغ می بخشد حتی که استیصال آن می کند سیماب کبریت هر یک چهار درم خوب سحق کنند که کجلی شود و پس قرنفل کلاه دار چهار درم تخم جوز ماثل یک درم
نبات نه درم و داخل کرده چهار گھڑی دیگر صلایه کنند پس حب بقدر نخود بسته یک صبح و یک شام بخورند حب کچله برای نزله بارد دائمی و اختلاج

و دیگر امراض باردهٔ دماغ و عصب نافع بود از بیاض والد مرحوم دارچینی جوز بوا بسباسه عود صلیب قرنفل هر یک یک تولہ کچله دو تولہ اول کچله را در شیر جوشانیده
پوست آن دور کرده بسوهان ریزه نموده یا از کارد باریک تراشیده خوب صلایه کرده بعد از آن ادویهٔ دیگر کوفته بیخته در عرق نانخواه خمیر کرده بمقدار نخود
حب بسته صبح و شام بقدر مناسب دو حب بعرق اجواین و عرق صعتر هر یک بقدر مناسب ده تولہ بنوشند و چون درین حب ادویهٔ مقویه و ممسکه اضافه نموده شود
در تقویت باه و امساک فائدهٔ عظیم دارد و اگر عقیمه بعد از طهر بخورد بارگیرد حب بلادر برای نزله و جمیع امراض باردهٔ دماغی و اعصابی و رطوبی
و تقویت حفظ و رفع ریاح و سلس البول فائدهٔ عظیم دارد و تقویت باه و امساک و رفع عقم از مرد و زن نماید بلادر مغز گردگان کنجد مقشر مساوی همه را کوبیده
و خوب سوده باهم مخلوط نموده حبها بمقدار نخود بندند و از یک حب شروع نمایند و این حب و حب سابق را بعد از آنکه چیزی ضرر محسوس نشود آهسته آهسته بقدر برداشت
طبیعت بیفزایند و عورتی برای درد یا ثولول فم رحم استعمال کرد و زائل شد و هرگاه بهمین مثقال ثعلب عنبر اشهب و دیگر مفرحات مثل فندق بمانند آن
اضافه نمایند در تقویت باه و امساک و دیگر آثار بی عدیل گردد و چون این هر دو حب را بجهت امساک استعمال نمایند در آب کوکنار حب بندند و اگر حب از مغز
بلادر با ادویهٔ مناسبه ساخته استعمال نمایند نیز در تقویت باه و امساک فائدهٔ عظیم خواهد کرد و بلی غائله بود خمیرهٔ خشخاش معمول نافع نزله و زکام مقوی دماغ پوست
خشخاش یک سیر در یک حصه آب باران و دو حصه گلاب بخیسانند و بعد چهار پاس بدست مالیده بجوشانند تا ثلث آید صاف نموده تخم خشخاش یک سیر را
در آن شیره گرفته با قند سفید دو سیر بقوام آرند و از آتش فرود آورده عنبر اشهب نیم تولہ صندل سفید چهار مثقال عود غرقی مصطکی زعفران هر یک دو تولہ سوده
آمیزند و زعفران بگلاب حل کرده مخلوط سازند و ورق نقره پنجاه عدد ورق طلا صد عدد نیز آمیزند سعوط که برای مادهٔ نزله از حلق بسوی بینی در انتها بکار آید برگ
فلفل تر گرفته بر جای بلند در باد و در چهانه بیاویزند که خشک شود پس از آن شش درم بگیرند و صعتر فارسی زراوند طویل زعفران هر یک نیم درم کندش چهار درم عاقرقرحا
سه درم سحق بلیغ نموده سعوط سازند فلونیای رومی نافع نزله و سرفه و اوجاع کبد و اختلاط و درد دندان و تآکل آنها و درد قولنج زعفران پنج درم فلفل سفید
بزرالبنج هر یک بیست درم افیون ده درم فطراسالیون چهار درم تخم کرفس نبطی سه درم سنبل الطیب چهار درم ساذج هندی سلیخه عاقرقرحا حب بلسان فرفیون
هر یک یک درم همه ادویه را کوفته بیخته یکجا جمع کنند و بروغن بلسان خوب لت کنند و بعسل کف گرفته سه چند ادویه بسرشند و در ظرفی بردارند و وقت حاجت از
شش ماه مثل نخود استعمال کنند برای قولنج و در درد گرده بآب کرفس سعده و بعضی اطبا عوض تخم کرفس نبطی عود داخل میکنند و هر قدر که کهنه شود نافع تر باشد
فلونیای فارسی نافع برای نزله و سرفه و قولنج و حیض و ریاح رحم و اسقاط و رحم را تقویت دهد و اصلاح قی و اختلاف بلغم و بلادت و دماغ و بدن کند فلفل سفید
بزرالبنج هر یک بیست درم افیون ده درم و بعضی اطبا گل مختوم ده درم داخل کرده اند زعفران پنج درم سنبل الطیب مرمکی عاقرقرحا فرفیون هر یک دو درم جندبیدستر
یک درم زرنباد درونج هر یک نیم درم مروارید مشک هر یک نیم مثقال کافور یک نیم دانگ همه ادویه کوفته بیخته جمع نموده بعسل کف گرفته سه چند ادویه معجون سازند
و در ظرف برداشته بعد شش ماه وقت حاجت استعمال کنند شربتی از آن یک درم بآب سرد برای قی مفرط و اسهال و نفث الدم و نزف حیض بآب سماق و
هر قدر که این دوا کهنه گردد جید تر بود نزله بند از حکیم حاذق الملک صمغ عربی کتیرا قرنفل بسباسه حضض مکی بزرالبنج جدوار خطائی افیون زعفران مصطکی
پنج افاح در گلاب و سفیدهٔ تخم مرغ سوده بر کاغذ پارچه برابر روپیه باشد بسوزن سوراخ نموده ادویه طلا کرده بر شقیقه بچسپانند **ناس نزله** از
مجربات اکبری تمباکو سورتی یک درم زعفران یک ماشه قرنفل هفت عدد باریک سائیده قدرے ناس بگیرند **ناس محسن خانی** برای نزله
از بیاض حضرت استادی غفر الله له دم الاخوین عاقرقرحا زراوند طویل صعتر برابر کندش برگ کیهر خشک برابر همه کوفته بیخته ناس گیرند **ایضاً منه**
نوشادر چونه قدری باهم سوده بر کف مالیده ببویند مادهٔ منجمدهٔ نزلهٔ بارده دفع شود **ناس** برای نزله از خط عمو الصاحب مرحوم منقول تخم سرسوں پالچهٹر
یک یک تولہ کاپهل دو ماشه زعفران یک ماشه باریک سوده ناس بگیرند **ایضاً** برای نزله از بیاض والد مغفور سمندر پهل دوازده عدد قرنفل

بستہ پنج عدد و نکچھکنی بست و پنج ماشہ مشک خالص یک رتی در آب اول یک بار سائیدہ و در سایہ خشک کنند و باز سائیدہ پارچہ بیز نمودہ نگاہدارند صبح و شام
بکار برند ایضاً از مجربات آن مرحوم مغز پوست ریٹھہ کہ عیتہ می نامند خشک نمودہ یک تولہ مغز تخم سرس یک تولہ زنجبیل شش ماشہ فلفل گرد دو ماشہ
ہمہ را باریک سائیدہ سعوط کنند نفوخ نافع نزلہ و شقیقہ مزمن کہ مادہ آن بلغم باشد تخم جہول شش ماشہ عنبر گلہ گوبی سفید چہار ماشہ فلفل سیاہ دو ماشہ نوشادر
یک ماشہ کوفتہ بیختہ قدری بقدری ناس گیرند تا آب جاری گردد و صحت بسیار دارد نفوخ برای تنقیہ دماغ و جاری نمودن آب از بینی دارشیشعان
یک درم ذرورہ سنبل ہفت ماشہ زعفران دو سرخ قرنفل دو عدد باریک سائیدہ بکار برند ایضاً برای نزلہ و درد شقیقہ کہ از نزلہ باشد نکچھکنی سہ ماشہ
فلفل گرد چہار عدد لونگ یک ماشہ کافور یک سرخ کوفتہ بیختہ نگاہدارند و بعمل آرند ایضاً برای نزلہ و سردی دماغ نکچھکنی مشک خولنجان زنجبیل سنبل
زعفران دارچینی ہر یک یک ماشہ تمباکو سورتی یک درم سائیدہ قدری ناس گیرند ناس علوی خانی کہ در نزلہ بارد از مجربات است و بکرات و مرات بتجربہ رسیدہ
برادہ اسرب دارشیشعان ہر یک دو مثقال چہار پاس در آب گل روغن صلایہ نمودہ بکار برند ایضاً قوی تر از اول برگ وفلی دارشیشعان فلفل گرد تخم و ستہر
عقل ہر مساوی صلایہ نمودہ بکار برند ایضاً گل روغن سیاہ گل یاسمین برگ روغن برگ کنیر تربد سفید زنجبیل عقل ہر یک یک تولہ سائیدہ بعمل آرند نوع دیگر
قوی تر برای نزلہ بارد و تنقیہ دماغ برادہ اسرب سہ تولہ فلفل گرد یک تولہ ہر دو را در سنگ سماق سہ پاس صلایہ نمایند کہ سرمہ سا شود پس خاکستر پاچک دشتی
یک تولہ در شیر عشر تر نمودہ قرص بستہ در سایہ خشک نمایند و ہمین نسق چہار مرتبہ تکرار نمودہ در اندک روغن گاو تازہ بر تابہ آہنی بریان کنند و غنچہ یاسمین ناشگفتہ
برگ خرزہرہ در سایہ خشک کردہ ہر یک یک تولہ سنبل الطیب تربد سفید ہر یک نہ ماشہ آمیختہ باز سائیدہ بعمل آرند اقوال اطبا سویدی گوید کہ در نزلہ بارد بخور و شرب
عود و ذرور آن بر مقدم سر و مالش و شم روغن گل نارنج معمول بروغن بان و ذرور گل نارنج خشک و کذا گل جوز خشک و کذا برگ نازک آن کہ در اوائل بہار برآیند
خشک کردہ و کذا پوست سبز جوز خشک کردہ و کذا کباب قرنفل و کذا برگ بید انجیر خشک و کذا البسباسہ ہر کدام سودہ بر مقدم سر و شم نرگس و شم و ذرور شیران بر
مقدم سر و بخور و شرب عنبر و شم و ضماد گل یاسمین و ضماد برگ خشک جوز یا پوست جوز در قدری برگ انار آمیختہ در حمام بر سر و داشتن آن تا زمان خضاب حنا
و بعدہ شستن و مالش روغن بادام تلخ و کذا روغن مغز تخم شفتالو و کذا روغن بلسان بر مقدم سر واحد مجرب من است و از آبا و دیگر نقل کردہ کہ شم سپستان و شم و
بخور کبریت و کذا جند بیدستر و کذا انیسون و شرب و نطول مرزنجوش و قیصوم و قوی شدن فعل ادویہ نزلات چون آب مرزنجوش یا بروغن غار بسر نہند و شم و شرب
فنجنکشت و کذا ابہار و طبیخ آن و کذا جاحم و کذا سنبل الطیب و کذا اغرا با و بخور و شم و ضماد دارشیشعان و بخور و شرب و ضماد و مضغ عنبر نافع است و شم طبیخ بابونج و اذخر و فقاح
آن و کذا اقحوانا سائیدہ بعسل سرشتہ صبح و شب کہ مجرب نوشتہ و کذا قشور مس نہ قیراط در عاقر قرحا آمیختہ حب ساختہ و کذا حریرہ نشاستہ بشکر و مغز بادام و کذا
اشق دو درم و کذا بیضہ نیم برشت و کذا حب بلسان و کذا نیم لوف کبیر بریان و عسل آمیختہ و کذا انیسون بشکر یا عسل و کذا بابونہ سہ ابولوسات بشراب ابیض
و کذا طبیخ زوفاے خشک و سداب بعسل و کذا دارچینی و کذا طبیخ پودینہ دشتی یا مخلوط بحریرہ و کذا تربد سفید بنا بر تنقیہ مادہ و کذا شحم حنظل و کذا
سیر بعسل و شراب و کذا اطلیت و طلای عود الفرج بعسل سرشتہ بر مقدم سر و کذا حب فرنمک و نطرون و کذا امیعہ سائلہ و کذا مشک و کذا تریاق فاروق
در شراب کہنہ حل کردہ و کذا لاذن محلول در روغن گل و کذا اغرا با و کذا قیصوم و زیت کہنہ و کذا حرف و سرگین کبوتر و لطوخ داخل بینی بمرکی تنہا و یا با آب
فنجنکشت و یا مرزنجوش حل کردہ و بخور شراب ریحانی بر سنگ گرم چکانیدہ و یا جاحم و یا نفط و یا قفر الیہود و یا خولنجان و شم زیرہ بسرکہ سرشتہ و یا گل بابونہ و
یا مرزنجوش و یا گل اقحوان و یا سندروس و یا ہوم و یا ریحان و یا گل نسرین و یا بادرنجبویہ و یا اشنہ و سعوط سنبل الطیب و کذا روغن خیری و کذا آب شقائق النعمان و
کذا زہرہ گرگ کہ نافع نزلات عظیم است و کذا زہرہ غراب بروغن بادام تلخ و ذرور بر مقدم سر از دارشیشعان و گل بابونہ و ابہل و بہار و سنبل و صعتر و گل اقحوان
و دماغ شتر خشک کردہ و شونیز بریان و قسط ہندی و میعہ خشک و ماذریون و سلیخہ و مشک و سنبل الطیب و حب بلسان و اظفار الطیب و دارچینی و پودینہ دشتی

اورام و شور بینی

گاه در بینی موضع آماس گرم یا بثره از کثرت دم و غلظ او حادث گردد و گاه ورم صلب پیدا شود و گاهی بثره از فضلهٔ بلغمی یا سوداوی اندرون بینی بر آید و از حرارت باطن اجزای لطیف تحلیل شده باقی غلیظ و متحجر گردد حتی که بصورت ثالیل و هیئت و صلابت شود و در ورم حار سرخی موضع باشد و ایضاً از مریض پرسند که با ثقل و تمدد و ضربان نیز هست یا نه اگر باشد ورم حار بود و الا صلب و از هر دو مضرت در صوت افتد علاج در حار فصد سر رو یا رگ بینی کشایند و تبرید که در رعاف گذشت بر نهند و اگر حاجت بود زلو بچسپانند و تنقیه بمسهل صفرا و حب ایارج نمایند و بعد فصد یا حجامت قفا آب تمر هندی آب آلو بخارا آب انار یا شربت بنفشه داخل کرده نوشیدن و غذا دال مونگ و پالک و خرفه خوردن نیز مفید و سرکه روغن کدو روغن نیلوفر گلاب در بینی چکانند و شیاف مامیثا صندلین حضض مکی بگلاب و آب خرفه ضماد نمایند و گاهی پوست در بینی داخل کرده بر بینی و پیشانی ضماد نمایند و فتیله در سرکه کهنه آلوده اندر بینی گذارند و گاهی قدری نمک و سرکه می آمیزند چون خشک شود بروغن کدو چرب سازند و در ورم حار بعد فصد طلا بکشنیز و حی العالم و در بارد بصبر نافع بود و طلای سرکه انگوری و روغن گل و کندر و اسفنج تنها و یا مرداسنگ و سوخته صبر با آب سوده اندرون بینی نیز مفید شور بینی ست و فصد سر رو [illegible] و ضماد مغز تخم تربوز بگلاب سوده برای ورم اندرون بینی معمول ست و صندل سرخ با آب سوده نیز نافع و بعد فصد یا حجامت استنشاق روغن گل ممزوج با آب حی العالم یا روغن نیلوفر با قدری گلاب و ضماد بینی بصندل و گلاب و آشامیدن آب آلو و شربت بنفشه یا شربت نیلوفر و آب انار و غذا مزورهٔ بارد یا سویق شعیر و شکر یا آب انار یا آب سیب یا آلو یا توت و سائر تدبیر سرد و مطفی نیز برای ورم حار و شور بینی مناسب ست و ایضاً برای شور اندرون بینی فصد قیفال اندام یا سر رو یا حجامت قفا کردن و عناب و گل بنفشه جوشانیده شیره خیارین شربت نیلوفر داخل کرده نوشیدن و مغز تخم هندوانه و سوخته بگلاب سائیده و گاهی جدوار عوض سوخته افزوده طلا نمودن معمول ست و اگر شور بینی مع صداع و رعاف اندک اندک باشد فصد قیفال نمایند و شیره تخم کاهو و کشنیز خشک بشربت بنفشه بدهند و بآب کشنیز سبز غرغره کنانند روز دوم شیره مغز تخم هندوانه و شربت نیلوفر عوض شیره کشنیز و شربت بنفشه کنند و سوخته جدوار گل ارمنی بگلاب سوده بالای بینی ضماد نمایند و مغز تخم تربوز بگلاب سوده اندرون بینی طلا کنند و برای اورام و شور حار بینی مجربات والد علوی خان اینست که مغز تخم کدو مغز تخم هندوانه دم الاخوین سفیداب قلعی مغسول گل ارمنی بروغن گل سائیده طلا نمایند و اگر تخفیف شور منظور باشد مغز تخمها را بریان سازند و توتیای کرمانی اضافه کنند و برای دفع صلابت و خشکی اگر تلیین مطلوب باشد شیره بادام را عوض روغن گل داخل کنند و اگر شور بر بینی یا درد پیدا شود کافور زعفران هر یک نیم درم گل مختوم یک درم گل ارمنی دو درم بگلاب و سرکه انگوری طلا کنند و اگر سر بینی ورم کند و اندرون بینی خارش نیز باشد شیره عناب لعاب بهدانه عرق شاهتره شربت نیلوفر بنوشند و حضض و مرداسنگ و گل ارمنی یک یک ماشه در آب حل کرده ضماد نمایند و در بثره سخت که از فضلهٔ غلیظ بلغمی یا سوداوی هم رسد بعد تنقیه دافع ماده و تلیین موم روغن بر آن نهند و عقب او آب گرم استنشاق کنند و مسکه و کذا اجزاء [illegible] محلل ورم صلب بینی ست و ایضاً اول فصد باسلیق کنند بعده جهت اسهال سودا و بلغم مطبوخ افتیمون [illegible] یا [illegible] و بعد آن نوشانند و اگر تحلیل نشود موضع را شرط زنند و یا [illegible] حوالی او زلو بچسپانند و مرهم زنگار [illegible] تا آنکه [illegible] گذارند و طبری گوید [illegible] اگر بدن مریض ممتلی باشد تنقیه بدین حب نمایند ایارج فیقرا نیم درم غاریقون تربد هر واحد یک درم افتیمون یک نیم درم گل سرخ مصطگی نانخواه تخم کرفس هر یک دو ثلث درم تخم خطمی ده درم سقمونیای مشوی یک درم و یک دانگ کوفته بیخته بآب برگ ترنج یا آب برگ بادرنجبویه سرشته حبها سازند و دو مثقال با آب گرم بخورند و در هفته دو روز دو بار استعمال نمایند و اگر اخراج اخلاط مطلوب باشد بطبیخ [illegible] کنند بعده اگر قوت قوی باشد فصد قیفالین کشایند بعد از ان علاج مذکوره تلیین و غیره بعمل آرند و بدانند که هرگاه ماده ورم یا بثره تحلیل نشود ادویه منضجه مثل تخم [illegible] ریحان و شیر و عسل و تخم کتان و حلبه آمیخته پخته ضماد نمایند یا فتیله آلوده در بینی نهند و بعد انفجار مرهم موم سفید بروغن [illegible] و روغن گل گداخته مرداسنگ بگلاب و قدری سرکه سوده داخل نموده در صلابه خوب حل کرده گذارند و ایضاً از مرهم [illegible] و بروغن گل یا روغن بنفشه سائیده طلا کردن برای جوشش بینی معمول استاد مرحوم ست و بالجمله هر چه در قروح

بباید حسب حاجت بکار برند و در علاج این تساهل نکنند که در اکثر بناصور مؤدی میگردد و اگر ورم سرطان گردد تدبیرش در بواسیر الانف خواهد آمد تعلیم در ملک بنگاله آبله در پرده بینی می بر آید سوزش میکند و بسبب آن تپ شدید عارض میگردد و آنرا آبله بینی نامند اگر زود علاج او نکنند میکشد و علاجش آنست که روغن زرد و نمک آمیخته در پرده بینی مالند تا آبله شکسته شود و از حدت و سوزش وسواس نکنند و اگر آبله شکسته نشود قتل میکنند و کچهای فلفل سیه هر یک دو ماشه مشک نیم ماشه باریک سائیده در بینی دمند تا عطسه آید و مرض آسوده دفع شود

قروح انف و ناصور آن

بدانکه قرحه جراحتیست که ریم کند و سبب تولد او درینجا یا نفس بینی است چنانچه از تفرق اتصال عارض شود پس ریم کند و یا در غیر او چنانچه از بخارات حاده یا ردیه که از بدن بسوی بینی متصاعد شوند اول جلد او فاسد گردد و بعده لحم او و جراحت پیدا شود و بعد ازان قرحه گردد و گاهی قرحه رطب از رطوبات فاسده اکاله که از دماغ بسوی بینی نازل شود حادث گردد و گاهی قرحه یابس از اخلاط محترقه انتد و شیخ مینویسد که گاهی از بخارات حاده یا ردیه و یا از نوازل حاده قروح منتنه عفنه و یا خشکریشه و یا قروح بثریه و یا قروح ساعیه در بینی پیدا میشوند و آن ظاهر بود و یا در باطن بالجمله اقسام قروح بینی قرحه یابس و قرحه رطب ساعیه و قرحه رطب منتن و قرحه بثریه کوچک است و چون قرحه مزمن شود ناصور گردد و ناصور باطنی بینی را خوانیس نامند طریق تشخیص اقسام مذکوره باید که از مریض سوال نماید که خشکریشه در بینی منجمد میشود و قشر خشک جدا میگردد یا ریم بر می آید اگر خشکریشه گوید قرحه یابس باشد و ماده آن اخلاط محترقه بود و اگر خروج ریم و مائیت بگوید و خشکریشه بر بنا بود قرحه رطب باشد و ماده آن رطوبت فاسده باشد که از دماغ بسوی بینی نازل شود پس اگر قرحه بسیار بدبو باشد بپرسند که از چند مدت این قرحه پیدا شده اگر مدت اندک گوید سببش رطوبت حاده عفنه بود و اگر از عرصه دراز بیان کند سببش عفونت ماده بطول مدت بود و اگر قرحه کوچک بصورت بثور متقرحه بود قرحه بثریه باشد و ازالاکی گوید که اگر از قرحه بینی مواد مع علامات خون بر آید رطب باشد و الا یابس و هر واحد اگر خشکی در مجاری قوی و تلهب باشد حار بود و الا بارد و گاهی قروح از آثار مثل حب افرنجیه و انواع نار فارسی پیدا شود و در عصب قرحه داخلی عزمن بود علاج شیخ و سید جرجانی و ایلاقی گویند که بینی عضویست رطب تر از گوش و خشک تر از چشم پس واجبست که علاج قروح او میان علاج قروح اذن و عین باشد یعنی ادویه مجففه که در قروح بینی و خشکی کمتر از ادویه مجففه قروح گوش و زیاده تر از ادویه مجففه قروح چشم باشد پس قروح اذن محتاج باشد در غایت تخفیف است و قروح عین محتاج بود در ادنی حد و تخفیف عین است بعده اگر سبب سیلان مواد و یا تصاعد ابخره باشد باستفراغ و جذب بسوی ناحیه دیگر علاج کنند و بالجمله اول احتیاج تنقیه دماغ و تقویت او باشد بعد ازان فصد منخرین تا فضول متوجه بسوی او قبول نکند پس ابتدا الفصد قیفال نماید و اگر بافته نشود و حبل الذراع یا کحل پس فصد رگ منخرین و ارسال علق اگر قوت مساعدت کند و دلائل موجب موجود باشد بعده باستعمال حب ... ایارجات و جمیع ادویه نافعه در بواسیر انف دار بیان در قروح قویه انف نیز نافعست و هر گاه بلعابات و مانند آن نیز حتی که نرم گردد تجمیع قروح خفیفه آن صلاحیت

علاج قرحه یابس

که اکثیر الوقوع است تنقیه سوداوی احتراقی نمایند بدستوری که در علاج امراض دماغی سوداوی گذشت و گویند که آشامیدن شربت بنفشه و ترنجبین هر یک ده درم و غذا مزوره ماش ... مفید بود و ... ... روغن بنفشه و روغن کدو و یا روغن نیلوفر و پیه ماکیان و بط بمالند و مرهم ابیض بکار برند و بینی را آب گرم بشویند و مبرات کثیر بدان استنشاق نمایند و بگیرند موم مصطکی و روغن بنفشه و روغن بادام و مغز ساق گاو هر کدام یک جزو موم و مغز را در ... بگدازند و اندک لعاب بهدانه و قدری کتیرا سوده در صلایه خوب بیامیزند و در روز و شب چند بار اندرون بینی طلا نمایند یا فتیله بدان آلوده در بینی نهند و بعضی لعاب اسپغول و لعاب خطمی درین نسخه می افزایند و بعضی مخ ساق گاو طرح مینمایند و مرهم حب السفرجل درین باب هموار معمول است و قیروطی از مغز ساق گاو یکجزو و روغن بنفشه بادام دو جزو و کتیرا ثلث جزو و روغن یاسمین اندکی بدستور مرهم مرتب ساخته و گاهی گل خطمی برابر کتیرا داخل کرده نیز معمول و قیروطی بموم و روغن گل و تخم ماکیان و پیه مخلوط بلعاب بهدانه نیز مفید و اگر یبس خشکریشه بشدت باشد کتیرا باریک سوده بلعاب تر ... لعاب خطمی بیامیزند و بگذارند تا نرم شود و بمالند تا حل شود پس روغن بنفشه آمیزند و باهم بزنند و هر روز دو بار طلا نمایند و ماهی پلهی که مشابه جفت ... باشد در آب پخته روغن او گرفته استعمال نمودن از اسرار است و صندل سفید خشخاش کلی سوده و بگلاب و آب خرفه و قدری روغن گل ضماد کردن جراحت بینی و خشکریشه را نافع و عسل که بسرکه آمیخته در فتیله آلوده نهادن خشکریشه را ساقط کند و نهادن مسکه هر روز سه مرتبه نیز نافع قرحه است

و یک نسخه سفیده خشک رشته بینی و تشقق لب خواهد آمد اعنی متاخرین نوشته‌اند که در قرحه یابسه اول فصد باسلیق کنند و بعد از آن یک چهار روز رگ قیفال
زنند و بعد هفته ماء الجبن بشربت شاهتره مدبر و حب لاجورد و سفوف آن نوشانند تا تنقیه بدن و دماغ حاصل شود و اکثر بعد شیر زنان یا شیر ماده خر از
پستان دوشیده بسیار مفید است و همچنین تقطیر روغن گل و بادام و نیز دهن خشخاش و کاهو مجموع یا تنها یا شیر آمیخته و این مرهم بکار برند روغن بنفشه
روغن گل هر یک یک نیم توله موم سفید یک توله مغز ساق گاو و پیه مرغ هر یک هشت ماشه مرداسنگ مغسول نه ماشه بدستور مرهم بسازند
و بهتر آنست که پیه تازه را بدست نرم کرده بر آن طلا کنند وقت شب و صبح بلعاب اسپغول و بادام گیرند و در لعابیه شوئیده بروغن گل نقطه چرب سازند
و این مرهم نیز بسیار مفید است موم زرد یک نیم توله روغن گل سه توله روغن بادام یک نیم توله لعاب اسپغول و ریحان و تخم خطمی و کنوچه هر یک سه ماشه
کتیرا دو ماشه بدستور مرهم سازند و این قوی‌تر است چنانکه اسرب و هلیله زرد هر یک سه ماشه پیه مرغ نه ماشه موم سفید یک توله روغن کدو روغن گل
هر یک یک نیم توله کتیرا سه ماشه و باید که هرگز آنرا بدست نباید کافت که ریش و جراحت تازه گردد و بعد از اصلاح نیز هر دو سائره را عائی که در جفاف انف
گفته اند در اینجا بکار برند که مفید است گیلانی گوید که این دوا نافع است بگیرند موم و روغن گل و بادام و سفیداب ارزیز و مرداسنگ آمیخته سازند و ایضاً
هلیله زرد و مازو و پیه ماکیان و روغن گل حل کرده طلا نمایند و ایضاً سفیداب ارزیز دو درم مرداسنگ یک درم روغن گل یک اوقیه موم دو درم موم را
در روغن گداخته ادویه آمیخته حل کنند و پیه ماکیان استعمال نمایند و از معالجات عجیبه که قریب بخوارق عادات در قروح بینی است و لا سیما آنچه با اکل پیش آرد
باشد همچنین در قروح لب و در اکثر قروح بطی الاندمال که ماده آن خالی از خبث و حرارت نباشد استعمال این مرهم جنب السفر حل است صفت آن بگیرند
نفت خشک یک مثقال و در آب خوب بجوشانند پس نیک بمالیده صاف کنند تا آب اعابی گردد و بعده لعاب بهدانه یک مثقال و روغن گل یک مثقال و موم سفید
نیم مثقال آمیخته بپزند تا مرهم گردد و استعمال نمایند شیخ میفرماید که در قروح یابسه علاجی کنند بمسوح مرتب از موم مخلوط با دهن و وزن آن مغز ساق گاو
و همچنین روغن بنفشه و یا روغن کنجد گداخته و نزد من بهتر از آن روغن گل است خصوصاً که از زیت انفاق ساخته باشند و ایضاً مسوح روغن بنفشه
مع کتیرا و قدری لعاب اسپغول یا خطمی نافع است و ایضاً فتیله در قیروطی زوفا سه بلیس و پیه ابط و موم زرد و پیه ایل و پیه ماکیان و قدری نسل آلوده
مفید است و در نسخه جالینوس مغز ساق بقر عوض پیه ایل است و ایضاً موم و روغن گداخته هلیله زرد و یا مازو آمیخته نافع و گاهی فصد رگ
سر و حجامت نقره و اسهال نفع بخشد و قرشی و صاحب شفاء الاسقام گوید که اینهمه ادویه مع اصلاح غذا و ترک سموم و تلیین طبیعت و تدبیر
آنچه ماده حاره را منع و از صعود به مثل سفرجل یا سیب یا کشمش یا بزر قطونا بشکر یا کشنیز خشک بشکر بعد طعام مناسب و گاهی محتاج گردد فصد سر رود و حجامت
نقره و اگر بسبب کثرت دم باشد و باستفراغ اگر بدن ممتلی و ماده کثیر الانصباب بسوی بینی باشد از مطبوخات و ایارجات و اطریفلات

علاج قرحه رطب

بعد فصد سر رود و حجامت پس تنقیه بدن و دماغ بمسهل و حب ایارج و قوقایا و اطریفل و سکنجبین بزوری و شاهتره و اهلیلج و سعد و قرنفل و در گلاب
جوشانیده غرغره کنند و مرهم سفیده استعمال نمایند و مرداسنگ بروغن گل سوده بمالند و سفیداب و مرداسنگ و چرک نقره و سرب سوخته مساوی
در روغن گل سائیده فتیله بدان آلوده در بینی نهادن مجرب است و یا موم افشرده مرهم ساخته استعمال کنند و یا از مرداسنگ یک درم و مر یک درم و سفیداب
قلعی و موم هر یک دو درم روغن گل یک اوقیه مرهم مرتب سازند و یا پیه ماکیان بمالند و پوست درخت سرس جوشانیده و بآب آن قرحه را بشویند
قطور آب سلق تنها و یا بزهره کلنگ و کذا فتیله بآب سلق آلوده در بینی نهادن مجرب حکیم علی سرهندی است و اگر حضض مکی مرداسنگ بآب و یا گلاب سوده
اندرون بینی طلا نمایند برای خشکی بینی نافع بود و در تکمله هندی درین نسخه صبر هم داخل است و کیا مازو و پوست هلیله زرد و با چربی مرغ و با روغن گل طلا
نمایند و در قروح انف که مسلی سیلان است بجهت بودن ماده آن در اوائل شیرین غیر شدید الحرارت که نه حریف باشد و نه مالح و آنرا قروح شهدیه و شهدیه
و شیرجیه نیز نامند تنقیه دماغ حسب اقتضای حال نمایند و بقول شیخ در ابتدا روغن گل تنها یا با موم و پیه ماکیان کفایت کند و قوی‌تر از آن مرهم سفیداب

است و خصوصاً مخلوط بلعاب بهدانه و اگر اراده زیاده تجفیف باشد خبث فضه دران داخل کنند و گاهی خبث فضه تنها بروغن آس فایده میکند و هرگاه مرض اندک شدت کند این مرهم استعمال نمایند سفیداب یک رطل مرداسنگ سه وقیه خبث الرصاص سه وقیه رصاص محرق مغسول مسحوق در شراب چهار وقیه ازان مرهم سازند بروغن مورد و سرکه سوده یا پخته و هرگاه علت مزمن گردد و بسیار شدت کند مرهم باین طور سازند مرداسنگ چهار درم سداب رطب چهار درم شب یمانی دو درم بروغن آس و سرکه سوده مرهم سازند و در نسخه جرجانی و ایلاقی شب هموزن مرداسنگ است و سداب یک درم و سرکه مطبوخ و قوی تر ازان انیست زاج سیاه و قلقند و مر هر واحد هفت جزو قلقدیس شش جزو شب یمانی زراوند دحرج مازو توبال مس هر واحد چهار جزو کندر یک نیم جزو کوفته بیخته در سرکه یک رطل و نیم در ظرف مس بپزند حتی که بقوام عسل آید ازان لطوخ نمایند یا بفتیله آلوده در بینی نهند و مراد از جزو درین نسخه درم است

علاج قرحه منتن و کهن

که اول مدت یا از رطوبت متعفنه بعفونت انجامد اگر زیادتی خون و غلظ او معلوم شود فصد و حجامت نمایند و بتدبیر مسهل بپردازند و آشامیدن مطبوخ عناب و غذا مزوره ماش مع مغز بادام و تنقیه بمطبوخ نواکه و حب بنفشه نیز مفید است بعده استنشاق روغن گل مضروب بآب حی العالم یا روغن نیلوفر لقدری گلاب و تبرید بینی و جبهه بضماد صندلین و شیاف ماميثا و حضض و پوست گلاب آب خرفه یا آب حی العالم کنند و مریض را شربت آلو یا شربت بنفشه یا شربت نیلوفر با آب انار نوشانند و لعوق جو و شکر و یا سرکه نیز بیت و مزوره آب انار یا آب سیب آلو و توت غذا سازند و سعوط سبستان سیاه باروه مع روغن گل نمایند و روغن عفص با آب بارتنگ حل کرده و یا عصاره سوس استعمال نمایند و اگر مواد بارد باشد یا در آخر اجزای لطیف ماده حار تحلیل شود و کثیف او باقی ماند برای تحلیل و تجفیف خربق سفید و حرف مساوی باریک سائیده در بینی دمند و بعده بسرکه انگوری قرحه را بشویند و مرکی باریک سائیده نفوخ نمایند تا آنکه از چرک پاک شود و بسیار نافع مجفف استعمال کنند و سعوط بعصاره ایرسا نمایند و یا آب لبلاب و عسل و یا آس سوده مطبوخ بشراب کهنه و یا زرنیخ سرخ مع شحم و یا زنگار مع سرکه و عسل در بینی گذارند و گویند که در قرحه کهنه مرهم اسفیداج با ضافه عسل و سرکه نافع است و اگر شب یمانی سوخته زرنیخ مرکی هر یک توله زراوند اقلیمیای نقره هر یک شش ماشه مازو سه ماشه روی سوخته چهار و نیم ماشه کزمازج گلنار هر یک نه ماشه بوره ارمنی چهار و نیم ماشه زاج سیاه و قلقطار و قلقدیس هر یک شش ماشه سرب سوخته کندر هر یک نه ماشه همه را نرم کوفته بسرکه بسایند تا بقوام شهد آید و فتیله آلوده در بینی گذارند تنقیه قرحه و حبس خون بینی نماید و چرا اشود و یا شنه فلفل یک تولد گل فرفیون هر یک سه ماشه سیر مازو هر یک یک ماشه مشک کافور هر یک دو سرخ اقلیمیای فضه چهار سرخ کوفته بیخته فتیله بدان آلوده در بینی گذارند اشتن مجرب است حکیم علی شریف ست یا سعد مازو زعفران کوفته بیخته پیه پاکیان در روغن گل گداخته بیامیزند و بعد ازانکه بینی را با آب صابون شسته باشند بکار برند که مجرب است و بقول مسیحی ادویه مصلح قروح ردیه انف مجفف قوی اند مثل بودینه که عصاره او در بینی چکانند یا خشک کرده اندران بدمند یا بگیرند شب یک جزو زرنیخ احمر چهار جزو مازو یک جزو زرنیخ یک جزو در بینی دمند بعد استنشاق و شراب یمانی و در نسخه دیگر مرد و درم عوض زرنیخ است و قوی تر ازان انیست که قلقدیس و قلقطار و شب زنگار مساوی سائیده و فتیله در سرکه تر کرده درین دوا گردانیده در بینی نهند و ایضا برای قروح منتنه زاج قلقطار شب یمانی مازو توبال مس زراوند دحرج هر احد یک جزو کوفته بیخته جمیع اجزا پلیس سه اوقیه انار مز در یک رطل آب بپزند تا بقوام عسل آید و بطریق فتیله در بینی داخل کنند و جالینوس گوید که چون فادزهر با قدری فلفل در آب خالص باریک بسایند و بمرات طلا نمایند بعد پاس صحت بخشد و گویند که این بارها بتجربه رسیده و ایضا سعوط زنگار بعد پر کردن دهن با آب برای قروح خبیثه و نتن انف مجرب اگر آب انار ترش تنها یا با عسل بجوشانند تا غلیظ شود و فتیله بدان آلوده در بینی نهند در قرحه کهنه انف مجرب است و چون انار ترش کوفته آب جدا کرده ثفل را بپزند تا غلیظ شود و شیاف ساخته بآب انار مسطور تر کرده در بینی دارند برای ناصور بینی نافع و سعوط عصاره جوز السرو تازه نیز نافع خواص است و ایضا مغز تخم ترلو مغز تخم کدو هر واحد دو جزو توتیای کرمانی مغسول صبر زرد هر یک یک جزو باریک سائیده سکه آمیخته استعمال کردن ناصور بینی را مجرب است شیخ میفرماید قرحی که بسوی او ماده حریفه یا ردیه یا منتنه سیلان کند علاج او صعب بود و از فصد و اسهال دران لابد است و بسا است که احتیاج اسهال بایارجات کبار افتد و واجب است که مدام او را سعوط در صابون و خصوصاً صابون

مستعمل نشوند بعده ادویه شدیدالتجفیف استعمال نمایند و از این قبیل ست که بگیرند قشور مس و قلقدیس زرنیخ سرخ و خربق و سائیده در شیره نرگا و تر کنند و چند روز در آن خمیر کنند پس آن را استعمال نمایند و گاهی در آن حماما و مرو بوره و فراسیون و زعفران و شب یمانی و مازو زیاده کرده شیاف دوای روفس مجرب ست و آن آنست که سعد و شب یمانی و مازو و مرکی و زعفران و زرنیخ مساوی بگیرند و بالطلی نفوخ استعمال کنند و قروح شدید الوجع را علاج کنند با سرب محرق مغسول اسفیداج و مرداسنج و بروغن گل و موم از آن مرهم سازند و قروح بثره را علاج بمرهم روغن گل و روغن مورد و مرداسنگ و گلاب و قاری سرکه کنند و علاج قروح ظاهره باین مرهم کنند سفیداب یک رطل مرداسنگ سه اوقیه خبث رصاص محرق سه اوقیه شراب و روغن مورد مخلوط سازند و از ادویه مشترکه آنست که بگیرند آب انار ترش و در ظرف مسی بپزند تا که نصف بماند فتیله بدان آلوده استعمال نمایند و از اقراص اندر و خوردن نیز علاج او میکنند گاهی مخلوط بشراب و گاهی بسرکه و گاهی بسرکه و آب بحسب مشاهده حال و از مراهم جیده مشترکة النفع باکثر اقسام آنست که خبث اسرب و شراب کهنه و روغن مورد همه را باهم بسایند در آفتاب نرم گذاشته بپزند و حل کنند تا غلیظ گردد و در ظرف مس بدارند و اسرب سوخته در حکم خبث اسرب ست و عصاره حقند تنها یا مع ادویه دیگر بسیار نافع و انطاکی گوید که علاج قروح انف بعد تنقیه سواد و لفصد و رطبین مع تنقیه باقی مطلقا بخور مثل کبریت و زرنیخ در رطبین و بخنق روغنها اندر بینی در یابسین و زرنیخ چنین که مجفف و مدمل باشند مثل زنگار بروغن بنفشه و موم قیروطی ساخته باید کرد و بدانند که قرحه انف را حکمای هند پینس نامند و از اجمود باطننگ اشنگر ... بزر البنج زعفران مساوی سرمه سا نموده ناس گرفتن و باهدی و ارچینی جاوتری لونگ بوزن برابر سائیده در شهد و چندان آمیخته سرو زنه ناشته خوردن مفید نوشته اند و ایضا زنجبیل ارفلفل و دانه الاچی خرد سرا حد یک درم قند سیاه کهنه بست و چهار درم کوفته حبها بسازند و بقدر ده ماشه وقت شب می خورده باشند

بواسیر انف و اربیان و سرطان

بواسیر انف لحم زائد ست که در بینی رویدو آن سه قسم بود یکی گوشت نرم سفید بی درد و بدون سیلان رطوبت و ماده این بلغمی ست و علاج این سهل ست دوم گوشت سرخ اندک صلب با حرارتی و الم و ماده این دموی بود سوم تیره صلب ماده این سوداوی ست و گاهی این شدید الصلابه با درد شدید بود خصوصا اگر سوداوی محترقه باشد و علاج این صعب ست لاسیما هرگاه زرداب بدبو از آن سائل شود و گاه باشد که در بینی گوشت فزونی سرطانی پدید آید بشکل بینی فاکسند و بسبب تمدید شدید وجع پیدا کند و تیره رنگ و سخت و غائر باشد و گمان شود که بواسیر ست و آن سرطان باشد و آربیان ورم نرم عظیم الحجم شبیه بواسیر انف است که در مجرای بینی حادث شود و باشد که قرحه گردد و زرداب رطوبت از وی سائل شود و این ورم را کثیر الارجل بسفائج نیز نامند از جهت مشابهت بماهی رو بیان در نرمی ملایمت و بسیاری پایهای باریک و گاه باشد که این ورم بسرطانیت گراید و سخت شود و درد کم گردد و رگهای آن موضع همه سبز شوند و کشیده گردند و در باطن بلکه کشیدگی معلوم شود و فرق میان این هرسه علت چنان کنند که بمیل غمز نمایند گوشت زائد را اگر نرم یا صلب بشکل ثولول بود و از لیس احساس و نوازل پدید آید بواسیر باشد و اگر با وجود نرمی ورم عظیم الحجم بود و رگهای سرخ و سبز متصل باریک در خارج و داخل بینی محسوس شود اربیان باشد و اگر ورم صلب و بعد غمز بینی پیدا شود و در اکثر بغیر سیلان رطوبت بود و ثقل حادث شود و در دماغ اعراض سوداوی پدید آیند و از مقدار نخود یا بندق ابتدا کند لیس یا دقی پذیرد و در کام صلابت پیدا کند و خشک بود سرطان باشد و بواسیر گاه دراز گردد و معلق شود و گاه چندان طول پذیرد که از بینی یا کام بیرون آید و این هنگام آن را علق نامند و گویند که سبب بواسیر احتباس خون سوداوی ست در عروق داخل بینی و سبب اربیان ماده ردی مائل ببلغمیت و سبب سرطان سوداوی محترق ست

علاج بواسیر انف

فصد سر و کنند و زلو چسپانند و اگر فصد ممکن نباشد حجامت قفا نمایند و تبریدی که در رعاف گذشت بدهند بعد از آن مسهل زرد حب هلیله تنقیه نمایند و گاهی بعد فصد عوض تبرید عناب شاهتره گل سرخ بعرق شاهتره جوشانیده نبات داخل کرده بدهند بعده منضج اصل السوس شاهتره گل بنفشه گل سرخ گل نیلوفر تخم کاسنی تخم کاسنی آلو بخارا جوشانیده صاف نموده گلقند داخل کرده و بعد نضج مسهل حب ایارج استعمال می نمایند و بقول صاحب ترویح و حاوی بعد از فصد حجامت قفا برای نضج جلاب از عناب بنفشه و شکر بدهند و غذا مزوره ماش با شیره بادام شیرین بعده مسهل بمطبوخ خواکه یا مطبوخ هلیله و حب ایارج و گاهی در کوفت ...

مزمن مع ورم و درد گوش و چشم و سیلان آب کثیر از بینی بعد فصد سر و تبرید شیره عناب شیره کشنیز خشک شیره کاهو عرق عنب الثعلب عرق گاوزبان شربت بنفشه
داده منضج و مسهل حب ایارج مفید هند و شیاف مایشار سوت صندل سرخ حضض گل آب کشنیز سبز ضماد بینی نمایند بالجمله بعد از تنقیه اگر مرض خفیف بود و در ابتدا باشد
ادویه خفیفه و در مزمن ادویه حاده قویه استعمال نمایند و از جمله ادویه خفیفه بقول شیخ فتیله معمول از پوست انار است که در آب بسایند تا مثل خمیر گردد و از ان فتیله
دراز سازند و مدام در بینی دارند و این مجرب است لیکن نفع او بدیر ظاهر میشود و یا فتیله از اشنان سبز سازند و بعضی مرکی نیز داخل میکنند و فتیله بسرکه تر کرده و بعدا
آلوده می نهند و یا فتیله از شحم حنظل و یا از جوز السرو مع قدری انجیر چند روز استعمال نمایند و یا فتیله در آب پودینه تر کرده تنها و یا بعد تر کردن آن در آب مذکور
یا در شراب یا در سرکه پودینه خشک سوده بران پاشیده و یا از عقید آب انار ترش مع پوست و شحم او کوفته و یا فتیله بعسل و گل سرخ در روزی چند بار تکرار
بکار برند و یا النفوخ زرنیخ و قلقند در سرکه سائیده خشک کرده بعمل آرند و صاحب خلاصه گوید که اگر انار ترش درست کوفته آب آنرا در ظرف مسی نمک بجوشانند
و در همان ظرف نگاهدارند و ثفل او را خشک نموده باریک بسایند و با آب کور سرشته فتیله ساخته در بینی گذارند و مدت دراز بواسیر بینی را بی مشقت قطع کند و مثل
ادویه حاده و دیگر از لذع و وجع و ورم خالیست و اگر اندک زنگار و نوشادر دران اضافه کنند بغایت قوی الاثر گردد و مجرب است و جرجانی و ایلاقی گویند که آب
مع ثفل نیم پخته کنند و در ظرف مسی یک روز نهند و روز دیگر ثفل او جدا کنند و باریک بسایند و از ان شیاف سازند و با آب کور تر کرده در بینی نهند و بعضی گویند
که شیاف مذکور خشک ساخته در آب کور سوده در بینی چکانند و اگر وقت طبخ قدری نوشادر را اندازند قوی تر گردد و اگر انار ترش تازه بدست نیاید پوست انار ترش
بکوبند و در آب انار دانه بپزند و بقول مسیحی پوست انار ترش خشک کوفته بیخته بعده در آب انار ترش اندکی شهد سوده فتیله دراز ساخته داخل بینی کنند و در اکثر
اوقات نفع بکار برند و یا توبال مس سائیده بشراب سرشته داخل بینی بطوخ سازند و اگر زاج اخضر در سرکه سائیده در بینی صبح و شام گذارند نیز بواسیر انف را دور میکند
گویند که آب لوف و روغن گل و لشوق ایرسا و یا آب گندنا و قطور آب سیر کهن خورد و کذا آب کشنیز سبز نافع بواسیر انف است و کذا قلقند بعسل یا قاقلی [illegible]
گذاشتن و قیجلیه ادویه حاده قویه انیست که زاج و دو درم زنگار نیم درم سائیده بفتیله آغشته در بینی نهند و اگر قوی تر خواهند حب السلاطین چهار جزو زنگار دو جزو
هر دو را خوب سائیده بران موضع بچسپانند و بالای آن مرهم زنگار نهند که همواره معمول است و اشخار و آهک در آب سائیده ضماد کردن نیز بسیار فائده میکند و
اگر بعد فصد قیفال و حجامت نقره و تنقیه بحب ایارج زنگار و اشنان و مرکی هر سه مساوی کوفته بیخته فتیله از خرقه کتان با سرکه آلوده در ادویه مذکوره بگردانند و
در بینی گذارند معمول صاحب خلاصه شفاء الاسقام غیره است و اگر زنگار نوشادر شنجرف سوده بشهد آمیزند و فتیله بدان آلوده در سوراخ بینی نهند و از گوشت و تنفیخ
پرهیز نمایند نیز مجرب بعضی احباست و یا بقول صاحب جامع و کامل توبال نحاس و قلقدیس و قلی هر واحد یک جزو زرنیخ سرخ زنگار هر واحد نیم جزو خربق سیاه
ربع جزو سائیده فتیله خرقه کتان بشراب تر کرده باین دوا آلوده در بینی نهند و یا زاج سه درم قلقدیس مر هر یک چهار درم قلقطار سه درم شب یمانی [illegible]
توبال مس را و [illegible] هر یک و نیم درم کندر چهار دانگ سرکه صد درم در دیگ مسی بپزند تا مثل شهد گردد و بفتیله استعمال نمایند و گیلانی گوید که بگیرند قشور مس
یک اوقیه و قلقدیس هشت درم و زرنیخ سرخ نیم اوقیه خربق سیاه ربع اوقیه کوفته بیخته در بینی دمند که دوای جید است منفعت او در دو روز ظاهر میشود و ایضا بگیرند
پوست انار خشک دو درم قلقدیس ده درم قلقطار سه درم زهره گاو حنا و مرکی و پودینه و فراسیون هر واحد چهار درم زعفران دو درم خربق یک درم سائیده
خشک استعمال نمایند و بعضی گویند که کندر یک درم شب یمانی و قشور نحاس هر واحد چهار درم قلقدیس شش درم زاج قلقطار هر واحد هفت درم سرکه
یک قسط بگیرند و همه را در دیگ مس بپزند تا بقوام عسل آید بطور فتیله بعمل آرند و شب یمانی مس سوخته قلقطار قلقند بیخ سوسن سفید زاج سیاه نطرون مساوی
کوفته بیخته صبح و شام در بینی دمیدن یا با آب انار ترش یا شراب انگوری و امثال آن سعوط کردن بغایت مجرب نوشته و اگر فتیله با آب انار ترش یا سرکه انگوری
یا آب پودینه یا شراب انگوری تر کنند و این داروها بران پاشیده در بینی نهند نافع تر باشد و اگر فائده نشود فتیله سیاه مذکوره تر کرده قلقدیس قلقطار
و اشخار و زنگار و زاج سیاه و شب یمانی مساوی سوده بران پاشیده در بینی نهند و یا النفوخ کنند و بهتر آنست که بعد شرط یا خراشیدن موضع این ادویه
استعمال نمایند و چون پوست انار ترش چهار درم قلقدیس سه درم زرنیخ زرد خربق سیاه قلقطار هر یک دو درم کوفته بیخته بکار برند نیز گوشت فزونی

بینی را ببرد و توبال مس و قلقدیس و زرنیخ احمر با سرکه آمیخته و فتیلها آلوده و بر بینی نهند که کار آهن میکند و الطاکی گوید که انچه مجرب است انیسون کشته و قلقند و زنگار مساوی و طلیست مثل آن همچون غبار سائیده با قدری سرکه و عسل بسرشند و فتائل ساخته در بینی نهند و یا خشک در بینی دمند و دیگر ادویهٔ حادهٔ اکاله چون فرفیون و دیگر بر یک بهم مفید بود و اگر ازین تدابیر زائل نشود قطع نمایند و اگر بعد قطع چیزی از گوشت زائد باقی باشد ادویهٔ اکاله نحو رصاص یا حصل محرق و زرنیخ که با پارچه بران پیچیده باشند طلا ساخته در بینی بگذارند تا باقی را بخورد پس بمرهم سفیده و جز آن علاج کنند و بعد از شفا تقشیر از استعمال ادویهٔ حاده و دستکاری را کار نفرمایند که موجب افزونی مرض است و بقول شیخ هرگاه ارادهٔ علاج با ادویهٔ حاده باشد یکبار فرنیون اندان گوشت زائد را بجرقه خشن الک نمایند بعد ازان بدین ادویه دو روز علاج کنند بعد از خوردن طعام و ایضاً چون علاج با سوزن بینی باین ادویه نمایند باید که اول الفقر بارفت رطب اندرون بینی طلا نمایند تا بینی از نکایت ادویهٔ حاده محفوظ ماند و جمیع ادویهٔ نافع ارسیان بواسیر را نفع بخشد و گاهی احتیاج کسر قوت آن افتد

وانچه در بواسیر مقعد بکار آید مفید بود و گویند که گاهی بواسیر انف سوداوی بود و آنرا علاج نیست

علاج ارسیان و سرطان

در ارسیان بعد فصد سر رو حجامت و تنقیه بمسهل صبر یا ایارج یا مطبوخ افتیمون و حلوی خان و حب قوقایای الیشان فتیله کرباس بمرهم زنگار آغشته در بینی نهند بعده شیافه دو دلم الاخوین انزروت مرداسنگ گلاب سرکه در بینی گذارند و ایضاً لعاب حلبه سرکه و گلاب و دهن گل مرات در بینی چکانند و یا بعد تنقیه و مانع مجبوب و ایارجات حب فقص مرکی زروفای رطب دری زیت مرداسنگ بلعاب حلبه یا بر برگ ان رشته طلا نموده باشند و هرگاه ورم نرم تر شود بران لوچیها نند با مطبوخ شرط زنند و خون برآیند و صاحب شرح گوید که جلاب گاوزبان و بادرنجبویه و اصل السوس و لعاب بهیدانه بعد نضج تنقیه دماغ با ایارجات و طلا بمر و عکر زیت و مرداسنگ بعض لعابات و تنقیه بشرط و تعلیق علق و بعمل آرند و طبری گوید که اگر این ورم غیر متقرح باشد علاجش تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون بعده تنقیه سر بحب ایارج لیس غرغره با قرصحاده و زرنیخ و کف خردل و سبنف باشد آن است و پرهیز از جمیع اغذیهٔ غلیظه و مبخره لیسوی سر بعده صورت این ورم ملاحظه نمایند لیس اگر بر حال خود باقی باشد بانچه مذکور گردید علاج نمایند و اگر تحلیل شود و نقصان پذیرد چیزی بشود مرض آن نشوند سوای علاج مذکور که بعد از آن مع لازم پرهیز تا باقی تحلیل گردد و در این ایام بدوای محلل مثل مرهم بضماد نمایند و انچه بر حال خود باقی ماند مرهم صافی نیم درم انزروت یک درم مقل نیم درم زوفای رطب یکدرم عکر زیت نیم درم مرداسنگ یکدرم باریک سائیده لعاب بزرقطونا و لعاب حلبه برآورده مع عکر زیت بجوشانند هرگاه غلیظ گردد ادویه سحوق آمیزند در روز و شب داخل و خارج بینی طلا نمایند تا آنکه ورم نرم شود و تحلیل گردد و چون بعد تسهیل و فصد شرط بلیغ بعمل آورند و خون سیاه علکه ازان خارج شد پس آن بیشک صحت یابد و اگر خون سائل ازان رقیق سرخ باشد از داخل و خارج بران زلوچیها نشاند بعد فراغ و پرهیز و اصلاح غذای مریض واجب است که طبیب انتظار بود در حالت امتلای بدن حذر کند پس اگر از ضماد مذکور تحلیل نشود و نرم نگردد و سخت غلیظ و صلابت او باقی ماند بگیرند حرف سفیده و درم خربق دو ثلث درم عروق الصبغا که آن هروقی است که بران صلون باشد نیم درم و حضض نیم درم و جمله را باریک بسایند و در حریر به بیزند پس با خل منخرین سرکه مالیده بران این دوای خشک طلا نمایند و همچنین بدفعات متوالیه عمل نمایند تا آنکه ورم را بجورد و ساقط کند و بعد سقوط او باین مرهم علاج کنند زیت پنجاه درم مرداسنگ ده درم مرداسنگ را باریک سائیده و در زیت آمیخته بجوشانند حتی که مجتمع گردد بعده در هاون ریخته سرکه بران چکانند و حل کنند و هر قدر که سرکه را نشف کند بران بچکانند و همچنین سرکه چکانیده باشند و حل کنند تا آنکه سفید گردد یا قریب بسفیدی رسد پس استعمال نمایند و این مرهم اوفق اشیا است برای قروح مواضع فضاریف و اگر جراحت خشک نماید باین مرهم مداوا سازند بگیرند موم مصفی و روغن بنفشه و ازان قیروطی بسازند و هنوز بر آتش باشد که قدری اسفیداب قلعی بران اندازند و حرکت دهند بعده از آتش فرود آورده و در صلایه ریخته آب سرد بران اندازند و حل کنند تا چرک او خارج شود و مجتمع گردد بعده آب ازان دور کرده قدری سفیدهٔ بیضه رقیق اندازند و حل کنند حتی که مجتمع و مخلوط گردد و اگر موضع رطب باشد و در بدن که ازان سائل بیشتر و رطوبت زیاده باشد در مرهم اول قدری گلنار و اندکی کندر زیاده کنند و اگر بجدید علاج کنند باید که دستکار را ماهر باشد تا اجزای بینی از قطع محفوظ مانند و دو غضروف بینی سوراخ نگردد و تشیخ میفرماید که در ارسیان

بهتر آنست که بدستکاری علاج کنند و این بعد کم کردن امتلا از بدن و سر باید و اگر خفیف باشد ادویه قویه منجمله ادویه قروح انف استعمال کنند مثل نفوخ شب یمانی
دو مرکب یک جزو و قلقطار و مازو هر یک نیم جزو نفوخ نمایند یا فتیله ازان بعمل آرند و مختار جالینوس اینست که آب انار ترش مع قشر و شحم آنها کوفته بگیرند و اندکی جوشانیده
در ظرف مس بردارند پس ثقل او بسایند تا مثل خمیر گردد و با آبهای مذکوره تنقیه دهند بقدر لائق او بعده ازان شیافات دراز بسازند و در بینی علیل داخل کنند و
بگذارند و در بعض اوقات راحت دهند و از بینی خارج کنند و درین وقت بینی و کام را بعصاره مذکور طلا نمایند و برین تدبیر مواظبت کنند و این نافع قروح و بواسیر است
و از منافع او آنست که الم زیاده نمیکند و لباسست که از سه انار یعنی عفص نارسیده و ترش و شیرین این ترکیب می نمایند و اگر گوشت زائد صلب باشد انار ترش را
زیاده کنند و اگر کثیر الرطوبت باشد عفص را زیاده نمایند و قومی بعد از جالینوس قدری قلقطار و نوشادر و زنگار دران زیاده کرده اند و عمل او قویتر میگردد و جمله
ادویه حاده و اکاله که در علاج بواسیر انف مذکور شد استعمال نمایند پس هرگاه از قوت ادویه ورم ظاهر شود راحت دهند تا آنکه ورم ساکن شود و بقیروطی موم و
روغن گل و عسل طلا نمایند بعد ازان اعاده دوای حاد کنند و همواره باین نحو عمل نمایند حتی که ساقط شود و تجربه کرده اند که هرگاه خرنوب نبطی رطب کوفته آب
او بگیرند و دران صوف تر کرده در بینی داخل نمایند ابریان را بخورد و جوز السرو همین منفعت دارد و آنچه مجربست اینست که زاج سبز مثل سرمه سائیده صبح و شام
در بینی دمند و بعد قطع ابریان از ادویه حابس خون گل سلول در آب بسیار سرد ست تا که غلیظ گردد سرد کرده ازان در بینی طلا نمایند و گویند که آب ثمر لوف
بفتیله آلوده و کذا از انجیر خشک و برگ سرو مساوی سوده فتیله ساخته و کذا اقاقیا و زاج و زرنیخ و نوره و قلی بسیر که چند روز در آفتاب پرورده فتیله بران آلوده
و کذا از زرد فای رطب و پیه بط و موم زرد مرهم ساخته بفتیله آلوده و کذا عسل بسیر که آمیخته فتیله بدان آلوده در بینی داشتن و یا زنگار و نوشادر در شب آب که هر که تیز کرده
در آفتاب خشک نموده باریک سائیده بدهن آب پر کرده در بینی دمیدن و کذا نفوخ قشور نحاس و کذا نشوق قلقند هر واحد گوشت زائد و ابریان را ببرد و در
سرطان بعلاج ادویه حاده و قطع باهن اصلا تعرض نکنند و مدام بران قیروطی نهند و فصد و تنقیه عام بدان از سودا بمعجون نجاح یا مطبوخ افتیمون یا ایارج لوغاذیا
و حب لاجورد در هر هفته دو سه بار همیشه نمایند و تنقیه خاص دماغ بادویه که دران صبر و مصطگی و مانند آن افتد و اگر مزاج علیل احتمال نماید تنقیه سر با ایارج و حب قوقایا
کنند بعده پرهیز از اغذیه غلیظه و مولد سودا نمایند و در بعضی اوقات غرغره باشیای خفیفه مثل سکنجبین بزوری و مری کنند و در غرغره مبالغه نمایند و سر را از گرمی
آفتاب و شدت سردی محفوظ دارند و بعض اوائل برای سرطان این موضع حقنه لینه را ستوده اند و باقی تدبیر چه در سرطان مطلق گفته خواهد شد بعمل آرند

عطاس

یعنی بسیاری عطسه و آن حرکت حامیه حافظه از دماغ برای دفع خلط یا موذی دیگر ست باستعانت هوای مستنشق جهت دفع از راه بینی و دهن بسبب تولد ریح بخاری
لذاع ازان خلط و یا بسبب دیگر که منقبض گرداند دماغ را برای دفع آن و یا بسبب موذی دیگر لاذع آلات شم خواه از خارج و خواه از داخل از خارج مانند غبار و دخان
و بوهای حارحاد مثل فلفل و تنباکو و کندش و مانند اینها و داخل نمودن فتیله در بینی و یا استعمال عطوسات و از داخل چون حرارت دماغ و سیلان رطوبت لاذع ازان
و یا انحلال ریح ازان رطوبت و یا تصاعد آن از اعضای ماتحت و یا امتلای دماغ از رطوبات پس لا و لا از مریض تقدم اسباب خارجیه مذکوره بپرسند اگر اقرار آن کند
سببش همان باشد و الا از سبب داخل بود بعده اگر آثار حرارت دریافت گردد سببش حرارت دماغ باشد و الا رطوبت آن و عطسه حرکتی ست مر دماغ را همچون سرفه
مر شش و سینه را که چون بر جرم آنها موذی وارد گردد هر یک از آنها متحرک میگردد بحرکت عطاسیه و سعالیه و کثرت عطسه بپنج جا ضرر دارد یکی در ابتدای نزله و زکام بسبب
حرکت مانع تنضیج دوم در ابتدای تپها که بسبب کثرت خود قوت را ساقط کند و دماغ را ممتلی گرداند سوم در شخصی که دماغ او بسبب حرکت گرم شود و ماده را بجوش
چهارم در آنجا که ماده در سینه بسیار یا خام بود مثل صاحب ذات الصدر پنجم در شخص عادی رعاف شدید و در چهار موضع نفع دارد یکی آنجا که در سر بخار
یا ریح یا ماده اندک باشد اگرچه پخته نباشد که گرانی سر دور نماید دوم آنجا که در دماغ ماده پخته باشد اگرچه غلیظ و بسیار بود که دلیل قوت دماغ ست و از جهت کسی
که موت او قریب باشد او را عطسه بیاید و اگر مبطلسات عطسه آورند او را عطسه نیاید امید صحت او نباید داشت سوم در زنان هنگام وضع حمل که برای اخراج
مولود و مشیمه یاری دهد چهارم در فواق مادی که بسبب حرکت خود آنرا منحل گرداند بالجمله عطسه معتدل نشان صحت ست و افراط آن باعث آفت و

در آخر امراض دماغی عند نضج ماده دلیل خیریت واهل هند گفته اند که موافق ترین اوضاع صاحب عطسه اینست که سر خود مائل بپیش دارد برابر سینه و گردن بپیچد
و روی بیکسو کرده نشاید تا عطسه راست خارج شود و ضرر لاحق نگردد و رگی یا عضله کشیده یا پیچیده نشود و علاج منع سبب نمایند و از اشیای مانع عطاس چکانیدن
روغن گل خوشبو و روغن بید در بینی و گوش ست و نوشیدن حسوی گرم منع عطاس کند و گرم کردن سر بختن آب شیرین نیمگرم بر سر و انداختن روغن نیمگرم
در هر دو گوش و نهادن تکیه گرم کرده زیر گردن و شمیدن سیب و سویق و اسفنج بحری و فرنجمشک و کذا خولنجان سوده در خرقه بسته نیز عطسه باز دارد و فکر و
اشتغال بمهمات اکثر قطع عطاس کند و گویند که بوئیدن افیون نافع و سعوط آب بادروج یا تخم او یا بخاصیت مانع عطاس ست و سعوط آب گل خطمی با روغن گل
آمیخته سفید و شدت صبر بر عطسه و بتکلف باز گردانیدن آن سود دارد و علاج کافی ست برای عطاس نشیف چشم و گوش و اطراف و خنک مالیدن و دهان
فراخ کشادن و جنبا آوردن و نظر نیز بسوی فوق و در چیزی کردن و بر بستن یا طپیدن و عضلات را بر روغنهای مرطبه مالیدن خصوصاً عضل لحیتین و پناگوش
و استغراق در خواب و انتباه باعث جمله مانع عطاس اند و غمز نمودن باطن خنصر با ابهام و سبابه و نزد بعضی دلک باطن خنصر و بنصر با ابهام در منع عطاس مجرب ست و گرفتن
بینی و دهن از دست بقوت نیز نافع ست و احتراز از غبار و دخان و آفتاب و بوئیدن چیزهای حاد لازم و مقام در هوای ردی و غیر آن که باعث عطسه شود
ضرورست و حکیم عماد نوشته پیری از سادات که مبتلا باین مرض بود علاجش باین حب نمودم اصل السوس ربوند هر یک چهار درم باریک سائیده در یک
یک رطل پوست خشخاش جوشانیده مالیده صاف نموده پس غلیظ کرده باشند بهمان قدر نخود سازند و خشک کرده از یک حب تا چهار حب بخورند پس هر یک و زائل
شد و در استعمال یک هفته عود نکرد و استعمال خولنجان بالخاصیت او را نافع ست و گر از آن حبها با آب مذکور سازند بهتر باشد و آنجا که کثرت عطسه از گرمی دماغ باشد
تبرید دماغ و تسعیط بروغنهای مبرد مثل روغن کدو و روغن بنفشه و روغن آس و تضمید سر و پیشانی باطلیه بارده و بوئیدن کشنیز سبز و صندل و استحمام بآب شیرین
نیمگرم مناسب بود و اگر خون غالب باشد فصد و حجامت نقوه نمایند و آنچه از رطوبت دماغ باشد تنقیه دماغ بمسهل و حب ایارج نمایند بعده اگر اندک باقی ماند نشوقات
و معطسات موافقه بکار برند و بعضی نوشته اند که اگر عطسه از قوت دماغ و ذکای حس آن باشد تدبیر یکه بهر صداع از ذکای حس دماغی مسطور شد عمل آرند
و اگر از رسیدن بخار گرم بمبدا عصب یا در بطن اول باشد تحلیه از سرکه و روغن گل و آب کشنیز سبز و آب پشم ضفادع و عرق بید هر یک یک توله ساخته ببویند و
یا اسفنج بحری که گل سفید سوده بر آن انداخته آب پاشیده باشند ببویانند و دست و پا محکم ببندند و اگر مقدمه زکام باشد تدبیر زکام پردازند و اما بوئیدن شمامه
افیون عادی خان و گاه گل سر شو عظیم الاثر ست و همچنین سر بر بخور قند و زعفران داشتن تتمه عطسه متواتر که با طفال عارض شود اگر سببش رسیدن سردی
بسر باشد باید که بادروج کوفته بیخته در بینی دمند و جلاب گرم بطفل و مرضعه دهند و گرده گوسفند یا بز بر آتش بریان نمایند و آبی که از آن سائل شود نیمگرم در بینی
چکانند و ببویانند و زعفران و قند سفید کوفته بخور آن بدهند و از دار شیشعان و زعفران پارچه رنگین کرده بر سر گذارند و سر پوشیده دارند و بوئیدن چوب بلیلج
تر کرده و مالیدن سر طفل بجرقه خشن نیز مفید و اگر ازین تدابیر زائل نگردد ایارج فیقرا چند شب متواتر بمرضعه بخورانند و زعفران و تخم گل سرخ و اندکی صبر بر پستان
مرضعه مالیده در دهن طفل گذارند که بمکد و چون از آن باز آید سر طفل را نگون دارند تا آنکه لعاب بسیار از دهان او برآید و گاهی زبان طفل بجرقه خشن بگیرند و اندکی
کشیده نگاه بدارند تا آنکه آب و لعاب بسیار از دهان او برآید عطسه او زائل گردد و اگر حار یابس المزاج و قوی البنیه باشد آب نیمگرم که در آن سبوس و پوست
حب المحلب جوشانیده باشند بر سر ریزند و اگر ضعیف القوة والبنیه باشد بر سر او آب گرم نریزند که باعث ضعف قوت او میگردد بلکه هر وقت اندک اندک شربت
خشخاش یا دیاقوذا که با طلا ساخته باشند بخورانند و مغز تخم خیار و تخم خرفه مقشر هر یک سه جزو مغز بادام چهار جزو نبات برابر همه سائیده بلعاب اسپغول حبها بقدر
عدس مفرطح ساخته خشک نموده دائم زیر زبان او یک حب نگاه دارند و این بسیار گفته جهت این مرض بگیرند دو دانگ رب السوس و دو دانگ ماهی که آنرا سمک الرمل
نامند و دو درم تخم سلفاة و یا شیر مرضعه او بجوشانند تا غلیظ گردد و هر صبح و شام بآن طفل را لعوق کنانند که اثر نیکو می بخشد و معالجه کبار را در اطفال چندان
تاثیری نیست و مجوز نه و اگر سبب آن ورم حار نواحی دماغ باشد با تپ و حرارت بود و علاجش بعلاج سرسام کنند از تبرید و طلاء و تمریخ سر بمبردات از عصارات
مثل آب کاسنی و کشنیز سبز و کدو تر و عنب الثعلب سبز و حی العالم و برگ کاهو و از روغنها مانند روغن گل و بنفشه و کدو بلکه واجبست که اول حجامت ساقین

نمایند و بر دماغ مقویات آن مثل آبهای مذکوره نهند و هرگاه شروع بتزید نماید بر رداع مرخیات افزایند و جالینوس گوید که حجامت بر گردن طفل منع عطاس میکند
ضمیمه هر جا که بعطسه آوردن حاجت باشد معطسات بکار برند و آن هر دوای حاد و مفتح ست مثل کندش و خربق سفید و جندبیدستر و فلفل و خردل و عاقرقرحا
و دارفلفل و زنجبیل و اسطوخودوس و بندق هندی و عود صلیب و کبابه چینی و برگ خرزهره و برگ تمبت و تنباکو و شونیز و گل سوسن و گل سرخ و فربیون و
سداب و ایرسا و گندم در شیر عشر تر کرده خشک نموده و خاکستر ایک دشتی منقوع در شیر مذکور و مرزنجوش و دارشیشعان و بنداق و سمندر پهل و نوشادر و صعتر
و چهکنی و مغز تخم نگهی سفید و تخم سرس و قرنفل و خولنجان و دارچینی و فلفلمویه و نطرون مفرد و مرکب سوده سعوط و نفوخ از آن نمایند و یا بپرغ در بینی لصوق نمایند
و یا بگیرند عاقرقرحا و مشک و سداب بری و صبر و بلوط نمایند و بهتر آنست که محرورین ازین ادویه ببویند و در بینی نکنند و گویند که بیخ کرفس خشک و شلجم خشک
کرده و بادروج و حب الغار و قسط هر واحد سوده در خرقه کتان بسته بوئیدن نیز محرک عطاس ست و جمیع اشیا که دماغ را دفعةً گرم گرداند عطسه آورد و نظر در قرص
شمس ازین قبیل ست و سعوط مصطکی و فلفل مثل غبار ساییده نیز معطس و مخرج مواد بلغمی ست و از معطسات خفیفه شمیدن افیون و شاخ بادروج و زراوند ست
و بوی گل سرخ معطس محرورین ست و لطخ باطن انف بدوای معطس بهتر از نفوخ و سعوط اوست چه درین صورت از نفوذ او بدی نفس دماغ امان نیست

رض انف

یعنی کوفته شدن بینی حدوثش او از ضربه یا سقطه بود و اکثر در ابتدای جذام از حدت اخلاط و فساد آن واقع شود پس آنچه از ضربه و سقطه باشد یا مسترخی شود
و یا غضروف انف بشکند و جالینوس گوید که رض انف یا بر استخوان او واقع شود و یا بر غضروف او و یا بر هر دو و مبادرت در علاج او واجب ست والا بعد ده روز
علاج قبول نمیکند و مورث تشنج و قبح منظر لفطس میگردد و طبری گوید که چون غضروف منحل گردد و از استخوان اقصای بینی جدا شود کمتر رجوع کند یا اتصال پذیرد
علاج اگر خفیف باشد دران میل سطبر داخل کنند و برداشته مستوی نمایند و صبر و مغاث و اقاقیا و مر سوده بلعاب تخم بارتنگ حل کرده بر کاغذ مالیده بر
بینی بچسپانند و اگر رض شدید باشد و غضروف که دعامت بینی از انست شکسته شود از شکستن او خوف ورم بود پس بزودی فصد سر رو کنند و تلیین طبیعت
سازند و پرهیز از غذای غلیظ نمایند و بهر حفظ مزاج دماغ که گرم نشود و مؤدی بسرسام نگردد اضمده بارده بر سر استعمال کنند و بعد از امالهٔ ماده آلهٔ که مسمی بمنشال
و مفتاح الرحم ست و آن شبیه بمنقاش و دهن او فراخ میباشد بهست منضغط سازند و همچنان اندر بینی در آرند پس بگذارند که منخرین منفتح شوند و انضمام زایل
کنند بعده بینی را بدان بلند سازند و دست بران بمالند و هر دو دست راست کنند حتی که بر حالت طبیعی عود نماید و ساعت زمانی امساک او نمایند و بعد از ان
پارچه بر انبوبه پیچیده و اقاقیا و مغاث بران طلا کرده اندر بینی نهند و ایضاً اطلیهٔ نافعه درین آنچه بر کسر گذارند صبر ماش مرزعفران راتک سک گل ارمنی گل [illegible]
خطمی لادن عدس ست با آب آمل یا طرفا طلا نمایند و یا پارچه یا کاغذ بهیئت بینی قطع کنند و ادویهٔ طلای صبر وغیره که مسطور شد طلا نموده بر بینی بچسپانند و سه روز
بگذارند بعده بآهستگی جدا کرده اعاده همین ضماد نمایند و اگر بینی قائم نشود در منخرین دو چوب مثل هر دو صفحه بینی ساخته و بر هر دو جانب آنها سریش آلوده نهند
و بالای آن پارچه مذکور بچسپانند و در هر سه روز برآرند و اعاده او نمایند تا آنکه علت زایل شود و آنچه بسبب جذام باشد علاجش علاج جذام است

جفاف انف

سبب خشکی بینی یا حرارت مفرط ست چنانچه در حمیات محرقه افتد و یا یبوست شدید در دماغ چنانچه در مالیخولیا میباشد و یا در همه بدن چنانچه در آخر تپ دق
عارض شود و یا خلط لزج که از حرارت اندک در خیشوم بچسپد و خشک گردد و تشخیص هر سه نوع چنان نمایند که دریافت کنند اگر تپ محرقه یا دق موجود بود سببش
حرارت یا یبوست باشد و اگر اجتماع خلط در بینی معلوم شود سببش خلط لزج باشد علاج نافعترین چیزها دران ادهان و عصارات بارد رطب مثل روغن نیلوفر
و روغن کدو و آب کدو و یا آب تربوز یا آب نیلوفر و لعاب اسپغول و بهدانه و خطمی ست و کذلک مغز ساق بقر و ایل وغیره و استحمام نیز مفید بود و یا روغن بنفشه
پاک کرده در بینی چکانند و موم روغن بمالند و اگر حرارت مفرط باشد قدری کافور در یکی از روغنهای مذکور حل کرده سعوط نمایند و تبرید با شربه و سعوطات باسعه
والبان و ادهان و اضمده و اغذیه بارده که در علاج امراض دماغی حار و جز آن مسطور شد استعمال کنند و لزوم حمام نمایند و صندل و گلاب و کافور

ببویند و خیار و تربز خورند و دیسی ادہان مذکورہ بدون کافور بکار برند و ایضاً روغن بادام با شیر دختران یا شیر خر و بینی چکانیدن و شیر از پستان بر پیشانی دوشیدن و دیگر ادویه مرطبه بکار بردن نافع بود و آنچه جالینوس گفته و حکیم عابد نیز در ہر دو قسم تجربه نموده طلای پیشانی و مقدم سر بآب خرفه مضروب بروغن بادام و روغن کدو و سعوط آنست و آنکه از خاط لزج بود و اجد تلیین خلط بتقطیر روغنهای مرطبه مذکوره و البان و العبه و شرب مرطبات تنقیه ماده از بدن و دماغ بمسهل و حب ایارج و قرص بنفشه و غراغر و عطوسات و نشوقات و نطولات نمایند و مداومت اطریفل کشنیزی سفید بود و جالینوس گوید که جمله ادویه ساده که در بحث خشم مذکور شده مفید این قسم ست و حکیم علی مینویسد که درین نوع اول بآب گرم استنشاق نمایند بعده بروغن بنفشه یا بادام یا نیلوفر یا روغن گل بعد ازان طعام بخورند

واگر آن شور یا باشد اولی ست

حکه انف

سبب خارش بینی صعود بخارات حاده لذاعه از ماده حریفه مجتمعه در بطون دماغ یا در محل دیگر ست و احتباس آن در بینی و در زکام و دیدان بینی و شور و قرحه بینی و در ابتدای رعاف و جدری نیز عارض شود پس تشخیص این اسباب چنین باید کرد که اگر آثار زکام یا دود یا شور یا جدری یافته شود سببش ہمان باشد و اگر سرخی چهره بود و مریض را پیش چشم چون جهیدن برق محسوس گردد مقدمه رعاف باشد و اگر دفعه پیدا شود و بسرعت زائل گردد و اکثر وقت شمیدن ہوای سرد حادث شود سببش صعود بخارات باشد. علاج در ابخره بعد تعدیل مزاج بماکول و مشروب و تنقیه بدن و دماغ از ماده بخارات حکه انف بروغنها و سعوطات نمایند و بهر تقویت دماغ صندل و گلاب و کافور و روغن گل ببویند و برای منع ابخره سفوف کشنیز و اطریفل کشنیزی خورند و حب الآس را خاصیت عجیب است در استعمال ابخره حار مطلقاً و از اشیای مبخره اجتناب نمایند و اگر ضعف قوت یا امری دیگر مانع از تنقیه بالغ باشد لقوع مشمش بنوشانند که تنقیه برفق و تبدیل مزاج اعضا نماید و بقول ابن جنین خوالان لطوخاً و فتیلهً نیز نافع حکه انف ست و گویند که اول رگ قیفال زنند و بفاصله سه چهار روز رگ ارنبه گشایند و بعده بکهفنه تنقیه دماغ و بدن بحب بنفشه و مطبوخ ہلیله زرد و فواکه علو بخان و یا آلو یا شربت ورد مکرر الہلیلی نمایند و بعده جهت منع بخارات و تقویت معده و دماغ اطریفل کشنیزی دهند و غذاهای کم بخار و سرد خورانند و بروغن گل و بادام برابر چرب نمایند و در مقدمه رعاف فصد سر رو کنند و آنچه در بحث رعاف از اغذیه و ادویه مسطور شد بکار برند و در زکام و دود و شور و قرحه و جدری علاج آنها نمایند و گویند که در حکاک منخرین اطفال سرکه یکدو مرتبه بمالند و اگر ازین زائل نگردد نوشادر در سرکه حل نموده بملایمت بران بمالند و اگر ازین ہم زوال نپذیرد و مستحکم باشد سر سوزن را اندکی دران فرو برند که دران قدری بنشیند پس بران که بمالند

حرقت انف

هرگاه مزاج منخرین از حالت طبیعی برگردد و سوء مزاج حار در وی اثر کند سوزش عارض شود علاج پارچه بگلاب و صندل آلوده بر بینی گذارند و روغن گل بآب حی العالم یا روغن نیلوفر با گلاب استنشاق نمایند و روغن کدو و شیر دختران و امثال آن سعوط فرمایند و صندل و گلاب و نیلوفر و کافور ببویند و گیلانی گوید که گاهی در منخرین نوعی از سوء مزاج حار در غایت حرارت حادث شود و علامت آن احساس گرمی و التهاب دران ست و علاج آن تعدیل مزاج بمبردات و تسکین حرارت باستنشاق روغن گل مضروب بآب حی العالم یا روغن نیلوفر یا اندکی گلاب و نهادن پارچه مبلول بصندل و گلاب ست و اگر حرارت بسوی سر و طرف و بطن دماغ سودی گردد روغن نیلوفر معمول از مغز تخم کدو و روغن گل با گلاب سعوط کنند و صندل و گلاب و کافور و نیلوفر و بنفشه و گل کدو و گل خشخاش و مانند آن ببویند و طبری گوید علتی ست که در بینی ظاہر شود و ازان در چشم اشک آید و انسان را ازان حالت صعب بهم رسد و آنست که می یابد انسان در بینی خود عند استنشاق ہوای بارد حرقت لذاع که تا دماغ او برسد و ازان چشمهای او اشک آورد و اکثر این حالت بدون استنشاق ہوای سرد یافته می شود و حدوث این علت دلالت میکند بر بخارات حاره لذاعه که از سبب اجتماع اخلاط حریفه لذاعه در بطون دماغ متحلل میگردد و چون این بخارات رد میشوند در بینی محتقن میگردند و احراق شدید پیدا میکنند و ہر که را زکام افتد و خیشوم او سوزش کنند و از جریان فضول رقیق حاد که در ابتدای زکام جاری میشوند بسوزند سببش آنست که مثل این اخلاط در بطون دماغ مجتمع میباشند پس ہرگاه مسام سر بسردی و غیره منسد شوند و بخارات منعکس گردند

از تحریر این جاری میشوند وبآن چیزی ازان اخلاط حریفه حاده مختلط میگردد سوزش مجاری پیدا می کنند وشرح این برای آن کردم که این سبب در هر دو موضع یاد دارند وعلاج این تعدیل مزاج بدن بماکول ومشروب ست وقصد تنقیهٔ این خلط اگر قوت احتمال استفراغ وزمانه مساعدت نماید واگر مریض ضعیف القوة یا زمانه مانع از تنقیه بالغ باشد لقوع شمش بیاشامند ودر اجزای او آنچه ضد این اخلاط لذاعه حریفه باشد بیفزایند پس این لقوع استفراغ او بتدریج می نماید وتبدیل مزاج اعضای او میکند واصحاب سوء مزاج حار دماغ وکبد استعمال آن ننمایند وتغیر مزاج دم میکند ودر امراض راس مسطور شد

احتباس شی در الف

بینه نهند که ان چیزی در مجرای بینی علاج اول بروغنها وقدری موم چینی را از اندرون وبیرون چرب کنند وچند قطره ازان در بینی چکانند پس ادویه عطسه که در نزله بحث سعوطات مسطور شد در بینی دمند وهنگام عطسه آمدن دهان ومنخر صحیح بند نمایند تا عطسه گیرند تا آنچیز بیرون افتد ویا آنچه مناسب برآید ... طعام سرفه یا عطسه یا حرکتی دیگر بطفل عارض شود وبدان سبب چیزی که در دهن باشد از طریق حنک در مجرای بینی برآید وتعفن پذیرد ودر بیخاند وتوحش وبحوالی ومنخرین آن بینها ورزدی رنگ ونحافت بدان ظاهر شود وهرباشد که تپ خفیف لازم گردد وتنفس از جانب بینی بی اسباب نزله وزکام موقوف شود ... خود بدان جانب ببرود بمالد وتدبیرش همانست که مسطور شد واگر ازین تدبیر برنیاید طفل را بر پشت بخوابانند ودهن او را بدست گرفته دهان خود را بر منفذ بینی مسدود او گذاشته بقوت بدمند وعقب آن بلا فاصله در منفذ مخالف آن که مفتوح ست ازان قوی تر دمند تا بزور نفس آن چیز خارج گردد وگاه سبب آن بیس خیاشیم طفل پیدا شود وعلاجش چکانیدن شیر مرضعه ویا ادهان مناسبه است وتدهین وترطیب یافوخ او با دهان مرطبه مناسبه وپاک نمودن بینی او همیشه

سدهٔ خیشوم

وآن چیزی محتبس در داخل اوست حتی که شی نافذ را از حلق بسوی بینی یا از بینی بسوی حلق منع نماید وسبب این یا خلط لزج ست ویا لحم نابت ویا خشکی بیشه وازنشان این سده است که غنه در آواز پیدا میکند حتی که منع می نماید فضله نفخ را از دخول خیشوم پس طبیبان کاتر ازان حادث میگردد علاج در خلطی ابتدا بتنقیه بمنضج بلغم وتنقیه بمسهل وحبوب وایارجات از عدس مقشر یکدرم خربق سفید نیم درم افیون زعفران مشک هر واحد یک قیراط مرنیم درم حبها سازند وبآب مرزنجوش رطب سوده سعوط نمایند وهرچه برای خشم سدی مسطور شد بکار برند واگر از لحم زائد باشد علاجش مذکور شد وبسیار باشد که بعمل دستکاری وخرط بینی از میل خاص بانف که بآن جرد ممکن باشد احتیاج می افتد پس مدام جرد نمایند تا آنکه پاک گردد واگر کفایت نکند آنچه در بحث بواسیر گذشت بعمل آرند واگر از خشکی بیشه باشد علاج وحجه یابس نمایند وگیلانی گوید که اگر سده از خلط غلیظ لزج باشد پس اگر ممکن بود اولا استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند بعده مهلت دهند بمقداری که میان دو مسهل واجب ست پس تنقیه سر بحب قوقایا یا حب ایارج یا حب صبر نمایند وموافق ترین آنها حب صبر ست بعد ازان غرغره بمویزج وعاقرقرحا وخردل کوفته نمایند ولزوم حمام واستنشاق آب گرم بسیار کنند پس اگر ماده مرتبک باشد بمروزعفران عطسه آورند که این سده را بگشاید پس لزوم پرهیز ومنع از اغذیه مبخره وغلیظه ولزجه نمایند که باین طریق سده بگشاید واگر چیزی لزج باقی ماند که از موضع سیلان کند امر نمایند باکباب برآب قمقم بطریقیکه در باب زکام گذشت که این نشف وتحلیل رطوبت نماید واگر بعد ازان سرفه آید بدانند که ماده رقیق شده وبسوی سینه نازل گشته ودرین هنگام بر شربت خشخاش وشربت عناب لزوم نمایند تا آنکه سرفه زائل شود وامر با فشاندن بینی دائم وعطسه آوردن نمایند واین بهر آنست که ماده بشربت خشخاش غلیظ گردد وبا فشاندن بینی وعطسه بیرون آید وبدین طریق درینوقت پاک گردد واین ترتیب علاج واجب ست که طبیب درین معالجه یاد دارد پس اگر تقدیم تدبیر موخر نمایند مورث رعاف وصداع گردد زیرا که عطسه آوردن قبل از ترقیق ماده عروق را بشکافد وحرکت دهد واگر سده از رویدن گوشت باشد باید که نظر کنند اگر سرطانی بود بآهن تعرض نمایند لیکن اگر گوشت نابت باشد آنرا بخراشند برشته گره دار از موی بافته که یک سر آن بسوی دهن بیرون آورده باشند وسر دیگر بیرون بینی باشد وهر دو را بکشند تا آنکه گوشت زائد بخراشد بعد ازان رشته بیرون آورده فتیله بسرکه ونمک آلوده نهند تا آنکه خون منقطع گردد پس بمرهم معمول از سرکه وگلنار وکندر ومرداسنگ علاج کنند واز استنشاق آب سرد منع نمایند واز اغذیه غلیظه پرهیز کنند وتعاهد بفصد سر رو نمایند تا وقتیکه گوشت زیاده شود وگاهی این گوشت را باآهن قطع

میکنند و سالم تر آنست که از خراشیدن رشته و علاج بمرہم مذکور شد و اما ادویه حاده اکاله را بران نگذارند زیراکه گاهی مزاج دماغ گرم میشود و حجب دماغ ورم میکنند و گاهی سده از تنگی مجری در خلقت حادث میشود پس دائم باد ئی شی نازل مسدود میگردد مگر آنکه شی سائل بسیار رقیق باشد و علاج آن تنقیه دماغ و استعمال نشوق یا ایارج نمایند اگر مزاج آن احتمال کند و از اغذیه غلیظه البته پرہیز کنند و از جماع بعد خوردن طعام حذر کنند و باستفراغ در اوقات محمود و ولوع نمایند و سده بینی که با طفال از رطوبت غلیظه متولد از شیر غلیظ عارض شود علاجش اصلاح شیر مرضعه و پرہیز او از اغذیه مغلظه و ریختن آب گرم بر سر طفل و انکباب بخار آن و مالیدن سر او بخرقه خشن ست و قبل ازین تدابیر عطسه آوردن و بر سر او روغن مالیدن جائز نیست

خنان

و آن مرضی ست که بینی را عارض میشود و از ان در آواز انسان خنخنه ظاهر میگردد و بسبب او کلام متبین نمیشود و این غیر غنه معروف ست گویند که سببش ورم لوزتین و یا اماست ست و لیکن بیشتر از خون و صفرا افتد و علامتش اینست که کلام مفهوم نشود و چون آب بنوشد از راه بینی بیرون آید و خنانیت بسیار بود و چشمها سرخ پر از اشک بر خاسته باشد یا درد سر شدید و یا خفیف علاج اول در ہر دو نوع رگ سر رو کشا نمایند و از آب کشنیز سبز و کدو و کاسنی و کاهو تنها و یا حضض حل کرده غرغره نمایند و اگر این چیزها سبز بہم نرسد شیره آنها گرفته یا نقوع یا مطبوخ ساخته بکار برند و پوست انار ولایتی و مازو و نمک اندرانی برابر سوده با نگشت شهادت آلوده بر ورم رسانند در روزی ده دوازده بار و یا نوشادر و جفتهای خشک و پوست انار ولایتی هر یک سه ماشه بدستور بکار برند و مازو با آب حنا یا انار خام جوش کرده غرغره نمایند که نفع عظیم دارد و اگر ازین تدبیر صحت نشود مسهل صفرا بعمل آرند از اعلی یا اسفل و عطسه آوردن درین باب اثر عظیم دارد و تدبیر خفیف از بواسیر الف بکار برند و بقول جالینوس از معالجات او آنست که مازو مسحوق را در آب انار شیرین چندانکه بو شد بجوشانند تا آب جذب شود بعده خشک کنند و نصف او کندر و انزروت آمیزند و مرتبه دیگر با آب انار که در آن مازو جوشانیده باشند بسرشند و بطریق سعوط و غرغره چندروز استعمال نمایند و ایضاً بکار بموم روغن و ربینی چکانند و تا به شدن آن مدام استعمال کنند و اگر این مرض از بودن سوراخ در کام بسبب مرض آتشک یا نزله حاد عارض شود علاجش در امراض حنک خواهد آمد

دیدان الف

سببش رطوبت متعفنه در مقدم دماغ ست نشانش حکه در مقام دماغ در بعض اوقات ست و خروج او در مخاط علاج بعد نضج ماده تنقیه بمسهل وحب وایارجات و بمعطسات مثل کندش و شونیز کنند و تناول اشیای مرطبه ترک نمایند و با دویه قاتل کرم مثل شیح و قسط و مرزنجوش و آب برگ شفتالو سعوط نمایند و برگ شفتالو سائیده در بینی ایام متوالی نفوخ کردن مجرب ست و بالجمله هرچه در علاج صداع دودی و کرم گوش مسطور شد بعمل آرند

انتفاخ الف

گاه در بینی اطفال انتفاخ سجدی عارض میشود که غلیظ و سطبر میگردد و وجع مینماید و طفل بی آرام و سکون میباشد علاج ملاحظه نمایند اگر در ان چیزی شبیه افیده حمله باشد در علاج آن تساهل نمایند چه اکثر بورم کثیر الارجل منجر میگردد پس باید که مرضعه او را پرہیز و اصلاح غذا و شیر او نمایند و اگر حاجت استفراغ باشد تنقیه سازند و در منخرین طفل بقدر یکحبه خردل سوده در پنبه پیچیده بگذارند تا آنکه آنرا انجرا شد بعده علاج او بمرہم نمایند و اگر بسبب صلابت احتیاج خراش او بحدید باشد با آهن بخراشند

انقباض الف

گاه انقباض و کشیدگی در منخرین اطفال عارض گردد و چون تنفس نمایند بہم آیند و اکثر این مرض از فساد مزاج دماغ ایشان بہم میرسد علاج شیر مرضعه بر سر طفل قطور نمایند و شیر تازه دوشیده منجمد با نفحه بر سر او گذارند و برگ اسبغول بالای آن بگذارند و در بینی او روغن بنفشه بچکانند و سر او را با آبیکه در ان خشخاش جوشانیده باشند بشویند و بمرضعه او مار الشعیر دهند و پرہیز از اغذیه غیر موافقه معاره فرمایند

خاتمة الطبع شکر بدرگاه حکیم مطلق که بتائید بی منتهایش جلد اول اکسیر اعظم از افادات زبدة الاطباء المتقدمین و المتاخرین حکیم محمد اعظم خان المخاطب بناظم جهان در مطبع منشی نولکشور واقع لکهنو طبع شد

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۳۴	۵	باشعبه	یا شعبه
۴۳۴	۲۹	چسار	چسار
۴۳۲	۱۰	اکبر	اکبر
۴۳۱	۲۷	بشل	بشل
۴۳۶	۲	قوی الثلقیه	قوی الثلثیه
〃	۲۵	طریق	طرق
۴۳۷	۱	ٹانگ	ٹانک
۴۳	۱۲	صفرادی	صفرای
۴۳	۵	پراگنند	پرکنند
۴	۶	ماوه	ناوه
	۲۹	اگر سبب	اگر سبب بقیه یاده
۴	۲۱	وورم	وورم بجوبی
۴	۲۳	ماتهمه	ملتحمه
۱	۶	فتاهی	فتاهی
	۲۵	مغز نهیل انده مغز	مغز نهیدانه و مغز
۱	۶	مستعمل کنند	مستعمل
	۱	صبه	وصبر
	۲۶	سجیبه	شبیبه
	۱۰	وبا بیثا	وبابا بیثا
	۱۸	مرقشیشای	مرقشیشای
	۶	بزرگان	به بزرگان
	۲۶	وخشیخام	وچشخام
	۳	مابیثا	مابیثا
	۱۱	نتقمه	تنقیه
	۱۳	بردالیوم	برد الیوم
	〃	سهر بالیط	بهر بالیط
	۱۵	فائل	زائل
	〃	سوار	سولد
	۲۰	کچھکنی	نکچھکنی

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۳۹۷	۲۹	سودا	سوداء
۴۰۰	۸	تقسه	تقبه
〃	۲۲	ترتیب	ترطیب
۴۰۵	۵	حسبه وحسبه	سبه ذهبیه
〃	۲۷	آبی ست	آبی ست رقیق
۴۰۸	۶	گهو نگهی	گهو ننگهی
〃	۱۸	نرگاو	نرگاو
۴۱۱	۸	حاصة	خاصة
۴۱۸	۱۷	جیدیه	جیده
〃	۲۶	انزوت	انزروت
۴۱۹	۵	ومحاوزت	ومحافظت
〃	۹	انزوت	انزروت
۴۲۴	۱۲	مگر	مکر
〃	〃	وکذا کتحال	وکذا الاکتحال
۴۲۶	۲۹	وابول	وبول
۴۴۷	۱۵	وباغیر	وبابا غیر
۴۴۴	۹	کریانی	کریانی مغسول
〃	۲۹	خسا	خطا
۴۴۴	۲۸	واعراض	مراعراض
۴۵۲	۱۱	بیخ کبرو	بیخ کبر
۴۵۳	۲۰	اندمال	اندمال آن
۴۶۷	۱۱	بیزند	بپزند
〃	۱۶	درد دعن غار	درروغن غار
۴۷۷	۱	نضیج	انضج
〃	۳	سپیداکه	پیدا
〃	۶	برآوره	برآورده
۴۸۲	۱۰	بدرستوریکه	بدستوریکه
۴۹۳	۱	انگوس میکند	ازگوش میکند
〃	۲۳	وودردسر ووردد	وودردسرو وردد

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۵۰۰	۱۳	گرده	گردد
〃	۱۷	بوحنگ	بوحنک
〃	۲۸	ازوم	لزوم
۵۰۴	۳	مشابکه دماغ	مشابکه دماغ
〃	۱۱	غالب آید	غالب آید
〃	۱۲	مبدل	متبدل
〃	۱۴	هگاهی	وگاهی
〃	۱۶	بیخ سجبار	بیخ انجبار
۵۰۵	۱۹	لحیة التیش	لحیة التیس
۵۱۱	۱۳	تام	تمام
〃	۱۹	بیشو	بیشود
〃	۲۲	بادسموم	یا بادسموم
〃	۲۶	فسل تخلل	فصد تخلخل
〃	۲۸	اوسند	او برسند
۵۱۲	۱	گرده	گردد
〃	۴	اگر بزبا ایست	اگر بزبخارات
۵۱۴	۱۰	کتا اماده	کتاباده
〃	۱۵	گوشت علیط	گوشت غلیظ
۵۲۵	۲۵	زرواند طویل	زراوند طویل
۵۲۳	۹	بواسر	بواسیر
〃	۱۲	مرتبه	مرطبه
〃	۲۳	مسلی	ممتلی
〃	۲۶	قفالین	قیفالین
۵۳۱	۲۱	شهدا	شهد
۵۳۶	۱	وبینی	دربینی
۵۴۷	۸	طرلق	طریق
〃	۲۲	طرلق	طریق
〃	۲۶	بشکافه	بشکافد

صحت نامہ جلد اول اکسیر اعظم

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲	۱۵	یا	بجا	۲۸	۱۵	نیخنج	فیخنج	۵۴	۷	دروراً	ذروراً	۹۱	۹	اینٹ دڑا	اینٹ دما
۵	۲۸	معلالجات	معالجات	۲۹	۱۳	احتیاس	احتباس	۵۵	۱۴	وامیہ	دامیہ	۹۲	۴	یا روغن نفط	یا روغن نفط
״	״	کرسے	کریمی	۳۲	۲۱	برحال	بہرحال	۵۶	۳	طبیبس	بیبیس	״	۲۷	روغن نار	روغن نار
״	۲۹	ابن ماسہ	ابن ماسہ	۳۳	۳	سوردیت	سوداویت	۵۹	۱۸	ابرام	ایرام	۹۴	۱۱	عصفرسات	عصرسات
۱	۵	ماسرجریہ	ماسرجویہ	״	۱۳	انتشار	انتثار	۶۱	۱۰	لمحال	لمحال	۹۵	۱۹	صلب	صلیب
״	۹	نہم الدایل	نہم الدلیل	۳۴	۱۵	ضیعف	ضعیف	״	۱۳	گلوی	کلوی	۹۷	۲۸	ماینہ	نماینہ
״	۱۶	اخضائی	اعضائی	״	۱۸	نطیفہ	قطیفہ	۶۲	۹	اروغنہا	روغنہا	۹۹	۱۱	دونیم دام	دونیم درم
״	۲۹	مخشش	مخششن	״	۱۹	نطیفہ	نطفہ	۶۶	۲۶	وانفعترین	نافع ترین	۱۰۱	۴	لمش	ماش
״	״	بارانکہ	پرانکہ	۳۵	۷	مقصود	مقعود	״	۲۹	وساکن	درساکن	״	۱۰	باماده مائی	یا ماده مائی
۷	۸	بسگانان	بسکالش	۳۶	۱۸	مشتغل	مشتعل	۶۹	۵	ہوش	خوش	״	۲۶	اطریفل ریانی	اطریفل زبانی
״	۱۱	اشتہا دمزاج	اشتہا مزاج	۳۸	۲۴	منفضہ	مقفضہ	۷۰	۱۴	شربت لیمو یا شربت	شربت لیمو یا شربت	۱۰۳	۱۳	گلاہ	کلاہ
״	۱۲	بجریا	بثیریا	۴۰	۲۶	حلا	خوا	״	۱۶	یک ورنگ	یکسا تانک	۱۰۶	۱۸	پیابہ	یا یہ
۸	۲۷	سوضہ	مشوضہ	۴۱	۱	ودخشتہ	ودخشتہ	״	۱۸	بجزفہ	بجزقہ	״	۲۱	تبتریہ	بثرہ
״	۲۹	نانفتہی	تانفتہی	״	۱۲	سلب	سبب	۷۱	۲۴	سنبل چینی	سنبل چینی	۱۰۸	۱۵	از قرابادین	در قرابادین
۱۱	۹	مراناشہ	مراناشت	۴۲	۳۰	شانہ	شانہ	۷۵	۴	انحیع	انواع	۱۰۹	۷	ابن سیار	ابن سیار
۱۲	۱۵	طلاسستہ	طلاسستہ	۴۵	۳۰	جپارہ	بچارہ	۸۴	۲۶	مریض با	مریض را	״	۱۳	تخفیف	تجفیف
۱۴	۱۰	دولا بدستہ	لابدستہ	״	۱۳	روغنہائی	روغنہائی گرم	۸۶	۱۳	بانزروت	بانزروت	״	۱۸	از اوایخ	از ارایح
״	۲۴	رشاد	اخفاد	״	״	دفار	وقار	۸۷	۸	کافور	کافور	۱۱۱	۱۲	منجوج	منطبوخ
۱۶	۵	پہداتہ	شہدواتہ	״	۲۰	بدوستور	بدستور	״	۲۴	ببلور	ببلور	״	۱۶	محلل	مجامل
۱۸	۱۱	نکابیت	نکابیت	״	۲۶	جینار قوتی	جند قوتی	۸۸	۳	باریک	بیابیک	۱۱۳	۹	کوفوفل	فوفل
۱۹	۹	عداوت	مداوات	۵۰	۲۶	اخزاق	احتراق	۸۹	۴	دماغ وسط سر	داغ وسط سر	״	۱۳	مشک یا زعفالیہ	مشک و غالیہ
۲۰	۱۵	شہید الکابیہ	شدید الکلیہ	۵۲	۱۷	قندفل	قندول	״	״	دارشتن	دورشتن	۱۱۵	۲۶	لبابالشعیر	بماء الشعیر
۲۳	۱۹	ثقل	ثقل	۵۳	۱۹	کردو	کردہ	״	۱۶	دامستہ	ادامستہ	۱۱۶	۱	فی نسفرادی	فی صفراوی
۲۴	۸	دشنائی	دشنائی	״	۲۳	عرید	خرید	״	۲۴	سائیدہ	سائیدہ	״	۲	ہرا وزہ	ہر روزہ
۲۶	۱۲	علامت	علامات	۵۴	۷	شبلیمہ	شنبلیہ	۹۰	۳	قیدہ	تیعو	״	۲۰	لاشارت	اشارت

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۱۷	۲۴	یاروغن بادام	یا روغن بادام	۱۵۹	۱۶	امراض	اعراض	۱۹۸	۲۰	بخوانند	بخورانند	۲۴۶	۲۳	خنایص	خبایص
۱۲۳	۲۸	ایدمیزیا	اندیمزیا	″	۲۹	یاگلقند	باگلقند	۱۹۹	۱۳	بناشد	باشد	۲۴۷	۲۵	وبلادرمرغ	وبلاومرغ
۱۲۹	۱۱	جندستر	جندبیدستر	″	۲۷	یاگلاب	باگلاب	″	۲۰	زرین	رزین	۲۴۹	۸	بنگ	بنک
۱۳۰	۲۷	مستکن	مسکن	۱۶۰	۴	زردی بیضه	زردی بیضه	۲۰۰	۹	وهلیله	وبلیله	″	۱۱	بنگ	بنک
۱۳۱	۱۹	مماص	مماض	۱۶۲	۴	شیخوص	شنخوص	۲۰۱	۱۸	منقشر درشیر	منقشر مطبوخ درشیر	″	۲۷	ترید	تربد
۱۳۲	۸	طرخشوق	طرخشقوق	۱۶۳	۲۴	مصادقه	مصادقت	″	۲۰	دروح	دروج	۲۵۰	۲۹	شهرتیه	شربته
″	۹	ذرعلیل	درو علیل	۱۶۴	۱۰	یامراض	با مراض	۲۱۰	۲۱	ففغ	نفخ	۲۵۴	۱۸	مجمر	مجمر
۱۳۴	۸	کشنذ	کشنذ مجربست	۱۶۶	۲۷	مطلخه	مطبخه	۲۱۰	۲۹	مضر	[illegible]	۲۵۴	۱۲	بابلغم	یابلغم
″	۱۸	منهدم	مهندم	۱۶۸	۹	طبوع	مطبوع	۲۱۶	۱۶	وتجذر	وبجذر	۲۵۶	۵	سبباق	سباق
۱۳۵	۴	صماغ	صمغ	۱۶۹	۱۴	شرودلیطوس	شرودیطوس	۲۱۸	۲۶	شیر برازرازند	شیر برازازند	″	۶	تبقریج	تبفریج
۱۳۶	۱۴	خار	حار	۱۷۰	۴	احلام ومفزع	احلام مفزع	۲۲۰	۱۰	باپرچم گاوزبان	یاپرچم گاوزبان	۲۵۸	۱۸	تزعزع	تزعرع
۱۴۱	۳	برسام	سرسام	″	۲۳	پژنجار	برنجار	۲۲۶	۲۳	اسعار	اسعار	۲۵۹	۱۰	نهگاه	نهگام
۱۴۲	۲۹	یاوسیر	با وسیر	″	۲۵	بیخ	بیخ	۲۲۷	۱۶	ضعف مرض	ضعف از مرض	۲۶۰	۱۸	معافصت	مغافصت
۱۴۴	۱	یاترنج	با برنج	۱۷۱	۲۹	نیفشه	بنفشه	۲۲۸	۱۴	سپاتیان	سپاتیان	۲۶۲	۱۲	حالات	آلات
″	۱۳	پزویه	پزدبه	۱۷۲	۵	خریف	حریف	۲۳۰	۱۹	یاشکر	باشکر	۲۶۳	۲۱	گره	کره
۱۵۲	۵	تخفیف	تجفیف	۱۷۶	۱۰	نربه	نریه	۲۳۴	۲۶	خرفه	خرفه	۲۶۴	۲	اوسلطان	وسلطان
″	۳۰	بسرتبرید	بهرتبرید	۱۸۰	۲۸	صدر	سدر	″	۲۹	سپ	رب	۲۶۵	۱	قرنفل	قرنفلی
۱۵۴	۱	برنسخه	به نسخه	۱۸۱	۹	گیردآثار	گرد و آثار	۲۳۶	۲۳	طبیعت	طبیب	۲۶۶	۸	خندریقون	خندریقون
″	۹	جنفت درم	هشت درم	″	۲۹	برتبدیل	بهرتبدیل	۲۳۷	۳	باشد	نه باشد	۲۷۰	۱۵	منعبه	منوبه
″	۱۱	قطع آید	قطع کند	۱۸۴	۲۵	وتکلیفی	وتکلیفی	۲۳۸	۱۶	دوح	روح	۲۷۲	۶	عصوص	عصعص
″	۱۶	واشته باشند	داشته باشد	۱۸۵	۲۲	شیرودلیطوس	شرودلیطوس	۲۴۲	۲۱	تاروتر	تازه وتر	۲۷۳	۸	بازیت	یازیت
″	۲۹	یاکبوتر بچه	با کبوتر بچه	۱۸۶	۶	ایضا ابیتولیه	ایضا وبیتولیه	۲۴۴	۱	صبح کرده	صره کرده	۲۷۴	۲۰	فصد	فصد
۱۵۶	۳	وکذافی	کذافی	″	۲۷	یوتلس	دیوقلس	۲۴۵	۲	خواری	جواری	″	۲۹	قدی	قوی
″	۱۲	منحط	منحط	۱۸۷	۵	مراداو	مرادوانه	۲۴۶	۶	مذکور باشد	مذکور شده	۲۷۵	۱	المرض	امراض
۱۵۷	۲۷	داضی	داخل	″	۱۴	فروغ	فزع	″	۱۲	مدرض	مورض	″	۷	استر	استرخار
۱۵۸	۲۸	نفع بخشند	نفع بخشد	۱۹۳	۲۵	سکنجبین بارد	سکنجبین بزوری بارد	″	۱۵	نه بلدی	از بلدی	۲۸۰	۲	درخل	درخلل
″	″	شنفیتن	شنفتین	۱۹۶	۳	یانخاکشی	بانخاکشی	″	۲۱	تیهوس وحرزمان	تیهوس وخرفان	۲۸۲	۹	بخست	بحسب

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۸۵	۱۲	تا چهار درهم	تا چهار درهم	۳۰۵	۲۷	سیح کنند	مسح کنند	۳۳۰	۲۵	تنبج	سبج	۳۷۹	۸	کوری	کوری
۲۸۶	۸	ایام سربیع	ایام ربیع	۳۰۶	۲۰	عجیب ورد	عجیب وارد	۳۳۲	۳	شهمت	شصت	″	۲۱	خریف	حریف
۲۸۹	۶	دیوار	دیوار	″	۲۳	کنجد گرم کرده	کنجد گرم کرده	″	۴	تهبج	تهبج	۳۸۲	۱۶	بسوی	بسوی
″	۸	عذر	قدر	۳۰۷	۶	گرم حریر	گرم حریر	۳۳۳	۱۸	اجاد	انجاد	۳۸۳	۶	مستعمل	استعمال
۲۸۷	۷	واحب	واجب	۳۰۸	۱۶	بنیا بند	بنیاشد	۳۳۴	۲	قوی النطفیه	قوی التلطیفیه	۳۸۴	۱۸	دوره ازند	دوردارند
″	۱۸	تمر	ثمر	۳۰۹	۱۲	حالیت	حال ولیست	″	″	اجاد	انجاد	۳۸۷	۵	حلت	حدت
″	۲۵	درملج	دملج	۳۱۰	۱۹	عود الفرج	عود الفرج	″	۱۸	جحرس	جحرسن	۳۹۱	۱۹	پنه ویه	پزدیه
۲۸۸	۸	نقار	فقار	″	۲۰	برلقو	ملقو	۳۳۸	۲۸	باریح	یاسیج	۳۹۲	۱	ضنع	منع
″	۲۲	عصب	عصب یا شبه پی الحجم	″	۲۳	بافرفیون	یافرفیون	۳۴۱	۱۸	مالج	مالح	″	۱۱	ثمائم	ینمایم
″	۲۳	تدبیر	بعد تدبیر	″	۲۳ و ۲۴	ویا تخم نیم درم	[illegible]	۳۴۳	۱	بطبیخ در چشم طلبه	بطبیخ جامه در چشم	۳۹۲	۱۸	خمور جادقه	خمور جادقه
″	″	ماده است	ماده آنست	″	۲۴	محرق	محرق	۳۴۴	۲۱	ما جیثا	ما میثا	″	۲۵	تبرید	تبرید
″	۲۴	مارستای	مارستانی	۳۱۱	۱۲	هفت بار	هفت بار	۳۴۶	۱۶	بنج	بنج	۳۹۷	۱۵	قائیل	زایل
۲۹۰	۲	تفالات	تفالطات	۳۱۳	۸	لتقوه تشنج	لتقوه تشنجی	۳۴۷	۱۴	باشیرز	باشیرز	″	″	موار	مولد
۲۹۱	۸	بابیقی	بلیقی	″	۱۳	درمبادا	دران مبدا	۳۴۸	۲	میده گرم	میده گندم	۳۹۸	۳	سروق الصفر	عروق الصفر
۲۹۲	۱۴	مغز هندوانه	مغز تخم هندوانه	″	″	بتجلیل	بتحلیل	ساقط	۵	پراگنند	پراکنند	″	″	شیر عرب	شیر غرب
۲۹۳	۱۶	دوضیع	دوضع	۳۱۴	۱۴	لطیفه	تلطیفیه	ساقط	۱۰	یاطبیخ	باطبیخ	″	۱۲	چهار گرم	چهار بار گرم
۲۹۴	۱۹	صوریت	صورت	″	۲۸	چورن	چون	″	۲۴	وسلی	دسیل	″	۱۵	عنا مین	غبار عین
۲۹۵	۶	درم مقام	درمقام	۳۱۵	۱۸	بدن اور	بدن او	۳۵۵	۱۹	انحاط	انحطاط	″	۱۶	ابل	ایل
″	۱۳	جوزرومی	جوزرومی و جوز نرگس	″	۱۹	عصیب	عصب	″	۱۶	فروخ	فروج	۴۰۵	۲۵	قابل زرقت	مائل زرقت
″	۱۴	مغوات	مقوات	۳۲۰	۳	یک حبه	یک درم حب	۳۵۷	۶	ازبن	ازین	″	۲۸	آلی ست	آلی ست لیق
۲۹۶	۲۳	حفات	جفاف	۳۲۱	۲۵	سیر بسیار	شیر بسیار	۳۶۰	۱۸	بادر رائی	یاد رائی	۴۰۷	۱۸	درپن	درین نوع
۲۹۷	۲	بجارری	بجار ردی	۳۲۲	۸	عود صلب	عود صلیب	۳۶۲	۸	وشراب	وشرب	۴۰۸	۱	کوزه شیشه گران	کوزه شیشه گران
″	۲۰	گردیدن	گزیدن	″	۲۹	باسده	یا سده	″	۲۷	نفط آن	نقط آن	″	۶	روشنائی	روشنائی است
۲۹۸	۱۶	درودور	درور	۳۲۳	۵	عصیب باشعبه	عصب یا شعبه او	۳۶۹	۲۲	ملح	مملح	″	۷	بنربلی	زبلی
۲۹۹	۲	مسبوقن	مسلوق	۳۲۵	۱	تبرید	تبرید	۳۷۸	۱	ازانزاله	ازاله	۴۰۹	۲۳	ویم	وریم
۳۰۲	۲۳ و ۲۴	روغن تخم کدو	[illegible]	۳۲۶	۲	ملسان	بلسان	″	۴	محجری	بحجری	″	″	بیالاید	بیالاید
۳۰۴	۱۶	با درم	یا درم	″	۲۹	جبار	جباهم	۳۷۹	۲	مقتقن	محتقن	۴۱۱	۲	صاغط	صاغط

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۱۴	۲۶	باقی	یاتی	۴۵۵	۲۱	بزود	برور	۴۹۲	۱۴	مزاج	مزاج بود	۵۱۴	۲۸	حلب	طحلب
〃	۸	غلبهٔ مزاج	غلبه سوء مزاج	۴۵۶	۱۱	گرمی	کرسی	۴۹۵	۲۳	مزمی	نرمی	۵۱۵	۶	بلع نمائید	بلع نمایند
۴۱۷	۱۸	مسطبوع	مطبوخ	۴۶۱	۲	لکوه	مکوه	۴۹۶	۲۵	باسلیق نمایند	باسلیق و قیفال نمایند	ساده	۱۹	کاغذ سوختن ده	کاغذ سوزن زده
〃	۱۹	تدبرش	تدبیرش	〃	۳	بیباشد	نمیباشد	۴۹۸	۲۲	طبری	طبری گوید	۵۲۰	۱۳	افرنجیا	افرنجیه
〃	۳۱	وجوزایات	وجوزابات	۴۶۲	۱۵	دورهم	ورم	۵۰۰	۲۶	معده دماع	معده و دماغ	〃	۳۰	تنقیه سوادو	تنقیه سودا
[illegible]	۵	محاوذت	محافظت	〃	۲۷	یاآر و باقلا	یا آرد باقلا	〃	۲۸	اژدم	لزوم	۵۲۸	۹	گفته اند	گفته اید
[illegible]	۲۲	دوهی	دو دهی	۴۶۳	۲	گیلان	گیلانی	۵۰۲	۳	مشبکه	مشبک	〃	۱۴	کیموخ	کیموح
۴۲۱	۲۱	مانع	دماغ	〃	۱۰	چیزی	چیزیکه	۵۰۴	۱۰	رغشه	آغشته	۵۲۹	۲	مرهم ابن استعمال	مرهم استعمال
۴۲۳	۹	بتدبیر لطف	بتدبیر ملطف	〃	۲۲	ماشهد	یا شهد	〃	۱۸	خرفه	خرقه	۵۳۰	۱۰	مذبل	مدبل
۴۳۴	۳	بعد قی ست	بود قی ست	۴۶۴	۴	مجرب	و مجرب	〃	۱۱	رساوست	اساوست	۵۳۱	۲۱	شهدا	شهد
۴۳۹	۱۰	فضول	فصول	۴۶۷	۱	مذکور شده	مذکور شود	۵۱۱	۲۵	هوای	و هوای	۵۳۲	۲۱	حساوت	جسادت
۴۴۰	۱۹	ازنینی	ازمنی	〃	۱۱	بیزند	بیزند	〃	۲۷	تخلل	تخلخل	۵۳۳	۱۴	بدان	بدن
۴۴۲	۲۵	اگر خلط	اگر آن خلط	〃	۱۴	تقض	نقض	〃	〃	فصل تخلل	فصد تخلخل	۵۳۴	۹	غبارر	غبار
۴۴۷	۲۶	مستفرعه	مستفرغه	۴۶۵	۱۱	بیالاید	بیالاید	〃	۲۵	سند	برسنده	〃	۲۷	ویاشیر	و باشیر
۴۴۹	۱۶	آنرا	آنرا نیز	〃	۱۵	مرهم شاتی	مرهم شافی	۵۱۲	۱۳	وگاه باز	وگاه بارد	۵۳۶	۲	دبینی	در بینی
۴۵۰	۲۸	رربیع	و در ربیع	۴۸۶	۱۸	مرها خور	مرها حزه	۵۱۴	۱۲	قوامه	قوام او				
۴۵۴	۲۱	یازهره	بازهره	۴۸۹	۲۶	باحیوان	یاحیوان	〃	۲۴	مثل	مثل				

علاج الامراض - مولفہ حکیم محمد شریف خان ... مسائل سے متعلق مفردہ وغیرہ -

رسالہ ارادۃ سواد الطریق لطالب مناہج التحقیق تحقیقات طب کی بطور مباحثہ ڈاکٹری و یونانی ہے -

رسالہ دافع المنیہ و نافع البریہ فی احکام التغذیہ بما بالتخمۃ والہیضۃ تنقیحات تخمہ بدہضمی ہیضہ کا بیان ہے اور اسکا علاج ہے -

کتب طب اردو

مریخ الاسباب - معروف بہ مظہر العلوم ترجمہ مریخ فلکی مصنفہ حکیم قاضی الٰہی بخش -

رسالہ زبدۃ المفردات - نظم بارق مولفہ حکیم علی حسین متخلص بہ بارق -

نہایۃ الحکمت - فصول اربعین روزمرہ چیزون کے استعمال کا بیان ہے مولفہ سید حکیم قمر علی رئیس متھرا -

مفید الاجسام - مع فوائد عجیبہ ہر قسم امراض کے نسخے مولفہ سید فضل علی ڈاکٹر -

علاج الغربا - اسکی کوڑیون کی دوائیں تھی کام ہے مترجمہ حکیم غلام امام -

قانون عقریت - عموماً ہر قسم تپ کا علاج خصوصاً تپ دق و تپ مزمن کا مصنفہ حکیم عترت حسین

تحفۃ الاطبا - اسم باسمی ہے مولفہ حکیم سید شرف حسین خیر آبادی -

قرابادین شفائی - اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مراد آبادی -

قرابادین ذکائی - فارسی مصنفہ حکیم ذکا اللہ خان اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مراد آبادی -

اکسیر الاطبا - تالیف حکیم مولوی محمد صادق علی مجربات اکبری - اردو ہر مرض کے نسخے ازمودہ مترجمہ حکیم واحد علی موہانی -

طب نبوی - جسکا ہر نسخہ مریضون کے لیے اکسیر اعظم ہے انتخاب احادیث نبوی سے مولفہ حافظ اکرام الدین

رموز الحکمت - ان علامتون کا بیان جس سے ابتدائے مرض سے مآل نیک یا ردی معلوم ہوتا ہے اور اسکے دفع کی تدبیر مولفہ حکیم رجب علی -

معالجات احسانی - دلائل تشخیص امراض اور اسکا علاج مولفہ حکیم احسان علی -

علاج الامراض - اردو طب کی مستند کتاب مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان -

رسالہ قارورہ - شناخت رنگ و قوام و رائحہ بول میں عمدہ رسالہ مولفہ حکیم غلام یحییٰ -

مرکبات احسانی - بطور قرابادین ہر مرض کی تشخیص بہ ترتیب حروف تہجی از حکیم احسان علی

اکسیر القلوب - ترجمہ اردو مفرح القلوب تصنیف حکیم محمد اکبر ہے مترجمہ حکیم محمد نور کریم -

علاج المسیحی - معالجہ امراض بابائی و سوء ہضمی مولفہ حکیم سید محمد ولی -

کیمیائے عناصری - ترجمہ قرابادین قادری مترجمہ حکیم محمد نور کریم -

تشریح الاجسام - علاج اقسام پھوڑا پھنسی مولفہ میر افضل علی ڈاکٹر -

مجمع البحرین - یہ کتاب طب یونانی اور ڈاکٹری میں مطابقت ہے اس عنوان کی کتاب اب تک تالیف نہیں ہوئی ہے جامع کمالات حکیم محمد حیدر خان

رئیس جالندھر ملازم سرکار ریاست پٹیالہ جسکے باپ دادا کی یادگار ہے

ترجمہ ذخیرہ خوارزم شاہی - کلیات طب ایک اعلیٰ درجہ کی کتاب ہے جو زبان فارسی میں تصنیف حکیم اسمٰعیل بن الحسن محمد احمد الحسینی جرجانی ہے اسکا ترجمہ اردو میں منجانب مطبع حکیم محمد ہادی حسین خان مراد آبادی نے بہت سا روپیہ صرف کرکے عام فہم کرایا ہے جلدین

۱ - جلد اول و دوم و سوم و چہارم یکجائی -

۲ - جلد پنجم و ششم یکجائی -

۳ - جلد ہفتم و ہشتم و نہم و دہم یکجائی -

ضروری المطب - اردو اسمین تاثیر و خواص ادویہ مفردہ جدول میں لکھے ہیں مولفہ حکیم مہتاب رائے رئیس متھرا -

ترجمہ اردو قانون شیخ الرئیس - بو علی سینا کا جلد اول کلیات فن طب میں مترجمہ مولوی غلام حسنین

زینت الخیل - فن معالجہ گھوڑون میں مع تصاویر -

ایضاً - مع رنگ -

فرسنامہ رنگین - گھوڑون کے علاج میں بہت نایاب کتاب ہے مولفہ سعادت یار خان رنگین دہلوی

مجموعہ میزان الطب - اردو رسالہ بحران وغیرہ مفصلہ ذیل -

۱ - میزان الطب اردو - ۲ - رسالہ بحران اردو

۳ - طب عزیزی - ۴ - رسالہ دلائل النبض

۵ - رسالہ دلائل البول - مترجمہ حکیم مولوی صادق علی

تریاق مسموم - یہ بڑا نادر و مستحسن رسالہ ہے شناخت اقسام سانپون میں اور انکی شکلون کی تصویرات

اونمین مس سر زمین پیدا ہوتے ہین آسکا پتہ و نشان اور جس مین شیخ ہے اُسکے زہر کا علاج از روے دوا یا منتر اور افسون کے جیسا چاہیے لکھا ہے یہ رسالہ کمال خوبی کے سبب سے عام پسند اور مفید خلائق -

امرت ساگر اردو ترجمہ - یہ کتاب علم بید کی ہین جامع کلیات وجزئیات فن ہے اور معالجات تیز حاوی نسخجات آزمودہ و متضمن ہے مزید بران اسمین اور اور کتب بید کے مستند سے مثل پتنکس بربقر لی - بھتر لی - لکھمی ترلی - وغیرہ بید کی کتابون سے ترجمہ ہو کر اپنے اپنے محل و موقع پر بڑھا کر ایک ذخیرہ علم بید کا کیا فی الحال عموم انتفاع کے لیے منجانب مطبع زبان بھاکا سے بعبارت اردو سلیس عام فہم حروف بحروف کمال خوبی اور ترقیم و بیان سے ہر غذی ہے ترجمہ ہوا کہ کوئی مطالب بید کا اور کوئی دقیقہ فروگذاشت نہین ہوا اور جس جگہ توافق مضمون بید کی اور طب یونانی کا پایا اُسکا ترجمہ اُسی موافق کیا اول یہ پشتک زبان ناگری واکثر بین چھپی تھی پھر بھاکا بولی مین عبارت درست ہو کر چوپائیان بکرات و مرات ہزار ہا جلدین چھپکر دست بدست شائقین اور تاجرون نے خریدین چونکہ علم طب و بید کا مفید عام اور اشاعت علم مفید عام کی ہر زبان مین النسب ہے سواے فائدہ عام کے خاص یونانی طبیبون کو شورے طبی مین ایک قسم کی معاونت بھی ممکن ہے بہ بجفاوتی تالیف مطبع ہذا چھپی ہے -

مخزون سلیمانی - ترجمہ اکسیر ہو فن طب مین کتاب اکسیر ایک اعلی درجہ کی کتاب ہے جسکا آج نظیر نہین ہے عربی زبان مین اُسی کا ترجمہ اردو زبان مین کمال خوبی و حسن سے ہوا ہے اسمین تمام امراض اور اُنکے معالجات بہت شرح و بسط سے لکھے گئے ہین کہ جسکے پڑھنے سے ماہیت اور حقیقت تحقیق امراض اور اُنکے معالجات کی کما حقہ تحقیق ہوتی ہے یہ کتاب قابل ملاحظہ و اقفان فن طب ہے -

شفاء الامراض - اردو زبان کی عجیب شان کی کتاب ہے کہ اُسکو مترجم طبیب حاذق حکیم محمد نور کریم نے بطور سوال و جواب کے مسائل طبیہ کو لکھا ہے اور اسمین چند باب ہین پہلے باب مین تعریف اور اقسام علم طب اور امور طبیہ نو فصلون مین مرقوم ہے اور دوسرا باب احوال بدن انسان مین اور تیسرا باب بیان اسباب ستہ ضروریہ مین چوتھا باب بیان علامت و شناخت نبض و قارورہ و براز مین پانچوان باب فصد مین اور شناخت رگون کی چھٹا باب بیان غذا اور دوا مین ساتوان باب امراض خاص مختص اعضا از سر تا پا اور اُنکے علاج آٹھوان باب بیان تپ اور اُسکے اقسام اور معالجات مین نوان باب بیان اورام اور بثور مین اور اُنکا علاج دسوان باب بیان امراض جلدیہ مین اور اُنکا علاج گیارھوان باب بیان امراض بالون مین اور اُنکا علاج بارھوان باب امراض ناخن مین اور اُنکا علاج اور تیرھوان باب بیان مین آگ یا پانی گرم سے یا بارود سے جلنے کا علاج چودھوان باب علاج زہر اور شناخت زہر خوردہ کی اور اقسام زہر کی تفصیل از روے معدنیات نباتات یا حیوانات کے اور جانورون زہر دار مثل سانپ اور بچھو کے یہ کتاب نوادرات کتب طبیہ سے ہے -

کتب لغات مفردات طب

مخزن الادویہ - مع تحفۃ المومنین کہ جس کی ماہیت طبیعتہ حضرات معالجات بدل قدر شرح افعال و خواص مشرح لکھے ہین اور اسکے ساتھ تحفۃ المومنین حاشیہ پر بالاستیعاب تمام و کمال الخ پسندیدہ چھپی ہے تصنیف حکیم سید محمد حسین علوی

ناصر المعالجین - یہ مخلص ہے مخزن الادویہ کا اسمین نام دوا کا عربی فارسی اردو و تشریح ماہیت طبیعت و افعال و خواص بطریق ایجاز اور اختصار کے ساتھ لکھے ہین کہ طبیبون کو ایسی کتاب سفر و حضر مین ساتھ رکھنے کے لیے لائق ہے مؤلفہ حکیم ناصر علی غیاث پوری

مفردات ناصری بصفت بالا اور مزید علیہ یہ ہے کہ اسمین ایک نقشہ بڑھایا ہے صفحہ - ۱۱

معدن الشفاء - سکندر شاہی ہم فن طب یونانی و بید کی ہے اور جن دواؤن کا نام عربی فارسی مین نہ تھا وہ خاص ہندی زبان مین لکھا ہے یہ کتاب بحکم سکندر شاہ حکیم بہوہ خان نے تالیف کی -